

ЕТИМО- ЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Кора
М

ТОМ 3

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У семи томах

Наукова думка

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК
УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ

Том третій

Кора

М

Київ 1989

**ПІДГОТОВКА ЕЛЕКТРОННОГО ВИДАННЯ:
«ІЗБОРНИК» <http://litopys.kiev.ua/>
24.VII.2006**

ББК 81.2Ук—4
Е90

Укладачі

*Р. В. Болдирев, В. Т. Коломієць,
Т. Б. Лукінова, О. С. Мельничук,
Г. П. Півторак, А. Д. Пономарів,
Н. С. Родзевич, В. Г. Склярєнко,
І. А. Стоянов, А. М. Шамота*

Третій том словника містить слова на літери *К (кора) — М*, у ньому подається етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх зафіксованих у XIX і XX ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені на Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

Третий том словаря содержит слова на буквы *К (кора) — М*, в нем дается этимология и характеризуется состояние этимологической разработки всех зафиксированных в XIX и XX вв. слов украинского литературного языка и диалектов, за исключением тех производных форм, которые наиболее регулярно образуются от приведенных в словаре, и устарелых или узкоспециальных терминов иноязычного происхождения. Рассматриваются также этнонимы и распространённые на Украине собственные имена людей.

Расчитан на языковедов, специалистов смежных отраслей науки, преподавателей и всех интересующихся происхождением слов.

Редакційна колегія

*О. С. Мельничук (головний редактор),
В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова,
В. Г. Склярєнко, О. Б. Ткаченко*

*Затверджено до друку
вченою радою Інституту мовознавства
ім. О. О. Потебні АН УРСР*

Редакція мовознавства

Е 4602020000-197
М221(04)-89 передплатне

ISBN 5-12-001263-9

ISBN 5-12-001263-7

© Видавництво «Наукова думка», 1989

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

В укладанні 3-го тому Етимологічного словника української мови взяли участь такі автори: Р. В. Болдирев (уклав статті *кора* — *корок*²), В. Т. Коломієць (*корокуля* — *коручка*), О. Д. Пономарів (*корх* — *кошматий* і *магніт* — *математика*), Г. П. Півторак (*кошт* — *крига*²), І. А. Стоянов (*кригнати* — *лаж*), В. Г. Склярєнко (*лазани* — *ляя*²), А. М. Шамота (*ле*¹ — *магnezія*), Т. Б. Лукінова (*матерія* — *мерест*, а також, у межах частин інших укладачів, *лабаня*², *Лада*², *лампаш*, *ласочка*², *лахолата*, *лик*¹, *луданка*, *Лукаш*, *люсувати*, *лякач*, *маґерка*, *маґлевка*, *маготний*, *маґула*, *мадзур*, *мазер*, *мазилін*, *мазур*², *мазурок*, *маївка*, *май*², *майзель*, *майняк*, *майорка*, *макі*, *макітра*², *маковиця*, *маковка*, *максі*, *мала*, *малайда*, *малатати*, *малив'янка*, *малимон*, *малисник*, *малиця*, *малошниця*, *малаягати*, *малярія*, *малаякати*, *мальгава*, *мальона*, *мальта*, *мамула*, *манатиси*, *манатки*, *манаш*, *манган*, *манголії*, *мандабурянка*, *мандрил*, *мандрони*, *манко*, *марабу*, *Марат*, *марамуха*, *маргіналія*, *маргінес*, *марда*, *мардіян*, *маремухи*, *марець*, *марикута*, *маринка*¹, *маринка*², *маринка*³, *маринуха*, *марихуана*, *Марієтта*, *марін*, *марковина*, *маркшейдер*, *марний*², *марс*, *марселка*, *мартингал*, *мартинята*, *мартишка*, *марфа*², *марчек*, *мар'я*, *мар'яз*, *мар'яник*, *маслак*, *масляниця*, *масляч*, *мастити*, *масья*, *менажерія*, *мерещитися*, *мержани*, *мерявий*, *месмеризм*, *метець*, *метіль*¹, *метіль*², *метрологія*, *метрополітен*, *метушка*, *меценаш*, *мешиґін*, *мелікоси*, *монтерка*, *мончик*, *мопед*, *морганізм*, *морща*, *мотель*, *мотузитися*, *мохер*, *мошкатися*, *мудики*, *мудохатися*, *мудрина*, *мундур*, *мультифільм*, *муніж*, *муній*, *муниція*, *муня*, *мурашівник*, *мурашник*, *мурга*, *мурсієнці*, *мутергамер*, *мутердоринь*, *мухаїра*, *мухаршник*, *муц*, *муцкати*, *муцуватися*, *мушка*², *муштарь*, *мюзикл*) і Н. С. Родзевич (*мерзити* — *м'яч*). Крім того, в межах частин інших укладачів, О. С. Мельничук уклали статті *кораби*, *корда*², *корешник*, *користка*, *кормань*, *корода*, *кородитися*, *корси*, *коршов*, *костир*, *костопльон*, *коструб*³, *косуля*¹, *коту*, *коц*², *коцурник*, *коцюбити*, *кочатничка*, *кошка*, *кошлатий*, *кошут*, *кранка*, *крематорій*, *креска*, *кривавник*², *кривичі*, *крикати*, *критерій*, *крівавник*¹, *крівавник*², *крілик*, *кровотій*, *крокотій*, *крутень*, *крутий*, *крухinja*, *крушити*², *кряг*, *кряж*², *кряж*³, *крячка*, *кс-кс*, *кубаток*, *кубоша*, *кубрячити*, *кувалда*, *кувирдь*, *кулючина*, *кулябка*, *кумашня*, *кумп*, *кумпітер*, *кундерман*, *купир*, *курбало*, *курбелити*, *курланчуг*, *куртасик*, *курчавка*, *куришавий*, *курятник*, *куславка*, *кутуляти*, *кухвет*, *куцініти*, *куця*, *куць...куць*, *лаба*², *лабардан*, *лабоща*, *лабузнитися*, *лавсан*, *ладенний*, *лаз*, *лазар*, *лази*, *лазуряка*, *лакриця*, *лапики*, *лапушине*, *ласт*², *ластівчики*, *лахнути*, *лацюга*, *лебідка*², *лебоніти*, *легковець*, *лежайка*, *лежак*, *лейдати*, *леньдозом*, *лепейля*, *лепеха*¹, *лепеха*², *лепехуватий*, *лесь*², *лея*³, *ли*, *либати*¹, *ливар*, *лигун*, *лин*², *линдик*, *линковатий*, *линок*², *лисиці*, *лисиця*¹, *лисиця*², *листва*, *листка*, *Ліліана*, *лімба*, *ліпар*, *літки*, *ліщавиця*, *ловаш*, *лоюк*, *локно*, *локнути*, *ломус*, *лонок*, *лопоніс*, *лопуцьок*, *лотан*, *лохатя*³, *лунга*, *лупирка*, *лутавий*, *лутига*, *любок*, *любчик*, *люжить*, *лют*, *ляжка*², *ляшток*, *льще*, *маґалас*, *маґер*, *маґери*, *магнітофон*, *маґро*, *магувать*, *маґулити*, *мада*, *мазка*, *мазкаль*, *майкос*, *майоріти*, *малай*², *малахай*², *малахольний*, *маліцкати*, *малорос*, *малявка*, *мальованка*, *манґали-*

ця, мандзар, марана, марарь, марафет, маргати¹, маргати², марґола, марґудза, марена², маржині, маришка, мармиза, мармуза², марташ, маруна¹, марунки, марунька, мариляк, мар'яна, марь, масалиґа, маскарад, маслак, маслянка, мат³, матеус, матиця, мацаган, мацкацела, медведик, медунка, менчир, мервіти, меренька, мерест¹, мерест², мерест³, мереч, мерхнути, мерцій, мета², металец, метіс, метушитися, мештерка, мжити, мига, мигда, мидлянка, мир³, мирдати, миркоти, миришавий, мисковуб, михайлик, мица, мшиій, мідик, міздря, мізюк, міксер, міні, міродавчий, місто, місюрка, млавіч, млі, мліна, могильник, мोगира, моголь, мода², модерев, мокан, молодитися, молостень, мольфар, монгол, мондити, море², морквасити², мормиш, мороква, морох, морошка, мотлох, мотовиляк, моторолер, мохна, мохнатка, мохнач, мохунка, мошнач, мудя, мулька, О. Б. Ткаченко — статті коралина, кораловець, коргіта, кордач, кордобан, коренити, коришувати, коркобець, корлата, кормига¹, кормоша, корняти, коровайка, коряки, косковий, коснопелька, косонога, костар, костровий, костура, косяниця, котелебина, которгати, кохінхіни, кохитник, коцобирка, коштеліти, кошуля², коцій, коцок, кравальник, кравець, крагулець², кракани, кранець, красни, кревно, кривок, крило², криничник, кріда, крісай, кріяти, крокет, кропач, кропивка, крубочки, кругав, круглі, крулак, крумк, крунутися, круховий, крушкуватися, крюць, ксьо, кубка, кубрячити, кудисьцика, кузюка, кука², кукулярія, кукурудз, кулеба, кулина, кулити, кулка, кулако, куля³, куля⁴, кульбаба, кульбака, кульбешник, кульдобахи, кульпак, кульчик, кумлик, кумшити, кундосити, кунитик, купеть, купиньоша, ку-п्राжити, курделиця, куркан, куружій, кусцілько, кухта², кучки².

У роботі над поповненням лексичного матеріалу тому брали участь Т. Г. Ляниць, О. Ф. Савранчук.

Над технічною підготовкою машинопису тому працювали Т. А. Харитонова, Л. Я. Щудзинович і Т. О. Черниш.

Том рецензували член-кореспондент АН СРСР О. М. Трубачов і докт. філол. наук М. М. Пещак.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ (додаток)¹

Скорочення назв мов, наріч і діалектів

абх.— абхазька	лік.— лікійська
австр.— австрійський	сбрет.— середньобретонська
айсор.— айсорська	стюрк.— середньотюркська (давньотюркська)
баск.— баскська	тоск.— тоскський
гег.— гегський	урал.— уральські

Бібліографічні скорочення

- Батожок — *Батожок Н. И.* История развития значений исходных рефлексов корня *lik- в праславянском и русском языках: Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— Л., 1979.— 24 с.
- Бахилина — *Бахилина Н. Б.* История цветообозначений в русском языке.— М.: Наука, 1975.— 287 с.
- Брагина — *Брагина А. А.* Неологизмы в русском языке.— М.: Просвещение, 1973.— 223 с.
- БСЭ³ — *Большая советская энциклопедия.*— 3-е изд.— М.: Сов. Энциклопедия, 1970—1978.— Т. 1—30.
- Будагов Ист. слов — *Будагов Р. А.* История слов в истории общества.— М.: Просвещение, 1971.— 269 с.
- Булыка Лекс. зап. — *Булыка А. М.* Лексичныя запазычанні ў беларускай мове XIV—XVIII ст.— Мінск: Навука і тэхніка, 1980.— 256 с.
- Варбот — *Варбот Ж. Ж.* Праславянская морфология, словообразование и этимология.— М.: Наука, 1984.— 253 с.
- Вл. імена — *Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П.* Власні імена людей.— К.: Наук. думка, 1986.— 308 с.
- ВРУ — *Визначник рослин України.* — К.: Урожай, 1965.— 877 с.
- Гамкрелидзе — *Иванов — Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс.* Индоевропейский язык и индоевропейцы.— Тбилиси: Изд-во Тбил. ун-та, 1984.— Ч. 1—2.
- Гриц. — *Гриценко П. Ю.* Моделивання системи діалектної лексики.— К.: Наук. думка, 1984.— 226 с.
- Дейи — *Дейниченко Н. П.* Питання вивчення зслогічної лексики рідного краю в курсі «Українська діалектологія».— Суми, 1981.— 119 с.
- Добровольский — *Добровольский В.* Смоленский областной словарь.— Смоленск, 1914.— 1022 с.
- Дэже — *Дэже Л.* Украинская лексика сер. XVI века: Няговские поучения (словарь и анализ).— Дебрецен: Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1985.— 525 с.
- Езиков. проучв. Георгиев — *В чест на академик Владимир Георгиев: Езиковедски проучвания.* — София: БАН, 1980.— 519 с.
- ЕСУМ — *Етимологічний словник української мови: В 7 т.*— К.: Наук. думка, 1982.— Т. 1—2.
- Иванов — *Топоров — Иванов Вяч. Вс., Топоров В. Н.* Исследования в области славянских древностей.— М.: Наука, 1974.— 341 с.
- Изслед. върху ист. и диал. — *Изследвания върху историята и диалектите на българския език.*— София: БАН, 1979.
- Иллич-Свитыч Опыт 1976 — *Иллич-Свитыч В. М.* Опыт сравнения ностратических языков: Сравн. слов.: Указатели.— М.: Наука, 1976.— 1—3.— 155 с.
- Иран. языкозн. — *Иранское языкознание. История, этимология, типология.*— М.: Наука, 1976.— 222 с.
- Инструкция — *див. Кримський укр. і ор.*
- КДА — *Карпатский диалектологический атлас.*— М.: Наука, 1967.— 271 с.
- Коломиец Происх. назв. рыб — *Коломиец В. Т.* Происхождение общеславянских названий рыб.— К.: Наук. думка, 1983.— 157 с.
- Корз — *Корзюнок М. М.* Матеріали до словника західноволинських говірок // Українська діалектологія. К., 1987.— С. 62—267.
- Кримський Тв. — *Кримський А. Ю.* Твори: В 5 т.— К.: Наук. думка, 1973.— Т. 3.— 510 с.
- Крысин — *Крысин Л. П.* Иноязычные слова в современном русском языке.— М.: Наука, 1968.— 207 с.

¹ Див. т. 1, с. 14—35.

- Лаучоте — *Лаучоте Ю. А.* Словарь балтизмов в славянских языках.— Л.: Наука, 1982.— 210 с.
- Лексикол. и словообр. дпр. яз.— *Лексикология и словообразование древнерусского языка.*— М.: Наука, 1966.— 311 с.
- Лизанец — *Лизанец П. Н.* Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья.— Будапешт: Akadémiai Kiadó, 1976.— 683 с.
- Мартынов Язык — *Мартынов В. В.* Язык в пространстве и времени.— М.: Наука, 1983.— 107 с.
- Ник.— *Никончук М. В.* Материалы до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся).— К.: Наук. думка, 1979.— 313 с.
- О — *Онишкевич М. Й.* Словник бойківських говірок.— К.: Наук. думка, 1984.— Ч. 1—2.
- Одинцов — *Одинцов Г. Ф.* Из истории гиппологической лексики в русском языке.— М.: Наука, 1980.— 222 с.
- Пизани — *Пизани В.* Этимология.— М.: Изд-во иностр. лит., 1956.— 187 с.
- Плавильщиков — *Плавильщиков Н. Н.* Определитель насекомых.— 3-е изд.— М.: Учпедгиз, 1957.— 548 с.
- Пробл. ие. языкозн.— *Проблемы индоевропейского языкознания.*— М.: Наука, 1964.— 210 с.
- Пробл. совр. филол.— *Проблемы современной филологии:* Сб. ст. к 70-летию акад. В. В. Виноградова.— М.: Наука, 1965.— 475 с.
- РЧДБЕ 1982 — *Речник на чуждите дума в българския език.*—София: БАН, 1982.— 1015 с.
- Сабанеев — *Сабанеев Л. П.* Жизнь и ловля пресноводных рыб.— 5-е изд.— К.: Урожай, 1976.— 660 с.
- Сизько — *Сизько А. Т.* Словник діалектної лексики говірки села Кишенюк (Кобеляцький район Полтавської області).— Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 1981.— 44 с.
- СИС — *Словарь иностранных слов.*— М.: Сов. Энциклопедия, 1984.— 607 с.
- СИС² — *Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука.* Вид. 2-е.— К.: Наук. думка, 1985.— 966 с.
- Сл. мовозн.— *Слов'янське мовознавство: IX Міжнар. з'їзд славистів: Доп.*— К.: Наук. думка, 1983.— 246 с.
- Сл. языкозн. 1983 — *Славянское языкознание: IX Междунар. съезд славистов: Докл. сов. делегации.*— М.: Наука, 1983.— 323 с.
- Спр. личн. имен — *Справочник личных имен народов РСФСР.*— 2-е изд.— М.: Русский язык, 1979.— 572 с.
- ТСБМ — *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы.*— Мінск: Галоўн. рэд. Беларус. Сав. Энциклапедыі, 1977—1984.— Т. 1—5.
- Тупиков — *Тупиков Н.* Словарь древнерусских собственных имен.— СПб., 1903.
- Усачева — *Усачева В. В.* Материалы для словаря славянских названий рыб // Этимология, 1971.— 1973.— С. 115—182; ... 1973.— 1975.— С. 65—94; ... 1974.— 1976.— С. 81—116; ... 1976.— 1978.— С. 71—90.
- Цоиев История — *Цоиев Б.* История на българския език. А. Обща част.— София: Наука и изкуство, 1984.— Т. 1—2.
- Ч — *Черепанова Е. А.* Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья.— Сумы, 1984.— 274 с.
- Черных — *Черных П. Я.* Очерк русской исторической лексикологии. Древнерусский период.— М.: Изд-во Моск. ун-та, 1956.— 241 с.
- Шамота А. М. Назви рослин в українській мові.— К.: Наук. думка, 1985.— 161 с.
- Шарл — Тат — *Шарлемань М., Татарко К.* Назви хребетних тварин // Словник зоологічної номенклатури.— К., 1927.— С. 77—124.
- Шило — *Шило Г. Ф.* Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра.— Львів: Вид-во Львів. пед. ін-ту, 1957.— 253 с.
- Этнонимы — *Этнонимы.*— М.: Наука, 1970.— 269 с.
- Bañkowski — *Kuźniewski — Bañkowski Cz., Kuźniewski E.* Ziołolecznictwo ludowe.— Warszawa; Wrocław: PWN, 1976.— 146 s.
- Endzelīns — *Endzelīns J.* Senprūšu valoda — Darbu izlase.— Rīga, 1982.— Т. 4, 2. Daļa.— 676 l.
- Hirt — *Festschr. — Germanen und Indogermanen.* Festschrift für Hermann Hirt.— Heidelberg, 1936.— В. 1—2.
- Jakobson — *Jakobson R.* Selected writings.— The Hague; Paris: Mouton, 1971.— Vol. 2.
- Klímeš — *Klímeš Lumír.* Slovník cizích slov.— Praha: Státní ped. nakl., 1981.— 791 s.
- Knappová — *Knappová M.* Jak se bude jmenovat?— Praha: ČAV, 1978.— 330 s.
- Kuryłowicz Apoph.— *Kuryłowicz J.* L'apophonie en indo-européen.— Wrocław: PAN, 1956.— 423 p.
- Lětopis — *Lětopis* Instituta za serbski Ludospyt.— Budyšin, 1952—1986.— Rjad A. Zw. 1—33.
- ODEE — *The Oxford dictionary of English etymology / Ed. by C. T. Onions.*— Repr.— Oxford: Clarendon Press, 1985.— 1025 p.
- Oleš — *Oleš R.* Thesaurus Linguae Dravaenopolabicae.— Köln; Wien: Böhlau-Verlag, 1983—1984.— Т. 1—3.
- SKES — *Toivonen Y. H., Itkonen E., Joki A. J., Pettola R.* Suomen kielen etymologinen sanakirja.— Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura, 1958.— 1899 s.
- Sl. revija — *Slavistična revija.*— Ljubljana, 1948—1985.— Т. 1—33.
- Stang — *Stang Chr. S.* Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen.— Oslo etc.: Universitetsforlaget, 1972.— 96 s.
- Trautmann Apr. Sprachd.— *Trautmann R.* Die altpreußischen Sprachdenkmäler.— Göttingen, 1910.

ко́ра, [кіре] (зб.) «кора рослин» Ж, [кірря] «тс.», кірка, [коріна] «деревна кора Г. ВеНЗн; суха кора для опалення Ж», коріця (зменш.), ко́рка «кірка», [корявина] «шерехувата кора» Ж, [ко́равий] «шорсткий, корявий» Ж, ко́равий «тс.; нерівний, покручений (про дерево)», [ко́равіти] «робитися шорстким» Ж, ко́равіти, ко́равіти «здирати кору», безко́рий, обко́рований «очищений від кори», [обко́ріти] «здерти кору (з дерева)», [око́рене] «покриття корою» Ж, око́рований «очищений від кори», око́рува́льний «призначений для очищення від кори», око́ровувати «очищати від кори», підкірка «нервові клітини під корою великих півкуль головного мозку», підкірний «який міститься під корою», [прико́ріти] «засохнути у вигляді кори», [уко́ріти] «наситившись чим-небудь, стати твердим, як кора» (про тканину);— р. болг. ко́ра, р. [ко́р] «лід на берегах після осінньої повені», бр. ка́ра, ко́рка, др. ко́ра, ко́рь «кора», п. кога, [кіга] «тс.», [ко́га] «тс.; шкіра», ч кіга «кора; шкаралупа; шкірка», рідк. кога, ст. ко́га, слц. ко́га «тс.», м. ко́ра, схв. ко́ра, слн. ко́га, стсл. ко́ра;— псл. кога «тверда оболонка (передусім — дерева); шкаралупа; шкірка». спочатку, очевидно, «те, що відділяється, відрізається, відколюється, відстає», якнайближче пов'язане давнім паралелізмом початкових k- і sk- (з рухомим іе. s-) з псл. skoga «шкура, шкіра», укр. [скі́ра] «шкіра», ско́рина «шкірка; твердий зовнішній шар»;— споріднене з лит. kėrti «відставати, відділятися» (про шкіру, кору), кагпа «лико», гр. κείρω (< κέρω) «стрижу; зрубую; обскубую», вірм. к'егет «скоблю, скребу», к'егсет «дряпаю», к'огет «шкря-

баю», когс «кора, шкірка», хет. karšmi «обрізаю», тох. А kāršt- «тс.; руйнувати», тох. В kārst- «тс.», дінд. kṛt- «відрубувати», kṛtāti «ріже», kártati «тс.», сагтап- «шкіра, шкура», kṛttiḥ, дперс. śaḡtaṃ-, ав. śaḡtaṃ-, дангл. heorða «тс.», лат. corium «шкіра; шкура; кора, оболонка, шкаралупа, шкірка; верхній шар»; іе. *(s)ker-/(s)kēr-/(s)kog- «різати, рубати; відтинати; відділяти»: до розвитку значення пор. гр. δορά «шкіра (зрізана); шкура», δέρμα «тс.; хутро, руно; шкірка, оболонка, плівочка; шкаралупа», пов'язані з δέρω «здираю шкіру, обдираю, деру, облуплюю; б'ю, стинаю»; запозиченнями з слов'янських мов є алб. kōgë «кора (дерева, землі, хліба)», нгр. [жора] «скоринка хліба» (Младенов Годишник 23/8, 10; Meyer Neugriechische Studien II 33—35).— Шанский ЭСРЯ II 8, 308; Фасмер II 321; Преобр. I 352; Sławski II 471—472; Brücker 495; Holub—Lyer 273; Machek ESJČ 308; БЕР II 625—626; Младенов 251; Skok II 151; ЭССЯ 11, 44—45; Варбот 46; Bern. I 566—567; Vaillant RES 22, 40; Мейе ОЯ 277; Meillet Études 253; Fraenkel 221, 241, 257—258; Trautmann 117; Ernout—Meillet I 112, 143, 144—145; Walde—Hofm. I 274; Mayrhofer I 259, 378; Абаев ИЭСОЯ I 290; Meyer EW 410; Джаукян 147, 197—198; Pokorny 938—940.— Пор. ко́роткий, крат, скі́ра, ско́рина, че́реп, чересло́, чере́т, чері́ти, че́рпати, че́рта́, ше́рб.

ко́рабель¹, [ка́рб] «морське судно» Л, [ко́раб] «тс.; судно» Ж, [ко́рабін Ж, ко́робель Ж] «тс.», ко́рабел «суднобудівник» (з рос.), [ко́рабельщик] «тс. Ж; шкіпер; штурман; матрос, моряк Ж; мореплавець Я», ко́рабельник «тс.;

(заст.) власник торговельного корабля або той, хто плаває на кораблі СУМ; [якась монета Я]», *корабѣльня* «споруди для будування та ремонту кораблів; верф», [кораблѣрня] «тс.» Ж, [корабіця] «ковчег» Ж, *кораблик* «човник із паперу, кори та ін.; (заст.) жіночий головний убір; [палубна шлюпка Ж; рід кубка, келиха у вигляді кораблика Я]», [кораблінці] (мн.) «палубні шлюпки» Ж, [корубѣль] «корабель, човен; колиска» ВеБа, [корабловати] «пливти під вітрилами; кермувати, вести (судно); плавати на кораблі» Ж, ст. *кораб* (XV ст.) «корабель»;— р. *корабль* «тс.; [вітрильник; гора, сопка; весільна страва; старовинне мереживо]», [кораб] «корабель», [корабь] «тс.; висока гора», [корабель] «висока гора», бр. *корабель*, [кораблик] «старовинна жіноча головна прикраса у вигляді шапочки», др. *корабль* «судно; великий човен», *корабь*, *корабль* «тс.; ковчег», п. заст. *koğabı* «човен, судно, корабель» (з рос.), *koğab* «(поет.) тс. (з XIII ст.); карета; колиска, схожа на човен», ст. *koğab* «ящик, Ноїв ковчег» (з XV ст.), ч. *koğáb* «судно; великий морський човен (заст.); [видовбане, трухляве дерево; суха кора; спорохнілий зуб; кінський скелет]», ст. *koğáb* «судно, корабель; кора, лико», слц. *koğáb* «корабель, судно, великий човен (заст., поет.); [віз, навантажений горшками]», [koğaba] «видовбаний пень дерева, використовуваний як човен на річці Вага; кінський скелет», нл. *koğabje* «скелет, кістяк», *koğabja* «хребет разом із ребрами; ребро», болг. *кѳраб* «корабель, судно; [дерев'яний чан (для перевезення й видавлювання винограду); посудина для пшениці; корито для перевезення винограду; жолоб водяного млина]», заст. *корабл* «корабель», *корабъл*, м. *кораб* «тс.», схв. *кѳраб* «тс.; судно», заст. *kōğābalj* (*кѳрабаль*), *kōğablja*, ст. *koğabъ* «тс.», слн. рідк. *koğabelj* «корабель» (мабуць, з рос.), стсл.

корабѣль, **корабь** «тс.», **кораблиць** «човен», **кораблиць** «тс.»;— псл. *koğabjь/koğabъ*/*[kağabjь] «судно, корабель; великий човен»;— морфологічна структура і дальші етимологічні зв'язки, не-

зважаючи на численні спроби, остаточно не з'ясовані; здебільшого тлумачиться як давнє (з огляду на наявність *b* на місці гр. *β* та ненаголошеного *o* замість ненаголошеного гр. *α*) усне запозичення з грецької мови; гр. *καράβιον* «корабельний човен, шлюпка» (пор. сгр. нгр. розм. *καράβι* «корабель, судно») вважається характерним для елліністичного койне і видозміненим семантично вже у праслов'янський період демінутивним утворенням на *-ιον* від *κάραβος* «тс.; вид легкого судна» (звідки також походять ар. *qārib* «човен, бот, шлюпка» та нар.-лат. *sāgabus* «легкий плетений човен, обтягнений шкірою», до якого зводяться порт. ст. *sāgavo* «судно» з семантично видозміненим зменш. *saçavela* «каравела», ісп. *sāgaba* «вид човна» з похідним *saçabela* «каравела», іт. *saçavella* «тс.», букв. «маленьке судно», від яких виводиться й укр. *каравѣла*), пов'язаного з природознавчим терміном *κράβος* «краб» (можливо, через те, що у стародавніх греків вантажні судна, «круглі кораблі», на відміну від швидкохідних «довгих кораблів», мали майже сферичну форму, подібну до форми краба), середземноморським словом невідомого походження; висловлюються недостатньо аргументовані думки про запозичення з грецької мови в слов'янські через фракійське (Romanski RES II 53; Brückner 256) або тюркське (КЭСРЯ 211) посередництво; іноді з огляду на труднощі деяких фонетичних, семантичних і хронологічних співвідношень грецьких і слов'янських форм (зміна дзвінкого проривного *b* у дзвінкий спірант *v* на ґрунті грецької мови відбувається вже з I ст. н. е., а найдавніші засвідчені пам'ятками слов'янські утворення з пом'якшеним *b* датуються X ст.; значення «вид легкого судна» у грецьких формах фіксується лише з VII ст. н. е., а у стародавніх греків вони представлені тільки із значеннями «краб; жук-рогач»; поширення у слов'янських мовах, на відміну від грецької, форм із значенням «видовбане дерево») припускаються не зовсім переконливі (через нез'ясованість кінцевих *-bljъ*, *-bjъ*, *-bъ*) твердження про власне

слов'янське походження й генетичний зв'язок з іє. *(s)ker- «різати, рубати; відділяти», р. *korá*, *korýto* (Romanski RĚS II 47—54; Preveden Language 6, 279—296; Rudnicki SO 14, 232), про спорідненість із болг. *korýba* «порожнисте дуплисте дерево; дупло», пов'язаним з псл. *(s)karuba «шкаралупа; кора» (Sławski II 473), до яких зводяться також укр. [кару́ба] «скриня для перевезення чого-небудь», [закору́блій] «зашкарублій, твердий», *korá*; мало обгрунтованим видається зближення псл. *korabjъ* із *когбъји «луб'яна або плетена посудина», п. *krobía*, сл. сх. *когбъ, укр. *кóроб* «тс.», псл. *кѣбапъ/*кѣбапъ «коробка; посудина; дзбан», укр. [корба́н] «постіл» (ЭССЯ II, 45—49; Sławski II 473, III 113); зовсім безпідставно гр. *καράβιον* виводиться з слов'янських мов (Preveden Language 6, 279); запозиченнями з слов'янських мов є лит. *karoblius* «судно; ковчег», *karoblis*, ст. *karobius* «тс.», рум. *corábie* «корабѣль; вітрильник; [корито для винограду]». — СІС 311; Критенко Вступ 531; Шанский ЭСРЯ II 8, 308—309; Фасмер II 321—322; ГСЭ I 399, II 201, 202, 211, 215, 217, 246, III 96; Преобр. I 352; Горяев 156; Sławski II 472—473; Kopaliński 476—477, 529; Zajaczkowski StOr 91—92; Brückner 256; Slavica III 194; Sl. wyr. obcyh 338; Holub—Lyer 261; Machek ESJČ 276, ESJCS 220—221; БЕР II 626—627; Младенов 251; Skok II 152; Меѣ ОЯ 79—80; Meillet Études 187, 343; BSL 20, 58—60; Rudnicki Prasl. II 70—71; Bern. I 567; Mikl. EW 129; Mikkoła Berühr. 118; Skardžius 98; DLRM 186; Walde—Hofm. I 164; Frisk I 785; Boisacq 411, 458. — Пор. *закору́блій*, *карба́с*, *ко́ра*, *ко́рабѣль*².

*корабѣль*² (архит.) «неф (частина храму)»; — р. *корабѣль*, болг. *ко́раб* «тс.», схв. *кѣраб* «склепіння; арка»; — калька гр. ст. *καῖς* «неф; корабѣль, судно», *νεῖς*, *νηῖς* «тс.»; пор. аналогічні кальки того ж походження лат. *pavis* «судно, корабѣль; неф», н. *Schiff* «тс.». — ССРЛЯ 5, 1411; БЕР II 627. — Див. ще *корабѣль*¹. — Пор. *нав*², *неф*.

[*кораби*] (мн.) «корзина для носіння на спині» Ж, [*кораблі*] (мн.) «тс.» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з нвн. Когб «корзина» або з укр. [кóрба] «дерев'яна посудина», п. [когба] «торбинка з кори».

ко́раблик (зоол.) «рід головоногих молюсків, наутилус, *Nautilus L.*»; — р. *ко́раблик* «тс.»; — похідне утворення від *корабѣль* «судно»; назва зумовлена тим, що ці молюски, які мають форму човна, не тільки повзають по дну, але й плавають на поверхні води (пор. подібні щодо семантики й словотвору п. *łodzik* «ко́раблик, *Nautilus pompilius L.*», ч. *loděnka*, слц. *lodenka* «тс.», гр. *καυτίλος* «гологоногий молюск, *Nautilus (Argonauta argo) L.*; моряк, мореплавець»). — УРЕ 5, 395—396; БСЭ 13, 138; SW II 810; Holub—Lyer 291. — Див. ще *корабѣль*¹.

ко́равка — див. *ка́равка*.

ко́рали «рід морських поліпів; вапнисті відклади цих тварин, використовувані для прикрас», *ко́рал* (одн.), [*ко́ралик*] «намистина з коралів» Исслед. п. яз., *коралина* «тс.», *ко́рали* «намисто з коралів», [*ко́ралка*] «вид полуниці яскраво-червоного кольору» Я, *ко́раль* (зб.) «кораловий камінь»; — р. *ко́ралл*, ст. *кораль*, бр. *кара́л*, п. слц. *korál*, ч. *korál*, вл. *kórag*, болг. *ко́рал*, м. *корал*, схв. *кѣра́л*, слн. *koǵála*; — очевидно, запозичене за російським і польським посередництвом з латинської мови; слат. *corallus* «корал» виникло на основі лат. *corallium* «червоний корал», що походить від гр. *καράλλιον*, *κουράλιον* «тс.», мабуть, запозиченого з семітських мов (пор. гебр. *gōgāl* «малий камінь», ар. *ḡagal* «дикий камінь, кремінь»); виводиться також із сполучення *κόρη ἄλος* «дочка моря» як кальки відповідного давньоіндійського виразу. — СІС 362; Шанский ЭСРЯ II 8, 309; Фасмер II 322, 365; Преобр. I 352—353; Sławski II 473—474; Holub—Lyer 261; БЕР II 628; Младенов 251; Вуяклија 474; Walde — Hofm. I 272; Ernout — Meillet I 142; Frisk I 916—917; Boisacq 493.

коралина (бот.) «сніжноягідник білий, *Symphoricarpus albus Blake* (Sym-

phocisagrpus racemosus Rich.)»; — очевидно, похідне утворення від *корáл*, зумовлене блідо-рожевим кольором віночка (ВРУ 634). — Див. ще *корáли*.

корáловець (бот.) «коральковець, *Coralorrhiza* Hall.», *коральковець* «тс.» ВРУ; — очевидно, похідне утворення від *корáл*, зумовлене кораловидним кореневим рослин (ВРУ 179). — Див. ще *корáли*.

корáн «священна книга мусульман»; — р. *корáн*, ст. *курáнъ* (XVI ст.), *курáнъ* (XV ст.), бр. *карáн*, п. вл. *когап*, ч. слц. слн. *когап*, болг. *корáн*, м. *коран*, схв. *кòрāн*; — запозичене з арабської мови, очевидно, через тюркське посередництво (пор. тур. *kurān* «тс.»); ар. *qur'ān* (qoq'ān) «коран» (букв. «читання, декламація») пов'язане з дієсловом *qāga'a* «читав, декламував», спорідненим, можливо, з араб. *q'āgā'* «кликав, називав; декламував, читав». — СІС 362; Фасмер II 322; Шанский ЭСРЯ II 8, 310; Korsch AfSIPh 9, 513; Kopaliński 529; Holub—Lyer 261; БЕР II 628; Младенов 251; Вујаклија 475; Lokotsch 100; Weekley I 28; Klein 851.

кòрба¹ «ручка, яку крутять; коловорот, вантажопідійомний пристрій у вигляді вала з ручкою, на який намотується канат чи ланцюг», *кòрбар* (заст.) «робітник, що працює біля корби, коловороту», [*кòрбилъ*] «корба» ДзУЗЛП, [*кòрбля* тж. *кòрма* МСБГ] «тс.»; — бр. *кòрба* «кривошип», слц. [*korba*] «ручка»; — запозичення з польської мови; п. *korba* «кривошип; ручка, рукоятка, корба», як і ч. ст. *kurba* «корба», виводиться з нім. ст. *Kurbe* «тс.» (< свн. *kurbe* «ручка колодязя»), яке через двн. *sigba* «тс.» і нар.-лат. **sigba* зводиться до лат. *sigvus* (ж.р. *sigva*) «кривий; зігнутий, скривлений, загнутий», мабуть, спорідненого з укр. [*кортáтися*] «поратися; мордуватися», а також псл. *krivъ*, укр. *кривий*. — Булаховський Нариси 116; Шелудько 34; Дзендзелівський УЗЛП 78; Sławski II 474; Brückner 256; Machek ESJČ 276; Matzenauer 229; Kaestner DL 21; Kluge—Mitzka 414; Klein 387; Walde—Hofm. I 317—318. — Див. ще *кортáтися*, *кривий*.

[**кòрба**²] «дерев'яна посудина для води» XI Діал. нар.; — р. [*кòрба*] «торба; мішок для вівса; коробка», п. [*korba*] «торбинка з кори», ч. слц. *krb* «домашнє вогнище, камін», [*krbec*] «піховки для бруска», [*krbík*, *krbel*] «тс.», болг. [*кръбла*] «бочка для кислоти капусти, винограду», м. *крбла* «велика дерев'яна посудина», *крбло* «бочка, діжка», схв. *крбуља* «козуб, кошик з молоді кори», [*krboč*] «посудина з тикви для води, вина», ст. рідк. *krbaο* «міра вина»; — псл. **k'rbъ*, найімовірніше, пов'язане чергуванням *ʔ* і *og* з **kogbъ* «луб'яна або плетена посудина», укр. *кòроб* «тс.»; менш прийнятне виведення західнослов'янських і південнослов'янських форм із початковим *krb-* (*krp-*) від н. *Korb* «корзина» (Beug. I 568—569) або від середземноморського (лат.) *corbis* «тс.» (Skok II 184—185). — Sławski II 475—476; Holub — Lyer 267; Machek ESJČ 291. — Див. ще *кòроб*. — Пор. **корба́н**.

[**корба́н**] «постіл, ходак» Ж, [*корбо́нька*] «коробка, скриня» ВеУг (можливо, з п.), [*курбані*] «постоли» Ж; — р. [*курба́н*] «глечик, дзбан», п. *korban* «коробка з кори; (ст.) коробка (для мисливських сітей та ін.)», [*korbañ*] «конусоподібна торбинка з кори», [*karbona*, *korbánek*, *korbáňka*, *korbaňka*, *korbionka*, *kurbaňka*] «тс.», [*kurbanek*] «глечик», ч. заст. *krban* «голубник», *krbaně* «великий глек (для сметани та ін.)», мор. [*krbañ*] «старий горщик», [*krbaňa*] «глиняна посудина для води; череп», нл. *karban* «скриня без віка; ящик у млині (для зерна); корито з дуплистого дерева; будь-яка порожниста річ», [*kurban*] «тс.», *korban* «видовбана тиква; вид бочки, цеберка», схв. *крба́нь* «посудина з тикви»; — псл. [**k'rbapъ*, **k'rbapjъ*], похідні від [**k'rbъ*, **k'rbъ*], укр. [*кòрба*] «дерев'яна посудина для води»; менш переконливе зближення п. [*korban*] безпосередньо з лат. *corbis* «корзина» і, далі, з н. *Korb* «тс.» (Skok II 185; SW II 472—473), як і пов'язання р. [*курба́н*] із [*кумга́н*] «глечик; азіатська посудина для вмивання» (Фасмер II 423) або з *кúбок* і *корéц* (Преобр. I 416). — Sławski II 475; Machek

ESJC 291; Muske II 676; ЭССЯ 13, 206.— Див. ще **кóрба**².— Пор. **шкарбáн**.

[корбáч¹] (бот.) «тютюн, *Nicotiana rustica* L.» Мак;— р. **[корвáч]**, бр. **[корбáч]** «тс.»;— неясне.

корбáч²— див. **карбáч**.

корвѐт (вид судна);— р. *корвѐт*, заст. *корвѐт(т)а*, бр. *карвѐт*, п. вл. *korweta*, ч. слц. *korveta*, болг. м. *корвѐта*, схв. *корвѐта*, слн. *korveta*;— очевидно, через російське посередництво запозичене з французької мови; фр. *corvette* «тс.» походить від лат. *corbĭta* «вантажний корабель, транспорт», пов'язаного з лат. *corbis* «кошик», можливо, спорідненим з псл. **korbъ*, укр. *кóроб*.— СІС 362; Шанский ЭСРЯ II 8, 310; Фасмер II 323; Sławski II 502; Brückner 258; Kopaliński 532; Holub—Lyer 263; БЕР II 629; Вујаклија 475; Bloch I 153; Dauzat 209; Walde—Hofm. I 272—273.— Пор. **кóроб**.

[коргá] «хлібна скоринка» Я;— неясне; можливо, пов'язане з *корж* (пор.).

[кóргель] «безладний, неохайний розпусний парубок» Ж;— п. ч. **[korghel]** «п'яниця», слц. *korghel'* «тс.»;— запозичення з угорської мови; уг. *korhely* (**[korghel]**) «розбещений; розпусник, гультай, п'яниця; (початково) ледар, нікчемця» походить від н. *Chórherr* «чернець-канонік» (букв. «пан хору»), утвореного з іменників *Chor* «хор» і *Herr* «пан», пов'язаного з *hehr* «знатний, високий, чудовий» (первісно «сивий»), яке продовжує нгерм. **haira* «сірий, сивий», споріднене з ірл. *sġar* «темний».— Желех. I 365; Machek ESJC 277—278; MNTESz II 575; Kluge—Mitzka 297, 305.— Див. ще **хор**.— Пор. **гáрний**.

[коргіта] «вирубане з коренем дерево, що йде на будовання суден» Везн, Г;— очевидно, видозмінене запозичення з латинської мови; лат. *corbĭta* «транспортний корабель, вантажне судно», етимологічно пов'язане з укр. *корвѐт*, на українському ґрунті почало позначати дерева, з яких будувалися подібні судна; формальна зміна слова е, мабуть, результатом впливу з боку слова **корга* «криве дерево» (можливо, використовуване при будівництві суден) (пор.

р. **[коргá]** «корч, пень у воді, на дні річки; криве дерево», а також укр. ст. *корговицина* «мито з річкових суден»).— Див. ще **корвѐт**.

корд¹ «міцна кручена нитка, з якої виготовляють тканину для автопокришок, шнурів; вовняна тканина особливого переплетення», *корт* «бавовняна тканина для верхнього одягу»;— р. бр. *корд*, *корт*, п. *kord* «міцна нитка; кордова тканина», ч. слц. *kord* «кордова тканина», болг. *корд* «міцна нитка; кордова тканина», слн. *kórd* «тс.»;— запозичення з англійської мови; англ. *cord* «тонка мотузка, шнурок; смужка на тканині; смугаста тканина» походить від фр. *corde* «мотузка; струна».— Kopaliński 529; Holub—Lyer 261; РЧДБЕ 367; ODEE 215; Klein 351.— Див. ще **кóрда¹**, **хóрда**.

[корд²] «меч» Я, ст. *кордъ* «палаш, шабля, шпага» (1573);— р. ст. *корд* «вид меча», бр. ст. *кордъ* (XVI ст.), др. *кордъ* «тс.», п. *kord* «меч (спочатку — короткий); палаш», ч. слц. *kord* «шпага», схв. ст. діал. *kórd* «шабля, меч; ніж різника», слн. **[kordec]** «малий меч; кинджал», цсл. **кор(ъ)да** «меч»;— запозичене з іранських мов, очевидно, через тюркське посередництво (пор. тур. *kaḡd* «шабля»); перс. *kaḡd* «ніж» продовжує ав. *kaḡata* «тс.», похідне від дієслова *kaḡ-* «різати», спорідненого, мабуть, з псл. **kʷtati*, укр. *картати*; припущення (Rozwadowski RO I 107—108) про пряме запозичення з іранських мов (ір. **[*kaḡ(a)-]** або **[*kaḡa-]**) малопереконливе.— Одинцов Этимология 1979, 99—102; Фасмер II 324; Sławski II 480; Brückner 256; Bezlej ESSJ II 67; Miklosich TEI 2, 106, EW 132; Kniezsa 849—850; Horn 185; Bartholomae 452—454.— Див. ще **картáти**.

кóрда¹ «довгий мотузок, на якому ганяють коней по колу; струна (нитка) для керування літаючими моделями»;— р. бр. *кóрда* «тс.», п. ст. *korda* «шнур, яким підперізувалися черниці; шнур як міра», ч. ст. *korda* «шнур, яким підперізувалися ченці», слц. *korda* «шнур, канат», болг. *кóрда* «струна музичного інструмента; тятива; [нитка вудочки;

ряд людей; струна шаповальського смичкала», схв. kórda «канат, шнур; (ст.) струна»; — через російську мову запозичено з французької; фр. corde «мотузка», як і іт. corda «тс., канат; струна», походить від лат. corda (chorda) «кишки, нутрощі; кишкова струна; мотузка з струни (для зв'язування арештованих)», яке зводиться до гр. χορδή «кишка; струна; ковбаса»; менш переконливе виведення болг. кóрда від лат. corda через нгр. хóрда, сгр. хóрда (БЕР II 629; Bernard RES 33, 355; Балк. езикозн. 1961, 3/2, 81), слц. korda від уг. korda та п. ч. korda, р. кóрда від іт. corda (Machek ESJCS 221); неприйнятне з огляду на семантичні труднощі припущення про польське посередництво для р. кóрда (Фасмер II 324).— СІС 362; ССРЛЯ 5, 1414; Sławski II 480—481; Brückner 256—257; Matzenauer LF 8, 201; РЧДБЕ 306; Skok II 153; Вуяклија 475; Milewski SO 18, 30; Dauzat 207; Bloch 177; Дворецкий 1976, 178; Егпout — Meillet I 118.— Див. ще хóрда.— Пор. кóрда².

[кóрда²] «виноградна лоза» Дз;— запозичення з румунської або молдавської мови; рум. coárdă (молд. коáрдэ) «тс.; струна; сухожилля; корда» походить від лат. corda (chorda) «мотузка з струни; кишкова струна; кишки».— СДЕЛМ 187; DLRM 161.— Див. ще кóрда¹.

[кордáч] «мотузок для оперізування» Ж;— очевидно, утворене на основі п. ст. korda «мотузок, яким оперізувалися ченці; мотузок як міра», що походить від лат. corda (chorda) «кишка; струна; ливва; (слат.) мотузок як міра; мотузок, який ченці використовували для оперізування».— Макарушка 10; Sławski II 480—481.— Див. ще кóрда¹, кордóн, хóрда.

кордебалéт;—р. болг. кордебалéт, бр. кардэбалéт, п. рідк. kordebalet;— через російську мову запозичено з французької; фр. corps de ballet «особовий склад балету» утворене з іменників corps «тіло; головна частина; особовий склад», що виводиться від лат. corpus «тіло, тулуб; основа, корпус; корпора-

ція», ballet «балет» та приємника de, похідного від лат. de «з, від; про; у», з яким пов'язаний префікс de- «де».— СІС 362; Шанский ЭСРЯ II 8, 310; ССРЛЯ 5, 1414; Sl. wyg. obcych 391; РЧДБЕ 306; Dauzat 208; Bloch 179.— Див. ще балéт, де-, кóрпус.

[кордéць] «валок на ткацькому верстаті, на який намотується виткане полотно» Дз;— неясне.

[кордобáи] (заст.) «сап'ян, козяча шкіра; сап'яновий чобіт», [кордовáн] «тс.», [кордобáнець] «черевик з козячої шкіри», [кордовáний] «сап'яновий, козячий» (про шкіру);— р. ст. кордуáн «вид шкіри для взуття», п. ст. korduban «сап'ян (козяча шкіра спеціального виготовлення)», ч. kordovan, заст. korduán, kordoban, kordobon «тс.», ст. kordovánek «сап'яновий черевик», kordovanec «тс.», слц. слн. kordován «сап'ян», схв. кóрдовáн «тс.»;— запозичене, очевидно, через польське посередництво, з іспанської мови; ісп. cordobán «сап'ян» походить від ар. kortobanī «з Кордови, кордовський», яке виникло на основі ісп. Córdoba (< лат. Corduba) «Кордова» (місто в Іспанії, відоме своїми виробами з козячих шкір); форма кордовáн, мабуть, проникла за посередництвом іт. cordovano «сап'ян».— Фасмер II 324; Sławski II 483—484; Machek ESJCS 277.

кордóн, закордóн «чужоземні, зарубіжні країни», [закордóнець] «закордонний мешканець», [закордóнник] «тс.», закордóнний, прикордóнник, прикордóн-ня «територія, розташована біля кордону, вздовж кордону», прикордóнний;— р. кордóн «прикордонний або загороджувальний загін; лісова сторожа і охорона заповідника; місцеперебування караулу, загороджувального загону, прикордонної варти; [межа, рубіж]», бр. кардóн «державний кордон, межа; прикордонний або загороджувальний загін; ланцюг невеликих загонів, розміщених по фронту в одну лінію; лісова сторожа, охорона заповідників; місцеперебування таких загонів; варта», п. вл. kordon «кордон», п. заст. kordon «шнурок на військовій формі», ч. слц. kordón «кордон; смуга розділу», болг. кордóн «кордон; (заст.) ланцюжок до годинника»,

м. *кордон* «кордон», [курдóн] «мотуз, низка; шнурок», схв. *кòрдòн* «кордон», *кòрдòн* «тс.; [ланцюжок]», слн. *kordón* «тс.»; — очевидно, через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. *cordón* «мотузка; шнурок; тасьма; орденська стрічка; ряд дерев; бордюр; (військ.) кордон» пов'язане, спочатку як зменшувальна форма, з *corde* «мотузка, канат; струна; тятива». — СІС 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 310; Фасмер II 324; Смирнов 162; Sławski II 483; Kopaliński 538—539; Brückner 257; Doroszewski PF 13, 145—151; Holub — Lyer 261; Machek ESJČ 277; БЕР II 631; РЧДБЕ 306; Вујаклија 475; Dauzat 207; Bloch 177. — Див. ще *кòрда*¹.

[кóрдуб] (бот.) «дуб пробковий, *Quercus suber* L.» Ж, Я, [кордубáн] «старий міцний дуб» Я, [кордубáчча] «коряві дерева, частіше дуби» Я; — очевидно, видозмінені запозичення з польської мови; п. *korkeðaþ* «пробковий дуб» є калькою нім. *Korkeiche* «тс.» і складається з основ іменників *korēk* «пробка, корок» і *ðaþ* «дуб». — Фасмер II 328; Sławski II 484—485; SW II 476. — Див. ще дуб, *кóрок*¹. — Пор. *кордубáтий*.

кордубáтий «який має кривий стовбур; сукуватий (про дерево); незграбний (про людину)»; — очевидно, результат контамінації слів [кордубáн] «старий міцний дуб», [кордубáчча] «коряві дерева, частіше дуби» і *кострубáтий* «який має нерівну поверхню, шорсткий; нерівний, покручений; незграбний». — Див. ще *кóрдуб*, *кóструб*¹.

[кóрдюк¹] (ент.) «молочайний бражник, *Celerio euphorbiae* L. (*Deilephila euphorbiae*); гусениця ведмедиці (метелика), *Arctiida* (*Eupgeria egeca*) Ж»; — неясне; можливо, пов'язане з [дюк] «гусениця молочайного бражника» і з [кóрдюк] «хвороба язика у худоби», [курдюк] «тс.».

[кóрдюк²] — див. *курдель*.

корегувáти, *корегувáльнийник* — див. *коригувáти*.

корéйка «свиняча або теляча грудинка»; — бр. *карáйка*; — запозичення з російської мови; р. *корéйка* «тс.» етимологічно неясне.

коректív «часткова зміна, виправлення, поправка»; — р. *корректív*, бр. *карэктыв*, п. *korrektiva*, ч. *korrektív*, слн. *korrektív*, болг. м. *коректив*, схв. *кòректив*; — запозичення з французької мови; фр. *correctif* «поправка, коректив; виправний» походить від слат. *correctivo* «виправний», пов'язаного з *corrigo* «випрямляю, виправляю». — СІС 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 331; Kopaliński 530; Holub — Lyer 261; РЧДБЕ 367; Dauzat 308. — Див. ще *коаліція*, *коректу́ра*, *коригувáти*, *ре́гент*.

корéктний «тактовний, ввічливий; методично правильний», *корéктність*; — р. *корре́ктный*, бр. *карэ́ктны*, ч. *korrektní*, слн. *korrektný*, вл. *koréktny*, болг. *корéктен*, м. *коректен*, схв. *кòректан*, слн. *korékten*; — запозичення з французької мови (у пізнішому значенні «методично правильний» з англійської); фр. *correct* «правильний, коректний; тактовний, ввічливий», як і англ. *correct* «правильний, коректний», походить від лат. *correctus* «виправлений, правильний», пов'язаного з *corrigo* «випрямляю, виправляю». — СІС 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 332; Holub — Lyer 261; РЧДБЕ 367; Dauzat 208; ODEE 217; Klein 355—356. — Див. ще *коаліція*, *коректу́ра*, *коригувáти*, *ре́гент*.

коректу́ра «відбиток друкарського набору для виправлення помилок; виправлення помилок у відбитках друкарського набору», *корéкта* «тс.» (з п.), *корéктор* «фахівець, який займається читанням і виправленням коректи», *коректува́льнийник* «коригувальнийник», *корéкція* «виправлення», *коректува́ти* «вносити корективи, поправки; виправляти текст у коректурі»; — р. *корре́кту́ра*, *корре́ктор*, *корре́кция*, бр. *карэ́кту́ра*, *карэ́ктар*, *карэ́кция*, ст. *коректа* (*корректа*) (з п.), п. ч. вл. *korrektura*, *korrektor*, п. *korrekcja*, ч. *korrekcce*, слн. *korrektúra*, слн. *korrektor*, *korrekcija*, болг. м. схв. *коректу́ра*, болг. *корéктор*, *корéкция*, м. *коректор*, *корекција*, схв. *кòректор*, *корéкция*, слн. *koréktor*, *korékcia*; — через польську і, можливо, через російську мову запозичено з латинської; лат. *correctūra* «виправлення», *correctio* «тс.», *corrector* «виправляч; той, хто

вдосконалює» походять від дієслова сог-гіго «випрямляю; направляю, скеровую; виправляю», утвореного за допомогою префікса сог- (<соп-) «з-» від дієслова геґо «керую; направляю; визначаю; зазначаю; виховую».— СІС 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 332—333; Булыка 172; Sławski II 486; Kopaliński 530; Holub — Lyer 261; РЧДБЕ 307; БЕР II 632; Дворецкий 1976, 264—265.— Див. ще коаліція, реґент.— Пор. директіва, директор, диригувати, коректив, коректний, коригувати, проректор, реґалії, реґіон, регулювати, регулярний, ректор.

кореніти «ущипливо докоряти; дуже лаяти, ганити», [корініти] «лаяти; ганьбити, гудити Ж; будити МСБГ»;— р. *кореніть* «лаяти, докоряти, гудити, клясти»;— очевидно, пов'язане з *кóрінь* (перен.) «рід, предки», тобто первісне значення тут було «лаяти не тільки саму людину, а й її батьків і дальших предків» (це вважалось особливо образливим).— Див. ще *кóрінь*¹.

кореспондєнція, заст. *кореспондувати* «листуватися з ким-небудь»;— р. *кореспондєнція*, бр. *карэспандэ́нцыя*, ст. *корреспондовати* «відповідати», *куро-спондентъ* «представник», п. *korespondencja*, ч. *korespondence*, слц. *kořešpondencija*, вл. *korespondenca*, болг. *кореспондєнция*, м. *кореспонденция*, схв. *кореспондєнция*, слн. *korespondenca*;— запозичено за посередництвом польської і, можливо, німецької мови (н. *Korrespondenz*) з середньолатинської; слат. *correspondentia* «відповідність; відповідне сполучення; відповідник» пов'язане з дієсловом *correspondeo* «відповідаю (собі); погоджуюсь, пристосовуюсь», утвореним за допомогою префікса сог- (<соп-) «з-» від дієслова *respondeo* «відповідаю», що складається з префікса ге- «ре-» і дієслова *pondeo* «урочисто зобов'язуюсь, обіцяю», очевидно, спорідненого з гр. *σπένδω* «обіцяю; роблю жертовні узливання; мирюся; ладнаю» і хет. *šir(p)and-* «приносити жертовні узливання; святити; виконувати ритуал».— СІС 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 334; Фасмер II 337; Смирнов 163; Christiani 41, 43; Sławski II 486—487; Kopaliński

530—531; Holub — Lyer 262; БЕР II 636; Kluge — Mitzka 396; Walde — Hofm. II 578—579.— Див. ще коаліція, ре-

кóрець¹ «кухоль чи ківш із держакон, [чашка]; стара міра сипких тіл, що дорівнює 100 кг; центнер; [кожна пара з'єднаних під кутом поперечних дошок на колесі водяного млина] СУМ, Г, Ж, Л; [кушка] ДзАтл I», *кірець* «корець», [кірніці] (мн.) «жолобки на колесі водяного млина» Ж, [кірці] «тс.» Ж, [кірчик] «маленький корець», [кóрчик] Бі, *корячок* «тс.», [корєчний] «водяний млин із наливним колесом», [корчак] «тс.», [коріць] «кушка» НЗ УЖДУ 37, [корчівка] «нижня дошка в корці колеса водяного млина», [корчівка] «тс.», [коряк] «посудина з ручкою для зачерпування; кухоль або ківш із держакон; черпак для вихлюпування води з човна; черпак для набирання зерна, борошна; міра сипких тіл; [кожна пара з'єднаних під кутом поперечних дошок на колесі водяного млина; кобза, бандура Я; опуклий бік у бандури, протилежний струнам Я]», [корєчний] (у словосполученні [к. млин] «водяний млин із наливним колесом»), [корячковий] «ковшовий» Я, [корчувати] «давати корець збіжжя» (про копу снопів) Ж;— р. [кóрець] «ківш; кухоль; ополоник; совок; (заст.) міра зерна», бр. *карэц* «ківш (для пиття); [кубок; металевий кухоль]», п. *korzec* «корець (давня міра сипких тіл); міра ваги; велика посудина з кори або пня у формі бочки», ст. *korzec* «міра рідких тіл; коритце, ящик млинового колеса; міра поверхні поля», ч. *kopec* «давня міра (зерна, поверхні); черпак (рибальський)», ст. *kořeš* «міра сипких і рідких тіл; міра поверхні поля», мор. *kopec* «будка для шпаків на дереві», слц. *kopec* «давня міра сипких тіл; міра поверхні; [посудина з кори для ягід; дерев'яна глибока миска; коритце млинового колеса]», вл. нл. *kórc* «міра зерна», полаб. *t'ǫgəs* (tjératz) «тс.», слн. *kórc* «тс.; черпак (з кори, дерева); коритце млинового колеса», етсл. *корць* «міра (пшениці)»;— псл. *когьсь* «посудина з кори (для черпання, міряння)», зменш. від *когь* (когь) «міра пшениці; корито;

кора», пов'язаного з кога «кора», укр. *корá*, *корíто*; менш переконливе припущення про спорідненість з дінд. *caḡáḥ* «казан, горщик», дісл. *hvegt* «казан», дірл. *coḡe*, *coḡe*, *kiṃr*. *paḡ* «тс.» (Bern. I 580); викликає сумнів зближення з дінд. *khāráḥ* «певна міра місткості» (Machek *Slavia* 16, 170; *ESJČ* 277), як і виведення від гр. *κόρος* «міра», утвореного з гебр. *kōḡ* «міра зерна» (Mikl. *EW* 133). — Винник 95—97; Дзедзелівський *НЗ УЖДУ* 37, 66; Шанский *ЭСРЯ* II 8, 313; Фасмер II 325—326; Соболевский *РФВ* 70, 85; *Sławski* II 504—506; *Brückner* 258; *KZ* 68, 208; *Moszyński* *KLS* I 294—295; *Holub* — *Lyer* 261; *Schuster-Sewc* 622; *ЭССЯ* II, 128—130; *Bern.* II 579—580; *Meillet* *MSL* 14, 382; *Štrekelj* 34; *Maurohofer* I 308—309. — Див. ще *корá*, *корíто*.

[коріць²] (ент.) «щипавка звичайна, *Fogficula auricularia* L.», [коріць Ж, корчик ВеЗн, коріць ВеЗн] «тс.»; — п. [korzec] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *корá* (пор. п. *skorek* «щипавка», пов'язане з *skoḡa* «шкіра»); мотивація назви неясна. — Див. ще *корá*.

[корешник] (бот.) «китятки, *Polygala* L.» Мак; — р. [корешник] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *кóрінь*; назва зумовлена, можливо, якимись особливостями коренів китятки; корені одного з видів цієї родини рослин — північноамериканської сенегі — використовуються в медицині. — *БСЭ* 1953, 22, 618. — Див. ще *кóрінь*¹.

корж, [кірж] «корж» Бі, *кóржик* «маленький корж; солодке печиво, переважно у формі кружечків», [корж́ан] «прісний сухий спечений пиріг» Ж, [корж́авий] «висохлий і шorstкий (про шкіру)» Г, Бі, [корж́авіти] «ставати шorstким, твердим»; — р. [корж, корж́ак] «корж», *кóржик* «солодкий кондитерський виріб; вид пряника», [корж́еть] «черствіти, сохнути», бр. *корж* «корж; [хлібець; злежале сіно]», [корж́ан] «корж», [корж́ень] «сухар»; — задовільного етимологічного пояснення не має; можливо, власне східнослов'янське утворення від *kʷg- неясного походження; мало переконливе твердження про спорідненість з р. [коргá] «криве

дерево», слн. *křz* «качан» (Потебня *РФВ* 3, 95; *Brückner* *KZ* 48, 210; *Bern.* I 667), що недостатньо аргументовано зіставляються далі з дінд. *kṛśáḥ* «худий, слабий, хворобливий», ав. *kaḡsa-* «тс.» (Потебня тж); сумнівне з огляду на географію поширення виведення східнослов'янських форм із фінно-угорських мов: від комі *kōḡyś* «круглий хліб, булочки, печиво» (*Raasonen* *FUF* 18, 26; пор. *Kalima* *RSI* 6, 93), фін. *kyrsä* «прісний хліб» (*Mikkola* *FUF Anz.* II 72—73; пор. *Kalima* 130—131). — Шанский *ЭСРЯ* II 8, 313; Фасмер II 323, 326; *Bern.* I 670. — Пор. *коргá*.

[корж́ен] (зоол.) «кажан, лилик, *Vespertilio* L.» ВеБ, ВеНЗн; — очевидно, фонетичний варіант діалектної назви [кожен] «тс.», що відповідає літературному *каж́ан* (див.).

[кóрзати¹] «плести, зморщувати (під час роботи) Г; брехати Бі», [корз́атися] «натягати постолі, взуватися» Ж, [кóрзати] «плести, зморщувати», [корз́ан] «постіл, ходал» Ж, [корс́ан] «тс.» Ж, *корзі́на*, *корзі́нник* (спец.), [корзі́н] «кошик» Ж; — р. *корзі́на*, бр. *карзі́на*; — очевидно, пов'язане з псл. *kʷz- «плести»; — можливо, споріднене з лтс. *kuřza* «коробка з деревної кори; кошик з прутиків» або з лит. *keřgi* «прив'язувати», *kárglioti* «сплітати тин; ткати». — *Горячева* *Этимология* 1976, 55—61; Шанский *ЭСРЯ* II 8, 314; Фасмер II 327, 323; *Откупщиков* 201; *Mühl.* — *Endz.* II 326; *Petersson* *BSI. Wortst.* 69—70.

[кóрзати²] «невміло й дуже повільно виконувати роботу» Ва; — неясне; можливо, результат семантичного розвитку [кóрзати] «плести».

[кóрзати³] «ламати» Я; — р. [кóрзати] «обрубувати сучки, знімати кору», [ка́рзати] «обрубувати, обрізати сучки, гілляки», схв. *кřзати* «стирати, сточувати, обточувати», слн. *křzati* «різати поганим ножом»; — псл. *kʷzati «різати; сточувати»; — дальші генетичні зв'язки неясні; пов'язання з дінд. *káḡjati* «мучить, катує», дісл. *hrekia* «мучити», дфриз. *hreaka* «рвати», вірм. *korcapet* «уражаю, руйную, знищую», з лит. *kařšti* «чесати вовну», *skeřsti* «рі-

зати свиню» (Потебня РФВ 1880/3, 95) непереконливі; для р. [к^арзат^ь, к^орзат^ь] не виключене також прибалтійсько-фінське походження (пор. вепс. karst'ä (kařsta) «обрубувати (сучки)», фін. karsia «обрубувати, обламувати, обрізати (сучки); підчищати; відсіювати» (Kalima 108).— Фасмер II 199, 327.

корзіна, *корзінник*, *корзун* — див. **к^орзати**¹.

[к^орзіти] «пустувати» Ж;.— р. [к^орзітсья] «чванитися, хизуватися», бр. [к^арзіць] «капризувати, вередувати» (про дитину); — неясне.

[к^орзо] «спосіб» Я;— очевидно, запозичення з італійської мови; іт. corso «біг; течія (річки); курс, напрям; рух, хід» продовжує лат. cursus «біг, їзда; перегони; шлях, рейс».— Mestica 398.— Див. ще **курс**.

[к^орйбіг] (орн.) «жайворонок польовий, *Alauda arvensis* L.» ВЕНЗн, [к^орйб^ог^и] (мн.) «тс.» ВЕУг; — очевидно, складне слово, утворене на основі словосполучення [к^ор^ити бога] «дорікати богові; лякати бога»; пояснюється тим, що, за народним переказом, жайворонок злітає високо в небо із стеблиною і лякає бога: «тікай, боже, бо кіл упаде» (Верхратський ЗНТШ 1899 IV 228); пор. семантично подібні інші народні назви цього птаха: [богастійник, богостійник, набогастій, набогастійко].— Див. ще **бог**, **к^орйти**.

[к^орйворот] (бот.) «пижмо звичайне, *Tanacetum vulgare* L.» ВЕНЗн; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації вихідного *¹[п^рйворот] (пор. [п^рйворот, п^рйворотень] «тс.») і близького за структурою **ко^ловорот**.

коригувати «вносити корективи (в наведення гармат та ін.); виправляти текст у коректурі», *корегувати* «тс.», *корегувальник*; — р. *корригіровать*, *коррегировать*, бр. *карыгіраваць*, ст. *коруґацья* «поправка», *корикация* «тс.», п. *korygować*, ч. *korigovati*, слц. *korigovat*¹, вл. *korigować*, болг. *коригурам*, *корегурам*, м. *коригура*, схв. *к^ориговати* «коригувати; робити зауваження», слн. *korigirati* «коригувати»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови (лат. *corrige* «випрам-

ляю; направляю, скеровую; виправляю, поліпшую», до якого зводиться й укр. *коректура*); форми з початковим *коре-* (*корре-*) зумовлені впливом семантично й етимологічно споріднених утворень типу р. *корре́ктор*, укр. болг. *корéктор*.— СІС 363; ССРЛЯ 5, 1476; Булыка 172—173; Sławski II 486; Kopaliński 530; Holub — Lyer 262; БЕР II 636.— Див. ще **коректура**.

к^орйда «бій тореадора з розлюченим биком»; — р. *коррйда*, п. *korrida*, *corrída*, ч. слц. *korida*, *corrída*, болг. схв. *корйда*, слн. *corrída*, *korida*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *corrída* «корида, бій биків» (< *corrída de toros* «тс.», букв. «біг биків», пов'язане з давнім культом бика на Піренейському півострові народне видовище, відоме в Іспанії як поєдинки з биками вже в XI ст., як циркова вистава — з початку XVIII ст.) походить від *corrída* «біг, швидкий рух», пов'язаного з діеприкметником мин. ч. *corrído* від дієслова *correg* «бігти; текти», що продовжує лат. *currere* «бігти; поспішати; змагатися у бігу», до якого зводиться й укр. *курс*.— СІС 364; БСЭ 13, 213; Kopaliński 183; SSJČ IV 981; РЧДБЕ 307.— Див. ще **курс**.— Пор. **коридор**, **кура́нти**, **кур'єр**.

коридор; — р. болг. м. *коридор*, бр. *калідбр*, ч. слц. вл. *koridor*, схв. *корйдбр*, слн. *koridor*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *corridor* «тс.», спочатку «вузька галерея навколо укріплення», можливо, через пров. *corridor*, ст. *corradour*, зводиться до іт. ст. *corridore*, букв. «місце для бігу», похідного від дієслова *currere* «бігти», що продовжує лат. *currere* «тс.».— Москаленко УІЛ 52; Шанский ЭСРЯ II 8, 315; Фасмер II 328; Смирнов 162; Преобр. I 354; Sławski II 502; Holub — Lyer 262; БЕР II 636—637; Вујаклија 477; Kluge — Mitzka 396; Klein 356, 386; Bloch I 153; Dauzat 208—209; Mestica 395, 397.— Див. ще **курс**.— Пор. **к^орйда**, **кура́нти**, **кур'єр**.

[корилістий] «твердий, як кора дерева» Я; — не зовсім ясне за словотворчою будовою утворення, пов'язане з *ко^ра* (див.).

корінка «чорний дрібний ізюм без кісточок»; — р. *корінка* (з XVIII ст.), бр. *карінка* «тс.», п. *когунтка* «тс.; корінський (грецький) ізюм», ч. *korintka* «дрібний ізюм з грецького винограду», слц. *korintku* (мн.) «вид грецького ізюму», слн. *korinta* «коринка, ізюм»; — очевидно, через посередництво російської мови запозичено з західноєвропейських мов; нвн. *Korinthe* «коринка, дрібний ізюм», фр. *corinthe* «тс.» (*raisin de Corinthe* «тс.», букв. «корінський виноград»), снн. *carinfken* «коринка» (з XV ст.), снідерл. *cogente*, *carint*, фр. ст. *cougauntz* «тс.» зводяться через лат. *Corinthus* (-os) «Корінф» до назви заснованого дорійцями у IX ст. до н. е. поліса *Κόρινθος* «тс.» (недалеко від нього засноване сучасне місто Корінф, відоме виробництвом і вивозом коринки), яка пов'язується з власним ім'ям міфічного засновника поліса Корінфа, сина Зевса — Корінфа. — Фасмер II 328; Преобр. 355; БСЭ³ 13, 177; Коралиński 533; Holub — Lyer 262; Kluge — Mitzka 395; Klein 386; Дворецкий I 971.

[**корістка**] «поперечина мотовила (кривошипа, ворота)» Ж, [*корéства*] «один з чотирьох брусів, що сполучають обід водяного колеса з валом» Ник; — р. [*корыстка*] «дерев'яна ложка, лопатка для помішування пива», п. *korzyśc* «чепіга; поперечка на держакі лопати, кісці, мотовилі», *korzystka* «тс.; рукоятка пили»; — очевидно, пов'язане з **кóристь** (від псл. **koristiti* «захопити»). — Sławski II 515. — Див. ще **кóристь**.

[**корісточка**] (епітет нареченої у весільних піснях: *ми їдемо з користю, ми веземо да користочку, молодую да невісточку*); — бр. [*карыстка*] (у весільній пісні: *А едить к табе сын на двор, вязеть к табе карыстку — а маладую нявестку*); — похідне утворення від [**кóристь**] «здобич»; назва зумовлена давнім звичаєм умикання дівчини-нареченої. — Грінч. II 283—284; Варбот *Этимология* 1970, 65—66; Sławski II 515. — Див. ще **кóристь**.

кóристь «добрі наслідки для когонебудь (чогось); матеріальна вигода;

прибуток; [здобич; пожива; їжа Л]], **кóрисне** «те, що дає користь», [*корісник*] «той, хто прагне до вигоди, наживи; визискувач» Ж, [*корістник*] «тс.» Ж, [*корістка*] «невелика вигода, прибуток» Ж, *корістувач*, *корісливий* «який прагне до власної вигоди, наживи; який ґрунтується на матеріальній вигоді», *кóрисний*, *користати*, *користатися*, [*корістувати*], *корістуватися*, *безкорісливий*, *безкóрисний*, *вікористати*; — р. *корысть*, бр. *карыць*, [*карыць*], др. *користь* «здобич; придбання; перевага», *користъ*, *корысть* «тс.», п. *korzyśc*, ч. *kořist*, слц. *korist'*, болг. м. *кóрист*, схв. *кõрист*, [*kõrist*], слн. *korist*, стсл. **користь** «здобич», стсл. цсл. **корысть** «тс.»; — псл. *koristь* (*koristь*, *korystь*) «здобич; зиск, прибуток, вигода», очевидно, похідне від **koristiti* «захопити, здобути», пов'язаного з *ristati* «гнати, ганятися» (з приставкою *ko-*); пов'язується також з псл. *koга* «кора», **skoga* «тс.», які зводяться до іе. *(s)ker- «різати, відтинати, відділяти», і за аналогією до утворення пн.-сл. **ко-русть* «копистка» від *kopati* й **kopysati* з інтенсивним формантом *-ys(t)-* виводиться *korystь* від (s)*korati* (п. ст. [*skogaśc*] «досягти наміченої мети», [*skõraśc*] «тс.») і *kor-ys(t)a-ti* (Brückner 258; KZ 65, 35; KZ 68, 208; Sławski II 513—514); потребує додаткової аргументації твердження про зв'язок *korystь* з **korystati*, як утвореним за допомогою префікса **ko-* від гіпотетичного дієслова **rystati* з інтенсивним формантом *-st-*, похідного від кореня **geub-*, засвідченого днн. *roub* «здобич» (Machek ESJĀ 279, ESJĀS 223, 277; Holub — Lyer 263), а також тлумачення псл. *koristь* як архаїчного композита **kori-stь*, що, нібито, продовжує іе. **korī-dh(ə)tī-*, перший елемент якого **kori-* вважається прислівниковим утворенням на *-ī* від слова, спорідненого з лит. *kāras* «війна», а другий елемент **-dh(ə)tī-* із суфіксом *-tī-* пов'язується з іе. **dhə-/dhē-* «класти» (Сop Slav. revija 13, 181—185). — Шанский ЭСРЯ II 8, 340—341; Фасмер II 343; Преобр. I 364; Соболевский РФВ 66, 348; БЕР II 637—638; Bezlaĵ ESSJ II 67; ЭССЯ 11, 71—73; Варбот Этим.

мологія 1970, 65—70; Meillet *Études* 276—280; Bern. I 570—571.— Пор. **ко-ра́**, **ко́ристка**, **ко́рйти**, **ко́рито**, **ристь**.

[**ко́рита́р**] «коридор», [**ко́рита́рь**] «коридор або прохід між засіками (у великих хлібних магазинах)» Я; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *korridor* виводиться від слат. *curritorium* (*corritorium*) «коридор», первісно «місце, де можна бігати», пов'язаного через нар.-лат. (галлором.) *[*curritōrium*] з лат. *currō* «біжу». — Richhardt 67; Sławski II 502; Brückner 258; SW II 483.— Див. ще **курс**. — Пор. **ко-ридо́р**.

ко́рйти «картати; дорікати комусь; (рідк.) примушувати покоритися; скорятися; [схилити в покорі (голову, чоло); завойовувати Бі]», *ко́рйтися* «беззаперечно слухатися; підкорятися; [задира-тися з кимось НЗ УЖДУ 26/2]», [**ко́р**] «докір» Пі, [**ко́рне**] «покірно», *доко́рйти*, *доко́ряти*, *до́кір*, *доко́ра* «докір», [*до-кірник*, *доко́ритель* Ж], [*доко́рище*] «до-кори, закиди», *докірливий*, *докірний*, [*зако́рйтися*] «упертися, затятися; захопитися чимсь; завзятися на когось, щось» Ж, [*наві́кір*] «поперек, усупереч; на зло», [*наві́кірки*, *напереко́ри* Ж] «тс.», *напере́кір*, [*непо́кір*] Ж, *непоко́ра*, [*непо-кірниця*] «непокірна, непідвладна жінка», *неско́ра* КІМ, *неско́римі* «ті, кого не можна подолати, скорити», *неско-рімий*, [*переко́рюватися*] «сперечатися, докоряти один одному», [*переко́рятися*] «тс.», [*перекі́рочка*] «опір; заперечення, суперечка», *перекі́р* «тс.; [велика супе-речка, сварка; упертість, опір Нед], [*переко́рище*] «тс.» Нед, Г, *переко́ри* (мн.) «взаємні докори, суперечки; [спір-ний питання Нед], *перекі́рливий* «схиль-ний до переко́рів, суперечок, опору», *підко́рйти*, *підко́рювати*, *підко́ряти*, *підко́рювач*, *поко́рйти*, *поко́ряти*, *по-ко́рствувати* Нед, *поко́ра*, [*покі́рник*] «підвладна кому-небудь, слухняна лю-дина Г; віддана людина, вірний слуга Нед», *поко́ритель*, *покі́рливий*, *покі́рний*, [*прікі́р*] «в неприємність» Нед, *ско́рйти*, *ско́ряти*, *ско́ритель*, *ско́рювач*, [*супо-кі́рно*] Нед, [*уко́ряти*] «дорікати», [*укі́р*] «докір, закид», [*уко́ризна*] «ображання, приниження» Нед, [*уко́рищи*] (у слово-

сполученні [*на уко́рищи*] «на зло, напере-кір» Нед), [*уко́рливий*] «докірливий»; — р. *ко́рить* «корити», [*ко́ряться*] «скар-житися; мучитися; каються; просити», бр. розм. *ка́риць* «корити», *ка́рицца* «покорятися, примирятися», др. *ко́рити* «ганити, осуджувати», *ко́ритися* «каяти-ся; сваритися», п. *korzyć się* «упокорю-ватися, примирятися; (заст., рідк.) сва-ритися», ст. рідк. *korzyć* «принижувати, корити», ч. *kořiti* «принижувати», *kořiti se* «упокорюватися», сл. *korit' sa*, вл. *pokoric' so* «тс.», *pokoric* «принизи-ти», болг. *ко́ря* «докоряти, сварити, осуджувати», [*ко́ра*] «обмовляти», м. *ко-ри* «корити, докоряти, сварити», схв. *ко́рити* «тс., робити зауваження», *ко́рити се* «докоряти один одному, сва-ритися», слн. ст. *koriti* «ганити, картати; карати, мучити», стсл. *ко́рити* «ганити, ображати»; — псл. *koriti* «корити; га-нити; сварити; принижувати; карати, мучити», очевидно, похідне від когь «образа» (пор. р. заст. *ко́р* «образа; лай-ка, картання», болг. [*ко́р*] «прізвисько», цсл. *ко́ръ* «образа, зневага»); пов'язане чергуванням голосних з псл. *karati* «ка-рати, мучити; корити; дорікати; сва-рити», кага «лайка, ганьблення, осуд; покарання, приниження», укр. *ка́рти*, *ка́ра*; — споріднене з лтс. *karināt* «дра-жнити, дратувати, збуджувати», лит. [*kirinti*] «тс.», гр. *καρνη* «школа; штраф; кара», лат. *carino* (*cāino*) «глузую, ви-сміюю, ганьблю», дірл. *caire* (<*q̄r̄īa) «докір», дкімр. гал. *carad* «непридат-ність; недбалість; безпутність», кімр. *carred*, корн. *carā* «тс.», сбрет. *carez* «закид», що продовжують іє. *kar- «ганьбити, ганити; карати», пов'язане з *(s)ker- «різати; гостро, різко обра-жати», представленим у гр. *καρτομος* «той, хто глузує; лукавий, облудний», *καρτομος* «глузливий, образливий, уїд-ливий», *σκαρβόλλω* «обливаю брудом, ображаю» (пор. дангл. *gehornian* «обра-жати», а також двн. *harawēn* «глузува-ти», свн. *herwēn*, дангл. *hierwan* «тс.» і більш віддалене тох. А, В *kāgn-* «му-чити, бити»); алб. *koris* «корити; гань-бити» вважається запозиченням із бол-гарської мови; зближення з лит. *kāgias* «військо», *kāgas* «війна», *kāgė* «тс.»

лтс. *kařš* «тс.; суперечка, неспокій, шум; військо», дперс. *kāga-* «військо; народ», прус. *kargis* «військо», сірл. *cuige* «натовп», ірл. *cuige* «військо», гот. *harjis*, двн. *hari*, *heri* «тс.», гр. *κοιρανός* «воєначальник, володар» (Sławski II 511; Trautmann 118; Fick I 377), що зводяться до іє. **kor(ǝ)-* «військо, війна», менш певне, як і пов'язання з р.-цсл. *чаръ* «чари, чаклунство» (Ильинский РФВ 61, 238).— Шанський ЭСРЯ II 8, 315—316; Львов Лексика ПВЛ 309; Фасмер II 320—321; Преобр. I 355; Brückner 258; Holub — Lyeг 263; Mačhek ESJČ 279, ESJČS 223; Schuster-Šewc 625—626; БЕР II 651; Младенов 252; Годишник 23 (1927), 8, 10; Skok II 156—157; Bezlaј ESSJ II 67—68; ЭССЯ 11, 74—77; Bern. I 578—579; Ильинский РФВ 1909/2, 238—239; Būga RR III 951; Stokes 71; Kluge—Mitzka 296; Frisk I 790; Hofmann 151; Boisacq 414; Ernout — Meillet I 100; Walde — Hofm. I 168—169; Brugmann IF 15, 97; Diels AfSIPh 31, 93; van Wijk AfSIPh 37, 5; Pokorny 530, 615—616.— Пор. *кара*.

коріто «дерев'яна довгаста посудина; річище; [панцир черепахи]», [*коритайка*] (зоол.) «черепашка беззубка, Apodonta» ВеНЗн, [*корітка*, *коріттята*, *коріттятко*] «тс.» ВеУг, [*коритър*] «той, хто робить корита», [*корітник*] «тс.» Ж, [*коритърство*] «виготовлення корит», [*корітко*] «коробка під кошем, через яку висипається зерно на жорна», [*коритнячка*] (зоол.) «черепаха; жаба, Bufo» ВеНЗн, [*коритча́*] «мале корито», *коритце* «тс.; [мисочка Ж]», [*корітянка*] «черепаха» ВеУг, ВеНЗн, [*корітниця́*] (зоол.) «тс. Ж, ВеУг, ВеНЗн; коритна черепашка, Macra Ж», [*коритя́*] «невелике корито» Ж, [*корітуватий*] «подібний до корита» Я, [*корічуватий*] «коритоподібний, весь у вибоїнах»; — р. *корыто*, бр. *карыта*, п. *koruто* «корито (з XIII ст.); річище, русло річки (з XV ст.); (заст.) примітивне судно, видовбаний з колоди човен; [діжа, ночви; яр, канава]», каш. *koeréto*, *kuóráto* «корито», ч. слц. *koruто* «корито; русло річки; (заст.) діжа, вулик», вл. *korто* «канава, стік; корито», [*koruто*] «кори-

то», [*koruтоkо*] «тс.», нл. *kóruто* «коритце; річище; жолоб, канавка», *koruто* «тс.», полаб. *t'ōräitə* (*kürãitö*, *t'ōrajtä*, *küö-góitö*) «діжа, корито», *t'ōräitcä* «коритце», болг. *коріто* «корито; ясла (для худоби), водопійна колода; кадіб, діжка для перевезення винограду; річище; (мед.) таз, Pelvis; [яма, яр]», м. *корито* «корито; річище», схв. *кòрито* «тс.; корпус (судна)», слн. *koríto* «корито; діжа; годівниця; колиска; вулик, видовбаний з пня; річище, балка», стел. *корыто* «корито, жолоб», цсл. *корытъце* «цистерна (для води)»;— псл. *koruто* «водопійна колода; корито, жолоб, ночви; видовбаний вулик, човен; річище, яр» (спочатку «видовбана з колоди, з пня мілка посудина»), здебільшого пов'язується, як і пізніші псл. **когьсь* «посудина з кори; міра», укр. *кòрець* «тс.», з псл. **kor-*, представленим у кога «кора», укр. *корá*;— при цьому вважається спорідненим з лит. *prãkartas* «ясла (годівниця), корито; ночви», прус. *pracartis* «корито, діжа», лит. *kařtis* «корець, міра збіжжя», пов'язаними з лит. *kiřsti* «рубати, зрубувати; жати; кусати; сильно бити», лтс. *ciřst* «рубати; тесати; сильно бити», що, як і псл. **kortъ*/**kortь* «раз», **čerslo* (<**čertsl-o*) «ніж, леміш», **čersti* (<**čerti-ti*) «різати, рубати», укр. *чересло*, [*чєрсти*], продовжують іє. *(s)ker-t- «різати, рубати; відтинати», утворене від *(s)ker- «тс.», до якого зводяться також псл. *skoga* «шкіра, шкура; [кора]», кога «кора», укр. [*skíra*], *корá*; до розвитку семантики «видовбана колода»→ «водопійна колода; видовбана з колоди (з пня) посудина; жолоб» і «видовбаний вулик, човен» та «видовбана у землі виїмка»→ «річище, яр, балка» пор. р. [*komяga*] «колода; видовбане з дерева корито; човен, видовбаний з одного дерева», бр. [*камяga*] «дерев'яне корито; видовбаний з колоди човен» або лат. *caudica* «видовбаний з колоди човен», похідне від *caudex* «стовбур; колода, паля», і гр. *σκάφη* «корито, басейн, ванна; човен», лат. *alveus* «корито, жолоб, діжка; басейн, ванна; душло; вулик; човен»; виводиться також (ЭССЯ 11, 121—126) з поєднання пре-

фіксального компонента ко- з віддіє-слівною формою -гүто (букв. «ніби вирите», первісно про заглибини в землі, пор. р. [корытвина] «корыто» — *рбітвина* «вибоїна»); рум. [corită] «корито», нгр. *жароўта* [тс.; діжка], алб. *kaqutë* «тс.», тур. *koritö*, уг. *koritö*, як і пізніші нгр. *жовта* (*жорўта*) «вид рибальського човна», алб. *koritë* «корито, діжка, велика корзина, видовбаний з дерева човен», вважаються запозиченнями з слов'янських мов; зближення з р. *корень* «корінь» (Фасмер II 343; *Vondrák I* 451, 489) менш певне; зіставлення з дінд. *kákaḥ* «глечик», *caḥiḥ* «казан, горщик», дісл. *huegt* «казан» (*Meillet MSL* 9, 377) сумнівне; пов'язання з псл. **kъгътъ* «корм» і далі з гр. *κόρος* «нагодовування», *жорéсж* «нагодовую» (*Solmsen KZ* 35, 483, 484; *Osthoff Parerga* 62) неприйнятне, як і виведення, з припущенням метатези, від лит. *traukai* «посудина», дісл. *ргó* «корито» (*Otrębski Idg. Forsch.* 187; *Machek ESJČS* 223, *ESJČ* 279).— Шанський ЭСРЯ II 8, 341—342; Откупщиков 174; РЯШ 1973/1, 80; Цыганенко 219; Фасмер II 325—326, 343; Преобр. I 364—365; Соболевский ЖМНП 1886, вересень, 152; *Stawski II* 502—504; *Brückner* 258; *KZ* 68, 208; *Holub—Lyer* 263; *Schuster—Sewc* 629—630; БЕР II 638—639; Младенов 252; *Skok II* 156; *Bern.* I 579; *Meillet Études* 301; *MSL* 14, 382; *Mikl.* EW 133; *Fraenkel* 225, 258; *Trautmann* 119, 130; *Persson Beitr.* 171—177; *Роккопу* 942.— Див. ще *корá*, *кóрець*¹, крат, *скіра*, *череслó*, *чёрсти*.— Пор. *кóринь*¹.

корифей «у старогрецькій трагедії — керівник або співауч чору; танцівник кордебалету, який виконує сольні партії; (перен.) провідний, видатний діяч науки, мистецтва та ін.»;— р. болг. *корифей*, бр. *карыфей*, п. ч. слц. *kozyfej*, м. *корифей*, схв. *корифей*, слн. *korifēja*;— запозичення з західноєвропейських мов; нви. *Coгурhæe* «корифей, світоч, видатний діяч (науки, мистецтва)», фр. *согурhée* «корифей» (з XVI ст.), англ. *согурhée* «тс. (у балеті)», рідк. *согурhеus* «корифей, начальник, керівник чору

у давньогрецьких драмах», *согурhæus* «тс.; керівник (школи, секти)» зводяться до лат. *согурhæus* «проводир, голова, керівник, корифей», яке походить від гр. *жоруφαίος* «тс., вождь; (театр.) начальник, керівник», утвореного від *жоруφή* (дор. *жоруφά*) «верхня частина голови, маківка; верх, верхівка; найвища точка», що, як і *жóρος* «шолом, голова», перебуває в зв'язку з *жераós* (<**жера-фóс* < іе. **Кегəц-о-с*) «прикрашений рогами; рогатий; зроблений з рога, роговий», спорідненим з лат. *сегүс* «колень», двн. *hig(u)z*, лит. *kágvė* «корова», псл. **korva* (**korvъ*) «тс.», укр. *кóрóва* та з гот. *haurp* «ріг», лат. *соgnū* «тс.», прус. *sigwis* «козуля», лтс. *signa* «тс., сарна», псл. **сгъпа* «тс.», укр. *сёрна*.— СІС 364; УРЕ V 1980, 409; Шанський ЭСРЯ II 8, 316; *Kopaliński* 533; *Holub—Lyer* 263; БЕР II 639; РЧДБЕ 307; *Bloch* 180; *ODEE* 218; *Klein* 358; *Дворецкий* 1976, 267; *Frisk I* 784—785, 825—827, 925—927, II 7; *Boisacq* 437—439, 499, 509.— Див. ще *кóрóва*, *сёрна*, *церебрáльний*.

коріця «висушена кора гілок коричних дерев, що її вживають як прянощі для кондитерських виробів, а також у медицині і парфюмерії», [корістий] «заправлений прянощами» Ж, *коріцевий* «який добувають із коричневого дерева», *корічнёвий* «кольору кориці, брунатний», *корічньовий* «тс.», *корічний* (у словосполученні *коричне дерево*), *коричньоватий* «подібний до коричневого кольору», [корішкóвий] «коричневий» МСБГ, ст. *коріця* «кориця» (XVII ст.);— р. *коріця* «тс. (з XV ст.); (заєт., спец.) кора коричника цейлонського, *Cinnamomum ceylonicum* (*Canella alba* *Murr.*); (бот.) коричник, рід рослин родини лаврових, *Cinnamomum*; [кора], [коріка] «кориця», бр. *карыца*, др. *корица* «тс.», п. *skogusa* (бот.) «коричне дерево, *Cinnamomum*», [skorzusa, skórzycal «тс.; кориця», ч. *skořice* «кориця», [schořice], ст. *skořicě*, слц. *škorica*, вл. *skorica*, нл. *skóřica* «тс.», схв. *кòрица* (бот.) «коричне дерево, *Laugus cinnamomum* L.», с.-псл. *кòрице* (мн.) «кориця», псл. *кòрица* «кориця»; — запозичено в давньоруську мову з старослов'янської;

стсл. *корица* «кориця» (спочатку, можливо, «маленька кірочка», пор. споріднені демінутиви р. заст. болг. *корица* «кірочка», болг. [корице], схв. *кѡрица*, слн. *kŏgisa, skŏgijisa* «тс.») утворене від *кора* «кора», якому відповідає також укр. *корá* «луб»; західнослов'янські форми з початковим *s-* пов'язані з зах.-сл. [skoga, skŏga, škŏga] «кора», що зводяться до варіанта кореня псл. [skora] «тс.»; укр. *коричневий*, як і споріднені р. *коричневый* «кольору кориці або смаженого насіння кави; буро-жовтий з темним відтінком» (спочатку, з XVII ст., як назва кольору тканин, одягу), бр. *карычневы* «тс.», очевидно, пов'язане з сх.-сл. **коричьныи* букв. «який стосується кориці» (пор. укр. *коричний*, р. *коричный* «тс.», р. ст. *коричный* «тс.; одержаний з кориці; коричневий»).— УРЕ 5, 1980, 409; Булаховський Вибр. пр. III 373; БСЭ 13, 178, 179; Шанский ЭСРЯ II 8, 316; Бахилина 228—229; Цыганенко 216—217; Фасмер II 328; Черных Очерк 91; Преобр. I 352; Brückner 495; SW 6, 162, 165; Holub — Lyer 440; Machek ESJČ 548, ESJČS 448; Mucke II 423, 638; Skok II 151; ЭССЯ II, 69—70; Mikl. EW 129; Bern. I 566.— Див. ще *корá*.

коричневий, коричнюватий, коричньовий — див. *кориця*.

[*коришувати*] «ляяти, ганити, вичитувати» Я; — очевидно, результат афективної видозміни слова *кореніти* «сильно ляяти» (див.).

коріандр (бот.) «однорічна трав'яниста ефіроолійна рослина родини зонтичних, [кишнець], *Coriandrum L.*», [коляндра] «коріандр посівний, кинза, *Coriandrum sativum L.*», [колендра, колядра] «тс.» Мак, ст. *коріандеръ, кориандра* (XVII ст.); — р. *коріандр* (з XVI ст.), заст. *коріандеръ, ст. кориандра* (XVI ст.), бр. *каляндра, ст. кориандръ* (XVII ст.), *кориандровий* (1519), п. *kolendra* (з XVI ст.), *kolender, [kolęder, kolander, koleander, kalandra]*, ст. *kolędra* (XVII ст.), *kolijandr, korijandr, korijander* (XV ст.), *koryjander* (XV—XVIII ст.), каш. *k^olądār*, ч. *koriandr, [koliandr]*, рідк. *koryandr, ст. koriandr, koliandr*, слц. *koriander*, вл. *korjan, kor-*

jeŋ, нл. заст. *korbjan* (Corbiann), болг. *кориандър*, рідк. *корейандър*, [колиандро] «коріандр», *колéndрѡ* «біфора промниста, *Bifora radiens M. V.*», [колéndра, колéдра, коляндра, коляндро, колеандро, калéndрѡ] «тс.», схв. *korijāndar* «коріандр», [korijānder] «тс.», [kolēndra] «біфора», слн. *koriānder* (korjānder) «коріандр»; — запозичено з латинської мови (форми з початковим *кол-* — через польську); лат. *coriandrum* (*coriandrus*) «коріандр посівний», пізньолат. нар.-лат. *coriandron* «тс.» виводяться від гр. *κὀρίανδρον*, що, як і *κὀρίανθρον* (форми *-ανδρον* і *-ανθρον* є нез'ясованими, очевидно, народноетимологічними утвореннями), пов'язане з *κὀριανθον* «тс.», середземноморським словом неясного походження, скорочена форма якого *κὀριον* (через блощичний запах коріандру) знала зближення з *κὀρις* «блощидя, *Cimex lectularius*», букв. «ріжучий» (відповідає р. [корь] «міль»), що перебуває в зв'язку з *κείρω* «стрижу, зрубую, ріжу; гризу, пожираю; знищую», спорідненим з вірм. *k'ereŋ* «скребу, скоблю», хет. *karšmi* «обрізаю», лит. *kiřsti* «рубати; жати; кусати; сильно бити», псл. **čersti* (<**čert-ti*) «різати», **č'ęta* «лінія», укр. *чёрсти, чёрта, корбткий*, та лат. *corium* «товста шкіра, шкура, оболонка», дінд. *sārman* «шкіра, шкура», *kṛttiḥ* «тс.», лит. *kėrti* «відстати, відділитися» (про шкіру, кору), *kapnā* «липове ліко», псл. *koга* «кора», укр. *корá*; форми з початковим *кол-* (п. *kol-*), очевидно, за посередництвом свн. *kullander* «коріандр» (двн. *kullantar, chulluntar*) походять від нар.-лат. слат. *colandrum* «коріандр», слат. *colandrum* «тс.», утворених від слат. лат. *coriandrum*.— СІС 364; УРЕ 5, 1980, 409; Richhardt 67; БСЭ³ 13, 176; Шанский ЭСРЯ II 8, 314—315; Hüttl-Worth 25, 80; Булыка 172; Sławski II 351—352; Karłowicz SWO 289; Brückner 246; Holub — Lyer 262; Machek Jm. rostl. 170; Schuster-Sewc 627; БЕР II 553, 555, 631, 636; Младенов 246; Skok II 154; Kluge — Mitzka 395; Дворецкий 1976, 262; Frisk I 810—811, 922; Strömberg Pflanzennamen 1940, 61; Boisacq 496; Hatzidakis Glotta II 297.—

Пор. *корá*, *корóткий*, *крат*, *череслó*, *чёрсти*, *чёрта*.

[*корізматися*] «поспішати» Ж, [*коріцматися*] «ледве вибиратися, пробиватися; прагнути стати на ноги» Ж, [*корічматися*] «ледве ходити (після сну, хвороби)» О, [*куруцматися*] «ворушитися, пробуджуватися» МСБГ, [*курушматися*] «ворушитися, прокидатися, не спати» (здебільшого про немовля) Ме, [*крийнятися*] «неспокійно перевертатися під час хвороби, сну» О;— очевидно, пов'язані між собою слова, етимологічно неясні.

[*корініюха*] (зоол.) «кишковопорожнинна тварина з класу сцифомедуз, коренерот, *Rhizostoma*» Ж; — похідне утворення від *корінь*; назва зумовлена подібністю до коріння рослин великих лопатей навколо ротового отвору у цього роду сцифомедуз; пор. також інші назви цих медуз: р. *корнейсты*, *корнероты* (відповідає укр. *коренерот* «тс.»), нім. *Wurzelqualle* (букв. «коренева морська медуза»), утворене з основ іменників *Wurzel* «корінь» і *Qualle* (зоол.) «морська медуза, *Asclerpha*». — УРЕ V 1980, 401; *Eigener I* 31. — Див. ще *корінь*¹.

*корінь*¹ «частина рослини, що міститься в землі», [*корень*] Ж, *кореневіще*, *коренізація* «введення до складу державних установ національних областей представників місцевого населення», *корінець* «маленький корінь; ніжка гриба; частина книжки, зошита, папки; частина, що залишається після відривання квітанції, ордера та ін.», [*корінка*] «пеньок зрізаного стебла» МСБГ, [*корінна*] «горілка, настояна на коріннях», *коріннік* «кінь, запряжений у голоблі (при наявності підпряжних); середній кінь у трійці», *корінний*, [*корінниця*] «банка з прянощами» Ж, *коріння* (зб.), [*корінчак*] (іхт.) «бичок, який водиться у Дністрі під корінням прибережних дерев чи під камінням Дз; вид риби з роду бичків, *Gobius Mo*», [*корінчін*] «вид риби з роду бичків» Мо, [*коренчатий*] «з великим сильним, глибокосидячим корінням» Ж, [*коріністий*], *корінічастий* «тс.», [*коренатий*] «тс. Ж; кремезний Г», *коренатий* «тс.», *коре-*

ністий «тс.; у якому міститься коріння, з корінням; [твердий як корінь Я]», *коріньковий* «зроблений з кореня; настояний на корінні (про горілку)», [*кореніти*] «вкорінювати» Г, *коренітися*, *коренізувати* «вводити до складу державних установ національних областей представників місцевого населення», *вкореніти*, *вкоренітися*, *вкорінювати*, *вкорінюватися*, *вікоренити*, *вікоренітися* «зникнути, пропасти; [втратити життєдайні корені]», [*вікоренувати*] Ж, *викорінювати*, *викорінюватися*, *докорінний*, [*закорёнок*] «основний корінь» Ж, [*закорінки*] (мн.) «кореневі паростки; зародки» Ж, *закоренілий*, *закорінений*, *закоренітися*, [*закорінітися*] Ж, *закореніти*, [*накорінок*] «паросток, коренева парость, пагін; нащадок; рід, покоління; походження; спадкова хвороба» Ж, [*накорёнок*] «тс.; потомство; поріддя, виродок (про чію-небудь дитину)», *невикорінний*, *окорінок* «частина стовбура дерева від кореня до гілок», *окорёнок* «тс.; нижня частина дерева, що прилягає до кореня; нижній товщий кінець чого-небудь, зробленого з дерева; [паросток, кореневий пагін Ж]», [*окорёшок*] «окорінок» Ник, [*окорок*] «тс.» тж, *окорёнкуватий* «кремезний», *окоренітися* «пустити коріння», *підкорінний*, [*повикореняти*] «знищити, повиривати з коренем (рослини та ін.)», *повикоріняти* «тс.», [*покорёнок*] «нащадок; пагонь, паросток» Нед, [*покореньство*] «нащадки» Нед, *прикорёнок* «частина стовбура біля кореня; пеньок; частина стебла трав'янистої рослини біля кореня», [*прикорінь*] «тс.; кілок, до якого прив'язують коня» Нед, *прикорень* «тс.; [прикіл; кіл, вбитий у землю]», *прикоріння* «частини стебла трав'янистих рослин біля кореня», *прикоренівий*, [*прикоренітися*] «прикріпитися коренями», *розкоренітися*, *розкорінітися*, *скореніти*, *скореняти* «ввинувати, усувати», *укореніти*, *укорінювати*;— р. *корень*, бр. *корань*, др. *корень*, *коря*, *къря*, п. *korzeń*, ч. *kořen*, [*кофён*, *кофáп*], слц. *kořen*, вл. нл. *korjeń*, заст. *kořen*, *kořeň*, полаб. *t'örin* (*t'augín*, *küřeň*, *küörēn* < **kurenь*), болг. м. *корен*, схв. *кõрен*, *kõrijen*, *kõrĭп*, [*koren*], ст. *корёп*

(<*когѣнь), когѣнь, слн. kogép (kógen), р.-цсл. с.-цсл. **ко́ра**, стсл. **ко́рень**, **ко́рънь**, **ко́рнь**; — псл. *когѣ (род. в. *когѣне, зн. в. *когѣнь) «кóрінь рослини; нижня частина, основа; початок, джерело; рід, покоління» (<*когѣн «кóрінь»), пов'язане чергуванням голосних із пн.-сл. [*кѣгъ] «кущ, кóрінь» (представленим у р. [кoрѣ] «кóрінь», п. заст. [kierz] «купина, кущ» (з XIII ст.), ст. kierzek «кущик», ч. keř «кущ», слц. вл. keř, вл. keřk, вл. нл. keř, р.-цсл. **кѣръ** «кóрінь» і сл. [*кѣгъ-я-акъ] «кущик», укр. [кряк, крак] «тс.»), а також, очевидно, з псл. *сѣгнь / *сѣгно / *сѣгна / *сѣгнь «рукоятка, держак, колодочка; стовбур, ніжка» (<іе. *кег-п-), укр. [чѣрѣн] «держак; леміш»; — споріднене з лит. [kėgas «кущ, кóрінь, засохлий пень», [kėrė] «пень, безлисте стебло», kėrėti «вкóрінюватися», лтс. sėgs «кущ», sėga «волосся (на голові), особливо розкудлане», лит. kėpa «гострий пень», прус. kėpa «кущ» (сюди ж, можливо, більш віддалене алб. shkurgė «кущ», похідне від *sm-keg-п-), що, як належні до іе. *(s)ker- «різати, стригти; відділяти», здебільшого зближуються з лит. kėrti «відстати, відділитися» (про шкіру, ко́ру), пов'язаним також з лат. corium «товста шкіра, шкура, оболонка», дінд. křtitiñ «шкіра, шкура», сагтап- «тс.», лит. kardà «лицо», karpà «тс.», псл. kora «кора, луб», укр. **ко́ра** (інакше ЭССЯ II, 62—65); пов'язання з лит. kėpas «вишневе дерево, Cerasus Juss.», kėpnis «назва божества (захисника черешень)» (< балт. *kėpnijas) і лат. cognus «кизил, Cognus mascula L.; кизилове дерево» (<іе. *кѣп-ос), гр. κρόνος «тс.» (Trautmann Arg. Sprachdenkm. 358) через семантичні труднощі менш певне; зіставлення з ірл. craip «дерево», гал. rreip, кімр. rreip «тс.», брет. rreip «дерева будівля» (Бенценбергер у Stokes 63; Младенов 251) фонетично неприйнятне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 312; Цыганенко 216; Фасмер II 325; Преобр. I 353; Sławski II 508—510; Brückner 258, 274; Doroszewski PF 13, 207—208; Machek ESJČ 279, ESJČS 198, 223; Hoľub — Lyeř 239—240, 263; Schuster-Sewc 626—627; ZfSI 9/2, 250;

БЕР II 634—635; Skok II 154; Бернштейн Очерк 1974, 168; Мейе ОЯ 119, 341—342; Vaillant Slavica 9, 490—496; 11, 33—36; Mikkola Ursl. Gr. III 45, 47; Bern. I 570; Mikl. EW 426; Fraenkel 241; Trautmann 127; Mühl.—Endz. I 375; Топоров IV 17, 306; Endzelĭns IV 2, 237; Meillet BSL 23, 85—86; Walde — Hofm. I 222; Specht 55, 140; KZ 59, 248—249; Kuryłowicz Aroph. 229; Persson Beitr. 157; Pokorny 572—573, 940.— Пор. кір¹, ко́ра, кряк, чѣрѣн.

кóрінь² (мат.) «величина, що при піднесенні її до певного ступеня дає дане число»; — бр. **кóрань** «тс.», ч. kořen (у словосполученні k. rovníce «рішення рівняння»), заст. kořen (мат.) «кóрінь», слц. когѣн, вл. когѣн, болг. м. **кóрен**, схв. **кóрен**, кđгїєн, слн. когѣн «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. **кóрень** (мат.) (з XVII ст.) є калькою латинського наукового терміна radix «тс.», утвореного на основі іменника radix «кóрінь, підземна частина рослини». — Шанский ЭСРЯ II 8, 312; Кутина Формирование яз. русск. науки 27.— Див. ще **кóрінь**¹. — Пор. радика́л¹.

[кóрінь]³ «penis (у чоловіків або самців тварин)» Я; — очевидно, запозичення з польської мови; п. заст. kogzeń (жарт. згруб.) «чоловічий статевий орган (з XVI ст.); клітор, кóрінь жіночий», як і ст. korzeń (korzenie) «покоління, рід, плем'я, початок роду, потомство» (з XIV ст.), виникло в результаті переносного вживання kogzeń «кóрінь рослини», спорідненого з укр. **кóрінь** «тс.»; мотивація перенесення не зовсім ясна; можливо, розвиток семантики польського слова пов'язаний із впливом лат. radix «кóрінь; коренелід; нижня частина, низ, основа; (перен.) початок, походження, джерело; (нар.-лат.) penis». — Sławski II 508; SW II 485; Linde II 450.— Див. ще **кóрінь**¹.

[кóріньчик] (бот.) «вех солодкий, Siim sisagum L.» Я, [кóріньчик солодкий] «тс.» Мак; — п. kogzeń cukrowy «тс.»; — похідне утворення від **кóрінь**; назва зумовлена тим, що цей вид веху, на відміну від інших, має не отруйний, а

істівний солодкий (майже 4% цукру) корінь, використовуваний для виготовлення цукру, горілки й сурогату кави.— УРЕ 2, 1978, 206; Яворницький 379; Нейштадт 416.— Див. ще **кóрiнь**¹.

кóрка¹— див. **кірка**.

кóрка²— див. **ко́ра**.

кóрки (у виразах *на всі к. лаяти* Ж, *на всі к. «сильно, щосили»*); — очевидно, запозичення з російської мови; р. **кóрки** (у словосполученнях *бранить на все к. «сильно сварити», разносить на все к., распекать на все к., ругать на все к. «тс.»*, *на все к. «щосили, сильно», [утекать на все к.] «швидко тікати»*) пов'язане з [кóрки] «плечі (мн.); спина», що, як і розм. **закóрки** «запліччя (в т. ч. у виразі *на закóрках «на плечах»*), походить від псл. [*кʰткʰ] «потилиця, шия», до якого зводиться також укр. [коркóші] «потилиця, плечі»; пор. семантично близьке р. *во все лопатки (бежать, гнать, лететь, мчатся)* «чимдуж, щосили (бігти, летіти)». — Шанский ЭСРЯ II 6, 39; Sławski II 77—78.— Див. ще **коркóші**. — Пор. **карк**.

[**коркiшка**] «верхня частина дерева з відрізанним гіллям; ковiнька» Ж; — не зовсім ясне; зiставляється (Младенов РФВ 1914/2, 455) з псл. *кʰтсʰ «кущ, корч», *кʰтсʰiti, р. *кóрчить, корчевáть*; може бути й афективним утворенням, пов'язаним з переносно вжитим [коркóші] «спина, плечі».

[**коркóбiць**] «веселка, райдуга»; — очевидно, видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *куркубiць, куркубiл* (рум. *circubéu, [circubiță]*) «тс.» є, мабуть, складним словом, яке зводиться до лат. *circus* (нар.-лат. *circus*) «круг» і *bibo* «п'ю», спорідненого з псл. *piti*, укр. *пiти*. — Scheludko 136; Vrabie Romanoslavica 14, 155; СДЕЛМ 218; DLRM 208; Walde — Hofm. I 103—104.— Див. ще **пiти, цирк**.

[**коркотiти**] «воркувати, бурчати» Ж, [коркони́ти, коркота́ти] «тс.» ВеУг; — звуконаслідувальне утворення, що відображає крик деяких птахів.— Пор. **коркуль**.

[**коркóші**] (мн.) (у виразі [*на к. кого взяти*] «носити кого-небудь на спині,

на плечах») Ж, [горгóші] (мн.) (у сполученнях [*нести дитину на горгóшах*] «нести дитину на плечах, за спиною», [*узяти на г.!*]) Ме, [гургéші] «тс.» Гриц, [кóркуш] «плечі, шия, спина» Ж; — р. (за)кóрки (у виразі *сесть на з. «сісти на плечі, на верхню частину спини»*), п. *кагк* «задня частина шиї», ч. слц. *кгк* «шия», вл. *кугк* «горло», *кгк* «тс.», болг. [кʰркаш] (у виразі [*нося на к.*] «несу на плечах і верхній частині спини»), м. *кркач* (у виразі *носи к. «тягне (несе) на спині»*), схв. *кʰке* (у виразі *па кʰке positi* «нести на плечах»), *кʰркача* «спина, горб» (*на кʰркачама* «на плечах»), слн. *кʰке* (мн.) «довге волосся на голові», *кгкош* (па *кгкош* «на плечах»), цсл. (схв.) *кʰркʰ* «шия»; — псл. *кʰткошь (*кʰткошь), *кʰткашь (*кʰткаша), похідні від *кʰткʰ «шия»; — споріднене з дiнд. *кʰка-* (не засвідчене) «шия, горло, кадик», відбитим у *кʰката-* «шиїний хребці»; іє. *кег- «обертати, крутити, гнути» (сюди ж псл. *кʰтсʰ, укр. *кóрчи*); менш певні як відповідники дісл. *кʰгк* «горло, гортань», лат. *gurges* «стравохід», дiнд. *gargara-* «тс.», лит. *kāklas* «шия» (Machek ESJČ 293); виведення від *кʰтсʰ, укр. *кóрчи* (Brückner 220) мало переконливе; слово розглядається і як субстратне в індоєвропейських мовах (пор. абх. *gurgy* «гортань») (Treimer Lingua 9 (1960), 99). — Sławski II 77—78; Skok II 203; Bezlaj ESSJ II 95.— Пор. **карк, корча́га**.

[**коркуль**] (орн.) «крохаль великий, *Mergus merganser L.*» Шарл.; — р. [коркуль] «тс.», [кóркаль] «рід птахів родини качаких, крохаль, *Mergus L.*»; — похідне утворення від звуконаслідувальних дієслів типу укр. [коркотiти] «воркувати» (пор. р. [кóрканьє] «звуки, які видає глухар»), що відображають характер крику цього птаха.— Булаховський Вибр. пр. III 195; УРЕ 5, 1980, 539; Воiнств.-Кiст. 141—142.— Див. ще **коркотiти**. — Пор. **крохаль**.

[**корла́та**] «довга дерев'яна перекладина як загорожа. Ме; довга поперечна планка, хворостина в тину Мо», [*закорла́тити*] «загородити корлатою» Ме, [*перекорла́тити*] «перегородити корлатою» Ме; — запозичення з молдавської

мови; молд. *корлатэ* (рум. *corlátă*) «рідка загорожа; загорода для худоби; поличка (на кухні в хаті)» походить від уг. *korlát* «паркан, загорожа, бар'єр; поручень, парапет», що є словом нез'ясованого походження.— Мельничук Молд. эл. 167; СДЕЛМ 204; Тамás 270—271; MNTESz II 576.

корм, [кóрма] «травлення (ідкою речовиною)» Ж, [кóрмик] «кабан на відгодівлі» ЛексПол, [кóрмілець] «годувальник» Ж, *кóрмітель*, «тс.» Ж, [кóрмівка] «годівля, харчування» Пі, [кóрмля Я, кóрмлене Ж] «тс.», [кóрмік] «хлів, у якому відгодовують худобу; саж» Ж, *кормо-* (перша частина складних слів, що відповідає слову *корм*), *кóрмішка* «годівниця (для худоби, птиці та ін.)», [кóрмний] «відгодований (про вола, корову та ін.)», *кóрміти*, [безкóрмія] «брак кормів» Я, *недокóрм*, *óкóрм* «їжа, харчування; провіант», *підкóрм*, *підкóрмка*, *підкóрмлювати* «підгодовувати», [підкóрмляти] Ж, *пóкóрм*, *прокóрмлення*, *прóкóрм*, *прокóрміти*, *прокóрмлювати*, [прокóрмляти] Ж, *розкóрміти*, *розкóрмлювати*;— р. *корм*, [кóрмля], бр. *корм*, [карма, кóрма], др. *кормъ* (кѣрмъ, корѣмъ) «корм; харчі; вид данини, податку, збору, мита», п. [karmā, karm (жін. р.)], [karm] (чол. р.), ст. karm, [karmial], ч. krmě (кн.), заст. krmí, рідк. krm, слц. krm, [krmā], вл. korm, korma, [kormo] «корм (зокрема, той, що приносить пташеняттам дорослий птах)», нл. kjarrm, kjarro, болг. кѣрма, м. *крма*, схв. *крма*, слн. kрма, стел. *крма* «їжа», *крма* «тс.», *крма* «тс.»;— псл. *kʔʔ-ть / *kʔʔма / *kʔʔто «корм, їжа», *kʔʔm-ja «тс.» (первісно як назва дії, словотворчо й семантично подібне до *éd-ja «їжа»);— загальноприйнятої етимології не має; здебільшого пов'язується з іє. *(s)ker- «різати, краяти; рубати», представленим у дінд. kṛpāti «ранить, вбиває», гр. κείρω (<*кер-ιω) «стрижу, відрізую; зрубую; гризу, ковтаю; поїдаю, пожираю; знищую» (сюди ж належать семантично віддалені похідні утворення з формантом -m- типу жорμός «стовбур, колода, поліно, жердина», κέρμα «відрізаний кусок, зокрема невелика монета, дрібні гроші»), двн. sceran «відтинати, відсікати», лит. skirti «ділити, відділяти, розривати», псл. kora «кора», skora «шкура», *kʔʔнь «короткий», споріднених з укр. *корá* «луб», [скіра] «шкіра», [кóрміти] «колоти, рубати, бити», причому псл. *kʔʔm(-ъ, -а, -ja) тлумачиться як давній дієприкметник теп. ч. з первісним значенням «щось відрізуване, зрубуване», найкраще збереженим у сучасному «підніжний корм, корм для худоби»; як паралелі до розвитку семантики наводяться лат. sagō «м'ясо» (спочатку «відрізаний кусок»), сєпа «трапеза» (< іє. *kersnā < *kertsnā < *kert-, засвідчене також псл. *čʔʔtʔ «ріжу», *čers-ti < *čert-ti «різати», яким відповідають укр. *чєрсти*, *начертáти*, *чєртá*), гр. δαίς «бенкет; частування, страви», δαΐζω «розділяю; розсікаю, розрубую; розриваю; спустошую; знищую» і фр. portion «частина; порція страви» (Петлева Етимологія 1974, 16—29; Sławski II 80; Schuster-Sewc 628; Bern. I 669; Šuman AfSIPh 30, 303; Коген ИОРЯС 23, 27—28); іншими авторами зближується з псл. *skormʔ / *skorma «жир, сало; їжа», представленим у др. *скоромъ* «жир, масло», укр. *скóром* «м'ясна або молочна їжа, заборонена для вживання у пісні дні», і припускається первісне значення «жир, жирна їжа» з огляду на схв. *крмак* «кабан», *крмача* «свиноматка» (КЭСРЯ 212; Фасмер III 652—653; Brückner 496; Machek Recherches 38; Мартынов Етимологія 1968, 17; Сл. и не. аккомод. 155—156); висловлюється думка про генетичний зв'язок псл. *kʔʔть / *kʔʔма (< *(s)kʔʔть / *(s)kʔʔма) «корм, їжа» і *skormʔ / *skorma (< *(s)kormʔ / *(s)korma) «жир; їжа» з іє. *(s)ker-m-, що, як і *(s)krem- / *(s)kəp- (звідки псл. *krem-/*kəp- «відтинати, відсікати; відділяти», укр. *крéмáти*, *кромáти*, [кóрміти]), продовжує іє. *(s)ker- «різати», засвідчене у псл. skora «шкура, шкіра», укр. [шкóрyпа], причому реконструюється семантичний розвиток «січка» (букв. «посічена солома, висівки») → «корм для худоби» → «корм, їжа» (Петлева Етимологія 1974, 16—31); пропонується також (з припущенням чергу-

лика монета, дрібні гроші»), двн. sceran «відтинати, відсікати», лит. skirti «ділити, відділяти, розривати», псл. kora «кора», skora «шкура», *kʔʔнь «короткий», споріднених з укр. *корá* «луб», [скіра] «шкіра», [кóрміти] «колоти, рубати, бити», причому псл. *kʔʔm(-ъ, -а, -ja) тлумачиться як давній дієприкметник теп. ч. з первісним значенням «щось відрізуване, зрубуване», найкраще збереженим у сучасному «підніжний корм, корм для худоби»; як паралелі до розвитку семантики наводяться лат. sagō «м'ясо» (спочатку «відрізаний кусок»), сєпа «трапеза» (< іє. *kersnā < *kertsnā < *kert-, засвідчене також псл. *čʔʔtʔ «ріжу», *čers-ti < *čert-ti «різати», яким відповідають укр. *чєрсти*, *начертáти*, *чєртá*), гр. δαίς «бенкет; частування, страви», δαΐζω «розділяю; розсікаю, розрубую; розриваю; спустошую; знищую» і фр. portion «частина; порція страви» (Петлева Етимологія 1974, 16—29; Sławski II 80; Schuster-Sewc 628; Bern. I 669; Šuman AfSIPh 30, 303; Коген ИОРЯС 23, 27—28); іншими авторами зближується з псл. *skormʔ / *skorma «жир, сало; їжа», представленим у др. *скоромъ* «жир, масло», укр. *скóром* «м'ясна або молочна їжа, заборонена для вживання у пісні дні», і припускається первісне значення «жир, жирна їжа» з огляду на схв. *крмак* «кабан», *крмача* «свиноматка» (КЭСРЯ 212; Фасмер III 652—653; Brückner 496; Machek Recherches 38; Мартынов Етимологія 1968, 17; Сл. и не. аккомод. 155—156); висловлюється думка про генетичний зв'язок псл. *kʔʔть / *kʔʔма (< *(s)kʔʔть / *(s)kʔʔма) «корм, їжа» і *skormʔ / *skorma (< *(s)kormʔ / *(s)korma) «жир; їжа» з іє. *(s)ker-m-, що, як і *(s)krem- / *(s)kəp- (звідки псл. *krem-/*kəp- «відтинати, відсікати; відділяти», укр. *крéмáти*, *кромáти*, [кóрміти]), продовжує іє. *(s)ker- «різати», засвідчене у псл. skora «шкура, шкіра», укр. [шкóрyпа], причому реконструюється семантичний розвиток «січка» (букв. «посічена солома, висівки») → «корм для худоби» → «корм, їжа» (Петлева Етимологія 1974, 16—31); пропонується також (з припущенням чергу-

вання задньоязичних) пов'язання з гр. *χορέσιον* «нагодовую», *χορος* «нагодовування, ситість, пересичення», лит. *šerti* «годувати», *šefmens*, *šefmenys* «поминки», прус. *sermen* «тс., тризна», лит. *šāgas* (*rašāgas*) «корм для худоби, фураж», що, як і оск.-лат. *caŕia* (*k_oŕ-iā) «хліб», *caŕēnsis* «мірошник», оск. *caranter* «годуються, харчуються» та лат. *cerēs* «Церера (богиня полів, землеробства, зернових культур); дари полів, жнива, врожай, зерно, хліб» (< праіталійське *keres-), вірм. *serm* (*sermn*) «насіння; плем'я, покоління», *ser* «рід, плем'я, покоління; народження», виводяться від іє. *ker- «рости; годувати» (Фасмер II 329; Преобр. I 356; Горяев 158; Sławski II 80; Brückner 220; Machek ESJĈ 293, ESJĈS 235; Schuster-Sewc 628; Младенов 265—266; Gołab LP 16, 61; Agrell BSI Lautst. 24; Bezenberger BB 17, 222; Solmsen KZ 35, 483—484; Osthoff Parerga 58, 61—62; Fick I 422; Frisk I 918—919; Boisacq 495; Ernout — Meillet I 116—117; Walde — Hofm. I 204—205; Джаукян 161, 188—189; Роккопу 577); потребує додаткової аргументації зіставлення з семантично віддаленими ірл. *soítm*, *suítm* «пиво», гал. *joörm* «вид пива», лат. *sermot* «слизуватий, густий сік» (КЭСРЯ 212; Фасмер II 329; Гамкрелідзе — Иванов 703; Pedersen Kelt. Gr. I 168). — Шанский ЭСРЯ II 8, 317; Sławski II 80—81; Holub — Lyeŕ 268; Schuster-Sewc 627—628; БЕР II 641; Skok II 205—206; Bezlaŕ ESSJ II 95—96; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 155—156; Верн. I 668—669. — Пор. кармнік, корá, корня́ти, кре́мса́ти, кро́ма, кромса́ти, скіра, ско́ром, че́рсти, че́рта́, шкору́па.

корма́ «задня частина судна, човна СУМ, Г; [весло, руль, кермо Ж]», [корма́ч] «керманіч» Ж, ст. *корма* «руль, корабельне стернове весло» (XVII ст.); — р. [корм] «корма», *корма́*, бр. *карма́*, др. *корма* (*кѣрма*, *кѣрѣма*) «тс.», ч. васт. *когта* «задня частина судна над кермом; кермо», слл. *когта* «задня частина судна над кермом», болг. *кѣрма́* «тс.; стернове колесо, кормило», заст. *кѣрма́* «кермо, кормило», *корма́* (кн.) «тс.; корма», м. *крма* «корма; штурвал»,

схв. *крма* «штурвал (літака, планера); руль судна, стернове весло; (перен.) керівництво; [задня упряжка волів, якими скеровують рух плуга або воза]», поет. *кѣрм* «штурвал (літака, планера тощо)», рідк. *кѣрма* «тс.; кермо; корма», слл. *кѣрта* «корма (судна)», *кѣрт* «тс.; край судна», цсл. *кѣрма́* «корма», стсл. *кѣрма* «тс.; кермо, руль»; — псл. *k^hta «корма; стернове весло»; — остаточно не з'ясоване; найчастіше тлумачиться як той же стунінь розширеного формантом -п-кореня іє. *(s)ker- «різати», що і в псл. *k^htmъ / k^hta «корм, їжа», укр. *корм* «тс.», і пов'язується з гр. *χορός* «стовбур, колода, поліно, жердина», *χορός* (*χορτιχός*) «весло, похідним, як і *κέρσα* «відрізаний шматок, зокрема дрібна монета», від *κείρω* (< *κερ-ω) «стрижу, відрізую; зрубую», спорідненого з дінд. *κῆτάτι* «ріже», ав. *kəŕpaiti* «тс.; здирає (шкіру)», лит. *kiŕsti* «рубати; жати; кусати; сильно бити», псл. *čersti (< *čert-ti) «різати», укр. *чёрсти*, з припущенням семантичного розвитку псл. *k^hta «(відрізана) палиця, частина стовбура, жердина» → «весло, рульове весло» → «руль» → «місце на судні, де знаходиться руль» → «корма»; розглядається також як давнє похідне утворення, пов'язане чергуванням голосних з тим самим іє. *(s)ker- «різати» і споріднене з псл. [*k^htm-ys-l-ъ / *č^htmyslъ/*č^htmyslъ] «кормомисло», сх.-сл. *k^htmyslъ/k^htmyslo «тс.», укр. *кормомисло* «дерев'яна вигнута палиця; рід важеля» та віддаленішими лит. *kártis* «жердина» і псл. *koŕyto*, укр. *коріто* (Трубачев Етимологія 1972, 35—41; Hinze ZfSl 17, 20—22; Sławski II 491—492; Brückner 257; KZ 68, 165); потребує додаткової аргументації зіставлення з р. *корень* «корінь» (Sprecht 140), як і припущення про зв'язок з р. *корна́ть* «обрізувати» (Роккопу 940; Преобр. I 355); немає достатніх підстав з огляду на фонетичні труднощі зближувати слов'янські форми з позбавленими перекоңлиивої етимології гр. *κρόμνῃ* (іон. гомер. *κρόμνῃ*) «корма; кормило» і *κρέμνον* «товстий край колоди, нижня частина стовбура; кряж, пеня» (Младенов 266; Meillet RES 7, 7; Верн. I 668;

Saussure MSL 7, 92; BSL 23, 86; Zupitza KZ 36, 59; Schwyzer KZ 63, 59; Boisacq 818) або з *κυβερνάω* «веду, керую» (Machek ESJĀ 278, ESJĀS 222; LP 5, 61—62; Holub — Lyer 252), що є словом не зовсім ясного походження; запозиченнями з російської мови вважаються ч. заст. *kogma*, сл. *kogma*, болг. заст. *kóрма*; з слов'янських мов виводяться рум. *сігтă* «руль, штурвал; (перен.) кормило, кермо влади, керівництво», а *сігтмі* «керувати; скеровувати; управляти». — Шанский ЭСРЯ II 8, 317—318; Фасмер — Трубачев II 329; SSJĀ I 954; Ivanová-Šalingová — Maníková 487; Schuster-Sewc I 628; БЕР II 641, III 211—212; Цонев История II 168; Skok II 205; Bezlaĵ ESSJ II 96; Петлева Этимология 1974, 20, 28—31; Matzenauer LF 9, 20; Šuman AfSlPh 30, 303; Mikl. EW 156; Топоров III 326—328; Schrader Reallexicon 828; Frisk I 810—811; Persson Beitr. 172; Hofmann 155; Mihailă St. sl. 12, 262; DLRM 153; Pokorny 938—945. — Пор. *корá*, *корíто*, *корм*, *корóмисло*¹, *корóткий*, *скíра*, *чёрсти*.

[кóрмань] «полиця плуга» НЗ УЖДУ 37, [кóрманька тж, ДзАтл II, кóрманька ДзАтл II] «тс.»; — сл. [kogmán]; — запозичення з угорської мови; уг. *kogmánu* «руль, штурвал; уряд; [полиця плуга; хвіст риби]» є запозиченням з південнослов'янських мов, пов'язаним з болг. *кърма* «орма», м. *крма* «тс., руль», схв. *крма* «тс.» — Дзензелівський НЗ УЖДУ 37, 45—46; ДзАтл. II 182; MNTESz II 576. — Див. ще *кóрма*.

*кормíга*¹ «насилньницьке панування; неволя, ярмо; (рідк.) кормило, стерно»; — очевидно, похідне утворення від *кóрма*, яке початково мало значення «стерно, кормило», а потім через переносне вживання набуло значення «влада, владарювання», що згодом набрало сучасного ще вужчого (конкретнішого) семантичного відтінку; подібний напрям семантичного розвитку виявляють похідні від *корма* (< др. *кърма*) здавна, пор. др. *кърмьцьствие* «управління», р. ст. *кормчая книга* «звід церковних законів» (букв. «книга кормчого-стер-

ничого, рульового»); пов'язується також з *корóмисло* (Трубачев Этимология 1972, 41). — Див. ще *кóрма*.

*кормíга*² (заст., рідк.) «невільницький корабель» Пí; — не зовсім ясне; можливо, результат переносного вживання слова *кормíга* «насилньницьке панування; неволя, ярмо»; зміна значення цього слова могла бути зумовлена формальним зближенням з неспорідненим [кóмíга] «вид барки», генетично пов'язаним з [кóм'ягá] «вид плоту, барка; човен». — Див. ще *кормíга*¹. — Пор. *кóм'ягá*.

кормíло (заст. поет.) «весло або кормове стерно; влада, керівництво»; — р. *кормíло*, др. *кормило*, *кърмило*, *кърмило*, ч. сл. *kogmidlo*, болг. *кормíло*, (поет.) *кърмíло* «тс.», заст. *кърмíло* «кермо», м. *кормило* «кермо (судна; велосипеда, автомобіля); влада, керівництво», схв. *кóрмило*, *крмíло* «тс.; (мн.) рульові пера у хвості птаха, пташиний хвіст», слн. *kgmílo* «кормило», стсл. *кърмíло* «тс., руль»; — псл. *kʷtmidlo «руль, весло; кормило», найвірогідніше, похідне від *kʷtmiti «управляти кермом, керувати» (представленого в стсл. *кърмити*, слн. *kʷmítí*, схв. *крмити* «тс.»), що виводиться від *kʷtma «весло; руль; задня частина судна (човна)», від якого походить також укр. *кóрма* «тс.»; ч. сл. *kogmidlo*, болг. *кормíло* вважаються запозиченнями з російської мови. — Грінч. II 285; Шанский ЭСРЯ II 8, 318; Преобр. I 355; Machek ESJĀ 278, ESJĀS 222; Holub — Lyer 262; Ivanová-Šalingová — Maníková 487; БЕР II 641, 642, III 211; Младенов 266; Skok II 205; Петлева Этимология 1974, 29; Романова Вступ 121; Берн. I 668. — Див. ще *кóрма*.

[кóрмиця] (бот.) «моховинка, *Sagittaria L.*» Ж; — похідне від *корм* «їжа тварин» утворення, що виникло як калька лат. *sagitta* «корм, їжа; моховинка»; назва зумовлена, мабуть, кормовими властивостями одного з близьких до моховинки лежачої (*S. procumbens L.*) видів цієї трави; пор. подібне щодо семантики нвн. *Mastkraut* «моховинка», букв. «кормова трава». — УРЕ 7, 154; Нейштадт 233. — Див. ще *корм*.

[кóрмóша] (бот.) «айва довгаста, *Cydonia oblonga* Mill. (*Cydonia vulgaris* Pers.)» Ж, ВеНЗн, ВеУг;— видозмінене запозичення з угорської мови; уг. *kor-mos* (alma) букв. «закоптіле (яблуко)» (= «сірий ранет») пов'язане з когот «сажа, кіптява; нагар», словом давньо-тюркського походження; дтюрк. *qigip* «сажа, кіптява», тур. *kiğim* «сажа», як. *курунньук* «тс.», тат. *корым* «сажа, кіптява», чув. *хăрăм* «тс.», можливо, пов'язані з дтюрк. *qigıç* «сухий, висохлий, засохлий».— Желех. I 367; Tamas 271; MNTESz II 579; Егоров 294.

кóрмчий (заст.) «корманич»;— запозичення з російської мови; р. *кóрмчий* «тс.», др. *кормчий* «стерновий; той, хто стоїть біля кормила правління», *кормчиши*, *кормчишиши*, *кърмъчиши*, *кърмъчишиши* «тс.», як і схв. заст. [кърмчија] «священник, пастир», зводяться до стсл. *кърмъччиши*, *кърмъччиши* (род. в. одн. *кърмъччиши*, (мн.) *кърмъччиши*) «стерновий», похідного від *кърма* «кермо; корма», спорідненого з укр. *кóрма*; укр. [кормчър] «корманич», найвірогідніше, утворене від основи *кормч-*, представлені в р. *кóрмчий*, др. *кормчиши*, *кормчиши* «тс.»; болг. *кормчийа* «стерновий на судні» вважається видозміненим запозиченням з російської мови; твердження про вплив гр. *ὁ τρομικητής* «кормовий» (< *τρομικη* «корма») на утворення метафоричного значення у стсл. *кърмъччиши* (Шанский ЭСРЯ II 8, 318) потребує додаткової аргументації, як і думка про те, що старослов'янська форма є словотворчою калькою гр. *τρομικη* «кормове весло, руль» (КЭСРЯ 212); продуктивний для старослов'янської мови суфікс *-ччиши* (*-чиши*) у словах типу *кърмъччиши*, *кърмъччишиши*, *кърмъччиши*, *кърмъччишиши*, *кърмъччишиши* виводиться від засвідченого вже всіма найдавнішими тюркськими пам'ятками агентивного суфікса тюрк. *-чи* (Вайан 232; Мейе ОЯ 412; Кульбакин Древний церковнославянский язык 1917, 186; Соболевский РФВ 1915/2, 402—403; Черных Истор. грам. русск. языка 1954, 321).— Шанский ЭСРЯ II 8, 318; Фасмер II 329, 330; Соболевский Лекции 216; Преобр. I 355; БЕР II 641, III 212; Цонев История II 168; Младенов 266;

Skok II 205; Селищев Старославянский язык I 33; Bern. I 668.— Див. ще **кóрма**.

кóрмчі (кнйги) «збірники церковних і світських законів, якими керувалися при управлінні церквою і в церковному суді деяких слов'янських держав»;— р. *кóрмчая* (кнйга) «збірник церковних законів», ст. *кормчая* (книга) «збірник церковних і частково цивільних законів, правил», бр. *кóрмчая*, болг. кн. *кóрмчая* (книга) «збірник церковних законів», схв. *кòрмчаја* «збірник церковних і світських законів і правил для керівництва православною церквою і церковним судом, номоканон», *кòрмчї кьйьга* «тс.»;— запозичення з церковнослов'янської мови; р.-цсл. *кòрмчача* книга «збірник церковних законів», як і др. *кърмъччая* «тс., номоканон», букв. «книга кормчого, стернового» (якому відповідає також схв. *кòрмчїа* «номоканон»), пов'язане з стсл. *кърмъччиши* «стерновий, той, хто стоїть біля кормила правління», є калькою гр. *τρομικη* «кормове весло, руль»; (мн.) кермо влади», віз.-гр. «книга номоканон»; грецька назва зумовлена тим, що кормчі книги призначалися для керівництва церквою і церковним судом; в основу слов'янських кормчих книг було покладено державний збірник візантійського канонічного права (номоканон) у 14 титулах (найдавніший збережений до нашого часу номоканон, складений, можливо, у 6 ст. н. е. константинопольським патріархом І. Схоластиком, має 50 титулів); для болгарської церкви номоканони перекладаються з візантійсько-грецької мови на старослов'янську у IX ст., з кінця X ст. їх починає застосовувати й церква Київської Русі.— УРЕ 5, 1980, 413; Шанский ЭСРЯ II 8, 318; БСЭ³ 13, 185—186; Фасмер II 330; Преобр. I 355; Обнорский О языке Ефремовской Кормчей XII в., 1912, 1—2, 18, 28, 44; Бенешевич Древнеславянская Кормчая XIV титулов, 1906, 1/1, 1—V; Срезневский Обзорение древнерусск. списков Кормчей книги, 1897, 15—46; БЕР II 642; РЧДБЕ 308; Skok II 205; Bern. I 668.— Див. ще **кóрмчий**.

кóрназ, кóрноз — див. кнóроз.

[корна́к] «залишок кореня (пень)» Ж, [корна́га] «сукуватий кусок дерева, сукуватий пень» ВеНЗн, [корна́дка] «пень» Ж, [корна́тка] «нижня частина пня з гнилим коренем» ВеНЗн, [корне́га] «пень разом із коренем; нижня частина стовбура дерева з коренем; кореневище» ВеНЗн, [корня́га] «сукувате кореневище» ВеБ, [корня́к] «кореневище» Ж; — очевидно, результати контамінації слова *кóринь* і основи *корн-* «короткий, куций (<обрізаний)», наявної у дієслові [корня́ти] «бити, рубати», а також у зміненому вигляді в словах *карнаву́хий, курно́сий*. — Див. ще *кóринь*¹, *корня́ти*.

корнѐт¹ «духовий музичний інструмент», *корнетіст*, ст. *корнетъ* «ріг», *корнетиста*, *корницѝста* (XVIII ст.); — р. болг. *корнѐт*, *корнетіст*, бр. *карнѐт*, *карнетыст*, ст. *корнетъ* (1616), *корнетиста* (1653), п. *cornet*, *cornetysta*, *cornecista* (з XVI ст.), ст. *cornet* (1558), ч. слц. *cornet*, *cornetista*, м. *корнет*, схв. *кдрнет*, *корнѐтист(a)*, слн. *cornét*, *cornetíst*; — запозичення з італійської мови; іт. *cornetto* (муз.) «ріжок, корнет» пов'язане з *согно* (муз.) «ріг, ріжок, валторна», що, як і *согно* «ріг (тварини)», продовжує ром. **согно*, лат. *cornū* (рідк. *cornum*) «сигнальний ріг, ріжок, горн; ріг, бивень; копито; пташиний дзьоб», споріднене з кіпр. *корн*. гал. *сагп* «копито коня», днв. дфриз. дангл. дісл. *hogn* «ріг», гот. *hainp* «тс.», гр. *κεράς* (<**κεραρός*) «рогатий; зроблений з рога» і лат. *servus* «олень», днв. *hig(u)z*, дісл. *hjoŕtr* (<**hēgutr*), кіпр. гал. *сагw*, *корн*. *сагow* «тс.», лит. *kárvė* «корова», псл. **korva* «тс.», укр. *коро́ва*; слово *корнетіст*, як і р. болг. *корнетіст*, є, очевидно, запозиченням з французької мови; фр. *cornettiste* «корнетист» походить від *cornet* «корнет, музичний ріжок, сопілка; маленька труба; горніст», яке зводиться також до ром. **согно*, лат. *cornū* «сигнальний ріг, ріжок, горн; ріг, бивень»; староукраїнські форми *корнетиста*, *корницѝста*, можливо, як і бр. ст. *корнетиста*, є запозиченням з польської мови; пов'язання болг. р. укр. *корнѐт* безпосередньо з фр. *cornet*

«корнет; ріжок, сопілка» (СІС 364; УРЕ 5, 1980, 414; БСЭ³ 13, 190; ССРЛЯ 5, 1441; РЧДБЕ 308) або іт. *cornetta* «ріжок, сопілка; двокінцевий прапор; корнет; ескадрон» (Шанский ЭСРЯ II 8, 320) менш певні. — Булька Лекс. зап. 160, 166; Kopaliński 531; Sławski II 490; Brückner 257; Holub — Lyer 262; Machek ESJČ 278; БЕР II 643; Mestica 392; Dauzat 206, 207; Bloch 177, 178; Ernout — Meillet I 117, 143; Walde — Hofm. I 208, 276. — Див. ще *коро́ва, сѐрна*. — Пор. *горн, Корній*.

корнѐт² «перший офіцерський чин у кавалерії в дореволюційній російській армії; хорунжий»; — р. *корнѐт* «тс.; (заст.) чепець із двома ріжками спереду; прапорець», ст. *корнетъ* «молодший офіцерський чин у кавалерії» (1655), *карнетъ*, *карнѐтъ* «тс.» (1663), *карнет* «прапорець» (1720), бр. *карнѐт* «корнет», п. *cornet* (іст.) «давній офіцерський чин у кавалерії; підрозділ рейтарів; загін (кінноти); [чепець]; чепець черниць», *cornety* (іст.) «хоругов (прапорець; загін кінноти)» (1627), ч. іст. *cornet*, *corneta* «тс.», ч. слц. заст. *cornet* «молодший кавалерійський чин», нл. [korneta] «вид гострокінцевого чіпця», [kornejta], *karneta*, *karjeta* «тс.», болг. заст. *корнѐт* «молодший офіцерський чин у кавалерії», схв. *кдрнет* «тс.; чепець черниць», *корнѐта* «прапор (кавалерійський, корабельний); жіночий нічний головний убір», слн. *cornét* «кавалерійський прапорець; головний убір черниць»; — запозичено за російським, польським і, очевидно, голландським (гол. *cornét* «корнет, прапороносець») або німецьким посередництвом (нім. заст. *Kornett* «корнет», *Cornet*, *Cornet* «тс.») з французької мови; фр. іст. *cornette* «прапор з двома вимпелами, штандарт кавалерійської роти; прапорець; рота легкої кінноти; (перен.) офіцер-прапороносець, корнет» (XVI—XX ст.), як і *cornette* «чепець черниці; (заст.) пов'язка французьких юристів, косинка членів парламенту», ст. «старовинний жіночий головний убір з боковими виступами, схожими на роги», вважається первісно зменшувальним від *согне* «ріг», що походить від нар.-лат.

*сoгпа і лат. согпа «роги» (cornū «ріг»), до якого зводиться й укр. *корнѐт* (музичний інструмент); фр. *cornette* «прапор з двома вимпелами; штандарт кавалерійської роти» пояснюють також як похідне від *cornet* «ріжок», пов'язаного з *corne* «ріг» або ст. *corn* (< лат. *cornū* «тс.») (Сл. ст.-фр. яз. 58; Partridge 296).— СІС 364; Шанский ЭСРЯ II 8, 320; Фасмер — Трубачев II 330; Fogarasi St. sl. 4, 65; Смирнов 162; Christiani 33; Koraliński 531; Sławski II 489—490; Holub — Lye 262; Machek ESJC 278; БЕР II 643; РЧДБЕ 308; Dauzat 206, 207; Bloch 177, 178; Gamillscheg 263; Fremdwörterbuch 333.— Див. ще *корнѐт*¹.

[*корне*] (бот.) «кизил, дерен справжній, *Cornus mas* L. (*Cornus mascula* DC.)» Пі; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *корн* «кизил», *коарнэ* «ягода кизилу», як і рум. *согн* «кизил», *Ісогнул* «тс.», *соагпа* «ягода кизилу», походять від лат. *cornus* «кизил (кущ або деревце)», спорідненого з гр. *κράνος*, *κράνον*, *κράνεα* «тс.» і лит. *Kirnis* «бог вишень».— СДЕЛМ 204; Walde — Hofm. I 276—277.

[*корніця*] (бот.) «вид моху, *Fegatella*» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [*кормиця*] (бот.) «моховинка, *Sagina* L.» (пор.).

Корній, *Корнелій*, *Корнелія*, *Корнілій*, [*Корнілко*], *Корніло*, [*Корнієць*, *Корнійко*, *Корніць*], ст. *Корнілій* (*Корнил*) «рогъ, (рог)ат(ъ)» (1627); — р. *Корнелій*, *Корнелія*, заст. *Корнілій*, розм. *Корнѐй*, *Корніий*, *Корніл*, *Корніла*, бр. *Карнѐй*, *Карнелій*, *Карнѐль*, *Карніл*, *Карніла*, розм. *Карно́*, *Карніць*, др. *Корнилий*, п. *Kornel*, *Korneli*, *Korneliusz*, ч. слц. *Kornel*, болг. *Корнелій*, *Корнели*, м. *Корнел*, *Корнелие*, *Корнилие*, схв. *Корнелије*, *Kornilije*, слн. *Kornel*, *Kornélius*, *Kornélij*, стсл. *Корнилии*, *Корниль*, *Корниль*, *Корнѐль*, *Корнѐль*, *Корнѐль*; — через посередництво старослов'янської мови запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Κορνήλιος* походить від лат. *Cornēlius* «Корнелій», давньоримського патриціанського родового імені, яке загальноприйнятого пояснення не має;

пов'язується (Суперанская 79; Спр. личн. имен 426) з лат. *cornū* «ріг, бивень»; припускається також зв'язок з лат. *cornum* «ягода дерену», *cornus* «дерен (кущ чи деревце)», спорідненим з гр. *κράνος* «тс.», *κράνον* «кизил (ягода)», лит. **kirnas* «вишневе дерево», дальші генетичні зв'язки яких із прус. *kirno* «кущ», лит. *kėgas* «тс.; корінь, пеня», псл. **korę* (*koręne*) «корінь рослини», укр. *корінь* та псл. **černъ* (< **ker-n-o*) «держак; леміш», укр. *чѐрѐн* «тс.» (Фасмер IV 340; Bern. I 146) менш певні, як і зіставлення (*Voisacq* 439, 509) з гр. *κέρασος* «вишневе дерево» (звідки виводяться лат. *cerasus* «тс.; плід вишні», псл. **čeršьna* / **čeršьnja* «черешня», укр. *чѐрѐшня*).— Беринда 217; Сл. вл. имен 56; Бондалетов Русск. ономастика 102, 133; Петровский 135; Спр. личн. имен 426, 504; Кпаррoвá 113—114; Бірыла 102; Илчев 270; Constantinescu 35; Walde — Hofm. I 202; Frisk I 827—828; Pokorny 572—573.— Пор. *корінь*¹, *корнѐт*¹, *чѐрѐн*, *чѐрѐшня*. *корнішон* «маленький молодий огірок для консервування або маринування»; — р. *корнішон*, бр. *карнішон*, п. *korniszon*, схв. *корнишони* (мн.); — запозичення з французької мови; фр. *cornichon* «корнішон», спочатку «ріжок», є демінутивним утворенням від слова *согне* «ріг», що, мабуть, продовжує нар.-лат. **согпа* «роги», яке походить від лат. *согпа* «тс.», наз. в. мн. іменника *cornū* «ріг».— СІС 364; Шанский ЭСРЯ II 8, 321; Sławski II 490; Вуякля 478; Bloch 152; Dauzat 207.— Див. ще *корнѐт*¹.— Пор. *корнѐт*², *корнута*.

[*корнута*] «рогата вівця» Ж, ВеУг, ВеНЗн, [*корніца*] «вівця з прямими рогами» МСБГ, [*курнута*] «вівця з малими рогами» Гриц; — п. *kornuta*, ч. [*kurnota*], слц. *kornuta*, *kornůtka*, *kornul'a*; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. *cornuță* «рогата» походить від лат. *cornūtus* (ж.р. *cornūta*) «рогатий», пов'язаного з іменником *cornū* «ріг».— Дзєндзелівський Доп. УжДУ IV 108; Sławski II 490; Machek ESJC 278; Клепикова 73—75; Сл. и балк. языкозн. 190; Vrabie Romanoslavica 14, 155;

Crânpajă 329; DLRM 189.— Див. ще **корнѣт**¹.— Пор. **корнѣт**², **корнішѣн**, **курнѣт**.

корняла, *корняти* — див. **порняла**.
[**корняти**] «колоти, бити; підганяти; доторкатися, будити; спонукати» Ж, [корнѣтисцѣ], «будитися, тривожитися, ворухитися» МСБГ;— р. *корнѣтъ* «підрізати, усікати, вкорочувати», болг. [кѣрнѣ] «каструю», м. *крни* «обламує; ущемлює; применшує», схв. *крѣтити* «обламувати, псувати; ущемляти, применшувати», слн. *křpiti* «калічити, нівечити, обрізати»;— псл. *křpiti, *křpiti; — споріднене з лтс. *kuĩns* «глухий», лит. *kuĩsti* «глухнути», дінд. *kĩrpaĩ* «поранений, убитий», *karpaĩ* «карनावухий», ав. *kaḡpa-* «глухий»; зіставлення з лат. *carēre* «бути позбавленим чогось» (Persson Beitr. 165) безпідставне.— Фасмер II 330; Skok II 206—207; Bezlaĵ ESSJ II 96.— Пор. **карнавухий**, **карнати**, **курдупель**, **курносий**.

короб «тара з лубу, бересту, лози; козуб; верхня частина воза, саней; жолоб; ящик, коробка Ж!», *коробѣйник* «(у дореволюційній Росії) мандрівний крамар з коробом», [*коробушник*] «тс.» Я, [*коробѣн*] «кошик із кори, лубу; козубець», *корѣбка* «невелике вмістилище з картону, пластмаси, фанери тощо; [згин у мошні Ж!], *корѣбок*, *корѣбочка* (бот.), *корѣбочник* «виготовлювач коробки», [*кѣрок*] «ящик, лубок» Пі, *корѣбчастий*, *корѣбчатий*;— р. *кѣроб*, [*кѣроба*] «коробка з липової кори», *кѣробка*, *корѣбок*, бр. *кѣраб*, *карѣбка*, *карабѣк*, др. *корѣбѣ*, п. ст. *kroba* «короб з кори; кошик з лика; дерев'яна коробка», *krobia* «тс.», заст. *kroбка* «кошик з кори», [křobka] «тс.», ч. *křabice* «коробка, шкатулка», слн. *křabica* «тс.», схв. рідк. *крѣбиѣ* «скриня», *крѣбуѣа* «скринька з кори», [шкѣбиѣ] «шухляда», слн. [křaba] «коробка, ящик», [křabica] «тс.», škrabica «карнавка», стсл. *кравити* «скринька, шкатулка; кошик», *кравитица* «тс.»; — псл. *křobъji «луб'яна або плетена посудина», сх.-сл. *křobъ «тс.», пов'язані чергуванням голосних із псл. *křobapъ / *křobanjъ «коробка; скриня», укр. [корѣан] «взуття з лика» і

співвідносні з псл. *křobiti «викривляти; згинати; скручувати», укр. *корѣбити* «тс.»; — найімовірніше, споріднене з лат. *corbis* «корзина, кошик» і лит. *kaĩbija* «кошик; короб, козуб», *kaĩbas* «тс.», лтс. *kaĩba* «маленька скринька», *kãrba* (*kãrbe*, *karba*) «козуб з кори вільхи чи з бересту, кошичок, коробка; рибальський човен», прус. *carbjo* «млиновий кіш, ящик», а також, з іншим ступенем чергування, лтс. *krẽršas* «корзина, торба», игерм. *hřepiz- «корзина», дісл. *hrip* «тс.», двн. *reĩ* «пристосування для носіння (на спині)»; нвн. *Korb* «корзина, короб», двн. *chorp*, *korb*, *churp*, *churba* (< *křobia), свн. *korp*, *korb* «тс.» виводяться з латинської мови; лит. *krãbė* (*krẽbė*) «корзина; козуб» вважається запозиченням з польської мови, форма *karãbas* «кульок» виводиться з білоруської; лит. *kaĩbas*, *kaĩbija*, лтс. *kaĩba*, *kãrba*, прус. *carbjo* іноді пояснюються також як запозичення з давньоверхньонімецької мови (Bern. I 568; Bezlaĵ ESSJ II 77—78; Fraenkel 220); зближення з іє. *křob- «видовбувати» (Откупщиков 175) менш певне, як і виведення слов'янських форм з латинської мови за посередництвом двн. *korb*, *chorp*, *churp*, *křobia, бав. ст. *korba*, *chorbja (Шахматов Очерк 152; Holub — Кор. 184; Bern. I 568; Mikl. EW 130; Fraenkel 220; Būga ZfSIPh I 35; Kluge — Mitzka 394; Schwarz AfSIPh 40, 290; Walde — Hofm. I 272—273); припущення про утворення р. *кѣроб* безпосередньо від лат. *corbis* (Преобр. I 357) безпідставне.— Шанский ЭСРЯ II 8,322; Sławski III 112—114; Brückner 267; KZ 48, 200; 51, 224; Machek ESJĀ 287—288; ESJĀS 230—231; Holub — Lyer 265; Bezlaĵ ESSJ II 77—78; ЭССЯ II, 52—54; Козлова Этимология 1984, 91; Torbiörns-son LM II 31; Matzenauer 49; LF 9, 2; Trautmann 117—118; Būga RR I 331; RSI 6, 270; Skardžius 96—97; Топоров III 217—218; Holthausen ZfSIPh 24, 269; Preveden Language 6, 283; Бильфельдт Пробл. совр. филол. 32; Рокорну 949.— Пор. **карабѣйка**, **корѣан**, **корѣбити**.

[**коробель**] (зоол.) «енот звичайний, *Procyon lotor* L.» Ж; — неясне.

коробити «викривляти, згинати; корчити, судомити; викликати огиду, відразу; обурювати», [*коробитися*] «гнути, жолобитися; корчиться від болю, кривитися; стовбурчиться; упиратися; бундочитися» Ж, [*короблівий*] «завзятий, задиристий, норовистий» Я; — р. *коробить* «коробити», бр. *караба́ціць* «тс.; [викликати дрож]», ч. *křabatiti* «кривити; робити нерівним (бугри-тим)», *křabiti* «тс.», заст. *křab* «зарубка, складка, зморшка», нл. *krobis* se «морщитися», *krobija* «нерівність; складка, зморшка»; — псл. **korbiti* «викривляти; згинати; скручувати»; — очевидно, споріднене з дісл. *hegrask* «судорожно стягуватися», *hagra* «щипати», нн. *hagra* «знаряддя катування», дангл. *heagre* «арфа», двн. *harfa* (*harpha*) «тс.», шв. *hagra* «зморщувати», норв. *hugre* «зшивати», англ. [*hipple*] «кульгати» і гр. *κρόφω* «стягує; покриває зморшками; гну», пов'язаними з дісл. *skorpa* «зморщуватися; засихати», *skarpr* «худий; нерівний; шершавий; жорсткий», дангл. *sceagr* «шершавий», двн. *scarf* «тс.», р. [*скорблый*] «зморщений; шкарубкий»; іе. *(s)kerebh- / (s)kereb- / (s)kerbh- «вертити; гнути», що є суфіксальним поширенням кореня *(s)ker- «вертити», до якого зводяться й лат. *corbis* «кошик», псл. **kogъjъ* «плетена посудина», **kogъ* «тс.», укр. *кóроб*, гр. *κρότος* «кривий», лат. *curvus*, псл. **křivъ* «тс.», укр. *кривій*; зближується також безпосередньо з псл. **korbijі*, р. укр. *кóроб* (КЭСРЯ 212; Черных Очерк 134; Булаховський Вибр. пр. II 382; Преобр. I 357, II 307; Sławski III 113—114; Brückner KZ 48, 200; Peterson BSl. Wortst. 70—71); потребує додаткової аргументації твердження про спорідненість з нл. *chropis* «згинати; морщити», п. *chrowawu* «шершавий, шерехатий», укр. *коропівий* (Schuster-Sewc 675); немає достатніх підстав пов'язувати псл. **korbiti* з лат. *capere* (Machek ESJCS 231), як і з дісл. шв. *skorpa* «шкаралупа», нвн. *Schorf* «тс.; струп» (Machek ESJCS 288).— Шанский ЭСРЯ II 8, 322—323; Фасмер — Трубачев II 331; ЭССЯ 11, 52; Bern. I 569; Stang 30; Matzenauer LF 20, 15; Holthausen Awn. Wb. 107; IF 48, 258; Kluge —

Mitzka 289; Meringer IF 16, 129; Partridge 279—280; Klein 704; Zupitza GG 114—115; Uhlenbeck PBrV 30, 292; Topr 78; Frisk I 795; Persson Beitr. 753, 775, 864; Pokorny 948—949.— Пор. *арфа*, *кóроб*, *коропівий*, *кривій*, *курбёт*.

корова, [*коров'яка*] «корова», *коровиця* «тс.; [невелика корова Ж]», *коровка*, [*коровка* Ж, *коровчина* Бі], *коровчина*, *коровина*, [*коровне*] «молочні продукти», *коровня* «приміщення для великої рогатої худоби», *короварня* «тс.», *коровник* «тс.; доглядач корів; пастух; [хазяїн, який володіє тільки коровами Ж]», [*коровняк*] «коров'ячий кал», [*коров'янка*], *коров'як* «тс.», [*коровій*] «пастух корів» Ж, [*коров'яр*] «тс.», [*коровник*] «колгоспник, який пасе і доглядає велику рогату худобу» Мо, [*коров'ярка*] «хлів для корів», [*коров'ярня*] «тс.», *коровня* «[тс. Я]; приміщення для великої рогатої худоби», [*короватий*] «схожий на корову» Я, *коров'ячий* «виготовлений з коров'ячого молока; властивий коровам», *безкоровний* «який не має корови (корів)»; — р. *корова*, бр. *карóва*, др. *корова*, п. нл. *krowa*, каш. заст. [*karwa*], ч. слн. *kráva*, слц. *krava*, вл. *kruwa*, полаб. *korwo*, болг. м. *крáва*, схв. *крдáва*, стсл. *кравá*; — псл. **koŕwa* «корова» (первісно «рогата тварина»), можливо, як похідне від псл. **koŕwъ* «віл», представленого в п. заст. *karw* «старий лінійний віл»; — споріднене з лит. *kárvė* «корова», прус. *curwis* (*kurwis*) «віл», лат. *servus* «олень», *serva* «лань», гр. *κέρως* (< **κέρωτος*) «рогатий; зроблений з рога», кіпр. гал. *carw* «олень», корн. *carow*, брет. *karô* «тс.», алб. *ka* (< іе. **kr̥u-*) «бик, віл», хет. *kararar* «ріг», прерм. **herut-* (< іе. **kerud-* / **kerud-*) «олень», дісл. *h̥ortr* (< **h̥erut*), двн. *hir(u)z* «тс.», а також з гр. *κέρως* «ріг», лат. *cornū* «ріг, бивень», кіпр. корн. *carp* «копито тварини», двн. дфриз. дангл. дісл. *horn* «ріг», гот. *hairn* «тс.», дінд. *śr̥ngam*, ав. *sr̥vā-* «тс.; ніготь», прус. *siŕwis* (зоол.) «козуля, *Capreolus*», лтс. *siŕna* «тс.; серна», псл. **sr̥na* «тс.», укр. *сёрна*; іе. **kor-* / *ker-* / *kerā-* / *kr̥-* / **ker-* / *kr̥-* «ріг; голова; вершина, верхівка»;

менш переконливе з огляду на морфологічні, фонетичні і семантичні труднощі зіставлення з гр. *κόρος* (<**κορῶς*) «хлопець», *κόρη* (<**κορῆ*) «дівчина» (Rozwadowski BSL 25, 116—117) або стсл. *чрънъ* «чорний», р. *корь* «кір (хвороба)» (Petersson BSl. Wortst. 36—37), чи з лат. *curvus* «зігнутий, кривий» (Pisani RSI 14, 190; Indogermanisches Jahrbuch 14, 14), дінд. *carvati* «ремігає, кришить, розчавлює» (про жуйну тварину) (Machek ESJČ 290, ESJČS 233; KZ 64, 262; Мартынов Сл. і не. аккомод. 162—163). — Крипенок Вступ 544, 545; Романова Вступ 116; Шанский ЭСРЯ II 8, 323; Фасмер — Трубачев II 331—332; Преобр. I 358; Sławski III 90, 146—148; Brücker 271; AfSIPh 21, 65—66; 23, 232—233; KZ 62, 42—43; 68, 195; Holub — Lyer 266; Schuster-Sewc 687; Polański I 276—277; Olesch I 459—460; БЕР II 700—701; Младенов 254; Skok II 183—184; Bezlaj ESSJ II 84; ЭССЯ II, 106—112; Трубачев Назв. дом. жив. 40—41; Moszyński PZJP 18, 40; Bern. I 557; Torbiörnsson LM II 36; Fraenkel 225; Endzelin KZ 42, 378; Trautmann 119; Топоров III 239—243; IV 348—353; Fortunatov AfSIPh 4, 579; Белецкий Принципы 107; Frisk I 825—827; Walde — Hofm. I 208; Kluge — Mitzka 309—310; Гамкрелидзе — Иванов 484; Jokl WuS 12, 68—69; Иванов ВСЯ II, 9; Pokorny 574—577; Specht 127, 138. — Пор. *горн*, *сёрна*.

коровай, [коровай Sławski, короваль тж, корогай Ме, корогвай Ж, Я], [коровайець] «коровай; млинець із пшоняного борошна», [коровайник] «роздавач короваю Ж; рознощик на весіллі Пі», *коровайниця* «жінка, що виготовляє коровай», *коровайний*, [безкоровайчюк] «позашлюбний син», [безкоровайний] «тс.; одружений без весільних обрядів; (про весілля) без обрядів»; — р. *каравай* «велика кругла хлібина; [коровай]», заст. [коровай], бр. *каравай* «тс.», п. *korowaj* «весільний обрядовий хліб», [korowal] «тс.» (з укр., бр.), болг. [каравай] «калач; обрядовий хліб», *кравай*, [каравай] «тс.», м. *кравай* «коровай; круг; кружало (сиру, воску тощо)», схв. *кравай* «калачі і напої, що приносять як

подарунок на весілля», заст. [кравай] «тс.; подарунок (частіше корж або калачі) для породіллі; маленький круглий святковий хліб; калач», слн. *kraváj* (kravāj, krávaj) «хліб, велика хлібина, коровай», р.-цсл. *короваи* «хліб», цсл. *кравай* «тс.»; — псл. **korvāj* «коровай»; — загальноприйнятої етимології не має; найбільш імовірним здається походження від псл. **korva* «корова», зумовлене, очевидно, поширеною у слов'ян подібністю обрядових булочних виробів за формою до корови взагалі чи її голови з рогами або вимені (пор. утворені від праслов'янських назв тварин інші назви обрядових булочних виробів типу р. [коровушка] «різдвяний хлібець або коржик», [коровка] «тс.», укр. [гусочка] «крендель», бр. [яловица] «коровай», букв. «ялова корова», п. [byczek] «домашня булка, випечена на весілля», [gaška] «вид тіста; тістечко; пташка або зірка з тіста», [huska] «весільний хлібець», [kaczka] «пташка або зірка з тіста для прикрашання короваю», ч. hřebec «жеребець; великий весільний калач», болг. [кравата] «вид обрядового хліба»), а також тим, що за обрядовою традицією коровай як атрибут весілля символізує родючість (пор. р. [корова] «наречена», [бык] «наречений»); менш переконливе зіставлення з р. [коровяк] «коров'ячий гній» і пов'язання з язичницьким культом (Черных Очерк 67; Преобр. I 358; Zubatý St. a čl. I 2, 98), як і зближення з р. [коротай] «короткий каптан», іє. **kor-* «різати» (Откушников 214—215) або з р. *кроить*, [крайт] «різати на шматки» (Вештарт Лексіка Палесся 1971, 118, 119—120; Ящуржинский РФВ 1880 I 98); неприйнятним є пов'язання з дінд. *carvāh* «жертвний хліб» (Machek ZfSIPh 18, 323—324), з лат. *curvus* «зігнутий; кривий» (Loewenthal AfSIPh 37, 386—387), з гр. *κορῶς* «кривий, загнутий» (Ильинский ИОРЯС 24/1, 121—122) чи з дінд. *carvati* «ремігає, кришить, розчавлює» (про тварину) (Matzenauer LF 9, 7; Machek KZ 64, 262); лит. *karvõjus* «весільний пиріг», *karavõjus* «великий весільний калач» виводяться з білоруської мови. — Шанский ЭСРЯ II 8,

61—62; Фасмер II 332; Филин Образ. яз. 285; Соболевский Slavia 5, 447—448; Потебня К ист. зв. III 65—66; AfSIPh 9, 168; Koraliński 531; Sławski II 495—496; Brückner 257, 271; KZ 48, 178—179, 205; Slavia 5, 429; Karłowicz SWO 301—302; Bulat AfSIPh 37, 104; БЕР II 701—702; Цонев История II 84; Skok II 184; Bezlej ESSJ II 84; ЭССЯ 11, 112—116; Иванов — Топоров 244, 254—258; Bednarczuk Wien. sl. Jb. 4, 151; Bern. I 577—578.— Пор. **коро́ва**.

коровайка (орн.) «Plegadis falcinellus L.»;— р. *каравайка* «тс.»;— очевидно, результат народно-этимологичного зближення з *коровай* якогось співзвучного тюркського слова, пов'язаного з коренем цага «чорний, темний» (наприклад, тур. *kağaman* «темний»); від переважної більшості ібісових, як правило, світлих, цей птах відрізняється характерним темним забарвленням (Воїнств.— Кіст. 149—150; Птицы СССР 61).— Див. ще **ка́рий**, **коровай**.

[коровиця¹] (бот.) «вовнянка, *Lactarius torminosus* Fr. (Schaeff.) (*Agaricus picator* Bull.)» Мак, **[коровичка]** «сиріжка червона, *Russula rubra* Fr. (Bres.) (*Agaricus ruber* DC)» Ж, Мак, **[коровка]** «тс.» Мак, **[коровкі]** «різновид грибів» Мо, **[коров'як]** «моховик зелений, *Boletus subtomentosus* (L.) Fr.» Мак;— р. **[корówka]** «білий гриб»;— назви, пов'язані з *коро́ва*; у вовнянки назва могла бути зумовлена тим, що цей умовно їстівний гриб має сік, схожий кольором на коров'яче молоко; інші гриби дістали такі назви в результаті перенесення на підставі певних спільних ознак; р. **[корówka]** «білий гриб» виводиться також (Меркулова 178) від **[корówka]** «гральна кість».— Див. ще **коро́ва**.

[коровиця²] (ент.) «жук-олень (жук-рогач), *Lucanus cervus* L.; жук-носоріг, *Oryctes nasicornis* L.»;— похідне утворення від *коро́ва*; така назва жука-оленя зумовлена тим, що у нього верхні щелепи перетворилися на два великі роги, які нагадують роги корови чи бугая (Горностаев 116; Плавильщиков 289); пор. інші назви цього жука **[бугай, божий бичок, божий волик, тур, тїрок, турїця, божя корówka, хриц ріжкатий,**

рогай, рогаль], **рогач**, **[рогачька, роглік, роглиця]**; назва жука-носорога є результатом перенесення з жука-оленя, зумовленого тим, що жук-носоріг має на лобі великий ріг (Горностаев 122; Плавильщиков 293).— Див. ще **коро́ва**.

[коровод] «хоровод, хороводний танок» Ж, **[коровід Ж, корогод Я]** «тс.», **[короводка]** «та, що веде хоровод; проводирка гурту дівчат; верховода» Я, **[корогід]** «частина дореволюційного весільного обряду; перезва», **[корогода]** «сварка» МСБГ, **[корогодитися]** «вовтузитися» МСБГ, **[караводити]** «зчиняти галас» Ж;— р. **[каравод]** «хоровод», **[каравода, каравон, коровод, коровон, коровонт, корогвод, короготь]** «тс.»; скупчення народу на святковому гулянні; група людей; десять снопів льону, складених конусоподібно», **[корогод]** «хоровод; скупчення народу на святковому гулянні; натовп; компанія; селянський сход; ряд палів; спосіб укладання хліба на відкритому повітрі; скандал», бр. **карагод** «народні гуляння з танцями, піснями і драматичними виставами; масовий дитячий танок; [хоровод, мотовило]», **[караводам]** «чередою», **[караводзіця]** «водити хоровод», **карагодзіць** «тс.», ст. **корогодъ** «хоровод» (1520), п. **коговод** «процесія людей, що рухаються в танцювальному ритмі з співом; танцювальне коло» (з укр.), **коговоду** «тяганина», ч. заст. **коговод** «хоровод»;— остаточно не з'ясоване; здебільшого пояснюється як результат видозміни не зовсім ясного *хоровод* під впливом якогось іншого слова; пропонується також (Булич ИОРЯС 9/3, 427; Брандт РФВ 22, 126; Соболевский ИОРЯС 10/2, 454, Лекции 126) тлумачення р. **[корогод]**, бр. ст. **корогодъ** як форми давнішої від **[коровод]** і **хоровод** і непереконливо зближуваної з укр. *чєрга*, **[чєрег]** чи з семантично надто віддаленими лит. **keĩgti** «покривати, злучатися» (про тварин), **kargyti** «тс.» (Ильинский ЖСт 16/1, 39—40) або з **вєпс. kargaidan** «танцюю», **єст. kargan** «плигаю, скачу» (Зеленин ИОРЯС 10/2, 454—455).— Фасмер II 332—333, IV 264; ГСЭ 221; Sławski II 496—497; Karłowicz SWO 302; Brückner

257—258; KZ 48, 163, 170; Szymczak Prace językozn. 41, 414; Schrader Realexicon II 510; Kalima 15; RSI 6, 75.— Пор. **коровод**.

короводитися — див. **воловодити**.

[короволітник] (бот.) «вероніка нив'яна, *Veronica agrestis* L.»; — неясне.

коров'як¹ (бот.) «дивина, *Verbascum* L.; [звіробій звичайний, *Hypericum perforatum* L.; дурман, *Datura* L. Ж, Мак; льонок звичайний, *Linaria vulgaris* Mill.; оман високий, *Inula helenium* L. Мак], **[коровиця]** «дурман звичайний, *Datura stramonium* L.» Мак, **[коровітник]** «дивина волотиста, *Verbascum lychnitis* L.» Мак; — р. **коров'як** «дивина», **[корівник]** «тс.»; льонок звичайний», **[корівка]** «дурман звичайний», болг. **[к'р'ава, к'р'авици]** «тс.»; — очевидно, похідні утворення від **кор'ова**; мотивація назв неясна.— Machek Jm. gostl. 208; БЕР II 702.— Пор. **кор'ова**.

[коров'як²) (бот.) «моховик напівповстистий (моховик зелений), *Boletus subtomentosus* (L.) Fr.» Мак; — очевидно, видозмінене запозичення з російської мови; р. **[коров'як]** «білий гриб, *Boletus edulis* Bull.»), **[кор'івка, кор'іватик, кор'івик, кор'івник, кор'ов'як, кор'ов'ятник]** «тс.» зіставляються з **[кор'івка]** «гральна кість, подвійна головка п'ясткової кісті домашньої рогатої худоби», пов'язаним з **кор'ова**, укр. **кор'ова**; російські назви цього гриба, мабуть, зумовлені схожістю його зовнішньої форми з формою гральної кісті; пор. семантично подібні інші народні назви грибів, утворені від назв різних видів гральних кістей: р. **[б'абка]** «білий гриб, *Boletus edulis* Bull.»), **[бойки (мн.), пан]** «тс.» — Меркулова 155, 158, 178, 195—196.— Див. ще **кор'ова**.

[кор'ів'ячка] (ент.) «жигалка звичайна, *Stomoxys calcitrans* L.» Ж; — похідне утворення від **кор'ова**, зумовлене, мабуть, тим, що ця муха ссе кров великої рогатої худоби, а також інших свійських тварин (Горностаев 330; Плавильщиков 359).— Див. ще **кор'ова**.

корогід, **корогід** — див. **коровод**.

короб'ів (заст. іст.) «прапор; (церк.) прикріплене до держака полотнище чи бляха з зображенням святих», **короб'ів**

«тс.»; підрозділ у польсько-литовській армії XVI—XVII ст. та в козацькому війську», **[кор'ів'я, кор'ів'ів]** «тс.»), **[корог'івце]** «держак корогви» Ж, **корог'івка** (заст.) «прапорець; невелика хоругва», **[корог'івця]** «тс.» Ж, Г, **[кр'ів'я]** «корогов» Я, **[корог'ів'яний Я, корог'івний]**, ст. **корогова** «прапор; загін кінноти», **корогов'є** «тс.»; — р. **[короб'ів]** «хоругва, прапор», ст. **корунга** «козацька військова одиниця, хоругва» (1678), ч. **korouhev** «прапор; (заст.) військовий кавалерійський підрозділ», ст. **korúhev, korúhva**, слц. кн. заст. **koruhva** «прапор», вл. **khorhoj** (<*khoruhoj / <*chorugъvъ), схв. заст. **к'оругва**, рідк. **к'оруга** «тс.»), слн. **karóglá** (<*karóglva) «хоругва»; — очевидно, псл. **[*korogъy** (род. в. ***korogъve**)] «прапор; військовий підрозділ», пов'язане паралелізмом початкових **х-і-к-** з давнішим ***xorogъy** (род. в. ***xorogъve**), укр. **хоруг'ів** «тс.»; лтс. **karogs** (**karuōgs**) «прапор», прус. **carungus** «тс. (бойовий); хоругва» вважаються запозиченнями із слов'янських мов.— Халимоненко УМЛШ 1977/9, 25; Machek ESJČ 278, ESJČS 222—223; Hoľub — Lyer 262; Skok I 680; Бернштейн Очерк 1974, 228—229; Bern. I 398; Топоров III 225—227; Mikkola Balt. u. Slav. 11—12; Milewski SO 18, 33, 44—45, 54.— Див. ще **хоруг'ів**.

[к'ор'ода] «дуже сукувате дерево Шух, Г; запліснявіла колода Ж; велика купа полін Мовозн. 1974/3»; — бр. **[караднік]** «вулик; шпаківня», п. **[króda]** «копиця снопів у полі», слн. **[kráda]** «купа дров», стсл. **к'р'ада** «тс.»; вогнище»; — очевидно, псл. ***korda** «купа колод; колода», яке може бути зіставлене з ***skorda** «борона», ***skorditi** «скородити, боронувати». — Sławski III 152; ЭССЯ 11, 58—60; Куркина Этимология 1981, 3—6; Козлова Этимология 1984, 92; Меркулова Этимология 1973, 55.— Див. ще **скор'одити**. — Пор. **коробітися**.

коробітися «скаржитися на біль, нездужання; корчиться (від болю); упиратися, пручатися; [згинатися, кривитися, перекошуватися Ж]», **[кородкий]** «хворий, слабий, кволий», **[коробливий]** «вразливий, чутливий (до болю)»; — бр. **[карадзіца]** «корчиться, шулитися,

боячись болю», [карадлівы] «такий, що боїться всякої неприємності», можливо, також н. [kródnieś] «заплітатися (про язик), коротшати (про день)»; — очевидно, псл. *korditi se, яке може бути зіставлене з *skorditi «дряпати, скородити»; у такому разі споріднене з р. *liče-réda* «головки реп'яха; дрібниця; похмура, сварлива, вперта людина», лит. *skuīsti* «терпіти злидні; хиріти, нидіти», *skurdūs* «хворобливий», дісл. *skorta* «бракувати», *skort(r)* «нестаток, злидні», іє. *kerd-/sker- «рубати, різати». — Меркулова *Этимология* 1973, 56—57; ЭССЯ II, 60. — Див. ще скородити. — Пор. кóрoда.

кóрoзія «руйнування поверхні металів; іржавіння; руйнування гірських порід; руйнування живої тканини», *корозійний*; — р. *коррoзія*, бр. *карoзія*, п. *korozja*, ч. *korose*, *koroze*, слц. *korózia*, болг. *корoзія*, м. *корoзија*, схв. *кoрoзія*, слн. *korozija*; — запозичення з західноєвропейських мов; н. *Korrosion* «корозія», англ. фр. *corrosion* «те.» походять від пізньолат. *corrosio* «роз'їдання», що зводиться до лат. *corrōdo* «гризу, роз'їдаю», утвореного за допомогою префікса *cor-* «з-» (< *com-*, *cum-* «тс.») від дієслова *rōdo* «гризу, роз'їдаю; розмиваю; зменшую». — СІС 364; Шанский ЭСРЯ II 8, 335; Kopaliński 531; Holub — Lyer 262; БЕР II 643; РЧДБЕ 308; Fremdwörterbuch 335; Klein 356; Weekley I 366; Dauzat 209; Bloch 180; Ernout — Meillet I 156. — Див. ще ерoзія, коаліція.

кóрок¹ «пробка, вторинна покривна тканина рослин (зокрема у пробкового дуба); затичка», *кóрочок* «маленька затичка», *кóркoвий* «зроблений з пробки; який виробляє затички», *кóркoвий дуб* «пробковий дуб, *Quercus suber* L.», [кoркoвaти] «закупорювати» Ж, *відкoркoвувати*, *закoркoвувати*, *розкoркoвувати*; — р. *кóрка* (бот.) «пробка, омертвілий зовнішній шар у деяких рослин», ст. *кoрка* «пробка (для гармат)» (1697), бр. *кoрак* «пробка», [кóрка], п. *korek* «тс.», ст. *kořka* «пробкове дерево», ч. *korek* (рідк. *kořk*) «пробка», слц. *korok* «тс.», вл. *korĭk* «пробкове дерево», болг.

кoрк «кора пробкового дуба, пробка», схв. *кóрк* «пробка»; — запозичено з німецької мови, можливо, через польське посередництво; нвн. *Korĭk* «пробка», снн. *korĭsk* «пробкове дерево» (з 1419) пов'язані з гол. *kurk* «пробка; коркова маса», утвореним від ісп. *corcho* «кора пробкового дуба; коркова маса, пробка» або *alcorque* «коркова підшва чи черевик; жіноче взуття з корковою підшвою», що є словами не зовсім ясного походження; здебільшого тлумачаться як похідні утворення від лат. *quercus* «пробковий дуб» (< *perk^hu-s), що, як і споріднені двн. *forĭa* «сосна, *Pinus* L.», дангл. *furh*, дісл. *fura* «тс.», пгерм. **forĭu-* та, можливо, лит. ст. *perkūpas* «божество грози, блискавка», прус. *perĭnis* «грім» і сл. Рerунь «Перун», укр. *перун* «грім», продовжує іє. *perk^ho-/perk^hu- «дуб»; пов'язуються також (SW II 475; БЕР II 639—640; Bern. I 570) з лат. *cortex* «кора» (форма *alcorque* через ар. магребі *qurq*), спорідненим з псл. *koĭa* «те.», укр. *кoрa*. — Шелудько 34; Фасмер II 328; Горяев 158; Ślawski II 484—486; Brückner 257; Holub — Lyer 261; Machek ESJČ 277; Schuster-Sewc 627; Bern. I 569—570; Kluge—Mitzka 395; Meyer — Lübke REW 520; Walde — Hofm. I 279, II 402—403; Pokorny 938—940. — Пор. кoрa, кoрок², перун.

кoрок² (заст.) «підбор, каблук», [кiрка] «тс.», *кoрoчок* «каблучок», *кoркoвий* «з підбором, на каблучках» (про взуття), [кoркoвeнький] «на каблучках» (про черевички), [нaкoркoвaтий] «з великими каблучками»; — р. [кoрки] «каблуки», розм. *кoрoчки* «модне взуття», бр. [кoрки] «підбори»; — вважається запозиченням з польської мови; п. *korek* «каблук; пробкова підкладка» (з XVI ст.) тлумачиться як похідне утворення від *korek* «пробка; корок; пробкова маса» під впливом нім. *Korkabsatz* «пробковий підбор», що складається з основ іменників *Korĭk* «пробка» і *Absatz* «підбор», пор. семантично і формально близьке нім. [Korĭke] «туфля; жіночий черевик без закаблука» (звідки виводяться лит. *kūĭka* «каблук; туфля», *kūĭkė* «туфля»), співвідносно також з нвн. *Korĭk* «пробка», англ. заст. *corĭk* «підшва, сандалія»

(з XIV ст.), етимологічно пов'язаними з ісп. *alcoque* «пробкова підошва або черевик; жіноче взуття з пробковою підошвою». — Sławski II 485; Karłowicz SWO 300; Bern. I 569—570; Fraenkel 316. — Див. ще **кброк**¹.

[**корокуля**] «наріст на дереві» Ж, [**корокулюватий**] «гудзуватий» (про дерево) Ж; — р. [**каракуля**] «криве дерево», [**каракулька**] «сукувате, криве дерево», [**каракульчатий**] «сукуватий», [**корокольчатий**] «товстий і корчуватий» (про зуб), [**корокольчастий**] «тс.», п. [kɾakula] «криве поліно, що висилалось солгисом для скликання зборів», каш. [kɾakulica (krokulica || karkulica)] «кий, прут»; — очевидно, псл. *korkulja «кривизна дерева, місце розгалуження стовбура», похідне від *korkъ «крюк, розставлені ноги»; зіставляється також (Sławski III 54—55) з псл. *kʳčь «корч». — РР 1983/1, 134—135; Козлова Етимологія 1982, 49. — Див. ще **караки**. — Пор. **каракуля**².

[**короліць**] (орн.) «горихвістка, Phoenicurus Forst. (Motacilla phoenicurus; Rutila)» ВеБ; — р. [королік] «гороць з білою головою»; — похідне утворення від **король**; назва зумовлена тим, що у горихвістки звичайної (Ph. phoenicurus L.) лоб виділяється своїм білим забарвленням подібно до королівської корони. — Птицы СССР 453. — Див. ще **король**¹. — Пор. **король**³.

[**короліця**] (бот.) «ромашка лікарська, Matricaria chamomilla L. Ж; мухомор Цезарів, Amanita caesarea», [**короліце**] «жовтий неїстівний гриб» ВеБ, [**королівка**] «польова ромашка, білий ромен, Chrysanthemum leucanthemum» Ж, [**королька**] «тс.» Ж, [**короліанка**] «квасоля поліантова (турецька), Phaseolus multifloris» Ж, **королів** (**королівий**) **цвіт** «квасоля вогняно-червона, Phaseolus coccineus L.»; — п. [królik] «польова ромашка», ч. [králica, králik] «тс.»; — чеські назви ромашки тлумачаться як «королева квітів» (Machek Jm. rostl. 246); пор. нвн. Kaiserblume «ромашка», букв. «царська квітка»; можливо, що назви зумовлені короноподібною формою квітки ромашки і кільця навколо ніжки мухомора.

[**королі**] «шишечки на задніх ногах у коня, дуже чутливі до ударів» Я; — р. [королік] «кров'яний мозоль», бр. [каралі] «сустапи задньої ноги»; — не зовсім ясне; виводиться (Козлова Етимологія 1984, 93) з псл. *koglъ, яке зіставляється з основою *kʳl- (*skʳl-) з вихідним значенням «зігнутий, скорчений».

король¹, **короліва**, **королівенко**, **королівеня**, **королівич**, **королівенко**, **королівеня**, **короліха**, [**короліця**], **королівна**, **королівство**, [**королівщина**] «дарована королем земля», **королів** «малий король», [**корольство**] «королівство», **королівський**, [**корольський**], **королівати**; — р. **король**, бр. **кароль**, др. **король**, п. król, ч. král, слц. král', вл. kral (з ч.), нл. kral (з ч.), ст. krol, болг. м. **крал**, схв. **краль**, слн. králj; — псл. *koglъ, що виникло на основі власного імені володаря франків Карла Великого, двн. Karl (768—814); виведення від псл. kogi-ti «покоряти» (Rudnicki Prast. II 111—112) або від герм. *karlja «вільна людина» (Stender-Petersen 203—213; Lorentz AfSIPh 27, 475; Torbjörnsson LM II 32—33) **непереконливі**. — Шанский ЭСРЯ II 8, 324; Фасмер — Трубачев II 333—334; Шахматов Очерк 152; Sławski III 153—157; Brückner 269; Machek ESJČ 289; Младенов 255; БЕР II 712—713; Bezlaĵ ESSJ II 80; ЭССЯ II, 82—89; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 68—71; Kiparsky GLG 240—243; Bern. I 372.

[**король**²] (зоол.) «кріль», [**королік**], **короліця**; — калька п. król «кріль, король», яке було також запозичене в українську мову в звуковій формі **кріль**¹ (див.).

[**король**³] (орн.) «волове очко, Troglodytes troglodytes L.» ВеУг, [королік] ВеУг, ВеНЗн, **крілік** ВеНЗн, **кріль** ВеНЗн, **крілік** ВеНЗн, **миший король** ВеНЗн, **пташачий король** ВеНЗн] «тс.», **корольок** «Regulus Cuvier»; — кальки і запозичення з російської, польської і словацької мов; р. **королік** «Regulus Cuvier», п. [królik] «волове очко», слц. [králik], як і вл. нл. [kralik] (з ч.) «тс.», а також двн. kuningilip «тс.; князьок», у свою чергу, є кальками лат. rēgulus, гр. βασιλεύς «тс.; корольок, Regulus Cuvier»; ця давня назва во-

лового очка пояснюється в легенді, за якою мала пташка була обрана царем птахів, після того як вона виграла змагання, злетівши вище всіх птахів; приводом до цієї легенди стало яскраве забарвлення пір'я на голові волового очка, яке, настовбурчившись, нагадує корону.— Булаховський Вибр. пр. III 211; Шанский ЭСРЯ II 8, 324; Фасмер II 333; Sławski III 157—158; Brückner 269; Kluge—Mitzka 878.— Див. ще **король**¹.— Пор. **корольце**.

[**король**⁴] «віл найсвітлішої масти»;— неясне.

[**коромзяка**] «низькорослий, кривий ліс» Ник, [карамза́, карамза́ч, карамза́к, карамзі́ка] «тс.» тж, [кару́злі, кару́зля́к, карузня́к, карюзля́к] «тс.» Чер, [карамза́ти] «низькорослий, кривий» Ник, [карамзová́ти, карамзляковáти, карамзю́ковáти] «тс.» тж, [кремза́ти] «сукуватий» тж; — р. [каро́злик] «низькоросла людина, тварина або рослина», [корю́злик] «тс.», бр. [кару́зьлік] «малорослий слабкий чоловік»; — деетимологізовані похідні утворення від **корюзлий* «низькорослий, невеликий» (пор. р. [корю́злый] «невеликий», бр. кару́злы «низькорослий, чахлий»), до якого зводиться й [заскору́злий] (див.).

коромисло¹ «жердина, на якійносять відра чи кошики; важіль у вагах та ін.»; — р. *коромисло*, бр. *карóмысел*, *карóмысла* «тс.», ст. *коромыслъ* «терези (?)», п. *koromysło* (з укр.), каш. [čar-měslě] (чол. р. мн.); — задовільної етимології не має; пов'язується з *кóрма*, *кормі́га* «яро» (Трубачев Етимология 1972, 35—41; Петлева Етимология 1974, 29—30; Brückner 257; Sławski II 491); виводиться також з гр. *κρεμαστήρ* «гак для казана» (Mikl. EW 171; Ljаринov AfSlPh 9, 316), з рум. *sigmezis* (присл.) «поперек» (Karłowicz SWO 300), з р. [коломы́каты] «вештатися» (КЭСРЯ 213), зіставлялося з дат. шв. *kaqm* «рамка» (Matzenauer LF 8, 202); очевидно, первісним було значення «терези». — Шанский ЭСРЯ II 8, 324—325; Фасмер II 334; Финлн Образ яз. 285; Преобр. I 359; Hipze ZfSl 17, 19—21; Bern. I 574.

коромисло² (ент.) «Aeschna F.», [коромисли́ця] «бабка, Libellula L.» Ж; —

р. *коромисло* «Aeschna», [коромы́с] «бабка», [корóмысел, коромы́сик, коромы́сла, коромы́слище] «тс.»; — очевидно, результат перенесення назви *коромисло* з важеля терезів; перенесення зумовлене своєрідним похитуванням видовженого тіла бабок, подібним до погойдування коромисла терезів, або, можливо, тим, що бабка може непорушно повиснути в повітрі, як коромисло терезів; пор. назву бабки в інших слов'янських мовах: п. *wažka* (бук. «терези»), ч. слц. *vážka* «тс.» (з п.), яка вважається калькою лат. *libellula* «бабка, пов'язаного з *libella* «ватерпас, терези». — Грот ФР I 439; Brückner 599; Machek ESJČ 674.— Див. ще **коромисло**¹.

коромбли (заст.) «змови; підбурювальні думки», [коромбóувати] «учиняти змову»; — др. *коромола* «бунт; змова; крамола»; — очевидно, книжний повноголосний варіант більш звичайної неповноголосної (церковнослов'янської) форми *крамóла* «тс.» (болг. *крамóла* «галас, сварка; хвилювання, бунт»), що, як і ч. ст. *krápol* «суперечка, спір», схв. ст. *krámla* «бунт, смута, заколот», слн. заст. *krámla* «заколот», походить від двн. *krámla* «тс.», спорідненого з днн. *kráml* «скарга, нарікання», дангл. *сугт* (*сеарт*) «галас». — Фасмер II 365—366; ЭССЯ II, 89; Верн. I 573.— Пор. **крамóла**.

[**коромпавий**] «трухлявий, гнилий; порохнявий, порожнистий» (про дерево) ВеУг; — болг. [кору́п (кору́б)] «порожнисте дерево», *кору́ба* «дупло; [внутрішня частина гнилого дерева; суха кора дерева; шкаралупа]», *кору́бест* «дуплистий, порожнистий», схв. *кóруба* «жолоб; вулик; кора дерева»; — конкретний характер зв'язку південнослов'янських форм з укр. [коромпáвий] залишається неясним; південнослов'янські форми (без врахування даного українського відповідника) пов'язуються з псл. кога «кора», *skoга* «шкура», а також з укр. [закору́блій], [кару́ба] «скриня для перевезень», [кару́бчати] «видовбувати». — БЕР II 647—648; Skok II 151.— Див. ще **корá**, **шкіра**. — Пор. **закору́блій**.

корона, *коронація*, *коронка*, [*коронівка*] «вінець для вінчання подружжя», [*коруна*] «корона», *коронарний* (анат.), *коронаційний*, *коронний*, *коронувати*, ст. *коруна* (1388), *корона* (1434); — р. болг. *корона*, бр. *карона*, др. *куруна* «корона», п. *когона*, ст. і діал. *когипа* «те.», ч. сл. *когипа*, вл. *когипа* «(соиячна) корона», м. *круна*, *корона*, схв. *крѹна*, слн. *króna* «корона», *kočóna* «сонячна корона»; — запозичено через польське посередництво в давньоруську мову з латинської; лат. *corona* «вінок, вінець, гірлянда» походить від гр. *κορῶνη* «кільце; загнутий кінець лука; ручка дверей; (первісно) ворона», спорідненого з лат. *corvix* «ворона», *corvus*, сірл. *crŭ* «тс.», пел. *krukъ*, укр. *крук*. — Richhardt 67; Шанский ЭСРЯ II 8, 325; Фасмер II 334; Преобр. I 360; Sławski II 492—494; Machek ESJĀ 278—279; БЕР II 664; Walde — Hofm. I 275, 277; Frisk I 927—928. — Див. ще **крук**¹. — Пор. **крона**.

короп (іхт.) «*Surginus caprio* L.», [*коропль* Ж, *коропень* Преобр.] «тс.», [*коропцята*] «дрібні коропа» Етимологія 1976, *коропчик* «невеликий короп», *короп'ячий* Я; — р. [*короп*, *коропцята*], бр. [*корап*], др. *коропъ*, ч. ст. *кrap*, сл. [*кrap*], болг. м. *кrap*, схв. *кpаn*, слн. *krār*; — псл. **когръ*; — запозичення з германських мов, звідки походить і пізніший варіант назви коропа укр. діал. р. бр. *карп*, п. ч. *каrp*, слн. *kār*; двн. *karpo* (< **karpro*) походить з якоїсь мови, що була поширена в першій половині I тис. н. е. на альпійській території; пов'язання з псл. **когравъ* «шорсткий, шершавий» (Bern. I 575) або з іе. *(s)ker- «крутити, гнути» (Leder 116) позбавлене підстав. — Коломиец Пронсх. назв. рыб 121; Фасмер II 334—335; Филин Образ. яз. 116; Шахматов Очерк 153; Преобр. I 300; Sławski II 81—82; Machek ESJĀ 240; БЕР II 715—716; Skok II 179; Bezlaĵ ESSJ II 81; ЭССЯ 11, 90—93; Moszyński LP 19, 7—8. — Пор. **карп**.

[**коропавий**] «шерехатий, бородавчастий» Г, ВеБ, [**коропатий**] «тс.», [**коропавиця**] «жаба», [**коропівка**, **коропатниця**, **корона**, **карапівка** Г, Ж, **ка-**

рапán ВеУг, **карапáня**, **карапатиця** ВеУг] «тс.»; — р. **коропівка** «жаба, ропуха», бр. **курапа** «тс.», п. *chropawu* «нерівний, шорсткий», *skropawu* «тс.», болг. *хрáпав* «вибоїстий», *грáпав* «шорсткий, шерехатий», схв. *хрáпав* «шерехатий», слн. [*krápvica*] «ропуха»; — пел. **когравъ* «шерехатий, бородавчастий»; — споріднене з лит. *kágra* «бородавка», лтс. *kāgra* «те.; мозоль», можливо, також з двн. *scorf* (нвн. *Schorf*) «струп». — Фасмер II 335; Sławski I 81—82; Machek ESJĀ 204—205; Безлаĵ ВЯ 1967/4, 53; Bezlaĵ Eseĵi 137, ESSJ II 81—82; ЭССЯ 11, 90; Bern. I 574—575; Fraenkel 222. — Пор. **ропуха**.

[**коропадитися**] «нудьгувати; непокоїтися» Ж; — очевидно, результат видозміни форми *конопадитися* «тс.», похідної від етимологічно неясного [*конопа*] «неспокійне поведження, неспокій» (див.).

[**корост**] «коріння і под. на полі», [**коростуватий**] (у сполученні [*к-те поле*] «поле, на якому багато всякого коріння»); — очевидно, результат контамінації слів **корінь** (**коріння**) і **хворост** «хмиз» (див.).

короста, [**короставка**] «хвора коростою; ропуха», [**коростій**] «хворий коростою», **короставий**, **коростявий** Г, Ж, **коростяний**, [**коростітися**] «коростявити», **коростявити**; — р. **короста**, бр. **кароста**, др. **короста**, п. *krosta*, ч. ст. *krasta*, *chrásta*, сл. *chrasta*, [*krasty*], полаб. *chorstvoj* «парші», болг. м. *кpáста*, схв. *кpáста* «короста», *кpáсте* «віспа», слн. *krásta* «струп», стсл. **кpаста**; — псл. **korsta* «короста, струп»; — споріднене з лит. *kařsti* (*karšiù*) «чесати, розчісувати», лтс. *kārst* (*kāršču*, *kār-su*) «тс.», лат. *carro* «дряпаю, чешу (вовну)», дінд. *kāṣati* «шкрябає, дряпає», *kustham* «проказа», нвн. *harsch* «шерехуватий, жорсткий»; — іе. **kers-* /*kors-*, варіант кореня **kes-* «чесати, рубати», ускладненого інфіксом -*r-*; припускається також (ЭССЯ 11, 93—95) можливість зв'язку з псл. *koга* «кора»; глумачення псл. **korsta* як інфільтрату з кельтських мов (Мартынов Язык 42—43) непереконливе. — Шанский ЭСРЯ II 8,

327; Фасмер II 335; Меркулова Этимология 1970, 184—186; Преобр. I 360; Sławski III 140—142; Brückner 270; Machek ESJĀ 205; БЕР II 719; Skok II 181; Bezlaj ESSJ II 82—83; Fortunatov BV 6, 219; Bern. I 575; Trautmann 118—119; Walde—Hofm. I 173; Mayrhofer I 246.— Див. ще **кoсá¹**, **чeсáти**.

[**коростán**] (бот.) «первоцвіт весняний *Primula veris* L.», — неясне.

[**коростіль**] (орн.) «деркач, *Saxa pratensis* L.», [*хорустіль*] «пастухок водяний, *Rallus aquaticus*», [*хоростіль*] «тс.»; — р. *коростель* «деркач», п. [*chrósciell*], ч. *chrástal*, [*chrístel*, *křístel*], сл. *chriástel* «тс.», схв. *krastelj* «перепелиця», слн. [*krastir*]; — псл. **korstelj*; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, що передає крик деркача; менш переконливе припущення (Machek ESJĀ 207) про зв'язок з лит. *kaĩ ktĩ* «кудкудакати, каркати». — Шанский ЭСРЯ II 8, 327; Фасмер II 335; Булаховський Вибр. пр. III 263; Преобр. I 360; Machek ESJĀ 207; Skok II 181; Bezlaj ESSJ II 83; ЭССЯ 11, 96—97; Mikl. EW 132.

[**коротéча**] «раптова смерть»; — зіставляється з *корóткий*, [*коротка година*] «рання, раптова смерть». — Жел. I 368; Грінч. II 288.— Див. ще **корóткий**.

корóткий, *короткувáтий*, [*кóрот*] (ент.) «короткокрил, *Nesydalis* L.» Ж, *коротáй* «низького росту чоловік», *коротýн* «тс.», *коротýха* «низького росту жінка», [*коротю́ха*] «тс.», *коротáти* (у сполученнях *к. час* «заповнювати якоюсь діяльністю, щоб не було нудно», *к. вік*, *к. життя* «жити в журбі»), [*карáти*] «тс.», *коротíти* «укорочувати», *корóтишати*, [*пóкороткий*], «короткувати», [*пóкороткуватий*], [*прокарáтий*] Нед, *скоротливий* «який може скорочуватися», *скоротний* «який можна скоротити», *скорóчений*, *скорóчувальний*, *скорóчення*; — р. *корóткий*, бр. *карóткі*, п. вл. *krótki*, ч. *krátky*, сл. *krátku*, нл. *krotki*, болг. *krátъk*, м. *краток*, схв. *kráтак*, *kráтак*, слн. *krátek*; — псл. **korťkъ(jь)*, пов'язане чергуванням голосних з **č'ťo* «ріжу»; — споріднене з лат. *curtus* «укорочений, спотворений», ірл. *cert* «малий», лит. *kartùs* «гіркий», *kifstĩ* (*kertũ*) «рубати», дінд.

kaťuħ «гострий, кусючий», *kaťukaħ* «тс.»; іе. *(s)*kert-/-(s)kort-/-(s)krť-* «рубати, різати». — Шанский ЭСРЯ II 8, 327—328; Фасмер II 336; Преобр. I 360; Sławski II 159—160; Machek ESJĀ 290; БЕР II 723—724; Skok II 182—183; Bezlaj ESSJ II 83—84; ЭССЯ 11, 101—104; Bern. I 574; Trautmann 131; Топоров III 236—237; Pokorny 941—942.— Пор. крат, уцёрть, чёрта́.

[**коротня́**] «метушня» Ж, [*коротливий*] «метушливий, жвавий» Ж; — неясне; можливо, результат гіперистичної видозміни звукової форми [*кру́тня*] (*кру́тливий*), пов'язаної з *кру́тити(ся)*, але хибно сприйнятої як полонізм, пов'язаний з п. *krótki* «короткий».

[**короша́ти**] «каструвати»; — псл. **koršjati*, пов'язане з **korsta* «короста; струп»; — споріднене з лит. *kaĩšti* «чесати», лтс. *kārst* «тс.», хет. *karš-* «відрізати, обрубувати», тох. А *kāršt-* «відрізати, руйнувати», тох. В *kāršt-* «тс.»; іе. **kers-* (||**skers-*) «відрізати». — Pokorny 945.— Див. ще **корóста**. — Пор. **хороша́ти**.

[**кóрпáти**] «колупати, копирсати» Г, Ж, *кóрпáтися* «порпатися», *кóрпáти* (з р.), [*кóрпáк*] «копач» Ж, [*кóрпáнина*] «з трудом добуте майно» Ж, [*кóрпáч*] «той, хто викорчовує» Ж, [*кóрпáчка*] (зб.) «викорчуване дерево» Ж, [*розкóрпати*] «роздобути (з трудом)» Нед, [*розкóрпóлити*] «тс.» Нед, [*скóрпати*] «призбирати, наскладати» Нед, [*укóрпати*] «тс.» Нед, [*укóрпnúти*] «уколувати»; — р. [*кóрпáть*] «повільно працювати, длубатися; колупати, латати одяг», *кóрпéнь* «корпіти, длубатися», бр. *кóрпаць* (*карпáць*) «копирсати, колупати; примітивно шити», *карпéць* «корпіти», п. *каграц* «лагодити, латати, шити (взуття)», ч. [*каграť*] «лагодити, латати», ст. *krpati* «шити» (про шевця), сл. *křpat'* «латати, шити взуття», схв. *кřпати* «лагодити, латати», *кřпати*, слн. *křpati* «тс.», стсл. *искрѣпати* «зашити, залатати»; — псл. **k'řpati* «латати, примітивно шити», похідне від **k'řpa* «латка» (пор. болг. *кърпа* «хустина, рушник», схв. *кřпа* «ганчірка, лапоть, латка», слн. *křpa* «тс.»); — спорід-

нене з лит. *kaŗra* «відрізаний шматок тканини», *kaŗyūti* «стригти, різати», *kūŗrē* «черевик», *kūŗrti* «корпіти», лте. *kāŗrīt* «рйти, викопувати»; іе. **keŗr-* «різати, країти, відокремлювати». — Шанский ЭСРЯ II 8, 328; Фасмер II 337; Соболевский РФВ 1916/3, 94; Sławski II 83—84; Machek ESJČ 296; Младенов 266; Skok II 210—211; Bezlaj ESSJ II 101; Топоров IV 331; Trautmann 146; Frisk I 786.

[корписати] «копиреати», **[корпесати]** «тс.» Ж; — очевидно, результат контамінації основ *кописати* «колувати» і **[кóрпати]** «тс.» (див.).

корпіти — див. **кóрпати**.

кóрпія «висмикані з старого полотна нитки, що вживаються замість марлі чи вати», **[кóрпінне]** «тс.» Ж; — р. болг. *кóрпня*; — очевидно, через російське посередництво запозичено з німецької або голландської мови; нвн. ст. *Carpie*, *Carpeu*, гол. *carpie* походять від іт. *capria* або від фр. *charpie* «тс.», що зводяться до нар.-лат. **caprīe* «рвати, щипати», лат. *capro* «зриваю, щипаю». — Шанский ЭСРЯ II 8, 328—329; Фасмер II 337; БЕР II 645; Matzenauer 216; Gamillscheg 215. — Див. ще **Карпó**, **чéреп**, **чepпати**.

[корповушка] (ент.) «щипавка, *Fo-ficula L.*» Я, **[кóрпоушка]** «тс.» Пi; — складне утворення з основ дієслова **[кóрпати]** «колувати, копирсати» та іменника *вúхо*; назва мотивується давнім повір'ям, нібито щипавка може залізти до вуха і пошкодити барабанну перетинку; пор. р. *уховёртка* «щипавка». — Врехт I 196. — Див. ще **вúхо**, **кóрпати**.

корпорація «замкнена група осіб, об'єднана певними інтересами», *корпоративний*; — р. болг. *корпорация*, бр. *карпарация*, п. *копрогасја*, ч. *копрогасе*, слн. *копрогасіа*, вл. *копрогасіја*, м. схв. *корпорація*, слн. *копрогасіја*; — запозичення з західноєвропейських мов; н. *Corporation*, фр. англ. *corporation* походять від слат. *corporatio* «тілесність; зв'язок; поєднання частин», пов'язаного з лат. *corporare* «робити тілесним; втілювати», *corpus* (*corporis*) «тіло, речовина; суспільна організація». — СІС 365; Шанский ЭСРЯ II 8, 329—330; Sławski

II 497; Koralinski 531—532; Holub — Lyer 262; БЕР II 645; ODEE 217. — Див. ще **кóрпус**.

кóрпус «тулуб; кістяк; одна з двох чи кількох об'єднаних будівель; військове з'єднання; єкупність осіб одного фаху»; — р. бр. болг. м. *кóрпус*, п. ч. слн. *korpus*, вл. *korps* (військ.), схв. *кóрпус*, слн. *kórpus*; — запозичення з латинської мови; лат. *corpus* «тіло; організація» споріднене з дінд. *kṛp* «форма, краса», ав. *kəgəfš* «форма, тіло», двн. (h)ref «тіло, черево, утроба матері», дангл. *hrif* «тс.». — СІС 365; Шанский ЭСРЯ II 8, 330—331; Фасмер II 337; Hüttl-Worth 15; Sławski II 498; Holub — Lyer 262; БЕР II 645; Walde — Hofm. I 227—228. — Пор. **корпорація**, **корсаж**.

[кóрса] «полоз саней», **[кóрс]** «вигин полоза» Ж, **[кóрсника]** «місце в санях, де вставляється дишель» Ж, **[на́корсник]** «зв'язка для корс» Ж, **[кóрс]** «загнутий кінець полоза; відрубок для виготовлення люльки», **[кóрсина]** «частина дерева для виготовлення полоза», **[кóрсця]** «загнутий кінець полоза» ЛБ VI; — п. **[korsa]** «вигин полоза», **[korza, kors, korso]** «тс.» (з укр.); — очевидно, псл. **kʷsa* < іе. **kʷk-*, *kʷza* < іе. **kʷē-*, віддалено споріднене з р. *корёжить* «вигинати, коробити», укр. *кóрці*. — Sławski II 498—499. — Пор. **кóрси**, **корх**, **кóрці**.

корсаж «верхня частина сукні, твердий пояс спідниці або штанів», *корсажниця* «кравчиня, що шие корсажі»; — р. болг. *корсаж*, бр. *карсаж*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *corsage* «стан; корсаж, ліф» пов'язане з *corps* «тіло», що походить від лат. *corpus* «тс.». — СІС 365; Шанский ЭСРЯ II 8, 336; Фасмер II 337; БЕР II 645; Dauzat 209. — Див. ще **кóрпус**. — Пор. **корсёт**.

корсар (заст.) «пірат», *корсарство*; — р. болг. *корсар*, бр. *карсар*, п. *korsarz*, ч. слн. слн. *korzár*, схв. *кòрсар*; — запозичено з італійської мови, очевидно, через російське, польське і німецьке (н. *Korsar* посередництво; іт. *corsaro* «корсар» походить від слат. *cursarius* (*corsarius*) «морський розбійник, пірат», по-

в'язаного з лат. *cirsus* «біг; переправа через воду, судноплавство». — СІС 365; Richhardt 9, 67; Шанский ЭСРЯ II 8, 336; Hüttl-Worth 18; Sławski II 499; Holub — Lyeu 263; БЕР II 645; Mestica 397. — Див. ще *курс*.

[корса́тка] (бот.) (у сполученні *[к. гірська]* «нечуйвітер оранжевий, *Hieracium aurantiacum* L.); — ч. *[křes]* «нечуйвітер волосистий, *H. pilosella* L.»; — неясне. — Machek Jm. rosl. 232.

корсе́т «широкий пояс під сукнею; твердий бандаж; жіноча безрукавка», *керсе́т*, *[карсе́т]* «тс.», *корсеті́на*, *керсеті́на*, *корсе́тка* «жіноча безрукавка», *керсе́тка*, *[карсе́тка]* «тс.», *корсе́тник* «кравець, який шиє корсети, корсетки», *керсе́тник* «тс.», *корсе́тниця*, *керсе́тниця*, *[гарсе́т]* «корсет»; — р. болг. *корсе́т*, бр. *гарсе́т*, п. *gorset*, ч. *korset*; — запозичено з французької мови через російське і (з початковим г) через польське посередництво; фр. *corset* «корсет» є зменшувальним утворенням від *corps* «тіло», що походить від лат. *corpus* «тс.»; пор. нвн. *Leibchen* «корсет», зменшувальне утворення від *Leib* «тіло». — СІС 365; Шанский ЭСРЯ II 8, 336; Фасмер II 338; Sławski I 321; БЕР II 646; Dauzat 209. — Див. ще *ко́рпус*. — Пор. *корса́ж*, *лейбик*.

[ко́рси] «викорчувані смуги землі» Ж; — не зовсім ясне; можливо, споріднене з п. *[karślak]* «низьке, сукувате, покривлене дерево», ч. *[krs]* «карликове дерево», сли. *[krš]* «кущ», разом з якими зіставляється (Būga RR II 234, III 251) з лит. *Kuršas* «Курляндія» (як первісним «викорчувана земля, цілина»); у такому разі, через псл. **kʷtʰsʷ* / *kʷtʰsʷ* може бути зведене до іє. **kʷ-k-*, паралельного іє. **kʷ-k-*, від якого походить псл. **kʷtʰsʷ* «корч». — Пор. *ко́рса*, *корч*.

[корсоно́гий] «кривоногий» МСБГ; — складне слово, утворене, очевидно, з основ іменників *[ко́рса]* «загнутий полоз саней» (*[корс]* «вигин полоза») і *нога́*; менш обґрунтоване зіставлення з р. *[курсі́вий]* «кривоногий» (Петлева Етимологія 1982, 34—35). — Див. ще *ко́рса*, *нога́*.

корт — див. *корд*¹.

корта́ти — див. *карта́ти*.

[корта́тися] «поратися, мордуватися (иад роботою)» Ж, *[скорта́ти]* «з трудом добути, зібрати» Нед; — очевидно, споріднене з р. *ко́рточки*, гр. *κωρτός* «кривий», лат. *cirvus* «тс.» (Фасмер II 339; Вегп. I 671); зазнало вторинного зближення з *ко́рпатися* «порпатися».

корте́ж; — р. болг. *корте́ж*, бр. *карте́ж*, слц. *cortège*, м. *кортеж*, схв. *kor-tež*; — запозичення з французької мови; фр. *cortège* походить від іт. *corteggio* «кортеж, свита», пов'язаного з *corteggiare* «услуговувати, залицятися», похідним від *corte* «двір, палац», яке зводиться до лат. *chōrs* (*chōrtis*) < *cohors* «огорожене місце, двір; когорта, свита». — СІС 365; Шанский II 8, 336—337; БЕР II 646; Dauzat 209; Mestica 398. — Див. ще *кого́рта*.

ко́ртик «холодна зброя офіцерів флоту»; — бр. *ко́рцік*, болг. *ко́ртик*; — запозичення з російської мови; р. *ко́ртик* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; виводиться від іт. *coltello* (*[cortello]*) «ніж» (Вегп. I 569) або, разом з *корд* «короткий меч», від перс. *kārd* «ніж» (Mikl. EW 132; TEI Nachtr. 2, 155; Преобр. I 362; Matzenauer 216; Одинцов Етимологія 1970, 103); найближче до голл. *korte* (*sábel*) «коротка шабля». — СІС² 458; Шанский ЭСРЯ II 8, 327; Фасмер — Трубачев II 339; Попов Ист. лекс. 36; БЕР II 647.

корті́ти «хотітися, тягти до чогось», *[кортя́чка]* «нетерпіння; сильне бажання», *[кортя́чий]* «лакомий, смачний, бажаний» МСБГ, *[ко́ртно]* «нудно» Чопей; — р. *[корте́ть]* «кортіти; боліти; відчувати біль», бр. *карце́ць* «кортіти; турбувати, хвилювати, непокоїти», п. *когсі́* «непокоїти, мучити»; — не зовсім ясне; зіставляється, як і *карта́ти*, з болг. *кѣртя* «дряпаю, колуваю», схв. *кѣртити* «мучити» (Фасмер II 339); ототожнюється також з вл. *когсі́* «видовбувати як корито», *kortkować* «тс.» і пов'язується з псл. **koʷto*: *koruto* «корито» (Sławski II 477—478). — Пор. *карта́ти*, *ко́рїто*.

ко́ру́гва, *ко́ру́гов* — див. *корого́в*.

[ко́ру́житися] «жолобитися, перекошуватися» Ж, *[ско́ру́житися]* «поморщитися і затвердіти» Нед; — р. *[ко́рю-*

жити] «гнути, викривляти; корчити», *корѣжитъ* «жолобити; корчити; коробити»; — не зовсім ясне; можливо, як і *кѳрчі*, *кѳрчитися*, споріднене з дінд. *kŭpŭsati* «кривиться, згинається». — Пор. *кѳрчі*.

корунд «твердий мінерал, різновидами якого є рубін, топаз, сапфір»; — р. болг. *корунд*, бр. *карунд*, п. ч. слц. *korund*, схв. *кѳрунд*, слн. *korund*; — запозичення з німецької мови; н. *Korund* походить від англ. *corundum*, яке зводиться до там. *korundam*, що веде свій початок від дінд. *koruvinda* «рубін», етимологічно неясного. — СІС 366; Шанський ЭСРЯ II 8, 337; Kopaliński 532; Holub — Lyer 263; Klein 357; Maughofer I 236.

корупція «підкупність урядовців»; — р. *коррѣпція*, бр. *карѣпція*, п. *korupsja*, ч. *korupsce*, слц. *korupsia*, вл. *korupstro-wac* «підкуплювати», болг. *корѣпція*, м. *корупција*, схв. *корѣпција*, слн. *korupsija*; — запозичення з західноєвропейських мов; н. *Korruption* «розклад; підкуп; корупція», фр. англ. *corruption* «тс.» походять від лат. *corruptio* «підкуп; занепад; корупція; розклад», пов'язаного з дієсловом *corruptro* «псує, пошкоджує, розладнює; зваблює, розбещує», утвореним з префікса *co(n)-* (*cor-*) «з-» і дієслова *ruptro* (*ruptere*) «розбиваю, ламаю, руйную». — СІС 366; Шанський ЭСРЯ II 8, 335; Kopaliński 532; Holub — Lyer 263; БЕР II 649; Dauzat 209; ODEE 218. — Див. ще **банкрѳт**, **коаліція**.

коручка (бот.) «*Eriopactis Adans.*, [*куручка*] «коручка широколиста, *E. latifolia* All.» Мак; — близьке до п. *kruszczyk*, від якого походять також ч. слц. *kruštik* «тс.»; — етимологічно неясне. — Sławski III 182; Machek Jm. rostl. 296. — Пор. **кукуручка**.

корх «міра довжини в долоню або в чотири пальці; [пучка землі; грудка Ж], *кірх* «тс.», [*корхн'явий*] «лівша» Ж, [*корин'явий*] «тс.» Ж, ст. *корхъ* «кулак; міра в кулак; жменя (?)» (XVIII ст.); — р. [*корх*] «ширина долоні як міра», [*корѣ*] «тс.», бр. *корх* «тс.; кулак», др. *крѣшн'я* (*корѣшн'я*, *кѳрѣшн'я*) «кулак», п. *karszniawy* «лівша» (з ч. ст.), ч. ст.

krchŭ «лівий» (тільки про руку), *kršŭnāvŭ* «лівша», слц. *kršŭna* «ліва рука», вл. *korch* «тс.»; — псл. **kʰx* «лівий (про руку), слабий, скривлений; стиснутий»; — очевидно, походить від іє. *(s)ker-(s)- «худий, хирявий», до якого зводиться також ч. [krsati] «худнути», схв. *кѳшльав* «відсталий у рості», псл. **kʰčiti* «корчити», *krivŭ* «кривий», снн. *schrā* (< **skrēha-*) «сухий, худий» та ін.; менш переконливе зіставлення з джурк. огузо-кипч. *qaruš* (> булг. **кур'аш*) «п'ядь» (Добродомов Мовозн. 1973/5, 67—70), з лтс. *kařsēt* «хльоскати, бити» (Matzenauer LF 9, 23), з лит. *skeřsas* «упоперек» (Ильинский ИОРЯС 20/3, 98). — Винник 16; Фасмер II 340; Романова 110; Вайан Рус. и сл. языкозн. 55—56; Sławski II 87; Brückner 221; Schuster-Sewe 624—625; Bern. I 667. — Пор. **кѳрса**, **кѳрчі**.

[**корцюб'атий**] «кривоногий, коротконогий» Я; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *коц'юрбитися* (див.).

корч «затонуле в воді дерево; викорчуване дерево або пенъ; кущ», [*кирч*] «тс.» Л, [*корчагѳвина*] «коренасте дерево з кількома кривими стовбурами» Я, [*корч'ак*] «криве гілля дерева Я; пенъок Кур», *корч'ака* (згруб.) «корч», [*корч'ам'ака*] «сучкуватий обрубок дерева» Я, [*кѳрчань*] «покривлені дерева» Я, *корч'івка* «місце, де викорчувано ліс», [*корч'ом'аха*] «товста крива палиця», *корчу'в'алка* (тех.), *корчу'в'альник* «машина для корчування», *корчу'вач* «тс.», [*корч'ун*] «місце, де викорчувано ліс» Я, [*корч'унок*] «тс.» ВеБ, [*корч'уха*] «сорт цибулі» Мо, [*корч'акуватий*] «пенькуватий» Я, *корч'астий*, [*корч'атий*] «корчастий» ВеБ, [*корч'истий*] «тс.», [*корчолув'атий*] «рябий» (про людину) Ва, [*корч'омакув'атий*] «покручений, покривлений» Я, *корчу'в'альний* (тех.), *корч'ув'атий*, *корчу'в'ати*, [*закорч'авити*] «покривитися»; — р. [*корч*] «пенъ; корінь», [*корчъ*] «викорчувані пні», бр. *корч* «пенъ; кущ», п. *karcz* «пенъ», ч. ст. *křc* «пенъ, колода», слц. *křc* «сук», вл. ст. *korč* «розкорчована ділянка», м. *крчи* «корчує», схв. *крч'евина* «розкорчоване місце», слн. *křc* «тс.»; — псл. **kʰčŭ* < **kʰč-k-jō*; — очевидно, пов'язане з *korę* (*korene*).

укр. *кóринь*; менш вірогідні зближення з псл. *kʔkʔkʔ (п. kark) «карк» (Brückner 220), з гр. κείρω «стрижу» (Младенов РФВ 71, 456), з дінд. kīgśá- «пучок, в'язка» (Machek ESJĈ 260, 291).— Фасмер II 340; Stawski II 72—73; Skok II 186; Bezlaj ESSJ II 85—86.— Пор. *кóринь*¹.

корча́га «глиняна повудина з вузькою шийкою», [корча́г ВеУг, корча́ва Ж] «те.»; — р. [корча́га] «велика глиняна посудина», бр. [карча́га] «солом'яна посудина для зерна», др. *кърчага* (*кърчагъ*) «глиняна повудина, глечик, дзбан», слц. křśah «глечик, кухоль», болг. [кърча́г] «глечик», схв. *крча́г* «глечик, ківш», стсл. *кръчaгъ* «глечик»; — псл. *kʔčaga, *kʔčagъ; — очевидно, суфіксальне утворення (з -jag-) від *kʔkʔkʔ «шия» на позначення посудини з шийкою; менш переконливі зближення в цсл. *кърчи* «коваль» (Brückner 266), в р. [кóрча] «затонулі стовбури дерев, пні, корчі» (Мокиєнко ЭИРЯ VII 147—155), а також з тур. koçak «міх, бурдюк» (Bern. I 665; Дзєндзелівський Доп. УЖДУ III 34—35; Менгєє 189).— Винник 111—112; Шанский ЭСРЯ II 8, 338; Фасмер — Трубачєв II 341; Львов Лексика ПВЛ 90—91.— Див. ще *коркоші*.— Пор. *карк*, *коршóв*.

кóрчі «хворобливе скорочення м'язів, спазми», *корч*, [корчі́й] «те.», [корча́ка] «горбань» Я, [корчє́вниця] «нервова хвороба» Ж, [корчі́йно] «конвульсивно» Я, *кóрчити*, [корча́вить] «корчити» До; — р. *кóрчи* «корчі», бр. *курч*, п. *kurcz*, ч. [krč], слц. křč, болг. *кърч*, м. *грч*, схв. *зрч*, [křč], слн. křč, цсл. *съкръчити* «скорчити»; — псл. *kʔčь; — споріднене з гр. κούτος «зигнутий», лат. *curvus* «те.»; іє. * (s)ker- «крутити, обертати, згинати»; менш певне зближення з дінд. kṛīpčati «згинається, кривиться», дісл. hrygg «хребет» (Фасмер II 341; Machek ESJĈ 299) або з п. *karcz*, укр. *корч* (Brückner 220).— Шанский ЭСРЯ II 8, 339; Stawski III 393—394, 396—397; Skok I 611—612; Bezlaj ESSJ II 85.— Пор. *карк*.

кóрчів, *корчі́ля* — див. *коршóв*.

кóрчма́, [корчє́мство] «корчємні вихватки» Ж, *корчма́р*, *корчмува́ння*, *корчóмка* «корчма», [кóршма́, коршмáця,

коршóмка] «те.», *корчє́мний*, [корчма́рити] Ж, ст. *корчма* «корчма» (1359), *корчма* «хмільний напій» (1487); — р. *корчма́*, ст. *корчма* «міцний напій», бр. *карчма́* «корчма», п. *karczma*, ч. слц. *krčma*, вл. *kočma*, нл. *kjarczma*, болг. *кръчма*, м. *крчма*, схв. *кръчма*, слн. *křčma* «те.», цсл. *кръчъма* «міцний напій», стсл. *кръчъм(н)ица* «корчма»; — псл. *kʔčьma; — остаточно не з'ясоване; зближувалося з *корч(увати)* як «дім на розкорчованій землі» (Потебня РФВ 5, 143—145; Jagić AfSlPh 7, 484—485), з болг. *къркам* «шумно їм, п'ю» (Младєнов 259), з *корча́га* (Mikl. EW 152; Brückner 220), з хет. *kurk-* «зберігати» як «місце збереження» (Machek ESJĈ 291); ще менш переконливе пов'язання (Setälä JSFOu 43, 74—75) з фінно-уг. *kortšmu / *kortšma (фін. *kosua* «корчма»); останнім часом підтримано давнє, всіма заперечуване виведення (Muchliński 57) від ар. *ḥarğ* «видатки, витрати» (Рачєва ZfSl 1979/1, 109—110).— Шанский ЭСРЯ II 8, 339—340; Фасмер II 342; Преобр. I 363—364; Schuster-Šewc 623—624; Skok II 187; Bezlaj ESSJ II 86; Bern. I 666.

[корчóвка] «самогон» Л; — результат видозміни деетимологізованої форми [корчóмка] «корчма; (ст.) хмільний напій». — Див. ще *кóрчма́*.

[корчóга] (здебільшого у мн.) «короткі сани з товстими й високими полозами для перевезення зрубаних дерев»; — п. *korczuha* «те.» (з укр.); — неясне.

кóршáк (орн.) «шуліка, Milvus Laccér.», [корш Дєйн, корші́н Ж] «те.»; — р. *кóршун* «шуліка», бр. *кóршак* «яструб», *каршáк* «те.», *карші́н* «шуліка», п. [korszun] «яструб» (з укр.), [karszun] (з бр.), слц. [kršák] «те.»; — псл. [*kʔřśakъ, *kʔřšunъ]; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язувалося з лит. *kařšti* «чесати, скребити», дінд. *kāršati* «тягне, волочить, рве», *křšati* «оре», ав. *kař-* «тягти; орати» (Потебня РФВ I 81—82), з болг. *кръхúкам* «хрипко кашляю», схв. *кръхати* «дуже кашляти» (Ильинский ИОРЯС 20/3, 98), з *kʔřxъ «кулак» (ЭССЯ 13, 240—241).— Шанский ЭСРЯ II 8, 340; Фасмер II 342.

[**коршів**] «вид посудини», [*коршів-вик*] «тс.», [*кóршів*] «корчага» Ж, [*коршóля* ВЕЗн, *кóрчів*, *корчóля*] «тс.», [*коршóв*] «скляний обплетений бутель» УЛГ, [*коршóл*, *коршóл*] «тс.» УЛГ, [*курушóль*] «плоский глечик на чотирьох ніжках» О; — слц. [korfšov] «корчага»; — запозичення з угорської мови; уг. korszó «скляний обплетений бутель» виводиться від слц. křsaň «корчага». — Дзєндзелівський УЛГ 65; MNTESz II 583. — Див. ще **корчага**.

кóрюка (іхт.) «невелика промислова риба ряду оселедцеподібних, *Osmegus* (L.)», *кóрюшка* «тс.»; — р. [*кóрюха*, *кóрєха*, *кóрєх*], *кóрюшка*, бр. *кóрушка*, ч. *когушка*, болг. *кóрюшка*; — очевидно, запозичене через російське посередництво з вєпської мови; вєп. *korēh* «кoryшка» споріднене з фін. *kuoge*, карел. *kuogeh* «тс.», можливо, також з сєлькупськ. *kór* (*kuog*, *kūr*) «муксун, *Salmo muk-sun*». — Шанський ЭСРЯ II 8, 342; Фасмер II 325, 344; SKES II 240.

[**корюки**] (бот.) «дурман звичайний, *Datura stramonium* L.» Мак; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*корюки*] «тс.», можливо, пов'язане з [*корючить*] «ламати, корчити, гнітити (під час пропасниці)» як вказівка на дію дурману.

[**коряк**] «дерево, що погано росте» ВЕУг; — не зовсім ясне; може бути зіставлене з *кóрінь*, *корч* і [*корякчуватий*] «з кривим, сучкуватим стовбуром». — Пор. **карячки**, **кóрінь**¹, **корч**.

корякі (одн. *коряк*) «народ у Коряцькому національному окрузі Камчатської області, носій однієї з палеоазійських (чукотсько-камчатських) мов»; — бр. *карак* «коряк», п. (jęзык) *kogiaski* «коряцька (мова)»; — запозичення з російської мови; р. *корякі*, очевидно, виникло на основі етимологічно неясного коряцького *карак* «керек» — самоназви кереків, суміжної з коряками народності, яких до останнього часу вважали частиною коряків; самі себе коряки називають нимиланами (р. *нымыланы*, що як етнонім використовувалося в 30-х роках цього століття, але тепер вийшло з ужитку). — Яз. нар. СССР V 310.

[**корьожитися**] «коробитися, кривитися, гнутися» Я; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *корьожить(ся)* «коробити(ся), гнути(ся)», можливо, споріднене з дінд. *křupcati* «кривиться, згинається»; виводиться також від р. [*корьга*] «корч», що разом з [*корга*] «дуга; криве дерево; корч» вважається пов'язаним з р. *кóрень*, укр. *кóрінь*. — Шанський ЭСРЯ II 8, 311; Фасмер II 325; Jagić AfSlPh 491. — Див. ще **коружитися**.

[**кос**¹] (бот.) «півники садові, *Iris germanica* L.» Мак, [*косари*] «півники вильчасті, *Iris furcata* M. B.» Мак, *кóсарики* «гладіолус, *Gladiolus* L.», [*косарик*] «тс. Мак; півники сибірські, *Iris sibirica* L. ВЕЗн», [*косатєня*] «півники болотні, *Iris pseudacogus* L.» Мак, [*кóсатєнь*] «тс.» Ж, [*косатєц*] «півники» Мак, [*косатинь*, *косетик*, *косетинь*. *коситель*, *коситєня*, *косичка*, *косінка*, *косутєц*] Мак, [*косачійско* Пі, Мак, *кóсйтєнь* Г, Ж] «тс.», [*косатик*] «півники садові; півники маленькі, *Iris pumila* L.» Мак, [*косатинь*] «півники садові» Мак, [*косіця*] «тс.» Ме, Мак, [*кóсáтка*] «лепєха звичайна, *Acogus salatus* L.», [*косатник*, *коситєнь*] «тс.» Мак, [*кóсйці*] «півники болотні Мак; дикий тюльпан; вид вишивки Я», [*косятіна*] «півники садові» МСБГ, *косятинєць* (вид рослини), [*кóсовий*] «фіолетовий» МСБГ; — р. *касáтик* «півники», [*кóсáтик*] «півники болотні», [*кóсйчки*] «півники садові», бр. *касáч* «півники», п. [kosa], *kosacіec*, ч. слц. *kosatec*, нл. *kosa*, болг. [kocá] «тс.»; — очевидно, псл. *kosa*, * *kosatъsь*, * *kosatъnъ*, *kosica*, похідні від *kosa* «коса (знаряддя)»; назви зумовлені шаблеподібною формою листів цих рослин, схожих на косу. — Фасмер II 345; Меркулова 136; Schuster-Sewc 632. — Див. ще **косá**².

[**кос**²] (орн.) «чорний дрізд, *Turdus merula* L.» ВЕЗн, *kіc* «тс.»; — на додаток до сказаного під словом **кіc**¹ (ЕСУМ II 449—450) може бути зіставлене з лит. *kūosa* «галка», лтс. *kuosa*, прус. *koše* «тс.», які вважаються звуконаслідувальними утвореннями (Fraenkel 284—285). — Див. ще **кіc**¹.

коса́¹ «заплетене волосся», *кіска* «маленька коса; {верх критої очеретом хати Мо}», *кісник* «стрічка в косі; {застібка в чоловічій сорочці Я}», [*кісничка*] «стрічка, кісник», [*косак*] «чубата качка» Я, [*косатар*] «такий, що має косиці» (про качура), *косеня* «кіска», *кóси* «мн. до *коса́*; волосся; [приймочки в кукурудзяних качанах; стебла огірків, гороху Л]», [*косиня́*] «кіска», *коси́ця* «мала коса; загнуте перо у хвості птаха; {хвіст риби Берл}», [*косінка*] «плетениця з конопель у вінку молоді», [*коснік*, *коснічка*] «кісник» Пі, [*кóсники*] «кісники» Ж, [*косніця́*] «вус рослини (?)», [*косіхна*] «кісонька», [*кося́нка*] «учасниця весільного обряду, що розплітає косу молоді» Л, Я, [*кошя́нка*] «тс.» Я, *коса́тий*, [*косича́стий*] «подібний до коси» Я, *коси́чити* «прикрашати», [*закосник*] «брат молоді, що розплітає їй косу» Я, [*закося́нин*] «учасник весільного обряду (один із тих, що їдуть за косою, тобто ведуть молоду до молодого)», [*закося́нка*, *закосля́нка*] «заміжня сестра або тітка нареченої, яка везе її до молодого» Я, [*закосовий*] (у виразі [*закосова свашка*] «близька родичка молодого чи молоді») Я, Ж, [*пакоси*] «рідке волосся (?)», [*підкісник*] «стрічка в косі», [*підкóсник*] «тс.» Пі; — р. *коса́*, бр. *каса́*, п. *kosa*, ч. слц. [*kosa*] «коса», болг. *коса́* «волосся», м. *коса*, схв. *кóса*, стсл. *коса* «тс.»; — псл. *kosa*, пов'язане чергуванням голосних із *česati*; — споріднене з лит. *kasà* «коса», лтс. *kaša* «тс.», прус. *kexti* «волосся в косі», дісл. *haddr* (< **hazda-*) «жіноча зачіска», ірл. *kass* «кучеряве волосся», сірл. *cír* (< **kēsra*) «гребінь», хет. *kiššā* «чесати», ав. *kasvīš* «висип на шкірі», вірм. *k'os* «короста», тох. В *kāswo* «проказа». — Шанський ЭСРЯ II 8, 344; Фасмер II 344—345; Преобр. I 365; Sławski II 516—518; Brückner 259; Machek ESJČ 279—280; БЕР II 653—655; Skok II 161; ЭССЯ II, 131—133; Мельничук Этимология 1966, 194—197. — Див. ще *чеса́ти*. — Пор. *коса́*², *кóсий*, *косм*.

*коса́*² «знаряддя для косіння; вузька смуга суходолу, мис», *кіска* «зменш. до *коса́*; [ніж]», [*кісник*] «торговець косами», [*кісник*] «ріжок, куди кладуть брує

для коси» ДзАтл I, [*кісничя́*] «сіножать» Ж, *кісся́*, [*кісчик*] «косар» Ж, [*кісба́*] «косовиця» Ж, [*кішини́ця*] «обгороджена сіножать», [*кішня́*] «косовиця» Ж, [*коса́к*] «великий ніж, яким січуть капусту; (ент.) косарик, *Phalangium* L. ВеНЗн», *коса́р* «той, хто косить; {(ент.) косарик}», [*коса́ра*] «сіножать» Пі, *коса́рик* (ент.) «*Phalangium* L.», *коса́рка*, [*коса́рщина*] «пайка косаря за сіїльну роботу Ж; частування чоловіків після закінчення сінокосу Я», [*коса́ш*] (ент.) «косарик» ВеНЗн, [*кóсень*] «липень» Ж, [*косе́ць*] «косар Ж; (ент.) косарик ВеНЗн», [*коси́лко*] «кісся» Л, [*коси́лно*, *коси́ло*, *коси́льно*] «тс.» Л, [*коси́на*] «ніж із коси» До, [*косини́ця*] «сіножать» Ж, [*коси́ря*] «косовиця, жнива» МСБГ, [*коси́й*] «косар» Я, *кóска* «ніж із коси» До, [*косов'є́*] «кісся» Л, *косови́ця*, [*косови́ще*] «кісся», [*кося́ник*] «мантачка» Ж, [*кося́р*] (ент.) «косарик» ВеЗа, *кошани́ця* «скошені вруна чи зелене збіжжя», [*кошені́на*] «скошена трава; лука» ВеУг, *кошени́ця* «тс. тж»; *кошани́ця*, [*коши́нь*] «липень» Гриц, [*кошолі́на*] «скошене збіжжя» Гриц, *кісний*, *коси́ти*, [*закóски*] «заробітки селян косарюванням» Я, [*закосок*] «затока річки», [*нєкі́с*] «некошена смуга, некошена лука» Ж, *обкі́с*, *обкі́ски* «свято на честь закінчення косовиці», [*обкоси́тися*] «урізатися косою» До, [*пакі́с*] «покіс» Ж, [*перекі́с*] «сіножать», [*перекоси́*] «скошене сіно» ВеЗн, *підкі́с*, *покі́с*, [*покоса́рки*] «обжинки», [*покоса́рщина*] «гулянка дружин косарів після відходу чоловіків на роботу», [*покі́сний*] «прибутковий» Ж, *поукі́сний*, [*пра́кіс*] «прибережне сіно» Ж, *скі́с* (с.-г.), *скі́сок* «невеличка коса; сточена коса; шматок коси, використовуваний як ніж чи бритва», [*скóсок*] «тс.» Ж, [*скоши́тий*] «скошений» Ж, *укі́с*; — р. болг. *коса́*, бр. *каса́*, п. ч. слц. вл. нл. *kosa*, полаб. *t'ösā*, м. *коса*, схв. *кóса*, слн. *kōsa*, стсл. *коса*; — псл. *kosa*, первісно «обрубана жердина, обрубана гілка»; — найближче відповідає дангл. *hoss* «гілка, паросток», гр. *κίστος* «дрова»; зводиться до кореня іє. **kos-/kes-* «різати, скребти», з яким пов'язані також *коса́*, *кóсий*, *чеса́ти*. — Шанський ЭСРЯ II 8, 343—344; Фасмер II 345; Преобр. I 366;

Мачек ESJĀ 280; Младенов 252; Skok II 161—162; ЭССЯ 11, 133—135; Мельничук *Этимология* 1966, 224—230.— Див. ще *чеса́ти*.— Пор. *коса́¹*, *ко́сий*.

[*коса́³*] «селезінка Л; підшлункова залоза Я»; — р. (зах.) [*kosá*] «селезінка», бр. [*kosá*] «тс.», п. (пн.-сх.) [*kosal*] «селезінка деяких тварин»; — неясне; наявне також лит. *kasà* «підшлункова залоза; [селезінка]»; можливо, пов'язане з *коса́²* (селезінка людини і деяких тварин нагадує косу або вигнутий ніж); може бути й запозиченням з тюркських мов (пор. уйг. *қосақ* «череве, живіт; утроба», тат. *қорсақ* «тс.», кар. *қурсақ* «череве, живіт; нутроші», *қурсақ* (кзур-сакт) «тс.», алт. *қурсақ* «утроба, череве»).

[*коса́⁴*] «сухожилок» ВеЗн, [*косійця*] «тс.» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *коса́¹*.

[*косарик*] (бот.) «сокирки польові, *Consolida arvensis* Opiz. (*Delphinium consolida* L.)» Мак, [*косарки*, *косирки* ЛЧерк] «тс.», [*косількі*] «тс.»; горошок плотовий, *Vicia sepium* L.; левкой однорічний, *Matthiola annua* Sweet» Г, Ж; — р. (пд.) [*косарик*] «сокирки польові»; — назви, пов'язані з *сокіркі* «тс.» через проміжну форму [*косиркі*], що виникла шляхом метатези.— Див. ще *сокіркі*.

[*косарі*] (бот.) «грабельки звичайні, *Erodium cicutarium* L'Herit.» Мак; — пов'язане з *косар* «той, хто косить» за подібністю гострих видовжених кінчиків плодів грабельок до кіс або ножів.— Див. ще *коса́²*.

[*косатка*] (бот.) «аконіт, *Aconitum* L.», [*косатик*] «астрагал солодколистий, *Astragalus glycyphyllos* L.» Мак, [*косач*] «овес східний, *Avena orientalis* Schreb.» Ж, [*косичак*] «тс.» ВеНЗн; — очевидно, утворення, пов'язані з *коса́¹* або *коса́²*; мотивація таких назв цих рослин неясна.

косéканс (мат.) «секанс доповняльного кута»; — р. *косéканс*, бр. *касéканс*, п. *сосесапс*, ч. слц. вл. *kosekans*, болг. *косеканс*, м. *косеканс*, схв. *кдсеканс*, слн. *кóсеканс*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *sosescaps* виникло внаслідок скорочення сполуки *со(р)лементі*) *sescaps* «секанс доповнення», що скла-

дається з лат. *complementum* (род. в. одн. *complementi*) «доповнення», утвореного від *compleo* «наповнюю; завершую, закінчую», та *sescaps* «той, що розтинає; (мат.) секанс».— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 345; Kopalinski 183, 498; Klein 358.— Див. ще *комплéкт*, *сéканс*.— Пор. *ко́синус*, *котáнгенс*.

косéн — див. *хосéн*.

[*косе́ць*] (орн.) «деркач, *Stex stex* L.» ВеНЗн, [*косак*] «тс.» ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з *косар* «той, хто косить»; за способом життя (Воїнств.— Кіст. 42—43; Птицы СССР 209) птах, як і *косар*, багато часу проводить у високій траві.

[*косі́ба*] «віл або корова з загнутими назад рогами» Ж, [*косибастий*] «такий, що має загнуті назад роги» Ж; — ч. [*kosiba*] «криве дерево; суддівський жезл»; — похідне утворення від кореня *кос-* «косий, кривий», що, як і *коса́*, *чеса́ти*, зводиться до іє. **kes-/kos-*.— Мельничук *Етимология* 1966, 230.— Див. ще *коса́¹*, *коса́²*, *чеса́ти*.

[*косибав*] (ент.) «косарик (вид павуків), *Phalangium opilio*»; — пов'язане з *коса́²* (знаряддя): відірвана нога цього павука згинається і розгинається, нагадуючи рухи коси у косаря; словотворча структура неясна.— Див. ще *коса́²*.

ко́сий, *косина́*, *косі́нець*, *ко́синчик*, [*косиня́*] «кривизна», *кося́к* «розташований косо предмет; череда, отара, табун, згряя; одвірок, лутка; [шматок сітки; линва на човні; обшита мереживом косинка Дз]», [*косяна́*] «мотузка біля вітрила» Берл, [*косяч*] «біла косинка з мереживом» Мо, [*кіськóм*] «косо» Ж, [*косяка́*] «навскоси», *косі́ти* «робити чи дивитися косо», [*зі́кисьний*] «навскісний» Ж, [*зі́кись*] «упоперек, навскоси» Ж, *навкі́сний*, *на́вкіс*, *навко́сі*, *навко́ся*, *навко́сяка́*, *навкі́сний*, *навкі́сник* (спец.), [*навкі́й*] «навскоси» Ж, *на́вкіс*, *навко́сі*, [*на́йкось*] «навскоси» Ж, [*наоско́сі* Ме, *наперекі́с*, *на́кось*, *о́кóса* Ж] «тс.», [*одко́с*] «наріжна планка, якою попередньо закріплюються крокви» ЛЖит, *перекі́с*, *підкі́с*, *скі́сний*, [*скóсий*] «ковий, кривий» Ж, [*скóсийтий*] «похилий; косий», [*скосóватий*] «тс.» Ж, *скі́с* (спец.), *скі́сок* «позначка на вусі вівці», [*скосів-*

ка] «трикутний рушник» Ж, *скóса*, [сkó-сом], *укісний*, [укóсистий] «похилий, кривий» Ж, [укóсний] «тс.» Ж, *укіс* «схил», *укісник* (спец.), *укóсина* (тех.), [укóсом] «косо»; — р. *косóй*, бр. *кóсы*, др. *косъ*, п. вл. *kosy*, ч. слц. *kosý*, нл. *kosa* «укіс, кривина», болг. м. *kos*, схв. *kòs*, слн. *kòs*; — псл. * *kosъ* < іе, * *kosŷ* — «обрубаний, обрізаний», пов'язане чергуванням голосних з *šes-* (<**kes-*) у *šesati*, укр. *чесáти*; — споріднене з ав. *kasu-* «малий», пехл. *kas* «тс.», перс. [kastar] «молодший», *kastan* «зменшувати»; сумнівне виведення (Фасмер II 347) від *kosá²* (знаряддя), а також пов'язання з лат. *soxa* «стegno» (Bezzenberger BB 12, 239) або з дінд. *sāra-* «дуга» (Pettersson AfSIPh 36, 137—138). — Шанський ЭСРЯ II 8, 351—352; Фасмер II 347; Преобр. I 369; Sławski II 535—536; Machek ESJČ 281; Schuster-Sewc 631; Skok II 160—161; ЭССЯ 11, 177—179; Мельничук Этимология 1966, 229—230. — Див. ще *чесáти*. — Пор. *косá¹*, *косá²*.

косі́нка «трикутна жіноча хустка», [касінóк] «тс.» Л; — бр. *касінка*, п. [kosynka], слц. *kosinka*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *косінка* є похідним від [косі́ня] «косинка», пов'язаного з *косóй*, укр. *кóсий*. — Шанський ЭСРЯ II 8, 356; ЭИРЯ II 69. — Див. ще *кóсий*.

кóсину́с (мат.) «синус доповняльного кута»; — р. болг. м. *кóсину́с*, бр. *кóсінус*, п. *cosinus*, ч. вл. *kosinus*, слц. *kosinus*, схв. *kòсину́с*, слн. *kòsinus*, *kòsипus*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *cosinus* «тс.» виникло внаслідок скорочення сполуки *со(мplementi) sinus* «синус доповнення», що складається з лат. *complementum* «доповнення» та *sinus* «вигнутість, вигин; (мат.) синус». — СІС 366; Шанський ЭСРЯ II 8, 345; Kopalinski 183, 498; Klein 358. — Див. ще *комплéкт*, *косéканс*, *сінус*. — Пор. *котáнгенс*.

[косі́ка] (іхт.) «колючка триголкова, *Gastrosteus aculeatus*» ВеНЗн; — очевидно, результат видозміни давнішого **кусі́ка* «тс.»; пор. [кусі́ка] «усе, що кусає» Ж, у даному разі як позначення риби, що має колючки (Рыбы СССР

413—414), кусається; похідне від *куса́ти* (див.).

[коско́вий] «розпиляний на поліна» Я; — очевидно, результат гіперистичної видозміни форми *куско́вій*, похідної від *кусóк*. — Див. ще *куса́ти*.

[косм] «жмут, клубок, пасмо» Ж, [косма́] «тс. Ж; бавовна Я», [косма́к] «пасмо скуйовдженого волосся», *космакі* «кудли», [косма́тина] «жмут, пасмо» Ж, [косма́тій] «патлатий чоловік», [косма́точка] «вівця з пишною вовною» Я, [косма́ч] «кудратий, патлатий; ведмідь (у мові мисливців)» Ж, [косма́чка] «нечесана жінка» Я, [косма́шечка] «вівця з пишною вовною», [кóсмик] «клубок, жмут», [косма́на] «пасмо волосся Ж; віл з неправильно посадженими рогами», [космі́стка] «вовна» Доп. УЖДУ IV, [косму́н] «ковтун» Ж, [косом] «клубок, жмут», *косма́тій* «кошлатий», *косма́тити*, *косма́чити*; — р. *косма́* «пасмо», бр. *касмачы́* «патли», др. *косма* «волос», *космъ* «тс.», п. *kosm* «пасмо», ч. вл. нл. *kosma* «волосся», слц. *kosmatý* «патлатий», болг. *kòсмъ* «волосся», м. *косма* «вовна, волосся», схв. *kòsmat* «патлатий», слн. *kòsem* «жмутик, клаптик», стсл. *космъ* «волос»; — псл. *kosmъ*, суфіксальне утворення від кореня **kes-/kos-* «різати, скребити, дряпати», до якого зводяться також *косá*, *чесáти*; малоюмовірним є розгляд (Pisani Paideia 8, 312) псл. *косъ* як наслідку контамінації *kosa* (волосся) і **kota* (гр. *κόμη* «волосся»). — Фасмер — Трубачев II 345—346; Шанський ЭСРЯ II, 8, 349; Преобр. I 366; Sławski II 524—525; Brückner 259; Machek ESJČ 279—280; Schuster-Sewc 635—636; Младенов 253; Skok II 161; Bezlaj ESSJ II 70; ЭССЯ 11, 145—147; Мельничук Этимология 1966, 196, 231; Бернштейн Очерк 1974, 180; Bern. I 580—581. — Пор. *косá¹*, *косá²*, *чесáти*.

[косма] (бот.) «підмаренник м'який, *Galium mollugo* L.» Мак, [косма́к] «агрис звичайний, *Ribes grossularia* L. var. *pubescens*» ВеНЗн, [косма́тик] «скорзонера (зміячка) низька, *Scorzonera humilis* L.» Мак, [косма́тка] «горлянка повзуча, *Ajuga reptans* L. Мак; малина, *Rubus idaeus* L. УЗ Башк. ГУ», [косма́ч-

кі] «агрус звичайний», [космівкі] «тс.» ВеНЗн, ВеУг; — р. [космáтая (трава)] «горлянка повзуча», п. ч. kosmatka «вид пшениці звичайної (вусата пшениця)», слц. [kosmačka] «агрус», вл. космачка, слн. kosmača «тс.»; — назви, пов'язані з косм та похідними від нього з огляду на наявність волосків на листі, стеблах чи інших частинах цих рослин.— Шамота 99; Вісюліна—Клоков 202, 288, 292, 299—300, 322; Нейштадт 303, 466, 515, 584; Schuster-Šewc 636.— Див. ще косм.

косметіка, *косметик*, *косметичка*, *косметичний*; — р. косметіка, бр. касметька, п. kosmetryka, ч. вл. kosmetika, слц. kozmetika, болг. м. козмéтика, схв. козмéтика, слн. kozmética; — запозичення з французької мови; фр. cosmétique походить від гр. κοσμητική «мистецтво прикрашати», пов'язаного з κοσμέω «прикрашаю, оздоблюю, впорядковую», κόσμος «упорядкованість; будова, світобудова; краса».— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 346; Фасмер II 346; Kopaliński 533; Holub — Lyer 263; Dauzat 210.— Див. ще **космос**.

космогонія «розділ астрономії про походження й розвиток небесних тіл», *космогонічний*; — р. болг. космогония, бр. касмагонія, п. kosmogonia, ч. kosmogonie, слц. kozmogonia, м. космогонія, схв. космогонія, слн. kozmogonija; — через російське і французьке посередництво (фр. cosmogonie) запозичено з грецької мови; гр. κοσμογονία «тс.» складається з основ слів κόσμος «космос, світ» і γονή «народження; покоління».— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 346; Kopaliński 533; Holub — Lyer 263.— Див. ще епігон, **космос**.

космодром; — бр. касмадром, п. ч. kosmodrom; слц. слн. kozmodrom, болг. космодром, схв. космодром, кдсодром; — запозичення з російської мови; р. космодром утворене за зразком слова аеродром з основи слова **космос** (< гр. κόσμος «всесвіт») і словотворчого елемента -дром (< гр. δρόμος «біг, стежка, шлях».— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 346—347; Kopaliński 533.— Див. ще аеродром, **космос**.— Пор. іподром.

космонавт «пілот космічного корабля», *космонавтика*; — бр. касманавт, п. kosmonauta, ч. kosmonaut, слц. kozmonaut, вл. понавт, болг. космонавт, м. космонавт, схв. космонавт, слн. kozmonávt; — запозичення з російської мови; р. космонавт утворено на основі гр. κόσμος «космос, світ» і ναύτης «моряк, весляр» за зразком *аеронавт*, *астронавт*.— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 347; Kopaliński 533; Holub — Lyer 263.— Див. ще **аргонавт**, **космос**.

космополіт «людина, позбавлена почуття патріотизму; (біол.) рослина (тварина), поширена по всій земній кулі», *космополітизм*, *космополітичний*; — р. болг. м. космополит, бр. касмаполит, п. ч. kosmopolita, слц. kozmopolita, вл. kosmopolit, схв. космополит(а), космополит, слн. kozmopolít; — запозичено з грецької мови, очевидно, через латинську і французьку або німецьку (лат. cosmopolita > фр. cosmopolite, н. Kosmopolit); гр. κοσμοπολίτης «громадянин світу» утворено з основ слів κόσμος «космос, світ» та поліτης «мешканець міста, громадянин».— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 348; Фасмер II 346; Kopaliński 533; Holub — Lyer 263; Dauzat 210.— Див. ще **космос**, **політика**.

космос, *космічний*; — р. болг. м. космос, бр. космас, п. ч. вл. kosmos, слц. kozmos, схв. кдмос, кдзмос, слн. kózmos; — запозичення з грецької мови; гр. κόσμος «упорядкованість; будова; світобудова, світ; краса, вбрання» остаточно не з'ясоване; очевидно, споріднене з лат. censeo «оцінюю, вважаю» (іє. *kens- «проголошувати, стверджувати»); зіставлялось також з псл. kosmъ «жмуток волосся», лат. corpus «тіло», дінд. kárate «е в порядку» та ін.— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 349; Kopaliński 533; Holub — Lyer 263; Frisk I 929—930; Boisacq 500—501; ЭССЯ II, 145, 147.

косний, *косніти*; — р. косный, бр. косны; — очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. къс(ъ)нъ «повільний, запізнілий», як і споріднені з ним болг. късен «запізнілий, пізній», м. касен, схв. кассан, слн. kásen «тс.».

стсл. *късьнѣти* «затримуватися, не поспішати», зводиться до псл. *късьпъ*, очевидно, спорідненого з лтс. *kuzls* «слабкий, безпорадний» (про дитину), лит. *kūšlas* «кволий; убогий; сліпий», прус. *уска-kuslaisin* (зн. в. одн.) «найслабший»; можливо, споріднене також з псл. *kyslъ*, *kvasъ*, укр. *кіслий*, *квас*. — Шанський ЭСРЯ II 8, 350; Фасмер II 346; Преобр. I 366; Младенов 266; Skok II 55—56; Bern. I 671.

[**косніти**] «в'янути» О; — очевидно, споріднене з болг. *къснѣя* «запізнаюся», м. *каснѣ*, схв. *ка̀снѣти*, слн. *kasniti* «запізнаватися», стсл. *късьнѣти* «затримуватися». — Див. ще **кóсний**.

[**коснопелька**] (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Ness.» Мак; — очевидно, результат видозміни назви [*компостелька*] «тс.», похідної від [*компостеля*]. — Див. ще **кампустелія**.

[**косонога**] (бот.) «віхалка, *Anthericum* L. (*Phalangium* Adans.)» Мак; — пов'язане з складним прикметником *косоногий*; назва могла бути зумовлена косяю формою стебла рослини. — Федченко — Флеров 230. — Див. ще **кóсний**, **нога́**.

[**косорій**] (у сполученні *к-а вівця́* «вівця з рогами, схожими на коси»), [*косоріста*] «рогата вівця» ВєНЗн, [*косоря*] «вівця, в якої роги, як дві скалки, забиті в голову» НЗ УжДУ 26/2, Доп. УжДУ IV, [*косаря*] «тс.» тж, [*косара*] «вівця з загнутими назад рогами» О; — очевидно, пов'язане з колишнім **косір(в)* (род. в. *косора /-я*) (< др. **косоръ /-в*) «серп, ніж, коса» (пор. бр. [*касор*] «ніж, яким колять скіпки», п. [*kosor*] «сікач; коса, якою ріжуть січку», м. *косор* «садовий ніж», схв. *kōsor* (*kōsor*) «тс.», цсл. *косоръ* (**косоръ**) «коса»); — псл. *kosorъ / kosorъ*, очевидно, пов'язане з *kosa*, укр. *коса́*², хоч не виключений також зв'язок з *козь*, укр. *кóсий*; отже, первісне значення *косорій* — «подібний до коси, серпа»; у зв'язку з цим тлумачення *косора вівця́* «вівця з рогами, схожими на коси (волосся)» Ж помилкове, правильно — «вівця з рогами, схожими на коси або серпи». — Sławski II 522—523; Мельничук

Этимология 1966, 230. — Див. ще *коса́*², *кóсий*.

[**косорити**] «убирати, гарно, елегантно одягати», [*косорич*] «франт, чепурун»; — неясне; можливо, походить від уг. *koszorúzni* «увінчувати; обвивати вінками; нагороджувати», *koszorú* «вінок, вінець».

[**косоритися**] «заявляти претензії; бути зухвалим, горойжитися, бундючитися; скося дивитися на когось Ме»; — очевидно, пов'язане з *косорій* «з рогами, схожими на коси або серпи»; в такому разі початково означало «поводитися, як косора вівця, несподівано битися рогами» (вівці, як правило, безрогі). — Див. ще **косорій**.

[**костар**] (іхт.) «молода марена (вусач), *Barbus barbuis* (L.) (*Barbus fluviaticus*)» Ж, [*костач*] «тс.» Ж; — похідні утворення від *кість*, *кóсті*; назви зумовлені тим, що м'ясо марени дуже костисте (Сабанєв 276). — Див. ще **кість**.

костёр¹ «кріплення в шахті з дерев'яних стояків; [складені купою дрова, очерет; велика купа (речей, майна) Па]», [*костёрка*] «невелика купа дров» Ж, *костёрник* «робітник, що ставить кріплення», [*кострище*] «місце, де горіло багаття»; — р. *костёр* «вогнище», бр. *касцёр* «тс.; стіс (дров); купка (млинців)», др. *костьръ* «купа трупів (на полі бою)», п. [*kostra*] «купа, стіс; скирта; сажень (дров)», [*kostrol*] «скирта; сажень (дров)», слн. *kóster* «купа, стіс»; — псл. *kost(ь)гъ* «купа, стіс», первісно «щось нарубане»; зводиться до іє. **kes-/kos-* «рубати, різати, колоти; бити»; сумнівне припущення (Thomsen, Samlede Afhandlinger I 387) про походження від дісл. *kostr* «купа». — Шанський ЭСРЯ II 8, 352—353; Фасмер II 347; Преобр. I 367; Sławski II 530—531; ЭССЯ 11, 163—164; Мельничук Этимология 1966, 233; Bern. I 584. — Див. ще *коса́*². — Пор. **костёр**², **костриця**.

костёр² (бот.) «стоколос безостий, *Bromus inermis* Leyss.», [*костёр*] «стоколос житній, *Bromus secalinus* L.», [*костерява* ВєБ, *костерява*] «костриця, *Festuca* L.», [*костерява*] «тс. Ж, Мак;

аїр дернистий, *Aira caespitosa* L. Мак; тонконіг, *Poa* L. Мак; мишій, *Setaria* Р. В. Л», [кострень] «костриця» Мак, *костріця*, [каштеріва Ж, кустеріва Ж, кустериця Мак, кустріця Ж] «тс.», [костерявоватий] «подібний до костриці» Ж; — р. *костёр* «стоколос», [костёрь] «тс.», бр. [костцёр] «стоколос житній», п. *kostrzewa* «костриця; (ст.) стоколос», ч. *košťava* «костриця», слц. *kostrava* «тс.», вл. *kostrjawa* «стоколос; вівсюнець», нл. *kostrjowa* «стоколос житній; [чорнокорінь лікарський; кмин]», [kостrjawa, kostrjawa] «тс.», полаб. *t'ustraiivá* «костриця», болг. [кострава] «стоколос; мишій», схв. [кострба] «костер; вівсюнець», [кострава] «костриця», слн. *kost-gêves* «стоколос; кукіль»; — псл. *kostra*, *kost(ь)гъ* — суфіксальні утворення від кореня іе. *kes-/kos-, одне з первісних значень якого є «кололи»; назви пов'язані з наявністю в цих рослин остюків у квіткових (колоскових) лусках. — Вісюліна — Клоков 99, 100, 103, 104; Нейштадт 97, 107, 114, 117; Меркулова Очерки 115—116; Фасмер II 347; Преобр. I 367; Sławski II 532—533; Brückner 259; Machek ESJC 281; Schuster-Sewc 637—638; Skok II 165—166; Bezljaj ESSJ II 71; ЭССЯ II, 160—161; Мельничук Етимология 1966, 233. — Див. ще **коса**². — Пор. **костёр**¹, **костріця**.

[костиківка] «сорт яблук, відомий на Україні здавна» Я; — неясне.

костіль (тех.) «металевий стрижень; [залізний отвір у пилиці для дерев'яної ручки Л]», [костель] «залізний отвір у пилиці для дерев'яної ручки» Л, [костіль] «костур, коцюба» Ж; — р. *костиль* «костур; металевий стрижень», бр. *кастиль* «металевий стрижень»; — очевидно, др. * *костиль*, похідне від *кость* «кістка»; як новий технічний термін запозичене з російської мови. — Шанский ЭСРЯ II 8, 354; Фасмер II 349; Преобр. I 368; ЭССЯ II, 167. — Див. ще **кість**. — Пор. **костур**¹.

[костир] «токар» Пі; — неясне; може бути зіставлене з схв. *костило* «лощило (знаряддя для лошіння шкіри)».

костіти — див. **кастіти**.

[костіваль] (бот.) «живокіст лікарський, *Symphytum officinale* L.» Мак, ВеНЗн, [коштывал, коштивал] «тс.» Мак; — очевидно, запозичення з західнослов'янських мов; п. *kostywał* «живокіст лікарський», *kosztywał*, [kosztywał, kostyfał], ч. слц. *kostival*, вл. *koścadio* «тс.», нл. *koścował*, *kościwadło*, *koścadio*, *kościwało* «тс.»; чорнокорінь лікарський, *Cynoglossum officinale* L.» є кальками нвн. *Bein-well* «живокіст лікарський» (свн. *beinwalla*, двн. *beinwalla*, *beinwella* «тс.»), що складається з основ іменника *Bein* «кістка; нога» і етимологічно неясного дієслова *-well-* (*-walla*) (< *wallen*) «гоїтися» (від якого походить і ч. ст. *(s)valiti* «з'єднати, викликати зрощення (кістки)»), неясного штучного слова старої німецької медицини; німецька назва живокосту зумовлена застосуванням цієї рослини для лікування переломів кісток (Носаль 114—115); менш імовірне пов'язання (Machek ESJC 281) ч. *-val* з стсл. **балии** «лікар». — Sławski II 546—547; ЭССЯ II, 157; Kluge-Mitzka 63. — Див. ще **кість**. — Пор. **живокіст**.

[костолом] (бот.) «живокіст лікарський, *Symphytum officinale* L.» Мак; — складне утворення з основ іменника *кість* і дієслова *ломіти*; назва зумовлена застосуванням живокосту як лікувального засобу при переломах кісток. — ЭССЯ II, 157—158; Носаль 114—115; Нейштадт 453. — Див. ще **кість**, **ламати**.

[костомара] «велика кістка», [костомаруватий] «ширококостий»; — утворене від *кість* за допомогою форманта *-мара*, що виник як результат контамінації суфіксоїда *-маха* й суфікса *-ара* (*котяра*, *носяра* і под.). — Див. ще **кість**. — Пор. **костомáха**.

костомáха «велика кістка; (перен.) смерть»; — п. [kostomacha] «кістяк; стара кістка, що валяється на землі» (з укр.); — утворене від *кість* за допомогою суфіксоїда *-маха*, що виник, можливо, внаслідок перерозкладу в слові *сіромáха* (похідному від *сірба* з суфіксом *-аха*) і став уживатися як збільшувальний суфікс із відтінком згрубілості (пор. *грудомáха* «велика

грудка», [пустомáха] «мішок, наповнений повітрям; пустун, шибеник» Ж).— Див. ще кість.

[костонóга] (зоол.) «стонога стінна, *Oniscus asellus* L. (*Oniscus murarius* Cuv.) ВеНЗн; мокриця льохова, *Parcellio scaber* Л»; — очевидно, результат контамінації назв *стонóга* «тс.» і [костяніця] (зоол.) «кістянка, *Lithobius forficatus*» (див.).

[костопльóн] «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Ness. (*Aster chinensis*)» Ж; — результат видозміни назви [компоштилъон] «тс.» Мак, яка, очевидно, через форму [компостéля] «тс.» зводиться до наукової назви лат. *callistephus*. — Див. ще кампустéлія.

кострéць «нижня частина крижів», [кострiця] «тс.» Ж; — р. *кострeц* «тс.», ч. *kostra* «скелет, кістяк», *košťec* «куприк», слц. *kostra* «скелет, кістяк»; — псл. **kostrъsъ*, очевидно, похідне від *kostъ* «кість»; менш імовірно пов'язання (*Maček ESJČ* 281) з первісним **gъzъsъ*, що зблизилося з псл. *kostъ*, укр. *кість*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 354; Фасмер II 348; Преобр. I 368; Мельничук Етимология 1966, 195, 234—237. — Див. ще кість.

[кóстрик] (іхт.) «йорж, *Acerina serpa* L.» Ж, [кóстриж] «окунь» МСБГ, [кóстрож тж, *коструж* тж, *кастриж* Дз] «тс.»; — р. [кóстрик] «тс.», [костéрь] «молодий осетер або севрюга з великою кількістю зовнішніх кісточок», п. *kostra* «остиста риба», [kostyra, kosternik] «йорж», м. *кострец* «окунь річковий», схв. *кóстрет* «тс.»; — псл. **kostъrъ* «щось костисте, гостре, колюче», суфіксальне утворення, пов'язане з коренем іє. **kes-/kos-* «колоти, різати»; підставою для виникнення назви є костистість риби, наявність колючих променів у її спинному плавці (Маркевич — Короткий 173). — *Sławski* II 533; Мельничук Етимология 1966, 233. — Див. ще *косá²*. — Пор. *костéр¹*.

кострiця «тверді залишки льону й конопель після тіпання та чухання; [товста гілка ВеБ]», *кістрiця* «костриця», [кóстриця Ж, *кострá* Мо] «тс.», [костьóр] «згонини з гречаної соломи» Л, [кострiкуватий] «задерикуватий, причепливий» Я, [кострiчуватий] «який

має багато костриці», *кострiчитися* «виділяти кострицю (про прядиво); горіжитися, чванитися», [кiстрiчитися] «тс.»; — р. *кострá* «костриця», [костéрь], *кострiка*, *кострiца*, бр. *кастрiца*, п. *kostrzewa*, *kostra*, *kostrzyca* «тс.»; — псл. *kostra* (*kostrica*), очевидно, «обрубки, обломки» або «щось начесане»; похідне від іє. **kes-/kos-* «рубати, колоти, бити». — Шанский ЭСРЯ II 8, 353; Фасмер II 348; Преобр. I 367—368; *Sławski* II 532—534; ЭССЯ 11, 162; Мельничук Етимология 1966, 233; Трубочев Рем. терминолог. 84—85. — Див. ще *косá²*, *чесáти*.

[кострóвий] «?» (Купи черевички, малі-невеличкі, кострові чулочки, золоті стрілочкі. — Полт. г.) Я; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [кострóвiе] (*чулки*) «сині (панчохи)» не зовсім ясне; можливо, пов'язане з тим, що ці панчохи вироблялися не з шовку, а з льону, який очищався від костриці (р. [кострá]).

[кóструб¹] «нечепура, скуйовджений, патлатий», [кострiба Я, *кострубáнь*, *кострубáч*, *кострубáка* Я, *коштрубáнь* Ж] «тс.», [кострубáтий, [кострубáтовий] Я, *кострубáчити* «куйовдити»; — р. [кострубáтый] «кострубатий», бр. [каструбáватъ] «шерехатий, шорсткий», п. *kostrubaty* (з укр.), *kostropaty*, ч. слц. *kostrbatý* «тс.»; — псл. **kostra* «щось остюкувате, гостре»; похідне від іє. **kes-/kos-* «колоти; рубати, чесати»; споріднене з *кість*; непереконливе виведення (*Maček ESJČ* 281) з **kostъrъ*, утвореного, нібито, префіксом *ko-* від **strъbъ*, що пов'язується з нвн. *strupig* «наїжачений, скуйовджений». — Фасмер II 349; *Sławski* II 531—532; *Grückner* 259; ЭССЯ 11, 163; Мельничук Етимология 1966, 233—234; *Bern.* I 584; *Топоров* III 357. — Див. ще *кість*, *кострiця*.

[кóструб²] (орн.) «яструб, *Accipiter*»; — очевидно, результат народно-етимологічного зближення *яструб* з *кострубáтий* або контамінації слів *кóршáк* і *яструб*. — Булаховський Вибр. пр. III 233. — Див. ще *кóршáк*, *кóструб¹*, *яструб*.

[коструб³] «скелет, кістяк» Ж, [кострун] «тс.» Ж; — пов'язане з *кострець* «нижня частина крижів», ч. *kostra* «скелет, кістяк», разом з якими зводиться до псл. *kość* «кістка»; зазнало формального впливу з боку фонетично близького й етимологічно віддалено спорідненого [коструб] «нечепура, скуйовджений». — Див. ще *кість*. — Пор. *коструб¹*.

[коструба] (орн.) «костогриз, *Coccolithaustes* с. L. (*Coccolithaustes vulgaris* Briss.)» ВЕНЗН; — очевидно, результат видозміни назви [костур] «тс.», зближеної з [коструб] «яструб» або з [коструба] «нечепура, неохайний» (можливо, у зв'язку з недбалим виглядом гнізда). — Воїнств. — Кіст. 240. — Див. ще *кість*, *коструб¹*, *коструб²*.

[кострубатка] (бот.) «гриб клаварія жовта, *Clavaria flava* Schäff.» Ж; — похідне утворення від *кострубатий*; назва зумовлена, очевидно, зовнішнім виглядом грибів; гілочки плодового тіла в них циліндричні або загострені. — БСЭ 15, 490; 36, 582. — Див. ще *коструб¹*.

[костуль] «милиця, костур», [коштуль] «костур» О; — очевидно, результат видозміни слова *костиль* «милиця» під впливом *костур* (див.).

костур¹ «груба палиця, ціпок, милиця» СУМ, Ж, [костуряччя] (зб.) «костурі» Я, [костурливий] «асиметричний, непропорційний; незграбний; потворний» Ж; — р. [костур] «кийок, велика палка», п. *kostur* «костур; (ст.) кістяна палиця, окутий кий», ч. [kostíur] «суха гілка; сукувата палиця»; — псл. **kosturъ*, суфіксальне утворення з первісним значенням «обрубок, обтесана дошка», пов'язане з коренем іє. **kes-/kos-* «колоти, рубати, різати»; менш переконливе пов'язання з *kość*, укр. *кість* при припущуваному первісному значенні «кістяне знаряддя» (Sławski II 534—535). — ЭССЯ II, 165—166; Мельничук Етимология 1966, 233. — Див. ще *коса²*.

костур² — див. *кість*.

[костура] «ніж для забиття тварин», [коштура] «шкребачка» Дз, Мо, [куштура] «тс.» Ме, МСБГ; — слц. *koštúr*

«кинджал», болг. *костура* «кишенюковий ніжик», схв. [костура] «тс.», слн. *koštúra* «складаний ніжик з кістяним руків'ям»; — очевидно, запозичення з румунської і молдавської мов; рум. *cústură* «різець, ніж; шевський ніж; (розм.) поганий ніж; шкребачка; лезо пилки» (молд. *кустурэ* «тс.») пов'язують з *cuțit* «ніж; різець (у верстата); передплужник» (молд. *куціт* «тс.»), що продовжує нлат. **cotitus* «наточений»; існує також думка про слов'янське походження слова і зв'язок його з коренем іє. **kes-/kos-* «чесати; різати» (Sławski II 534—535; ЭССЯ II, 165—166; Мельничук Етимология 1966, 233). — Мельничук Молд. елементи 168; Scheludko 136; DLRM 210; Pușcariu 41.

[костюлька] (бот.) «стоколос польовий, *Bromus arvensis* L.» Мак, [костюльки] «тс.; стоколос житній, *Bromus secalinus* L.»; — бр. [кацюлька] «вусик житнього або ячмінного колоса»; — очевидно, похідне утворення від *кість*, яке могло зазнати семантичного зближення з *остюк*; українська назва зумовлена наявністю остюків на нижніх квіткових лусках стоколоса (Вісіюліна — Клоков 99; Нейштадт 121). — Див. ще *кість*. — Пор. *остюк*.

костюм, *костюмер*, *костюмерна*, *костюмувати*; — р. болг. *костюм*, бр. *касцюм*, п. *kostium* «жіночий костюм», ч. слц. *kostým* «тс.; театральний костюм», вл. *kostim* «жіночий костюм», м. *костим*, *костум*, схв. *костім*, слн. *kostim*, *kostúm*; — запозичення з французької мови; фр. *costume* «костюм» походить від іт. *costume* «звичай, звичка; костюм», яке зводиться до лат. *consuetudo* «звичай, звичка», утвореного від *consuesco* «звикаю, маю звичку», що складається з префікса *con-* «з-, спів-» та дієслова *suesco* «привчаюся, звикаю», спорідненого з дінд. *svadhā* «звичай, звичка, своєрідність», гр. *ἔθος* «звичка, звичай». — СІС 366; Москаленко УІЛ 55; Шанский ЭСРЯ II 8, 355; Фасмер II 349; Коралиński 533; Dauzat 210; Walde—Hofm. II 624—625. — Див. ще *коаліція*.

костянець (бот.) «*Holosteum* L.», [костенець] «тс.» Мак; — р. *костенець* «тс.»; — неясне.

косяніця¹ (бот.) «кам'яниця, *Rubus saxatilis* L.», [костянка] «тс.» Ж, Мак;— р. *косяніка*, бр. *касяніцы*, *касянки* «тс.»; — похідні утворення від *кість* (кості); назви зумовлені великими розмірами кісточок плодів.— ЭССЯ 11, 154—155.— Див. ще *кість*.

косяніця² (зоол.) «багатоніжка підкласу губоногих із класу ракоподібних, *Lithobius forficatus*», *кістянка*;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *косянка* «тс.» утворене від *кість* «кістка», можливо, за подібністю до кістки раковини або щита, якими вкриті голова та груди цих тварин.— УРЕ 7, 294; 12, 129, 258.— Див. ще *кість*.

Костянтін, *Кость*, [Кост Вел, Костант Я, Костантій Я, Костень Я, Костик Ж, Костюк, Костьо Вел];— р. *Константин*, бр. *Канстанцін*, др. *Конѣстантинъ*, п. *Konstanty*, ч. *Konstantin*, слц. *Konstantin*, болг. *Костадин*, *Константин*, схв. *Konstantin*, *Костадин*, *Костантин*, слн. *Konstantin*, стсл. *Конѣстантинъ*, *Востантинъ*;— через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Κωνσταντῖνος* походить від лат. *Constantinus* (особове ім'я), утвореного з прикметника *constans* (род. в. *constantis*) «постійний, незмінний, сталий, стійкий», пов'язаного з дієсловом *constare* «твердо стояти, залишатися незмінним».— Сл. вл. імен 214; Фасмер II 313; Петровский 135.— Див. ще *констатувати*.

костьол «римсько-католицька церква», *костёл* «тс.», [костельник] «католик», [костильник] «церковник» Вел;— р. *костёл*, бр. *касяёл*, слц. *kostol*, вл. *Ztarekostatol* «Старий костьол» (топонім), болг. *костёл* «костьол»; — запозичення з польської мови; п. *kościół* «церква» через посередництво ч. *kostel* «тс.», як і м. *кастел* «замок, фортеця», схв. *кастел* «тс.; кремль; церква», слн. *kastel* «фортеця», стсл. *костель* «кремль; церква», походить від двн. *kastel* «фортеця», яке зводиться до лат. *castellum* «укріплене місце, замок», зменш. від *castrum* «фортеця, форт» (давніше «відрізаний шматок; табір, земля»), пов'язаного з *castro* «відтинаю; каструю»; значення «церк-

ва» розвинулось у чеській мові, очевидно, у зв'язку з будівництвом перших церков усередині укріпленої частини міста, кремля.— СІС 367; Richhardt 68; Фасмер — Трубачев II 347; Преобр. I 367; Мельников *Slavia* 1967/1, 102; Sławski II 553—554; Brückner 260; Machek *ESJČ* 281; Bern. I 582; Mikl. *EW* 133; *Walde—Hofm.* I 179, 180.— Див. ще *каструвати*.

кося́ля¹ «вид сохи, плужниця»;— р. [кося́ля] «тс.»; — похідне утворення від *косьий* «розташований під кутом» (сохи робилися з розгалуженої гілки).— Див. ще *косьий*.

кося́ля² (зоол.) «козуля, *Capreolus*» (рід ссавців родини оленевих);— запозичення з російської мови; р. *кося́ля* вважається результатом видозміни назви *козу́ля*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 356.— Див. ще *коза*¹.

[косьо́рки] (бот.) «льонок дроколистий, *Linaria genistaefolia* L.»;— похідне утворення від *кося́*; назва зумовлена подібністю суцвіть цієї рослини до кіє (Вісюліна — Клоков 276; Словн. бот. 323).— Див. ще *кося́*.— Пор. *кося́тка*.

кося́ (дит.) «коник, конячка», [коська] «тс.», [кося́] «лоша» Гриц, *кося-кося́* «вигук, яким підкликають коней», [коськесь Л, кося́к Ж, ксьо-ксьо До, ксьовксьов Л] «тс.», [кося́] «вигук, яким відганяють коней» Дз, [коськи] «тс.» Дз, [коськати] «підкликати коней вигуком *кося-кося́*; панькатися Ж», *прикосякати* «угамувати», *укосякати* «тс.»;— р. бр. *кося́* «коник», п. [koś] «тс.; вигук для підкликання коней»;— афективне утворення, що виникло як зменшувальна форма до слова *кінь*.— Фасмер II 349—350; Преобр. I 369; Sławski II 549.— Див. ще *кінь*.

[кот] «прилад для вимірювання кількості рідини в бочці» Мо, [котьчик] «людина, що міряє вино в бочці» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. *кот* (рум. *cot*) «лікоть (також як міра)» походить від лат. *cubitus* «тс.», спорідненого з гр. *κῦβος* «западина перед стегном у тварини», *κῦφος* «зігнутий», двн. *hūba* «ковпак, чохол, (дерев'яний) кубок», укр. *куб*.— СДЕЛІМ 206; DLRM 192; *Walde—Hofm.* II 297.— Див. ще *куб*².

кѳта — див. кѳт.

котангенс (мат.) «тангенс доповняльного кута»; — р. болг. *котангенс*, бр. *катангенс*, п. *cotangens*, ч. *kotangens*, *kotangent*, слц. вл. *kotangens*, м. *котангенс*, схв. *кѳтангенс*, слн. *kѳtangens*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *cotangens* «тс.» виникло внаслідок скорочення сполуки *co(mplementi) tangens* «тангенс доповнення», що складається з іменників *complementum* «доповнення» та *tangens* «дотичний; (мат.) тангенс». — СІС 367; Шанский ЭСРЯ II 8, 357; Коралиński 182; Holub—Lyer 264; Klein 359.— Див. ще **комплект**, **косѳканс**, **тангенс**. — Пор. **кѳсинуус**.

кѳтара! «намет, курінь; фіранка, портъера Ж», [*кѳтражка*] «фіранка» Ж; — р. [*кѳтра*] «намет»; — запозичення з польської мови; п. *kotara* «фіранка, портъера; (ст.) балдахін над ліжком; намет», ст. *kotarča* «намет», *kotarha* «тс.» вважаються запозиченням в татарській мові (Sławski III 9—10; Brückner 262); тат. *kotar* (дав. в. *kotarha*) «намет», *котуг* «тс.» у словнику Радлова відсутні; пов'язання з болг. [*кѳтара*] «кошара», схв. *кѳтара* «тс.» (Габинський Вост.-сл.-молд. взаим. II 133) викликає сумнів. — Пор. **катрага**.

кѳтвѳ, **кѳтвѳця** — див. **кѳтвѳ**.

кѳтевка (бот.) «водяний горіх плаваючий, *Traza natans* L.» Мак, [*кѳтелкѳ*] «тс.»; — р. [*кѳтелкѳ*] «тс.» (з укр. ?); — запозичення з польської мови; п. *kotewka*, як і ч. *kotvica*, слц. *kotvica* «тс.», є похідним від *kotwa* «якір» (ч. слц. *kotva* «тс.»), якому відповідає укр. [*кѳтвѳ*] «тс.»; назва зумовлена тим, що плід цієї водяної рослини править для неї за якір (Вісюліна — Клоков 226—228), або подібністю її рогатих плодів до якоря (Sławski III 16; Machek ESJĎ 151). — Див. ще **кѳтвѳ**.

кѳтедж «невеликий замѳський житловий будинок»; — р. *коттедж*, бр. *каттедж*, п. *kotedž*, ч. слц. *kotáž*, болг. *кѳтедж*, схв. *кѳтеж*; — запозичення з англійської мови; англ. *cottage* «селянська хата, замѳський будинок» є суфіксальним утворенням від *cot* «хатина, хижа», що походить від сангл. *cot*,

cote «будинок, житло», спорідненого з дісл. *cot* «хатина», гол. *cot*, нім. *Kot(e)* «тс.», які не мають відповідників поза германськими мовами. — СІС 367; Шанский ЭСРЯ II 8, 360; Holub — Lyer 264; Klein 359—360; ODEE 219; Kluge—Mitzka 397.

кѳтел «казан; (заст.) литаври», [*кѳтелка*] «окалина міді при виготовленні мідних казанів», *кѳтелѳк* «казанок; голловний убір», [*кѳтлик*] «казанок, горщик на куліш», [*кѳтелѳцѳ*] «тс.» Я, [*кѳтліна*] «улоговина», [*кѳтловіна*, *кѳтліще* Ж] «тс.», *кѳтліяр*, *кѳтелъна*, *кѳтелъник*, *кѳтелъня*, *кѳтловіна*, *кѳтліяр* «казаняр; (заст.) литаврист Пі», *кѳтліярѳнко*, *кѳтліярѳвна*, [*кѳтліярѳ*] «казаночок» Пр. XI діал. н., *кѳтелъний*, [*закѳтліна*] «котловина» Ж; — р. *кѳтел*, бр. *кацѳл*, др. *кѳтълъ*, п. *kociol*, ст. *kociel*, ч. *kotel*, слц. *kotel*, вл. *kotoľ*, нл. *kóseľ*, полаб. *t'üt'äl*, болг. *кѳтел*, м. *котел*, схв. *кѳтаѳ*, слн. *kѳtel*, стсл. *кѳтълъ* «казан»; — псл. *кѳтълъ*, запозичене з готської мови; гот. **katil(u)s* (род. в. мн. *katilē*) «казан» походить від лат. *catillus*, демінутива від *catĭnus* «глиняна чашка, миска, блюдо», очевидно, спорідненого з гр. *кѳтѳлѳ* «чашка; (муз.) кімвали, тарілки»; думка про безпосереднє запозичення з латинської мови (Meillet Etudes 186) неприйнятна. — Шанский ЭСРЯ II 8, 357—358; Фасмер II 351; Преобр. I 369; Sławski II 317—318; Brückner 242; Machek ESJĎ 283; Schuster-Sewc 646; Bezlaj ESSJ II 73—74; Львов Лексика ПВЛ 91; Кристенко Вступ 53; Bern. I 591; Топоров III 267—268; Walde—Hofm. I 182.

кѳтелѳбина «вїжджена яма на дорозі, вибоїна» Ж, [*кѳтелѳвина*] «тс.» Ж; — можливо, результат зближення з *кѳтел* слова **колѳбина* > [*ковѳбина*] «тс.», пор. р. *колѳбина*.

кѳтець «загорода з очеретяних щитів для ловіння риби», [*кѳтець* Дз, Мо, кот Я, *кѳти*] «тс.», [*кѳтець*] «отвір на льоду, обгороджений тинком з очерету» Ва, [*кѳтець*] «приспособлення з очерету для ловіння риби» Ж, [*кѳтежний*] (у сполученні [*к-на бригада*] «колектив рибалок, що ловлять рибу кітцями») Дз, [*кѳтешний*] «тс.» Мо; — р. [*кѳтецѳ*]

«загорода для ловіння риби», п. *kojes* «клітка для свійської птиці», ст. *kosies* «клітка, пастка», ч. *kočes* «клітка для птиці; загородка в хліві», ст. *kot* «кранничка, рундук», болг. *кочина* «хлів», м. *копец* «загорода для ловіння риби», схв. *кòтац* «тс.; хлів», слн. *kóčes* «курник; свинарник», стсл. *котыць* «клітка»; — псл. *котсьь*, зменш. від **коть* «клітка»; — очевидно, споріднене з ав. *kata-* «комора, кімната», перс. *kad* «дім», гот. *heþjo* «комора», дінд. *sátant-* «той, хто ховається»; припускається також (ЕССЯ II, 211—212; Берн. I 588—589; Holub—Kop. 182) запозичення з іранських мов; малоюмовірно пов'язання з псл. *kot-iti* «котити, кидати, метати; народжувати малят» (Топоров Этимология 1971, 289), а також пояснення (Persson Beitr. 111; Uhlenbeck AfSIPh 15, 488) як запозичення з германських мов (пор. дангл. *cot* «хатина», англ. *cot*, дісл. *cot* «тс.»).— Фасмер II 351—352; Преобр. I 371; Sławski II 330—331; Brückner 244; Machek ESJČ 283; Skok II 168; Bezlaĵ ESSJ II 73; Гамкрелидзе — Иванов 932.— Пор. *кобець*.

Коті́ [вид теплого взуття; шкарбани від чобіт або валянків Я]; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*коті́*] «вид взуття, полуботки» походить від коми [*кот*] «шкіряне взуття для мерця» (< **ввид взуття*), спорідненого з удм. *кут* «личак», фін. *ketto*; малоюмовірні інші пов'язання: з р. *кот* «кіт» (Преобр. I 372), з тюрк. *kata* «калоші» (Горяев 164), з р. [*котыга*] «верхній одяг» (Соболевский РФВ 70, 81).— Фасмер II 354; Лыткин—Гуляев 135.

ко́тик¹ (зоол.) «морський котик, *Callorhinus ursinus*»; — бр. *коцік*, п. *kot morski*, болг. (*морска*) *кòтка*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *ко́тик* «тс.» утворено від *кот* «кіт» за допомогою суфікса *-ик* з огляду на зовнішню подібність цієї тварини до kota (УРЕ VII 299).— Шанский ЭСРЯ II 8, 358; Фасмер II 352.— Див. ще *кіт*.

ко́тик² (частіше *ко́тики*) «суцвіття верби, лози тощо»; — бр. *коцік*, п. *kot-ka*, [kotek], ч. елц. *коці́чка*, болг. *ко́тки*; — результат перенесення на суцвіття назви *ко́тик* «маленький кіт» за по-

дібністю м'якого й пухнастого суцвіття верби до шерсті kota (як семантичні паралелі пор. слн. *mačica* «котик», нвн. *Kätzchen* «тс.» від слн. *maček* «кіт», нвн. *Katze* «кішка»).— Sławski III 12; Machek ESJČ 266.— Див. ще *кіт*.

ко́тики (бот.) «коношина польова, *Trifolium arvense* L. РУСБот; [розхідник волосистий, *Glechoma hirsutum* W. K. Mak; розхідник звичайний, *Glechoma hederaceum* L.; пухівка, *Eriophorum* L. ВеНЗн; первоцвіт, *Primula* L. Mak], [*кітка*] «пухівка» ВеНЗн, [*ко́тки*] «коношина польова Я, Mak; люцерна серповидна, *Medicago falcata* L. Ж», [*ко́тячка*] «розхідник звичайний» Ж, [*коці́ки*] «коношина польова» Mak; — результат перенесення на рослини назв *ко́тик* та інших похідних від *кіт* за шерстистістю або пухнастістю оцвіттини, квітів або інших частин рослини, що викликає асоціацію з котячою шерстю (Вісюліна — Клоков 108, 220—221, 295; Флора УРСР VI 363; УРЕ VII 198, XII 34; Нейштадт 436—437). — Див. ще *кіт*.

ко́ти́рувати «визначати біржову ціну», *ко́ти́руватися* «цінуватися (про валюту, товари); мати певну ціну в очах людей»; — р. *ко́ти́рувать*, бр. *каці́раваць*, п. *kotyżacja* «котировка», *kotyżować*, ч. *kótovati* «позначати розміри; котирувати», слц. *kótovat'* «тс.», болг. *ко́тира́м* «котирую», м. *ко́тира се* «котирується; має ціну у людей», схв. *ко́тирати* «котирувати»; — через російське і німецьке посередництво (нім. *kotieren* «котирувати») запозичено з французької мови; фр. *coter* «позначати, нумерувати, котирувати», утворене від *cote* «частка, пай; котирування», що походить від лат. *quotus* «котрий», спорідненого з дінд. *káti* «скільки», хет. *kuwatta* «тс.», гр. (іон.) *κόπος* «який завдовжки, який завбільшки». — СІС 367; Шанский ЭСРЯ II 8, 358; Dauzat 210—211; Walde—Hofm. II 412.

ко́ти́ти, *ка́тати*, [*катері́ти*] «котити (швидко їхати)» Я, [*катуля́тися*] «качатися, валятися» Ж, *ка́тати*, [*качалкува́ти*] «бити качалкою», *качні́ти*, [*кеті́тися*] «котитися» ВеБ, [*кицька́тися*] «падати, перекидаючись» ВеЛ, [*коткува́ти*] «вирівнювати землю кот-

ком» Я, [катáлка] «шматок гончарної глини, яку качають і місять» Я, катáль «робітник, що викочує або підвозить вантажі», [катáнки] «валянки» Я, катóк, [кату́лька] «качалка (для тіста); деталь ткацького верстата; грудка; галушка» Ж, качáлка, [качáло] «дерев'яний кружок», [качалу́ба] «сувій полотна» Ник, качáльниця, качáльня, [качáльце] «згорток», [качэ́ля] «гойдалка» Л, [ка́чильці] «блок у ткацькому верстаті», [каці́лка] «качалка» Я, ка́чка «хита-виця», [каці́лка] «дерев'яний круг; гра в круг» Я, [кітька] «гра, що полягає в катанні яєць», [котарéники] «колеса» (в загадці) Я, [кóтвина] «один із дерев'яних валків, за допомогою яких пересувають вантаж; викачаний і витоптаний кіньми посів» Л, [кóтвиця] «один із дерев'яних валків» Л, [кóтвище] «місце, викачане кіньми» Л, [котéць] «вид великодньої гри, коли катають крашанки», [кóти] «тс.; котки, по яких котять вантажі» О, [коті́га] «віз у чабанів», [кóтики] «подібна до галушок страва» Л, [коткі́] «тс. Л; великодня гра, коли катають крашанки Я», котóк, [коту́х] «сарай, куди заковують вози» Я, коту́шка, [котю́чка] (гра), [котю́шка] «котушка» Я, [кóтько] «коліщатко» (дит.) Ж, [котьóлка] «блочок у верстаті Ник; сувій полотна тж; вид дитячої гри Я», [кóчало] «круг», [кочелá, кóчело, кочі́ло] «ролик, диск» Ж, [кочі́льця] «дерев'яні блочки в ткацькому верстаті» Доп. УжДУ I, коткі́й, котю́чий, [кочалі́стий] «звятий сувоєм, круглий» Я, [кочилéстий] «дископодібний» Ж, [кочі́лістий] «тс.», [кату́ль] (вигук при коченні) Ж, кіть (виг., дит.) «котиться», [кіть-кіліть] Ж, кіть-кіть «тс.», [вікочелати] «викотити» Ж, [закáт] «повітка для сільськогосподарського реманенту» Мо, [закáтник Мо, закáть Дз] «тс.», закóт «відгорнутий назовні край чоґось» СУМ, Ж, [закóта] «тс.», [закóтистий, закóчистий], [закóтом] «перекотисто» (про грім) Ж, [запóкотом] «покотом» Ж, накáт (тех.), накáтка (тех.), накáтник (тех., спец.), [накі́т] «моцна дорога через багнисте місце», [накóтистий], на́котом, [навкотка́] (у виразі н. грати), [обкочелати] «оточити,

обвести» Ж, обка́т (спец.), обка́тка (спец.), обка́тник (спец.), перекóчу-вач (спец.), [підкі́тькуватися] «котитися підстрибуючи» Нед, [підкі́тка] «підметка» Нед, [пока́тулятися] «покотитися», пока́т, [пока́тьóл] «кошик соняшника» Л, [нака́тьóли] «зубці на колесі навою» Л, [покі́т] «схил», [покотéло] «кружало, кільце», [покоті́ло] «великий горщик; перекотиполе Ме», [покотьóла] «блочки у верстаті» Ник, покотьóло «обруч, дерев'яний круг, дзига», покáтий, покáтистий, покóтистий, [поко́чистий] «покотистий», покáтом, пóкотом, скат, [скóти] «сувої полотна» Шух, скóтисто «спадисто», [скб́чистий] «спадистий», [упокóт] «покотом» До; — р. каті́ть «котити», бр. каці́ць «тс.», п. kocić się «іти повільними кроками», ч. kotiti «валити», слц. (pre-)kotit' «перевернути», вл. (roz)kocić «розколоти», схв. коту́рати «котити», слн. kotáti «тс.»; — псл. kotiti «кидати, перевертати; котити»; — дальша етимологія не зовсім ясна; найвірогідніше пов'язання (Топоров ВСЯ 6, 172—176) з ірл. caithid (< *katejeti) «кидає»; менш вірогідні зближення з лит. skàsti «скакати» (Bern. I 591—592; Львов ЭИРЯ II 103—108), з англ. skate «ковзатися» (Matzenauer LF 8, 161), з лат. quatio «трясу» (Loewenthal AfSIPh 37, 393—394), з дінд. šátáyati «звалює, кидає на землю» (Machek ESJC 283).— Шанский ЭСРЯ II 8, 94; Фасмер II 209—210; Преобр. I 301; Sławski II 313—315; Brückner 242; Machek ESJC 283; Schuster-Sewc 582—583; Bezlej ESSJ II 73; ЭССЯ II, 205—207.

КОТІТИСЯ «народжувати малят» (про дрібних тварин — кішок, овець тощо), [котя́чка] «частина кошари» Доп. УжДУ IV, кітна́, [котю́чий] «плодючий», [накі́тá] «ягня, що народилося пізно», обі́т СУМ, Ж, [обкі́т], [скб́тище] «нора, лігво»; — р. коті́ться «котитися», бр. каці́цца, п. kocić się, ч. kotiti se, okotiti se, слц. kotit' sa, нл. kosiś se, болг. ко́тя се, м. коти се, схв. кóтти се, слн. kotíti; — псл. kotiti se, очевидно, пов'язане з kotiti «кидати, метати; перевертати, котити» (пор. р. метáть «метати, кидати; видавати на

світ, народжувати потомство (про деяких тварин і риби); при допущенні кореня з рухомим *s*- сюди ж можна віднести і псл. *skotъ* «скот»; менш вірогідні інші припущення: пов'язання з лат. *catulus* «різні малі тварини; щеня» (Фасмер II 352; Шанский ЭСРЯ II 8, 359) або з псл. *kotъ* (Булаховський Нариси 28; Skok II 170), що могло бути пов'язане (Machek ESJC 282—283) із словом (пізніше зниклим) на позначення молодих тварин взагалі, спорідненим з лат. *catulus*, дісл. *hadpa* на «козеня». — Журавлев Этимология 1981, 40; Sławski II 315—316; Вгückner 261; ЭССЯ 11, 204—205; Гамкрелидзе — Иванов 599. — Див. ще *котіти*. — Пор. *скот*.

[*котіль*] «зовнішня плетена воронка верші»; — р. [*котель*, *катель*] «обруч у ятері»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з [*котіць*] або з *котіти* (пор. *потоцьоло* «обруч»).

котлєта; — р. *котлєта*, бр. *катлєта*, п. вл. *kotlet*, ч. слл. *kotleta*, болг. *котлєт*, м. *котлет*, схв. *кòтлет*, слл. *kotlét*; — запозичення з французької мови; фр. *côtelette* «котлета» походить від *côte* «ребро», що зводиться до лат. *costa* «тс.», спорідненого, очевидно, з лат. *soxa* «стегно», дінд. *kákṣā* «пахва», ав. *kaša-* «плече». — Москаленко УІЛ 58; Шанский ЭСРЯ II 8, 359; Фасмер II 352; Holub — Lyer 264; Dauzat 210; Мельничук Этимология 1966, 234, 239; Wiedemann ВВ 28, 15—16.

[*котлобуха*] «котловина між двох гір» Я; — не зовсім ясне; очевидно, результат афективної видозміни слова *котловина*. — Див. ще *котёл*.

котлован «заглибина в землі (для підмурка чи інших споруд)», [*катлаван*] «невелика заглибина з водою і гряззю» Ник; — бр. *катлаван*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *котлован* «тс.» (початково діалектне) не зовсім ясне; виводиться від *котёл*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 359; Фасмер — Трубачев II 353. — Див. ще *котёл*.

[*котлón*] «грубка, плита» Мо, [*кутлón*] «літня грубка надворі з каменю чи цегли без чавунної плити» Мо, [*котіня*, *кутіня*] «тс.» Мо; — болг. *котлón* «невелика грубка (поза будинком); елек-

троплитка»; — запозичення з румунської і молдавської мов; рум. *coţlón* «дупло; ніша (в стіні), яма, вибоїна; підпіччя», молд. *котлón* «тс.» походять від уг. *katlan* «казан, чавун; улоговина, заглибина», що є запозиченням з якоїсь слов'янської мови, очевидно, сербохорватської, — пор. схв. *кòтлина* «улоговина; великий казан», споріднене з укр. *котёл*. — СДЕЛМ 207; DLRM 193; Tamás 277—278; MNTESz II 408; Bárczi 155. — Див. ще *котёл*.

[*котлофасити*] «вкидати в воду на гниття» Ж; — афективне утворення, можливо, пов'язане з словами *котёл* і *квасити* (**котлоквасити* «квасити в котлі»).

[*кòтма*] «торба, клунок»; — р. *котомка*, [*котомá*]; — неясне; пов'язується (Соболевский РФВ 70, 82) з р. *катать* (укр. *катати*); з погляду словотвору сумнівні зіставлення з фін. *kontti* «берестяний кошик, що носять на спині», ест. *kott* «мішок; гаманець» (Kalima 132), з чг. *kat* «футляр» (Matzpaue LF 8, 208) або з слат. *cotta* «вид одягу» (Горяев 163). — Фасмер II 353; Преобр. I 370; ЭССЯ 11, 208.

[*котнік*] «вид ковбаси, сосиска» Ж, [*котніюх*] «тс.» Ж; — можливо, пов'язане з п. ст. *kotnica* «пряма кишка», похідним від *kotnia* «мішок, лантух», пов'язаного з [*kotek*] «мішечок на гроші, гаманець», [*kotka*] «тс.», утвореними, очевидно, від *kot* «кіт». — SW II 502—503, 505.

[*котовик*] (бот.) «котяча м'ята справжня, *Nepeta cataria* L.» Мак, [*котки*] «тс.»; конюшина польова, *Trifolium arvense* L.» Мак, [*котник*] «дзвоники круглолисті, *Campanula rotundifolia* L.» Мак, [*котовник*] «конюшина гірська, *Trifolium montanum* L.» Мак, [*котячка*] «м'ята польова, *Mentha arvensis* L.» Ж; котячі лапки дводомні, *Antennaria dioica* Gaertn. (*Gnaphalium dioicum* L.) Ж, Мак; котяча м'ята справжня ВЕНЗн: — утворення, похідні від *кіт*; зумовлені тим, що відповідні рослини мають запах, який дуже подобається котам, або їх волохаті голівки квітів, стебла чи інші частини подібні до котячої шерсті. — Вісюліна—Клоков 220—221, 295, 297—298; Нейштадт 465, 478, 530—531,

548; Федченко—Флеров 559, 938.— Див. ще **кіт**.— Пор. **ко́цурник**, **ко́шки**.

[котора́] «сварка, розбрат, кривда», **[котóра]** «морока» МСБГ, **[кутóра]** «тс.» тж, **[которлівий Ж, которувáти Ж]**;— р. **[котора́]** «сварка, розбрат», др. **котора**, **котера** «тс.», стсл. **котора** «бій»;— псл. **котага**;— споріднене з свн. **hader** «сварка, незгода», дісл. **hōð** «боротьба, бій», ірл. **cath** «тс.», гр. **κότος** «гнів, злість», можливо, з лит. **katāryti** «бити», **katālyti** «тс.»; менш певні або неприйнятні зближення з р. **(па)кость** (Соболевский ЖМНП 1886, 152), з р. **четá**, лат. **caterva** «натовп, загін» (**Vaillant RES 19, 106**), з р. **котóрый** (**Vaillant Сл. филология 1958/І 68**), з вірм. **котог** «шматок, уламок» (**Bugge KZ 32, 49**).— Фасмер II 353; Преобр. I 370; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 154—155; **Вегп. I 588**.

[котóргати] «з силою смикати, термосити»;— очевидно, утворене від дієслова **тóргати** «смикати» за допомогою префіксального елемента **ко-** (**ка-**), пов'язаного з відтінком згрублості (пор.: **[ковертáти]** «керувати, звертати», **[ковертá]** «роздум; нісенітниця», **ка́довб**, п. **kadřub** «кадовб» тощо).— Див. ще **тóргати**.

которубка, котюрубка — див. **коцюруб**.

котрий (питальний, відносний і неозначений займенник), **котóрий**, **[котрóй]** ВеБ;— р. **котóрый**, бр. **катóры**, др. **которыи**, **котерыи**, п. **który**, ч. **kteřy**, слц. **ktorý**, **[kotery, kot(o)řy]**, вл. **kotry**, нл. **kóтары**, **[kótery, kótořy]**, схв. **[котери]**, болг. **[кутри]** «хто», слн. **katéri**, стсл. **которъ**, **которыи**, **котерыи**;— псл. **kotř**, **котогъ**, **котегъ**, ***кътогъ**, ***кътегъ**;— споріднене з лит. **katràs** «котрий (із двох)», **[katarás]** «тс.», лтс. **katrs** «кожен, усякий, будь-який», дінд. **kataráñ** «котрий (із двох)», ав. **katara-**, гот. **hařar**, двн. **hwedar**, гр. (іон.) **κότερος**, гр. **λότερος** «тс.», оск. **pítúrús-píd** «з обох боків», які зводяться до іе. *q^{co-}, займенникового кореня, наявного також у псл. **кѣто**, укр. **хто**, і суфікса **-tog-** (**-ter-**); первісно займенник означав «котрий із двох», але пізніше набув значення «котрий із ба-

гатьох (незалежно від кількості)» і «який».— Шанский ЭСРЯ II 8, 360; Фасмер II 354; Преобр. I 370; **Sławski III 286—289**; **Brückner 278**; **Machek ESJС 303**; **Нарп RSI 32/1, 71—72**; **Рокотпу 645—646**.— Пор. **хто**.

[коту́] (вигук, яким проганяють овець) ЛЧерк;— неясне; можливо, пов'язане з **[кот, ко́та]** (вигуки, якими проганяють котів), **[куть]** (вигук, яким проганяють телят).

[коту́на] «плита з казаном, зроблена так, що дим виходить із отворів навколо казана в комин», **[коту́ня]** «літня піч у дворі, кабиця» Мо, **[куту́ня]** «тс.»;— очевидно, результат видозміни форми **[котло́н]** «грубка, плита», зближеної з молд. **коту́нэ** «невелике село, хутір».— Див. ще **котло́н**.

[коту́рмати] «обвивати, обгортати» Ж;— очевидно, афективне утворення.

[котурна́ш] «курінь, колиба» Ж;— неясне.

[коту́рно] «моторошно; хмарно» Ж;— неясне.

[котоушки] (бот.) «липучка їжакова, **Lappula echinata Gilib.** (**Echinosperrnum lappula Lehm.**)» Мак;— очевидно, результат перенесення на рослину назви **котоушка** за колесоподібною формою віночка квіток липучки їжакової (Словн. бот. 305).— Див. ще **котіти**.

[котю́га] «собака»;— р. **кутёнок** «щеня», п. **kotuha** (ст.) «собака; [здоровило], слц. **kot'uha** «тс.»; негідник, нероба, шахрай»;— очевидно, давніше ***кутюга** (зближене з **котю́га** «великий кіт»); могло виникнути на основі звуконаслідувального вигуку ***куть**, яким підкликають тварин (пор. р. **куть-куть** «вигук, яким підкликають курей»), за допомогою суфікса **-юга** (Фасмер II 434; Преобр. I 421; **Sławski III 11**); не виключений і зв'язок з уг. **kytya** «собака» (**Brückner 262**), щодо якого також припускається звуконаслідувальне походження і початкове використання для підкликання тварин (**MNTESz II 686—687**).

[ко́тя] (диг.) «картопля» Ме;— очевидно, результат спрощення важкого для вимови дітей слова **карто́пля** (див.).

[кóтях¹] «суцвіття верби, лози тощо» ВЕНЗн, ВеБ, [кóтлях тж, котіо́х ВеБ] «тс.»;— очевидно, результат контамінації слів кéтяг і кóтик «суцвіття верби» з оглушенням кінцевого г, властивим західним говіркам.— Див. ще кéтяг, кóтик².

[кoтjа́х²] «кал свійських тварин (переважно дрібних — кіз, овець тощо)»;— р. [кoтjа́к];— не зовсім ясне; може бути пов'язане з [кoтjа́к] «котячий послід» або з кoтjи́ти з огляду на зовнішню подібність екскрементів цих тварин до маленьких кульок.— Пор. кіт, кoтjи́ти.

[кóчjа́ч] «кочет (у човні)»;— очевидно, результат метатези в формі кóчeт при можливому пов'язанні з кoтjи́ти.— Див. ще кóчeт.

[кoу́рка (віща)] «гнідко, гнідаш» (назва коня в усній народній творчості) Ж;— р. кaу́рка, заст. кoу́рка «тс.», кaу́рий (заст. кoу́рий) «буланій»;— очевидно, запозичення з тюркських мов (дтюрк. qoşır «рудуватий, каштановий; брунатний, буланій», каз. конур «жовто-бурий, буланій», тур. kopur «смуглявий, каштановий», чув. хjмjр «бурий, коричневий, карий»).— Шанський ЭСРЯ II 8, 99; Фасмер II 211; Шипова 173; Преобр. I 302, 372; Дмитриев 560; Räsänen Versuch 280—281; Егоров 291.

[кóфа] «кухоль для води; посуд у вівчарстві Доп. УжДУ IV», [кoфj́нка] «кухоль» Ж;— запозичення з молдавської і румунської мов; молд. кóфe «дерев'яний цебер», рум. сófă «тс.», можливо, через болг. кóфа «відро» і схв. кòфа «дерев'яне» відро; кошик», зводяться до нгр. кóфа «великий кошик», гр. κόφινος «тс.», що не мають встановленої етимології (DLRM 164; СДЕЛМ 208; Parahagi 303; Λεξικόν τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης 1419; Frisk 937; Boisacq 504); рум. сófă виводиться також (Габинський Вост.-сл.-молд. взаим. II 133) від лат. сир(р)а «бочка, діжка», від ар. qiffa «кошик» (БЕР II 691) і від тур. кова (кoғa) «відро» (Младенов 254; Дзензелівський НЗ УжДУ 13, 74).— Пор. кофія.

кóфе «кава», кóфj́й (заст.), [кóффа Ж, кóхва Ж, кóхвjа Л] «тс.», кофе́йн

(хім., фарм.), кофе́йка «зерно кавового дерева», [кофе́й] (бот.) «кавово дерево аравійське, Coffea arabica L.» Мак, [кофj́й, кохвj́й] «тс.» Мак, кофе́йник, кофе́йниця, кофе́йня;— р. кóфе, заст. кóфeй, ст. кофе (1649—1653), кофj́й (1724), бр. кóфе, вл. kofej;— запозичено, очевидно, через російську мову з голландської; гол. koffie «кава» (разом з англ. coffee) походить з того самого джерела, що й фр. ісп. порт. café, іт. caffè, нім. Kaffee, укр. кaвa.— Шанський ЭСРЯ II 8, 361; Фасмер II 355; Маргарян РР 1972/2, 57—59; Преобр. I 372; Fries NEW 343; Klein 309.— Див. ще кaвa¹.

[кофія] «з'єднана з проведенням від річки каналом яма, з якої черпають воду для поливання» Дз;— очевидно, утворене на основі молд. кофj́й «широкий і низький дерев'яний цебер» (рум. соfеj (соfеie) «тс.»), похідного від молд. кóфe (рум. сófă) «дерев'яний цебер».— Дзензелівський НЗ УжДУ 13, 74; СДЕЛМ 208; DLRM 164.— Див. ще кóфа.

[кóфля] «ополоник» Я;— очевидно, результат контамінації п. chochla «ополоник» (або укр. [хóхля] «тс.») і п. ст. kofel «кухоль», що відбулася у польських або суміжних з ними українських говірках.— Див. ще кúхоль, хóхля².

кóфта, кофj́йна, [кóхта Ж, кúхта Пі, кúхтик Пі];— р. кóфта, бр. кóфта, [кóпта, кóхта];— очевидно, запозичення з якоїсь германської — скандинавської або (нижньо)німецької мови (шв. kofta «короткий одяг або плащ», дат. kofte «тс.», норв. kofta «широкий одяг, дорожній плащ», kufte «жіноча куртка», нн. [kuft] «грубий вовняний каптан», нім. (прибалт.) [kuft] «домашня куртка, піжама»); безпосереднім джерелом запозичення для слов'янських і скандинавських мов вважають (Kirásky Baltend. 162) німецьку мову; менш імовірні дальші пов'язання: з тюрк. kaftan, укр. каптj́н (Преобр. I 372) або з перс.-тур. kufter «тканина» (Вегн. I 537).— Шанський ЭСРЯ II 8, 362; Фасмер II 355.

[кох] «кошик» Ж;— очевидно, результат зворотного словотвору від фор-

ми *кóшик* (пор. р. *зонт* < *зонтик*).— Див. ще *кіш*¹.

коха́ти «любити; плекати, вирощувати, виховувати», *коха́тися* (у чомусь) «любити (щось)», [*коха́н*] «коханець», *коха́нець*, [*ко́ханик*] «пасерб, прийомний син» НЗ УжДУ 24/2, *коха́нка*, *коха́нок*, *коха́ння*, *коха́нчик* «вихованець», *коха́ний*, [*коха́стий*] «добре вирощений», *закоха́нець*, *закоха́ння*, *зако́ханий*, [*прикоха́ти*] «виростити додатково» Ж, [*прикохок*] «приріст, приплід» Ж, *укоха́ти*, *укоха́нець*, *уко́ханий* «улюблений; випещений»;— р. [*коха́ть*] «пестити, дбайливо доглядати», бр. *каха́ць* «кохати», п. *kochać*, ч. *kochati* «тс.», *kochati se* «кохатися (в чомусь)», слц. *kochat' sa* «тс.», псл. *коха́ти* «любити»;— псл. *kochati*;— очевидно, пов'язане з іє. **kos-* / *kes-* «чесати, скребти», до якого зводиться й псл. *česati* «чесати»; сумнівне виведення від кореня *kok-(s-)* (у лит. *kąkti* «досягти» та ін.— Jacobsson *Scandoslavica* 14, 99—115), пов'язання з лат. *cārus* «любий, дорогий» (Machek *ESJČ* 267), з лит. *kėkšė* «повія» (Jagić *AfSIph* 20, 369), лат. *cōmis* «ласкавий, послужливий» (Walde — Hofm. I 254), а також з *kok-* у п. *kokot* «півень» (Rudnicki *SO* 15, 33—36; Jakobson II 639); не виключений вплив п. *kochać* на значення українського *коха́ти*; розгляд українського слова як полонізму (Bern. I 538; Richhardt 66) більш сумнівний.— Фасмер II 356; Sławski II 311—313; Brückner 242; Machek *ESJČ* 267; ЭССЯ 10, 110—111.— Див. ще *коса*¹, *чеса́ти*.— Пор. *ро́зкіш*.

[*ко́хва*] (бот.) «люпин, *Lupinus L.*» Я, Мак; [*кохфія*] «люпин шорсткий, *Lupinus hirsutus L.*» Мак;— очевидно, результат перенесення на люпин назви [*ко́хва*] «кава; кавове дерево» за подібністю плодів цих рослин (Флора УРСР VI 314; УРЕ VI 45, VIII 318) (пор. укр. [*ка́ва*] «люпин»).— Див. ще *ка́ва*¹, *ко́фе*.

кохі́нхіни (мн.) «порода курей м'ясоного напрямку», *кохі́нхінка* «курка кохі́нхінської породи»;— р. *кохі́нхінка* «кохі́нхінка», бр. *кахі́нхінка*, п. *kochinchina*, ч. *kochinchinka*, *kochinchina* «тс.»;— запозичення з якоїсь західноєвропейської мови; пор. нім. *Kochinchina*

«Кохінхіна (південна частина сучасного В'єтнаму)», фр. *Cochinchine*, англ. *Cochin China* «тс.»; порода курей дістала своє ім'я від європейської назви країни, де її виведено (у в'єтнамській мові найменування *Кохінхіна* не відоме).— СІС 367; БСЭ 13, 296; Korałiński 499.

[*кохі́тник*] (бот.) «вид рододендрона, *Rhododendron ferrugineum L.*», [*когі́тник*] «тс.» Ж, [*кохитнік*] «*Rhododendron ponticum (myrtifolium)*» ВЕНЗн;— очевидно, похідні утворення від [*кіго́ть*] «кіготь»; назви могли бути зумовлені видовженою ланцетовидною формою листків рододендрона (УРЕ 12, 305), подібних до кігтів.

ко́хля — див. *хо́хля*¹.

коц¹ «килим, ковдра», *коць* «тс.», [*коца́ні*] (жін. р.) «плащ з овечої вовни» О, [*коца́рка*] «килимарка», [*коца́рство*] «килимарство» Я, [*кацію́к*] «жіночий вовняний одяг, подібний до запаски; доморобна груба ряднина» Л, ЛПол, [*ко́ця*] «домоткана ковдра» До, [*го́дз*] «вовняна ковдра, доріжка» О, [*коцарюва́ти*] «робити килими»;— р. бр. [*коц*] «килим», др. *коць* «опанча», *коць* «тс.», п. *kos* «вовняна ковдра», ч. ст. *kos* «довгий волохатий плащ», нл. *kusa* «вид домотканої ковдри, попони», слн. *kde* «ковдра»;— запозичення з давньоверхньонімецької мови; днв. *kozso* (чол. р.), *chozza* (жін. р.) «груба вовняна тканина, ковдра, одяг», від якого походять свн. *kotze* «тс.», нвн. *Kótze* «груба вовняна ковдра», споріднене з дангл. *kot* «груба вовняна тканина, ковдра, одяг», франк. **kotta* «тс.»; сумнівні спроби пояснення слова як слов'янського і пов'язання його з р. [*коті́*] «вид жіночого взуття», псл. *kotiti*, укр. *коті́ти* (Соболевский РФВ 70, 82—83).— Фасмер II 356; Sławski II 309; Brückner 242; Kluge — Mitzka 398.

[*коц*²] (виг.) «цок, стук» Ме, [*ко́цати*] «стукати» Ме, [*ко́цкати*] «тс.» Я;— р. [*ко́цнути*] «ударити»;— звуконаслідувальне утворення; первісно могло бути пов'язане з р. [*ко́сати*] «сильно бити; рубати», яке зводиться разом з укр. *коса́*, *ко́сити* до іє. **kes-/kos-*.— Пор. *коса́*².

[коца́бки] (у виразі *к. зробити* «перекинутися» (про враженого пострілом зайця));— неясне.

[коцати] «блювати» Ж;— запозичення з німецької мови; нім. *kotzen* «тс.» виникло на основі *korр(e)zen* «тс.», похідного від свн. *korpen* «плювати; вергати».— Kluge—Mitzka 398.

коценіти — див. **куцініти**.

[ко́чка] «жеробок» ВеУг;— очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *koska* «кубик; клітка; жереб» походить із якоїсь слов'янської мови, можливо, словацької; слц. *koska* (< *koska*) «куб; кістка (гральна)» пов'язане з *kost'* «кістка», укр. *кість*.— MNTESz II 511—512; Bárczi 167.— Див. ще **кість**.

[коцкотити] «чмичкувати» Ж;— очевидно, звуконаслідувальне утворення, можливо, пов'язане з вигуком [*коц*²] (пор.).

[ко́цмійн] (бот.) «агрus звичайний (відхилений), *Grossularia reclinata* Mill. (*Ribes grossularia* L.)» ВеНЗн, [*коцмалькі*] «тс.» ВеНЗн;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *косм* (*коцмин* < **космин*, *коцмальки* < **космальки* — «косматі», тобто «волохаті ягоди») з огляду на те, що ягоди й листки агрусу вкриті волосками (Нейштадт 303—304); пор. як паралель п. ст. *kosmatki* «агрus».— Пор. **косм**.

[коцобірка] «білка» Ж, [*кацабірка*, *кацабурка*] «тс.» Ж;— очевидно, пов'язане з [*коцопір*] «кажан» як результат вторинного перенесення цієї назви на білку.— Див. ще **кучопір**.

коцопір — див. **кучопір**.

[коцофіст] (орн.) «довгохвоста синиця, *Aegithalos caudatus* L.» Ж, [*котофіст*] «тс.» Ж;— очевидно, первісне **кодохвіст*, утворене з основ слів *кіт* і *хвіст* з огляду на довгий (як у kota) хвіст цієї пташки, який у гнізді загинається; ц на місці т у слові *коцофіст* міг виникнути під впливом [*коцур*] «кіт».— Воїнств.— Кіст. 288; Urapia Tiegg. Vogel 436.— Див. ще **кіт**, **хвіст**.

[ко́цур] «кіт»;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *kosur* «тс.», як і ч. *kosur*, слц. *kosúr*, вл. *kosog*, нл. *kosog* «тс.», виникло на підставі псл. (зах.) [**kotjerǝ*; **kotjurgǝ*] «тс.»,

утвореного від псл. [**kotja*] «кіт», похідного від *коть* «тс.»; можливо, сюди ж належить і р. [*кошура*] «кішка» (з **кочура*).— Sławski II 319—320, 322; Machek ESJC 266; Schuster-Sewc 580—581; ЭССЯ II, 207.— Див. ще **кіт**.

[ко́цурник] (бот.) «розхідник звичайний, *Glechoma hederacea* L.»;— похідне утворення від [*ко́цур*] «кіт»; назва зумовлена, очевидно, особливою реакцією котів на запах розхідника, що нагадує запах м'яти; пор. р. [*котівник*] «розхідник звичайний», *кошачья мята*, бр. [*каціная мята*, *мята кашачча*] «тс.».— Попов Лек. раст. 38.— Див. ще **ко́цур**.— Пор. **котовик**, **кошки**.

коцю́ба «кочерга, рогач СУМ, Пі; [віл з рогами, схожими на рогач]», [*коці́ба*] «коцюба; милиця» Ж, [*коці́бан*] «коцюба» ВеУг, [*коці́ба*] «тс.» Пі, *коцуба* «жердина, якою вдаряють по воді, заганяючи рибу» Ник, [*коцю́бно*] «держак коцюби» Мо, [*коцю́бка*] «ковінька» Л, [*коцю́бник*] «місце, де стоять коцюби» Я, Л, [*куцю́ба*] «коцюба» Я, [*коцю́баний*] «зігнутий, як коцюба» Я;— п. *kociuba* «кочерга»;— очевидно, запозичення з тюркських мов (пор. чаг. *kösäği* «тс.», каз. *kösöğ* «палиця, якою мішають вогонь», тур. *küskü* «залізний лом; вид кочерги», кирг. *közö* «кочерга», пов'язані з дюрк. *közäğü* «тс.», похідним від *közä* «поміщувати»); безпідставними є думка (Richhardt 66; Brückner 242; Berg. I 536) про польське походження українського слова, а також пов'язання п. *kociuba* з нім. *Kotschaufel* «лопата для бруду» (Korbut Wyrazy niemieckie w języku polskim 80) або з нім. **Kotschabe* «шкребачка для бруду» (Karłowicz SWO 285); п. *kociuba* походить від укр. *коцю́ба*.— Sławski II 318—319.

[коцю́бити] «вабити, тягти»;— неясне; можливо, первісно означало «гнути, згинати» і в такому разі пов'язане з *коцю́ба*, *коцю́битися* (пор.).

коцю́битися «ізгинатися, корчитися» Ж, (перен.) комизитися, пручатися», *коцю́бнути* «мерзнути, залякати», [*каці́бнути*] «тс.»;— суфіксальне утворення від *коцю́ба*, що виникло на основі порівняння заляканих, зігнутих предме-

тів з коцюбою (первісно схожою на ковiньку).— Див. ще коцюба́.

[коцю́к] «щур» Мо; — очевидно, результат контамінації слів пацю́к «щур; порося» і ко́ця «свиня; порося». — Див. ще ко́ця, пацю́к¹.

коцюрба́ (бот.) «черемха, *Rhynopus radus* L.», [коци́рба ВеНЗн, коци́рбина ВеНЗн, кочурба Мак, кочурбина ВеЛ, ВеНЗн] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. [kocirba, kocierba, kocierka], ст. kocirka, rosirka, як і слц. trirka, нл. róserpina «тс.», виникли на основі первісного росірка (*росієрка), пов'язаного з росієрпа́с, укр. *поті́рпнути* з огляду на терпкий смак ягід черемхи (Machek Jm. rostl. 110); менш обґрунтованим є розгляд ко- як первісного ирефікса (Brückner 242), а також пов'язання з ч. kotrba «голова» (Karłowicz SWO 307). — Sławski II 316—317. — Див. ще по, ті́рпнути.

коцю́рбитися «гнути́ся, кривитися, скорчуватися», [куцю́рбитися] «тс.» Ме, [коцюру́б] «вид танцю» Пі, [куцюру́б] «зігнутий, спотворений палець; вид танцю», [куцюрубка] «недорозвинений кривобокий овоч» Ме, [скорцю́битися] «скоцюрбитися» Ж, скоцю́рблений; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з коци́рба́ у незасвідченому значенні «коцюба, ковiнька» (пор. молд. *кочі́рба* (рум. *coşiorbă*) «коцюба» (з укр.)).

[коцюрга́] «палиця, ковiнька», [куци́рга] «кочерга, коцюба» Ж; — очевидно, результат контамінації і семантичних змін слів коцюба́ і кочі́рга́ (див.).

[коцюру́б] (бот.) «вид гриба, *Megilium spec.?*» Мак, [котюрубка] «зморшок, *Helvella* (*Morchella?*) *esculenta* Pers.» Мак, [котюрубка (з'їдома)] «тс.» Ж; — пов'язане з коцю́рбитися «гнути́ся, кривитися, скорчуватися», [куцюрубка] «недорозвинений кривобокий овоч»; така назва цих грибів зумовлена їх складчастою формою. — Див. ще коцю́рбитися.

[ко́ця] (дит.) «свиня, порося» Ме, [кю́ця] (дит.) «тс.» Мо, [коць-коць] (вигук, яким підкликають свиней) Ме, [коцьб-коцьб] «тс.» Ме, [коцю́коцю́] «тс.; вигук, яким підкликають поросят» Мо, [кудзіб-кудзіб] (вигук, яким підкликають свиней) Мо, [куцю́-куцю́]

(вигук, яким підкликають свиней і овець) ЛЧерк, Дз, О, [куцю́] (вигук для підкликання свиней), [куць-куць] «тс.» Л, [куць] (вигук, яким відганяють свиней) О, [куцьб-куцьб] (вигук, яким підкликають і відганяють свиней) Дз, Мо, [куцьбв] (вигук, яким підкликають свиней) ВеБ; — р. [куц, куць] п. *kuć kuć*, *kuś kuś* «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з [куці-куці] (вигук яким підкликають щенят).

[коця́бнути] «мерзнути» Ба; — очевидно, результат контамінації слів коци́бнути і зя́бнути; віднесення до слів з невідомим в українській мові коренем (Бандрівський Досл. і мат. IV 5) не зовсім точне. — Див. ще зя́бнути, коци́битися.

[коця́мбати] «смикати за волосся» Ж; — неясне.

коч «вид коляски, фаетона», [кочі́га] «тс.» ВеУг, [кочіши] «візник» Ж, [кочіш] «тс.» Я, [кочі́я] «віз» Я, ст. *коч* (XVII ст.); — п. *kocz* «вид коляски», ч. *kočí* «візник», слц. *koč* «коляска, фаетон», болг. *ко́чія*, м. *ко́чија*, схв. *ко́чија*, слн. *kočija* «тс.»; — очевидно, через польську мову запозичено з угорської; уг. *kocsí* «віз(ок)», що виникло як скорочення словосполучки *kocsí (szeker)* «кочський (віз(ок))», є прикметником, похідним від назви населеного пункту *Kocs* «Коч», мешканці якого в XV—XVI ст. перевозили такими возами пасажирів між Будою та Пештом і Віднем; етимологія назви *Kocs* неясна; [кочіши (кочіш)] пов'язане з уг. *kocsis* «візник», похідним від *kocsí*. — Koraliński 499; Sławski II 320—321; Machek ESJČ 265—266; РЧДБЕ 1982, 449; MNTESz II 514—515; Bárczi 167.

ко́чало, кочали́стий, кочелá, ко́чело, кочі́ло, кочі́ястий, кочі́лістий, кочі́льця — див. коті́ти.

[кочане́ць] (бот.) «кульбаба звичайна, *Taraxacum officinale* Wigg.» Мак; — очевидно, похідне утворення від [коча́н] «качан; стовбур»; мотивація назви неясна. — Пор. кача́н.

[кочатни́чка] (бот.) «курячі очка польові, *Anagallis arvensis* L.» Ж, [кочатни́чки] «тс.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, утворене від [коча́т] «півень» як

синонімічне щодо іншої назви *курячі очка*, що могла виникнути на основі назви *[куряча сліпота]* «тс.», яка пояснюється отруйним характером рослини.— Sławski III 426.— Пор. **кочёт**.

кочегар, *кочегарка*, *кочегарня*, *кочегарити*;— бр. *качагар*;— запозичення з російської мови; р. *кочегар* є результатом видозміни давнішої форми **кочергар*, похідної від *кочерга*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 363; Фасмер II 357; Булаховський Вибр. пр. III 424.— Див. ще **кочёрга**.

[кочедійник] (бот.) «безщитник, *Athyrium filix femina* (L.) Roth. (*Asplenium filix femina* Bernh.), *[кочадійник]* «тс.» Ж;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *[кочедійник]* «папороть», можливо, пов'язане з *[кочедык]* «шевське шило», яке може бути тюркізмом (Вахрос 91); семантична мотивація назви рослини не з'ясована.— Меркулова 119.

кочёрга СУМ, Ж, *кочерёжник* «місце для кочерг», *[кочержаник]* «держак кочерги» Ж, *кочержильно*, *[кочержильно]* «тс.», *[кочерійжник]* «місце для кочерг» Ж, Л, *кочёржник* Ж, *кочёрник* Ж «тс.»;— р. *кочерга*, бр. *качарга*, п. ст. *koczarga*;— псл. **ко̋с̋г̋га*;— очевидно, пов'язане з р. *[кочера]* «сукуватий стовбур», *[кочора]* «довга соснова балка із зігнутим кінцем»; менш вірогідне припущення (Дмитриев 565) про те, що джерелом слова *кочерга* є тюрк. **kö̋ci̋g̋ä* (пор. ног. *кӧшерге* «палиця з залізним гачком», каз. *кӧшер* «вісь», тат. *кучар* «тс.»); мало обгрунтоване виведення з словотворчого компонента *ко-* і кореня *чер-* (Шанский ЭИРЯ VII 209; Никончук Этимология 1977, 124—125), як і пов'язання з н. *Kötschaufel* «лопата для згрібання гною» (Mikl. EW 122) або з н. *Kötschabe* «скребачка для гною» (Karłowicz SWO 285); п. *[koczerga, koczerhal]* е, очевидно, запозиченнями із східнослов'янських мов.— Шанский ЭСРЯ II 8, 363—364; Фасмер II 358; Būga RR I 445; Sławski II 321—322; ЭССЯ 10, 105—106.— Див. ще **кочора**.

[кочерга] (бот.) «бруква, *Brassica parvis* L.»;— р. *кочерга* «качан»;— очевидно, похідне утворення від **кочера*

«качан» (пор. р. *[кочера]* «сукуватий стовбур»), що пов'язується з лит. *kūks-terga* «горб, спина; тягар» (Būga RR I 445); може бути споріднене також з *качан*, *кочёрга*.— Фасмер II 358; Ильинский РФВ 73/1, 293—296.— Пор. **качан**, **кочёрга**.

кочёт «пристрій для закріплення весла на борту човна; [кілок у плузі]», *[кочат]* «півень» Ж, *[кочатв]* «кочет», *[кочедь Мо, кочеть]* «тс.», *[кочут]* «півень» Ле;— р. *[кочет]* «півень, півнячі шпорки; кілок для закріплення весел», бр. *[кочат]* «кочет», п. ст. *koczot* «звідник; дрібна монета», *[kocot]* «китичка, торочки», *[kocatek]* «мала, непомітна істота»;— псл. **ко̋с̋еть* «півень»;— очевидно, утворення звуконаслідувального походження, пов'язане, як і *[кочош]* «півень», з вигуком *кочо*; значення типу «пристрій для закріплення весла; кілок у плузі» та ін. є первісно переносними, що виникли за подібністю відповідних предметів до півня.— Булаховський Вибр. пр. III 292; Шанский ЭСРЯ II 8, 364; Фасмер—Трубачев II 358; Преобр. I 373; Sławski II 323—324; ЭССЯ 10, 106.— Див. ще **кочо**¹.— Пор. **кочош**¹.

[кочка] «залишок від скошеної бадилли кукурудзи Мо; корч, пеньок, купина на болоті Л», *[кічкування]* «корчування» Я, *[кочкування]* «тс.» Я, *[кочковий (комиш)]* «вид очерету, що росте на купинах» Дз, *[кочковатий]* (у сполученні *[к-та осока]*) Ж, *[кочкувати]* «корчувати» Я;— р. *кочка* «купина», *[кочка]* «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *качан* *[кочан]* або з **кькь* (пор. схв.-цсл. *кькь* «волосся, кучері», *кька* «тс.») і з *куча* «купа»; у такому разі споріднене з лтс. *kukurs* «горб; пипоть (у курей)».— Шанский ЭСРЯ II 8, 364; Фасмер II 358; Преобр. I 373; Брандт РФВ 18, 6; ЭССЯ 10, 107; Trautmann 121.

[кочкар] «племінний баран» Я;— р. *[кочкар, кочкарь, качкар]*;— запозичення з тюркських мов (пор. кар. *кӧчкӧр* «тс.», тур. *ко̋скаг* «баран; боець», тат. *кучкар* «племінний баран», пов'язані з крим.-тат. *коч* «баран», тур. *ко̋с* «тс.», спорідненими з монг. *қица* «кастрований баран»).— Фасмер II 359; Шипова

199; Räsänen Versuch 274; Радлов II 616, 617, 1010.

[кочкодán] «по-чудернацькому одягнена й неприємна особа», **[кучкудán]** «опудало» Я, ст. *кошкодам* (зоол.) «мавпа зелена, Cercopithecus sebaeus (?)» (XVII ст.);— бр. **[качкадán]** «опудало», ч. *kočkodan* «мавпа зелена», вл. заст. *kóčkodan* «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *kozcodan* «опудало» е, очевидно, запозиченням нез'ясованого походження, перша частина якого була зближена з п. ст. *kozczka* «кішка»; невинправдане припущення (Brückner 243) про походження польського слова від ч. *kočkodan*, яке самé походить з польської мови; рум. *soçcodán* «мавпа» запозичено з польської мови, можливо, за посередництвом української (DLRM 192).— Sławski II 323; Machek ESJC 266.

[кочмолух] «йолоп, невіглас, бовдур; гульгтяй»;— запозичення з польської мови; п. *kosmoluch* «неохайна, брудна людина», **[koćmieluch, kosmolucha]** «тс.» утворено на основі п. ст. *kosm* «пасмо волосся» (укр. **[косм]**) за допомогою суфіксів *-oł(a)* і *-uch* (**kosmola* > *[kosmola]* «брудна дівчина»), можливо, також шляхом зближення із *smo-lic* «мазати смолою, бруднити» (пор. п. *smoluch* «брудна людина»).— Sławski II 319.— Див. ще **косм**.

[кочубáрка] (орн.) «посмітюха, чубатий жайворонок, *Galerida cristata* L.» Л;— очевидно, результат контамінації слів **[кочубéйка]** та **[чубáр]** «тс.»— Див. ще **кочубéй, чуб**.

[кочубéй] (орн.) «посмітюха, жайворонок чубатий, *Galerida cristata* L.», **[кочубéйка]** «тс.» Ж;— етимологічно не зовсім ясне; на думку Булаховського (Вибр. пр. III 238), походить із тюркських мов; пояснюється також (Варбот Етимологія 1968, 68—69) як похідне від *чуб* (псл. *субь*) з префіксальним елементом *ко-* (псл. *ко-, ка-*), тим самим, що і в *коверзувáти, кáдїб* та ін.

кочувáти «жити мандрівним (неосілим) життям», **[кочувáтися]** «приходити до когось», **[кочевнік]** «кочовик» Ж, *кочівля, кочівник, кочовік, [кочівисько]* «стоянка кочовиків» Ж, **[кочовіця]** «ко-

чування; стоянка кочовиків» Ж, *кочóвйце, [кочóвник Я, кочéвний], кочовій, [кочувáтий]* «такий, що любить кочувати» Я, **[скочувáтися]** «переселитися»;— р. *кочевáть, бр. качавáць, п. koczować, ч. kočovati, слц. kočovat'*;— запозичення з тюркських мов (уйг. *кочмак* «переселятися, кочувати», алт. *кóч, кар. кóчмэк, тур. göçtek* «тс.»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 362; Фасмер II 357; Преобр. I 373; Шипова 198—199; Дмитриев 538; Sławski II 324—325; Brückner 243; Machek ESJC 266; Bern. I 537; Räsänen Versuch 285—286.

[кочу́к] «шворінь у плузі» Ж, Я;— п. **[koczuk]** «тс.» (з укр.);— неясне.

[кошáк] «сніп жита чи пшениці» Кур;— очевидно, пов'язане з *косіти, косá²* (див.).

[кошáлка] «кошик» Ж;— р. **[кошáлка]** «кошик; торбина», бр. **[кашала]** «великий кошик», п. *koszałka* «кошиль»;— псл. (пн.) *košělъka*, похідне від **košělъ / košelъ*, якому відповідає укр. **кóшіль**.— Фасмер II 360; Sławski II 539—540.— Див. ще **кіш¹**.

[кошанник] (бот.) «дивина чорна, *Verbascum nigrum* L.» Мак;— р. **[кошанник, кошаник]** «тс.»; вид півників, *Iris ruthenica* Ait., бр. **[кошыц]** «півники жовті, *Iris pseudacorus* L.»;— неясне.

[кóшар] «кошик»;— очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *kosár* «тс.» походить з південнослов'янських мов: болг. *кóшер* «вулик», м. *кошар* «тс.», схв. *кóшара* «кошик; хлів, загорожа для овець (плетена)», *кóшар* «верша», слн. *košaga* «кошик»; південнослов'янські слова розглядаються (Skok II 166—167; Sławski II 540) як праслов'янські утворення.— MNTESz II 586; Bárczi 173; Bezlej ESSJ II 72; Bern. I 587.— Див. ще **кіш¹**.— Пор. **кошáра**.

кошáра «загорожа для овець; [погрібник; фашистський концтабір] Л», **[кóшар]** «загорожа для овець», **[кошаріне]** «місце, де була кошара» Ж, **[кошаріще]** «тс.», **[кошáрник]** «кошара» Мо, **[кошарóвина]** «(можливо) платня за кошару» Доп. УжДУ IV, **[кошáриту]** «заганяти худобу в кошару» Ж, **[кошарувáти]** «тримати худобу в кошарі» Ж, ст. *ко-*

шары (1565);— р. [кошара] «загорожа для овець», бр. [кашара], п. *koszara*, *koszar*, ч. *košár*, слц. *košiar*, болг. *кошара*, м. *кошара*, схв. *кдшара* «тс.; хлів», цсл. **кошара**, **кошаря** «загорожа для овець»;— очевидно, запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *кошар(э)* «хлів, загорожа для худоби», рум. *coșár*, *coșárá* «тс.» е зворотними запозиченнями з болгарської або сербохорватської мови; болг. *кошара*, схв. *кдшара*, очевидно, виникли на основі рум. *саșáгіе* «сироварня; вівчарня», [саșáге] «тс.» (< лат. *casearia* «сироварня») як результат його зближення з болг. *кош* «плетений кошик», схв. *кдш* «великий кошик»; рум. *саșáгіе* е похідним від *саș* «овечий (або козячий) сир», що продовжує лат. *sáseus* «сир», споріднене з псл. *квасъ*, укр. *квас*; менш імовірно виведення слова (Sławski II 540—541; Клєпикова 188—200) від псл. **кошь* «кошик».— Булаховський Нариси 118; Шанский ЭСРЯ II 8, 365; Фасмер II 360; Трубачев Этимология 1966, 377; Grückner 260; ЭССЯ II, 183—186; DLRM 120, 192; Parahagi 279; Walde—Hofm. I 176.— Див. ще *казеїн*, *квас*.

[кошатник] (бот.) «комиш, *Scirpus* (Tournef.) L.» Ж, Я, [кошельнік] «тс.» Ж, [кошина] «товстий добірний очерет» Мо;— похідні утворення від *кіш*¹; назви зумовлені тим, що з комишу плетуть коші, кошелі тощо (Вісюліна—Клоков 109).— Див. ще *кіш*¹.

[коше́й] «фаланга, каре; шикування в три шерги в запорізькому війську» Ж, Пі;— неясне.

кошеніль (ент.) «червець (кілька видів комах підряду кокцидових, що водяться в Центральній Америці, Каліфорнії тощо); (хім.) барвник, що виготовляється з речовини, наявної в тілі самиць цих комах»;— р. *кошеніль*, бр. *кашаніль*, п. *koszenila*, ч. слц. *košenila*, схв. *кошднил*, слн. *košenilja*;— запозичення з французької мови; фр. *cochenille* «червець; кошеніль (фарба)» походить від ісп. *cochinillo* «тс.; мокриця», зменш. від ісп. *cochino* (*cochina*) «свиня», що, як і фр. *cochon* «тс.», має, очевидно, звуконаслідувальне походження; думка про італійське походження фр. *cochenille*

(Фасмер II 360) мало обгрунтована.— СІС 367; SW II 494; Sl. wug. obcych 396; Dauzat 184; Gamillscheg 239, 240.

кошёрний «ритуально чистий (в іудейській релігії)» Ж, ПУС, [кашёрний] «тс.» Ме;— р. [кошёрный], бр. *кашёрны*, п. *koszerny*, ч. *košerný*, *košerovaný*, слц. *košer* «тс.», схв. *кошер* «їжа, приготована за приписами іудейської релігії»;— запозичення з мови ідиш; ід. *košer* «кошерний» походить від гебр. *kašer* «належний, відповідний».— Фасмер II 360; Sławski I 542—543; Kopaliński 533; SW II 494; Kluge—Mitzka 396; Gesenius 402.

[ко́шики] (бот.) «конюшина гірська, *Trifolium montanum* L.», [кошиці] «тс.»;— бр. [кошачкі] «конюшина польова, *Trifolium arvense* L.», [кашуркі, кашурнік] «тс.»;— неясне; можливо, пов'язане з *кошик* «корзина».

[ко́шиться] «пручатися; величатися, бундючитися» Ж;— очевидно, результат скорочення початкового *коко́шиться* «бундючитися, хизуватися», похідного від [ко́кош¹] (див.).

[кошица] (бот.) «вербена лікарська, *Verbena officinalis* L.» Мак;— р. [кошица], бр. [кошычки], п. *koszyczek*, [koszyczko, koszyczkil, ст. *koszyszczko* «тс.»;— неясне; можливо, похідне утворення від *кіш*¹ або *кошик* (пор. Sławski II 549).

[ко́шка] (бот.) «в'язіль барвистий (горошок кучерявий), *Coronilla varia* L.» Ж; вид аконіту, *Aconitum papellus* L. Мак; грицики звичайні, *Capsella bursapastoris* L. Мак», [кошки] «череда трироздільна, *Bidens tripartita* L.» Мак;— р. [ко́шка] «в'язіль барвистий; череда трироздільна», п. ст. *kokoszka* «грицики звичайні», ч. *kokoška*, схв. [кокошица] «тс.», ч. [kočičí dráрку] «в'язіль барвистий»;— неясне; щодо ч. схв. *kokoška*, п. *kokoszka* «грицики» припускається (Machek Jm. rostl. 63) походження від давнішого *kaška* «крупа» (пор. укр. [ка́шка] «грицики звичайні»).

[ко́шки] (бот.) «котяча м'ята справжня, *Nepeta cataria* L.» Ж, [кошачкі] «тс.» Ж; розхідник звичайний, *Glechoma hederacea* L. Мак», [коше́чник] «розхідник звичайний» Ж, Мак;— р. [ко́шечник]

котяча м'ята справжня; розхідник звичайний»;— похідні утворення від *кішка*, *коші́чий*; назви зумовлені приемним для котів запахом цих рослин (Вісюліна — Клоков 295; Федченко—Флеров 808; Попов Лек. раст. 38).— Див. ще *кіт*.— Пор. *котовик*.

кошлатий, [кошлати́нне] «волосяний покрив» ЛексПол, *кошілати*, *кошлатити*, [кошлати́ти], [розкошілатий] «розкошаний» ВеНЗн, *розкошіланий*;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *ко́си*, *косма́тий*; зіставляється також (Топоров IV 360) з лит. *kūšlas* «оброслий, волохатий, патлатий»; безпосереднє зіставлення з р. [косла́тъся] «кривитися; робити гримаси», п. *košlać się* «кульгати», *košlawy* «кривий, клишоногий» і под. (Sławski II 556—557) недостатньо обгрунтоване.

кошма́ «повстина з овечої вовни»;— р. *кошма́*, бр. *кашма́*;— очевидно, запозичене з тюркських мов, можливо, за посередництвом російської мови (пор. чаг. *кошмак* «з'єднувати, зв'язувати, складати», тур. *kořmak* «приєднувати», пов'язані з дтюрк. *qoř-* «приєднувати, з'єднувати; додавати; складати»); шляхи проникнення і конкретне тюркське слово-джерело не з'ясовані.— Фасмер II 361; Преобр. I 373; Шипова 200; Дмитриев 565; Bern. I 637.

кошма́р «гнітюче, страшне видіння; щось жахливе, огидне, гнітюче»;— р. *кошма́р*, заст. *кошема́р*, бр. *кашма́р*, п. *koszmar*, ч. *kořmar*, болг. *кошма́р*, м. *кошмар*, схв. *кoшма́р*;— запозичення з французької мови; фр. *cauchemar* «тс.» є складним утворенням, перша частина якого походить від фр. ст. *chaucher* «давити, тиснути», *caucher* «тс.», пов'язаного з лат. *calx* «п'ята», з яким споріднені лит. *kūlšė* «стегно», *kūlšis* «тс.», укр. *ку́льша*, а друга частина постала з снідерл. *māre* «нічна примара», з яким пов'язані нім. *Mahr* «кошмар; задуха», п. [moga] «примара», укр. [мoра] «тс.».— Фасмер II 361; Sł. wug. obcsych 371; Dauzat 149; Walde—Hofm. I 144; Kluge—Mitzka 454; Vries NEW 462.— Див. ще *ку́льша*, *мо́ра*².

[кошма́тий] «кошлатий», [ко́мишани] «сплутаний» (про льон) Ник, [ко́мишани-

ця] «сплутаний льон», [ко́мишанка] «тс.» тж;— очевидно, результат контамінації слів *косма́тий* і *коші́латий*.— Див. ще *косм*, *коші́латий*.

кошт «гроші, капітал; витрати, видатки», [кошті́на] «цінність» Я, [коштовня́] «коштовна річ», *коштовний*, [коштові́тий] «коштовний», [коштові́тий] «тс.», [кошті́тися] «витрачатися» О, ст. *коштъ* (1459);— р. заст. *кошт* «видатки на утримання», бр. *кошт* «вартість», п. *koszt* «витрати, вартість, кошт», ч. ст. *kořt* «видаток, ціна», слц. [kost] «харчі, утримання», схв. *кoшта* «харчі, прохарчування», слн. [kōřta] «тс.»;— запозичено через польське посередництво з німецької мови; свн. *koste* (*kost*) «утримання, витрати, вартість, ціна» (< двн. *kosta* «тс.») походить від слат. *costus, costa* «видаток, кошт, витрата», пов'язаного з *costare* «бути вартим, коштувати», яке продовжує лат. *constare* «стати разом, непорушно; складатися з чогось; коштувати», утворене за допомогою префікса *con-* «з-» від дієслова *stare* «стояти», спорідненого з псл. *statī*, укр. *ста́ти*.— Москаленко УІЛ 24; Richhardt 68; Фасмер II 361; Преобр. I 374; Горяев 164; Sławski II 544; Brückner 260; Bern. I 586; Mikl. EW 124; Kluge—Mitzka 396.— Див. ще *коалі́ція*, *ста́ти*.

[коште́літи] «костеніти (від морозу)» Ж;— очевидно, похідне утворення від укр. [**коштилъ*] «костур, милиця», що виникло фонетично з попереднього [кості́ль] «тс.»; початкове значення слова було «ставати як костур (твердим, негнучким)»; як семантичну паралель пор. *коці́бнути* «заклякати» від *коці́ба*.— Див. ще *кості́ль*.

коштóрис «план передбачуваних витрат і надходжень матеріальних та грошових ресурсів»;— бр. *каштарóс*;— запозичення з польської мови; п. *kosztogys* «тс.» (букв. «обриси, окреслення коштів») утворенє з компонентів *koszt* «витрати, вартість, кошт» і *gys* «риса; абрис, начерк».— Sławski II 545.— Див. ще *кошт*, *рiса*.

коштува́ти¹ «мати певну ціну, вартість у грошовому вираженні»;— р. [коштовáть] «бути вартим, відповідним,

коштувати», бр. *kaštaváć* «коштувати», п. *kosztować*, ч. *koštovati*, слц. *koštovat'*, вл. *koštować*, болг. *коштувам*, м. *кошта*, схв. *коштати*, слн. *kōstati* «тс.»;— через польське посередництво запозичено з німецької мови; свн. *kosten* «витрачати; бути вартим, коштувати» походить від фр. ст. *coſter* (фр. *coſter*) «коштувати», яке зводиться до нар.-лат. **co(n)stāre* «тс.», що продовжує лат. *cōnstāre* «стати непохитно; коштувати». — Richhardt 68; Фасмер II 361; Преобр. I 374; Sławski II 545—546; Ондруш Етимологія 1984, 180; Bern I 586; Kluge—Mitzka 396. — Див. ще *кошт*.

[*коштувати*²] «куштувати, пробувати на смак»;— бр. *kaštaváć*, п. *kosztować*, ч. *koštovati*, слц. *koštovat'*, схв. *коштати*, слн. заст. *kōstāti*;— запозичено через польське посередництво з німецької мови; свн. *kosten* «випробувати, куштувати» (< двн. *kostōn* «тс.») споріднене з лат. *gusto* «куштувати, пробувати». — Фасмер II 361; Преобр. I 374; Горяев 164; Sławski II 546; Brücker 260; Bern. I 586; Mikl. EW 134. — Див. ще *дегустація*. — Пор. *куштувати*.

*кошўля*¹ «сорочка», [*кошеля*] «тс.» Ж, [*кушіль*] «сорочка (у весільному обряді)»; — р. ст. *кошўля* «каптан, підбитий хутром», бр. *кашўля* «сорочка», др. *кошуля* «вид одягу», п. *koszula* «сорочка», ч. *košile*, ст. *košule*, слц. *košel'a*, [*košul'a*], вл. *košla*, [*košula*] «тс.», нл. *košula* «спідниця», болг. [*кошўля*] «сорочка», м. *кошула*, схв. *кд-шуља*, слн. заст. діал. *košulja*, стел. *кошоула* «тс.»;— псл. *košulja*;— загальнослов'янське запозичення з латинської мови, з поки що не встановленими часом і шляхами проникнення; лат. *casula* «хатина, намет; (пізніше) плащ із каптуром» є демінутивною формою нлат. *casa* (< **cat-j-a*) «хата, курінь», яке очевидно, зводиться до іє. **kat-* «сплітати, скручувати». — Габинський Вост.-сл.-молд. взаим. II 133; Фасмер II 361—362; Преобр. I 374; Sławski II 547—548; Machek ESJČ 282; ЭССЯ II, 191—193; Bern. I 586; Mikl. EW 134; Walde—Hofm. I 175—176.

[*кошўля*²] «струпи на голові дитини; прищі на голові ВеЗн»;— очевидно,

результат семантичного зближення з укр. *кошўля* «сорочка» (тут перен. «покриття»), запозиченого з молдавської мови *кошурь* (рум. *cōșuri*) «(мн.) вугрі, прищі; личинки гедзья», одн. *кош* (*coș*), яке походить від лат. *cossus* «шашіль, глист», етимологічно не з'ясованого. — СДЕЛМ 208; DLRM 192; Walde—Hofm. I 281. — Див. ще *кошўля*¹.

[*кошўт*] «стебло кукурудзи разом з листям без качанів» ВеНЗн;— очевидно, пов'язане з *шўтий* «безрогий, [безвухий і под.]»; у такому разі *ко-* є тим самим словотворчим елементом, що й у [*коверза*, *ковертати*]; пор. болг. *кошўта* «самиця оленя», схв. *кдшута*, слн. *košūta*, р.-цсл. *кошоўта* «тс.», ч. ст. *košut* «цап», слц. [*košut*] «баран». — Фасмер II 362; ЭССЯ II, 193—195. — Див. ще *шўтий*. — Пор. *каблўк*¹, *каверза*, *кадїб*, *ковертати*.

кошўр — див. *кушїр*.

кошїй «назва казкового персонажа; (перен.) худа, коцава людина; скнара»;— р. *кощїй*, заст. *кащїй*, бр. *кашчїй* «тс.»;— очевидно, похідне утворення від дієслова *кошїти* *«поганити, сквернити, паплюжити, бруднити» (від псл. *košty* «гідота» < «труп, падло»); пор. укр. *кошїти* «(брудно) лаяти», р. [*кошїть*] «бруднити, гидити, паплюжити; випорожнюватися», [*кощїнок*] «мерзотник, поганець», *кошїн* «осквернитель святыни», бр. [*кашїць*] «випорожнюватися»; роль казкового персонажа (крадій, осквернитель дівчат) такому поясненню відповідає; значення «худа, коцава людина; скнара», мабуть, є результатом вторинного зближення з *кість* (*кістка*); безпосереднє виведення від *кість* (анат.), р. *кошь* (Шанский ЭСРЯ II 8, 366; Фасмер II 362; Bern. I 583; Mikl. EW 133) не переконує; етимологічно відмінним є др. *кощїй* (*кошїй*) «невільник, раб; отрок», запозичене з тюркських мов (Шипова 201—202; Менгес 113—114; Дмитриев 561). — Даль II 95, 101, 183; Соболевский ЖМНП 1886, вересень 152; Мельничук Етимологія 1966, 237—238. — Див. ще *кашїти*, *кість*, *кошўнство*.

[*кощок*] «курок, спуск, рушнична собачка»;— неясне; можливо, резуль-

тат видозміни давньої форми **кочеток* «(початково) півник; (згодом як перен.) куро́к», пор. п. *kurek* «півник; куро́к», укр. [когуйтик] «тс.».

кощунство «блюзнірство, образливо-зневажливе ставлення до чогось, вартого поваги», [кощун] «блюзнір» Ж, [кощунний] «блюзнірський» Ж, кощунствувати; — р. болг. кощунство, бр. кашчунства, др. кощуньник, кощуньствувати; — запозичення з старослов'янської мови; стсл. коштуунство походить від коштуунъ < псл. **kostjунъ* «осквернитель святині», пов'язаного з *košť* у значенні «гидота» (< «труп, падло»); споріднене з укр. *костити* «(брудно) лаяти», р. [костіть] «гидити, забруднювати, поганити, випорожнюватися», бр. [касціць] «випорожнюватися» (Фасмер II 362; Верн. I 583); без достатніх підстав вважається тюркським запозиченням (Младенов 254) і порівнюється з тат. *коштан* «недобра, корислива людина», а також з гр. *κακός* «злий», дінд. *kaštáh* «тс.», ав. *kasu* «маленький». — Шанский ЭСРЯ II 8, 366; Фасмер II 362; Преобр. I 375; ЭССЯ II 11, 187; Мельничук Этимология 1966, 237; Верн. I 583. — Див. ще **кастіти**, **кість**. — Пор. **кощій**.

[коязитися] «згортатися, горнутися, згинатися» Ж; — неясне.

[кояритися] «паруватися» (про собак) Я; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *kojarzyć* «з'єднувати, сполучати; (ст.) сприяти», *kojarzyć się* «з'єднуватися, сполучатися; асоціюватися; щастити» е похідним від *koić*, «коїти»; менш обґрунтоване пов'язання (Brückner 199; Верн. I 31; Pokorny 56) з іє. **ag-* «з'єднувати, спаювати» (у дінд. *agrāyati* «скріплює», псл. *jaγ-to*, укр. *ярто*). — Sławski II 509; Belić AfSiPh 23, 194—196. — Див. ще **коїти**¹.

кпи, **кпиліти**, **кпіни**, **кпіти(ся)** — див. **кеп**.

краб (зоол.) «морський десятиногий короткохвостий рак»; — р. бр. *краб*, п. ч. слц. *krab*, вл. нл. *kraba*, м. *крабар*, схв. *крѣба*; — запозичення з голландської або німецької мови; гол. *krab* «краб» і споріднене з ним нім. *Krabb*

«тс.» пов'язані відповідно з гол. *krábben* «дряпати, скребти», нім. *krabbeln* «повзати, борсатися», спорідненими з гр. *γράφω* «пишу» (< «видряпую»). — СІС 367; Шанский ЭСРЯ II 8, 367; Фасмер II 362; Kluge—Mitzka 398; Vries NEW 356.

[кравальник] «ніж для розкрою» Ж, [кравальниця] «дошка в шевців, на якій ріжуть товар і вистругують цвяшки», [краванниця] Ж, *кравніця* Ж] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [krawalnik] «шевський ніж», *krawacz* «тс.» пов'язані з дієслівною основою *-krawać* (тільки в префіксальних утвореннях *przycrawać* «закроювати», *roz-krawać* «розкроювати» тощо), у формах багаторазової дії дієслова *krajać*, укр. *краяти*, *kroić*, укр. *крііти*. — Sławski III 69—70. — Див. ще **краяти**.

краватка, **краватковий**; — п. *krawat* «краватка», заст. *krawatka*, ч. *kravata*, заст. *kravát*, слц. *kravata*, вл. *krawata*, м. *кравѣта*, схв. *кравѣта*, слн. *kraváta* «тс.»; — через польську мову запозичено з французької; фр. *cravate* оформилося внаслідок народної вимови слова *croate* (< іт. *croato* (н. *Kroáte*) < схв. *hřvāt*) «хорват» у значенні «кольорова хустка, яку носять на шиї (частина одягу хорватських ландскнехтів у французькій армії)» (згодом «краватка»). — Акуленко 136; Коломієць Мовозн. 1975/6, 84; Sl. wyg. obcych 398; Brückner 265; Machek ESJC 290; Kluge—Mitzka 402; Bloch—Wartburg I 188; Dauzat 217. — Див. ще **хорват**.

[кравеція] «розгардіяш, гармидер»; — неясне.

кравець, **кравецтво**, [кравцівна], **кравчєнко**, **кравчик** «учень кравця», [кравчіна] (зб.) «кравецький цех; кравці» Пі, **кравчїня**, **кравчїха**, **кравецький**, [кравцівський] Я, **кравцювати**; — р. (пд., зах.) [кравец], бр. *кравец*, п. *krawiec*, ч. *krawec*, вл. *krawc*, нл. *krawc*, [kšajc]; — псл. (пн.) **[krawьсь]*, похідне від дієслівної основи *krawati* на позначення багаторазовості, пов'язаної з *krojiti*, укр. *крііти*; виведення від п. *krawiec* як запозичення (Richhardt 69) не переконує; пов'язання з псл. *krasti*, укр. *кράсти* (Zubatý St. a čl. 2, 102) необ-

грунтоване.— Фасмер II 362; Sławski III 71; Brückner 265; ЭССЯ 12, 110; Bern. I 620.— Див. ще **кробіти**.— Пор. **кравальник**.

кравнік¹ (бот.) «*Odontites serotina* (Lam.) Dum. (*Odontites tubra*)»;— результат видозміни давнішої форми **кривавник** або результат перенесення назви з іншої рослини; мотивація назви чи джерело її перенесення неясні.— Пор. **кривавник**¹, **кривавник**².

кравнік²— див. **кривавник**¹.

кравнік³— див. **кривавник**².

кравчий (іст.) «боярин, що завідував царським столом», ст. **крайчий** (XVI ст.);— бр. **крайчы**;— зворотне запозичення з російської мови; р. **кравчий** «тс.» є, очевидно, деетимологізованим варіантом первіснішого **крайчий**, запозиченого з польської мови в XVI ст. через староукраїнську та старобілоруську; п. іст. krajczy «придворний урядовець, що мав обов'язок різати потрави на королівський стіл; [сват, що крає коровай на столі; кравець]» є похідним від п. ст. krajca «кравчий», пов'язаного з krajac «різати», укр. **краяти**.— Шанський ЭСРЯ II 8, 367; Вечеслова РР 1981/2, 148; Sławski II 49; Brückner 264.— Див. ще **краяти**.

кравчик (ент.) «*Lethrus apterus* Lachm., [кравець] «чорний, головатий гнійний жук, *Lethrus cephalotes* Fabr.» ВеНЗн;— р. **кравчик** (з укр.), бр. **крайчык** (з укр. ?);— пов'язане з **кравець**; назва мотивується тим, що цей жук підризає й об'їдає листя, бруньки та інші частини культурних рослин (Горностаев 119; УРЕ 7, 320; БСЭ 11, 608).— Див. ще **кравець**.

[**кравчина**] (назва запорізького війська за часів гетьманування С. Наливайка);— очевидно, результат переносного застосування форми [**кравчина**] (зб.) «кравецький цех; кравці», похідної від **кравець**, у зв'язку з тим, що, за усними переказами, С. Наливайко був кравцем або сином кравця (пор. у Т. Шевченка: «... І бунчугами вкрили Преславного запорожця Павла Кравченка-Наливайка».— «У неділеньку, у святую»); за даними історичних джерел, С. Наливайко походив з сім'ї ремісника-

кушніра (УРЕ 9, 485).— Пі 115.— Див. ще **кравець**.

краги (мн.) «шкіряні гамаші»;— р. **краги**, бр. **крагі**;— запозичено з шведської мови, очевидно, через російську; шв. kragstövlar «ботфорти, шкіряні гамаші» (букв. «комір-чоботи») є складним словом, утвореним з krage «комір» і stövel (мн. stövlar) «чобіт», перший компонент якого походить від снн. krage «комір» (нвн. Kragen), спорідненого з гол. kraag «тс.», а також, очевидно, з дірл. brāge «шия, потилиця», гр. βράχος «горло, стравохід або дихальне горло».— Шанський ЭСРЯ II 8, 367; Фасмер—Трубачев II 363; Kiparsky Neuphilol. Mitt. 54, 377; Vries ANEW 328; Kluge—Mitzka 398—399.

[**краголь**] «вид кегля; вид качалки (для білизни)», [**краколь**] «качалка» Ж, [**краєлі**] «вид кеглів» Ж, [**краклі**] «тс.» Ж, [**кракля**] «дерев'яна припряжка для волів у плузі» Бі;— р. [**крагля**, **крагли** (мн.)] «кегли; свинки, скраклі»;— запозичення з польської мови; п. kregiel «кегля», kregle «кегли (гра)», ст. kregle походить від свн. kegel (нвн. Kegel) «дрюк, палиця; кегля (у гри)»; п. kregiel замість очікуваного *kięgiel виникло як результат впливу з боку [kregiel] (< свн. kringel, kringel) «крендель, бублик», а також krag (род. в. kregu) «круг».— Sławski III 104; Brückner 267; Bern. I 626; Kluge—Mitzka 361.— Див. ще **кеглі**¹.— Пор. **скракля**.

[**крагулець**¹] (орн.) «яструб перепелятник, Accipiter nisus L. (Nisus communis)», [**крегулець** Ж, **кригулець** Ж, **крогуй** Ж, **крогулець** Ж, **кругулець** ВеБ, **крягулець** ВеЗа] «тс.», ст. **крагуй**, **крогуй** «яструб» (1627);— р. бр. [караголь] «яструб перепелятник»;— запозичення з західнослов'янських мов; п. krogulec, ч. krahulec, [krahuj, krahulec], сл. krahulec «тс.», вл. kraholec «яструб», škraholec «тс.», нл. ст. krogul «яструб перепелятник», як і болг. [крагуй] «яструб», м. **крагуй** «сип білоголовий», схв. **крагуй** «тс.»; яструб перепелятник», [**крагуль**] «тс.», сл. kragulj «яструб перепелятник», цсл. **крагоуилъ**, **крагоуи** «тс.», походять від псл. *koguijъ, *ka-guijъ, запозиченого з тюркських мов

(пор. кар. *къыргъый* «яструб», уйг. *кур-ғуй* «тс.; яструб перепелятник»); далі зводиться до ав. *kaṅkaṣa-* «шуліка», перс. *herqes* «тс.»; пов'язання (як звуконаслідувального утворення) з псл. *(s)kreg-, *(s)krog-, звідки й *скреготати* (Вгӱскпер 268; Младенов 254), непереконливе. — Фасмер II 363; Преобр. I 375—376; Горяев 165; Sławski III 117—119; Вгӱскпер 268; Skok II 175—176; ЭССЯ 11, 68—69; Rozwadowski RO 20/1, 107; Bern. I 570; Mikl. EW 130.

Крагулець² «вид дзвіночка на шії вівці або кози», [*скригулець*] «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з слц. заст. *krágel* «комір».

край¹ «кінець, зріз; місцевість, сторона», [*кра́ець*] «окраєць», *країна* «земля; [окраєць Я]», *кра́йка* «крайня частина; вузенька смужка по краях тканини; пояс із кольорової пряжі (первісно з обірваної кайми)», [*кра́йник*] «прикордонний мешканець», [*крайніця*] «кордон» Ж, [*крайню́к*] «той, що живе край села» Я, [*крайня́к*] «мешканець колишньої Стрийської округи в Галичині» Пі, [*крайня́нн*] «прикордонний лемок» Ж, [*крайовець*] «дерево, що росте край лісу» О, [*края́к*] «краянин» Ж, *краянин*, [*кравѣй*] «місцевий», *кра́йній*, *крайовий*, [*краї́нський*] «крайовий» ВеУг, [*крайкуза́ти*] «вкривати вінця посудини поливою» Я, *вкрай*, [*вскрай*] Ж, [*вікравка*] «кайма, окрайка», *закра́йок* «край», *закра́йна* «тс.», [*накра́й*] «скраю, в кінці», [*наузкра́й*] «тс.», *неокра́й*, *окра́вка* «окрайка, пруг, крайка», *окра́ець*, *окра́йка*, *окра́йок*, *окра́йчик*, *окра́йна*, *о́край*, [*покра́йниці*] «крига біля берегів річки» Ж, [*покра́йниця*] Доп. УЖДУ I, [*но́крайці*] «кутні зуби» Ж, *скра́йній*, *скра́ю*, [*сукра́йок*] КІМ, [*узкра́й*] КІМ, *укра́й*; — р. бр. др. болг. *край*, п. ч. слц. вл. *krāj*, нл. *kšaj*, м. *krāj*, схв. *krāj*, слн. *krāj*, стсл. *krāj*; — псл. **krāj*, похідне від *krōjiti* «кротити» з первісним значенням «відрізок, обрізок»; дальший семантичний розвиток: «межа, кінець, берег» → «окраїнна смуга землі, земля, виділена межами». — Шанский ЭСРЯ II 8, 368; Фасмер II 364; Преобр. I 376; Горяев 165; Вӱга RR I 446; Sławski III 46—48; Machek

ESJČ 288; ЭССЯ 12, 88—89; Bern. I 605; Mikl. EW 137; Trautmann 141. — Див. ще **кротити**. — Пор. **краяти**.

край² (прийм.) «біля, коло», [*кра́я* Ж, *крей* Кур, *кри* Я, *кри́й* Кур, *кри́й*, *о́край*, [*окра́йки*] «тс.»; — р. (пд.-зах.) [*край*] «біля, коло», бр. болг. *край*, ч. слц. *krāj*, м. *krāj* «тс.», схв. *krāj* «тс.»; при; поряд; незважаючи на», слн. *krāj* «тс.»; — застигла форма знахідного відмінка однини іменника *край* (див.). — Мельничук СМ III 142.

крак¹, *кра́кати*, *кракв́а*, *кракѹн* — див. **крятати**.

крак² — див. **кряк**.

кракані «стовпець з довгими суками або гілками, на які чіпляють чисті горшки і глечики» Ме, МСБГ, [*краканастий*] «гіллястий; кривоногий» МСБГ, [*краканатий*] «розчепірений, корчуватий Ме; кривоногий МСБГ»; — запозичення з молдавської мови; молд. *krăkăn* (рум. *crăcănă*) «розгалуження гілки; дерев'яний стовп (або інший предмет), що в одному кінці має відгалуження; вила; триніг» пов'язане з *крак* (рум. *crac*) «голінка; холоша; розвилка, розгалуження», що походить від болг. *крак* «нога», [*краци*] «довге розгалужене дерево», які зводяться до псл. **krakъ* «крок». — Мельничук Молд. зл. 167—168; СДЕЛМ 209; DLRM 194, 195. — Див. ще **о́корок**. — Пор. **крок**.

кра́кати «тягати (за чуприну)», [*кра́кати(ся)*] «плутати(ся), збивати(ся), кудовчити(ся)» Ме; — п. ст. *krakas* «термосити, тягати, шарпати (за волосся, чуб)», ч. *krakati*, ст. *křakati*, слц. *krakovat'* «тс.», [*krakat'*] «бити»; — очевидно, похідне від [*крак*] «кущ» (тут перен. «волосся»). — Sławski III 53—54; Machek ESJČ 288. — Див. ще **кряк**.

краков'як «польський народний танець у швидкому темпі»; — р. болг. *краков'як*, бр. *кракава́к*, ч. *krakovák*, слц. *krakoviak*, вл. *krakowiak*, слн. *krakowják*; — запозичення з польської мови; п. *krakowiak* (назва танцю, букв. «краков'янин, мешканець краківської землі») є похідним утворенням від *Kraków* «Краків»; свою назву танець дістав у зв'язку з виникненням на околицях Кракова. — Шанский ЭСРЯ II 8, 368;

Фасмер II 365; Sławski III 54; Brückner 264.

[кράкоч] (ент.) «тарган чорний, *Blatta orientalis* L. (*Periplaneta orientalis*)»; — неясне.

кράля «красуня; (карт.) дама, десятка Ж; [королева]», [кράля] «імперія; королівство» Ж, [кράля, кралівство, кралівщина] «королівство» Пі, [кράлька] (карт.) «дама, краля» Ж, [кралевський]; — р. бр. *кράля* «красуня; (карт.) дама», п. ст. *král'ka* «дама (в картах)», слц. рідк. *králka* «королева», вл. *král* «король», нл. *král'ka* «королева (у шахах); дама (в картах)»; — вторинне утворення на основі п. *králka* «дама (в картах)», запозиченого з чеської мови; ч. заст. *králka* «королева; королева (у шахах); дама (в картах)» є похідним від *král* «король», що відповідає укр. *король*. — Дзєндзелівський УЗЛП 156—157; Шанський ЕСРЯ II 8, 369; Трубачев ЕИРЯ III 43; Фасмер II 365; Преобр. I 358; Мельников Slavia 1967/1, 102; Sławski III 55—56; Brückner 264; Berg. I 572. — Див. ще *король*¹.

[краль] (орн.) «кропивник, *Troglodytes troglodytes* L. (*Troglodytes parvulus*)»; — ч. [králik] «корольок, *Regulus Cuv.*», слц. *králik* «тс.», нл. [kralik] «кропивник»; — очевидно, результат застосування запозиченого з словацької мови слова *král'* «король» до пташки, якій, через змішування з корольком, дають у слов'янських мовах разом з ним назви, пов'язані із словом *король*; пор. укр. [крілик] (як калька п. *królik* «корольок») «кропивник», [короблик] «кропивник; корольок», нл. «kralik» «кропивник». — Sławski III 157—158. — Див. ще *король*¹. — Пор. *корольць, крелик*.

[кралька] (бот.) «королиця, *Leucanthemum vulgare* L. (*Chrysanthemum leucanthemum* L.)» ВеУг; — результат заміщення української назви рослини *королиця* запозиченими слц. *král'ka* «королева» або ч. *králka* «тс.», похідними відповідно від слц. *král'* «король», ч. *král* «тс.», що відповідають укр. *король*. — Див. ще *королиця, король*¹.

[кральчик] «загострений кінець» Ж; — очевидно, результат видозміни

давнішого *кرایчик*, похідного від *край* (див.).

крам «предмет торгівлі (звичайно фабричного виробництва), товар», *крамар, крамаренко, крамаріха, крамарівна, [крамарня]* «крамниця» Г, Ж, *крамарство, крамарчук, [крамарщук]* «крамар» Л, [крамариціна] «дрібний товар» Ж, [крамариціна] «тс.» Ж, [крамариціна] «тканина фабричного виробництва», *крамариця, [крамариць]* «торговий» Я, *крамарицький, крамарий, крамариний, [крамариць]* «крамний», [крамарицький] «тс.», *крамарювати, крамарювати, ст. крамъ* (1460), *крамарий* (1388); — р. [крам] «дрібний товар», бр. *кrama* «лавка, крамарниця», ст. *кramъ* (1582), *крамарий* (1338), п. *krām* «крамниця; (ст.) крам», ч. слц. *krām* «крамниця», вл. *krām* «тс.», нл. *křām* «дрібні товари; крамарниця», ст. *krām* «тс.», полаб. *krām* «крам», слн. *krām* «крамарські товари»; — запозичення з німецької мови, можливо, частково за польським посередництвом; свн. *krām(e)* «крамниця, ятка; розіслане сукно, товар», двн. *krām* «ятка», снн. *krām(e)* «полотняна покрівля ятки», гол. *krām* «крам; крамарниця» походять від пгерм. **krām*- «покрівля, яку мандрівні купці напинали над своїм возом»; спроба вивести п. *krām* з пд.-сл. *храм* (Brückner 264; Berg. I 606) безпідставна. — Москаленко УІЛ 24; Шелудько 34; Richhardt 68; Фасмер II 365; Преобр. I 376—377; Sławski III 56—57; Machek ESJČ 289; Olesch I 478; Kluge—Mitzka 399—400.

[крамар] «дряпак, знаряддя для розпушування землі» ЛЧерк, [краматор ЛЧерк, *кramар* Па, ЛЧерк, *кramар* Кур, *кramар* ЛЧерк, *кramарок* ЛЧерк, *кramар* Я] «тс.», [крамариціна] «розпушувати землю» ЛЧерк, [крамариціна, *кramариціна, крамарювати, крамарювати*] «тс.» тж, [кramариціна] «тс.» Я; — запозичення з польської мови; п. [krām(e)g] «вид дряпака» пов'язується з німецьким прізвищем *Krämer*, яке, очевидно, належало винахідникові знаряддя або фабрикантові, що його випускав. — SW II 542.

[крамарка] (зоол.) «ропуха, *Viŋo*» Ж; — очевидно, результат контамінації слів **кramка*, пов'язаного із звуко-

наслідувальним [кράмкати] «каркати», і фонетично близького *крамарка* «купчиха». — Див. ще *крам*, *кράмкати*.

[кράмаш] «дитяча гра (при якій один хлопчик кричить: «крам горить, та нікому потушити!») Я; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *krasz* «крамар» є похідним від *krasz* «крамниця; рундук, ятка; (ст.) крам, товар». — Див. ще *крам*.

[кράми] «плечі» (у виразі [взяти на *крами*]) Гриц, [кράма (на *крату*), *крананди*] «тс.» Гриц; — неясне; вважається результатом злиття прийменника *к* з іменником [рама] (*рамена́*) «плечі» (Гриценко 128).

[кράмкати] «каркати» (про ворону), [крамчати, *кранкати* Ж, *кранькати* Ж] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення. — Пор. *кар*, *крómкати*, *крумк*.

[крамко] «крук, *Corvus corax* L.» ВеЗа, [кранка] «ворона, *Corvus corone* L. Ж; галка, *Coloeus monedula* L. (*Corvus monedula* L.) ВеНЗн»; — похідні утворення від звуконаслідувальних дієслів [кράмкати, *кранкати*], що передають крик цих птахів. — Див. ще *кράмкати*.

кромóла, «бунт, заколот, антидержавні погляди, висловлення», *кромóльник*, *кромóльний*, *кромóльницький*, *кромóльничати*, ст. *кромóла* (1627); — р. бр. *кромóла*, др. *кромóла* «заколот; розбрат; підступність; переслідування»; — запозичення з старослов'янської мови; стсл. *кромóла* «повстання, заколот» відповідає укр. *коромóли*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 369; Фасмер II 365—366; Преобр. I 377. — Див. ще *коромóли*.

[кράмплі] «щітка для чесання вовни», [кréмпіль] «тс.», [кратпíлець] «частина ткацького станка», [кремпíлець] «косяк для закріплення полиці; палиця для зв'язування вузлом кінців вірвовки», [кréмпля] «щітка для вовни» ВеЛ, [кремпóлець] «козли, просте дерев'яне риштування» Ж, [кремпíлець] «тс.» Ж, [кратпловáти] «чесати вовну щіткою»; — ч. *krampě* «скаба», сл. *krampř* «тс.»; м. *kramp* «кирка», сл. *krampř* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Krämpel* «чесальна машина», до якого зводиться й укр. [гréмпля] «гре-

бінь для розчісування вовни», є зменшувальною формою від слова *Кратре* «гак, крючок». — Шелудько 34. — Див. ще *гréмпля*.

кран, [крант] «кран» Ж, Пі, [крент] «тс.» Ме; — р. бр. болг. м. *кран*, п. вл. *krap*, схв. *krān*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Krap* «кран» походить від снн. *krap* «журавель; (пізніше також) кран», спорідненого з гол. *kraap* «тс.», дангл. *crap* «журавель», а також з вірм. *krunk*, гр. *γέρανος*, лит. *gėrvė*, псл. *žeravь*, укр. *журавель*. — Акуленко 134; Шелудько 34; Шанский ЭСРЯ II 8, 370; Фасмер II 366; Преобр. I 377; Kluge — Mitzka 400. — Див. ще *журавель*.

[кранець] «край, кінець» Ж; — р. *кранец* «могузяний обвід, що захищає від ударів борт корабля», *кранц* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *kraniec* «край, кінець; стрічка для волосся; вінця посудини», ст. *kranc* «оздоба, вінець на верху будинку, шафи, шолома», як і ч. *kranc* «карниз», сл. [кранец] «карниз (будинку, печі)», походить від снн. *kranz* (нвн. *Kranz*) «вінок; предмет, частина предмета у формі вінка». — Sławski III 58—59; Brückner 264. — Див. ще *кранць*.

[кранка] «гілка, розсоха, відгалуження ВеУг; волоть ВеНЗн»; — неясне; можливо, пов'язане з [гранка] «чашечка, в якій сидить горіх», [гранок] «гілка, сук», болг. [грана] «гілка», [гранка] «тс.».

[кранць] «ремінець, що замінює рант біля підбора чобота» Я; — п. *kranc* «смужка шкіри, якою обкладається місце підшви, де має бути пришитий підбор», ч. ст. *kranc* «карниз»; — запозичене з німецької мови, очевидно, через польську; нвн. *Kranz* «вінок, обід, облямівка (подібна за формою до вінка) зводиться, мабуть, до іє. *grend-, пов'язаного з коренем *ger- «вертати, вити (в'ю)». — Sławski III 58—59; Kluge — Mitzka 401. — Пор. *кранець*.

крап «барвник з марени красильної; (бот.) марена красильна, *Rubia tinctorum* L.», [кратка] «марена красильна» Я; — р. *krapp*, бр. *krap*, п. *krar*; — запозичено з німецької мови, можливо, через

польське посередництво; н. Kгарр походить від гол. kгар «тс.» (снідерл. старре «гачок»), спорідненого з нвн. Kгаррf (< двн. kгаррh(o) «спазм», двн. kгаррf «зігнутий», а також псл. grǒbъ, укр. *grúbий*; назва зумовлена шиповидно-шорсткими по гранях стеблами рослини (Федченко—Флеров 913).— Шелудько 34; Шанский ЭСРЯ II 8, 372; Фасмер II 366; Kluge—Mitzka 400, 401; Vgries NEW 357—358.— Див. ще *grúbий*.

кράпати, [к^{ра}п^іти] «кратати» ВеБ, *кратотіти*, *крат* «дрібні цятки; шахрайські позначки на гральних картах», *крателіна*, *крательниця*, [к^{ра}п^іна] «кратплина» Ж, *кратіпка*, *кратка*, *кратліна*, *кратля*, [к^{ра}перч^астий] «рябий» Ж, [к^{ра}пканістий] Ж, *кратлений* «позначений кратом» (про гральні карти), *кратлістий*. [к^{ра}п^лястий, *кратльовий* O], [к^{ра}пністий] «кратплиетий» Ж, *кратльовий* «кратчастий», *кратчастий*. [к^{ра}пч^істий], *вкратлювати*, *вкратлений*, *накратати*, *накрататися*, *накратіти* «покрити кратпинками», *накратлювати*, *накратляти*, *накратлювати* «накратати», [нак^{ра}п^ічик] (епітет дощу), [к^{ра}п] «піддашок» Нед, *скратліти* «перетворити у рідкий стан», *скратлювати*, *скратпнути* «упасти кратплями», *скратлювати*, *скратлений*;— р. *кратать*, бр. *кратачь*, п. [к^{ра}ра^с], ч. *krápati*, слц. *krápat'*, нл. *chráś*, схв. ст. *krápati*, слн. *škrápati*;— псл. *krápati*, ітератив до *krópi* «кропити», замість очікуваного **krápati* (пор. р.-цсл. *krápati* «кропити»), очевидно, зумовлена впливом з боку форми псл. *karati* «капати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 370—371; Sławski III 133—134; Machek ESJČ 294—295; ЭССЯ 12, 93—94.— Див. ще **кроп^іти**.

[к^{ра}п^ітий] «кирпачий» Я;— очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *кирпачий*, можливо, зближеної з *кратати*, [к^{ра}п^іна] «кратплина».— Див. ще **к^ірп**.

краса¹, [к^{ра}сав^іць Ж, *красавіця* Ж, *красавічка* Ж], [к^{ра}сав^іля] «веселка» Гриц, *красень*, [к^{ра}сик] «рябий собака» ВеБ, *красіло*, *красільник*, *красільня*, *краситель*, [к^{ра}сівк^і] «пістряві мухи» ВеБ, [к^{ра}с^ітка] «красуня», *краска*, [к^{ра}с-

кар] «маляр» Ж, [к^{ра}ск^і] «дитяча гра» Я, [к^{ра}сн^івечко] «рум'яна» (?), [к^{ра}сн^івечко] «тс.» Ж, [к^{ра}совіця] «красуня», *красота*, [к^{ра}с^ітка, *красоха* Я, *красуля*, *красуня*, *красуня*, *красуня*, *красуня*, [к^{ра}с^іць] «красень», [к^{ра}с^я] «веселка» Ж, [к^{ра}с^іня, *красуха*] «тс.», *красанка* «пофарбоване на великдень яйце; [яйце]», [к^{ра}шанік] «пофарбований у червону фарбу сардак» Ж, [к^{ра}шенік, *красеня*] «тс.», [к^{ра}шеніна] «пофарбована тканина», [к^{ра}шеніці] «червоні вовняні штани в гуцулів», [к^{ра}шініна] «(різнокольорові) текстильні товари (?)» Ж, *красівий*, [к^{ра}с^ів^іний] «дуже гарний» Л, [к^{ра}с^іий] «строкатий, барвистий», [к^{ра}с^істий] «тс.» Ж, ВеБ, *красільний*, [к^{ра}с^ітечний] «дуже гарний», [к^{ра}с^ітний] «красивий», *красний* «гарний, прекрасний», *красовитий*. [к^{ра}с^іцьий] «гарний, красивий» Ж, [к^{ра}с^іцьий] «дуже гарний, красивий» Я, *красіти*, *красітися*, [к^{ра}с^іти] «красуватися», [к^{ра}скувати] «фарбувати» Ж, [к^{ра}с^іти] «кращати» Ж, *красувати(ся)* «виділятися красою; цвісти (перев. про злакові)», [в^ік^{ра}с^іти] «вчистити», [в^ік^{ра}ш^іти (себе)] «хизуватися», [в^ік^{ра}ш^іти(ся)] «красуватися», [з^ак^{ра}с] «фарба» Ж, *закраска*, *окраса*, *окрашати*, [п^ок^{ра}са] «прикраса; у весільному обряді: кривава пляма на сорочці молодої; червона запаска як символ цнотливості нареченої; червоні стрічки, які роздають учасникам весільного обряду», *прекрасний*. *прикраса*, *прикрасіти*, [п^рік^{ра}с^іний] «надзвичайно гарний» Ж, *прикрасальний*, [п^ріу^кр^аса] «прикраса» Ж, *розкраска*, *розкрасувач*, [с^ук^{ра}с^іти] «прикрасити», [у^кр^ас^івий] «прикрасений (?)»;— р. бр. *krásá*, п. вл. *krasa*, ч. слц. *krása*, нл. *kšasa*, болг. м. *krásen* «гарний», схв. *krásan* «тс.», слн. *krásen* «прекрасний», стсл. *krasá*;— псл. *krasa*;— певної етимології не має; пов'язується з псл. *krasati* «кресати», первісно «створювати, творити» (ЭССЯ 12, 95—97); зіставляється з лит. *kárštas* «гарячий», *kářštis* «спека, жара», лтс. *kafsa* «тс.», *kářsēt* «розпалювати, розігрівати», звідки первісне значення «блиск вогню; світло»→ «щось гарне» (Sławski III 60); зближують також із лит. *grōžis*

«краса» (Machek ESJČ 289—290); мало-ймовірний зв'язок з двн. hroim «слава», гот. hrofeigs «переможний», ісл. hrosa «слава», дісл. hrósa «славити, хвалитися», hrófz «слава» (Фасмер II 367); висловлювалась гіпотеза про зв'язок з лнґ. krosnis «піч», лтс. krāsns «тс.» (Skok II 180—181; Младенов 256; Верп. I 608; Walde—Hofm. I 277—278).— Шанский ЭСРЯ II 8, 372; Фасмер—Трубачев II 367; Преобр. I 378; Holub—Kop. 185; БЕР II 717; Bezlaј ESSJ II 82.— Пор. **кращий**.

[красá²] (бот.) «щиріця хвостата, *Amaranthus caudatus* L.; зірки садові (татарське мило), *Lychnis chalcidonica* L. Я», [красавочка] «вид гвоздики, *Dianthus seguieri* Vill.» Мак, [краснянка] «золототисячник зонтичний, *Centaureum umbellatum* Gilib.» Мак, [красотка] «синоха голуба, *Polemonium coeruleum* L.» Мак, [красульки] «красоля велика, *Tropaneolium majore* L.» Пі, [красуха] «образки болотні, *Calla palustris* L.» Мак;— р. [красá] «щиріця», [красáвиця (американская)] «зірки садові», [красáвочка] «*Dianthus seguieri* Vill.», [красéля] «красоля», вл. krasa «красоля велика»;— похідні утворення від *красá* «врода»; назви рослин зумовлені гарною формою або гарним яскравим кольором квітів (Вісюліна—Клоков 149, 154; Нейшгадт 147, 226, 450; Machek Jm. gostl. 81).— Див. ще **красá¹**.

[красавиця¹] (бот.) «беладонна лікарська, *Atropa belladonna* L.» Мак, [красавка] «тс.» Мак;— р. *красáвка*, бр. *красáўка*, слц. *krasavica* «тс.»;— похідне утворення від *красá* «врода»; калька другої частини наукової назви *belladonna*, яка походить з основ італійських слів *bella* «вродлива, гарна» і *donna* «жінка»; назва зумовлена тим, що в Італії жінки рум'янилися соком з плодів цієї рослини (Анненков 59).— Див. ще **красá¹**.

[красáвка] (ент.) «ведмедиця кайя, *Aegitia saja* L.» Ж, [красáвчик] «пістрянка, *Zugaea* F.» Ж, [красáтка соснóва] «златка велика, *Buprestis mariana* L.» Ж, [красáвець] «красотіл, *Calosoma* Web.» Ж, [красу́ля] «красотіл пахучий,

Calosoma sycophanta L.», [красу́ляк] «жужелиця, *Carabus Thoms.*», [красу́лька] «тс.», [красу́н] «хлібний жук, *Anisoplia austriaca* Hbst.» Я, [красу́нок] «тс.», [красу́чка] «жужелиця», *крася́* «тс.» О;— похідні утворення від *красá*; назви комах зумовлені їх яскравим забарвленням (УРЕ 5, 98—99; 9, 88; Горностаев 142, 206); назви хлібного жука виводяться від *красу́вати(ся)* «цвісти (про злакові)», оскільки цей жук влітає на жито, коли воно цвіте (Гриценко 164).— Див. ще **красá¹**.

[красáнка] (орн.) «циглик, *Carduelis carduelis* L. (*Fringilla carduelis*)» Ж;— похідне утворення від *красá* «врода»; назва зумовлена червоним оперенням нижнього боку тіла птаха (Воїств.—Кіст. 251).— Див. ще **красá¹**.

красáвець — див. **красáвка**.

красáйти — див. **красá¹**.

[красні¹] «червоний» Л, [красно́ватий] «червонуватий, червонястий» Ж, [красіти] «червоніти»;— очевидно, часткове запозичення з російської мови; р. *красный* «червоний», як і бр. [красный] «яскраво-червоний, пунцовий», п. розм. *krasny* «червоний», ч. ст. *krasny* «почервонілий, червоний», є похідним від *красá*; значення «червоний» вважається вторинним щодо «гарний, прекрасний»; не виключено також, що в частині українських говірок (пор. дані інших слов'янських мов) це значення є здавна успадкованим, лише підтриманим впливом російської (можливо, й польської або білоруської) мови; існує також думка (Sławski III 65) про первісність значення «червоний» щодо «гарний, прекрасний».— Шанский ЭСРЯ II 8, 375; Фасмер II 362; Иссерлин РЯШ 1951/3, 85—89; Бахилина 162—173; ЭССЯ 12, 109—110.— Див. ще **красá¹**.

[красніця¹] (іхт.) «краснопірка, *Scardinius erythrophthalmus* L.» Ж;— р. [красни́ца, красне́ха, красе́ха, краси́ца], бр. [красаўка] «тс.»;— пов'язане з [красні(й)] «червоний»; назва зумовлена червоним забарвленням більшості плавців риби (Маркевич—Короткий 96).— Коломиец Происх. назв. рыб 30—31; ЭССЯ 12, 106—107.— Див. ще **красні**.

[красновін] (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees. (Aster)» Мак;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *красний* «гарний» і *вінець*, *вінок* (за зовнішнім виглядом квітів).

красну́ха (мед., вет.) «хвороба, що супроводиться червонуватим висипом на тілі»;— бр. *красну́ха*;— запозичення з російської мови; р. *красну́ха* утворено від *красный* «червоний», що відповідає укр. *красний* «гарний», [красни] «червоний».— Див. ще **краса́**¹, **красни**.

красню́к (бот.) «гриб із роду *Boletus*, [красня́к] «тс.» Я;— р. [красню́к] «підсиновик червоноголовець, *Gombholzia aurantiaca* (Bull.) Gilb.», [красню́ха] «тс.»;— похідні утворення від *красний* «гарний»; назви мотивуються, очевидно, червоним (гарним) забарвленням шапинки гриба.— Див. ще **краса́**¹, **красни**.

красове́ць (орн.) «корольок золотоголовий, *Regulus cristatus* L.»;— похідне утворення від *краса́*; назва пояснюється тим, що дорослі птахи мають на голові яскраво-червону або жовту смужку чи пляму.— Воїнств.— Кіст. 290.— Див. ще **краса́**¹.

красови́к «квітень» Ж;— запозичення з білоруської мови; бр. *красавік* «тс.» пов'язане з [красави́ца] «цвісти», *краса́* «краса; пилок на хлібах, що цвітуть; [квіти, цвітіння, цвіт]», укр. *краса́* «врода» (пор. також бр. *краска* «квітка»).— Див. ще **краса́**¹.

красову́ля «велика чарка» Пі, Ж, [красоу́ля] «тс.» тж;— р. [красову́ль] «монастирська чаша». [красоу́ля] «тс.», п. *krasowola*, *krasowolja* (з укр.), с.-цсл. **красоволии** (**красоволь**) «міра»;— запозичено через церковнослов'янську мову з середньогрецької; сгр. *κρᾶσοβόλι(ον)* «невелика чаша для вина» утворене з іменної основи *κρᾶσιον* = *κρᾶσις* «чаша для змішування вина», пов'язаної з *κρᾶσινυμι* «змішую», *κρᾶσινυμι* «тс.», спорідненим з дінд. *šrīnāti* «змішує», та компонента *βόλιον*, пов'язаного з дієсловом *βάλλω* «кидаю, метаю»; пов'язування з гр. *κρᾶσοφυάλιον* «склянка для вина» (Mikl. EW 117; Bern. I 608) або з слат. *guscibulum* «хрестоподібна посуда» (Sl. wug. obcych 310) безпідстав-

не.— Фасмер II 368; Преобр. I 378-SW II 531; Frisk I 824—825; Chantraine I 516—517.— Пор. **балістика**, **кратер**.

красо́ля (бот.) «*Troaeolum majus* L.; хрінниця посівна (крес-салат), *Lepidium sativum* L. Мак», [красову́ля] «тс.» Мак, [красу́лька] «красоля», [красу́льки] «тс.» Пі;— р. [красо́ля, красу́ля] «тс.»;— похідне утворення від *краса́*; назва зумовлена яскраво-червоним кольором квітів рослини; пов'язання з ним. Gréssé «тс.» (Шелудько 35) непереконливе.— Див. ще **краса́**¹.

красо́ха (орн.) «сиворакша, *Coercias garrulus* L.» ВеБ;— похідне утворення від *краса́*; назва зумовлена яскравим і барвистим оперенням птаха (Воїнств.— Кіст. 207).— Див. ще **краса́**¹.

крати, *кратися*, [креді́жа] «кража» Я, *краті́ж* СУМ, Г, Ж, *краті́жка* СУМ, Ж, *краті́й*, [краті́юка, краті́кó], *краті́жа*, *краті́ений*, [краті́жний] Г, Ж, [краті́юкувати] Я, *краті́ючий*, *краті́ючий*, [краті́демі] «краті́юкома», [краті́ди, краті́ці], *краті́дки*, *краті́кома*, [краті́мá Я, краті́цьки О, краті́чком О] «тс.», *викраті́ач*, *дократі́тися*, *дократі́тися*, *закраті́тися*, *закраті́тися*, *закраті́ливий*, [пóкраті́демі] «краті́юкома» Ж, [пóкраті́демі О], *пóкраті́дки*, [пóкраті́цьки О] «тс.», *розкраті́ач*, *скраті́тися*, *скраті́ливий*, *скраті́ний*, *увікраті́тися*, *увікраті́ливий*. [украті́дьки] «краті́юкома»;— р. *краті́сть*, бр. *краті́ці*, др. *крати*, п. *krasć*, ч. *krásti*, слц. *kradnūt'*, вл. *kradnuc'*, нл. *kšadnuš*, болг. *krada*, м. *krade*, схв. *krásti*, слн. *krásti*, стсл. **крати**;— псл. *krasti* (< *kradti);— дальші зв'язки неясні; реконструюється давніше *kro-d- «іти, ступати в певний спосіб», як споріднене з дінд. *krāmati* «ступає, іде» (ЕССЯ 12, 102—105); вважається також спорідненим з лтс. *krāt* «збирати, складати, нагромаджувати», *krājums* «запас», що походять, очевидно, від іє. *krā(u)-/krāu-/krū- «громадити, скупчувати», до яких зводиться також псл. *kruti*, укр. *крати*; зближення з лит. *skródžiu*, *skrósti* «розрізувати, розколювати» (Matzenauer LF 9, 3) малообгрунтоване; зіставлення з гр. *κρᾶδης* «злодій» (Machek ESJČ 290; Specht 175, 248, 252, 319) неперекон-

ливе.— Шанский ЭСРЯ II 8, 376; Фасмер II 364; Преобр. I 379; Sławski III 68; Brückner 264—265; БЕР II 704—706; Skok II 181—182; Bezlaj ESSJ II 83; Георгиев БЕ 1978/3, 198; Bern. I 605; Trautmann 139.

красуля, *красуляк*, *красулька*, *красун*, *красунок* — див. **красавка**.

[красу́ха] (мед.) «кропив'янка, кропив'яна пропасниця» Я;— очевидно, запозичення з російської мови; р. **[красу́ха]** «тс.; кір; червоний висип по тілу; золотуха» пов'язане з *краса́* (заст.) «краса», *красный* «червоний», спорідненими з укр. *краса́*¹, **[красни]** (див.).

красю́чка — див. **красавка**.

крат, *кратний*;— р. *крат*, бр. *кратнае* «кратне»;— запозичення з церковнослов'янської мови; псл. **краты**, **кратъ**, як і п. *krót* «крат», ч. *krát*, слц. *krat*, вл. *króc*, нл. *krót* «тс.», болг. *кратен* «кратний», схв. *крат* «крат», слн. *krát* «тс.», походить від псл. **korť* «крат, раз», **korť* «тс.», спорідненого з лит. *kařtas* «раз», *kařà* «шар, верства; покоління», лтс. *kàrta* «шар, ряд», ав. *hakəgət* «тс.», дінд. *sakít* «один, раз», *kítvaḥ* «раз», що зводяться до іє. *(s)ker-t- «різати, відтинати», як і дінд. *kṛntāti*, *kārtati* «відтинає, крає», псл. **čersti*, **čęrtę* «рубати», стсл. **чрѣсти**, лит. *kifsti* «тс.»; як семантичну паралель пор. псл. *gazъ*, укр. *раз*, пов'язане з *řezati*, укр. *різати*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 376—377; Фасмер II 368—369; Преобр. I 379; Sławski III 115—117; Brückner 287—288; Machek ESJČ 290; БЕР II 721; Skok II 182; Bezlaj ESSJ II 83; ЭССЯ 11, 99—100; Bern. I 576; Fraenkel 258; Trautmann 130; Pokorny 941—942.

[крати́а] «клітка», *крати* «клітки; [грати]», **[краткрати́й]** «картатий» МСБГ, **[краткрати́й]** «тс.», **[краткрати́й]** «загратований», **[краткрати́й]** «тс.» Ж, **[краткрати́й]** «робити клітинки» МСБГ;— бр. *крати́* «грати, огорожа»;— запозичення з польської мови; п. *krata* «грати; клітка (на тканині)», як і схв. ст. *krāta* «грати; колосник», походить від слат. *grāta*, *grāta* «клітка, огорожа, брама; колосник» або від іт. *grata* «тс.», які продовжують лат. *grātis* «пліт, за-

горожа», споріднене з гот. *haúrds* «двері», прус. *sorto* «загорожа», можливо, також псл. *krōtiti*, укр. *крутіти*.— Richhardt 68; Sławski III 68—69; Brückner 265; Bern. I 609; Mikl. EW 76.— Пор. **грати́а**, **крутіти**.

кратер «западина на вершині чи схилі вулкана; округла гора на верхній місяця»;— р. болг. схв. *кратер*, бр. *кратэр* «тс.», др. *кратырь* «бокал, чаша», п. *krater* «кратер», ч. слц. слн. *kráter*, м. *krater*;— через західноєвропейське посередництво (нім. *Krater*, фр. *cratère*) запозичено з латинської мови; лат. *crāter* «кратер; велика посудина для змішування води з вином, ківш; посудина для олії; басейн для води, водойма; безодня» походить від гр. *κράτης* «тс.», пов'язаного з *κράσις* «змішування, злиття», похідним від дієслова *κράσινμι*, *κράσνωμι* «змішую, розбавляю водою», спорідненого з дінд. *śrāyati* «варить», *śrīpāti* «мішає, варить»; др. *кратырь* є, мабуть, безпосереднім запозиченням з середньогрецької мови.— СІС 368; ССРЛЯ 5, 1603; Шанский ЭСРЯ II 8, 376; Sławski III 69; Brückner 265; Kopaliński 535; Dauzat 217; Klein 368; Frisk I 824.

[кратуні́] «вид тканини» Я;— неясне; можливо, пов'язане з п. *kartup* «вибілка», вторинно зближеним з **[крати́а]** «клітка», **[краткрати́й]** «картатий» (про тканину).

крах;— р. бр. болг. м. *крах*, п. ч. слц. *krach*, схв. *кращ*, слн. *kráh*;— запозичення з німецької мови; нім. *Krach* «крах; тріск, гуркіт» походить від *krachen* (двн. *krāhhōn*) «тріщати, гуркотити», спорідненого з гол. *kraken* «розлушувати (горіх); підривати; тріщати, шелестіти», англ. *crack* «тріщати; зазнавати краху», а також дінд. *gārgati* «мукає, реве, кричить».— Шанский ЭСРЯ II 8, 377; Sławski III 42—43; Holub—Lyer 266; РЧДБЕ 1982, 450; Kluge—Mitzka 398.

[кращка́] «штанина» Мо;— очевидно, запозичення з болгарської мови; болг. *кращка* «крок» є похідним від *крак* «нога», спорідненим з укр. *о́корок*; зміна значення відбулась або в болгарських

говірках, або при запозиченні. — Див. ще **бкорок**. — Пор. **крок**.

[**крачун**¹] «хліб, спечений на святвечір» Scheludko, [к^рачун, к^реречун] «тс.» тж, [карачун, киричун, кричун, гереджун, геречун, гериджун, герідзин] «тс.» О; — р. [корочун] «зимове сонцестояння; смерть», бр. [карачун] «нагла смерть у молодому віці; судороги; злий дух, що вкорочує життя», др. корочунъ «зимове сонцестояння», слц. красун «різдво», болг. крачун «різдвяний день», крачунец «тс.»; — запозичення з молдавської та румунської мов; молд. крэчун «різдво; обрядовий хліб, спечений до Нового року», рум. сгăciun «різдво» походять від алб. kërcun- «пень, колода» (у балканських народів існувало свято зимового сонцестояння, під час якого з ритуальною символікою спалювали спеціально привезену з лісу колоду), праалб. *karc-un-, можливо, пов'язане з лит. kártis «жердина», лтс. kárts «тс.»; пов'язання з лат. creātīo[n]em «ритуальний хліб, спечений на святвечір» (Jagić AfSlPh 33, 618) або через проміжну форму *cāřātšune з лат. calātio «перший святковий день кожного місяця в давньоримському календарі, який припадав, зокрема, й на 1 січня, тобто на день пізнішого християнського свята» (Pușcariu 35) непереконливе; припущення про зв'язок з схв. **крокувати** «крокувати», ч. křáčetí, п. kroczyć, вл. kročić «тс.», тобто «крокуючий, перехідний день; день сонцестояння» (Фасмер II 336) мало ймовірно. — Scheludko 136; Десницкая ВЯ 1976/3, 43—46; Сл. языкозн. 168—171; Vrabie Romanoslavica 14, 156; Căbej Studii și cercetări lingvistice 12 (1961), 3, 313—317.

[**крачун**²] «велика дубова колода» Я: — очевидно, похідне утворення від [к^ряч] «жердина, якою перевертають колоду на будівництві» з діалектним ствердінням р. — Див. ще **кряч**.

кращий «ліпший; вродливіший», [к^рацішій], к^раціати, [к^рацішати]; — р. к^рашиє «краще», др. крашии «кращий», п. ст. krasszy, ч. krašší, ст. kraši, слц. krajši «тс.»; — псл. *krašьjь, похідне від *krasъ (укр. [к^расий] «строкакий»), пов'язаного з krasa, укр. **краса**;

недостатньо обгрунтоване виведення від гіпотетичного псл. *krasъkъ (Обнорский ИОРЯС 30, 486) або від *krē-so-, нібито пов'язаного з krēsitī «воскрешати» (Vaillant Езиков. изсл. Младенов 283). — Фасмер — Трубачев II 369; Sławski III 66. — Див. ще **краса**¹.

к^раяти, [к^раяльник] «розкрійник» Ж, [к^раянійця] «розрізаний кусок» Ж, [к^раянка] «тс.» Ж, [к^раяльний] Ж, [п^кравати] «к^раяти»; — р. (зах.) [к^раять] «к^раяти», др. **к^раяти**, **к^раати**, п. k^рajac, ч. křájetí, ст. křájěti, слц. křájat', вл. k^рac, нл. kšajaš «тс.», полаб. k^рojōt «вирізувати», схв. [k^рajati] «к^роїти, к^раяти сукно», слн. křājati «к^роїти сукно», цсл. **к^раяти** «різати, к^раяти»; — псл. k^рajati (k^рajajo), ітеративна форма дієслова *k^рojiti, укр. **к^роїти**. — Sławski III 48—49; Brückner 268; Olesch I 478—479; ЭССЯ 12, 86—87; Берн. I 620. — Див. ще **к^роїти**. — Пор. **край**¹

к^реатура «ставленик впливової особи, слухняний виконавець її волі»; — р. болг. м. схв. **к^реатура**, бр. **к^рэатура**, п. вл. kreatura «тс.», ч. kreatura «страховище», слц. kreatúra «істота; страховище»; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. creātūra «істота, створіння» походить від крео «створюю, виробляю», спорідненого з гр. κρεός «юнак; пагін», дінд. šardhañ «стадо, череда», гот hairda «тс.», псл. *čerda «черега; череда, стадо», укр. **череда**. — СІС 368; Шанский ЭСРЯ II 8, 377—378; Kopaliński 535; Kluge—Mitzka 402; Walde—Hofm. I 288—289. — Див. ще **череда**¹.

кріветка (зоол.) «істівний десятиногий морський рачок», [к^ревѣти] «гарнелі, десятиногі рачки» Ж; — р. **кріветка**, заст. **к^ревет**, бр. **к^рэвѣтка**, п. krewetka, ч. kreveta, слц. kreveta, krevetka; — запозичення з французької мови; фр. crevette «кріветка» походить з нормандського або пікардійського діалектів французької мови, де воно відповідає фр. chevrette «кізочка», зменш. від chèvre «коза», що продовжує лат. sarpa «тс.»; назва мотивується здатністю криветок стрибати. — СІС 368; Шанский ЭСРЯ II 8, 378; Bloch—Wartburg 190; Dauzat 219. — Див. ще **капрон**.

[крівкий] «крихкий, тендітний, слабкий, немічний» Бі; — бр. [крівинькій] «слабкий», [крівкість] «слабкість, ламкість»; — запозичення з польської мови; п. krewki «вуглий, слабкий» утворилося внаслідок дисиміляції від ст. krechki «крихкий», спорідненого з укр. крихкий. — Sławski III 80—81; Brückner 266. — Див. ще крїх́а́.

крівний «кровний, близький; важкий», крівні «родичі», [крівняк] «родич» Ж, [покрівний] «споріднений» Ж, [покрівний] «тс.» Ж; — бр. крѣўны «споріднений; кривний»; — запозичення з польської мови; п. krewny «споріднений; родич; (ст.) сангвінічний, жвавий, веселий (про характер, темперамент)» є похідним від krew «кров». — Онышкевич Исслед. п. яз. 243; Richhardt 69; Sławski III 96—97. — Див. ще кров.

[крівно] «ревно, пристрасно, гаряче» Ж; — очевидно, утворене на основі старопольського слова; п. ст. krewny «повнокровний; такий, що має жвавий і веселий характер», похідне від krew «кров», можливо, розвинуло своє значення під впливом слат. (temperamentum) sanguineum «сангвінічний (букв. кровний) (темперамент)». — SW II 549, 589. — Див. ще кров. — Пор. крѣвний.

[крівіт] «сміття, щєбінь, уламки» Ж; — очевидно, фонетичний варіант слова грѣхит (див.).

[крівлик] «округлий шматок» Ж; — запозичення з польської мови; п. ст. kregiel «кегля» походить від свн. kegel «тс.»; українське слово є зменш. формою від незасвідченого запозичення *крєгель. — Sławski III 104. — Див. ще крїголь.

[крівінець] «буфет, шафа для посуду» Г, Ж, [крівенс Ж, Я, Пі, кривенс Пі] «тс.», [крівенцій] «буфетник» Пі, [крівенціха] Пі, ст. кривенсѣ (XVIII ст.); — запозичення з польської мови; п. kredens «буфет, шафа для посуду», ст. kredenc, як і ч. слц. kredenc, м. кривенец, схв. кривенец, слн. kredenca «тс.», в свою чергу, через свн. crēdenz «шафа для столових приборів» запозичене в XV ст. з італійської або середньо-

латинської мови; іт. credenza «віра, довір'я; куштування напоїв та їжі; буфет, сервант», слат. credentia «тс.» походять від лат. crēdo «вірю, довіряю, покладаюся на когось; позичаю». — Sławski III 82—83; Brückner 265; Sł. wug. obcych 398; Machek ESJČ 291. — Див. ще крѣдїт.

крѣдїт «надання в борг матеріальних цінностей, грошей; позика», крѣдїтка, крѣдїтѡр, крѣдїтувати; — р. крѣдїт, бр. крѣдїт, п. kredyt, ч. слц. вл. kredit, болг. м. крѣдїт, схв. крѣдїт, слн. kredit; — запозичено з італійської мови через німецьке або французьке посередництво (н. Kredit, фр. crédit); іт. credito «віра, довір'я; борг, кредит» продовжує лат. crēditum «позичка, борг», похідне від crēdo «вірю», спорідненого з дірл. creŕim «тс.», ав. zrazdā «відданий», дінд. śrād-dādhāti (< іє. *kred-dhē-) «вірить, довіряє», перша частина якого була релігійним терміном на позначення сили жерця (пор., напр., дінд. śrād asmāi dhatta — первісно «надає йому магічної сили»). — СІС 368; Шанский ЭСРЯ II 8, 378; Фасмер II 369; Преобр. I 380; Sławski III 84; Kluge — Mitzka 402; Klein 369, 370; Dauzat 218; Walde—Hofm. I 286—287.

крѣй — див. крѣй².

крѣж — див. крѣж¹.

крѣжити — див. крѣж³.

крѣйда, [крѣйдїна] «шматок крейди» Я, [крѣйдянка] «місце видобування крейди; посудина для розведення крейди», [крѣйда] Ж, крѣйдїстий, крѣйдуватий, крѣйдяний, [крѣйдувати] «білити крейдою» Ж, ст. крѣйда (1596); — р. (пд.-зах.) [крѣйда], бр. крѣйда, п. kreda, [krejda], ст. kreta, ч. křída, ст. křěda, krěta, слц. krieda, [krěda, grieda], вл. kryda, нл. křida, полаб. křidyawe, болг. м. схв. крѣда, слн. krěda; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. Krēide «крейда» (двн. crīda, свн. krīde) походить від лат. crēta «тс.», етимологічно неясного. — Москаленко УІІ 13; Акуленко 134; Шелудько 35; Richhardt 15, 69; Фасмер II 369; Преобр. I 380; Sławski III 81—82; Brückner 265; Holub — Kop. 191; Olesch I 473; Bern. I 609; Mikl. EW 137; Kluge —

Mitzka 402—403; Walde—Hofm. I 290—291.

[крейдовник] (бот.) «самосил білоповстистий, *Teucrium polium* L.» Мак;— похідне утворення від *крéйда*; назва зумовлена сивуватим кольором рослини (Федченко—Флеров 801), подібним до кольору крейди.— Див. ще *крéйда*.

крéйсер «великий швидкохідний військовий корабель»;— р. *крéйсер*, бр. *крэйсер*, болг. *крайцер*;— запозичено з голландської мови через російську на початку XVIII ст.; гол. *kruiser* «тс. (початково — корабель, що для захисту берегів плавав перед ними туди й назад)» походить від *kruisen* «крейсувати», пов'язаного з *stuis* (< *sniderl. stuse*) «хрест», що зводиться до лат. *stux* (зн. в. *stuce-m*) «тс.».— СІС 368; Шанський ЭСРЯ II 8, 379; Фасмер II 369—370; Преобр. I 380; Klein 377; Kluge—Mitzka 404; Vries NEW 367.— Див. ще **криж**.

крéйцер «розмінна монета з срібла й міді в Німеччині (XV—XIX ст.) та Австро-Угорщині», [*крéйцар*, *ґрайцар*, *ґрэйцар*] «тс.»;— р. *крéйцер*, бр. *крэйцэр*, п. *крајсар*, *крејсар*, *грајсар*, ч. *крејсар*, ст. *крајсар*, слц. *крајсар*, *грајсар*, вл. *крејсар*, болг. *крайцер*, схв. *крайцар*, слн. *krájсар*;— запозичення з німецької мови; свн. *kriuzer* (нвн. *Kréuzer*) «крейцер; срібний пфеніг» (з XIII ст.) є похідним від свн. *kriuzi* (нвн. *Kreuz*) «хрест», що походить від лат. *stux* (зн. в. *stuce-m*) «тс.»; назва зумовлена тим, що на монеті був зображений хрест.— СІС 369; Шанський ЭСРЯ II 8, 379; Sławski III 49; Brückner 156; Holub—Kop. 186; Kluge—Mitzka 405.— Див. ще **криж**.— Пор. **крос**.

крéкнути, *кректати*, [*кректіти* Ж, *крекотіти* Я], *крéкіт*, *кректун*, *кректійха*, [*крéкотень*] «кректун», [*крéка*] «жаба» ВеБ, ВеНЗн;— р. [*крéкнуть*] «крекнути», бр. *крэкт* «крекіт», *крактіць* «кректати; квакати», п. ст. *kzesczeć* «скрекотіти», ч. *křečeti* «скрипіти, крякати, квакати», болг. [*крéкам*] «скрекочу; кудкудакаю», схв. *крéкати* «кричати» (про жабу, курку, сороку, качку), слн. *kreketáti* «крякати»;— псл. *krekatī*, **krektāti*, **krečati*;— звуко-

наслідувальне утворення; наводжувані (Фасмер II 370) як паралелі лит. *kreketi* «хрюкати» (про свиню), *krakėti* «сміятися», лтс. *krėkt* «крякати, сміятися», *krečēt* «хрипнути», *krektēt* «крякати», прус. *kracto*, гр. *κρέξ* «птаха з гострим дзьобом», кіпр. *crech* «крик» вимагають серйозного вивчення у їх стосунку до слов'янських слів.— Sławski III 213—215; Bezlaž ESSJ II 88; ЭССЯ 12, 113—114; Bern. I 609; Trautmann 128; Pokorny 568.

[**крéля**] «дуже велика крижина»;— не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів *крéга* і *скéля*.

крем¹ «солодка маса для тортів, тістечок; косметична мазь; паста для шкіряного взуття», *крéмовий*, [*крéмити*] «ваксувати (взуття)» Дз;— р. болг. м. *крем*, бр. *крэм*, п. *крем*, ч. слц. *krém*, вл. *крема*, схв. *крём*, *крёма*, слн. *kré-та*;— запозичення з французької мови; фр. *crème* (< *chrême*) «вершки, крем» продовжує нар.-лат. сгаша «мазь», яке виникло на основі лат. *chrīsta* «святищенна олія, помазання», що походить від гр. *χρῖσμα* «мазь, олія, помазання», *χρῖω* «мажу, змащую олією».— Шанський ЭСРЯ II 8, 380; Фасмер II 370; Sławski III 85—86; Kluge—Mitzka 118; Dauzat 218; Bloch—Wartburg 189; Frisk II 1120; Boisacq 1071.— Див. ще **христия́нин**.

[**крем²**] «крім» Ж, *окрémий*, [*окрémний* Ж, *окрémиний* Ж], *відокрémити*, *відокрémлювати*;— ч. [*крема*] «крім», слц. *крем*, [*кремел*], вл. [*кремі*, *кремја*] «тс.»;— очевидно, результат фонетичного розвитку (асиміляції голосних) типу [*окрóме*] «окремо; крім» > **окреме*, викликаного швидким темпом вимовлення слова як службового; вихідною слід вважати одну з форм, пов'язаних з *крóма* (див.).

крем³— див. **прем**.

крематорі́й, *крема́ція*;— р. *крематорі́й*, бр. *крематорі́й*, п. ч. *crematorium*, слц. *crematorium*; вл. *crematorij*, болг. *крематорі́й*, *крематорі́ум*, м. *крематорі́ум*, схв. *крематорі́(ум)*, слн. *крематорі́ј*;— запозичення з німецької (і французької) мови; нім. *Krematorium*, *Kremation* (фр. *crémation*) походять від

нлат. srematogium, srematio, пов'язаних з лат. sremo «спалюю», спорідненим з carbō «вугілля», двн. hērd «вогнище», нвн. Herd «тс.; піч». — СІС 369; Шанський ЭСРЯ II 8, 380—381; Kopaliński 536; РЧДБЕ 1982, 451; Kluge—Mitzka 402; Dauzat 218; Walde—Hofm. I 287.

[крéмез] «дужий, сильний чоловік» Я, *крéм'язень* «тс.», *крéмезний*, [крéмезливий, *крéмізкий* Ж, *крéмізний*, *крéм'язній* Ж], *крéмезніти*; — п. ст. krzemieźny «міцний як кремій, дужий, сильний», krzemieźny, krzemieźny «тс.»; — пов'язане з *крéмійнь*, хоча з словотворчого погляду цей зв'язок не зовсім ясний; припущення (Sławski III 219) про первісну форму *krēmęgъ, *krēmęžьпъ викликає сумнів через незвичність суфікса -ęgъ у слов'янських мовах; для виведення слова з польського джерела (Richhardt 69) немає підстав. — Sławski III 218—219; Brückner 275; Bern. I 609—610. — Див. ще *крéмійнь*.

крéмєна (бот.) «підбіл, Petasites Gaertn.», [крéмєнина Мак, *крéмєніця*] «тс.»; — слц. [kremenina, kremenical (з укр.); — пов'язане з *крéмійнь*; назва зумовлена тим, що підбіл росте на кремєнистих ґрунтах. — Machek Jm. rostl. 251. — Див. ще *крéмійнь*.

крéмійнь, [крéмієнь] «кремійнь» Л, [крéймях] «крем'ях» Ж, [крéймашки] «крем'яхи» Пі, Бі, [крéмієніна] «шматок кремєню; кремєнисте місце», *крéмієнка* (іст.) «рушниця», [крéмієняк] «кремійнь» Ж, [крéмінка] «кремнезем» Ж, *крéміння*, *крéм'ях*, [крéмієній] «крем'яний, кам'яний» Я, *крéмієнстий*, [крéмієнуватий] «крем'янистий» Я, *крéмінний*, [крéмінчатий] Ж, *крéм'яний*, *крéм'яністий*, [крéмієніти] «робитися твердим, як кремійнь» Я; — р. *крéмієнь*, бр. *крéмієнь*, др. *крéмієнь*, п. krzemień, ч. křemep, слц. kremej, вл. křemjeň, нл. křemjeň, полаб. kremen «камінці», болг. *крéмен*, *крéмък*, м. *крэмен*, схв. *крéмєн*, слн. křemep, стсл. *крéмы*, *крéмене*; — псл. kremu, род. в. kremenep; — споріднене з лит. [krams], лтс. krams, kręms «кремійнь», krapins «твердий; кремєнистий» і, можливо, днн. schram-sahs «меч, схожий на ніж», нн. schramm(e) «легке поранення, дряпина», свн. schram «рана

від шаблі; ущелина», schramen «розривати»; іє. *(s)ker- / (s)krem- «відтинати»; пов'язується далі з гр. κέρμα «кремійнь» на основі реконструйованої форми *khermen-, що зазнала потім впливу каму, kamene (Machek ESJČ 299). — Шанський ЭСРЯ II 8, 381; Фасмер II 370; Преобр. I 380; Sławski III 215—218; Brückner 275; Holub — Kop. 190; Schuster-Sewc 694—695; Olesch I 470—471; ЭССЯ 12, 118—123; Бернштейн Очерк 1974, 174—175; Otrębski LP I 136—138; Bern. I 609; Būga RR II 218; Trautmann 141.

крéмль «внутрішня фортеця в містах стародавньої Русі»; — р. *крéмль*, бр. *крэмль*; — певної етимології не має; найімовірніший зв'язок з др. *кромь* «окраєць», *кромьниш* «відгороджений» з іншим кореневим вокалізмом (пор. др. (псков.) *кромъ* «крéмль») або з *крéмієнь* (пор. р. [крéмієвий] «міцний, твердий» — про будівельний ліс); пов'язання з kręp- «кріпкий, міцний» (Machek Sborník FFBrU 2, 127—128) або з кипч. karmān «фортеця» (Ramstedt 227) сумнівні. — Шанський ЭСРЯ II 8, 381; Фасмер—Трубачев II 370—371; ЭССЯ 12, 117—118; Петлева Этимология 1974, 23; Соболевский РФВ 70, 86—87; Unbegaun BSL 50/2, 174; Mikl. EW 137.

[крéмпіль] «дерев'яна палиця, на яку вішають зарізану вівцю, щоб зняти з неї шкуру», [крéмпіль] «тс.» Я; — нові утворення від сприйнятих як зменшувальні форми [крéмпілець Ж, *крéмпілець* Ж, *крéмпілець* Я] «тс.», запозичених з польської мови; п. [krępolec] «шматок дерева для затискання чогось, для підвішування вбитої тварини», заст. krępolec «тс.», як і ч. krumpolec «тс.; ярмо», слц. [krumholec] «криве дерево для підвішування вбитого кабана», походить від нім. ст. діал. krumpholz (нвн. Krümholz) «криве дерево, вживане ковбасниками для підвішування вбитої тварини», утвореного з основ прикметника krum (krum) «кривий», спорідненого з гр. κρούς «тс.», та іменника Holz «дерево», спорідненого з псл. *kolda, укр. *колóда*. — Richhardt 69; Sławski III 106; Brückner 267; Machek ESJČ 297; Bern. I 606—607. — Див. ще *колóда*. — Пор. *гамулець*, *гартулець*.

[крéмсáти] «обрубувати, обтісувати сокирою Ж, цокати (сокирою), возитися з сокирою (коло чогось) Ме»;— бр. *крэмсаць* «різати тупим ножем», вл. *krjemić* «крушити, дробити», слн. *krémsati* «рубати тупою сокирою»;— лсл. *kremiti* < *(s)krem- «крушити, дробити», з яким пов'язані укр. *крім, крѳма, кромсáти*; форми з вокалізмом е можуть мати й досить пізне походження.— Куркина *Этимология* 1970, 95—96; Петлева *Этимология* 1974, 20—22; Sławski III 128, 216; Schuster-Sewc 671; Bezłaj ESSJ II 88.— Див. ще *крім, крѳма, кромсáти*. Пор.— *крем*².

крéп «нахил набік корабля, човна, літака», *крéпѳти*;— бр. *крэп*, болг. *крéп*;— запозичення з російської мови; р. *крéп, крéпѳть, крéпováть* «класти судно на бік з метою ремонту», очевидно, походить від гол. *krengen* «повертати віз; класти судно на бік для ремонту», пов'язаного з *kring* «круг, кільце», свн. *kring* (нвн. *Kring*) «тс.»; менш обгрунтоване пов'язання (*Matzenauer* 220; ССРЛЯ 5, 1617) з фр. *carène* «підводна частина судна».— Шанский ЭСРЯ II 8, 382; Фасмер II 371; Преобр. I 351; БЕР II 734; Klein 240; Vries NEW 359—360.— Див. ще *крéндель*.

крéндель, *крéндельник* «пекар, що випікає кренделі»;— р. *крéндель*, [*крéнгель*], бр. *крэндзель*, п. [*kręgiel*], ст. *kręgiel*, нл. *kringel*, *krungel*, полаб. *krangill*;— через російське посередництво запозичено з німецької мови; свн. *krengel*, *kringel* (нвн. *Kringel*) «крéндель, бублик» е демінутивними формами від *kring* (*krinc*, нвн. *Kring*) «коло, кільце, круг», спорідненого з дісл. *kringr* «кільце», а також з лит. *gręžti* «свердлити; вертїти», прус. *granstis* «свердло»; припущення про польське посередництво (Шелудько 35; Верн. I 612) непереконливе.— Шанский ЭСРЯ II 8, 382—383; Фасмер II 371; Преобр. I 381; Sławski III 104; Brückner 267; Schuster-Sewc 670; Olesch I 463; Matzenauer 220; Kluge—Mitzka 401, 406.

[**крéпѳль**] «бабка, паця (у грї в паці)»;— неясне; можливо, пов'язане з п. *kręgiel* «кегля».

[**крéпѳкати**] «хворїти» Кур;— очевидно, видозмінене запозичення з німецької мови; нвн. *kränkeln* «хворїти», *kränkeln* «слабувати, нездужати» е похідними від *kränk* «хворий» (< свн. *kränk(k)* «вузький, стрункий, малий, слабкий, нікчемний»), спорідненого з дангл. *cringal* «витися, як смертельно поранений, полягти в боротьбі», а також з лит. *gręžti* «свердлити, вертїти»; не виключений також вплив з боку якогось семантично й формально близького українського слова,— пор. укр. [*квінкати*] «плакати, стогнати», [*квѳнькати*] «жалібно нарікати, стогнати, хирїти, нездужати»; пор. болг. [*крéнкам*] «пхикаю, хничу».— Kluge—Mitzka 400—401, 406.

крéол «нащадок іспанських і португальських колонізаторів у Латинській Америці й Африці; метис»;— р. болг. *крéол*, бр. *крэ́ол*, п. *Kreol*, ч. слц. *kreol*, вл. *kreola*, м. *креол*, схв. *крéол*, слн. *kreól*;— запозичення з французької мови; фр. *créole* через ісп. *criollo* зводиться до порт. *crioulo* «креол; негр; креольський; місцевий», похідного від *criar* «створювати; породжувати; виховувати», яке продовжує лат. *creo* «створюю, виробляю, породжую».— Фасмер II 372; Kopaliński 536; БЕР II 734; Bloch—Wartburg 189; Dauzat 218; Kluge—Mitzka 404.— Див. ще *крéату́ра*.

крéп¹ «прозора шорстка тканина, звичайно чорного кольору»;— р. болг. м. *крéп*, бр. *крэп*, п. *крепа*, ч. слц. вл. *кгер*, схв. *крѳп*, слн. *krép*;— запозичення з французької мови; фр. *crêpe* «крепова тканина», ст. *cresp* «кучерявий», походить від лат. *crīspus* «кучерявий, хвилястий», пов'язаного з *crīpis* «волося», спорідненим з дангл. *hrisian* «тремтїти; трясти», двн. *hrīts* «пагін», прус. *craysi* «стебло».— Шанский ЭСРЯ II 8, 383; Фасмер II 372; Sławski III 87; Machek ESJĀ 292; БЕР II 734; Klein 371, 374; Bloch—Wartburg 189; Dauzat 218; Walde—Hofm. I 292, 293.

[**крéп**²] «міць, сила», [*крéпѳсть, крéпкѳсть*] «тс.» Ж, [*крéпѳк*] «кріпак; дуже сильна людина Кур», [*крéпѳцтво, крéпѳцький*], [*крéпѳнний*] «міцний», [*крéпкѳий*] «дуже міцний» Ж, Ме, [*крéпкол*]

«дуже» Ме, [кредіти] «скріплювати, збивати» Ж, [крéпнути] «кинути, метнути» Ж, [закрeп] (мед.) «запор» Ж, [закрeпа] «кремезна людина, здоров'як», [підкрeп] «підсилення, допомога» Нед, [скрeпé] «стик, паз, шов» Нед, [скрeпéник] «стільник, приліплений у порожньому вулику для нового рою», [скрeпéніти] «приліпити стільник у порожньому вулику»; — не зовсім ясні звукові форми з кореневим е; у випадках з ненаголошеним е допускають пояснення як північноукраїнські діалектні форми щодо літературних форм з кореневим і, в інших випадках, можливо, результат польського або російського впливу (п. krzerki, р. крeпкий). — Див. ще крiпкий.

кредешін «тонка густа шовкова тканина»; — р. болг. крeдeшiн, бр. крeндeшiн, ч. слц. krepdešin, схв. крeдe-шин, слн. krépedšín; — запозичення з французької мови; фр. crêpe de Chine, букв. «креп з Китаю, китайський креп», складається з іменника crêpe «креп», применника de (< лат. de) «від, з» і іменника (власної назви) Chine «Китай», що походить від назви першої династії китайських імператорів Chin або Hsin «Цін» (букв. «людина») (255—206 р. до н. е.). — УРЕ 6, 385; Шанский ЭСРЯ II 8, 383—384; РЧДБЕ 1982, 452; Klein 277. — Див. ще де-, крeп. — Пор. апельсін.

[крeперувати] «вмирати з голоду, здихати» Коб, [крéпнути] «умирати» Ж. О, [крипнути] «умерти» Я; — п. [kreprować] «тс.»; — запозичення з німецької мови; нім. krepieren «пропадати, здихати» походить від іт. cregare «тс.», яке зводиться до лат. cregare «тріщати, лопатися», можливо, спорідненого з дінд. kṛatē «волає, лементує, голосить», дісл. hrafn «ворон», skrafa «базикати», лтс. krepēt «бруднитися», псл. kropiti, укр. крoпiти. — Kluge—Mitzka 404; Walde—Hofm. I 290. — Пор. кропiти.

[крéплики] «пирого з капустою, сливами або рибою»; — п. krepel «пончик», ч. kraple «вид пиріжків з м'ясом до супу», ст. krapl «якесь тістечко», слц. [krapl'a] «пончик», схв. [krapes]. слн.

krār «тс.», kráres «солодкий пиріг із сиром»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. Krérel (Kräppel) «пончик, спечене на жири пухке тісто», як і двн. chārno, свн. krapfe, krepfel, krapfli, [kräpfel, kräppel, kreppel] «тс.», є переосмисленням нвн. Kräpfen «гак, зігнутий зубець, кіготь», двн. kräpfō «тс.» на підставі зовнішньої подібності; нвн. Krapfen пов'язане з Krapfi «спазм», спорідненим з лтс. grumbt «морщитися», псл. grqbъ «грубий», укр. грóбий. — Шелудько 35; Richhardt 69; Sławski III 87—88; Brückner 265; Bern. I. 607; Kluge—Mitzka 400, 401. — Див. ще грóбий.

[крес] «край, кінець» Я; — запозичення з польської мови; п. kres «лінія кордону, край», як і ч. заст. kres, krys «тс.», походить від свн. kreiz «круг, коло, округ» або снн. krēs «тс.», етимологічно пов'язаного з свн. kritzen «креслити, вирізати риси». — Sławski III 89—90; Brückner 266; Bern. I 610; Kluge—Mitzka 403. — Див. ще крeслити.

кресаня, кресак, кресаніна, кресанка — див. крiси.

кресати, кресало «шматок сталі, яким викресують вогонь; [ламаний візерунок на глиняному посуді Я]», [кресачка] «легенка сокира» Ж, [крeсeво] «кресало» Пі, [крeсiво Пі, крeсiло Ж] «тс.», [крeснiця] «крем'яний курок у рушниці» Я, Ж, [крeшeліне] «тс.» Ж, [крeсак] «рушниця», [кріс] «тс.», [крeсь] (виг.); — р. (заст. діал.) крeсать «кресати», бр. крeсacь, крeсiць, п. krzesać, ст. křzosać, ч. křesati, слц. kresat', вл. křesać, нл. [křasaš], схв. крeсати, слн. kresāti; — псл. kresati (krešq); — дальші зв'язки непевні; пов'язується (ЕССЯ 12, 124—125) з псл. krasa «краса» і реконструюється давніше значення «створювати, творити»; зіставляється (Sławski III 225—227) з kremu (kremene) «кремій», kremsati і зводиться до іе. *(s)ker- «краяти, відтинати»; вважалося (Otrębski LP I 137—138) результатом контамінації слів česati і *kremu; спроба пов'язати з гр. κρέω «б'ю, стукаю», виходячи з припущення про зв'язок з κρέσνα «ткацький станок» (Bezzenberger ВВ 27, 170) непереконлива; немає

достатніх підстав зближувати також з лит. *krósnis* «піч», лтс. *krāsns* «тс.» (Топоров IV 179; Fortunatov ВВ 3, 67; Bern. I 611; Skok II 190—191) і лит. *krešėti, krešti* «запикатися, згортатися» (про молоко) (Matzpenauer LF 9, 24—25), як і з ч. *klestiti* «обрубувати гілля; каструвати», лит. *skleimpti* «різати, тесати, стригти» (Machek ESJC 300).— Шанський ЭСРЯ II 8, 386; Фасмер—Трубачев II 373; Преобр. I 387; Brücker 275.

[креска] «риска» Я;—запозичення з польської мови; п. *kreska* «тс.» пов'язане з *kresa* «лінія», від якого походить укр. *кріси* (див.).

креслити, креслення, кресляр, креслярня, накреслення, неокреслений, переднакреслення;— бр. *креслиць*, ч. *kresliti*, слц. *kreslit'*, вл. *kreslic*, нл. *kresliś*;— очевидно, запозичення з польської мови; у п. *krešlic* «креслити» злилося два слова, запозичені з німецької мови: п. ст. *kresic, krysic*, що походить від свн. *kritzen* «креслити, проводити лінії», пов'язаного з *kratzen* «шкрябати», і п. ст. *kryšlic, kryšlac*, що зводиться до снн. *krisselen* (нвн. *kritzeln*) «дряпати; мазувати, писати кривулями» з первісним значенням «креслити, робити лінії», пов'язаного з *kritzen*; немає достатніх підстав виводити безпосередньо з п. *kres* (*kresa*) (Bern. I 610) і вважати це слово праслов'янським (Brücker 266).— Sławski III 91—92; Machek ESJC 292; Kluge—Mitzka 406.

креснути «танути; рушати навесні» (про кригу), *скресати* «тс.»;— не зовсім ясно; найімовірніше, етимологічно пов'язане з р. [крес] «оживання» і [крес] «тс.», схв. *крїјес* «купальський вогонь; найбільша літня спека», з псл. **krъzъ, *krъzъ* «оживлення, оживання (природи, зокрема, річок після зимової скутості)»; далі можливий зв'язок із псл. *kresati* «кресати» (якщо прийняти реконструкцію його давнішого значення «створювати, творити»).— Фасмер II 372—373; ЭСРЯ 12, 140.— Пор. **воскресати, кресати.**

[крест] «хрест» Ж, [кресбіни] «хрестини» Бі, [кресник Ж, крестини Ж, крестбіни Ж], [крестець] «хрест?» Ж, [крецітина] «полотно з хрестоподібним

візерунком» Ж, [крецітка, креціточка] «тс.» Бі, [крецістний] «хрестатий, хрестоподібний» Ж, [крецітий] «тс.» Ж, [крестіти] Ж;— р. *крест*, др. *кръстъ*, п. [krzest] «хрещення», ч. *křest*, слц. *krst*, вл. *křest*, нл. *křest* «тс.», болг. *кръст* «хрест», м. *крст*, схв. *крст* «тс.», слн. *křst* «хрещення», стсл. **кръстъ** «хрест»;— псл. **krъstъ* «Христос»;— вважається раннім запозиченням з германських мов; двн. *Krist, Crist, Christ* «Христос», яке на слов'янському ґрунті набуло значення «розп'яття», а потім «хрест взагалі», походить від лат. *Christus*, яке зводиться до гр. *Χριστός* «Христос», букв. «помазаник», пов'язаного з *χριστός* «придатний для натирання; помазаний», *χρίω* «змащую, натираю», що зіставляється з лит. *grīėti* «знімати (вершки з молока)», снн. *grēte* «бруд»; непереконливі версії про походження цього слова від гот. *christus* (Stender-Petersen 420; Kiparsky GLG 234—236) або від двн. *chriuz* «хрест» (Корш Сб. Дринову 56—57); малоюмовірна думка про автохтонність слова **krъstъ*, нібито утвореного від *krъstъjapinъ* (Skok RES 7, 195—196).— Шанський ЭСРЯ II 8, 387; Фасмер II 374; Преобр. I 383; Sławski III 85—86; Brücker 185; БЕР III 50—56; Skok II 197—198; Bezlaј ESSJ II 102; Bern. I 634; Kluge—Mitzka 117—118; Frisk II 1120.— Пор. **хрест.**

[крестовік¹] (бот.) «жовтозілля звичайне, *Senetio vulgaris* L.» Ж, [крестовник] «тс.» Мак;— р. *крестовник*, схв. [крстовник];— мабуть, калька нім. *Kreuzkraut* «тс.», букв. «хрестова трава» (пор. ч. *křížové koření* «тс.»), хоч мотивація назви не зовсім ясна.— Див. ще **крест.**

крестовік²— див. **хрестовік.**

[крет] «кріт», [кретівка] «купка землі, вирита кротом», [кретичина, кретоватина, кретовіне] «тс.» Ж, [накретіти] «нарити землі» (про крота) Ж;— запозичення з польської мови; п. *kret* відповідає укр. *кріт.*— Richhardt 69; Sławski III 93.— Див. ще **кріт.**

кретін «ідіот», *кретинізм*;— р. *кретін*, бр. *крэцін*, п. *kretyn*, ч. слц. слн.

krétén, вл. kretin, болг. кретѐн, м. кретен, схв. крѣтѐн; — через німецьке посередництво (н. Kretine) запозичено з французької мови; фр. crétin «кретин» є за походженням діалектним варіантом слова chrétien (ст. christian, chrestien) «християнин», що продовжує лат. christiānus «тс.», похідне від Christus (< гр. Χριστός) «Христос», бо недоумкуватих вважали угодними богів істотами; пор. у зв'язку з цим укр. *божевільний*, дінд. devānāmpriya «дорогий богам; недоумкуватий, ідіот». — СІС 369; Шанский ЭСРЯ II 8, 389; Фасмер II 375; Sławski III 94; Koraliński 536; Kluge—Mitzka 404; Bloch—Wartburg 190; Dauzat 219. — Див. ще *християнін*.

крех (орн.) «крохаль довгоносий, Mergus serrator L. (Anas boschas), [крѣхавка] «крякання» Ж, [крѣхати] «крякати» Ж; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з характером крику птаха. — Булаховський Вибр. пр. III 196. — Пор. *крохаль*.

крѣт «птаха з родини соколинних, Falco gyrfalco L., крѣйтка «Chettusia gregaria Pall.»; — р. *крѣчет* «кречет», бр. *крѣчат*, др. *кречетъ*, п. krzeczot «тс.», стсл. *кречетъ* «цикада»; — псл. křečětъ звуконаслідувального походження, подібне до п. krzeczek «хом'як», гр. κρέξ (якийсь птах), κίρμος «яструб», лит. крока «гагара», дінд. krakara-/kraka- «порода куріпки»; гіпотеза про запозичення з монгольської мови (монг. kurgūt «яструб» — Karłowicz SWO 317) безпідставна. — Булаховський Вибр. пр. III 196; Фасмер II 375; Шанский ЭСРЯ II 8, 389; Лопатин ЭИРЯ II 147; Преобр. I 384; Sławski III 212—213.

[**крѣка**] «жіночий вовняний пояс для підперізування спідниці» Я; — очевидно, результат спрощення форми [крѣчка], пов'язаної з *крайка* «вид пояса», похідним від *край*¹ (див.).

[**крѣчний**] «ввічливий, чемний, люб'язний»; — запозичення з польської мови; п. ст. krzeczny «ввічливий, гречний; чемний» є початковою формою пізнішого grzeczny, що зайшло в українську мову в формі *грѣчний* (*грѣчний*). — Sławski I 369—370, III 212. — Див. ще *грѣчний*.

кречун — див. *крачун*.

[**крѣсет**] (бот.) «чорноклен, Acer tataricum L. (Acer campestre L.)» Ж; — неясне.

кривавник¹ (бот.) «деревій, Achillea millefolium L.», [крававник Мак, корвавник Мак, кравнік Ж, кравник Мак, кривавник Мак, кривавник, кривавниця Ж, кривавник, кривавник Мак, кровнік] «тс.»; — р. [крававник, кривавленник, кривавник, кривавниця], бр. *криваўнік*, [кривавець], п. krwawnik, ч. [krvavnik], схв. [кривавац] «тс.»; — пов'язане з *кров*, *кривавий*; назва зумовлена застосуванням деревю як кровоспинного засобу (Носаль 19—22; Попов Лек. раст. 249—250; Нейштадт 559). — Шамота 64—65. — Див. ще *кров*.

[**кривавник**²] (бот.) «звіробій звичайний, Hupericum perforatum L.» Лік. росл., [кравнік] Пі, Ж, [крівник, кривця Г, кров, кровавец, кровавник, кровник, кровця] Мак «тс.»; — р. [кривавець] «звіробій чотиригранний, Hupericum quadrangulatum L.», [кривавник] «звіробій звичайний», [кроволик] «тс.», бр. [криваўнік, кроўка] «тс.», [кривавець] «звіробій плямистий, Hupericum maculatum Crantz.», ч. [krevniček] «звіробій звичайний», схв. *кривавац*, слн. krvávec «тс.»; — похідні утворення від *кров*; назви зумовлені тим, що розім'яті пелюстки квіток звіробою забарвлюють у криваво-червоний колір; пор. інші назви звіробою: укр. [заяча кривця], р. [заячя кровца], бр. [заячка кроў]. — Шамота 64—65; Machek Jm. rostl. 148—149. — Див. ще *кров*.

крівда, [крівдиця], кривдник, [кривдівий] Ж, кривдний, кривдити, [кривдувати (собі)] «ображатися», [кривдуватися] «тс.», [завкрівдно] «кривдно, прикро», [завкрівдно] «тс.; заздрісно (Ме)», [окривджати] «кривдити», [укривджати] «тс.» Пі, [укривдити] «скривдити», [укривдження] «покривдження» Пі; — р. болг. м. *крівда*, бр. *крівуда*, др. *кривьда*, п. krzywda, ч. křivda, слц. krivda, вл. křivda, нл. kšivda, схв. *крівда*, слн. krivda, стсл. *кривьда*; — псл. *кривьда* «неправда, несправедливість, кривда», похідне від *kriviti* «кривити, робити неправильні вчинки», *krivъ* «неправий,

несправедливий, кривий»; на думку Ендзеліна (Endzelin RS 13, 64), утворення типу псл. *krivъda, *pravъda, *vogъъba виникли внаслідок дисиміляції з давніших *krivъba, *pravъba, *vogъъba.—Шанский ЭСРЯ II 8, 390; Коломієць УМЛШ 1967/6, 9; Sławski III 246; Brückner 276; Machek ESJČ 301—302; ЭССЯ 12, 175—177; Būga RR I 111; II 32, 165.— Див. ще **кривий**.— Пор. **правда**.

кривій, [кривувастий] Я, кривувастий, кривулястий, кривулькувастий, кривульчастий, [кривак] «зрубане криве дерево; посудина, в якій смажать поросят; заець», [криванжя] «кривий», [кривець] «тс.» Я, кривізні СУМ, Ж, кривина, [кривко] «кривий» Я, [кривлюга] «криве сучкувате дерево» Ж, [кривуляка] «тс.» Ж, кривляка, [кривондьяга] «кривий, безногий, безрукий» Ме, [кривондьяка] «тс.» Ме, кривулина, кривуля «крива лінія; кривий; [шабля] Я», кривулька «крива лінія; [кривий] Ж», [кривульки] «узор на крашанці, на глиняному посуді» Я, [кривунда] «кривий» Я, [кривунок] «закрут, заворот» О, [кривух] «криве дерево» Ж, [кривуца] «кривоніго» Я, [кривуца] «кривий» Ж, [кривати] «кульгати» Ж, кривіти, кривіти, кривлятися, [кривувати] «бути кульгавим», [кривуляти] «робити криві лінії; кульгати, шкандибати», накриво, [покривий] «кривуватий» Нед, покривуліти «покривити», [окриволіти] «окривіти» Нед, [скривуліти] «тс.» Нед, скрива «скоса»;— р. кривой, бр. кривей, др. кривши, п. krzywy, ч. křivý, сл. krivý, вл. křivý, нл. křivý, полаб. kraivē, болг. м. крив, схв. крив «кривий; покалічений», слн. kriv, стсл. **кривъ**;— псл. *krivъ «кривий, вигнутий, викривлений, покалічений, кульгавий; несправедливий, поганий; лівий; винний»;— споріднене з лит. kėivvas «кривий, фальшивий», krivis «кривобокий, кривий», [kraivvas] «кривий, косий», лтс. krails «зігнутий», kėievas «кривий», kraitait «хитатися»; балт.-сл. *kėi-vo- розглядається як розширення іє. *(s)keg- «вигинати, кривити, крутити», з яким, можливо, пов'язані також лат. curvus «зігнутий; закривлений, кривий», гр. κούτος «тс.»,

ав. skarəpa- «круглий».— Коломієць УМЛШ 1967/6, 9—10; Шанский ЭСРЯ II 8, 391; Фасмер II 376; Преобр. I 385; Sławski III 252—256; Brückner 276; Machek ESJČ 301—302; ЭССЯ 12, 171—174; Берн. I 618—619; Trautmann 140—141; Būga RR I 325; Fraenkel 203, 305; Мартынов Язык 73; Walde—Hofm. I 317—318; Frisk II 21—22; Persson Beitr. 312, 775, 909; Pokorny 936.

[кривіки] «черевики» Ж;— неясне. **кривичі** (одн. кривич) «східнослов'янське плем'я, що жило у верхніх Дніпра, Західної Двіни і Волги»;— р. кривичий, бр. кривичі, др. кривичи;— похідне утворення від імені родоначальника племені *Кривъ, що виникло на основі прикметника кривъ «кривий»; від назви кривичів походять лтс. kėievs «росіянин», Kėievija «Росія», лит. kėievai «росіяни».— Фасмер II 375—376; Иванов — Топоров Сл. языкозн. 1983, 158—159; Perwolf AfSIph 7, 594.— Див. ще **кривій**.

[кривовірто] «похило, косо» Ж;— очевидно, складне утворення з основ прикметника кривий та дієслова вертіти (див.).

[кривок] (орн.) «одна з порід кулика» Я;— очевидно, запозичення з російської мови; р. кривок «кулик-сорока строката, Haematopus ostralegus L.», як і [кривець, кривка] «тс.», найвірогідніше, є похідним від кривой (крив); мотивація назви не зовсім ясна; можливо, йдеться про криві голінасті ноги, характерні для куликів взагалі.— Див. ще **кривій**.

[кривоплечий] «кривоплечий»;— складне утворення з прикметника кривий та іменника плечє, в якому нерегулярне чергування ч—к, очевидно, пояснюється впливом прикметникових форм на -кий типу високій, широкій, кривобокій.— Див. ще **кривій**, плечє.

[кривух] (бот.) «кривоцвіт польовий, Lycopsis arvensis L.» Ж;— похідне утворення від кривий; назва зумовлена, очевидно, вигнутою кривою формою вінчика квітки (Нейштадт 454).— Див. ще **кривий**.

кріга¹, крижіна, [крижмак] «шматок льоду, на якому діти спускаються

взимку з гори» Я, *крижаній*, [крі́ж-ний] «льодяний, зимовий» Пі, [крі́ж-ніти] «замерзати» Пі, [накрі́жник] «кригоріз (коло моста)», *скрижаніти*; — р. *кря*, *крі́га*, *икра́*, бр. *крі́га*, др. *кра*, п. ч. *кга*, слц. *кга*, *кгу́га*; — псл. **јъкга*, яке, можливо, за допомогою збільшувального суфікса *-ig-* набуло форми **јъкгіга*; дальші зв'язки неясні; зіставлення з ав. *аѣха* «лід, мороз», перс. *уех* «лід» (Вєрп. I 424; Преобр. I 268; Зализняк ВСЯ 6, 35), з дісл. *ја́кі* «крига», дангл. *gicel* «тс.» (Machek ESJČ 287), з цсл. *скра* «брила», **скрига* (Соболевский РФВ. 67/1—2, 212—213), з *ікра* «згусток, пухлина» (ЭССЯ 8, 217—220; Вгückner KZ 44, 33), як і спроба виведення з іє. **qag-*, **qeg-* «бити» (Потебня К ист. зв. IV 61—62) або з бр. **крьхаць* «кришити», **крьха* (Міхневіч Белар. лінгв. I, 72), малопереконливі. — Фасмер II 376; Sławski III 41—42.

[крі́га²] «рибальська снасть у вигляді нагягнутої на обручі сітки з крилоподібним пристроєм для спрямування риби в середину сітки» Л, [ре́га] «рибальська снасть» Ник, [ре́галя, ри́голя] «тс.» тж; — р. [крі́га] «рибальська сітка, волок», бр. *крі́га*; — неясне. — Пор. *дриго́ла*, *крижова́тка*.

крі́ги, *крі́жка*, *крижій́нка* — див. *кряг*.

[крі́гнати] «стогнати, крєктати; хиріти»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [крі́гнути] (пор.).

[крі́гнути] «заскреготати» Я; — результат видозміни форми *скрі́гнути* «скрипнути», в якій початкове кореневе *с-* стало сприйматися як префікс. — Див. ще *скрі́гати*.

[кри́гушка] (орн.) «рінник, *Cinclus cinclus* (aquaticus) L.» Ж; — неясне.

криж «хрест; [стара міра довжини від носка правої ноги до кінця середнього пальця витягнутої лівої руки; кінці віжок, які перехрещуються біля вуздечки Я]», *крижа́к* «хрестоносець; [рибальський сак; верх, будка візка]», [кри́жалні́ця] «хлястик; у возі — рейки, які скріплюють полудрабки спереду і ззаду» Па, *крижа́цтво* «лицарі тевтонського ордену», [кри́жевні́к] «той, що по-

клоняється хресту, католик» Я, [крі́жик] «частина кінської зброї, що лежить уздовж хребта» Ме, [кри́жіна] «вид страви з м'яса на крижах» Я, *крі́жі* «нижня частина спини; задня частина тулуба тварини; [роздвоєні кінці віжок у парокінній упряжці Л]», [кри́жівка] «спинна частина яловичини» Ж, [кри́жівкі] «віжки для пари коней» О, [кри́жіванці] «тс.» О, *крижі́внійця* «дошка, що з'єднує вгорі полудрабки воза; (бот.) хрестовниця, *Crucianella* L.; [тирлич хрестовидний, *Gentiana cruciata* L. Мак; хлястик (в одязі) Ме]», [крі́жниця] «ремінь через хребет коня від сторонки до сторонки» О, [кри́жовні́ця] «дошка, яка скріплює полоззя саней спереду» Я, [кри́жу́вка] «тс.» Я, [кри́жу́ля] «корова, на крижу біла» О, *кри́жа́стий*, [кри́жа́тий] «крижастий», [кри́жні́стий] «тс.», [кри́же́вий] «квадратний», *кри́жовій* СУМ, Г, *крі́жем* «хрестом» УРС, [кри́жом] «тс.» Я, [кри́жа́ти] «ставити хрести», [кри́жува́ти] «тс.; розпинати на хресті», [кри́жува́тися] «схрещуватися; розтягати руки так, щоб виникала форма хреста; ламати руки від горя» Ж, [накрі́жник] «поздовжня стрічка шлеї, пришита до укісних ремінців на крупі коня», [на́окриж] «навхрест» Ж; — р. *крьж* (заст.) «католицький хрест; знак хреста, що ставиться для замітки чогось; хрестоподібна рукоятка холодної зброї», бр. *крьж* «хрест; круп; крижі; мотовило; хрестовина», др. *крижъ* «хрест», п. *krzyż* «хрест; крижі», ч. *kříž* «хрест; крижі; мука», слц. *kríž* «хрест; копиця з 15 снопів; трефа; (бот.) хрест-трава, *Paris quadrifolia* L.», вл. *kříž* «хрест; частина хребта»; нл. *kříž* «хрест», болг. [кри́ж] «великий хрест при дорозі», схв. *крі́ж* «хрест; копиця снопів», слн. *kríž* «хрест; копиця з 15 снопів; трефа», цсл. *крижъ* «хрест»; — очевидно, запозичене через посередництво польської, чеської і словенської мов з романської мови північно-східної Італії (можливо, старофріульського або венеціанського діалекту італійської мови); ром. **kròdže*, **kròže* (< лат. *crux* «хрест», зн. в одн. *crucem*, влат. *cròse*, пор. фріул. *croz*, іт. венец. [krože] «тс.») з вузьким *o* на

слов'янському ґрунті мало дати початково *kǫǫzъ, звідки *kǫǫzъ і далі, в частині слов'янських мов, kǫǫzъ; лат. *сгих* споріднене з дінд. *krūficati* «гнеться», дісл. *hrugg* «спина», двн. (h)rukki «тс.», сірл. *сгūach* «купа, горб», корн. *сгис* «горб»; думки про походження від двн. *krūzi* (*chrūzi*) «хрест» (Mikl. EW 141; Uhlenbeck AfSlPh 15, (488) або іструм. *kruze* «тс.» (Kiparsky GLG 114—115) менш переконливі. — Richhardt 70; Фасмер II 388; Sławski III 256—258; Brückner 276; Stieber RSl 26/1, 33—34; Machek ESJČ 302; Holub — Кор. 191—192; Skok II 201—202; Bezlaј ESSJ II 94; Bern. I 619.

[крижálка] «цілий качан квашеної капусти», **[крижівка]** «тс.» Ж, **[крижівка]** «головка капусти» Мак, **[кружівка]** «тс.» Мак;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з ч. *křížala* «сушений шматок яблука», слц. *křížala* «скибочка», *krúžalka* «тс.», *okruželka* «чверть яблука, головка капусти, картоплини», які зіставляються з *чиріжити*, р. **[чакрїжити]** (Machek ESJČ 302); можливо, проте й зв'язок з формою **кружálка* (від *круж*).

[крижánка] (іхт.) «(молодий) лящ, Abramis brama L.» Мо, Берл;— неясне.

[крижáти] — див. *круг*.

крижень (орн.) «велика дика качка, Anas platyrhynchos L.», **[крижáвка, крижáк, крижánка, крижівка]** Ж (з п.?), **крижніца** Л, **крижніяк**, **крижнія** УРС, Ж, **[крижнá (утка)]** Ж, **крижнева (качка)** Шарл «тс.»;— р. **[крїжень]**, бр. **крїжань**, п. *krzyżówka* «тс.»;— похідні утворення від *криж*; назви зумовлені, очевидно, хрестоподібною формою крижня під час польоту. — Sławski III 262; Strutyński 75—76, 144.— Див. ще *криж*.

[крижи] (бот.) «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Nees. (Aster)» Мак;— очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. **[krzyżuk]** «зірочка; знак у вигляді зірочки», пов'язане з *krzyż* «хрест»; назва зумовлена зіркоподібною формою квітки (Нейштадт 546) (як паралель пор. літературну назву *айстра*, пов'язану з гр. *ἀστὴρ* «зірка»).— Див. ще *криж*.

[крижівка] «частування того, хто уперше в селі косить» Ж;— неясне.

[крижівник] (бот.) «агрис звичайний, Ribes grossularia L.» Мак, **[крижівник]** Ж, **крїжівник** Мак «тс.»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. **крїжівник** «агрис» є, мабуть, неточною калькою в вигляді утворення, похідного від р. **[крїж]** «(католицький) хрест», якоїсь німецької діалектної назви цієї рослини (пор. нвн. **[Krisdohre]** «агрис» (букв. «хрестовий терен»), **[Kristólbeere]** «тс.» (букв. «ягода терну хрестового»), **[Krisdore]** «тс.»); менш обґрунтоване виведення слова від п. **krzeżewnik* (Соболевский РФВ 70, 88; Шанский ЭСРЯ II 8, 420), від нім. *Krausbeere* «агрис», *Kräusebeere* «тс.» (Преобр. I 397; Горяев 171) або п. *krzew* «кущ» (Грот Фил. раз. II 492).— Фасмер II 388.— Див. ще *криж*.

крижмо «біла тканина, в яку сповивають дитину хрещені батьки після обряду хрещення; полотно як подарунок новонародженому від хрещеної матері», **[крїжма]** «тс.»;— р. **[крїжмы]** «крижмо», др. **крїжъмо** «миро», **крїжъма** «тс.», п. *krzyżmo* «тс.»; [полотно в обряді хрещення дитини];, ч. вл. *křížmo* «миро»;— запозичене через польське і, далі, чеське посередництво з давньоверхньонімецької мови; двн. *chrismo* «миро», свн. *crisme* «тс.» походять від лат. *chrisma* «миро; помазання», запозиченого з грецької мови; гр. *χρίσμα* «мазь; масло; помазання» пов'язане з *χρίω* «змазую, фарбую»; думка про безпосереднє запозичення слова в українські говори з грецької мови (Дзендзевський НЗ УЖДУ 13, 104) позбавлена підстав.— Richhardt 70; Фасмер II 376; Фасмер ГСЭ 2, 286; Sławski III 259; Brückner 276; Machek ESJČ 302; Bern. I 619; Meillet RÉS 6, 41.— Див. ще *крест, християнин*.

[крижовáтка] «риболовний сак»;— неясне; можливо, пов'язане з **[крїга]** «рибальська снасть у вигляді натягнутої на обручі сітки» (пор.).

[крижўлка] «чайка (?)» Ж, **[крїлїжечка]** «тс.» Ж;— етимологія і взаємозв'язки неясні.

кріза¹, *крізісний, крізовий, кри-тичний*;— р. *криз* (з фр., ст. *криза*), *крізіс* (з нім.), бр. *крізіс*, п. *kryzys*, ч. *krize*, слц. слн. *kríza*, вл. нл. *kríza*, болг. схв. м. *кріза*;— запозичення з французької мови; фр. *crise* «криза, перелом» засвоєне як медичний термін з латинської мови; лат. *crisis* «криза, рішучий поворот, перелом» походить від гр. *κρίσις* «переломний момент, криза; вибір; розрізнення; міркування; суд, рішення, вирок», пов'язаного з *κρίνω* «розділяю; вибираю; виношу рішення; суджу, обвинувачую», спорідненим з лат. *sereno* «відокремлюю, відрізняю», гот. *hrains* «чистий», псл. *krojiti*, укр. *крі́ти, край*.— СІС 370; Шанский ЭСРЯ II 8, 391—392; Фасмер II 376; Sławski III 205; Kopaliński 539; Holub — Lyer 268; Dauzat 220; Frisk II 20—21; Boisacq 518—519.— Див. ще **край**¹, **крі́ти**.— Пор. **декрѣт**, **дискримінація**, **кримінал**, **критика**.

кріза² «жабо, оборка (навколо шиї) Ж;— п. *krzyza* «гофрований жіночий комір», *kreza* «тс.», *krezy* «криси (капелюха); (ст.) нутрощі», вл. *krjóz* «оборка навколо чепця; жабо; брижі», нл. *kryza* «жабо», *krjuzza* «тс.»;— через польське посередництво запозичене з німецької мови; нвн. ст. *Krös* «щось кучеряве; збористий комір, жабо; брижі», *Gekrös*, *Gekröse* «тс.» (< свн. *gekroese* «потрухи, тельбухи», двн. **krösi* «тс.») споріднене з снідерл. *croos* (гол. *croost*) «нутрощі (тельбухи) тварини», нвн. *kraus* «кучерявий», свн. *krūs* «завивка», снідерл. *kruis* «тс.», гол. *croes* «розкуйовджений», сангл. *crous* «кучерявий».— Шелудько 35; Richhardt 37; Sławski III 97—98; Brückner 266—267; Kopaliński 536; Bern. I 611—612; Kluge — Mitzka 243, 401.— Пор. **кру́ски**.

кри́й — див. **край**².

крик, [*крікало*] «вид ритуальної гри у Галичині і на Прикарпатті біля тіла померлого» Я, [*кріка́ч*] «крикун» Я, [*криклівець*] «крикливий, буйний Ж; хвороба у грудних дітей Бі», [*криклівиці*] «хворобливий стан дитини, коли вона безугавно кричить без сліз; нервова захворювання, істерія», *криклівиця*, *крикня́ва* «крик багатьох людей; шум,

галас, гамір», [*криковиця*] «крик, галас» Пі, [*крікси*] «безсоння дитини, яке супроводжується плачем», *крикун*, [*крикуня́ка*] (збільш.) «крикун» Я, *крикю́ха*, [*крічма*] «кричучи», [*крічмо*] «дуже різко, пронизливо» Ж, *криклі́вий*, *крикю́чий*, *кричу́щий*, *крича́ти*, *о́крик*, *окрича́ти* «окликати; [оголошувати]», *по́крик*, *скрик*, *скрича́ти*;— р. м. *крик*, бр. *крык*, др. *крикъ*, п. *krzyk*, ч. вл. *krík*, слц. *krík*, нл. *ksík*, болг. [*крича́*] «кричу», схв. *крі́к*, слн. *krík*, стсл. **кричати** «кричати»;— псл. *krí kь*, пов'язане з *krícati* (< **krík-ě-ti*) «кричати» (як *клик*: *кля́кати*);— споріднене з лит. *krŭkti*, *krŭkšti* «гучно кричати, верещати, пищати, квакати», лтс. *krška* «той, що сміється», *krŭklis* «крикун», свн. *reiger* «чапля», дангл. *hrágra* «тс.», кімр. *cruch* «хрипкий», гр. *κρίξη* «тріщи; кричи»; іє. **kr-* звуконаслідувального походження.— Шанский ЭСРЯ II 8, 399—400; Фасмер II 376—377; Преобр. I 385; Sławski III 238—241; Brückner 275—276; Machek ESJČ 301; Holub—Lyer 270; Holub — Kop. 191; БЕР III 11, 14; Bezljaj ESSJ II 23; ЭССЯ 12, 155—156; Bern. I 616; Mikl. EW 140; Meillet Etudes 371, 391; Fraenkel 298—299; Mühl.-Endz. II 278; Būga RR II 331; Frisk II 17—18; Boisacq 516—517; Pokorny 570.— Пор. **кля́кати**.

крі́кати (про крик сірої чаплі) Ж;— р. [*крікаты́*] (про крик ворона, гуски, лебедя), вл. *kríkac* «кричати, як чирок», м. *крика* «кричить» (про птаха), слн. *kríkati* «кричати» (про гусей, журавлів);— псл. **krykati*, похідне від вигуку *kry*, що імітує крик птаха; отожнення з псл. *kríkъ* «крик», *krícati* «кричати» (Sławski III 241) позбавлене підстав.

крікѣт «гра»;— р. болг. *крікет*, бр. *крыкѣт*, п. *cricket*, *krykiet*, ч. слц. *kriket*, схв. *крікет*, слн. *kriket*;— запозичення з англійської мови; англ. *cricket* походить від фр. ст. *crîquet* «палка, кий у грі», яке зводиться до снідерл. *cricke* «палиця», спорідненого з дангл. *cruce* «милиця», англ. *crutch*, днн. *krukka*, шв. *krykka*, снідерл. *crucke*, гол. *kruk*, двн. *krucka*, нвн. *Krücke* «тс.».— СІС 370; Kopaliński 185, 538; Kluge—Mitzka 408; Klein 372, 378.

[кри́ла] «стіжок, купа, копиця» Ж, [крило́] «прикриття, парасолька (від дощу, сонця)» ВЕУг;— очевидно, похідні утворення від *кρίти* (див.).

кри́лас «підвищене місце у церкві для хору» СУМ, Ж, [клірос, крило́с] «тс.» Ж, [клирошани́н, крилошани́н] «той, що співає на криласі» Ж;— р. [кри́лос, кри́лос], клі́рос, бр. клі́рас, др. *крылосъ, крилосъ, клиросъ*, болг. м. *кли́рос*, стсл. *клиросъ*;— через старослов'яньку мову запозичене в давньоруську в середньогрецької; сгр. κλήρος «жереб; те, що дісталось за жеребом, частка, спадщина, надбання; (перен.) християнська громада; духовництво» є тим самим словом, до якого зводиться й *клір*; первісна форма *клирос* зазнала зміни, очевидно, під впливом слова *крило́* «бік».— Фасмер II 251, 389; Шанський ЭСРЯ II 8, 161; Преобр. I 316, 398—399; Горяев 143; Берн. I 520; Mikl. EW 199.— Див. ще *клір*.

крило́¹ «літальний орган», [кри́ла] «плавці, пера у риби» О, [крила́н] «вид кажана, Pteropus» Ж, [крила́тиця] (зоол.) «крилоподібний слимак, стромб, Strombus» Ж, крила́тка «верхній чоловічий одяг; сухий плід деяких дерев», [крила́ч] «ятір з крилами» Ник, крила́ш «помічник рибальського отамана», [крилі́нка] «вид кажана, Pterocarpium» Ж, [криля́к] «крилатка (плід)» Ж, криля́, крильча́тка «механізм, складовою частиною якого є крила», [крила́стий] «крилатий» Ж, крила́тий, [крилові́й] Ж, крильни́й Ж], крильча́стий, від-кри́лок, [закри́льщик] «крайній облавник», надкри́ла «передні крила жуків і комах», [надкри́ле Ж, надкри́ля Ж], надкри́лля «тс.», [окри́ле] «мис, коса» Ж, [окри́ль] (зоол.) «крилоподібний слимак, стромб, Strombus» Ж, окри́лати́ти, окри́ляти, обезкри́лити, [одкри́ле] «крило, фланг» Ж, передкри́лок, [підкри́лко] «стіна ятера» Мо, підкри́лля, підкри́лок, [розкри́литися] «розхристатися (особливо йдучи чи біжучи)» Ме, [узкри́ле] «крило; облямівка, край, кут, ріг; кордон, рубіж» Нед;— р. бр. *крыло́*, др. *крило* «крило; пазуха; фланг», п. *skrzydło, [krzydło]*, ч. *křídlo*, слц. *křídlo*, вл. *křídlo*, нл. *kšídlo*, полаб. *kreidele*,

болг. *крило́*, м. схв. *кри́ло*, слн. *křílo*, стсл. *крило*;— псл. *křídlo, *skřídlo*, суфіксальне утворення від дієслівної основи псл. **skři-* (< іє. **skrei-*) «літати»;— споріднене з лит. *skriėti* «літати, швидко бігти; повертатися», лтс. *skriet* «бігти», дісл. *skřída* «відходити, йти вперед», свн. *schřítien* «крокувати; сідати на коня», нвн. *schreiten* «крокувати, ступати»; др. *ы* (зам. *и*), відбите в р. *ы*, з'явилося внаслідок контамінації з *крити* (> р. *крьть, крыльцо́*); сумнівне виведення (Schuster-Sewc I 698—699) від псл. **(s)křid-/*(s)kryd-* з іє. **(s)křī-/*(s)křū-* «різати».— Шанський ЭСРЯ II 8, 420—421; Фасмер II 388—389; Трубачев Этимология 1963. 41; Преобр. I 398; Горяев 171; Брандт РФВ 18, 28; Brückner 497; Machek ESJČ 301; Olesch I 468; БЕР III 11—12; Skok II 195—196; Bezlaž ESSJ II 92—93; ЭССЯ 12, 152—154; Bern. I 615; Meillet Études 316; Trautmann 267.

[крило́²] (бот.) (у сполученні [крило орлине] «астрагал солодколистовидний, *Astragalus glycyphylloides* DC.»);— результат перенесення назви пташиного крила на рослину, зумовленого, можливо, деякою подібністю розгалужених стебел астрагалу до розгорнутих орлиних крил (Федченко — Флеров 571; Флора УРСР VI 455).— Див. ще крило́¹.

[кри́зма] «цинковий купорос» Ж;— р. [кри́мза, кри́мза];— неясне; спроба пов'язання з фр. (*vitriol blanc*) *стémeux* «тс.» (Горяев Доп. 2, 20) непереконлива з фонетичного боку.— Фасмер II 389.

криміна́л «карний злочин; (заст.) в'язниця», криміналі́ст, криміналі́стичка, криміна́льник «карний злочинець», криміна́льщина «кримінал, злочин», [креміна́р] «кримінал» Ж, криміналі́стичний, криміна́льний, ст. криміна́льний (XVII ст.);— р. криміна́л «карний злочин», бр. *крыміна́л* «тс.», п. *krupinał* «тс.; в'язниця», ч. слц. *křimínál* «в'язниця», болг. *кримина́лен* «кримінальний», м. *криминал* «карний злочин», схв. *кримина́лан* «кримінальний», слн. *křimínálen* «тс.»;— запозичення з латинської мови; лат. *crīminālis* «карний; той, якому загрожує судова кара»

є похідним від сГтмен «обвинувачення; провина; гріх; злочинець», пов'язаного з сегопо «розрізняю; бачу; пізнаю; вирішую; ухвалюю; просіюю», спорідненим з псл. krojiti, укр. *крóти*. — СІС 370; Шанский ЭСРЯ II 8, 393; Фасмер II 377; Stawski III 198; Kopaliński 358; Holub — Lye 268; Skok II 196; Walde — Hofm. I 205, 291; Ernout — Meillet I 116, 151. — Див. ще *край*¹, *крóти*. — Пор. декрёт, дискримінація, *кріза*¹, *крітика*.

[*крімка*] «кримська сіль; шапка з кримських смушків; проказа?», [*кримкуватий*] «прокажений?»; — р. [*крімка*] «кінь кримської породи; смушок з овець кримської породи; сіль з кримських озер; вид прокази», бр. [*крімка*] «шапка з кримських смушків»; — похідні утворення від топоніма *Крим*. — Фасмер II 389; Stawski III 198—199.

крин (бот.) «лілія, *Lilium L.*»; — р. болг. м. *крин*, др. *кринъ*, п. *круп*, схв. *крйн*, стсл. *кринъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичене з грецької мови; гр. *κρίνον* «лілія» є іншомовним словом невідомого походження; твердження про зв'язок з гот. *hrains* «чистий» (Prellwitz 245) позбавлене підстав. — Пономарів Мовозн. 1974/2, 38; Фасмер II 337; Преобр. I 386; БЕР III 13; Младенов 257; Skok II 196; Bern. I 617; Mikl. EW 140; Frisk II 20; Boisacq 517—518.

криниця, [*керніця*, *кирніця*], [*кирнічина*] «холодна джерельна вода» Ж, [*кренічини*] «район джерел» Ж, [*криничіна*] «джерело», [*криничійсько*] «район джерел» ВЕНЗн, [*криничійце*] «тс.» ВЕНЗн, [*криничкі*] «товсті молочні жили у корови» Я, *криничовіна* «джерело; сукупність джерел», [*курніця*] «криниця» Л, [*кирнічний*] «криничний» Ж, [*крéничний*] «тс.» Ж, *кринічаний*, *кринічастий* «багатий на джерела», *кринічний*, *кринічуватий* «криничастий»; — р. [*крініця*] «криниця», бр. *крыніца*, п. *крупіса* «джерело, криниця; цистерна; початок», ст. *krzypіса* «джерело, струмок»; — псл. *кръпіса / kripіса «джерело; (виритий) колодязь», похідне від крьпъ «викопаний» (< іе. *kr-/ker- «різати»); той самий корінь виступає

в псл. крътъ, укр. *кріт*; менш обгрунтоване пов'язання з *kripіса «миска, вилдвана посудина», р. *крінка* (Фасмер II 377; Stawski III 199—200; Brückner 274; Bern. I 617), як і виведення від гр. *κρήνη* «джерело, струмок» (Фасмер ГСЭ 3, 100—101; Пономарів Мовозн. 1973/5, 62). — ЭССЯ 12, 158—159; Трубачев Рем. терминолог. 224. — Пор. *кріт*.

[*кринічник*] (бот.) «жовтець золотистий, *Rapunculus auricomus L.*»; — похідне утворення від *криниця*; назва зумовлена поширеністю рослини в вологих місцях (Яворницький 394). — Шамота 79. — Див. ще *криниця*.

[*кріновка*] «сковорода» Ж, *рінка* «висока глиняна миска для випікання бабок і под.»; — р. *крінка* «гличик для молока», др. *крина* «міра (хлібна)», п. [*krzypów, skrzypów*] «вид ночов, великої миски», ч. заст. *okřin* «миска, посудина», слц. *okřin* «дерев'яна чаша, миска», вл. *křina* «дерев'яне корито, цебрик», нл. *křina* «миска», болг. *кріна* «дерев'яна міра зерна (близько 15 кг)», схв. ст. *křipa* «миска», слн. [*křinja*] «дійниця», стсл. *криница* «посудина; гличик»; — псл. *křipa*; — найвірогідніше, споріднене з гр. *κεραμος* «гончарна глина; пегла; горщик», псл. *čegrъ, укр. *черепок*, а також з нім. *Ring* «перстень», стсл. *krъgъ* «круг», дісл. *hringja* «мала кругла посудина», що зводяться разом до іе. *kr- (*ker-) «обкручене, обліплене» (> «посудина з глини»); менш обгрунтовані пов'язання з лат. *scŕpium* «круглий ящик, скринька» (Фасмер II 378), гр. *κρήνη* «джерело» (Фасмер ГСЭ 3, 100—101), з псл. *ker- «різати» (Machek ESJČ 413); неприйнятне зближення з п. *крупіса*, укр. *криниця* (Stawski III 199—201). — ЭССЯ 12, 156—158; Трубачев Рем. терминолог. 205, 221—225, 228. — Див. ще *круг*, *чéреп*.

[*кринцувати*] «крутити (кимсь)» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *kręcić (się)* «крутити(ся), вертати(ся)» споріднене з укр. *крутіти* (див.).

[*кріпа*] «велика баржа» Ж; — запозичення з польської мови; п. *кгура* «баржа» походить від нім. *Kirre* «корито; ясла», яке зводиться до двн. *křira*

(< kripia), днн. kribbia, спорідненого з дангл. cribb, сруб, англ. crib, снн. krübbe «тс.», керве «верша», дісл. kiarf (kerf(i)) «в'язка, сніп», ісл. karfa (kögv) «кошик», можливо, також гр. ὑρίφος «очеретяний кошик; рибальська сіть». — Sławski III 88, 201; Sł. wyg. obcych 402; SW II 583; Kluge—Mitzka 405; Pokorný 387. — Пор. **рѣптух**.

[**крипичовина**] «річковий затон» Я; — неясне; можливо, утворилося на основі виразу *кріпти човни*.

крипнути — див. **креперувати**.

кріса «пацюк», [*крис*] «тс.» Я, [*крисак*] «пацюк-самець» Я; — р. *кріса*, ч. слц. krysa (з р.); — слово нез'ясованого походження; пов'язується як дублетна форма з псл. gruz-ti (Holub — Кор. 190), з перс. gerzū «миша», алб. gërth «пацюк», тох. -karśa (у слові arśakarśa «кажан») (Hansen ZfSlPh 22, 168), р. *кром*, укр. *крім* (Преобр. I 399), з дінд. kṛidhyati «гнівається» (Горяев Доп. 2, 20), з іе. *(s)ker- «різати» (Горяев 172), з лит. žiūrķė «пацюк» (Janáček Slavia 24, 3); жодне з пояснень не є задовільним; не виключене російське походження слова в українській мові. — Шанский ЭСРЯ II 8, 421—422; Фасмер—Трубачев II 389; Machek ESJČ 298.

криси «відігнуті краї капелюха; краї посуду, човна», [*кресак*] «капелюх», [*кресаніна*] «тс.» ВеУГ, [*кресанка*] «вид сіті для полювання на птахів; капелюшок (у гриба)» Ж, [*краня*] «гуцульський капелюх чорного кольору з павиним пером» Пі, [*кресаня*] «капелюх», [*крисак*] «тс.»; обкуття на кінцях осі», [*крисаніна*] «капелюх», [*крисаня*] «тс., бриль», [*кріска*] «оборочка, рюшик; рубець, тріщина» Я, *крисатий*, *крислатий*, [*крисловатий*] «крислатий, гіллястий», [*кріслатий*] «тс.»; — бр. *крьсб* «пола», п. kresa «лінія, криси», ч. заст. kresa «лінія»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з середньовішньонімецької або середньонімецької мови; свн. снн. kritz «риска, лінія» (нн. krite «тс.», нвн. Kritz «дряпина») є похідним від свн. kritzen (< двн. krizzōn) «видряпувати»; менш обгрунтоване припущення про походження з нвн. Kreis «коло, круг; округ,

повіт, район» (Шелудько 35; Brückner 266; Bern. I 610). — Richhardt 70; Sławski III 90; Kluge—Mitzka 403—406. — Пор. **крес**.

крісталь «тверде тіло, що має природну форму багатогранника; (заст.) кришталь», *кристалізатор*, *кристалізація*, [*крісталь*] «кришталь», *кристалізаційний*, *кристалічний*, *кристалізувати*; — р. *крісталь* «кристал», бр. *крьшталь*, ст. *кришталь* (1517—1519), *крісталь* (XVII ст.) п. kryształ, krystaliczny, krystalizacja, ч. krystal «тс.», вл. kristal «тс.; кришталь», нл. kristal «кристал», krystal «тс.», болг. м. *крісталь* «кристал; кришталь», схв. *крісталь* «кристал», слн. kristál «тс.»; — запозичене, можливо, через німецьке (н. Kristall «кристал») або французьке (фр. cristal «тс.») посередництво з латинської мови; лат. crystallum (crystalum) «гірський кришталь; кришталева посудина» походить від гр. κρῑσταλλος «лід (пор. запозичене псл. **крісталь** «лід»); гірський кришталь, кристал; кришталева посудина», пов'язаного з κρῑος «мороз», спорідненим з лат. crusta «кора; накип; струп; накладна робота, інкрустація, облицювання, мозаїка», тох. A kuraś «холодний», В krost «тс.», дінд. kṛīgā- «поранений; кривавий; жорстокий», ав. xṛīga- «тс.». — Булаховський Нариси 115; Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Шанский ЭСРЯ II 8, 395—396; Фасмер II 378; Hüttl-Worth 14; Sławski III 202—203; Machek ESJČ 301; Holub—Lyer 270; Kluge—Mitzka 406; Dauzat 220; Ernout—Meillet 153; Frisk II 28; Boisacq 522, 523. — Пор. **кришталь**, **хрусталь**.

критерій; — р. *критерій*, бр. *крьтєрий*, п. kryterium, ч. слц. kriterium, вл. kriterij, болг. *критєрий*, *критєриум*, м. *критериум*, схв. *крітеријум*, слн. kritêrij; — запозичення з німецької або французької мови; н. Kriterium, фр. critérium походять від лат. critegium, яке зводиться до гр. κριτήριον «здатність розрізнення; засіб судження, мірило, критерій», пов'язаного з κρινω «розділяю, розрізняю», спорідненим з псл. krajь, krojiti, укр. *край*, *кріти*. — СІС 371; Шанский ЭСРЯ II 8, 398;

Stawski III 203; Dauzat 220.— Див. ще **край**¹, **крі́ти**, **критика**.— Пор. **декрет**, **дискримінація**, **криза**¹, **кримінал**.

крити, [крийка] «сховище, притулок» Ж, **крівка** «захисток, схованка», [крітнийк] «покрівельник; очкур Ж», [криття] «верхній одяг», [кріша] «дах», [кришиніна] «підкладка» Ж, **крішка**, [крівля] «покрівля», [кровець] «приховане місце; притулок; кубло», [кровло] «дах, покрівля» Ж, [кровля] «тс.» Ж, [кріля] «покривка на лежачий вулик» ВеБа, [крійомий] «схований, прихований» Ж, [кровельний] «даховий» Ж, [крійма] «густо покривши», [криткомá] «крадькома», **викривати**, **викривальник**, **викривач**, **викриття**, **викривальний**, **викривний**, **відкривач**, **відкрітка**, **відкріття**, **закривка**, [накрів] «покришка», [накрівчина, **накрівочка**] «тс.» Ж, **накрівало**, **накривальник**, [накриве́нцє] «весільне покривало» Ж, **накрівка** СУМ, Г, [накрітка] «покрітка» Г, Бі, **накріття** «накривання; покрівля; [покривало]», [накрішка] «накривка; квадратна мережа, якою накривають рибу під час ловлі», **накривний**, **накрітний**, [окрива] «оболонка, покривало; покришка, покрив Ж», [окриванье] «заступництво, охорона» Бі, [окрив] «оболонка, обгортка» Ж, [окрива] «тс.» Ж, [окрове́ць] «оболоночка» Ж, **перекриття**, [підкрівний] «який знаходиться під покрівлею», **пóкрив**, [покрівá] «покрівля», [покривáйло] «покривало; оболонка, покришка Ж», [покривáйниця] «молода в обряді покривання голови», [покріванка] «тс.», [покривáльниця] «тс.; покривало», [покривáлка] «покришка» ДзАтл II, **покрівáло** «тканина для покривання СУМ, Г; [покришка] ДзАтл II», [пóкривка] «покришка» ДзАтл II, **покрівка**, **покрівники** «дрібні морські тварини з тілом, покритим оболонкою», **пóкрітка**, **пóкрішка**, [покрів] «покрова (церковне свято)», **покріве́ць** «покров; кришка; [марля, якою покривають мерця Мо]», **покрівля**, **покрóв**, **покрóвá** «церковне свято; [покровительниця]», **покрóвитель**, **покрóвительство**, [покрóвка] «яблуна, плоди якої досягають на кінець вересня», **покривáльний**, **покривний**, [покрівний] «який стосується

покрови», [покрóвений] «покрітий», [прикривáло] «покришка, обгортка; віко» Ж, **прикріття**, **розкріття**, **розкривний**, [скривáло] «покривало, яким покривають молоду», [скрітка] «покрітка», [скріток] «притулок», **скріти**, **скрітний**, **укривáло** СУМ, Ж, **укривáльник**, **укріття**, [укривáля] «покривало; покріття (даху)» Г, Ж;— р. **крьть**, бр. **крьць**, др. **крьти** «крити; обгортати», п. вл. **кгу́с**, ч. **кгу́ти**, слц. **кгу́т'**, нл. **kšųs**, полаб. **kraǰē** «покриває», болг. **крія** «ховаю», м. **крие** «криє», схв. **кріти**, слн. **křiti**, стсл. **крити**;— псл. **кгути**;— споріднене з лит. **krauti** «навалювати, накладати», **krūva** «купа», лтс. **kraūt** «вантажити», **krava** «купа», **krājuja** «обрив, круча», **krūtiēs** «нав'язуватися», гр. **κρῖν** «закриваю, покриваю, приховую», **κρῖβδην**, **κρῖβδῶν**, **κρῖβδω** «потаї», а також, можливо, з дісл. **hgaug** «купа», ірл. **sgúach** «купа, (зокрема, зерна)», що зводяться до іє. *kṛǵh₂-: *kṛǵh₂(u)-: *kṛǵh₂- «збирати, зосереджувати, укривати».—Шанский ЭСРЯ II 8, 422; Фасмер II 390; Преобр. I 399; Stawski III 193—194; Brückner 273; Machek ESJČ 298; Holub—Kop. 190; Schuster-Sewc 689—690; Olesch I 467—468; БЕР III 15—16; Skok II 199—200; Bezlaj ESSJ II 94; Bern. I 632—633; Топоров IV 218—219; Fraenkel 291; Trautmann 140.— Пор. **крати**.

критика, **крітик**, **критикан**, **критиканство**, **критицизм**, **критичний**, **критиканствувати**, **критикувати**;— р. болг. м. **критика**, бр. **крітыка**, п. **кгу́тка**, ч. слц. вл. нл. **křitika**, схв. **критика**, слн. **křitika**;— запозичення з французької мови; фр. **critique** «критика», можливо, через латинське посередництво (лат. **critica**, -ogum «тс.») зводиться до гр. **κρίτικη** «здібність розбирати; критика», пов'язаного з **κρίνω** «розділяю, розрізняю; вибираю, постановляю; роблю висновок; суджу; обвинувачую», **κρίμα** «рішення, присуд, судження», споріднення з лат. сегно «розрізняю, пізнаю, вирішую, ухвалюю», псл. **кга́жь**, **кгојіті**, укр. **край**, **крі́ти**.— СІС 371; Шанский ЭСРЯ II 8, 398; Фасмер II 378; Stawski III 203—

204; Kopaliński 539; Brückner 274; БЕР III 14; Skok II 200; Dauzat 220; Walde—Hofm. I 205; Frisk II 20—21.— Див. ще **край**¹, **крóти**.— Пор. **декрét**, **дискриміна́ція**, **кри́за**¹, **криміна́л**, **кри-тéрій**.

кри́ха «крихта» СУМ, Ж, **кри́хитка** СУМ, Ж, [кри́хота] «крихта» Ж, **кри́хта**, **крихти́на** «крихта», [кри́хта] «тс.» Пі, [кри́хти́нець] «вид пряника» Г, Ж, [кри́хти́ця] «маленька паска» Ж, [кри́хти́ні] «нарізані овочі для сушіння або їди» Я, **кри́хти́ник** «відрізаний шма-ток чого-небудь істивного СУМ, Ж; [відри́ддя, породження Пі]», **кри́хти́ня**, **кри́хти́во**, [кри́хти́ниця] «лютий мороз» Ж, **кри́хти́ння**, **кри́шка** «крихта», [кри́с-ка, кри́шка] «тс.» ВеБа, **кри́хти́ний**, **кри́хти́й**, [кри́хти́ний] «малесенький, дрібнесенький» Ж, [кри́хти́ний] «крих-кий», [кри́хти́й] «тс.» ВеБа, **кри́хти́ти**, **за́кри́шка**, [окри́ш] «останній, залишок» Ж;— р. **кrhóá**, бр. **кrhóá**, др. **кrhóá** «кришка, крихитка», п. **krzypa**, полаб. **kraseina** «тс.», схв. **křina** «відламаний шматок», слн. **křin** «уламок, щербина», **křina** «тс.», цсл. **кrhóá** «крихта»;— псл. **кrhóá** «тс.»;— споріднене з лит. **krūšà** «град», **krūšà**, лтс. **krusa** «тс.», лит. **krūšti** «дробити, товкти», **kr(i)ūšti** «пова-литися, осісти; розчепитися; схуднути», гр. **κροῦω** «товчу, стукаю»; іє. ***krū-s-** «ударяти, товкти, ламати», до якого зводиться й укр. **кrhóшти**; пов'язання з норв. **hreygar** «брила каміння», норв. ст. **hrosti** «затор», двн. (h)rosa «кора; лід» (Торр. 109; Falk—Торр. 912) або з гр. **κροῦος** (Boisacq 522) менш перекон-ливі.— Шанский ЭСРЯ II 8, 410—411; Фасмер II 384; Преобр. I 392—393; Sławski III 162; Brückner 271—272; Olesch I 465; Skok II 193—194; Bezlaј ESSJ II 92; Варбот 106—107; Bern. I 630—631; Fraenkel 302; Trautmann 143; Мельничук Этимология 1984, 138.— Пор. **кrhóшти**¹.

кри́ця «сталь; кресало; [гострий кре-мінець Я; чавун О; туга масна глина О]», [кри́ць] «чиста сталь» Пі, **кри́ці́вий**, [кри́чний] (у сполученні к. **горн** «гор-но, де плавиться сталь») Ж, [кри́ця́ний] «крицевий» Г, Ж;— р. [кри́ця] «брила заліза, вкрита шлаком», п. [кrhoса] «куте

залізо»;— очевидно, запозичення з ні-мецької мови; нім. **Kritzeisen** «залізо, вкрите шлаком» є словом нез'ясованого походження; пов'язання з р. **икра́** «кри-жина» (Преобр. I 386; Соболевский РФВ 67, 212) недостатньо обгрунтоване.— Фасмер II 378; Горяев 168; Mikl. EW 139.

[кри́ця́ний] «посуд, який використо-вується у вівчарстві» Доп. УЖДУ IV;— неясне.

[кри́ш] «котельний камінь, накип на стінках котла» Ж;— очевидно, похідне утворення від **кри́шитися**.— Див. ще **кри́ха**.

[кри́шик] (орн.) «кроншнеп великий, *Numenius arquata* L. (*Scolopax major*)» Ж;— неясне.

кри́штáль, [кри́штáль] «кришталь; кристал» Бі, **кри́штáлик**, **кри́штáлeвий**, **кри́штáльний**, ст. **кри́штáль** «кришталь, кристал», **кри́штáль** «тс.» (XVII ст.);— бр. **кrhoштáль** «кристал; кришталь», ч. **křišťál** «гірський кришталь», слц. **kryšťál** «кристал; (гірський) кришталь», схв. ст. **křišťal** «кристал; кришталь»;— запозичення з польської мови; п. **krystal** «кристал; кришталь», ст. **krzystal** «тс.» походить від лат. **crystallus** «кри-шталь» (< гр. **κροῦσταλλος** «тс.; лід»).— Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Sławski III 202—203; Brückner 274; Machek ESJČ 301.— Див. ще **кри́стáль**.

[крівавник¹] (бот.) «вербозілля зви-чайне, *Lysimachia vulgaris* L.» Мак;— пов'язане з **кrhoв**; назва могла бути зумовлена застосуванням вербозілля для лікування ран (Machek Jm. rostl. 174) або використання його в народі для добування жовтої і коричневої фарби (БСЭ² 7, 473).— Див. ще **кrhoв**.

[крівавник²] (бот.) «ломиніс прямий, *Clematis recta* L.» Мак, [кrhoавник] «тс.» Мак, [кrhoвнок] «герань темна, *Geranium phaeum* L.» Мак, [кrhoвник] «тс.» Мак, [кrhoавник] «купина лікарська, *Polyg- natum officinale* All.» Мак, [кrhoавниця] «тс.»;— назви, пов'язані з **кrhoв**; моти-вація назв неясна; назви купини могли бути зумовлені її косметично-фарбу-вальними властивостями (пор. ч. **licidlo** «купина», букв. «косметичний засіб,

рум'яна» — Machek J m. rostl. 270). — Див. ще **кров**.

[крівля] «вид череп'яного посуду, здавленого з двох боків, у вигляді жаровні» Я; — неясне.

[кріда] (у сполученні *ошуканська к.* «банкрутство, спричинене самим банкрутом, щоб позбутися боргів») Франко; — п. заст. *krudalny* «такий, що стосується банкрутства», ч. *krída* «конкурс; занепад», схв. *кридар* «банкрут», слн. *krída* «змагання, конкурс; крах, банкрутство»; — очевидно, запозичення з латинської мови; слат. *grida* «аукціон, публічні торги» пов'язане з нлат. **critare*, що походить від лат. *quirītare*, букв. «кликати громадян (*quirites*) на допомогу», або від герм. **krītan* (> нвн. *kreischen* «кричати пронизливо, вищати»). — SW II 219; Dauzat 583.

крій — див. **край**².

крізь, [кроз] «крізь» Ж, [круз, крúзу, крузь] «тс.» Ж, *крізній*, [крізькій] «прозорий»; — ч. [krz, kroz] «крізь», слц. заст. *kroz* «крізь; через», болг. [кроз, крџз], м. *крз* «тс.», схв. *кроз(а)* «через; протягом», слн. *krez* «через»; — псл. **krozě*; — очевидно, один з двох варіантів основи (s)kroz- «крізь; через; поперек» з випадним s-; можливо, пов'язане також з **kerzъ* «через»; менш переконливе пояснення як результату контамінації **kerzъ* (**kersъ*) і **skrozě* (Брандт РФВ 22, 136; БЕР III 41—42). — Мельничук СМ III 142; Німчук ІУМ Морфологія 417; Фасмер III 658; Machek ESJĀ 549; Skok I 338; Bezlaĵ ESSJ II 91; ESSJ Sl. gr. I 237—238. — Див. ще **скрізь**. — Пор. **чѣрез**.

[крілик] (ент.) «метелик косатець, *Rapilio L.*» ВеНЗн; — очевидно, калька відповідної словацької назви; слц. [králik] «тс.» (букв. «королик; крілик»), [král'ča, kral'ovka] «тс.» (букв. «короленя, королева») утворено від *král* «король»; назва пояснюється гарним зовнішнім виглядом метелика. — *Vážný* 171. — Див. ще **король**¹. — Пор. **кріль**^{1,2}.

кріль¹ «гризун родини заячих», [крілиця] «кролиця» Ж, *крільчатник*, *крільчійха*, *кроленя*, *кроблик*, *кролиця*, *кро-*

лівнік, [кроль] «кріль» Пі, *кроля*, *кροлятина*, *кροлятник*, [кροліний] «кροлячий» Бі, *кροлівніцький*, *кροлячий*, *окріл*, *окролітися*, *сукрільна* КІМ; — р. *кроблік*; — запозичення з польської мови; п. *królik* «кріль; (знев.) царьок», як і ч. слц. *králik*, вл. нл. *kralik* «тс.», утворене від *król* «король» як калька свн. *kūniklīn* «кріль» (букв. «маленький король») (> нвн. (ст.) *kūniglin* «тс.»), що є результатом видозміни запозичення з латинської мови (лат. *cupiculus* «кролик», сприйняте носіями німецької мови за народною етимологією як демінутивна форма від свн. *kūnic* (> нвн. *König* «король»). — *Richardt* 69; Шанский ЭСРЯ II 8, 403—404; Фасмер II 380; Преобр. I 389; Горяев 169; Ślawski III 158; Brückner 269; Machek ESJĀ 289; Bern. I 572; Mikl. EW 131; Kluge—Mitzka 346. — Див. ще **король**¹. — Пор. **крілик**, **кріль**².

кріль², **крілик**, **кроблік** — див. **король**³.

крім «за винятком», [крóмі] Ж, *окрім* СУМ, Ж, [окрімки Ж, окрóm] «тс.», [окрómе] «тс.; окремо», [окрómя] «крім» Ж, [окрімний] «окремиий», [окроміиий, окрómіиий, окрómний] «тс.»; — р. *крóме*, ст. *кромѣ*, бр. [кром], *акрамя*, др. *кромѣ* «геть; убік; у даліні», п. ст. *кром*, ч. *кромѣ*, *кром* «крім; поряд з (чимось)», слн. *кром*, *кром* «тс.», вл. нл. *кром* «крім; напроти, замість», *кромје*, *кромја* «крім, без; напроти», схв. ст. *кромје* «крім; всупереч», стсл. *кромѣ* «назовні, осторонь, поза (чимось)»; — псл. *кромѣ* є застиглою формою однини місцевого відмінка іменника *крома* «обрізаний край чогось, кромка», що вживалася спочатку як прислівник із значенням «осторонь, вдаліні». — Німчук ІУМ Морфологія 434; Шанский ЭСРЯ II 8, 404; Фасмер II 381; Преобр. I 389; Булаховський Вибр. пр. III 396; Ślawski III 127; Brückner 269; Machek ESJĀ 294; ESSJ Sl. gr. I 98; Bern. I 621—622. — Див. ще **крóма**. — Пор. **окрёмий**.

крінутися, **крітатися** — див. **крятати**.

кріп (бот.) «*Anethum graveolens L.*», [кріпець, кроп Пі, крóпець] «тс.», *кроп-*

кбвий «настояний на кропі», [окрїп] «кріп» Л, *окрїп* «тс. СУМ; [фенхель, кріп волоський, *Foeniculum vulgare* Mill. Mak], *окрїп'я* (зб.) «кріп», [окрѳп] «кріп» Пі, [окропѳць ВЕНЗн], *укрїп*, [укрѳп Л] «тс.»;— р. *укрѳп*, [крѳп], бр. *крѳп*, [укрѳп], др. *крѳпъ*, п. [крѳр] (з укр. або бр.);— очевидно, результат метатези попереднього **копръ*, викликані впливом *кропїти* і похідних.— Дзендзелівський St. sl. 6/1—2, 137; Machek Jm. gostl. 165.— Див. ще *кѳпер*².

кріпкий СУМ, Ж, [крїпѳнный] «кремезний», *крїпїльний*, *крїплений*, [крїпїчий] «дуже міцний» Я, *крїпак*, *крїпактво*, *крїпакчина*, *крїпїльник*, *крїплення*, [крїпѳта] «міцність», *крїпакчи*, *крїпїти*, *крїпїтися*, *крїпїти*, *крїпїшати*, [закрїпа] «підпис під іншим підписом», *закрїпка*, [окрїп] «укріплення, шанці» Ж, [окрїпа] «тс.» Ж, [окрїпїти] «зміцнити, відпочити», *підкрїпний*, [пѳкрїпний] «підкрїпний», *прикрїпа*, *прикрїпний*, *скрїпа*, *скрїпка*;— р. *крѳпкий*, бр. [крѳпїць] «зміцнювати», др. *крѳпш* «сильний, міцний, мужній; твердий; упертий, жорстокий», п. кгеркї «міцний, сильний», ч. кгеркї «бадьорий, жвавий», слц. кгеркї «тс.», болг. *крѳпък* «міцний; здоровий», м. *крѳпок*, схв. *крѳпак*, слн. кгерак. стсл. *крѳпъкъ* «тс.»;— псл. кгеръкъ «міцний, сильний», утворене за допомогою вторинного прикметникового суфікса -къ від кгеръ «міцний» (пор. др. *крѳпш* «міцний», ч. кгерї, слц. [кгерї] «тс.», схв. ст. кгерїер, стсл. *крѳпъ* «тс.») очевидно, віддалено споріднене з лит. кгерїрті «направляти, наводити, спрямовувати; кривити, скривляти», кгаїрїті «скривляти, спотворювати, перекручувати»; зближується також з дісл. hġēfa «переносити, терпіти», двн. kraft «сила, міць» (Шанский ЭСРЯ II 8, 384; Фасмер II 372; Младенов 257; Skok II 190; Pokorny 620); сумнівне зіставлення з дінд. křpītam «чагарник; трава» (Uhlenbeck 64) або з гр. κροπνός «міцний» (Machek ESJČ 300).— Sławski III 222—224; Brückner 275; БЕР II 735; ЭССЯ 12, 135—138; Коломиец ИАН ОЛЯ 1988 /6, 556; Топоров IV 144.— Гор. **крѳп**².

кріпость «фортеця; [сила, міцність]», *крїпоснік*, *крїпосній* «крїпацький; фортечний», *крїпосніцтво*;— бр. *крѳпасць*;— очевидно, запозичення з російської мови (про що свідчить форма *крїпость* зам. **крїпїсть*); р. *крѳпость* у значенні «фортеця», пов'язане з *крѳпкий*, укр. *крїпкий*, е, мабуть, калькою нім. Festung «кріпость» (від fest «кріпкий, міцний») або слат. firmitas «укріплене місце» (від firmus «кріпкий, міцний»).

крїрвати «важко працювати, надриватися» Ж, [крїрванїна] «кривавиця, щось здобує тяжкою працею» Ж;— пов'язане з *крѳв*; характер зв'язку неясний.

крїсай «житель місцевості навколо Угнова, Вільгова, Теглова, Динички» ВеБа;— неясне; можливо, пов'язане з [крѳс] «край».

крісло «стілець з бильцями та спинкою; [жердина, що йде збоку саней від голови полоза у бік; розріз у штанів спереду або ззаду]», [крѳселѳ] «кінець гряділя в плузі, за який чіпляється орчик» Л, [крѳсло] «дерев'яне сидіння посеред човна» Л, [крѳслѳ] «частина штанів, де сходяться холоші; матня» Л;— р. *крѳсло* «крісло», бр. *крѳсла* «крісло, стілець», п. krzesło «стілець», ст. krzaśo «крісло», [krzosło] «стілець», ч. křeslo, слц. kreslo, вл. křeslo, болг. *крѳслѳ* «тс.»;— псл. křeslo / kreslo «сидіння із спинкою»;— споріднене з лит. křeslas «крісло», лтс. křesls «стілець», прус. kreslan «ослінчик, стілець» і, з іншим ступенем вокалізму, лит. křesė «крісло», лтс. křeša «ослінчик», kreslis «зйомна спинка у саней»; пов'язане з псл. *krosno, укр. *крѳсно* і, можливо, зводиться до іє. *kret-/kert- «крутити, в'язати»; існує також припущення (Pokorny 617) про зв'язок з іє. *kred- «перекриття з балок»; виведення з *křeptlo «те, що підпирає», утвореного з *křerъкъ «міцний, сильний» (Machek ESJČ 300), викликає сумнів; необгрунтована думка про литовське походження слова (Карский РФВ 49, 20; Būga RR II 160—165); заслуговує на увагу зіставлення псл. křeslo і *kerslo «чересло» у їх спільних значеннях «пахвина, крижі»,

стегна» (Ніканчук Белар. лінгв. 14, 70—73). — Москаленко УІЛ 53; Шанський ЭСРЯ II 8, 386—387; Филин Образ. яз. 212—213; Фасмер II 373; Эндзелин СБЭ 196; Преобр. I 383; Sławski III 229—231; ЭССЯ 12, 126—129; Напр RSI 32/1, 67—68; Fraenkel 294; Trautmann 141; Топоров IV 180—183; Endzelīns IV 2, 244. — Див. ще **крóсно**.

кріт (зоол.) «*Talpa europaea* L.», [керт ВеБ, кертїна, кертїця, кертїяк ВеБ] «тс.», [кертїчина] «нарита кротом земля», [кертюїння] «тс.», [киртїна] «тс. Ме; кріт», [крит] «кріт» ВеБ, [критюїсько] «нарита кротом земля» ВеБ, [крит] «кріт» Ж, [кротавина, кротовина] «нарита кротом земля» ВеБ, [кротовїна, кротовїння, кротовище «тс.», [крит] «кріт» Ж, кротовий, кротячий, [кертїти] «рити землю» ВеБ, [критїти ВеБ, кротїти] «тс.», [накротїти] (про крота) «нарити землю»; — р. бр. *крот*, др. *крѣтъ*, н. *krēt*, ч. *krtek*, *krt*, сл. *kr̥t*, вл. *krōt*, нл. *kšet*, *škret*, болг. *крѣт*, м. *крт*, схв. *кр̥т*, слн. *kr̥t*; — псл. *кгътъ*; — споріднене з лит. *krūtūs* «рухливий, жвавий», *krūtėti* «ворушитися, рухатися», *krūtulioti* «ворушитися»; припущення про спорідненість з лит. *kūgmis* «кріт», дінд. *kūgmāh* «черепаха» (Brückner ZfSlPh 4, 216; Mikl. EW 144; Uhlenbeck 62), лит. *tuŋkti* «ритися (в землі)» (Machek ESJĈ 296) або з дісл. *hraustr* «батьорий», двн. (h)rusten «споряжати» (Zuritzta GG 123) сумнівні; форма *крит* з голосним *і* замість закономірного *о* є результатом пізньої видозміни за зразком форм типу *кіт* (< *котъ*), *під* (< *подъ*). — Шанський ЭСРЯ II 8, 409—410; Фасмер II 383; Брандт РФВ 22, 142; Sławski III 92—93; Holub—Lyer 269; Holub—Kop. 189; БЕР III 60—61; Младенов 259; Skok II 213; Bezlaj ESSJ II 103; Bern. I 631—632; Trautmann 143—144.

[**кріяти**] «ставати здоровим, міцним» Ж; — р. [кряйт] «одужувати», бр. [кряїць] «те.», ч. *okřáti* «видужати, посвіжішати», сл. *okřiat'* «ожити», вл. *wokřewić* «освіжити», нл. ст. *wokřaś* «оживляти, підкріпляти», болг. *крѣя* «слабну, втрачаю сили; в'яну», м. *крева*

(*ce*) «підймає(ться)», слн. *okřevati* «одужати», цсл. **окряити** «прийти в себе», **крѣвати** «відпочивати»; — псл. (о-)кгъјати (I ос. одн. (о-)кгѣјо) «видужати; набути знову доброго вигляду, сили, краси»; — очевидно, споріднене з лат. *seō* «створюю»; менш обгрунтоване пов'язання з дінд. (abhi-)śrīy- «добрий вигляд (фізичний)», похідним від дієслова *śrīñāti* «зміцнюється», пов'язуваного з іменником *śrīñ* «добрий вигляд, краса», спорідненим з ав. *srī-* «краса», гр. *κρείων* «благородний, царський, володар» (Machek ESJĈ 412—413). — ЭССЯ 12, 130—131; Matzenauer LF 9, 29.

кров, [кєрв́а] «кров» Ж, [кєрв'янка Ж, кєрв́а Ж] «тс.», *кривавиця* «здобує важкою працею», [кріє] «кров», [крівля], *крівина* «тс.», [крівавиця] «здобує важкою працею» Г, Ж, [крівавка] «закриавлена сорочка» Я, [крівавниці] «червоне намисто», *крівця* (зменш.), *кріввиця* «кров; [кровотеча Ж]», *крівінка*, *крівиця*, [кріві] «місячне», [крівка] (зменш.), *крів'янка* «крів'яна ковбаса; [кров]», [кєрв́авий] «кривавий» Ж, [кєрв́истий Ж, кєрв́авий, кривавий] «тс.», *кривавий*, [крівляний] «кривавий», [крівний] «крів'яний, дійсний, властивий (кому-н.)» Ж, [крів'яний] «кривавий», *крівавий*, «кривавий», *крівистий* «який має червоне обличчя; здоровий, рожевовидий», *крівний*, [кєрв́авий] «багатокровний», [кєрв́авий] «крів'янистий» Я, *крів'яний*, *крів'янистий*, [крівне] «з кров'ю» Ж, *кривавити*, [крівавити] «наливатися кров'ю», *крівавити*, *крівіти*, *крів'яніти*, *крів'яніти*, *крів'яніти*, *безкрів'я*, *зєкрівити*, [накєрв́авитися] «стати повнокровним», *недокрив'я*, *недокривний*, *обєзкрівити*, [пєкєрв́авити] «забруднити кров'ю; криваво скатувати» Ж, [розкєрв́авити] «тс.» Ж; — р. *кєрв*, бр. *кєрв*, др. *кєрв*, *кєрв*, н. *kr̥w*, ч. *kr̥w*, сл. *kr̥w*, вл. *kr̥w*, нл. *kšej*, [kšew], полаб. *kaŋgói*, болг. *крѣв*, м. *крв*, схв. *кр̥в*, слн. *kr̥w*, стл. *кр̥в*; — псл. *кгу (зн. в. одн. кгъвъ); — споріднене з лит. *kraūjas* «кров», прус. *kr̥wian* «кров», двн. (h)rao «сирий, незварений» (нвн. *roh*, англ. *taw*), дісл. *hr̥ag* «тс.», кімр. *gra* «кров», ірл. *crú* «тс.», лат. *crucis* «кров, зовнішній потік крові», гр.

κρέας «м'ясо», ав. хгū- «шматок кривавого сирого м'яса», хгūга- «кривавий, жорстокий», дінд. кгаві́ «сире м'ясо», кгūгáй «кривавий»; іе. *кгū-/кгеи- «закривавлене сире м'ясо». — Шанський ЭСРЯ II 8, 401—402; Фасмер II 379; Sławski III 94—95; Brückner 266; Machek ESJČ 292; Holub—Kop. 187; Holub—Lyer 268; Schuster-Sewc 667—668; Olesch I 416—417; БЕР III 33—38; Младенов 259; Skok II 216—217; Bezlaž ESSJ II 92; Критенко Вступ 506, 542; Bern. I 632; Trautmann 142; Fraenkel 290; Топоров IV 164; Endzelīns IV 2, 244; Гамкрелидзе—Иванов 698; Pokornу 621.

[кробáть] «ліжка» Г, Ж, [коровáть] «тс.» Ж;— р. *кравáть*, [коровáть], бр. *кравáць*, др. *кравать*, болг. *кравáт*, м. *кревет*, схв. *крёвет*;— запозичення з середньогрецької мови; сгр. κραββάτι(ο)ν (> нгр. крєββáтi) пов'язане з гр. κρᾶββατος «ложе, одр, постеля», що походить від лат. *grabātus* «низьке ліжка, койка», яке зводиться до іллір.-дмакед. *κρᾶββος «дуб» (пор. гр. (< іллір.) κρᾶββιον «деревина певної породи дуба; смолоскип»). — Шанський ЭСРЯ II 8, 400; Фасмер II 379; Брандт РФВ 22, 142; БЕР II 728; Младенов 256; Skok II 192; Bern. I 626; Walde—Hofm. I 615; Frisk II 1.— Див. ще граб.

[кровкúн] (орн.) «чорний ворон, *Cogvus corone L.*» Л;— очевидно, похідне утворення від [*кравкати] «каркати» (пор. [кравчáти] «тс.»), яке зазнало фонетичної зміни внаслідок звуження ав > ов.— Див. ще кривчáти.

[кровотíй] (бот.) «блшниця дизентерійна, *Pulicaria dysenterica Gaertn.*» Мак;— складне слово, утворене з основи іменника *кров* і, очевидно, фонетично видозміненої основи дієслова [толі́ти] «гамувати, тамувати» (*-толь > *-тіль > -тій); назва зумовлена, можливо, застосуванням блшниці для лікування дизентерії (поносів з кров'ю).— Див. ще *кров*, толі́ти.

крогúй, крогулець — див. крагúлець¹.

крóти, крiй, [крóйниця] «дошка (у шевця) для кроєння шкіри» Я, крóльний, вікрóйка, закрiй, закрiйник, за-

крiйниця, закрóювач, закрóювальний, перекрiй «розріз», перекрóйка, покрiй, [прикрóйний] «з пришитими до халяв головками» (про чобіт), [прикрóстий] «не сипкий, такий, що відпадає брилами під час орання» (про землю), розкрiй, розкрóювальник, [скрóйка] «викройка для шиття», [укрóй] «покрiй» Нед;— р. *крóить* «крóити», бр. *крóіць* «крóити; рiзати хлiб; мучити», п. *кroіс* «рiзати; крóити», ч. *кrojit* «тс.», слц. *кrojit* «рiзати», вл. -кгеіс «надрiзати ножем», полаб. *кгiјє* «крóить», болг. *крóя* «крою; задумую», м. *кroи* «рiже; пiдрiзає (пагiн винограду)», схв. *крóјити* «крóити», слн. *кroјiti* «тс.; рiзати», цсл. *раскрóити* «розтяти, роздерти»;— псл. *кroјiti*, похідне від *кroјь* «крiй»; вважається також каузативом від незасвідченого **kriti* «вiддiляти» (як *roјiti* «поіти» від *riti* «пити»), який початково означав «викликати вiддiлення, вiдокремлення»; спорiдне з лтс. *kriet* «вiддiляти; збирати вершки», *kriјat* «обдирати кору», лат. *sergo* «розрiзняю; просiваю; маю на увазi, вiрiшую», гр. *κρίνω* «вiддiляю, роздiляю; розбираю; перевiряю», дiрл. *сriathar* «сито», дангл. *hrīdder* «грубе сито»; іе. *(s)кгеi-; зiставленнi з лит. *гаikūti* «крóити» (Machek ESJČ 294) необгрунтоване.— Шанський ЭСРЯ II 8, 402; Фасмер II 385; Sławski III 119—120; Brückner 620; Holub—Kop. 184; Schuster-Sewc 668; Bezlaž ESSJ II 98; ЭССЯ 12, 180—182; Bern. I 620; Trautmann 41; Гамкрелидзе—Иванов 707; Мельничук Этимология 1966, 223; Pokornу 945—946.— Пор. *крáяти*.

крок «рух ногою, ступiнь», [кroчáй] «тс.» Ж, [кroкнiстий] «той, хто робить великі кроки» МСБГ, [кroчнути] «робити крок» ВеЗа, [обкroчити] «обiйти» ВеЛ;— бр. *крок*;— очевидно, запозичення з польськóї мови; п. *krok* «крок; захiд; хода; промежина», як і вл. *кrok* «крок», може бути введено до одного з двох праслов'янських варiантiв того самого кореня: псл. *кrokъ* (пор. ч. слц. *кrok* «крок, хода», болг. [скрок], схв. *крóк* «тс.») або псл. **когкъ* (пор. р. укр. бр. *óкорок* «шинка», болг. *крак* «нога», слн. *krák* «стежно; бiг»);— спо-

ріднені з лит. *kárka* «частина свинячої ноги, окорок»; недостатньо обгрунтоване пов'язання з алб. *krahe* «плече» (Meyer 203—204), а також припущення (Machek ESJČ 294) про зв'язок з дінд. *krámati* «крокує». — Фасмер — Трубачев III 130; Sławski III 120—122; Brückner 268; Holub — Кор. 188; Schuster-Sewc 677—678; ЭССЯ 11, 77—80; Trubačev ZfSl 4, 83—84; Bern. I 571—572; Козлова Этимология 1982, 48, 52; Куркина ОЛА 1981, 282—289; Trautmann 118. — Див. ще **о́корок**. — Пор. **кара́ки**.

крóква, *кровоквіна* «один із брусів крокви», [крóков] «кроква; знаряддя для вимірювання землі» Ж, *крóківка*, *кровок'яний*; — р. [крóква], бр. *крóква*, п. *krokiew*, [krokwa], ч. *krokov*, сл. *krokva*, слн. *krókva*; — псл. **kroky*, *krokъve* «розсоха»; — можливо, споріднене з лит. *krāké* «ковінька», лтв. *krāķis* «дерев'яний ослін; гребінь на даху; загини на фронтоні», гр. *κρόσσοι* «зубці фортечних стін»; очевидно, пов'язане спільністю кореня з псл. **kroky*, укр. *крок* як назва пристрою, подібного до розставлених ніг; пов'язується також (Топоров IV 151—152; Endzelīns IV 2, 243) з прус. *kracān* «груди»; припущення про походження від дісл. *krāki* «жердина з гаком» (Mikkola IF 23, 121; RSl 2, 137) викликає сумнів. — Фасмер II 379; Преобр. I 388—389; Sławski III 123—124; Brückner 269; Machek ESJČ 294; Holub — Кор. 188; Bezlaž ESSJ II 98; ЭССЯ 12, 183—185; Bern. I 621; Козлова Этимология 1982, 52—53; Trautmann 139. — Див. ще **крок**.

крокёт (спортивна гра); — р. болг. м. *крóкёт*, п. *krokiet*, ч. сл. *kroket*, схв. *крóкёт*, слн. *krokét*; — запозичене з англійської мови, можливо, через французьке посередництво (фр. *croquet*); англ. *croquet* (гра) виводиться від діалектного (північного) варіанта фр. *crochet* «гачок», зменш. від *croc* «гак», яке, в свою чергу, походить від дісл. *krókr* «гак; вигин; бухта», що було запозичене також у давньоруську мову (др. *крукъ*). — СІС 373; Шанский ЭСРЯ II 8, 402—403; Фасмер II 380; Sławski III 122; Kopaliński 537; Holub — Lyer 268;

Dauzat 220, 221; Klein 375. — Див. ще **крюк**.

крокіс (бот.) «шафран, *Crocus L.*; медунка м'якенька, *Pulmonaria mollissima Kern.*; [сафлор красильний, *Carthamus tinctorius L.* Ж; нагідки лікарські, *Calendula officinalis L. Mak*], [кракіс] «нагідки лікарські; сафлор красильний; медунка м'якенька» Ж, [крóкіш] «тс. Ж, Ме; медунка лікарська, *Pulmonaria officinalis L. Mak*», [крóкізь] «нагідки лікарські» Мак, [крóкіши, *крукіш, крукуш*] «тс.» Мак, [крóкос] «сафлор красильний Пі; енотера дворічна, *Oenothera biennis L. Mak*», *крóкус* «шафран; медунка м'якенька»; — р. *крóкус* «шафран», бр. *крóкус* «тс.», *кракóс* «нагідки», п. ч. *krokus*, сл. *krókus*, вл. *krókuš*; — запозичене, очевидно, в давньоруський період з грецької мови (форми укр. *крóкос*, *крóкіс*, р. заст. *крóкос*, бр. *кракóс*), а пізніше, мабуть, через польське і німецьке посередництво (н. *Krókus*) з латинської мови; лат. *crocus* (бот.) «крокус, *Crocus sativus L.*; шафранова фарба» походить від гр. *κρόκος*, що є, можливо, запозиченням із семітських мов (ак. *kurkanū* «шафран», ар. *kurkum* «тс.», гебр. *karkōm*) або давньоіндійської мови (дінд. *kuṅkumam* <**kurkuma-* «тс.»); назву перенесено на інші рослини у зв'язку з подібністю кольору їх квітів (Федченко — Флеров 662, 786—787) або плодів (Федченко — Флеров 997, 1033). — Шанский ЭСРЯ II 8, 403; Фасмер II 380; Sławski III 126; Kopaliński 537; Brückner 268—269; Holub — Lyer 268; Machek Jm. rostl. 254, 256; Kluge — Mitzka 407; Walde — Hofm. I 150; Frisk II 23; Boisacq 520.

крокодїл, *крокодїлячий*; — р. болг. м. *крóкодїл*, бр. *кракадзіл*, п. *krócodeyl*, ч. *krócodeyl*, сл. слн. *krócodeil*, вл. нл. *krócodeil*, схв. *крóкодїл*; — через посередництво західноєвропейських мов (н. *Krokodil*, фр. *crocodile*) запозичено з латинської; лат. *crocodilus* походить від гр. *κροκόδειλος* «крокодил; ящірка», яке виникло шляхом дисиміляції з **κροκο-δριλος* букв. «черв'як, що вигрівається на камінцях, у ріні», яке складається з основ іменників *κρόκη* «гравій, рінь». спорідненого з дінд. *śárkara*

«тс.», лат. *carīēs* «трухлявість, гнилість», і *drīlos* «черв'як», етимологічно неясного. — Акуленко 140; Шанский ЭСРЯ II 8, 403; Фасмер II 380; Преобр. I 389; Ślawski III 124—125; Brückner 268; Machek ESJĈ 294; Holub—Lyer 268; БЕР III 17; Kluge—Mitzka 406—407; Dauzat 220; Walde—Hofm. I 293; Frisk I 417—418, II 22—23; Boisacq 178, 200, 435, 519—520.

[крос] (бот.) «полин польовий, *Arthemisia campestris* L.» Мак, [кроси] «лаватера тюрингська, *Lavatera thuringiaca* L.» Мак; — очевидно, назви, пов'язані з *кросіс*, *кросус*; характер зв'язку неясний.

[кросотій] (бот.) «образки болотні, *Calla palustris* L.» Ж; — неясне; можливо, виникло в результаті перенесення і видозміни назви [кросотій] «блешниця дизентерійна»; мотивація перенесення назви неясна. — Пор. *кросотій*.

крось (стиль спортивного плавання), *кросіст*; — р. бр. *крось*, п. *сгавл*, ч. слц. *кгаул*, вл. *кгавл*, болг. *кросул*, схв. *кросул*, слн. *кравл*; — запозичення з англійської мови; англ. *сгавл* «повзання; крось (стиль плавання)» продовжує дангл. *сгавлен* «повзати; борсатися; кишити» (про комах), що є запозиченням з давньоісландської мови; дісл. *кравла* «хпатися руками, ритися» споріднене з дат. *кравіе* «повзати», гол. *кравбелен* «дряпати, скребти». — СІС 373; Шанский ЭСРЯ II 8, 404; Kluge—Mitzka 398; Klein 368; ODEE 226; Vries ANEW 328.

[кросма] «перегородка» Ж, [кросмака] «крайка, кромка» Ж, [кросмець] «старий селянин, який подає медичну допомогу природним способом» Ж, [кросмицьо] «тс.» Ж, *кросмака*, [кросмака] «невеликий шматок відрізаного хліба, краєць» Я, [кросмити] «ділити» Ж, [закросма] «засік» Ж, ЛЧерк, [поскросмака] «кромка» Ж, [поскросмака] «різноколірний сукопний пояс» До, [кросма] «відокремлена частина; самотність; спокійне місце» Ж; — р. [кросма] «край, бік чогось», *кросмака* «край чогось; вузька смужка по краю тканини», п. *кросмака* «скибка, шматок», вл. *кросмака* «край, рант, борт; кромка;

шкварка, нл. *кросма* «край, кромка, облямівка, обшивка», полаб. *кросмака* «краєць хліба»; — псл. *кросма* «обрізаний край чогось»; — очевидно, споріднене з лит. *кросма* «грязити», лтс. *кросма* «тс.», свн. *схросма* «рана, шрам; тріщина у скелі, діра», *схросмапен* «відірвати, відкрити», дісл. *схросмака* «рана, рубець, шрам», сірл. *схросма* «шкіра»; іє. *(s)krosma-/(s)krosma- — розширений варіант кореня *(s)kros- «різати, відокремлювати»; припущення про походження від нм. *кросма* «м'якушка», свн. *кросма*, снн. *кросма* «тс.» (Karłowicz SWO 314), від герм. *krosma, нвн. *Марк* «кордон, рубіж; прикордонна зона», лат. *схросма* «границя; грань, круг, облямування» (Machek Sborník FFBrU 2/2—4, 13) або про спорідненість слов'янських форм (з метатезою приголосних) з цими ж германськими формами (Machek ESJĈ 294) сумнівні. — Шанский ЭСРЯ II 8, 405; Фасмер—Трубачев II 381; Преобр. I 389—390; Булаховский Труды ИРЯ I 193; Ślawski II 128—130; Brückner 269; Schuster-Sewc 679—680; ЭССЯ 12, 185—186; Верн. I 621—622; Pokorny 945. — Пор. *кросма*, *поскросма*, *схросма*.

[кросмашній] «крайній» Ж, у сполученні *кросмашна пітьма* (*темрява*) «непроглядна, безпросвітна пітьма, темрява»; — р. *кросмашний* «непроглядний» (про темряву), др. *кросмашний* «зовнішній», *кросмашний* «тс.»; — очевидно, запозичення з старослов'янської мови; стсл. *кросмашний* «зовнішній», похідне від *кросма* «зовні» (< місц. відм. одн. від псл. *кросма* «край»), є, можливо, калькою гр. *εξώτερος* «зовнішній, крайній, граничний» (пор. гр. *τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον* «пітьма кросмашний»). — Фасмер II 381; Шанский ЭСРЯ II 8, 404. — Див. ще *кросма*.

[кросмакати] «каркати» (про ворону), [кросмакач] «ворон»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне *кросмакати*, *кросмакати* (пор.).

[кросмапач] «мотика з двома рогами» ВеУг; — п. [кросмапач] «кирка», слн. *кросмапач*, *кросмапач* «тс.»; — запозичене з чеської мови, очевидно, через польське й словацьке посередництво; ч. *кросмапач* (*кросмапач*) «кирка» походить від нвн.

[Крамре(п)] «кирка, кайло», пов'язаного з днн. крамро «мотика; затискач», англ. сгамр «затискач; скоба», які зіставляються далі з англ. сгамре «спазма», нн. гамр, днн. крамр(о), свн. крамрf, нвн. Крамрf «тс.», а також з дангл. сгамр, сгамб «зігнутий, кривий», днн. сгамб, гол. кром, днн. кгамр, нвн. кгамт «тс.», спорідненими з псл. *grōpъ, укр. *грúбий*; сумнівне виведення ч. кгамрác (Machek ESJC 294) з нім. Krümmhacke «рід мотики». — Sławski III 130; Karłowicz SWO 314; Kluge—Mitzka 400. — Див. ще *грúбий*.

[крóмпель] «картопля Ж; топінамбур. Helianthus tuberosus L. Мак», [кромпіль] «коноплі (?) Мо, [крумпель] «картопля» Мак, [кромплянка] «поле, з якого знято картоплю» ДзАтл. II, [крумплянік, крумпляніця, крупляніще] «тс.» тж; — п. [кгамре] «картопля», ч. [кгамр'а]; — запозичене через польське посередництво з словацької мови; слц. кгамр'а, кгамр'а, кгамрел' «тс.» є фонетичними варіантами форми кгамр'а, до якої зводиться й ггам'а «тс.». — Sławski II 130; Machek ESJC 297. — Див. ще *грúля*. — Пор. *комперя, кумп'тер*.

кромсáти «шматувати»; — р. *кромсáть* «тс.», [кромшійть] «тс.; різати», бр. *кромсáць* «рвати, різати на шматки»; — псл. [kromsati], похідне від кромта «обрізаний край чогось» дієслівне утворення з суфіксом -s- на позначення інтенсивності дії; пор. паралельне псл. кроміті без форманта -s-: укр. [крóмити] «ділити, відокремлювати» Ж, р. [кроміть] «відділяти, огороджувати; сортувати, відбирати», вл. кроміс «кришити, подрібнювати; хрупати, гризти». — Шанский ЭСРЯ II 8, 405; Фасмер II 381; Преобр. I 390; Sławski III 128—129; Jokl AfSlPh 28, 3; Mikl. EW 137. — Див. ще *крóма*. — Пор. *крéмсáти*.

[крóмши] (у сполученні *к. білі* «крихти?») Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *кромсáти*.

крóна «верхня частина дерева», *кроністий*; — р. бр. *крóна*, п. когопа «крона; корона», ч. слц. когона, болг. *корóна*, м. *круна*, схв. *крúна*, слн. крòпа «тс.»; — запозичення з німецької мо-

ви; н. Крóне «крона (дерева); корона; корона (монета)» походить від лат. согбпа «вінок, вінець; край, кінець, межа». — Фасмер II 381; Шанский ЭСРЯ II 8, 406; Преобр. I 360; Sławski II 492—494; Kluge—Mitzka 407. — Див. ще *ко-рóна*.

[кропáч] «палиця з ганчіркою, якою гасять вогонь у кузні» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; — п. [кромасц] «ковальське кропило, яким гасять вугілля, як і ч. слц. кгорáс «кропило; поливальниця», є похідним від кгоріс «кропити», спорідненим з укр. *кроп'ити* (див.).

кропівá «Urtica L.» Г, Ж, [кроміва] «кропива дводомна, Urtica dioica L.» Мак, [кромивничок] «собача кропива, Leonurus cardiaca L.» Мак, *кромівниця* «захворювання, що супроводжується висипом на шкірі та її свербінням», *кромів'янка* «тс.», *кромів'яник* «зарості кропиви», *кромів'яний*; — р. *кроміва*, бр. *кроміва*, др. *кромива*, п. rokrzywa, [koprzywa], ч. kopřiva, слц. kopřva, kopřivica, вл. kopřiva, нл. kopřiva, полаб. t'üpraivä, болг. *копріва*, м. *коприва*, схв. *кòприва*, слн. кгоріва, кгоріва; — псл. кгоріва (kopriva), похідне від *kropiti; назва пов'язана з тим, що ця рослина, коли вона вживається для годування худоби, попередньо обварюється (пор. стсл. *оукронъ* «кип'яток», укр. *окрін*); вважається також (Меркулова 113—114), що в основу зв'язку з *kropiti покладено здатність кропиви жалити, пекти в особливий спосіб — ніби дрібними бризками (*кромити* «падати рідкими краплями»); при прийнятті за первіснішу форми кгоріва можливе зближення з др. *коприва* «шовк» як назви рослини, що йде на пряжу (Štřekel' AfSlPh 28, 486); припущення про зв'язок псл. кгоріва з *кп'ити* (Младенов РФВ 68, 384; RSl 6, 278), а також з днд. sírgā «вус» (Pettersson BSl. Wortst. 27; Agrell BSl. Lautst. 4) сумнівні. — Шанский ЭСРЯ II 8, 371; Фасмер II 336; Преобр. I 391; Brückner 428; Machek ESJC 275; Holub—Lyer 261; Schuster-Šewc 617—618; БЕР II 619—621; Bezlej ESSJ II 100; Bern. I 622; Mikl. EW 129. — Див. ще *кроп'ити*.

[**кропівка**] (бот.) «кушир занурений, *Sagittophyllum demersum* L.» Ж, [*кропівка водяна*] «рдесник кучерявий, *Potamogeton crispus* L.; жеруха гірка, *Cardamine amara* L.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *кропівти* у зв'язку з перебуванням усіх цих рослин у воді (Нейштадт 246, Федченко—Флеров 44, 49, 410, 469).

кропівник¹ (орн.) «волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.; [лісова завирушка, *Prunella modularis* L.; славка, *Sylvia Skop.* Ж], *кропів'янка* «волове очко; славка», [*копрівник*] «славка», [*копривняк*] «тс.», [*підкропівка, підкропівник*] «волове очко» Нед, [*покропівник*] «лісова завирушка; славка Нед», [*покропівниця, покропівня* Нед] «тс.»; — р. *крапівник* «волове очко», п. *rokrzewka* «славка», *rokrzuwniaczek* «тс.», [*prokrzuwka*] «волове очко», *rokrzuwnica* «лісова завирушка»; — похідні утворення від *кропівá*; назви зумовлені тим, що усі ці пташки живуть і роблять гнізда в чагарниках і кушах (Птицы СССР 430, 501, 502, 503, 534). — Булаховський Вибр. пр. III 206. — Див. ще *кропівá*.

[**кропівник**²] (бот.) (у сполученні [к. *солодкий*] «горлянка женеvська, *Ajuga genevensis* L.») Мак; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *кропівá* з огляду на деяку подібність у стеблі і листі (Федченко—Флеров 800).

[**кропівло**] (бот.) «гадючник шестипелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gilib. Мак; вид плісняви, *Aspergillus Mich. Ж.*», [*крóпень (річний)*] «жабриця однорічна, *Seseli annuum* L.» Ж, [*кропівльце*] «тс. Мак; вид плісняви, *Aspergillus Mich. Ж.*», [*кропівка сиво-зелена*] «*Aspergillus glaucus* Link.» Мак; — р. [*кропівло*] «гадючник; буркун білий, *Melilotus albus* Desr.»; — похідні утворення від *кропівти*; назви пов'язані з тим, що ці рослини ростуть у вологих місцях і завжди рясно увкриті росюю (Нейштадт 326). — Див. ще **кропівти**.

кропівти, кропівло, кропівльниця, [кропівник] «(у гудульських лісорубів) робітник, що поливає водою дерев'яний жолоб, по якому з гори спускають дерева вниз», *закропівтисся* «вгамувати го-

лод, спрагу невеликою кількістю їжі або води»; — р. *кропівть*, бр. *кrapівць*, п. *кгоріс*, ч. *кгоріті*, сл. *кгоріт'*, вл. *кгjerіс* «поливати грядки; ставити крапки, плями», нл. [*kšorіs*] «прискати, падати краплями, капати», *chgorіs* «тс.», полаб. *vü-kgr̥pēt* «оприскати, полити», схв. *kr̥dpіtи* «кропити», слн. *кгоріті*, стсл. **кронити** «тс.»; — псл. *кгоріті*, пов'язане чергуванням голосних з *кгараті*; — можливо, споріднене з лит. *кgr̥pіті* «кропити»; очевидно, утворення звуконаслідувального характеру; спроби пов'язання з лтс. *кгерēt* «викидати густе мокротиння» (Bern. I 623), з лат. *стеро* «скриплю» (Sławski III 133) сумнівні. — Шанский ЭСРЯ II 8, 407—408; Фасмер II 132; Преобр. I 391; Sławski III 132—134; Brückner 270; Machek ESJČ 295; Holub—Kop. 188; Holub—Lyer 269; Schuster-Sewc 672; Bezlaј ESSJ II 99—100; Fraenkel 294; Pokorny 569. — Пор. **кrapати, окрп.**

кропівтій, кропівтій; — очевидно, видозмінене запозичення з російської мови; р. [*крóпоткий*] «кропівтій», *кropотлівый* «тс.», [*кropота*] «турбота, сварка, розбрат», [*кropотать*] «клопотатися, турбуватися; бурчати, сердитися, лаятися», як і вл. *škgorіс* «шипіти; говорити хрипким, глухим голосом», слн. *кgr̥pаті* «кудкудакати», є давніми звуконаслідувальними утвореннями, спорідненими з лат. *стеро* «брязкаю, тріщю, клацаю; повторюю», а також з дінд. *кgr̥pate* «волає»; не виключений зв'язок з псл. *кlorotъ*, укр. *клóпiт.* — Шанский ЭСРЯ II 8, 408; Фасмер II 382; Bezlaј ESSJ II 99; Bern. I 622; Matzenauer LF 9, 13; Walde—Hofm. I 290. — Пор. **клóпiт.**

[**крóпка**] «крапля», [*крóпля*] «тс.», [*кropліна*] «краплина» Бі, [*кropлістий*] «краплинний» Ж; — бр. *крóпля* «крапля», п. *кгорка* «невелика пляма; крапка, графічний знак», ч. [*кгорка*] «крапля; плямиста курка», сл. *кgr̥orka* «крапля», вл. *кgr̥erka* «тс.», нл. [*kšorka*], *chgorka* «краплинка», стсл. **кронла** «крапля»; — псл. **кгорька* «крапля», похідне утворення від **кгоріті* «кропити» (пор. паралельне *кгарька*: *кгараті*). — Фасмер II 367; Sławski III 135;

Schuster-Sewc 573; Bern. I 623. — Див. ще **крупити**. — Пор. **кранати**.

крос «спортивний біг по пересіченій місцевості»; — р. *кросс*, бр. болг. м. *крос*, п. *cross*, ч. слц. *kros*, схв. *крѡс*, слн. *krós*; — запозичене з англійської мови, можливо, за посередництвом німецької або французької (нім. *Croß*, *Cross*, фр. *cross*); англ. *cross*-(country race) «біг по пересіченій місцевості» (букв. «пересіченої місцевості шлях») є словосполученням, до складу якого входить лексема *cross* (< сангл. дангл. *cross* «хрест») «хрест; поперечний; перетинати; пересікати», яке через сірл. *cross* «хрест» зводиться до лат. *crux* (*cruc-em*) «тс.» — СІС 373; Шанский ЭСРЯ II 8, 409; Koraliński 186; Kluge—Mitzka 404; ODEE 230; Klein 375. — Див. ще **криж**.

крѡси «вусики у повзучих рослин» Ж; — неясне.

крѡсло «петля біля нижньої або верхньої частини невода у вигляді півкола» Берл, **крѡсна** «тс.» Берл; — очевидно, фонетичний варіант форми *крѡсно*, що може зумовлюватися наближенням до утворень із суфіксом *-л(о)*. — Див. ще **крѡсно**. — Пор. **крѡшня**.

крѡсно «ручний ткацький верстат; п'яльці, рама в деяких примітивних знаряддях; полотно, тканина», **крѡсна** «бильця, перила, за допомогою яких розширюється віз» ЛЧерк, **крѡснянік** (назва, пов'язана з ткацьким станком) Доп. УЖДУ I, **крѡсоні** «рама для вікна, столярної пилки і под.; п'яльці (для вишивання); зшивальний верстат (для оправляння)» Ж, **крѡсѣнка**, **крѡсѣнця** «тс.» Ж; — р. *крѡсно* «ручний ткацький верстат; нитки, основа для ткання», бр. *крѡсны* «кросно; посад; сувій», др. *кросно* «ткацький верстат, ткацький навій», п. *krosno* «кросно; п'яльці», ч. (заст.) *krosna* «короб (для носіння на спині)», слц. *krosná* «ткацький верстат; розп'ята на ньому тканина; ткацький вал», полаб. *krōspǎ* (мн.) «ткацький верстат», болг. *кросно* «ткацький вал; ткацький навій», м. *кросно* «ткацький навій», схв. *крѡсна* «ткацький верстат», слн. *krósna*, цел. **кросно** «тс.»; — псл. *krosno* «дерев'яна

рама різного призначення», утворене за допомогою суфікса *-сно* від основи **kte-*: **kto-* «край», наявної також у псл. *krǣjъ*, *krōma*, укр. *край*, *крѡма*, пов'язане з псл. **krēslo*, укр. *крісло* (з іншим вокалізмом і суфіксом); — споріднене з лит. *krāsė* «крісло», лтс. *krāši* (*rati*) «(віз) із коробом»; менш обгрунтовані зіставлення з гр. *κρόμη* «ткацький утік», *κρέμη* «прибиваю човником (тчу)», дісл. *hroell* (**hrahila*) «піпок, яким прибивають тканину», дангл. *hraegil* «одяг», двн. *hregil* «тс.» (Преобр. I 391—392; Matzenauer LF 9, 13; Bezzenberger BB 27, 170; Reichelt KZ 46, 328—330; Zupitza GG 123; Boisacq 513); виведення від **qort-sna*, пов'язаного з укр. *крутіти*, **крятати** (Горяев 171), або від **krob-sno*, спорідненого з нвн. *Reff* «пристрій у вигляді гачків на плечах для перенесення важких речей; ручка у коси; бокова решітка в хліві», свн. *řef*, дісл. *hríp* «пристрій для перенесення дров або торфу» (Machek ESJČ 295), позбавлене підстав. — Дзенделівський УЗЛП 79—80; Шанский ЭСРЯ II 8, 408—409; Фасмер II 382; Sławski III 137—140; Brückner 270; Holub—Kop. 189; БЕР III 20; Bezlař ESSJ II 100; Būga RR II 160—165; Трубачев Рем. терминолог. 126—127; Bern. I 623—624; Топоров IV 182. — Див. ще **край**¹, **крісло**, **крѡма**.

крот (у сполученнях *сто сот, тисячу крот болячок* і под.), **кроть** «крот, раз» (тільки у лайливих виразах); — бр. **кромць** «разів», вл. *króc*, нл. *krót* (тільки з числівником) «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *krót* (друга частина прислівникового числівника, яка означає повторювання, множення, «разів»), кашуб. **krót** «тс.» походять від псл. **krotъ*, до якого зводиться й укр. *крат*. — Richhardt 70; Sławski III 116; Schuster-Sewc 676—677; Bern. I 576. — Див. ще **крат**.

крóткий, **крѡтість** «лагідність», **крітко** «лагідно, покірливо» Ж, **нѣ-крітний** «неспокійний, невгамовний, рухливий» Ж, **окротіти** «заспокоїти», **украціати** «приручати» Ж (з стсл.), **укротіти** «заспокоїти; утихомирити; приручити, приборкати» Ж, **укрочіти** «тс.» Ж; — р. **крóткий** «кроткий»,

др. *кротъкъши* «приручений; лагідний», *крѣтъкъши* «тс.», п. ст. *krōtki* «скромний, покірливий, приручений, лагідний», ч. слц. *krōtký* «лагідний, покірливий, ручний», нл. *krōśis* «каструвати», болг. *крѣтъкъ* «лагідний, спокійний, тихий», м. *кроток*, схв. *крѣтак*, слн. *krōtāk*, *krōtek* «тс.», етсл. *крѣтъкъ* «лагідний, приручений»; — псл. *крѣтъкъ* «приручений; покірний; лагідний», первісно «кастрований», яке, мабуть, є девербативним утворенням від *krōtiti* «каструвати»; виходячи з семантичної близькості до псл. **kortiti* (укр. *коротіти*), висувають припущення (Sławski III 143—144) про належність обох дієслів до іє. *(s)ker- «різати, відтинати»; менш переконливе пов'язання (Brückner 270—271) з п. *krzātać się* «клопотатися, бути зайнятим», укр. [*крятатися*] «тс.»; сумнівні зближення з гр. *κροτέω* «стукаю, тріщю, кую» (Sławski RSl 16, 90; Bern. I 624—625), *κράτος* «сила, міць» (Matz-pauer LF 9, 13—14), з дінд. *krathana-* «задумливий», *krāthana-* «хропіння» (Zubatý KZ 31, 7), а також з дінд. *śrathnāti* «робиться в'ялим, поступається», дангл. *hreddan* «рятувати, визволити, віднімати», двн. *hretten* «рятувати» (Machek ESJC 295; LF 53, 89; Slavia 16, 187; Sadn. — Aitz. VWb 256), що передбачає чергування задньопіднебінних. — Шанский ЭСРЯ II 8, 410; Фасмер II 383—384; Преобр. I 392; Горяев 170; Sławski III 143—144; Schuster-Sewc 406—407; БЕР III 21; Skok II 210; Bezlaĵ ESSJ II 101. — Пор. крат.

кροχά — див. **кροχά**.

кροχάль (орн.) «крех, *Mergus L.*; — р. *крѣхаль*, бр. *крахаль*, слц. *krekar*, *kreĥar* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *крех* «тс.»; назва зумовлена характерним криком крохалів, хрипким карканням (Птицы СССР 118). — Булаховський Вибр. пр. III 196; Фасмер II 384. — Пор. **крех**.

кροшень «гурт білої риби» Я; — очевидно, результат видозміни слова [*кροшнѣ*] «рибальський сак» (див.).

кροшнѣ «рибальський сак; верх, будка візка», [*корѣшнѣ*] «тс.» Ж; — р. [*кροшнѣ*] «плетений з лози або коренів

кошик», [*кροшнѣ*] «заплічна торбина», п. [*krōšna*] «вид скриньки для скла», ч. [*krōšna*] «кошик для носіння на спині», ст. *krōšně* «тс.», слц. *krōšna* «короб», болг. [*кροшнѣ*] «кошик», м. *кροшнѣ* «коліска, крона (дерева); [кошик]», схв. *кροшнѣ* «крона (дерева); [кошик]», слн. *krōšnja* «кошик (для носіння на спині), короб; крона (дерева)»; — псл. **krōšnja*, похідне з суфіксом -*ja* від *krōšna*, *krōšno* (укр. *крѣсно*). — Дзєндзелівський УЗЛП 79—80; Фасмер II 384; Sławski III 140; Brückner 270; Holub—Kop. 188; БЕР III 22; Младєнов 258; Skok II 209—210. — Див. ще **кросно**.

кру (вигук, що відтворює журавлиний крик), *кру-кру*, *кря-кря* «тс.», *крякати*, *крякати*, [*крякати*] ВеБа; — безпосереднє звуконаслідування. — Пор. **курлі**.

крубочкі «рід вишивки»; — неясне; можливо, пов'язане з п. *krōbeczka* (мн. *krōbeczki*) «козубенька».

круг «коло; круглий предмет; одиниця обліку продукції; [горизонт; об'їзд; певна частина (до 2—3 пудів) волонка, намотана на дерев'яний обруч; вид дерев'яного столика (у гуцулів); кожн з двох поперечних стінок кузова (у візку); наголовок шапки; ділянка поля; сфера; жердина у різних спорудах Я]», [*круглічка*] «вид пшениці» Ж, [*кругліш*] (зоол.) «пальовик, *Strongylus*» Ж, [*кругловіна*] «куля» Ж, [*круглівина*] «яма в полі, наповнена водою; мокра, заболочена низина; сухе місце серед болота; поляна в лісі» Чер, *круглотá*, [*кругля*] «корова із загнутими всередину рогами» Ж, *круглявка* «кругловида дівчина, жінка», *кругляк*, [*кругляччя*] «невеликий круглий горщик» Г, Ж, *кругляччя*, *круговá* «чарка, з якої по черзі п'ють усі, хто сидить у крузі», [*круговіна*] «кругла площа, невелике круглої форми місце у полі, на сіножаті» Я, [*круж*] «циркуль» Пі, *кружáлко* «(зменш. від *круж*); [частина гончарного круга]», *кружáло* «круг; дуга, на якій зводять круглі частини будівлі; деталь машини, що має форму круга, кільця; диск; шинок, корчма; [вир Чер; острів на річці Чер; кругла клумба Ж]», [*кружáнин*] «учасник танкового кола»,

[*кружéць*] «(у прядці) катушка, на яку поступово намотується прядена вовна», [*кружильце*] «маленький круг; диск» Ж, *кружинá* «навколишній простір; околиця; обвід, окружність», [*кружиня́*] «тс.», [*кру́жка*] «частина гончарного круга», [*кружлівка*] «сепаратор» Я, *кру́жність*, *кружо́к* «(зменш. від *круге*)»; верхня частина діжки, бочки, якою накривають їх або придавлюють засолені овочі; [певна частина (2—3 пуди) прядива, льону, намотана на дерев'яний обруч; двадцять обичаюк для сита; дерев'яний кружок, уживаний замість тарілки; круг у млиновій шестірні], *круе* (прийм.) «навколо», [*кру́га*] «навкруги» Пі, [*кру́г*], *круго́м* «тс.», [*кружала́*] «кружляючи» Я, [*кружило́м*] «навкруги, навколо» Я, *кружка́*, *кружко́м*, *кружкомá*, [*кружніш*] «не коротшою дорогою, а довшою, в об'їзд» Кур, *кру́жно* «колом», [*кружнó*] (про їзду) «не прямо, а в об'їзд» Я, [*кругла́вий*] «круглястий» Ж, *кру́глий*, [*кругловáтий*] «круглястий», [*кругло́вий*] (у сполученнях [*круглове віконце*] «віконце в узголів'ї ліжка зі сходу» Ж, [*кругловий танок*]), *кругловáтий*, *кругльáвий*, *кругльáстий*, [*круговáтий*] «круглястий» Ж, *круговий* «який відбувається по кругу; [назва вітру]», [*кружйстий*] (про узорчасте сукно) Ж, [*кружковáтий*] «подібний до круга» Ж, [*кружля́стий*] «круглястий» Ж, *кружній*, *кругліти*, *кругліти*, *круглішати*, *кругльáти* «кружляти», *пити* (в *крузі*), *кружáти* «пити хмільні напої; кружляти; [(про дерево) відсікати з усіх боків; (про збіжжя) очищати на ситі Ж]», [*кружелáти*] «згортати» Ж, *кружелáти* «кружляти», *круженáти* «тс.», *кружйти*, *кружляти*, [*кружáти*] «кружати (пити)», [*вокру́г*] «навколо», *заокру́глий*, *заокру́жений*, *заокру́глити*, *навкру́г*, *навкру́г*, *навкру́жний*, *нао́кру́же* «навкруги», *нао́кру́г* «тс.», *о́круг*, *о́кру́га*, *о́кру́гелість*, *о́круже́нець* «оточенець», *о́кру́жність*, *о́кру́жний*, *о́кру́же* «навколо», *о́кру́г* «тс.», *о́кругліти*, *о́кружáти* «оточувати», *о́кружляти*, *о́бкру́гліти*, [*о́бкружйти*] «розмежувати, розділити» Ж, *о́бкружляти* «обійти, об'їхати, кружляючи», [*перекру́г*] «перекрій, розріз; місяць у другій чверті»,

[*підокру́жок*] «несправжній зонтик (у рослин)» Ж, [*понавкру́г*] «навкруги», [*скру́жки*] «висівки, що залишаються на решеті від просіяного зерна», [*скру́ж-лини*] «полова, висівки», [*скру́г*] (у сполученні [*на скрузі*] «на ушкодбі місяця»), [*скругліти*] «округлити; очистити зерно обертанням решета», [*скружля́ти*] «тс.», *скругліти* «стати круглим, округлитися», [*укру́жками*] «спеціальний спосіб ткання (на скатерті тощо)» Ме;— р. бр. *круг*, др. *кругъ* «круг; прикраса у вигляді круга; візерунок з кругами; збори», п. *krug*, ч. слц. вл. *kuh*, болг. *кръг*, м. *краг* «кругла дошка для змішування тіста», *круг* «круг; область, сфера діяльності», схв. *кръг*, слн. *króg* «круг, окружність, сфера», стсл. *krъgъ* «круг»;— псл. *krōgъ* «щось скручене, згорнуте; круг», пов'язане чергуванням голосних з **kręgъ* (укр. *кряж*);— споріднене з дісл. *hringr* «перстень, кільце; круг, затока; змія», двн. *hring* (нвн. *Ring*) «перстень, обруч, круг», двн. *hringan*, *gingan* «обертати навкруги, крутити, мотати», нвн. *gingen* «викручувати, віджимати; боротися», умбр. *cringtagtro*, *krenkatrum* «пов'язка; пояс»; іе. **krongh-/krengh-*, похідні від кореня *(s)ker- «крутити; вигинати».— Шанський ЭСРЯ II 8, 412; Фасмер II 385; Sławski III 72—74; Brückner 265; Machek ESJČ 297; Schuster-Sewc 684; БЕР III 38—39; Младенов 260; Skok II 213—214; Bezlaj ESSJ II 97—98; Верп. I 626; Stang 30—31; Pokorny 935—936.— Пор. *кряж*¹.

[*кругáв*] (орн.) «великий яструб, *Accipiter gentilis* L.», [*кругáвець*] «тс.; малий яструб, *Accipiter nisus* L.» Ж;— неясне; можливо, виникло на основі укр. [*крогу́лець*] «малий яструб», [*крогій*] «тс.» як результат його зближення з *круг*.— Пор. *крагу́лець*¹.

[*кругíні*] (бот.) «слива садова, *Prunus domestica* L.; вид чорнослива, *Prunus insititia* variet. Мак», [*круглиці*] «вид чорнослива» Мак, [*кругляки* Мак, *круглянка* Ж] «тс.»;— не зовсім ясне; може бути результатом видозміни давнішого [*крухиня*] «тс.», вторинно зближеного з основою *круе*; разом з тим, частина назв може бути первинною,

пов'язаною з прикметником *крúглий* за формою плодів відповідних сортів сливи (пор. [кúлька] «сорт круглих слив»).— Пор. **крухуня**.

[**кругикати**] «кричати» (про кулика) Ж;— звуконаслідувальне утворення; можливо, результат контамінації дієслів *крúкати* і *кугикати*.

[**крúгли**] «кегли» Ж, [*кружелькí*] «тс.» Ж, [*кругольня*] «кегельбан» Ж;— очевидно, результат повного або часткового калькування п. *kegle* (мн.) «кегли», *kegelnia* «кегельбан», етимологічно пов'язаних з укр. *кєгля* (виникли через зближення п. **kiegel* з п. *krug* «круг», що відповідає укр. *круг*).— Sławski III 103—104, 110—111.— Див. ще **кєгли**¹, **круг**.

[**кругляк**] (бот.) «хвощ болотний, *Equisetum palustre* L.»;— пов'язане з *круг*; назва зумовлена, мабуть, наявністю на стеблі рослини кілець з маленьких лускатих листочків, які охоплюють його своєрідними кругами (Нейштадт 56).— Див. ще **круг**.

[**кругунькати**] «хрюкати, рохкати» ВеУг, [*крúнькати тж, курєнькати Ме, курíнькати Ме*] «тс.», [*курєйкати, кургичати Ж*] «тс.; стиха співати»;— звуконаслідувальні утворення.

[**кружалець**] (бот.) «бутень бульбистий, *Chaerophyllum bulbosum* L. Ж; бугила лісова, *Anthriscus silvestris* Hofm. Mak.», [*кружачка*] «садова айстра, *Callistephus chinensis* Nees.» Mak, [*кружечка, кружечок*] «тс.» Mak;— похідні утворення від *круг*; назви зумовлені тим, що рослини мають кругле суцвіття (*бутень* і *бугила* за цією ознакою відносяться до родини зонтичних) (Нейштадт 410; Словн. бот. 13, 82).— Див. ще **круг**.

[**кружгáнок**] «зовнішня галерея, веранда, звичайно навколо будівлі»;— запозичення з польської мови; п. *krążanek* «галерея довкола внутрішнього подвір'я», ст. *kruczanek, krucganek* «тс.», походить від снн. *krūzeganс* «процесія з хрестом; галерея, коридор, який оточує подвір'я», свн. *krūzeganс* «тс.» (нвн. *Kreuzgang* «крита галерея (в монастирях)»), що складаються з *krūze*,

krūze (> нвн. *Kreuz*) «хрест», яке походить від лат. *сгих*, зн. в. одн. *сгис-ет*, і *ганс* (нвн. *Gang*) «вхід, коридор».— Шелудько 35; Sławski III 187; Brückner 273.— Див. ще **гáнок**, **криж**.

кружево «мереживо», [*кружєвниця*] «мереживниця; торговка мереживними виробами» Ж, [*кружавці*] «мереживо» Я;— р. *крúжево* «мереживо», [*крúживо*] «мережчата обшивка одягу», [*крúжило*] «тс.», др. *круживо* «мереживо»;— очевидно, похідне утворення від др. *кружити* (мабуть, у значенні «обшивати»); пор. *вариво, куриво, мереживо, прядиво* і под. від *варити, курити, мережати, прясти* тощо; форма *кружево*, пізніший російський новотвір, може свідчити, що слово в цій формі є запозиченням з російської мови; пов'язання (Brückner 267; Верп. I 611) з нвн. *kraus(e)* «кучерявий» сумнівне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 414; Фасмер II 385; Преобр. I 394; Соболевский РФВ 70, 87; Mikl. EW 142.— Див. ще **круг**.

[**кружельчик**] (іхт.) «щиповка звичайна, *Sobitis taenia* L.» Ж;— р. [*кружельчик*] «тс.»;— похідне утворення від *круг*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця риба нерідко перебуває у зігнутому положенні серед водоростей (Рыбы СССР 228).— Див. ще **круг**.

[**кружєць**] (орн.) «боривітер звичайний, *Falco tinnunculus* L.» Ж, [*кружляк*] «тс.» Ж;— похідні утворення від *кружити, кружляти*; назви зумовлені, очевидно, способом літання цього хижого птаха, який часто ширяє, вистежуючи здобич (Воїнств.— Кіст. 160; Птицы СССР 169).— Див. ще **круг**.

[**крúжіль**] «конус» Ж, [*кружівка*] «кужівка», [*кружілка*] «кужівка (?); веретено?»;— бр. [*кружєлка*] «круглий відрубаний шматок дерева», п. [*kręzel*] «конусоподібний дерев'яний наконечник на нижньому кінці прядки», каш. [*krążel*] «вир», ч. [*krūžel*] «кужівка», слц. (сх.) [*krūžel'*] «прядка», вл. *krūžel* «циліндр; щипці для завивки; палиця для кужеля (у прядці)», нл. *krūžel* «дзига; палиця для кужеля (у прядці)»;— псл. **krōžель / krōžьль*, похідне від *krōgь* «круг»; менш обгрунтоване пояснення (Moszyński KLS I 308—309) як наслідку контамі-

нації п. *kažel «кужіль» і krag «круг». — Sławski III 110—111. — Див. ще **круг**.

[кружниця] (зоол.) «вид черепашки, Turbo» Ж; — похідне утворення від *кружний*; назва зумовлена тим, що ці черепашки мають вигляд згорнутої у спіраль трубки (БСЭ 35, 670). — Див. ще **круг**.

[кружобли] «гринджоли, невеликі сани» Ж; — результат видозміни форми *гринджобли*, очевидно, зумовлений зближенням з *круг*, *кружляти*. — Див. ще **гринджобли**.

крук¹ (орн.) «ворон, Corvus corax L.; [журавель, Grus Pa]», **[крук]** «крук, ворон», **[крученя]** «вороненя» Ж, **кручий** «властивий крукам»; — р. бр. **[крук]** «ворон», п. слц. діал. kruk «тс.»; — псл. *krukъ; — очевидно, споріднене з лит. krauklys «ворона», лтс. krauklis «ворон» (пор. лит. kraukti «крукати»), а також з гр. κραυγή «крик», дісл. hrókǵ «морський ворон». — Фасмер II 386; Sławski III 171—173; Вгückner 272; Trautmann 139—140; Pokorný 571.

[крук²] «назва звичаю, за яким здебільшого на масляну співають пісню про крукання журавля і про крука» Я; — п. **[kruk]** «одна з осіб у грі», **[kru]** «наслідування голосу воронят під час гри «в крука»; — очевидно, пов'язане з **крук**¹ (див.).

[крулак] «гачок» Ж; — неясне; можливо, виникло на основі тур. kurlak «пастка, капкан».

крумар, **крумарити**, **крумарок** — див. **крамар**.

крумк (вигук, що відтворює крик жаби, крука тощо), **крумкати**, **[крумкати]** «каркати» (про крука), **[крумкати]** «крук»; — бр. **крумкаць** «квакати»; — звуконаслідувальне утворення. — Пор. **крамкати**, **кромкати**.

[крумцангель] «криві ковальські кліщі» МСБГ, **[крумцангер]** «тс.» тж; — запозичення з німецької мови; нім. Krumpzange «тс.» утворене з прикметника krumm «кривий» та іменника Zange «кліщі». — Див. ще **кромпач**, **обценьки**.

[крундзяти] «поратися біля чогось, щось робити, але безрезультатно» Мо; — очевидно, афективне утворення.

[круновелік] «невеличкий калачик, вид пряника» Дз; — очевидно, результат видозміни форми *кренделік*, зменш. від *крендель* (див.).

[крунутися] «поспішити, повернути назад» Ж; — очевидно, результат фонетичного спрощення форми *круnúтися*, пов'язаної з *крутити* (див.).

круп¹ «крижі (у коней), задня частина тулуба»; — р. болг. *круп*, ч. kpara; — запозичене, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. stoпр «круп, зад (у тварин)» походить з франк. *kprra «випуклість; опухлість» (пор. снідерл. egor «тулуб; труп; воло»), спорідненого з двн. kporf «воло», нвн. Kporf «зоб», англ. egor «тс.», а також гр. ὑρόλος «вигнутий, опуклий». — Шанский ЭСРЯ II 8, 416; Фасмер—Трубачев II 386; Dauzat 222; Kluge—Mitzka 407—408; Vries NE W 366.

круп² «гостре запалення гортані й трахеї»; — р. бр. болг. м. *круп*, п. ч. kpur, схв. *круп*, слн. kúp; — запозичення з французької мови; фр. stoпр «круп, запалення гортані» походить від англ. stoпр «тс.», яке виникло з шотландського stoпр «каркати; кумкати» звуконаслідувального походження. — СІС 374; Шанский ЭСРЯ II 8, 415—416; Фасмер II 386; Kopaliński 538; Sławski III 175; Holub—Lyer 269; Dauzat 222; Klein 376.

крупа «подрібнені зерна як продукт харчування, крупи; атмосферні опади у вигляді зернят; крупина; [каша Ж; прізвисько гарнізонних солдат Бі], **крупі** «крупа; атмосферні опади у вигляді зернят СУМ, Ж; [ікра рачача, ікра оселедця], **[крупіло]** «жорна» ДзАтл II, **крупіна**, **крупка** («зменш. від **крупі**); перше грубе мливо зерна пшениці; [трихіна], **крупнік** «юшка з крупів; [хлібна горілка із звареним медом Ж], **[крупнік]** «жорна» ДзАтл II, **[крупніця]** «тс.» тж, **крупчатка** «питлівка», **[круп'янка]** «ковбаса, начинена кашею; крупа, каша Ж», **круп'яр**, **[крупіний]** (у сполученні **[крупіне решето]** «решето для крупи») Ж, **крупкий** «який складається з крупинок», **крупкуватий**, **[крупнастий]** «зернистий, крупчатий; дроблений» ВеБа, **крупістий**, **круп-**

«астий, круп'яний, [крупічистися] «зростатися» (про руду) Ж, [підкрупини] «грубі частини розмолотого зерна» Ж, [покрупини] «гречане борошно з дрібною крупою, просіяною з крупної»; засахарений мед, мед у крупинках», [покруп'янка] «гречане борошно з дрібною крупою, просіяною з крупної», [покрупіти] (у сполученні [п. муку] «грубо змолоти») Ж, [скрупіти] «ставати крупозернистим» Ж, [скрупіти] «тс.» Ж;— р. *крупá*, бр. *крупы*, др. *крупá* «борошно; крупа; крупина», п. *кгирá* «крупина», *кгиру* (мн.) «крупини, крупа», ч. *кгоура*, *кгоуру* (мн.) «крупини; град», сл. *кгіра* «крупинка», *кгіру* (мн.) «крупини; град», вл. *кгирá* «крупини; градина», нл. *кзіра* «крупини», болг. *крупá* (у сполученні *к. сол* «велика грудка солі»), схв. *крупá* «дрібний град», сл. *кгіра* «крупини ячмінні», цсл. *крупá* «кришечка, крихта»;— псл. *кгирá* «крупно змелене зерно, крихта; крихта, кришечка; зернисті опади», пов'язане з псл. *кгішті*, укр. *крупіти*, псл. **кгіха*, укр. *крупіти*;— споріднене з лит. *кгауріс* «шерехатий, нерівний; ніжний», лтс. *кгаурá* «струп, бородавка», *кгірт* «лопатися, зморщуватися», дісл. *кгіра* «струп», двн. (*h*)*кгіоб* «прокажений», (*h*)*кгіу* «струп, проказа», нвн. [*кгіф*] «зашкарубленість ґрунту», можливо, також з алб. *кгірѐ* «сіле», [*кгірѐ*] «тс.»; іе. **кгеу-/кгоу-* «ударити, штовхати, ламати» з детермінантом *-р-*; менш певне пов'язання з п. *кгеру* «кремезний» (Brückner 272; Skok II 215); сумнівне зближення (Machek ESJČ 295) з норв. [*кгіра*, *кгаур*, *кгоура*, *кгірја*] «грубо змолоти».— Шанский ЭСРЯ II 8, 416—417; Фасмер II 386; Преобр. I 395; Горяев 171; Sławski III 176—178; SO 18, 251—252; Holub—Kop. 188; Schuster-Sewc 684—685; БЕР III 27—28; Младенов 258; Skok II 215; Bezłaj ESSJ II 104; Bern. I 630; Топоров IV 212; Stang 30; Trautmann 143; Pokorny 622—623.— Пор. *крупá*, *крупіти*¹.

крупка (бот.) «*Draba L.*»;— р. бр. *крупка*;— пов'язане з *крупá*, *крупіти*; назва зумовлена, очевидно, зовнішнім виглядом насіння у деяких видів крупки—дрібних стручечків (Федченко—Флеров

477); пор. іншу назву крупки [*кашка*].— Див. ще *крупá*.

крупний «великий», *розкрупніти*, *укрупніти*;— р. *крупний* «великий», др. *круподухи* «малодушний», *крупнодушньи* «тс.», ч. ст. *кгирпú* «грубий», болг. *крупен* «крупний», схв. *крупан* (*крупнй*) «тс.», стсл. *крупнъ* «малий»;— псл. **кгирьпъ* (*кгирь*), прикметник, похідний від *кгирá* «крупнозмелене зерно, крихта; зернисті опади»;— семантичний розвиток від первісного відносного значення прикметника (пор. укр. [*крупний*] «крупчастий», п. *кгирпú* «круп'яний», вл. *кгирпú*, ч. *кгирпú*, нл. *кзірпú* «тс.», ч. ст. *кгірпú* «градівий») привів до створення двох протилежних якісних значень «малий» і «великий»; друге з них з'явилося внаслідок порівняння крупнозмеленого зерна з борошном (пор. болг. діал. *крупно брашно* «борошно грубого помолу»); в українській мові слово, можливо, є запозиченням з російської.— Шанский ЭСРЯ II 8, 417; Фасмер — Трубачев II 386; Преобр. I 395—396; Горяев 171; Sławski III 177—178; Bern. I 630; Mikl. EW 143.— Див. ще *крупá*.

[крупняк] (іхт.) «самця оселедця; оселедець морський (океанічний), *Clupea harengus L.* ВеНЗн», [*крупник*] «оселедець морський» ВеНЗн;— похідне утворення від [*крупнй*] «ікра оселедця».— Див. ще *крупá*.

[круски] «брижі (у нутрощах свині) Ж, [*крупішки*] «тс.» Ж;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *kruski* «брижі, частина очеревини у тварин; страва з такої очеревини», як і ч. [*кгішт*] «брижі», сл. [*кгішкá*] «жир навколо нутрощів», нл. *кгізуе* (мн.) «брижі (у нутрощах тварин)», *кгізука* «гофрований жіночий комір», походить від свн. *кгоесе* «нутрощі; брижі, складки очеревини» (пор. нвн. *Кгос* «нутрощі; збористий або складчастий комір»); етимологічно пов'язане укр. [*кгіза*] «жабо, оборка» є запозиченням пізнішого часу.— Sławski III 183—184; Kaestner DL 33.— Див. ще *кгіза*².

[крута́й] (бот.) «головатень, *Echinops ritro L.*, [*круктик*] «аморфа, *Amorpha*

fruticosa L.» Мак, [крутильце] «дрік красильний, Genista tinctoria L.» Мак, [кручениці] «вид рослини Ж; смовдь оленяча, Peucedanum cervaria (L) Guss. Мак»;— р. [крутáй] «головатень», [крутáк] «аморфа», п. [krzęcinka] «дрік», ч. kručinka «тс.»;— похідні утворення від *крутіти*; мотивація назв неясна.— Mashek Jm. rostl. 118.— Див. ще *крутіти*.

[крутень] (бот.) «скрученик осінній, Spiranthes autumnalis Rich.» Мак, *скру́ченик*;— р. *кру́ченник*, п. kręczynka, ч. [krútěnka] «тс.»;— похідне утворення від *крутіти(ся)*; назва зумовлена тим, що суцвіття рослини все скручене по гвинтовій лінії (Федченко—Флеров 282).— Див. ще *крутіти*.

круті́й «стрімкий; дуже загнутий або вигнутий; суворий, твердий; [густий; міцний; важкий; який важко розв'язується, який важко засвоюється (про слово, наспів); кручений, звивистий Ж]», [круті́ній] «крутий» (у сполученні [крутіне діло] «важка справа») Ж, *крутува́тий*, *кручува́тий* «стрімчастий», [крута́к] «непоступлива, уперта людина» Ж, *крутізна*, [круто́вина] «круча», [крутя́к] «крута каша; круті екскременти Я; крута гора; крутий берег Чер», [круть] «крута гора» Чер, *кру́ча*, [кручі́на] «круча» Ж, [кручі́на] «крута гора, крутий берег» Чер, [докру́та] «круто» Я, [прекруте́нний] «дуже крутий» Ж, *скру́та* «труднощі», *скруті́ний*, [скру́то] «круто» Я;— р. *круто́й*, бр. *круты́*, п. kręty «кручений, скручений; звивистий, вивертливий», ч. krutý «лютий, суворий; великий», сл. krutý «лютий, суворий», вл. kruty «міцний, твердий, суворий», нл. kšuty «міцний», болг. *крут* «різкий, суворий», м. *крут* «суворий, жорстокий», схв. *крѹт* «твердий, тугий, напружений; суворий, жорстокий», сл. [krót] «навальний», [krotol] «дуже, вельми»;— звичайно виводиться з псл. *krōtъ «який крутиться, в'ється; зігнутий; міцний, твердий; стрімкий; різкий», пов'язаного з *krętatъ «обертатися; згинатися», укр. [кря́татися] «клопотатися» (Шанський ЕСРЯ II 8, 418—419; Фасмер II 387; Sławski III 108—110); проте

більш імовірним здається псл. *kroutъ «стрімкий, крутий», споріднене з прус. krūt «падати», лтс. kraulis «круча», krāuja «крутий берег», дісл. hrūnja «падати», hrod «схил»; сумнівне пов'язання (Mashek ESJC 298) з герм. *stronkos (дісл. strangr «міцний, суворий», нвн. streng «суворий» тощо).

круті́ти, [кру́тало] «примітивна машина з колесом» Ме, *крутані́на* «поспішний, безладний рух, метушня», [крута́р] «круті́й», [круте́ль] «вир» Чер, [кру́тель] «скручена з соломи мотузка», *кру́тень* «тс.»; [вихор; махове колесо (у машини)]; [кру́теник] (у сполученні [к. соломи] «солом'яний скрутень»; у сполученні [к. хліба] «кулька з хліба») Ж, [круте́нія] «безперервні заняття; багато роботи» Ж, *круті́лка* «саморобна зимова карусель на льоду», [круті́лка] «тс.; вир Чер», [круті́ло] «вир, коловорот», [круті́ж] «тс.», *круті́й* «шахрай», *круті́ство* «шахрайство», *круті́ль* «пристрій для сукання мотузків; [вир]», *круті́нь* «крутень, жмут соломи; [вир; коловорот Ж]», *круті́я* «завірюха; [вир Чер]», [круті́яка] «спритна людина, великий круті́й» Я, [круті́вець] «вир», [круті́віця] «тс.» Г, Ж, *круті́я* «круті́ство», [круто́вина] «завірюха» Ник, [круту́ха] «гра на скрипку у супроводі бубна» Я, [круті́яга] «жмикрут; несумлінна людина, шахрай» Я, [круті́як] «вир; закрут річки» Чер, [круті́ялка] «вид дерев'яної гойдалки» Дз, [крутьба́] «хитрість, лукавість; примха» Ж, [крутька́] (у сполученні [к. дати] «збити з пантелику, вивертитися») Пі, *крутько́* «непосидюча людина, вертун; [вихор]», [крутьо́лка] «дзига; примітивний апарат для самогоноваріння; витушка Л; вир Чер», [кру́ча] «вир у річці; місце, де сходяться дві річки; завірюха» Ник, [круча́к] «баран, хворий на вертіж з черв'яком у голові; вир Чер», [круча́лка] «пристосування для катання по колу; валок над колодязем для витягання води» Ва, [круча́ло] «місце, де сходяться дві річки» Ник, *кручані́ця* «?», [круча́нка] «вдвоє сплетений ремінець або дріт; скручені тютюнові листи», *круче́ники*, *кру́чення* «круті́ння; вид деформації ма-

теріалів», [крúчення] «перевесло, соло-м'яний скручень для перев'язування снопів» Я, [кручен'я́к] «тютюн у скручених листках», [кручинá] «вир; закрут річки» Чер, [кручин'я́к] «тс.» Ж, [круч'ї́нка] «крендель» Ж, [круч'ї́нка] «тс.», [круч'ї́я] «вир біля мілини», [круч'об] «дзига» Л, крут'ї́йкува́тий «шахраюва-тий» СУМ, Я, [крут'ю́чий] «який кру-тять» Я, круч'ений, [круч'є́ний] «дурну-ватий» Ме, крут'кá «кружляючи», [крут'кóм] «тс.» Я, вкрут'ї́ти «угвин-тити СУМ; (у сполученні [в. хвоста] «збити пиху») Пі», вікрут, вікрут'ас, вікрут'ень, вікрутка, [вікрут'ні] «хит-роші, відмовки» Ж, відкрут'ка, закрут, [закрута], [закрутан'ї́на] «безперервна праця, багато роботи; клопіт» Ж, за-крут'є́нина, [закруте́нія, закрутя́н'ї́на] «тс.», Ж, закрут'аси «вигадливі пово-роти», закрут'ень «пук стебел збіжжя, зав'язаних вузлом (за народним пові-р'ям завдає шкоди)», [закрут'ї́на] «за-крут», закрутка, закруток, [закрут'оси] «лабіринти; заплутані вулиці, провул-ки», [закруц'ька] «картоплі, що мають форму рогалика» Ж, закрут'истий, [зкрут] «турбота, туга, суета» Пі, [на-крутка] «вал із зубчаткою; скручені разом кілька стеблин рослини як знак», накручува́ти «намотувати; намелювати; заводити; підохочувати, підмовляти; зробити, написати неохайно; нагово-рити чого-небудь безглузлого, нісеніт-ного; [нарвати (про нарів)]», [неви-крут'ї́ний] «нескінченний, безвихідний» Ж, [перэкрут'ень] «потворна, викривле-на істота», [перэкрутка] «викривлення, перекручення, шкідлива зміна, пере-творення» Нед, перекручува́чи, [пóкрут] «оберт», [пóкруч'ї] «помісь двох видів, гібрид; дитина, батьки якої належать до різних національностей, ЛексПол; виродок», [покруч'ий] «перекручений, сплутаний, неясний», [покрут'ькувати-ся] «вертїтися, обертатися навколо, удаючи надмірну зайнятість» Ж, [по-круц'ькуватися] «тс.» Ж, [прікрут] «те, що служить для закручування» Ж, про-кручува́ти, [рóзкрут] «кільце з лозини у ярмі, через яке проходить дишло», [розкрут'є] «мотузка з лози» Нед, [роз-крут'тя] «стовбури молодого дерева,

якими зв'язують дерева у пліт для сплавляння», скрут «поворот; петля; [у млині пристрій, за допомогою якого можна пересунути дерев'яний короб убік від жорна; продовгуватий клубок з виплетеної соломяної стрічки для виготовлення капелюхів; насад у возі Мо]», [скрут'ель] «петля, кільце, ви-ток; джгут; згорнутий жмуток прядива, очищеного від костриці», скрут'ень «джгут; [віхоть з очерету Мо; скручений пучок соломи ЛЧерк]», [скрут'ї́лець] «вузол з нитки» Ж, [скрут'ї́ль] «віхоть; закрутка (на занадто зсученій мотузці або нитці); крендель, що печеться на різдво для корови» Ме, [скрут'ї́й] «згор-нутий жмуток прядива, очищеного від костриці», [скрут'ї́ль] «тс.; згорнутий жмуток соломи», скрут'ї́нь «джгут; [па-кунок; у сполученні с. бакуну «лист тютюну»] Ж, скрут'ка, [скрут'ї́лик] «вер-тута із здобного тіста» Мо, [скрут'об] «згорнутий жмуток тютюнових листків Г; звивина, коло; пакунок Ж», [скру-ц'я́к] «джгут, скручень», [скруц'ьок] «ву-зол з нитки» Ж, скруц'увальник, [скру-н'ї́тис'я] «зігнути, скорчитися» ВеБа, [сукрут'ка] «зсучені місця на нитках», [укрут'ь] «вмить, враз»;— р. крут'ї́ть, бр. круц'ї́ць, др. крутитис'я, п. ктєсі́с, ч. kroutit, слц. krútit', болг. кѣрта «колупаю; відламую», м. крти «ламає, руйнує», слн. [krotiti] «обертати», псл. крѣтити сѧ «крутитися, обертатися»;— псл. krotiti, ітеративна (або каузативна) форма від kretati (укр. [крятатис'я]).— Sławski III 99—102; Brückner 267; Bez-łaj ESSJ II 101; Bern. I 627; Mikl. EW 138; Trautmann 142.— Див. ще кря-тати.

[крут'ї́й] (орн.) «крутиголовка, Jupx torquilla L.» ВеНЗн;— похідне утво-рення від крут'ї́ти; назва пов'язана з тим, що птахи цього виду, злякавшись, витягують ший і крутять головою (Пти-цы СССР 389).— Див. ще крутіти.

[крут'я́к] (назва барана) Доп. УЖДУ IV;— очевидно, пов'язане з [круч'я́к] «ба-ран, хворий на вертіж».— Див. ще кру-тіти.— Пор. курт'я́к.

[крух] «перга; руда; мідь, бронза» Ж, [круш] «руда, метал», [круш'є́ць] «мінерал; руда землистого кольору» Ж,

[*крушиний*] «крихкий» Ж, [*крушина* (*жи́ла*)] «рудна (жила)» Ж;— р. [*крух*] «скибка, грудка, брила», бр. [*крухъ*] «скибка», др. *укрухъ* «скибка, шматок хліба», п. діал. ч. *kruch* «брила, шмат», слц. *kruch* «окраєць (хліба)», вл. *kruch* «шматок, штука, частина», болг. [*крух*] «невелика грудка цукру, солі», м. *крушец* «крихта», схв. *крухъ* «хліб», слн. *krùh* «тс.», стсл. *оу́кроу́хъ* «шматок (хліба); грудка»;— псл. *kruchъ* «уламок, шмат, брила», похідне від дієслова *krušiti* (укр. *кру́шити*).— Фасмер II 387; Преобр. I 397; Sławski III 165; Brücker 271; Machek ESJĈ 297; Holub—Kop. 189; БЕР III 30; Skok II 193—194; Bezłaj ESSJ II 104; Bern. I 628—629.— Див. ще *кру́шити*¹.

[*круха́*] (бот.) «крушина, *Frangula Mill.*; жостір, *Rhamnus L.*» ВеБа, [*кроха́*] «тс.» ВеБа, *крушинá* «*Frangula Mill.* СУМ, Ж; [жостір, *Rhamnus cathartica L.* Мак]», [*кручина*] «крушина» Мак, [*круховий*] «жостеровий»;— р. болг. *крушина* «жостір», бр. *крушина*, п. *kruszyna*, ч. слц. *krušina*, схв. *крушина*;— псл. *krušina*, похідне від *kruchъ* «крихкий» (жін. р. *krucha*); назва зумовлена крихкістю деревини крушини (пор. п. ст. *kruchkie drzewo* «крушина», букв. «крихке дерево»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 419—420; Фасмер II 387; Боброва РЯШ 1978/3, 104; Преобр. I 397; Sławski III 185; Machek ESJĈ 298; БЕР III 32—33; Skok II 193; Bern. I 268.— Див. ще *кру́шити*¹.— Пор. *кріха́*.

[*крухуня*] (бот.) «вид чорнослива, *Prunus insititia variet.*» Мак, [*крухині*] «округлі солодкі сливи» ВеНЗн;— очевидно, пов'язане з [*крухий*] «м'який, крихкий» за ознакою особливої м'якості спілої сливи відповідного сорту (пор. інші назви м'яких сортів слив [*черкуші*, *дрислявки*]); менш імовірно виникнення в результаті видозміни форми [*кругуні*] «слива садова; вид чорнослива».— Див. ще *кру́шити*¹.

[*крухляк*] (ент.) «хрущ-носоріг, *Oryctes nasicornis L.*» Ж;— похідне утворення від *крухий* «крихкий»; назва зумовлена тим, що хрущі цього виду розвиваються на гнилій, трухлявій дере-

вині (Горностаєв 122).— Див. ще *кру́шити*¹.

[*круховий*] (у виразі *крухова сіль* «кам'яна сіль»);— очевидно, виникло на основі п. *kruch* «брила, шматок; назва брил солі вагою близько 100 фунтів»; пор. п. [*kruchowy*] «гірник, що відриває уламки солі».

[*круховка*] (ент.) «маленька чорнувата бджола» Л;— неясне.

[*кручати*] «рохкати»;— п. *kruczeć* «бурчати, грати; крякати; [рохкати; туркотати; кумкати]», ч. *kručeti* «бурчати; рохкати; [кумкати]», слц. *kručat'* «бурчати»;— псл. *kručati*, пов'язане з *kruchati* «тс.»;— звуконаслідувальне утворення.— Sławski III 169; SW II 574; Machek ESJĈ 297; Holub—Kop. 189.— Пор. *кру*.

[*кручок*] (ент.) «вовчок, *Gryllotalpa Latr.*» ВеНЗн;— неясне; можливо, пов'язане з *кручók* «гачок» з огляду на подібність до гачків передніх ніг вовчка, добре пристосованих до риття (Горностаєв 59).— Див. ще *крук*.

крушінá — див. *круха́*.

*кру́шити*¹ «трошити» СУМ, Ж, [*крушити*] «ставати розсипчастим, звареним» Ж, [*круш*] «усе ламке, крихке» Ж, [*крушка*] «кришка, крихта, шматок» Ж, [*накрушити*] «завдавати шкоди, збитків», [*окрух*] «шматок» ВеБ, [*окруха*] «тс.» Ж, [*окруше*] «великодні подарунки бідним» Ж, *окрушина* «крихта; окраєць; недоїдки», *окрушка* «тс.», [*скрушити*] «стати м'яким, крихким» Нед, [*скрушити*] «тс.» Нед;— р. *крушить*, бр. [*круш*] «крихке залізо», п. *kruszyc* «кришити, розтрушувати, крушити», ч. *krušit* «крушити; мучити», слц. *krušit'* «тс.», вл. *krušić* «розбивати на шматки; роздавлювати», болг. *круша́* «розбиваю», *скрушій* «розламаю», схв. *крушити* «роздрібнювати, крушити», слн. *krúšiti* «тс.», стсл. *сѣкроушити* «зламати, зруйнувати, розбити»;— псл. *krušiti* «розбивати, ламати на шматки, роздрібнювати», пов'язане чергуванням голосних з *krušiti* «тс.», укр. *кру́шити* (*кріха́*);— споріднене з лит. *krušyti* «крушити», лтс. *krāusēt* «товкти, оббивати (ячмінь на току)», гр. *κροῖω* «ступати; тупати; ударяю».— Шанский ЭСРЯ

II 8, 420; Фасмер II 388; Преобр. I 397; Sławski III 184; Brückner 271—272; Machek ESJČ 297; Schuster-Sewc 686; БЕР III 32; Младенов 621; Bezlaј ESSJ II 104—105; Варбот 106; Берн. I 628; Trautmann 143.— Див. ще **крі-ха**.— Пор. **крушити**².

крушити² «журити, мучити», [круши́на] «журба, туга», [скру́хнути] «упокоритися» Нед, [скру́шити] «тс.» Нед, *скру́ха* «тяжкий, гнітючий настрій; жаль, співчуття; каяття», *скрушний*, *скру́хо* «скрушно»; —р. [круши́ннйтсья] «горювати», [круши́вный] «тужний», *сокруши́тьсья* «журитися», заст. *кру́шити* «гнітити, засмучувати», бр. [скруши́ць] «докоряти, приводити до каяття», *скру́ха* «туга», п. [kruszyć] «приводити до скрухи, жалю», *skruszyć* «зм'якшити (серце), викликати каяття», *skrusza* «каяття», ч. *krušiti* «засмучувати, пригнічувати», *krušný* «трудний, важкий», *zkrušiti* «обтяжити, засмутити», *zkrušenost* «упокорення», слц. *krušit'* «засмучувати, пригнічувати», м. *скруши* «засмутить, уб'є скорботою», слн. *skrušep* «пригнічений, сумний», стсл. **скроушити** «засмутити», **скроушение** «скруха, журба»; —псл. *krušiti* «мучити, пригнічувати, засмучувати», спочатку «розбивати, дробити, кришити».— Sławski III 184—185; Brückner 271; Machek ESJČ 297; Bezlaј ESSJ II 104—105; Берн. I 628—629.— Див. ще **кру́шити**¹.

кру́шка «покрученість, кривизна» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з *круг*.

крушкува́тися «неспокійно снувати туди-сюди; потягуватися з тихим шумом, стогоном» Ж, [круши́нятися] «тс.» Ж;— очевидно, утворення, пов'язані з похідними від *круг*: *кружка́* (ходити, рухатися), **кружкуватися*, [круженя́ти] «кружляти, ширяти».— Див. ще **круг**.

кру́шок «сувій полотна» Ж;— результат видозміни початкового *кружок* (полотна), зумовленої узагальненням форм непрямих відмінків з оглушенням ж (*кружка > крушка* ...).— Див. ще **круг**.

крюк «гак; крутій; знак старого нотного письма», [крук] «гак», [кручо́к], *крючо́к* «тс.». [кряко́дло] «великий

крюк» Я, [кря́очья] «вид узору на великодній писанці» Я, *скря́очити*, *скря́очитися*; —р. *крюк* «гак; косарське знаряддя у вигляді граблів; зайва відстань; (мн.) знаки старого нотного письма», ст. *кряко́ч* «гак» (1327—1328), бр. *крук* «тс.»; —запозичення з давньоісландської мови; дісл. *krókr* «гак» споріднене з дангл. *grucc* «милиця», англ. *gruth*, дат. *krucke*, шв. *krucka*, снідерл. *grucke*, днн. *krukka*, двн. *krucka*, нвн. *Krücke* «тс.»; припущення про нідерландське посередництво (Karłowicz SWO 315), як і пов'язання з англ. *crook* «гак, крюк» (Matzeпауег 221), недостатньо обґрунтоване.— Шанский ЭСРЯ II 8, 423; Фасмер II 390; Sławski III 170; Берн. I 629; Kluge—Mitzka 408; Klein 378; Vries ANEW 328, 331.

кря́ць «людина з прострілом у крижах» Ж, [кря́цько], [кря́цьок] «тс.» Ж;— не зовсім ясне; очевидно, афективно деформоване утворення на основі *кру́тити* (*скря́чуватися*) з частковим використанням звукової форми спорідненого польського *kręcić* «крутити» (пор. [кря́цьок] «вузол на нитці», зам. **скрутьок*).— Див. ще **кру́тити**.

крячо́к (заст.) «міра горілки (приблизно 0,325 л)», [крячо́к] «тс.» Л;— бр. [кря́чек] «крячок (міра у шинку)», п. [kruczek] «чарка горілки»;— запозичення з російської мови; р. *крячок* «чарка горілки; (первісно) гачок», похідне від *кряк* «гак», набуло нового значення у зв'язку з тим, що у відкупних шинках чарка висіла на ручці у вигляді гачка.— Даль II 208.— Див. ще **кряк**.

кря (вигук, що відтворює крик птаха, жаби), *кря-кря* «тс.»;— бр. *кря-кря*, п. вл. *кга-кга*, ч. *кга-кга*;— безпосереднє звуконаслідування, підтримане звуковою близькістю до дієслова *крякати* індоєвропейського походження (пор.).

крявча́ти «каркати (про ворону); подавати крик (про горіхівку)», [крявча́ти] «тс.» (?);— звуконаслідувальне утворення.— Пор. **кровкун**.

кряг «стілень меду» ВеУг, [кря́га] «тс.» ВеУг, [кря́ги] «стіленьки» ВеНЗн, МСБГ, [кря́жка] (у сполученні [к. меду] «стілень») Ж, *кряжки* «стіль-

ники» ВеЗн, *кряжцінка* (ент.) «вошинна вогнівка, *Galleria cellerla* (G. *mellonella* L.» Ж;— р. [кряж] «колодний вулик»;— очевидно, залишки псл. *кгеґъ «круг», *кгеґъ < кгеґъ «кряж, колода», пов'язаних чергуванням голосних з *кгоґъ «круг»; у такому разі кореневе и замість очікуваного я виникло як результат закономірного діалектного звуження голосного а після м'якого р' з наступним його ствердінням (пор. [ч'ис] «час», [ш'ипка] «шапка»).— Див. ще **кряж**¹.— Пор. **круг**.

[кряга] «гурт овець» Доп. УжДУ IV;— неясне; можливо, залишок псл. *кгеґа «круг, гурт», яке могло існувати як один з варіантів поряд з *кгоґъ «круг», *кгеґъ «кряж» та ін.— Пор. **круг**, **кряг**, **кряж**¹.

[кряж¹] «кругляк, колода дерева», [кряжнік] «колода» Бі, [креж] «кругла балка, з якої роблять шпали» Л, *кряжистий* «кремезний», [кряжувати] «обтісувати дерево циліндрами»;— р. *кряж* «колода», [креж] «близька до кореня потовщена частина стовбура», бр. *краж* «тс.»;— псл. *кгеґъ < *кгеґъ- (*кгеґъ-) «щось кругле», пов'язане чергуванням голосних з *кгоґъ < *кгоґъ- «круг»;— споріднене з дісл. hringr «перстень, обручка», нвн. Ring «кільце»; пов'язання з р. *корень* «корінь», [корь] «тс.», *черешок* (Горяев 172) позбавлене підстав.— Шанский ЭСРЯ II 8, 424; Фасмер II 391; Преобр. I 400; Варбот Етимология 1970, 70—74.— Див. ще **круг**.

кряж² «гірський хребет; пагорб, узвиштя; [шар, пласт, брила Ж]», [кряжса] «пасмо гір, узгір'я, пагорок» Ж;— р. *кряж* «пасмо невисоких гір; [материк, острів; підвищена місцевість; великий горб; не затоплюване сінокосне угіддя; крутий берег; обрив]», [креж] «крутий схил гори; обривистий берег; невисокий горб; підвищення серед низин і боліт», бр. *краж* «пасмо невисоких гір», болг. [креш] «скелясте узвиштя»;— не зовсім ясне; очевидно, тотожне з [кряж] «кругляк», псл. *кгеґъ; у такому разі спочатку означало «округле підвищення, оточене низиною чи водою» (пор. значення р. «острів»); пов'язання з р.

[кра] «крига», [укра] «тс.» (Соболевський РФВ 67, 213—214) позбавлене підстав.— Варбот Етимология 1970, 71—72.— Див. ще **кряж**¹.

[кряж³] «спинний хребет; крижі Ж», [кряжіти] «працювати, не розгинаючи спини; дбати, турбуватися», [крэжити] «берегти, скупитися»;— очевидно, результат перенесення на спинний хребет назви *кряж* «гірський хребет»; перенесення могло бути підтримане звуковою подібністю слів *кряж* і *кріжі*; виводиться також (Варбот Етимология 1970, 73) від гіпотетичного псл. *кгеґ- «зігнути» (> «кругле»).— Див. ще **кряж**².— Пор. **скряга**.

[кряк] «кущ», [крак] «тс.; гілка МСБГ», [крячина] «невеликий кущ», [кракатиий] «гіллястий» МСБГ, [крячий] «кривоногий», [крячовитий] «тс.» тж, [крячистий] «кущистий», [крячистий] «покритий кущами», [крековата] (у сполученні [к. галуза] «дуже розгалужена гілка») ВеБ, [крячїтїся] «давати розгалужене коріння», [крячїтїси] «ходити, кривлячи ногами» МСБГ;— п. křzak «кущ», ч. [křácї] «зарості, кущі», слц. [křiak, křak] «кущ»;— псл. *кѣґъ, похідне (можливо, зменш.) від *кѣґъ «кущ, корінь», пов'язаного чергуванням голосних з когепь «корінь».— Фасмер II 344; Sławski III 205; Brückner 274; Machek ESJČ 249; Bern. I 672; Matzenauer LF 9, 42; Trautmann 127.— Див. ще **корінь**¹.

крякати «каркати; квакати», [крякати, кракотїти О] «тс.», **кряк** (орн.) «крячок, Sterna; [бекас, Capella gallinago L. (Scolopax gallinago L.) Ж; гаршнеп, Lymnocyptes gallinula L. (Scolopax gallinula L.)]», [крак] (орн.) «крячок чорний, Chlidonias nigra L.» Л, [кряквї] «широконіска, Anas clypeata L.», [крякїн] (орн.) «крук, Corvus corax L.», [крэка] (зоол.) «древесниця (жаба), Nyct arborea L.» ВеБ, [крекотушка ВеНЗн, кряка Ж] «тс.», [кряквїка] «тс.»; (орн.) чирок свистунок, Anas crecca L.» Ж, [крякїн] «крук», [крякї] «качечка», [крякїка] «качка; деревниця», *крячок* (орн.) «водяний птах родини мартинів, Sterna», [крячка] «тс.» Ж;— р. *крякати*, бр. *крякаць*, п. *крякаць*, ст.

krzaćkać «відкашлюватися», ч. krákat, ст. křekati «кричати» (про стерв'ятника, курку, курінку), слц. krákat', вл. křakać, нл. křjakać, болг. кря́кам «квакати; крякати», крѣкна «квакнути, крякнути», м. крека «квакає, кричить, горлає», схв. крѣчати «крякати», слн. [krĕkati] «тс.»;— псл. křekati, křakati, звуконаслідувальні дієслова;— очевидно, споріднені з лит. křeĩkti «крякати; хрипіти; хроніти», křokóti «хроніти; шуміти», лтс. křakt, křakt «тс.», лат. sġbġāge «каркати», гр. κρόζειν «тс.», двн. křuoh «ворона», дангл. hřingap «бриніти, тріскоїти, стукати», дісл. hřingja «дзвонити», що зводяться до іє. *ker-/kog-, звуконаслідувальних за походженням коренів; кореневе **ра** в українських словах може проходити як з давнього га, так і з **ря** < ге, що зазнало діалектного ствердіння.— Шанский ЭСРЯ II 8, 424; Фасмер II 392; Преобр. I 400; Sławski III 206; Machek ESJC 288; Schuster-Sewc 662; Bezlaġ ESSJ II 88; Bern. I 612; Trautmann 128; Pokorny 568.— Пор. кря.

[кря́нкати] «тріщати; каркати» ВеУг, [кря́нчати] «тс.» ВеУг;— очевидно, записання з польської мови; п. krzaćkać «відкашлюватись; рохкати», křęczeć «тс.; кричати (про вальдшнепа)» зводиться до псл. *křekati, якому відповідає укр. кря́кати; відмінності (проти очікуваного) у формі й значенні українського слова є, мабуть, результатом східнословачцького або польського діалектного посередництва.— Sławski III 206.— Див. ще кря́кати.

[кря́нтатися] «поратися» ВеЗа;— записання з польської мови; п. křzaćkać się «поратися» відповідає укр. [кря́татися] «бути зайнятим, клопотатися».— Sławski III 209.— Див. ще кря́тати.

[кря́нути] «ударити; кинути Ж»;— р. [кря́нуть] «зрушити, зіштовхнути», бр. кря́нуць «торкнути, зрушити», п. zakřzaćkać się «почати поратися», слц. [křiatnut'] «зігнути, перегнути», нл. křĕtnuć «скрутити, скривити, ударити», болг. [крѣна] «насилу рушу, потягнусь», м. крене «піднесе; забере, винесе», схв. крѣнути «вирушити», слн. křeniti «по-

вернути; зрушити, посунути», цсл. кря́нжти «звернути (в бік)»;— псл. *křetno-ti «повернути», пов'язане з *křetati «повертати», до якого зводиться укр. [кря́татися] «клопотатися».— Німчук Тези V сл. конф. 92; Фасмер II 392; Sławski III 209; Schuster-Sewc 707—708; БЕР II 728; Младенов 256, 257; Skok II 191—192; Bezlaġ ESSJ II 91; Bern. I 612.— Див. ще кря́тати.

[кря́тати] «повертати, звертати» О, [кря́татися] «бути зайнятим, клопотатися», [кря́татися] «неспокійно кидатися в різні боки; робити крок назад»;— р. [кря́татъ] «зрушувати», бр. кря́таць «зрушувати; торкати», др. кря́тати «рухати, посувати», п. křzaćkać się «поратися, возитися», ч. křátati «неспритно, важко ходити», слц. křiatat' sa «лазити, дертися; повільно, насилу ходити», нл. křĕtać «вертати; вивихати; згинати; ламати», болг. крѣтам «рухаюся повільно, насилу», схв. крѣтати «рушити, зрушувати; надавати руху (машині)», слн. křetati «рухати, вертати»;— псл. *křetati «бути в круговому русі, обертатися; насилу йти; зрушувати; скручувати», пов'язане з *křetiti «крутити»; продовжує, мабуть, *křet-jo, первісну форму теперішнього часу з носовим інфіксом від іє. *kert- «крутити, скручувати»;— споріднене з дінд. křnatti «крутить нитку, пряде», гр. κάρταλλος «кошик», лат. cratis «пліт; в'язка хмизу; сплетіння», ірл. cret «короб», гот. haũrds «двері», двн. hurt «пліт; щось плетене»; припущення про спорідненість з нім. repken «витягати, розтягати», англ. wrench «вивертати, виривати; вивихнути» (Machek ESJC 299) сумнівне; недостатньо обґрунтоване пов'язання (Osten-Sacken IF 23, 381) з лтс. křietns «енергійний, міцний».— Фасмер II 392; Sławski III 208; БЕР III 2; Младенов 257; Skok II 191; Bern. I 613; Trautmann 142; Pokorny 584—585.— Див. ще кря́тити.— Пор. кря́нути.

[кряч] «жердина, якою перевертають колоду», [кря́чка] «коротка паличка, яку вкручують у парену лозу» Я, [кря́квини] «два дерев'яні ріжки позаду саней для сітки, в яку кладуть речі» Я;— р. [кряч] «цурка, закрутка», [кря́-

чить] «прикручувати, закручувати»;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [кр'як] «кущ», *кóрінь* (Фасмер II 391, 392).— Пор. *кóрінь*¹, *кр'як*.

[кр'ячка] (бот.) «деревій звичайний, *Achillea millefolium* L. Мак; роман собачий, *Anthemis cotula* L. ВеУг», [кр'ячка] «деревій звичайний» Мак;— очевидно, результат видозміни запозиченого з польської мови **кр'вячка*; неза-свідчене п. [kɔwiaszka] «деревій» мало б бути пов'язане з *krwańnik* «тс.», яке відповідає укр. *кривавник*¹ «тс.» (див.).

[кр'ю-не́] (крик, яким пастух наказує козам повернутися назад);— неясне.

Ксенофонт, *Ксень*, [Фо́ня] (Ме), ст. *Ксенофонтъ* «странен муж» (1627);— р. *Ксенофонт*, бр. *Ксенафонт*, болг. *Ксенофѳн*, схв. *Ксенѳонте*;— запозичення з грецької мови; гр. Ξενοφών (-ωντος) букв. «чужомовний», утворене з основ прикметника ξένος «чужий», етимологічно неясного, та іменника φωνή «звук, голос; мова».— Сл. вл. імен 214; Беринда 225; Спр. личн. імен 427, 504; Петровский 137; Илчев 281; Frisk II 333—334.— Див. ще *фон*².

[Ксэ́ня] «Оксана», [Аксэ́нія, Аксэ́ня, Ксэ́на, Ксэ́нійка, Ксэ́нька, Ксэ́нта, Оксэ́ня];— р. *Ксэ́ния*, бр. *Ксэ́нія*, болг. *Ксэ́нія*, ч. *Xepie*;— очевидно, запозичення з грецької мови; пор. гр. ξενία «гостинність», ξενίη «чужа».— Сл. вл. імен 248; Петровский 137; Спр. личн. імен 504; Суперайская 88; Кпаррoвá 294; Илчев 281.— Пор. *Оксáна*.

[ксі́] (вигук, яким гонять свиней);— р. [ксы́] (вигук, яким підганяють корів), [ксы́ня] «тс.», п. [ksí] (вигук, яким проганяють свиней), [ksy, ksyku, eksí], слц. kšo, kšü «тс.», нл. ks (kys) «цить»;— наказовий вигук, що має близькі відповідники й поза слов'янськими мовами, пор. нім. ks ks kš (ksch) (вигук, яким проганяють котів), лит. ksiù, ksiùle (вигук, яким відганяють свиней).— Фасмер II 393; Sławski III 263.— Пор. *киш*.

[к-кс] (вигук, яким нацьковують собак);— бр. *ксы-ксы*, п. ч. вл. [ksl «тс.»;— очевидно, результат редукції давнішого *күсі, күсай* (псл. *kōsi, *kōsa-ji), форми наказового способу від діе-

слова *күсати*; пов'язання з *ксі, ксьов* та ін. (Sławski III 263) необгрунтоване.— Див. ще *күсати*.

[ксобі́] (вигук, яким повертають коней ліворуч) Па, [ксоб] «тс.» Па, [ксо] (вигук, яким повертають волів ліворуч) Л, [соб] (вигук, яким повертають вола праворуч) Ж, [соби́] «тс. Бі; (про напрям руху з кінями) ліворуч Ме», [собь, собьте] (вигук, яким повертають волів праворуч) Бі, [соби́] (у сполученні *ік' с.*) «ліворуч» Бі;— бр. [ксо] (вигук, яким повертають волів ліворуч), п. *ksobie* «назад», [ksob] (вигук, яким повертають волів, коней ліворуч), [kso, ksob, kse, kseb] «тс.», слц. [ksebny] «ручний», [ksebny] «запряжений з лівого боку», вл. *ksebny* «який знаходиться зліва», слн. *ksében* «який іде зліва» (про коня);— результат видозміни звороту *к собі* «до себе (> наліво)»; значення спочатку стосувалося того, хто вів волів чи коней на оранці, йдучи коло них зліва.— Sławski III 278—279.— Див. ще *к, себе*.— Пор. *гаття, цоб*.

[ксьо́] (вигук, яким підкликають коней) Я, [ксьов Я, Л, сьовк-сьовк Л] «тс.»;— бр. [ксь-ксь, ксь-ксь, ксю-ксю] «тс.»;— очевидно, результат скорочення вигуку **ксьо-ксьо* «тс.», пов'язаного з вигуком *кось* або іменником *косья* «кінь»; форма [сьовк-сьовк] виникла шляхом метатези [ксьов-ксьов]; пов'язання з вигуком *ксі* (Sławski II 263) викликає сумнів.— Див. ще *косья*.

ксьондз «польський католицький священник»;— р. бр. *ксьндз*;— запозичення з польської мови; п. *ksiądz* «священник; (ст.) князь» з'явилося (у XIII ст.) внаслідок дисимільативного впливу носового на попередній палатальний носовий приголосний у **kniądz* (< **kņędz*) «князь»; значення «священник» у польській мові, як і в інших західнослов'янських (ч. *kněz* «священник», слц. *kňaz*, вл. *knjez*, нл. *kněz* «тс.»), є, мабуть, калькою слат. *dominus* «пан» (зокрема, при звертанні до духовної особи).— Richhardt 70; Шанский ЭСРЯ II 8, 425; Фасмер II 393; Sławski III 264—265; Brückner 277; Skok RÉS 7, 184—185; Machek ESJČ 262.— Див. ще *князь*.

[ксьондзик] (орн.) «корольок, Regulus» ВеБ;— похідне утворення від *ксьондз*; назва птаха зумовлена деякою подібністю чорних широких смуг, що облямовують верх голови (Птицы СССР 508), до голови католицького священника з волоссям навколо тонзури.— Булаховський Вибр. пр. III 211.— Див. ще *ксьондз*.

*куб*¹ «шестигранник», *ку́бик*, *куба-тўра*, *кубізм*, *кубіст*, *кубічний*;— р. бр. болг. м. *куб*, п. *kub*, ч. вл. *kubus*, схв. *кўб*, слн. *kúb*;— запозичене, можливо, через західноєвропейське посередництво (нім. *Kúbus*, фр. англ. *cube*) з латинської мови; лат. *cubus* «грань, гральна кістка» (< *cubitum* «лікоть») походить від гр. *κύβος* «гральна кістка (що мала форму куба)», спорідненого з двн. *huf* «стегно», дангл. *hure*, гот. *hurs* «тс.».— СІС 375; Шанский ЭСРЯ II 8, 427; Фасмер III 394; Преобр. I 403—404; Sławski III 293; Brückner 279; Holub—Kop. 192; БЕР III 70; Walde—Hofm. I 297; Frisk II 40; Boisacq 528.

*куб*² «великий казан, бак для перегонки або кип'ятіння рідини; [видовбаний з дерева келих, кубок]», [куба́й] «видовбаний з дерева келих, кубок», [куба́н] «великий череп'яний горщик для смальцю, масла» Мо, [куба́шка] «дерев'яна посудина для пиття, для борошна» О, [ку́бир] «велика посудина для меду тощо» Ва, [кубу́шка] «келих, випукла посудина, невелика дерев'яна посудина; бутель, глечик, кухоль» Ж, [ку́бошка, кубу́шка] «тс.» Ж, *ку́бок*, [ку́бка] «дерев'яний посуд для бринзи; посудина для міряння О», *кубу́шка* «повна жінка; [келих]»;— р. бр. *куб*, др. *кубъжъ* «кубок», п. *kubek* «келих», слц. [kúb] «піхви для бруска», нл. *kubk* «келишок»;— псл. **kubъ* «видовбана з дерева посудина»;— споріднене з гр. *κύβος* «посудина», *κύβη* «келих», дінд. *kumbháḥ* «горщик, глечик», ав. *xitva-* «горщик, заглиблення», що зводяться до іє. **koub(h)-/kub(h)-* або **kumbh-* «щось видовбане, видовбаний з дерева посуд»; вважається також (Абаев Этимология 1984, 18) ідеофоном, що виникав незалежно в різних мовах; реконструкція псл. **қобъ* (Machek

ESJCS 243—244), а також пов'язання в псл. **къбыльъ* «чан» (Sławski JP 22, 140), з лат. *cupra* «кубок» (Brückner 279; Mikl. EW 147), з двн. *kuofa* «діжка», нвн. *Kufe* «чан» (Преобр. I 403), з тюрк. *kub* «глечик», *kur* «тс.» (Mikl. TEI 2, 112, Nachtr. 2, 160; Matzenauer LF 9, 32) або з каз. тат. *kübi* «діжка» (Korsch AfSIPh 9, 517) непереконливі.— Шанский ЭСРЯ II 8, 426—427; Фасмер II 394; Sławski III 295—296; Bern. I 636.

[куба́й] «вузол» О;— неясне.

[ку́бан] «хабар»;— бр. [куба́н] «тс.», п. *kuban* «тс.; клунки з їжею, солодощами»;— очевидно, пов'язане з [куба́н] «великий горщик», *куб* «великий казан»; розвиток значення «горщик» — «хабар» не є ізольованим явищем; як семантичну паралель пор. фр. *pot-de-vin* букв. «горщик вина», пізніше «хабар»; наголос *ку́бан* (замість *куба́н*), можливо, свідчить, що слово є запозиченням з польської мови; пов'язання з п. ст. *kubana* «коханка», ч. ст. *kuběna* «тс.» (Brückner 279) або з рум. *cu bani* «з грошима» (Karłowicz SWO 319) позбавлене підстав.— Sławski III 294.— Див. ще *куб*².

куба́нка «невисока смушкова шапка; сорт ярої пшениці»;— р. бр. болг. *куба́нка*;— похідні утворення від назви річки *Куба́нь*, що в українській і російській мовах, очевидно, походить безпосередньо від карач. *K'obán*, етимологічно не з'ясованого.— Шанский ЭСРЯ II 8, 427; Фасмер III 395; Никонов 218.

[куба́ра¹] «вид корабля» Я;— р. [куба́ра] «тс.», др. *кубара* («грецький) корабель», стсл. **къвара* (кввара?);— запозичення з середньогрецької мови; сгр. *κουβάριον* «галера», пов'язане з гр. *κύβη* «чаша; човен», спорідненим з брет. *kom̄b* «улоговина, видолинок», дінд. *kumbháḥ* «посудина, глечик», псл. *kubъ*, укр. *куб*; припущення псл. **қара* (Соболевский РФВ 70, 90) не обов'язкове.— Фасмер II 395; ГСЭ 103; Преобр. I 403; Богородский УЗ ЛГПИ 173 (1958) 165—167; Bern. I 636; Frisk II 48; Boisacq 534.— Див. ще *куб*².

[куба́ра²] «прилад для зняття роя бджіл з дерева (складається з довгої жердини і прикріпленого до неї міш-

ка)»; — неясне; можливо, пов'язане з куб «великий казан, бак».

[кубарка] «схожа на дзигу» Я; — запозичення з російської мови; р. *кубарь* «дзига» утворене від *куб* (зовнішньо дзига схожа на глечик з опуклими боками); пов'язання з нгр. *куβάρι(ов)* «клубок, міток» або з дінд. *kubhapuṅ* «той, що кружляє в танці», гр. *κυβιόταο* «танцюю», нвн. *hürpfen* «стрибати», дісл. *horra* «тс.» (Uhlenbeck 58; Walde— Hofm. I 297) непереконаливі. — Див. ще куб².

[кубарята] «інкубаторні курчата» До; — утворення з суфіксом *-ят(а)*, який вживається переважно у назвах молодих тварин та людей, від скороченої форми слова *інкубатор*. — Див. ще інкубація.

[кубаток] «грудка», [кубаття] (зб.) «грудки»; — результат видозміни форми [ковбатка] «шматок, частина; великий шматок м'яса» (див.).

[кубах] «ямка, в яку садять капусту, картоплю тощо», [кóвбах] «тс.», [кóбух] «ямка, в яку садять картоплю» Мо, [кубаха] «тс. Ва; місце під піччю для попелу; заглибина біля печі, де зберігають сіль, сірники тощо Па», [кубашка] «засік; заглиблення біля комина для дрібних кухонних речей ЛЧерк», [кубашок] «місце під піччю для попелу; запічок, де зберігають сірники Мо», [кубушка] «осине гніздо» Я; — результат видозміни назв, пов'язаних з [кóвбиця] «заглибина для попелу у печі», [кóвбашка] «тс.»; менш переконаливе безпосередне виведення (Варбот Етимологія 1979, 36) від псл. *(s)kov- «згинати, скривляти». — Див. ще кóвбиця.

[кубан] «велика округла глиняна посудина» Я; — р. [кубан] «кухоль»; — результат контамінації форм *куман «куманець», [кунган] «тс.» (пор. р. [куман] «тс.») і [кубан] «великий череп'яний горщик». — Фасмер II 396. — Див. ще куб², куман.

кубеба «висушене незріле насіння одного з видів перцю (*Piper cubeba* L.), вживане як приправа і ліки»; — р. *кубеба*, п. *kubebu* (мн.), ч. *kubéba*, схв. *kubeba*; — запозичення з середньолатинської мови; слат. *cubeba* (пор. свн.

kubēbe, іт. *cubebe*) походить від аї [kubāba], *kaḅāba*^b «тс.» — Фасмер I 396; Sławski III 295; Bloch I 194; Klei 380; Lokotsch 77.

[кубел] «вид вулика з кришкою замком; скриня; діжка для сала» Л [кублò] «бодня» Г, Ж; — р. [кубел] «клубок; коробка (для одягу); діжка кришкою», бр. [кубел] «великий цебер для зберігання одягу», п. *kubeł* «цебер»; — остаточно не з'ясоване; виводиться через польське посередництво від двн. *kubil, свн. *kübel* «цебер, відро» (Brückner 279; Bern. I 658) або від свн. *kuofelîn* (*küefal*) «діжка» (Фасмер II 396); вважається також (Ильинский ИОРЯС 23, 232—233; Sławski III 297; Bern. I 636) словом праслов'янського походження (псл. *kubъlъ), пов'язаним з кубъ «куб». — Пор. кибель, куб².

[кубель] «великий сніговий замет» ВеБ, [кубелиця] «тс.» ВеБ, [кубелит] «курить снігом» ВеБ; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з кублò «лігво, гніздо (здебільшого вирите в землі)» з огляду на дію вітру, що вириває заглиблення в снігу.

[кубка] «купка» Я, [кубаха, кубочка] «тс.» Я; — результат видозміни форми *кўпка*, похідної від *кўпа*¹ (див.).

кублò СУМ, Ж, [кублè] «кубло» Л, *кублїще*, *кублїтися* «гніздитися» Г, Ж, [прокублїти] «зробити (в стogu) заглиблення у вигляді нори»; — р. [кублò] «гніздо; лігво дикого кабана», п. *kuḅlać* «плекати, викохувати», ст. *kuḅlać* «тс.», ч. [kublati se] «гаються», слц. *kublati* «виروضувати, виховувати», вл. *kubło* «маєток, обійстя», *kublać* «виховувати», нл. *kublaś* «годувати, виховувати; приживати»; — псл. *kḅblo, *kḅbъlo; — очевидно, споріднене з лат. *cubō* «лягаю», *cubile* «ложе, постіль; лігво», гр. *κḅβος* «заглиблення; запона», дангл. *hør* «притулок»; пов'язується також (ЭССЯ 12, 43—46) з псл. *котъ* «грудка, клубок», лат. *cumulus* «купа»; сумнівне пов'язання (Moszyński PZJP 214) псл. *kḅblo з чар. *kombul* «клубок». — Фасмер—Трубачев II 396; Sławski II 124—125; Brückner 225; Bern. I 598.

кубовий «яскраво-синій» (про тканину); — бр. *кубавы* «тс.»; — очевидно,

запозичення з російської мови; р. *ку́бовый* «тс.» походить від [куб] (бот.) «рослина індиго, *Indigofera tinctoria* L.», утвореного, очевидно, лексико-семантичним способом від *куб* «великий казан, бак»; назва пов'язана з тим, що від індиго після обробки у спеціальному кубі одержували фарбу синього кольору.— Див. ще *куб*².

[кубша] «верша» Г, Ник;— р. [кубан] «вид верші на обручах», [кубар, кубарь, кубырь] «тс.»;— неясне; можливо, пов'язане з *куб* «великий казан, бак».— Пор. *хабша*.

[кубра́к] «(ент.) *Phryganea* (личинка); бідолаха», [курба́к] «(ент.) «*Phryganea*» Ж;— бр. [кубра́к] «людина, яка збирає подаяння для церкви за спеціальною книгою»;— запозичення з польської мови; п. *kubrak* «куртка; (ст.) грубий простий кунтуш» є словом нез'ясованого походження; пов'язується із схв. [kubrija] «якийсь одяг», з укр. *кобура* (Sławski III 299), з слат. *subrum* «верхній лляний одяг» (Brückner 279), з нім. *Kärpock* «вид одягу з капюшоном» (Karłowicz SWO 319—320); значення «личинка» з'явилося як переносне від назви одягу, а «бідолаха» — внаслідок семантичного переходу значення «простий одяг» > «той, хто носить цей одяг».

*ку́брик*¹ «приміщення на кораблі для суднової команди; [невеличка будка в човні, де перебувають рибалки в час негоди; (заст.) найнята хата для проведення вечорниць Дз];— бр. *ку́брик*, п. *kubruk*, болг. *ку́брик*;— запозичення з російської мови; р. *ку́брик*, ст. *кубрюх* (1720) походить від гол. *коєбрюг* «нижня палуба; сходні»; сучасна російська форма з'явилась, мабуть, під впливом слів із демінутивним суфіксом *-ик*.— СІС 375; Фасмер II 396—397; ССРЛЯ 5, 1781; РЧДБЕ 318.

[ку́брик]² «барило»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *куб*².

[кубря́чити] «пиячити», [кубрі́й] «пьяк, гуляка» Я;— р. [ку́бри́ть] «пиячити»;— очевидно, пов'язане з *розку́брити* «відкрити, розкупорити», *заку́брити* «щільно закрити», р. [ку́брить] «закупорювати», які могли виникнути з *розку́порити*, *заку́порити*, запозичених з

російської мови; р. *заку́порить*, *раску́порить* утворені від давнішого *ку́порить* «закупорювати; бондарювати», похідного від [ку́пор] «бондар», що виводиться від англ. *соорер* або сні. *kúper* (Фасмер II 421) чи від гол. *kuiper* «тс.» (Преобр. I 415; Matzenauer 229).

[кубце́м-кубце́м] «люб'язно, ласкаво»;— очевидно, афективне утворення від дієслова *куко́бити* «влаштувати, турботливо збирати в одне місце» (пор.: «Так коло дітей, гостей *кубцем-кубцем* прикукублю їх...» Г II 318).— Див. ще *куко́бити*.

[кува́] (вигук, що відтворює крик немовляти), [кува́кати] «кричати» (про немовля);— р. [ку́вя] «немовля, новонароджена дитина», [у́вя] «тс.», [ку́вяка] «жінка-плакса»;— звуконаслідувальне утворення.— Пор. *куві*.

кува́лда «молот, бияк»;— бр. *кува́лда* «тс.»;— запозичення з російської мови; р. *кува́лда* «тс.; [ковадло]» вважається результатом видозміни запозиченого (через українське чи білоруське посередництво, пор. укр. *кова́дло*, бр. *кова́дла*) п. *kowadło*; менш переконливе виведення р. *кува́лда* (Фасмер II 397) з префікса *ку-* і основи дієслова *валіть* «валити».— Булаховський Вибр. пр. II 272—273; Трубочев Рем. терминол. 352; Шанский ЭСРЯ II 8, 429—430.— Див. ще *кова́дло*.— Пор. *кова́лдо*.

*кува́ти*¹ «формувати гарячий метал», [кова́ти] «кувати», [ку́ти] «тс.», *ковалюва́ти*, *кова́ленько* «син коваля», [кова́лін] «тс.» Ж, [кова́лень] «дитина коваля» Ж, [кова́ленька] «невелике ковадло для відбивання кіс», *кова́ліха* «дружина коваля», [кова́лі] «вид дитячої іграшки» Я, *кова́лівна* «дочка коваля», [кова́ло] «ковадло» Ж, *кова́ль* «майстер, що куванням обробляє метал; [назва батька новонародженого (на хрестинах); у сполученні *холодний к.* «слюсар»]», [кова́льня] «кузня», *кова́льство*, *кова́льцік* «підмайстер коваля; син коваля», [кова́ч] «коваль», [кува́ч] «тс. Г; (іноді) мельник, що наковує млинові жорна Я», [кова́нець] «обшитий залізом віз» Ж, [кова́нка] «кування; кована гармата, скріплена залізними обручами Я», [кова́нь] «підковування коня; руда Ж;

метал Я», *кóвка*, [кóвальный] «який застосовується для кування (про молоток); ковкий Ж», *кóваний*, *ковкий*, [кóвний] «ковкий» Ж, *кувальный*, [вйков] «виковування», *вйковка*, *закувати*, [заківець] «металева скріпа, окуття на дерев'яних предметах», [заківці] «металеві окуття, прибиті до верхньої частини ярма і до місця, де ярмо з'єднується з дишлою (війям), щоб запобігти швидкому зносові цих частин воза» Я, *закóви* «кайдани», [закóвка] «біль у коней, викликаний тим, що підкова підбита неправильно» Я, [на́ковальце] «ковадло, слухова кісточка в середньому вусі» Ж, [на́ковань] «невелике ковадло», *на́ковка* «візерунок; насічка; оббивка, оковка Ж», *обкувати*, *обку́ти*, *окувати*, *око́ви* «кайдани», *око́вка*, *оку́ття*, *перекóвка*, *підкóва* «металева пластина, що прибивається до копита коня, до взуття; [металева підбивка на верхній частині ярма]», *покóв* «кування», *прикóв* «ланцюг», [прикóва] (у сполученні [на прикóві] «на ланцюзі») Ж, *прикóвка*, *прокóвка*, *розкóвка*, *розку́ття*, *розкóваний*, *розку́тий*, *скувати* «викувати; охопити з усіх боків; обмежити можливість рухатися, діяти; заморозити; [розбити] Ме», *скóвувальний*, [скóва (зкóва)] «сковування» Я, *скóваність*, [скóвка] «залізний обруч, залізний наконечник; оббивка, обшивка» Ж, *скóвувач*, *укóвка*;— р. *ковать*, бр. *каваць*, др. *ковати* «кувати; заковувати; замишляти (щось погане)», п. куць «кувати; приковувати; довбати (про дятла); зубрити», ч. *kouťi* «кувати; готувати, плести, затівати», сл. *kovat'* «кувати, обковувати, підковувати», вл. *kowaś* «кувати», нл. *kowaś* «тс.», болг. *ковá* «кую; підкову; клепаю, відбиваю; створюю», м. *кова* «куе; підковує; карбує», схв. *кóвати* «кувати; карбувати; замишляти», сл. *kováti* «тс.», стсл. *ковати* «кувати»;— псл. *kovati*, *kuř* «кувати, бити метал молотом»;— споріднене з лит. *káuti* «бити, кувати», лтс. *kaũt* «бити, рубати; убивати», днв. *houwap* «рубати, завадати ударів», нвн. *haiep* «рубати, сікти; бити, лупцювати; тесати», дісл. *hoggyva* «тс.; забивати; зрубувати (дерево)», лат. *cũdo* «б'ю, колю; обробляю

метал, кую; карбую», тох. А ко- «убивати», В *kau* «тс.»; іє. **kou-* або **kau-*, *kau-* «бити».— Шанский ЭСРЯ II 8, 179—180; Фасмер II 270; Преобр. I 326—327; Абаев ВЯ 1959, I, 96—99; Цыганенко 205; Sławski III 18—19; Brücker 279—280; Machek ESJC 286; Holub—Kop. 183—184; Schuster-Sewc 649; БЕР II 506—509; Младенов 243; Skok II 171—172; Bezlaj ESSJ II 75; Откупщиков 172—173; Bern. I 592; Fraenkel 232; Trautmann 123; ЭССЯ 12, 10—11; Мельничук Этимология 1984, 138; Pokorny 535.— Пор. *ковáдло*.

кувати² «видавати звуки *куку*» (про зозулю), *ку́ти* «тс.»;— бр. [куваць] «кувати» (про зозулю), п. [kowaś], ст., діал. куць «тс.»;— результат спрощення давнішого *кукувати* (бр. *кукаваць*, п. *кукаś*), пов'язаного з *ку́ку*, і наступного зближення з *кувати* (металеві речі); виведення від псл. *kovati* «кувати (метал)» (Sławski III 18) позбавлене підстав.— Див. ще *ку́ку*.

[куведра́ха] (орн.) «травник, Fringa totanus L.» Ж;— неясне; можливо, складне утворення, пов'язане з вигуком *куві* як імітацією голосу птаха, що скидається на *divivi* (*divivi*) (Vilček 21), і *дрáти* «дерти» (тут у значенні «кричати»).

[куве́рдя] «занадто закутана хусткою жінка, недбало одягнена жінка»;— неясне; можливо, афективне утворення.

[куві́рды] «беркиць»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. [кувй́рдаться] «перекидатися», [кувй́рдать] «кидати палицю» задовільно не з'ясоване; розглядається як складне слово, в якому виділяється префікс *ку-* (Фасмер II 398) і основа *-вйрдать*, що зіставляється з схв. *врдати* «ухилятися, уникати», *ше-врдати* «бути несталим, легковажним» (Шахматов ИОРЯС 7/2, 337).

куві (вигук, що передає крик поросяти), [кувік, кві, квік МСБГ] «тс.», [квік] «поросячий виск», [кувікало] «поросся» Я, [квікало] «істота, яка вищить», [кувіря] «той, що подає крик *куві* (поросся, грудна дитина)» Я, *кувікати* «вишати» (про свиню), [квікати, квічѐти

МСБГ] «те.»;— звуконаслідувальне утворення.— Пор. **квікати**, **кува**.

[кувік] (орн.) «хатній сич, *Athene postua Scop.*» ВеУг, [квік] «тс. ВеУг; чайка (чибіє), *Vanellus vanellus L.* ВеНЗн», [кувікати] «кричати» (про сича) ВеУг;— п. [kuwiek] (наслідування крику деяких птахів, переважно сича), ч. [kuvik] «хатній сич», слц. kuvik, схв. *кўвик* «тс.»;— похідне утворення від звуконаслідувального вигуку типу *куві*; вважається, що голос птаха подібний до різкого *ку-віт*, *ку-віт* (Птицы СССР 361).— Булаховський Вибр. пр. III 191; Sławski III 448; Strutyński 113; Machek ESJČ 310.— Пор. **куґікати**.

[кувшін] «гличик» Ж, [кукшійн Бі, кушійн Л, кушійн Л] «тс.»;— р. *кувшін*, [кукшійн], бр. [кукшын] «тс.»;— можливо, запозичення з литовської мови; лит. *kaušinas «великий коряк», припускається як похідне утворення від *kaušas* «коряк», до якого зводиться укр. *ківш*; щодо словотвору пор. лит. *vaikšas* «великий хлопець»: *vaikas* «хлопець, дитина»; інші пов'язання — з р. [кўкша, кўкса] «людина без пальця» (Соболевский Лекции 129), з др. *ковьць* «посудина» і п. *kusz* «кубок» (Ильинский ИОРЯС 23/2, 231), з дат. *kaus* «келих, ківш» (Matzenauer 232), з тат. *kupšin, kukšin, kükšin* «гличик» (Mikl. TEL I 337), запозиченнями з російської мови (Радлов II 1034; Korsch AfSIPh 9, 513),— менш імовірні.— Лаучюте 39; Шанский ЭСРЯ II 8, 430; Фасмер II 397; Преобр. I 404; Трубочев Рем. терминолог. 303.— Див. ще **ківш**.

[кувшинчики] (бот.) «гличики жовті, *Nuphar luteum (L.) Sibth. et Sm.* Пі; латаття біле, *Nymphaea alba L.*» Мак;— р. *кувшінка (желтая)* «гличики жовті», *кувшінка (белоснежная)* «латаття біле»;— результат перенесення назви [кувшинчик], зменшувальної форми від [кувшін] «гличик»; назва пов'язана з глекоподібною формою плода рослин (пор. інші їх назви: укр. *глічки*, р. *кубьшка*); обидві рослини схожі за біологічними особливостями (Нейштадт 246); не виключена й можливість запозичення з російської мови.— Див. ще **кувшін**.

[куг] (бот.) «вишня антипка, *Cerasus mahaleb (L.) Mill. (Prunus mahaleb L.)*» Ж, [куґіна] «тс.» Ж;— неясне.

куґа¹ (бот.) «схеноплект, *Schoenoplectus Pall.*; [очерет звичайний, *Phragmites communis (L.) Trin.* Мак; осока, *Carex L.* Мак];— р. [куґа] «комиш; роґіз», бр. [куґа] «схеноплект»;— запозичення з тюркських мов; пор. крим.-тат. [quǵa] «куга», *qoǵa* «тс.», караїм. *кѳоґѳа* «очерет; комиш», *коґѳа* «тс.», каз. *қоға* «куга».— Фасмер II 398; Преобр. I 404; Меркулова 54; Шипова 202—203; Радлов II 516.

[куґа²] «дерев'яний поплавець до невода або іншої сітки у вигляді невеликого барильця, а до перемету — цурка з кореня», [підкўжник] «кінець мотузки, до якого прив'язують поплавець»;— неясне.

куґава — див. **кўява**.

[куґікати] «кричати *куґи! куґи!*», [куґач] (орн.) «сич, *Athene Boie*», [куґик] «хатній сич, *Athene postua Gray*», [куґік] «тс.» ВеНЗн;— звуконаслідувальні утворення, паралельні до *кувік* (пор.).

[куґляр] «фокусник» Пі;— п. *kuğlarz*, ч. *kejkliř* «тс.», слц. *kaukliar* «жонглер», вл. *kekler* «фокусник», нл. *koklař, [doklař]* «тс.»;— запозичення з середньовісньонімецької мови; свн. *goukelæge* «чарівник, фокусник» (> нвн. *Gaukler* «фокусник, жонглер; шарлатан»), *gökeler* (що продовжує див. *göuggalāri*) споріднене з снідерл. *göghe-lāre*, дангл. *gēog(e)lere* «тс.», лтс. *gaugties* «насолоджуватися, милуватися, тішитися».— Sławski III 321—322; Brückner 280; SWO 378; Machek ESJČ 248; Holub—Kop. 167; Holub—Lyer 239; Kluge—Mitzka 236.

[кўгут¹] «корчастий пень» Я;— очевидно, результат перенесення назви [кўгут] «півень», пов'язаної з [кўгут] «тс.; тетеря; китиця з півнячого пір'я на гуцульському капелюсі» (пор. як семантичну паралель [коґутик] «верхівка смереки»).— Див. ще **коґут**¹.

кўгут² «назва вола з прямими рогами, що розходяться в боки»;— очевидно, пов'язане з [кўгут] «півень», фонетичним варіантом форми [кўгут] «тс.»;

мотивація зв'язку неясна.— Див. ще *кўгўт*¹.

*кўгут*³— див. *кўгўт*¹.

[*кугуткї*] «сережки» Мо;— очевидно, результат контамінації слів [*ковткї*] «тс.» і [*кўгўт*] «півень; китиця з півнячого пір'я на капелюсі».— Див. ще *ковтўк*¹, *кўгўт*¹.

[*кудán*] «палиця» Ник;— неясне.

кудєля «кужіль; недоброякісне волочно льону; (перен.) скуйовджене волосся», [*кудєль*] «тс.», *кудєлиця* «кужіль», [*кудєліна* Ж, *кудівка*, *куділь* ВеЛ] «тс.», [*кудєліти*] «прясти; тягати за волосся» Г, Ж;— р. *кудєль* «кужіль», [*кудєля*] «тс.», бр. *кудзєля* «кужіль; [скуйовджене волосся]», п. *kaźciel* «кужіль, прядка», ч. *koudel* «кужіль; клоччя», слц. *kúdel'* «кужіль, веретено», вл. *kudžel* «прядка», нл. *kužel'*, полаб. *kūdil'ä* «тс.», болг. *кўдєля* «кужіль», м. *кадела* «тс.», схв. *кўдєля* «тс.; коноплі; прядиво, клоччя», слн. *kodělja* «кужіль; прядка», цсл. *кжд'баль*;— псл. **kodelь*, **kodelja*, *koděľ*, остаточно не з'ясоване; можливо, утворене за допомогою префікса *кq-*, укр. *ку-* (*кукобити*) від **del-* «плести, вити» (пор. рос. [*дель*] «товста прядив'яна нитка для неводів»); виводиться також (Мартынов Сл. и не. аккомод. 64—65) від того самого **kodelь*, від якого походить і *кўжіль*; заслугове на увагу також пов'язання (Ślawski II 117) псл. **kodelь*, *kodelja* «те, що прядеться» з псл. **kōdgrь* (укр. [*кудрявий*]); припущення про спорідненість із нвн. *Hede* «клоччя, куделя, залишки льону» (снн. *herde*, дангл. *heogdan*, англ. *hards*, *hurds* «тс.») (Machek ESJČ 284) сумнівне; порівняння з лит. *kedėnti* «скувати (вовну)» (Schuster-Sewc 712; Младенов 267; Верп. I 598) непереконливе з фонетичних міркувань (Fraenkel 233); зближення з лит. *kuodėlis* «пучок льону», лтс. *kuodėš* «згорток льону, вовни» (Верп. I 598; Brückner 224) неприйнятне через те, що ці слова самі є слов'янськими запозиченнями.— Шанский ЭСРЯ II 8, 431—432; Фасмер—Трубачев II 399; Skok II 222—223; Bezlaĵ ESSJ II 53; Трубачев Рем. терминолог. 98—99, 242—243; ЭССЯ 12, 48—50.— Пор. *кўжіль*.

кудї, [*кудá*] «куди» Ж, [*кудáй*, *кудáйй*, *кудáййка*] «тс.» Ж, *кудóю* «яким шляхом», *кудáкало*, *кудáкати* Ж, *нікуди*, *нікўди*, *нікўдїшний*, [*покуда*] «поки» Л, [*скуд*] «звідки» ВеЗа, [*скўдова*] «тс.» Л;— р. *кудá*, [*кудóй*], бр. *кудóй*, др. *куда*, *куды*, п. *keďu* «де; куди», ч. *kudy* «яким шляхом», слц. *kade* «тс.; куди; де», полаб. *vitkōd* «звідки», болг. *кўдє* «куди; де», м. *каде* «тс.», схв. *кўд* «куди», *кўдá*, «тс.», слн. *kōd* «яким шляхом», стсл. *кждоу* «звідки; яким шляхом»;— псл. **kōdy*, **kōda*, утворене з кореня питального займенника **кь*, того самого, що і в псл. **кьто*, укр. *хто*, і часток *-dy*, *-da*, також займенникового походження, споріднених з псл. **кь-de*, укр. *де*, рос. укр. діал. *да*; найімовірнішими відповідниками є прус. *isquendau* «звідки», лат. *unde* «звідки», *inde* «звідси»; зіставлення з лат. *quandō* «коли, коли-небудь» (Walde—Hofm. II 398; Фасмер II 399) сумнівне.— Німчук ІУМ Морфологія 344; Шанский ЭСРЯ II 8, 431; Ślawski II 125; Brückner 225; Machek ESJČ 305; Младенов 267; Skok II 115; Bezlaĵ ESSJ II 53; ЭССЯ 12, 46—47, 53.— Див. ще *де*¹, *хто*.

[*кудїркати*] «(про немовля) подавати злегка голос, мугикати; (про свиней) хрюкати, злегка кричати» Ме;— звуконаслідувальне утворення не зовсім ясної структури.

кудїсь, [*кудáсь*] «кудись» Ж, [*кудáсь*] «тс.» Ж;— бр. *кудóсь* «кудись», п. *keďyš* «десь; кудись», ч. *kudys* «якимось шляхом», слц. *kadesi* «кудись»;— складне утворення з *кудї* (< псл. *kōdy*) і частки *-сь* (< псл. *si*), що була формою давального відмінка зворотного займенника *se* «себе»; псл. *kōdy si* означало «кудись собі» (*kōdy*, як і всі інші питальні слова, мало також семантику неозначеності); зведення частки *-сь* до псл. *сь* «шей» (Ślawski I 492) або до дієслівної основи *es-* «бути» (Machek ESJČ 542) помилкове.— Мельничук Вступ 459; Верп. I 21.— Див. ще *кудї*, *ся*.— Пор. *десь*¹.

[*кудїсьцїка*] «кудись» Ж;— бр. *кудóсьцї* «кудись»;— очевидно, складне утворення з прислівника *кудїсь*, частки (-)ци(-), яка походить з **ti* (*ти*), енклї-

тичної форми давального відмінка однини займенника *ти*, і елемента *-ка* (мабуть, суфіксального походження).— Див. ще *кудісь*, *ти*.

[**куділка**] (бот.) «хвощ, *Equisetum L.*», [**куділька**] «лілія лісова, *Lilium martagon L.*» ВеНЗн, [**кудількі**] «вид рослин» Ж;— р. [**кудель**] «первоцвіт весняний, *Primula veris L.*», п. *kaździel* «вид рослин з родини складноцвітих», схв. *кућельца* «хвощ»;— назви пов'язані з *куделя* «кужіль; скуйовджене волосся, у хвоща — за подібністю до кужеля його зрослих між собою листочків (Вісюліна—Клоков 59), у лісової лілії, — очевидно, за наявністю гронovidного суцвіття з малими приквітками, подібними до скуйовдженого волосся (пор. р. заст. *царские кудри* «лілія лісова»).— Див. ще *куделя*.

кудкудак (вигук, що передає крик курки), *кудкудакати*, [*коткодакати*] «кудкудакати» Ж, [*кудкудакало*] «курка, що кричить *кудкудак*», [*кудкудачик*] «півень» Ж;— р. [*кудак(т)ать*, *кудкудакать*] «кудкудакати», ч. [*kokodakati*], слц. *kotkodakat'*, болг. *кудкудякам*, м. *кокодака*, схв. *кокодакати*, слн. *kokodakati* «тс.»;— звуконаслідувальне утворення.— Шанский ЭСРЯ II 8, 431; Фасмер II 399; Преобр. I 404.

кўдла «кудлата голова; жінка з кудлатою головою; [кудлатий собака]», *кудлаі* «кудлатий собака; чоловік з кудлатим волоссям, патлань», *кудлань*, *кудлач* «тс.», *кўдли* (мн.) «скуйовджені пасма волосся або вовни», [*кудлій*] «кудлай» Я, [*кудлаб*] «той, хто має кучеряве волосся» Бі, [*кудлавіий*] «кудлатий, бородатий» Ж, [*кудловатий*] «тс.» Ж, *кудластий*, *кудлатий*, *кўдлати* «кошлати; куйовдити», *кўдлитися* «бути кудлатим, стирчати в різні боки», [*перекўдли*] «скуйовдити», *розкўдлати* «тс.», *розкудлачений*, *скудлачити*, *скўдли*;— р. [*кўдла*] «патли, скуйовджене волосся; скуйовджена вовна», бр. *кўдла* «шавка; [кудла; людина із скуйовдженою головою]», п. *kudľu* «кудли, патли», ч. [*kudla*] «волосся, вовна», слц. [*kudľu*] «скуйовджене волосся», псл. *ко҃дло* «руно»;— псл. **qod-yla*, пов'язане з **qod-elja* (укр. *куделя*), **qoderg* (укр. *кўдрі*);

пов'язання з дінд. *cuḍaḥ* «пухлина, опух», *cuḍā* «чуб» (Matzenauer LF 9, 34) сумнівне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 432; Фасмер II 401; Sławski III 317—318; Brücker 225, 280; KZ 42, 350; Machek ESJČ 304; ЭССЯ 12, 53—54; Bern. I 599.— Див. ще *куделя*, *кўдрі*.

[**кўдля**] «бійка, прочухан»;— очевидно, похідне утворення від [*куделити*] «тягати за волосся», пов'язаного з *куделя* (див.).

[**кудóвчити**] «екуйовджувати, силтувати (волосся, вовну)», [*кудóвчати*, *кудóльчити*] «тс.» Ж, [*розкодóвчатий*] «кудлатий, паглатий» Ж, *розкудóвчений* «розкуйовджений»;— очевидно, результат контамінації слів *кўдла* і *куйóвдити* (див.).

[**кудом'ячити**] «бити, душити» Ва;— очевидно, результат контамінації слів *кудóвчити* і *м'яти* (див.).

[**кўдра**] «невеликий ставок; острівець лісу» Непокупный;— бр. [*кўдра*] «ліс на болоті; купка дерев; загата; невелике озеро», п. *kudra* «затон, озерце»;— запозичення з литовської мови; лит. *kūdra* (*kudrà*) «ставок, невелике болото; мокре місце, поросле чагарником», як і лтс. *kūdra* «торф», *kūdrī* «добриво», вважається спорідненим з снн. *hotte* «зсіле молоко», гол. *hotten* «зсідатися».— Непокупный 194; Лаучюте 17; Fraenkel 305; Mühl—Endz II 332.

[**кудрáй**] (орн.) «горобець домашній, *Passer domesticus L.*» Л;— неясне.

[**кудрелька**] «килимок» Мо;— видозмінене запозичення з болгарських говірок Одещини; болг. *кѣдрѣла* «вовняний строкатий килимок або тканина домашнього виробу» е, очевидно, результатом контамінації слів *кѣделя*, що відповідає укр. *куделя*, і *кѣдри*, спорідненого з укр. *кўдрі*.— Див. ще *куделя*, *кўдрі*.

кўдрі «кучері», [*кўдер*, *кўдір*] «тс.» Ж, [*кўдерець*] «кучерявий або зігнутий кінець верхівки дерева», [*кўдрик*] «тс.», [*кўдра*] «кучерява жінка», [*кудрявчик*] «кучерявець», [*кудряй*] «кучерявий чоловік», [*кудрята*] (пестлива форма мн. від *кўдрі*), [*кудеревий*] «кучерявий», [*кудерявий*, *кудрявий*] «тс.», [*кўдриий*] «піннявий», [*кудряватий*] «кучерявий» Я,

[розкудрявити] «скуповдити, розпатлати»;— р. *кідри* «кучері», [кідерь] «локон», бр. *кідзер* «тс.», *кідзеркі* «кучерники», др. *кудрявш* «кучерявий», п. *kedziog* «локон», ч. *kudrna*, сл. *kudrli* «па», вл. *kudžer*, нл. *kužeř*, *kužega* «тс.», болг. *кѣдри* «кучері», м. *кадра* «локон», схв. *кідра*, слн. *kóder* «тс.»;— псл. **қодегь* «скуповджене волосся», утворене за допомогою суфікса -егь від того самого кореня, що і в **қоd-ель* «куделя»; вважається також (Трубачев Ез.-етн. изсл. 140) утвореним з префікса *қо-* і кореня *дыг-* «дерти».— Шанский ЭСРЯ II 8, 432; Фасмер II 400; Преобр. I 405; Sławski II 126—127; Brückner 225; Machek ESJČ 304—305; Holub—Kop. 192; Schuster-Šewc 713; Младенов 267; Škok II 222—223; ЭССЯ 12, 51—52; Bern. I 598.— Див. ще *кудѣля*.

[кудрявець] (бот.) «лобода запашна, *Chenopodium botrys* L.; маруна тисячоліста, *Pyrethrum millefoliatum* Willd.; пижмо звичайне, *Tanacetum vulgare* L.; сухоребрик, *Sisymbrium sophia* L.», [кудравець] «тс.» Мак, [кудрявчик] «остудник голий, *Herniaria glabra* L.» Мак, *кудряш* «льон низький, *Linum humile* Mill.», [кудравці] «лобода амброзієвидна, *Chenopodium ambrosioides* L.» Мак, [кудравчик] «лобода запашна» Мак, [кудренник] «м'яточник чорний, *Ballota nigra* L.» Мак, [кудрина (пасемниця)] «улотрик поясковий, *Ulothrix zonata* Ktz.» Мак, [кудричка (ніжна)] «адіант венерин волос, *Adiantum capillus veneris* L.» Мак;— р. [кудрявец] «лобода запашна; лобода багатонасінна, *Chenopodium polypergum* L.; сухоребрик; козельці лучні, *Tragorogon pratensis* L.; козельці східні, *Tragorogon orientalis* L.; бедринець ломикаменевий, *Pimpinella saxifraga* L.», *кудряш* «льон кудряш», бр. [кудзер] «сухоребрик лезелія, *Sisymbrium loeselii* L.»;— похідні утворення від *кідри* «кучері»; назви зумовлені різними особливостями зовнішнього вигляду рослин (розгалуженістю, рясністю або кучерявістю листя, рясністю суцвіття тощо).— Див. ще *кідрі*.

кідев — див. *кідява*.

[кужба] «(у тринозі) гак, на якому підвешують казанок; (у колісників) жер-

дина з прив'язаною до неї дерев'яною ключкою для притискання колісного обода; приміщення для вівчарів та молочних продуктів Доп. УЖДУ IV», [кужбитися] «гнути, горбитися»;— запозичення з молдавської мови; молд. *кужбэ* «дуга; гак, гачок» походить від схв. *гужва* «заплутаний клубок, моток; мотузяна петля на човні; жгут, кільце, вінчик», спорідненого з укр. *гуж*.— Scheludko 136; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 133—134; Vrabie Romaposlavica 14, 157—158; Vincenz 12; Crânjala 331; СДЕЛМ 214—215; Сінас II 447; DLRM 204.— Див. ще *гуж*.

[кужба] «сплетена з гілок в'язка; фашинна перев'язка» Ж;— неясне; виводиться від рум. *cújbă* «дуга, гак, гачок» (Crânjala 331); з семантичного погляду зближення не зовсім переконливе.

[кужделѣба] «стара хатина, старий курінь»;— неясне; можливо, пов'язане з [кужба] «приміщення для вівчарів та молочних продуктів».

[кужілка] «посудина, в яку косарі вкладають мантачку» Ж;— очевидно, пов'язане з [кушка] «тс.» (див.).

кужіль «прядиво, або вовна, намотані на кужівку; кужівка; вихор, клуб (пилу); [худа людина Я]», [кужелі] «веретено» ВеУГ, *кужеліна* «кужіль» СУМ, Г, *кужеліця* «тс.», [кужель] «очищене лляне або конопляне прядиво, найкраще чесане прядиво» Бі, *кужівка* «частина прядки у вигляді кілка, на якій намотують пряжу», [кужівник], *кужілка* «тс.», [кужілець] «кужіль», [кужілька] «променева кістка» Ж, [кужіловатий] «конусоподібний, конічний» Ж, [кужньови] «витканий із льняного чи конопляного волокна» Ник, [кужелити] «вихрити, мести (про вітер, звірюху та ін.)»;— р. [кужель] «кужіль», бр. *кужаль* «кужіль; чесаний льон; тонке полотно», ч. *kužel* «конус; дерев'яний валок прядки; кужівка», сл. *kužel'* «тс.», вл. нл. *kužoř* «вир», болг. *кѣжел* «кужівка; дерев'яний валок у прядці; куделя; конусоподібна гірська верховина», схв. ст. *kuželj* «куделя», слн. *koželj* «кужівка; дерев'яний валок у прядці»;— псл. **қоželь*, очевидно, ут-

ворене внаслідок контамінації *krǫželъ (< *krǫgъ «круг») і kǫdělъ «куделя»; зіставляється також з лит. káuge «копича сіна», лтс. káudze «копича, стіжок» і виводиться від іє. *keu-g- «гнути, вертати» (Schuster-Sewc 744); пов'язання з двн. kugel «ціпок з кулькоподібним гудзиком на кінці» (Machek ESJČ 310; Holub—Kop 195; Holub—Lyer 275), з нвн. Kunkel «прядка» або з дісл. kǫngull «жмоток» (Mikkola Berühr. 131; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 64—65), а також пояснення слова як звуконаслідувального (Skok II 250) сумнівні.— Дзензелівський St. sl. 13/3—4, 204—205; Фасмер II 401—402; Sławski III 110—111; Bezlaј ESSJ II 77; Трубочев Рем. термиол. 96—98; ЭССЯ 12, 80—82; Берн. I 598.— Див. ще **крүжіль**, **кудєля**.

[ку́жмарки] «пїжмурки», *ку́зьмірки* «тс.»;— результати видозміни слова *пїжмурки*, можливо, через зближення його з *[ку́жбитися]* «гнути, горбитися», *[кузькóм]* (*сидіти*) «сидіти навпочіпки, зігнувшись».

[куздусь] «горобець» Л;— неясне; можливо, звуконаслідувальне утворення.

кузєн «двоюрідний брат», *кузіна* «двоюрідна сестра», *кузінка* «тс.»;— р. *кузєн*, *кузіна*, п. *kuzup*, *kuzynka*;— запозичене, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. *cousin* «двоюрідний брат; свояк, родич» походить від лат. *consobrīnus* «двоюрідний або троюрідний брат, родич», утвореного з префікса *соп-* «з-» і іменника *sobrīnus* «двоюрідний брат з боку матері», пов'язаного з *сог* «сестра», спорідненим з дінд. *svásar*, дірл. *siur*, гот. *swistar* «тс.», псл. *sestra*, укр. *сестра*.— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 432—433; Фасмер II 402; Sławski III 450; Brückner 286; Dauzat 215; Ernout—Meillet 156; Walde—Hofm. I 251, 265.— Див. ще **коаліція**, **сестра**.

[кузєнька] «невеликий луб'яний кошик з двома ручками» Л, *[кузька]* «тс.»;— очевидно, результат скорочення слова *[кузубєнька]* (*[козубєнька]*), похідного від *козуб* (див.).

[кузєт] «сторожа» Я;— запозичення

з тюркських мов; пор. каз. *күзет* «варта, нагляд, сторожа, охорона», узб. *кузатмоқ* «супроводжувати; спостерігати, стежити», тат. *күзет* «стежити», башк. *кузәтеү* «стежити, спостерігати, розвідувати», дтюрк. *küzät* «варта, сторожа, вартувати, доглядати, зберігати», кї-«охороняти, оберігати».— Радлов II 2, 1506, 1507; Қаз. тіл. қысқ. сөзд. 108.

ку́зня, *[кузнєць]* «коваль» Ж, *[кузніця]* «ковальське горно» Ж, *[кузєний]* «ковальський» Я;— р. *кузница*, *[кузня]*, бр. болг. діал. *кузня*, п. *kužnia*, ч. *[kuzňa]*, слц. *[kúžňa]*, вл. ст. *kuznja* (*kóznja*) «приміщення для різьблених виробів, для збруї», м. *[кузня]*;— псл. **kuz(ь)nja*, утворене від основи *kovati* (*kujo*) за допомогою складного суфікса *-z(ь)п-ja*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 433; Фасмер II 402; Трубочев Рем. термиол. 332—333; Sławski III 450; Brückner 286; Machek ESJČ 310; Schuster-Sewc 742; ЭССЯ 13, 144—145; Берн. I 599, 655.— Див. ще **кувати**¹.

ку́зов «частина автомашини, автобуса, призначена для перевезення людей або вантажу»;— бр. *кузаў* «тс.»;— запозичення з російської мови; р. *кузов* «тс.; кошик», найвірогідніше, походить від тат. *кызау* «козуб»; пов'язується і з п. *kozub*, слн. *kozòl* «короб» (Mikl. EW 136; Brückner KZ 45, 27; 48, 205; ЭССЯ 13, 145—146); висновок на підставі алб. *shkozè* «бук» про іллірійське походження (Meyer EW 408) необгрунтований.— Шанский ЭСРЯ II 8, 433—434; Фасмер II 402; Преобр. I 406; Шипова 203.

[кузовиця] (бот.) «верба прутовидна, *Salix viminalis* L.» Я, Ж;— р. *[кузовиця]* «тс.»;— похідне утворення від незасвідченого укр. **кузов* «плетений кошик» (пор. р. *кузов* «плетений кошик, козуб»); назва зумовлена тим, що лозина вживається для виготовлення козубів (пор. інші назви цієї рослини: *корзинна лоза*, *корзиночник*, *іва плетнева* — Нейштадт 183).— Див. ще **кузов**.

[кузю́к] «член у самців тварин Бі; сумне становище (ірон.) Пі; у сполученнях: *[зігну́тися у к.]* стати сумним, згорбитися Бі; *[в к. ізгорну́ти]* зігнути в дугу Пі»;— не зовсім ясне; можливо,

похідне утворення від фонетично зміненого [гудз, гудзь] «гудзик; гуля від удару, пухлина; вузол на мотузку, нитці», [гуз] «вузол (на нитці, мотузку)».

[кузюка] «кужіль» Ж;— неясне; можливо, афективне утворення на основі *кужівка* «кужіль».

кузька (ент.) «комашка; хлібний жук, *Anisoplia austriaca* Hbst.; вошва», [кузька, кузьочка, кузявка] «тс.» Ж;— р. бр. *кузька* «хлібний жук»;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *kózka* «(мн.) родина жуків-вусачів, *Cerambycidae*; польовий цвіркун; кізочка» є зменшеною формою від коза «коза» (як назва комахи за зовнішньою схожістю її вусів з рогами кози; пор. р. *козявка* «комашка»: *коза* «коза»).— Фасмер—Трубачев II 279, 403; Sławski JP 36, 71.— Див. ще *коза*¹.

кузьком — див. *кучки*².

Кузьма, [Косьміна Я, Кузьмак Я, Кузьмик Я, Кузьміна], ст. *Кузьма* (XIV—XV ст.), *Косма* (1627);— р. бр. *Кузьма*, др. *Кузма*, п. ч. *Kosma*, слц. *Kuzma*, болг. *Козма*, *Кўзма*, м. *Кузьман*, схв. *Козма*, слн. *Kózma*, *Kózet*, стсл. **Коузма**, **Козма**;— через церковнослов'янську мову запозичене в давньоруську з грецької; гр. *κοσμάς* пов'язане з прикметником *κοσμάς* «прикрашений», *κόσμος* «порядок; всесвіт; люди; краса, вбрання».— Сл. вл. імен 214; Беринда 217; Петровский 137; Спр. личн. імен 427; Суперанская 79; Фасмер II 403; Кпаррова 114; Корєснў 87; Илчев 262; Constantinescu 35.— Див. ще *космос*.

[куйда] «жінка, яка повільно й погано працює» Я;— очевидно, результат формальної і семантичної видозміни назви *куйовда* «кудлата людина» (пор. *куйовдитися* «порпатися; вовтузитися», р. [куєвдиться] «робити що-небудь дуже повільно, копатися», [куєлдиться] «тс.»).— Див. ще *куйовдити*.

[куйнара] «шапка у чорноморських чабанів»;— неясне.

куйовдити «кошлатити (волосся, вовну); вихорити, мести», *куйовдитися* «кошлатитися; порпатися, ритися; порпатися; вовтузитися; вихоритися», *куйовда* «куд-

лата людина або тварина», *розкуйовдати* «розкуйовдити», *розкуйовдити* «тс.», *розкуйовданий* «розкуйовджений», [розкуйовданий], *розкуйовджений*;— р. [куєлдить] «збивати, куйовдити; мутити, сварити; починати лайку, заводити розбрат», [куєвдиться] «лежати неспокійно, весь час перевертаючись»;— неясне.

[куйон] «служник; хлопець; негідник; босяк» Ж;— запозичення з польської мови; п. *kujon* «зубрій; гультьай, лайдак; дурень», як і ч. *kujón* «шахрай», слц. *kujon*, схв. *куйон* «тс.», слн. *куйон* «бандит; негідник», запозичене через німецьке (н. *Kujón* «негідник, паскудник»), французьке (фр. *couillion* «дурень») та італійське (іт. *coglione* «тс.») посередництво з народно-латинської мови; нар.-лат. **сѣлѣне* «кастрат» зводиться до лат. *сѣлеус* «мошонка, яечко», етимологічно нез'ясованого.— Sławski III 322; Brückner 280; Machek ESJC 246; Holub—Lyer 272; Skok II 225; Bezlaj ESSJ II 108; Kluge—Mitzka 411; Ernout—Meillet 131; Walde—Hofm. I 242.

[кука¹] (дит.) «воша; комаха Я»;— неясне; може розглядатися як результат скорочення слів *кузька* «комаха» або [куска] «усе, що кусає, гризе (миші, комахи-паразити тощо)», або як пов'язане з [кучити] «докучати» (пор. [докука] «неприємності; клопіт», р. [кука] «клопіт»).

[кука²] (дит.) «лялька» Л;— очевидно, результат скорочення слова [кукла] «лялька».— Див. ще *кукла*.

кукан «тонка мотузка, на яку рибалки нанизують пійману рибу»;— запозичення з російської мови; р. *кукан* «тс.» пов'язане з [кука] «великий гак», яке зводиться до псл. *kuka* «гак»; пов'язується також з перс. *kuka* «застібка».— Дзєндзелівський НЗ УЖДУ 13, 65, 91; Фасмер II 404; ЭССЯ 13, 88.— Див. ще *кукса*¹.

[кукелка] «калач, білий хліб, крендель» Ж;— запозичення з польської мови; п. *kukielka* «хала (вид булки); лялечка», як і ч. [kukla] «вид булки», болг. [кукла] «обрядовий хліб, коровай», м. [кукла] «довгастий хліб», можливо, також р. [куканик] «вид пирога з

кислого тіста», певної етимології не має; вважається рефлексом псл. *кука, *кўка, *кука, споріднених з лит. kuku-lūs, kūkulis, kuklūs «буханець хліба», лтс. kukulis «тс.», що зводяться до іе. *keuk- «кривити, згинати»; не виключена можливість зв'язку за зовнішньою подібністю з [кўкла] «лялька», особливо, якщо врахувати південнослов'янські форми (Karłowicz SWO 323); менш переконливим є припущення (Brückner 280) про зв'язок з п. kukla «каптур». — Sławski III 328—329.

кукіль (бот.) «бур'ян з родини гвоздикових, *Agrostemma* L.; волошка синя, *Centaurea cyanus* L. Бі; зірки, *Lychnis* L. Пі; куколиця біла, *Melandrium album* (Mill.) Garcke (*Lychnis alba* Mill.) Мак; латук компасний (дикий), *Lactuca serriola* L. (*Lactuca scariola* L.) Мак; пажитниця п'янка (дурійка), *Lolium temulentum* L. Мак)], [кўкіль] «кукіль, *Agrostemma*; смілка широколиста, *Silene latifolia* (Mill.) Rendle et Britt. (*Silene inflata* Sm.)» Мак, [кўкуль] «бур'ян (на ріллі)» Я, [кукільниця] «в'язіль барвистий, *Coronilla varia* L. Мак; смілка бобовидна, *Silene fabaria* (L.) Sibth. et Sm. (*Silene Czereii* Baumg.) Мак; (у сполученні к. *звичайна*) дутень ягідний, *Cuscuta baccifera* L. Мак; віялка для очистки зерна від куколю Я», *куколиця* «*Melandrium Roehl*. Словн. бот.; [смілка широколиста Пі]», [куколь] «кукіль, *Agrostemma*; зірки Пі; волошка синя Бі; смілка широколиста Мак», [кукольниця] «в'язіль барвистий Мак; дутень ягідний Мак», [кукіль] «кукіль, *Agrostemma*» ВєНЗн, [кукільоватий] «перемішаний з куколем»;— р. *кўкіль* «кукіль, *Agrostemma*; [зірки; пажитниця п'янка (дурійка)], [куколиця] «смілка широколиста», бр. *кукіль* «кукіль», п. *kaokol* «тс.; пажитниця п'янка (дурійка)», ч. *kuokol* «кукіль», слц. *kúkol*, вл. нл. *kukel*, нл. *kokol*, полаб. *koč'ül*, болг. *кўклица*, м. *какол* «тс.», схв. *кўколь* «тс.; шкідлива людина», слн. *kókolj* «кукіль»;— псл. *kokoľ, варіант щодо псл. *kolkoľ «дзвін»;— споріднене з лит. *kaikalas* «дзвоник; брязкальце; (бот.) дзвоники круглолисті»; назва рослини зумовлена

формою її квітки, подібної до дзвоника (Нейштадт 236); пов'язання з р. [кўка] «кулак» (Brückner 224) або припущення про походження сл. *kolol* <*kolkol*- з **olk-ol*-, яке мало б бути спорідненим з н. *Lolch* «кукіль; пажитниця», лат. *lōlium* «пажитниця» (Machek Jm. rosl. 77), викликають сумнів; для рослин, які мають спільні з куколем назви, властива подібність до нього або за формою квітів чи чашечок,— напр., для волошки синьої (Нейштадт 580), смілки широколистої (ВРУ 253), зірок (Machek Jm. rosl. 78), смілки бобовидної (ВРУ 252), дутеня ягідного (ВРУ 257),— або за наявністю в них, як і в куколю,— напр., у пажитниці п'яркої (Нейштадт 118—119; Sławski II 118),— отруйних властивостей.— Шанский ЭСРЯ II 8, 435; Фасмер—Трубачев II 406; Меркулова Очерки 131; Преобр. I 408; Брандт РФВ 22, 139; Sławski II 118—119; Machek ESJČ 284—285; Holub—Kop. 183; Schuster-Sewc 716—717; Skok II 227; Bezljaj ESSJ II 54; ЭССЯ 12, 55—56; Bern. I 539.— Див. ще **колокіл**.

кукільван (бот.) «рослина, що має гіркі отруйні плоди, *Cocculus suberosus* D. C. (*Anamirta L.*) Colebr.», *кукольван* «тс.; [принада й отрута для риби Пі]», [кукольванити] «ловити рибу, отруюючи її висушеними плодами кукільвану»;— р. *кукольван* «кукільван», *кукельван*, схв. [кок] «тс.»;— запозичення з баварського діалекту німецької мови; н. (бав.) [kockelefang] «тс.» походить від іт. *coccoli di Levante* «насіння з Леванту (Близького Сходу)», де *coccolí* (мн.) «насіння, плоди» продовжує нар.-лат. *coccula*, зменшену форму від *coccus* «ягода», приєменник *di* походить від лат. *de* «від, з», *Levante* «(букв.) той, що сходить; схід (країни Близького Сходу)» є активним дієприкметником теперішнього часу від дієслова *levare* «підіймати», що продовжує лат. *levāre* «тс.»; на українському ґрунті зближене за народною етимологією з *кукіль*.— Фасмер II 405; Mestica 327, 451, 863.— Див. ще **де-**, **елеватор**.

кўкла «загорнений у ганчірку жований хліб та ін., що використовували замість соски; [згорнуте повіско коно-

пель; лялька; лялечка (комахи) Ж)], [кўколка] «згорток шнурка (для обшивки козушка); кожна з додаткових (від 3 до 9) ремізок у ткацькому знарядді при тканні плаhti», [куколя] «лялька» До, [кўкўлька] «дерев'яна лялька» О;— р. кўкла «лялька; маріонетка; [форма, болванка; колосся, закручене чаклуном)], бр. [кўкла] «міра льону», п. kukla «лялька (лялькового театру); повісмо льону; [кільканадцять зв'язаних колосків збіжжя у певному обряді; (ст.) чернечий каптур; жіночий головний убір», ч. kukla «маска; лялечка», слц. kukla «лялечка; каптур, відлога; шолом; отвір у даху», вл. kuklenka «лялечка», болг. м. кўкла «лялька, маріонетка», схв. кўкла «тс.»;— запозичення з середньогрецької мови; сгр. κοῦκλα «лялька» (> нгр. коўкла «тс.») етимологічно неясне; можливо, походить від слат. cuculla «головний убір; відлога; каптур», що продовжує лат. cucullus «челець, капюшон», запозичене, очевидно, з галльської мови; неприйнятне припущення (Соболевский РФВ 70, 91) про слов'янське походження слова і його зближення з р. [кўка] «кулак».— Шанский ЭСРЯ II 8, 434; Фасмер II 405; Преобр. I 407; Sławski III 330; Brückner 280; Machek ESJC 305—306; Holub—Kop. 193; Holub—Lyer 272; БЕР III 90—91; Младенов 261; Skok II 222; Bern. I 640; Walde—Hofm. I 298—299; Ernout—Meillet 154.

[кукóбити] «збирати, набувати, влаштовувати; піклуватися, доглядати, плекати», [кукóбитися, кукóблитися] «гніздитися, влаштовуватися; господарювати; турбуватися; возитися», [кукўблитися] «приводити гніздо в порядок» Пі, [кукібка] «чистуха, чепуруха» До, [кукібник] «дбайливець», [кукібливий] «ощадливий, дбайливий», [кукібний] «тс.», [некукібниця] «недбала, лінива жінка»;— не зовсім ясне; можливо, первісною є форма [кукўблитися], що могла бути утворена за допомогою префікса ку- (ко-) від кубло «гніздо; лігво» (пор. кўблитися «гніздитися», п. ст. kęblać (kablać) «пестити, плекати»; пов'язується також (ЭСРЯ 13, 90—91) з псл. kuka (кукь) «гак».— Пор. кóворот, кўбло.

[кукóна] (ірон.) «пані» Мо;— болг. коко̀на («заст.» дама; (ірон.) франтиха», м. кокона «франтиха»;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. куко̀анэ «дама; (заст.) пані», рум. cusoáñă («сосоáñă») «тс.» походять від нгр. жок(и)̀вѧ «заміжня жінка; дама», яке зводиться до іт. cossoppe «кокон».— Scheludko 135; БЕР II 536; Младенов 245; Crânjală 313, 342; СДЕЛМ 215; DLRM 202.— Див. ще кóкон.

кукоричко, кукорник — див. кокоричка.

[кўкота] (бот.) «бедринець, Pimpinella L.» МСБГ, [кукута] «тс.» тж, [кукотина] «смовдь Любименка, Peucedanum lubimensoapum Kotov (P. alsaticum L.)» Я;— р. [кукóтина] «дягель лікарський, Archangelica officinalis (Moench.) Hofm.»;— очевидно, пов'язане з цукўта «вех» (указані рослини належать до родини зонтичних).— Див. ще цукўта.

кўкса¹ «залишок покаліченої або ампутованої руки, ноги, пальців», [куксо-в́атий] «з вивернутими копитами», [куксо-в́атити] «ставати дедалі більш кривоногим» (про тварин, у яких вивертаються копита);— р. [кўкса] «безпалій; кулак; удар кулаком», [кўка] «кулак», бр. кўка «дуля», др. куконосьи «горбоносий», п. kiks «стусан, штурхан»; сюди ж, очевидно, болг. кўка «гак, спиця», м. кука «гак», схв. кўка «гак; ключок; кирка», слн. skúćiti «гнути»;— псл. kuk(s)a, пов'язане з ку́са «купа»;— споріднене з лит. kай́ка «гуля, нарив», kай́кагас «горб», а також — з іншими ступенями чергування — з лит. kúkis «гак; молот, ціпок; стусан», kuka «дрюк», лтс. kúoks «ціпок, дерево», kúkurs «горб», дінд. kucáti, kuícate «стискається, зіщулюється, скривлюється», kucitañ «зігнутий, закручений», гот. hauhs «високий», нвн. hocken «сидіти навпочіпки», дісл. haugr «горб», ірл. síag «кривий»; іе. *keu-/kou- «зігнутий, опуклий».— Фасмер II 404; КЭСРЯ 225; Преобр. I 407; Потебня РФВ 3, 167; Sławski III 301—302, 333; Brückner 280; БЕР III 83—84; Младенов 260; Skok II 225—226; ЭССЯ 13, 92; Bern. I 161, 639; Топоров III 293—297; Trautmann 121—122; Pokorný 589.— Пор. кўча¹.

[кўкса²] «заплетена і закручена на голіваі жіноча коса» Л;— р. бр. [кўкса] «тс.», схв. кўкма «локоц; чуб»;— очевидно, пов'язане з кўчма «копиця волосся» (пор. п. [кусеки] «коса (волосся)», ч. [кіса] «грудка глини; локон волосся»), слн. кіса «чуприна; пасмо волосся»); кінцеве -са з'явилося, можливо, внаслідок зближення із словом коса.— Sławski III 301; Skok II 220—221; Sł. prast. II 15.— Див. ще кўчма¹.

кўкў (вигук, що відтворює крик зозулі; крик дітей, що ховаючись, хочуть, щоб їх шукали; [вид танцю Я]), кўкати, кукувати, кукувати, [кукутіти] «кувати» (про зозулю) Я, [кокўлка] «зозуля» ВеНЗн, [кокўчка ВеНЗн, кукавка ВеЛ, куковка, кукулічка, кукулїжка, кукуля Л, кукучка] «тс.», [кукуль] «самець зозулі»;— р. куку, куковать, кукушка, бр. кўку, кукаваць, п. kuku, kukać, [kukawka], ч. kuku, kukati, kukavice, слц. kuku, kukú, kukat', kukuška, вл. kuku, kukać, kokuła, нл. kukuk «куку», kuka-wa «зозуля», болг. кўку, кўкам, [кукувам], кукувіца «зозуля», м. куку, кука, кукавица, схв. куку, кўкати, [кукувати], кўкавица, слн. kúkú, [kukováti], kúkati, kúkavica;— псл. kuku, kukati, kukovati, kúkavica, kúkavčka, давній звуконаслідувальний вигук і похідні від нього утворення (пор. лит. kúkú «куку», kúkúoti «кувати», гр. κόκκω, κοκκίζω «кувати», κόκκωξ «зозуля» та ін.).— Дзєндзелівський УЗЛП 158; Шанский ЭСРЯ II 8, 434—435, 436; Фасмер II 404—405; Преобр. I 408; Левина РР 1975/6, 70—73; Sławski III 326—327, 334; Brückner 280; Holub—Kop. 193; БЕР III 95; Младенов 261; Skok II 227; ЭССЯ 13, 90, 92—93; Коїнек 193; Верп. I 639.— Пор. кувати².

[кукувакати] «кричати» (про сича), [кукувакало] «сич» Мо;— похідне утворення від звуконаслідувального за походженням вигуку кукував, який відтворює крик сича; пор. паралельні звуконаслідувальні утворення в неслов'янських мовах: рум. cuscuváie (cuscuveá) «сич, сова», нгр. коужковбáуа «сова», нар.-лат. cuscuveia, іт. coccoveggia «сич», [cuscuveja] (>схв. kukúvia) «тс.».— Skok II 229; Bern I 641.

[кукугá] (бот.) «poriz, Турпа (Tourp.) L.» Мо;— результат видозміни слова куга «Schoenoplectus Pall.»; poriz, як і куга, є болотною рослиною.— Див. ще куга¹.

[кукулиця] (бот.) «наперстянка великоквіткова, Digitalis ambigua Murr.» Мак;— неясне; можливо, запозичення з молдавської чи румунської мови (Vip-senz 8); пор. рум. ciculét, зменш. від cuc(u) «зозуля», як припущувана назва якоїсь рослини.

[кукулюх] «слимак»;— неясне; можливо, походить від гр. κοκκύλλον «молюск, слимак»; пов'язання з рум. cocolós «клубок» (Scheludko 136) необгрунтоване.— Пор. кўлик³.

[кукулярія] (бот.) «ранник вузлуватий, Scrophularia podosa L.»;— неясне; можливо, виникло на основі латинської назви рослини scrophularia, вторинно зближеної з [кукулиця] «наперстянка» (обидві рослини належать до тієї самої родини ранникових; Симонович 196, 428).

кукуріку (вигук, що відтворює крик півня), [какаріку, кукурігу (Me)] «тс.», [какарішник] «півень, який постійно співає», [какарікати] «кукурікати», [кукурікати] «тс.» Ж, кукурікати, [закукурічитися] «розпалитися, розсердитися»;— р. кукарєкў «кукуріку», кукурєкў, бр. кукарєку, п. kukuryku, ч. kíkíříkí, kokuryhú, слц. kíkíříkí, болг. м. кукурігу, схв. кукурєк, kukurijėku, [kukuríku], слн. kukurú, kukuríkati;— звуконаслідувальне утворення, що має паралелі також у неслов'янських мовах; пор. лит. kakarýkū «кукуріку», лат. cuscurrīge «кукурікати», нгр. коужковрізеин «тс.», іт. cuscugicú «кукуріку», рум. cuscugiu, фр. coquericot, нім. kikerikí «тс.».— Фасмер II 407; Sławski II 334, III 338; Brückner 244; БЕР III 108; Младенов 261; Skok II 228; Bern. I 640; Коїнек 217.

кукурічка — див. кокоричка.

[кукурмєнти] «наколки на волоссі у жінок» Я;— неясне.

[кукурўдз] (бот.) «гніздівка звичайна, Neottia nidus avis (L.) L. C. Rich.» Ж, [кукурўзка] «тс.» Ж;— пов'язане з кукурўдза «Zea L.»; спільність назв зу-

мовлена, очевидно, деякою зовнішньою подібністю стебла гніздівки до стебла кукурудзи (ВРУ 179—180, 181).— Див. ще кукуру́дза.

кукуру́дза (бот.) «рослина родини злакових, *Zea L.*», [кокорудз] «кукурудза» ВеЛ, [кокорудзк] «шишки шпилькових дерев» ВеЛ, [кокорудка] «шишка», [кокоруддя] (зб.) «шишки», [кукурудза] «кукурудза» ВеНЗн, [кукурудзя, кукуруця, кукуруз] «тс.» ВеЛ, [кукуручанка] «суп, юшка з кукурудзяного борошна» ВеЛ, [кукурудз] «шишка шпилькового дерева», кукурудзіння, кукурудзище «поле, де росла кукурудза», кукурудзівник, [кукурудзіння] «стебла кукурудзи», [кукурудзка] «навіть на паличку у вигляді качана кукурудзи спілі вишні (кукурудзками прикрашали гільце на Івана Купала)» Мо, кукурудзник «легкий літак», кукурудзянка «крупни з кукурудзи; страва з таких круп; біла дрібна квасоля, що росте між кукурудзою», кукуруця, [кукурузи] «шишки на шпильковому дереві» ВеЛ, [кукурузіне] Ж, [кукурузісько] «стерня кукурудзи» Ж, [кукурузник] «поле, на якому росла кукурудза; кукурудзяне бадилля» Мо, [кукурузінице] «місце, де була посіяна кукурудза» Я, [кукурузіняк] «поле, засіяне кукурудзою Я; кукурудзяне бадилля Мо», [кукурузвянка] «кукурудзіння» Ж, [курудза] «кукурудза» Ж, [курца] «тс.» МСБГ, кукурудзяний;— р. бр. кукуру́дза, п. kukurydza, [kukurydzal, ч. kukuřice, [kukuryca, kukuřca], слц. kukurica, вл. нл. kukurica, болг. кукуру́з, схв. кукуру́з, [ккурурица, кокоруз], ст. кукуру́дза, слн. kofúza, [kukufúza, kukuríca, kokogica];— не зовсім ясне; можливо, слово слов'янського походження, пов'язане з коренем *kokor-, *kukur- «щось розчепірене» (Sławski II 336, III 337—338) і споріднене з слн. kukiřjav «кучерявий» (Веґп. I 640) і болг. кукуру́як «чемериця» (Младенов 261); не виключено, що слово є зворотним запозиченням з румунської мови, в якій сисугíz «кукурудза» виникло на основі укр. [кокорудка] «шишка», [кокоруддя] (зб.) «шишки» (Халиолчев ИИБЕ 11, 459—468); не цілком обґрунтованою є думка (Mikl. EW 146; Bezlaј ESSJ II

69; Lokotsch 99; Skok II 228—229) про походження від тур. kokogoz «стебло кукурудзи з листям», для якого не виключають (Sławski III 338) південнослов'янське походження; малоюмовірні припущення про походження від неясвідченого нгр. *koxkórozo(v) «качан кукурудзи» (Steffen LP 11, 131—134) або від вигуку kukurú при годуванні птиці зернами кукурудзи (Kretschmer Glotta 13, 137).— Шанский ЭСРЯ II 8, 435—436; Фасмер II 407; Sławski III 337—338; Machek ESJĀ 306; Jm. rostl. 295; Schuster-Sewc 717—718; БЕР III 109—111.

[кукурудзайка] (орн.) «шишкар, клест, *Loxia L.*»;— похідне утворення від [кукурудз] «шишка шпилькового дерева; качан кукурудзи»;— назва зумовлена тим, що птахи цього роду живляться переважно шишками шпилькових дерев (Птиці СССР 580); як семантичну паралель пор. іншу назву цього птаха *шишкар*.— Див. ще кукуру́дза.

[кукуручка] (бот.) «коручка болотна, *Eriactis palustris Crantz.*»;— очевидно, результат контамінації форм *коручка* (пор. також [куручка] «коручка широколиста») і *кукурудзка*, похідної від *кукурудза*, що зумовлено деякою подібністю до кукурудзи стебла і листя коручки (Нейштадт 174).— Див. ще *коручка, кукуру́дза*.

[куку́ц] «невеликий хлібець, який дають дітям у день нового року; пасочка (вид печива) Ж», [куку́ци] «вид страви» Ко;— запозичення з молдавської або румунської мови; рум. *coșuț* «калачик» є похідним від *coșă* «тісто», пов'язаного з *coșce* «пекти», яке зводиться до нар.-лат. *coșege* (< лат. *coquo, coquere*) «варити, пекти»; необґрунтованим є виведення (Scheludko 136) від рум. *coșuță* «мала дитина; лялька».— *Vrabie Romanoslavica* 14, 156; DLRM 160, 162; СДЕЛМ 188.— Див. ще *декóкт, пекті*.

куку́шка «невеликий станційний маневровий паровоз»;— запозичення з російської мови; р. *куку́шка* «тс.» утворене від буквенного позначення серії локомотивів «К», зближеного з назвою зозулі (р. *куку́шка*).— Пор. *куку́*.

[кула́га] «пісна страва у вигляді густого киселю з борошна»;— р. кула́га «житнє тісто; каша з житнього борошна й солоду», [куля́га] «тс.», бр. кула́га «вид каші»;— неясне; можливо, пов'язане з куліш, куле́ша (пор. як паралель п. lemięga : lemięszka «вид каші», схв. кўліґеш : кўља «мамалига»); припущення про зв'язок із псл. *kuliti, *kuljati, укр. кўлитися (Sławski III 347) менш прийнятне з семантичного погляду; думка про походження з східних мов (Москаленко УІЛ 57; Matzenauer 227) потребує конкретизації.— Фасмер—Трубачев II 408; Machek ESJCS 246; Skok II 231; Bern. I 642.— Пор. куліш.

кула́к «кисть руки з зігнутими пальцями; [дрібний торговець Ж]», [кула́й] «кулачисько», кулача́ «кулачок», кулачійна «кулак», кула́чник (заст.) «той, хто любить битися кулаками», кула́ччя (зб.), кула́чний «у якому застосовується сила кулака; [шматками завбільшки з кулак]», [кулакува́ти] «бити кулаками», [кула́чити], кулачкүва́ти «тс.» Ж, навкула́чки;— р. кула́к «кулак (руки); [великий молот]; куркуль», бр. кула́к «кулак (руки); куркуль», др. кулакъ «кулак (руки)», п. кулак «тс.; куркуль (з рос.)», ч. слц. кулак «куркуль» (з рос.), болг. кула́к, м. кулак, схв. кўлак, слн. kulák «тс.» (з рос.);— очевидно, пов'язане з кўлитися; припущення про походження від тюрк. *qulaq, пов'язаного з qol «рука» (Дзендзелівський RKJ ŁTN 15, 135—137; Фасмер II 408; Преобр. I 409), мало обгрунтоване; непереконливі також пов'язання з ест. кулак «удар кулаком» (Bern. I 641; Mikl. EW 146), з уг. kulyak «кулак (руки)», kulak «тс.» (Brückner 281; Zareba JP 31, 122), а також з куль, кўтати (Соболевський РФВ 70, 92—93) або з лит. kulti «молотити», лтс. kult «тс.» (Matzenauer LF 9, 36); значення «куркуль» розвинулося, очевидно, з первісного переносного вживання слова; виведення р. кула́к «куркуль» від укр. куркўль (Machek ESJCS 306) непереконливе.— ІУМ Лексика 35; ЭССЯ13, 96; Шанский ЭСРЯ II 8, 436; Шипова 204; Sławski III 356—357; Севортян ЛС V 27—28.

[кула́ч] «стара міра довжини, відстань між кінцями середніх пальців розп'ятих рук»;— запозичення з турецької мови; тур. kulaç «відстань між кінцями пальців витягнутих рук; міра довжини, що дорівнює 1,895 м», мабуть, пов'язане з дтюрк. qulaç «міра довжини в розмірах рук; сажень».

[кула́шник] «найнята людина, яка перестриває селян із зерном, щоб спрямувати їх до купця» Я;— похідне утворення від [кула́к] «дрібний торговець» (пор. р. [кула́к] «звідник у хлібній торгівлі (на базарі, пристані)», що, мабуть, виникло на основі переносного вживання слова кула́к «кисть руки».— Див. ще кула́к.

[куле́ба] «густий переварений куліш»;— очевидно, результат афективної видозміни назви куліш (куле́ша) (див.).

кулеб'я́ка «довгий великий пиріг з кислого тіста з м'ясом, рибою, кашею тощо»;— бр. куляб'я́ка, п. kulebiak, kulebiaka;— очевидно, запозичення з російської мови; р. кулеб'я́ка певної етимології не має; можливо, давніше *колоб'я́ка, похідне від [ко́лоб] «невеликий круглий хліб» (пор. р. [ко́лебятка] «останній хліб з діжі», [ко́лабуха, кула́бух] «невеликий хлібець із залишків тіста»); пов'язання з н. Köhlgebäck «пиріг з капустою» (Горяев Доп. I 23), з фін. kala «риба» (Mikl. EW 146), з п. kulitędy (анат.) «яечка» (Соболевський РФВ 70, 93), з р. [кулеб'я́чить] «згинати, надавати форми руками» (Sławski III 346), з тат. qulaq-bükkän «зігнуте вухо» (точніше, колак беккән «вухо-пиріжок») (Jakobson II 632) необгрунтовані.— Шанский ЭСРЯ II 8, 437; Фасмер II 409; Sławski III 346.— Пор. колобо́к.

[кулі́бка] «вид печеного хліба», [кулі́дка] «буханець хліба», [кулі́бка] «сухар» Ж;— р. [кулі́га] «круглий пшеничний хліб», [кулі́жка] «корж, перепічка», бр. [кулі́да] «буханець», [кулі́дка] «невеликий буханець»;— неясне; можливо, перебуває у віддаленому зв'язку з кулеб'я́ка; припускається (Козлова 13) походження від гіпотетичного псл. *kul- «місити, бити (тісто)».

ку́лік¹ (орн.) «представник ряду куликів, Limicolae; [середній кроншнеп

(належний до ряду куликів), Numenius phaeopus L.; травник (ряд куликів), Tringa totanus L. Ж; вальдшнеп, Scolopax rusticola L. Ник], [куликóвець] «травник» Ж, [куличок] «чорнозобик, Calidris alpina L.; перевізник, Tringa hypoleucos» Шарл;— р. кулік «представник ряду куликів; [кроншнеп]», бр. кулік «тс.», п. kulik «кроншнеп», ч. kulík «галстучник, Charadrius hiaticula; ст. кроншнеп», слц. kulík «галстучник», вл. kulik, нл. [kulik] «тс.», схв. [kulik] «лежень; кроншнеп»;— псл. kulikъ, очевидно, похідне утворення від псл. kul- (< іе. *kaul-) «кістка, нога»; назва зумовлена великим розміром ніг кулика;— споріднене з лит. káulas «кістка; нога», лтс. kaĩls «тс.; стебло», прус. kaulan «нога», дінд. kulya- «кістка», гр. κουλός «стебло; стрижень; держак», лат. caulis «стебло; стовбур», ірл. cuaille «паля»; менш перекожливе пов'язання з лит. kíolinga «кулик», лтс. kulainis «тс.», дінд. kulīkā «якийсь птах» і пояснення слова як звуконаслідувального за походженням (Шанский ЭСРЯ II 8, 438; Фасмер II 410; Булаховський Вибр. пр. III 253—254; Sławski III 351—352; Brücker 281; Holub—Lyer 272; Holub—Kop. 193; Schuster-Sewc 721—722; Bern. I 642; Vūga RR I 447, II 354—355; Trautmann 138).— Мельничук Етимология 1966, 234—235; ЭССЯ 13, 96—97.— Пор. культаш.

[кулік²] «варений коржик з гречаного борошна», [куликі] «галушки з гречаного борошна» Ж;— р. [кулік] «ватрушка»;— не зовсім ясне; можливо, результат перенесення назви кулік «невеликий болотяний птах» (пор. як паралель співвідношення значень укр. гуска «самиця гусака; вид печива»); може бути зближене і з шулік «коржі з маком».

[кулік³] «слимак» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з [кукулі́х] «тс.» (пор.).

[куліка́ти] «пячати» Ж;— р. [куліка́ть] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. [кулік] «ряджений», п. [kulik] «поїзд ряджених під час масниці (які нібито шукають кулика)» (пор. п. kulik (орн.) «кулик»); заслуговує на увагу припущення про зв'язок з р. клі́кати, укр. клі́кати або про звуконаслі-

дувальний характер слова (Mikl. EW 146; Bern. I 642; Преобр. I 409); менш прийнятне пов'язання з гр. κῶλιξ «кубок» (Преобр. I 409).— Фасмер II 411.

[куліна] «стовп, що підпирає стелю» До;— неясне; можливо, результат видозміни слова коло́на, що зазнало народно-етимологічного зближення з [ку́ля] «милиця».

[кулі́нка] (бот.) «веснівка дволиста, Majanthemum bifolium (L.) F. M. (Covvallaria bifolia) Mak; шоломниця списолиста, Scutellaria hastifolia L. Я», [кулі́ця] (вид бур'яну);— р. [кулі́нка] «дивина волотиста, Verbascum lychnitis L.», [кулі́нник] «тс.»;— очевидно, похідні утворення від ку́ля; назви можуть бути пов'язані з кулькоподібною формою ягід (Нейштадт 164).— Див. ще ку́ля¹.

[ку́лити] (у сполученні [к. ноги під себе] «підбирати ноги під себе») Ж, ку́литися «зіщулюватися від холоду, страху тощо», [заку́лити] «зігнути» Ж, ску́лити(ся) «зіщулити(ся), зігнути(ся)»;— п. kulic «зіщулювати, згинати, звивати», kulic się «згортатися в клубок», [(каш.) skulac są] «згорнутися в клубок»;— утворення не зовсім з'ясованого походження; найімовірніше, пов'язане з п. kulawy «кульгавий», kulec «кульгати», а також дінд. koga- «рухомий суглоб», авест. fra-kava «той, що має попереду горб», які зводяться до іе. *keu- «кривити, згинати, звертати» (Фасмер II 413; Младенов 261; Bern. I 642—643; Pokopp 588); пов'язується також (Brücker 281) з п. kula, укр. ку́ля «предмет круглої форми»; пов'язання з ч. chouliti se «стискатися, зіщулюватися, тулитися», слц. chúliti' sa «тс.» (Machek ESJČ 203), де припускається експресивне походження ch- (< *k-), потребує додаткового обґрунтування.— Пор. шу́лити.

[кулі́га] (орн.) «птах роду улітів, коловодників, Fringa» Бел;— р. [кулі́га] «вид вальдшнепа або бекаса»;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [kuliga] «кроншнеп, Numenius», [kulig] «тс.», мабуть, пов'язане з kulik, укр. ку́лік.— Фасмер II 410; Sławski III 351—352; Brücker 281.— Див. ще ку́лік¹.

кулінар «кухар», *кулінарія*, *кулінарка*;— р. *кулинár*, бр. *кулінар*, п. *kułinarny* «кулінарний», ч. *kułinární*, слц. *kułinárny*, вл. *kułinariski*, болг. *кулинáрен*, м. *кулинарски* «тс.», схв. *кулїнар* «кулінар», слн. *kułinárїceп* «кулінарний»;— запозичення з латинської мови; лат. *culīnarius* «кухонний» є похідним від *culīna* «кухня; їжа; стіл», пов'язаного з *соцо* «варю», спорідненим з дінд. *pácati* «пече», алб. *pjek* «пекти», псл. **pekti*, укр. *пекти́*.— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 438; Koralński 541; Holub—Lyer 272; РЧДБЕ 382; Dauzat 224; Walde—Hofm. I 270—271; Ernout—Meillet 141, 155.— Див. ще *пекти́*.— Пор. *декóкт*.

кулїса «частина декорації по боках сцени, лаштунки; смуги високостеблних рослин, що оберігають ґрунт від вимерзання і засихання; рухома деталь механізму, яка перетворює рух», *закулїсний*;— р. *кулїса*, бр. *кулїса*, п. *kułisa* «кулїса, лаштунки; фальц, паз; напівофіційна біржа», ч. *kułisa* «кулїса, лаштунки; вузька смужка лісу; деталь металообробного верстата», слц. вл. *kułisa* «кулїса, лаштунки», болг. м. *кулїса* «тс.», схв. *кулїса* «тс.»; збори біржових посередників і спекулянтів на паризькій біржі», слн. *kułisa* «кулїса, лаштунки»;— запозичення з французької мови; фр. *coulisse* (< ст. *coleis*, *couleis*) «виїмка, паз; рубець; лаштунки» пов'язане з *couler* «текти; лити; проціджувати», що походить від лат. *colāre* «проціджувати, очищати», пов'язаного з *colūm* «щідилко, решето», словом нез'ясованого походження.— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 438—439; Фасмер II 411; Sławski III 352; Holub—Lyer 272; Holub—Kop. 193; БЕР III 120; Младенов 261; Klein 361; Dauzat 212; Walde—Hofm. I 248—249; Ernout—Meillet 134.— Пор. *кулóн*, *кулуари*.

кулїш «густий суп (звичайно з пшо-на)», [*кулїша*] «страва з кукурудзяного борошна», [*колїша*] «мамалига» ВеЗн, [*колїшеник*] «казанок, у якому варять мамалигу» ВеЗн, [*кулїшїнник*] «горщик, у якому варять куліш», [*кулїшїр*] «паличка для розмішування мамалиги», [*кулїшїрник*] «велика посудина, в якій ва-

рять куліш»;— р. [*кулїш*, *кулїш*] «кулїш», бр. *кулїш* «тс.», п. [*kulesz*, *kułesza*] «каша з кукурудзяного або житнього борошна», слц. [*kuł'asha*] «каша; мамалига», вл. *kułšica* «густа страва з борошна», болг. [*кулїша*] «вид каші з сезаму», схв. *кулїшеш* «мамалига»;— не зовсім ясне; можливо, праслов'янське утворення з суфіксом -ěшь від кореня **kuł-*, наявного в *кулїга* «густа страва з борошна»; зіставляється також з *кулїтитися* «зіщулюватися», п. *kułic* «зіщулювати» (Sławski III 347; Schuster-Sewc 724); останнім часом знаходить підтримку припущення про походження з угорської мови (пор. уг. *köles* «просо», споріднене з манс. *kwolās* «борошно», [*kólās*] «борошно з м'яса або риби»); виведення від рідковживаного рум. *culéșă* (*culeășă*), молд. [*кулїшїш*] (Scheludko 136; Vincenz 13; Vrabie Romanoslavica 14, 156) позбавлене підстав.— Москаленко УІЛ 47; Шанский ЭСРЯ II 8, 437; Фасмер—Трубачев II 410; Балецкий St. sl. 9/1—4, 338; Machek ESJCS 246; БЕР III 124; Skok II 231; Kniezsa I/1, 293; Трубачев Slavia 29, 9; Берн. I 642; MNTESz II 606.— Пор. *кулїга*.

кулїлка «коса (волосся)»;— можливо, пов'язане з п. *kołko* «спосіб заплітання кіс» (пор. у словосполученні *warkocz ułożony w kołko* (букв.) «коса, укладена в кружок»).

кулїлко «вічко в черевіку Ме; залізне кільце Па»;— запозичення з польської мови; п. *kołko* «коліщатко; кружок» є зменшеною формою від *koło* «коло, круг; колесо», що відповідає укр. *коло́* (див.).

кулóн «жіноча прикраса на ланцюжку»;— р. бр. *кулóн*, ч. *coulant* «тс.»;— недавнє запозичення з французької мови; фр. *coulant* «коштовний камінь на ланцюжку, намисті; (букв.) текучий, опадаючий» є субстантивованою формою діеприкетника від дієслова *couler* «текти, литися; осипатися, опадати», до якого зводяться також слова *кулїса*, *кулуари*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 439; Арапова РЯШ 1978/2, 92—93.— Див. ще *кулїса*.— Пор. *кулуари*.

кулуари «приміщення, переважно у будинку парламенту, для відпочинку,

обміну думками тощо»;— р. бр. *кулу-а́ры*, п. *kuļuary*, ч. слц. *kuloár*, болг. м. *кулоари*, схв. *кулдър*, слн. *kuloár*;— запозичення з французької мови; фр. *couloir* «кулуари; коридор; цидилко, сито» пов'язане з *couler* «текти; лити, цідити», що походить від лат. *cōlāre* «проціджувати, прочищати».— СІС 376; Шанський ЕСРЯ II 8, 440; Kopaliński 542; Holub—Lyer 272; Dauzat 212; Bloch 193.— Див. ще *куліса*.— Пор. *кулбн*.

кулюби — див. **колюби**.

[кулючіна] (бот.) «люцерна, *Medicago L.*» Ме;— результат видозміни форми *конюшіна* «тс.», зближеної з прикметником *колючий* (стерня скошеної конюшини дуже колюча).— Див. ще **колюти**, **конюшіна**.

куля¹ «геометричне тіло, утворене обертанням кола; предмет, що має таку форму; свинцевий снаряд; передня частина бойового патрона; бомба; [гарматне ядро Бі], [ку́лешиник] «сумка для куль у запорізьких козаків» Я, [ку́лешиця] «патрон; кишеня для куль» Ж, [кулинка] «м'яч» МСБГ, [кулішниця] «ящик для куль» Пі, [кулишніця] «патронташ», *ку́лька* «зменш. від *куля*; [масивний глиняний кружок з дірою посередині, що розпеченим кидається у воду для нагрівання; вид клейма для овець у вигляді круглого отвору; дірочка для застігання у вилогах жіночої сорочки; сорт слив (тернослив) Ме]», [кулиста́вий] «кулястий» Ж, [кулі́стий] «тс.» Ж, *куля́стий*;— р. [ку́ля] «куля, передня частина патрона», бр. *кўля* «тс.; кулястий предмет», п. *kula* «тс.», ч. *kule* «тс.; бубна; погана оцінка», слц. [kul'a] «куля», вл. *kul'a* «куля; гуля; брила; ядро», нл. *kula* «куля; м'яч; гуля; кістковий наріст»;— запозичене через польське посередництво з середньонімецької мови; сн. *kūle* (< свн. *kugele*) «куля» (нвн. *Kugel* «тс.») споріднене із шв. *kula* «куля», лит. *gugà* «горбовина», укр. *гу́ля*.— Richhardt 71; Шелудько 35; Фасмер II 413; Преобр. I 411; Sławski III 339—340; Brückner 281; Machek ESJČ 285; Kluge—Mitzka 410.— Див. ще **гу́ля**.

[ку́ля² «милиця», *куля́га* «тс.; дерев'яний протез, що замінює ногу

Вел], *куль* «милиця або конусоподібний оцупок у дитячій грі»;— запозичення з польської мови; п. *kula* «милиця, костур», як і слц. [kul'a] «дрючок з гаком для набирання води з криниці», нл. *kula* «ціпок; знаряддя для тіпання льону; паличка, яку передають від хати до хати, скликаючи на збори», походить від свн. *kiule* (> нвн. *Keule*) «дрючок, ломака; стегно» або від сн. *kūle* «тс.», споріднених із свн. *kugel(e)* (> нвн. *Kugel*) «куля», снн. *kogel* «тс.»; припущення про праслов'янське походження слова і його зв'язок із псл. **kul-* «кістка» (Мельничук Етимологія 1966, 234—235) потребує додаткової аргументації.— Sławski III 340—341; Brückner 281; Kluge—Mitzka 366; Fraenkel 175.— Див. ще **ку́ля¹**.

[ку́ля³ «нижня частина ярма, що проходить під шиєю вола»;— п. [kula] «крива палиця; гачок на кінці ланцюга в ярмі», нл. [kula] «кий»;— очевидно, етимологічно тотожне з **[ку́ля²** «милиця» (див.).

[ку́ля⁴ «паросток» ВеЗа;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [kula] «паросток» походить, як гадають (SW II 624), від нім. *Keule* «дубець, булава; гак клюшки (хокейної); крижі, кострець (у туші)», спорідненого з сн. *kūle* «дрючок, ломака».— Див. ще **ку́ля²**.

[куля́бка] «незграбна, неотесана людина» Я;— р. *куля́бий* «кульгавий, кривоногий; косолапий»;— очевидно, пов'язане з р. *куля́вка* «людина, що не володіє руками або ногами», бр. *куля́вы* «кульгавий, кривий, клишоногий», п. *kulawy* «кульгавий», які перебувають у зв'язку з укр. *кульга́ти* (див.).

[куля́вка] (бот.) «тернослива, *Rupus insititia L.*» ВеНЗн;— похідне утворення від *ку́ля*; назва зумовлена тим, що плоди терносливи мають кулясту форму (Флора України VI 288); пор. іншу назву терносливи **[ку́лька]**.— Див. ще **ку́ля¹**.

[куля́с] «залізний гачок з дерев'яною рукояткою для виймання гарячого посуду після обпалювання в горні»;— п. *kulas* «кульгавий, кривий; [ціпок із

зігнути кінцем]»;— очевидно, похідне утворення від [кўля] «милиця, костур»; не виключена можливість запозичення з польської мови.— Sławski III 343; Вгückner 281.— Див. ще кўля².

кулястра, кува́стра, кула́стра, кулейстра — див. кола́стра.

куль «обмолочений сніп жита або пшениці, що використовується для покрівлі; [в'язка комишу; вид джгута, скрученого з свитки (у дитячій грі); середня частина невода Л]», *кўлик* «(зменш. від *куль*); невеликий мішечок», [кўлік] «тс.» Л, [куликій] «солом'яні снопи для покрівлі» Я, [кўльма] «середня частина невода» Л, [кульчий] «той, хто готує кулі для солом'яної покрівлі» Я, [кўликом] «у вигляді куля» Я;— р. *куль* «в'язка соломи; мішок з рогіжки; міра сипких тіл», бр. *куль* «в'язка соломи; середня частина невода, матня», п. [kul] «тс.» (з укр. і бр.);— псл. (сх.) [kuljъ] з іе. *keu- «кривити, згинати, робити опуклим»;— очевидно, споріднене з дісл. kūl «мішок, торбина», гол. kuil «матня невода», нвн. [Kaule] «в'язка льону»; виводиться також, як запозичення, від лит. kūlūs «в'язка, сніп довгої соломи», лтс. kūlis «тс.» (Лаучюте 14—15); припущення про походження з польської мови (КЭСРЯ 226) сумнівне; спроба розглядати як запозичення з латинської мови (лат. culleus «шкіряний мішок, бурдюк», Фасмер ГСЭ 104; Bern. I 642; Walde—Hofm. I 303; Vendryes BSL 41, 136) непереконлива з огляду на географічне поширення.— Шанский ЭСРЯ II 8, 440; Фасмер—Трубаев II 412; Sławski III 339.

кўльбаба (бот.) «рослина родини складноцвітих, Taraxacum officinale Wigg.» СУМ, Бі, [баба-куль ВеНЗн, кўльба-баба Ме, кўльба́бка ВеНЗн, Бі, кўльба́бок ВеНЗн, кўльба́вка ВеНЗн, кўльбака Мак, кўльбаха Мак, скўльба Ж] «тс.», [кўльба́вочка] «нечуйвітер альпійський, Hieracium alpinum L.», [кўльбанка] «тс.»;— р. *кўльба́ба* «любочки, Leontodon L.; [кўльбаба]», [кўйба́ба, кўйба́ка], п. [kulbaba] «тс.» (з укр.);— очевидно, вторинне утворення на основі початкового *кўльбава з псл. *[kūlbava (kvěťka)] «схильна до загинання (ок-

руглості) (квітка)» (пор. укр. [кўльба́стий] «горбатий, загнутий»), де *kūlbava — жін. р. прикметника *kūlbavъ, похідного від kuliti «гнути» (укр. [кўль-ти]); назва зумовлена тим, що обірване стебло кўльбаби, коли діти беруть його в рот (примовляючи при цьому «кўльбабо, розвернися» і под.), розривається в кінці на три або чотири поздовжні частини, які при цьому закручуються (загинаються) назовні; пов'язання з ба́ба (Меркулова 102) малоімовірно; іноді етимологи обмежуються ствердженням неясності слова (Фасмер II 412).— Див. ще кўлити.— Пор. кўльба́ка.

кўльба́ка «сідло; [примітивне сідло Ж]», [кўльба́чка] «сідло в кінській упряжі» Я, [кўльба́чник] «сідляр», [кўльба́стий] «горбатий, загнутий», *кўльба́чний* «сідельний», *кўльба́чити* «сідлати», [кўльбитиси] «корчитися, шулитися» МСБГ, [покўльбити] «покоробити, скорчити, скарлючити» ЛексПол;— р. [кўльба́ка] «козаче сідло», [кўльва́ка] «тс.», бр. *кўльба́ка* «костур; [сідло; частина ярма]», *кўльба* «костур», п. kulbaka «сідло з високою лукою», [kulbāk, kulpāk, kulrok, kulrak] «ручиця», [kulproki] (мн.) «коромисло», слц. [kul'baka] «товстий кий, ломака»;— псл. *kūlba «згинання; щось зігнуте», похідне від kuliti «гнути, згинати, кривити» (< *kou-l-/keu-l-); словотвір слова *кўльба́ка*, похідного від *kūlba, не зовсім ясний, так само, як і його поширення в слов'янських мовах (можливо, первісно це був вузький діалектизм); менш переконливе пов'язання з непевним тур. kaltak «сідло» (Фасмер II 412; Bern. I 641), а також відокремлювання слів із значенням «сідло» від слів із значенням «кривий кий (палиця), ярмо» (Sławski III 344—345).— Див. ще кўлити.— Пор. кўльба́ба.

[кўльбе́шник] «бадилля картоплі, картоплиння» Л;— очевидно, результат видозміни форми [бульбе́чник] «бадилля картоплі», похідної від [бу́льба] «картопля» (пор. р. [gumága] < бумáга).— Див. ще бу́льба¹.

кульга́ти, куліти «кульгати», [куля́ти] «тс.» Ж, [кулі́й] «кульга» Ж, [куля́р] «тс.» Ж, *кульга́, кульга́вий,*

[культга́стий] «культгавий» Я, [культга́ч] «тс.» Я;— р. [культга́ть], бр. *культга́ць*, п. [kulhać] (очевидно, з укр. і ч.), ч. kulhati, слц. kul'hat', слн. [kúljhati] «підрізувати волосся»;— псл. *kultgati, утворене за допомогою експресивного суфікса -ga- від kuljati (укр. [культул]), пов'язаного з kuliti «згинати» чи з kulь «сніп, мішок» (< *щось зігнути»), або з гр. *κωλύς* «скручений, спотворений»; первісно мало значення «бути кривим, зігнутим»; менш обгрунтоване припущення (Фасмер II 412) про звуконаслідувальне походження слова або про зв'язок з іє. *kaul- «кістка» (Мельничук Етимологія 1966, 234—235).— Петлева Етимологія 1972, 91; Куркіна Етимологія 1971, 60—61; Sławski III 348—349; Brückner 281; Machek ESJČ 306; ЭССЯ 13, 98—99.— Див. ще *культ*.

[культоба́хи] «кінці кісток проти вушного отвору» Я;— очевидно, споріднене з р. *культя* «рука або нога без пальців; залишок відрізаної руки або ноги», що зводиться до псл. *kul- (< іє. *kaul-) «кістка»; словотворча будова слова не цілком ясна; очевидно, це збільшувально-згрубіла форма, аналогічна до *костоба́ха* від *кість* (кості).

[культмі́ч] «товстий жирний хвіст у овець, курдюк», [культмичува́тий] «з великим курдюком» (про овець);— семантично змінене запозичення з молдавської мови; молд. *кулміш* (рум. culmîş) «верх, вершина; жердка» є похідним від *ку́лме* (culme) «тс.», яке продовжує лат. culmen «верх, вершина».— Scheludko 137; СДЕЛМ 216; DLRM 204.— Див. ще *культміна́ція*.

культміна́ція «момент найвищого піднесення, розвитку», *культмінаційний*, *культмичува́ти*;— р. *культміна́ція*, бр. *культміна́цьця*, п. kulminacija, ч. kulminace, слц. kulminacija, вл. kulminacija, м. схв. *кулміна́ція*, слн. kulminacija;— запозичення з німецької або французької мови; нім. Kulmination, фр. culmination походять від слат. culminatio, утвореного (спочатку як астрономічний термін) з лат. culmen «вершина, zenit», спорідненого з дангл. holm «горб, пагорбок», дісл. holmг «острів».— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 440; Koralifis-

ki 541; Sławski III 353; Holub—Kop. 272; БЕР III 120; Walde—Hofm. I 249—250; Ernout—Meillet 132.

культо́к;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *кулёк* є зменшеним похідним від *культ*, якому відповідає укр. *культ* (див.).

[культо́н] (орн.) «кроншнеп, Numenius; травник, Fringa totanus L.» Ж, [культі́он] «кулик» Мо;— очевидно, запозичення з польської мови; п. kulon «великий кроншнеп, Numenius arquata (L.); лежень (авдотка), Oedicnemus L.» виникло, мабуть, з попереднього kulap і має спільний корінь з п. kulik, укр. *ку́лік*; виведення від фр. coulou «голуб» (Brückner 281; SW II 628) сумнівне.— Sławski III 358.— Див. ще *ку́лік*¹.

[культондра́] (бот.) «жабриця однорічна, Seseli annuum L. (Seseli coloratum Ehrh.)», [к. дика] «тс.»;— результат перенесення фонетично видозміненої назви *коля́ндра* «коріандр посівний, Coriandrum sativum L.», зумовленого зовнішньою подібністю жабриці і коляндри (обидві належать до родини зонтичних, Федченко—Флеров 680—681, 694—695).— Див. ще *коріандр*.

[культпа́к] «ручниця (частина воза)» Ж;— п. [kulpak] «тс.» (з укр.?);— не зовсім ясне; можливо, є результатом видозміни форми *кльопа́к* «тс.»; не виключена також первинність слова, у такому випадку пов'язаного з *культба́ка*.

культ «поклоніння»;— р. бр. *культ*, п. ч. слц. вл. kult, болг. м. *култ*, схв. *ку́лт*, слн. kúlt;— через німецьке або французьке посередництво (нім. Kult, фр. culte) запозичено з латинської мови; лат. cultus «обробка; догляд; шанування, поклоніння» пов'язане з дієсловом colo «обробляю; турбуюся; прикрашаю; шаную, визнаю», спорідненим з гр. *κωλύωμαι* «рухаюсь навколо якогось місця», псл. kolo «колесо», укр. *коло*.— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 440; Koralifski 542; Sławski III 355; Holub—Lyer 272; БЕР III 121; Walde—Hofm. I 246; Ernout—Meillet 133.— Див. ще *коло*¹.— Пор. *культивува́ти*, *культу́ра*.

[культа́ш] «безнога людина» Я;— р. [культы́ш] «культгава людина», *культя* «рука або нога без пальців; за-

лишок відрізаної руки або ноги»;— псл. *[kult-];— пов'язується з укр. *кульгати* (Фасмер II 413); може бути спорідненим з лит. *káulas* «кістка, нога», дінд. *kulya-* «кістка», гр. *καυλός* «стебло, стрижень» (Мельничук *Етимологія* 1966, 234—235).— ЭССЯ 13, 98.

культивувати «плекати, розвивати», *культивація* «обробіток ґрунту»;— р. *культивіровать*, бр. *культываваць*, п. *kultywować*, ч. *kultivovati*, слц. *kultivovat'*, вл. *kultiwować*, болг. *култивирам*, м. *култивира*, схв. *култивисати*, слн. *kultivirati*;— запозичення з французької мови; фр. *cultiver* «культивувати, обробляти» походить від слат. *cultivare* «тс.», пов'язаного з лат. *cultus* «обробіток», *colo* «обробляю, розводжу; прикрашаю».— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 441; Sławski III 356; Kopaliński 542; Holub—Lyer 272; Dauzat 224.— Див. ще **культ.**— Пор. **культура**.

культура, *культу́рник* «прихильник культурництва; культпрацівник у будинку відпочинку, санаторії та ін.», *культу́рництво*, *безкульту́р'я*;— р. бр. *культу́ра*, п. ч. вл. нл. *kultuga*, слц. слн. *kultúga*, болг. м. схв. *култу́ра*;— запозичення з німецької мови; нім. *Kultur* походить від лат. *cultūra* «обробіток, догляд; землеробство; виховання, освіта, розвиток; колонііція, шанування», пов'язаного з соло «турбуос»; шаную; поважаю; обробляю, вирощую».— СІС 377; Шанский ЭСРЯ II 8, 441; Сорокин 94—95; Sławski III 355; Holub—Lyer 272; Будагов *Ист. слов* 108—131; Ernout—Meillet 132; Walde—Hofm. I 245—247.— Див. ще **культ.**

[**ку́льчик**] «сережка», [**ку́льчики**] «сережки; дірочки у жіночих туфлях, черевиках» Мо;— запозичення з польської мови; п. [*kulczyk*] «сережка», очевидно, виникло в результаті зближення *kolczyk* «тс.» (пор. ч. ст. *kolček* «тс.») з *kulka* «кулька», зменш. від *kula* «куля» (сережки іноді мають форму кульок); п. *kolczyk* початково було зменшеною формою від п. ст. *kolce* «кружок, кільце» (пор. др. *кольца* «сережки», мн. від *кольце* «кружок, перстень»).— Richhardt 71; Sławski II 347; Brückner 247.— Див. ще **кболо**¹, **куля**¹.

ку́льша «стегно; [кут стогу сіна або воза з сіном], [*кульшіастий*] «кульшовий» Я;— р. [*ку́льшій*] «стеговий маслак», бр. *ку́льша* «стегно; кут воза сіна, соломи», п. *kulsza* «сіднична кістка»;— очевидно, запозичене через польське або білоруське посередництво з литовської мови; лит. *kūlše* «стегно» споріднене з лтс. *kulpa* «п'ята», прус. *culczī* «стегно», лат. *calx* «п'ята», болг. *кълка* «стегно» (іє. *kul-k- «стегно»); менш обґрунтоване припущення (Мельничук *Етимологія* 1966, 234—235) про власне слов'янське походження слова.— Фасмер II 413; Sławski III 355; Brückner 281; Непокупний *Мовозн.* 1968/6, 34; Лаучюте 15—16; Топоров III 276—277, IV 256—261; Berg. I 660; Mikl. EW 147; Эндзелін СБЭ 34; Trautmann 145; Fraenkel 308.

кум, *кума*, [*кума́ння*] «вступ у кумівство; дружба, близькі стосунки», *кума́ся* (зменш.), [*кума́ха*] «кума» Я, *куме́ць* (зменш.), *кумі́вство*, [*кумі́ство*] «кумі́вство, духовна рідня» Г, Ж, *кумі́ця* (зменш.), *кумі́цьо* (зменш.), *кума́тися*, [*кумі́ти*] «бути кумом» Ж, [*кумовати*] «хрестити» Бі, *кумувати*, [*перекума́тися*] «розірвати кумівські стосунки», *розкума́тися* «тс.»;— р. бр. болг. м. *кум*, др. *кумъ*, п. слц. (діал.) *кут*, схв. *кїм*, слн. *кїт*;— псл. *кутъ*, похідне від *кута*, що є скороченням слова, яке походить з народної (балканської) латини; нар.-лат. (балкан.) [*сѡmmater*] «хресна мати» утворене за допомогою префікса (применника) *соm(-)* «з(-)» від іменника *mater*, спорідненого з псл. *mati*, укр. *мати*; менш обґрунтоване виведення від скороченого *къmotъ «кум» (Брандт РФВ 22, 246; Младенов 261; Berg. I 62), тур. *kuma* «коханка; молода дружина; наложниця; рабиня, служниця» (Мелиоранский ИОРЯС 10, 4, 121; Brückner 281).— Шанский ЭСРЯ II 8, 442; Фасмер III 414; Sławski III 358—359; Skok II 231—232; Bezlej ESSJ II 109; Десницкая *Сл. языкозн.* 1983, 92—93; Mańczak *Sl. revija* 23/1, 59—66.— Див. ще **коаліція**, **ма́ти**¹.

кума́к — див. **кум-кум**.

[**кума́н**] «керамічна фігурна посудина для напоїв, що використовується тепер як прикраса», *кумане́ць* «тс.»,

кунга́н «високий глек з носиком»;— р. [куме́ан, кунга́н, курга́н];— запозичення з тюркських мов (пор. крим.-тат. чаг. кунґуап «кухоль», кар. кумеґан «глекчик, умивальник»); пов'язання варіанта р. [куре́ан] з ч. křhānice «горщик для вершків», схв. крґа «черпак» (Brückner KZ 48, 207) необгрунтоване, як і зближення з гр. κελίχῃ «келих» (Matzpenaer LF 9, 37).— Фасмер II 415; Шипова 207; Трубачев Рем. терминол. 302; Радлов II 1049.

куманіка (бот.) «ожина несійська (ведмежина), *Rubus nessensis* W. Hall.»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. кумані́ка «тс.» походить, мабуть, від давнішого [комоні́ка] «ожина», пов'язаного з [кóмонь] «кінь» (укр. ко-мóнь), отже, означає буквально «кінська ягода».— Див. ще **команá**.

кума́ч «бавовняна тканина яскраво-червоного кольору»;— р. бр. кума́ч, п. kumasz «тс.», болг. [кума́ш] «шовкова тканина», схв. кума́ш «тс.»;— запозичення з тюркських мов; тат. кума́ч (кома́ч) «тканина», крим.-тат. кума́ш, тур. kumaş походять від ар. qumāš «тс.».— Шанский ЭСРЯ II 8, 443; Фасмер II 415; Преобр. I 411—412; Шипова 206—207; Коткова РР 1975/5, 117—121; Дмитриев 539; Радлов II 1048; Будагов II 64; Mikl. EW 147; TEI I 336.

[кума́шня] «обід для кумів; поминки»;— результат видозміни форми [кома́шня] «тс.», зближеної з основою *кум*.— Дзензелівський St. sl. II, 284.— Див. ще **кома́шня**.

[кумб́ук] «смерека з обрубаним верхком, що не росте вгору, а розгалужується вшир; криве, непридатне до вжитку дерево», [кумб́уч] «криве, непридатне до вжитку дерево»;— неясне.

[кумге́р] «вид рибальської сітки» ВеУг;— неясне; можливо, пов'язане з [кунде́ра] «один із стовпів, на яких встановлюється великий морський невід».

кумедія, *кумедіант* — див. **комедія**.

кумекати «розуміти, тямити»;— бр. *кумекаць* «тс.»;— запозичення з російської мови; р. *кумекать* «тс.; [базікати]», очевидно, утворене за допомогою пре-

фікса *ку-* від [мекáть] «думати, міркувати», пов'язуваного з *мѣтить* (укр. *мітити*); може бути пов'язане і з *кмітіти* «розуміти» (з псл. *кѣт-* < **kūm-*, *skūm-*); зіставляється також (Fraenkel 428—429) з лтс. *meklēt* «шукати», лит. *mėklinti* «вимірювати, важити, роздумувати», які зводяться разом з російським словом до іє. **mē-* «міряти»; менш обгрунтоване пов'язання (Bern. II 33) з гр. *μέδομαι* «маю на увазі», лат. *meditor* «міркую», ірл. *midíur*, гот. *miton* «обдумувати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 443; Фасмер II 415, 594; Mikl. EW 147.— Пор. **кметь**.

ку́мжа (іхт.) «промислова риба родини лососевих, *Salmo trutta* L.»;— бр. *ку́мжа*;— запозичення з російської мови; р. *ку́мжа* походить від саам. *kuūdža*, *kuūdža* «тс.» (можливо, за посередництвом фін. *kumsi*, кар. **kumži* «тс.»).— СІС 377; Фасмер II 416; Шмелев ВСЯ 5, 191—192; Kalima 142; Itkonen 53.

кумір «статуя, якій язичники поклоняються; ідол», *кумірня* «язичницька молитовня з кумирами»;— р. болг. *кумір*, бр. *кумір*, др. *кумиръ*, м. *кумир*, схв. *кумір*, стсл. *коумиръ*, *коумиръ*;— остаточно не з'ясоване; найбільш прийнятне припущення про зв'язок з ос. *gumīg* «велетень; дрючок; ідол» або про походження через булгарське посередництво з алано-ос. *gumeri*, *gumīgi* «тс.», очевидно, пов'язаних з назвою давнього народу киммерійців (пор. гр. *κιμμεριοι* «кіммерійці», аккад. *Gimiri* «тс.»); сумнівне виведення від сем. **kumrā* (сір. *kumrā* «жрець») (Младенов 262), а також пов'язання з фін. *kumartaa* «кланятися» (Грот Фил. раз. II 435).— Шанский ЭСРЯ II 8, 443; Фасмер—Трубачев II 416; Горяев 174; Львов Этимология 1965, 189—193; Skok II 233; Bern. I 644; Mikl. EW 147; Абаев ИЭСОЯ I 530.

куміс «напій з кобилячого молока», *кумісник*;— р. бр. *куміс*, др. *комузъ*, *кумызъ*, *кумузъ*, п. ч. слц. *kumys*, болг. *куміс*, схв. *ку́мис*, слн. *kumís*;— запозичення з тюркських (кипчацьких) мов; каз. *Қымыз*, тат. *кымыз*, уйг. *Қымыс*, башк. *Қымыз*, дтюрк. *qimiz*, *qumuz*, а також аз. туркм. *гымыз*, як. *кымыс*

є похідними від тюрк. кум «розмішувати».— СІС 377; Шанский ЭСРЯ II 8, 444; Фасмер II 416; Шипова 207—208; Дмитриев 539; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 122; Sławski III 365; Korański 542; Brückner 281; Holub—Lyer 273; Bern. I 644; Mikl. EW 147; Lokotsch 99; Räsänen Versuch 264; Радлов II 853, 854.

[куміга] «латка землі, полянка (на луках)» Я;— неясне.

кум-кум (вигук, що відтворює крик жаби), [кум-кума́] «тс.» Ж, кумкати, [кума́к] (зоол.) «джерелянка, Bombina bombina L. (Bombinator igneus)», [ку́мик] Ж, кумка, [ку́мкавка ВеНЗн, кунька Ж] «тс.»;— бр. [ку́мкаць] «кумкати», п. [кум-кум], ч. куї, куїк, вл. нл. kunk, схв. кум, слн. [ку́мкати, кункати] «видавати певний звук; рохкати»;— звуко-наслідувальне утворення, що має паралелі в інших мовах (пор. лит. kūnioti «кумкати»).— Sławski III 362; Machek ESJČ 307.

[ку́мик] «комар»;— неясне; можливо, похідне утворення з початково зменшувальним суфіксом -(лик від неза-свідченого *кумар (пор. подібний перехід ко- > ку- в п. [кумар, кумог, кумас] «комар», м. [кумар] «тс.»), що виникло з кома́р.

[ку́мнат] «шурин, швагер» Ж; [кум-на́та] «дружина брата» МСБГ;— запозичення з молдавської мови; молд. кум-на́т (рум. cumnat) «тс.» походить від лат. cognātus «родич; рідний, родинний, близький», утвореного за допомогою префікса со- «з-» від pāscog «народжуюсь» (pātus «народжений»).— Schedlko 137; Vrabie Romanoslavica 14, 156; Mikl. EW 147; СДЕЛМ 216; Ergout—Meillet 270—273; Walde—Hofm. I 597—600.— Див. ще коалі́ція, Ната́лія.

[ку́мп] «окіст, окорок» Непокупный, [ко́мпа, ко́мплі], ст. кумп (1598), кунп (1571) «тс.» тж;— р. [ку́мпя́к], бр. кум-пя́к «тс.», п. [кар, комп, кумп] «тс.; стегно кабана»;— запозичення з литовської мови; лит. kumpis «окіст; шинка» пов'язане з кумпрас «кривий, погнутий», ка́мпрас «кут», спорідненими з лтс. kumpra «горб», kumpř «викривля-

тися», гр. κομλή «викривлення, вигин», лат. campus «поле», п. кєра «купа, невелике підвищення».— Непокупный 177, 192; Лаучюте 16; Sławski III 354; Fraenkel 213, 308.— Див. ще кампа́нія.

ку́мпанія, кумпа́н, кумпа́нство, кун-па́нія — див. компа́нія.

[ку́мпина] «дрючок, на якому утримується журавель біля колодязя» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. кумпэ́нэ «журавель (криниці); вага, терези, важіль, коромисло; ватерпас», як і рум. ситра́па «тс.», походить від болг. ст. кя́пона «вага, терези», яке зводиться до слат. сапрапа «безмін; дзвін», утвореного від назви області Сапрапіа «Кампанія».— Фасмер II 421; Младенов 267; СДЕЛМ 216; DLRM 205; Walde—Hofm. I 148; Ergout—Meillet 90.

[ку́мпітер] (бот.) «картопля, Solanum tuberosum L.» НЗ УЖДУ 26, [ку́мпіте́ра] «тс.» ДзАтл I 73, [ку́мпітере́нійк] «поле, з якого знято картоплю» ДзАтл II 199;— очевидно, видозмінене запозичення з угорської мови, зближене, мабуть, із фр. romme de terre «картопля» (букв. «яблуко землі»);— уг. [ко́прé] «картопля», [ку́мпі, ко́лопте́р] «тс.» є варіантами форми kumppli і зводяться до нвн. [Grundbirne] «тс.» (букв. «земляна груша»).— Дзензелівський St. sl. VI/1—2, 124; MNTESz II 650—651.— Див. ще ко́мпєра.— Пор. кро́мпель.

[ку́мшіти] «роздробляти, розламувати на дрібні частини» Ж;— очевидно, результат видозміни незасвідченої форми *ку́мишіти «тс.» (пор. [ско́мишіти-ся] «збитися в грудку»), пов'язаної з [кім] «грудка» (див.).

куна́¹ («зоол.» дрібна хижа тварина з цінним хутром, Martes Pinel (Mustela martes); стара грошова одиниця», кун-ні́ця «тс.; наречена; (іст.) плата князеві, поміщикові за шлюб; волоть очерету», [кун'я] «волоть очерету», [ку́ння] (зб.) «тс.», куні́чий, [ку́ній] «куничий», ку́н'ячий;— р. куні́ця «куनिया», [куна́] «тс.; плата князеві, поміщикові за шлюб; грошова одиниця», бр. куні́ця «куनिया; [плата поміщикові за шлюб]», др. куна «куница; хутро куниці; хутро куниці як грошова одиниця; дрібна

монета», *куница* «хутро куниці; хутро куниці як гроші в міновій торгівлі; грошова одиниця», п. ч. слц. вл. нл. купа «куниця», болг. [кунна, кунница], м. *куна* «тс.», схв. *кунна* «куниця; (ст.) монета», сли. *купа* «куниця», стсл. *коуна* «тс.»;— псл. *купа* і зменш. *купіса*;— споріднене з лит. *kiáunė* «куниця», *kiáunepà* «куняча шкіра», лтс. *саїпа* «куниця», прус. *саупе* «тс.», дінд. *šópaš* «червоний», можливо, також гр. *κοιναίχις* «шуба (хутрянний одяг у персів та вавілонян)», лат. *gaupasa* «вид шуби (на сході)» (з гр.), що зводяться до іє. **keu-/kou-* «куниця» (: **keu-* «ясний, білий»); пояснюється також (Gołab LP 16, 68—69) як результат зміни давнішого значення «собака» і виводиться від іє. **ku-* «собака»; зіставлення з хет. *kuš-* «платити», *kušata* «плата за наречену» (Іванов ВСЯ 1957/2, 26; Machek ESJC 307; Holub—Kop. 194; Skok II 232) виходить з псл. *купа* як окремого слова у цьому значенні; припущення про походження слова з перської мови через скіфське посередництво (Rostafiński Rozprawy 55 (1917), 251—260) сумнівне.—Шанский ЭСРЯ II 8, 445; Фасмер—Трубачев II 417; Преобр. I 413; Sławski III 366—367; Brückner 282; Schuster—Sewc 725—726; БЕР III 133—134; Младенов 262; Богатова Slavia 49/1—2, 5; ЭССЯ 13, 102—104; Иллич-Свитыч Этимология 1965, 346; Берн. I 644; Zubaty Studie I 2, 117; Fraenkel 249; Топоров III 279—282; Гамкрелидзе—Иванов 880.

*кунна*³ «(розм., рідк.) пробій у дверях, воротах та ін.; (заст.) залізна скоба, прибіта у церкві, в яку вкладали руку жінки, караючи її за порушення правил пристойності; в'язниця Пі; [дерев'яна підставка з виїмкою, на якій повертаються двері в хаті ЛЧерк; гак на вудці Ж], [куніця] «залізна скоба у верхньому кінці стовпа воріт» Я;— р. [кунна] «кайдани або залізний ланцюг», бр. [куніця] «кайдани», п. ст. *купа* «стовп із залізним кільцем або тільки кільце, що одягалася на шию або на руку злочинця», *купіса* «тс.», ч. [купа] «стовп, особливо в тині; дерев'яний стовп у конструкції будинка», слц. [купа] «частина плуга»;— неясне; можливо, ре-

зультат перенесення назви тварини *кунна*, *куніця* (зоол.) «дрібна хижа тварина, Martes» (пор. утворені від назв тварин інші назви предметів і їх частин: *кобіла*, *кобілиця*, *козли*, *собачка* тощо); мотивація перенесення неясна; пов'язується також (ЭССЯ 13, 104—105) з псл. **kuti* «кувати».— Sławski III 365—366.

[кунна³] «посудина для лою» Ж;— п. [kum] «жолоб, корито для тварин; корито для солоного м'яса»;— запозичення з середньоніжньонімецької мови, очевидно, через польську; снн. *kumt* (> нн. *kumt(e)*) «чаша, миска; скриня; корито для коней, корів» споріднене з свн. *kumprf* «миска, чашка; піховки для бруска», дангл. *sumb* «посудина, міра», англ. *soomb* «видолинок, яр», а також з брет. *komb* «невелика улоговина», гр. *κόμψη* «внутрішня частина вмістища, чашки, човна».— Sławski III 359; Klein 349; Kluge—Mitzka 412.

[кундель] «вівчарка», [кунделя] «одяг з вовни» Я, [кунделистий] «неповороткий, незграбний» Я;— р. (смол.) [кундель] «великий кошлатий собака», бр. [кундыль] «кошлатий собака», п. *kundel* «дворняга», заст. *kondel* «тс.»;— не зовсім ясне; виводиться (Sławski III 368) від псл. **kōd-yla* (пор. укр. [кудла] «патлата голова; кудлатий собака», схв. *кундрѡв* «кудлатий собака»: *kūdrōv* «тс.», сли. *kōder* «локон; пудель»: [kūnder] «тс.», укр. [кундрявий] «кучерявий», ч. [kundel, kondel] «косма, жмут волосся», слц. [kupavý] «кучерявий»), причому вимагає з'ясування причина фонетичного паралелізму *kond-/kund-/kud-*; сумнівне виведення (Трубачев Назв. дом. жив. 35) п. *kundel, kondel* від укр. [кундель].— Див. ще *кудла*.

кундера — див. *гундер*.

[кундерман] (бот.) «розхідник плющовидний, *Glechoma hederacea* L.» Ж, [кундерман] «тс.» Мак;— п. [kundram, kundran] «тс.»;— очевидно, через польське посередництво запозичене з німецької мови; н. *Gündermann, Gündramm* «тс.» походить від свн. *grundegeben* «тс.»; (букв.) «земна виноградна лоза» (можливо, вільної кальки слат. *hedera terrestris* «розхідник плющовидний; (букв.) плющ земний»), складного

утворення з основ іменників *grund* (*grund* > нвн. *Grund*) «земля, ґрунт» і *rebe* (> нвн. *Rebe*) «виноградна лоза», спорідненого з лат. *reperere* «повзти», лит. *replióti*, лтс. *gapt* «тс.»; новонавхньоімєцькї форми зазнали впливу з боку власного імені *Gúndram*.— *Stawski* II 484; *Kluge—Mitzka* 277, 588.— Див. ще **ґрунт**.

[кундóсики] «дрібні жучки, що літають по степу після заходу сонця»;— очевидно; пов'язане з **[кундóсити]** «смикати, рвати, термосити» як назва надокучливої комахи.— Див. ще **кундóсити**.

[кундóсити] «смикати, рвати, термосити», **[контóсити]** «тс.»;— бр. **[кундóсиць]** «дерти за волосся, тягати»;— очевидно, зворотнє запозичення з якоїсь балтійської мови, що може зводитися до балт. **kundas* «куделя; волосся» (пор. лит. *kuõdas* «чуб»)» як відбиття псл. **kõda* (-у) «куделя» (пор. болг. (сх.) **[кóнди, кóнда]** «куделя, ви́сіски льону, конопель»), спільного за походженням із псл. **kõdělъ*, **kõdelja*, укр. *кудєля*; початкове значення дієслова мало бути «тіпати, терти (льон, куделю)» (пор.: Було не савити, не варварити, не амбросити, але куделю було кундосити — Номис 4007).— Див. ще **кудєля**.

[кундóситися] «повільно збиратися» Я;— р. (смор.) **[кундóситься]** «возитися, клопотатися, піклуватися»;— очевидно, пов'язане з **кундóсити**, початково «тіпати (куделю, льон)», звідки первісне значення слова «возитися (з куделю; льоном); (перен.) клопотатися в господарських справах» (про жінок); сумнівнє зближення (*Даль* II 561) з р. **[гундоситься]** «?» і далі, очевидно, з **гундóсити** «гугнявити; [випрохувати]».— Див. ще **кундóсити**.

[кундугу́ня] «коротке тепле жіноче пальто» Мо, **[курдугу́нька]** «свитка, пальто» Мо, **[хандагу́нька]** «накидка з капюшоном» ЛЧерк;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *гўня, гўнька* «верхній сукняний одяг» (див.).

кунжўт (бот.) «однорічна південна рослина, *Sesamum orientale* L.»;— р. бр. болг. *кунжўт*;— очевидно, запозичене за посередництвом уйгурської мови (уйг. *кўнжїт*, джурк. *kўncїt*) з перської

(перс. *kuṅūd*).— *СІС* 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 444; Фасмер II 418; Шипова 209; РЧДБЕ 320; Радлов II 2, 1446.

куні́ця, куні́чий — див. **кунá¹**.

куні́чник (бот.) «трав'яниста рослина з родини злакових, *Calamagrostis Adans*», **[куні́шник]** (бот.) «куничник наземний, *Calamagrostis epigeios* Roth.»;— очевидно, похідне утворення від **[куні́ця]** «вольт очерету»; назва могла бути зумовлена тим, що суцвіття рослини складається з гататокослової волоті з шорсткими гілочками (Словн. бот. 291).— Див. ще **кунá¹**.

[куні́ї] «непросто, незвичайно» (про спосіб висловлювання) Ме;— неясне.

[куні́рувати] «допикати, діймати, докучати» Ж, **[конеру́вати]** «знущатися, мучити» О, **[коніру́вати]** «тс.» О;— п. **[kupierować]** «ляти, ганьбити, глумитися, переслідувати», ч. *kupýrovat* «мучити, терзати», слц. *kupírovat'* «дути-ся»;— запозичене з німецької мови, можливо, через польську: н. *kujónieren* «роздратовувати, чіплятися; (початково) ляяти кого-небудь негідником (< кастратом)» пов'язане з *Кіјон* «негідник», яке походить від нар.-лат. *сѣбѣне* «кастрат».— Онышкевич Исслед. п. яз. 243; *Stawski* III 369; *Brückner* 280; *Kluge—Mitzka* 411.— Див. ще **куйон**.

[кў́нка] «жіночі статеві органи» Я, **[куні́ці]** (мн.) «тс.» Јапów;— р. **[кў́нка]** «тс.; дівчина; (ст.) коханка», **[кунá]** «жіночі статеві органи», п. ст. *kupka* «тс.; коханка», слн. *kúpa* «жіночі статеві органи»;— псл. *kupa* «зovníшня частина жіночих статевих органів», зменш. **kupьka*, **kupica*;— очевидно, споріднене з лтс. *kàups* «сором» (< іє. **kaupos*), *kàupims* «статевий орган», *kaipñētīēs* «соромитися» (можливо, сюди ж належить слц. *okúpat'* са «побоюватися», *okúpavú* «невпевнений, несміливий»); менш обґрунтовані пов'язання з р. **[кунá]** «куниця» через **[кў́нноє]** «посаг» (Фасмер II 417), з лат. *cuppus* «жіночий статевий орган» (*Vasmer* RS 4, 72), з тур. *kupa* «коханка, наложниця» (*Brückner* KZ 46, 223; KZ 48, 214).— *Stawski* III 369—370.

[кў́норити] «роздумувати; пиячити» Ж;— неясне.

[кунту́к] «мотузка до вітрила» Я, [кунту́чка] «міцна мотузьяна відтяжка для укріплення реї на вітрильному човні» Дз;— неясне.

кунту́ш «верхній одяг заможного населення Польсько-Литовської держави у XVI—XVIII ст.», [кóнтуш] «тс.» Ж;— р. *kuntuš*, бр. *kuntjuš* «тс.», ч. [kanduš] «вид сукні без рукавів; вид дитячого одягу з одного шматка тканини», слц. *kontuš* «нарядні жіночі шати періоду ренесансу; польський національний одяг», вл. *kuntuš*, *kantuš* «жіночий каптан, підбитий хутром»;— запозичення з польської мови; п. *kontusz* «польський національний одяг», [kuntusz] «тс.», як і болг. [контóш] «верхній короткий одяг», схв. [kúntoš] «каптан; кожух», слн. *kontúš* «вид верхнього жіночого одягу», частково за посередництвом угорської мови (уг. *köptös* «одяг, шати; сукня») запозичене з турецької; тур. *kontoz* «вид одягу» походить від гр. *κάνδος* «перський одяг з довгими рукавами», що вважається словом мідійського походження.— СІС 378; Макарушка 10; Фасмер II 418; Преобр. I 413; Sławski II 440—441; Brückner 253; Zareba JP 31, 122—123; Reychman JP 31, 208; Machek ESJĀ 239; БЕР II 599; Младенов 249; Skok II 142; Bezlaj ESSJ II 63; Берн. I 559; Mikl. EW 128; MNTESz II 610—611; Bärcki 175—176.

[куншт] (заст.) «малюнок, картина», [кунштáція] «декорації, сценічна обстановка», [кунштíна] «естамп» Бі, [кунштóвий] «художній, артистичний», ст. *кунштами* (XVII—XVIII ст.);— р. [куншт] «гравюра», бр. ст. *куншт* «жарт» (бл. 1580);— запозичення з польської мови; п. *kunst* «майстерність, мистецтво; майстерний виріб», як і ч. (розм.) *kumšt* «мистецтво», ст. *kunšt*, вл. нл. *kumšt* «тс.», слц. *kumšt* «мистецтво; кунштюк, фокус», походить від свн. *kunst* «знання, мудрість; спритність, мистецтво» (> нвн. *Kunst* «мистецтво, уміння, здібність»), пов'язаного з свн. *kúppen*, *kuppen* (> нвн. *köppen*) «уміти, знати, могли», двн. *kuppan* «тс.», спорідненими з лит. *žinóti* «знати», псл. *znati*, укр. *знáти*.— Шелудько 35; Sławski III 371; Holub—Lyer 273;

Kluge—Mitzka 413, 392.— Див. ще **знáти**.

кúнштик (заст.) «малюнок, картинка»;— р. [кúншттик] «фокус, витівка», п. [kunsztyk] «твір мистецтва»;— очевидно, запозичене з німецької мови, можливо, за посередництвом польської; нвн. ст. *Kunststück* «твір мистецтва» (> нвн. суч. «фокус, трюк, кунштюк»), очевидно, було запозичене усним шляхом; наявність давнішого запозичення *куншт*, мабуть, сприяла осмисленню слова як зменшеної форми з суфіксом *-ик*.— Див. ще **кúнштюк**.

кúнштюк «витівка, каверза; фокус»;— р. *кунштюк*, заст. *кунштштюк*;— запозичене, очевидно, через російське посередництво, з німецької мови; н. *Kunststück* «фокус, трюк; (початковий) твір мистецтва», е складним утворенням з іменників *Kunst* «мистецтво, майстерність, уміння» і *Stück* «шматок; штука; п'єса».— СІС 378; Kluge—Mitzka 413, 760.— Див. ще **куншт**, **штука**.

куня́ти «дрімати; раз у раз схилитися від сонливості», [куніші́ти] «тс.» Ж, [куня́ва] «напівдрімота, загальне розслаблення (у людей похилого віку)» Ж;— р. [куня́ть] «куняти», п. [kuniać] «тс.», ч. *okouňeti* «видивлятися, лупати очима», слц. *okúňat' sa* «неохоче працювати», схв. *кúňати* «куняти; нездужати»;— не зовсім ясне; можливо, споріднене з лтс. *kavēt* «затримувати» і, далі, з гот. *hāhan* «відстороняти, відсовувати», двн. *hangēn* «бути відсунутим», нвн. *hangen* «висіти», англ. *hang*, хет. *gang-*, *kank-* «тс.», дінд. *šáňkate* «коливається; вагається», що зводяться до іє. **keŋg-/kong-* «коливатися, тремтіти»; пов'язується також (ЭСЯ 13, 106—107) з псл. *kovati* «кувати»; зближення з гр. *ὀκνέω* «баритися, тягти» (Machek ESJĀ 412) викликає сумнів (Frisk II 374).— Фасмер II 418; Holub—Kop. 253; Берн. I 645; Топоров III 353.

кúпа¹ «нагромадження; [мурашник Бі; земля, викинута кротом Бі]», [купеня́к] «мурашник» О, [кúпець] «купка, натовп», [кúп'е] (зб.) «купи» Ж, *ку́пина* «купа; [земля, викинута кротом Ж; мурашник О]», *кúпіння* (зб.) «купи», [кúпінка] (зменш. від *кúпа*), [кúпінь] «ку-

па» О, [купі́на] «тс.», [кúпочок] «купка», [купі́не] (зб.) «кротовиння» Ж, [купі́нине] «тс.» Ж, [купні́к] «мурашник біля старого пенька» Л, [куп'я́] (зб.) «тс.» Л, [кúпцем] «усі разом, усією громадою, юрбою», [куп'єв'атий] «наповнений кротовими купками, мурашниками» Бі, [кúпний] «спільний», кúпно (заст.) «разом», [кúпитися] «скупчуватися» Ж, кúпчити(ся), вкúпні (укúпні), вкúпочці (укúпочці), вкúпці (укúпці), докúпні, накúпчення, [пóвкупі] «разом», [покúпні] «тс.», [скúпина] «партія, маса, натовп», скúпище «купа; скупчення, натовп; маса, юрба», скúпчення, скúпити «з'єднати, зібрати», скúпчити «тс.», сукúпність, сукúпний;— р. [кúпа] «сукупність предметів, маса», бр. [кúпа] «тс.», п. кира «купа; натовп», ч. кира, слц. [kupa], вл. кира, болг. куп «тс.», м. куп «велика кількість чогось зібраного», схв. кúп «купа; збори», слн. кúр «купа; натовп», стсл. коу́пъ «купа; з'єднання»;— псл. кира, куръ < іє. *koup- «велика кількість зібраних речей, людей тощо»;— споріднене з лит. ка́йрас «купа», кúора «рота; купа, група», лтс. кибра «купа, стіс», кибра́ «разом», двн. hauf «купа, горб», нвн. Haufe «купа», днн. hōр «тс.», дангл. hēар «купа; натовп», ав. каоа- «гора; горб (верблюда)», перс. кōн «гора», а також (на іншому ступені чергування) з лит. kupertà «копиця, стіг», kúpstas «купина», ірл. síap «купа», алб. kípí «тс.», що зводяться до іє. *keu-p-/kou-p- «згинатися, вигинати, стрибати»; зв'язок з дінд. kūrā «яма, колодязь», гр. κούρη «заглибина», лат. сұра «ніша» (Holub—Kop. 194) менш імовірний; пов'язання з р. kúpa (Брандт РФВ 22, 143) або з чуб (Bern. IF 10, 152; Hjinskiј AfSIPh 29, 487—488) помилкове; припущення про германське походження слова (Meillet Études 236) безпідставне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 445—446; Фасмер II 419; Преобр. I 413—414; Sławski III 373—374; Machek ESJČ 307; Schuster-Sewc 728—729; БЕР III 137—138; Младенов 262; Skok II 236—237; Bezlaј ESSJ II 111; ЭССЯ 13, 107—108; Bern. I 646; Saur Slavia 46, 12—16; Būga RR II 335; Trautmann 138.— Пор. кúпíна¹.

[кúпа²] «кухлик з носиком, з якого п'ють воду» Мо, [купáня] «гличик» ДзАтл I, [купа́ч] «тс.» Доп. УЖДУ IV, [кúпка] «мірка для молока» НЗ УЖДУ 15, [кúпля] «посудина місткістю в 2 л» О, [купля́нка] «гличик» ДзАтл I, ВеУг;— болг. кúпа «висока округла посудина»;— очевидно, запозичення з угорської, молдавської, румунської і (в болгарську) з новогорещької мов; уг. кира «кубок, келих», молд. кúпэ «чаша, келих, бокал», рум. сұрă «тс.», нгр. жо́лѣ «чашка, склянка» походять від лат. сурра (< сұра) «бочка, діжка»; менш переконливе припущення (Младенов 267) про зв'язок з болг. [кúп] «великий глиняний глек з вузьким горлом».— Дзєндзелівський НЗ УЖДУ 15, 103; Доп. УЖДУ IV 57—58; Vrabie Romanoslavica 14, 157; СДЕЛМ 217; DLRM 206—207; БЕР III 139; Saur Slavia 46, 12.— Див. ще кйбель.

[купáва] (бот.) «латаття, Nuphræa L.; кульбаба лікарська, Taraxacum officinale Web. et Wigg.», [купáвка] «жовтець польовий, Ranunculus arvensis L.», [купáла] «кульбаба; підбіл звичайний, Tussilago farfara L.», [купалка] «жовтець польовий; свербіжниця польова, Knautia arvensis Coult.; блошниця звичайна, Pulicaria vulgaris Gaertn.» Мак, [купальник] «роман фарбувальний, Althemis tinctoria L.» Мак, [купальниця] «жовтець повзучий, Ranunculus repens L.» Мак;— р. [купáва] «латаття; гличики жовті, Nuphar luteum (L.) Sibth. et Sm.», [купáвка] «жовтець багатоквітковий, Ranunculus polyanthemus L.; роман фарбувальний», [купáлка] «блошниця звичайна; свербіжниця польова», [купáльниця] «жовтець»;— похідні утворення від купáти; назви зумовлені тим, що деякі з цих рослин (латаття, жовтець) ростуть у воді (Нейштадт 245—246) або у вологих місцях, ярах (підбіл, пор. його діалектну назву р. [водяной лопух]); мотивованість назв інших рослин менш прозора; можна припустити, що в основу їх покладено поняття «чистий, білий» (пор. укр. [купáлий] «гарний?», р. [купáвий] «чистий, білий»), оскільки, наприклад, кульбаба та підбіл застосовуються для лікування деяких шкірних захворювань (Нейштадт

586; Анненков 366).— Меркулова 34—35; Шанский ЭСРЯ II 8, 446.— Див. ще **купáти**.

[купáла] (ент.) «світляк, *Lampyris posticula* L.» ВеЛ, [*купáвка, купáлка*] «тс.»;— похідні утворення від *купáло* «свято Івана Купала»; назви зумовлені, очевидно, тим, що цей жук з'являється вперше під час свята Івана Купала (пор. як паралелі назви світляка в інших мовах: п. *gobaczek świętojański*, нім. *Johnanniskäfer*, пов'язані також з Івановим днем 24 червня).— Див. ще **Купáло**.

[купáлий] «вродливий?» (у прикладі: «На нашєї на вулиці все *купалиї* молодці. Ой нема, нема найкупавшого над Івана над нашого, бо його дівка скупавіла, дівка Храсина полюбила»), [*найкупавиший*] «?», [*скупавіти*] «прикрасити»;— р. [*купáвий*] «вродливий; білий, чистий»;— пов'язується з *купáти* (ЭССЯ 12, 61—62); можливо, результат зміни слова [*хупавий*] «вродливий», зближеного з [*купáловий*] «купальський (належний до свята Івана Купала)», *купáти*.— Грінченко IV 146; Меркулова 35.

Купáло «міфологічний персонаж у слов'ян, пов'язаний з обрядом купання та ін. в ніч з 6 на 7 липня, а також сам обряд і час його справляння», *Купáйла, Купáйло, Купáла* «тс.», [*купá(й)лиця*] «свято Купала; гілка, на яку дівчата в день Купала чіпляли вінки Мо», [*купáло*] «місце, де святкують свято Купала; дівчина, яка під час святкування роздає квіти при обряді ворожіння; особи, що беруть участь у цьому святі», [*купáйло*] «тс. Г; іграшка з вишень і квітів, нав'язаних на палку (робиться здебільшого на свято Купала) Ме», [*купáлка*] «ніч на Івана Купала», ст. *Купалы* (мн., 1352);— р. *Купáла, бр. купáла, др. купáля* (мн.) «переддень свята Івана Купала», п. [*кара́ла*] «тс.», ч. ст. *kipadlo* «різнобарвна нитка, якою перев'язували подарунки з нагоди свята Івана Купала», сл. [*kipadla*] «свято Івана Купала»;— псл. **kopadlo*, утворене за допомогою суфікса -*dlo* від *kopati* «купати» (пор. ч. ст. *kipadlo* «місце для купання», схв. *kúpalo* «тс.»); назва була, очевидно,

пов'язана з обрядовим першим у році купанням, яким закінчувалося свято в давніх слов'ян; менш імовірно первісне пов'язання з Іоаном Хрестителем (Фасмер II 419; SWO 327).— Преобр. I 414; Stawski III 375—376; Brückner 224; Machek ESJC 307—308; Берн. I 600.— Див. ще **купáти**.

купáльниця (бот.) «*Trollius* L.», [*купáльничка*] «тс.» Мак;— р. *купáльниця*;— очевидно, похідне утворення від *Купáла, купáти* (пор. російський звичай стелити купальницю на підлогу лазні напередодні свята Івана Купала, «щоб тіло молоділо»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 446; Machek Jm. gostl. 42.— Див. ще **купáти**.

[купатень] (бот.) «суховершки звичайні, *Prunella vulgaris* L.»;— не зовсім ясне; очевидно, похідне утворення від *купáти* з огляду на те, що рослину застосовували для миття голови проти лущення шкіри (Анненков 274).— Див. ще **купáти**.

купáти, [купáтоньки] (зменш. від *купáти, купáтися*) Я, [*кúпні*] (дит.) «купатися», [*кúпки, кúпоньки, кúпочки, кúпні Я, кúпці*] «тс.», *куп* (виг.) «купати», [*куп*] «купання», [*купáва*] «купальниця; чистьоха» Я, [*купáло*] «водойма, яма з водою» Чер, *купáльник* «той, хто купається; купальний костюм», [*купáльниця*] «місце купання» ВеУг, *купáльня, [купані́на]* «безперестанне купання», *кúпанка* «купання», [*купáчка*] «посудина для купання дітей» Ж, [*кúпéла*] «озеро в лісі» Чер, [*кúпéло*] «тс.; яма з водою» Чер, [*кúпель*] «купіль» Ж, *кúпіль* «тепла вода для купання; посудина з водою, в яку опускають дитину при церковному обряді хрещення; [незамерзаюче місце у болоті ВеУг], [*купільник*] «ванна», [*купільниця*] «тс.», [*купільня*] «корито для купання дітей» О;— р. *купать, бр. купáць, др. купати, п. кара́с, ч. koupati, сл. kúpat', вл. кира́с, нл. кира́с, полаб. korät, болг. кѣля, м. капе, схв. кúпати, слн. kópati, цел. кѣпати* «обмивати»;— псл. *kopati* «занурювати в воду, освіжати, обмивати»;— загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Brückner 224—225) з псл. **[šerēti]* (п. [šerēc] «сидіти навпочіпки», ст.

uczepnąć, przuczepnąć «присідати навпочіпки», ч. розм. śarati «сидіти навпочіпки», śaręti «тс.», [śarat sa] «бродити по воді, болоту, хлюпати», вл. śarać «сидіти навпочіпки», п. cırpać «припасти до землі», кєра «купина») з первісним значенням «сидіти, зігнувшись (при купанні)» або «хвилювати, робити хвилі» (Moszyński PZJP 215); пропонується також пов'язання з *қора «віник (у лазні)», қорати (се) з первісним значенням «хльоскати(ся) в лазні» (Bern. I 600), зближення з псл. *копорја, укр. коноплі у зв'язку з використанням конопляного сім'я скіфами при митті в лазні (ЕССЯ 12, 58—61; Machek ESJC 285; Skok II 237—238) або з дісл. haf «море», нвн. Haff «затока, відокремлена косою від моря, гаф» (Jacobsohn KZ 42, 161).— Шанский ЭСРЯ II 8, 446; Фасмер II 419; Преобр. I 414; Sławski II 119—120; Schuster-Sewc 729—730; БЕР III 196; Младенов 267; Bezlaj ESSJ II 64.

купé «відділення у вагоні», купéйний;— р. болг. м. купé, бр. купé, ч. слц. слн. купé, вл. купеј, схв. кўпé;— запозичення з французької мови; фр. coupé «двомісна карета; купе (в поїзді)» пов'язане з coupé «різати; перетинати» (спочатку, очевидно, «розділяти одним ударом»), coup «удар», що зводяться до лат. cōlāphus «удар кулаком, ляпас», яке походить від гр. κόλαφος «ляпас», спорідненого з лит. kálti «бити», псл. *kolti, укр. колóти.— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 446—447; Фасмер II 419; Holub—Қор. 273; Dauzat 212, 213; Frisk I 897; Boisacq 464, 465, 483.— Див. ще колóти.— Пор. купóн, купóра.

[купей] (орн.) «кам'янка звичайна, Oenanthe oenanthe L. (Saxicola)» Шарл. ВеНЗн, [купняк тж, купник тж, Ж] «тс.»;— очевидно, похідне утворення від кўпа; назва пов'язана з тим, що птахи цього виду селяться на сухих степових кам'янистих місцях, невисоких горах і в ущелинах, влаштовуючи гнізда в щілинах скель, між камінням, у стосах дров (Птицы СССР 444).— Див. ще кўпа¹.

кўпер «нижній кінець хребта», кўприк «тс.», [кўпирь] «хвіст» Я, [кўпра] «купер», [кўпратий] «який має великий куприк», [кўпратий] «тс.» (про

курей) Ж;— р. [кўпер, кўпр], п. купер, ст. кург, ч. ст. кург;— псл. кургъ, генетично пов'язане з кира «купа»;— споріднене з лит. каўргас «опуклість; пагорок; верховина», каурга «пагорок, узгір'я», лтс. кàурге «пагорок», а також — з іншим ступенем вокалізму — з лит. курга «горб», лтс. kurgs, двн. hovar «тс.».— Фасмер II 420; Sławski III 377; ЭССЯ 13, 114; Непокупный 9; Bern. I 646; Būga RR I 447; Топоров IV 294; Stang 31.— Див. ще кўпа¹.

[купервас] «купорос», [копервас Ж, купорвас Бі, кукурвас Я, кукургас Я], ст. купьрвасъ (1579 р.) «тс.»;— бр. купарвас «тс.»;— запозичення з польської мови; п. koperwas «тс.» походить від свн. kupfer-waźzer «тс.» (букв. «мідна вода»), утвореного з свн. kupfer (<двн. kurfar) «мідь», яке походить від лат. cuprum «тс.», що виникло на основі гр. Κύπρος «Кіпр», назви острова, багатого на мідь, і свн. waźzer (<двн. waźzar) «вода», спорідненого з гот. wato, а також з гр. ύδωρ, псл. voda, укр. водá.— Шелудько 35; Фасмер II 421; Sławski II 459; Brückner 255; Kluge—Mitzka 413, 840; Walde—Hofm. II 816—817.— Див. ще водá.— Пор. купорóс.

[кўпеть] «жевріти, тліти» Л, [кўп-літь] «тс.» Л;— р. [кўпиться], бр. [кўпїца] «тс.»;— очевидно, запозичення з балтійських мов; пор. лтс. kūrēt «димитися, чадіти», споріднене з псл. курëti, укр. кипіти; припущення відповідного псл. kupiti (se) (ЕССЯ 13, 112) сумнівне.— Mühl.— Endz. II 337; Fraenkel 325—326.— Див. ще кипіти.

кўпíна¹ «горбик на луці чи болоті, порослий травою або мохом, зелень на ньому; кущ (у сполученні неопалима к.); [густий чагарник; острівець на річці з деревами і кущами] Ж», [кўпа] «горбик на болоті; мурашник; кротова купа» Бі, [куп'є] (зб.) «купини на болоті (звичайно біля пенька)» Л, [куп'євáха] «купина», [кўпíне] (зб.) «купини» Ж, [кўпíніне] (зб.) «тс.» Ж, кўпíння (зб.) «купини; місце, покрите купинами», [кўпнік] «купини на болоті (звичайно біля пенька)» Л, [кўпчїни] (мн.) «купини» Ж, [куп'я] (зб.) «купини на болоті (звичайно біля пенька)» Л, кўпíністий

«покритий купинами», *купин'ястий* «тс.; [кущистий, покритий кущиками трави Ж]», *[купч'ястий]* «зібраний купкою; густий, кущистий», *[купчійстий]* «повний, махровий» МСБГ, *[куп'ястий]* «кущистий» Я;— р. *купина* «кущ; група (дерев, кущів тощо)», *кўпа* «група (дерев, кущів)», бр. *кўпа* «тс.», др. *купина* «терник», *купа* «терен; будяк», п. *кєріпа* «острівець; група дерев», *кєра* «група, скупчення дерев, трави; острівець на річці, порослий деревами або чагарником; купина», ч. *[kupina]* «ожина», вл. *кура* «острів», нл. *кура* «острів на річці; будь-яке плоске підвищення, подібне до острова», болг. *кѣпїна* «ожина», м. *капина*, схв. *кўпина*, слн. *корїпа* «тс.», стсл. *кѣпина* «кущ»;— псл. *кєріпа*, похідне від **кєра* (первісно) «щось вигнуте, піднесене над оточенням»; споріднене з лит. *куїрас* «кривий, зігнутий», *куїрті* «кривитися, згинатися», лтс. *куїрті* «горбитися, сутулитися», а також (з іншим ступенем чергування голосних) з лит. *каїрас* «кут», лат. *сапріс* «поле», гр. *καμπή* «вигин, закрут; поворот», гот. *hampfs* «викривлений», що зводяться до іє. **капр-*, розширеного варіанта іє. **кап-* «гнути, згинати»; пов'язання з псл. **кура* (Brückner 225) менш переконливе; на ґрунті української та ряду інших слов'янських мов рефлексі псл. **кєр-* (*кўпїна* та ін.) зазнали змішування з рефлексами *куп-* (*кўпа* та ін.).— Фасмер II 420; Преобр. I 414—415; Sławski II 127—128; Machek ESJČ 308; Schuster-Sewc 728—729; Skok II 239; Bezlaj ESSJ II 63—64; Šaur Slavia 46, 12—13; Младенов 267; ЭССЯ 12, 56—57, 63—64; Верп. I 600; Pokorny 525.— Пор. *кўпа*¹.

купина² (бот.) «Polygonatum (Tourne.) Adans; [конвалія звичайна, Convallaria majalis L.; китятки звичайні, Polygala vulgaris L. Ж]», *[купєка]* «купина багатоквітова, Polygonatum multiflorum All.; конвалія звичайна», *[купєна]* «купина» Мак, *[купинка]* «конвалія звичайна», *[скупїя]* «купина багатоквітова» Пі, *[куп-куп-зілля]* «купина лікарська, Polygonatum officinale L.», *[куп-зілля]* «тс.» Пі;— р. *[куп]* «купина лікарська», *купєна*, бр. *купєна* (*купєна*) «тс.»;— пов'я-

зане з *кўпїна* «кущ»; назва зумовлена наявністю у цих рослин порівняно великих суцвіть, дещо подібних до кущів (Нейштадт 166, 369); припускається також (Меркулова 35) зв'язок з *купатися* (з огляду на те, що в російській мові ці назви означають здебільшого водяні рослини).— Див. ще *купати*, *кўпїна*¹.

[купиньоша] (назва овечь) Доп. УжДу IV;— неясне; можливо, утворене на основі рум. *соріос* «численний, багатий (на щось)» як позначення вівці, багатої на приплід.

[купири] (бот.) «буги́ла лісова, Anthriscus silvestris (L.) Hoffm.; дягель лікарський, Archangelica officinalis Hoffm.; ториліс, Torilis anthriscus Gmel.» Мак;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *купірь* «буги́ла; [дудник лісовий, Angelica silvestris L.; яглиця звичайна, Aegorodium podagaria L.; борщівник розсіченолистий, Heracleum dissectum Led.; валеріана лискуча, Valeriana officinalis auct.; свербіга східна, Bunias orientalis L.; стебло рослини з суцвіттям; молода однорічна порість на місці зрубаного лісу; порість плодових дерев; пагін щавлю]», *[купірья]* «молоді їстівні стебла рослин» зіставляються з *[кєпєр]* «кріп» (псл. *коргь*), *кєпєрєй* «вузьколиста верба і, далі, з псл. *кєрєті* «кипіти», для якого припускається також значення «пахнути».— Меркулова 65—66; ЭССЯ 13, 115—116.— Пор. *кєпєр*².

купіти, *купувати*, *купляти*, *[купцювати]* «торгувати, бути купцем», *[кўпчити]* «продавати», *[куп]* (виг.) «купувати», *купєцтво*, *купєць* «особа, що займається приватною торгівлею; покупець», *купїло* (фам.) «гроші», *купівля*, *[кўпіль]* «торг; купівля» О, *[куплевáха]* «скупник» Я, *[купленїна]* «речі, придбані покупкою», *[куплò]* «куплений товар» Ж, *кўпля* СУМ, Ж, *[куповка]* «купівля, покупка» Пі, *купувальниця*, *[купцєнко]* «син купця» Я, *купцєна* «дочка купця», *кўпчик* «зменш. від *купєць* СУМ; прикажчик Ж», *[купчійк]* «покупець», *купчїна*, *[купчїна]* (зб.) «купєцтво» Ж, *купчїха*, *[купчїця]* «купчиха», *купівельний*, *[купівний]* «виставлений на продаж» Ж, *[купний]* «купівельний», *вікуп*, *відкуп*, *відкўпник*, *відкўп-*

щик, докúпка, докупний, зáкуп «у стародавній Русі — бідний селянин, який одержав позичку від землевласника і став залежним від нього», [зáкупень] «покупець, скупник», закупівля, зáкупа «куплений товар», закúпка «закупівля», закúпник, закупівельний, закупний, закúпочний, [на́куп] «накуплене, придбане» Ж, [на́купень] «відкупник Пі; той, хто домагається за хабар чину або духовного сану Бі», [некúпний] «якого не можна купити» Ж, óкуп «викуп», окúпність, [óдкуп] «відкуп; оренда» Ж, [перéкуп] «перекупник» Пі, [перéкупень] «тс.», перéкúпка, перекúпник, [перекúпля] «перепродаж» Ж, [перекúпня] «тс.», підкуп, [підкúпень] «той, що когось підкупає» Ж, [підкúпник] «тс.» Ж, [підкúпство] «підкуп» Ж, підкúпний, пóкуп «купівля; покупка; [попит]», [покупáч] «покупець» Ж, [покúпель, покúпник] «тс.» Ж, покупéць, покúпка, покúпний УРС, Ж, прі́куп, прикúпка, прикупний, [прокупі́тися] «переплатити, заплатити зайві гроші», [рóзкуп] «продаж, збут» Ж, скупі́тися «купити все необхідне; [звільнитися, позбутися, відкупитися]», [скуп] «плата, винагородження, хабар», скúпка, скúпник, скúплений, скупний;— р. купі́ть «купити», бр. купі́ць, др. купити, п. купі́с, ч. koupiti, сл. kúpit', вл. kupić, нл. kupis, полаб. t'airē «купить (або: купує)», болг. кúля «куплю», м. куи «купить», схв. кúпити, слн. kúpiti, стсл. коупити;— псл. kupiti (<*koupiti);— запозичення з германських мов; гот. kaupōn «займатися торгівлею» виникло на основі лат. saurō «крамар, трактирник», яке, можливо, як і гр. κάπηλος «дрібний торговець, крамар; трактирник», походить з якоїсь середземноморської мови; приймається також незалежне від готського kaupōn походження від лат. saurō (Milewski RS1 26, 132); виведення від псл. кура «купа, численність» і кора «копиця; 60 штук» і прийняття праслов'янського походження готського слова (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 161—166), як і пов'язання з псл. кваріті «квapati», курēті «кипіти» (Ондруш Етимологія 1984, 180), менш переконливі.— Критенко Вступ 532; Шанский ЭСРЯ II 8, 447—448;

Фасмер II 420; Преобр. I 415; Потебня РФВ 3, 168; Sławski III 379; Brückner 282; Machek ESJČ 308; Holub—Kop. 194; Schuster-Sewc 730—731; БЕР III 141—142; Skok II 239; Bezlaј ESSJ II 111—112; Ondruš Slav. slov. 1969/3, 262—263; ЭССЯ 13, 109—112; Bern. I 647; Mikl. EW 148; Топоров III 283—287; Feist 309; Kluge—Mitzka 360; Ernout—Meillet 107; Walde—Hofm. I 189—190.

[кúпка, кúпочка] «невелика ніша у пічці для жару» Я;— очевидно, результат зближення деетимологізованих форм [кúбаха, кúбочка] «тс.» і кúпка, кúпочка, похідних від кúпа.— Див. ще кúбах, кúпа¹.

куплét, куплеті́ст;— р. бр. болг. м. куплét, п. ч. слц. вл. kuplet, схв. кúплét, слн. kuplét;— запозичення з французької мови; фр. couplet «куплет, строфа; (первісно) шарнірне з'єднання двох частин» (< фр. ст. couplet «сполучення двох частин») продовжує лат. cōpula «мотузок; з'єднання; словоскладання», утворене за допомогою префікса со- «з-» від *аріо «зв'язую», спорідненого з дінд. арпóті «досягає», ав. ара «він досяг», хет. ермі «беру»; значення «куплет пісні» з'явилося у французькій мові під впливом пров. sobla «з'єднання (вірша); двовірш».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 448; Фасмер II 421; Коралиński 543; Sławski III 383—384; Holub—Lyer 273; БЕР III 140—141; Klein 96, 350, 362; Dauzat 213; Ernout—Meillet 141, 39; Walde—Hofm. I 57, 270.— Див. ще коалі́ція.

[купля́к] «плавильна піч; скляна гута; металургійний завод» Ж;— неясне.

[кúпно] «купівля Ж; викуп Я»;— запозичення з польської мови; п. купно «купівля; покупка» є історично субстантивованою формою середнього роду однини нечленного прикметника псл. *кúрьпъ (п. купу) «купівельний, купувальний; купований», пов'язаного з дієсловом купі́с «купити».— Sławski III 384.— Див. ще купі́ти.

кúпóл «опукле покриття будівлі, баня» СУМ, Ж, [кúпóл] «баня церкви» Па;— р. болг. кúпол, бр. кúпал, п. купіа, ч. kupole, купіле, слц. kupola, вл. kupla, м. купола, схв. кúпóла, слн. kúpo-

ла;— запозичення з французької або італійської мови; фр. *coupole* «купол, баня», іт. *cupola* «купол» походять від лат. *cupula* «бочка, барильце», зменш. від *cupra* «бочка».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 448—449; Фасмер II 421; Преобр. I 415; Sławski II 467; Machek ESJC 308; Holub—Lyer 273; Holub—Kop. 194; БЕР III 141; Младенов 262; Skok II 240; Matzenauer 229; Dauzat 213; Mestica 422; Walde—Hofm. I 310—311; Ernout—Meillet 158.— Див. ще *кй-бель*.

купон «відрізна частина цінних паперів»;— р. бр. болг. м. *купон*, схв. *купон*, п. кирон, ч. слц. слн. *kirón*;— запозичення з французької мови; фр. *coupon* «запасок, купон, талон» є похідним від *couper* «різати, стригти, перетинати».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 449; Цыганенко 230; Sławski III 373; Holub—Lyer 273; БЕР III 141; Dauzat 213.— Див. ще *купé*.— Пор. *купюра*.

купорос;— р. *купорос*, ст. *купорос* (1582);— запозичене з французької або латинської мови, очевидно, за посередництвом російської; фр. *couperose* «купорос» виникло на основі слат. *cuprigosa* «тс.» (букв. «міді троянда»), що екладається з слів *cuprum* (род. в. одн. *cupri*) і *gosa* «троянда, роза»; виведення з [*купервас* (*копервас*)] (Потебня РФВ I 263) або з нім. *Kupferoxyd* «окис міді» (Желтов ФЗ 1876/4, 43) безпідставне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 449; Фасмер II 421; Преобр. I 415; Горяев 175; Dauzat 213; Gamillscheg 271.— Див. ще *купервас*, *роза*.

[**купражити**] «гуляти, пиячити»;— очевидно, результат контамінації слів [*күбрити*] «закупорювати», [*кубрятити*] «пиячити» і *купражитися*.— Див. ще *кубрятити*, *кураж*.

күприк, *күпра*, *купрастий*, *купрастий*— див. *күпер*.

Купріян, *Купер'ян*, [*Купраш*] Я, *Купрій*, ст. *Киприанъ* (1429), *Куприанъ* «плодь зрълъ» (1627);— р. *Куприян*, *Киприан*, бр. *Куприян*, др. *Куприянъ*, п. *Сургиан*, ч. слц. *Сургиан*, болг. *Киприан*, *Киприян*, м. *Киприян*, схв. *Киприян*, *Сиргиан*, слн. *Сиргиан*, исл. *Вгприанъ*;— через церковнослов'ян-

ську мову запозичене з грецької; гр. *Κυπριανός* «Купріян» («пов'язаний з Кіпром») утворене від *Κύπρος* «Кіпр».— Сл. вл. імен 214; Фасмер II 236; Суперанская 79; Илчев 255; Петровский 131; Спр. личн. имен 427; Корещу 51.

күпча «купча грамота, акт про купівлю і продаж; [купівля]»;— бр. *күпча*;— запозичення з російської мови; р. *күпча* «купча грамота» є результатом скорочення словосполучення *күпча грамота* (*крепость*), у складі якого це була форма жін. р. від прикметника *күпчий*, похідного від *күпить* «купити».— Шанский ЭСРЯ II 8, 449.— Див. ще *күпйти*.

[**купчак**, мн. *купчакі*] (бот.) «повняки, чорнобривці прямі, *Tagetes erectus* L.; чорнобривці розлогі, *Tagetes patulus* L.; грястиця збірна, *Dactylis glomerata* L.; гвоздики бородчасті, *Dianthus barbatus* L.; вид вишивки у вигляді двох паралельних ліній; рослина з жовтими квітами, що послужила мотивом для створення орнаменту Я; (у сполученні *к. дикий, болотний*) «череда трироздільна, *Videns tripartitus* L.», [*копчак*] «повняк» МСБГ, [*купчанка*] «грястиця збірна» Мак, [*купчатка*] «тс.» Мак, [*купченка*] «повняк» ВеНЗн;— назви, пов'язані з *күпка*; зв'язок зумовлений тим, що квітки повняків зібрані в гуеті круглі суцвіття, ніби купки, колоски грястиці збірної і квітки гвоздик теж зібрані клубочками або пучками (Нейштадт 557; Вісюліна—Клоков 317; Федченко—Флеров 117, 405—406).— Див. ще *күпа*¹.

купюра «окрема одиниця цінного паперу (грошового знаку, облігації); скорочення тексту або мелодії»;— р. бр. *купюра* «тс.», п. *купюра* «скорочення, вирізка», болг. *купюра* «вирізка; скорочення тексту або мелодії; номінальна вартість цінних паперів; облігація однієї позики»;— запозичення з французької мови; фр. *coupon* «купюра; вирізка (газетна); поріз, розріз» є похідним від *couper* «різати; стригти; кроїти; перетинати».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 450; Dauzat 213.— Див. ще *купé*.— Пор. *купон*.

[кур¹] (орн.) «півень, Gallus domesticus», [кúра] «курка», [кура́к] «курій, курячий гермафродит ЛПол; курячий послід Ме», [кура́ч] «курій» ЛПол, [курáх, кур'ян ЛЖит] «тс.», [куреня́] «курча» Л, [куреня́тна] «квочка» Л, кúри, [курика] «куріпка» Пі, [курі́ниця] «курка» Я, кúрі́ця УРС, Ж, [кúрі́чка] «дика курка» Ж, курівні́к, курі́й «курка-гермафродит; [м'ясник, який ріже птицю Ж]», [курі́йка] «сіра куріпка, Perdix perdix L.» Шарл, [кúрі́шниця] «курятниця» Я, кúрка «свійська птиця, самка півня; [vulva]», курні́к, [курня́] (зб.) «багато курей» МСБГ, кúрочка «зменш. від кúрка; [куряча сліпота]», курча́ «пташа курки; дрібненькі тріщинки на обвітреній шкірі; [індича Л]», курча́тина, курча́тник «приміщення для курчат; [яструб, який хапає курчат Я]», [куря́] «курча», [кúря] «курка» Пі, кúря́тина, куря́тник «приміщення для курей; [скупник курей по селах Я; хижий птах, що полює на курей]», куря́тниця, [куря́чка] «курячий послід», курча́чий, кúря́чий, [поку́рячий] «як курка» Нед;— р. [кур] «півень», бр. кúрыца (мн. кúры), др. куръ «півень», п. ч. кур «тс.», слц. куга «курка», вл. діал. нл. куга «тс.», полаб. t'auḡai (мн.) «кури», болг. м. кур «репіс», схв. кúрjй «півнячий», слн. кúга «курка», стсл. коу́ръ «півень»;— псл. куръ, утворене за допомогою суфікса -г- від звуконаслідувального вигуку *ku або *kug; пов'язання з перс. хигōs «півень» (Brückner 282), з дінд. kúlālah (порода курей), sākōrah «якийсь птах» (Petersson KZ 46, 133; пор. Mayrhofer I 239, 365), з ч. [kurit'] «бігти» (Machek ESJČ 308; Holub—Lyer 273) недостатньо обґрунтовані.— Шанский ЭСРЯ II 8, 450; Фасмер II 422; Sławski III 385—387; Schuster-Sewc 732; БЕР III 142—143; Skok II 240; Bezlaj ESSJ II 112; ЭССЯ 13, 129—130; Bern. I 650; Гамкрелидзе—Иванов 602; Kořínek 23, 217.— Пор. кукурі́ку, кур².

[кур²] (вигук, яким підкликають індиків), [кура́] (вигук, яким відганяють індиків) Мо, [кúркати] «бурчати; кумкати (про жаб) ВеНЗн; воркувати (про голубів) ВеУг», [кúркать] «кричати»

(про індика) Л, [куркува́ти] «кричати кречетом», [курча́ти] «воркувати (про голубів); сокоріти (про курей) О», [кúркало] «людина, яка постійно безглуздо кричить» Я;— р. [кúркать] «каркати», бр. [курна́] «муркотіння kota; сопіння», п. кур (вигук, яким підкликають чи відганяють курей, індиків), ч. куґи (вигук, що відтворює крик горлиші), вл. курка́с «воркувати», нл. курка́с «воркувати, ремствувати, бурчати, заїкатися», болг. кúрка́м «бурчу; булькаю», схв. курета́ти «балакати»;— псл. *ku, *kug, звуконаслідувальні вигуки.— Пор. кукурі́ку, кур¹.

курага́ «сушені абрикоси без кісточок», [кура́га] «висушені зелені абрикоси» Я, [кура́га] «абрикоси»;— р. бр. курага́;— запозичене, очевидно, через російське посередництво з кумикської мови; кумик. kurāgā (або kugaga) «сушені абрикоси», аз. курага «тс.» зводяться до тюрк. *kūg «сухий» (пор. огуз. кур, тур. куґ «тс.» і т. д.).— Шанский ЭСРЯ II 8, 450; Фасмер II 425; Горяев 176; Шипова 209—210; Дмитриев 539; Räsänen Versuch 302.

кура́ж «удавана хоробрість, розв'язність», [кура́жити] «порушувати (спокій, сон), турбувати, тривожити» Па, кура́житися «чванитися; комизитися; бешкетувати», [кура́жить] «будити; ворухити» Л, [куря́жити] «турбувати, хвилювати» ЛЧерк, [курі́яжний] «охочий» Ж;— р. кура́ж «кураж», бр. кура́жшыца «куражитися», п. кура́ж «завзяття, сміливість; кураж», ч. слц. курга́ж «сміливість, відвага», вл. кура́жа, болг. кура́ж, м. кура́ж, схв. кúра́ж, слн. курга́жа «тс.»;— запозичення з французької мови; фр. courage «хоробрість, мужність» пов'язане з соеур «серце», що продовжує лат. сог «серце; (перен.) душа, розум», споріднене з гр. κῆρ «серце», лит. širdis «тс.», псл. *s'rdьсе, укр. се́рце.— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 450; Фасмер II 423; Sławski III 392—393; Kopaliński 543; Machek ESJČ 308; Holub—Lyer 273; БЕР III 143; Dauzat 185; Ernout—Meillet 142; Walde—Hofm. I 271—272.— Див. ще се́рце.— Пор. акорд¹.

курай (бот.) «*Salsola L. (Salsola kali)*; [нетреба колюча, *Xanthium spinosum L.*], [курайниця] «мотузка, якою прив'язують до гарби зібраний на паливо курай»;— р. [курай] «курай руський, *Salsola guthenica* П'їп.», бр. [курай] «тс.», болг. [курай];— запозичення з тюркських мов; пор. башк. *курай* «курай», каз. *курай* «борщівник сибірський», кирг. *куурай* «курай» (входить також до складу багатьох назв трав'янистих рослин).— Фасмер II 422; Шипова 210; Радлов II 921.

куранти «баштовий або кімнатний годинник, що вийконує невеликі музичні твори», [кура́нт] «весільна пісня» О, [кура́нта] «тс.» О;— р. бр. *кура́нты* «куранти», п. *kuranty* «музика (дзвін) курантів; (механізм) куранти», [kurant] «арія, мелодія; вид старовинного танцю»;— запозичене з французької мови, очевидно, за посередництва польської; фр. *courente* «курант (французький танець XVII ст.)», очевидно, виникло на основі словосполучення (la) *danse courante* (букв.) «біжучий танець»; *courant(e)* є дієприкметником від *courir* «бігти», що продовжує лат. *currere* «тс.»; значення «куранти (годинник)» розвинулося вже в польській мові.— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 451; Фасмер II 423; Koraliński 543; Dauzat 213, 214.— Див. ще **кур'єр**, **курс**.

[кура́патися] «іти, плентатися, добиратися» Я;— неясне; можливо, пов'язане з р. *кара́бка́ться* «лізти, видиратися (нагору)».

куратор «особа, якій доручено наглядати за якою-небудь справою»;— р. болг. *кура́тор*, бр. *кура́тар*, п. вл. *kurator*, ч. слц. *kurátor*, м. *курати́ва* «лікування», схв. *къратор*, слн. *kurátor*;— запозичене з латинської мови, можливо, через польське або німецьке посередництво (нім. *Kurator*); лат. *cūrator* «опікун, управитель» є похідним від *cūro* «дбаю, доглядаю; поважаю».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 451; Фасмер II 423; Koraliński 543; Sławski III 392; Holub—Lyer 273; Dauzat 225; Walde—Hofm. I 314.— Пор. **акуратний**, **курувати**.

[кърба́ло] «глибоке місце у річці, Г, Ж; криниця Ж»;— неясне; можливо,

пов'язане з [кърбелити] «вихритися; крутити»; у такому разі первісно могло означати «вир» або «свердловина».

курбані — див. **корбан**.

[кърбелити] «вихритися, клубитися; мести, крутити снігом О», [кърбелюва́ти] «вихритися, клубочитися; крутити, обертати О», [кърбелі, -лі] (мн.) (у словосполученні [кърбелі/кърбелі збивати]) «збивати пил», [кърбелі́ця] «сніг з вітром» О, [кърбелю́ха] «заметіль, хуртовина» Ж;— не зовсім ясне; можливо, семантично видозмінене запозичення з німецької мови; нвн. *kürbelp* «крутити корбу» є похідним від *Kürbel* «корба»; пор. слц. *kurbl'ovat'* «крутити корбу», схв. *кърблати*, *кърбловати* «тс.» (з нім.).

кърбет «стрибок верхового коня з зігнутими передніми ногами; вид акробатичного стрибка; дивний вчинок»;— р. бр. болг. *кърбет* «кърбет», п. *kurbeta* «стрибок верхового коня», ч. *courbette* «тс.», слц. *kurbet* «переворот; витівка», схв. *кърбета* «стрибок верхового коня»;— запозичення з французької мови; фр. *courbette* «стрибок» є похідним від *courbe* «кривий, зігнутий», що продовжує лат. *curvus* «кривий», споріднене з гр. *κῦρτός* «тс.», сірл. *cor* (знах. в. мн. *сиги*) «круг», р. (на) *кърточка*х «навпочіпки», укр. [кортатися] «пробиватися, битися», а також псл. *křivъ*, укр. *кривій*; значення «стрибок коня» перейняте у французьку мову від іт. *corvetta* «тс.», того ж походження.— Шанский ЭСРЯ II 8, 451—452; Sławski III 393; Dauzat 213; Gamillscheg 273; Walde—Hofm. I 317.— Див. ще **кортатися**, **кривій**.

кърва «розпусниця», [кърва́ль] «розпусник», [кърва́ч О, кърва́й, кърва́нець Ж] «тс.», [кърва́ство] «розпуста» Я, [кърва́лькүва́тий] «розпусний», [кърва́ти] «розпусничати» Г, О, [кърва́тися] «тс.» Ж, [прокүра́тити] «розтратити на повій», [скүра́й] «син розпутної жінки», [скүра́й] «розпусний» (також у лайливому словосполученні *с. син*), *скүрвита*;— р. бр. болг. м. *кърва*, п. вл. нл. *kurwa*, ч. слц. *kurva*, схв. *кърва*, слн. *kürva*, *kürba*;— псл. **kury* (род. в. одн. *kurъve*) утворене від *kurъ*

«півень» (як *sveky* «свекруха» від *svekgъ* «свекор») з початковим значенням «курка», пізніше «розпусниця»; щодо семантичного розвитку пор. фр. *cocotte* «розпусниця» від *соq* «півень»; зіставляється також (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 207—210) з гр. *κύριος* «пан, господар», псл. *ргашцигъ* «родоначальник», лит. *ргакигėjас* «прабатько»; спроба вважати псл. **кугва* результатом скорочення псл. **кугоръгъва* «куріпка» (Machek ESJĈ 309), як і виведення від герм. **hōrigōp*, **hōra* (гот. *hōrs* «перелюбник», двн. *huoga* (> нвн. *Hure*) «розпусниця» (Skok II 245; Bern. I 651; Milewski RSl 26, 132; Mikl. EW 149), не має підстав.— Фасмер II 423—424; Коген ИОРЯС 19/2, 296; Соболевский РФВ 67, 216; ЖМНП 1911 (травень), 164; Sławski III 416—417; Schuster-Sewc 737—738; БЕР III 144—145; Bezlej ESSJ II 112; ЭССЯ 13, 132—133; Fraenkel 320; Loewenthal ZfSIPh 7, 407; Liewehr ZfSIPh 22, 103.— Див. ще *кур*¹.

курґан, [курґаннѣ] (зб.) «горби» Ч;— р. бр. *курґан*, др. *курґанъ*, п. ч. слц. *kurhan* (з рос.), схв. *кѣрґан* (з рос.);— запозичення з половецької (кипчацької) мови; полов. *kurghan* «твердиня, насипаний вал, фортеця; курґан, висока могила» пов'язане з тюрк. *куг-* «спорудити, укріпити, зміцнити»; пов'язання з перс. *gūrxāne* від *gūg* «могила», *xāne* «дім» (Макарушка 10; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 122; Mikl. TEI 424; Lokotsch 100) менш переконливе.— Шанский ЭСРЯ II 8, 452; Фасмер II 424; Преобр. I 416; Горяев 176; Шипова 211; Дмитриев 539; Sławski III 402—403; Brückner 284; Bern. I 648.

курґикати, *курґичати*, *курґінькати*, *курінькати* — див. *круґунькати*.

[курґузій] «куций»;— р. *курґузій* «куцохвостий; тісний»;— очевидно, результат видозміни др. **кърногузъ(и)*, складного слова з першою частиною **кърно-* (> *корно-*), рефлекс якої наявний в укр. *карнавухий*, і другою частиною, пов'язаною з укр. *гузá*; пов'язання з лит. *kiūgas* «дірявий» (Bern. IF 10, 159) помилкове.— Шанский ЭСРЯ II 8, 452; Фасмер II 424; Преобр. I 416; Младенов AfSIPh 36, 119.— Див. ще

гузá, *карнавухий*, *корняти*.— Пор. *курдупель*, *курносій*.

[курдѣлиця] «сильний снігопад», [курдѣля] «тс.»;— очевидно, результат видозміни форми *хурдѣлиця* «хуртовина, заметіль», зближеної з [курбѣлиця] «тс.» або з [курá] «тс.», похідним від *кури-ти*.— Див. ще *курбѣлити*, *күри́ти*, *хурдѣлиця*.

[курдель] «вид захворювання худоби; черв'як, якого вважають причиною цієї хвороби», [курділь] «тс.» Ж, [курдіюк] «хвороба язика у тварин», [курлюх, кордіюк, корлюк] «тс.» О;— п. [kurdziel] «виразка або опух під язиком у тварин», ч. *kurděje* (тільки мн.) «цинга», ст. *kurdej* «тс.», слц. [kurzel'] «виразка у худоби»;— неясне; можливо, походить від псл. **курдѣжъ*, з первісного **кугѣжъ*, похідного від **кугъ* «півень» (пор. п. *kurzeja*, *kurzajka* «бородавка»: **кугѣжъ* «курка з ознакою півня»); припущення про походження від н. *Gurfei* «вид виразки» (Matzenauer 230) або від англ. *scurvy* «цинга», гол. *scheurbuik* «тс.» (Machek ESJĈ 308; Holub—Lyer 273) сумнівні.— Sławski III 399, 400; Brückner 283.

[күрдик] «людина невелика на зріст, товста, сутулувата; карлик» Я;— очевидно, пов'язане з [кѣрдя] «мала на зріст людина», [кѣрдичка] «тс.»; мала на зріст жінка»; можливо, зближене з *курдупель*.— Див. ще *кѣрдатий*.— Пор. *курдупель*.

[курділь] (орн.) «лісовий жайворонк, *Alauda arborea* L.» Ж;— очевидно, результат скорочення форми [чукурділь] «тс.» (див.).

курдупель «коротун, куций; неправильної форми (дрібний, недорозвинений, однобокий) овоч *Me*; [горобець Л]», [курдуплик] «неправильної форми овоч *Me*;— р. [курдупик] «чорт», бр. [курдупій] «куций, безхвостий», п. [kurdupel] «низька людина; підліток, малюк», слц. [kurdupel'] «мала, низька людина»;— псл. **кърподурьль*, складне, пізніше спрощене, утворення з основ прикметника **кърпъ(жъ)* (пор. р. [кърний] «куций») «покалічений, обрізаний, відламаний», що зберігся в складі слова *карнавухий* (< *корно-*), і іменника *dura*

«зад»; пов'язання з лат. *quadrupes* «чотириногий» або з нім. *Krüppel* «каліка, інвалід» (*Karłowicz SWO 328*) помилково.— Фасмер II 424, 330; *Sławski III 398*; *Vrückner 283*; *Holub—Kop. 187*; *Вєрп. I 669*.— Див. ще *дўпа, карнаву́хий, корня́ти*.— Пор. *кургүзий, курла́пий, курно́сий*.

курдюк «жирове відкладення біля хвоста у деяких порід овець; [живіт МСБГ]», *курдю́чний*;— р. болг. *курдюк*, бр. *курдзю́к*;— запозичення з тюркських мов; тур. *kırdık* «хвіст», каз. *құйрық*, кум. *кэу́йрукъ*, тат. кирг. *күйрук* «тс.», тув. *кудурук* «хвіст; курдюк», очевидно, споріднені з монг. *qudugug* (*худурук*) «хвіст».— Болдырев Тюркизмы 55; Баскаков та ін. Кримський укр. і ор. 134—135; Шанский ЭСРЯ II 8, 452; Фасмер II 425; Преобр. I 416; Шипова 212; Дмитриев 540; Мелиоранский ИОРЯС 7/2, 286; *Gombocz KSz 13, 33*.

[курéки] (бот.) «качанна капуста, *Brassica oleracea L.*» Пі;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *курéкь* «капуста», рум. *sigéchi* «тс.» походять від лат. **coliculus* (*cauliculus*). «стеблинка, пагін, паросток», зменш. від *caulis* «стеблина (переважно капустяна), качан», спорідненого з гр. *καυλός* «стовбур, стебло, рукоятка», прус. *caulan* «кістка», дінд. *kúlyam* «тс.», двн. дангл. *hol* «порожній (всередині)».— СДЕЛМ 218; DLRM 209; *Fraenkel 230*; *Walde—Hofm. I 189*; *Et-pout—Meillet 107*; *Klein 736*.

[күрент] «весела весільна пісня» Ж, *[курéнта, кура́нт]* «тс.» О;— р. *кура́нта* «старовинний танець; музика до цього танцю», бр. *[куранты]* (ірон. про тягучий плач), п. *kurant* «танець; музика до танцю», ч. *kuranta* «тс.»;— запозичення з французької мови; фр. *cougante* «старовинний танець» є дієприкметниковою формою жін. р. одн. від *cougir* «бігти»; сучасне значення, очевидно, розвинулося від первісного «пісня до цього танцю».— *Sławski III 391*.— Див. ще *кура́нти*.

[курéт] «непромокальний плащ» Я;— неясне.

кур'ер «посильний; особа для роз'їздів із спішним дорученням»;— р. *кур'ьєр*, бр. *кур'єр*, п. *kurier*, ч. *kurýr*, слц. *kuríér*, вл. *kurèr*, болг. *куриєр*, м. *куруир*, схв. *күрйр*, слн. *kurig*;— запозичене з французької мови (через російську і через польську); фр. *courgier* «гонець, кур'ер» походить, очевидно, від іт. *coaggiere* «те.», успадкованого з латинської мови; слат. *currerius* є похідним від лат. *currere*, *currere* «біжу, поспішаю».— СІС 379; Шанский ЭСРЯ II 8, 459; Фасмер II 430; *Kopaliński 544*; *Sławski III 403—404*; *Holub—Lyer 274*; *БЕР III 146*; *Klein 363, 386*; *Dauzat 214*; *Gamillscheg 274*.— Див. ще *курс*.— Пор. **конкурéнція, коридо́р**.

[курзү-верзү] «нісенітниця, безглузда балаканина», *[курзю́-верзю́]* «тс.», *[курзю́кати]* «верзти нісенітницю»;— складене утворення з основ дієслів *[кбрзати]* «пласти» і *верзти́* (див.).

күріти «палити (люльку, цигарку тощо); димити; підіймати пил; мести (про сніг); одержувати способом перегонки (горілку, смолу); [коптити Ж]», *[кура́чити]* «топити вугіллям» Ж, *кури́тися, кури́ти, кури́тися, [курня́жити]* «мести, сіятися» Ж, *[кур]* «запах» Ж, *[күра́]* «кур'ява, завірюха» СУМ, Ж, *[күра́к]* «головешка, ганчірки і под. для підкурювання бджіл» Ник, *[күра́ч]* «вугляр» Ж, *[күревиця]* «заметіль», *[күрево]* «дим; ганчір'я для обкурювання бджіл; залишки вогню; ураган, вихор Ж», *куре́ць, күриво, кури́лка, [кури́ло]* «курільні речі» Ж, *кури́льниця, кури́льня, [кури́чка]* «цигарка», *[кури́шка]* «глиняна кадильниця для ладану в селян», *[күрище]* «вогнище для обкурювання», *[кури́ще]* «дим; хмара, мла; хмара кур'яви», *кури́й, [күри́нь]* «місце, де багато диму; вогнище пастухів на полі; димар, комин; місце на подвір'ї, де варять їсти влітку Л; замет Ж; вихор Ж», *[кури́ще]* «запалена деревина для підкурювання бджіл у дуплянці» Л, *[күри́я]* «замет; вихор» Ж, *[кури́я]* «пилюка» Л, До, *[курні́к]* «пристрій у печі для стримування полум'я» Ж, *[курні́ця]* «курна хата» Я, *[курня́]* «отвір для виходу диму» Ж, *[курнява]* «завірюха» ВеЗа, *[куру́шка]* «шматок гнилого сухого дерева

або великий засохлий гриб для підкурювання бджіл» Я, [кúря] «пил» Я, [куря] «снігопад з вітром» До, кúрява, [кúрявица] «пил; заметіль ВеБ», [кúрявка] «те, що підіймає пил» Ж, [кур'як] «гній для палива», [кур'яніця] «кур'ява, пил; заметіль», [кур'яч] «курець», кур'ильний, кур'ний, кúрявий, [кúряний] «кур'явий», вікурити «вигнати димом; вижити», [закур'явітися] «засмагнути, засмалитися (на сонці)» Ж, [закурень] «загрище». Пі, [закур'илий] «запилений; закоптілий», недóкурок, некур'ець, перекúр, підкúрювати, підкúрка, підкúрювач, [прікур] «пригоріла страва» Ж, [прокур] «неоплачений акцизом спирт», розкúр, рбзкúрка, [кур'ити] «запорошитися, задимитися»;— р. кур'ить «курити», бр. кур'іць «те.; мести (про сніг)», др. курити «димитися», п. kurguzь «пилити, порошити; димити; мести; курити», ч. kouřiti «димити; палити (тютюн)», слц. kúřit' «опалювати», kúřit' sa «клубочитися», вл. kurgicь «димити; порошити; палити (тютюн)», нл. kurgisь «тс.», болг. [кúрна] «запалю, підпалю», схв. кúрити «димити, курити; гріти, топити (дровами); підбурювати», слн. kúřiti «топити, опалювати», стсл. коурити «димити»;— псл. kurgiti «димити; палити так, щоб ішов дим»;— споріднене з лит. kúrti «розпалювати (вогонь)», лтс. kuřt «тс.», гот. haūri «вугілля», дісл. hurg «вогонь», можливо, також вірм. k'raк' «тс.», ос. kоурd (kurd) «коваль», дінд. kúdayati (<*kurg-) «палить, пече»; іе. *keug-/kug-; пов'язання з герм. *gauki (нвн. Rauch) «дим» (Machek ESJC 285; Holub—Lyer 265), як і припущення про спорідненість з дінд. kar- «робити» (Bern. I 671), сумнівне; виведення від іе. *keg-, а не *keug- (Pokorny 571) потребує глибшого обґрунтування.— Шанский ЭСРЯ II 8, 453; Фасмер II 426; Преобр. I 417; Slawski III 423—425; Brückner 284; Schuster-Sewc 733—734; БЕР III 148; Skok II 242; Bezlaj ESSJ II 113; ЭССЯ 13, 123—125; Bern. I 651; Trautmann 145; Stang 31; Абаев ИЭСОЯ I 610; Топоров IV 303—306.

кúрінь «легка будівля, еторожка; убоге житло; окрема частина запорізь-

кого війська; казарма, житло козаків; у період громадянської війни — військова частина революційного козацтва; [садиба разом з будівлями Л; погріб Л; частина села або міста, що має свою назву; навіс над входом у яму, де зберігаються дрова Я; рибальська артіль; приміщення, де відпочивають або сидять під час негоди рибалки Берл; місце в селі, де молодь проводить вільний час ЛПол; товариство продавців споживчих товарів Ж)], [кúрень] «курінь» Ж. [кур'інівка] «табір; поселення, в якому живуть у куренях» Пі, [кур'я] «закоптілий курінь» Ж, кур'інний;— р. кур'ень, бр. кур'ень, п. kureń (з укр.);— запозичення з тюркських мов; чаг. kúrān «натовп; плем'я; загін воїнів», уйг. kúřijān «обоз» виводиться від тюрк. kurg «оточувати»; пов'язання з псл. kurgiti «курити» (Fortunatov ВВ III 69; Mikl. EW 427; Абаев ИЭСОЯ I 610) сумнівне.— Макарушка 10; Шанский ЭСРЯ II 8, 452; Фасмер II 425; Шипова 212; Дмитриев 561; Радлов II 1451, 1455; Slawski III 401—402; Brückner 283—284; Bern. I 648; Lokotsch 100.

кур'іпка (ори.) «Perdix perdix L.; [курка, Gallus domesticus; вальдшнеп, Scolopax rusticola L. Ж)], [куропка] «кур'іпка» ВеНЗн, [кур'ін'я, курон'я];— слц. [kurgorka];— псл. *kurgorъtka, зменш. від *kurgorъtu (род. в *kurgorъtve); результат закономірного спрощення важкої для вимови групи приголосних, що виникла після занепаду редукованих голосних (*куроп(ъ)т(ъ)ка > *кур'іпт-ка > кур'іпка); висновок про запозичений характер слова,— очевидно, його походження від слц. [kurgorka] (Булаховський Вибр. пр. III 281)—необґрунтований.— Див. ще куропа́тва.

кур'іцматися, кур'ішматися — див. корізматися.

курйбз;— р. кур'єз, бр. кур'єз, п. kurgiozum, ч. слц. слн. kurgiozum, болг. курйбз, м. куриозитет, схв. кúрибзан «курйозний»;— запозичене з французької мови, можливо, через німецьке посередництво (нім. Kurgiosum «курйоз»); фр. curieux (жін. р. curieuse) «цікавий, допитливий; кумедний» походить від лат. cūgiōsus «допитливий, дбайливий»,

cūgībsum «цікава річ», пов'язаними з cūgo «дбаю, доглядаю, поважаю; лікую».— СІС 379; Шанский ЭСРЯ II 8, 458—459; Фасмер II 430; Kopaliński 544; Sławski III 404; БЕР III 146; Dauzat 225; Gamillscheg 292.— Див. ще **курувати**.— Пор. **акуратний, куратор**.

[**куркан**] «індик» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. *куркан* «індик», як і рум. *cursân* «тс.», є похідним від молд. *kūrka* «індичка» (рум. *cūsă* «тс.»), запозиченого, очевидно, з тюркських мов (пор. тур. *gürk* «індик», уйг. башк. тат. *kūrka*, казах. *kūrke*, узб. *курка*, чув. *кӱрка* «тс.»), щодо яких припускається звуконаслідувальне походження.— Мо 46; Vrabie Romanoslavica 14, 157; DLRM 208; Егоров 100.

[**куркубета**] (бот.) «тиква звичайна, *Lagenaria vulgaris* L.» Дз, [**куртубетка**] «тс.» Мо, [**куркуб'ета**] «декоративна тиквочка» МСБГ, [**куркубіта, куркуб'ота, куркудучі** (мн.), **куркудучі** (мн.)] «тс.» тж;— запозичення з молдавської мови; молд. *куркубетэ* «гарбуз; тиква», як і рум. [*cursubetă*] «тс.», походить від лат. *cursubita* «гарбуз», очевидно, спорідненого з дінд. *carbhaṭaḥ* «огірок»; форма лат. *cursubita*, очевидно, виникла шляхом редуплікації давнішої форми **cubita* під впливом слова *cusumis* «огірок».— СДЕЛМ 218; Rapahagi 337; Klein 381; Walde—Hofm. I 300; Егпout—Meillet 119, 154.

куркуль «багатий селянин-власник, на якого працюють наймити; [переселенець з іншої місцевості]», **куркулєнко** «син куркуля», **куркулєнчиха** «дружина сина куркуля», **куркулїха** «дружина куркуля», **куркулївна** «дочка куркуля», **куркульня, куркульство, куркулити** «розкуркулювати», **підкуркульник, розкуркульити**;— р. **куркуль** (з укр.);— очевидно, запозичення з турецької мови; тур. *kokkulu* «той, що вселяє страх; страшний; небезпечний» є похідним від дієслова *kokkulmak* «боятися»; припущення про зв'язок з тур. *kırkılı* «критий хутром; одягнений в шубу» (Шанский ЭСРЯ II 8, 453—454), очевидно, хибне.

куркума (бот.) «трав'яниста рослина родини імбирних, із коріння якої до-

бувають жовту фарбу і пряну приправу для їжі, *Singuma* L.»— р. бр. болг. *куркума*, п. ч. слц. *kurkuma*;— запозичення з новолатинської мови; нлат. *siguma* походить від араб. *qūqum* «шафран, куркума».— СІС 379; ССРЛЯ 5, 1870; St. wуг. *obcuch* 381; Klein 385.

[**куркуша**] (назва вівці) Доп.УЖДУ IV;— неясне; можливо, пов'язане з [**корк'оші**] «потилиця, плечі».

[**курланчуг**] (іхт.) «морський півень (летюча риба), *Trigla* L.» Ж;— р. [**курланчук**] «тс.»;— запозичення з тюркських мов; пор. тур. *kırlangic* «ластівка», *kırlangic balığı* «летюча риба» (букв. «ластівка-риба»).— Фасмер II 426.— Пор. **карандич**.

[**курланий**] «людина із знівеченими на руках і ногах пальцями», [**курланиця**] «тс.»;— результат видозміни давнішого* **корнеланий** (<**k²tpolarʷ*) букв. «з обкарнаною лапою» (пор. р. **корноухий** «той, у кого відрізано або покалічено вухо», [**корнорукій**] «безрукий або безпалій»), складного слова, утвореного з основ ***корний** «відрізаний, покалічений» і **лапа**.— Див. ще **корняти, курнавий, лапа**.— Пор. **кургузій, курдупель, курносій**.

курлі (вигук, яким імітують крик журавля), [**курлі**] «тс.», [**курлікало**] «людина, яка постійно безглуздо кричить» Я, [**курієкати**] «курликати» (про журавля) ВеНЗн, **курлікати** СУМ, Ж, [**курличіти**] «курликати» Ж, **курліюкати**;— р. **курль**, бр. **курлькаць** «курликати»;— звуконаслідувальне утворення.— Шанский ЭСРЯ II 8, 454; Фасмер II 426.— Пор. **кру, кур¹, кур², курнікати, мурлікати**.

[**курлук**] «носатий» (про людину) Я;— очевидно, пов'язане з [**гирліга**] (див.).

[**курлушка**] «верхня шкірка» Я;— р. [**курлуша**] «шкаралуца; лущиння», [**курлушка**] «тс.»;— неясне.

[**курмей**] «мотузка», [**курман, курмія**] «тс.», [**курманїна**] «розірваний одяг», [**курмання**] «шмаття» Я, [**курматя**] «брудна білизна» О, [**курмачья**] «дрантя, лахміття», [**закурмєнитися**] «закутатися хусткою» О;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *курмей* «мотузка, віршовка», рум. *sigmei*

«тс.» походять від гр. *μορμός* «стовбур; колода; жердина», пов'язаного з *κείρω* «стрижу», спорідненим з вірм. *k'ereṃ* «скребу, дряпаю», двн. *scerap* «різати, стригти», псл. *skoḡa*, укр. [*скі-ра*].— *Scheludko* 137; *Crâncjälä* 328; *Vrabie Romanoslavica* 14, 157; СДЕЛМ 218—219; *Papahagi* 339; DLRM 209; *Frisk* I 810—811; *Bern.* I 145.— Див. ще *скіра*.

[*курна́вий*] «покалічений» ВеНЗн, [*курня́ний*] «кирпатий» Я;— р. [*курна́*] «людина з понівеченим носом»;— форми, пов'язані з *курно́сий* або з давнішим **корний* (пор. р. [*ко́рний*] «коротенький, куций»), [*корня́ти*] «колоти, бити, рубати (< відрубувати, відрізати)»; перехід о > у в основі **корн-* не зовсім ясний.— Див. ще *корня́ти*.— Пор. *курла́пий*, *курно́сий*.

[*курна́пéт*] «кирпатий» (лайка) Я;— афективне утворення від [*курня́ний*] «тс.»;— *курно́сий* (див.).

курні́кати «тихо наспівувати, бурмотіти» СУМ, Ж;— р. [*курня́кать*] «муркотати (про кішку); тихо співати», бр. [*курна́*] «котяче муркотання»;— звуко-наслідувальне утворення (пор. р. [*курны́*] (вигук, яким імітують нявкання kota).— Пор. *курня́в*.

курно́сий «кирпатий», [*курно́сий*] «тс.» Па;— р. *курно́сий*, ст. *корноно-сьи*;— псл. (сх.) [**kʷnpozь*], утворене з основ прикметника **kʷnпъ* «укорочений, обрубаний, куций», яка збереглась в укр. [*корня́ти*] «колоти, бити», та іменника *позь* «ніс»; пізніше в цьому слові випав один з двох суміжних однакових складів *no i*, як і в ряді споріднених з ним, відбувся не зовсім ясний перехід початкового *кор-* в *кур-*.— *Булаховський Мовозн.* 9, 1951, 17; *Шанский ЭСРЯ* II 8, 454; *Фасмер* II 427; *Преобр.* I 356; *Сергеев РР* 1973/2, 156—160; *Ройзензон ЭИРЯ* VI 142—144; *Bern.* I 669.— Див. ще *корня́ти*, *ніс*.— Пор. *карнаву́хий*, *кургу́зий*, *курду́пель*, *курла́пий*.

[*курну́т*] «колючий бур'ян» Мо;— очевидно, запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *курну́ц* (бот.) «нетреба, *Xanthium* L.», рум. *coṡniṡ* «роговик польовий, *Cerastium arvense* L.» утворені за допомогою су-

фікса *-уц* (-uṡ) від молд. *корн* «ріг», рум. *coṡn* «тс.», які походять від лат. *coṡni*, спорідненого з гр. *κέρως* «тс.», псл. **korva* «корова».— СДЕЛМ 204; DLRM 188, 189; *Papahagi* 307; *Walde—Hofm.* I 277; *Ernout—Meillet* 144.— Див. ще *корне́т*¹, *корба*.— Пор. *корну́та*.

курну́ти «несподівано виїхати куди-небудь; втекти»;— очевидно, результат контамінації слів *куру́ти* «їхати, бігти, здійсмаючи кураву» і *куру́їти* «несподівано побігти, втекти» (див.).

[*курня́в*] (вигук, що імітує нявкання kota);— р. [*курня́вкать*] «нявкати», бр. *курня́ў* (виг.), *курня́ўкацэ* «нявкати»;— очевидно, результат контамінації слів *курні́кати* і *ня́вкати*.— *Фасмер* II 427; *Преобр.* I 417.— Див. ще *курні́кати*, *няв*.

[*курня́вка*] (бот.) «порхавка, *Lycoperdon* (Tourṡ.) Pers.», [*ку́рјавка*] «тс.» Ж;— похідні утворення від *куру́ти(ся)*, *курня́й*; назви зумовлені тим, що в зрілому стані порхавка легко лопається, викидаючи спори у вигляді диму, курави (Зерова 154; *Симоновић* 285); пор. інші назви порхавки: [*димна губка*, *курна губка*].— Див. ще *ку́рїти*.

[*курова́рня*] «горілчаний або пивний завод» Ва;— результат контамінації слів *ку́рїти* «одержувати способом перегонки (горілку, смолу)» (пор. *виноку́рня*) і *варі́ти* (пор. *пивова́рня*).— Див. ще *варі́ти*, *ку́рїти*.

куро́к «частина ударного механізму в ручній вогнепальній зброї»;— р. бр. *куро́к*;— очевидно, через посередництво російської мови запозичене з польської; п. *kurek* «курок; фігурна мішень у вигляді півника; флюгер; кран» є калькою нім. *Naṡn* «курок; кран; півень».— *Шанский ЭСРЯ* II 8, 454; *Фасмер* II 427; *Преобр.* I 417; *Желтов ФЗ* 3, 7; *Sławski* III 400.— Див. ще *кур*¹.

[*куропа́рник*] «торба для вівса, корму, фуражу» Ж;— неясне.

куропа́тва (орн.) «сіра куріпка, *Perdix perdix* L.», [*карапа́тка* ВеНЗн, *куру́патра* ВеЛ, *куру́п'ятка* Шарл, *куропа́та* ВеБ, *куропа́тиця* ВеНЗн, *куропа́тка* Ж, *куропа́тла* Ж, *куропа́тра* ВеБ,

курупа́тва Бі, *куруп'я* Бі] «тс.», [куруп'е́й] «назва вола, схожого мастю на кури́нку» Я, [куруп'я́тко] «курча» Ж;— р. *курупа́тка* «кури́пка», [курупа́тва], бр. *курупа́тка* «тс.», [курупа́тва] «згряя кури́нок», п. *kurapatwa* «кури́пка», ч. *koroptev*, слц. (заст.) *kuroptva*, вл. *kurotwa*, нл. *kurwota*, полаб. *t'aurēpotkā* «тс.», слн. *kurprat* «бекас, вальдшнеп»;— псл. **kurorъty* (род. в. **kurorъtve*), утворене з основ слів *kurъ* «півень» і **ръта* «птаха»; назва пов'язана з тим, що кури́пки рухаються так само, як і кури (неохоче літають, рідко використовують крила); у зв'язку з вирівнюванням другої частини за утвореннями на *-тва* і занепадом кореневого у групі приголосних *пtv* розвинувся вторинний голосний *a*; припущення про фонетичні зміни у другій частині внаслідок зближення з утвореннями на *-атка* (Фасмер II 428; Преобр. I 418; Берг. I 648) або про спільне походження другої частини з болг. *пáтка* «качка», схв. *пáтка* «тс.» (Булаховський Вибр. пр. III 281) сумнівні; спроба пов'язати першу частину з слов. *kuriti* «бігти» (Machek ESJC 278) непереконлива.— Булаховський Вибр. пр. III 260, 262, 409; Шанский ЭСРЯ II 8, 455; Фасмер II 428; Желтов ФЗ 4, 1876, 35; Соболевський РФВ 64, 137; Ślawski III 407—409; Brückner 284; Holub—Kop. 180; Holub—Lyer 262; Schuster-Sewc 736—737; ЭССЯ 13, 127—128; Бернштейн Очерк 1974, 234.— Див. ще *кур'1*, *пті́ця*.

курб́рт, *курб́ртник*;— р. бр. болг. *курб́рт*, п. *kurort*;— запозичене за посередництвом російської мови з німецької; нім. *Kúrtort* букв. «лікувальне місце» є складним утворенням з основ іменників *Kur* «лікування», що походить від лат. *cūra* «п'іклування, догляд; лікування, догляд за тілом», пов'язаного з *cūro* «турбуюся; лікую; доглядаю», і *Ort* «місце» (від двн. свн. *ort* «місце; пункт; гострий кінець (зброї)»), спорідненого з сангл. *ord* «гострий кінець (зброї)», а також з алб. *ušt* «колос», лит. *usnis* «будяк, чортополох».— СІС 375; Шанский ЭСРЯ II 8, 455; БЕР III 148; Kluge—Mitzka 413, 525; Walde—Hofm. I 314; Ernout—Meillet 159.—

Див. ще *курува́ти*.— Пор. *акура́тний*, *кура́тор*.

курослі́п (бот.) «калюжниця, *Caltha* L.; анемона дібровна, *Anemona nemorosa* L.»;— р. [курослі́п] «калюжниця болотяна, *Caltha palustris*; анемона дібровна; жовтець їдкий, *Ranunculus acris* L.»; бр. *кураслі́п* «анемона; жовтець; калюжниця», п. ст. *kuróšlep* «курячі очка, *Anagallis* L.»; схв. [kuróslіjep] «чемерник, *Helleborus* L.»; слн. [kurósljèp] «курячі очка», [kugosljèk] «жовтець їдкий»;— назви, пов'язані з виразом *куряча слі́пота* (хвороба очей); анемона вживається для лікування відомої очної хвороби (Анненков 34); до цієї ж родини належить калюжниця (Нейштадт 250, 255) та деякі інші рослини з подібною ж назвою (пор. р. [курослі́п] «жовтець»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 455; Ślawski III 426; Bezłaj ESSJ II 113; ЭССЯ 13, 129.— Див. ще *кур'1*, *слі́пий*.

курп'е́к «смушок з ягняти місячного віку» Я;— р. [курп'е́к] «ягня; каракуль», [курп'е́й] «шкурка ягняти; смушок», болг. [курпе(-нице)] «маленьке ягня»;— очевидно, запозичення з турецької мови; пор. тур. *kögre* «свіжий, ніжний; молодий», споріднене з *dyork. kögrā* «молодий, свіжий» (*kögrā oçul* «дитина, що народилася навесні»).— Фасмер — Трубачев II 428; Шипова 214.

курп'е́не «певна частина вишивки на сорочці» Ж;— неясне.

курс «напря́м; цикл навчання; ряд лікувальних процедур; вартість цінних паперів», [курса́к] «слухач навчальних курсів» Ж, *курса́нт*, *курсі́стка*, *курсі́вка*, *курсва́ти*;— р. бр. болг. м. *курс*, п. ч. вл. нл. *kurs*, слн. *kurz*, схв. *кўрс*, слн. *kúrz*;— запозичене, можливо, через французьке або німецьке посередництво з латинської мови; лат. *cursus* «біг, швидка їзда; дорога, напря́м; по́дорожж» пов'язане з *sigro* «біжу, поспішаю», спорідненим з *skimr. sagrawc* (> *kimr. sagrog*) «каскад», *дірл. skimr. sagr* «двоколка, фургон», *брет. karr* «колісниця»; значення «напря́м руху, шлях (судна)», очевидно, запозичене за посередництвом голландської мови (гол. *koers* «курс, маршрут (корабля)»).— СІС 379; Шанский ЭСРЯ II 8, 455—457;

Фасмер II 428—429; Преобр. I 418; Горяев 176; Sławski III 411; Kopaliński 545; Brückner 284; Holub—Lyer 274; Holub—Kop. 195; БЕР III 148; Kluge—Mitzka 414; Dauzat 214; Walde—Hofm. I 315—316.— Пор. екскурсія, конкуренція, конкурс, коріда, кур'єр, курсів.

[курсак] «порода голубів» Я;— неясне; можливо, пов'язане з тур. kursak «воло (у птахів)».

курсів «друкарський похилий шрифт»;— р. болг. курсів, бр. курсіу, п. kursywa, ч. kursiva «курсів; невелика замітка в газеті», слц. слн. kurziva «курсів», м. курзив, схв. кързѣв «тс.»;— запозичене з середньолатинської мови через німецьке або французьке посередництво (нім. Kursiv, фр. cursive); слат. cursiva (littera) «швидке письмо, скоропис» є формою жін. р. прикметника cursivus, пов'язаного з дієсловом сигго «біжу, поспішаю».— СІС 379; Шанский ЭСРЯ II 8, 456; Фасмер II 429; Sławski III 412; Kopaliński 545; Holub—Lyer 274; БЕР III 149; Младенов 263; Dauzat 225.— Див. ще курс.— Пор. екскурсія, конкуренція, конкурс, кур'єр.

[курта¹] «короткий до пояса одяг», [куртáк] «сіряк» О, [куртан] «короткий чоловічий одяг на ваті» Я, [куртáс, куртач] «те.» Я, [куртáчка] «сіряк» О, [куртáша] «коротка сукня» Я, [куртáна] «короткий до пояса одяг» Я, къртка, [къртя] «сіряк» О, [къртій] «короткий» Г, Ж;— р. [кърта] «куртка», къртка, бр. [кърта], п. kurta «тс.», ч. заст. kurta «рід короткого верхнього одягу», слц. заст. kurtka «короткий кожушок»;— запозичене, очевидно, через польське і угорське посередництво (уг. kurta «короткий») з латинської мови; лат. curtus «короткий (слат.— також про одяг); обрізаний; неповний» споріднене з псл. *kortъкъ, укр. корóткий; припущення про походження з тур. kürtá «короткий одяг» (Горяев 176; Доп. 1, 24; Mikl. EW 148; TEL 2, 113; Nachtr. 2, 161; Tiklin 3, 1398; Napusz PF I 464) менш прийнятне.— Richhardt 71; Zareba JP 41/1, 5; Балецкий St. sl. 9, 355—357; Шанский ЭСРЯ II 8, 458; Фасмер II 429—430; Sławski III 413; Brückner 284; Bern.

I 649—650; Matzenauer 230.— Див. ще корóткий.— Пор. кърта².

[кърта²] «куцохвоста вівчарка», [куртáтий] «куцохвостий»;— р. (півд.) [кърта] «короткохвоста вівчарка», бр. [куртáты] «куций», п. слц. [kurta] «собака з коротким (відтягим) хвостом», схв. [къртаст] «обтягий, безхвостий, куций», слн. [kurtáč] «тварина з обрізаним хвостом», kurtast «з підрізаним хвостом» (про собаку);— запозичене, можливо, за польським посередництвом, з румунської або угорської мови; рум. [Curtu] (назва безхвостого собаки), уг. kurta «пес» походять від лат. curtus «короткий»; виведення безпосередньо від лат. curtus (Sławski III 414) менш обгрунтоване.— Фасмер II 429; Преобр. I 419; Brückner 284; Machek ESJC 249; Puşcariu I 41; Crânjală 330—331.— Див. ще кърта¹.

[къртавка] (зоол.) «жаба, Рапа» ВеУг;— очевидно, результат видозміни незасвідченої форми *къркавка, похідної від [къркати] «кумкати» (про жаб).— Див. ще кур².

[куртáсик] «трикутна полиця в кутку хати під образами для лампади» Я;— результат видозміни незасвідченого давнішого *кутáсик «тс.», зменш. від *кутáс «тс.», похідного від кут (див.).— Пор. кутас².

куртіна «грядка для квітів, клумба; ділянка, засаджена однією породою дерев; частина фортечного валу між двома бастіонами», [кортіна] «завіса, заслона» Ж;— р. куртіна «грядка для квітів; ділянка, засаджена однією породою дерев», бр. курціна «тс.», п. kurtyna «завіса; (заст.) стіна між бастіонами, ч. kurtina «стіна між бастіонами», заст. kortina «завіса», схв. куртіна «стіна між бастіонами; вид театральної завіси»;— запозичене з французької мови через російську і через польську; фр. courtine «запона, завіса; куртина» продовжує слат. cortīna «шпалери, драпіровка», що походить від лат. cohors «кобора; натовп; когорта; почет претора у провінції».— СІС 380; Шанский ЭСРЯ II 8, 457; Фасмер II 429; Sławski III 416; Brückner 284; Machek ESJC 278; Matzenauer 230; Dauzat 214; Bloch I

185; Walde—Hofm. I 280.— Див. ще ко́рта.— Пор. гардіна.

[куртя́к] (назва барана) Доп. УЖДУ IV;— неясне; можливо, пов'язане з [күр-тій] «короткий»; не виключається зв'язок з [крут'я́к] (пор.).

курува́ти «лікувати»;— запозичення з польської мови; п. kugować, як і слц. заст. kugovat' «тс.», походить від лат. curā (-āre) «лікую, доглядаю; турбуюся» (cūga «турбота, догляд»), етимологічно неясного.— Sławski III 410; Walde—Hofm. I 314.— Пор. кура́тор, курбо́рт.

[куружі́й] «сторож» Мо;— запозичення з турецької мови; тур. kоgucu «лісовий сторож; (іст.) особливий клас яничарів» є похідним від kоgи «лісок, гай; стримувати», яке зводиться до тюрк. *kоgу «оберігати, захищати».— Räsänen Versuch 282.

[күрчавка] (бот.) «порхавка, Lycoperdon (Tourp.) Pers.» ВеНЗн, [күрпавка] «тс.» ВеНЗн;— не зовсім ясні словотворчі форми, очевидно, пов'язані з күрі́ти «порошити» (див.).— Пор. курня́вка.

[курша́вий] «миршавий, худий, кволій» (про худобу) МСБГ, [курша́к] «хвороблива, худа тварина» тж, [куруші́к] «маленький качан кукурудзи» Мо, [закуруші́віти] «запаршивіти, зачахнути» Я;— очевидно, пов'язане з ч. [krs] «карликове дерево», [krsati] «худнути», схв. křšľav «відеталій у рості», які зводяться до псл. *křxь «лівий» (давніше «худий, змарнілий»); тлумачення [закуруші́віти] як афективного утворення (ЕСУМ II 227) помилкове.— Див. ще корх.

[күря́та] «тріщини на руках і ногах від холоду, вітру» Я, күрча́та «тс.»;— результат перенесення назви [күря́та] «курчата», зумовленого, очевидно, подібністю потрісканої шкіри людини до нерівної шкіри обпатраної курки (як семантичну паралель пор. р. гусиная кожа — про пухирчату від холоду шкіру людини).— Див. ще кур¹.

[күря́тник] (бот.) «спориш звичайний, Polygonum aviculare L.» ВеУг, ВеНЗн, [күря́чка, күря́чник] «тс.» тж;— похідне утворення від күри; назва зумовлена тим, що спориш охоче поїдають

кури, як і гуси; пор. інші назви споришу: [күря́ча трава, гуся́ча трава], р. [гуся́тник], бр. [гуся́тник].— ВеУг 231.— Див. ще кур¹.

куса́ти, кусну́ти, кусо́нути, кус «шматок; [небагато]», [куса́к] «кусочок, кусень», [куса́ка] «куслива людина; горілка, настояна на перці та коріннях», [куса́ло] «зуби, щелепа; щипці для горіхів» Ж, [куса́чка] «нагайка» Я, куса́чки «гострозубці», күсе́нь «кусочок; [занадто вистрижене місце]», [күсі́нь] «кусень», [кусі́йка] «все, що кусається, гризе; паразити; змія, гадюка» Ж, [кусі́ка] «тс.», [күска] «все, що кусається, гризе (миші); комахи-паразити», [кусі́й] «той, що кусається» Я, [кусма́н] «великий шматок», [кусмі́ляка] «тс.» Сизько, күс-ник, кусо́к, [куся́] «все, що кусається; змія; назва лихої жінки», [кусе́нки] «небагато, трошки» ВеЛ, [күсчик, кусь-ціцьок ВеЛ, кусьціцька ВеЛ, кусьціцьок ВеЛ, күци́к Ж] «тс.», [кускі́й] «їдкий, кусливий, колочий» Ж, күслі́вий, күс-ю́чий, [кушля́чий] «кусливий» Ж, [кусі́] (вигук, яким нацьковують собак), күсь (виг.), вкус «укус», [відкус Ж, відку́ска Ж], вприкү́ску, [до́кус] «зовсім» О, за-күсі́ти «заїсти випите або з'їдене; з'їсти небагато; затиснути зубами», за-кү́ска СУМ, Ж, надкү́с, [на́дкусок] «кусень» Ме, [недо́кусок] «недоїдок» Ж, [пе-рекусі́ти] «з'їсти нашвидкуруч, небагато», [пе́рекуска] «закуска», підкусі́ти «кусаючи знизу, зіпсувати; дошкулити в'їдливим зауваженням, натяком», [по-кү́с] «небагато, деяка кількість», [по-кү́си́чка] «тс.», при́кус, прикү́ска, про-кү́с, прокү́сина, [скү́сник] «той, що відкушує», укү́с, уприкү́ску;— р. куса́ть «кусати», бр. куса́ць, др. кусати, п. kаsać, ч. kousati, слц. kusat', вл. kusać, нл. kusaś, полаб. kōšět «тс.», болг. късам «рву, розриваю; зриваю; ріжу», м. каса «кусає; підколює; щипає (про мороз)», схв. күсати «їсти, уминати», слн. kōsati «розривати на шматки», стсл. kъса-ти «кусати, гризти»;— псл. kōsati, пов'язане з kōsь (< *kond-so-s) «кусочок»;— споріднене з лит. kąsti (kándu) «кусати; їсти», kąsnis «шматок», лтс. kuōst «кусати», гр. κνῶδων «ніж, лезо; зубці», κνῶδαλον «дикий звір», можливо, та-

кож з двн. *hantag* «гострий, ріжучий», дінд. *khádati* «жує, кусає», пере. *ḫāyad* «жує», псл. *čestъ*, укр. *часті́на*; зближення з гр. *τέυδω* «обгризаю» (Pedersen Kelt. Gr. I 160) або з гр. *δάκνω* «кусаю», дінд. *dásati* «кусає» (Machek Sborník FFBrU I 1952, 82—83) малопереконливі.— Шанский ЭСРЯ II 8, 459; Фасмер II 431; Преобр. I 420; Брандт РФВ 21, 215; Sławski II 121, 128; Brückner 225; Machek ESJČ 285; Holub—Lyer 265; Sehuster-Sewe 738—739; Младенов 268; Skok II 245—246; Bezlaj ESSJ II 69; ЭССЯ 12, 65—66; Bern. I 601; Fraenkel 634; Trautmann 116; Mühl.-Endz. II 349; Mayrhofer I 308; Pokorny 560.

[күсий] «куций; чорт» Ж;— бр. *kýso* «важко, недостатньо», п. *kusy* «куций», ст. *keşy* «короткий; коротко одягнений, обрізаний; без хвоста або з коротким хвостом; малий, недостатній», ч. слц. *kusý* «куций, неповний, нецілковитий», вл. *kuši* «куций, безхвостий, короткий», нл. *kuşy* «те.», болг. *къс* «короткий, куций, низький; [чорт]», [*кус*] «короткий, без хвоста або з коротким хвостом», м. *кус* «короткий; куций, низький», схв. *kýs* «куций; коротко обрізаний; безхвостий», слн. *koso*(гёр) «куцо(хвостий) (з відрізаним цілком або частково хвостом)», цсл. *кжъ* «куций, з обрізаним хвостом»;— псл. *қоъ* (прикм.) «куций», пов'язане з *қоъ* «кусень», *қоsati* «кусати».— Фасмер II 437; Sławski II 128—129, III 432; Brückner 225—226, 285; Machek ESJČ 309; Schuster-Sewe 739; Skok II 245—246; Bezlaj ESSJ II 70—71; ЭССЯ 12, 67—68; Bern. I 601.—Див. ще *кусати*.— Пор. *күций*.

[кусіти] «спокушати» Ж, Бі, [*кусати*] «те.» Бі, *күшати* «куштувати», [*кусійка*] «спокуса» Ж, [*кус*] «смак» Ж, [*вокус*] «те.» Ж, [*күсній*] «смачний» Ж, *підкүса* «спокуса», [*покүса*] «те.», [*кусіти*] «спокусити», [*күшувати*] «те.», [*кус*] «смак, апетит» Нед, [*күска*] «спокусниця? спокуслива річ?», [*күс(в)ний*] «смачний» Нед, *спокусіти*, *спокүса*, *спокүсник*, *спокүеливий*;— р. *күшать* «істи», *вкусіть* «покуштувати; зазнати», *искусіть* «спокусити», бр. [*кусіцца*] «сміти, мати відвагу, наважитися (на щось)», др. *кусити* «куштувати; за-

знавати», п. *kusić* «спокушати», ч. *okusiti* «спробувати; випробувати», ст. *rokusiti* «піддати спокусі», слц. *okúsit'* «спробувати (на смак), покуштувати; випробувати», болг. [*күсам*] «куштуую», м. *искуси* «випробовує», схв. *окусити* «трохи поісти, покуштувати», слн. *iskú-siti* «спокусити», *okúsití* «покуштувати», стсл. *въкоусити* «покуштувати; зазнати», *искоусити* «випитати хитроцями, спокусити»;— псл. *kusiti* «куштувати, пробувати, спокушати»;— давнє запозичення з готської мови; гот. *kausjan* «пробувати, куштувати» споріднене з двн. днн. *kjosan*, нвн. *kiesen* «вибирати», лат. *gustāre* «куштувати, пробувати», гр. *γεύω* «куштувати, пробувати; пізнавати», дінд. *jušáte* «знаходить приємним, любить», *jošájate* «знаходить в чомусь задоволення»; дієслова *кусіти* і *кусати*, очевидно, зазнали контамінації завдяки семантичній та фонетичній близькості; припущення первісного зв'язку між цими дієсловами (Brückner 284) не має підстав.— Шанский ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 431; Преобр. I 420; Брандт РФВ 22, 144; Sławski III 429—430; Machek ESJČ 309; БЕР III 152; Skok II 247; Bezlaj ESSJ II 114; ЭССЯ 13, 135; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 71—72; Bern. I 625; Mikl. EW 149.— Пор. *дегустація*, *куштувати*.

[күславка] (іхт.) «сікавиця, щипівка, *Cobitis taenia* L.» ВеНЗн;— р. [*кусачка*], слц. [*kusak*] «те.»;— похідне утворення від *кусати*; назва зумовлена наявністю у сікавиці рухливих підочних колючок, якими можна поколотити пальці (Сабанєєв 505); пор. інші назви цієї риби: *сікавіця*, [*сікач*, *сікунка*, *щипавка*], р. *щиповка*, [*секун*], бр. [*щипавка*, *секач*, *секун*], п. [*siiekierka*], ч. слц. *seka ves*, болг. *щипок*, схв. *seka*, *sekuš*.— Коломиєц Пронєх. назв. рыб 35—36.— Див. ще *кусати*.

[куст] «кущ, букет; (заст.) сільське свято на другий день трійці, коли дівчата, прикрашені вінками, ходять з піснями» Ж, [*куститися*] «кушитися» Я;— р. бр. *куст* «кущ», др. *кустъ* «те.»;— псл. (сх.) [*kustъ*];— зіставляється з лит. *kúokšta(s)* «кущ, чагарник; жмуток», *kùkštas* «жмуток соломи на

жердині як межовий знак»; вважається також утворенням з префікса *ku-* і кореня *sto-* «стояти» (ЕССЯ 13, 137—138); зіставлення з сзн. *hūste* «копиця в полі», лтс. *kūpstas* «купина, грудка», стсл. *коупъ* «купа, з'єднання» (Вегр. I 652) менш обгрунтовані; припущення про спорідненість з *кисть*, *кіта* (Petersson IF 34, 227) викликає сумнів.— Шанський ЕСРЯ II 8, 460; Фасмер II 432; Преобр. I 421; Филін Пронх. яз. 279; Sławski III 434—435; Mikl. EW 421; Fraenkel 317; Trautmann 139.— Пор. **кущ**.

куста́р «дрібний товаровиробник», *куста́рник*, *куста́рщина*;— р. *куста́рь*;— через російське посередництво запозичене з середньонімецької або нововерхньонімецької мови; сзн. *kunster* «знавець мистецтва, ремесла», *kunstener* або нвн. ст. *kunster*, *künster* «тс.» (> *Künstler* «художник, майстер своєї справи») є похідними від сзн. *kunst* «мистецтво, уміння, здібність», нвн. *Kunst* «тс.»; у російській мові німецьке слово зазнало впливу з боку слів із суфіксом *-арь*; пов'язання з р. *куст* «кущ» (Коген ИОРЯС 19/2, 296) неприйнятне.— Шанський ЕСРЯ II 8, 460; Фасмер II 432; Преобр. I 420; Kluge—Mitzka 413.— Див. ще **куншт**.

кустерива, **кустериця**, **кустриця** — див. **костёр**².

[**ку́стра**] «кудлата голова», [**ку́стри**] «кудла», [**ку́штра**] «кудлата голова», [**ку́штра**] «тс.», [**кустра́тий**] «кудлатий», [**куштра́тий**] «тс.», [**заку́здраний**] «розпатланий» Ва, [**заку́страний**, **заку́штраний**] «тс.», [**заку́страти**] «скуйовдити», [**заку́стрити**] Ж, [**заку́штрати**, **розку́страти**] «тс.»;— слц. [kuštra] «нечоса», [kuštry] «кудла», схв. *ку́штра* «волосся, шерсть», *ку́штрав* «кудлатий, кучерявий», слн. *kūštra* «скуйовджена голова»;— очевидно, пов'язане з [кó-струб] «нечепура, неохайний» (< «шорсткий; кошлатий, розкуйовджений») (пор. *кострубáтий* «шорсткий; неолоданий; кошлатий, розкуйовджений») і разом з ним зводиться до псл. *kostra* «щось остюкувате, гостре»; пояснення переходу *kostr-* > *kustr-* впливом слц. [kudra] «локон», укр. *ку́дрі* (Machek ESJCS 249)

сумнівне; пов'язується також (ЕССЯ 13, 136—137) з псл. *kutiti* «копатися».— Sławski III 432; Bezlej ESSJ II 114.— Див. ще **кóструб**¹.

[**кустрéць**] «чиряк, прищ, струп»;— неясне.

[**кусці́лько**] «трошечки» Ж;— очевидно, складне утворення з слів [*кус*] «трохи», похідного від *куса́ти*, і [*сті́лько*] «стілки» або [*ті́лько*] «тільки».— Див. ще **куса́ти**, **сті́льки**, **ті́льки**.

[**куся́га**] «курок (у рушниці або пістолеті)» Я;— неясне.

[**куська́**] (зоол.) «гадюка звичайна, *Vipera berus* L., *Pelas berus* Merг.» ВеНЗн;— похідне утворення від [*куся́*] (ж. р.) «усе, що кусається; кусюча змія; зла жінка», пов'язаного з *куса́ти* (див.). **кусько́м**, **кузько́м**, **куцько́м** — див. **кучки**².

кут, [**кута́р**] «килим, яким прикрашають центральний куток хати» МСБГ, [**кутні́к**] «тс.» тж, [**кута́ч**] «кочерга», [**кута́ш**] «тс. ДзАтл I; місце під піччю для дров МСБГ», [**куте́сик**] «трикутник з прямим кутом», [**ку́тник**] «інструмент для вимірювання кутів», [**ку́тниця**] «кутова дошка» Ж, [**кутня́к**] «кутній зуб» Я, [**кутові́на**] «заточка у вигляді кута» Дз, **куто́к**, **куто́чок** «зменш. від *куто́к*; [вид весняної гри]», [**кута́ни**] «мешканці певної частини села» Мо, [**кута́р**] «той, що сидить у кутку» Ж, **куча́нин** «сусід (по кутку) на селі», **кута́стий**, [**ку́тний**] «кутовий» Ж, **ку́тній**, [**кутова́тий**] «простір землі в куту», який створюють річки, що зливаються» Я, **кутові́й**, **за́кут** «віддалений або малопомітний куток у приміщенні», **заку́тень** «віддалене, малопомітне місце; віддалена місцевість, глушина», [**заку́тець**] «кут, ніша, закуток, малопомітне місце» Ж, [**заку́те**] «тс.» Ж, [**заку́тина**] «закуток», **заку́ток**, [**по́ку́т**] «почесне місце у кутку справа від входу у селянську хату» Г, Ж, [**поку́те**] Ж, **поку́ть**, **поку́ття** «тс.», [**покута́ч**] «вид залізної кочережки» ДзАтл I, **поку́тній** «який знаходиться біля покуття УРС; [у сполученні: *п. кішка* «дванадцятипала кишка» До], **прику́ток** «місце у кутку; прибудований куток» Ж;— р. [**кут**] «кут у хаті; широка лава в хаті (від дверей

до кута проти печі)», бр. *кут*, п. *kať*, ч. *kout*, слц. *kút*, вл. нл. *kut*, болг. *кѹт*, м. *кат*, схв. *кѹт*, слн. *kót*;— псл. **кqťь*;— споріднене з гр. *καυθός* «куток ока», лит. *kaĩtras* «кут», лат. *сапрус* «поле», гр. *καμπή* «вигин, поворот», що зводяться до іє. **kam-* (**kam-tho-*), **kam-p-* «згинати»; пов'язання з лит. *kūtis* «яма, вирита свиньми» (Brückner 225), гр. *κωντός* «жердина, спис» (Bern. I 602—603), *кѹтати* (Machek ESJĈ 309; Brückner 285—286; Jakobson II 633) або припущення про запозичене латино-романське походження слова (Meillet Études 225—226) непереконливі.— Фасмер II 432—433; КЭСРЯ 229; Младенов 268; Sławski II 122; Machek ESJĈ 285; Schuster-Sewc 740; Skok II 248; Bezlaĵ ESSJ II 72—73; ЭССЯ 12, 75—78; Trautmann I 16; Мартынов Балто-сл.-ит. изогл. 25—26.— Пор. *купа*¹.

кутáрь — див. *кутър*.

[кѹтáс¹] «прикраса у вигляді китиці на одязі тощо», **[кутáсья]** «стрічка» Кур;— р. *кутáс* «шнур з китицею на ківері», ст. *кутазь* «китиця», бр. *кѹтáс*, п. *kutas* «тс.»;— запозичення з турецької мови: тур. *kutas* «прикраса на голові», *kutaz* «прикраса, яку навішують на шию коня; прикраса для голови».— Фасмер II 433; Шипова 215; Sławski II 442; Brückner 285; Bern. I 653; Mikl. EW 149; TEI I 338; Matzenauer 53; Lokotsch 97.

[кѹтáс²] «(у гуцульській церкві, яка має вид хреста з чотирма крилами) невеликий навіс від дощу у тому місці, де покрівля має форму кута», **[кутáх Я, кутéсик]** «тс.»;— не зовсім ясне утворення на основі слова *кут* з формою, що виникла, можливо, під впливом *крѹлас*.— Пор. *куртáсик*.

[кутáсик] (бот.) «смілка широколиста, *Silene latifolia* (Mill.) Rendle et Britt. (*Silene inflata* L.)»;— пов'язане з **[кѹтáс]** «китиця»; назва зумовлена, очевидно, тим, що квіти цієї рослини розташовані у вигляді півзонтиків, подібних до китиць (Флора УРСР 4, 526).— Див. ще *кѹтáс¹*.

кѹтати «старанно загортати; [турбуватися, доглядати; виховувати (дітей); заспокоювати]», **[кутáтство]** «госпо-

дарство? власний будинок?», **[кѹтка]** «хлів» Я, **[закѹтать, закѹтовать, закѹтывать]** «затулити рукою (око); зачинити в хліві (тварину) ЛПол», **[закѹта]** «хлів; курник; дверцята в хліві Бі», **[окутовáтий]** «маскований» Ж;— р. *кутáть*, бр. **[кѹтаць]** «кутати, ховати», п. *kutać*, ч. **[zakutat se]** «закритися, обкутатися», слц. **[okutat']** «закутати», болг. *кѹтам* «бережу, ховаю», **[кутам]** «ховаю, приховую», схв. *скѹтати* «сховати», слн. **[kŭtiti se]** «сховатися», стсл. **сѹкѹтати** «заспокоїти», цсл. **сѹкоутáти** «поховати»;— псл. **кqťati*, *kutati* «укривати, затуляти, окутувати»;— споріднені з прус. *kŭnti* «доглядає, піклується», *rokŭnst* (*pakŭnst*) «стерегти, захищати, зберігати», *keuto* «шкіра», лит. *kiãutas* «лузга, лушпина, шкірка», двн. *hutta* «хата», гр. *κῶτος* «оболонка; шкіра»; іє. **keut-*, **kut-* «покривати, укривати»; у випадку псл. *кqť-* ідеться, очевидно, про той самий корінь, але з носовим інфіксом; припущення про зв'язок з псл. **кqťь*, укр. *кут* (Machek ESJĈ 309; Brückner 285—286; KZ 42, 351—352; Matzenauer LF 9, 182; Jakobson II 633) сумнівне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 460—461; Фасмер II 433; Преобр. I 421; Sławski III 440—441; SO 28, 262—263; БЕР III 154—155; Skok III 275; Bezlaĵ ESSJ II 115; ЭССЯ 12, 69—70; Bern. I 601—602; Trautmann 145; Топоров IV 286—290; Endzelĭns IV 2, 246.

[кутáтство] «скитальство» Ж;— пов'язане з *скитáтися*, як і слн. **[kŭtiti se]** «залишати гніздо» (про птахів), **[skutiti se]** «тс.»», **[oskutiti se]** «здичавіти (про півня); залишити (чоловіка; про жінку)».— Bezlaĵ ESSJ II 115.— Див. ще *ски-тáтися*.

[ку́тень] «живіт, черево, шлунок» Ж, **[ку́тень]** «шлунок чотириногих тварин», **[кѹтніця]** «пряма кишка; сліпа кишка Ж», **[кутніяк]** «шлунок чотириногих тварин; товстопуз Ж», **[кутніянка]** «пряма кишка; гемороїдальний опух Ж», **[кутніох]** «свинячий шлунок» ВеБа;— слц. *kutle* «кишки», нл. *kuťlo* «пузо»;— припускається (Преобр. I 422) зв'язок з р. **[кутѹбрь]** «шлунок; шлунок жуйних тварин», п. *kaťnica* «сліпа кишка» і, далі, з псл. **кqťь* «кут», укр. *кут*; дум-

ка про походження з нвн. [Kütteln] «тельбухи», свн. kutel, снн. küt «тс.» (Горяев 177) не знайшла підтримки.— Фасмер II 435.

[кутерно́гий] «кульгавий, клишоногий», [кутерно́га] «з паралізованою, кривою ногою» Ж;— п. kuternoga «клишоногий» (з укр.);— складне утворення, другим компонентом пов'язане з нога́; перша частина залишається нез'ясованою; можливо, пов'язане з р. [куты́рки] (у виразі *вверх куты́рками* «шкереберть»), [куты́рні́тсья] «спітнутися, упасти»; зближують також з р. [кутерме́сить] «пустувати», лит. kūturti : kiūturti «іти повільно, в стані пригніченості», або з рум. ciutobóg «скривлене плече, нога; криворукий, кривоногий» (Sławski III 443); пов'язання з п. [kutryfalca, kudrychwalca] «хитрун» (Brückner 285) позбавлене підстав.— Див. ще нога́.

[куте́ць] «пазуха у сітці; конусоподібний глухий кінець рибальської сітки, ятера; хлів; пристрій з очерету для ловіння риби Ж», [ку́тиши] «хлів для свиней або овець» Я;— р. [куте́ц] «матня волока, сітчастий мішок ятера», [куту́х] «хлів для дрібної худоби; землянка»;— результат зближення з *кут* первісного [коте́ць] (див.).

[кути́р] «один з двох рогів матні великої хватки для виловлювання сомів» Дз, [кута́рь] «довга матня або сумка до рибальської сітки», [куте́рик] «кінець матні невода» Л;— очевидно, суфіксальне утворення від *кут* (пор. [куте́ць] «конусоподібний глухий кінець рибальської сітки, ятера»).— Sławski III 446; ЭССЯ 13, 140—142.— Див. ще *кут*.

кутло́н, куту́ня — див. котло́н.

[кутуля́ти] «погано жувати» (напр., про беззубого), [катуля́ти] «тс.»;— пов'язане з *котіти* (пор. [катуля́тися] «качатися»); у такому разі первісно означало «перекочувати в роті з одного місця в інше».— Див. ще *котіти*.

[куто́-кутю́] (вигук, яким підкликають собак, овець Мо; свиней О), [куть-куть] (вигук, яким підкликають індиків Мо; щенят О), [кутька] «щеня» О;— р. *кутёнок* «щеня», *кутя́та* (мн.), [кутька] «курка, курча», [куть-куть] (вигук,

яким підкликають курей), [ку́тю-ку́тю] (вигук, яким підкликають собак), п. kut kut kut, [kutiú] «тс.», ч. [kut kut] (вигук, яким підкликають кролів), [kút'ák] «кріль», болг. *кът-кът* (вигук, яким підкликають курей), м. *купре* «щеня», схв. *кутимă* (*кутмă*) (вигук, яким підкликають собак);— один із фонетичних варіантів давнього вигуку, яким підкликають тварин, паралельний до *куцю́* та ін.— Фасмер II 433—434; Преобр. I 421; Sławski III 439—440; Machek ESJС 250.— Див. ще *куця*.— Пор. *ко́ця*.

кутя́¹ «обрядова каша з ячмінних або пшеничних зерен з солодкою підливою», [кути́ця] «тс.», [кутеня́] «зерно кути» Я;— р. *кутья́* «кутя», бр. *куцця́* «кутя; святий вечір», др. *кутия* «кутя», *кутья*, болг. [кучя́] «пшениця, зварена для поминок; коливо», стсл. *коу́ция* «вид страви (очевидно, горох або хліб, розмочений у воді)»;— запозичення з грецької мови; сгр. нгр. *коу́жи(ов)* «боби; зерно; зернина» (мн. *коу́жиа* «боби») походить від гр. *κόμμος* «зерно», неясного за походженням, можливо, рефлексу субстратного середземноморського *cosco (пор. ісп. *cuesco* «плодова кісточка»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 461; Фасмер II 435; ГСЭ III 106; Преобр. I 423; Sławski III 444; Brückner 279; Десницька Сл. яз.козн. 1983, 82—83; Berg. I 654; Korsch AfSIPh 9, 514—515; Frisk I 895; Boisacq 482.

[ку́тя²] (дит.) «хустка» ЛЧерк;— результат фонетичного спрощення дитячого *хустя* «хустка» при можливому впливі з боку *кутати*.

[куть] (вигук, яким підганяють телят) Ме, [куч] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [кутю́-кутю́], яким підкликають собак, овець та ін.

[ку́фа] «бочка, кухоль», [ку́хва] «тс.», *ку́ховка* (зменш.), [кофу́нка] «графин» Ж, [покухо́вне] «податок, який сплачувала корчма в залежності від кількості бочок», [покухо́вщина] «тс.» Ж;— р. *ку́фа* «велика бочка, діжка, чан, кадіб», [ку́хва] «тс.», бр. [ку́фа] «бочка на 40 відер», п. *куфа* «велика бочка», ч. *kufa* «діжка, кадіб», слн. *kufa* «медична банка; ваза для квітів»;— за посеред-

ництвом польської мови запозичене з німецької; нвн. Kúfe «цебер, чан, бочка» (свн. kuofe, двн. kuofa «чан, діжка») походить від слат. сбра, що продовжує лат. сбра «бочка, діжка». — Онышкевич Исслед. п. яз. 243; Шелудько 35; Фасмер II 436; Sławski III 318; Brückner 280; Bezłaj ESSJ II 107; Bern. I 645; Mikl EW 145; Kluge—Mitzka 410; Walde—Hofm. I 310; Ernout—Meillet 158. — Див. ще кибель. — Пор. кубел, кўпól.

куфайка — див. фуфайка.

[ку́фер] «чемодан, скриня» Ж, [ку́фро] «скриня, іноді розмальована і обкована» Я, [ку́хра] «тс.» Я; — бр. кўфар «скриня», п. kufer «тс.», ч. kufr, слц. kufoг, вл. kófer, kofr, болг. кўфар, м. куфер, схв. кўфер, слн. [kúfar]; — очевидно, через польське посередництво запозичене з німецької мови; н. Köffer «чемодан, скриня» (ст. і діал. Kuffer) запозичене через французьке посередництво (фр. coffre) з латинської мови; лат. sorhinus «великий плетений кошик, дорожня сумка» походить від гр. κούφος «кошик, короб; кофін (міра ріднини і силучих тіл)», точно не з'ясованого, очевидно, середземноморського походження. — Онышкевич Исслед. п. яз. 243; Richardt 71; Шелудько 35; Sł. wуг. obcucz 406; Sławski III 320; Brückner 280; Machek ESJĀ 305; Holub—Lyer 272; Kluge—Mitzka 387; Dauzat 185; Walde—Hofm. I 270; Frisk I 937; Boisacq 504.

[ку́фня] «пристосування для освітлення сіней скіпкою» Я; — неясне; можливо, пов'язане з кўхня.

[ку́ха] «вид здобного пирога» Дз, [ку́хи] «коржі» Мо; — п. kuch «макуха; [булка, тістечко]», ч. діал. слц. kúch «макуха»; — очевидно, за посередництвом польської мови запозичене з німецької; н. Küchen «пиріг, печиво, торт, кекс; макуха» (свн. kuch (kuche) «пиріг, печиво», двн. chuohho, kuoscho «тс.») споріднене з снн. снідерл. kōke, англ. (шотл.) [sooky] «тс.», англ. cake «тістечко, торт; корж», дісл. kaka «пиріг, печиво, тістечко». — Sławski III 303; Brückner 279; Kluge—Mitzka 409; Klein 221. — Пор. маку́ха.

ку́хар¹ «кухар», кўхárка СУМ, Г, [кухарéнка] «син кухаря», [кухарівна] «дочка кухаря», кўхárство СУМ, Ж, [кухárча] «кухарчук» Г, Ж, [кухárчик] «тс.» Ж, кухарчўк, кўхáрити, кухарювáти, [підкухárок] «кухарчук» Ж, [підкухárчий] «помічник кухаря» Ж; — р. [кўхарь], бр. кўхар, п. kucharz, ч. kuchař, слц. kuchár, вл. kuchar, нл. kuchař, полаб. t'auxog, схв. кўхár, слн. kúhar; — через польське посередництво запозичене з чеської мови; ч. kuchař пов'язане з kuchati «кухарити», яке походить від двн. kochón «варити», що зводиться до лат. coquere «тс.». — Richardt 71; Фасмер II 436; Мельников Slavia 36, 102—103; Sławski III 303—304; Brückner 279; Machek ESJĀ 305; Holub—Kop. 193; Skok II 224; Bezłaj ESSJ II 107; Bern. I 638; Mikl. EW 146; Uhlenbeck AfSlPh 15, 488. — Див. ще кўхня, пекті.

[кухár²] «видовбана дерев'яна посудина місткістю 8 літрів» Ж; — очевидно, результат видозміни слова кўфа (див.).

[кухвёт] «кисіль з ягід бузини»; — неясне; можливо, пов'язане з конфéта.

кухмістер (заст.) «власник невеликого ресторану, кухмістерської; кухар», кухмістерська «невеликий ресторан; їдальня», ст. кухмістръ (1399); — р. кухмістер, бр. [кухмістр], п. kuchmistrz «(кваліфікований) кухар; ст. завідувач королевської кухні», ч. ст. kuchmistr «керівник кухні»; — за посередництвом чеської мови запозичене з середньовісньонімецької; свн. Küchenmeister, kuchī meister (> нвн. Küchenmeister) «кухмістер, керівник кухні» є складним утворенням з іменників Küchen «кухня» і meister «майстер». — Шанский ЭСРЯ II 8, 462; Фасмер II 436; Reitsak ZfSl 8, 43; Sławski III 305; Brückner 279; Bern. I 638. — Див. ще кўхня, май́стер.

ку́хня, [кухэнька] «невелика ніша під піччю; ніша з полицями для посуду в глиняній стіні хати» Я, [кухн'янка] «відокремлена від хати будівля для готування їжі» Я, [кухэ́нний] «кухонний», [кухн'яний] «тс.», кухо́нний, [кухонський] «кухонний» Я, [прикухэ́нок] «прибудова до кухні», ст. кухня (1444); —

р. бр. болг. *кѹхня*, п. *kuchnia*, ч. *kuchně* «кухня, меблі для кухні», слц. *kuchyňa* «кухня, стіл», вл. *kuchen* «кухня», нл. *kuchnja*, м. *куйна*, схв. *кѹхиѣ*, слн. *kúhinja* «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *kuchnia* через чеське посередництво зводиться до двн. *kuchŋa* «кухня» або свн. *küchen* (> нвн. *Küche*) «тс.», що походять від лат. *coquina* «кухня; кухарське мистецтво» (нар.-лат. *сосіпа*), пов'язаного з *coquere* «готувати, варити», спорідненим з алб. *rjek* «печу», гр. *πέσσω*, дінд. *pacāmi* «тс.», псл. **rekti*, укр. *пекти*.— Шелудько 35; Richhardt 71; Шанский ЭСРЯ II 8, 462; Фасмер II 436; Преобр. I 423; Мельников Slavia 26, 103; Sławski III 305—306; Brückner 379; KZ 45, 108; Machek ESJČ 305; Holub—Kop. 193; Skok II 224; Bezlaž ESSJ II 107; Bern. I 638; Kluge—Mitzka 409; Walde—Hofm. I 270—271; Ernout—Meillet 141.— Див. ще *пекти*.

куховáр, [*кухвáрка*] «кухня» Ж, *куховáрка*, [*куховáрниця*] «кухня» Я, *куховáрня* «тс.», *куховáрство*, *куховáрिति*;— р. [*куховáрка*] «кухарка»;— очевидно, результат контамінації слів *кѹхар* і *кашовáр*.— Див. ще *варити*, *кѹхар*¹.

кѹхоль, *кѹхлик*, *кухля*, [*куфлик*] «кухлик» ВеЛ. [*куфля*] «череп'яний кухоль» Мо;— р. [*кѹхоль*] «глиняний глечик», бр. [*кѹхель*] «тс.», п. *kufel* «кухоль», ч. *kořlík* «чашка», схв. ст. *kořlík* «кухлик»;— запозичене, можливо, через польське посередництво з середньовісньонімецької або нововісньонімецької мови; свн. *küfel* «мала бочка», нвн. [*kufel*, *kuffel*] «посудина для пиття, кухоль» є зменшувальними формами від свн. *kuofe* (> нвн. *Kufe*) «бочка, діжка»; пов'язання з р. *кувшин* (Преобр. I 423) або нгр. *ковѹлѣ* «нічний горщик» (Фасмер ГСЭ III 107) сумнівні.— Трубачев Рем. терминолог. 302; Фасмер II 436; Соболевский РФВ 70, 94; Sławski III 319—320; Brückner 280; Matzenauer 53; Bern. I 645.— Див. ще *кѹфа*.

[кѹхта¹] «кухарчук», [*кухтѣря* Я, *кѹхтик*] «тс.»;— бр. [*кѹхта*] «учень кухаря», п. *kuchta* «кухар», ч. *kuchta* «кухарка, прислужниця», слц. *kuchta*

«учень кухаря», схв. (заст.) *кухта* «тс.», слн. *kúhta* «помічник кухаря»;— запозичене, можливо, через польське посередництво з старочеської мови; ч. ст. *kuchta* «учень кухаря» є похідним від *kuchtiti* «куховарити, готувати абияк», експресивної форми, утвореної від ч. ст. **kuchati* «варити» за допомогою форманта -t-, можливо, під впливом ч. *klechtati*, *klochtati* «варити».— Sławski III 307—308; Machek ESJČ 305; Holub—Kop. 193.— Див. ще *кѹхня*.

[кѹхта²] «лічильна одиниця у продавців галантерейних товарів: десять пачок ниток, кожна з яких складається з десяти пасом»;— очевидно, пов'язане з р. [*кѹфта*] «жменя льону; міра льону в 50 жмень; куделя; пучок солом; мішок шовку, золота, срібла», походження якого не з'ясоване.— Фасмер II 436.

кѹхтель — див. *фѹхтель*.

[куцбáйка] «байкова юпка, пошита з ліфом, корсажем»;— бр. [*куцбáй*] «байка», п. [*кисбайка*] «куртка»;— очевидно, результат відозміни слова [*кацабáйка*] «вид жіночої юпки» під впливом *кѹций*.— Див. ще *кацавѣйка*, *кѹций*.— Пор. *куцовѣйка*.

кѹций «короткий; низького зросту; короткочасний; надто обмежений, недостатній; [чорт]», [*куц*] «дрібно порізані овочі» Я, [*куцáк*] «щось коротше за звичайне; чорт; обріз, гвинтівка з укороченим стволом», *куцáн* «низькоросла людина; [біс Г; короткий одяг; куртка, кофта Ж; безхвостий Пі]», [*куцáня*] (назва вівці) Доп. УжДУ IV, *кѹцик* «короткий верхній одяг; [поні]», *куцїна* «короткий верхній одяг», [*кѹцка*] «собака з коротким хвостом» Я, [*куцѣкб*] «тс.» Пі, [*куцѣ*] «чорт; дрібно порізані овочі Пі»;— р. *кѹций* «куций», бр. [*кѹций*] «куций; безхвостий; короткий (про одяг); чорт», п. *kuc* «малорослий кінь; поні; людина низького зросту, короткий білий каптан», [*kucu*] «куций», болг. м. *куц* «кульгавий»;— очевидно, експресивний варіант форми *кѹсий* (псл. *kořъ*, *kusъ*); виведення від нгр. *ковѹсѣ* «кульгавий», що скоріш саме є запозиченням із слов'янських мов (Фасмер ГСЭ III 108), або пояснення як звуко-

наслідувального утворення (Bern. I 636) непереконаливі.— Шанский ЭСРЯ II 8, 462—463; Фасмер II 437; Sławski III 299—301.— Див. ще *кўсий*.

[*куцилѐй*] «маленький собачка» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. *кэцѐл* (мн. означеної форми *кэцѐлий*) «щенья; маля хижих звірів», як і рум. *sățel* (мн. означеної форми *sățelii*) «тс.», походить від лат. *satellus* «щенья, собачка», зменш. від *satulus* «маля тварини (переважно котеня, щеня)», спорідненого з укр. *котитися* (про вівцю, козу); форма слова в українській говірці, очевидно, зазнала впливу з боку укр. *кўций* і *цўцик*.— СДЕЛМ 228; DLRM 129; Walde—Hofm. I 183; Ernout—Meillet 106.— Див. ще *котитися*.

[*куці-баба*] «гра у піжмурки; той з граючих у піжмурки, що має ловити інших із зав'язаними очима», [*кіці-баба*, *кўца-баба*, *куцо-баба* Ж] «тс.», [*куціньба*] «те. Ж; жарт, образа Пі»;— п. [*kuciubabka*, *kociubabka*] «піжмурки», ч. *kucibába* «те.»;— очевидно, експресивне утворення, в якому прозорою є друга частина (*баба*); першу частину, походження якої не з'ясоване, можливо, разом із ч. *kucí* (*bába*) слід пов'язувати з псл. *kučati* «сидіти (сідати) навпочіпки» (Machek ESJČ 303), укр. [*кўчки* (на *кўчки*)] «навпочіпки»; менш обгрунтована спроба пов'язання з р. *кўчело* «опудало» (Sławski I 104).— Див. ще *баба*¹.

[*куцініти*] (очевидно, етимологічне **коценіти*) «клякнути, дубіти, замерзати»;— не зовсім ясний фонетичний варіант форми [*кочаніти*] «тс.», наявний також у слн. [*косенѐти*] «тс.»; пор. р. *коченѐтъ*, болг. *кочанѐя* «тс.», схв. *скочѐнѐти се* «заклякнути».— Шанский ЭСРЯ II 8, 363; Фасмер II 357; Bezlaž ESSJ II 51.— Див. ще *качѐн*.— Пор. *закоценіти*.

[*кўцка*] «плетена нагайка» Я;— р. [*кўцка*] «тс.», [*куцѐнка*] «товста нагайка для верхової їзди»;— неясне; можливо, пов'язане з *кўций*.

[*кўцкурудз*] (орн.) «перепел, Coturnix coturnix L.» ВЕНЗн;— неясне; можливо, пов'язане з *кукурўдза* з огляду на гніздування перепелів на хлібних полях;

зміна слова у першому складі може пояснюватися зближенням з відповідними звуконаслідувальними вигуками (Птицы СССР 182).

[*куцовѐйка*] «коротка жіноча або чоловіча свитка» Я, [*куцохвѐйка*] «тс.», [*куцолѐйка*] «фуфайка» Л;— р. [*куцевѐйка*] «жіночий одяг; коротке пальто; робоча куртка»;— результат видозміни слова *кацавѐйка* «вид жіночої юпки», зближеного з *кўций* «короткий» (пор. р. [*куцѐнка*] «верхній літній жіночий одяг»).— Див. ще *кацавѐйка*.— Пор. *куцбѐйка*.

[*куцоніжка*] (бот.) «брахіподій, Vrachynodium P. V.»;— складне утворення з основ слів *кўций* і *ніжка*, похідного від *нога*; назва зумовлена тим, що колоски цієї трави знаходяться на коротких ніжках (Нейштадт 122—123); українська назва як науковий термін виникла, очевидно, шляхом калькування р. *коротконіжка* «те.» або безпосередньо латинської назви, утвореної з гр. βραχός «короткий» і πόδς (πόδος) «нога».— Див. ще *кўций*, *нога*.

куцю, *куць*, *куць-о-куць-о* — див. *кбця*.

куцюрўб — див. *коцўрбитися*.

[*кўця*] (дит.) «собака» МСБГ, [*кўці-кўці*] (вигук, яким підкликають щенят) МСБГ, [*куцў-куцў* Ме, *кўцо-кўцо* МСБГ] «тс.»;— болг. м. *кўче* «собака», схв. *кўче* «щенья», *кўсі-кўсі* (вигук, яким підкликають щенят), слн. [*kúsek*] «собака», [*kúsek*] «тс.», псл. *коучька* «собака»;— очевидно, споріднене з лтс. *kucis* «пес», *kuč* (вигук, яким підкликають собак); звуконаслідувальне утворення; назва тварини вважається похідною від вигуку, яким її підкликають.— Фасмер II 433—434; Sławski III 308—309; Bezlaž ESSJ II 106; ЭССЯ 13, 81.— Пор. *кбця*, *кутіо-кутіо*, *цўцик*.

[*куцѐн*] «свита білого кольору» Я;— очевидно, фонетичний варіант форми *куцѐн* «короткий одяг; куртка», утвореної від *кўций* (див.).

[*куць...куць*] «або... або» (у прикладі *Куць виграв, куць програв* «Або виграв, або програв»);— очевидно, звуконаслідувальний вигук, паралельний

до [коц] «цок, стук» (на позначення стуку під час гри).

[куцькуго́в] (вигук, яким кличуть свиней) ВеБа, [куць-кой, куць-ко́ Ж] «тс.»;— результат розширення вигуку куціо (куць) «тс.» етимологічно неясним компонентом -кугов (-кой, -ко).— Див. ще ко́ця.

ку́ча¹ «купа», [кучийни] «горбок землі, пагорок» Ж, [кучкува́ти] (у сполученні к. гречку «ставити гречку у снопи; скиртувати; в'язати снопи») Ж;— р. бр. куча «купа», п. [kuczka] «тс.», [kuczka] «купка; копа, копиця», ч. [kuša] «брила, грудка; чуб», слн. [kūša] «пучок, сніп», [kūška] «чуприна; пасмо (волосся)»;— псл. *kuk-ja;— споріднене з лит. kайkas «гуля, виразка», kайkos «залози», kайkaras «пагорок, горбок», гот. hauhs «високий», днн. hōh «тс.», ісл. haugr «пагорок»; іе. *keu-k- «кривити, згинати, надиматися»; пов'язання з лат. cochlea «жмуток» (Strekelj 29), як і виведення від псл. *kōtja (Соболевский ЖМНП 1914, серпень, 364), сумнівне.— Шанський ЭСРЯ II 8, 463; Sławski III 312—313; Brücker 279; Bezlaј ESSJ II 106; ЭССЯ 13, 79; Saur Slavia 46, 16—17; Bern. I 637; Trautmann 121—122; Pokorпу 589.— Пор. кұкса¹, кучер², кучма¹.

ку́ча² «приміщення для свійських тварин; [підпічок, підпіччя; клітка для відгодівлі гусей на м'ясо Л; свинарник Ж]», кучка «приміщення для свійських тварин; [будка, курінь Бі; пристрій з навісом для освітлення хати скіпкою Я; підпічок, підпіччя; клітка для відгодівлі гусей на м'ясо Л]», кучки (мн.) «єврейське свято, під час якого роблять з ритуальною метою курені», [окучка] «(у мисливців) огорожа з лозини біля качинового гнізда», [окучити] «обвести кілочками гніздо, щоб ловити птахів»;— р. кучки (мн.) «єврейське свято», ст. куча «хатина, курінь», бр. [кучки] «єврейське свято», болг. къща «будинок, дім», м. кука, схв. кўћа, слн. ко́са «хата, хатина, халупа», стсл. кжштъ «шатро»;— псл. *kōtja, похідне від *kōtati «кутати» або kōtъ «кут; місце біля вогнища»; зближення з гр. κοττός «жердина» (Meringer IF 19, 450) непереконливе; спроба виведення разом з не цілком

з'ясованими п. [kuczka] «курінь», ч. [kuša], слц. kuša «хатина» від псл. *kukja «купа» з одночасним відмежуванням від псл. *kōtja також р. бр. кучки, р. ст. куча «курінь, хата» (Sławski III 310—311) недосить обгрунтована.— Шанський ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 439; Skok II 221—222; Михайлович Етимология 1968, 186—188; Bezlaј ESSJ II 52; ЭССЯ 12, 70—74; Попович ҚСИС 35, 44—53; Толстой ЛексПол 14; Saur Slavia 46, 17—18; Bern. I 603; Trautmann 145.— Див. ще кутати.— Пор. кұща.

[кучелёба] (бот.) «блювотний горіх, Strychnos nux vomica L.» Я, [кучелёбиця] «тс.» Я;— р. [кучеляба, кучелёба, куцулёба], п. kulczyba, ч. kulčiba «тс.», вл. kulčibowina «стрихнін»;— неясне; вважається запозиченням із східних мов, проте точне джерело невідоме.— Фасмер—Трубачев II 437—438; Жаримбетов Этимология 1984, 54—55; Шипова 216; Sławski III 345—346; Brücker 281; Попов Ист. лекс. 29—30.

ку́чер¹ «візник» СУМ, Ж, [кучерова́ти] «служити кучером» Я, [кучурува́ти] «правити кінями» Ж, [підку́черок] «помічник візника»;— р. кучер, п. [kuczcz];— запозичення з німецької мови; н. Kútscher «кучер» є похідним від Kútsche «каре́та, візок», яке походить від уг. kocsi «екіпаж; вагон; автомашинна».— Шелудько 36; Шанський ЭСРЯ II 8, 463; Фасмер II 438; Sławski III 312; Brücker 243; Bern. I 537; Reitsak ZfSlPh 8/1, 45; Kluge—Mitzka 415; MNTESz II 514.— Див. ще коч.

ку́чер² (здебільшого мн. кучері) «локон кучерявого або завитого волосся; хвостове перо у качура», [кучері] (мн.) «кучері» Пі, [кучерік] «хлопець з кучерявим волоссям» Ж, [кучеря́к] «тс.» Ж, кучеря́вець «кучерява людина; хвороба рослин, що супроводжується виснаженням стебел і деформуванням листя», кучеря́вистий «кучерявий», кучеря́вий, кучеря́вити, [кучеря́вити] «ставати кучерявим»;— р. (півд.) [кучері] (мн.) «кучері», бр. кучары «тс.», ч. слц. kušega «локон»;— псл. kušeg-ъ (чол. р.), -а (жін. р.), пов'язане з ку́са «купа; сніп; чуб»;— споріднене з лтс. kauka «чуб», kukurs «пипоть», гот. hauhs «високий», дісл. haugr «горб»,

ірл. *cúag* «кривий», тох. А *kos*, В *kauc* «високий», дінд. *kucati*, *kučate* «стискається, зіщулюється, скривлюється», *kucitañ* «зігнутий, закручений»; іє. **keu-* «гнути, згинати». — Фасмер II 403—404; Киш ЭИРЯ IV 56; Machek ESJČ 303—304; Holub—Kop. 192; Bezlaĵ ESSJ II 106; ЭССЯ 13, 80; Верн. I 637. — Пор. *кўкса*¹, *кўча*¹, *кўчма*¹.

[*кучерявець*] (бот.) «ломикамінь айзовий, *Saxifraga aizoon Jacq.*», [*кучерявець середній*] «тринія багатостебла, *Trinia multicaulis (Poir.) Schischk. (Trinia Henpingii Hoffm.)*» Мак, [*кучерявець великий*] «тринія Китайбея, *Trinia Kitabelii M. V.*» Мак, [*кучерявка*] «лещиця волотиста, *Gypsophila paniculata L.*» Мак; — р. [*кучерявка*] «лещиця волотиста»; — похідні утворення від *кучерявий*, пов'язаного з *кўчері*; назва зумовлена наявністю довгих повзучих пагонів (у рослини ломикамін), великої розгалуженості стебла (у тринії), кулястої форми кущів (у лещиці) (Нейштадт 241, 299; Федченко—Флеров 686). — Див. ще *кўчер*².

[*кўчити*] «набридати, завдавати неприємностей», [*кўчиться*] (безос.) «нудно» О, [*кучливий*] «скучний, нудний» Ж, [*вкўчитися*] «набриднути» Ж, [*вкўчно*] «нудно», [*докучати*], [*докуча*] «неприємності, клопіт, набридливість», [*докуча*] «те.», [*докучник*] «той, хто набридає» Я, [*докучливий*], [*докучний*], [*навкўчити*] «надокучити», [*надокучити*], [*укўчитися*] «надокучити, набриднути»; — р. [*кўчить*] «просити невідступно, принижено, благати, докучати», бр. *дакучаць* «докучати», п. [*kuczyc*] «досаждати, докучати», слн. *skūcati* «стогнати, скиглити»; — псл. *kučiti* (первісно) «кричати, волати»; слово звуконаслідувального походження. — Фасмер II 438; КЭСРЯ 414; Преобр. I 406; Соболевский РФВ 66, 343; Ślawski III 315; ЭССЯ 13, 80—81.

[*кучкі*¹] «середні суглоби пальців» ЛЖит; — неясне.

[*кучки*²] «навколішках» О, [*на кўчки*] «навпочіпки» ВеЗа, [*куцькўм*] «зігнувшись» МСБГ, [*куськўм*] «те.» тж, [*кузькўм*] «навпочіпки і згорбившись», [*кучкувати*] «сидіти навпочіпки» Ж; — п. *kucac* «сідати навпочіпки», ст. *kuczeč*

«те.», *kucki* «присідання навпочіпки», ст. *kuczki* «те.», слц. [*kučes*] «сідати (сідати) навпочіпки», болг. [*кукам*] «сідати навпочіпки», слн. *kučati* «сідати (сідати) навпочіпки»; — псл. *kučati* (< **kukēti*) «присідати на зігнутих колінах, скулившись» з іє. **kou-k-* (**keu-k-*) «кривити, згинати, скручувати»; відбите також у болг. м. *кўка* «гак», схв. *кўка* «те.»; — споріднене з лтс. *kukt* «кривитися; сідати навпочіпки», лит. *kūkti* «схилитися», дінд. *kučati* «кривиться, скорчується», нвн. *hockep* «сідити навпочіпки», дісл. *hūka* «те.». — Ślawski III 301—302; Brückner 279; Trautmann 121—122; Pokorny 589.

*кўчма*¹ «висока бараняча шапка; висока копиця волосся; [насмійка, образа; турботи Пі]», [*кочман*] «людина з скуйовдженим волоссям» Я, [*кучман*], [*кучмій*] «те.» Я, [*кучманкі*] «котики на вербі» ВеУг, [*кучмарки*] «сережки (на деревах)» ВеНЗн, [*кучманістий*] «кудлатий» ВеУг, [*кучматий*] «густий і кошлатий» (про хутро), [*кўчмити*] «кошлатити»; — р. [*кўчма*] «хутряна шапка з вухами», [*кучма*] (смор.) «нетіпаха, кудлай, нечоса», бр. *кўчма* «хутряна шапка; копиця волосся», п. *kuczma* «хутряна шапка; [скуйовжене волосся на голові]», слц. *kučma* «смушкова (угорська) шапка», [*куста*] «невисока шапка», болг. [*кушма*] «вид шапки», схв. ст. *kučma* «хутряна шапка» (XV ст.), слн. *kučma* «хутряна шапка; пташиний чубик»; — псл. **kučma*, пов'язане з **kukčma* (схв. *кўчма* «чуб», слн. *kučma* «чубик; коси, укладені навколо голови»), а також з псл. *kuca* (р. [*кука*] «кулак» < «щось зігнуто»), *kuča* (слн. *kuča* «чуб, пасмо волосся»), *kučegъ* (укр. *кўчер*, *кўчері*); — споріднене з лтс. *kučka* «чуб, пасмо волосся», разом з яким зводиться до іє. **keu-k-/kou-k-* «кривити, згинати, скручувати»; беззастережне виведення з уг. *kuczma* (з 1682 р.) «кучма (висока смушкова шапка)» (Фасмер II 438; Brückner 279; Machek ESJČS 244—245; Верн. I 637; Mikl. EW 145) більш сумнівне через імовірність слов'янського походження угорського слова (Киш ЭИРЯ IV 52—58; Kniezsa 679); уг. *kuczma*, молд. *кўчма*, рум. *cučimă*, очевидно,

запозичені з української мови; запозичення з угорської мови можна прийняти тільки частково (із значенням «бараняча шапка») і як зворотне щодо польської, словацької і східнослов'янських мов.— Киш ЭИРЯ IV 52—58; Sławski III 313—314; Skok II 220—221; Bezlej ESSJ II 107.— Пор. кўкса¹, кўча¹, кўчер².

[кўчма²] (у виразі [кучму дати комусь] «завдати комусь багато клопоту; зробити багато неприємностей; насміятися»);— очевидно, результат образного вживання слова кўчма «хутряна шапка».— Див. ще кўчма¹.

[кучопір] «кажан», [коцопір, кучопір] «тс.» Ж;— неясне; кінцева частина слова, мабуть, та сама, що і в [нетопір] «кажан».

кучугура «невелика полога гора; купа; брила; замет Ж»), [кучугур] «піщаний горб» Бі, кучугуристий, [кучугурний] «пов'язаний з кучугурами» Я, [кучугуруватий] «горбкуватий» Я, кучугуритися «здійматися, виднітися кучугурами»;— р. [кочегуры] (мн.) «малі й часті ярки; горби (зокрема піщані)», [кучегур] «байрак; піщаний горб»;— пел. (сх.) [косегура] з коренем кос- (<кок-) і суфіксами -ег- і -иг-(а); пов'язане з р. бочка «купина, грудка», [кочура] «тс.»;— споріднене з лит. kėkulas «грудка», лтс. sesegs «кучерявий», sekuls «чуб»; іє. *kek- (*кок-) «бути вигнутим, кривим».— Ткаченко УМШ 1958/4, 73—74; Фасмер II 358; Ильинский РФВ 73, 293—294.

[кучурган] «великий піщаний горб» Я, [кучурганський] «який складається з піщаних горбів» Я;— очевидно, результат контамінації слів кучугура і курган (див.).

куш¹ «певна сума грошей як винагорода»;— р. бр. куш, п. kusz;— запозичення з французької мови; фр. couche «ставка у гри» є похідним від coucher «укласти, покласти; вписати, внести; лежати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 463—464; Фасмер II 438; Sławski III 432.— Див. ще куш².

куш² (мисливський вигук, за яким собака повинен лягти і замовкнути);— р. бр. куш, ч. слц. kuš, схв. кўш, слн. kůš «тс.»;— запозичення з французької

мови; фр. couche «лежи» є формою 2 ос. одн. наказового способу від coucher «укласти, покласти; лежати», що продовжує лат. collocare (colloco) «уміщувати; укласти», утворене за допомогою префікса con- (col-) «з- (с-)» від дієслова loco «вміщую», похідного від locus «місце».— Фасмер II 438; Holub—Lyer 274; Dauzat 211; Walde—Hofm. I 817—818.— Див. ще коаліція, локальний.— Пор. акушёр, кушётка.

[куш³] (вигук, яким відганяють коней Ж; вигук, яким гонять овець), [куш-куш] (вигук, яким відганяють лоша́т) Мо;— слц. [kuš] (вигук, яким відганяють свиней);— псл. kušь (вигук, яким відганяють тварин), пов'язане з кушь (вигук, яким відганяють птахів).— Пор. акўш, киш.

[куша́к] «пояс Ж; широка червона стрічка, яку дівчата одягають на голову Я»;— р. куша́к «пояс», болг. [куша́к] «тс.», схв. кўша́к «пояс; шабель драбини; коліно, лінія (роду)»;— запозичення з тюркських мов; тур. kuşak «кушак, пояс; цегляна кладка; шабель», крим.-тат. kuşak «пояс», тат. [кушак] «тс.» виводиться від тюрк. ku(r)ša «оперізувати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 439; Шипова 216; Дмитриев 540; Младенов 264; Skok II 247; Верн. I 652; Mikl. EW 149; Lokotsch 101.

[кўша-мо́лот] (іхт.) «риба-молот, Sphyrna zygaena (Sphyrna malleus)» Ж;— р. [кўшал], п. kusza «тс.»;— складне утворення, що в другій частині калькує лат. malleus «молот; риба-молот» (пор. н. Hammer-fisch «молот-риба», фр. marteau «молот; риба-молот», р. молот-рыба, болг. риба-чук «тс.» (букв. «риба-молот»)); походження першої частини назви залишається нез'ясованим; припущення про зв'язок з р. кувалда, кий (Горяев Доп. 2, 21) сумнівне.— Фасмер II 438; Sławski III 434.— Див. ще мо́лот¹.

[кўшати] «куштувати»;— р. кўшать «їсти; [куштувати]», [кўшати́сья] «зазіхати», бр. [кўшати́цья] «замірятися», др. кушати́сья «намагатися», п. ст. rokuszac «випробувати», ч. pokoušeti se «намагатися; пробувати», [kušat] «терпіти», слц.

pokúšat' «спокушати; дражнити», полаб. t'ausot (t'aisot) «куштувати», болг. *изкушавам* «спокушаю; випробовую», м. *куша* «ворожить», схв. *кѹшати* «випитувати, куштувати; спокушати», слн. *kúšati* «куштувати», стсл. **искоушати** «з'їсти; випитувати з хитрістю; спокушати»;— псл. *kušati*, ітеративна форма, утворена за допомогою форманта -jati від *kusiti* «випробовувати», до якого зводиться й укр. *кусіти*.—Шанський ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 439; Sławski III 434; Skok II 247; Bezljaj ESSJ II 114; ЭССЯ 13, 138—139.— Див. ще **кусіти**.

кушѣтка;— р. болг. *кушѣтка*, бр. *кушѣтка*, п. *kuszетка*;— запозичення з французької мови; фр. *couchette* «ліжечко, постілька; кушетка» є зменшеною формою від *couche* «ложе, постіль», похідного від *coucher* «лежати».—Шанський ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 439; Koraliński 546; Sławski III 435; Dauzat 211.— Див. ще **куш**².

кушір (бот.) «роголижник, *Ceratophyllum* L.; [водопериця колосова, *Muriophyllum spicatum* L., рдесник кучерявий, *Potamogeton crispus* L. Ж; водяна рослинність Ж], [кошір] «роголижник; водорості Ж», [кушір] «жабурина (водорості), *Conferva* L.» Ж, [кушір, кушіур] «кушир» Мак, [кушіра] «тс.; різуха, *Najas* L.» Мак, [кушінір] «жабурина» Дз, [кушіур] «рдесник» Мак, [кушіруватий] «покритий куширом» Я;— р. [кушір] (бот.) «кушир підводний, *Ceratophyllum submersum* L.; рдест»;— неясне; припущення про зв'язок з *кугá* «очерет» (Горяев Доп. 2, 20) викликає сумнів.— Фасмер II 439.

кушка¹ «дерев'яний кухоль, у якому косарі тримають гострильний брусок; бляшанка для бруска (у косарів) Ме; [ніс (на бурсацькому жаргоні)], [кушкáтий] «носатий» МСБГ;— р. [кушка] «посуд з водою і мантачкою для гостриння коси», п. [kuška] «піховки для мантачки», *kuska* «тс.»;— остаточно не з'ясоване; можливо, споріднене з лит. *kaišas* «ківш, черпак; сак», лте. *kaišs* «чаша; келих; ківш, черпак», дінд. *kóša* «бочка, діжка»; пов'язання з псл. (півн.) [kozubь], укр. *козуб* (Sławski III 435) вимагає додаткової аргументації.

[кушка²] «гармата» Пі;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане в п. *kusza* «арбалет, самостріл», ч. *kuše* «тс.», ст. *kuš* «стріла, снаряд», слц. *kuša* «арбалет, самостріл», а також вл. *kušk* «колода; деревина; пень», нл. *kušk* «тс.», які не мають певної етимології (припускається походження від слат. *cošsia*, *cossa* «підпора», іт. *coscia* «тс.»); висловлювалось припущення про зв'язок з фр. *couche* «брус, на якому поставлені стояки» (Karłowicz SWO 330); спроба пов'язати з тур. *kuşak* «пояс» (Morawski SO 8, 424—425) або з сл. *kovati* «кувати» (Младенов AfSIPh 39, 392) викликає сумнів з точки зору семантики.— Sławski III 433.

[кушка³] «кукурудзяний качан» Ж;— неясне; можливо, результат перенесення назви *кушка* «посудина у косарів для точильного бруска».

[кушлик] (зоол.) «вовчок (соня), *Muohus glis*» Ж, [кушляк] «тс.» Ж;— назви пов'язані з *кошлáтий* і зумовлені тим, що хвіст вовчка покритий ніби розчесаним спіднизу на два боки волоссям.— Див. ще **кошлáтий**, **коса́**², **чеса́ти**.— Пор. **кашавець**.

кушнір «фахівець, що вичиняє хутро і шиє хутряні вироби», [кушнір] «тс.», [кушнірка] «промисел кушнірів; дружина кушніра; шерсть, яка має непридатну домішку з відходів від обрізків овчини Я», [кушнірка] «промисел кушнірів; дружина кушніра», [кушнірня] «майстерня кушніра», [кушнірня] «тс.», *кушнірство*, [кушнірство], *кушнірувати*, ст. *кушнеръ* (1494), *кушнѣръ* (XVIII ст.);— р. [кушнер] «кушнір», бр. *кушнѣр*, п. *kušnierz*, ст. *kusznierz*, *kuśnierz*, *kuśnierz*, слц. *kušnier* «тс.»;— через польське посередництво запозичене з середньовісньонімецької мови; свн. *kürsenere*, *kurs(e)ner* (> нвн. *Kürschner*) «кушнір» пов'язане з двн. *kuršinna* «хутро; шуба», яке походить від псл. *kʹʹzьpo (пор. др. *кѣръзно* «хутряний плащ», ч. ст. *křzno* «хутро», схв. *кѣрно*, слн. *křzno* «тс.»); етимологія псл. *kʹʹzьpo* ще повністю не з'ясована; припускається (Фасмер II 328) запозичення з іранських мов (пор. ос. *koerc* «шуба», ав. *kəwəti-* «назва одягу»), хоч

не виключений також незалежний розвиток праслов'янського й праіранського слова від іє. *(s)ker- «різати» (Абаев ІЭСОЯ I 582).— Шелудько 36; Richhardt 76; Zareba JP 41, 5; Фасмер II 328, 439; Потєбня К ист. зв. 2, 263; Sławski III 437—438; Brückner 285; Bezlaј ESSJ II 105; Kluge—Mitzka 414.

[кушнітися] «дражнитися» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з *кусати* (пор. [кушлячий] «кусливий»).

[кушпéла] «стовп, клуби пилу; заметіль, хуртовина» СУМ, Ж, [кушпéлти] «здіймати куряву, крутити; їти, їхати, здійсмаючи куряву», [кушпотіти] «тє.»;— неясне.

[кушпитися] «купчитися, тулитися» Я;— неясне; можливо, результат метатези в звуковій формі *кúпчитися*.

[кúшпіль] (єнт.) «міль, Тіпеа» ВеНЗн;— неясне; можливо, пов'язане з [кушпéла] «курява, пил» (як семантичну паралель пор. назву тлі *попеліця*).

[куштéльніки] «дрібний ліс з галявинами на низинах»;— неясне; можливо, пов'язане з *куш*, [куст].

куштувати «пробувати (на смак); пізнавати з власного досвіду», [куштунок] «проба», [скоштунок] «тє.»;— результат фонетичної зміни первісного [коштувати] «пробувати (на смак)», що могла підтримуватися також впливом семантично й формально близького [кúшати] «куштувати».— Див. ще *коштувати*².

куштура — див. *костура*.

куш «низькоросла дерев'яниста рослина; скупчення рослин; об'єднання невеликих підприємств, артілей, організацій; група; невелика отара овець», [кушавнік] «чагарник» Ж, [кушак] «зарості молодого лісу» Ч, [кушанник] «луг, порослий чагарником» Ч, [кушанка] «невелика отара овець», [кушар] «чагарник у мокрій низині» Ч, [кушарник] «чагарник» Ч, [кушіня] «окремія куш» Я, [кушіня] «чагарник», [кушівка] «особливого виду житло» Я, [кушовік] «болото, поросле чагарником» Ч, [кушовінка] «куртинка» Я, [кушов'я] «місця, покриті дрібною лісовою порослю» Я, *кушавий, кушастий, кушистий, кушовий, кушуватий, кушитися, накушитися*;—

п. [kuszcz] «куш» (з укр.);— похідне утворення з суфіксом -їь від др. *кустъ* «куш», укр. [куст] «тє.» (сх.-сл. *kustjъ).— Sławski III 434—435.— Див. ще *куст*.

куша «шатро, намет»;— р. [кúща] «тє.»; (перен.) дах», др. *куща* «хатина, курінь»;— давньоруське запозичення з старослов'янської мови; стсл. *кжшта* «шатро, хатина» є одним з рефлексів псл. *kŕtja «хата, дім», відбитого також в укр. *куча* «приміщення для тварин».— Фасмер II 439.— Див. ще *куча*².

[кушавий] «непрístupний; неслухняний» Ж;— неясне.

[куя] «понура людина; буркотун», [куяга] «тє.»;— р. [куява] «нехлюй», бр. [куя] «зла жінка», ч. *kujeba* «дурень», вл. *kujawa* «ледащо», слн. *kújav* «упертий, вередливий»;— не зовсім ясне; можливо, псл. *kujavъ*, похідне від *kujati* «ремствувати, буркотіти».— Sławski III 323—324; Machek ESJČ 305; Skok II 224; Bezlaј ESSJ II 108; ЭССЯ 13, 85.— Див. ще *куяти*.— Пор. *куява*.

[куява] «поганий старий курінь; віддалене житло; малознайома країна; крутий горб», [куява] «скеляста ущелина, прірва; обрив», [куев] «швидкий кам'янистий потік у лісі»;— п. [kujawa] «неврожайне місце в полі»;— не зовсім ясне; можливо, псл. *kujava*, похідне від *kujati* «ремствувати, буркотіти, злитися»; менш обгрунтоване пов'язання з псл. *kovuľ* «ковила» (*Moszyński Archiwum Nauk Antropol. 5, 14*) або зближення з ч. *kujeba* «дурень» (*Соболевский Slavia 5, 439*).— Sławski III 323; ЭССЯ 13, 85.— Див. ще *куяти*.— Пор. *куя*.

[куяти] «куняти, дрімати; баритися» Ж;— р. [куйм] «заїка, глухонімий; непутяча людина», схв. ст. *kujati se* «удавати, симулювати; опускати крила», слн. *kújati se* «дутися, буркотіти, упиратися, чинити опір; злитися; триматися осторонь від гнізда», стсл. *куяти* «ремствувати»;— псл. *kujati* «ремствувати, буркотіти»;— очевидно, споріднене з гр. *κωχίω* «репетую, ридую, гірко оплакую», дінд. *káuti* «кричить», *kújati* «відкашлюється, джеркотить, стогне», що зводяться до іє. *kǎu-/ku- «вити, ричати» звуконаслідувального по-

ходження; значення «куняти», очевидно, розвинулося у деетимологізованого слова [к^уя^{ти}] на українському ґрунті в умовах звукової близькості обох слів.— Фасмер II 403; Sławski III 323; Skok II 224; Bezlaĵ ESSJ II 108; ЭССЯ 13, 85; Bern. I 638; Pokorny 535—536.— Пор. к^уя, к^уява.

кцьо (вигук, яким підкликають кіз), [к^сьо] «тс.» Sławski;— очевидно, результат видозміни вигуку [к^оцьо] (яким підкликають свиней) або [к^сьо] (яким підкликають коней), зближеного з [к^озю-к^озю] і под.— Див. ще к^оз^а¹, к^ося, к^оця.

к^іч^ѐмний (у виразі [нік^уди к.]);— похідне утворення від виразу к чому «до чого»; можливо, виникло шляхом розкладу форми нік^іч^ѐмний.— Див. ще к, що.— Пор. нік^іч^ѐмний.

к^іш^іти «кришити, розтирати, рубати, різати» Ж, [к^іш^інка] «крихта» Ж;— запозичення з польської мови;— п. [krzupa] «крихта, кришечка», ст. [krzyna] «тс.», [krzyc] «кришити, крушити», [krzyc] «тс.» походять від псл. *krǫš-ina, *krǫš-iti, пов'язаних з kǫša «крихта».— Sławski III 162.— Див. ще к^рйх^а.

кшталт (заст.) «зовнішній вигляд», шталт, [шталт^іти] «підходити, личити», [шталтавіти(ї)] «ставний» Л, [накшталт] «подібно» Пі, [нашталь] «тс.» Ме;— р. ст. кшталт «вид, форма» (1582), бр. [кшталт] «манера, зразок; вид, порядок», п. kształt «форма; кшталт; постать», ч. заст. křtal «постава, фігура; гарний вигляд», ст. křtal «фігура, форма, фасон, кшталт», вл. řtal «корсаж, ліф, ліфчик, корсет», нл. řtal «ліф, корсет; талія, фігура жінки», схв. ст. řtal «фігура, форма»;— через польське посередництво запозиче-

не з середньовісньонімецької мови; свн. gestalt «форма, фігура, кшталт; вигляд; стан, властивість, рід» (> нвн. Gestalt «форма, образ; фігура») є похідним від (ge-)stellen «установлювати, приборати, упорядковувати; надавати форми, формувати», пов'язаного з свн. stēn (> нвн. stehen) «стояти», спорідненим з псл. stati, укр. ст^ати.— Шелудько 36; Richhardt 71; Фасмер II 440; Sławski III 280—281; Brückner 273; Machek ESJС 302; Bern. I 635; Mikl. EW 145; Kluge—Mitzka 254, 743, 804.— Див. ще ст^ати.

к^ішу-к^ішу (вигук, яким кличуть овець) Я;— р. [к^іш, к^іш] (вигук, яким проганяють овець), ч. kš (kša) (вигук, яким відганяють птахів, комах), слц. kšu (kšo) (вигук, яким підкликають курей, свиней), вл. kše kše kše (вигук, яким щось відганяють);— один з фонетичних варіантів давнього вигуку не зовсім ясно походження з приголосними к і ш, яким проганяють і (рідше) кличуть тварин.— Фасмер II 440; Sławski III 263.— Пор. к^іш, к^іш³.

кювѣт «водостічна канава вздовж шляху і залізничного полотна», кювѣта «ванночка для обробки фотографічних пластинок та відбитків», кювѣтка «тс.»;— р. бр. кювѣт «водостічна канава», п. kuveta «кюветка», ч. слц. kuveta «тс.», болг. кювѣт «наповнена водою канава коло фортеці»;— запозичення з французької мови; фр. cuvette «таз, миска; кювет; кюветка» є зменшеною формою від cuve «чан, кадіб, діжка, бадля, цебер; ванна», що продовжує лат. cūra «бочка, діжка».— Шанский ЭСРЯ II 8, 465; Dauzat 225; Bloch 197; Walde—Hofm. I 310—311; Ernout—Meillet 158.— Див. ще к^уфа.

[лаба¹] «лапа, ніжка в козлах; підставка О», [лабка] «ніжка у ступці; один з двох стовпчиків, які підтримують на припечку комин у гуцульській печі», [лабки] «лапи, ноги» ВеУг, [лабокó] «чорний пес з білими лапами» ВеУг, [лабаши ВеУг, лабіши ВеНЗн, лабуши ВеУг] «тс.», [лабанатий] «який має великі ноги» Ме, [лабатий] «який має великі лапи, ноги, велике листя», [лабати] «рухати лапами, тупотіти» ВеУг, [лабцювати] «хапати (у лапи); тягти?»;— запозичення з західнослов'янських мов; п. лаба «лапа», слц. laba «тс.» розглядаються як варіант слова łapa (Sławski IV 397; Machek ESJCS 254); висловлювалось припущення про зворотнє запозичення в польську та словацьку мови з румунської (рум. lábă «лапа») чи угорської (уг. láb «тс.») (Vincenz 2; Балецкий St. sl. 9, 1—4, 357—361).— Brückner 304; Bern. I 690; Cránjaia 120; Mikl. EW 160.— Див. ще лапа¹.

[лаба²] «копиця з 5 снопів» НЗ УжДУ 14;— калька молд. пичóр «копиця; нога», [кичóр, кишóр] (рум. рісіóг) «тс.».— Див. ще лаба¹.— Пор. кишóра.

лабáз¹ (заст.) «приміщення для продажу або зберігання зерна та борошна; [прибудований до хати невеличкий коридорчик, що використовується як майстерня, склад Ва]», лабáзник «власник лабазу; продавець у лабазі»;— бр. лабáз (заст.) «приміщення для продажу або зберігання зерна, борошна»;— запозичення з російської мови; р. лабáз, [лабас, лавас] «сарай, амбар; [накриття чи поміст у лісі для зберігання припасів; поміст для полювання]» розглядаються як запозичення з фінно-угорських мов; пор. комі lobos «хатина, курінь», можливо, споріднене з уг. lomb

«листя», lambos «листяний» (Kalima FuF 18, 30; RLS 73; Raasonen MSFOu 29, 73); російські форми на -б- зближувалися також з р. [лабазіна] «хворостина, палка», укр. [лабу́з] «стебла бур'яну», п. łobozg «бур'ян» (Фасмер II 442—443; Bern. I 726); вбачати джерело запозичення в н. laben «підкріплятися, освіжатися», п. labować się «байдикувати» (Преобр. I 425; Ильинский ИОРЯС 16/4, 11) немає підстав.— Sławski IV 402.

[лабáз²] (бот.) «осот шершаво-липкий, Cirsium erisithales Scop.» Г, Ж, [лабáзник] «таволга в'язолиста, Spiraea ulmaria Scop. П; таволга звіробоелиста, S. hypericifolia L. Мак; гадючник в'язолистий, Filipendula ulmaria Maxim. Мак; гадючник шестипелюстковий, F. hexapetala Gilib. Мак», [лабуз] «осот шершаво-липкий» Мак;— р. [лабазá] «таволга в'язолиста», [лабозá, лабазіна] «тс.», [лабáзник] «гадючник, Filipendula Adans.; [таволга; бур'ян], [лабазнік] «родовик лікарський, Sanguisorbia officinalis L.»;— очевидно, пов'язане з [лабу́з] «бур'ян» (див.).

[лабайда́к] «ледащо?»;— не зовсім ясно; може розглядатися як результат контамінації семантично подібних [лайда́к] і ба́йда «гультяй, ледар», підтриманої впливом п. [tabajda] «нездара, розтелепа», [tabajowaty] «незграбний» або як видозмінене запозичення з польської мови (п. [tabajda] «нездара, розтелепа»), зближене з [лайда́к] «ледащо».

лаба́нцош] (зоол.) «тритон, Triturus Raf.» ВеУг, ВеНЗн;— утворене на основі уг. [labancos, lobancos] «крислатий, пухнастий; з китицями», яке зближується з lombos «крислатий», lomb «листва», що вважаються звуконаслідувальними-звукобразувальними утвореннями; назва тритона зумовлена наявністю на спині тварини зубчастого гребеня (пор.

назву одного з видів — *гребенястий тритон*).— MNTEsz II 779, 786.

[лаб́аня¹] (назва вівці) Доп. УЖДУ IV;— очевидно, пов'язане з [ла́ба] «лапа»; пор. [лабко́] «чорний пес з білими лапами», п. ст. ľabaĵ, ľabaja «великий пес».— Sławski IV 397—398.— Див. ще ла́ба¹.

[лаб́аня²] «кіл з напівобрізними гілками для сушіння сіна; сіно, сушене на колі» О;— очевидно, пов'язане з [ла́ба] «ніжка, підставка».— Див. ще ла́ба¹.

лабарда́н (заст.) «просолена й пров'ялена тріска без кісток»;— р. заст. *лабарда́н* «солоня тріска», *лаберда́н* «тс.», п. *laberdan* «солоні оселедці в бочках», схв. *лабе́рдан* «просолена тріска»;— запозичення з голландської мови; гол. *labberdaan* «тс.» походить від фр. *laberdan*, яке зводиться до назви міста лат. *Lapurdum* «Байонна» (*tractus Lapurdanus* — назва баскського узбережжя); помилково виводилось (Преобр. I 425) від назви шотландського міста Aberdeen «Ебердін».— Фасмер II 443; Копали́нський 550; Вуяккли́я 497; Kluge—Mitzka 415—416.

[лаб́ач] «польова квітка» О, [ла́бачий] (бог.) «аконіт, *Asopitum papellus* L.» ВеНЗн, Мак, [лабушта́н] «тс.» Ж;— очевидно, пов'язане з [ла́ба] «лапа»; назва може бути зумовлена тим, що аконіт має пальцеподібно розсічене листя, схоже на лапу (Нейштадт 254).— Див. ще ла́ба¹.

лабе́ти «великі руки; лапи; тенета; пастка; скрутне становище, безвихідь», [лабе́т] «пастка» Пі, [зайти в лябе́т] «заборгувати, збанкрутувати» Ж;— семантично видозмінене шляхом зближення з [ла́ба] «лапа» запозичення з польської мови; п. *labet* «вид гри в карти», [wiał w labety] «має клопіт», як і р. *лабе́т* «недобір взятки в картярській грі; штраф за цей недобір; [промах, помилка; лихо, неприємність, кінець, загибель]», ч. *labeta* «картярська гра без взятки; грошова ставка у грі», [je v labétě] «має клопіт; помер», слц. *labeta* «у картярській грі сума, на яку грають», походить від фр. *la bête* «тварина; дурень; вид гри в карти («дурна гра）」, що продовжує лат. *bestia* «тварина».

рина».— ССРЛЯ 6, 7; Sławski IV 14; Brückner 288; Holub—Lyer 278; Dauzat 85.— Див. ще бестія.

[лабза́] «жебрак, канюка; незграбна людина Сизько», [лабзіо́к] «жебрак», [лабзіо́кати] «жебрати, канючити», [лабзюкува́ти] «тс.»;— очевидно, пов'язане з лабу́знитися (див.).

лабіри́нт;— р. болг. *лабиринт*, бр. *лабіри́нт*, п. *labirunt*, ч. слц. вл. *laburint*, м. *лабиринт*, *лави́ринт*, схв. *лаби́ринт*, *лави́ринт*, слн. *labirint*;— запозичене з грецької мови, можливо, через посередництво латинської (лат. *labirynthus*); гр. *λαβύρινθος* (у грецькій міфології — палац з великою кількістю приміщень, з яких важко було знайти вихід) пов'язується з *λάβρος* «сокира» (як царська регалія, яке походить з лідійської мови.— СІС 381; Фасмер II 443; КЭСРЯ 230; Hütl-Worth 14; Копали́нський 551; Sławski IV 15—16; Holub—Lyer 278; Holub—Кор. 198; БЕР III 262; Kluge—Mitzka 416—417; Klein 836; Frisk II 67; Boisacq 548.

[лабкати] «тріщати, клацати зубами» (про лелеку) ВеЛ;— звуконаслідувальне утворення; крик лелеки передається як *лаб-лаб-лаб*.— ВеЛ 431.

[ла́бор] «збирач податків на церкву» Кур;— неясне.

лабора́торія, лаборан́т;— р. болг. *лаборатория*, бр. *лабараторья*, п. *laboratorium*, ч. *laboratoř*, слц. *laboratórium*, вл. *laboratorij*, м. *лаборатори́я*, схв. *лаборатѡри́я*, слн. *laboratórij*;— запозичення з середньолатинської мови; лат. *laboratorium* «місце для праці» є похідним від *laborator* «працівник», пов'язаного з *labor* «праця; діло; труднощі», спорідненим з гр. *λαβάνω* «хапаю, беру», *λάβουρον* «здобич», дінд. *labhate* «утримує», лит. *lõbis* «володіння», гот. *arbaiřs* «робота», псл. **orbota*, укр. *робота*.— СІС 381; Фасмер II 443; Копали́нський 551; Sławski IV 16; Holub—Lyer 278; БЕР III 263; Walde—Hofm. I 739—740; Klein 855.— Див. ще ро́біти.

[лаб́ощча] «низька каструля» Пр. XI діал. н.;— видозмінене запозичення з угорської мови; уг. *labas* (*labos*) «тс.» каструля на трьох ніжках» є похідним

від *láb* «нога; ніжка», можливо, успадкованого з уральської прамови.— MNTEsz II 702—703; *Bárczi* 183.

лабрадор (мінерал), *лабрадорит* (гірська порода);— р. бр. болг. *лабрадор*, п. слц. *labrador*, ч. *labradorit*, схв. *лабрадор*, слн. *labradorit*;— утворене на основі назви півострова Лабрадор (Канада), де були вперше знайдені запаси цього мінералу.— СІС 381; ССРЛЯ 6, 10; SWO 385; *Holub—Lyer* 278; *Klein* 855; *NSD* 1372.

лабúдати «з труднощами, потроху збирати, знаходити (Me); економити, збирати, складати МСБГ; будувати як-небудь МСБГ; сяк-так вести до ладу О», [*вúлабудати*] «з труднощами знайти», [*вúлабудатися*] «з труднощами вибратися», [*злабúдати*] «сяк-так довести до ладу Ж; збудувати як-небудь МСБГ», [*налабúдати*] «з труднощами трохи назбирати» (Me), [*розлабúдати*] «сяк-так довести до ладу; роздобути» Нед;— п. [*labudać*] «з труднощами збирати», [*labudać się*] «важко поратися», [*wylabudać się*] «вибратися», слц. (сх.) [*labudać*] «з труднощами добувати»;— не зовсім ясне; пов'язується з *лебедіти* «настирливо просити, жалібно молити; невиразно говорити», п. *labiedzić* «нарікати; лебедіти» (*Sławski* IV 401—402); можливо, споріднене з дінд. *lábhate* «бере, хапає»; думка про запозичення з польської мови (Онышкевич Исслед. п. яз. 243) необгрунтована.— Див. ще *лебедіти*.

лабúз «бур'ян; стебла бур'яну; листки, що покривають качани кукурудзи; кукурудзиння МСБГ; огудина, картоплиння МСБГ», [*лабúдз*] «кукурудзиння; картоплиння» МСБГ, [*лабузіна*] «бур'янина Л; стеблина кукурудзи МСБГ», [*лабузінья*] «бур'ян», [*лабузізя*] «стебла бур'яну», [*лабузіньє*] «кукурудзиння; огудина, що стелеться» МСБГ, [*лабузінья*] «стебла бур'яну», [*лабузінья*] «рослини, що залишаються після літніх овочів», [*лабузіньний*] «приготований з кукурудзиння» МСБГ;— р. [*лабуза*] «кукурудзиння», бр. [*лабуззе*] «сухі стеблини маку», п. [*labuzie*] (бот.) «рогіз, Турпа (Турп.) L.», [*labuzie. labuzie*] «тс.», ст. *labuzie* «стебло, хмиз, чагар-

ник», *lobuzie* «тс.», ч. [*labuzi*] «стебло аїру»;— неясне; висловлювалось припущення про спорідненість з дінд. *libujä* «очерет, ліана», палі *labuja-* «тс.» (*Фасмер* II 442—443; *Bern.* I 726); існує думка про походження з давніх російських форм **лабъзъ*, **лобъзъ*, **лобуз* «щось сплетене з лозин», запозичених, можливо, з волзькофінських мов (мар. *lepš*, *lerfš*, морд. *lavš*) (Трубачев LP 8, 1960, 241—242).— *Фасмер* II 444; *Зализняк* ВСЯ VI 37; *Sławski* V 129; ЭССЯ 14, 7.— Пор. *лабáз*².

лабúзнитися «леститися; підлабузюватися», [*лабузітися*] «леститися», [*лабзюкуватися*] «підлещуватися», [*лабу́зник*] «спокусник», [*лабусь*] «тс.», *підлабу́знюватися*, *підлабу́за*, *підлабу́зник*, *підлабу́зництво*, *підлабу́зливий*;— р. [*лабзіть*] «догоджати, підлещуватися», [*лабзиться*] «ластитися; лестоцями домагатися», [*лабзі́нись*] «пестити», [*лабу́зніться*] «ластитися; цілуватися», [*лабза́*] «підлесник», [*лабу́з*] «пройдисвіт, пролаза», ч. *labužka* «ласоці», *labužník* «ласун»;— псл. **labъz-*, *labuz-* «ластитися», пов'язане чергуванням голосних з *lobъz-*, *lobuz-*, укр. *облобизáти*, р. *лобзáть* «цілувати», *лебезіть* «підлабузюватися»;— споріднене з лат. *lambo*, -ere «лизати, ссати», двн. *laffan* «лизати», дангл. *larián* «пити», сангл. *lar(p)en* «лизати; пити маленькими ковтками», гр. *λάπτω* «хлебчу; жадібно п'ю, всмоктую», *λάφισσω* «жадібно пожираю», вірм. *lar'el* «лизати»; іє. **lab-*, **lar(h)-* звуконаслідувального походження; думка про запозичення з германських мов (*Hirt* PBrV 23, 334) недостатньо обгрунтована.— *Фасмер* II 443, 507; *Преобр.* I 441; *Ильинский* ИОРЯС 16/4, 11; *Mačhek* ESJČ 316; *Holub—Lyer* 278; ЭССЯ 14, 6—7; *Walde—Hofm.* I 754; *Kluge—Mitzka* 445; *Klein* 864; *Voisacq* 557, 561.— Пор. *лебезувáти*¹, *облобизáти*.

лабуштáн — див. *лабáч*.

лава¹ «дошка на стояках, на яку сідають або кладуть що-небудь, ослін; парта; [вузенький місток, кладка; частина знаряддя з двох дошок для стикування чогось; вид картярської гри]», [*лавина*] «лава»; [*лавіця*] «ослін; вися-

чий місток; полиця, до якої кріпиться гончарний круг» Г, Ж, [лаві́че] (зб.) «лави, ослони» Ж, ла́вка «лава, ослін; ткацьке знаряддя для в'язання ниче-ниць; [підвіконня Л; кладка через по-тік, річку Ж; загін, смужка поля Ж; фуганок; деталь санок, кросен та ін. О; одна з двох паличок у лавчастому зам-ку]», [ла́вки] «довгий рубанок», [ла́воч-ка] «дощечка, по якій бджоли вповза-ють до вулика», [лавчи́на] «погана ла-ва», [ла́вчастий замок] (у гуцульських хатах), [на́лавіник] «покривало для лави» Ме, Мо, [обла́вка] «кільце на боці ко-рабля Ж; борт судна Пі», [облавок] «борт (судна)», [перела́вка] «лава для прання; пліт на річці для полоскання білизни; місток, кладка» Нед, [пола́вочник] «покривало для лави», [прі-ла́вка] «прилавок, стойка; лежанка, при-пічок; скринька або шафа для збруї» Нед, пріла́вок «стойка; [частина лави вздовж стіни до дверей під полицею для посуду]»;— р. [ла́ва] «лава, ослін; пліт; поміст (на річці, озері); кладка, місток; поріг», бр. ла́ва «ослін», др. лави́ца «лава, ослін», п. вл. нл. ława, ч. [laval], lavice «те.», слц. lāvka, lavica «те.; парта; місток», полаб. lovó «лава; стежка через болото», болг. лави́ца «лава, полиця», слн. láva «низький бу-фет, сервант»;— псл. lava «лава, дошка для сидіння і лежання» (< «відрізна-на дошка»);— споріднене, можливо, з лит. lava «ліжок, нари», лтс. lāva «нари, лава, приполок», якщо балтійські фор-ми не є запозиченнями з слов'янських мов (Brückner 307); зіставляється далі з дінд. lupāti «ріже»; іе. *leu- «відтинати, відрізати»; недостатньо обгрунтовані припущення про зв'язок р. [ла́ва] «складені на гілках дерева дошки, на яких сидить мисливець, чатуючи на великого звіра» з псл. loviti (Соболев-ский РФВ 70, 94—95), чи про запозичен-ня його з шв. lafe «нари, стеля» або фін. lava «нари, поміст» (Грот ФЗ 1, 461); Mikl. EW 161).— Дзензелівський УЗЛП 82—83; Фасмер II 444; КЭСРЯ 231; Цыганенко 232; Преобр. I 426; Горяев 178; Stawski V 48—51; Machek ESJČ 322; Holub—Kop. 200; Schuster-Sewc 766; БЕР III 265—266; Младенов

268; ЭССЯ 14, 52—55; Верн. I 695; Fraenkel 387; Trautmann 153.

ла́ва² «шеренга, ряд»;— р. бр. ла́ва;— не зовсім ясне; можливо, давне запозичення з польської мови; п. ława «шеренга» утворене лексико-семантич-ним способом від ława «лава, ослін»; припускався зв'язок р. ла́ва з обла́ва, [обла́вить] «оточити» (Соболевский РФВ 70, 94—95; Преобр. I 426, 628) і з тюрк. lava «тс.» (Горяев Доп. 2, 22).— Фас-мер II 444; Цыганенко 233; КЭСРЯ 231; Stawski V 48—51.— Див. ще ла́ва¹.

ла́ва³ «вулканічна маса»;— р. бр. болг. м. схв. ла́ва, п. вл. ława, ч. слц. слн. láva;— запозичене, можливо, че-рез посередництво німецької чи фран-цузької мови (н. Lava, фр. lave) з іта-лійської; іт. lava «тс.» виводиться з галльської мови (Gamillscheg 562) або пов'язується з лат. labes «падіння (тіл)», labog «ковзаю, опускаюся» (слат. lavi-па, labīna «зсув»), спорідненим з двн. larpa «ганчірка», лтс. slābs «слабий», псл. slabъ, укр. сла́бий.— СІС 381; Фасмер II 444; КЭСРЯ 231; Преобр. I 425; St. wyg. obcyh 420; Stawski IV 79; Holub—Lyer 282; БЕР III 264; Battisti—Alessio 2185; Mestica 853; Walde—Hořm. I 739.— Пор. лави́на, сла́бий.

ла́ва⁴ «вибій у шахті із суцільною системою розробки пластів»;— р. бр. ла́ва;— запозичення з польської мови; п. ława «тс.», очевидно, утворено лек-сико-семантичним способом від ława «ряд, шеренга»; в українській мові слово стало широко вживатися в радян-ський час на антрацитових шахтах Дон-басу.— УРЕ VI 42; КЭСРЯ 231; Цыга-ненко 233.— Див. ще ла́ва².

[ла́ва⁵] «гряда в річковому порозі; водяна поверхня серед болота Ч; тор-ф'яне болото Ч; долина з потоком Ч»;— очевидно, утворено лексико-семантич-ним способом від лава¹ («ослін; місток, кладка»), пор. п. ławica «мілина у морі, банка».— Див. ще ла́ва¹.

лава́нда (бот.) «вічнозелена півден-на рослина, Lavandula; парфуми з цієї рослини», [лава́нда] «тс.» Бі;— р. бр. лавáнда, п. lawánda, lawenda, ч. levan-dule, слц. levandul'a, вл. lawendel, болг. лавáнда, лавéнда, лавáндула, схв.

лавендел, лавендула, слн. *lavéndel*; — через посередництво російської і, можливо, французької мов (фр. *lavande*) запозичено з італійської; іт. *lavanda* «тс.» походить від слат. *lavandula, le-vandula*, утвореного від лат. *lavo, -āre* «мити», спорідненого з гр. *λούω* «мити, купати», дірл. *l̥bathar (l̥ōthar)* «таз», дангл. *l̥eah* «луг, зола, вода для прання», ієарог «піна», брет. *ludu* «зола», вірм. *logapat* «купаюся, приймаю ванну». — СІС 381; ССРЛЯ 6, 11; КЭСРЯ 231; Горяев 178—179; Sławski IV 79—80; Machek ESJC 328; Holub—Lyer 286; Holub—Қор. 203; БЕР III 264; Walde—Hofm. I 773—775; Klein 871. — Пор. *лату́ра, лэвря, лівантіна, луг², лóра*.

[лавати] «лазити, помаленьку ходити» Мо; — неясне.

[лаверджет] «пасмо волосся, залишене спереду над лобом на повністю остриженій голові», *левержéт* «тс.»; — р. *лавержéт* «коротка чоловіча стрижка», **[лаверт(a)]** «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *la vergette* «прутик, віник» походить від лат. *virga* «гілка; пучок», спорідненого з двн. *wisk* «жмуток, віхоть», дісл. *visk* «в'язка соломи або очерету», укр. *віха* і, далі, з стсл. *вѣѣ* «гілка, сук», ірл. *fé* «лозина», дінд. *vaú* «гілка». — Dauzat 745; Walde—Hofm. II 798; Meillet MSL 14, 346. — Пор. *віха¹*.

лаві́на «маса снігу, льоду, що зсувається з гірських схилів»; — р. болг. схв. *лаві́на*, бр. *лаві́на*, п. вл. *lawina*, ч. *lavina*, слц. слн. *lavína*, м. *лавина*; — запозичене, очевидно, через посередництво російської мови з італійської; іт. *lavina* «тс.» походить від слат. *lavina (labīna)*, яке зводиться, мабуть, до якогось доіндоєвропейського слова, що означало «камінь» (Kluge—Mitzka 427—428); пов'язується також, як і іт. *lava* «вулканічна лава», з лат. *lābor* «спускаюся, скочуюся». — Фасмер II 444; КЭСРЯ 231; Цыганенко 233; Преобр. I 426; Горяев 179; Sławski IV 80—81; Sł. wug. *obcyh* 421; Holub—Lyer 282; БЕР III 265. — Пор. *лава³*.

лаві́рувати «вести судно з частою зміною курсу, минаючи перешкоди; уни-

кати перешкод»; — р. *лаві́ровать*, бр. *лаві́раваць*, п. *lawirować*, ч. *lavírovat*, слц. *lavírovat'*, вл. *lawerować*, болг. *лаві́рам*, м. *лави́ра*, схв. *лаві́рати*, слн. *lavíratí*; — через посередництво російської і, можливо, німецької мов (н. *lavieren*) запозичено з голландської; гол. *laweéren* (< *loveren*) «лавірувати (про судно); хитатися (про п'яних)», походить від *loef* «навітряна сторона», спорідненого з снн. *lōf* «тс.», гот. *lōfa* «долоня», лит. *lóra* «кіготь, лапа», лтс. *lėra* «лапа», псл. *lapa*, укр. *лапа*. — СІС 381; Фасмер II 444—445; КЭСРЯ 231; Преобр. I 425; Горяев 179; Sławski IV 81; Kopaliński 561; Machek ESJC 322; Holub—Lyer 282; БЕР III 265; Kluge—Mitzka 427; Vries NEW 407; Fraenkel 340.

[ла́вка] «крамниця», **[лавні́чий]** (**[лавні́ча ці́на]** «крамнична ціна») Ж; — бр. *лаўка*, болг. *ла́вка*; — запозичення з російської мови; р. *ла́вка* «крамниця» (з 1396) з'явилося внаслідок семантичної зміни слова *ла́вка (ла́ва)* «ослі; шеренга» (пор. п. заст. *lawy targowe* «торгові ряди», *rybne lawy*). — КЭСРЯ 231; Цыганенко 232; Преобр. I 426; Sławski V 48; БЕР III 266. — Див. ще *лава¹, лава²*.

лавр (бот.) «південне вічнозелене дерево або кущ, *Laugus L.*», **[ла́вир, лаврі́на]** «тс.» Ж, *лавро́ві*; — р. *лавр*, бр. *лаўр*, п. ч. слц. *laug*, вл. *lawrjenc*, нл. *lawrjeńc*, болг. *ла́вѣр*, м. *лавор*, схв. *ла́вѣр*, слн. *lavog, lōvog*; — запозичення з латинської мови; лат. *laugus* «лавр, лавровий вінок; перемога», як і генетично пов'язане з ним гр. *δάφνη* «лавр», очевидно, запозичене з якоїсь неіндоєвропейської мови. — СІС 381; КЭСРЯ 231; Фасмер II 445; Преобр. I 427; Горяев 179; Sławski IV 78; Brückner 291; Kopaliński 561; Holub—Lyer 282; БЕР III 268; Skok II 268; Bezljaj ESSJ II 128; Bern. I 695; Mikl. EW 161; Ernout—Meillet 346; Walde—Hofm. I 775—776; Frisk I 353; Boisacq 168. — Пор. *лауреат*.

ла́вра «великий православний чоловічий монастир»; — р. болг. м. *ла́вра*, п. *lawra*, ч. слн. *lavra*, слц. *lavra*, схв. *ла́вра*, стсл. *лавра*; — запозичення з середньогрецької мови; сгр. *λαύρα* «мона-

стир, монастирська келія», гр. *λαβρα* «вулиця, завулок або цілий квартал, обгороджений муром» пов'язане з *λασ* «каміння», яке зіставляється з ірл. *lā*, днн. *leia* «кам'яна плита», свн. *leia* «скеля, камінь», алб. *legë* «каміння, гірська порода».— Фасмер II 445; ГСЭ 108; ССРЛЯ 6, 17; УРЕ 7, 542; Преобр. I 426; Горяев 179; Sławski V 56; Koraliński 589; Holub—Lyer 283; БЕР III 267; Skok II 276; Bern. I 695—696; Frisk II 91; Boisacq 546, 561; Pokorny 683.

Лаврентій, *Лаврін*, [Лаврин], ст. *Лаврентеи* (1413), *Лавринъ* (XV ст.), *Лаврентий* «многолюдень ... бобковий» (1627);— р. др. *Лаврентий*, бр. *Лаўрэнцій*, *Лаўрэн*, *Лаўрын*, п. *Wawrzyniec*, *Laurenty*, ч. *Vavřines*, ст. *Laurenes*, слц. *Vavřines*, болг. *Лавренти*, *Лаврэн*, м. *Лаврентие*, схв. *Lāvrentije*, слн. *Lavrencij*, стсл. **Лавренти**;— через старослов'янську мову запозичене в давньоруську з грецької; гр. *Λαυρέντιος* походить від лат. *Laurens* (род. в. *Laurentis*) «лаврентський, житель м. Лаврента» (*Laurentum*); тлумачиться також як «увінчаний лаврами».— Сл. вл. імен 214; Беринда 218; Петровский 138; Спр. личн. імен 427; Кпаррová 117; Корещпύ 131; Илчев 295; Constantinescu 93—94.

Лавр, *Лавр*, [Ваврик, Вавр, Лаврик, Раврик, Равр], ст. *Лаворъ* (XIV—XV ст.), *Лауръ* (1443);— р. *Лавр*, бр. *Лаўр*, п. *Laug*, слц. *Laugus*, нл. *Lawro*, болг. *Лавур*, стсл. **Лавръ**;— через старослов'янську мову запозичене з грецької; гр. *Λαβρος* походить від лат. *laugus* «лавр, лавровий вінок; перемога».— Сл. вл. імен 214; Спр. личн. імен 427; Петровский 138; Илчев 295; Constantinescu 94.— Див. ще **лавр**.

лавсан (синтетичне волокно);— бр. *лаўсан*;— запозичення з російської мови; р. *лавсан* «тс.» є складноскороченим словом, утвореним на основі назви наукової установи *Лаборатория высокомолекулярных соединений Академии наук*.— КЭСРЯ 231; Голанова Наша речь 1965, 84.

[**лавусти**] «базикати, балакати» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з [*лаўта*] «дурень».

[**лаўта**] «дурень»;— результат перенесення назви [*лаўта*] «лютня»; пор. як семантичні паралелі укр. *бандура* «музичний інструмент; [телепень]», *цимбали* — [цимбал] «йолоп, телепень», р. *балалайка* (*бесструнная*) «дурень».— Пономарів Мовозн. 1973/5, 62; Scheludko 137; Crâșnală 336.— Див. ще **лаўти**.

[**лаўти**] «лютня; струнний інструмент; скрипка» Ж;— болг. *лаўта* «музичний інструмент, схожий на гітару», схв. *лѣут* «музичний інструмент, подібний до тамбура»;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *лѣутэ* «лютня», рум. *lăută* «тс.» через посередництво турецької або новогрецької мови (тур. *lâvta*, нгр. *λα(γ)ούτο* «тс.», пор. також алб. *lahútë*, нім. *Laute* «тс.») запозичено з арабської; ар. *al-'ūd* «тс.» складається з артикля *al* і іменника *'ūd* «дерево».— Scheludko 137; Vrabie *Romanoslavica* 14, 159; Lokotsch 166; Kluge—Mitzka 427; СДЕЛМ 244; Parahagi 622; DLRM 450.— Пор. **алеўта**, **лѣтня**.

лага «балка, до якої прибиваються дошки (підлоги та ін.)», [*лагун*] «стовбур під дощаним настилом дороги»;— р. бр. *лага*, п. [*tagun*] «кладка; лага під підлогою»;— очевидно, запозичення з давньоскандинавської мови; дісл. *låg* «колода; повалене дерево» споріднене з англ. *log* «колода», норв. *laag* «повалене вітром дерево» і разом з ними зводиться до пгерм. **lig-* «лежати», спорідненого з псл. *ležati*, укр. *лежати*; менш обгрунтованим було б виведення від нвн. *lāge* «пласт, шар; стеля» або від ч. *dlaha* «дошка в підлозі», як і зведення (Sławski IV 430) разом з [*лагун*] «бочка» до псл. *lagati* «ложити».— Jóhannesson 750—751; Kluge — Mitzka 440, 444.— Див. ще **лежати**.

[**лагаж**] «вид кормової трави для коней» Ж;— неясне.

[**лаганець**] «вид кухля, дерев'яна посудина з обручами», [*лаганка*] «бочонок, видовбаний з дерева, колони» Бі, [*лаганок*] «тс.» Бі, [*лагун*] «мазниця для дьогтю; високий глиняний глек Мо», [*лагунчик*] «глиняний глечик, банка» Мо;— р. [*лаган*] «невелике коритце; корито», [*лагун*] «кадка; мазниця; дов-

бане корито для годівлі свійських тварин; глиняний кухоль», бр. [лагу́н] «посудина для лляного насіння», [ла́гвіца] «невелика бочка для соління сала», п. [лаган] «корито», [лагіпес] «пляшка; посудина для пиття»;— давне запозичення з середньовісньонімецької і латинської (можливо, також безпосередньо з грецької) мов; свн. lägen «посудина для ріднини, барилка, шкіряний міх» походить від лат. lagōna (lagōna, lagēna) «глиняна або скляна посудина з тонкою шийкою, пляшка», яке зводиться до гр. λάγυνος «тс.» невідомого походження; до того ж джерела зводяться п. łagiew «бурдюк, барило», ч. láhev «пляшка», вл. ľahej «тс.», схв. [lāgav] «бочка», слн. lāgev «тс.».— Фасмер II 446; Sławski IV 424—425; БЕР III 271; Skok II 260; Bezlaj ESSJ II 119; Bern. I 685.

ла́гер «табір», [ла́гор] «тс.» Пі, ла́герник;— р. ла́герь, бр. болг. м. схв. ла́гер, п. lagier, ч. lágř, слц. слн. lāger «тс.»;— через посередництво російської мови запозичено з німецької; нім. Läger «ложе, постіль; склад, табір» (свн. lēger, двн. lēgar) споріднене з гот. ligrs «ложе, постіль», дангл. leger «лігвище, ложе», англ. lair «тс.», лат. lectus «ложе, постіль», псл. ležati, укр. лежа́ти.— Фасмер II 445; КЭСРЯ 231; Преобр. I 427; Sławski IV 26—27; Brückner 289; Holub—Lyer 279; БЕР III 269; Bern. I 684; Kluge—Mitzka 419.— Див. ще лежа́ти.— Пор. ле́гер.

ла́года «мирні, дружні відносини», [ла́гідь] «тс.» Ж, ла́годильник, ла́гідний СУМ, Г, ла́гідливий «зговірливий, миролюбний», [ла́гідний] «лагідний», [ла́гід] ([ла́годом] «лагідно»), ла́гідко́м «злагідно, дружно», [ла́годиком, ла́годком] «тс.», ла́гідніти, ла́годити «ремонтувати; ладнати», [ла́годитися] «миритися» МСБГ, зла́года «лагода; взаємна домовленість; погодженість; обладнання, пристосування», зла́гідливий СУМ, Г, зла́гідний, [зла́годливий] «зговірливий, прихильний» Бі, зла́годити «змайструвати, підготувати; [пом'якшити, уладнати; найняти, домовитися про ціну]», зла́годжений, нала́годити «привести до нормального стану; підготувати», незла́г-

да «відсутність взаєморозуміння, погодженості, різнобій; [розлад, розбрат Ж]», [нелáгода] «розлад, розбрат Ж; невдача», незла́гідний, [нелáгодний] «безладний» Ж, [пóлагода] «виправлення; улагодження», [прила́года] «прилагодження, примірювання, підготовка» Нед, [прила́годний] «порівнюваний; придатний» Нед, [прила́годити] «підготувати» Нед, [розла́года] «незлагода» Нед;— р. [ла́года] «мир, порядок, лад», бр. лагóда «лад», др. лагодити «робити приемне, потурати», п. ст. łagoda «лагідність», ч. lahoda «приємність», слц. lahoda «задоволення, розкіш, насолода», вл. ľahoda «привабливість, лагідність», нл. łagoda «принадність», схв. ла́года «відчуття приемності, безтурботність», слн. lagóda «зручність; [малоцінність; слабкість]»;— псл. lagoda «порядок, приемність»;— зіставляється з лит. lōga «раз, черга», logóti «складати, упорядковувати», лтс. lāga «ряд, порядок», lags «славний, гарний»; пов'язується, далі, з лат. languēre «бути кволим, в'ялим», laxus «кволий», гр. λαγυρός «кволий, тонкий», двн. slah «слабий» (Младенов 268; Bern. I 684); іє. *(s)leg- «в'ялий, слабий»; виводиться також і кореня god.— Фасмер II 446; Преобр. I 427; Sławski IV 426—427; Brückner 305; Machek ESJČ 317—318; Holub—Lyer 279; Holub—Kop. 198; Schuster-Šewc 759; БЕР III 269—270; Skok II 260—261; Bezlaj ESSJ II 119; Zubatý St. a čl. I 2, 102; Fraenkel 328—329; ZfSIPh 20, 57—58; Mühl.—Endz. II 436—437; Būga RR I 450.— Пор. лад, ласка.

[лаго́йка] «весняна гра, пісня на великдень»;— очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [га́глка] «гаївка» (*гагòлка, *ягòлка).— Див. ще гаї́вка.

лагомі́на, лагомі́нець — див. ле́гу-міни.

лагу́н, лагу́нчик — див. лагане́ць.

лагу́н — див. ла́га.

лагу́на «неглибока морська затока»;— р. бр. болг. схв. лагу́на, п. ч. вл. lagūna, слц. слн. lagūna;— запозичене, можливо, через посередництво росій-

ської і, далі, німецької мов (н. Lagüne «лагуна») з італійської; іт. laguna «лагуна» походить від лат. lacūna «калюжа», пов'язаного з lacus «озеро», спорідненим з ірл. loch «тс.», дангл. lagu «море, ріка, вода», гр. λάκιος «став, яма», псл. loky «калюжа», болг. локва, схв. локва, слн. lókva, стсл. локы «тс.». — СІС 381; Фасмер II 447; КЭСРЯ 231; Преобр. I 427; Горяев 179; Sławski IV 27; Kopański 552; Holub—Lyer 279; Holub—Kop. 198; Младенов 278; БЕР III 271; Battisti—Alessio 2152; Ernout—Meillet 337; Walde—Hofm. I 747—748; Frisk II 75—76; Boisacq 552.— Пор. лак².

лад «порядок; розташування, розміщення; спосіб, зразок, манера; система суспільного, державного укладу; поперечні поділки на грифі щипкових інструментів; клавіші; [розпорядження]», [ладня] «майстерня, цех» Ж, ладен СУМ, Г, ладний «гарний, вправний; схильний, охочий що-небудь зробити» СУМ, Ж, ладком «так, як треба», [ладом] «до ладу, толком», ладити, ладитися «удаватися», ладнати, [ладувати] «лагодити, робити щось придатним до вжитку»; безладдя, [владнувати] «уладнати» Ж, доладний, [здада] «злагода», [здадде] «згода, мир» Пі, [зладити] «підготувати» О, [зладитися] «взятися до чогось» О, [налад] «відповідно, згідно, подібно» Ж, наладка, наладчик, наладити, нелад, неладний, нелад, недоладний, [недоладу] «не так, як слід; не до речі», неполадка, облада «обладнання», обладнання, обладунок «спорядження», обладжувати, обладнати, обладувати «обладнати, спорядити», [перелад] (у виразі: нема ні ладу, ні переладу «ні ладу, ні складу») СУМ, Г, переналадка, [поблад] «лад, порядок», прилад, [приладень] «витвір, продукт» Нед, приладка, [приладник] «той, хто остаточно обробляє» Нед, приладдя, [приладний] «який уміє підвестися, вкрадливий», рбзлад, розладдя, улад «до речі, влучно»;— р. бр. лад, п. вл. lad, ч. слц. (заст.) lad;— псл. (пн.) [ladъ, lada] «порядок; згода; заручини»; можливо, відієслівне утворення від laditi «домовлятися, ладити» (Sławski IV 416—

417; Machek ESJĀ 317; Vaillant Gr. comp. I 302); пов'язується з псл. lagoda «порядок»;— вважається також (ЭССЯ 14, 10—12) утвореним з приставки займенникового походження la- (<*(o)lō-, пор. [лбни] «минулого року») і кореня d- (<іе. *dhē- «ставити»).— Фасмер II 447; Преобр. I 428—429; Brückner 305; Holub—Lyer 278; Holub—Kop. 198; Schuster—Sewc 758; Zubatý St. a čl. I 2, 102; БЕР III 272—273; Младенов 268; Nemes Sławia 49/2—3, 120—123; Bern. I 683; Mikl. EW 159.— Пор. лагода, Лада¹.

Лада¹ «давньослов'янська богиня шлюбу», ладо «коханий, любий» (пестлива назва чоловіка, дружини, дитини), [ладкальниця] «виконавиця весільних пісень», [ладканка] «весільна пісня; пісня взагалі Ж», [ладовний] (у сполученні [ладовні пісні] «весільні пісні; пісні взагалі») Ж, [ладкати] «співати весільні пісні», [ладувати] «тс.» ВеЗн, ладо! ладо! дід-ладо! (приспів у піснях);— р. лада «мила, кохана; дружина», др. лада «дружина, чоловік», п. lada «радісна пісня», ч. ст. lada «дівчина», слц. Lada «слов'янська богиня кохання», вл. Lada «тс.», болг. лада «міфічна істота — символ весни; дівчина, яка співає обрядову пісню», схв. лада «дружина»;— псл. lada «коханий, кохана; дружина, чоловік», пов'язане з ladъ, laditi;— далі зіставлялося з лік. lada «жінка, дружина» (Георгиев ВЯ 1954/4, 65), з лит. ardyti «розбирати, руйнувати» (Потебня РФВ 7, 226—241), ulduoti «воркувати», pualdėti «пролунати» (Bezzenberger ВВ 21, 315); висловлювалося сумнівне припущення про малоазійське походження (Polák LF 70, 27; Machek ESJĀ 317; Holub—Kop. 198); помилково пов'язувалося з іе. *vladha (укр. vláda) (Будимир Зб. филоз. Беогр. ун-та 2, 1952, 262).— Фасмер—Трубачев II 447; КЭСРЯ 231; Преобр. I 428; Sławski IV 419—421; Brückner 305; Holub—Kop. 198; БЕР III 273—274; Младенов 268; Skok II 258; Bezlaj ESSJ II 118; Трубачев Терм. родства 99—102; ЭССЯ 14, 9; Критенко Вступ 524; Bern. I 682; Менгес 196—198.— Див. ще лад.

Лада² (жіноче ім'я);— р. бр. Лада, п. Lada, схв. Ляда;— пов'язане з др.

лада «дружина». — Спр. личн. имен 505; Кпаррová 241. — Див. ще Ла́да¹.

[ла́да] «рундук, скриня; шухляда Ж, Мо; труна ДзАтл I», [ла́дар] «килимок, рядно, яким накривають скриню» Мо, [ла́дарчик] «тс.; килимок, який прибивають біля ліжка» Дз, [ла́диця] «шухляда» ДзАтл II; — бр. [ла́да] «пристрій для перенесення важких речей», п. lada «прилавок; (спец.) ящик», ч. [lada] «скриня», слц. láda «тс.», полаб. lodo «скриня; труна; чорнильниця», схв. ла́дица «шухляда», слн. [lada] «скриня»; — через посередництво польської і, можливо, молдавської мов (молд. ла́де «скриня» через уг. láda) запозичено з німецької; н. Láde «рундук, скриня, шухляда» пов'язане з laden «вантажити». — Дзензелівський УЗЛП 158—159; НЗ УжДУ 13, 105; Sławski IV 20—21; Brückner 289; Bezlaj ESSJ II 118; Bern. I 682; СДЕЛМ 229; Kluge—Mitzka 418. — Див. ще ладува́ти. — Пор. ля́да¹.

ла́дан «ароматична смола, яку використовують для куріння в релігійних обрядах» СУМ, Ж, ла́данка «мішечок з ладаном або зіллям», [ла́дон] «ладан» Ж, [ла́даніти] «курити ладаном»; — р. бр. болг. діал. ла́дан, др. ладанъ, п. ladanum, слц. ladan, ч. ladanum; — запозичене у давньоруську мову з грецької; гр. λάδανον «смола чагарника λήθος» є словом семітського походження; пор. ар. lādan «запашна смола», ассір. ladan; зіставлення з гр. ἄλθαίνω «зілляю» (Горяев Доп. 2, 22) помилкове. — Фасмер II 447; ГСЭ 3, 110; ССРЛЯ 6, 23; КЭСРЯ 230; Преобр. I 428; Горяев 179; Sławski IV 77; БЕР III 275; Bern. I 682; Walde—Hofm. I 779; Lokotsch 102.

ла́данник (бот.) «чист, Cistus L.»; — р. ла́данник, бр. ла́даннік, п. laudan, болг. лавда́н; — похідне утворення від ла́дан; назва зумовлена тим, що ця рослина багата на запашні ефірні олії і смоли (Словн. бот. 296). — Sławski IV 77; БЕР III 264. — Див. ще ла́дан.

[ладе́нный] (у словосполученні [л. млин] «млин на плоті»); — видозмінене запозичення з російської мови; р. ладе́йная (мельница) «плавучий (млин), який працює без греблі» є похідним від

р. ладья́ (лодья́) «човен», спорідненого з укр. [лодь] «тс.» (див.).

[ла́дига] «велика скибка (хліба)» Ж; — афективне утворення типу [парди́га] (парти́ка) «тс.» неясного походження.

ла́дка¹, (частіше мн.) ла́дки (дит.) «долоні», [ла́ді] «тс.», [ла́да] «долоня» Бі, [ла́дбня] «тс.» Л, Ж, [ла́дуся] (зменш.) Бі; — р. ла́душки «ладки (дитяча гра)», бр. ла́дкі «тс.»; — зменшено-пестлива форма від [ла́дбня], яке виникло внаслідок метатеми у слові долбня (можливо, під впливом [ла́дкати] «співати весільні пісні (плескаючи в долоні)» і под.). — Лукинова Етимология 1984, 120. — Див. ще до́лбня¹.

[ла́дка²] «вид черепашки, Venus» Ж; — утворене лексико-семантичним способом від [ла́дка] «оладка»; назва зумовлена формою черепашки, яка нагадує оладку. — Див. ще ола́дка.

ла́дка³, ла́дік — див. ола́дка.

[ла́довніця] «панахида» Ж; — очевидно, похідне утворення від [ла́да] «труна». — Див. ще ла́да.

[ла́дожник] «бодяга, прісноводна губка, Spongilla»; — неясне.

[ладува́ти] «вантажити; заряджати», [ля́дова́ти] «тс.» Бі, [ла́дівнік] «пакувальник Ж; вантажник О», ла́дівніця «патронташ», ла́дунка «тс.; [сумка Пі]», [ла́дун] «в'юк (?); вантажник Ж», [ла́дунок] «вантаж», [ля́дунка] «сумка Пі»; — п. ładować «вантажити; набивати; заряджати», ч. ládovat «набивати; заряджати», слц. ládovat' «заряджати; вантажити», болг. ла́дунка «патронташ»; — запозичене з середньовісньонімецької мови, можливо, через посередництво польської; свн. нвн. laden «вантажити; заряджати» споріднене з дісл. hlaða «комора, сарай», двн. hladan «вантажити», лит. klóti «слати; (тех.) укладати», псл. klasti, укр. кла́сти. — Шелудько 36; Sławski IV 421—422; Brückner 289; Holub—Lyer 278; Kluge—Mitzka 418; Fraenkel 275; Bern. I 507. — Див. ще кла́сти. — Пор. ла́да, ля́да¹.

[ла́дянка] «частина повісма, жменя льону або коноплі», [ла́дінка] «тс.» Ж; — не зовсім ясне; можливо, утворене

від [лáда] «долоня», лáдка «тс.»— Див. ще лáдка¹, долóня¹.

лаж «надбавка до номінальної вартості золотих грошей; перевищення курсу цінних паперів проти їх номінальної вартості», [лáже] «тс.» Ж;— р. бр. лаж, п. [лажа], ч. láže, ч. слц. ážio, болг. áжио, схв. áжија;— через посередництво російської мови запозичено з італійської; іт. l'aggio «ажіо, лаж, прибуток» запозичене в даному разі разом з артиклем.— СІС 382; Фасмер II 448; Преобр. I 429; Sławski V 73—74; Machek ESJČ 322; Holub—Lyer 283.— Див. ще **ажіотаж**.

[лаз] «лука; лісова галявина; сіножать МСБГ; молодий ліс, молода поросль на місці вирубаного лісу МСБГ; поле далеко від села О; хата на сіножатах далеко від села О; стежка в густих зарослях, якою звичайно ходять звірі», [лáзи] «сінокоси в гірських лісах ВеЛ; лісова галявина О; поле, залишене на пасовище О; шматки поля між потоками або на верхах гір О; наділи полів, ділянки», [лазівка] «вид гриба, що росте на галявині», [лазкі] «шматки поля за смугами, що тягнуться від села» О, [полазók] «галявинка в чорному лісі»;— р. [лаз] «лісова стежка; тісний прохід; місце, де проходять звірі», [лáзіна] «галявина серед лісу; смуга, розчищена в лісі для посіву хліба», п. [laz] «прохід ведмедя; пасовисько; низька болотна місцевість, заросла чагарником; орна земля після випалення зарослів», ч. laz (láz) «просіка; лісова ділянка, перетворена в поле; поле біля лісу, на косогорі; пасіка», слц. laz «ділянка землі; гірське селище; поле біля лісу», вл. laz «цілина», нл. laz «пасовисько; піднята цілина, пустка», м. лаз «розкорчоване місце», схв. лáз (лáз) «стежка; невелике поле в горах; розкорчоване місце в лісі; місце в лісі з наваленими деревами», слн. láz «розкорчоване місце; цілина на місні колишнього лісу або чагарника»;— псл. lazъ «місце, розчищене від лісу; лісова галявина», пов'язане з laziti «лазити», lězti «лізти»; очевидно, одне з групи споріднених етимологічних гнізд, що об'єднуються навколо первісного індоевропейського кореня з

рухомим s—*(s)-l-/l-s- (не рахуючи огласовки, інфіксації і розширення) з загальним значенням «блукати, шукати, збирати, полювати»; значення «стежка, прохід» у слові [лаз] розвинулись вторинно під впливом сучасного значення дієслова *laziti*;— з інших етимологічних гнізд цієї групи в першу чергу можуть бути наведені лат. lego «збираю», гр. λέγω «тс.»; дісл. lesa «збирати», дангл. loes «пасовисько»; псл. lěsz «ліс», лтс. lėsa «склад хліба, льону» та ін.; менш переконливим здається виведення безпосередньо від псл. laziti «лазити, лізти, повільно чи з труднощами пересуватися» (Фасмер II 449; Skok II 278—279; Верн. I 696—697), а також зіставлення з гр. λαχαίνω «копаю», ірл. log «долина, заглибина» (Chapren-tier AfSIPh 37, 53—54; Petersson Arg. Arm. St. 132), з лтс. lėzs (lėzns) «плоский, рівний», дісл. lág «низький» (Machek ESJČ 322; Trautmann 161) та ін.— Мельничук Етимологія 1984, 144; Маковский Етимологія 1965, 259; Sławski V 56—58; ЭССЯ 14, 72—76.— Пор. **ласий¹, лізти, ліс**.

[лазані] «варениці, галушки» Мо, [лазанкі] «тс.» Л, Мо, [лазúnка] «варениця»;— бр. [лазанки] «відварені борошняні коржики», п. łazanpki «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з італійської; іт. lasagna «локшина, лапша» виникло з лат. *lasania «різновид локшини», утвореного від lasanum «посудина, горщик», що зводиться до гр. λάσανον «кухонна тринюга; горщик» неясного походження.— Sławski V 60; Brückner 308; Sł. wyg. obcych 406; Battisti—Alessio 2171; Walde—Hofm. I 766; Frisk II 87.

Лазар, [Лáзорь, Лáзур], ст. Лазоръ (1426), Лазарь, Лазарь (1436), Лáзарь «кому помочник е(сть) Б(ог)ъ» (1627);— р. Лáзарь, бр. болг. м. Лáзар, др. Лазарь, п. Łazarz, ч. Lazar, ст. Lazař, слц. Lazár, схв. Лázār, слн. Lazar, стсл. Лазорь, Лазорь;— через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Λάζαρος походить від гебр. 'El'ázār «бог поміг».— Сл. вл. імен 214; Беринда 218; Фасмер II 442; Петровский 138; Спр. личн. імен

428; Knappová 117; Kopaliński 562; Kopečný 90; БЕР III 279—280; Bern. I 696; Constantinescu 94; Klein 872.

лазар «жебрак», *співати лазаря* «скаржитися»;— р. [лазарь] «підлесливий жebroк; лицемір; святенник», *лазаря петь* «скаржитися», [лазарить] «випрошувати, жебракувати», п. łazarz (заст.) «болящий; злидар», ч. lazar, слц. lažar, схв. lažar «тс.»;— утворене від імені біблійного персонажа Лазаря, який став символом бідняка, що переносить багато страждань.— Фасмер II 449; Преобр. I 429; Sławski V 61; БЕР III 280; Meillet MSL 11, 182—183; Bern. I 696.— Див. ще **Лазар**.

лазарет, *лазаретник* «хворий у лазареті»;— р. болг. м. *лазарет*, бр. *лазарет*, п. lazaret, [lazaret], ч. слц. vl. lazaret, схв. *lazaret*, слн. lazarét;— через посередництво російської або польської, а також верхньонімецької або французької мов (нвн. Lazarett, фр. lazaret) запозичено з італійської; іт. lazzaretto, [lazaretto] виникло з nazareto «лазарет» (від назви костюлу Santa Maria di Nazaret «богоматері Марії Назаретської», при якому в XV ст. була лікарня для хворих на проказу) під впливом імені Lazzaro «Лазар», [Lazaro] «тс.», хворого на проказу жебрака в євангельській притчі, покровителя хворих на проказу.— СІС 382; Фасмер II 449; КЭСРЯ 232; Преобр. I 429; Sławski IV 81—82; Brückner 291; Holub—Lyer 283; Kopaliński 562; БЕР III 280; Kluge—Mitzka 428; Klein 872.

[лазбїти] «вирізати стільники» Ж;— р. [лазбень] «джбан, скриня у вигляді діжки з кришкою», [лазбка] «діжечка для меду», [улазить (борти)] «лазити по бортах, підрізаючи стільники», [улаз] «підрізка, виїмка стільників з вуликів», бр. [лазбень] «вид діжки для меду», др. *лазити* «виймати мед з вулика», п. laźbic «підрізати стільники», laźbień «лавочка, на яку сідає бортник, підрізаючи стільники»;— очевидно, похідне утворення від не зафіксованого в українській мові іменника *лазба «лазіння в борт для виймання меду» (пор. п. ст. lažba «збирання бджіл, вибирання меду з борті»), пов'я-

заного з *лазити*.— Фасмер III 449; Преобр. I 429; Sławski V 69—70; Brückner 308; ЭССЯ 14, 77; Bern. I 697.— Див. ще **лазити**.— Пор. **лаз**.

лазер «оптичний генератор, джерело вузького потужного пучка світла певної частоти»;— р. бр. болг. *лазер*, п. ч. слц. laser, слн. lašer;— запозичення з англійської мови; англ. laser «тс.» є аббревіатурою, утвореною з початкових букв п'яти слів: light amplification (by) stimulated emission (of) radiation «посилення світла за допомогою стимульованого випромінювання».— СІС 382; КЭСРЯ 232; Kopaliński 558—559; Klimeš 400, 432; БЕР III 281; Klein 867.— Пор. **мазер**.

лази (етнографічна група грузинів, чани), *лаз* «представник чанської (лазької) етнографічної групи», *лазка*;— р. бр. *лазы*, п. lazyjski «лазький», болг. *лаз*;— запозичення з чанської мови; чан. *лази* є самоназвою чанів.— Кизирна Яз. нар. СССР IV 62; БЕР III 279.

лазити, *лаз* «вузький отвір, через який можна пролізти, пройти», [лаза] «лінивий бродяга» Ж, [лази] «лазіння», [лазиво] «бортницька драбина з мотузки Ж; пристосування для самопідйому бортника на дерево Ник», [лазило] «тс.» Ж, *лазівка*, [лазнюк] «повзун (дитина або каліка) Пі, [лазня] «низька хатина з маленьким входом, куди можна тільки пролізти; яма для зберігання хліба; печера Ч», [лазіун] «той, що добре лазить по деревах», *лазуні* (орн.) «ряд птахів, на ногах яких є пристосування для лазіння», [лазіюка] «змія» Ж, [лазія] «тс.» Ж, [лазній] (прикм. у словосполученні [лазня ніч] «частина печі, на якій просушують зерно, а взимку сплять»), *лазом* «просуваючись по поверхні усім тілом», [влазитися] «вміщуватися, входити» Ме, *влазливий* «влізливий», *вілаз* (у звороті *вилазу нема* «не можна пройти»), *налазити* «налізати; нав'язуватися, набридати», *налазливий*, *невлазний*, *непролазний*, [облаз] «гола стрімка скеля, круча», *перелаз*, *підлаз* «підземний хід», *підлазистий* «підлесливий», [полазіюка] «каліка, що повзає», *пролаз* «невеликий отвір, куди можна пролізти», *пролазка* «тс.», *пролаза*, *про-*

ла́зливий, прола́зництво, [ула́зище] «печера» Ч, *ула́зливий* «влізливий», *[улазній]* «такий, у який влазять»;— р. *ла́зить*, бр. *ла́зіць*, др. *лазити* «ходить, повзати», п. *łazić* «лазити; тинятися, вештатися», ст. *pałazić* «знаходити», ч. *[laziti]* «лазити, повзати», слц. *lazit'*, вл. *lazyc*, нл.² *lazyc*, болг. *ла́зя*, «тс.», м. *ла́зи* «повзає», схв. *ла́зити* «повзати; плентатися», слн. *láziti* «тс.; повільно рухатися», стсл. *ла́зити* «лазити, повзати»;— псл. *laziti* «лазити», давніше «вештатися, блукати; збирати; полювати», пов'язане з *lazь* «лісова галявина; місце, розчищене від лісу», ітератив до *lězti* «лізти».— Фасмер II 450; Sławski V 64—66; Brückner 308; БЕР III 283—284; ЭССЯ 14, 64—67; Bern. I 697; Мельничук *Этимология* 1984, 144.— Див. ще *лаз*.— Пор. *лізти*.

ла́зня «баня», *[лазнік]* «банщик», *[лазніок]* «тс.»;— р. *[ла́зня]*, бр. *ла́зня*, п. *łaźnia*, ч. *lázeň*, ст. *lāzn, lāzna, lāzně*, вл. нл. *laznja*;— псл. *laz(ь)нь, lazьnja*, пов'язане з дієсловом *laziti* «лазити»; пор. укр. *[ла́зня]* «низька хатина з маленьким входом, куди можна тільки пролізти», р. *[ла́зня]* «сходня, драбника»; назва могла бути зумовлена тим, що в лазнях залізали на полиці, щоб попаритися; непереконливим є виділення в цьому слові кореня *la-* з *lavə-, наявного в лат. *lavāre* «мити» і в хет. *laḥuāi-* «лити» (Machek ESJĈ 322; Slavia 21, 282; Ondruš Slaw. Wortst. 121; Holub—Lyer 283).— Москаленко *МІЛ* 27; Кравчук *УМШ* 1960/6, 61; Фасмер II 450; Sławski V 71—73; Brückner 308; Holub—Kop. 200; Schuster-Šewc 767—768; ЭССЯ 14, 67—69; Bern. I 697; Schrader *Realexicon* I 74; Zelenin *AfS!Ph* 32, 601.— Див. ще *ла́зити*.

[лазók] «металеве грузило на сітках»;— результат видозміни давнішого *[*глазok]* (*[глазкі]*), пор. др. *глазъкъ* «кулька»), зближеного з дієсловом *ла́зити*.— Див. ще *глазкі*.

лазу́р «блакить; блакитна фарба», *[лазу́рик]* «синька» Ж, *[лазу́рко (Me), лязу́рик Ж, лязу́рок]* «тс.», *лазурит* «мінерал темно-синього кольору», *[лазу́ревий]* «блакитний» Ж, *[лязирко́ваний]* «підсинений» МСБГ;— р. *лазу́р*

«лазур», *[лазо́рь]*, бр. *лазу́рак* «блакить; блакитна фарба; синька (для білизни)», др. *лазу́рь* «блакитний колір, блакитне поле тканини», *лазо́рь* «тс.», п. *lazur* «блакить», *lazurek* «синька», ч. *lazur* «блакить; синя фарба», слц. *lazúr* «блакитна фарба», вл. *lazuga* «лазур», болг. *лазу́р* «блакить», м. *лазу́р* «тс.», схв. *лазу́р* «синя фарба», слн. *lazúga* «блакить, блакитна фарба»;— через посередництво польської, середньовісньонімецької (свн. *lāsūr(e), lāzūr(e)* «лазурит; блакитний колір») та середньолатинської мов (слат. *lazurium, lasurium*) запозичено з арабської; араб. *lāzward* походить від перс. *lādźwārd* «тс.»; для др. р. *лазо́рь* припускається посередництво середньогрецької мови (сгр. *λαζούρο(ν)* «лазуровий камінь»); менш обґрунтована думка про тюркське посередництво (Mikl. EW 161).— СІС 382; Richhardt 74; Фасмер II 450; ГСЭ 3, 111; Преобр. I 430; Sławski IV 82—83; Sl. wyg. obcych 422; Machek ESJĈ 322; БЕР III 282; Bern. I 696; Matzenauer 238; Kluge—Mitzka 42; Lokotsch 104.

[лазу́ряка] «лісовий розбійник (?)»;— не зовсім ясне; можливо, залишок давньої назви, пов'язаної з псл. *laziti* у значенні «вештатися; полювати; здобувати»; менш імовірний зв'язок з *ла́зар* «жебрак».

[лаі́стий] «чорний» (про овець та їх вовну); сірий, сивий МСБГ», *[лагі́стий]* «тс.» ВеУг, *[лаі́стиця]* (гатунок овчини) Доп. УжДУ IV;— п. *[laisty]* «чорний», ч. *[lajal]* (назва чорної вівці), *[lajka]*, слц. *[lajka]* «тс.», схв. *[lājla]* (назва чорної вівці, кози), *[lājast]* «чорний» (про вівцю);— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *лай* «темно-сірий», рум. *lái* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; здебільшого виводиться від лат. *labes* «чорна пляма»; вважається також (Габинский *Вост.-сл.-молд. взаим.* II 134; Skok II 261) словом ілліро-фракійського походження (пор. алб. *lajë* «чорна вівця»).— Scheludko 137; Vrabie *Romanoslavica* 14, 158; Crânjala 335; Machek ESJĈ 318; Bern. I 686; Mikl. EW 159; СДЕЛІМ 229.

ла́йба — див. *ле́йба*.

ла́йбик — див. *ле́йбик*.

лайбія — див. **альбія**.

[лайда́к] «убога, бездомна людина; ледащо», [лайда́ка] «жебрак, обідранець; шахрай» Ж, [лайда́чина] «тс.» Ж, [лайда́цтво] «шахрайство, розпушта; набрид» Ж, [лайдакува́тий], [лайдакува́ти], [лайда́читися], [лайда́чити] МСБГ, [розлайдакува́тисся] Нед;— р. [лайда́к] «ледащо; шахрай», бр. *лайда́к* «ледащо, п'яниця»;— запозичення з польської мови; п. *łajdak* «ледащо, голодранець, гультай, шахрай» загальноприйнятої етимології не має; здебільшого, як і слц. *łajdák* «тс.», виводиться від ч. *lajdák* «неохайна, недбала, непорядна людина, ледар», пов'язаного з *lajdati se* «тинятися без діла, вештатися» і, очевидно, з [landati se] «тс.», що зводяться до нвн. *landern* «бродити, тинятися», похідного від *Land* «земля»; пор. також слн. [lajdər] «бродяга»; разом з тим деякі автори (Москаленко УІЛ 31; Лаучюте 16—18; Преобр. I 430; Карский Белорусы I 134—135; Потєбня К ист. зв. 2, 99) вбачають тут запозичення з балтійських мов (лит. *laidōkas* «розпусник, ледащо, п'яниця» та ін.).— Richhardt 72; Фасмер II 451; Sławski IV 435—436; Brückner 305—306; Holub—Kop. 198; Holub—Lyer 279; Bern. I 686.— Див. ще **ланда**.

лайка¹ «порода мисливських і сторожових собак»;— бр. *лайка*, п. *łajka*, ч. слц. *łajka* «тс.», слн. *lájka* «північний пес»;— запозичення з російської мови; р. *лайка* «порода мисливських собак» пов'язане з дієсловом *лایать* «гавкати» (собаки цієї породи багато гавкають);— ҚЭСРЯ 177; Преобр. I 439; Желтов ФЗ 6, 66; БЕР III 285.— Див. ще **лایати**.

лайка² (сорт м'якої шкіри);— бр. *лайка*, п. *łajka*;— запозичення з російської мови; р. *лайка* «тс.» пов'язується здебільшого з назвою *лайка* «собака», оскільки цей сорт шкіри виробляється частково з собачої шкіри; разом з тим останнім часом була висловлена думка (Варбот РР 1974/2, 100—102) про походження від п. заст. *łojka* «лайка», пов'язаного з *łoić* «обробляти жиром», *łoj* «жир».— Фасмер II 451; Преобр. I 430; Желтов ФЗ 6, 66.— Пор. **лэйка¹**, **лэй**.

лэйно «кал, послід; кізяк, гній; нечистоти УРС, Ж; ряднина, в якій переносять сміття Л», [лэйла́к] «кізяк», [лэйна́к] «тс.», [лэйня́к] «тс.»; (ент.) жук-гнойовик, *Geotrupes stercorarius* L., [лэйні́ця] «гнойова муха, *Scatophaga merdaria*» Ж, [лэйню́г] (ент.) «гнойовик» ВеНЗн, [лэйня́р] «тс.» тж;— р. [лэйно] «нечистоти в нутрошах тварини», бр. [лэйно́] «послід; білизна для прання; ряднина», др. *лаино* «цегла; кізяк», п. *łajno* «лэйно», ч. ст. слц. *lájno*, болг. *лэйно́*, м. *лаино*, схв. [lájno], слн. *lájno* «тс.», стсл. *лаино* «цегла; лэйно»;— псл. **lajno* < **lōj-ino*;— зіставляється з прус. *laidis* «глина», двн. *leimo* «тс.», Ітм «клей; вапно», нвн. *Lehm* «глина», *Leim* «клей», дісл. *leig* «глина», дангл. *lām* «перегній, гумус», англ. *loam* «суглинок; глина і пісок з перегноєм; глина для цегли», лат. *līno* «мажу, обмазую», Ітmus «баговиння, мул; бруд, нечистота», гр. *ἀλίνω* «мажу, намазую»; іє. **lei-/*le-* «мазати»; цей корінь у відповідних словах ототожнюється з іє. **lēi-* «лити» (ЭССЯ 14, 22—23; Machek ESJČ 325; Варбот Этимология 1972, 47; Сл. языкозн. 1983, 64).— Фасмер II 451—452; Свяжынскі Белар. лінгв. 9, 62; Sławski IV 437—438; Brückner 306; Holub—Kop. 201; БЕР III 286—287; Младенов 269; Skok II 262; Bezlaj ESSJ II 121; Bern. I 687.

[лэйту́к] «молоде козеня»;— очевидно, результат видозміни молд. *вэту́й* «козеня (однорічне)» (рум. *vătúti*, *vătúte* «молодий папок; однорічна коза до окоту»), з яким пов'язане укр. [вату́йка] «однорічна коза»; кінцеве *-ук* з'явилося за аналогією до слів типу *яри́чк* «ягня, баранчик».— Див. ще **вату́йка**.

лак¹ «плівкотвірний розчин, яким покривають поверхню», *лакува́льник*, *лако́ваний*, *лакува́льний*, *лакува́ти*;— р. *лак*, ст. *лекъ* «лак», бр. болг. м. *лак*, п. *lak* «сургуч», ч. слц. вл. нл. *lak*, схв. *lák*, слн. *lák*;— через посередництво російської і німецької, французької або голландської мов (н. *Lack*, фр. *laque*, гол. *lak*) запозичено з італійської; іт. *lassa* (< слат. *laca*) через ар. *lakk* «лак, сургуч», перс. *lak* «(червоний) спиртовий лак; сургуч» зводиться до сінд. *lakkhā*

< дінд. lākṣā «лак (з червоної фарби і якоїсь смоли)». — Булаховський Нариси 115; СІС 382; Фасмер II 452; Преобр. I 432; Горяев 180; Sławski IV 29—30; Brückner 289; Machek ESJČ 318; Holub—Lyer 279; Holub—Kop. 198; Bezlaj ESSJ II 121; БЕР III 288; Kluge—Mitzka 417; Lokotsch 103; Klein 856.

лак² «озеро в плавнях» Дз, [лачóк] «низина, що не обробляється» Гриц; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. лак (рум. lac) «озеро, став» походить від лат. lacus «тс.; ванна, діжка, яма», спорідненого з гр. λάκκος «став для водоплавної птиці; яма, рів; водойма, басейн», дкорн. брет. lagen «море, озеро, став», дангл. lagu «море, річка, вода», дірл. loch «озеро, став, калюжа», стсл. локы «дощова вода, калюжа». — СДЕЛМ 230; Puşcariu I 81; DLRM 443; Walde—Hofm. I 748. — Пор. лагуна.

лакáта¹ «замок» Ж, [лакáтош] «слюсар» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. lakat «висячий замок» (lakatos «слюсар») походить від фр. ст. loquet «замок», утвореного від loc, слова германського походження, пор. днідерл. lok, споріднене з дісл. lok (luka) «тс.», свн. loh «замок, отвір», гол. luik «люк»; помилкове виведення (Пономарів Мовозн. 1973/5, 62; Фасмер ГСЭ 3, 111) від гр. λακάτα (ήλακάτη) «веретено». — Чопей 167; MNTESz II 709—710; Bárczi 184; Dauzat 442—443; Jóhannesson 743. — Див. ще люк.

лакáта² «вид рибальської сітки» Ж, [лакáтка] «пристрій для ловлі риби; хватка» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з [лакáта] «замок».

лакéй, лакéйство, лакейчýк «лакей, лакей-хлопчик», [лакеювáтий] «з лакейською душею», лакéйствувати, лакейчукувáти, [лакеювáти]; — р. бр. болг. лакéй, п. loкај, [loкај], ч. слц. loкај, вл. laкај, м. лакéј, схв. лáкéј, слн. la-káj; — через посередництво російської і, можливо, голландської мов (гол. lakei) запозичено з французької; фр. laquais «лакей» походить від ісп. lacayo, яке через нгр. оύλάκης «тс.» зводиться до тур. ulak «кур'єр, гонець, вистовий». — Фасмер II 452; КЭСРЯ 232;

Преобр. I 430—431; Sławski IV 325—326; Brückner 301; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 292; БЕР III 290; Matze-pauer 243. — Пор. льокай.

лакéрда «порода морської риби; тунець, Thynnus vulgaris Ж»; — р. [лакéрда] «вид тунця», болг. лакéрда «велика морська риба з родини скумбрієвих; лосось, сьомга», м. лакерда «вид морської риби; мінога», схв. лáкeрда, [лòкeрда], слн. [lakárda] «тс.»; — запозичення з новогрецької мови; нгр. λακέρδα «тунець» походить від лат. lacerta «різновид морської риби; ящірка», пов'язаного з lacertus «м'язи плеча» (за ознакою гнучкості, рухливості), яке зіставляється з лит. lėkti «летіти; бігти», лтс. lėkt «летіти, стрибати», свн. lecken «брикати(ся), скакати», норв. [lakka] «дріботіти, стрибати на одній нозі». — Фасмер II 452; ГСЭ 3, 112; БЕР III 290; Bern. I 687; Младенов 269; Meyer Neugriechische Studien III 37; Walde—Hofm. I 743—744.

лакíза (знев.) «лакей», лакúза, [лакíзка] Пі, Ж «тс.», [лакúзитись] «підлещуватися»; — р. [лакúза, лакíзля]; — варіанти семінарського слова *лакус (р. лáкус), утвореного від лакéй за допомогою латинського закінчення -us. — Фасмер II 452; Преобр. I 430. — Див. ще лакéй.

лакмус; — р. бр. болг. м. лáкмус, п. ч. слц. вл. lakmus, схв. лáкмус, слн. lákmtus; — через посередництво російської мови запозичено з нововерхньонімецької або голландської; нвн. Láckmtus походить від гол. lakmoes «лакмус», яке продовжує снідерл. leestmos, що складається з основи дієслова leken «текти, протікати, стікати краплями», похідного від прикметника leek «такий, що пропускає рідину, з течею», спорідненого з дісл. lekg, дангл. hlec «тс.», свн. lak «рідкий», нвн. leek «з течею», та іменника moes «кашоподібна страва», спорідненого з двн. свн. moos, днн. свн. дфриз. дангл. mos «тс.». — СІС 382; Фасмер II 453; Sławski IV 31; Holub—Lyer 279; Kopaliński 553; БЕР III 290—291; Kluge—Mitzka 417—418.

лакодán «пічний горщик» (в загадці «Був собі пан лакодán, весь

світ годував»);— очевидно, складне слово, утворене, можливо, з основ іменника *лако́мство* та дієслова *да́ти*; букв. «той, що дає лакомства (їжу, ласощі)».

лако́мий «привабливий, смачний, ласий» СУМ, Г, [*лакім*] «ласий» Ж, [*лакітний* Ж, *лако́мний* Ж, ВеБ] «тс.», [*лакімство*] «ласолоубство» Ж, [*лакітка*] «ласощі», [*лакома* Л], *лако́мство* СУМ, Г, [*лакостки*, *лакоти* Пі, *лакотки* Л] «тс.», [*лакомець*] «зажерливий, жадібний» ВеЛ, [*лако́мість*] «апетит» МСБГ, [*лакнутити*] «відчувати голод Бі, Пі; бути жадібним Бі», [*лако́мити*] «годувати ласощами», *лако́митися* СУМ, Г;— р. *лако́мый*, бр. [*лако́мый*], др. *лако́мый*, п. нл. *lakomu*, ч. слц. *lakomý* «скупий, жадібний», вл. *lakomu*, *lakomny*, болг. м. *лаком*, схв. *лаком*, слн. *lakom*, стсл. *lakomъ*;— псл. **olkomъ*, пасивний дієприкметник теп. ч. від дієслова **olkati* «бути голодним, жадати»;— споріднене з лит. *alkti* «бути голодним, жадати», *alkanas* «голодний», лтс. *alkt* «бути голодним, жадати», *alka* «голод», *alkans* «голодний, жадний», прус. *alktins* «охлялий, голодний», двн. *ilgi* «голод»; іє. **el-/ol-*; недостатньо обгрунтованим є зіставлення з ірл. *olc* «поганий», гр. *ὀλέω* «знищую, гублю», лат. *ulciscor* «мщу, караю», *alo*, -*ere* «годує, харчує» (Rozwadowski Qu. Gr. I 423; Pedersen Kelt. Gr. I 126; Ляпунов ИОРЯС 31, 32).— Фасмер II 453; Преобр. I 431; Горяев 180; Sławski IV 443—445; Brückner 306; Machek ESJĀ 318—319; Holub—Kop. 198; Schuster Sewc 760—761; БЕР III 291—292; Младенов 269; Skok II 257; Bezlaj ESSJ II 122; Fraenkel 8; Trautmann 6—7.

лако́міна «ласощі» СУМ, Г, [*лакомінка*] «ласощі, солодощі» Л, ЛЖит;— результат видозміни іменника [*легу́міна* (*лаго́міна*)] «тс.» під впливом прикметника *лако́мий*.— Див. ще *легу́мини*.

лаконі́зм «гранична стислість висловлення», *лаконі́чний*;— р. *лаконі́зм*, бр. *лакані́зм*, п. вл. *lakonizm*, ч. *lakonismus*, слц. *lakonizmus*, болг. *лаконі́зъм*, м. *лаконі́зам*, схв. *лаконі́зам*, слн. *lakonizem*;— запозичення з грецької мови; гр. *λακωνισμός* «наслідування лаконців» походить від *Λάκων* «лаконець»

(лаконеці уславилися стислістю мови) за назвою держави *Λακωνικόν* «Лаконія», що є, можливо, іллірійською назвою італійського мису *Lacinium*.— СІС 382; Фасмер II 453; КЭСРЯ 232—233; Sławski IV 32; Kopaliński 553; Holub—Lyer 279; Frisk II 76; Klein 857.

лакری́ця (бот.) «солодка, *Glycyrrhiza L.*», [*лакариця*] «солодка щетиниста, *Gl. echinata L.*» Мак, [*лакричник*] «тс.» Мак, *локри́ця* «солодка», [*люкреція*] «солодка гола, *Gl. glabra*» Мак, [*лякориця*] «тс.»; солодка щетиниста» Мак;— р. *лакری́ця* «солодка», *лакری́чник*, бр. *лакری́ца*, *лакری́чник*, п. *lukrecja*, ст. *lakrycja*, ч. *lékořice*, слц. *lekorica*, вл. *lekwica*, [*lekrica*], нл. *lakrica*, болг. *лакри́ца*, [*лакриц*] «тс.»;— запозичення з німецької мови; н. *Lakritze* «тс.» походить від лат. *liquiritia* (*lacritia*) «солодковий корінь», яке зводиться до гр. *ῥυζήριζα* «тс.», утвореного з основ прикметника *ῥυζός* «солодкий», етимологічно неясного, та іменника *ρίζα* «корінь», спорідненого з лат. *radix* «тс.».— СІС 382; Фасмер II 453; КЭСРЯ 233; Преобр. I 431; Боброва РЯШ 1973/5, 99; Machek ESJĀ 124; БЕР III 293; Bern. I 699; Schuster Sewc 813; Kluge—Mitzka 419; Walde—Hofm. I 812; Frisk II 655—656.— Див. ще **радика́л**.— Пор. **Гликері́я**, **глицері́н**, **глюко́за**.

лакс] «сьомга, лосось, *Salmo salar L.*» ВеНЗн;— схв. *лакс* «лосось, форель»;— запозичення з нововерхньонімецької мови; нвн. *Lachs* «тс.» (свн. двн. *lahs*) споріднене з дангл. *leax*, англ. дісл. шв. *lax*, ісл. дат. *laks*, лит. *lāšis*, лтс. *lasis*, прус. *lasasso*, укр. *ло́сось*.— Вуяклија 500; Kluge—Mitzka 417; Klein 871.— Див. ще **ло́сось**.

лаксува́ти «прочищати кишечник; хворіти на понос» Ж, [*лаксом ітї*] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *laksować* «проносити; мати понос», як і ч. [*laksírka*] «понос», слц. *lak-sír(ka)* «проносне», схв. *лаксірати* «прочищати кишечник», слн. *laksatív* «проносне», походить від слат. *lahāge* «проносити; мати понос», лат. *lahāge* «розширювати; ослаблювати», пов'язаного з прикметником *laxus* «просторий; слабо натягнутий, розслаблений» (< іє.

* (s)lǝg-sos), спорідненим з гр. λαγάρος «м'який, гнучкий, розслаблений», дірл. lacc «розслаблений, слабкий», снн. гол. lak «розслаблений», днв. slah «тс.»— Sławski IV 32; Brückner 290; Holub—Lyer 279; Walde—Hofm. I 758—759.

лал «рубін, червоний яхонт» Бі;— р. лал «коштовний камінь, шпінель», ст. лалъ «вид яхонту жовтого кольору», схв. заст. лал «рожевий»;— запозичення з турецької мови; тур. крим.-тат. lâl «рубін; червоне чорнило» походить від пере. la'1 «рубін, яхонт».— Фасмер II 453; Горяев 180; Шипова 219; Вегп. I 687; Mikl. TEI II 117; Mikl. EW 160; Lokotsch 103; Räsänen Versuch 314.

лама (зоол.) «південноамериканська тварина родини верблюдов, Lama glapa»;— р. бр. болг. м. схв. лама, п. ч. вл. lama, слц. слн. láma;— через посередництво німецької або французької мови (н. Lama, фр. lama) запозичено з іспанської; ісп. llama походить від кеч. llama «тс.»— СІС 383; Фасмер II 454; Sławski IV 36—37; Kopaliński 554; Holub—Lyer 280; Holub—Kop. 194; БЕР III 298; Dauzat 427; Kluge—Mitzka 420—421; Klein 899.

лама́к «шмаття, лахміття, ганчірка» ВеБ, **ламаке́** «шмаття» ВеБ;— неясне.

ламáти, **ломáти**, **ломигáти** «бити ломакою», **ломіти**, **ломотáти** «ламати, сіпати» (про біль у суглобах), **ломотіти** «тс.», **лама́к** (заст.) «різновид плуга» О, **лама́ка** «бительня» Л, До, **лама́льниця** «тс.» Л, **ламане́ць** «шматок (хліба)», **ламані́на** «ревматизм, ломота», **ламані́ця** «терниця», **ламанка́** «тс.; складна рушниця О», **ламанці́** «шулики (ламані коржі з маком)», **ламань** «поламані предмети; сухі гілляки й дерева, що впали на землю», **ламар** «хмиз» Ж, **лама́чка** «терниця» О, **ла́мня** «бительня» Л, **ламу́ха** «тс.» Л, Ник, **ла́м** «уламки; сушняк», **лом** «тс.; поламані предмети; загострений металевий стрижень», **лома́га** «ломака» О, **лома́дже** «сушняк, хмиз» Ж, **лома́ка**, **ло́манець** «ламаний корж (до маку)» Ж, **лома́ччя**, **ломе́ць** «ломота», **ломи́га** «ломака», **ломи́га** «тс.», **ло́між** «сушняк, відпалі гілки»

Ж, **ло́міт** «гуркіт; ламання», **ло́мка**, **ло́мки** (ло́дові) «місце, де б'ють лід», **ломові́к** «візник, що перевозить важкі вантажі; кінь для важких вантажів», **ломота** СУМ, Г, **лому́ля** «хмиз; ломаччя» ВеУг, **лому́ха** «бительня» Л, Ник, **ла́маний**, **ламкий**, **ламу́чий** «ламкий», **ла́мкий** «тс.» Ж, **ломагува́тий** «неотесаний; грубий» Ж, **ломакува́тий** «тс.» Ж, **ломкий**, **ломовáтий** «ламкий, крихкий» Ж, **ломові́тий** «тс.» Ж, **ломові́й**, **ломотний**, **вілі́м** Ж, **вілом**, **відла́мок**, **відло́мок**, **злам**, **зламáч** (присяги) Ж, **зла́мок** «уламок», **злі́м** Ж, **злом**, **зла́мок** «уламок», **зло́миць**, **зла́мний**, **зла́лім** Ж, **зало́м**, **зало́ма** «обвалений берег» Ж, **зало́містий** «звивистий; [стрімкий ВеУг]», **напро́лом**, **надла́м**, **надло́м**, **недо́ламок** Ж, **недо́ломок** Г, Ж, **незла́мний**, **незло́мний**, **обла́мок** СУМ, Ж, **облі́мок** (у гребінників) «нижня частина рога від його основи», **обло́м**, **обло́мок** (гори)] «обвал (гори)» Ж, **перела́м**, **перело́м**, **перело́ма** (на кого) «змова (проти кого)» Нед, **пола́мка**, **поло́м**, **поломі́ло** «незграбна людина, яка все ламає» Нед, **поло́мка**, **поло́мок** «уламок» Нед, **приломи́тися** «пристосуватися, приловчитися», **прило́мок** «вощина, приліплена у вулику, призначеному для поселення роя», **прола́м**, **проло́м**, **проло́міна** СУМ, Нед, **розла́м**, **розла́мувач**, **ро́злім** Нед, **розло́м**, **ула́мок**, **уло́мність** «крихкість, ламкість» Нед, **уло́мок** «уламок», **уло́мний** «крихкий, ламкий; кволий» Нед;— р. **ломáть**, **ломі́ть**, бр. **лама́ць**, **ломи́ць**, др. **ламáти**, **ломити**, п. łamać, łomić, ч. lámat, lomít, слц. lámat', lomít', вл. łamać, lemic, нл. łamaś, łomiś, полаб. lümēt, болг. **ломя́**, м. **ломи**, схв. **ло́мити**, слн. lomiti, стсл. **ло́мити**;— псл. lomiti, ітератив lamati;— споріднене з лит. lāmyti «ламати», laminti «м'яти, гнути, ламати», limti «надломлюватися, ламатися», lūomas «частина; смуга, ділянка землі», лтс. limt «згинатися під важкою ношею», luōms «раз; улов; пласт, ряд», прус. limtwei «ламати», днв. lam (нвн. lahm) «кульгавий», luōmi «слабий, безсилий», свн. lemen «робити кульгавим», дісл. lamī «кульгавий, покалічений», можливо, та-

кож алб. *lemë* (*lamë*) «тік; олійниця»; іє. **lem-/lom-* «ламати; поламаний; м'який»; далі зіставляється з лит. *lomà* «балка», лтс. *lāpa* «улоговина», болг. *лам* «яма, рів» (ЭССЯ 14, 25—26; Būga RR I 450—451; Trautmann 162; Mühl.—Endz. II 438; Skok II 316).— Фасмер II 454; Sławski IV 449—451; Brückner 311—312; Machek ESJČ 339; Holub—Kop. 210; Schuster-Šewc 813—814; БЕР III 298; Младенов 278; Bezlaj ESSJ II 149; Bern. I 688; Stang 33; Būga RR I 331; Mühl.—Endz. II 470—471; Pokorny 674.

ла́мба, *лампа́га* — див. **ла́нва**.

[ламко́ати] «жалібно кричати» Ж;— болг. *ла́нкам* «белькотати»;— звуконаслідувальне утворення, подібне до *белькотати*, *клекотати*.

ла́мпа, [*ля́мпа*], *лампа́вник* «робітник, який виготовляє або запалює і гасить лампи», [*ля́мпа́р*] «виготовлювач ламп, ліхтарник» Ж, *лампова́* «приміщення (на шахті), де зберігаються лампи», *ламповий* «робітник, який відповідає за лампи»;— р. *ла́мпа*, [*ла́нна*], бр. *ля́мпа*, п. ч. слц. вл. нл. *лапра*, болг. *ла́мпа*, [*ла́мба*], м. *ламба*, *лампа*, схв. *ла́мпа*, [*ла́нна*], слн. *лапра*;— через посередництво російської, польської (варіант *ля́мпа*) і, далі, німецької мов (нвн. *Lampe* < свн. *lambre*) запозичено з французької; фр. *lampe* походить від нар.-лат. *lampada* «ліхтар, світильник, факел», що виникло з *lampas*, -*adis* «тс.», запозиченого з грецької мови; гр. *λαμπάς*, -*ádos* «світильник, факел» пов'язане з дієсловом *λάμπω* «світити, сяяти, блищати», спорідненим з лтс. *lāpa* «факел», прус. *lopis* «полум'я, вогонь», кельт. дірл. *lassaim* «палати, полум'яніти», кіпр. *lacha* «сяяти, блищати», хет. *lap-zi* «розжарювати, горіти».— Москаленко УІЛ 27; Акуленко 140; Richhardt 74; Шелудько 38; Фасмер II 455; Преобр. I 432; Sławski IV 40—41; Machek ESJČ 319; Holub—Kop. 198—199; Holub—Lyer 280; Schuster-Šewc 801; БЕР III 301—302; Младенов 270; Skok III 265—266; Bezlaj ESSJ II 122—123; Bern. I 689; Kluge—Mitzka 421; Klein 861; Walde—Hofm. I 756; Frisk II 79—80.— Пор. **лампа́да**.

лампа́да, [*лампа́д*] Дз, [*лампа́с*] «лампада» Ж, [*ля́мпа́да*];— р. *лампа́да*, [*лампа́д*], бр. болг. схв. заст. *лампа́да*, др. *лампада*, ч. ст. *lampad*, слц. *lampada*, м. *ламба́да*, стсл. *ла́мпада*, *ла́мъвада*;— через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з середньогрецької; сгр. *λαμπάδα* походить від *λαμπάς* «світильник, факел», пов'язаного з дієсловом *λάμπω* «світити, сяяти, блищати».— Фасмер II 455; Преобр. I 432; Горяев 180; Machek ESJČ 319; БЕР III 302; Bern. I 689; Frisk II 79—80.— Див. ще **ла́мпа**.

ла́мпа́с «кольорова нашивка вздовж формених брюк», [*ля́мпа́с*] «тс.» Ж;— р. бр. *ла́мпа́с*, п. ч. слц. *lampas*, болг. *ла́мпа́з*, схв. *ла́мпас*, *ла́мпаз*, слн. *ла́мпа́с* «тс.»;— через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. *lampas* (з давнішого *lampasse*) «смугаста шовкова тканина (із Сходу)» походить з якоїсь східної мови.— СІС 383; Фасмер II 455; Преобр. I 432; Горяев 130; Sławski IV 42; Sl. wyg. obycz 388; Brückner 290; Machek ESJČ 319; Holub—Lyer 280; БЕР III 302; Matzenauer LF 9, 187; Klein 861; Dauzat 427; Gamillsheg 557.

ла́мпа́ч — див. **ли́мпа́ч**.

[ла́мпа́ш] «ліхтар»;— запозичення з угорської мови; уг. *lámpás* «тс.» походить від лат. *lampas* «світильник», до якого зводиться й укр. *ла́мпа* (див.).

[ла́мпа́р] «жіночий жакет, сачок; старий мішок» Мо, [*ла́мпа́р*] «старий черевик» Ж;— неясне.

[ла́мпа́чити] «нашвидкуруч щось латати» Мо, [*ла́мпа́жити*] «сяк-так шити (одяг чи взуття)» (Ме), [*ла́мпа́чити*] «грубо, погано робити» Сизько;— неясне; можливо, перебуває в якомусь зв'язку з р. [*ла́пить*] «лагодити», бр. [*ла́піць*] «лагодити, накладаючи латку», спорідненими з лит. *lapyti* «лагодити, латати», лтс. *lāpīt* «лагодити, штопати».— Пор. **ла́поть**.

ла́н «поле; нива», [*ла́нина*, *ла́н*] Ж «тс.», *ла́новé* (іст.) «податок з орної землі», *ла́новій* (іст.) «наглядач за польовими роботами», ст. *ла́нь* «одиниця виміру орної землі (1386—1418); орна земля (1443)»;— р. [*ла́н*] «поле, нива»,

п. *łan* (міра площі); «поле, нива», ч. *láp* (міра землі); «велике поле», слц. *láp* (міра землі); «поле, нива», вл. нл. *łan* «наділ землі», схв. *ланац* (міра землі);— через посередництво польської і чеської мов запозичено з середньовісньонімецької; свн. *lehen* «відданий в оренду маеток» (< двн. *lēhan* «тс.») споріднене з днн. *lēhan*, дфриз. *lēp*, дангл. *læp*, дісл. *łan* «тс.», дінд. *гékпaл* «спадщина; маеток; достаток»; припущення про праслов'янське походження слова (*Jagić AfSlPh* 3, 75) і зіставлення його з лтс. *lāns* «ліс», *lāna*, *lāms* «низина» (*Bern.* I 689—690; *Vūga RR* I 451) недостатньо обгрунтовані.— *Винник* 72; *Дзєндєлівський St. sl.* 10/1—2, 34; *Richhardt* 72; *Фасмер—Трубачев II* 456; *Преобр.* I 433; *Горяев* 181; *Sławski IV* 456—458; *Brückner* 306; *Zareba JP* 41/1, 5; *Machek ESJČ* 319; *Holub—Kop.* 199; *Holub—Lyer* 280, 285; *Schuster-Sewc* 762; *Skok II* 266; *Mikl. EW* 160; *Matzenauer* 237; *Kluge—Mitzka* 431.— *Пор. лен.*

лaнвaл «прут або віршовка, якими штельвага прикріплюється до осі; передня частина парокінного воза, до якої чіпляються орчики Л», *лaмбaл* «відтяжка у возі від подушки до коромисла» *Дз*, *лaмнігaл* «прут або віршовка, якими штельвага прикріплюється до осі» *Ж*;— ч. *łapo* «канат, мотузка, віршовка, трос», *łapał* «тс.», слц. *łapo* «канат»;— запозичення з польської мови; п. *łapwa* «штельвага; (у мн.) ликові перевесла або залізні пруті, що з'єднують вісь з орчиком» походить від свн. *łapne* «ланцюг», нвн. *łapne*, мн. *łapnen* «голоблі, дишло».— *Richhardt* 72; *Онышкевич Исслед. п. яз.* 243; *Шелудько* 36; *Sławski IV* 461; *Brückner* 306; *Machek ESJČ* 320; *Holub—Kop.* 199; *Bern.* I 689.— *Пор. ланцюг.*

лaндaл «бродяга, ледар; грабіжник» *Ж*, *лaндiгaл* «тс.» *Ж*, *лaндaти* «бродяжити; нишпорити, грабувати *Ж*; байдикувати МСБГ; повільно ходити МСБГ», *лaндигувати* «бродяжити; грабувати» *Ж*, *лaндувати* «тс.» *Ж*, *лeндaти* «тинятися без діла, ледве ходити» *Умань*;— р. *лaндoвaть* «байдикувати»;— запозичення з західнослов'янських мов; п. *łandyga* «нероба, ледар»,

łandykować, łandzićl, ч. *łandati se* «плентатися, брести, тинятися без діла», як і схв. *лaндaти*, *лaндaрати*, *лaндpaти* «тс.», походять від нвн. *łandern* «тинятися, ходити поволі, важко», *łändern, lendern*, *schlendern* «тс.», які зіставляються з лит. *lendū, lįsti* «лізти», *lapdyti* «лазити».— *Sławski IV* 46—47; *Brückner* 306; *Kluge—Mitzka* 656.— *Пор. лoндaти.*

лaндiш (бот.) «конвалія звичайна, *Convallaria majalis L.*» *УРС, Ж*, *лaндoш* «тс.» *Мак*;— бр. *лaндьш*;— запозичення з російської мови; р. *лaндьш*, *лaндyш*, *лaндyxa*, *лaнтyс* походить від п. *łanysz, łanuszka*, що виникли в результаті стягнення назви *łanie uszko* «тс.» (букв. «вухко лані», яке було калькою лат. *auricula cervi* «тс.; конвалія»); вставне д з'явилося на ґрунті російської мови; зіставлення з *лан* «поле» (*Горяев* 180) або з нвн. *Land* «земля, поле» (*Преобр.* I 433) невірне.— *Фасмер—Трубачев II* 457; *Sławski IV* 47—48; *Brückner* 306; *Unbegaun BSL* 52, 169.— *Див. ще вyxo, лaнь.*

лaндшaфт;— р. бр. болг. *лaндшaфт*, п. *landschaft, lanschafft*;— запозичення з німецької мови; нвн. *Landschaft* «місцевість» є суфіксальним утворенням від *Land* «земля, країна, ґрунт, рівнина», двн. *lant(d)* «тс.», спорідненого з днн. дфриз. дангл. дісл. гот. *land* «тс.», дірл. *land* «вільне місце», скімп. *łan* «тс.», корн. *lan* «пустище, степ, поле», брет. *lann* «тс.», прус. *lindan* «долина», рос. *лaндa* «місце, розчищене під луку або ниву; пустище», укр. *лaндa*.— *CIC* 384; *Фасмер II* 457; *Hüttl-Worth* 17; *Brückner* 290; *Kluge—Mitzka* 421.— *Пор. лaнець, лaндa*².

лaнець «обідранець, старець», *лaнець* «баламут, нахаба» *Бі*, *лaнци* «старі поношені речі, ганчір'я», ст. *лaнци* (< *лaндци*) «солдати ландміліції (XVIII ст.)»;— відоме тільки в українській мові утворення, яке виникло з першої частини складного слова р. іст. *лaндмилиция* (так іменувалася частина війська за царювання Єлизавети), що зводиться до нім. *Land* «земля, країна»; через лінівство і свавілля солдат ландміліції назва *лaнець* набула негативного

змісту; оформлення слова суфіксоподібним елементом *-(e)ц(ь)* могло відбутися під впливом близького за значенням п. іст. *lanzknecht* «німецький найманий солдат» (з нім. *Ländsknecht* «тс.»).— Бі 205; Kluge—Mitzka 422.— Див. ще **ландшафт**.

[ланѣж] (бот.) «гриб-дошовик оленячий, *Lycoperdon servipium*» Ж, [ланѣжник] «тс.» Ж;— запозичення з чеської мови; ч. *lanůž* «трюфель, *Tuber*» (можливо, давніше *lanůš*), як і слн. [лапож] «тс.», вважається похідним від *laŕ* «лань» (пор. іншу назву цього гриба — *jelení hubka* «оленячий гриб»).— *Machek ESJČ* 320; *Naše řeč* 28, 128; *Holub—Kop.* 199; *Holub—Lyer* 281; *Brückner* 306; *Bezlej ESSJ II* 124.— Див. ще **лань**.— Пор. **ландиш**.

ланѣта (поет. заст.) «щока»;— р. *lanítta*, др. *lanítta*;— запозичене в давньоруську мову з церковнослов'янської; стсл. *lanítta*, як і болг. *lanítta*, слн. *lanítta*, схв. [ланѣта], ч. ст. *lanítva*, виводиться від псл. **olnita* (**olnitva*) «щока» < «зігнута частина тіла» (пор. п. [lanítwa] «полоз саней»), яке зіставляється з гот. *aleiþa* «ліктюва кістка», дісл. *oln*, дангл. *eln* «тс.», днн. *elina* «лікоть», кімр. корн. *elip*, гр. *ὀλένη*, *ὀλήνη* «тс.», лат. *ulna* «нижня частина руки, лікоть» (іє. **el-* «вигинати, згинати»); сумнівне зближення з дінд. *garátam* (*lalátam*) «чоло, лоб», *lalámaḥ* «з плямою на лобі», лат. *lāmina* «пластинка» (*Charpentier KZ* 40, 462; Преобр. I 433; Младенов 270) або з прус. *laugnau* «щока» (*Brückner KZ* 44, 334; Горяев 181); немає підстав вважати ч. ст. *lanítva* запозиченням з германських мов (*Machek ESJČ* 320).— *Фасмер II* 457; *Sławski IV* 460—461; *БЕР III* 307; *Bezlej ESSJ II* 123—124; *Ильинский РФВ* 73, 297; *Lidén Argm. St.* 127—129; *Torbiörnsson LM I* 68; *Коген ИОРЯС* 23, 10; *Walde—Hofm. II* 812; *Pokorny* 307—308.— Пор. **лікоть**.

ланѣка «складова частина (кільце) ланцюга; найменша організаційна одиниця; [низка наміста; кожна з ямок у землі, по яких катають м'яч у дитячій грі тієї ж назви; виплетена частина батога Ж]», **ланковий** «керівник ланки»,

ланкувати «бути ланковим»;— р. [ланѣка] «ямка для позначення меж городків (при грі в скраклі)»;— неясне; найімовірніше, пов'язане з свн. *lanne* «ланцюг», запозиченим як окреме слово (*Вегн. I* 689) або як перша частина складного *lančug* (< нвн. **Lann-zug*); оскільки другою частиною останнього є іменник *Zug* «ряд, низка», перша частина — свн. *lanne* — могла усвідомлюватися як «окреме кільце, окрема ланка ланцюга».— *БЕР III* 306; *Вегн. I* 689.— Див. ще **ланѣва**.— Пор. **ланѣц, ланѣюг**.

ланѣр — див. **лампір**.

ланѣух «великий мішок з грубої тканини; неповоротка людина; [велике рядно для зерна; полотно, в якому дають коням овес у дорозі Бі; ковдра з рядниці Бі; мішок з вовною; тюк]», [ланѣушйна] «поганий ланѣух», [ланѣушка] «неповоротка жінка», *ланѣухуватий*;— р. [ланѣух] «рядно для покриття возів, для просушування зернового хліба; великий мішок з рядна», бр. [ланѣуж] «мішок», п. *lančuch* «грубе полотно»;— через посередництво польської мови запозичене з німецької; нвн. *Léintuch* «полотно» є складним словом, утвореним з іменників *Lein* «льон» (< свн. днн. *līn* «тс.»), спорідненого з лат. *līnum*, др. *lōnъ* «тс.», укр. *льон*, та *Tuch* (< свн. *tuoch* < днн. *tuoh(h)*) «сукно, полотно; мішок», спорідненого з днн. дангл. дфриз. *dōk*, гол. *doec* «тс.»; помилково виводилось (Шелудько 36) від нім. **Landtuch* «сільське полотно».— *Фасмер II* 458; *Kluge—Mitzka* 434, 795; *Walde—Hofm. I* 810.— Див. ще **льон**.— Пор. **ванѣух, галѣстук**.

[ланѣц] «ланцюг; рубель, яким притискають сіно чи снопи на возі Ле; мотузка з лика, якою в'яжуть колоди в плотах О; сільська комісія, яка перемиряє землю О; (заст.) одиниця виміру площі МСБГ», [ланѣць] «ланцюг», [ланѣць] «тс.», [ланѣувати] «зв'язувати ланцюгом» МСБГ; ст. *ланѣц* «ланцюг» (XVI ст.);— слц. *lanec* «ланцюг», болг. *ланѣц* «ланцюжок для годинника; металева прикраса», [ланѣц, ланѣци] «тс.», схв. *ланѣц* «ланцюг, ланцюжок; міра площі; міра довжини», [lanec] «тс.», слн. *lanec* (заст.) «ланцюг»;— не зовсім ясне;

найімовірніше, виникло в результаті ускладнення суфіксом *-ць, -ець* (-с, -ес) запозиченого свн. *lanpe* «ланцюг»; висловлювалося придушення про запозичення ще в праслов'янську мову (БЕР III 306); могло виникнути також внаслідок осмислення складного за походженням слова *ланцюг* (із свн. **lanpzig* «тс.») як суфіксального з суфіксом згрубілості *-юг* (-'ує) і усунення цієї частини слова (пор., можливо, подібне і в словацькій мові: *lanp* — *lanpuch*, *lanpek*, *lanpik*); вважається також зворотним запозиченням у слов'янських мовах з угорської (уг. *lanp* «ланцюг» — Балецький St. sl. 9/1—4, 362; Дэжэ St. sl. 7/1—3, 144; Machek ESJC 320) або румунської (рум. *lanț* «тс.» — Берн. I 689); в обох мовах відповідні слова є слов'янізмами (MNTESz II 715). — Holub—Kop. 199; БЕР III 305—306, 308; Mikl. EW 160; Kniezsa I, 302. — Див. ще *ланва*, *ланцюг*.

ланцѣт, *ланцѣтник* (зоол.) «невелика морська тварина із сплющеним тілом, схожим на ланцет, *Amphioxus lanceolatus*», [*ланцетоватий*] «списовидний» Ж;— р. болг. *ланцѣт*, бр. *ланцѣт*, п. *lanacet*, ч. слц. *lanpeta*, схв. *ланцѣта*, слн. *lanpeta*;— через посередництво російської мови запозичене з французької; фр. *lanpette* утворене від *lanpce* «спис, піка», що походить від лат. *lanpsea* «тс.», для якого припускається кельтське походження. — СІС 384; Фасмер II 458; Горяев 181; Kopaliński 555; Sławski IV 44; Holub—Lyer 280; БЕР III 308; Dauzat 428; Walde—Hofm. I 757. — Пор. *ланча*.

[*ланцюватий*] (у виразі [*л. ріку*] «пергороджувати річку двома рядами каменів, що зближуються в напрямку течії води, утворюючи кут з незакінченою вершиною; в цьому отворі ставлять сіть чи інший пристрій для ловлі риби»), [*ланцювати (ріку)*] «тс.» Везн, Ж;— запозичення з польської мови; п. *lanpować* «ідути вбрід шеренгою, гнати рибу до сіті» виникло, можливо, з фр. *lanpcer* «кидати, метати; спускати на воду (судно)», пов'язаного з пізнолат. *lanpseare* «вміло користуватися списом», утвореним від лат. *lanpsea* «спис, піка». —

SW II 794; Dauzat 428. — Див. ще *ланцѣт*. — Пор. *ланча*.

ланцюг «суцільний ряд кілець, послідовно з'єднаних одне з одним», [*ланцѣх* Ж, Ме, *ланцѣх* ВеБІ «тс.», [*ланцѣ*] «міра довжини, 10 сажнів, близько 21 м» Дз, *ланцюгом* «один за одним», *ланцюжком* «тс.»;— р. [*ланцѣ*], бр. *ланцѣ*, п. *lanpuch*, ст. *lanpuch*, *lanpug*, [*lanpuch*, *lanpuch*, *lanpuch*, *lanpuch*, *lanpuch*], ч. ст. слц. *lanpuch*;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. (незасвідчене) **lanpzig* утворене з основ іменників свн. *lanpe* «ланцюг» і *zug* (зус) «ряд, низка», пов'язаного з дієсловом *ziehen* (< двн. *ziohan* «тс.»), спорідненим з лат. *dūco* «веду, тягну». — Онышкевич Исслед. п. яз. 243; Акуленко 134; Москаленко УІЛ 22; Richhardt 72; Фасмер II 458; Горяев 181; Sławski IV 461—463; Brückner 306; Machek ESJC 320; БЕР III 306; Младенов 270; Берн. I 689; Mikl. EW 160; Kluge—Mitzka 883, 890. — Див. ще *ланва*. — Пор. *ланц*.

[*ланча*] «спис, піка»;— др. *луца*, *лушта*, п. *lanpa*, ч. *lanpa*, ст. *lančě* «тс.», болг. *ланчица* «стріла», схв. *lanpa* «спис», *lanča*, слн. *lanča*, стел. *лшпта* «тс.»;— через посередництво угорської мови (уг. *lándza* «спис») запозичено з італійської (у старослов'янську і, з неї, в давньоруську мову з латинської); іт. *lanpa* виникло з лат. *lanpsea* «тс.» — Sławski IV 44; Machek ESJC 320; БЕР III 308; Skok II 266—267; Bezlaj ESSJ II 123; Берн. I 740; Балецький St. sl. 9/1—4, 338; Bárzci 184; Battisti—Alessio 2160. — Див. ще *ланцѣт*.

лань (зоол.) «тварина родини оленів, *Cervus dama* L.», [*ланя*] «тс.»;— р. бр. *лань*, др. *лания*, *ланья*, п. *lania*, ст. *lani*, ч. *lan*, *lané*, ст. *lani*, слц. *lan*, вл. *lanjo* «олень», болг. *лан* «лань», схв. *лане* «молода сарна, *Rupicapra*; козуля, *Capreolus*; олень», слн. [*lanjec*] «лань», стел. *ланьни*, *лани*, *лания* «тс.», *лань* «сарна»;— псл. **lanī*;— споріднене з прус. *lanp* «лань», лит. *lanė*, *lanė* «тс.», лтс. *lanp* «лось», кімр. *elan* «лань», дірл. *elan* «сарна», вірм. *elan* «лань», гр. *ελαφος* «олень», *ελλός* «олень»; іе. **elan*, звідки також укр. *лось* і *олень*. — Фас-

мер II 458; Преобр. I 433; Stawski IV 458—460; Brückner 306; Machek ESJC 319; Holub—Lyer 280; Holub—Kop. 199; Bezlaj ESSJ II 124; Fraenkel 120; Trautmann 68—69; Frisk I 484; Pokorny 303—304.— Пор. лось, олень.

лапа¹ «стопа, нога тварини, птаха», лапка (в ткацькому верстаті, у верстаті для тесання тощо), лапки «хутро з лап тварини», лапки «значки для виділення прямої мови, цитат, заголовків тощо; [вид узору для вишивання]», [лапко́] (кличка собаки з товстими лапами), [лапáй] «з великими незграбними лапами, руками», [лапа́нчик] (назва зайця в казці) Г, Ж, лапáтий «з великими лапами, з великим і широким листям або пелюстками (про рослини, візерунки); який падає, йде великими краплями, сніжинами (про опади)», [лапу-лапу] (вигук, що відображає важкі, повільні кроки), розла́пистий;— р. бр. болг. лапа, п. лапа, л[а]па, ч. лапа, м. лапа, слн. ла́ра, стсл. лапа;— псл. лапа «нога тварини, птаха»;— споріднене з лит. ла́па «лапа», лтс. ла́ра «тс.», гот. ла́фа «долоня», двн. ла́фа, дісл. ла́фі, дангл. ла́ф «тс.», курд. ла́рк «лапа», дат. ла́в, шв. ла́в «тс.»; іе. *ла́р-/*ла́р- «бути плоским; долоня, підощва ноги».— Фасмер II 458; Преобр. I 433; Stawski IV 464—466; Brückner 306; Machek ESJC 645; Holub—Lyer 493; Holub—Kop. 386; БЕР III 309; Bezlaj ESSJ II 124; ЭССЯ 14, 26—27; Берн. I 690; Trautmann 160; Fraenkel 339—340; Вүга RR I 312—313, 451; Pokorny 679.— Пор. лопáта.

лапа² (у сполученні [л. дубовая] (бот.) «ісландський мох, Cetraria islandica (L.) Ach.» Бі;— пов'язане з [лапик] «латка», ла́па «великий і широкий лист рослини»; назва лишайника зумовлена формою і великим розміром його листа.— Див. ще лапик.

лапати «торкати, мацати, хапати рукою; [ловити]», [лапані́на] «постійне лапання», ла́пка «пастка», [лапу́н] «той, що любить лапати», [лапчи́вий] «зажерливий, жадібний» Ж, [лапи́вий] «тс.» Ж, лап (виг.), [лапу-лапу] (вигук, що відображає облапування з метою знахо-

дження чогось), [ла́пати] «схопити» Ж, [ла́пнути] «тс.» Ж, [ла́пацем] «навпомацки» Я, [зала́пувати] «схопити і міцно тримати в руках» Ж, [обла́пати] «облапати» Ж, [обла́пки] «навпомацки» Ж, ла́пки, ла́пацем «тс.»;— р. ла́пать, ла́пнуть, бр. ла́паць, п. вл. ла́раць «ловити, хапати», ч. ла́пати, слц. ла́пати, нл. ла́раць «тс.», болг. ла́пам «хапаю», м. лапа «ловить», схв. ла́пнути «схопити», слн. ла́пати «хапати»;— псл. ла́пати «хапати, ловити», ла́пати «схопити, спіймати», яке виводиться із звуконаслідувального вигуку лап (Stawski IV 468, 473—474; Machek ESJC 320; Holub—Lyer 281; Holub—Kop. 129; Bezlaj ESSJ II 124; Берн. I 690) або розглядається як похідне від лапа (Горяев 181; Брандт РФВ 22, 248; Уласзуп WS II 200—201); вважається також ітеративом від несавідченого дієслова *ла́пати (Schuster-Sewc 762).— Дзєндзелівський УЗЛП 32; Фасмер II 459; Brückner 306—307; БЕР III 310—311; ЭССЯ 14, 28.

[лапацо́н¹] «житель Полісся, поліщук» Ж;— нерегулярне експресивне утворення від вживаного на Поліссі білорусизма [ла́паць] «личак, лапоть»; пор. р. [лапото́н] «той, хто носить лапті; переселенець з європейської частини Росії у Сибіру».— Див. ще ла́поть.

[лапацо́н²] «людина з дуже широкими ступнями Па; здоровань МСБГ», [лапацо́нни] «ножиська, лапи» МСБГ;— очевидно, афективне утворення від ла́па «нога тварини; велика нога».— Див. ще ла́па¹.

[лапацо́н³] «невдалий малюнок; невдало спечене чи сформоване тісто» Ме, [ляпацо́н] «тс.» Ме;— афективне утворення, пов'язане з дієсловом ля́пати «бруднити; неохайно робити», ляпа́нина «невміло, неохайно виконана робота».— Див. ще ля́пати.

[ла́пик] «латка» (у загадці про капуту: Лапик на лапуку, а й голки не було), ла́па «великий і широкий лист рослини», [лапата́че] (зб.) «клапті» Ж, [ла́пичка] «ділянка землі, що залишилася після поділу», [лапко́] «босяк, голодранець» Ж, [ла́поть] «клапоть, ганчірка» Ж, [ла́пті] «обшлагги», [лапу́ра] «босяк; шахрай» Ж, [лапуши́на] «листя

на качанах кукурудзи» МСБГ, [лапу-шіне] «тс.» тж, ВеНЗн, лапа́стий «широколистий; широкий, великий (про листя); крупний (про сніг, дощ)», лапа́стий, лапча́стий «тс.», [лапува́тий] «лапатий» (про сніг), [лапухова́тий] «листатий» Бі, [полáпiть] «полатати» Л;— р. [lána] «латка», [láпик] «клапоть, латка, ділянка землі», [лапотóк] «клапоть», [láпикъ] «латати», бр. ла́пiк «пляма іншого кольору; латка», ла́пiць «латати», схв. [лап] «кусок сукна; клапоть землі», ла́пат «шматок, клапоть, ганчірка; клапоть землі», слн. [lapet] «ділянка землі»;— псл. ла́ръ «клапоть, латка», ла́рѣть «клапоть»;— споріднене з лит. loras «латка, клапоть; клапоть землі», loryti «лагодити, латати», лтс. lapit «тс.», lars «латка», алб. l'arë «ганчірка, клапоть», гр. λέπω «знімаю оболонку, обдираю», λέπι «оболонка, убрання», λέπος (с. р.) «кора»; іе. *lep- «обдирати кору».— Фасмер II 459; Sławski IV 471—473; Bezlaj ESSJ II 124; ЭССЯ 14, 32—34; Bern. I 691; Trautmann 149; Fraepkel 385—386; Frisk II 107; Pokorny 678.— Пор. ла́пки, ла́поть, лепі́стка.

ла́пки (бот.) «калюжниця, Caltha palustris L.», [лапу́х водяний] «глички, Nuphar L.» Бі, [лапу́шица] (зб.) «латаття біле, Nymphaea alba L.» Л;— р. [лапи́шник] «глички жовті, Nuphar luteum (L.) Smith.», [лапу́шкiй] «калюжниця», [лапу́шкi] «латаття, Nymphaea L.», бр. [лапка] «калюжниця», [лапушо́к] «тс.», [лопу́х] «тс.; латаття; глички жовті»;— пов'язане з [ла́пик] «латка»; первісно назва стосувалась, очевидно, водяних рослин латаття і гличків жовтих, листя яких покриває поверхню водойм подібно до латок (БСЭ 23, 593, 596); пор. латáття «Nymphaea; [глички жовті; калюжниця]», пов'язане з латáти, лáтка.— Див. ще ла́пик.— Пор. лопу́х.

[ла́пi (уáпi)] «швидко, скоро» ВеЗа, [лапíй] «швидше, скоріше» Ж, [лапíшви́й] «спритний, моторний, меткий» Ж, [ла́пшiiй] «тс.» Ж, [челáбшiiй] «негарний, недобрий» Ж;— др. лапы «знову», лапъ «знову; просто, прямо, несбдумано», п. l'arie «швидко, скоро, незабаром, зараз», [lorie] «тс.», ч. ст. lar

«зараз, негайно, скоро, прямо, відразу», pelar «ледве; ні в якому разі», стсл. лапы, лапъ «ще раз, знову»;— псл. lary, larë, пов'язане з дієсловом l'arati «хапати» (пор. аналогічне лат. gartim «швидко, скоро» від гаріо, -еге «хапати»); первісне значення, очевидно, «першим хапком, без роздуму»; зіставлення з лит. lãbas «добрий, гарний», лтс. labs «тс.» (Mikl. EW 160) дуже сумнівне.— Фасмер II 459, 460; Преобр. I 434; Sławski IV 474—475; Brückner 306—307; Machek ESJČ 320; ЭССЯ 14, 29; Bern. I 690.— Див. ще ла́пати.

ла́пно — див. ва́пно.

ла́поть «личак», [лапо́тник] «той, що носить личаки; селянин» Ж;— р. ла́потъ, бр. ла́паць, др. лапотъникъ «взутий у лапі», п. [l'arec] «личак», ч. lartě, lartě «личаки», болг. лапцини, лапци́ни «селянські шерстяні шкарпетки», схв. [l'arčina] «старовинне взуття»;— псл. larъть «взуття, плетене з лика і под.», пов'язане з larъть «клапоть, ганчірка»;— найближчий відповідник — лит. lortùtė «взуття, сплетене з грубих ниток, мотузок»; семантичний зв'язок між ла́потъ «взуття» і ла́потъ «ганчірка» пояснюється по-різному: припускається, що larъть спочатку означало «онуча», а вже потім «вид взуття» (Karłowicz SWO 352); підкреслюється, що личак був взуттям дуже недовговічним, швидко рвався (Machek ESJČ 320); не виключено також, що в слові збереглася найдавніша семантика кореня, пов'язаного з обдиранням кори: взуття могло бути названо за матеріалом, з якого воно зроблене (лико, кора); висловлювалася думка і про зв'язок з ла́па, як у р. ногá — нóготь (Фасмер II 459; Trautmann 149).— Преобр. I 434; Sławski IV 471—473; Brückner 307; БЕР III 314; Skok II 270; ЭССЯ 14, 32—34.— Див. ще ла́пик.

[ла́поць] «личак, лапоть»;— запозичення з білоруської мови; бр. ла́паць відповідає укр. ла́потъ (див.).

лапсерда́к «старовинний довгий верхній одяг польських і галицьких євреїв», [лапсердик] «тс.»;— р. лапсерда́к, бр. лапсарда́к «тс.», [лапсурдук] «обідранець, голодранець; лахміття», п. lar-

serdak «еврейський халат; обідранець, голодранець (особливо про євреїв);— запозичення з мови ідиш; ід. *läbserdak* «верхній одяг» утворене з іменників *läb* «ліф, корсет», що походить від нвн. *Leib* «тс.» (< свн. *līb* «життя; тіло, корпус» < двн. *līb* «тс.»), спорідненого з дангл. дісл. *lif* «життя», англ. *life* «тс.», та запозиченого укр. *серда́к* «вид верхнього теплового суконого одягу»; менш обгрунтоване зближення з нвн. *Larpen* «ганчірка, клопоть» і р. *сюр-тук* (Преобр. I 434).— Фасмер II 459; Шапиро ФЗ 1, 13; Sławski IV 479—480; Altbauer JP 17, 76.— Див. ще *серда́к*.— Пор. *лейбик*, *лаф*.

[*лапта́*] (назва дитячої гри) Ва, [*лоб-да*] «м'яч» ВеУг, [*лопта́*] «тс.» тж;— р. *лапта́* «гра в м'яч двома партіями; лопатка, палиця, якою вдаряють по м'ячу в цій грі», [*лопта́*], бр. *лапта́* «тс.», ч. слц. *lopta* «м'яч», м. *лопка* «м'ячик; грудка», схв. *лопта* «м'яч, куля», слн. [*lopta*] «м'яч»;— псл. **lorъ-ta*, пов'язане з *lorata* «лопата»; необгрунтоване припущення про запозичення в цілому з угорської мови (Чопей 167; Mikl. EW 174), оскільки уг. *labda*, *lapta* «м'яч, куля» саме є запозиченням із слов'янських мов; проте в окремих випадках зворотне запозичення могло відбуватися; не можна також виводити з німецької (нвн. *Latte* «планка, рейка») або італійської мови (іт. *latta* «удар») (Karłowicz SWO 353), оскільки при цьому залишається неясною поява п.— Фасмер II 460; Соболевский Лекции 81; Брандт РФВ 22, 250; Machek ESJČS 275; Skok II 318—319; Bezlaž ESSJ II 151; ЭССЯ 14, 32 (виводиться від псл. **larъtati*); Верп. I 733.— Пор. *лопáта*.

[*лапта́ш*] «рибальська сітка, якою ловлять рибу, тягнучи двома човнами» Дз, Мо, [*лапта́ш*] «тс.» НЗ УЖДУ 26/2;— видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. [*лопта́ш*] «весляр», пов'язане з *лопáтэ* «лопата, весло», запозиченим із слов'янських мов.— Берл. 24; СДЕЛМ 239.— Див. ще *лопáта*.

[*лапу́за*] «людина з широкою розповідною фізіономією»;— афективне утворення.

лапу́х — див. *лопу́х*.

[*лапу́ця*] «тюхтій, телепень, розтелепа» ЛексПол;— афективне утворення.

[*лапу́шинє*] (бот.) «рогіз широколистяний, *Turpha latifolia* L.» ВеНЗн;— р. [*лапу́ха*] «всяка широколиста рослина»;— пов'язане з [*ла́пник*] «латка», *ла́па* «великий і широкий лист рослини»; назва зумовлена розміром листа цього виду рогозу.— Див. ще *ла́пник*.

лапша́ «локшина»;— бр. [*лапша́*];— запозичення з російської мови; р. *лапша́* походить з тюркських мов; пор. тат. уйг. *лакча* «лапша; кусочки тіста, зварені в бульоні».— Фасмер II 460; Преобр. I 434; Горяев 181; Дмитриев 561; Верп. I 690—691; Mikl. EW 160; TEI II 117; Nachtr. II 165; Lokotsch 103; Räsänen Versuch 314.— Пор. *ло́кшина*.

[*ларь*] «велика скриня; засік для борошна і круп; громадська казна» Бі, *ла́рець* «скринька», *ла́рьок* «невелика легка будівля для торгівлі» (з рос.);— р. *ла́рь* «великий ящик для речей, продуктів; ларьок, палатка для торгівлі», др. *ла́рь* «рундук, ящик, скриня»;— запозичене у давньоруську мову з давньошведської; дшв. *lārg* «рундук; шухляда» (шв. *låg* «ящик, скриня») споріднене з ісл. *lár* «тс.», двн. *gilāri* «житло, приміщення», дангл. *lǣs* «пасовище».— Фасмер II 460; Преобр. I 434; Горяев 181; Верп. I 691; Mikl. EW 160; Jóhannesson 732.

Ларі́са;— р. *Ларі́са*, *Ларі́сса*, бр. *Лары́са*, болг. *Лариса*;— запозичення з грецької мови; грецьке жіноче ім'я *Λαρίσ(σ)α* походить від назви міста *Λάρις(σ)α*, для якого припускається походження з пелазгійської мови (первісне значення «фортеця»); зв'язок з гр. *λαρίς* «чайка» малоімовірний.— Ткаченко УМШ 1958/4, 73; Сл. вл. імен 243; Петровский 139; Спр. личн. імен 505; Кпарровá 241; Илчев 298.

[*ла́рич*] (іхт.) «кефаль, *Mugil* L. Ж; сингіль, *Mugil auratus* Risso Л—Г; го-строніс, *Mugil saliens* Risso Л—Г»;— р. [*ларі́ч*] «сингіль; го-строніс»;— неясне; можливо, результат видозміни незасвідченої назви **рилач*, яка могла бути зумовлена особливостями форми передньої частини голови (Мар-

кевич—Короткий 158, 560); до метези пор. [ласкър] з [ліскар]; пор. інші назви цих риб: [головань, лобач, лобань, лобанчик], а також назву родини кефалі (з гр. κεφαλή «голова»); не виключена можливість зв'язку з запозиченою з грецької мови назвою гостроноса [іларія] (гр. ἰλάρια, болг. илѣрия).

[ласий¹] «смачний, принадний; охочий, жадібний», [ласний] «смачний», [лацний] «тс.» Ж, [лас] «смак, бажання», [ласач] «ласун», [ласівка] «час, коли є багато ласощів», ласій «ласун», [ласоба] «ласолюб, розпусник» Ж, [ласоба] «хтива жінка» Ж, ласоці, ласун, ласунка, ласу́ха «ласунка; хтива жінка Ж», [ласькоб] «ласун», [ласити] «вабити», [ласитися] «прагнути», ласувати «істи що-небудь смачне», ласуватися «тс.; ласитися», [заласний] «чарівний» Пі, [заласся] «захоплення, потяг» Пі;— р. [ласый], бр. ласы, п. łasy;— псл. пн. lasъ «ласий»;— споріднене з дінд. laṣati (< *lalsati) «бажає», lālasaḥ «жадібний, жадаючий», abhi-laṣaḥ «бажання», гр. λιλαιομαί (< *λιλαιομαί) «палко бажано, жадаю», лат. lascivus «пустотливий, похитливий», гот. lustus «бажання», днвн. lust, нвн. Lust «тс.», дірл. laipn (< *lasni) «жадібний»; іє. *las-/ls- «бажати»; зіставлялося також з лит. lasyti «збирати дзьобом», lėsti «дзьобати», гот. lisan «збирати», дангл. lesan «тс.» (Mikl. EW 161; Matzenauer LF 9, 190; Pedersen IF 5, 47); можливо, зводиться до того самого первісного кореня з рухомим s- *l-s-/(s)-, що й лаз.— Фасмер II 464; Преобр. I 436—437; Горяев 182; Sławski V 30—31; Brückner 307; ЭССЯ 14, 46; Bern. I 692—693; Мельничук Етимология 1984, 144; Meillet—Ernout 609; Kluge—Mitzka 450; Pokorny 654.— Пор. ласка.

[ласий²] «чорний або рудий з білим черевом чи грудьми», [ласіста] «чорна з білими смугами спіднизу» (про візцю) ВеНЗн, [ласновенкий] «блискучий, лискучий», [ласій] «віл з білим черевом і кінцем хвоста», [лася] (кличка корови з червоною спиною і білим черевом; кличка лисої корови; кличка рябої корови) О, [ласуля] «корова з білим черевом» ВеЗа, підласий «з білим черевом», [нід-

ласистий] «тс.»;— р. [ласа] «лискуча пляма, смуга», [ласина] «тс.», [ласить] «залишати плями або смуги», п. [lasij] «віл з темною спиною», [laska] «вид диких качок (чорна з білою плямою)», болг. лас «з лискучою шерстю» (про коня, мула і под.), схв. [lasa] (назва бурої кози), [lasac] (назва вола);— споріднене з лтс. luõss «жовтий з сірим відтінком, половий», можливо, також з lase «крапля, пляма, цятка», lāsaīns «поцяткований», лит. lāšas «крапля», lāšinti «капати, крапати», р. [лосá] «гладінь води, освітлена сонцем»; у кінцевому рахунку, можливо, пов'язане з лійсий, зіставлення з лтс. lapsa «місце» (Mühl.-Erdz. II 440—441), р. лоск (Горяев 181), болг. влас «волос, шерсть» (БЕР III 316) менш переконливі.— Фасмер II 460—461; Преобр. I 435; Потєбня РФВ I, 80; Sławski V 16, 22; Bern. I 691; Mikl. EW 160; Būga RR II 217; Matzenauer LF 9, 189.— Пор. ласиця, ластівка¹, лійсий.

ласиця (зоол.) «невелика хижа тварина, Mustela nivalis L.; [білка О]», [ласичка] «Mustela nivalis», ласка, [ласкавіця] МСБГ, ласочка «тс.», ласочкою «крадучись»;— р. ласка «Mustela», [ласица], бр. ласіца, ласка, др. ласица, п. łasica, łaska, ч. lasice, слц. lasica, нл. łasuca, łaska, болг. діал. м. ласица, схв. ласа, ласица, слн. (pod)lāsica «тс.»;— псл. lasica (lasьka) «Mustela nivalis», похідне від прикметника lasъ «лискучий, з білими плямами», оскільки тварина має попелясто-каштанове забарвлення при білому черевці (Вярэніч Белар. лінгв. 13, 67—68; Младенов 270; Mikl. EW 160); менш обгрунтоване пов'язання з laska «любов, прихильність», вжитим у найменуванні тварини з мотивів табу (Трубачев ЭИРЯ II 29—30; ЭССЯ 14, 37—38; пор. болг. невестулка «ласиця»), з lasъ «жадібний, охочий» (Bern. I 691) чи з ласитися, через те що тварина легко піддається прирученню (Rostafiński Rozprawy 55, 260—268; Brückner 307), або реконструкція псл. *vьlasьka і зіставлення з герм. wisulō(n), днвн. wisula, нвн. Wiesel «ласиця» (Machek ESJČ 320; Holub—Lyer 281); сумнівне зближення з перс. gāsū

«ласиця» (Moszyński PZJP 132).— Фасмер II 461—462; Преобр. I 435; Sławski V 15—17; Schuster-Śewc 764—765; БЕР III 316; Skok II 271; Bezlej ESSJ II 125.— Див. ще **ласий**².— Пор. **ластівка**¹.

ласка, **ласкавець** «доброзичливець, покровитель; коханець (у пісні); [лагідний вітер Ж]», [ласкавіщина] «пенсія» Ж, **ласкав**, **ласкавий**, [ласків] «ласкав, ласкавий» Ж, [ласкавити] «втихомирювати, приборкувати» Ж, [ласкавитися] «бути добрим, прихильним, милостивим» Ж, [ласкати] «пестити, милувати» Ж, [ласкатися] «ластитися» Ж, [лащити] «пестити», [лащкати] «приборкувати, приборувати» Ж, **неласка**, **обласкати**, **обласкавити**;— р. бр. др. болг. **ласка**, п. *łaska*, ч. слц. *láska* «любов», м. *ласка* «лестощі», схв. *ла́ска* «тс.», слн. *laska* «лестощі; ласка», стсл. **ласкати** «пестити» (Супр.);— псл. **las-ka*, очевидно, пов'язане з прикметником **lasъ* «ласий».— Фасмер II 461; Преобр. I 435—436; Горяев 181; Sławski V 19—21; БЕР III 316—317; Skok II 272; Bezlej ESSJ II 125—126; Bern. I 691—692; Мельничук Етимологія 1984, 144.— Див. ще **ласий**¹.

ласкавець (бот.) «рослина родини зонтичних, *Viperulum L.*; [конюшина темно-каштанова, *Trifolium spadiceum L.*; зілля для прикраси О]», [ласкавець] Мак, [ласик, ласоч трава] «тс.» Мак;— р. [ласкавець] «тс.», ч. *laskavec* «щириця, *Amaranthus L.*», слц. *laskavec* «щириця хвостата, *A. caudatus L.*»;— пов'язане з **ласкавий**; назва зумовлена приписуваною рослині магичною дією в коханні; пор. інші її назви: п. *urocznik*, ч. *úročník*.— Sławski V 25; Holub—Lyer 281.— Див. ще **ласка**.

[**ласкір**] (іхт.) «густера, *Blicca bjoerkpa L.*; плітка, *Rutilus rutilus L.* Дз», [ласкар] «йорж, *Acerina cernua L.*» Ж, [ласкера] «густера» Дейн, [ласкіра, ласкірка] «густера; плітка» Дз, [ласкірка] «густера» Дейн, [лоскір Шарл—Тат, лоскірка, лоскіря, лускір] «тс.»;— р. [ласкірь] «густера; лящ, *Abramis brama L.*», [ласкіря] «густера», [ласкірка], бр. [ласкір, ласкірка] «тс.»;— очевидно, результат видозміни назв [плоскир, плоскіря, плоскірка] «тс.» під впливом осно-

ви дієслова [лоскати] «ляскати» ([лоскіт] «шум, тріск») з огляду на те, що під час нересту густера вискакує з води і вчиняє шум; менш переконливе пов'язання (Фасмер II 462) з р. [лоскарь] «лопата» (за будовою носа густери) або безпосереднє виведення (Ledeg 87—88) від р. [лоскати] «ляскати».— Коломиец Происх. назв. рыб 12—13.— Див. ще **плоскір**.

ласкотати — див. **лоскотати**.

[**ласня**] «планка; поперечна планка борони» НЗ УжДУ 37;— п. *łaśnia* (*łaśnia*) «дерев'яна планка»;— очевидно, через польське посередництво запозичене з німецької мови; нвн. *Lasche* «клин (на платті); накладка (на рельсах)» пов'язане з *lasch* «в'ялий», снн. *lasch* (*las*) «стомлений», спорідненими з англ. *lazy* «лінивий», дісл. *lasiin* «слабий», *lqskg* «в'ялий», болг. *лош* «поганий», снідерл. *lasce* «ганчірка, клапоть», р. *лоскіт* «клапоть».— Дзєндзелівський НЗ УжДУ 37, 50; SW II 659; Kluge—Mitzka 423.

[**ласочка**¹] «вид гри, у якій один з учасників, тримаючи руки під долонями другого, намагається їх вихопити й ударити по руках супротивника», [лясавці] «тс.»;— очевидно, пов'язане з виг. **лясь** (див.).

ласочка² (ласкава назва дівчини або жінки);— очевидно, результат перенесення назви тварини **ласочка** «ласиця, ласка», семантично зближеної з словами **ласкавий**, **ласка**.— Див. ще **ласиця**, **ласка**.

ласт¹ «кінцівка морських тварин (моржів, тюленів та ін.); (мн.) пристосування для підводного плавання, яке надівається на ноги плавця»;— бр. **ласт**;— запозичення з російської мови; р. **ласт** «тс.», очевидно, походить від саам. *lást*^a «задня лапа тюленя» (Фасмер II 462—463); висловлювалася також думка про походження з псл. **lapstь*, яке мало б бути пов'язаним з *lapa* «лапа» (пор. лтс. *lápsta* «лопата», *lāpa* «лапа» і т. д.— *Būga RR I 313; Mühl.*—Endz. II 440.

ласт² «міра корабельного вантажу (2 тонни); міра сипких тіл», [лашт] «міра сипких тіл», [лаштом] «у достатку»,

ст. *лашт* (одиниця ваги або об'єму) (1526);— бр. *ласт* «міра вантажу; міра сипких тіл»;— запозичення з російської і польської мов; р. *ласт* «тс.», п. *laszt* «давня міра сипких тіл» походять від свн. *last* «певна міра об'єму; одиниця ваги» (двн. (h)*last*, нвн. *Last* «тягар, вантаж»), пов'язаного з нвн. *laden* (двн. *hladen*) «вантажити», спорідненим з псл. *kladō* «кладу».— СІС 385; Винник 139—140; Richhardt 72; Фасмер II 462; Преобр. I 436; Sławski V 33—34; Kluge—Mitzka 424.— Див. ще **класти**.— Пор. **ладувати**.

ластик «бавовняна тканина з блискучою правою стороною»;— р. *ластик*, бр. *лацік* «тс.»;— через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. *lasting* (сорт взуттєвої тканини, букв. «тривалий, постійний, міцний») пов'язане з дієсловом *last* «продовжуватися, тривати; носитися» (про тканину, взуття і т. п.), сангл. *lasten* «іти слідом, виконувати; продовжуватися, тривати», дангл. *læstan* «тс.» (первісне значення — «іти слідом»), *lāst* «стопа, слід», спорідненими з гот. *laistjan* «іти слідом», двн. свн. нвн. *leistēn* «виконувати наказ, виконувати обов'язок», дфриз. *lāsta* «тривати, продовжуватися»; очевидно, форма р. *ластик* виникла в результаті контамінації форми *ластинг* з недовго вживаною назвою іншої подібної тканини *еластік* (Воронин Вестник ЛГУ 1972/1, 125—131).— СІС 385; Фасмер II 463; Klein 867; Skeat 285; Kluge—Mitzka 435.

ластитися, лацитися;— р. *ластиться*, бр. *лащичиця*, [лащичиця], п. *łaszczyć się*;— пов'язане з *ласка*, [лакатися] «ластитися» Ж, як *пустити* з *пукати*.— Фасмер II 463; Преобр. I 435; Sławski V 31—32; Bern. I 692; Trautmann 150; Эндзелін СБЭ 55; Желтов ФЗ 1876/1, 22.— Див. ще **ласка**.

ластівка¹ (орн.) «*Hirundo L.*», [глатівка, ласочка Пі, ластичка Ж, ластовиця, ластовка Пі, ласточка Ж] «тс.», [ластивеня], ластів'я, ластовеня, ластівчаний, ластівчаний, ластів'яний, ластів'ячий, ластовійний;— р. *ласточка*, заст. *ластовица*, [ластица, ластка, ластвица, ластовка, ластушка], бр. *ла-*

стаўка, др. *ластовица*, р.-цсл. *ластѣна* «вид ластівки», *ластѣнѣ* «тс.», п. [las-tówka, lasztówka, łastawka, łastówka, łasztówka] (з ч., укр., бр.), ч. [laštovice, laštovka], laštovka, слц. *lastovica*, вл. *lastojca*, lastojčka, полаб. *lostōveica*, болг. *ластовица*, *ластавица*, м. *ластовица*, схв. *ласта*, *ластавица*, *ластовица*, слн. *lastovica*, *lastovka*, стсл. *ластовица*;— псл. *lasta*, *lastovica*, *lastavica*, очевидно, як і *lasica* «ласиця», пов'язане з *lasъ* «темний з білим черевом чи грудьми», за характером забарвлення майже всіх видів ластівок (Птицы СССР 402—405); менш обгрунтовані припущення про спорідненість з *ласка*, *ластитися*, зумовлену нібито тим, що ластівка завжди була одним з найулюбленіших птахів у слов'ян (Фасмер—Трубачев II 463; Трубачев ЭИРЯ II 29—32; ЭССЯ 14, 42—43), з лит. *lakstūti* «літати», *lakstūs* «швидкий, прудкий», лтс. *lakstis* «стрибати, бігати вперед і назад» (Фасмер II 463; Преобр. I 436; Горяев 182; Sławski I 514; Младенов 271; Bern. I 692; Mikl. EW 161; Fraenkel ZfSlPh 11, 45—47), з ірл. *los* «хвіст», кімп. *llost*, брет. *lost* «тс.» (Rozwadowski Rozprawu 25, 4—11), як і виведення від звуконаслідувального **last-* (*glast-*, *hlast-*, *chlast-*) «стук, хлоп» (Machek ZfSlPh 20, 35; Holub—Lyer 509; Schuster-Sewc 763—764; Lětopis 23/2, 143—147) або пов'язання з *lapotati* «швидко говорити» (Machek ESJČ 694).— Див. ще **ласий**².— Пор. **ласиця**.

ластівка² «вставка в одязі під пахвами», *ластка*, [ластовиця] «тс.»;— р. [ласта], *ластовица*, *ластовка*, бр. [ластаўка, ластка] «тс.»;— не зовсім ясно; можливо, як і назва птаха *ластівка*, походить від псл. *lasъ* «темний з білою плямою (латкою) під черевом чи грудьми»; зіставляється також (Горяев 182; ЭССЯ 14, 42) з *латка*, *латати* (пор. укр. болг. [латиця] «ластка», м. *латица*, схв. *латица* «тс.»).— Преобр. I 436.

[**ластівчики**] (бот.) «герань голубина, *Geranium columbinum L.*»;— очевидно, похідне утворення від *ластівка*; мотивація назви рослини не зовсім ясна; можливо, така назва зумовлена подібністю головок герані до птаха (пор.

[журавельник] «герань», яке пояснюється тією ж ознакою).— Див. ще **ластівка**¹.

ластовень «Vincetoxicum Moench.; цинанх, Supanchum L. Mak; [ваточник сирійський, Asclepias syriaca L. (A. conputi Desne) Ж]», [ластобчик] «ваточник сирійський» Ж;— р. **ластовень** «Vincetoxicum», **ластобчик** «цинанх», ч. lastovičník, слц. vlašťovník, схв. [lãstovičnják] «тс.»;— похідні утворення від назви птаха **ластівка**; найменування зумовлені подібністю розкритих плодів рослини до ластівки, що летить.— Machek Jm. rostl. 184.— Див. ще **ластівка**¹.

ластовіння «веснянки», **ластовінка** «веснянка», **ластовінчатий** «веснянкуватий», **ластатий** «тс.»;— р. [ластовіння] «веснянки» (з укр.?), бр. [ластавінне] «тс.»;— не зовсім ясне; пов'язується з назвою птаха **ластівка** (Булаховський Вибр. пр. III 225); може бути похідним від того самого псл. lasъ «темний з білою плямою чи смугою (плямистий)», до якого зводиться й **ластівка** (назва птаха) і **ластка** «вставка в одязі».— Див. ще **ласий**².— Пор. **ластівка**¹, **ластівка**².

лата¹ «шматок, яким зашивають дірки; вставка», [лат] «тс.», **латка** «тс.»; пляма; [вигідне місце, ласий кусок] ЛЧерк», [латаніна] «повсякчасне латання; річ, яка складається з латок; руб'я», [латанка] «вив'язування нових очей у сітці замість зіпсованих» Мо, [латанці] «покритий латками одяг», [лататіна] «лягодження, штопання; виріб з клаптиків» Ж, [латіч] «лягодільник; кравчик» Ж, **лати** «лахміття», [латица] «ластка» МСБГ, [латиш] «одяг з багатьма латками», [латніяк] «той, що лагодить горшки» Ж, [латочник] «рядно з кольорових шматочків» Л, [латошник] «тс.» Л, [латошій] «лахміття» ЛексПол, **лаття** «старий одяг», [латіун] «свита з латками; полатаний піджак» Л, [латіунник] «бідний селянин», [латіога] «голодранець» МСБГ, [латянка] «одяг з латками; ковдра чи рядно з ганчірок Л», [латкатий] «плямистий, строкатий» Ж, **латати**, [полатайко] «лягодільник; кравчик» Нед, [полатіух] «тс.» Нед;— р. діал. бр. **лата**, п. **лата**,

ч. слц. діал. **лата**, болг. [латица] «підшивка», [алтица] «ластка», м. **латица** «латка», **алтица** «тс.», схв. **латица**, **латица** «ластка»;— псл. *olta «латка», первісно «пришите»;— споріднене з двн. āla «шило», дінд. āga «тс.»; на праслов'янському ґрунті могло частково змішатися з lasta «ластка»; інші пояснення не враховують південнослов'янських форм на **алт-** і виходять з псл. *lata, зіставляючи його з псл. letēti (ЕССЯ 14, 47—48), з гр. λῶμα, -ατος «край одягу» (Вегн. I 693; БЕР III 324), з лат. laser «подертий», гр. λαμίς «шматок, лахміття» (Ильинский РФВ 76/2, 245—246), з лит. lātaža, latōžis «розтелепа, тухтій» (Fraenkel 343, 360).— Фасмер II 464; Sławski V 34—37; Vaillant BSL 44/2, 143—144.— Пор. **ластівка**².

лата² «довга жердина або дошка, яку кладуть уперек кроков», [латва] «тс.», [латка] «дранка; розпірка» О, [латовець] «дерев'яний цвях для прибивання лат на кроках», [латник] «тс.; мале свердло», [латніяк] «свердел для лат» Ж, [латя] (зб.) «лати» МСБГ, **латувати** «накладати дошки-лати на крокви», [латіти Ж, **латкувати**, **латніти** Ж] «тс.», [нідлатка] «накладка на полози в снях»;— р. бр. **лата**, п. вл. **лата**, ч. lat', latě, слц. **лата**, нл. **лата**, **латва**, полаб. lotva, схв. **лєтва**, слн. **лата**, **латва**;— запозичене, можливо, через посередництво польської мови з німецької; свн. latte (< двн. latta) «планка, рейка, дранка», нвн. Latte «тс.» споріднене з дангл. lætt, дісл. latta, «тс.», дірл. ірл. slat «прут, лозина», кіпр. Nath, брет. laz «тс.»; представлена в кількох слов'янських мовах форма latva (*laty) характеризує слово як належне до \bar{u} -основ, що свідчить про давність запозичення.— Richhardt 73; Шелудько 36; Оньшкевич Исслед. п. яз. 244; Фасмер II 464; Преобр. I 437; Горяев 182; Sławski V 37—38; Brücker 307; Machek ESJČ 321; Holub—Kop. 199; Bern. I 964; Mikl. EW 161; Kluge—Mitzka 425.

[латаман] «отаман» Ж;— результат гіперичної видозміни звукової форми др. **ватаманъ** «тс.», як у [лапнó] з **впннó**.— Див. ще **отаман**.

латаття (бот.) «водяна рослина з великим листям і жовтими або білими квітками, Nuphræa L.», [латані́на] «лист латаття білого» Ж, [лататтє, лататт'] «калюжниця болотна, Caltha palustris L.; латаття біле, Nuphræa alba L.» Ж, [лататина] «калюжниця болотна» Пі, [латахі́й] «водяна рослинність з широким листям» Ва, [лататч] «тс.» Ж, [лататше] «тс.; глечики жовті, Nuphar luteum Sm.» Ж, [ло́тай] «калюжниця болотна» ВеБ, [лотайка Мак, ло́так ВеБ, ло́тань ВеБ, лотар Мак, ло́татень Ж, лотатття, ло́татть Г, ЛексПол, лотач ВеБ, лотачка Мак, ло́таш Ж, лототь Мак, лотоць, лоточтж, ло́точник ЛексПол, лотот, ваташ Мак] «тс.»;— р. [лататтє] «латаття; глечики жовті; калюжниця болотна», бр. ло́таць «калюжниця», п. lotoć «калюжниця болотна», [lataj, lotocie, lotacz, lotasz, lotocz] (з укр.), ч. [lataj, lotaj, lotač, lotáč] «тс.»;— очевидно, пов'язане з *лата*, *латати* з огляду на велике листя, пор. *лататий* «з великим і широким листям»; непереконливо зіставлялося з псл. **loku* «калюжа» (Machek Jm. gostl. 41), з болг. *латі́на* (бот.) «крес, нагурція», *латиф* «тс.», схв. *лаћуни* «Cuscuta europæica», *лаћух* «гілочка винограду з китицями» (Bern. I 693).— Фасмер II 464—465; Меркулова Очерки 26—30; Sławski V 41—42.— Див. ще *лата*¹.

[латв́ий] «легкий», [залатв́ити] «влаштувати справу» Я;— бр. [латв́ий] «тс.», [лацьв́ей] «легше, краще», [улатв́іць] «поліпшити, полегшити»;— запозичення з польської мови; п. łatwy «легкий, зручний», пов'язане з *ласпу* «тс.», виводиться з псл. *latiti* «хапати, брати», представленого в схв. *латити* «сягати, швидко вхопити», слн. *latiti* se «ухопити» (Sławski V 46—47; Brückner 307); висловлювалися також припущення про зв'язок з псл. *lati* (*lajati*) «ляяти, насміхатися» (Zubaty St. a čl. I 57; Bern. I 694), з лтс. *lëts* «дешевий; легкий» або з уг. *olczó* «дешевий» (Machek ESJČ 316—317).— Sławski V 46—47; Brückner 307; ЭССЯ 14, 51.— Пор. *ла́цний*.

[латень] (бот.) «вид печіночного моху, маршанція, Marchantia» Ж, Мак;— по-

в'язане з *лата*, *латати*; назва могла бути зумовлена формою порівняно великих таломів маршанції, які стеляться по землі (БСЭ 26, 414).— Див. ще *лата*¹.— Пор. *латаття*.

[ла́тер] «кубичний сажень дров, купа дров», [ла́та] «міра дров» О, [латра] «4 кубометри дров» Исслед. п. яз., [латрівка] «метрове поліно» О;— р. [ла́хтер] «гірничий сажень», п. *latr*, *latet* «сажень», ч. заст. *látro* «сажень (міра довжини і міра дров)», ст. *láttr*, слн. заст. *laktor*, *látor*, [láchtor, laktor] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. *lächter* «сажень (міра довжини і міра дров)», нвн. *Lächter*, споріднене з дангл. *læsc(e)an* «хапати, схоплювати», англ. *latch* «тс.», гр. *λάζωμα* «хапаю, беру» з **λάζωμα*; до розвитку значення пор. *са́жень*, пов'язане з *сягати*.— Richhardt 73; Шелудько 36; Оньшкевич Исслед. п. яз. 244; Sławski V 44—45; Brückner 307; Machek ESJČ 322; Holub—Lyer 282; Bern. I 508; Kluge—Mitzka 373; Frisk II 71.

ла́ти (іст.) «металеve спорядження стародавнього воїна», *латник* «воїн у латах»;— р. бр. *латы*, др. *латы*, п. ст. *latu*, болг. заст. *лати* (з р.);— пов'язане з *лата* «латка»; основною частиною цього спорядження були шматки шкіри, на які нашивалися металеві пластинки.— Фасмер II 464; Ильинский РФВ 76, 246; Sławski V 47—48; БЕР III 322; Bern. I 693; Matzenauer LF 9, 191.— Див. ще *лата*¹.

лати́нь «латинська мова», *латі́на*, [латини́чна Ж] «тс.», *латі́нець* «латинянин; [католик]», *латі́ниця* «латинське письмо», *латі́нка* «тс.», *латиніза́ція*, *латинізм*, *латиніст*, [латі́нник] «латиніст; католик», *латинство* «католицизм», [латиня́к] «католик» ВеУг, *латі́няни* (іст.) «жителі Лаціума», [латі́нити], *латинізува́ти*, [латі́нницьити] Ж, ст. *латыни* «католики» (1440);— р. бр. *латынь* (очевидно, з укр.), др. *латининъ*, п. *laciņa*, ч. *latina*, слн. *latinčina*, вл. *lačina*, нл. *latyński*, болг. *латі́нец* «латинянин; (заст.) католик», *латі́нски*, м. *латин* «латинянин; католик», схв. *латин* «тс.», *латі́нитина*

«латинська мова», слн. *latinščina* «тс.», стсл. *латиньскъ*;— запозичення в латинської мови; лат. *latīnus* «латинський», *latīna* (*lingua*) «латинська (мова)» пов'язане з топонімом *Latium* «Лациум» (область в Італії, центром якої був Рим), можливо, спорідненим з *lātus* «широкий», *latus* «сторона, бік».— Фасмер II 465, 466; Преобр. I 438; Горяев 182; Sławski IV 410—411; Holub—Lyer 282; Schuster—Śewc 757—758; БЕР III 323; Bern. I 693; Walde—Hofm. I 770.

[латі́р¹] «янтар» Ж, [олаті́р] «тс.» Ж;— р. *алатр* (фольк.) «міфічний чудодійний камінь», *латыр(ь)*, *латарь*, *алабырь* «тс.»;— неясне; непереконливо виводилося з лат. *altāre* «олтар, вівтар» (*Jagić AfSIPh* 1, 90; *Veselovskij AfSIPh* 6, 52—53; Мочульський РФВ 18, 79—80), зіставлялося з назвою міста в Чуваській АРСР *Алатир* (*Ciszewski AfSIPh* 16, 603—604), з дісл. *leidarsteinn* «магніт» (Бодуен де Куртене ИОРЯС 19/2, 93—94), з прикметником **латыгорь*, утвореним від **латыгорь* «латиш» (Соболевский Этногр. обзор. 8, 254), з гр. *ἤλεκτρον* «янтар» (Савинов РФВ 21, 43; Даль I 24).— Фасмер I 69.

[латі́р²] «поряд, поруч» Ж;— запозичення з молдавської мови; молд. *алџтурь* (рум. *alături*) «тс.» походить від лат. *a latere* «збоку», що складається з прийменника *a(b)* «від, з» та іменника *latus* «бік», пов'язаного з прикметником *lātus* (< **stlātōs*) «широкий», спорідненим з вірм. *lain* «тс.», псл. *stlyati*, укр. *стеліти*.— *Scheludko* 137; СДЕЛМ 26; *Pușcariu* I 82; Walde—Hofm. I 772.— Див. ще *абажур*, *стеліти*.

латіш, *латіський*;— р. бр. *латыш*, п. *Łotysz*, ч. слц. *Lotyš*, вл. *letiskī* «латиський»;— запозичення з латиської мови; лтс. *latvieši* «латиші» є формою множини від *latvietis* «латиш», *latvis* «тс.», що походять від латиського гідроніма (назви струмка) *Late*, можливо, спорідненого з двн. *lētto* «глинозем», дірл. *lathach* «мул»; менш переконливим здається виведення від др. *Лотыгола* «Латгалія, східна частина латиської мовної області» (*Otrębski* 2, 72).— Фасмер II 466; Преобр. I 438; Горяев

192; Mikl. EW 174; *Mikkola Slavia* 15, 162; Mühl.—Endz. II 425.

[латка] «дитяча гра, в якій один з учасників б'є долонею по спині сусіда і тікає, а той, кого вдарено, повинен кому-небудь передати удар»;— не зовсім ясне; може бути пов'язане з *ладка* «долоня» або з *лата*, *латка* в значенні «пляма» (пор. р. *пятнашки* «дитяча гра»).

латук (бот.) «вид салату; бур'ян, *Lactuca L.*», [лату́чка] «тс.» Ж;— р. бр. болг. *латук*, п. *laktuka*;— через посередництво польської або німецької мови (свн. *lattuke* «тс.») запозичено з латинської; лат. *lactūca* «латук, качаний салат» пов'язане з *lac* (< **glact*) «молоко», спорідненим з гр. *γάλα*, *γάλακτος* «тс.»; пор. укр. [молоча́й] «латук дикий, *Lactuca scariola L.*», [молочко́] «тс.».— СІС 386; *Richhardt* 73; Фасмер II 465; Преобр. I 473; Горяев 182; Bern. I 730; Walde—Hofm. I 741, 747; *Frisk* I 284.— Пор. **лочиця**.

лату́нь «сплав міді з цинком»;— р. бр. *лату́нь*, болг. *лату́н* (з рос.);— запозичення з німецької або італійської мови; нвн. *Latún*, слн. *laton* «тс.» походить від іт. **lattone* (венец. *laton*) «тс.», яке виводиться від ар. *lātūn* «мідь», що виникло на основі тур. [altan] «золото» або тюрк. **altun* «тс.»; припускалось посередництво грецької мови (ср. *λατοῦνι* «лату́нь».— Фасмер ГСЭ 3, 112; Bern. I 694).— СІС 386; Фасмер—Трубачев II 465; Преобр. I 437—438; *Battisti—Alessio* 2178, 2181; *Klein* 869.— Див. ще **алтін**.

[лату́ра] «їжа для собак; рідка страва Мо; рідка каша Дз»;— запозичення з східнороманських мов; молд. *лату́ръ* (мн.) «помій», рум. *lătúri* (аром. *lătúgă*) «тс.» походять від лат. *lavātūrae* «тс.», пов'язаного з дієсловом *lavo*, *-āre* < **lovō*, **lovāre* «мити, купати».— *Vrabie Romanoslavica* 14, 158; *Scheludko* 137; СДЕЛМ 244; *Pușcariu* I 82; *Papahagi* 622; Walde—Hofm. I 773—775.— Див. ще *лаванда*.— Пор. **лєвря**, **лівантіна**, **луг²**, **лю́ра**.

лауреа́т, *лауреа́тство*;— р. болг. *лауреа́т*, бр. *лау́рэа́т*, п. *laureat*, ч. слц.

laureát, вл. lawreat, схв. лаурèāt, слн. lavreát;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. Laureát, фр. lauréat походять від лат. laureátus «увінчаний лавровим вінком», пов'язаного з laurea «лавровий вінок», laurus «лаврове дерево, лавр».— СІС 386; Sławski IV 78; Koraliński 561; БЕР III 325; Флипова-Байрова БЕ 1954/4, 376—377; Bloch 345; Dauzat 431; Klein 870.— Див. ще лавр.

лафа «пожива, користь, вигода; [платня Ко]», [лахва] «роздолля; пожива», [лахвіця] «удача, лафа» Ме, [лахвічка] «тс.» Ме, [лєфа] «побічний дохід; хабар» Ж, [ліфа] «тс.» Ж, [л'яфа] «пенсія; утримання, харчі» Ж;— р. лафа «пожива, удача, вигода», [алафа] «платня; пайок; фураж на коня», ст. алафа «нагорода», олафа «тс., подарунок», бр. лафа «пожива, удача, вигода», п. lafa «платня солдата; заробітна плата; пенсія; гроші на харчі для людей і коней; частка, пайка», ст. ufa(k)a «тс.», болг. [лефе, улефе] «плата, заробітна плата», схв. улєва «тс.»;— через посередництво російської і польської мов запозичене з тюркських; тат. башк. алафа «нагорода, платня, подачка», тур. alef «платня солдата», ulife «тс.» походять від ар. alafa «султанське утримання послів, їх челяді і тварин», ulifa «платня, харчі, фураж».— Булаховський Нариси 119; Фасмер II 467; Преобр. I 438; Титаренко РР 1985/5, 146—147; Шипова 219—220; Тагнев Тюркизмы 154; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 123; Дмитриев 567; Korsch AfSIPh 9, 677; Sławski IV 25; Brückner 289; Lokotsch 167; Bern. I 683; Mikl. TEI II 182.

лафет «станок, на якому закріплюється ствол гармати»;— р. бр. болг. м. лафет, ч. слц. вл. lafeta, схв. лəфəт, слн. lafėta;— через посередництво російської і німецької мов (нім. Lafette) запозичено з французької; фр. l'affût «тс.» утворене від fūt «стрижень, стовбур», що виникло з фр. ст. fust «тс.», яке зводиться до лат. fūstis «палиця, дрючок» неясного походження.— СІС 386; Фасмер II 467; Преобр. I 438; Горяев 182; Kluge—Mitzka 418; Dauzat 16; Walde—Hofm. I 573—574.

[лахабунда] «бродяга, волоцюга» Ж;— очевидно, результат контамінації слів [вагабунда] «волоцюга» і лахи «лахміття».— Див. ще лахи, макабунда.

[лахамєндрики] «ганчір'я, лахміття», [лахамєндрики] «тс.»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. [лохамєндрики] «пожитки, речі» розглядається як утворене з лахи «лахміття, дрантя» ([лах, л'аха] «тс.») і етимологічно неясного [міндара] «обрізки, клаптики, мотлох», [міндра] «тс.».— Фасмер II 525, 623.— Див. ще лахи.

лахати «підбирати колоски» Ж;— р. [лахать] «бігати, метатися», бр. [лахаць] «бігати; шукати; тинятися», п. [łachać] «ганяти, бігати», [łachać się] «проявляти статевий інстинкт» (про льоху), łochać się «тс.», ч. [łachovať] «вистежувати», схв. [лахати] «швидко ходити; прагнути»;— очевидно, псл [лахати] «бігати в пошуках, зазіхати», пов'язане з лаь «лаший»; менш переконливі пояснення як експресивного утворення (Sławski IV 319—320) або як пов'язаного з іє. *lek- «літати, скакати» (ЭССЯ 14, 16—17).— Див. ще ласий¹.— Пор. лəхатн¹.

[лахвєц] «безтарка» ЛЧерк;— неясне; можливо, пов'язане з лафет.

лахи «лахміття», [лах] «тс.», [л'аха] «тс.; одежина», [лахатка] «ганчірка, онуча» О, [лахатник] «міняйло, ганчірник» О, [лахатняк «тс.» О, [лахатя] «лахміття» О, [лахітя] «тс.» О, [лахаш] «поганий порваний черевик» Ж, лəхəмй «людина в лахмітті», лəхəм «лахміття; [обірванець]», лəхəмəнəна «драна одежина», [лахмєнка] «лахміття, ганчірка», [лахмєнник] «ганчірник», [лахмєн'яр] «тс.», [лахмєн'я] «лахміття», [лах'ута] «ганчірка», [лах'утя] (зб.) «лахміття, ганчір'я» О, [л'аше] (зб.) «лахи» Ж, [л'ахавий] «обірваний, брудний», [лахмануватий] «повільний (про вола); обірваний», лəхəмəтій «кошлатий; [покритий лахміттям Ж]»;— р. [л'ахмы] «шмаття, ганчір'я; патли», бр. лəхə «старий поношений одяг», лəхəмəн'й «лахміття, ганчір'я, обноски», п. łach «ганчірка», [łacha, łachman, łachmana, łachmaniec] «тс.», łachy «лахміття», [łachmany] «вбрання», [łachoty] «тс.», слц. [łachy] «одяг, лахміття» (з укр.,

п.), вл. *lachsap* «здоровань; обірванець, ледащо»;— псл. [лахъ] «ганчірка»;— очевидно, давніше *laks-, споріднене з гр. *λαχίς* «кляпоть, лахміття», *λαχίςω* «рву на частини, роздираю», лат. *laseg* «роздраний, порваний», *lacinia* «кляпоть, одяг», *lasego* «деру, шарпаю», лит. *lākatas* «обірванець», лтс. *lakats* «сукно»; іє. *lēk-/lāk- «роздирати»; потребує дальших уточнень зіставлення з р. *лоскѣт* «кляпоть», снн. *las* «клиноподібний кляпоть», нвн. *Lasche* «кляпоть» (Bern. I 685—686; Matzenauer LF 9, 186; Walde—Hofm. I 743); недостатньо обгрунтоване виведення від псл. *lata* «латка» (Brückner 305) або від снн. *lachen* «полотно, простирадло», нн. *laken* «тс.» (Шелудько 36; Преобр. I 472—473).— Фасмер II 467; Ильинский ИОРЯС 20/3, 109; Sławski IV 403—404; Machek ESJCS 256; Schuster-Sewc 800; Boisacq 552; Pokorny 674.— Пор. **лахміття**, **лохман**.

[лахма́чити] «дурити, забирати нечесним способом» Па;— результат видозміни форми [махла́чити] «тс.», зближеної з *лахман*, [лахма́нник] і под.— Див. ще **махла́чити**.— Пор. **ла́хи**.

лахміття, [лахма́тина] «ганчірка» Ж, [лахма́тя] «лахміття» О, **лахмітник** «обідранець; той, хто скуповує і продає старі речі», [лахмо́тник] «обідранець»;— р. *лохмотья*, бр. *лахмо́цце*, п. [lachmyta] «обідранець, ледащо» (з укр.?)— псл. *laxmot-, складне утворення з тих самих компонентів *лаху* «лахи» і *mot-* (пов'язаного з *motati*), що й *мо́тлох*; непереконливе виділення (Sławski IV 407—408) суфікса *-yta* (-ita).— Пор. **мо́тлох**.

[ла́хнути] «зазіхати; лакомитися» О, [ла́хний] «пожадливий, ласолюбний, похитливий» Ж;— слц. [láchat'] «жадати, прагнути»;— очевидно, пов'язане з *ла́сий*¹, [ла́хати] (див.).

[лахола́та] «лахміття; обірванець, голодранець» Ж;— складне утворення з *ла́хи* «лахміття» і *ла́та* «латка».— Див. ще *ла́та*², **ла́хи**.

лацаро́ні «неаполітанський бідняк, жебрак»;— р. *лаццаро́ни*, *лаццаро́ни*, *ладзаро́ни*, *лазаро́ни*, п. ч. *lazaron*, слц. снн. *lazarón*, болг. *лазаро́не*, схв.

лаза́рѣн, *лазарони*;— через посередництво російської мови запозичене з італійської; іт. *lazzarone* «жебрак, босяк» є збільшувальною формою від *lazzaro* «тс.», що походить від імені євангельського бідняка Лазаря (іт. *Lazzaro*).— СІС 386; Koralinski 562; Battisti—Alessio 2188; Klein 872.— Див. ще **Лазар**.— Пор. **лаза́р**.

лаці́он, *лаціян* — див. **лі́ція**.

ла́цкан «вилога на грудній частині верхнього одягу»;— р. бр. *ла́цкан*, п. *laca* (зменш. *laska* «зав'язка, застібка», ч. *laci* «нагрудна частина фартуха», ст. *lac*, слц. *laciik* «тс.», вл. нл. *lac* «жилет»;— через посередництво російської мови запозичено з німецької; нім. *Lätzchen* є зменшувальною формою від *Latz* «нагрудник, клапан кишені», яке походить від іт. *laccio* «петля, шнурок», що зводиться до лат. *laqueus* «петля», етимологічно не зовсім ясного.— Фасмер II 468; Преобр. I 438—439; Горяев 182; Machek ESJCS 317; Matzenauer 235; Walde—Hofm. I 745.

[ла́цний] «легкий; зручний Пі», [ла́цно́] «легко» Г, Ж, О, [не́лацно́] «незручно» Ж, ст. *лацно* «легко» (XVI ст.);— запозичення з польської мови; п. *laspny* «легкий, зручний», як і ч. *laciný* «дешевий», ст. *laspny* «легкий», слц. *laspny* «дешевий», виникло з *latjъpъ «тс.», пов'язаного з синонімічним *latwy* (<*latvъ*).— Richhardt 72; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Дежє 167; Sławski IV 412—414; Brückner 305; Machek ESJCS 316—317; ЭССЯ 14, 50; Bern. I 694; Zubaty St. a čl. I 1, 39—60; Mikl. EW 161.— Див. ще **ла́твий**.

[ла́цюга] «ледар» Ва;— очевидно, результат спрощення форми [леда́цюга] «тс.»; менш імовірна можливість контамінації слів *ла́нець* «обірванець» і *воло́цюга* або *леда́цюга*.— Див. ще **ледач**.

[лаче́на] «плямиста корова» Ж, [лачы́стий] (у назві [лачы́стий кіс] (орн.) «гірський (білозобий) дрізд, *Turdus torquatus* L.» ВеЛ);— очевидно, пов'язані між собою слова, етимологічно неясні; немає певності щодо правильності написань у джерелах *лачы́стий* (у даному разі) і *лагі́стий* (віднесеного під *ла́істий*).

[лачі] «дуже дрібна локшина до м'яса, до супу» ВеУг;— очевидно, форма множини від *лача, яке, можливо, походить від уг. laska «локшина», ст. laksa «те.».

[лашка] «непарна кісточка (з ноги теляти чи свині), якою граються в гру "паці"» Кур;— неясне.

лашт, лаштом — див. ласт².

[лаштабей] «ледар» (так сварять дітей);— неясне.

[лаштай] «наймит» Л;— неясне.

лаштувати «ладнати, готувати», лаштуйки «куліси; [риштування]», налаштувати «приготувати; [спорядити; упорядкувати Ж]», прилаштувати «прикріпити; примістити; приладнати; напечатити на себе», прилаштуватися «приміститися; приєднатися до когось у дорозі», улаштувати «залагодити, уладнати; організувати; вчинити; розмістити, забезпечити місцем»;— очевидно, результат семантичної видозміни давнішого незасвідченого *лаштувати «вантажити, складати», пов'язаного з лашт (ласт) «міра корабельного вантажу», [лаштом] «у великій кількості, в достатку» (очевидно, також «навалом, насипом»), зближеного з риштувати «споряджати».— Див. ще ласт².— Пор. риштувати.

лащитися — див. ластитися.

[лая] «зграя собак, тічка», [лай, лайня Ж] «тс.»;— п. laja «зграя собак, особливо гончих», zľaja «тс.», ч. laje «зграя собак; набрід», схв. ст. laja «гавкіт», слн. laja «тс.»;— псл. laja «гавкіт; собаки, що гавкають; зграя», пов'язане з lajati «гавкати»; безпідставно припускалася спорідненість (Machek ESJČ 318) з гр. λαός «народ, люд».— Фасмер II 468; Sławski IV 432; Brückner 305; Holub—Kop. 199; ЭССЯ 14, 19; Bern. I 686.— Див. ще лаяти.

лаяти «сварити; гавкати», [лати] «сварити» Ж, лаятися, [лайкуватися] «лаятися» Ж, [лай] «лайка», лайка, лайливець, [лаянка] «лайка», лайливий, [лаючий] «той, що любить лаятися», [злайка] «лайка» Пі;— р. лаять «гавкати; лаяти, сварити», бр. лаяць «лаяти, сварити; ганьбити», др. лаяти «гавкати; кричати, лаяти(ся)», лаати «тс.», п.

lajač «лаяти», ч. láti «гавкати; лаяти, сварити», нл. lajač «гавкати; лаятися, сваритися», болг. лая «гавкати», м. лае «тс.; лаятися, сваритися; обмовляти, ганити», схв. lajati «гавкати; кричати; розпускати плітки, поширювати брехню», слн. lajati «гавкати; кричати; лаяти», стсл. лаяти «гавкати, лаяти»;— псл. lajati (lati) «гавкати; кричати; ганити»;— споріднене з лит. loti «гавкати, лаяти, робити наклеп», лтс. lát «тс.», дінд. gāyati «гавкає», ос. gæip «гавкати», гр. λαίειν, λαίμεναι «видавати звук», лат. lairgare «гавкати, репетувати, горлати», laimentum «ридання, плач», вірм. lam «плачу», алб. leh «гавкаю», ірл. liim «лаю, обвинувачую», гот. laifōp «вони лаяли, ганили», дісл. lómг «крик, плач»; іе. (звуконаслідувальний корінь) *la-, *le-; твердження про германське походження цього слова (Hirt RBG 23, 334) помилкове.— Фасмер II 468—469; Преобр. I 439; Sławski IV 432—434; Brückner 305; Machek ESJČ 321—322; Младенов 271; ЭССЯ 14, 20—21; Bern. I 686—687; Trautmann 148—149; Fraenkel 387; Mühl.—Endz. II 442; Frisk II 118; Walde—Hofm. I 754—755; Pokorny 650.

[ле] «але; тільки, лише; (як вставка в мові) от, же, ж»;— др. ле «ледве», лѣ «тс.», п. lecz «але, та», ст. le «але, та, а, проте, однак; тільки, лише», leč «але, та, а, проте, однак», ч. leč «але, проте, однак», ст. le kī, ta; а, але, проте», слн. [le] «тільки», полаб. laa «тс.», болг. м. ле (підсилювальна частка), схв. ле (підсилювальна частка в заперечній конструкції), лѣ «тс.», слн. lè «тільки, лише», стсл. лѣ «ледве»;— псл. le, lè «тільки» (і підсилювальна частка);— споріднене з лит. -le, -lè, -lai «тс.» в nule «тільки, тепер, тільки що, щойно», tale «тс.»; далі пов'язується з лит. laĩ «хай, нехай», лтс. laĩ «тс.»; сумнівне зіставлення (Machek ESJČ 323) з хет. lè, що функціонує як заперечна частка при імперативі; можливий зв'язок з іе. *leik^h «залишати, залишок».— Фасмер II 13—14; Sławski IV 87—89; Brückner 292, 292—293; Holub—Lyer 283; БЕР III 331; ESSJ Sl. gr. II 399—405; Zubatý St. a čl.

I 2, 209—210; ЭССЯ 14, 171—173; Вегп. I 697—698; Trautmann 153—154; Fraenkel 360; Vüga RR I 452—454; Топоров IV 427—431.— Пор. *але¹*, *лем*, *лено*.

[лебеда] «біла коза» ВЕНЗн;— пов'язане з *лебідь*; найменування зумовлене мастю тварини; пор. схв. *лѣбѹд* (назва білого коня; [назви білих тварин]), букв. «лебідь».— Див. ще *лебідь*.

[лебедаха] «бідняга»;— результат контамінації слів *лебедик* (пестливе звертання до чоловіка) і *бідолаха* (див.).

[лебедінка] (сорт груші);— неясне; можливо, утворене від топоніма *Лебедін* (пор. м. Лебедін у Сумській області, с. Лебедін у Черкаській та Київській областях).

[лебедіти] «говорити неясно, неправильно вимовляючи слова, лепетати (про дітей); настирливо або слізно просити, жалібно молити; співати, наспівувати (звичайно жалібні мелодії)»;— очевидно, результат видозміни слова [лебоніти] «тс.» або [лябдати] «базікати», зумовленої впливом слів *лебедик* (пестливе звертання до чоловіка), [лебедочко] «тс.», які часто вживаються при наполегливих слізних проханнях, при голосянні за небіжчиком.— Див. ще *лебоніти*, *лябдати*.— Пор. *лебідь*.

[лебезувати¹] «залицятися» Ж, [лебезоване] «залицяння, флірт» Ж;— р. *лебезить* «догоджати, запобігати»;— пов'язане чергуванням голосних з *лабѹзнитися* «леститися, підлабузнюватися, підлещуватися», *облобизати* «обцілувати»; припущення про зв'язок р. *лебезить* з нвн. *ich liebe Sie* «я вас люблю» (Гіляров у Корша — Korsch AfSlPh 9, 520) є помилковим.— Фасмер II 471; Преобр. I 441; Ильинский ИОРЯС 16/4, 10—11; ЭССЯ 14, 81—82.— Див. ще *лабѹзнитися*.— Пор. *облобизати*.

лебезувати²— див. *слебезувати*.

[лебеніти] «ледь виднітися, бовваніти, невиразно уявлятися»;— неясне.

[лебердаші] «мідні хрестики»;— неясне.

лебідка¹ (тех.) «пристрій для підймання і переміщення вантажів», *лебідчик* «робітник, який працює на лебідці»;— бр. *лябѣдка* «пристрій для підймання і переміщення вантажу», болг. *лебѣдка*

«тс.»;— запозичення з російської мови; р. *лебѣдка* «тс.» є похідним від *лебедь*; назва зумовлена подібністю довгого важеля лебідки до шиї лебедя; виведення від англ. *lift* «ліфт» (Фасмер II 470; Горяев Доп. 2, 22) помилкове.— Фасмер—Трубачев II 470; КЭСРЯ 235; Шанский ЭИРЯ III 65—66.— Див. ще *лебідь*.

[лебідка²] (бот.) «материнка звичайна, *Origanum vulgare* L.» Лік. росл., Мак, [лебюдка] «тс.» ВЕНЗн (з н.);— р. [лебѣдка], бр. [лябѣдка], п. *lebiodka*, [lebiódka], ч. *lebedka*, заст. *červená lebeda*, нл. *lebedka*, *lobedka* «тс.»;— пов'язане з *лободá*, [лебеда]; назва зумовлена, очевидно, схожістю в забарвленні листя обох рослин, зверху темнішого, а спіднизу світлішого (Попов 82).— Sławski IV 89—91; Brückner 292; Schuster-Sewc 769—770.— Див. ще *лободá*.

лебідь (орн.) «*Cygnus* Bechst.», [лебеденя] «пташа лебедя», [лебедѣць] «лебідь» Ж, *лебедик* (пестливе звертання до чоловіка), *лебедін* (фольк.) «лебідь», *лебедина* (фольк.) «лебідка, лебедиця; [лебедаче м'ясо]», *лебедіха*, *лебедіця*, [лебедій] «лебідь» О, [лебѣдо] «тс.?», [лебѣдка] «лебідка, лебедиця», [лебѣдя] «тс.», *лебедя* «пташа лебедя», [лѣбедь] «лебідь» Ж, [лѣбет, лѣбетъ, лебодь] «тс.» О, [лебѣдий] «лебединий» Ж, [лебѣдин] «тс.» Ж, *лебедінний*, [лебѣдій], *лебѣдячий* СУМ, Г;— р. *лѣбедь*, бр. *лѣбедзь*, др. *лебедь*, п. *łabędz*, [łabądz, łabęł], ст. *łabęć*, каш. [łabądz], ч. слп. *labut'*, болг. *лѣбед*, м. *лебед*, *лабед*, схв. *лѣбѹд*, слн. *labód*, *labúd*, стл. *лѣбѣдь*;— псл. **olbędy* / **elbędy* / **elbedy* «лебідь»;— споріднене з двн. *albiž* «лебідь», *elbiž*, дангл. *ielfetu*, дісл. *qlptr* (мн. *elptr* і *alptr*) «тс.», лат. *albus* «білий», гр. *ἄλφος* «білий лишай»; іє. **albho-* «білий»; назва птаха зумовлена білим кольором його пір'я; думка про германське походження цього слова (Mikola Balt. u. slav. 40) є помилковою.— Крищенко Вступ 522, 544; Фасмер II 470—471; Преобр. I 440—441; КЭСРЯ 235; Sławski IV 399—401; Brückner 304—305; Machek ESJČ 316; БЕР III 332—333; Skok II 256; Bezłaj ESSJ II 117; ЭССЯ 6, 19; Stang 31; Мартынов Язык

74—75; Булаховський Вибр. пр. III 260, 264—265; Persson Beitr. 586; Torbiörnsson LM I 11; Meillet Études 319, 322; MSJ 14, 377; Гамкрелідзе—Иванов 543, 783; Specht 114; KZ 68, 43; Pokorny 30—31.— Пор. лєбеда, лободá.

[лебоніти] «белькотати; слізно про-сигти; голосити»;— звуконаслідувальне утворення, фонетично проміжне між лєпєтáти «белькотати» і жебоніти «тс.»; можливо, пов'язане з р. [лабу́нитися] «підлещуватися; упадати».— Пор. же-боніти, лепєтáти.

[лебурдєйка] «убога хатина» Ж;— похідне утворення від [бурдєй] «циганське шатро; землянка» з приставним лє- неясного походження.— Див. ще бурдєй.

лев¹ (зоол.) «Panthera leo L.», [иль-ва] «левиця» Ж, левеня́, [лєві́ха] «ле-виця» Г, Ж, [леві́хна] «тс.» Ж, леві́ця, [левчі́ха] Ж, леві́ць (зменш.), [левчі́к] «левеня», [лев'я́] «тс.», лев'ятник «при-міщення для левів», [лєві́ця] Ж, лє-ві́ний, лєві́й, лєвóвий СУМ, Ж, лєв'я-чий, [лєві́ний] Ж;— р. лев, бр. лєу́, др. лєвэ́, п. lew, ч. слц. lev, вл. нл. law, полаб. lov, болг. лэв, заст. лев, м. лав, схв. лəв, слн. lév, стсл. лəвэ́;— псл. лəвэ́ «лев», запозичене з давньоверх-ньонімецької мови; двн. ləwo через посе-редництво латинської і грецької мов лат. leō, гр. λέων «тс.» зводиться до се-мітського джерела (пор. гебр. lābhī, ак. labhu, пов'язані з ег. labu «тс.»); думка про запозичення в праслов'ян-ську мову з готської (Vgüskner 296—297; Младенов 271; Bern. I 756; Hirt RVG 23, 334) викликає сумнів через відсутність слова *liwa в готських пам'ятках; висловлювалось також припу-щення про запозичення в праслов'ян-ську мову з протогрецької або фракій-ської чи іллірійської (Oštir Symb. Roz-wadowski I 295—313); існує думка (Гам-крелідзе—Иванов 507—509; Machek ESJČ 328; Holub—Kop. 203) про індоєвропей-ське походження слова в грецькій і гер-манських мовах (пор. хет. ца́ца-, ца́ци- «лев»).— Булаховський Нариси 117; Акуленко 132; Фасмер II 471—472; Преобр. I 441—442; КЭСРЯ 235; Sławs-

ki IV 182—184; Holub—Lyer 286; Schus-ter-Sewc 804—805; Olesch I 539; БЕР III 335—336; Skok II 275—276; Bezljaj ESSJ II 137—138; Mikl. EW 179; Walde—Hofm. I 785; Frisk II 113.

лев² «монета, яка була в обігу в Ав-стрії, Бессарабії та на Поділлі; грошова одиниця в Болгарії»;— р. лев «грошова одиниця в Болгарії», п. lew «грошова одиниця», lewa «грошова одиниця в Бессарабії», схв. лəв «грошова одиниця в Болгарії», слн. lév «тс.»;— пов'язане з назвою лева (тварини), який зобра-жався на монетах; допускається також можливість калькування (пор. тур. as-lan, arslan «турецька грошова одини-ця», букв. «лев» (зоол.)), оскільки на турецькій монеті був зображений лев.— Чернов ЛБ VII 29—43; Sławski IV 182—185; БЕР III 336; Crânjala 336; Rușca-giu I 83.

Лев³ (чоловіче ім'я), Левко́, Леві́ць;— р. болг. Лев, р. заст. Лəв, бр. Леу́, др. Левэ́, п. Lew, ч. слц. Lev, цсл. Лəвэ́;— калька грецького власного імені Λέων, що виникло на основі загальної назви λέων «лев.»— Сл. вл. імен 215; Фас-мер II 472; Преобр. I 441—442; Спр. личн. імен 428; Кпаррová 118; Корєспу́ 91; Илчев 299.— Див. ще лев¹.— Пор. Леоні́тій.

левáда «присадибна ділянка землі з сіно-косом, городом чи садом; [площа біля цер-кви O]», [лівáда] «квітник на городі» Мо;— р. лєвáда, бр. [лєвáда], др. ливáда «лука», п. [lewada] (з укр.), болг. ливáда, м. ли-вада, схв. ливáда, слн. liváda «тс.»;— запозичення з середньогрецької мови; сгр. λιβάδιον «лука, зрошена рівнина» пов'язане з гр. λείβω «ллю, проливаю», λειβή «узливання (на честь богів)», спорідненими з лат. livo «справляю уз-ливання богам, жертвую», лит. lieti «лити», лтс. liet, псл. liti «тс.», укр. лі́ти.— Пономарів Мовозн. 1973/5, 64—65; Акуленко 132; Фасмер II 493; ГСЭ III 114; Преобр. I 441; Горєв 183; Sławski IV 185—186; БЕР III 389—390; Bern. I 725; Mikl. EW 171; Frisk II 96—97.— Див. ще лі́ти.

лєвєнець «високий, дужий юнак; гайдамака; [бовдур, негідник, мерзот-ник Пі]»;— р. [левенєц] «здоровило; бов-

дур, дурень, лобур», п. lewenies, lewens «гайдамака, грабіжник, опришок», болг. *леѣнт*, *лѣвен* «герой, молодець; красунь», м. *левен(т)* «молодець; ледар, шахрай», схв. *лѣвѣнта* «турецький матрос, турецький воїн; герой, молодець; ледашо; ледар, шахрай»; — суфіксальне утворення від *левен-*, запозиченого з турецької мови; тур. *levant* (іст.) «матрос; воїн-доброволець; бродяга, авантюрист; сильний, стрункий, незалежний» походить від іт. *levantino* «житель сходу», *levante* «східний; схід», пов'язаного з *levare* «підняти», *levarsi* «піднятися»; сходити, яке зводиться до лат. *levo* «підіймаю», пов'язаного з *levis* «легкий», спорідненим з гр. *ἐλαφύς*, псл. *льгъкъ* «тс.», укр. *лѣгкий*; тур. *levant* виводиться також з перс. *levend* «вільний, незалежний» (Романевич St. sl. II, 151; Макарушка II). — Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 134; Фасмер II 472; Шипова 221; БЕР III 338—339; Skok II 291; Холлош St. sl. II/1—2, 151; Bern. I 704; Mikl. TEI II 119; Räsänen Versuch 316; Mestica 863; Walde—Hofm. I 788—789. — Див. ще *лѣгкий*.

[*леветовий*] «ліловий, лілово-голубий» Ж; — запозичення з польської мови; п. [*lewendowy*] «блідо-фіолетового кольору, змішаного з сірим», *lawendowy*, *lawandowy*, [*lewandowy*] «тс.» утворене від іменника *lewenda* (бот.) «лаванда» (рослина з голубувато-фіолетовими або синіми квітами), *lawanda*, *lewanda* «тс.», того самого походження, що й укр. *лавáнда*. — Sławski IV 79—80; Brückner 291. — Див. ще *лавáнда*.

[*лѣвеш*] «суп, юшка; соус» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *leves* «суп, юшка» пов'язане з *lé* «сік, рідина», спорідненим з манс. *lām* «суп, юшка», фін. *liemi* «тс.», мар. *лем* (*lem*) «суп». — Лизанец 607; MNTESz II 733; Лыткин—Гуляев 159.

левкóй (бот.) «матиола, *Matthiola R. Bt.*», *левкóнія* «левкóй однорічний, *Matthiola annua Sweet.*»; — р. *левкóй*, бр. *ляўкóнія*, п. *lewkonja*, ч. *levkoje*, сл. *levkoja*, вл. *lewkonja*, слн. *levkója*; — через посередництво німецької мови (нім. *Levkóje*) запозичено з латинської; лат. *leucoion* «левкóй» походить від гр. *λευ-*

κόιον «біла фіалка», складного слова, утвореного з прикметника *λευκός* «білий, світлий, ясний, блискучий», спорідненого з лат. *lūx* «світло, сяння, блиск», псл. *люсь* «світло», *lyсь*, укр. *лісий*, та іменника *ίov* (< *Ψίov*) «фіалка», запозиченого, очевидно, з якоїсь середземноморської мови і пов'язаного з лат. *viola* «тс.»; грецька назва зумовлена білястим забарвленням листків і фіалковим запахом левкоя. — Фасмер II 473; КЭСРЯ 236; Преобр. I 441; Sławski IV 189—190; St. wug. obcych 427; Kluge—Mitzka 438; Frisk I 729, II 108—109; Boisacq 573; Klein 882; Pokopty 687—690. — Див. ще *лісий*, *фіалка*. — Пор. *лейкемія*, *лейкоцит*.

[*лѣвря*] «вино з виноградних вичавків; розбавлене водою вино; погане вино» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *löge* «погане вино; розбавлений водою виноградний сік (з виноградних вичавків)» походить від свн. *lūge* (< двн. *lūga*) «вино з виноградних вичавків; розбавлене водою вино; погане вино», *liuge* (< двн. *lūrga*) «тс.», перше з яких зводиться до лат. *lōga* (< **louegā*) «вино з виноградних вичавків; розбавлене водою вино», а друге — до лат. *lōgea* «тс.»; обидва латинські слова пов'язані з дієсловом *lavo*, -āre і -ere «мити, промивати, купати». — Лизанец 607; MNTESz II 794—795; Bárzsi 192; Kluge—Mitzka 426; Walde—Hofm. I 821. — Див. ще *лату́ра*. — Пор. *луг²*, *лю́ра*.

лѣвурда (бот.) «цибуля ведмежа, *Allium ursinum L.*; [ракові шийки, *Polygonum bistorta L. Г, Ж*]», [*лѣвурда*] «дикий часник» Мо; — р. [*левурда*] «цибуля переможна, *Allium victoriale L.*», болг. *лѣвурда* «цибуля ведмежа», [*лѣурда*, *лѣварда*, *лѣвруда*] «тс.»; — запозичення із східнороманських мов; рум. *léurdă* «цибуля ведмежа», молд. *леурдэ*, *леордэ* «тс.» зіставляються з алб. *huhhër* (*hurdhë*) «часник», успадкованим з індоєвропейської прамови. — Scheludko 137; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 134—135; Crânjala 336; БЕР III 340—341; СДЕЛМ 233; Vrabie Romanoslavica 14, 159.

[*лѣвчѧ*] «люшня Ж, дерев'яна або залізна частина люшні О», [*лѣвчѧ*] «люш-

ня» Лизанец, [залєвчник] «кілочок на кінці осі у возі» Ж;— п. [lewca], ч. [l'evca], слц. [levca], схв. лєвча «тс.»;— запозичення з угорської мови; уг. [lőcs] «люшня; нога» походить від нвн. [Leuchse], яке виникло з свн. liuhse «тс.», очевидно, спорідненого з псл. ljušьпја, укр. люшня.— Лизанец 158, 607; Балецкий St. sl. 9/1—4, 338; Sławski V 104; Machek ESJČ 265; Bern. I 704; Mikl. EW 117; MNTESz II 793; Kluge—Mitzka 437.— Див. ще люшня.

[лєвядь] (бот.) «лаванда колоскова, Lavandula spicata L.» Ж;— результат видозміни форми [леванда] «тс.» під впливом утворень із суфіксом -ядь, можливо, викликаной помилковим осмисленням компонента en у п. [lewenda] «лаванда» як e, якому закономірно відповідає укр. я.— Див. ще лаванда.

лєга, лєга, лєгавий, лєгака, лєгар, лєгмас, лєга — див. лєжати.

лєгальний, лєгалізація, лєгалізм, лєгаліст, лєгалізувати, нєлєгальний;— р. лєгальний, бр. лєгальны, п. legalny, ч. legální, слц. legálny, вл. legalny, болг. легален, м. легален, схв. лєгалан, слн. legálen;— запозичення з французької мови; фр. légal походить від лат. lēgālis «законний, правовий», утвореного від lēx (lēgis) «закон, юридична норма», пов'язаного з лєг «читаю, збираю, набираю», спорідненим з гр. λέγω «збираю; перераховую; висловлююсь, вимовляю», алб. mb-ledh «збираю, об'єдную».— СІС 386; КЭСРЯ 236; Sławski IV 111; Brückner 293; Sl. wуг. obcyeh 423; Holub—Lyer 283; БЕР III 341; Вујаклија 507; Walde—Hofm. I 780, 789—790; Klein 876.— Пор. лєгєнда, лєгїон, лєгумїни, лєкція, лєяльний.

[лєгар] «кожна з двох жердин, що підкладаються під стїс дров; лага під дерев'яною підлогою; сволок О; зрубане дерево, що довго лежить, колода О», [лєгар] «лага під дерев'яною підлогою; валок, по якому перекочують колоди» Л, [лєгар] «тс.» Л, [лєгер] «валок, по якому перекочують колоди» ЛЧерк, [ліга] «довга колода, з якої тешуть бруси» О, [лігар] «кожна з двох жердин, що підкладаються під стїс дров; лага під

дерев'яною підлогою; валок, по якому перекочують колоди Л, ЛЧерк», [лігар] «лага, брус як підклад під дрова, підлогу Ж, О, МСБГ; брус на мості О», [лігарі] «стовпи як опора підвалин хати» До;— р. [лєгар] «підвалина», [лєгарь] «зв'язок двох крокв; підставка під винну бочку», бр. [лєгар] «важіль», [лєгары] «лаги»;— запозичення з польської мови; п. legar «лага; дерев'яна підкладка під тягарі», [ligar] «тс.», як і слн. [lęgar] «балка, яка підкладається під бочки з вином», походять від свн. lēger (< lēgar) «тс.; лага», пов'язаного з legen «ложити», liegen «лежати» (нвн. liegen «тс.»), спорідненими з псл. ležati, укр. лєжати; виведення з [рєгар] «сволок» (Дзєндзелївський St. sl. 22, 285—286) позбавлене підстав; може йтися тільки про розвиток значення «сволок» у слова [лєгар] під впливом слова [рєгар].— Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Шелудько 37; Richhardt 74; Sławski IV 112; Brückner 293; Bern. I 684; Kluge—Mitzka 418, 440—441.— Див. ще лєжати.

лєгборн (порода курей);— р. лєгборн, бр. лєгборн, п. leghorn, ч. leghornka, болг. лєгхорн(а), слн. lèghórn;— запозичення з англійської мови; англ. leghorn «тс.» походить від англійської назви (Leghorn) італійського міста-порту Лїворно (іт. Livorno, ст. Legorno), звідки цих курей вивозили.— ССРЛЯ 6, 101; Kopaliński 564; Sl. wуг. obcyeh 423; БЕР III 343; Klein 877.

[лєгєдувати] «вдовольнятися»;— запозичення з угорської мови; уг. elégedett «задовольнений», megelégedni «задовольнятися» є похідними від elég «достатній», етимологічно не зовсім ясного.— Балецкий St. sl. 9, 338; MNTESz I 739; Bárczy 61.

[лєгєйда] «недотепа; ледар, лежень; незграбна людина, вайло»;— запозичення з польської мови; п. [legiejda] «ледар; незграбна людина; недара, недотепа, волоцюга», [lejejda, łejejda, łygiejda] «тс.» вважається нерегулярним жартівливим утворенням від legać «лягати», спорідненим з укр. лягати.— Sławski IV 110—111; Brückner 293.— Див. ще лягати.

легѣнда, *легѣндарний*;— р. бр. болг. м. *легѣнда*, п. ч. слц. вл. *legenda*, схв. *лѣгѣнда*, слн. *legēnda*;— через німецьке або французьке посередництво (н. *Legēnde*, фр. *légende*) запозичено з середньолатинської мови; слат. *legenda* «те, що повинно бути прочитане» (спочатку йшлося про літургичні уривки для служби в церкві) пов'язане з лат. *lego*, -ere «читаю, вимовляю, декламую».— СІС 387; КЭСРЯ 236; Фасмер II 473; Sławski IV 114—115; Kopaliński 563; Holub—Lyer 283—284; БЕР III 342; Kluge—Mitzka 431; Dauzat 432; Klein 877; Skeat 290.— Див. ще *легальний*.— Пор. *лѣкція*.

легѣня, [*лѣгкѣ*] «легеня» Ж, [*легкой ВеЗа*, *легѣшка*] «тс.», [*легкѣшка*] «язик, дихальне горло, легені, серце і печінка разом»;— р. *лѣгкое*, бр. *лѣгкае*, п. [lekkie, letkiel] (мн.) «легені (особливо телячі, іноді людські); тельбухи», ст. *lekie*, ч. [l'ehčiny] «тс.», слц. l'ahčina «тельбухи», нл. lažke «легені, тельбухи»;— псл. [*l'ygъko-je] «легеня», субстантивований прикметник *l'ygъkъ* «легкий» у формі с. р. (легені легші від інших нутрощів, зокрема серця та печінки); мотивація назви, очевидно, успадкована з праіндоевропейського періоду; пор. гр. *πλευρώων* «легені»: *πλεύω* «тримаюсь на поверхні води, плаваю», нвн. *Lunge* «легеня»: двн. *lungag* «легкий», англ. *lights* (мн.) «легені (деяких тварин, як їжа)»: *light* «легкий», ірл. *scapan* «легені; легкий», ісп. *liviano* (мн.) «легені тварин»: *liviano* «легкий», порт. *leves* «легені»: *leve* «легкий».— Фасмер II 474; КЭСРЯ 236; Горяев 184; Sławski IV 132; Brückner 294; Bern. I 754; Mikl. EW 163; Koštiál AfSIPh 37, 401; Wirth ZfSIPh 16, 93; Klein 912—913; Pokorny 661.— Див. ще *лѣгкій*.

[*лѣгінь*] «юнак, парубок», [*лѣгінь* Ж, *лѣдінь* Ж, *лѣгінь*] «тс.», [*лѣгіньство*] «парубоцтво» Ж, [*лѣгінити*] «порушувати шлюбну вірність» Ж, [*лѣгінювати*] «парубкувати», [олегініти] «змужніти» Ж;— п. [legín], [tygoń] «нероба; хлопець, що ходить без штанів», слц. [legiń, legin];— запозичення з угорської мови; уг. *legény* «хлопець, парубок» етимологічно неясне; зіставлення з тур.

legin (*leken*) «таз, миска» (Кобилянський Гуц. гов. 85; Діалект і літ. м. 244) необрунтоване.— Лизанец 607; Балецкий St. sl. 9, 338, 364; Чопей 168; Sławski V 393; Bern. I 704; MNTESz II 742; Bączni 187.

[*лѣгінь*] (бот.) «тополя пірамідальна, *Populus pyramidalis* Roz.», [*лѣгін*] «тс.» ВеЛ;— очевидно, результат семантичної видозміни слова [*лѣгінь*] «юнак, парубок»; назва могла бути зумовлена тим, що струнке гарне дерево асоціюється з юнаком або дівчиною.— Див. ще *лѣгінь*.

лѣгібн, *лѣгібнѣр*;— р. болг. *лѣгібн*, бр. *лѣгібн*, др. *лѣгѣонъ* «десять тисяч», п. *legion*, *legia* «легіон», ч. *legion*, *legie*, слц. *légia*, вл. *legion*, м. *лѣгібн*, *лѣгѣја*, схв. *лѣгѣбн*, *лѣгѣја*, слн. *légija* «тс.», стсл. *лѣгѣонъ* «десять тисяч»;— через старослов'янську і грецьку мови (гр. *λεγεών*) запозичене в давньоруську з латинської; лат. *legiō*, -ōnis «набрані люди, римське військове з'єднання» пов'язане з дієсловом *lego*, -ere «збираю, вибираю, набираю».— СІС 387; Фасмер II 473; КЭСРЯ 236; Sławski IV 115—116; Kopaliński 564; Holub—Kop. 201; Holub—Lyer 281; БЕР III 342.— Див. ще *лѣгальний*.— Пор. *лѣгѣнда*, *лѣкція*.

лѣгіт «легкий приймний вітерець», [*лѣгот* Ж, *лѣготь* Пі] «тс.», [*лѣготіти*] «лоскотати; бути приемним» Ж;— очевидно, пов'язане з *лѣгкій*; пор. *легкий вітер*, р. *лѣгкій ветерок* «вітерець», ч. *lehký větrík* «слабий (легкий) вітерець», стсл. *лѣгъкъ вѣтръ* «тс.».— Див. ще *лѣгкій*.

лѣгкій, *лѣгковій*, *лѣгкуватий*, [*лѣгбнський*] «тихий, повільний» Ж, *лѣгковік* «легкова машина», [*лѣгковка*] «тс.» Мо, [*лѣгкотá*] «легкість», [*лѣгкѣль*] «лѣдар» Ж, [*лѣгкѣн*, *лѣгѣн*] «тс.» Ж, [не в *лѣксі*] «вагітна» Ж, [*лѣкшіна*] «полегшення» Ж, [*лѣкшінка*] «легка робота» Ж, [*лѣкшіти*] «полегшувати» Ж, *лѣгшати*, [*лѣгойко*] «легко, спритно» Пі, *лѣзка*, *лѣгѣнька*, [*налѣгко*] «без важкої ноші» Ж, [*налѣгці*] «тс.» Ж, *облѣгшіти*, [*облѣкшіти*], [*поблѣгкій*] «легкуватий; надто легкий Нед», [*полѣгка*] «полегкість» Нед, [*полѣгкар*] «легковажна людина; любитель легкого життя», *полѣг-*

кість, [пóлегша] «полегшення» Нед, [полéкиша, полéкишина, полéкишіне] «тс.» Нед, полéгийти, полéгенько, полéгеньку, [пóлегки] «полегенько» Нед, [полéгом] «не поспішаючи», [полéго́ньки, полéго́цьки] «тс.» Нед, [полехкú] «злегка» Нед, [прелéгий] «дуже легкий» Нед, [улегáти] «полегшувати» Нед, [улегáти, улегчíти], улégишти, [улекшáти, улекшíти], [улégци] «без важкої ноші»;— р. лéгий, бр. лéгкі, др. льгъкыи, легкыи, п. lekki, [letki, leki, leki], ч. lehký, слц. l'ahkú, [l'echki, l'ekil], вл. lochki, нл. lažki, ст. lekki, letki, полаб. l'á(k)k'è, l'átk'è, болг. м. лек, схв. лăк, [lăgak, legek], слн. láhek, lahák, [lehāk], стсл. лѣгъкъ;— псл. ъгъкъ «легкий, неважкий», поширена суфіксом -къ давня u-основа *ъгъ; споріднене з дінд. laghú-(gaghú-) «легкий, малий; швидкий», ав. ragu-, жін. р. гəvī (<*ragvī) «моторний, прудкий», лат. levis (<*leguis, *leχuis) «легкий, швидкий», дірл. laigiu (вищий ступінь) «менше, гірше», скіпр. llei «менше», корн. le «тс.» (пкельт. *lagiōs), гр. ἕλαχός «маленький»; іе. *leg^hhu- «легкий (у вазі і в русі)»; існують також форми з носовим інфіксом (іе. *leng^hh-, *lŋg^hh-), лит. leŋgvas, lengvūs «легкий», лтс. liêgs «тс.», ав. gənjūō «легше, спритніше» (від ragu-), гот. leihts «легкий», двн. lht(i), нвн. leicht, дангл. leōht «тс.», двн. lungar «швидкий», днн. lungor «тс.».— Фасмер II 473—474; Преобр. I 442—443; Sławski IV 129—132; Brückner 293—294; Machek ESJC 324—325; Schuster-Šewc 858—859; БЕР III 350—351; Skok II 262—263; Bezlaj ESSJ II 120; Bern. I 753—754; Trautmann 158—159; Fraenkel 355—356; Mühl.—Endz. II 493; Kluge—Mitzka 433; Klein 883, 888; Pedersen Kelt. Gr. I 39, 69; Walde—Hofm. I 788—789; Гамкредидзе—Иванов 782; Рокорну 660—661; Коломиец ИАН ОЛЯ 1988/6, 553—554.

[легковець] (бот.) «цетрарія ісландська (ісландський мох), Cetraria islandica (L.) Ach.» Ж;— пов'язане з [лéгке] «легеня»; назва зумовлена застосуванням ісландського моху у народній медицині для лікування туберкульозу і коклюшу (Лік. росл. 169); пор. іншу його

назву [плуцник] (від [плуца] «легені»).— Див. ще лéгєня.

[легкодúшник] «малий хлібець для подання бідним»;— складне слово, утворене від прикметника лéгий та іменника душá; назва пов'язана з вірою в те, що подаяння допоможе душам померлих.— Грінч. II 351.— Див. ще душá, лéгий.

легувáти «вводити до складу металу інші метали для одержання сплаву з певними якостями», лéгований;— р. лéгировать, бр. легіраваць, п. legatura «домішка металу неблагородного до благородного, напр. міді до золота», ч. legovati, слц. legovat', болг. легірам, м. легура «сплав двох металів», схв. легірати, слн. legíratí;— запозичення з німецької мови; н. legieren «сплавляти (метали)» походить від лат. ligāre «зв'язувати, з'єднувати», спорідненого з алб. lidh «тс.», lidhje «зв'язок; сполука; спілка», снн. ltk «зв'язок», дісл. ltk «віршовка (м'який трос), якою обшивають краї паруса для міцності», укр. лигáти «надівати мотузку на роги корові, волу».— СІС 387; ТСБМ III 29; Walde—Hofm. I 800.— Див. ще лигáти².

[легувáти] «відписувати, відказувати, заповідати»;— п. legować, схв. легірати, слн. legovátí «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. legāre «тс.» походить від lex, legis «закон, юридична норма».— Sławski IV 118; SW II 705; Вуякклија 508; Walde—Hofm. I 779—780.— Див. ще легáльний.— Пор. лéгєнда, лéгiон, лéкциá.

[легуміни] (одн. [легуміна]) «ласощі», лагомiна, [лагомiна Па, лигoмина, лугумiни МСБГ] «тс.», [лагомiнець] «ласун», [лигомiнець] «тс.» Ж;— р. [лигoмина] «ласощі», [лыгoминье] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. legumina «страва з городніх рослин та овочів; борошняна страва, часто солодка; взагалі солодка страва, уживана як ласощі», legomina, [legumin. legomin] «тс.» походить від лат. legūmen (мн. legūmina) «стручковий плід, переважно горох, боби», пов'язаного з дієсловом lego, -ere «збираю, виймаю».— Фасмер II 540; Sławski IV 118—119; Brück-

per 293; Sl. wug. obcuch 423; Walde—Hofm. I 780—781.— Див. ще легальний.— Пор. легенда, легіон, лєкція.

[легурний] «повільний», [лєгурно] «повільно, поволі»;— очевидно, пов'язане з [лєгар] «ледар, лежень, лежебока».— Див. ще лежати.

[лєда] «тільки, аби тільки; всякий, будь-який» (напр., [л. крок, л. хвиля]), [лєда-] «будь-, -небудь» (напр., [лєда-хто, лєда-який, лєда-як]), [лєдай-, лєд-Ж] «тс.», [лєдай] «лєдащо, лєдар», [лєдака] «тс.», [лєдай] «поганий» Ж;— р. [лєдальий] «хворий, кволий, хворобливий», бр. [лєда] (узагальнююча частка при займенниках і прислівниках: лєда які, лєда каму, лєда кудь), п. lada (< lēda) «будь-який, всякий; неважливий», lēda «тс.», ч. слц. lēda «тільки; хіба, хіба що», lēda- (частка при неозначених займенниках і прислівниках типу ч. lēdakdo, lēdaco, lēdajak, слц. lēdačo, lēdajak);— псл. lě (le) da «тільки аби», сполучення часток lě «тільки» і da «так; хай, аби».— Німчук ІУМ Морфологія 498—499; Фасмер II 474; Булахау Веснік БДУ 1971/2, 61—62; Slawski IV 21—22; Brückner 289; Machek ESJČ 324; ЭССЯ 14, 178—179; Bern. I 698.— Див. ще да², ле.— Пор. лєдач, ляда³.

лєдар, лєдарство, [лєдарь] (зб.) «лєдарі, нероби», лєдаркуватий «лєдаченький», [лєдарний] «лінивий» Ж, лєдарювати;— очевидно, результат видозміни форми [лєдәр] «лєдар» під впливом слів лєдащо, лєдачий; припускалася також контамінація слів лотр і [лєдай] «лєдащо, лєдар», [лєдака] «тс.» (Москаленко УІЛ 40; Преобр. I 463).— Див. ще лєдәр.

лєдач «лєдачі люди, лєдарі, лєдащо; [дрантя, погана річ], лєдацюга, [лєдачина] «лєдащо, лєдащиця», лєдащо, лєдаційця СУМ, Ж, [лєдацюга] Ж, лєдачий, лєдачєнний «дуже лінивий», лєдачкуватий «лєдаченький», лєдаційий, лєдаче «ліниво», лєдачо «тс.»; мляво, повільно; [погано], [лєдачити] «ляяти, ганьбити» Ж. [лєдачитися] «розпусничати» Ж, лєдачити, лєдацити;— р. [лєдачий] «поганий», [лєдаційий] «тс.»; лінивий», бр. лядачы «кволий; старий», лядаччы «тс.», п. ladaco «лєдар, лєда-

що», [ladacy] «нічого не вартий», [lēdaco, lēdacy], ч. lēdaco «абищо, лєшо», слц. lēdačo «лєдащо», lēdači «нічого не вартий»;— псл. [le da čь(to) «будь-що», le da čьзь «будь-чий»], сполучення часток le da «тільки аби» з займенниками čь (čь-to, čьso), čьзь «чий»; думка про запозичення з польської мови (Slawski IV 22—23) недостатньо обгрунтована.— Німчук ІУМ Морфологія 499; Москаленко УІЛ 40; Фасмер II 474; Преобр. I 443—444; Потєбня К ист. зв. I 172; Булахау Веснік БДУ 1978/2, 61—62; Brückner 289; ЭССЯ 14, 178—179; Bern. I 698.— Див. ще лєда, чий, шо.

лєдве, [лєда] «лєдве» ПІ, [лєдві, лєдво], лєдь «тс.», залєдве, [залєдві] «лєдве, насилу» Ж, [залєдві, залєдво] «тс.» ПІ, [полєдва] «навряд, лєдве» Нед, [полєдві] «тс.» Нед;— р. [лєдвā, лєдвє, лєдь], бр. лєдзьє, лєдзь, [лєдвā, лєдвє, лєдві], п. ledwie, ledwo, [ledwa, ledwieć, lewdy], ст. ledwa, ledwe, ledwy, ч. ledva, [ledvél], слц. ledva, ledvy, вл. ledy, lědba, lěbda, lědma, нл. lěbda;— псл. ledva (ledvě) «лєдве», складне утворення з часток le «тільки», d(e) (da) «аби» і va (vě), спорідненої з лит. vōs «лєдве», vos-pe-vōs «лєдве-лєдве» (пор. без -va укр. лєдь, р. [лєдь], бр. лєдзь); початкове l- непереконливо тлумачиться (Slawski IV 105—108; Machek ESJČ 220; Brückner 293; Преобр. I 211—212) як результат переходу j->l- з первісного jedva, яке насправді існувало паралельно з ledva (пор. р. болг. едвā, схв. јєдва, слн. јєдва, стсл. кдвā).— Німчук ІУМ Морфологія 488; Фасмер II 9; Брандт РФВ 22, 132—133; Булахау Веснік БДУ 1972/2, 62; Schuster-Sewc 820; Bezlaj ESSJ I 224; Bern. I 452; Zubatý St. a čl. I 2, 210; Trautmann 343; Jagić AfSIPh 5, 579; Brugmann Grundriss II 3, 989; Kalima ZfSIPh 20, 410—411.— Див. ще ле, лєда.

[лежайка] (іхт.) «марена дніпровська, Barbus barbus borysthenticus (Barbus fluviatilis);— р. [лєжень] «риба (частіше дрібна), що лежить на дні водойм; марена аральська, Barbus brachycephalus; миньок, Lota lota; пічкур, Gobio gobio; голєнь, Nemachilus barbatus (Cobitis barbatula)», [лєжак] «ри-

ба, що живе на дні водойм у піску або під камінням»;— похідне утворення від *лежати*; така назва марени дніпровської зумовлена тим, що вона часто залягає в ямки на дні річки (Сабанєєв 274); пор. аналогічне пояснення назви р. *лєжень* «миньок та ін.» (Leder 134).— Див. ще *лежати*.

лежак (орн.) «дрімлюга, *Sarpmul-gus L.*» Шарл, *лежень* Шарл, *лежух* ВенЗн «тс.»;— р. *лєжень*;— похідні утворення від *лежати*; назви зумовлені тим, що дрімлюги ведуть нічний спосіб життя, а вдень ховаються на землі або на деревах, сидючи не впоперек, а вздовж гілки (Воїнств.— Кіст. 204—205; БСЭ 21, 352).— Булаховський Вибр. пр. III 232.— Пор. *дрімлюга*.

лежати, *ложити*, *лажніца* «ліжко, постіль» Кур, *лєга* «лежень, лежебока», *лєга* «тс.»; колода замість фундаменту під стіною хати; лежак; лежачий вулик», *лєгака* «ледащо, лежень» Ва, *лєгар* «ледар, лежень, лежебока», *лєво* «лігво», *лємас* «лежень, лежебока», *лєговице* «лігво», *лєжа* «лежання; тязка хвороба, при якій лежать у постелі» Кур, *лежень* МСБГ; (заст.) квартирування військ Пі, *лежак* «тапчан; горизонтальна частина димоходу; лежачий вулик; [матрац МСБГ]», *лєжальсько* «лежень, лежебока» Ж, *лєжало* «ліжко» Ж, *лежанка* «низька піч для лежання; призначене для лежання підвищення», *лєжанка* «лежання; лінь; зірвана зеленою і потім достигла груша», *лєжая* «петля на кінці бортницької мотузьяної драбини» Ник, *лєжбице* (з р.), *лєжень* «лежебока; лежак димоходу; колода як основа чоґонебудь; [лежачий вулик; окремих великий камінь Ч]», *лєживо* «лежання» ЛексПол, *лєжимість* «нерухоме майно» Ж, *лєжинь* «лежебока» Ж, *лєжко* «ліжко» Кур, *лєжник* «лежак димоходу», *лєжнік* «окремих великий камінь» Ч, *лєжники* «лежання; полуденний відпочинок, післяобідній сон» Ж, *лєжнюха* «лежебока; низькоросла квасоля» Ж, *лєжнїя* «лежання» СУМ, Ж, *лєжнїяка* «лежебока» Ж, *лєжїн* «тс.», *лєжїх* «тс.»; дерево, що впало; лежак димоходу Ме», *лєга* «лежень, нероба»

Ж, *лїжко* «ліжко» Л, *лїгвісько* «ліжко, постіль» Г, Ж, *лїгвище*, *лїгво* «місце, де живе тварина; ліжко, постіль; носилки Ж]», *лїжко*, *лїжнік* «ковдра; [кустарний килим]» СУМ, Ж, *лїжнїця* «спальня; ліжко, постіль», *лог* «лігво» Ж, *лєга* «тварина, що лежить на дні моря», *лєга* «ледар» Ж, *лєгово* «лігво», *логїн* «дерево, що впало; лежебока, ледар», *лєговисько* «лігво» Ж, *лєговище* «тс.» Ж, *лож* «ложе, приклад рушницї», *лєжа* «приклад рушницї; постіль», *ложбїна* «заглибина, западина, улоговина; річище ріки» Ж, *лєжбище* «ліжко, постіль; річище ріки» Ж, *лєже*, *лєжїсько* «послід (у породіллі)», *ложнїця* (заст.) «спальня», *лєжїх* «лежак димоходу» Мо, *лєгавий* «лінивий», *лєглий* «залегалий, затхлий, прїлий», *лєжальї*, *лєжаний*, *лєжачий*, *лєжкїй* «здатний добре зберігатися» (про фрукти та ін.), *ложовий*, *лєгма* «лежачи, у лежачому положенні», *лєжачи*, *лєжачки*, *лєжма* СУМ, Ж, *лєжміть* Ж, *лєжмь* Ж, *лєзьма* Ж], *лїгма* СУМ, Ж, *лїгмо* «в час нічного лежання» ВеЗа, *лїжма*, *лєлєжку* «лежачи» Ж, *лєйлог* «податок», *лєлєга*, *лєлєговий*, *лєлєжистий* СУМ, Ж, *лєлєг* «переліг», *лєлєга*, *лєлєглий*, *лєлєжка* «плід, якому необхідно полежати, щоб доспїти», *лєлєглівий* «дошкульний» Г, Ж, *лєлєжно* «можна досхочу лежати», *лєлєжень* «шпала», *лєлєга* «склад, складові частини» Пі, *лєлєги* «пологи» Ж, *лєлєжище* «поклади; пласти» КІМ, *лєлєглий*, *лєлєжлий*, *лєлєжаний*, *лєлєжати* СУМ, Пі, *лєлєжїсть* «заборгованість», *лєлєж* «земля, не орана протягом кількох років Ва; запушеність Ж», *лєлєжа* «запушеність» Ж, *лєлєжа* «нічний сторож» Ж, *лєлєжїть* «справа» Ж, *лєлєг* «перешкода, перепона; застава Ж; здавання в оренду Ж», *лєлєжка* «заклад Ж; ніша біля пічки Я», *лєлєжко* «луг, долина» Ж, *лєлєг* «заклад, парі», *лєлєга* «гарнізон; охорона; засада; зібрання людей на місці гулянок]», *лєлєжїтель* «засновник» Ж, *лєлєжник*, *лєлєглий*, *лєлєжальї*, *лєлєжаний*, *лєлєжний*, *лєлєжати*, *лєлєжїть* «борг, належна сума», *лєлєг* «погана звичка;

тяжка ноша» Ж, [наліжна (льоха)] «поросна» Ж, наложниця, належаний, належачий] «належний» Пі, [належитий] «тс.» наложний, належачи] «лежачи, в лежачому положенні» Ме, [наложачки] «тс.» Ме, навлéжачки, навлéжки, наполéгливий, [недолéжане] «несвоечасно вилуплене» (про курча) Ж, незалéжник, облогувати «протягом кількох років лежати незораним, необробленим» (про поле), [облежáнець] «обложенець» Бі, [облежéне] «облога» Бі, обліг «переліг; скошене або зжате поле ВеБ», облóга, [облóги] «віконні рами» Ж, [облóже] «скошене або зжате поле» ВеБ, обложéнець, [обложйсько] «скошене або зжате поле» ВеБ, облóжник, [оболóга] «склепіння» Ж, облéжаний, облéжний, облóговий, облóжний СУМ, Ж, [одлог(а)] «поле, залишене під пар» Пі, [одлеглий] «віддалений» Пі, [перелогувати] «облогувати» Нед, переліг, [перéлэжака] «короткі трубочки між намистинами (монетами)», перелóги, перелéжний, перелóговий, передлежáння (мед.), [підлéга] «(у возі) одна з трьох жердин, що лежать на дні кузова під дошкою», [підлéжки] «великі камені, які підкладаються під основні колоди стін», підлóга, [підлóже] «низька довга дерев'яна лавка, що служить ліжком», підлóжжя «ложе», підлóжниця «наложниця», підлéглий «підпорядкований; який міститься під чим-небудь; [прілий]», підлóговий, [положитися] «привести теля» Нед, [полéглиця] «полеглий хліб» Нед, [полéжáй] «лежебока», [полéжáк, полéжáка] «тс.» полéжáле (заст.) «плата за зберігання понад термін» УРС, Нед, [полéжáха] «ледарка, лежебока», [полéжйй] «лежебока», пóліг «низьке місце біля річки; покіс; [занавіски біля ліжка, біля вікон Бі; запона, полог Нед; роди Нед]», [пóліж] «покіс» Нед, [полéжкйня] «породілля», полéжниця «тс.» пóлог, полóги, полéглий, [полéжничий дйм] «родильний будинок» Нед, [приліг] «бокова частина сідла; (у бочці) дощечка з отвором, яка прибивається поверх клепок», [прилóга] «додаток» Нед, прилéглий, прилéжний, [прилéгливий] «старанний» Нед, [прилéжний] «тс.; прилежний» Нед, [прилóжний] «здібний»

ВеБ, [прілóгом] «схилившись, нахилившись» Г, Нед, приналéжний, прóлежень, [проліг] «гірська долина» Нед, [розлігáтися] «розлягатися», розліг, розлóги «простір, роздолля»; [особливого роду верота в гуцулів], [розлéглий] «віддалений» Пі, розлóгий, [розлбгистий] «розложистий», розлóжистий, розполіг (заст.) «розташування, розміщення», [розполóг] «виклад» Нед, [розполóга] «розташування, розміщення» Нед, [улóга] «западина; заглибина», улóгóвина, [улóжина] «низина», [улéжний] «зручний для лежання», [улóгвистий] «із западинами», [улóгий] «рівний, плоский», улóгóвинний, [уполóжитися] «отелитися», [уполóжитися] «розродитися» (Ме);— р. лежáть, лечь, ложйть, бр. лэжáць, лэчы, лэжбйць, др. лежати, леци, ложити, п. ležec, lec, ložyc, ч. ležeti, lehnouti, ložiti, слц. ležat', [lehnuc], zložít', вл. ležec, lehnyc, ložic, нл. lažas, lagnuś, ložyś, болг. лежá, лéгна, м. лежи, лэгне, схв. лежати, лéһи, лéгнути, полóжити, слн. ležáti, léci, ložiti, стсл. лежати, леци, полóжити;— псл. ležati < *legātei, *legti, *ložiti < *logītei;— споріднене з двн. ligen «лежати», liggan, lickan, гот. ligan, дангл. liggjan, дісл. liggja «тс.» дірл. laigim «лягаю», lige «постіль, ліжко, могила», гр. лéχetai «лежить», лéχos «ліжко, постіль», лéχтpov, лат. lectus «тс.» хет. lağari «лежить», тох. A lāk- «лежати»; іе. *legh- «лежати».— Критенко Вступ 518; Фасмер—Трубачев II 475; Преобр. I 449—450; Ślawski IV 196—198; Brückner 297; Otrębski Ez.-етн. изсл. 71; Machek ESJČ 329; Schuster-Šewc 811—812, 818; БЕР III 343, 346—347; Skok II 281—283; Bezlaj ESSJ II 138; ЭССЯ 14, 161—165; Bern. I 704—705; Meillet MSL 14, 339; Kluge—Mitzka 440—441; Walde—Hofm. I 777—778; Frisk II 110—112; Pokoňny 658—659; Иллич-Свитыч Этимология 1965, 346.— Пор. лог, лягті.

[лэжень] «великий калач, обрядовий весільний хліб; пиріг з капустою Мо; корж з кукурудзяної муки Ме», [лéжйнь] «корж з кукурудзяної муки» Ме, [лéга] «обрядовий весільний хліб», [лéга] «тс.» Ж;— р. [лэжень] «весільний хліб, що випікається одночасно з короваем;

весільний хліб, калач, прикрашений фігурками з тіста»;— очевидно, пов'язане з *лежати*; назва зумовлена, можливо, тим, що лежень випікається не в формі, як коровай, а лежить у печі просто на черені; значення «пиріг» і «корж», очевидно, вторинні.— Див. ще *лежати*.

лезгїни (одн. *лезгїн*) (одна з народностей Дагестану), *лезгїнка* (танець);— р. *лезгїн*, бр. *лезгїн*, п. ч. *Lezgin*;— похідне утворення з суфіксом *-ин* (типу *литвін*, *волбшин*) від давнішої форми *лєзги*, яка є самоназвою лезгинів, пов'язаною, очевидно, з назвою скіфського племені на Кавказі Λῆγγες (Strabo XI 503).— БСЭ⁸ 14, 267.

лєзний «гулящий, такий, що не має пристановища й занять» Пі, Ж;— р. *лєзний крестьянин* «одинокий і безземельний, бурлака»;— запозичення з польської мови; п. *luźny* «який не має заняття і постійного проживання», ст. *ložny*, *ložny* «тс.» (про селян), *luźniak* «бідний господар, селянин без хати і землі», *luźnik* «тс.» походить від свн. *lōs* «вільний, нічим не зв'язаний» (двн. *lōs* «тс.»), спорідненого з дангл. *lēas* «неправдивий», дісл. *lauss* «вільний», гр. *λύω* «розв'язую, звільняю», лат. *solvo* (<*se-luo), *-ere* «тс.», *luo*, *-ere* «очишаю, звільняю», дінд. *luñati* «ріже, обрізає».— Richhardt 75; Sławski IV 394—395; Brückner 304; Kluge—Mitzka 446.— Пор. *лес*, *люз*.

лєзо, *лєзво* «лезо»;— р. *лєза* «бондарний струг; [лезо]», *лєзо* «лезо», *лєз* «бондарний струг», *лєзвие* «лезо», бр. *лязб*, *лєзиво* «тс.», др. *лезъ* «лезо клинка», болг. *лезвиѣ* «лезо»;— не зовсім ясне; припускається псл. *lězo*, що походить від дієслів *lězti* «лізти», *laziti* «лазити» і виникло спочатку в термінології бортництва та бджільництва (Варбот Етимологія 1964, 41—43); менш переконливими є спроби пов'язання з лат. *ligō* «кирка, мотика», гр. *λίγος* «тс.» (Agrell Zwei Beiträge 36—37; Ильинский ИОРЯС 23/1, 172—173), з ірл. *slige* «вулиця», *sleg* «спис», гот. *slauhts* «забий, заріз» (Loewenthal AfSIPh 37, 392), з іє. *leḡ- «гострий, різати» (Сор. Sl. revija 9, 155—159);

зближення з коренем *ḡez-*, укр. *різати*, р. *рєзати* (Горяев 184) є помилковим.— Фасмер—Трубачев II 476; Маковский Этимология 1965, 259.— Див. ще *лазити*, *лізти*.

лєйба [лєдашо, ледар МСБГ, Ва; неакуратна одежина МСБГ], *лєйба* «спрацьована машина; неповоротка, ледяча людина» Ва;— запозичення з польської мови; п. *leiba* «млява, вайлувата людина; дурень, розтелепа; людина в завеликому одязі; незграбний одяг» походить від нвн. *leib* «блуза, каптан, корсет».— Sławski IV 121.— Див. ще *лєйбик*.

лєйбик «чоловічий верхній одяг (звичайно без рукавів); частина чоловічого костюма, жилет; жіночий верхній одяг; ліф, корсаж, корсет Ж», *лєйбик* «ліф, корсаж, корсет» Ж;— п. *lejbik* «військовий мундир; ліф, корсет; жіноча кофта, чоловічий каптан, сукняна або полотняна жилетка», *lajbik* «тс.», ч. *lajbi*, *lajb*, *lajblik*, *lajbik* «жилетка; корсаж, ліф», слц. *lajbel'*, *lajblik* «тс.», схв. *lājō* «тс.», різновид жилета; верхня частина жіночого плаття», слн. *lājbič* «жилет»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. *Leibchen* «ліф, корсаж, корсет» є зменшувальною формою від *Leib* «тіло, талія; ліф, корсет», що походить від свн. *līb* «життя; тіло, корпус» < двн. *līb* «тс.», спорідненого з дангл. дісл. *līf* «життя», англ. *life* «тс.», псл. *līpōti* < *līpōti, *līpōti*, укр. *ліпнути*.— Richhardt 72; Шелудько 36; Sławski IV 121; Machek ESJČ 318; Bern. I 717; Kluge—Mitzka 432; Klein 887—888.— Див. ще *ліпнути*.— Пор. *ліф*.

лєйдати «лінитись, довго й повільно йти, повільно працювати» Ва;— афективне утворення, близьке до *лєйдак* «ледар», *лєйба* «тс.» (пор.).

лейкемія «білокрів'я»;— р. *лейкемія*, бр. *лейкемія*, п. *leukemia*, ч. *leukemie*, слц. *leukemia*, вл. *leukemija*, болг. *левкемія*, м. *леукемија*, схв. *леукємија*, слн. *levkemija*;— медичний термін, утворений з двох грецьких слів: прикметника *λευκός* «білий, світлий, ясний, яскравий» та іменника *αἷμα*

«кров».— СІС 388; ССРЛЯ 6, 142; Kopaliński 570; Sł. wyg. obcych 426; Holub—Lyer 286; БЕР III 339; Вуяклија 512; Frisk I 39, II 108—109; Boisacq 571—573; Walde—Hofm. I 823—824.— Див. ще левкóй, лисий.— Пор. лейкоцит.

лейкоцит «біле кров'яне тільце», *лейкоцитóз*;— р. *лейкоцит*, бр. *лейкацит*, п. ч. слц. вл. *leucocyt*, болг. *левкоцит*, схв. *леукоцит*, слн. *leukocit*;— медичний термін, утворений з двох грецьких слів: прикметника *λευκός* «білий, світлий, ясний» та іменника *κύτος* «посудина; оболонка; тіло», спорідненого з лат. *cutis* «шкіра; шкура; оболонка», дісл. *hūđ*, дангл. *hūd*, двн. *hūt* «тс.», *hutta* «хата, хатка, курінь», кимр. *cwd* «кишеня; мішок; черево; оболонка», лит. *kutys* «гаманець, мішок для грошей», *kiáutas* «шкаралупа, шкірка, шкурка, оболонка», прус. *keuto* «шкіра, шкура, оболонка».— СІС 388; ССРЛЯ 6, 142; Kopaliński 570; Sł. wyg. obcych 426; Holub—Lyer 286; БЕР III 340; Вуяклија 513; Frisk II 57, 108—109; Boisacq 539—540, 571—573; Walde—Hofm. I 320, 823—824; Fraenkel 323; Klein 882.— Див. ще левкóй, лисий.— Пор. лейкомія, гúта.

лейтенант;— р. *лейтенант*, бр. *лейтэнант*, п. *lejtnant*, *lejtenant*, ч. слц. *lajtnant*, вл. *lejtnant*, болг. *лейтенант*, схв. *лэйтнант*, слн. *lajtnant*;— через посередництво російської і німецької мов (нвн. *Léut(e)nant*) запозичено з французької; фр. *lieutenant* «лейтенант; заступник, намісник» є калькою слат. *locum tenens* «намісник, заступник» і відповідно складається з іменника *lieu* «місце; місцевість», що походить від лат. *locus* «місце; посада; місцевість», і діеприкметника теп. ч. *tenant* від дієслова *tenēre* «тримати, держати; володіти», що походить від слат. **tenīre* < *tenēre* «тримати, держати; володіти, мати, займати», спорідненого з лінд. *tapōti* «розтягує, натягує; розтягується, протягається», тапиц «тонкий; ніжний», гр. *τείνω* «натягую, розтягую», псл. *teneto* «сітка; петля, сильце», *тъпъкъ* «тонкий», укр. *тенета*, *тонкий*.— СІС 388; Фасмер II 477; Sławski IV 123;

Kopaliński 565; Holub—Lyer 279; БЕР III 350; Kluge—Mitzka 438; Dauzat 436, 704; Walde—Hofm. I 817—818, II 662—665; Boisacq 907—908; Klein 887.— Див. ще локальний, тенета, тонкий.

лейтмотів;— р. *лейтмотів*, бр. *лейтматыў*, ч. *leitmotiv*, слц. *leitmotiv*, болг. *лэйтмотив*, м. *лайтмотив*, схв. *лэйтмотив*, слн. *leitmotiv*, *lajtmotiv*;— запозичення з німецької мови; нвн. *Léitmotiv* «лейтмотив» утворене композитором Р. Вагнером з основи дієслова *leiten* «вести, проваджати, супроводити; керувати» (двн. *leiten*, *leittan*), спорідненого з днн. *lēdian*, дангл. *lædan*, англ. *lead*, дісл. *leida* «тс.», гот. *ga-leiþan* «іти, ходити», тох. А *lit* «тс.», та іменника *Motiv* «мотив».— СІС 388; Holub—Lyer 284; Вуяклија 499; Kluge—Mitzka 435.— Див. ще **мотів**.— Пор. **лідер**.

лєйтух — див. **флєйтух**.

лекало «фігурна лінійка для викреслювання кривих ліній», *лекальник*;— р. *лекало*, бр. *лякала*;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *лекало* «фігурна лінійка; шаблон для виготовлення виробів складної форми» є, мабуть, діалектною фонетичною формою замість **лякало*, що може бути зведене до псл. *leqo*, *lecati* «гнути, згинати»; пор. р. [лекало] «пристосування для згинання саних полозів», [лякий] «горбатий, сутулий, зігнутий, згорблений», стсл. *сълкъин* «зігнутий», *сълкъж*, *сълкъшти* «згинати, вигинати», слн. *lécati* «гнути; лякати», *lékpoti* «тс.»; первісне значення — «шаблон, по якому можна щонебудь гнути» (пор. п. *krzywik* «лекало», утворене від дієслова *krzywic* «гнути, згинати»); припущення про зв'язок з *літи* (Горяев 184) помилкове.— Фасмер II 478; КЭСРЯ 237; Преобр. I 444—445.— Див. ще **ляк**.— Пор. **лук**¹.

[**лєквар**] «варення із слив; повидло ДБ II», [*лєхваря*] «несмачний суп, погана страва» Г, ВеЗн, [*лєхвора*] «несмачний суп» ВеБ, [*лєквар*] «кашоподібна, погано зварена страва» Ж, [*лєкваря*] «несмачний суп, погано зварена страва» Г, ВеЗн, [*лєтварь*] «тс.» тж;— п. ст. *lekwarz* «густа суміш певних ліків, подібна до повидла», *lektwarz*, *lakwarz*, *lektwarz*, *elektwarz* «тс.», ч. *lektvar*

«лікарський відвар; цілющий напій», ст. *lektvař* «порошок, змішаний з медом тощо; ласощі», *lekvář* «тс.», слц. *lekvár* «(фруктове) повидло»;— через посередництво словацької і угорської мов (уг. *lekvár* «повидло, мармелад») запозичено з німецької; свн. *laktwárje*, *lektuárje*, *electuárje* «лікарська кашка, цілющий морс» походить від пізньолат. *electuārium* «суміш ліків; порошок з медом або сиропом», яке виникло під впливом лат. *electus* «вибраний» з гр. ἐλεκτικόν букв. «ліки, які вилізуються», утвореного від дієслова ἐλεῖω «вилізую», що складається з префікса ἐκ- (ἐξ-) «із-, ви-» і дієслова λείω «лижу», спорідненого з лит. *liẽžti* «лизати», лтс. *laiziti*, псл. *lizō*, *lizati* «тс.», укр. *лижѣ*, *лизати*; семантичні і формальні зміни відбулись на українському ґрунті.— Орос Доп. УЖДУ II 75; Лизанец 607; Sławski IV 33; Brückner 115; Machek ESJČ 325—326; Holub—Lyer 285; Matzenauer 239; MNTESz II 747; Bárczi 188; Kluge—Mitzka 425; Frisk II 102.— Див. ще *екзєма*, *з²*, *лизати*.

лєксика, *лєксєма*, *лєксикалізація*, *лєксикон*, *лєксикалізований*, *лєксичний*, [лєксика́льний] «лєксичний» Ж, ст. *лексикон* (1627);— р. болг. м. *лєксика*, бр. *лєксика*, др. *лєксиконъ*, п. *leksyka*, ч. *lexika* (рідк.), *lexikon*, слц. *lexika*, вл. *leksikon* «словник», схв. *лєксик(a)*, слн. *léksika*;— запозичено з грецької мови — в давньоруську через церковнослов'янську, пізніше в українську мову через російську і, далі, німецьку або французьку (нім. *Léxikon*, фр. *lexique* «лєксика»); гр. *λεξικόν* «словник» є похідним від *λέξις* «слово», пов'язаного з *λέγω* «збираю; рахую; говорю, розповідаю», спорідненим з лат. *lego* «збираю, читаю, виголошую», алб. *mb-ledh* «збираю»; іє. **leǵ-* «збирати».— СІС 389; Фасмер II 478; Kopaliński 565; Holub—Lyer 286; БЕР III 353; Frisk II 94—96; Boisacq 563; Walde—Hofm. I 780.— Пор. *лєгіка*.

лєксикографія, *лєксикогрaф*, *лєксикогрaфичний*;— р. болг. *лєксикогрaфия*, бр. *лєксикагрaфия*, п. *leksykografia*, ч. *lexikografie*, слц. *lexikografia*, вл. *leksikografija*, м. *лєксикогрaфия*, схв. *лє-*

сикогрaфия, слн. *leksikografija*;— запозичення з французької мови; фр. *lexicographie* утворене з гр. *λεξικόγραφος* «лєксикогрaф», яке складається з основ іменника *λεξικόν* «словник» (*λέξις* «слово») і дієслова *γράφω* «креслю, пишу».— Kopaliński 565; Holub—Lyer 386; Klein 884; Dauzat 434.— Див. ще *грaфá*, *лєксика*.

лєксиколєгія, *лєксиколєг*, *лєксиколєгичний*;— р. болг. *лєксиколєгия*, бр. *лєксикалєгія*, п. *leksykologia*, ч. *lexikologie*, слц. *lexikológia*, вл. *leksikologija*, схв. *лєксиколєгија*, слн. *leksikologija*;— запозичення з французької мови; фр. *lexicologie* утворене з двох грецьких слів: *λεξικόν* «словник», від якого походить укр. *лєксика*, та *λόγος* «слово; розповідь», спорідненого з першим словом.— Kopaliński 565; РЧДБЕ 398; Вуяклија 509; Dauzat 434.— Див. ще *лєксика*, *лєгіка*.

лєкція, *лєктор*, *лєктєрій*, *лєкторка*, *лєкторство*, *лєкторська*, *лєктрїса* «жінка-лєктор; жінка-читєть», *лєктўра* «посада, заняття лєктора-викладача; [читання]», *лєкційний*;— р. болг. *лєкция*, бр. *лєкция*, п. *lekcja*, ч. *lekce*, слц. *lekcija*, вл. *lekcija*, м. *лекция*, схв. *лєкција*, слн. *lékcija*;— можливо, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *lĕctiō* «читання» пов'язане з *lego* «читаю; виголошую».— СІС 389; Hüttl—Worth 16; Фасмер II 478; Sławski IV 128; Kopaliński 565; Holub—Lyer 284; БЕР III 354; Walde—Hofm. I 780.— Див. ще *лєгалъний*.— Пор. *лєгєнда*, *лєгїон*, *лєгумїни*.

лєлє¹ (вигук для вираження жалю, нарікання, страху або здивування), *лєлєчко* «тс.», [лєлєкати] «голосити, стогнати, квилити», [лєлєчи] «тс.» Ж, [лєліти] «плакати, пхикати» Ж;— болг. *лєлє* (вигук для вираження жалю, ляку або здивування), м. *лєлє* (вигук для вираження болю, страху, горя, здивування), схв. *лєлє* «лєлє», *лєлє* «тс.»;— звичайно пояснюється як вигук звуконаслідувального характеру (псл. **lele*), утворений подвоєнням складу *le*, подібно до гр. *έλελεῦ* (вигук скорботи), *έλελελεῦ* «тс.» (Sławski IV 140; БЕР III 354;

Matzenauer 239); більш очевидно здається тотожність цього вигуку з кличною формою від [лєля] (псл. [leja] «старша жінка; тітка; мати»); пор. нєне «леле» від нєня «мати». — Див. ще лєля.

[лелє²] (вигук, що вживається як приспів у дитячій пісеньці), [лелєкати] «невміло співати» Ме, [лелєсати] «скакати» Ж, [лелєтати] «співати, виводити трелі» Ж, [лелєтіти] «тс.»; — р. лєли, лелі (вигук, що вживається як приспів пісні), [лель-люлі, леля, лєлюшки] (пісенні приспиви), п. [lelom] (приспів), схв. лєля, лєлю (приспів у народних піснях); — псл. le-le, вигук звуконаслідувального характеру з дитячої мови, утворений подвоєнням складу ле, що наспівується при колиханні дитини; пор. лит. čiūčiu-lėliuo «люлі-люлечки», le-liūoti «колисати, наспівуючи lėliuo; пестити», лтс. lelet «заколисувати дитину співом». — Sławski IV 138—139. — Пор. леліяти, лєлі.

лелєка, лелєці, лелєчєня, [лелєчч] «лелека-самець», лелєчий; — р. [лєлєк] «біла чапля; лелека», болг. схв. лєлєк «лелека»; — запозичення з тюркських мов; тур. крим.-тат. lailak «лелека», аз. lejlak, кирг. leklek, каз. lailak зводяться до перс. leklek, яке походить від ар. laklak «тс.» звуконаслідувального походження; припускалося звуконаслідувальне походження і на слов'янському ґрунті (Преобр. I 445; Младенов 272). — Булаховський Вибр. пр. III 193; Клепикова ВСЯ V 168—169; Фасмер II 478; Шипова 221—222; БЕР III 350, 354—355; Стаховський Етимологія 1964, 67—68; Берн. I 700; Mikl. EW 164; Lokotsch 103.

[лєлєни] «годованець» НЗ УЖДУ 26; — запозичення з угорської мови; уг. lelep «знайда, найда; підкидьок» є похідним від дієслова lel «знаходити», спорідненого з фін. löytää, ест. leida, leidma «тс.».— Дзендзелівський НЗ УЖДУ 26/2, 9; MNTEsz II 747; Bączni 188.

[лелєч] (бот.) «вільха зелена, Alnus viridis DC» Мак, [лєлич, лєлич, лєлич Мак, лемич Мак] «тс.», [лелєчий] «сосна гірська, жереп, Pinus montana Mill.

(Pinus mughus Scop.)» Ж; — п. [lelicz] «вільха зелена» (з укр.); — назви, очевидно, спільного, але неясного походження.

[лелєлька] «коралі» Ж; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з лелілий «блискотливий», лелітка «блискітка». — Див. ще леліти.

[лєлій] (зоол.) «кажан, Vespertilio L.» ВеБ, [лєлія] «тс.» ВеНЗн, [лєлія] «тс. ВеБ; (орн.) дрімлюга, Caprimulgus europaeus L.», [лєлік] «метелик» Ж, [лєліця] (ент.) «бабка, Libellula calopteryx» Ж, [лєлія] «дрімлюга» Л, [лєлія] «кажан» Марк.— Тат., Ме, [лєлія] Sławski, [лєлік] ВеНЗн «тс.»; — р. [лєлєк] «дрімлюга», [лєлєк, лєлія, лєлік, лєлія], бр. [лєлія], [лєлія] «тс.», п. lelek «тс.; [кажан]», ч. слц. lelek «дрімлюга», болг. [лєлік] «кажан», схв. [лєлія], [лєлія], слн. [lilek] «тс.»; — псл. *lelykь, *lilykь, lelikь, lilikь, leljakь, liljakь «кажан; дрімлюга; метелик», пов'язані з lelejatі, leleti (*lileti) «хитатися, коливатися»; назви зумовлені переривчастим, нерівним характером польоту відповідних тварин; — споріднені з лит. lelys «дрімлюга», [lelis, lele, laly], лтс. lelis «тс.»; спроба виведення від звуконаслідувального вигуку псл. lele, за характером крику птаха (Берн. I 700; Булаховський Вибр. пр. III 254; Bezlej ESSJ II 141), залишає без пояснення назви метеликів і кажана; зведення до псл. *lily «шкіра» (БЕР III 402; Gutschmidt ZfSl 24, 40—41) не пояснює назв метеликів і птахів; думка про походження з тур. lailak (Mikl. TEI II 118) помилкова. — Бандрівський Досл. і мат. V 4; Фасмер II 479; Sławski IV 139—141; Brückner 294; Machek ESJČ 326; Schuster-Sewc 825—826; ЭССЯ 14, 105—106. — Див. ще леліяти.

[леліка] «тітка» Ж; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. [лєлікэ] (рум. [lelică]) «тітка (у звертанні до старшої віком жінки)» є зменш. формою від лєле (lele) «тс.», що походить від болг. лєля «тітка (сестра батька або матері; звертання до старшої віком жінки)», спорідненого з укр. [лєля] «старша сестра». — Scheludko 137; Vrabie Romanoslavica 14, 159; Михайлє Romano-

slavica 1, 59; СДЕЛМ 233; DLRM 453.— Див. ще *лелія*.

леліт (орн.) «сова; сич; сова яструбина, *Surnia ulula* L.», [лелет] «тс.»; сова сіра, *Strix aluco* L. ВеНЗн;— п. [lelet] «сова» (з укр.);— похідне утворення від звуконаслідувального дієслова [лелетіти (лелетати)] «виводити трелі, співати», оскільки крик цього птаха — голосна трель (пор. *леліт лелетить* ВеНЗн); думка про запозичення з польської мови (Онышкевич Исслед. п. яз. 244) помилкова.— Булаховський Вибр. пр. III 254; Фасмер II 479; Sławski IV 139—141; Bern. I 700.— Див. ще *лелє*²

леліти «виблискувати, блищати, відбивати світло, проміння; тихо протікати, струменіти», [леліяти] «виблискувати», [леніти, линіти Ж] «тс.», [лелавка] «біляста земля (неродюча)» ВеНЗн, [леланя] «тс.» тж, Ж, *лелітка* «блискуче кружальце для прикрас; [назва квітки], [лилітка] «блискітка» Ж, [лелілий (лилілий)] «блискотливий» Ж;— р. [лелєять (лилєять)] «блискотіти, переливатися»;— результат видозміни форми *леліяти* «колихати, хитати» (нове значення виникло спершу, очевидно, у зв'язку з водою (пор. ч. ст. *leletí* «робити хвилі, хвилювати»).— ЭССЯ 14, 100—102; Bern. I 699—700.— Див. ще *леліяти*.— Пор. *лелєлька*.

лелія «лілія», [лелія] «тс.» ВеЛ, [леліваті, лелійні] Мак;— п. [lelija, leluja], слц. le'lija, нл. leluja, схв. *леліа, слн. lēlija, lelija*;— варіант назви *лілєа* «тс.», що виник, очевидно, під впливом подібного за звучанням дієслова *леліяти* «пестити, голубити» (пор. у вірші: «Хвиля лелію леліє...»).— Див. ще *лілія*.

леліяти «пестити, голубити, плакати; [колихати, хитати Ж]», [леліти] «пестити, голубити»;— р. *лелєять* «леліяти; [колихати]», бр. [лелєць] «пестити; колихати», др. *лелбяти* «колихати, хитати», п. [lelać] «пестити; колихати, бавити», ст. *lelejać* «колихати, хитати», ч. ст. *leletí* «робити хвилі, хвилювати», нл. *lelawiś se* «перевалюватися з боку на бік, валятися; качатися; безсоромно по-

водитися», болг. *лелєа* «колихаю в колісці, заколискую; лелію», м. *лелєе* «хитає, колихає», схв. *леліјати, лелєјати*;— псл. *leleĵati, leleĵi* «колихати» від приспіву *lele* при колиханні дитини;— споріднене з лит. *leliuoti* «заколисувати маленьку дитину приспівом (čiūčiūo-lėliūo); пестити, леліяти», лтс. *leluoti* «заколисувати (дитину)», дінд. *lelāyati, lelāyāti, lelāyati* «колише; хитається; тремтить», *lālati* «пестить, жартує, бавиться», *lālayati* «пестить, леліє», *lōlati* «рухається туди й сюди»; можливо, етимологічно пов'язане з *лілі*.— Фасмер II 479; Преобр. I 446; Sławski IV 138—139; Brückner 294; Zagorski JP 35, 184—188; Machek ESJČ 326; БЕР III 355; Skok II 287; Bern. I 699—700; Rozwadowski Qu. gr. et. II 258—259; Zubatý LP 27, 68; ЭССЯ 14, 100—102; Trautmann 156—157; Būga RR I 452.— Див. ще *лелє*².— Пор. *люлі*.

лелюхи «нутроці» Ж;— запозичення з польської мови; п. [lelochy] «баранячі нутроці» пов'язане з *jelito* «кишка, нутроці», [lelitó] «тс.», спорідненим з укр. [ялїтї] «нутроці»; -юх-виникло, очевидно, під впливом *кєндюх*, [калюхи] «кишки».— Sławski I 557, IV 141.— Див. ще *ялїті*.

леля «старша сестра» Мо, [леля] «мати сім'ї, господиня дому»;— р. [леля] «тітка, старша сестра», [лелєка] «тс.», др. *леля* «тітка», *лелбя* «тітка, родичка», болг. *леля* «тітка (сестра батька або матері)», *лелка* «тітка; нянечка», схв. *лјелја* «тітка (сестра матері)», *лелєка* «старша сестра», *lėla* «старша жінка» (у мовленні дітей);— псл. *lelija* «старша сестра, тітка», пов'язане з дитячим лепетом і паралельне формам *l'alja, l'olja* з частково подібною семантикою; значення «старша сестра» (= «нянєка») могло бути підтримане зближенням з фонетично подібним *leleĵati* «колихати».— Преобр. I 446; Brückner 290; БЕР III 356—357; ЭССЯ 14, 103—105; Bern. I 700.— Пор. *леліяти, ляля, лелбля*.

лелю «батько», [лелі, лелєка, лелю Ж, лелєка Ж] «тс.»;— болг. [лелін] «дядько», [лелєак] «тс.»;— результат видозміни давнішого [леля (лелєа)] «мати сім'ї, господиня дому».— Див. ще *леля*.

лѣльом-пѣльом «дуже повільно; [недбало Ж]», [лѣле-полѣле] «повільно; недбало» Ж;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *lelum polelum* «не поспішаючи, помалу, спроквола» складається з *lelum*, спорідненого з укр. [лелѣ] (вигук, що вживається як приспів у дитячій пісеньці), та похідного від нього *polelum* (пор. укр. р. *мало-помалу*); спочатку означало, мабуть, часте повторення приспіву, який виконувався повільно і протяжно (зокрема при колиханні дитини); пов'язувалося і безпосередньо з псл. *leleĵati*, п. ст. *leleĵaĉ* «колихати, хитати»; припускалося що *Lele* і *Polele* — імена давніх слов'янських божеств (у польських джерелах засвідчені з XV ст., в російських — з кінця XVIII ст., пор. і схв. поет. *Ljeljo* «бог весни»); про помилкове сприйняття часто повторюваних приспівів *lelum polelum*, *leli poleli* і под. як власних імен див. Потебня РФВ 7, 221; Brückner 394.— Преобр. I 445; Sławski IV 141—143.— Див. ще **лелѣ**², **по**.

[лем] «але; тільки, лише; от, же, ж», [лем Ж, леме] «тс.»;— п. слц. [lem] «тільки, лише»;— результат видозміни форми [лен] «тільки, лише»; думки про запозичення з словацької мови (Brückner 204; Дзендзелівський УЗЛП 34) або з польської (Панькевич Укр. говори Підкарп. Русі 405) необґрунтовані.— Німчук ІУМ Морфологія 484—485; Sławski IV 143.— Див. ще **лѣно**.

[лѣмбати] «базікати» МСБГ, [лѣмбур] «базіка» МСБГ, [лѣмбурістий] «балакучий» МСБГ;— афективне утворення, можливо, пов'язане з [лѣмбас] «лобуряка».— Пор. **лѣмбиш**.

лѣмбик «чавун (посуд); [колба для перегонки, реторта Ж; перегінний куб]», [алѣмбик] «перегінний куб»;— р. [алѣмбик] «шолом, ковпак перегінного пристрою; ручний або малий перегінний пристрій», бр. [алѣмбик] «посудина для перегонки, реторта, куб»;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *alambik* «перегінний куб; дистиляційний апарат», ст. *alambik* «тс.», як і ч. ст. *alambik* «реторта», *alambik* «тс.», болг.

alambik «посудина для дистиляції, дистилятор», схв. *lambik* «котел для дистиляції; пристрій для перегонки», через посередництво французької та іспанської мов (фр. *alambic* «перегінний куб», ісп. *alambique* «тс.; дистилятор») зводиться до ар. *al-anbik* «кубок; посудина для перегонки», яке походить від гр. *ἀμβίξ* «вид кубка; шолом, ковпак перегінного куба», пов'язаного з *ἀμβη* «край щита, що виступає; опуклість, випуклість», *ἀμβων* «виступ, підвищення», етимологічно неясних, можливо, споріднених з лат. *umbo* «опуклість, випуклість; виступ у середині щита»; припускається також посередництво італійської мови (іт. *lambiccio*, *limbiccio* «змійовик, реторта»).— Пі 123; Фасмер I 70, II 480; Kopaliński 47; Machek ESJĀ 35; Skok II 265; Dauzat 22; Bloch 19; Frisk I 89, 90; Lokotsch 7—8.— Пор. **амвѣн**.

лѣмент, [лѣмін] «лемент Пі; плач Ж; белькотання Ж», [лѣмѣнт] «лемент» Г, Пі, *лементлівий*, *лементіти*, *лементувати* «галасувати; [скаржитися, нарікати Ж]», [лементуватися] «клопотатися, метушитися», [лиментіти] «критичати» Мо, [ляментувати] «лементувати»;— р. [лѣмент] «турбота, клопіт», бр. *лѣмант* «крик, голосіння», п. *lament* «лемент, лементування», ч. *lament* «крик, голосіння, плач; нарікання, ремствування, тужіння», слц. [lamenty] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичене з латинської; лат. *lamentum* «ридання, плач» є похідним від *lamentārī* «нарікати, бідкатися», пов'язаного з дієсловом *lātrāre* «гавкати; репетувати, горлати», спорідненим з лит. *lōti* «гавкати; лаяти; робити наклеп», лтс. *lāt* «тс.», псл. *lajati* (*lati*) «гавкати, лаяти», укр. *лаяти*.— Коломієць Мовозн. 1975/6, 84; Акуленко 135; Richardt 74; Онышкевич Исслед. п яз. 244; Фасмер II 480; Sławski IV 37—38; Brückner 290; Holub—Lyer 280; Walde—Hořm. I 754—755.— Див. ще **лаяти**.

[леместувати] «докучати» Ж;— результат видозміни [молестувати] «докучати просьбами» Ж, очевидно, зближеного з *лементувати* «галасувати,

[скаржитися, нарікати]».— Див. ще *мо-лестувати*.

[лѐмзати] «повільно їсти Г; ходити дуже повільно, кволо Ва, Сизько», [лѐмати] «ходити дуже повільно, кволо» Ва, [лѐмзати] «повільно йти, бродити, плентатися» Ж, [лѐмзати] «повільно їсти», [лѐмза] «бродяга» Ж;— р. *лѐмза* «розтелєпа, роззява», [лѐмзіла, лѐмзѧ, лѐмзѧй] «зівача, роззява», [лѐмза] «тс.»; повільна в роботі, немоторна людина», [лѐмать] «забарно їсти, нехотя сьорбати; неохоче щось робити; повільно рухатися», [лѐмать] «неохоче працювати, тягти, зволікати», [лѐмзать] «тс.», п. [lamza] «розтелєпа, мамула, тухтій»;— неясне; пов'язання п. [lamza] з нвн. Láppsack, букв. «мішок з ганчір'ям» (SW II 682) необгрунтоване.

[лѐміз] (бот.) «чистотіл звичайний, *Chelidonium majus* L.» ВЕНЗн, Мак;— неясне; можливо, результат видозміни назви [зимозелень (зелѐмозелень, зелѐмизелень)] і под. «тс.».— Пор. *зелемозѐнь*.

- *лѐмич* — див. *лелеч*.

лѐміш;— р. *лѐмеш, лѐмѐх*, бр. *лѐмѝш, [лѐмеш]*, др. *лѐмешь* «соха, плуг», п. *lemiesz* «лѐміш», ст. *lemiesz, lemież*, ч. слц. *lemeš*, вл. *Lemišov* (топонім), болг. *лѐмѐж*, м. *лѐмеш*, схв. *лѐмеш, лѐмеш, лѐмѝеш, лѐмѝеш*, слн. *lêmež* «тс.», стсл. *лѐмѝешь* «соха, плуг»;— псл. *лѐмѝешь/лѐмѝѝь* «вістря рала чи плуга; соха, плуг», пов'язане чергуванням голосних з *lomi* «ламати» як назва знаряддя, що ламає землю;— споріднене з лит. *lėmežis* «зуб розсохи, на який надівається лѐміш», лтс. *lemesis* «лѐміш»; такий самий розвиток значення в дінд. *phála* «лѐміш» < *(s)phel- «розщепляти, ламати», дінд. *phálati* «тріскає»; зіставлення з лат. *vomis* «лѐміш» (Machek ESJC 326) необгрунтоване.— Дзєндзелівський НЗ УжДУ 37, 42; Фасмер II 480; Sławski IV 146—148; Brückner 294—295; БЕР III 358; Младєнов 272; Bezlaj ESSJ II 133; Варбот Етимология 1965, 120; Bern. I 700—701; Mikl. EW 164; Rudnicki Prasl. II 13—14; ЭССЯ 14, 108—110; Mühl.—Endz. II 449, 470—471; Эндзелин СБЭ 196; Graepkel 354.— Див. ще *ламати*.

лѐмішка «страва з густо запареного борошна», [лѐмѐха] «лѐмішка; флегматик», [лѐмѝшк] «земля з глинистим ґрунтом» Ж, *лѐмѝшкѝтий* «неповороткий, м'явий, флегматичний», [лѐміщанний] (з лѐмішки), *розлѐмішений* «грузлий, розмоклий»;— р. [лѐмѝшка] «лѐмішка», бр. *лѐмѝшка*, [лѐмѐха], п. *lemieszka, lemieszka, lemieszka, lemiesha, lemiesha* «тс.» (з бр. і укр.);— неясне; пов'язується з *лѐміш* «рало» (Brückner 294; KZ 48, 201) через схожість грудочок тіста і зораної землі (спочатку *лѐмішкою* могла називатися земля, зорана за допомогою лѐмѝша); припускався зв'язок з *ламати* (Фасмер II 481); висувалась гіпотеза про запозичення з фінно-угорських мов (пор. фін. *liemi* «бульйон, суп», вєпське *l'emuz*, уг. *lé* «соус, підлива, юшка, сік», манс. *lāxt* «суп, юшка», мар. *lem* «тс.» (Kalima 152; Uotila FUF 26, 163 і далі), хоча в такому випадку чекалося б **lēm-*, до того ж географічне поширення слова в слов'янських мовах незвичне для фінно-угорських запозичень; форма *lemiesha* виводилася з **le* «тільки, лише» + *těxa* «мішати» (Machek LF 52, 110—111); висувалася також гіпотеза про походження з нвн. **Leimtus* «густий відвар (вівса тощо)» (Karłowicz 340; Matzenauer LF 9, 200), хоча німецьке слово не засвідчене.— Фасмер II 480—481; Sławski IV 148—149; Brückner 294.— Див. ще *лѐміш*.

лѐмія — див. *лѐма*.

лѐмко «представник етнографічної групи українців у Карпатах», [лѐмак, лѐмчак Вел] «тс.», [лѐмачка] «лѐмка», [лѐмкіня, лѐмчанка] «тс.» Ж, [лѐмківщина] «місцевість, заселена лѐмками», *лѐмківський*;— р. *лѐмки*, п. *lemko*;— похідне утворення від поширеного у лѐмків слова [лѐм] «тільки, лише».— Вел I; Фасмер II 481; Sławski IV 143.— Див. ще *лѐм*.— Пор. *лишак*.

[лѐмнѹти] «віддалитися, відступити; поцупити, потягти»;— неясне; можливо, пов'язане з [лѐмати, лѐмзати] «ходити дуже повільно, кволо», [лѐмзати] «повільно йти, бродити, плентатися», пор. аналогічне семантичне зрушення в р. [лѐмзять] «тягти, зволікати» і та-

кож «красти, тягати», [слямзить] «потягти, украсти»; пов'язувалося також (мало переконливо) разом з ч. *len* «облямівка, кайма, обшивка», *limes* «комір» з *lem-*, *losh-* «ламати» (Zubatý St. a čl. I 2, 103).— Пор. **лѐмзати**.

лен (іст.) «спадкове земельне володіння в епоху феодалізму, яке надавалося васалу за умови несення ним військової служби та виконання інших повинностей», [лѐно] «те.» Ж, **лѐнник**, [лѐнѐвник] «ленник» Ж, **лѐнний**, [лѐннийчий] «ленний» Ж, [підлѐно] «підлен» Нед, [підлѐнѐвник] «підленник» Нед;— р. *len*, [лѐна], бр. *len*, п. *leppo*, ч. сл. слн. *léno*, вл. нл. *lepo*, схв. *лѐно*;— через посередництво російської, а також польської і чеської мов запозичено з німецької; нвн. *Léh(e)n* «лен» (свн. *lēhen* «тс.») пов'язане з нвн. *leihen* «позичати; віддавати в найми, в тимчасове користування» (двн. *līhan*, свн. *līhen* «тс.»), спорідненим з гот. *leiwan* «тс.», гр. *λεῖπω* «залишаю, покидаю», лат. *līpquo* «залишаю, відаю; покидаю», дірл. *lēisim* (з **līnqīmi*) «залишаю», вірм. *lk'anet* «залишаю, покидаю», лит. *līkti* «залишатися, лишатися», стсл. **отълѣкъ** «рештки; залишок».— СІС 389; Richhardt 73; Фасмер II 481; Sławski IV 155—156; Brückner 295; Kopaliński 566; Machek ESJČ 326; Holub—Lyer 285; Schuster-Sewc 815; БЕР III 360; Bern. I 701; Kluge—Mitzka 431, 434; Frisk II 99—100; Walde—Hofm. I 808—809.— Пор. **лан**.

[лѐнджитися] (коло чогось) «трудитися, займатися (чимось)» Ж;— неясне.

Леніна (жіноче ім'я);— р. *Леніна*;— утворене від прізвища-псевдоніма В. І. Леніна (Ульянова).— Спр. личн. имен 505.— Пор. **Нінель**.

леніти, *лїніти* — див. **леліти**.

[лѐнішѐк] «скатерка» Ж;— очевидно, нерегулярне утворення від [лен] «льон» Ж, [лѐнний] «льняний» (пор. *лѐнні скатерті*).— Див. ще **льон**.

[лѐнія] «межа між городами або ділянками лісу; вулиця в селі ЛЧерк; вузька межова дорога між полями Мо», [лѐнія] «мисливська стежка (в лісі)» Ж, [лѐнійка] «вузька доріжка між полями» Л;— запозичення з польської мови; п.

[lenija] «лінія; просіка (в лісі); межа», як і схв. [лѐнія] «вузька дорога між полями», є діалектним варіантом слова *līnia* «лінія, бойова лінія; кордон; мисливська стежка, просіка (в лісі); лінійка», якому відповідає укр. *лінія* (див.).

[лѐно] «тільки, лише», [лен] «тс.»;— п. каш. [leno] «тс.»; (спол.) але», ч. [l'eni] «тільки», сл. *len* «тільки, лише»;— псл. *le* по, сполучення двох синонімічних часток із значенням «тільки, лише»; пор. *тільки-но*, р. *лишь только*; думка про запозичення з польської мови (Richhardt 73) необгрунтована.— Sławski IV 156; Machek ESJČ 323; ЭССЯ 14, 207.— Див. ще **ле**, **но**.— Пор. **лем**.

лѐнта «стрічка», [лѐнтāvий] «рванний», [лѐнтāvий] «такий, що легко рветься; порваний, перетворений в лахміття» Ж;— р. болг. м. *лѐнта* «стрічка», п. [lenta] «стрічка (як урядова відзнака)», ч. *lenta* «стрічка», схв. *лѐнта* «стрічка до ордена (що носить через плече)», слн. *lenta* «тс.»;— через посередництво російської мови запозичене, очевидно, з німецької; нвн. [līntel] «стрічка, стьожка» (< двн. *līnta* «тс.») виникло з лат. *līntea* (прикм. жін. р.), *līnteus* (чол. р.) «льняний, полотняний», похідного від *līnum* «льон», з яким пов'язані гр. *λίον* «тс.», гот. *lein* «полотно», лит. *līnai* (мн.) «льон», лтс. *līni*, прус. *līnno* «тс.», псл. *льпъ*, укр. **льон**; виводиться також від гр. *λέντιον* «смуга льняної тканини, рушник», яке походить з того самого латинського джерела (Фасмер ГСЭ II 113; ЖСт 17/2, 142—143; Преобр. I 446—447; БЕР III 361; Младенов 272—273; Skok II 288; Bern. I 701; Mikl. EW 165).— Фасмер II 482; Matzenauer 239; Mikkola Berühr. I 135.— Див. ще **льон**.

[лѐнча] (бот.) «сочевиця, *Lens culinaris Medic.* (*Lens esculenta Moench.*)» Ж, [лѐмша Ж, лѐнчиця Ж, лінча НЗ УЖДУ 26/2] «тс.»;— запозичення з угорської мови; уг. *lencse* «сочевиця» походить, очевидно, від слн. *lěca* (< **lęca*), що виникло з псл. **lęta* «тс.» (пор. др. *ляча*, болг. *лѐца*, м. *лека*, схв. *лѐна*, стсл. *лашта*), пов'язаного з лат. *lens* (*lentis*), двн. *līnsi*, нвн. *līnse* «тс.»; скоріше всього ці слова походять з

якогось спільного невідомого джерела, хоча припускалася і їх первісна спорідненість (Schradler Reallexicon 13); виведення укр. [лєнча] з рум. linte «тс.» (Vincenz 13) безпідставне.— Бевзенко НЗ УжДУ 26/2, 169; Лизанец 608; Maschek Jm. gostl. 127; Фасмер II 553—554; БЕР III 382—383; Младенов 274; Berg. I 708; Mikl. EW 165; MNTESz II 750; Bárczi 189; Kluge—Mitzka 442; Walde—Hofm. I 783.— Пор. лінта.

[лень] «ледар» Ж, [лєнка] «лінива жінка» Ж, [лїнь] «ледар» Ж;— запозичення з польської мови; п. leń «ледар», як і ч. ст. lěň, вл. lěni, схв. [lěnj] «тс.», пов'язане з прикметником leniwy, спорідненим з укр. лїнівий.— Richhardt 73; Sławski IV 159.— Див. ще лїнь.

[лєньдзом] (у виразі [л. ходїти] «без діла бродити, тинятися») Ж;— результат гіперистичної видозміни звукової форми [лю́зом] «тс.», в якій лю́ було неправильно осмислене як український фонетичний відповідник п. lę.— Див. ще люз.— Пор. лєзний.

Леон, Леонт, [Левон Ж];— р. Леон, Леонт, бр. Лявон, др. Леонъ, Левонъ, п. слц. Leon, ч. Leo, Leon, слц. Leo, León, болг. Леон, стсл. Леонѣтъ;— через церковнослов'янське посередництво запозичено у давньоруську мову з грецької; гр. Λέων походить від іменника Λέων «лев».— Сл. вл. імен 215; Петровский 141; Спр. личн. імен 428; Кпаррова 118; Илчев 301.— Див. ще лев¹.— Пор. Лев, Леонтій.

Леонід (чоловіче ім'я), [Леонїд, Левонїд], Леонїда (жіноче ім'я);— р. болг. Леонїд, бр. Леанїд, п. Leonid, Leonidas, Leonides, ч. слц. Leonid, схв. Лєднїд, слн. Leonid, стсл. Леонидъ, псл. Левонидъ;— запозичення з грецької мови; гр. Λεωνίδας «Леонід», букв. «подібний до лева», складається з основ іменників Λέων «лев» та іδέα «зовнішній вигляд».— Сл. вл. імен 215; Петровский 140; Спр. личн. імен 429; Кпаррова 118; Корєснў 91; Илчев 301.— Див. ще вид. ідєя, лев¹.

Леонтій, [Леонтїй Ж, Левонтїй Пі, Левонтїй Ж];— р. Леонтїй, бр. Лявонтїй, др. Леонтий, Левонтий, слц. Leontin, болг. Леонти, стсл. Леон(ъ)-

тїй;— через церковнослов'янське посередництво запозичене в давньоруську мову з грецької; гр. Λέωντιος походить від прикметника Λέωντιος «лев'ячий, левиный», утвореного від іменника Λέων «лев», з яким пов'язане також укр. лев.— Сл. вл. імен 215; Петровский 141; Спр. личн. імен 429; Кпаррова 118; Илчев 301; Frisk II 113.— Див. ще лев¹.— Пор. Леон.

леопард;— р. болг. м. леопард, бр. leopard, п. ч. слц. vl. leopard, схв. леопард, слн. leopard, стсл. леопардъ;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. Leopard, фр. léopard походять від лат. leopardus, яке, в свою чергу, відтворює гр. λεοπάρδος «тс.», складене з основ іменників Λέων «лев» та πάρδος «барс, пантера».— Hüttl-Worth 14; Sławski IV 160; Brückner 295; Holub—Lyer 285; БЕР III 361; Вуяклија 511; Kluge—Mitzka 435; Dauzat 433; Walde—Hofm. I 785, II 252; Frisk II 104.— Див. ще лев¹, пардус.

Леопольд;— р. Леопольд, бр. Леопольд, п. ч. слц. Leopold, болг. Леопольд, слн. Leopold;— через посередництво польської та французької мов (фр. Léopold) запозичене з німецької; днв. Leutpald, Liutbalt (букв. «сміливий на людях») є складним словом, утвореним з іменника liuti «люди» (liut «народ»), спорідненого з гр. ἐλεύθερος «вільний (громадянин)», лит. liaudis «народ», псл. [judъ (<* leud-), укр. люд, та прикметника bald «сміливий, відважний, швидкий», спорідненого з днн. bald «тс.», дангл. beald «мужній, сміливий», дісл. ballg «страшний, небезпечний», гот. balpei «сміливість».— Сл. вл. імен 215; Спр. личн. імен 429; Кпаррова 118—119; Илчев 301; Dauzat Dict. des noms 382; Klein 880; Kluge—Mitzka 45, 483.— Див. ще люд.

леп «липкий бруд; [земляний віск; клей Ж]», [лєпавча] «брудна дитина» Пр. XI діал. н., [лїп'яр] «робітник, що вибирає земляний віск із глини» Ж, [лїп] «клей» Ж, [леповатиця] «глинистий клейкий ґрунт» Ж, Вел;— п. ч. ler «клей, липучка для лову комах, птахів», слц. ler «клей», вл. lër, нл. lір, [lër] «тс.», схв. лєп «клей; все, що кле-

їть; [розчин вапна, звичайно змішаний з глиною, яким мажуть]», слн. lєp «клей», р.-цсл. лєпъ «клей; пластир; все, що клеїть»;— псл. lєръ, *lєръ «клей; все, що липне», іменники від дієслова *lєрєti «прилипати, липнути»; в українській мові з нерегулярною вокалізацією псл. ь у відкритому складі (лєпу, лєпом і т. д.), як у {лєну} (лєону) з псл. lєпи, лєба з псл. lєба; пор. закономірне ч. ст. lєр — lєри (< *lєръ) при lєр — lєра (< lєръ); варіант псл. lєръ відбивається і в р.-цсл. лєпъ; збереження е в відкритому складі могло бути підтримане в даному разі впливом польської мови, в якій е походить з псл. є; звукова форма {лєп} може бути зведена як до псл. lєръ (якщо і зберігається і в відкритому складі), так і до псл. lєръ (як лід з lєдъ), якщо у відкритому складі з'являється е.— Дзендзелівський St. sl. 10/1—2, 39; ЭССЯ 14, 224—225; Trautmann 161—162.— Див. ще лєпнути, лєпїти.

{лєпєйлія} (виг.) «гайда» ЛЧерк;— неясне; можливо, є результатом видозміни вигуку гопля (при спонуканні до стрибка).

{лєпєсїути} «кинутися навтіки, дременути», {лєпєтїха} (у виразі {дати лєпєтїхи} «утекти, дременути»);— р. улєпєтєватє «тікати»;— афективне утворення звуконаслідувального походження, що передає звуки від швидкого бігу;— псл. lєpet- (для передачі різких звуків); пор. п. lєpїєtać się «стукатися, ударяти, хлопати», ч. lєpetati «пурхати», м. лєпети се «тріпотіти, лопотіти», схв. лєпєтати «тс.», слн. lєpetati «пурхати»; іє. *lєp- звуконаслідувального походження.— Фасмер II 484; Sławski IV 203—204; Brückner 296; Machek ESJČ 326—327; Bern. I 702; Fraenkel LP II 106; Pokorny 677—678.— Пор. лєпєтати, лєпєтати, лєпати.

лєпєтати, {лєпєтїти} «лєпєгати», лєпєт, {лєпєтїло} «балакун, базіка», {лєпєтєнь, лєпєтїн} «тс.», {лєпєтїця} «балакуха, базіка», лєпєтїха «тс.»; {буркотлива жінка; горілка}, {лєпєтїя} «балакун, балакуха, базіка», {лєпєтї} «лєпєт; плач» Ж, {лєпєтїй} «балакун, базіка» Ж, {лєпєтїяч} «тс.» Ж, лєпєтїлівий «говіркий»;— р. лєпєтїть «лєпєтати», бр.

лєпєтїць, п. lєpїєtać «тс.», ч. lєpetati «шелестіти», болг. лєпєтїя «лєпєчу», м. лєпети се «лопоче», схв. лєпєтати «лопотати, тріпотіти», слн. lєpetati «лопотіти, белькотати»;— псл. lєpetati, *lєpetjō «лєпєтати», інтенсив до *lєpati «тс.», пов'язаного з lєpati «хлопати; лопати»;— споріднене з дїнд. lāpati «базікає, шепоче, говорить», гр. λαλίω «хвастаюся, чванюся», кїмр. lлєf (<*lєp-то-) «голос», алб. lārērdhī «непристойна мова»; іє. *lєp.— Фасмер II 483—484; Преобр. I 447—448; Sławski V 203—204; Brückner 296; БЕР III 363; Младєнов 273; Bezlaј ESSJ II 134; Bern. I 702; ЭССЯ 14, 125—127; Maуrhofer III 88—89; Frisk II 85; Pokorny 677.— Пор. лєпєсїути, лєпєтати, лєпати.

лєпєхā¹ (бот.) «аїр, Acorus calamus L.; [комиш лісовий, Scirpus silvaticus L.; лєпєшняк водяний, Glyceria aquatica Wahlb. (Gl. spectabilis M. et K.) ВеНЗн], {лєпєх} «тс.» СУМ, Ж, {лєпєш} «лєпєшняк водяний» ВеНЗн, лєпєшїннє «стебла лєпєхи», лєпєшїнїк «лєпєшняк», лєпєшїяк «Glyceria R. Br.: лєпєха, Acorus calamus», {лєпєх} «лєпєшняк водяний» Ж, {лєпєшїнїк} «осока, Carex L.», {лєпєшї} «очерет звичайний, Phragmites communis (L.) Trin. МСБГ», лєпєхєвāтїй «схожий на лєпєху; широколистяний (?)» СУМ, Г;— р. {лєпєхā} «аїр», {лєпєшїнїк} «тс.»; півники болотні, Iris pseudacorus L., бр. {лєпєхā} «аїр», п. lєpїєch «лєпєха»;— пов'язане з {лєпєх} «лопух», лєпєх, {лєпєх} «великий і широкий лист рослини», {лєпєшїна} «листя на качанах кукурудзи», {лєпєхєвāтїй} «листяний»; назва зумовлена великим розміром листя лєпєхи та ін.; пор. слн. lєpєp «великий лист (рослини)».— ЭССЯ 14, 117—119.— Див. ще лєпєк, лєпєх.

{лєпєхā²} «декілька пробок, прив'язаних до верхів невода» Мо, {лєпєшїтїся} «колихатися на хвильях» Мо;— результат перенесення назви рослини лєпєхи (аїру), в'язки якої, що добре держаться на поверхні води, очевидно, використовували для підтримування кінців невода.— Див. ще лєпєхā¹.

{лєпєхā³} «сорочка з грубого полотна» Мо;— р. {лєпєшїок} «кляпоть, шматочок»;— очевидно, як і лєпєхā¹ «аїр»,

генетично пов'язане з [лáпик] «латка», [лапатáче] (зб.) «клапті», схв. [лап] «кусок сукна». — Див. ще лáпик, лєпєхá¹.

[лєпєхуватий] «марудний; м'який і безхарактерний», [лєпєховáтий] «млявий; кволій» Пi, [лапўх] «нерозторопна людина» МСБГ, [лапуховáтий] «мовчазний, млявий» МСБГ, [дурєнь лопушáний]; — р. [лєпўх] «неповоротка людина», лопўх «простувата, некмiтлива людина»; — очевидно, як і лєпєхá, лопўх, залишки утворень, пов'язаних з псл. larp (lара) «латка, ганчірка»; пор. [лáпоть] «клапоть, ганчірка». — Див. ще лáпик. — Пор. лєпєхá¹, лопўх.

[лєпiж] «ломаки з обдертою корою» ВєЗн, Ж; — у якийсь спосiб пов'язане з [лупiж] «тс.»; разом з тим зiставляється з гр. λέλος «шкірка, кора, луска», в яким пов'язується також р. лєпєстóк (укр. [лєпiстка]). — Вєрп. I 701. — Див. ще лєпiстка, лупiти.

[лєпiстка] «пелюстка»; — р. лєпєстóк «тс.»; [клапоть, клаптик, лопоть тканини, шкіри], [лєпiст] «лист рослини», п. ст. leriašnik (бот.) «кремена, Petasites Gaertn.»; — результат розширення псл. *ler-es-, можливо, первiсної s-основи (пор. гр. τὸ λέλος «шкірка, кора, луска»); — зiставляється з лит. lėrėtà «лапа», лтс. lєра «мочка вуха», lєрата «клапоть», lєрата «вiдiрваний шматок шкіри з обвислим на ньому м'ясом», lєрсна «клапоть», двн. laffa «долоня»; iє. *ler- «обдирати, знімати шкіру»; iнший ступiнь вокалізму в укр. [лáпоть] (псл. larp-). — Фасмер II 483; Slawski IV 166; Вєрп. I 701—702; ЭССЯ 14, 123; Mühl.-Endz. II 537, 540; Pokorny 678. — Пор. лáпик, лáпоть¹.

лєпра «проказа», лєпрóзóрiй «лiкувальний заклад — колонiя для хворих на лєпру»; — р. бр. болг. м. лєпра, п. ч. слц. вл. lєрга, схв. лєпра, слн. lєрга; — запозичення з захiдноєвропейських мов; нiм. Lєрга, фр. lєрге, англ. lєрга походять вiд лат. lєрга, яке вiдтворює гр. λέπρος «проказа», пов'язане з лєлрós «покритий шкірочкою; шолудивий, прокажений», лєлiς «шкірочка», лєлос «тс., оболонка», лєлω «знімаю оболонку, об-

дираю», спорiдненими з лтс. lєрата «клапоть», lєрсна «тс.», лит. lєрас «латка, клапоть; клапоть землі», псл. *larpьт, укр. [лáпоть] «клапоть, ганчірка» Ж. — СiС 390; Slawski IV 167—168; Holub—Lyer 285; БєР III 365; Вуяклија 511; Dauzat 433; Klein 880; Frisk II 105—107; Klein 880. — Див. ще лáпик, лáпоть, лєпiстка. — Пор. лєпта.

лєпсувати — див. лiпса.

лєпський «хороший, гарний; [розумний Исслед. п. яз.]»; — запозичення з польської мови; п. lєbski «розумний; чималий; хвацький; гарний, лєпський», lєpski «тс.» є похiдним вiд lєb «голова», якому вiдповiдає укр. лоб; значення «гарний» розвинулося в польській мовi внаслідок зближення з lєpszy «кращий, лiпший». — Критенко Мовозн. 1969/1, 61; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Richhardt 73; Slawski V 94; Brückner 309. — Див. ще лоб.

лєпта «дрiбна мiдна монета у стародавній Греції; пожертвування або милостиня; вклад у яку-небудь суспiльну справу»; — р. бр. лєпта «тс.», др. лєпта «грецька дрiбна монета», лєпѣта, п. lєpton «тс.», болг. лєпта «пожертвування», схв. lєрта «грецька дрiбна монета», стсл. лєп(ъ)та «тс.»; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. лєптón (мн. лєптá) «дрiбна мiдна монета» утворене вiд лєптós «тонкий, дрiбний», пов'язаного з дiєсловом лєлω «знімаю оболонку, обдираю». — СiС 390; Фасмер II 484; Преобр. I 448; Горяев 185; Коралиński 567; БєР III 365; Вєрп. I 702; Mikl. EW 165; Meillet Études 187; Frisk II 105—107. — Див. ще лєпра. — Пор. лáпик, лáпоть, лєпiстка.

лєптавиця — див. лiпнути.

[лєпўх] (бот.) «лопух справжній, Arctium lappa L.», [лєпушкá] «первоцвіт, Primula L.» ВєНЗн; — схв. [лєпўх] «оман, lпula L.»; — фонетичний варіант назви лопўх, пов'язаний з [лєпiстка] «пелюстка», р. [лєпiст] «лист рослини; клапоть, шматочок»; псл. lєp-/lор-/larp- «великий лист; клапоть». — ЭССЯ 14, 131—133. — Пор. лáпик, лáпоть.

лес «грунтоутворююча гірська осадо-на порода», *лесувати*;— р. *лесс*, бр. *лєс*, п. *less*, ч. слц. *lés*, болг. *лос*, схв. *лєс*;— запозичення з німецької мови; нвн. *Löß* «дилювіальне напластуння мергельної глини» (як геологічний термін був запропонований у 1823 р.) пов'язане з [*lös*ch] «пухкий (про землю), силкий», нвн. *los* «вільний, не зв'язаний» (двн. свн. *lōs* «вільний; жвавий»).— СІС 390; *Stawski IV 172*; *Kopaliński 569*; *Holub—Lyer 285*; *Kluge—Mitzka 446*.— Див. ще *лєзний*.

лєскіт, *лєскотати*, *лєскотіти* — див. *лєскіт*.

[*лєста*] «вид шестірні у млині на Дніпрі»;— неясне; зіставляється з *лєщата*, р. [*лєщедь*] «палка з розщипом на кінці», слн. *gazleskāti* «розщепити» (*Куркина Этимология 1974, 47—51*); можливо, походить від нвн. *Léiste* «планка, брусок», до якого може бути зведене і більш давнє *лєщата* (р. [*лєщедь*], п. *leszczotka* «розщеплене дерево для каstrування коней»); пор. ч. [*lešta*] «дощечка з насічками для навішування ікон».— Пор. *лєщата*, *лєства*.

[*лєстатися*] «повільно йти, плентатися»;— неясне; можливо, афективне утворення, близьке до *плєнтатися*.

[*лєстний*] «ласий, жадібний, пожадлиий; принадний, смачний» Ж;— результат семантичної видозміни слова [*лєстний*] «улесливий, лукавий», зумовленої впливом семантично і фонетично близьких *лєстіти* «давати насолоду, бути приемним» і *лєсий* «жадібний, пожадлиий; принадний, смачний».

[*лєстюха*] «невеличка груша, солодка на смак, *Rugus communis L.*» ВєНЗн;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [*лєстний*] «принадний, смачний, ласий»; може бути зіставлене також з [*лєснійця* (*ліснійця*)] «лісова груша».

[*лєсть*] «лєстощі; хитрість, лукавство, обман Ж», [*лєст*] (у виразі [*лєстбм заходити*]) «обманювати за допомогою хитрощів») Ж, [*лєстєць*] «підлесник; хитрун, обманщик Ж», *лєстївєць* «тс.», [*лєстка*] «лєстощі; хитрість, лукавство, обман Ж», [*лєстник*] «хитрун, обманщик» Ж, [*лєстовочки*] «хит-

рість, лукавство, обман» Ж, *лєстощі*, *лєстїн*, [*лєстїнство*] «улесливість, облєсливість» Ж, [*лєслівий*] «улесливий, облєсливий», [*лєсний*] «тс.», *лєстївий*, [*лєстний*] «улесливий, облєсливий, обманливий» Г, Ж, *лєстїти* «нещиро вихвалити, говорити приемності; давати насолоду», *лєстїтися* «ластитися; лєстощами намагатися повернути увагу або замаскувати свої наміри», [*за-лєсливий*] «підлесливий, лєстивий», *облєсник*, *облєсливий*, *облєсний*, [*облєстїти*] «спокусити, підманити; перехитрити Ж», *облєщувати*, *перелєсник*, *перелєснійця*, *підлєсник*, *підлєсливий*, *підлєсний*, *підлєстїти(ся)*, *підлєщати*, *підлєщувати(ся)*, [*польстїтися*] «спокуситися» Нед, [*прилєсний*] «обманливий, облудний» Нед, *прилєстїтися*, *прилєщатися*, *прилєщуватися*, *улєсливий*, *улєстїти*, *улєщати*, *улєщувати*;— р. *лєсть* «лєстощі», бр. *лєсткі* «тс.», др. *льсть* (*лєсть*) «обман, хитрість; лєстощі; зло, єресь, змова», п. ст. *leś* «підступ; лицемірство, хитрість; зрада; наклеп», ч. *lest* «підступ, лукавство, хитрість», слц. *lest'* «хитрість», вл. *leś* «хитрість, лукавство», нл. *laś* «тс.», болг. *лєст* «лєстощі», *лєст* «тс.», схв. *lāst* «обман, хитрощі, лукавство», слн. *lèst* «хитрість, підступність», стел. *льсть* «обман»;— псл. *lǽst* «хитрість, підступність», запозичене з прагерманської (або готської) мови; пргерм. **lis-ti* (гот. *līsts* «хитрість, підступи», двн. дісл. дангл. *list* «тс.») споріднене з лат. *lītra* (< **leisā*) «грядка, борозна», лит. *lūsė*, *lūsė* «грядка», стел. *л'єґа* «грядка, борозна», укр. [*ляха*] «грядка»; семантичний перехід «борозна»→ «слід, колія»→ «учення (= указання шляху)» має місце тільки в германських мовах, пор. гот. *laists* «слід, колія», двн. *leist* «тс.» і гот. *lais* «я знаю» («напав на слід»), *laisjan* «учити», дангл. *lǽran* «тс.»; допускається також давня спорідненість слов'янських і германських слів (Младенов 78; *Kiparsky GLG 207*; *Stang 33*); припущення про зв'язок з *лизати*, лит. *laižyti*, лтс. *lāizīt* «тс.», *liškis* «облесник, лєстун, підлабузник» (*Mühl.— Endz. II 475*) менш обгрунтоване.— Фасмер II 487; *Stawski IV 176—177*; *Brückner 296*;

Machek ESJC 327; Holub—Lyer 285; Schuster-Sewc 817; БЕР III 372; Skok II 273; Bezlaј ESSJ II 135; Мартынов Сл.-герм. взаємод. 48—49; Верп. I 755; Mikl. EW 178; Stender-Petersen 335; Meillet Études 109; Hirt RBGrV 23, 334; Pedersen JF 5, 72; Торп 369; Kluge—Mitzka 443.— Див. ще ляха.

[лесь¹] «але; тільки, лише; (як вставка в мові) от, же, ж» Ж;— результат поєднання частки *le* «тс.» і, очевидно, вказівного займенника *se* (с. р. одн.), що зазнав редукції, як у [авось], ось.— Див. ще ле, се.— Пор. аво, лем, ось.

[лесь²] (2 ос. одн. теп. ч. від дієслова *бўти*);— очевидно, результат злиття з дієслівною формою *есь* (*есь*) суфіксального -л- дієприкметника в конструкції перфекта типу *ходилесь, давалесь* і наступного відокремлення цього злитого компонента.— Див. ще е.

[лєта] «плетуха, балакуха» Ме;— р. [летошійть] «балакати»;— неясне.

летаргія, [летаргія] «летаргія» Ж, [лєтарг, летарг Ж] «тс.», *летаргічний*;— р. *летаргія*, бр. *летаргія*, п. *letarg*, ч. *letargie*, слц. *letargia*, вл. *letargija*, болг. *летаргія*, м. *летаргіја*, схв. *летаргіја*, слн. *letargija*;— через посередництво російської і польської мов запозичено з західноєвропейських; нім. *Lethargie*, фр. *léthargie* походять від лат. *lēthargia* і, далі, гр. *ληθαργία* «тс.», утвореного з *λήθη* «забуття», похідного від дієслова *λήθω*, -εν «бути захованим, бути невідомим; забувати», спорідненого з лат. *lateo*, -ege «ховатися, бути захованим; бути невідомим», стсл. **лєти** «бути в засаді, підстерігати», та іменника *ἀργία* «бездіяльність, лінь; відпочинок», похідного від прикметника *ἀργός* (< *ἀ-*(F)*εργός*) «бездіяльний, лінивий», утвореного з заперечної частки *ἀ-* (*ἀν-* перед голосним) «не-, без-», та іменника (F)*εργον* «діло, робота, дія».— СИС 390; Фасмер II 487; Горяев 447; Hüttl-Worth 14; Sławski IV 179—180; Brückner 296; Kopaliński 569; Holub—Lyer 286; БЕР III 373; Kluge—Mitzka 437; Dauzat 434; Klein 881—882; Frisk I 133, II 80—82, 115.— Див. ще а-, енергія.— Пор. брган¹.

летіти, [лєтати] «літати» Л, *літати*, *лет*, *лету́чка*, *летю́ха*, *летю́чка*, [летя́чка] «літ, політ» Ж, *літ*, [літа́вець] «метеор», [літавець] «чорт в образі милого, злий дух, що порушує сімейний спокій» Ж, [літа́віця] «казкова жіноча істота, що спокушає чоловіків» Г, Ж, [літави́ця] «вихор» ВеНЗн, [літа́вка] «метелик Г, ВеНЗн; махове перо (у птахів) Ж», [літа́йка] «метелик», [літа́йча] «малий метелик», *літа́к*, [літа́ч] «літун» Ж, [літа́чка] (зоол.) «морський півень, *Dactylopterus eugoraеus*» Ж, *літун*, *літунство*, *літу́чка*, [льот] «лет», *льотка* «отвір у доменній печі; куля малого калібру, крупний дріб Ж», *льоток* «отвір у вулику, через який літають бджоли», *льотчик*, *леткій*, *лету́чий*, *летю́чий*, [летя́чий] «летючий», *льотний*, *льотом* «дуже швидко, в одну мить», [вльот] «вмить» Ме, *віліт*, [вілі́тка] «вічко, льоток» Ж, *вильоти* «відкидні рукава старовинного одягу», [відлет] «відліт» Ж, *відліт*, *злет*, *зліт*, [залету́ха] «зальотний птах», *заліт*, *залітний*, *зальотний*, [налєтати] «роздобути, з трудом щось добути; набігати» Кур, [налет] «наліт, приліт» Ж, *наліт*, *нальотчик*, [налеті́лий] «раптовий, випадковий» Ж, [налеті́ний] «тс.» Ж, *нальотом*, [навету́] «нальоту» Ж, *навіліт* «наскрізь», [навілі́ть] «тс.» ВеБ, [наотльоті] «окремо, збоку» Ж, [наперелєті] «на видному місці; на роздоріжжі» Ва, [напрвольот] «наскрізь, цілком» Па, *недоліт*, [облет] «обліт» Ж, *обліт*, *переліт* СУМ, Г, *перельот*, *перелітний*, *перельотний*, *підліт* Нед, *підліток* «пташеня, що тільки навчилось літати», *підлєтом*, [поблет] «політ» Нед, *політ*, [політу́щий] «непосидючий» Нед, *польотний*, [прилєт] «приліт» Нед, *приліт*, *прилітний*, [проблет] «проліт» Нед, *проліт*, *пролітні* (орн.), *прольот*, *прольотка*, *пролітний*, *прольотний*, *розліт*, *розліта́йка*, *розльотистий*, [улету́чатися] «звітруватися, випаровуватися, зникати» Нед, [улеть] «переліт місцевості» Нед;— р. *летєть*, *летать*, бр. *ляцєць*, *лятаць*, др. *летѣти*, *лѣтати*, п. *lecieć*, *latać*, ч. *letět*, *létat* (*lítat*), слц. *letiet'*, *lietat'*, вл. *lećeć*, *lětać*, нл. *lešeć*,

полаб. *lite* «летить», болг. *летя*, *лятам*, м. *лета*, схв. *лѣтети*, *лѣтати*, слн. *letěti*, *létati*, стел. *лѣтѣти*;— псл. *letěti*, *lētati* (< *lekt-);— споріднене з лит. *lėkti* «легіти», *lakstýti* «літати, пухати», *laktà* «сідало, жердина в курнику», лтс. *lėkt* «плигати, скакати», *lėkāt* «підскакувати», гр. *ληκῆν* «танцювати під звуки пісні», *λακτιζω* «топчу, б'ю; кидаю; б'ю ногою», *λαξ* «той, що кидає, б'є ногою», лат. *lōcusta* «сарана», *lascerta* «ящірка», *lascertus* «м'яз плеча», свн. *leşken* «кидати; скакати», нвн. ст. *löcken* «брикати, плигати, скакати», норв. *lakka* «плигати, скакати»; іє. *lek-/læk-/lək- «скакати».— Фасмер II 488; Преобр. I 448—449; Sławski IV 98—100; Brückner 292; Machek ESJĈ 328; Holub—Lyer 286; Schuster-Šewc 809; БЕР III 375—377; Skok II 290; Bezlaĵ ESSJ II 136; ЭССЯ 14, 145—148; Берн. I 703—704; Fraenkel I 352—353; Mühl.—Endz. II 458—459; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 66—67; Uhlenbeck PBrV 30, 297; Meillet Études 180, 297; Lidén PBrV 15, 516—517; Osthoff PBrV 13, 412—413; Walde—Hofm. I 818; Pokorny 673.

[летівка] «сорт картоплі» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з *Литва*.

[летяга] «нетяга», **[летяжний]** (прикм. від **[летяга]**);— результат видозміни слова *нетяга*, зближеного з *летіти*, *літати* в переносному значенні «весь час міняти місце, не мати пристановища».— Див. ще *нетяга*.

[леть] «стрімка скала» ВЕНЗн, **[ўлеть]** «те.» тж;— очевидно, похідне утворення від дієслова *летіти*; щодо словотвору пор. **[лупаль]** «збіжжя, що впало; зогнила солома» ВЕНЗн.— Див. ще *летіти*.

[леш] «але, тільки»;— результат контамінації **[ле (лем)]** «тільки» і *лиш (лише)* «тс.» (див.).

[лешко] «серденько», **[лешка]** «те.» Ж;— пов'язане з *лешко*, *лихий* (див.).

лещата «слюсарний прилад, яким затискують оброблюваний предмет; лубки, шини, за допомогою яких роблять пов'язку, що забезпечує нерухомість пошкодженої кістки кінцівки СУМ, Бі; розщеплена на кінці палиця; [кліщі];

вид пристрою, що вживається у гри]», **[лещат]** «тонка дощечка для стискування переламаних кінцівок; для гри в гаївки» Ж, **[лещеті]**, **[лещітка]**, **[лещік]**, **[лещіш]** «тс.» Ж, **[лещати]** «каструвати» Ник, **[лащати]**, **[лещати]** «тс.» тж;— р. **[лещотка]** «палка з розщипом на кінці або стягнені з одного кінця дві дерев'яні палички, що вживаються для стискання, защемлення», **[лещодка]** «тс.», **[лещотки]** (мн.) «палички, якими зв'язується мошонка при кастрації тварин», **[лещадь]** «розщеплена паличка, жердинка», **[лещедь]** «жердина, розщеплена з одного кінця, для знімання плодів з дерев», бр. **лящоткі** (мн.) «палички, лубки, що вживаються при кастрації тварин», п. *leszczoty* (мн.), *leszczota* «дві дощечки для вішання сала на горіщі; розщеплена дощечка для стискання переломів кісток», *leszczotka* «тс.» (мн.) «дерев'яні кліщі для кастрації коней; вид дитячої гри», ч. **[lešta]** «дощка з насічками, на якій вішають образи»;— реконструюється псл. [*lešcět / *lešcedь], яке пов'язується з *leskati «ударити, розщепляти» (пор. р. **[лещіть]** «розщепляти (напр., камінь)», слн. *gazleskati* «розтрити», яке могло б бути тим самим звуконаслідувальним утворенням, до якого зводиться й укр. *ляскати*; зіставляється також (Brückner 296) з п. *kleszcze* «кліщі» (пор. бр. **кляшчоткі** = **ляшчоткі** «інструмент для кастрації тварин; [кліщі]», п. **[okleszczypu]** «дві дощечки для стискання (зламаних кінцівок та ін.)», **[oklascki]** «дві дощечки або палки, у які вкладають зламани кінцівки, хоча початкове к тут може бути результатом вторинного зближення з *kleszcze*); можливий зв'язок з нвн. *Leiste* «планка, рейка, брусок».— Ткаченко УМШ 1959/2, 66; Фасмер II 491; Sławski IV 174—176; ЭССЯ 14, 138—141; Куркина Этимология 1974, 47—51; Берн. I 702.— Пор. *лєста*, *ляскати*.

[лея¹] («частіше мн.) нашивки на кавалерійських штанах; [передня частина халяви Ж];— р. *лея* (мн. *леу*) «нашивки (як правило шкіряні) на кавалерійських штанах у місцях, що при їзді дотикаються до сідла», бр. *лея* (мн. *леі*) «тс.»;— запозичення з французької мо-

ви; фр. *lè* «полотнище; ширина тканини між двома пругами» походить від лат. *lātus* (< **stlā-tos*) «широкий», спорідненого з псл. **st̥lati*, укр. *стеліти*.— ССРЛЯ 6, 140; Dauzat 432; Walde—Hofm. I 772.— Див. ще *стеліти*.

[лєя²] «злива, заливний дощ», [лє-ля] «тс.», [лєя] «повінь» Л;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *leja* «злива, заливний дощ», як і р. [лєя], ч. [леја, ліја], слц. *leja*, нл. *leja, lēja*, слн. *līja*, походить від псл. *lēja* «тс.», пов'язаного з **lējō* «ллю», до якого зводиться й укр. [лія] «злива».— Sławski IV 120; ЭССЯ 14, 187—188.— Див. ще *літи*.

[лєя³] «безгосподарна жінка Ме; дівчина, жінка, яка все робить дуже повільно Мо; ледащо МСБГ»;— очевидно, запозичення з польської мови; пор. п. [леја] «балакуха, базака», пов'язане з *lać* «літи».— Sławski IV 120.

[лє¹] «біля» Л;— очевидно, закономірний для деяких діалектів фонетичний варіант форми [ля] «тс.».— Див. ще *біля*.

[лє²] «для» Л;— очевидно, результат редукції *для* ([*dlɛl*]) «тс.» (див.).

[лєва] «взятка (при грі в карти)» Ж;— р. болг. *levé*, п. *lewa* «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. *levée* «тс.» походить від дієслова *lever* «піднімати, знімати, збирати», яке виникло з лат. *levāge* «піднімати, знімати», пов'язаного з *levis* «легкий», спорідненим з дінд. *laghūh* «швидкий, легкий, малий», гр. *ἐλαχός* «незначний, малий», псл. *lęzъkъ*, укр. *лєгкий*.— Sławski IV 185; Sł. wug. ob-cuch 426; Brückner 297; Dauzat 434; Walde—Hofm. I 788.— Див. ще *лєгкий*.

[лєй] (бот.) «звіробій звичайний, *Nuregicum perforatum* L.» Мак;— неясне; можливо, пов'язане з *літи*; назва могла мотивуватися тим, що із зламаного стебла рослини витікає криваво-червоний сік.

[лєльок] (бот.) «дрік фарбувальний, *Genista tinctoria* L.» Мак;— неясне.

[лєндра] «шматок полотна як частина ткацького верстата» Ж;— неясне; можливо, результат видозміни запозиченого нвн. *Leinwand* «полотно».

[лєрдєрево] (бот.) «модрина європейська, *Larix decidua* Mill (*Larix europaea*)» Ж, [лєндєрево] «тс.»;— ч. *lerfán* «тс.»;— очевидно, часткова калька нім. *Lärbaum, Lärchenbaum* «тс.» із збереженням без перекладу першої частини *Lär-* (*Lärchen-*), що через свн. *larche, lerche*, двн. **larihha, *lerihha* зводиться до лат. *larix* (род. в. *laricis*) «тс.», яке походить, можливо, з кельтських мов альпійського регіону і своїм кінцевим джерелом має іє. **deru(o)*, звідки й псл. **deru(o)*, укр. *дєрево*; припускається і неіндоєвропейське походження лат. *larix*.— Вісюліна — Клоков 2, 64; Нейштадт 65; Анненков 254; Симоновий 262; Machek Jm. rostl. 36—37; Bern. I 756; Mikl. EW 275; Klein 865; Walde—Hofm. I 765—766.— Пор. *дєрево*.

лжа «неправда, брехня», [лож Ж, олжа] «тс.», [лжець] «той, хто говорить неправду», [лѳжник, лгар, лгач] «тс.» Ж, [лжівий] «брехливий», [ложлівий Ж, олжівий] «тс.», [лѳжний] «помилковий, неправильний» Ж, [лгати] «говорити неправду» Ж, [олгати] (фольк.) «тс.», [облігати, облігувати] «обдурювати, обманювати»;— р. [лжа], *ложь, лгать*, бр. *iljá, (i)lgač, lživy*, др. *lžja, lžjъ, lžgati*, п. [lža, lžъ], *lgač, č. lež, lhát*, слц. *lož, luhat'*, вл. *lža, lhač*, нл. *lža, lgaš*, полаб. *lžes* «брешеш», болг. *лжѳа* «неправда», *лжжа* «говорю неправду», м. *лага* «неправда», *лаже* «обманное», схв. *лаж, лгати, лжжати*, слн. *lžъ, lagati*, стсл. *лжжа* «неправда», *лжжъ* «брехун», *лжжати*;— псл. *lža* < **lęja*, *lžъ* < **lęjъ*, похідні від *lęgati* «говорити неправду»;— споріднені з лит. ст. *lųginaitė* «віроломний, зрадницький (зрада)», гот. *liugan* «брехати», дісл. *lįuga*, двн. *liogan*, нвн. *liügen*, англ. *lie* «тс.», дісл. *lygi* «брехня», дангл. *lyze*, двн. *lygt*, нвн. *Lüge* «тс.», дірл. *logaissi* «брехун», ірл. *follugaím* «ховаю, за-таюю», можливо, також лит. *lųgóti* «просити», лтс. *lųgt* «тс., молити; молитися», дісл. *lokka* «манити»; іє. **leugh-* «обманювати».— Фасмер II 469, 491, 512; Sławski V 105, 119—123; Brückner 309; Machek ESJČ 330; Schuster-Sewc 768—769; Младенов 281; Skok II 260; Bezljaj ESSJ II 119; Bern. I 751;

Trautmann 163; Mühl.—Endz. II 518; Otębski LP I 138; Pokorný 686—687.

[ли] (спол.) «або, чи» Г, Л;— р. енкл. *ли... ли* (ль...ль) «чи... чи», др. *ли* (спол.) «або», *ли...ли* «чи...чи», стсл. *ли, ли...ли* «тс.»;— псл. *li* (< *lei) «або», (енкл.) *li...li* «чи...чи», споріднене з *le* «тільки»; функція розділового сполучника розвинулась у праслов'янський період на основі повторюваного енклітичного вживання *li* як питальної частки (пор. р. розм. *Куда итти? Сюда ли, туда ли?*), що, в свою чергу, ґрунтується на її функціонуванні як виділювальної, узагальнюючої і підсилювальної частки;— пор. підсилювальні частки лит. *-li* (*nūli* «тепер», *nū* «тс.»), лтс. *-lei* (*nulei* «аж тепер», *li* «тепер»).— Німчук IУМ Морфологія 455; Фасмер II 491—492; Sławski IV 214—216; Schuster-Sewc 835—836; БЕР III 385; Skok II 292; Bezlaј ESSJ II 138; ESSJ Sl. gr. II 409—413; Bern. I 716; Zubatý St. a čl. II 2, 52.— Див. ще *ле*.— Пор. *лем*.

[либ] (вигук на позначення поштовху);— ч. [*lybńít'*] «ударити»;— звуконаслідувальне утворення, паралельне бр. [*лэп*] «вигук на позначення удару».

[лібати¹] «повільно, неохоче пастися; пастися на росяній траві; (іст.) збирати нафту з поверхні води примітивним способом», [лібити] «брати, збирати (?)», [либоніти] «пастися по росяній траві», [лібавка] «худоба, що з'їдає тільки верхівки корму», [либáк] (іст.) «робітник, що збирав нафту з поверхні води», [либáцтво] (іст.) «видобування нафтопродуктів примітивним способом», [лібець] «жебрак», [лібці] «вірвовка з прив'язаним м'ясом для ловіння риби», [лібець] «жердина з принадою для ловіння раків» Ж;— р. [лібить] «ловити раків на принаду», бр. [лібіць] «тс.», болг. [лібам] «неохоче їсти» (про тварин), схв. *лібити се* «тихо підходити, підкрадатися»;— не зовсім ясне; можливо, псл. *libiti* «збирати, надбирати, знімати» споріднене з лат. *libo* «надбираю, трохи знімаю; куштую; видобуваю; доторкуюсь», гр. *λείβω* «крапаю, ллю», двн. *slīfan* «тягти, волокити; ковзати»; іе. *(s)līb- «лити, крапати; слизький;

ковзати»; з другого боку, може бути ототожнене з [глібати] «пастися після дощу», болг. *глібам* «іду по болоту», схв. *глібати* «брюхати по болоту»; у такому разі форми [лібці], р. [лібить], бр. [лібіць] сюди не стосуються; зіставлення з р. *улыбáться* «усміхатися» (Варбот Етимологія 1982, 25) викликає сумнів.— Фасмер—Трубачев II 692—693; Loeventhal AfSlPh 37, 388; Skok II 293; Bern. I 717; Walde—Hofm. I 794—795; Pokorný 663.— Пор. *глібати, шліфувати*.

[лібати²] «моргати, кліпати (очима)»;— очевидно, результат видозміни форми [гліпати] «поглядати», зумовленої впливом вигуку [либ] (на позначення поштовху).— Див. ще *гліпати, либ*.

либонь «ніби, нібито; мабуть, можливо, здається; [ледь не Бі], [лебонь] «мабуть, здається», [либóй, любонь] «тс.»;— р. [либó] «можливо, мабуть», п. [liboje] «мабуть, імовірно»;— результат стягнення і редукції виразу др. *либо нѣ* (укр. ст. *либо нѣ*) «або ні» (вживаного спочатку постпозитивно), в якому сполучник др. укр. ст. *либо* (р. *лібо*) «або» містить у своєму складі розділовий сполучник *ли* і частку *бо*.— Див. ще *бо, ли, ні*.

[ливар] «груба тріска» Вел;— результат гіперичної видозміни форм [івер] «зарубка на дереві», [іверень] «тріска, відрубана впоперек дерева», [віверні] «тс.», зумовленої, зокрема, помилковим сприйняттям приставного *в* як характерного для лемківського говору діалектного варіанта етимологічного *л*.— Див. ще *віверні, івер*.

[ліврити] «погано читати»;— неясне; можливо, пов'язане з болг. [лівря се] «базікати, верзти нісенітницю; кривлятися, ламатися», яке не зовсім переконливо виводиться (БЕР III 392) від [лив] «кривий» < *лих* «примхливий».

лигати¹ «надівати мотузку на роги корові, волу», *лигáтися* «заводити знайомство, дружбу, товаришувати», *налигáч* «мотузка або ремінь, який прив'язують до рогів худоби», [налигáчка] «тс.», *налигáний*, [одлигáти] «відчепитися» Ж, [одлигáнути] «тс.» Ж, [нолігáч] «співучасник»;— р. [лигозить] «плу-

тати нитки при тканні», бр. *лыгаць* «нанизувати; зв'язувати; начеплювати мотузку на роги худобі» (з укр.?). — пел. *ligati* «в'язати»; — споріднене з лит. *laigonas* «шурин», гр. *λοιγοντιαν* «вони були членами братрії», лат. *ligare* «прив'язувати», алб. *lith* «прив'язую, перев'язую», снн. *lTk* «пов'язка», дісл. *lik* «канат для закріплення вантажу»; іє. **leig-*, **leiġ-* «в'язати»; припущення про запозичення з румунської мови (Scheldko 137) необгрунтоване. — Фасмер II 494; Sławski IV 252; Bern. I 717; Walde—Hofm. I 800; Jóhannesson 735; Pokorny 668. — Пор. ліга.

лигати², *лиг*, *ліга*, *лігати*, *лигнути*, *лигоніти* — див. *лікати*.

[лигати] «бігти великими кроками» До, [лигоніти] «поспішно втекти», [лиги (дати)] «втекти»; — неясне; можливо, виникло на основі *лигнути* «ударити» (пор. *ударитися* «побігти», *ударитись навіткача* і под.).

[лигир] «жебрак»; — очевидно, пов'язане з [лєгар] «ледар, лежень, лежебока». — Див. ще *лежати*.

лигнути «ударити», [лигнути] «ударитися», [налигнути] «ударити» До; — п. [ligač] «брикатися, штовхатися, ударяти», ч. ет. *lĥati* «рухати»; — не зовсім ясне; припускається зв'язок з псл. **leġ-*, звідки р. *лягаться* «брикатися», *ляжка* «стегно»; можливо, споріднене з лит. *laigyti* «плетувати, скакати від радості», ст. *laigo* «танцює», лит. *linguoti* «кввати, хитати, гойдати», лтс. *līgauti* («коликхатись, хитатись; колихати, гойдати», дінд. *gėjati* «викликає тремтіння», *gėjate* «тремтить, дрижить; скаче»; іє. **leig-/loig-* «скакати; дрижати». — Фасмер II 548; Sławski IV 250; Bern. I 706; Pokorny 667—668.

[лигун] «підлабузник» Ва, *підлігач* «поплічник»; — очевидно, результати афективної видозміни форм *лизун*, *підліза* «тс.», зближених з *лігати* «заводити знайомство, товаришувати». — Див. ще *лигати*¹, *лизати*.

[ліджа] (бот.) «ситник, *Juncus L.*»; — очевидно, результат видозміни звукової форми [ліче] «лико» (пор. [ліча] «конопляне лико»); назва може бути зумовлена тим, що рослина вживається для

плетіння різних виробів (Machek Jm. gostl. 274); до переходу ч > дж пор. *чміль* > *джміль*, *чума* > *джума*, *чамур* > *джамур* і под. — Див. ще *ліко*.

[лідкать] «без діла ходити, тинятися» Л, [літкати] «жебракувати»; — р. *льидень* «ледар, нероба», болг. [лидам] «тиняюся, блукаю», м. *лида* «тиняється, блукає»; — очевидно, псл. *lydati* «тинятися», паралельне **lūdati* «тс.», відбитому в ч. *loudati* «плетися; волочитися; копатися, повільно працювати», слц. [lūdat' sa] «тс.»; іє. *(s)lūdh-/ (s)loudh-, паралельне *(s)lūt-/ (s)leut-, відбитому в псл. *lutati*, *lytati*, р. [лытаты] «ледарювати», болг. *лутам се* «тиняюся, блукаю». — Фасмер II 542; БЕР III 394. — Пор. *лінда*.

ліжа, *ліжва* «лижа», *ліжвар* «лижник», *лижвар* «тс.», *лижварство*, *ліжник*, *лижня*, *лижвяний*, *ліжний*; — р. *льіжа*, [льіжва] «баржа», бр. *льіжа*, др. *льіжа*, п. *łyżwa*, [łyża, łyźba, łyźwa, łyźba, łyżwał, заст. łyża (з р.), ч. łyže (з р.), слц. łyža (з ч.); — псл. пн. [lyži, lyžbve] «лижі, полози», пов'язуване з р. [лызгаты] «ковзатись по льоду», [лызгоніть, лызніть] «втекти», болг. [лъзгав] «гладкий, рівний», [лъзгам се] «ковзаюсь, катаюсь на ковзанах», м. *лизгав* «слизький», *лизга се* «ковзається»; — можливо, споріднене з лтс. *lužas* «довгі мисливські лижі», лит. *šliūžės* «полози», *šliaužti* «повзти, ковзати», лтс. *služāt* (šlužāt) «ковзатись», гол. *sluiken* «підкратитися»; менш імовірна спорідненість з *лѡжка* (Mikkola Berühr. I 137), з *ѡзатъ* (Потебня РФВ I, 19), з нвн. *Geleise* «коля» (Jagić AfSlPh 6, 625). — Фасмер II 540; Преобр. I 482—483; Ильинский ИОРЯС 16/4, 19; Brückner 316; Machek ESJČ 345; Holub—Lyer 296; Bern. I 752; Mikl. EW 178; Mühl.—Endz. II 510, 517; Matzenauer LF 10, 51; Uhlenbeck PBrV 21, 105; Sławski V 447—448. — Пор. *слизький*.

[ліжка¹] «ложка; ніж, яким вирівають заглиблення в ложці», [ліжга] «ложка» Дз УЗЛП, [лижкар] «майстер, що робить ложки», [лижкарство] «виробництво ложок», [лізя] (дит.) «ложка» Ж, [лішка] «тс.» О, [ліжник] «полиця

для ложок» Ж, [заліжник, наліжник Ж] «тс.»;— р. [лѣжка] «ложка», бр. лѣжка, п. lūžka, [ežka], ч. слц. [lūžka] «тс.»;— псл. lūžka < *lūžьka «тс.», паралельне *lъžьka < *lūžьka, відбитому в укр. лѣжка; менш переконлива думка (Дзензелівський УЗЛП 85—87) про розвиток початкового ли, як і ло, з псл. lъ; припущення про спорідненість з ліжа (Mikkola Berühr. I 137) необгрунтоване.— Фасмер II 540; Sławski V 445.— Див. ще лѣжка.

[ліжка²] «пуголовок»;— результат перенесення назви [ліжка] «ложка», зумовленого певною подібністю тіла пуголовка до ложки; пор. також ополо́ник «велика ложка» і «[пуголовок]».— Див. ще ліжка¹.

лизати, лизатися «цілуватися; підлабузнюватися», лизкати «лизати; їсти дуже мало, повільно», лизькати «тс.», лизнѣти, лиз(ь) (у виразі як л. лизав «зник»), [ліза] «прилизаний, прилизана», [лизак] «захворювання тварин, викликане недостатчею мінеральних речовин у кормах», лизѣха «тс.», [лізало] Пр. XI діал. н., [лизанка] «вид страви (зварене молоко з борошном)», лизень «язик великої рогатої худоби», лизѣн «хто любить лизатися (цілуватися); лизоблюд», лизунѣць «грудка солі, яку дають лизати худобі», лизѣха «та, що любить лизатися», [лизь] «язик великої рогатої худоби», лизѣчий, залізень «частина чого-небудь, що видається в якийсь бік у формі клина», [залізи] «залісини» Я, облизень «відмова у якому-небудь проханні» (у виразах облизня стіймати, вхопіти, дістати, скуштувати, з'їсти «ззнати невдачі»), підлизуватися «підлещуватися», підліза «підлабузник», [підліз, підлизайко, підлизай] Нед, підлизень, підлізник, [підлизѣн] Нед «тс.», [підлізѣха] Г, Нед, [полізач] «блюдолиз», [прилізувати] «зачісувати», [приліза] «з гладко зачесаним волоссям; франт», [проблиз] «місце на річці, яке не замерзає», проблизень «тс.; промита течією місце в льоду», [пролизина] «тс.»;— р. лизать, бр. лизаць, п. lizać, ч. lizat, слц. lizat', вл. lizać, вл. lizaš, болг. ліжа, лізам, м. лиже, лизне, схв. лизати, слн. lizati, стсл. ли-

зати, лижж;— псл. lъzati, ližo «лизати» (з пізнішим вирівнянням вокалізму кореня);— споріднене з лит. liežiù, liežti, laižyti, laižaũ, лтс. laizit «тс.», дінд. lédhi, rédhi, líhati «лиже», ав. gaez «лизати», перс. lištan «тс.», вірм. lizum, lizanem «лижу, пожираю», гр. λειχῶ «лижу», λιχνεύω «облизую, ласую», лат. lingo «лижу» (з носовим інфіксом), ірл. lígim «тс.», двн. lehhōn «лизати», нвн. lecken, дангл. liccian, англ. lick «тс.»; іе. *leiğh- «лизати» звуконаслідувального походження.— Фасмер II 494—495; Преобр. I 452; Sławski IV 311—313; Brückner 337; Machek ESJČ 337; Holub—Kop. 209; Schuster-Sewc 855—856; БЕР III 395—396; Skok II 311; Bezlaj ESSJ II 145—146; Бурлакова ВСЯ VI 56; Bern. I 725—726; Trautmann 155—156; Mühl.—Endz. II 414; Walde—Hofm. I 806; Frisk II 102; Pokorny 668.

[лизун¹] «міфічна істота, що живе в лісі і пожирає людей»;— бр. [лизѣн] «міфічна істота, якою лякають дітей»;— очевидно, похідне утворення від лизати; пор. вирази як лизень лизав «зник», да́ти лизуна́ «зникнути».— Див. ще лизати.

[лизун²] (бот.) «комонник лучний, Succisa pratensis Moench.» Мак;— похідне утворення від лизати; назва зумовлена тим, що корінь комонника за формою схожий на язик; пор. російські назви комонника [язык, язычник, лесной язычник, коровий язык].— Анненков 318.— Див. ще лизати.

[лизун³] (зоол.) «слимак, Limax L.; равлик, Helix L.» Дейн, [лизюк, лизень, лизѣн] «тс.» тж;— результат контамінації назв [слизѣн] «слизень, равлик», [слизюк, слізень, слізѣн] «тс.» і семантично близьких дієслів лизати, лизти.— Див. ще слізень.— Пор. лизати, лизти.

лик¹ «обличчя, а також його зображення (звичайно на іконах); зовнішній вигляд, видима поверхня чого-небудь»;— р. лик «обличчя; його зображення», бр. [лік] «обличчя; риси обличчя», р.-псл. ликъ, болг. м. лик «обличчя; образ; зовнішній вигляд», схв. лѣк «постать, форма, фігура; зовнішній вигляд; обличчя», слн. lík «фігура, постать,

образ; блиск»;— псл. [līk] «зовнішній вигляд, обличчя, щока» поряд з lise < *līko «лице»;— зіставляється з прус. laugnap (<*laiknap) «щока»; припущення про запозичення з готської мови (гот. leik «тіло» — Vaillant Gr. comp. II 1, 238), як і про походження відповідних германських слів з праслов'янської мови (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 213—214), недостатньо обгрунтовані.— Фасмер II 495; Преобр. I 453; Sławski IV 224—225; БЕР III 397—398; Skok II 300—301; Bern. I 719; Mikl. EW 169.— Див. ще лицé.— Пор. лік¹.

лик² «зібрання, сонм (ангелів, святих); [натовп, згряя, купа Ж]», *ликувати* (кн.) «виявляти велику радість; торжествувати»;— р. *лик*, *ликовать*, бр. *лік* (перк.) «сонм», *ликовать*, др. *ликъ* «зібрання; хор»;— очевидно, запозичене в давньоруську мову з старослов'янської; стсл. *ликъ* «хор; зібрання», як і болг. *лик* «хор», схв. *лік*, виводиться з псл. līk «тс.», яке вважається запозиченням з готської мови; гот. laiks (пізньоготське līks) «танок», laikan «скакати, стрибати» споріднене з дісл. leik «гра», днв. leih (leich) «гра, спів», лит. laigyti «носитись, бігати», давньолит. laigo «танцює», дінд. gejate «скаче, трясеться», перс. ālēxtan «стрибати, брикатись», курд. be-leziun «танцюю», ĩzīm «граю», гр. λυγαίνω «голосно проголошую, співаю»; менш обгрунтоване припущення про первісну спорідненість слов'янських і германських слів (Uhlenbeck 252; Stender-Petersen 38) та про первісну тотожність з *лик* «лице» (Stender-Petersen ZfSPh 13, 249).— Фасмер II 495; Преобр. I 452; БЕР III 398; Bern. I 718; Mikl. EW 169; Feist 319.— Пор. лік¹.

[лйкати] «ковтати», [лйкнѹти] «ковтнути», *лигати* «ковтати; їсти, пити зі смаком, з жадобою», [лйгати] «ковтати» Ж, [лигнѹти] «ковтнути» Ме, [лигонѹти] «ковтнути великим ковтком», [лиг] «ковток» Ме, [лига] «венажера» Пі, [лигавка] «глотка» ВеНЗн, [лик] «ковток», [злигати] «зжерти», [злок] «ковток» Ж, [налигати] «наїстися», [налиганий] «п'яний; який об'ївся», *полигати* «поковтати», [прóлик] «глотка»

Нед;— р. [лйкать] «жадібно пити», [лык (лык-лык)] (виг.), бр. [лйкаць] «ковтати, глитати, пити», [лыгнѹць] «жадібно випити», [лкаць] «глитати», [лкнѹць] «проковтнути», п. lукаc «глитати, пити», lуk «ковток», lкаc «голосно плакати, хлипати, заходитися від плачу, видавати під час плачу уривчасті звуки», ч. polykati «ковтати», polknouti «проковтнути», zalykati se «задихатися, захлинатися», lkati «голосно плакати, нарікати», zalknouti se «задихнутися», ст. lkati «виказувати смуток, бідкатися, зітхати; хапати ротом повітря», слл. lkat' «плакати, нарікати», [polknút'] «ковтнути», болг. [лйкам] «дуже бажаю», слн. [līkati] «хлепати; сьорбати»;— псл. lуkati «ковтати», ітератив до *lъkati, *lъkajъ поряд з lуgati «тс.» звуконаслідувального походження; звукова форма дієслів у різних слов'янських мовах відтворює комплекс коротких уривчастих звуків, які виникають при ковтанні, плачі, хлипанні та ін.; разом з тим, обидва варіанти кореня (з k і g) походять, очевидно, вже з індоєвропейської прамови;— пор. лит. lūk (вигук на позначення жадібно ковтання), lūkinti «жадібно ковтати», гр. λύζω «гикати, плакати, тремтіти», λυγαίνω «голосно плакати; гикати», дірл. slucim (<*slunk-o) «ковтаю», свн. slucken «ковтати, плакати»; іє. *(s)leuk-/(s)leug- (*(s)lūk-/(s)lūg-) «ковтати»; висловлювались малопереконливі припущення про походження західнослов'янського кореня lъk- від первісного синонімічно-го glъt- «глитати» (glъtŋoti > glъnac > gъknaç > lъknaç, звідки lкаc: lукаc — Nitsch МРКJ III 291—292), про спорідненість псл. *lъkati, lуkati з lokati «хлепати» (Brückner 310—311), про походження українських і білоруських форм з польської мови (Brückner 310—311).— Sławski V 123—125; Machek ESJČ 337; Holub—Lyer 291; БЕР III 399; Skok II 299; Bezlaj ESSJ II 140—141; Bern. I 727; Pokopny 964.— Пор. локати.

[ликерія] (бот.) «лепешняк водяний, Glyceria spectabilis M. et K. (Glyceria aquatica Wahlb.)» Мак, [ликерія] «тс.» Ж;— результат фонетичної видозміни

наукової назви рослини, зближеної з особовою назвою *Гликерія* (*[Ликерія]*); в основі лат. *glyceria* лежить гр. γλυκερός «солодкий» (γλυκός «тс.»); назва зумовлена тим, що лепешняк має солодкий сік; пор. луж. słodnička «лепешняк», нім. Süßgras «тс.».— Див. ще **Гликерія**.

ліко, *[ліки]* «задирка» До, *[ликовець]* (ент.) «короїд» Ж, *[ліча]* «конопляне ліко» Ме, *личак* «плетене з лика або іншого матеріалу селянське взуття; (перен.) вбога людина», *личакар*, *[лічка]* (мн.) «постоли, личаки», *лічко* (мн. *лічки*) «вузька поперечна нашівка на погонах», *[лікавий]* «жилавий» О, *ліковий* «зроблений з лика; (перен.) поганий, несправжній», *лікуватий* «схожий на ліко; [волокнистий, жилавий]», *лічний*;— р. *льіко*, бр. *льіка*, п. вл. нл. *lyko*, ч. *lyko*, слц. *lyko*, болг. *лйкó*, м. *лико*, схв. *лйко*, *лйк(a)*, слн. *liko*, іїґе, стсл. *лько*;— псл. *lyko* «ліко», пов'язане з *lōciti* <*lōk- «в'язати» (з переходом *op*>*u*);— споріднене з лит. *lipkas* «ліко, кора липи, верби», лтс. *liks*, прус. *lipkan* «тс.»; менш обгрунтоване пов'язання (Machek ESJĈ 345; Fortunatov AfSIPh II, 572) з дінд. *lipcati* «рве, смикає, обдирає, лущить».— Фасмер II 540—541; Преобр. I 483; Sławski V 401—405; Brückner 315; Schuster-Sewc 793; БЕР III 400; Младенов 274; Bezlaj ESSJ II 141; Bern. I 751; Trautmann 163.— Див. ще **лүчйті**¹.

[ликорічка] (бот.) «сорт ранньої капусти» Дз;— неясне; можливо, пов'язане з пізньюлат. *liquiritia* (бот.) «солодка, *Glycyrrhiza* L.», джерелом якого є гр. γλυκῆριζα букв. «солодкий корінь».— Пор. **лакріця**.

лілійк, *лилияк* — див. **лелійк**.

ліліяс — див. **аляляс**.

ліман¹ «затока з морською водою в гирлі річки або озеро поблизу моря», *[ліманка]* (іхт.) «молодий оселедець (*Clupea poutica*), що живе в лімані Дніпра» Ж, *[ліманник]* «частина лиману»;— р. болг. *лиман*, бр. *ліман*, др. *лимень*, *лимѣнь*, п. *liman* (з укр.), ч. слц. *liman* (з р.), схв. *ліман* «лиман; джерело; вир»;— через посередництво

тюркських мов (тур. крим.-тат. кипч. *liman* «бухта, порт») запозичено з грецької; сгр. λιμῆνι(ον), λιμῆνας «бухта» (нгр. λιμάνι «тс.») зводяться до гр. λιμῆν «тс.», пов'язаного з λιμῶν «вологе, трав'янисте місце; луг», яке не має певної етимології; зіставляється з лат. *līmus* «бруд, мул», укр. *слимак*, *літи* і лат. *līmus* «косий, кривий», *līmen* «поріг», лтс. *leja* «долина, лощина»; давньоруські форми запозичені безпосередньо з грецької мови.— Акуленко 132; Фасмер—Трубачев II 497; Филін Происх. яз. 530—531; Добродомов Лексикол. и словообр. дпр. яз. 257—262; Богородский УЗ ЛГПИ 1958 (№ 173), 149—152; Sławski IV 258; Holub—Lyer 289; БЕР III 405; Bern. I 721; Lokotsch 105; Räsänen Versuch 317; Frisk II 97—98.

[лиман²] (бот.) «жовтець їдкий, *Ranunculus acris* L.; жовтець язиковий, *Ranunculus lingua* L.» Мак;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *lamati*, *lomiti*, оскільки в народній медицині рослину подекуди використовують від болю в ногах; пор. **[ломатник]** «жовтець їдкий».— Анненков 290.

лімар «майстер, який виготовляє ремінну зброю», *лимаренко* «син лимаря», *лимаріха* «дружина лимаря», *лімарка* «тс.», *лимарівна* «дочка лимаря», *лімарня*, *лімарство*, *лімарщина* (заст.) «шкіра-сириця», *лімарний*, *лімарський*, *лимарювати*, *рімар* «лимар», *римаренко*, *римаріха*, *римарівна*, *рімарка* «римариха», *римарня*, *римарство*, *римарний*, *римарський*, *римарювати*, ст. *рымаръ* (1552, 1584);— р. **[лімарь, римарь]**, бр. **[лімар]**, **рймар**, п. *gumarz*;— запозичено з німецької мови; можливо, через посередництво польської; нвн. Rietter «лимар» пов'язане з Rieten «ремін», до якого зводиться й укр. *ремінь*; початкове *л* замість *р* виникло в результаті дисиміляції.— Кобилянський Мовозн. 1976/6, 32; Шелудько 37; Richhardt 97; Фасмер II 497; Преобр. I 454; Brückner 472.— Див. ще **ремінь**.

лімба «сосна кедрова, *Pinus setabra* L.» Ж, Мак;— р. **[либбовое дерево]**, п. *limba*, ст. *lipba*, ч. слц. *limba*, схв. *лімба* «тс.», слн. *limba* «гірська сосна»;— через посередництво поль-

ської мови запозичено з німецької; свн. *līmboim*, *līpboim*, *līmboim* є складним словом, утвореним з *līp-* (нвн. *leip*) «льон», спорідненого з псл. *lǫpъ*, укр. *льон*, і *boim* (нвн. *baum*) «дерево».— *Richhardt* 73; *Machek ESJČ* 333; *Анненков* 253; *Sławski IV* 258—259; *Симонович* 357; *Bern. I* 721.— Див. ще *бавовна*, *льон*.

[лімбас] «обіранець» Ж, [лёмбас] «лобуряка» МСБГ, (Me), [лѳмбас] «тс.» МСБГ, [лѳмбас] «непотрібний собака; негідник» О;— неясне; можливо, пов'язане з н. *Lump* (*Lumpaci*) «жебрак, обідренець».

лімѳн (бот.) «*Citrus limon* Burm. (дерево і плід)», [лімѳна] «тс.» Ж, *лімонарій*, *лімѳнівка*, *лімѳнка* «ручна граната, формою схожа на лимон»;— р. болг. *лімѳн*, бр. *лімѳн*, п. ст. *limonia*, ч. *limon*, вл. *limona*, м. *лимон*, схв. *лімѳна*, *лімѳн*, слн. *лімѳна*;— запозичено із східних мов, можливо, через посередництво грецької чи італійської; нгр. *лѳмѳн*, іт. *limone* виводяться від перс. *līmīn*, ар. *laīmīn*, що походять з мов Індії або Малайї (гінді *līmū* з дінд. *līm̐bhūka-*, мал. *limau*).— *Фасмер II* 49; *ГСЭ III* 114—115; *Преобр. I* 454; *Соболевский РФВ* 71, 447; *Sławski IV* 260—261; *Machek ESJČ* 333; *БЕР III* 406—407; *Bezłaj ESSJ II* 142; *Stiller RO* 22, 127; *Bern. I* 721; *Lokotsch* 105.— Пор. *алѳмий*.

лімонад;— р. *лімонад*, бр. *ліманáда*, п. *limonada*, *limoniada*, *lemoniada*, ст. *limonafa*, ч. слц. слн. *limonáda*, вл. *limonada*, болг. м. схв. *лімонáда*;— запозичення з французької мови; фр. *limonade* походить від іт. *limonata* «лимонна вода», утвореного від *limone* «лимон».— *Фасмер II* 498; *Преобр. I* 454; *Sławski IV* 149—150; *Machek ESJČ* 333; *Holub—Lyer* 289; *БЕР III* 407.— Див. ще *лімѳн*.

лімѳнка (сорт груші народної селекції);— р. *лімѳнка*;— похідне утворення від *лімѳн*; назва зумовлена яскраво-жовтим кольором достиглих плодів, подібним до кольору лимона.— Див. ще *лімѳн*.

лімѳнник (бот.) «витка кушова ролина, *Schizandra Michx.*»;— бр. *лімѳнник*

«тс.»;— запозичення з російської мови; р. *лімѳнник* є похідним від *лімѳн*; назва пояснюється тим, що коріння і стебла рослини при розтиранні пахнуть лимоном.— *Попов* 129.— Див. ще *лімѳн*.

лімѳнниця (ент.) «метелик родини білянок, *Genepteryx Leach*»;— р. *лімѳнниця*;— похідне утворення від *лімѳн*; назва зумовлена лимонно-жовтим кольором крил метелика.— Див. ще *лімѳн*.

лімѳнничати «упадати, маніжитися»;— запозичення з російської мови; р. *лімѳнничать* є похідним утворенням від *лімѳн* за зразком *міндаль* — *міндальничать*.— Див. ще *лімѳн*.

лімпáч «необпалена цегла з глини з домішкою соломи або інших органічних речовин; саман», [лімпáч Ва, Дз, ланпáч Сизько, лемпáч Шелудько] «тс.»;— р. [лімпáч, лпáч] «тс.»;— запозичення з німецької мови; н. *Lémpátzen* «сира, необпалена цегла» є складним словом, утвореним з *Lehm* «глина» (< свн. *lēmō* «тс.»), спорідненого з англ. *loam* «глина, земля» (герм. **laīma-*), дісл. *leir* «глина» і, далі, з лат. *līmus* (< **loimos*) «мул, бруд», прус. *layso* «глина», лит. *laistyti* «замазувати», алб. *l'ed* «мокра глина», та [Patzen] (Batzen) «грудка».— Шелудько 37; *Kluge—Mitzka* 430.— Див. ще *бацман*.— Пор. *лин¹*.

лин¹ (іхт.) «прісноводна риба родини коропових з товстим слизьким тілом, *Tinca tinca L.*», [лен Усачева, лень Ж] «тс.», *линѳк*, *ліник*, *лініна*, [ліничá] «малий лін», [лінь] «лін» Усачева, [лін, лінь] «тс.» тж;— р. *лінь*, [лін, лень, леньк, ленок, алень], бр. *лінь*, п. нл. *lin*, ч. *lín*, ст. *līn*, слц. *lien*, вл. *lin(ak)*, болг. *лин*, м. *линар*, схв. *лінь*, *ліньáк*, ст. *līn*, слн. *línj(ak)* «тс.»;— псл. *līpъ*, *línjъ* «лін»;— споріднене з лит. *lūpas*, лтс. *līnis*, прус. *linis* «тс.»; балто-сл. **līp-a-* **līp-ja-*, очевидно, належить до іе. **(s)lei-* «слизький, липкий», звідки також нвн. *Schleie* «лін», двн. *slō*, дісл. *slū*, дангл. *slīw* «тс.»; назва риби зумовлена тим, що поверхня її тіла покрита товстим шаром слизу; можливе вторинне зближення з *ліняти* (*Machek*

333—334; Holub—Lyer 289: слиз на шкірі, висихаючи на повітрі, облущується, після чого залишаються темніші плями); менш обгрунтовані припущення про походження слова з *lirpъ, пов'язуваного з псл. *lǫrēti, lǫrīti «ліпити» (Uhlenbeck KZ 39, 259—260) або про первісну спорідненість з гр. λινός «морська риба» (Uhlenbeck тж; Фасмер II 498; Boisacq 565).— Коломиец Пронх. назв. рыб 79—82; Преобр. I 454—455; Leder 97—98; Stawski IV 261—262; Schuster-Šewc 845—846; БЕР III 408—409; Младенов 275; Skok II 304; Bezlaј ESSJ II 142—143; Bern. I 722—723; Trautmann 162—163; Kluge—Mitzka 655.— Пор. слиз, сліна.

[лин²] «захід сонця» Кур;— неясне; можливо, пов'язане з лин'яти; пор. споріднене з псл. linjati (linēti) дінд. lināti «пригинається, ховається, сідає навпочіпки».

[ліна] «товстий канат», [лин] «тс.» Бі, [лінка] «вірówka; корда, на якій ганяють коней; дротяний канат, яким тягають солому від молотарки на скирту Мо», [линóк] «шматок товстої вірówki» Бі;— р. [ліна] «трос, канат», бр. ліна, п. lina, ч. слц. [lína] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичене з німецької; свн. līne (нвн. Leine) «канат», двн. līna, пгерм. *līnōn «тс.» пов'язане з пгерм. *līna «льон», спорідненим з псл. lьпъ, укр. льон.— Stawski IV 262; Kluge—Mitzka 433.— Див. ще льон¹.— Пор. лінва, лінія.

лінва «товста міцна мотузка з волокон або дроту; канат», [ліновка] (зменш.), [линóвка] «волосінь, ліска» Ж;— п. [līnwa] «міцна кручена вірówka» (з укр.), слц. [līnev, līnva] (з укр.);— похідне утворення від ліна; виведення української форми з польської (Bern. I 722; Richhardt 73) помилкове.— Шелудько 37; Stawski IV 263—264.— Див. ще ліна.

[лінда] «ледача, неохайна людина» Ва;— р. [л'інда] «ледар, гультяй», [л'інды] «бездіяльність, неробство», [л'індаты] «тинятися, швендяти, ухилятися від роботи», [отл'иниваты] «ухилятися від роботи», бр. л'інды біць «байдикувати», л'індаць «тс.», п. [lynda] «во-

лощого», [lyndać się] «швендяти», ч. [l'undat se] «тинятися», болг. [л'індам] «ходжу слідом за кимсь; гойдаю», схв. ст. lindovati «байдикувати»;— пор. також лтс. lundžat «тинятися»;— не зовсім ясне; зіставляється з р. [л'инь] «ледар, дармоїд», [л'ин'ять] «лінуватися, ледарювати», які пов'язуються з болг. л'утам се «блукую», схв. л'утати, л'утам «тс.», слн. lūtati «повідільно йти, з трудом розшукувати» і далі зіставляються з гр. арк. λεύτων «від повідільності», нвн. liederlich «розпусний», Lotter «лінивий», дангл. lūðre «убогий, поганій» (Фасмер II 541, 542; Stawski V 406—408; Bern. I 748; Потєбня ЖСт 1891/3, 126; РФВ 1, 77; Младенов 250; Zupitza GG 145; Solmsen KZ 34, 447; Petersson AfSIPh 34, 378); пов'язується з болг. [л'індам] «неспокійно поглядаю то в один, то в другий бік; тиняюся» (Москов ИИБЕ 11, 147); зіставляється також з р. л'йтка, укр. л'йтка (Преобр. I 484—485), з схв. л'йт «швидкий» (Потєбня РФВ 1, 77).— БЕР III 410.— Пор. лідкаты.

[линдзувати] «крутити, вертити кимсь; мучити, набридати» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з [лінка] «корда, на якій ганяють коней»; форма могла бути зумовлена впливом [кринцувати] «крутити».— Пор. ліна, кринцувати.

[линд'ік] («анат.») клітор Vincenz; язичок; невеликий шматок (полотна, поля); одежина, лахманина МСБГ;— болг. [линдик] «клітор»;— запозичення з східнороманських мов: рум. lindic «тс.».— Vincenz 2; БЕР III 410.

[линій] «прес для вичавлювання вина» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. лин (рум. lín) «тс.», як і болг. лин «великий чан, у якому давлять виноград на вино», схв. л'ін «тс.», походить від нгр. λινός «тс.», гр. ληνός «виноградне точило; водопійне корито», що не має певної етимології.— БЕР III 408; Младенов 275; Frisk II 117.

л'инити — див. л'ин'яти.

[линк'ий] «відсирілий, вологий», [линкуватий] «вологуватий» Сизько;— неясне.

[линкóватий] (про коня) «сідластий, з запалою спиною»;— запозичення з

польської мови; п. *łękowaty* «вигнутий, прогнутий» є похідним від *łęk* «лука сідла; кульбака; (мн.) сідловини», спорідненого з укр. *лук*¹ (див.).

[лино́к¹] (назва вола світлорудої масті);— неясне; можливо, похідне утворення від *лин* (іхт.); назва може бути вумовлена тим, що масть вола нагадує колір боків лина (зеленувато-жовтих із волотистим відтінком).

[линок²] (бот.) «гвоздики дельтовидні, *Dianthus deltoides* L.; скорзонера пурпурова, зміячка, *Scorzonera purpurea* L.; козельці лучні, *Tragopogon pratensis* L.» Мак;— очевидно, діалектні форми, пов'язані з *льно́к* (бот.) «*Linařia*»; мотивація назв неясна.

лино́к³— див. льно́к¹.

[лі́нта] (бот.) «сочевиця, *Lens Adans.* Me, Mo; вика МСБГ», [лі́нда] «тс.» ЛЧерк;— п. [linta, lenta] «тс.»;— запозичення із східнороманських мов; молд. *лі́нте*, рум. *línte* «тс.» зводяться до лат. *lens* (род. в. *lentis*) «тс.», яке зіставляється з гр. *λάθυρος* «вика», стсл. *лашта* «сочевиця», двн. *linsi*, свн. нвн. *Linse* «тс.».— Мельничук Молд. *эл.* 168; *Vrabie Romanoslavica* 14, 159; SW I 746; СДЕЛМ 237; DLRM 460; Ernout—Meillet 351; Walde—Hofm. I 783.— Пор. *лэнча*, *лі́нза*.

[ли́нтва́р] «бараняча шкура; верхній одяг, зроблений з баранячої шкури; шкура однорічного ягняти», [ли́нтва́р] «сириця; овчина» Ж, [ли́нтва́р] «оброблена шкіра» Пі, [ли́нтва́рка] «ягня 3-4 місяців, із шкури якого можна робити високоякісну чинену шкіру»;— р. [ли́нтва́рь] «ягня найпізнішого осіннього окоту»;— фонетично видозмінене запозичення з польської мови; п. *lentwal* «шкіряний фартух ремісника; оброблена шкура ягняти» походить, очевидно, від свн. *lamb-vēl* (нвн. *Lammfell*) «ягняча шкура», що складається з іменника свн. *lamb* (нвн. *Lamb*, двн. *lamb*) «ягня», спорідненого з дісл. гот. англ. *lamb*, лит. *ėlnis*, псл. *jelень*, укр. *олень*, та свн. двн. *vēl* (нвн. *Fell*) «шкура», що зводиться до пгерм. **fella*-«шкіра, шкура», спорідненого з лат. *pellis*, гр. *πέλλα* «тс.»; менш переконливе введення п. *lentwal* до незасвідченого

нвн. **Lendenfell*, з компонентами *Lenden* «стегна» і *Fell* (SW II 717).— Шелудько 37; Потебня РФВ I 264; Sławski IV 156; Kluge—Mitzka 192, 420—421.— Пор. *олень*, *пліва́*.

лі́нути «плавно, легко летіти; нестиь; литись (про звуки)», *линь* (поет.) «плавний рух», *долинати*, [полегну́ти, полену́ти, полина́ти, полину́ти] «полетіти; потекти» Нед, [улену́ти] «полетіти геть»;— п. ст. *łupać* «потекти струменем; вилити» (з укр.), *łipać* «тс.», слц. [łipić] «нестиь»;— очевидно, результат контамінації слів *лі́ти(сь)*, *лину́ти*, *летіти* і *пліну́ти* «спливати»; припускається також (Opndrus *Slavica* I, 32—34) давній генетичний зв'язок з *рину́ти*.— Див. ще *летіти*, *літи*, *пливти́*.— Пор. *рину́ти*.

лі́нча — див. *лэнча*.

[ли́ня́нка] (бот.) «смілка, *Silene* L.» Ж, Мак;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [льну́ти] «чіплятися», псл. **lipoti* < **lipoti* «липнути»; у такому разі назва зумовлена тим, що деякі види смілки липкі (пор. [ли́пень] «смілка», р. [лі́пка], слн. *lěpnica* «тс.»); може бути також пов'язане з *льон*, [лино́к] «льоннок», оскільки деякі види смілки зустрічаються в посівах льону як бур'яни.— Нейштадт 238; Machek *Jm. rostl.* 79.

ли́няти «втрачати свіжість, яскравість первісного кольору, блякнути; поновлювати в певні періоди зовнішній покрив (пір'я, шерсть, панцир)», [ли́нати] «тс.» ВеБ, [ли́нати] «тс. Ж; сивіти», [лі́нити] «знімати шар кори з розпарених липових стовбурів, оголюючи ликовий шар», [лі́нитися] «линяти» ВеНЗн, [лі́нитися] «тс.» Ж, [лі́нець] «рак під час линяння; рак, що линяє весною Мо», *лино́вище* «скинутий під час линяння верхній покрив деяких живих істот», [ліно́вище] «тс. ВеУг; старий, поношений одяг Бі», [ли́няк] «рак, що линяє весною» Мо, [ли́ньба] «час линяння», [лі́нене] «линяння» Ж, [лі́нець] «полинялий рак» ВеУг, ВеНЗн, [ліно́виня] «скинута гадюкою шкіра» О, [ліно́військо] «суха шкіра змії» Шух, ВеБ, [ліно́шка] «полинялий рак» ВеНЗн, ВеУг, [ліно́х] «тс.» ВеНЗн, *лино́чий*

«який легко линяє», [линющий] «який линяє», [лінявий] «тс.» ВеНЗн, линялий, [вйлінитися] «влиняти» Ж, [зленяти] «випаруватися; полиняти» Ж, [злінитися] «злиняти» Ж, [злінка] «лінька» Ж, [нелинь] «дуб, який не скидає листя на зиму», [підлінь] «верхній шар очищеної шкіри з коренями волосся»;— р. линять, [линать], бр. лняць, [лінаць], п. linieć, linić się, lenieć, ч. línati, слц. lienit' sa, вл. linać, нл. linaś, болг. линя «хирити, чахнути, в'янути; [линяти]», м. линеє «линяти; зникати; чахнути, в'янути, слабнути», схв. ліняти се «линяти; втрачати волосся», слн. lēniti se «міняти шкіру»;— псл. linjati, linati, linēti «тратити сили, слабнути; втрачати шерсть», lēniti (каузатив) «усувати шерсть, шкіру, кору; викликати випадіння волосся»;— етимологічні зв'язки не зовсім ясні; зіставляється з лит. leipas «тонкий, слабкий, гнучкий», laipas «тонкий, стрункий», двн. bi-lipnap «поступитись, втомитись, ослабнути», гот. aflinnan «відійти, поступитись», дінд. lāyate, lūyate, lūyati «притискається, застряє, зникає», vilīnāti «роzkходитьcя, розчиняється», li-pāti «криється, тулиться», гр. ἀλίνω «мажу», лат. lino, lēvi «намажую», слн. leviti se «міняти шкіру»; іє. *lei-повід *lei- «занепадати; в'янути»; пов'язується також (Варбот 137—140; Sl. Wortst. 153—155; Младенов 275) з псл. liti «лити».— Фасмер II 499; Преобр. I 455; Sławski IV 266—269; Schuster-Sewc 846; БЕР III 411; Skok II 305; Bezlaј ESSJ II 133; ЭССЯ 14, 202—203; Bern. I 722; Fraenkel 329; Walde—Hofm. I 807; Feist 8; Pokorny 661.

[линь] — див. полінь.

ліпа¹ (бот.) «Tilia L.», [ліпець] «липовий мед; напій з цього меду», ліпина «липове дерево; [липовий ліс; тріски; скіпа, лучина O]», [липина] «липовий ліс» O, [ліпиці] «насіння липи», [липишяк] «липовий ліс» Л, ліповка «діжка з липового дерева; [вулик з липового дерева; липова дошка Ж; діжка для меду Ва]», [ліпка] «липова кора», [липник] «липовий гай; липовий мед; обсажене липами кладовище Ж», [лип-

няк] «липовий ліс; [липовий мед]», [ліповка] «посудина для липового меду» Л, [ліповник] «діжка, вулик з липового дерева» Ж, [лип'я] (зб.) «липи», лип'янка «діжка з липового дерева; вид грибів», ліпові, [підліпки] «вид грибів» Нед;— р. м. ліпа, бр. ліпа, др. липа, п. слц. вл. нл. lira, ч. слн. lira, полаб. laјro, болг. липа, [ліпа] «липове ліко», схв. ліпа, стсл. липа;— псл. lira «липа»;— споріднене з лит. lera, lere, лтс. lēra, lere «те.», прус. leir (у топонімі Leirpiten); балтосл. *lėipā, очевидно, пов'язане з псл. *lērēti, *lērōti, укр. ліпнути, ліпнути; назва може бути зумовлена липким соком липи або слизкуватим, липким ликом; менш обгрунтоване зіставлення з лит. lėrpnā «полум'я», дінд. līrpāti «запалює» (Löwenthal AfSIPh 37, 381).— Критенко Вступ 521; Фасмер II 499; Варбот Этимология 1965, 138; Преобр. I 455; Sławski IV 271—272; Brückner 299; Machek ESJČ 336; Holub—Lyer 290; Schuster-Sewc 847—848; Olesch I 409; БЕР III 413—414; Skok II 305; Bezlaј ESSJ II 143; Moszyński PZJP 30; Būga RR II 34; Bern. I 723; Mikl. EW 178; Trautmann 155.— Пор. ліпнути.

[ліпа²] «довгий човен» Пі, [липован] «невеликий безкільовий рибальський човен» Берл, [лупован] «тс.» Берл;— очевидно, результат перенесення назви дерева ліпа (пор. дуб «вид човна»).— Див. ще ліпа¹.

[ліпати] «поглядати, позирати; блимати (про вогонь) Ж»;— бр. ліпаць «кліпати», п. lurać, lurnać «позирати» (з укр.);— очевидно, результат фонетичної видозміни [glipati] під впливом ліпати; пряме ототожнення з ліпати (Machek ESJČ 341) необгрунтоване.— Sławski V 408—409.— Див. ще гліпати.— Пор. лібати².

ліпень¹ «сьомий місяць року», [ліпець] «тс.»;— р. [ліпець], бр. ліпень, п. lipieć, lipień, ч. lipen' «тс.», слц. [lipen] «червень», схв. ліпаць «тс.»;— псл. *lir-ьп-ь «час цвітіння липи», похідне утворення від lira «липа».— Булаховський Нариси 14; Кочерган Мовозн. 1967/1, 57—58; Кравчук УМШ 1955/3, 62; Hołyńska—Baranowa 52;

Sławski IV 273, 274—275; Brückner 299; Шаур Этимология 1971, 96.— Див. ще *ліпа*¹.

[липень²] (бот.) «рожа, алтея рожева, *Althaea rosea* L. (Cav.)» Мак;— неясне; можливо, пов'язане з назвою місяця липня (за основним часом цвітіння).

[ліпівка] «сорт дині»;— р. [липовка] «тс.»;— неясне; не виключена можливість зв'язку з *ліпа*; пор. *дубівка*, р. *дубівка*, що походять від *дуб*.— Анненков 115.

[ліпка¹] «ручка серпа, липова або вербова» ВеУг;— похідне утворення від *ліпа*; назва зумовлена породою дерева, з якого переважно робляться ручки.— Див. ще *ліпа*¹.

[ліпка²] (бот.) «абутилон, канатник, *Abutilon Avicennae* Gaertn.» Мак, [липочка] «тс.» Мак;— схв. *ліпиця* «тс.»;— похідне від *ліпа*; назва зумовлена тим, що листя деяких видів канатника схоже на листя липи (пор. синонімічну наукову назву даного виду *Sida tilifolia* Tisch., де *tilifolia* означає «липолиста» (з лат. *tilia* «ліпа» і *folium* «лист»).— Анненков 1.— Див. ще *ліпа*¹.

[ліпка³] (бот.) «буркун жовтий, *Melilotus officinalis* (L.) Desg. ВЕНЗн, Мак; гадючник шестипелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gilib. (Spiraea filipendula L.)»;— похідне утворення від *ліпа*; назва зумовлена тим, що в народній медицині й побуті рослини використовуються подібно до липи.— Нейштадт 309, 343; Анненков 212, 339.— Див. ще *ліпа*¹.

[ліпник¹] (бот.) «парило звичайне, реп'яшки, *Agrimonia eupatoria* L.» Мак, [леп'єць] «гостриця, *Asperugo procumbens* L.» Ж, [леп'їця] «тс.» Ж;— р. [леп'єльник] «реп'ях», [лепилки, леп'ільник, леп'їшки, леп'ушник] «тс.», п. [Персуса] «гостриця, *Asperugo* L.», ч. [лєрік] «тс.»;— похідне утворення від *ліпнути*; назва зумовлена тим, що плоди реп'яшка вкриті шипиками, якими вони легко чіпляються («ліпнуть») до шерсті тварин та до одягу, що сприяє поширенню рослини.— Вісюліна—Клоков 206; Меркулова 95—96; Нейштадт 328; Анненков 16—17; Sławski IV 161—162; Симоновић 14.— Див. ще *ліпнути*.

[ліпник²] (бот.) «віскарія клейка, смолянка клейка, *Viscaria vulgaris* Roehl. (V. viscosa Aschers.) Мак; смілка клейка, *Silene viscosa* Pers.», [липен] «смілка, *Silene* L.» Мак, [лептиця] «віскарія клейка» Мак, [липиця красна, липка, липняк, липчиця] «тс.» Мак;— р. [лепок] «віскарія», [лип'їшка, прилип] «тс.», п. [лєрпіса] «смілка», ч. [лєрек] «віскарія клейка», [лєравка, лєровіса] «тс.», схв. *лепица* «віскарія, смілка», *лепица, лєпак* «тс.», *леп'євача* «*Silene otites* Wib.», *прилепача* «віскарія клейка», *прилепак* «тс.»; смілка армерієвидна, *Silene armeria* L., *прилепка* «тс.», слн. *lєpnica* «смілка»;— назви пов'язані з *ліпнути*: всі рослини, об'єднані під цими назвами, клейкі, липучі; пор. інші їх назви: укр. *смілка, смолянка* (від *смола*), р. *смілка, смол'євка*, п. *smoika*, ч. *smolnica*, схв. *смолац, смоляц* «віскарія клейка», слн. *smolnica* «тс.».— Анненков 201; Machek Jm. rostl. 78—79; Симоновић 284.— Див. ще *ліпнути*.

[ліпник³] «борошняний хрущ»;— неясне; пор. п. *lєrczyk* «жук-гноювик, *Scarabaeus fullo*», назва чорного хруща, що з'являється в липні, похідна від *ліпис* «липень» (SW II 746).

[ліпнути, *лєпнути*] «ліпнути» ВеБ, [ліп'їтися] «тс.», *ліп'їти*, [лєп'їнда] «живиця» О, [лєпарка] «глина на цеглу» ВеЛ, [лєп'їрка] «тс.» ВеЛ, [лєповатиця] «глинистий клейкий ґрунт» ВеЛ, [лєп'їтавиця] «сніг з дощем» ВеНЗн, [ліп'їнда] «живиця, смола» ВеНЗн, [ліп'їндиця] «тс.» О, [ліп'їрка] «глинистий в'язкий ґрунт; глина для цегли, для печей», [ліп'їш] «зліплений жмут волосся, вовни; струп» МСБГ, [ліп'їш] «тс.» тж, [ліп'їковиця] «глинистий в'язкий ґрунт», [ліп'їоватиця] «тс.», *ліп'їшка* «ліпкий папір для боротьби з мухами», [ліп'їак] «пиріг; робітник, що зарівнює стіни глиною», [ліп'їар] «тс.», [ліп'їнда] «вар для щеплення дерев», [ліп'їак] «плитка з гною на паливо Дз, Мо; плодоносна частина стебла соняшнику Гриц», [ліп'їашка] «жінка, яка ліпить щось із тіста», [ліп'їєць] «кулька з хліба», *ліпка, ліплення, ліп'їянка* «хата з глини, мазанка», *ліп'їянка* «тс.», *ліп'їник* «спеціа-

ліст з липних робіт; [пиріг]», [*ліпавий*] «брудний» (про сорочку) ВеУг, [*липкий*], [*лепкий*] «липкий» Ж, [*липкочий*] «липкий, клейкий, в'язкий», [*липковатий*] «тс.», [*липкуватий*] «трохи липкий», [*липучий*], [*ліпкий*] «чіпкий, в'язкий», [*ліпний*], [*віліпок*] «зліпок», [*зліпок*] «місце збоку на хлібі, де він під час випікання злипся з іншим», [*зліпинець*] «хліб, що злипся з іншим під час випікання» Я, [*зліпище*], [*зліпок*] «копія; відбиток чогонебудь на м'якому, в'язкому та ін. матеріалі; [місце збоку на хлібі, де він під час випікання злипся з іншим]», [*зліпкуватий*] (про хліб) «такий, що злипся під час випікання з іншим», [*зліпковатий*] «змішаний, конгломератний» Ж, [*залéпа*] «брудна, неохайна людина; латка або замазка на дощі» Я, [*залéпа*] «тс.» Я, [*залéпух*] «закалець; хліб із закальцем» Ж, [*заліпуча*] «заліплене місце» Я, [*заліпка*] «начинка пирога» Я, [*наліпка*] «етикетка, ярлик, наклейка», [*облéпа*] «наклеєне» Ж, [*підлипати*] «прилипати знизу; [прилипати]; підлабузнюватися», [*підліпайло*] «підлабузник», [*підлéпливий*] «піддесливий», [*підлéпний*] «тс.», [*підлéпчастий*] «вузький, тісний» (про одяг), [*підліпчастий*] «тс.; липкий», [*пріліпка*] «окраєць; люб'язна, послужлива людина» Нед, [*прилéпистий*] «такий, що щільно прилягає до тіла, в обтяжку», [*приліпачий*] «ласкавий, довірливий, улесливий» Нед, [*приліпливий*], [*приліпний*] «липкий» Нед, [*приліпчастий*];— р. *ліпнуть*, *лепють*, бр. *ліпнуць*, *ляпіць*, др. *лѣпнѣти*, *лѣпѣти*, п. *лѣрѣ* «ліпити», ст. *лрѣс* «прилягати, міцно триматись, бути приліпленим», *лрѣсѣ* «липнути», *лрѣсѣ* «тс.», ч. *лрѣпати* «липнути», *лрѣпати* «клеїти, ліпити», *лрѣпати се* «липнути», *лрѣпати*, *лрѣпати* «липнути, прилипати, приставати», ст. *лрѣпати* «тс.», сл. *лрѣпати*, *лрѣпати*, *лрѣпати*, вл. *лѣрѣсѣ*, *лрѣсѣ*, вл. *лрѣсѣ*, *лрѣсѣ*, *лѣрѣсѣ*, болг. *лѣпна* «липнути», [*ліпна*] «тс.», *лепѣ* «приклеюю», м. *лепи* «ліпити», схв. *лиѣпнѣти* (*лѣпнѣти*) «ліпити», сл. *лрѣпати* «липнути», *лрѣпати* «клеїти», стсл. *прилѣпѣти*, *прилѣпѣти*;— псл. **лрѣпати* «липнути», **лрѣпати* «тс.», **лрѣпати* «ліпити»;— споріднене з лит. *lir̃ti*, *lir̃pũ*, *lir̃pai* «при-

липати, приклеюватися», лтс. *lirt* «тс.», лит. *lirũti*, *lirai*, *lirinti*, *liripũ* «приклеювати», лтс. *liripãt* «тс.», лит. *lirũs*, *lirpũs* «клейкий», лтс. *laĩrps* «привітний», дінд. *lirũate* «липне, прикріплюється», *lirũpati* «маже», *lirpãti* «тс.», *lirai* «мастило, фарба», гр. *λίπος* «жир», *λίπαρος* «жирний», лат. *lirpus* «такий, що сльозиться», гот. *bileibjan* «залишатися», хет. *lir*- «мазати», тох. *lir*- «залишатися»; іе. **leip*- «змазувати жиром; клеїти», очевидно, пов'язане з **lei*- «слизистий»; далі зіставляється (Иллич—Свитыч Опыт 1976, 18—20) з сем.-хам. *lir*- «змазувати, жир», урал. **lira*- «слизький, липкий», алт. **lira*- «прилипати, липкий; в'язкий».— Фасмер II 484, 499; Преобр. I 455—456; Slawski IV 163—164, 275, 342; Machek ESJĈ 327; Schuster-Sewc 827; БЕР III 365—367; Skok II 297—298; Bezlag ESSJ II 134; ЭССЯ 14, 217—219; Bern. I 712; Trautmann 161; Абаев ИЭСОЯ I 438; Walde—Hofm. I 811; Maughofer III 60—61; Pokorny 670—671.— Пор. *леп*.

[*липоживіця*] «застиглий молочний сік, латекс» Ж;— запозичення з польської мови; п. [*lipozuwiac*] «тс.» е складним словом, утвореним з не зовсім ясної основи *lipo*-, очевидно, пов'язаної з п. ст. *lipaċ* «липнути», та іменника *żuwica* «живиця».— Див. ще *живіця*, *ліпнути*.

[*ліпса*] «процент від капіталу» Ж, [*липсувати*] «забирати частину з суми грошей» (Vincenz), [*лепсувати*] «одержувати гроші по векселю» Ж;— очевидно, семантично видозмінене запозичення з східнороманських мов; пор. молд. *lipse* «вада, недолік», рум. *lipsă* «тс.», що є віддієслівними іменниками від *lipci* (*lipsi*) «віднімати, позбавляти, бракувати», запозиченого з болгарської мови; болг. *lipswam* «бути відсутнім, зникати, не вистачати», *lipca* «відсутність, брак» походять від нгр. *лѣпѣ*, аориста від дієслова нгр. *лѣпѣ* «бути відсутнім, залишати», гр. *λείπω* «залишаю», до якого зводиться й укр. *élipc*.— Vincenz 4; СДЕЛМ 237; DLRM 461; БЕР III 416—417.— Див. ще *élipc*.

[*липтавий*] «шолудивий» О, [*ліптаво*] «повільно й недбало, неспритно» Терит. діал.;— неясне.

липучка (бот.) «*Lappula Moench*; [рохелія, *Rochelia stellulata* Rchb. Mak], [лепéць] «гостриця лежача, *Asperugo procumbens* L.; підмаренник чіпкий, *Galium aragıne* L.», [лепиць] «гостриця лежача» Мак, [лепóк] «тс. Ж; підмаренник чіпкий; маренка чіпка, *Asperula aragıne* M. B. Mak», [лептіця] «гостриця лежача Ж; підмаренник чіпкий Мак», [лэпчик] «тс.» Мак, Ж, [лепчіця] «тс.; маренка чіпка», [лепок] «гостриця лежача» Мак, [липка] «тс.; липучка їжакова, *Lappula echinata* Gilib.; липучка розлога, *Lappula patula* (Lehm.) Aschers. Mak; підмаренник трирогий, *Galium tricorne* With.» Мак, [липнік] «підмаренник чіпкий», [липниця] «тс.» Мак, [липок] «маренка чіпка» Мак, [ліпниця] «підмаренник чіпкий; гостриця лежача» Ж, Мак, [липуха] (у сполученні л. *грозниста*) «чіплянка китицева, *Tragus racemosus* Desf.» Мак, [липчак] «підмаренник чіпкий» Мак, [ліпчик] «гостриця лежача», [ліпчіця] «тс.; маренка чіпка; підмаренник чіпкий; підмаренник трирогий Мак», [ліптіця] «гостриця лежача», [ліпниця] «підмаренник чіпкий» Мак, [ліпóк] «маренка запашна, *Asperula odorata* L.» Ж, [ліпчиця] «гостриця лежача» Мак, [прилип] «підмаренник чіпкий» Мак;— р. липу́чка «липучка», [липушник] «тс.; підмаренник чіпкий», [липчица] «липучка», [лепуха] «маренка», [лепчица] «підмаренник чіпкий», бр. [ліпучка] «липучка», др. *лѣпѣкъ* «якась квітка (ріп'ях?)», п. *лєсзуса* «гостриця; підмаренник чіпкий», *лєрнік* «липучка», ст. *лєрік* «підмаренник північний, *Galium boreale* L.», [лєрзуса] «підмаренник», ч. *лєрік* «гостриця лежача», [лєрнісел] «підмаренник», [лєрніса], *лєркі розмаріні*, слц. *ліркавєє*, [ліркáч] «тс.», *лєрік* «гостриця» (з укр.), болг. [лэпка] «підмаренник», [лэпешка, лэпаец], м. *лєпаец*, схв. *лєпуша*, [лєпушка, лєпашица, прилип, прилипаца, прилєпац] «тс.», *прилєп* «гостриця лежача», слн. *лєріса* «тс.», *ліпра* «підмаренник чіпкий», *ліповка* «тс.»;— похідні утворення від *ліпнути*, *ліпїти*; назви зумовлені наявністю на стеблах, листі або плодах цих рослин колючок, зубчиків, гачків, ши-

пиків, завдяки яким рослини можуть чіплятися («ліпнути») до опори (підмаренник чіпкий), до одягу людини чи шерсті тварин, що сприяє розповсюдженню рослин.— Кримський Твори III 232—233; Филін Проісх. яз. 555—556; Анненков 151; Sławski V 161—162; Budziszewska 239; Machek Jm. rostl. 187, 219—220; БЕР III 364; Симонович 207.— Див. ще *ліпнути*.

[ліпці] «жердина для знімання фруктів, розколота на одному кінці», [ліпка] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, фонетичне написання замість **либці*, яке могло б бути пов'язане з [*лібити*] «брати, збирати» (пор. [*лібці*] «вірвочка з прив'язаним м'ясом для ловіння риби»).— Пор. *лібати*¹.

[ліпчиця¹] (бот.) «дзвінець, *Rhinanthus crista galli* L.» Мак;— похідне утворення від *ліпнути*; назва зумовлена способом існування цієї напівпаразитної рослини, що присмоктується («прилипає») своїми корінцями до коріння інших рослин.— Вісюліна—Клоков 281.— Див. ще *ліпнути*.

*ліпчіця*²— див. *липучка*.

лис (зоол.) «*Canis vulpes* L.», *ліса* «лисиця» УРС, Г, [лісáк] «лис» Дейн, *лисеня*, [ліси] (мн.) «лисяче хутро», [лісіха] «лисиця» Ж, *лисіця*, *лисичá* «лисєня», [лисичєня, лисиччюк] «тс.», *ліска* «лисичка», [лисовін] «лис», [лисóк] «молодий лис» Ж, [лисун] «лис» Дейн, [лисóра] «лисяче хутро» Ж, [лисія] «лисєня» Ж, Пі, *лисічий*, *лисічин*, *лісіій*, [лісовий], *лісічий*, *лисічтї* «хитрувати», *підлисок* «молодий лис», [підлисікуватися] «підлещуватися»;— р. *лис*, *ліса*, *лісіця*, бр. *ліс*, *ліса*, *лісіца*, др. *лисъ*, *лисица*, п. *lis*, *lisica*, ч. *liška* «лис, лисиця», ст. *liša*, слц. *liška*, вл. нл. *liška*, полаб. *lěiska*, *leiseitzja*, болг. *лісіця*, м. *ліса*, *лисица* «тс.», схв. *ліс*, *лісац* «лис», *лісіця* «лисиця», слн. [lis], *lisica*, стсл. *лисъ*, *ліса*;— псл. *lisъ*, *liša*, *lisica*;— загальноприйнятої етимології не має; можливо, споріднене з лт. *lapsa* «лис»; лит. *lāpė*, прус. *lare*, дінд. *lorāšá*, гр. *άλφιξ*, лат. *vulpes*, *vulpes* «тс.» (іє. **leips-*); виводиться також від псл. *lis-* (*liš-*) «червоно-жовтий», яке вбачається в р. [лісіий] «ри-

жий, жовтий», ч. [liša] «полум'я» (Schuster-Sewc 853—854); зіставляється з *лихий* (Pedersen IF 5, 33), з *ліна* (з первісним значенням «розбійник») (Uhlenbeck PBrB 26, 302), з нвн. [lins] «тихо» (Bern. IF 8, 286); складність встановлення індоєвропейської праформи пояснюється тим, що назва лисиці, очевидно, видозмінювалася в різних мовах під впливом табу.— Фасмер II 500; Преобр. I 456—457; Sławski IV 277—279; Brückner 299; Machek ESJČ 336; БЕР III 420; Skok II 306; Bezlaј ESSJ II 143—144; Трубачев Этимология 1973, 178; Bern. I 724; Frisk I 83; Pokorny 1149; Гамкрелдзе—Иванов 513.

[лисак] (бот.) «айстра степова, *Aster amellus* L.; китайська айстра, *Callistephus chinensis* Nees. (Aster)» Мак;— похідне утворення від *лисий*; назва зумовлена, очевидно, зовнішнім виглядом суцвіття, яке має велику кількість трубчатих квіток, оточених язичковими, у зв'язку з чим посередині утворюється ніби лисина.— Вісюліна—Клоков 320; Анненков 56.— Див. ще *лисий*.

лисий, *лисавий* «з лисиною», *лисуватий*, *лисак* «чоловік з лисиною; [тварина з світлою плямою на лобі; оголений берег чи узвишшя]», [*лисяк*] «тс.», [*лисан*] «кінь з білою плямою на лобі», [*лисаня*] «гола гора», *лисань* «чоловік з лисиною», [*лисяя*] «лиса корова» ВЕНЗн, *лисина* «місце на голові, де випало і не росте волосся; ділянка землі, позбавлена рослинності; біла пляма на лобі деяких тварин; [огріх при посіві Мо]», [*лисиця*] «гола вершина гори» Ч, *ліска* (кличка тварини з білою плямою на лобі), [*лискó*] (кличка собаки з білою плямою на лобі), [*лисовіння*] «місце в полі без рослинності», [*лисоня*] «корова з білою плямою на лобі» ВеБ, [*лисотá*] «оголеність, відсутність волосся» Ж, *лису́н* «чоловік з лисиною», [*лису́на*] «корова з білою плямою на лобі», [*лися*] «тс.», [*лису́ха*] «гола вершина гори» Ч, [*лися́нка*] «тс.» Ч, [*лиська*] «теля або корова з білою плямою на лобі» ВЕНЗн, *лисити*, *залісина*;— р. *лысий*, бр. *лысы*, др. *лысъ*, п. *lysy*, ч. слц. *lyśy*, вл. нл. *lyśak* «лисий кінь або віл», болг. *лис* «лисий», *ліса* «лисіна», м. *лис* «рижий»;

[лисий (про тварин)], схв. *ліса* «біла пляма, лисина у тварини», слн. [liš] «плямистий», *ліса* «пляма, лисина», стсл. *възлысъ* «лисий»;— псл. *lyсь* «лисий (без волосся; з білою плямою)»;— споріднене з дінд. *ruśan* (*ruśant-*) «світлий, білий», вірм. *lois* «світло», *lusin* «місяць», *lusp* «більмо», гр. *λευγός* «білий», що зводяться до іє. **leuk-*/*leuk-* «бути світлим, сяяти».— Фасмер II 542; Преобр. I 484; Sławski V 431—433; Machek ESJČ 345; Schuster-Sewc 793; БЕР III 418—419; Skok II 307; Bezlaј ESSJ II 143; Bern. I 752; Frisk II 108—109; Pokorny 687—690.— Пор. *ласий*², *лиск*, *луч*¹.

[лисики] (бот.) «конюшина повзуча, *Trifolium repens* L.» Мак, [*лишка* Ж, *лишки*] «тс.»;— очевидно, похідні утворення від *лис*, [*лишка*] «лисиця»; назви можуть бути зумовлені пухнастістю і світлим забарвленням суцвіття рослини.— Див. ще *лис*, *лишка*¹.

[лисийці] «різного типу дерев'яні пристрої, лещата», [*лисийця*] «підойма (у возі); деталь олійниці» О, [*залісичувати*] «прибивати дошку або палку (до загнутого кінця санного полоза, щоб він не розігнувся)» Я;— р. [*лисийца*] «нижня перекладина, що з'єднує передню і задню вісь або подушки воза; (мн.) поперечні колоди, якими скріплюється пліт; ланцюг, до якого прив'язували в церквах грішників; (ст.) дуба, колода», бр. *лісіца* «поліно, яке кладеться впоперек саней для перевезення колод; пристосування для стискання дощок; лещата», п. ст. *lisica* «прес (для видавлювання соку, олії); загорода, в якій кували полохливих коней», ч. ст. *lisicé* «тс.», ч. слц. *lis* «прес», вл. *liška* «поперечна балка», болг. [*лисийци*] «дві перекладини, що з'єднують задню вісь воза з розворою; кайдани, наручники», м. *лисица* «отвір, на якому прикріплюється ярмо; (мн.) кайдани, наручники», схв. *лисице* «кайдани, наручники», слн. *lisice* «тс.»; різні пристосування для стискування; [капкан на лисиць];— здебільшого вважається результатом перенесення назви тварини *лисийця* (псл. *lisica*) за якоюсь зовнішньою подібністю, зокрема на тій підставі, що лещата

стискають предмет, як лисиця здобич (Sławski IV 278—279; Machek ESJČ 335; БЕР III 421—422; Bezlaj ESSJ II 144); більш імовірним здається походження від давнішого list(v)ica «планка, колодка», збереженого в укр. [ліствиця] «планка (для стискування, скріплення); частина витушки» і зближеного внаслідок деетимологізації з назвою тварини лисіця, зокрема, можливо, через проміжне значення «капкан на лисиць». — Див. ще ліства. — Пор. лєста, лєщата, лисіця¹.

[лисиця¹] «підставка з пазом, що використовується при спорудженні човнів» Дз, [лисіцю дати] «підперти стіну підпірками» Л; — очевидно, результат семантичної видозміни назви [лисіці] «дерев'яні пристрої, лешата», викликані впливом переносної семантики назв типу [козів] «дрюк для підпирання», кобіла «знаряддя, схоже на коня» та ін. — Див. ще лисійці, ліства.

[лисіця²] (бот.) «лищина мурова, Gypsophila muralis L.», [лисичка] «тс.» Мак; — результат видозміни форми [лищія] «тс.», зближеної внаслідок деетимологізації з назвою тварини лисіця. — Див. ще лищія².

лисичка (бот.) «гриб Cantharellus cibarius Fr.», [лисіця] «тс.» Ж; — р. лисічка, [лисіца], бр. лісичка, [лісіца], п. [lísica, lizka], ч. liška, слц. liška, нл. lišeňka, схв. [лісица], слн. liščka «тс.»; — похідне утворення від лис, лисіця; назва зумовлена жовтим кольором тіла гриба, подібним до шерсті лиса; виводиться також (Schuster-Sewc 962) від псл. lis- (liš-) «червоно-жовтий». — Фасмер II 500; Sławski IV 293; Bezlaj ESSJ II 143. — Див. ще лис. — Пор. лішка².

лиск «блиск гладкої поверхні», [лискавіця] «заграва», [ліскавка] «блискавка; блискуча намистина», [лисковець] «яшма» Ж, [лисковиця] «блискавка» Пі, [лисковка] «тс.» Пі, [лищак] «слюда» Ж, [ліщик] «тс.» Ж, [ліскавочний] «блискавичний» Ж, лискічий, лисніючий, [ліска́ти] «блищати, сяяти», [лискотіти] «тс.», лиснітися «лисніти», лисніти(ся), [лісніти(ся)] «виліскувати, блищати» Г, Пі, [лищати] «блищати»,

[лись] (виг.), вілиск, виліскувати(ся), відлиск, пблиск, поліскувати(ся), [проліскуватися] «проблискувати», [уліскувати(ся)] «блищати, виліскувати» Ж, (Me); — р. лоск, лосніться, бр. [лоск] (з р.?), п. łysk «блиск», łyskać (się) «блищати», łyspać «тс.», ч. lesk (ст. род. в. lsku) «блиск», leskpouti se «блищати, виліскувати», слц. lesk, leskpút' sa, болг. лъскам «блищати», [лиска] «іскра», м. ласка «блищить», лиска «слюда», схв. [ліска́ти се] «блискати» (про блискавку), [ліска́ти] «блищати», слн. lèsk «блиск», [lèskáti (se)] «виліскувати», [lískati se] «світити», стсл. оулыскати са «усміхатися»; — псл. *lǫskъ < *lǫskъ, luskъ < *lūsķъ, luskati, luskati, споріднені з luskъ «лисий», luskъ «промінь», luskъ «місяць»; пов'язується також (Потебня РФВ I, 80) з р. [лоска] «лискуча пляма, смуга»), укр. [лісій] «темний з білою плямою»; до цього ж етимологічного гнізда примикає п. lsk(k)pać się «блищати», стсл. льщати са «тс.» (з іншим вокалізмом кореня, як у псл. lǫščati, стсл. вльщати са «блищати»); обидва фонетичні варіанти кореня псл. *lǫsk-, lusk-, які розрізняються в більшості слов'янських мов, в українській мові закономірно злились в одній звуковій формі лис(к)-. — Фасмер II 521; Преобр. I 470; Sławski IV 343—345, V 262—266, 421—422; Machek ESJČ 327; БЕР III 422—423; Skok II 272; Bezlaj ESSJ II 135; Vern. I 750. — Див. ще лісій. — Пор. луч¹, льще.

ліска (орн.) «болотний птах родини пастушкових, Fulica atra L.», [лисак, лісиця ВеБ], лисіуха, [ліся, лисяк] «тс.»; — р. лисіуха, п. łyska, ч. lyska černá, слц. lyska čierná, нл. lyska, болг. [лискá], схв. ліска, слн. črna liska; — псл. luskъ «тс.», похідне від luskъ «лисий»; назва зумовлена наявністю на лобі птаха шкірястої бляшки білого кольору. — Булаховський Вибр. пр. III 221; Птицы СССР 204; Sławski V 419—421; БЕР III 423. — Див. ще лісій.

[ліскавка] (орн.) «плиска, трясогузка, Motacilla L.» ВеНЗн; — результат видозміни деетимологізованої назви того самого птаха ліска, можливо, через проміжні форми [бліскавка, бліска]

«тс.», з наближенням до фонетично подібних дієслів *ліскати*, *бліскати*; підставою для народноетимологічної зміни первісної назви можуть бути швидкі рухи, ніби посликування («блискання») хвостика птаха.— Див. ще *пліска*.— Пор. *бліска*.

[ліскар] «кирка», [ліскар] «лопата; дерев'яна лопатка» О, [ліскар] «заступ», [ліскар] «держак заступа», [ліскар] «тс.» Нед;— р. [ліскар] «заступ, залізна лопата», [ліскар] «лопата», др. *лыскарь* «кирка, залізна лопата», п. [gyska] «заступ» (з укр. ?), болг. [ліскар] «заступ», [ліскар], м. *лизгар* «тс.», схв. [ліскар] «залізна лопата»;— очевидно, запозичено в давньоруську мову з новогрецької; нгр. *лысгарь* «заступ, лопата» походить від гр. *λυσγάριον*, демінутива від *λύσος* «кирка, мотика», яке загальноприйнятої етимології не має; припускається можливість запозичення через посередництво тюркських мов (крим.-тат. *lüskär* «мотика», *lüskär* «тс.» зводиться до того ж грецького джерела; Вегн. I 752; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 124; Matzenauer 247).— Фасмер II 541; Преобр. I 483—484; БЕР III 397; Младенов 274; Skok II 311; Frisk II 129.

[ліснути¹] «випити, хильнути»;— очевидно, результат афективної видозміни *хлиснути* «тс.»; пор. болг. *лісна* «виллю, виплесну», що пояснюється як результат видозміни форми з початковим *х* ([*хліскам*] і под.; БЕР III 423).— Див. ще *хліста́ти*.

[ліснути²]— див. *хліснути*.

лісохвіст (бот.) «китник, Alopecurus L.», [лісий хвіст] «китник луговий, Alopecurus pratensis L.» Мак;— р. *лісохвост*, [лісохвостник, лисий хвіст], бр. *лісахвост*;— складне утворення з *ліс* і *хвіст*; очевидно, калька наукової назви лат. *alopecurus*, утвореної з гр. *ἀλόπηξ* «ліс» і *οὐρά* «хвіст»; назва зумовлена тим, що колосок рослини пухнастий, схожий на лисячий хвіст; пор. п. *lisi ogon* «лісохвіст», болг. *лисича опашка*, схв. *лисичју реп*, слн. *lisičji rep*, нвн. *Fuchsschwanz*, англ. *foxtail-grass*, meadow *foxtail* «тс.»; пор. також укр. [*хвостики*] «Alopecurus fulvus Sm.»

Мак, [чорнохвостник] «Alopecurus ruthenicus Weinm.» Мак.— Нейштадт 102, 225—226; Анненков 25; Симоновић 24; Machek Jm. rostl. 81.— Див. ще *ліс*, *хвіст*.

лист «орган рослини; шматок тонкого матеріалу; письмова кореспонденція», *лістаж*, [лістаж] «якась кімната на рослина» О, *ліства*, [ліственик] «листяний ліс» Ч, [ліств'як, ліств'яник, лістяник, лістянка] «тс.» Ч, [ліст'на] «лист» Ж, *ліствка*, [лістовé] «плата за лист» Ж, [лістовіне] «листоподібні органи деяких живих організмів» Ж, [лістовня] «зібрання листів, портфель» Ж, Пі, *лістóк*, *лістування*, *лістя*, [ліставий] «листяний» О, *ліст'тий*, *ліств'яний* СУМ, Ж, [лістикóвий] «листяний», [лістикóвий] «тс.»; (кул.) який ділиться на окремі тонкі шари» (про тісто) Ж, [ліст'истий] «пластинкоподібний; листяний» Ж, [лісткóватий] «листоподібний, листяний» Ж, [лісткóватий] «з листям» Ж, *лістóвий*, *лістóвний*, *лістяний*, [ліст'ястий] «листяний», *лістóвно*, *ліста́ти*, [ліств'ітися] «лежати шарами, слотися» Ж, *лістува́тися*, *безлістий*, *збезлістити*, *збезлістити*, *збезлістий*, *прілі́сток*;— р. болг. м. *лист*, бр. *ліст*, др. *лістъ* «лист рослини, книги; грамота», п. *liśc* «лист рослини», *list* «письмова кореспонденція», ст. *list* «тс.»; картка; лист рослини», ч. слц. вл. нл. слн. *list*, полаб. *laist*, схв. *ліст*, стсл. *лістъ* (рослини; для писання);— псл. *listъ* «лист рослини; шматок тонкого матеріалу» (<*leistu-, первісна u-основа, пор. стсл. *лістє-ѣк*, псл. *лістє-ѣнъ*);— найбільше споріднене з лит. *laĩškas* «лист рослини; картка; письмова кореспонденція», лтс. *laiska* «лист на стеблі льону», *laikšne* «латаття»; далі зв'язки не певні; зіставлялося з дінд. *liśati*, *riśati* «щипає, відриває», *leštuš* «грудка землі», ос. *list* «тріпка» (Pedersen IF 5, 79; Petersson Ar. Arm. St. 91—92), з лит. *lysti* (лтс. *liēst*) «худнути» (Vaillant Gr. comp. II 1, 120).— Фасмер II 500—501; Преобр. I 457; БЕР III 424—425; Skok II 307—308; Bezlaž ESSJ II 144; Bern. I 723—724; Sławski IV 280—284; Brückner 300; Machek ESJČ 335;

Holub—Kop. 207—208; Schuster-Šewc 848—849; Fraenkel 333—334; Trautmann 148; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 68.

[ліста¹] «литка», [листка] «тс.» Вел, [листоквій] (у сполученні [листокова кість] (анат.) «голінна кістка») Ж;— р. [лысто] «литка», др. *лысто*, п. [lysta], ст. *lyst*, слц. [lyst], м. *лист*, схв. *лыст* «тс.», слн. [listánjək] «литка; дошка у плузі, яка розпушує землю», стсл. **лысто** «гомілка»;— псл. *lystь*, *lysto*, *lysta* < *lyd-t-, *lyt-t-, похідне від *lyda* «литка».— Фасмер II 542; Преобр. I 484—485; Sławski V 428—429; Brückner 315; Holub—Kop. 213; Skok II 308; Вегп. I 752; Mikl. EW 177—178.— Див. ще **літка**.

[ліста²] «список, реєстр» Ж;— п. ч. ст. слц. вл. *lista*, болг. м. *ліста*, схв. *лыста*, слн. *lista*;— через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. *liste* «тс.» походить від іт. *lista* «тс.; смуга», яке через слат. *lista* зводиться до двн. *līsta* «кайма, край» (свн. *līste* «тс.», нвн. *Leiste* «планка, брусок; кайма»), звідки також укр. *ліства*, *ліштва*; початкове значення слова — «список, реєстр у формі вузької смуги».— Sławski IV 284; Battisti—Alesio 1968, 2249; Dauzat 439; Kluge—Mitzka 435.— Пор. **ліства**, **ліштва**.

[ліства] «шпонка, кріпильна деталь у вигляді стержня, що запобігає переміщенню з'єднаних нею частин механізму, конструкцій та ін. О; частина снувалки», [ліствіця] «частина витушки (яка утримує інші деталі)», [лістовець] «товста жердина над полозом саний, до якої прикріплюються копилі» О, [листо́вник] «інструмент для припасовування обода колеса» Ж, [ліштва] «повздовжній брусок ступчастого вікна»;— бр. [ліштвал] «поперечна жердина у плоті», п. *listwa* «планка, вузька довга дощечка як ущільнення, підставка», ч. [lišta] «клин, що вкладався в щілини між колодами рубленої будівлі»;— запозичення з давньоверхньонімецької мови; двн. *leist* «шевська колодка, копил» (свн. *leist*, нвн. *Leist(en)* «тс.») споріднене з дангл. *läst* (lǣst) «слід (ноги), копил», англ. *last* «копил», дісл. *leistr* «нога, панчоха», гот. *laists* «слід, мета»,

laistjan «іти слідом»; ряд первісних значень належних сюди запозичених слов'янськими мовами слів, пов'язаних із значеннями «колодка, копил», зберігається в фонетично видозмінених формах, зближених з назвами лисиці і лиса; ототожнення з *ліштва* «облямівка» та ін. і виведення всієї змішаної сукупності слів від свн. *līste* (нвн. *Leiste*) «облямівка, кайма» (Фасмер II 507; Sławski IV 287—288; Machek ESJČ 336) здається помилковим.— Kluge—Mitzka 434.— Пор. **лисіці**, **ліштва**.

[листвéнниця] (бот.) «модрина, *Larix Mill.*» Ж;— р. *ліственница*, [листа́], бр. *лістбўніца*, болг. *ліственица* (з р., БЕР III 426), схв. *лиственица*;— похідне утворення від *лист*; назва зумовлена, очевидно, тим, що модрина на зиму скидає хвою, подібно до листяних порід; можливо, запозичення з російської мови.— Див. ще **листв**.

[лістень] (бот.) «гриб *Agaricia*» Ж, [листочниця] «гриб *Agaricus L.*» Мак;— похідні утворення від *лист*, *листо́к*; назви цих грибів пояснюються будовою їх гіменофору, що має форму пластинок; очевидно, назви є частковими кальками нвн. *Blätterpilz* «тс.» (букв. «листовий гриб»).— Див. ще **листв**.

[лістка] «ікра риб» О;— очевидно, пов'язане з [ліста] «литка» (пор. п. [lysta] «литка», р. *ікра́* «литка»).— Див. ще **ліста¹**, **літка**.— Пор. **ікра²**.

листові́йка (зоол.) «*Tortrix L.* (метелик, гусінь якого живе в листках, скручуючи їх у трубочку або пакет)», [листові́йка] «тс.» Ж;— складне утворення з *листв* і *віти*, очевидно, калька р. *листовёртка* або н. *Blattwickler* «тс.».— Горностаев 210.— Див. ще **віти¹**, **листв**.

листопад «динадцятий місяць календарного року; опадання листя восени; час цього опадання», [листопа́день] «місяць листопад» Ж, [листопа́довий], [листопа́днєвий] Ж, [листопа́дний];— р. болг. *листопад* «опадання листя; час опадання листя», бр. *listanád* «місяць листопад», др. *listopadъ* «жовтень», п. *listopad* «місяць листопад; (ст.) жовтень», ст. *listopadī*, «жовтень; місяць листопад», ч. *listopad* «місяць листопад; опадання листя», слц. *listo-*

pad «опадання листя», ст. listopad «місяць листопад», вл. listopad «опадання листя», м. листопад «час опадання листя», схв. лїстопад «жовтень; опадання листя; опале листя; [час опадання листя]», слн. listopad «місяць листопад; опадання листя», псл. листопадъ «жовтень»;— псл. listopadъ «опадання листя; час опадання листя», складне утворення з основ іменника listъ «лист» і дієслова pasti, padъ «падати»; пор. гр. φύλλορος μεῖς «місяць опадання листя», лит. lapkritys «листопад, [жовтень]; час опадання листя» (з lāras «листя» і kristi, krentū, krintū «падати», калька з слов'янських мов).— Кочерган Мовозн. 1967/1, 59—60; Кравчук УМШ 1955/3, 62; Hołyńska-Baranowa 68—70; Sławski IV 285—286; БЕР III 428; Fraenkel 340—341.— Див. ще лист, падати.— Пор. падолист.

[листопруг] (бот.) «латаття, Nuphaea L.» Мак;— не зовсім ясне складне утворення з іменника лист і другого компонента пруг, можливо, замість давнішого круг (з огляду на круглу або овальну форму листків латаття).— Див. ще лист.— Пор. круг.

[лисуха¹] (бот.) «паслін чорний, Solanum nigum L.» Мак;— не зовсім ясне; можливо, результат видозміни форми *лисник (< глис(т)ник) «паслін солодко-чорний, S. dulcamara L; паслін чорний» (пор. бр. [ліснік] «тс.»), зближеної з назвою тварини лис.— Пор. глисник.

лисúха², ліся, лисяк, лисянка — див. лисий.

лисúха³, ліся, лисяк — див. ліска. лись — див. лиск.

литавра «різновид барабана», литаври «тс.», литаврист, [политаври] «вид музичного інструмента» Нед;— р. литавра, литавры, бр. літаўра, літаўры, [политавры], п. litaugu (з укр.), болг. литаври (з р.);— запозичення з грецької мови; сгр. *πολυταύρεα «литаври» складається з основи πολύ «багато», спорідненої з дінд. rigú-, гот. двн. fīlu «тс.» і, далі, з гр. πλέως «повний», псл. *p^hlǫpъ «тс.», укр. півний, і форми таύρεα «литаври; бичача шкіра», похідної від ταύρος «бик», спорідненого з

лит. taūras «бик, буйвол», псл. turgъ «тур, буйвол», укр. тур; на ґрунті східнослов'янських мов зазнало галлології у виразах типу «бити по (по)литаврах»; думка про походження від араб. al-fabb, що лежить в основі іт. ataballo, taballo, ісп. atabal, порт. atabale (Mikl. EW 170; Matzenauer 242) є помилковою.— Фасмер II 501; ГСЭ 115; Преобр. I 457; Соболевский РФВ 71, 25; Sławski IV 297—298; Sł. wyg. obcych 432; Kopaliński 578; БЕР III 429; Bern. I 725; Frisk II 577—578, 800—801.— Див. ще тур.

літва (заст.) «білоруси», Лівва «литовська земля», литвін (заст.) «литовець; поліщук; білорус», литвиненко (заст.) «син білоруса» Бі, литвинівна (заст.) «дочка білоруса» Бі, литвинчук (заст.) «хлопчик-білорус» Бі, литовець «представник литовського народу», литівка «представниця литовського народу; (заст.) білоруска», [лицовін] «литовець» Ж;— р. литвін (заст.) «литовець», бр. літвін «тс.», др. литѡва (зб.) «литовський народ», п. Litwin «литовець», ч. Litvan, Litevec, слц. Litovec, Litovčan, вл. Litwjan, болг. литовец, м. литванец, схв. Литва́нац, слн. Litovec «тс.»;— запозичення з литовської мови; лит. Lietuva «Литва», lietūvis «литовець» (лтс. leitis «тс.») загальноприйнятої етимології не має; висловлювалось припущення про зв'язок з назвою річки Léita, Leite, п. *Lyta (Litjeziogo), яку виводять від lieti, lieja «лити», lyti «дощити», lyja «йде дощ», споріднених з псл. liti, укр. літи (Otrębski Gramatyka języka litewskiego I 3—7; LP 9, 27); зіставлялося з лат. litus «берег моря», яке разом з лат. litvo «вливаю, роблю uzливання» пов'язується з іе. *lei- «текти»; сумнівне припущення (Šachmatov AfSiPh 33, 81—82) про кельтське походження; перенесення назви литвін на білорусів і українців-поліщуків відбулось у XIII—XVIII ст., коли відповідні частини східнослов'янських територій належали до складу Великого князівства литовського.— Фасмер—Трубачев II 502; Brückner 300—301; Fraenkel 368—369; Walde — Hofm. I 815.

[**литвінчики**] (бот.) «смілка армерієвидна, *Silene armeria* L.»;— очевидно, похідне утворення від *литвін* «литовець; (заст.) білорус; поліщук»; назва могла виникнути в результаті сплутування двох різних видів — смілки армерієвидної, що розводиться в садах, і смілки литовської (*Silene lithuanica* Zaral.), що зустрічається в борових лісах Полісся.— Див. ще **літв́а**.

лі́ти, *лі́тис*я, [*лелéнути*] «сильно полити, линути», [*лі́вкати*] «трохи лити» ВеУг, [*ливну́тис*я] «линутися» Ж, *линну́ти*, [*ля́ти*] «лити», [*ля́ти*] «тс.» Ж, [*лоі́ти*] «змазувати лоем» Ж, [*люва́тис*ти] «ставати подібним до лою», [*ле́я*] «злива» Л, [*ле́я*] «повінь; розлив річки» Л, *ливáр*, *ливáрник*, *ливáрня*, *лівень* «злива», *ливні́к* «канал, по якому розплавлений метал надходить у ливарну форму», *литво́* «литі металеві вироби; відливки», [*литéйна*] «ливарня» Ж, [*литéць*] «чавун» Ж, [*литі́на*] «тс.» Ж, [*лі́тня*] «ливарня» Ж, *літт́я* «литво, литі металеві вироби», [*лі́внік*] «лійка» Ж, *лі́й* «топлений жир рогатої худоби», *лі́йка* «конус з трубкою для переливання рідини; посудина для поливання; один з видів підземних печер; черпак для виливання води; [вир; кругла яма, куди збігає вода Ч]», [*лі́йкóвина*] «лійка; лійкоподібна дірка,нора», [*лі́йкóвище*] «простір, вкритий воронками від снарядів», [*лі́йнік*] «шевське мастило з лою» Ж, [*лі́йня*] «ливарний завод; ливарна справа» Ж, [*лі́я*] «злива», [*ло́вка*] «свічка з лою», [*ло́й*] «лій» Бі, [*ло́йник*] «шевське мастило» Ж, [*ло́яня*] «лойова свічка» Ж, *ливáрний*, *лівні́й* «зливовий», *лі́тий* «виготовлений способом лиття; [масивний, щільний]», *лі́йкува́тий* «схожий на лійку», [*лі́йні́й*] «багатий на лій» Ж, [*ля́тий*] «литий», [*ло́йова́тий*] «подібний до лою» Ж, [*ло́йова́тий*] «тс.» Ж, *ло́йові́й*, *ло́яні́й* Ж, *ло́ясті́й* Ж], *лівне́м*, *лівце́м*, *лівва́тис*я (про річку) «впадати», [*влитис*я] «облятися» Пі, [*влі́яти*] «налити, влити» Пі, [*влі́ва*] «злива» Ж, [*влі́ванє*] «обливання» Ж, [*влі́вок*] «передача» (у сполученні в. права «передача права; акт цієї передачі») Ж, Пі, *влі́ваний*, *вилі́вати* «видаляти рідину; виготовляти речі способом лит-

тя; ллючи воду в нору, виганяти звіра», *ві́лив* «витікання, виливання; [повінь]», *вилі́ва́льник* «робітник, що виготовляє металеві предмети способом лиття», [*вилі́ванець*] «лита фігура», *вилі́вні́ця* «форма для виливання розтопленого металу», *ві́ли́вок* «пташине яйце, знесене в м'якій оболонці, без шкаралупи; вилитий з металу напівфабрикат; [недоношена дитина; злиток]», *вилі́ваний*, *вилі́вні́й*, *ві́литий* «дуже схожий на когось», *ві́длі́вати* «бризкаючи або поливаючи когось водою, приводити до притомності», *ві́длі́в* «відтінок кольору; відплив; відливок; пристрій для спускання води», [*ві́длі́ва́ло*] «черпак, яким вичерпують воду з човна», *ві́длі́ва́льник* «робітник, який виготовляє речі способом лиття», *ві́длі́вка*, *ві́длі́вні́цтво*, *ві́длі́вок* «виріб, виготовлений способом лиття», *ві́длі́вні́й*, *ві́длі́вні́чий*, [*до́лив*] «доливання» Ж, [*до́лівка*] УРС, Ж, *злив*, *злі́ва*, [*злі́вання*] (назва обряду над породіллею) Я, [*злі́вини*] «тс.»; злите з різного посуду в один», *злі́вки* «злите з різного посуду в один; [обрядове обливання породіллі]», *злі́вок* «застиглий кусок відлитого у певну форму металу», *злі́ток* «тс.» Ж, *злі́вні́й*, *злі́вові́й*, *злі́тт́я*, [*за́лив*] «затока» Ж, [*за́лі́ва*] «злива; потік, що утворився внаслідок зливи; простір, покритий водою» Г, (Ме), *зали́ва́льник*, [*зали́ванка*] «розчин, яким що-небудь заливають», *зали́вка* «тс.» Ж, *зали́ві́стий* СУМ, Ж, *за́ливні́й*, *зали́вчастий*, [*зали́вчисто*] «заливаючись» Я, *нали́в* «набухання від припливу соків (про плоди, зерно та ін.); пухлина на носі у коня», *нали́ва́льник*, [*нали́ва́йко*] «наливальник; хлібний жучок, який з'являється, коли наливаються жита», [*нали́ванка*] «вид кров'яної ковбаси» ЛексПол, [*нали́ва́йка*] «тс.» ЛексПол, [*нали́ва́ч*] «наливальник» Ж, *на́лі́вка* «солодкий спиртний напій, настояний на ягодах або фруктах» СУМ, Ж, [*на́лі́вні́й*] «налитий по вінця» Ж, [*нали́вні́й*] «спілий, соковитий (про плоди, зерно та ін.); пристосований для перевезення рідких вантажів», [*нали́вча́тий*] «соковитий» Ж, *надлі́вати*, *надлі́ти*, [*наді́лляти*] «надлити», [*надля́ти*] «тс.» Ж, [*недо́ливок*] «недолите до повної

міри», *неперелівки* «важко, скрутно, не жарти», [обліва] «ожеледиця, ожеледь» Л, Ж, [облива́ка] «тс.» Л, [облива́льник] «хлопець, що обливає водою в обливаний понеділок», [обліванець] «той, якого при хрещенні обливають водою, а не занурюють у воду» Ж, [обливень] «ожеледь, ожеледиця» Л, Ник, [облівень] «тс.» тж, [обливка] «шліхта, рідина, в яку кладеться пряжа перед тканням» Л, [облій] «проталий, вкритий водою сніг», [обліў] «лід, що тане і обливає гілки на деревах» ВеНЗн, [обліваний] (у сполученні [о. понеділок] «великодній понеділок, коли існував звичай обливати один одного водою»), [отлів] «широка дошка, яку прибивають до кінців лат, щоб вітер не зривав соломую із стріхи» Л, *перелів* «переливання; перехід одного кольору в інший; чергування неоднакових звуків», [перелівка] «забава, жарт, пустоці» Бі, *перелівний* «з переливами», *перелівний* «пов'язаний з переливанням рідини», *перелівчастий* «з переливами», *підлева* «соус», *підліва* «тс.; (спец.) рідина, розчин, яким що-небудь доливають», *підлівка* «тс.», [підлива́ч] «ливарник» Нед, *підливний*, *поливати* «зрошувати; глазурувати (посуд)», [полéва] «глазур, емаль» Нед, *полів*, [поліва́] «глазур; полив'яний посуд; злива ВеБ», [полива́йка] «лійка», *полива́лка* «тс.», *полива́льник* «той, хто поливає», [полива́льник] «діжка, в якій зольють білизну, мітки» ДзАтл I, [полива́льниця] «тс. Нед; лійка Г; спеціальний посуд ткача Нед», [полива́льня] «спеціальний посуд ткача» Нед, [полівани́к] «лійка, поливальниця» Нед, [поліванка] «поливка, поливання», [поліванник] «діжка, в якій зольють білизну» ДзАтл I, [пóливи] (у виразі *п. вдарили в неї* «у неї трапився викидень») Нед, *пóлівка* «соус, підлива; юшка; каша з тертим конопляним сім'ям; каша, залита молоком Лекс[Пол; рідка їжа з борошна тж], [пóливо] «глазур; полив'яний посуд», [полів'яник] «гончар, що виготовляє полив'яний посуд», [полій] «вода поверх льоду» Л, *полій* «тс.; [потік, течія води; низинна місцевість, дно висохлого озера Ва]», [поліваний] «глазурований»,

полів'яний «тс.», [прилива́ще] «приєднуватись до гурту» Л, *прилів* «приплив; [злива] Нед», [прили́вка] [«соус» Л, *прилиття* (у сполученні *п. крові*), *пролів* «пролиття», [про́лив] «течія, потік; протока», [про́ливень] «злива», *пролиття*, [про́лій] «злива», *проливний* «зливовий», [про́ливом] «переливаючись, з надлишком, через край» Нед, *ро́злів*, [ро́зліва] «повінь» Л, *розлива́льник*, *розлива́ч*, *розлі́вка*, [ро́злівки] «обряд над породіллею», *розлі́вник*, *розлива́льний*, *розливний*, [ро́злівний] «який широко розливається» Нед, *розлі́вочний*, *розлі́вчастий* «який часто розливається; розпливчатий, невиразний; голосний, з переливами», [улива́ти] «поливати; швидко тікати», *улива́тися* «впадати (про річку); обливатися» Л, [улі́ва] «злива», [улі́вень] «тс.» Нед, Ник, *узлива́ння*;— р. *лить*, бр. *ліць*, др. *лити*, п. *lać*, ст. *lić*, ч. слн. *líti*, слц. *liat'*, вл. *leć*, нл. *laś*, ст. *liši*, болг. *лѣя*, [лі́я], м. *ливне* «хлинути; полити, хлюпнути», схв. *лі́ти*, стсл. *излити*, *пролити*, *вълити*;— псл. *liti*, **ljǫ* «лити», **ljati*, **lǝjǫ*;— споріднене з лит. *lieju*, *lieti* «лити», *lūja*, *lyti* «йти (про дощ); заливати», *lytūs* «дощ», лтс. *līt*, *lišti*, *liju* «розливатися, литися, струмувати», *liēt*, *leju*, *lėju* «лити», прус. *pralieiton* «розлите», *isltuns* «вилитий», гр. *ἄλεισον* «посуд для вина», гот. *leipu* «фруктове вино», кимр. *lliant* «течія, море», алб. *lisë*, *lyse* «струмок», гр. *λεῖψω* «капаю, ллю», лат. *lībo* «виливаю; приношу жертву»; іе. **lǝi-* «лити, текти»; пов'язується також (Ondrus Slavica 1, 32—34) з псл. *ringti* «ринуть».— Фасмер II 504; Преобр. I 458—459; Sławski IV 248; Brückner 289; Machek ESJČ 336; Holub—Kop. 208; Schuster-Šewc 808—809; БЕР III 384; Skok II 309—310; Bezlaј ESSJ II 145; Bern. I 709; Trautmann 156; Fraenkel 377—378; Meillet—Ernout 633; Frisk II 97; Persson Beitr. 699; Pokorny 664—665.

літка «округлий м'яз на голінці людини», [лі́двця] «тс.» Фасмер, [лі́тка] «товста литка» МСБГ, *литка́стий* «з великими литками», *литка́тий* «тс.»;— р. *лі́тка* «литка, стегно, голінка», [лі́дь] «довгі ноги», бр. *лі́тка* «литка», п. *lyda* (зруб.), *lydka*, *lyta*, *lysta*, *lyt*,

lyd], ч. слц. lýtko, слн. lítka «те.»;— неясне; можливо, пов'язане з р. [ло-дзі́га] «гомілка», укр. [сулді́га] «те.»; припускається можливість спрощення первісного *glyd-/*glyt-, що лежить в основі р. [глі́да] «грудка», слн. gluta «гуля» (Schuster-Sewc Slavia 32, 176—177; ZfSl 8, 873; Machek ESJČ 345); зіставлялося також з дінд. rtiḥ «напад, союз» від rcháti «натикається, досягає» (Потебня РФВ I 77; проти Преображенский I 484—485), з дісл. lúta «нахилиятися, падати» (Matzenauer LF 10, 50).— Фасмер—Трубачев II 542; Brückner 315; Bezlaj ESSJ II 145; Bern. I 752.— Пор. сулді́га.

літкати — див. лі́дкать.

[лі́ткуп] «могорич після завершення торговельної операції» Г, О;— р. [лі́тки, лі́пки] «те.», п. [lítkup] «те.; подарунок покупцеві від продавця», [lítek, lídkup, línkup, lítkowel, ст. línkup «те.», ч. lítkup «завдаток; продаж у розстрочку; могорич», [lítka], вл. нл. lítkup «те.», схв. лі́ков, лі́ково «могорич», ст. líkuf, слн. líkof «те.»;— через посередництво польської мови запозичено з середньовісньонімецької; свн. lítkouf, снн. lítkōr (нвн. Leihkauf) є складним утворенням з основ іменника lít «фруктове вино», що відповідає днн. líd, днн. дфриз. líth, дангл. дісл. líð, гот. leiru «те.», спорідненим з лат. lítūs «берег», лит. lytūs «дощ», укр. лі́ти, і дієслова kouf-, кбр- (нвн. kaufen «купувати»), звідки укр. купі́ти, купува́ти; звичай могоричу виник з давніх актів жертвопринесення богам і духам предків з нагоди взаємовигідного обміну.— Richhardt 73; Шелудько 37; Фасмер II 502—503; Sławski IV 301—302; Brückner 300; Machek ESJČ 336—337; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 208; Schuster-Sewc 854—855; Bezlaj ESSJ II 141; Bern. I 724—725; Kluge—Mitzka 433; Jóhannesson 731.— Див. ще купі́ти, лі́ти.

[лі́товка] «коса» Ж;— р. [лі́товка] «те.»;— похідне утворення від Лі́товá (очевидно, за назвою території, звідки поширилась коса з довгим прямим кіссям).— Фасмер—Трубачев II 502, 503.— Див. ще лі́твá.

[лі́то́ня] «частина шлунка жуйних тварин, що вживається для сквашування молока» Ж;— р. [лі́то́ня] «третій шлунок жуйних»;— не зовсім ясне; вважається спорідненим з укр. [ялі́ти] «нутроші»; припускалося також можливість зв'язку з лі́ти («те, що наливається в кишки» — Holub—Kop. 151).— Фасмер II 503; Преобр. I 458; Brückner 206; Sławski I 557—558; Bern. I 452—453; Mikl. EW 102—103, 425.— Пор. олі́ткі, ялі́ти.

[лі́тра¹] «фунт», лі́тра «основна одиниця візантійської монетної ваги»;— р. ст. болг. м. лі́тра «фунт», др. лі́тра, п. ст. lítra, схв. лі́тра, стсл. лі́тра «те.»;— запозичено у давньоруську мову з грецької (у польській мові з середньолатинської і частково з давньоруської); гр. λίτρα «фунт, одиниця ваги й грошова одиниця, як і лат. líbra «вага, фунт», виводиться від сіцилійського *lítra, що відноситься до середземноморського доіндоєвропейського субстрату.— СІС² 496; Фасмер II 503; ГСЭ 116; Sławski IV 306—307; БЕР III 433; Skok II 309; Bern. I 725; Frisk II 131.— Пор. лі́бра, лі́тр.

лі́тра²— див. лі́тра.

[лі́ха] «ледь» Ж;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з лі́ше (див.).

лі́хві́ «процент; прибуток; лихварство», [лі́фа] «великі проценти Ко; процент Шух», лі́хвар «той, хто позичає гроші за великий процент», [лі́хвар] «те.» Ж, Пі, лі́хварство «заняття лихваря; надання позики на кабальних умовах», [лі́хварство] «те.» Ж, Пі, лі́хварити «бути лихварем» Ж, лі́хварюва́ти «те.», [лі́хві́ти] «брати процент» Бі, Пі;— р. лі́хві́ «високий процент за позичку», бр. лі́хвар «лихвар», др. лі́хва «процент; високий процент», п. lichwa, ст. lichfa, lifa, ч. lichva «те.», слц. ст. lichva «те.; [гандлювання; хтивість]», вл. lichwa «лихварство», болг. лі́хва «проценти», м. ли́хва «те.»; лихварські проценти, схв. лі́хва «те.», слн. líhva «лихварство», стсл. ли́хва «процент; надто високий процент»;— псл. líx(ъ)va «позичання грошей під процент; процент»;— вважається праслов'янським запозиченням з готської мо-

ви; гот. *leihā «пози́ка» (реально засвідчене тільки дієслово leihan «пози́чати»), споріднене з двн. līhan «пози́чати», нвн. leihen, дісл. līā, англ. loan «тс.» (іє. *lik^h «залишати»); з розвитком значення в пейоративному напрямку («пози́чання грошей під надто високий процент; процент, вищий за встановлений законом») слово наблизилось до псл. lixъ «зайвий; злий, поганий»; існує, однак, думка і про праслов'янське походження слова від lixъ «зайвий» (Сороколетов Лексика русских народных говоров 1966, 166—167; КЭСРЯ 242; Machek ESJC 333; Schuster-Šewc 842—843; Младенов 276—277; Skok II 295; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 93—96; Ильинский ИОРЯС 20/3, 110—111; Matzenauer 56).— Фасмер II 504—505; Преобр. I 459—460; Sławski IV 233—235; Brückner 298; Holub—Lyer 288; Holub—Kop. 206; БЕР III 436; Bezlaj ESSJ II 140; Критенко Вступ 532; Bern. I 717; Mikl. EW 168; Kluge—Mitzka 433.— Пор. **лихий**, **лишити**.

лихий «здатний чинити лихо; сповнений лиха, страждання; поганий, злий; [старий; чорт, диявол]; нестримно, нерозсудливо сміливий; (про коней) баский», [лиховатий] «лихий» Ж, [ліхо] (присл.) «гидко; погано; дуже, сильно» МСБГ, *лихэ* «зло; [епілепсія Шух]», *ліхо* «біда, горе; зло», [лихованец] «коханець Пі; волоцюга Бі», [лихованка] «коханка» Бі, Пі, [лиховань] «залицяння, сластолюбство» Бі, [лихованье] «тс.» Бі, [лиховіна] «нещасливий випадок», [лиховіцна] «важкий час», [лихотá] «задирливість, лиха вдача; хвацькість, завзяття Бі; злидні, гірка бідність Пі», [лихун] «ледар, нероба», *лішко* (зменш.), *лішенько*, [лиховати] «чинити зло Пі; лихословити, лаятись ВеЗа», [лихотітися] «ставати злим» Ж, [лихотіти] «лаятись, клясти» Ж, [лихувати] «чинити зло», [ліхома] «лихо, важке становище» ЛексПол, [зліха] «дуже», [ізліха] «тс.» Ж;— р. *лихой* «сміливий; (заст.) злий, недобрий, тяжкий, суворий», бр. *ліхі* «злий, недобрий; поганий, малоцінний; нещасливий; хвацький, славний», [ліхий] «злий дух, диявол», др. *лихъ* «позбавлений чогось»;

надмірний, зайвий; смутний; злий, поганий, зіпсований» п. lichu «малоцінний; слабкий, дрібний, бідний; (ст.) злий, несправедливий», ч. lichý «зайвий, непарний; лукавий; пустий», слц. lichú «фальшивий, пустий, непарний; [поганий, злий]», вл. [lichi] «порожній, лисий, вільний», нл. lichu «вільний, неодружений», болг. *лих* «буйний; примхливий; лукавий, підступний, злий», схв. *лих* «непарний», слн. līh «тс.», стсл. *лихъ* «надмірний, зайвий; злий; позбавлений чогось»;— псл. lixъ (<*līkso-) «зайвий, непарний», пов'язане з lišiti «лишити»; необгрунтоване розмежування lixъ «злий» і lixъ «зайвий» (Эндзелін СБЭ 52, 198; Преобр. I 460—461; Machek ESJC 333); непереконливе пов'язання з лит. liesas «худий» (Эндзелін СБЭ 52, 198; Būga RR I 332; Matzenauer LF 9, 204).— Фасмер II 505; Сороколетов Лексика русских народных говоров 1966, 164—174; Ильинский ИОРЯС 20/3, 110; Потєбня РФВ II 12; Sławski IV 237—239; Brückner 298; Holub—Lyer 289; Holub—Kop. 206; Schuster-Šewc 843; БЕР III 435—436; Младенов 276; Skok II 294—295; Bezlaj ESSJ II 140; Силина ОЛА 1975, 35—55; Bern. I 717—718; Meillet RSl 4, 52; Pokorny 669—670.— Див. ще **лишити**.

[лихолата] «обірванець; поганий працівник, шарлатан» Ж, [лихолатник] «тс.» Ж;— не зовсім ясне складне слово; можливо, результат видозміни давнішого *лахолат, утвореного з основ іменника *лахи* «лахміття» і дієслова *латати*; в такому разі первісно означало «той, хто латає лахміття».

лихоманка «хвороба, пропасниця, гарячка; малярія; метушливо гарячкова діяльність», [лихомайка] «пропасниця, гарячка» Бі, [лихоманьця] «трясця» Пі, *лихоманний* «лихоманковий», *лихоманити*;— р. [лихоманка] «малярія; шахрайка, ошуканка», [лихоман] «шахрай», [лихоманить] «завдавати шкоди», бр. *ліхаманка* «лихоманка», п. [lichman] «марнотрат», [lichmanić] «марнувати»;— складне слово, утворене з основ іменника *ліхо* і дієслова *манити* (пор. *приманка*); первісно означало «те, що приманює лихо»;

варіант [лихомайка], очевидно, є результатом деетимологізації слова з видозміною другої частини під впливом *ма́яти(ся)*; менш переконлива спроба реконструкції первісного значення слова як «та, що задумує лихо» і зіставлення його з гр. *δυσμενής* (Потебня РФВ 7, 68; Меркулова *Этимология* 1983, 60—62).— Фасмер II 505; Зеленин II 77; Sławski IV 228.— Див. ще **лихий**, **маніти**.

лихоманник (бот.) «генціана хрещата, тирлич хрестовидний, *Gentiana cruciata* L.»;— похідне утворення від *лихоманка*; назва зумовлена, можливо, тим, що рослину іншого виду цього роду — тирлич звичайний, *Gentiana pneumonanthe* L.— застосовують у народній медицині при лікуванні легеневих захворювань, лихоманки; пор. р. [лиходей] «тирлич».— Анненков 154.— Див. ще **лихоманка**.

лихора́дка «пропасниця, гарячка»;— р. *лихора́дка*, п. сл. [lichoradka];— складне утворення з основ іменника *ліхо* і прикметника *ра́дий*, букв. «рада лиху», або «та, що бажає зла, має злі наміри», пор. р. *лихора́дний* «зловмисний», *лихора́дить* «бажати зла» (Зеленин II 77); на основі припущення у *ра́дити* значення «робити» первісна семантика складного слова реконструювалася як «та, що робить зло» (Потебня РФВ 7, 68).— Фасмер II 505; Сороколетов *Лексика русских народных говоров* 1966, 155, 156, 159; Sławski IV 230; Brückner 298; Machek ESJČ 333.— Див. ще **лихий**, **ра́дий**, **ра́дити**.

[**лихтува́ти**] «знімати частину вантажу для полегшення судна»;— запозичення з польської мови; п. *lichtować* «тс.» походить від нвн. *lichten* «тс.» (свн. *līhten* «полегшувати»), пов'язаного з нвн. *leicht* «легкий» (свн. *līht(e)*, двн. *līht(i)*), спорідненим з англ. *light*, дісл. *lettr*, шв. *lätt*, гот. *leihts* «тс.», лат. *levis* «легкий, швидкий», псл. *льгъкъ*, укр. *лёгкій*.— Шелудько 37; Фасмер II 506; Sławski IV 233; Brückner 298; Kluge—Mitzka 433, 450.— Див. ще **лёгкій**.— Пор. **ліхтер**.

лицар, **лицарія**, **лицарство**, **лицарщина**, **лицерство** — див. **рицар**.

лице́ «обличчя; зовнішня сторона предмета; [поличне; речовий доказ Г, Пі; особа Ж; совість МСБГ]», [ліця] «щоки», [ліці] «тс.», *лицовальник*, [лич] «морда, рило», [ліче] «тверда внутрішня оболонка гороху або квасолі» О, *личина* «(заст.) маска; (лайл.) підступна людина; [привид, мара Пі]», *личинка* (зоол.), *личко* (пестл.), [личко́] «верхня сторона кожуха; тверда шкірка на зерні кукурудзи МСБГ; бік О», *личкувальник*, [личман] «ляпас», [ліччя] «морда, рило», [лицатий] «з великим, повним обличчям Ж, мордатий МСБГ», *лицевий*, *лицовальний*, *лицований*, *лицовий*, [личковий] «двосторонній (про тканину); дволикий (про людину)», *личкувальний*, [личний] «особистий» Ж, [личний] «акуратно зроблений», [лицувати] «білити; обдирати верхній шар побілки» МСБГ, *лицувати* «перешивати, перелицьовувати; [личити], [лицувати] «припасовувати; лицювати; бути до лица; перекручувати, робити з правди неправду», *личити* «гармонувати з зовнішністю, бути до лица; відповідати установленим правилам», *личкувати* «робити що-небудь зверху кращим; облицьовувати; [шліфувати]», *личкуватися* «маскуватися; [(з ким) ставати лицем до лица Ж]», [личкуватиси] «наряджатися, чепуритися» МСБГ, [безлічник] «безсоромник», *безлікий*, *безліций*, [безлічний] «безособовий; безсоромний», [вилицювати] «перелицьовати Г; вдарити по обличчю, дати ляпаса Ж», [виличківувати] «очищати шкіру від шерсті», [відлічка] «знак, відмітка», [відлічний] «відмінний від інших», [злічний] «порядний, пристойний, значний Ж; красивий, прекрасний», [злішний] «красивий, прекрасний», [залички] «бакенбарди» Ж, [залички] «дощана оббивка стін, складених з колод», [заличок] «щока» Ж, [залицьований] «обтягнений шиною (про колеса)», [наличман] «маска» Ж, [наличник] «накладна планка, що обрамляє вікна або двері», [налішник] «внутрішній обвід віконної рами» Л, [наличний] «зовнішній» Ж, [налично] «особисто» Ж, [на-лиці] «на лице, на правий бік» Ж, [облик] «об-

личчя; портрет» Ж, *облицюва́льник*, [облич] «обличчя; портрет» Ж, *обличітель* «викривач», [облички] «бакенбарди» Ж, *обліччя*, *облицюва́льний*, *облицьовува́льний*, *обличітельний* «викривальний», *обличкува́льний*, [облича́ти] «викривати» Ж, [перелицьовувати] «лицювати; пародіювати», [пóлік] «знак; личина» Нед, [полі́ка] «тс.» Нед, [пóликі́] (мн.) «вид вишивки на рукавах дівочої сорочки», *полі́чне* «речовий доказ», [полі́чник] «ляпас», *полі́ччя* «портрет, фотографія», *полі́чний*, [полі́шне] «речовий доказ» Пі, [прилі́ка] «відповідність, доречність, пристойність, порядність» Нед, [прилі́чка] «фізіономія; характеристика; колорит, забарвлення; вираз; кришка обкладинки» Нед, [прилі́чний] «доречний, відповідний, пристойний» Нед, [прилі́чати] «застосовувати; відповідно пристосовувати» Нед, [прилі́чкува́ти] «(у столярів) добре підігнати; приробити кришку обкладинки Нед»;— р. *лицо́* «обличчя; особа; зовнішня, верхня сторона; [щока]», бр. [лі́цо, лі́цо́] «обличчя», др. *лице́* «обличчя; щока; зовнішня сторона; перед», п. *лице́* «обличчя; щока; зовнішня сторона; [постать, вигляд]», ч. *лице́* «обличчя; (ст.) щока; *щелепа*; зовнішня сторона предметів», *лице́* «тс.», слц. *лице́* «щока; верхня сторона предметів, особливо плоских», вл. *лицо́* «щока; зовнішня сторона стіни; верхня сторона тканини», нл. *лицо́* «щока», болг. *лице́* «обличчя; зовнішня сторона; поверхня; особа; [портрет, фотографія]», мак. *лице́* «обличчя; особа; верхня сторона; образ; фотографія; [щока, шкіра]», схв. *лице́* «обличчя; щока; постать; особа; верхня сторона; (ст.) речовий доказ», слн. *лице́* «щока; обличчя; зовнішній вигляд; особа», стсл. *лице́* (род. в. *лицесе́, лица́*) «обличчя; щока; постать; зовнішній вигляд; особа; поверхня»;— псл. *лице́* (< *lic'o) «обличчя; щока; зовнішня сторона предметів; зовнішній вигляд; постать, форма; речовий доказ», очевидно, пов'язане з *likъ «обличчя», що збереглося у східнослов'янських і південнослов'янських мовах;— дальші генетичні зв'язки непевні; зіставлялося з прус. *laugnap* «щока» (< *laiknan), з ірл. *lecco*

(< *liknon) «те.» (Brückner 298; Trautmann 154; Bern. I 720; Machek ESJČ 331; Pedersen Kelt. Gr. I 159); безпідставно припускалося походження від гот. *leik* «тіло, плоть, труп» (Vaillant Gr. comp. II 1, 238; Uhlenbeck 261) або спорідненість з ним і з лит. *lygus* «рівний» (Торр 366; Uhlenbeck 261; Преобр. I 453).— Фасмер II 495—496, 506; Батожок АКД 16—22; Sławski IV 222—225; Holub—Lyer 287—288; Holub—Kop. 205; Schuster-Šewc 839; БЕР III 438—439; Skok II 300; Bezlej ESSJ II 139, 140; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 213—217.— Пор. *лик¹, лік¹*.

лицеді́й «актор; людина, яка вміє маскувати свої думки, вчинки», *лицеді́йство*, *лицеді́яти*;— р. болг. заст. *лицеді́й*;— книжне запозичення з старослов'янської мови; стсл. *лицедѣи* «лицемір; облудник, удавальник» утворене з основ іменника *лице́* «обличчя» і дієслова *дѣяти* «діяти, робити».— Див. ще *лице́, діяти*.

лице́мір, *лице́мірник* Ж, *лице́мірство*, *лице́мірити*, ст. *лицемѣръ* (XVI ст.);— р. болг. *лицемѣр*, др. *лицемѣръ*, п. ст. *licemiernik* (запозичення з ч. ст.), ч. *liceměrník*, ст. *liceměrník*, м. *лицемер*, *лицомер*, схв. *лицемер*, слн. *liceměg(eg)*;— книжне запозичення з старослов'янської мови; стсл. *лицемѣръ* вважається результатом видозміни давнішого **лицемѣнъ*, утвореного з основ іменника *лице́* «обличчя» і дієслова *мѣнити* «мінати» (букв. «той, хто змінює лице, дволичний») (пор. і лит. *veidmainys* «тс.»); друга частина зблизилася з *міра*; можливо, є калькою гр. *πρόσωπον* «обличчя» і *λήπις* «той, хто бере» від *λαμβάνω* «беру»; припускалась можливість впливу днн. *lthhazari* «облудник», *lthhazjan*, *lthhisōn* «судувати» (Mikl. EW 169; Jagić AfSlPh 20, 537; Meillet Études 232); висловлювалось припущення про первинність форми *лицемѣръ* (БЕР III 439—440; Karłowicz SWO 342).— Булаховський Вибр. пр. III 407—408; Нариси 126; Фасмер II 506; Преобр. I 461; Sławski IV 225—226; Brückner 298; Machek ESJČ 331; Holub—

Lyer 288; Holub—Kop. 205; Bezlaј ESSJ II 139; Bern. I 719; Matzenauer 55.— Див. ще **лице́**.

лиця́тися «залиця́тися, [кохатися], *лиця́ння* «залиця́ння», [підлиця́тися] «підлещуватися; залиця́тися Нед»;— зворотне утворення від *залиця́тися*, зумовлене його деетимологізацією і зближенням з *лице́*.— Див. ще **залиця́-тися**.

[**личма́н**] «металева прикраса, яку жінки носили на шиї; пастух овець; неохайний, нечепура Л; людина, яка когось суворо лає, картає О»;— р. [**личма́н**] «невелика ікона, яку носили на шиї; металева бляшка для лічби; жетон; дрібна монета; (мн.) ордени, медалі; сортувальник овець; старший пастух, що лічить овець при перевірці», [**личма́нний**] «який має хороший вигляд; гарний, з білим, чистим обличчям; гарний тільки зовні (про товар)», [**личма́нний**] «тс.», бр. [**личба́н**] «стара бронзова монета, яку носили на шиї»;— запозичення з польської мови; п. *liczman* (заст.) «металева бляшка для рахування; бляшка, що заміняє гроші при грі; той, хто лічить, рахує», [*liczban*] «бляшка, що заміняє гроші при грі» пов'язане з *liczyć* «лічити, рахувати» (пор. слц. [*licma*] у виразі [*ani liczmy*] «нічого»); менш обгрунтована думка (Потебня РФВ I, 262) про походження [**личма́н**] від свн. *leisten* «дотримуватися заповіді» і вторинне зближення з *лічити*.— Фасмер II 506; Sławski IV 242—243; Machek ESJC 268; Bern. I 720.— Пор. **лік**¹.

лиша́й¹ (назва ряду шкірних хвороб), [**лиша́р** Ж, **лиши́р**] «тс.», [**лишаюва́тий**] «хворий на лиша́й» Ж, [**лиша́й**] «пропуск у сівбі» Ник, [**лиша́й**] «тс.» тж;— р. **лиша́й**, бр. **лиша́й**, др. **лишаи**, п. *liszaj*, ч. *lišej*, [*lišaj*], ст. *lišěj*, слц. нл. *lišaj*, вл. *lišej*, болг. *lišей*, м. *lišaj*, схв. *lišaj*, слн. *lišáj*;— псл. *lišajъ* < **lišějъ*, похідне від *lixъ* «злий»; пор. р. [**лихо́й**] «хвороба шкіри, чиряк», [**лиша́й**] «зла людина; диявол, злий дух»; хвороба, очевидно, названа за своєю дією на шкіру, можливо, також у зв'язку з давніми віруваннями, що приписують хвороби дії злого духа; менш обгрунто-

вана думка про зв'язок з гіпотетичним коренем псл. **liš-* «червоно-жовтий» (Schuster-Sewc 851—852) або про спорідненість з гр. *λεηχήν* «лишайник» (Boisacq 567; Machek ESJC 336; Holub—Lyer 290).— Фасмер II 506; Преобр. I 461; Меркулова Этимология 1970, 197—199; Sławski IV 289—290; Brückner 300; Holub—Kop. 208; БЕР III 444—445; Skok II 308; Ильинский ИОРЯС 20/3, 111; Bern. I 724.— Див. ще **лихий**.

лиша́й² (бот.) «нижча рослина, тіло якої складається з гриба і водорості, Lichen, *Cladonia rangiferina* Hoffm. (Cetgaria)», **лиша́йник** «тс.; дзвоник шорсткі, *Campanula cervicaria* L. Мак», [**лиша́йці**] «лишайники» Ж;— р. **лиша́й**, бр. **лиша́й**, др. **лишаи**, п. *liszajec*, ч. *lišejník*, [*lišaj*], ст. *lišěj*, слц. *lišajník*, вл. *lišej*, нл. *lišaj*, болг. *lišей*, м. **лишај**, схв. **lišaj**, слн. **lišáj**;— псл. *lišajъ* (рослина), семантичне похідне від *lišajъ* (шкірна хвороба); назва зумовлена вживанням цих рослин для лікування шкірних хвороб.— Sławski IV 289—290; Mozyński KLS II 1, 214.— Див. ще **лиша́й**¹.

[**лиша́к**] (назва українця в горах в Угорщині);— похідне утворення від **лиш**; зумовлене вживанням слова **лиш**, очевидно, сприйманим як відмінна ознака в порівнянні з лемками, які вживають у цьому значенні слово **лем**.— Грінч. II 366.— Див. ще **лише́**.— Пор. **лемко**.

лише́ «тільки; ну бо», **лиш**, **лише́нь** «тс.»;— р. **лише́**, [**лише́нь**] «ледь, тільки що», др. **лише** «більше, крім, лише», схв. **lišej** «крім»;— псл. *liše*, початково порівняльний ступінь середнього роду від *lixъ* у значенні «зайвий»; форма **лише́нь**, очевидно, виникла з давнішого ***лише не** і пізніше зазнала переосмислення.— Фасмер II 507; Соболевский Лекции 95; Срезневский II 35; Zubatý St. a čl. I 1, 328.— Див. ще **лихий**.

лиши́ти «не взяти з собою; покинути, розлучитися; передати у спадщину; зберегти; перестати щось робити; позбавити», **лиша́ти**, **лиша́тися**, [**лиша́нка**] «жінка, що залишила свого чоловіка», [**лишинé**] «решта» Ж, **лишка** «ненарне

число; залишок», [лишинія] «залишок», лішок, [лішиній] «зайвий», [злішка] «решта; пропозиція ціни» Ж, [злішка] «решта», [злішиній] «зайвий», [злішнього] «занадто», залишити, залишок, залишиній «зайвий», [із-лішкою] «з лихвою» Ж, [налішиній] «зайвий», надлішок, надлішковий, облішити, полишити;— р. лиши́ть «відібрати, позбавити», бр. лішні «зайвий», др. лишити «позбавити», лишитися «бути позбавленим, залишити», п. заст. lizyć «позбавляти; залишити», lizyć się «втрачати; уникати; остерегатись», ч. lišiti «відрізняти», lišiti se «різнитись», ст. lišiti «звільняти, позбавляти», слц. lišit' «відрізняти, виділяти», болг. лишá «позбавити, забрати; [ошукати]», м. лиши «позбавити», схв. лішити «позбавити, відібрати; звільнити, визволити; пройти поруч, минути», слн. lišiti «позбавити», стсл. лишити «позбавляти», лишити са «бути позбавленим; залишатися збоку, сторонитися»;— псл. lišiti, lišo «позбавляти; залишати, минати», lišiti se «бути позбавленим, втрачати, залишатися без чого, залишатися збоку», похідне від lixъ (< *leik-so-) «який залишається, надмірний, зайвий; позбавлений, нецілий, пустий; малої вартості; бідний, злий»;— віддалено споріднене з лит. likti, liška «залишатися», гр. λείλω «залишаю», лат. relinquo (-lictus) «тс.», гот. leiþap «позичати», двн. lihan, нвн. leiþen «тс.»; іє. *leik^h- «залишати».— Фасмер II 505, 507; Преобр. I 460—461; Sławski IV 237—239, 294—295; Machek ESJČ 333; БЕР III 444; Bezłaj ESSJ II 140; Сирина ОЛА 1975, 35—55; Bern. I 718; Pokorny 669—670.— Пор. лихий.

[лішка¹] (зоол.) «лисиця, Canis vulpes L.», [лішка] «тс.» ДзУЗЛП, [лішачий] «лисячий»;— очевидно, запозичення з західнослов'янських мов; п. lizka «лисиця», ст. lizki «лисяче хутро», ч. вл. нл. liška «лисиця; лисяче хутро; хитра людина», слц. liška «тс.», полаб. lajskø «лисиця», як і м. лишка «хижий звір; хтось бридкий, огидний», виводяться з псл. *liška «самиця лиса», для пояснення якого припускається існування звукової форми псл. *lixъ

«лис», паралельної до lišъ (Brückner 299); існує також думка про походження з lišička шляхом спрощення і стягнення звуків (Machek ESJČ 336).— Дзєндзелівський УЗЛП 170; ДзАтл I 9; Sławski IV 291—292; Holub—Kop. 208.— Див. ще лис.

[лішка²] (бот.) «гриб лисичка, Cantharellus cibarius Fr.» ВеБ, [лишівка, лішка Мак, лишівка Мак] «тс.»;— результат перенесення запозиченої назви тварини [лішка] «лисиця», паралельного до перенесення назви укр. лисічка «тс.», або безпосереднє запозичення в ролі назви гриба з польської мови (пор. п. lizka, ч. liška, слц. liška «тс.») з тією ж мотивацією, що і в укр. лисічка «Cantharellus cibarius».— Sławski IV 293.— Див. ще лішка¹.— Пор. лисічка.

лішка³— див. лишіти.

лішка⁴— див. ліжка¹.

[лішки¹] (вигук для відгону телят);— не зовсім ясне; може бути пов'язане з [лічки] «тс.» або з лишіти.

лішки²— див. лисики.

[лишняк] «лісовий горіх; горіх, що випав з чашечки» Ж, Мак;— очевидно, результат видозміни давнішого *лісн'як (пор. [лісн'як] «лісове дерево»), зближеного з основою прикметника [лішиній] «зайвий».— Див. ще ліс.

ліштва «вишивка у вигляді прямої гладі; кайма; обшивка одягу (звичайно його нижньої частини); планка на прорізі вікна або дверей, наличник; [бокова планка на віці скрині], [ліштва] «обшивка нижньої частини спідниці зсередини» (Ме), [лиштвувати] «підшивати лиштву» Ж, [залиштвник] «залізна смуга, що охоплює лиштву на скрині»;— р. [лиштвá] «планка; підкладка під поділ плаття; вишивка на кінцях виробу», бр. ліштва «накладна планка; підшивка», п. listwa «планка; тасьма; виступ, край», [lisztwa] «тасьма», ч. слц. lišta «планка; багет»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. lIste (нвн. Leiste) «край, борт, рубець» споріднене з дісл. lIsta, снн. дангл. lIste, англ. list «межа, бар'єр, перегородка, край», далі з алб. l'eo «піднятий край ділянки землі».— Шелудько

37; Richhardt 73; Фасмер II 507; Sławski IV 287—288; Machek ESJČ 336; Holub—Lyer 290; Holub—Kop. 208; Bern. I 724; Kluge—Mitzka 435; Klein 896.— Пор. **ліства**.

[лищак] (бот.) «первоцвіт, *Primula auricula* L.» Мак;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [łyszczak] «тс.» е похідним від *łyszczec* «блищати», що відповідає укр. [лища́ти]; назва пояснюється тим, що вода, дистильована з квітів цієї рослини, надає тілу гладкості і краси.— Sławski V 433.— Див. ще **лиск**.— Пор. **лищіяця**².

[лищіяця¹] (ент.) «блищанка, *Nitidula*» Ж;— п. *łyszczukowate* «*Nitidulidae*, родина хрущів»;— похідне утворення від **лиск**, [лища́ти]; назва зумовлена тим, що тіло комахи відливає металевим блиском.— Горностаев 143—144.— Див. ще **лиск**.

[лищіяця²] (бот.) «лищія, *Gypsophila* L.» Ж, *лищіяця*;— р. [лыщіяца], п. *łyszczycza* (ст.), *łyszczec*, вл. *lyščica* (з п.?) «тс.»;— псл. *lyščica*, похідне від *lyskъ* «блиск»; назва зумовлена яскравим кольором квітів лищії.— Sławski V 435; Schuster-Šewc 794.— Див. ще **лиск**.— Пор. **лищак**.

ліана «витка кущова або деревна рослина»;— р. болг. *лиана*, бр. *ліяна*, п. ч. слц. вл. *liana*, схв. *лијана*, слн. *liāna*;— запозичення з французької мови; фр. *liane* походить з давнішого *liagne*, що являє собою результат контамінації фр. *viogne* (з лат. *vīgnum* «калина», яке не має певної етимології) і фр. *lier* «зв'язувати», в основі якого лежить лат. *ligo*, -āre «зв'язувати», споріднене з снн. *līk* «стрічка», псл. *ligati* «в'язати», укр. *лига́ти*.— СІС² 488; Sławski IV 217; Kopaliński 572; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 204; БЕР III 386; Dauzat 435; Kluge—Mitzka 438; Walde—Hofm. I 800.— Див. ще **лига́ти**.— Пор. **альянс**, **ліга**, **ліга́тура**.

ліберал, **лібералізм**, **ліберальництво**, **ліберальний**, **ліберальствуючий**, **ліберальничати**;— р. болг. м. *либерал*, п. *liberał*, ч. слц. *liberál*, вл. *liberalizm*, *liberalny*, схв. *либѣрѧл*, слн. *liberá-(e)s*;— запозичення з західноєвропейських мов; фр. *libéral*, н. *Liberále*,

англ. *liberal* походять від лат. *liberālis* «стосовний до свободи; вільний; благородний, щедрий», похідного від *liber* «вільний, незалежний», яке зводиться до іе. **leudhero-s* «вільний; належний до повноправних членів племені», похідного від **leudho-*, **leudhi-* «народ», що лежить також в основі псл. **ljudъje*, укр. *люди*.— СІС² 488; Sławski IV 219; Kopaliński 572; Holub—Lyer 287; Klein 885; БЕР III 387; Walde—Hofm. I 791—792.— Див. ще **люд**.

ліберія (заст.) «царський одяг; ліврея; однаковий одяг шляхти, що служила при дворі даного магната», [ліберія] «ліврея» Бі;— р. [либѣрия] «челядь; вид одягу», п. *liberia* «ліврея; (ст.) одяг придворних; придворні, одягнені в спеціальний одяг», ч. ст. *liberie*, *libraj*, [liberaj] «спеціальний одяг служби», слц. ст. *libéria*, слн. [liberia] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. [Lib(e)rei] «спеціальний одяг для служби» через посередництво романських мов (ісп. *librea*, фр. *livrée*) зводиться до слат. *liberare* «давати, доставляти»; початкове значення «видане для служби вбрання».— Richhardt 74; Фасмер II 492; Sławski IV 219—220; Brückner 298; Kopaliński 572; Karłowicz SWO 342; Machek ESJČ 337; Matzenauer 241.— Пор. **ліврѣя**.

ліберті «сорт блискучої шовкової або напівшовкової тканини»;— р. *либерті*, бр. *либерці*, слц. *liberty* «тс.»;— походить від англ. *liberty* «свобода», пов'язаного з лат. *liber* «вільний».— ССРЛЯ 6, 210; — Див. ще **ліберал**.

лібѣць — див. **лібати**¹.

[лібра] «міра паперу» Ж;— п. *libra* «те.; (ст.) одиниця ваги; грошова одиниця; міра аптекарська», ч. слц. ст. *libra* «одиниця ваги, фунт», болг. заст. *лібра* (міра ваги), схв. *либра* «грошова одиниця; давня міра ваги, фунт; міра аптекарська», слн. *libra* «фунт, одиниця ваги; давня грошова одиниця»;— запозичення з латинської мови; лат. *libra* «вага, фунт, терези» не зовсім ясне; припускається, що разом з гр. сіц. *λίτρον*, дор. *λίτρᾶ* «тс.» воно похо-

дить від форми *l̥r̥ga якоїсь мови Середземномор'я.— СІС² 489; Sławski IV 221; Kopaliński 573; Machek ESJĈ 330; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 205; БЕР III 388; Bern. I 717; Klein 886; Walde—Hofm. I 795—796.— Пор. літра¹, літр.

лібретто «словесний текст великого музично-вокального твору; план сценарію балету або кінофільму; короткий виклад змісту опери, балету»;— р. *libretto*, бр. *librèta*, п. *libretto*, ч. слц. вл. *libreto*, болг. м. *либрето*, схв. *либрето*, слн. *librèto*; — запозичено з італійської мови; іт. *libretto* «лібретто, книжечка» є демінутивним утворенням від *libro* «книга», що походить від лат. *liber* «тс.» (початково «внутрішня кора дерева», звідки «текст, написаний на ній; сукупність листків для писання; книга»), спорідненого з лит. *libà* «дошка», прус. *libbo* «тс.», псл. *libъ*, укр. *луб*.— СІС² 489; Фасмер II 493; Kopaliński 573; БЕР III 388; Holub—Lyer 287; Bern. I 741; Klein 886; Mestica 866—867; Walde—Hofm. I 790—791.— Див. ще *луб*.

лібуц (орн.) «чайка, чибіс, *Vanellus vanellus* L. Шарл; *Vanellus cristatus* ВеНЗн, ВеУг», [*либуц*] «тс.» тж;— як і рум. *libuț*, запозичення з угорської мови; уг. *libuc*, *libucz* вважається назвою звуконаслідувального походження, паралельною до *bibic* «тс.», що виникла з імітації пронизливого крику птаха подібно до аналогічних назв в інших європейських мовах (пор. укр. *чібіс*, [*кіба*], р. *чібис*, н. *Kiebitz*, англ. *peewit*, швед. *vira*); вважається також результатом контамінації *bibic* «чибіс» і *liba* «гуска», яке не має певної етимології (Тамás 501).— ВеНЗн 23; MNTEsz I 293—294, II 767.

лівантіна «клизма» МСБГ;— результат видозміни форми [*леватіва*] «тс.» Sławski, запозиченої разом з бр. [*леватіва*] з польської мови; п. *lewatywa*, [*lawatywa*, *limatepa*] «тс.» є науковим терміном, утвореним під впливом фр. *lavement* «тс.; миття», англ. *lavement* «промивання, клизма» на основі слат. *lavativus* «для миття», що зводиться до лат. *lavare* «митися, полоскати».—

Sławski IV 188; SW II 696; Klein 871.— Див. ще *лаванда*.— Пор. луг².

лівер¹ «істівні нутроші забитої худоби», *ліверний*;— р. *лівер*, бр. *лівер*;— запозичення з англійської мови; англ. *liver* «печінка» споріднене з слн. гол. дат. шв. *lever*, дісл. *lifr*, нвн. *Leber i*, далі, з вірм. *leagd* «тс.», а також, можливо, з гр. *λίπαρος* «маслянистий, жирний».— СІС² 489; Фасмер II 493; Преобр. I 451; Mikl. EW 171; Matzenauer LF 9, 213; Skeat 298; Klein 899; Jóhannesson 737; Vries II 355.— Пор. ліпнути.

лівер² «знаряддя для переливання рідини; ручний насос, яким перекачують рідину; [машина з коловоротом і гвинтом для піднімання воза при змазуванні], [*лівар*] «журавель, підйомний кран» О, [*лівар*] «міцний довгий дрюк; домкрат» МСБГ, [*ліварковий*] Ж;— р. *лівер* «знаряддя для переливання рідини, насос», [*лівер*], бр. *лівер*, [*лівор*] «тс.», п. *lewag* «важіль; знаряддя для переливання рідини; знаряддя, яким товчуть просо», заст. *liwar*, [*liwar*] «важіль», [*liwor*] «знаряддя для переливання рідини», слн. *lever* «важіль»;— очевидно, запозичення з англійської мови; англ. *lever* «важіль» через фр. ст. *levéour* зводиться до лат. *levātōr(em)* букв. «підйомник», похідного від *levāre* «підіймати» (СІС² 489; Фасмер II 493); існує також думка про запозичення слова через посередництво польської мови з середньолатинської; слат. *levārius*, *leverius* «вживаний для піднімання; важіль» є похідним утворенням від лат. *levāre* «підіймати», пов'язаного з *levis* «легкий», спорідненим з псл. *льгъкъ, укр. *легкий*.— Преобр. I 457; Richhardt 74; Sławski IV 187; Brückner 297; Karłowicz SWO 341; Mikl. EW 841; Matzenauer 240.

ліверант (заст.) «баришник», [*ліверунок*] «постачання» Ж, [*ліверувати*] «постачати» Ж;— р. ст. *ливерант* «постачальник (для війська)», п. [*liw(e)rant*] «постачальник, зокрема для війська», ст. *liwergować* «займатися постачанням, зокрема для війська», *liwrgować*, [*liberować*, *lubergować*] «тс.», ч. ст. *lif(e)rant* «постачальник», слц. *liferant*,

м. *лиферант*, схв. *лифѣрант*, слн. *liferánt* «тс.»;— запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво польської; пор. пізніші прями запозичення з німецької мови [*ліфрати*] (заст.) «спускати колоди» О, [*ліфрунок*] «спускання колод» О; н. *Lieferánt* «постачальник» є похідним від *liefern* «доставляти, вручати», джерелом якого є слат. *liberare*, *liverare* «передавати, доставляти», *liberāre* «звільнити, полегшити», похідне від лат. *liber* «вільний»; джерелом укр. [*ліверунок*, *ліверувати*] є відповідно н. *Lieferung* «постачання» і *liefern* «постачати»; припускається посередництво п. ст. *liwegunek* «постачання», зокрема примусове для війська», [*liwegunek*, *liwunek*] «тс.», п. ст. *liwerować* «займатися постачанням, зокрема для війська».— *Sławski* IV 310—311; *Koraliński* 579; *Holub—Lyer* 288; *Kluge—Mitzka* 441.— Див. ще *ліберал*.

[ліверуватись] «іхати човном з напнутими парусами назустріч вітру» Берл;— неясне; можливо, результат видозміни слова *лавірувати*, зумовленої впливом слова *клівер* «вид паруса».

лівий¹ СУМ, Ж, [*лівий бік*] «спід, нижня сторона (вишивки)», [*лівийці*] «лівша» Л, [*лівийці*, *лівийці*] «тс.» Л, *лівак* «опортуніст, що прикривається революційними фразами; той, хто використовує робочий час для додаткових підробітків; ліва рука О; лівша; віл або кінь, що на оранці ходить попід борозною на Ник], [*лівака*] «лівша» МСБГ, [*лівас*] «тс.» ВЕНЗн, *лівацтво*, [*ліваці*] (згруб.) «лівша» МСБГ, [*лівачка*] «жінка-лівша; хата по лівий бік від сіней (у гуцулів)», [*лівацтан*] «лівша» О, *лівизна*, *лівіяця* «ліва рука; лівий бік Ж; низина на лівому березі річки Ч], *ліві* «прихильники радикальної політики», [*лівійці*] «лівша О; незграбний Ж», [*лівійці*] «низина на лівому березі річки Ч, [*ліваці*] «лівша» О, ВЕНЗн, [*лівийці*], *лівія*, [*лівія*] «тс.», *лівіти*, *лівішати*, *лівіа*, *лівіа*, *наліва*, *уліва*;— р. *лѣвий*, бр. *лѣвы*, др. *лѣвыи* «лівий; неправий, злий», п. *lew*у «лівий; незаконний», ч. *levý* «тс.; неправильний», слц. *l'avu* «тс.», вл. нл. *lěwu* «лівий», полаб. *levě* (*lěva*), болг. *ляв*, м. *лев*,

[*ляв*], схв. *lǫjevǫ*, [*lǫvi*, *lǫvī*], слн. *lěv*, стсл. *lǫvъ* «тс.»;— псл. *lěvъ* «лівий, неправий, несправедливий, фальшивий, злий»;— споріднене з лат. *laevus* «лівий; скривлений, схилений до землі», гр. *λαίος* (< **λαίφός*) «лівий», лит. [*lǎivóti*] «робити вигини, викручувати»; іе. **laico-*, можливо, з первісним значенням «кривий, викривлений» (пор. розвиток семантики антонімічного псл. *ргавъ* «правий» від «прямий», а також схв. [*kriv*] «лівий» при *крів* «кривий; винний; фальшивий»).— *Фасмер* II 473; *Иванов—Топоров* Слав. сем. системи 91—98; *Преобр.* I 485; *Sławski* IV 190—191; *Brückner* 297; *Machek* ESJČ 329; *Holub—Lyer* 286; *Holub—Kor.* 203; *Schuster—Šewc* 834—835; *БЕР* III 586—587; *Младенов* 282; *Skok* II 299; *Bezlej* ESSJ II 137; *Мартынов* Язык 73; *Bern.* I 714—715; *Stang* 32; *Trautmann* 148; *Walde—Hofm.* I 750—751; *Ernout—Meillet* I 338; *Frisk* II 73; *Pokorny* 652.

[лівий²] «привільний» О, [*лівійці*] «слабий, легкий, незв'язаний; рідкий; втомлений Ж; недостатньо туго спрядений Ме, Кур], [*лівійці*] (кому) «піддаватися, поступатися; слабнути Ж; попускати, робити вільнішим О», [*лівко*] «слабо; вільно, просторо» О, [*лівійці*] «зробити легким, ослабити, слабо зв'язати» Ж, [*лівійці*] «полегшити, ослабити, пом'якшити» Ж, [*лівійці*] «заспокійливий; такий, що пом'якшує, полегшує» Ж;— ч. *levný* «помірний, стриманий, дешевий», *levití* «пом'якшувати, стримувати», *levěti* «ставати помірним, стриманим», слц. [*l'avny*, *levny*] «помірний, м'який», [*levnit'*];— споріднене з лит. *lǎiju*, *lǎviau*, *lǎuti* «перестати (щось робити)», лтс. *l'auju*, *l'avu*, *l'aut* «дозволяти», *l'auti-s* «піддаватися», прус. *au-laūt* «вмирати», гот. *lewjan* «зраджувати», *lew* «нагода, привід»; іе. **leu-* «ослабити».— *Machek* ESJČ 329; *Holub—Lyer* 286; *Holub—Kor.* 203; *Куркина* Этимология 1973, 42—43; *Петлева* Этимология 1983, 46—47; *Bern.* I 715; *Pokorny* 682—683; *Stang* 32.

[лівку́т] «лівша», [*лівку́тник*] «тс.; незграбний Ж», [*лівку́том*] (присл.) «лівою рукою»;— результат контаміна-

ції слів *лізак*, *лівіа* і [*манькут*] «лівша», [*майкут*] «тс.».— Див. ще *лівій*¹, *манькут*.

лівр'єя «формений одяг для швейцарів, лакеїв та ін.»;— р. болг. *ливр'єя*, бр. *ліур'єя*, ч. слц. *livřej*, вл. *liwreja*, м. схв. *ливр'єја*, слн. *livréja*;— запозичення з французької мови; фр. *livrée* «одяг, що надається князями слугам» пов'язане з *livrer* «видавати, вручати», яке походить від лат. *libero* «звільняю, віддаляю, захищаю, даю», пов'язаного з *liber* «вільний».— СІС² 489; Фасмер II 494; Sławski IV 220; Machek ESJC 337; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 209; БЕР III 392; Dauzat 440; Gamillscheg 574; Walde—Hofm. I 791.— Див. ще *ліберал*.— Пор. *ліберія*.

ліга «об'єднання окремих осіб, організацій, держав; асоціація»;— р. болг. м. схв. *ліга*, бр. *ліга*, п. ч. слц. вл. нл. *liga*, слн. *liga*;— запозичення з французької мови; фр. *ligue* через іт. ст. *liga* «тс.» і слат. *liga* «зв'язок» походить від лат. *ligo*, *ligare* «зв'язувати», спорідненого з псл. *ligati* «тс.», укр. *лигати*.— СІС² 489; Sławski IV 249—250; Kopaliński 574; Holub—Lyer 288; Dauzat 437; Walde—Hofm. I 800.— Див. ще *лигати*.— Пор. *альянс*, *ліана*, *лігатура*.

[*ліга*] «бричка» Ж;— неясне; можливо, зводиться до н. *liege* «кушетка, шезлонг», похідного від *liegen* «лежати».

лігатура «зображення одним письмовим знаком двох або кількох літер»;— р. болг. схв. *лигатура*, бр. *лігатура*, п. ч. вл. *ligatura*, слц. слн. *ligatura*;— через посередництво німецької мови (нім. *Ligatur*) запозичено з середньолатинської; слат. *ligatura* «зв'язування, поєднування» походить від лат. *ligo*, *ligare* «зв'язувати, скріплювати», спорідненого з псл. *ligati* «тс.», укр. *лигати*.— СІС² 489; Kopaliński 574; Sł. wug. obcsyń 429; Holub—Lyer 288; БЕР III 394; Walde—Hofm. I 800.— Див. ще *лигати*.— Пор. *альянс*, *ліана*, *ліга*.

лігвице, *лігвісько*, *лігвб*, *лігма*, *лігбо*— див. *лежати*.

[*лігерка*] «вид верхнього жіночого миського одягу»;— неясне.

лігроїн «один з продуктів перегонки нафти»;— р. болг. *лигроїн*, бр. *ліграїн*, п. *ligroina*;— запозичення з західноєвропейських мов; англ. *ligroin(e)*, фр. *ligroïne*, н. *Ligroin(e)* етимологічно неясні.— СІС² 490; Klein 889.

лід «замерзла вода», [*лед*] «грудка кам'яної солі» МСБГ, *леден'єць* «прозора тверда цукерка», [*ледіна*] «донний лід» Ж, [*ледіця*] «грудка кам'яної солі» МСБГ, [*ледіця*] «ожеледиця», [*ледіщице*] «льодяне поле; глетчер» Ж, [*ледівка*] «ожеледиця, льодяні бурульки на деревах; кам'яна (кристалізована) сіль», [*ледівня*] «погріб з льодом, у якому зберігають продукти» Ж, [*леднік*, *ледніця*] «тс.» Ж, [*ледов'єць*] «глетчер; гострий гвіздок для підковування коня на зиму» Ж, [*ледовиско*] «льодяне поле; глетчер» Ж, [*ледовіця*, *ледовище*] «тс.» Ж, [*ледовня*] «льох з льодом; холодна кімната» МСБГ, [*ледянка*] «ожеледиця; льодяні бурульки на деревах; кам'яна (кристалізована) сіль», [*лідніця*] «погріб з льодом», [*лодбк*] «фігура з льоду, на якій спускаються з гори або катаються, як на санках» Ва, [*льод*] «лід», [*льодіна*] «крижина; шматок, брила льоду», [*льодіця*] «ожеледь Мо; льодохід; куски поламаного льоду при його скресанні» Дз, [*льодівка*] «ожеледиця; льодяні бурульки на деревах; кам'яна кристалізована сіль», [*льодніця*] «погріб з льодом», *льодовік* «скупчення великих мас льоду; глетчер», [*льодовіця*] «ожеледь» Ник, *льодовник* «погріб з льодом», *льодовня* «тс.», *лодбк* «напій з медом і спиртом, який п'ють охолодженим», *льодянік* «прозора тверда цукерка», *леденістий*, [*ледістий*] «льодяний; покритий льодом» Ж, [*ледоватий*] «льодяний, морозний» Ж, [*ледовій*] «з льоду» Ж, [*ледяний*] «тс.», *льодістий* «з великою кількістю льоду; дуже холодний», [*льодоватий*] «льодяний, морозний» Ж, *льодовій*, *льодовітий* «льодистий», *льодяний*, *леденіти* «пронизувати холодом; холодити, морозити», *леденіти* «перетворюватися в лід або покриватися льодом; ціпеніти», [*ледоватіти*] «тс.» Ж, [*заледа*] «льодова кора» Я, *заледенілий*, [*оледіця*] «ожеледь», *обледенілий*, *підлідний*, *підльодний*, *підльодвий*, *під-*

льодовиковий, [поледіця] «ожеледця; дощ з крупою Нед; ожеледь, сніг на дереві ВеУг», [поледівка] «ожеледця», [поледівця] «тс.», [прилідок] «тонкий лід» Нед; — р. бр. *léd*, др. *ledъ*, п. вл. *lód*, ч. полаб. *led*, слц. *l'ad*, нл. *lod*, ст. *led*, болг. *лед*, м. *лед* «лід, мороз», схв. *лéd* «лід; град», слн. *léd*, стсл. *ледъ* «лід; холод, мороз»; — псл. *ledъ* «замерзла вода; [мороз; град]»; — споріднене з лит. [*ledùs*] «лід», [*lėdas* «тс.», [*ledaī* (мн.) «град», лтс. *lėdus* «лід», прус. *ladis* (< **ledas*) «тс.»; можливо, пов'язане з ірл. *ladg* «сніг». — Критенко Вступ 517; Фасмер II 474; Преобр. I 444; Sławski IV 339—340; Brückner 301; Machek ESJĀ 324; Holub—Lyer 283; Holub—Kop. 200; Schuster-Sewc 856; БЕР III 343—345; Младенов 271—272; Skok II 283—284; Bezlaĵ ESSJ II 130; ЭССЯ 14, 91—92; Bern. I 699; Mikl. EW 162; Trautmann 154; Fraenkel 350; Топоров IV 411—414.

[лідві] «стегна» Ж, [лідвиці, ледвиці] «тс.» Ж, [лідвэйний] Ж, [лідвічний] Ж; — очевидно, запозичення з чеської і словацької мов; ч. заст. *ledví* «стегна; попереk; (перен.) нутроші», слц. *l'advie* (заст.) «попереk; (перен.) нутроші», *l'advu* (заст.) «нирки», *l'advu* «нирка», *ladvenica* «тс.» відповідають р. ст. *лядвевя* (мн.) «попереk; промежина; стегно», з яким пов'язані р. *ляжка* «стегно», *лядвенец* (бот.) «лядвенець». — Див. ще *лядвенець*.

лідер, лідерство, лідірувати; — р. болг. схв. *лідер*, бр. *лідэр*, п. *lider*, ч. слц. *leader*, слн. *līder*, *leader*; — запозичення з англійської мови; англ. *leader* «керівник, ведучий» є похідним утворенням від *lead* «вести», спорідненого з свн. *leiten*, днв. *leiten*, *leittan*, нвн. *leiten* «тс.». — СІС² 490; Sławski IV 249; Koralinski 562; Sl. wug. obsyuch 428; Holub—Lyer 283; Klein 873. — Див. ще *лейтмотів*.

Лідія (жіноче ім'я), *Ліда*, ст. *Лудя* (1627); — р. болг. *Лидия*, бр. *Лидзія*, ч. *Ludie*, слц. *Lýdia*, м. *Лидија*, схв. *Лидија*, слн. *Lidija*; — запозичення з грецької мови; гр. *Λυδία* утворене на основі прикметника *Λυδῖος* «лідійський» (букв. «лідійка, уродженка Лідії, місце-

вості в Малій Азії»). — Сл. вл. імен 244; Петровский 142; Спр. личн. імен 506; Кпаррová 248; Суперанская 88; Илчев 303; Constantinescu 95.

[ліж] «лисіна» Ж; — неясне.

[ліжкі] «лужки» Кур; — очевидно, фонетичний варіант форми *лужкі* (< псл. **lǫžьk-*), аналогічний до *дїбрѡва* (замість *дуброва* з **doβr-*), *зámіж* (замість *замуж* із за *možь*). — Див. ще *луг*¹.

ліжко, ліжма, ліжнік, ліжніця — див. *лежати*.

лізти «пересуватися по поверхні всім тілом, плазувати; повільно йти; підійматися по чому-небудь угору або спустатися вниз», *лізиво* «вид вірвовочної драбини», [лізтвіна] «драбина» Ж, [лізтніця] «тс.» Ж, [лізтвічка] «гвинтові сходи» Ж, [лізунка] «гадюка» О, [влізтися] «вміститися, ввійти» Ме, [влізатися] «тс.» Ме, [влізливець] Ж, *влізливий* «надокучливий, набридливий», *вілізлий*, *злізати*, *залізати*, [зліз] «зайда, заброда» Ж, [заліза (ч. р.), залізка (ж. р.), заліз (ж. р.)] «тс.» Ж, [залізло] «завізно» Ж, [полізун] «який повзає на колінах» Нед, *розлізлий*, *улізливий* «влізливий»; — р. *лезть*, бр. *лезць*, др. *лѣзти*, п. *leżć*, ч. *lězti*, слц. *liezt'*, вл. нл. *lězc* «лізти; іти», полаб. *lezě* «повзе; дряпається нагору», болг. [*лѣзя*] «лізу; йду», м. [l'az'a] «лазитъ» (про дитину), схв. ст. *lǫžesti*, *lǫžiti*, слн. *lěsti*, стсл. *излѣсти*, псл. *лѣсти*, *лѣзж*; — псл. *lězti*, *lězq* «лізти, повзти», пов'язане з *laziti*; співвідношення псл. *ě*: *a* відбиває чергування *ie*. *ē*: *ō*, але в даному разі могло розвинути і вторинно; — споріднене з лтс. *ležāt* «зсуватися», *ležiūt* «іти дуже повільно, волочитися», *lėžēt* «повільно йти, підкрадаючись», *lėzens*, *lėzns*, *lėzs* «плоский, рівний», прус. *līse* «повзе», можливо, також з дісл. *lāgr* «низький», *lāgja* «робити низьким, ставати низьким; опускати; задовольняти (спрагу); заспокоюватися», свн. *laege* «плоский», англ. *low* «низький»; *ie*. **leǵ-*, можливо, тотожне з **leǵ-* «збирати» (гр. *λέγω*, лат. *lego* «тс.») або *ie*. **leǵh-*, **leǵh-*, можливо, пов'язане з **legh-* «лежати». — Фасмер II 476—477; Sławski IV 192—193; Brückner 297;

Machek ESJĈ 329; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 204; Schuster-Sewc 835; БЕР III 348—349; Младенов 269; Skok II 278; Bezlaj ESSJ II 136; Bern. I 715—716; Мельничук Этимология 1984, 144; Trautmann 216; Fraenkel 349; Pokorny 660. — Див. ще *лазити*. — Пор. *лежати*.

лії, лійка, ліквіна, ліквінице, ліквіватий, ліїний, ліїнік, ліїня — див. *ліїти*.

[*ліїці*] «віжки», [*ліци, ліца*] «тс.» Ж; — р. [*лейцы*], бр. *лейцы*, п. *lejs*, мн. *lejsa*, [пес, леса, іс, ліса, лус, лейска, лєска, ліска], ст. *les*, *lijes*, ч. [*lácaly, lácsary*], слц. [*līace, līadze, lecel*], полаб. [*lajcar*]; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. *Léit-seil* (свн. *leitseil*, снн. *leide-sēl*) «тс.» складається з основ дієслова *leiten* «вести, керувати» і іменника *Seil* «канат, віршовка» (свн. *seil*), спорідненого з снн. днн. дфриз. *sēl*, гол. *zeel*, дангл. *sāl*, англ. *sole*, дісл. *seil* «тс.» — Шелудько 37; Richhardt 74; Sławski IV 122—123; Brückner 293; Machek ESJĈ 316; Holub—Lyer 278; Bern. I 699; Mikl. EW 164; Kluge—Mitzka 435, 700. — Див. ще *лейтмотів*. — Пор. *лідер, лбція*.

*лік*¹ «лічба; результати підрахунків; [число, кількість; велика кількість Ж]», [*ліка*] «тс.» Ж, [*личба*] «лічба» Ж, Бі, *личба, лічення, лічійка, лічійник, лічійник*] «той, хто рахує», *лічіння, лічений* «дуже малий кількісно», *лічійлийний, лічма*] «ліком», [*личбувати*] «рахувати» Ж, *лічїти* «рахувати; враховувати; вважати», [*личїти*] «тс.» Ж, О, [*безлічча*] «незліченність» Я, *бєзліч* «дуже велика кількість», *бєзліч* «тс.», [*бєзлічно*], *вилічувати* «підраховувати; відраховувати; вираховувати», *відлік, відліч* «віднімання», *відлічений, залік, заліковий, налічувати, налічений* «який існує у великій кількості», *недблік* «недогляд; дефект; відсутність належної кількості», [*недоліку*] «приблизно» Ж, *недолічуватися, недоблік, незлічений* «незчислений», *незлічїмий, незлічний* Ж] «тс.», [*незліченне*] «незліченно», [*незлічено*] «тс.», [*неполічїмий*] «незлічений» Ж, *облік, [обліч]* «розрахунок», *обліквєць, обліквувати* «вести облік»,

облікувати (док.) «підраховувати; визнати», *облічувати* «підраховувати кількість; обраховувати», *облічуватися* «розраховуватися», *перелік, [переліка]* «підрахунок; переключка» Ж, *перелічувальний, переоблік, [полічати]* «вміщувати» Пі, [*рбзлік*] «розрахунок» НеД, *розлічувати, розлічуватися* «підраховувати, лічити», [*уличити*] Вел; — запозичення з польської мови (звуків форми з *ли* можуть бути власними, успадкованими з праслов'янської мови); п. *лік* «кількість», як і р. [*лик*] «лічба, число», бр. *лік, лічїць*, др. *ликъ* «лічба, кількість», ч. [*ličit, ličit'*] «рахувати», слц. ст. *ličit'*, вл. *ličić*, нл. *licus* «тс.», зводиться до псл. півн. [*likъ*] «рахунок», [*ličiti*] «рахувати», пов'язаних, очевидно, з псл. *ličiti* «формувати, оздоблювати; бути видимим, бути подібним», яке збереглося в укр. *лічїти* «бути до лиця», р. ст. і діал. *личїть* «лишовати, гляншовати, полірувати», ч. *ličiti* «малювати, прикрашати; описувати; [білити]», слц. *ličit'* «малювати; живо оповідати, [білити]», болг. *лича* «бути видимим, впадати в очі; бути подібним; [оголошувати]», м. *личи* «оздоблювати, бути подібним, відповідним; бути до лиця; розголошувати», схв. *лічїти, лічїм* «бути подібним», [*ličiti, ličit'm*] «кричати, оголошувати; продавати на аукціоні; малювати, оздоблювати; фарбувати; білити», ст. «формувати», слн. *ličiti* «поліпшувати, оздоблювати, полірувати, малювати», стсл. *личити* «оголошувати»; від первісного значення «робити знак, робити видимим» розвинулось значення «рахувати», далі «розповідати»; не зовсім ясне генетичне співвідношення з лит. *lykioti* «рахувати; робити на чомусь знаки», лтс. *likti* «домовлятися, погоджуватися на торзі», яке пов'язується також з лат. *licere* «бути виставленим на продаж», *liceri* «торгуватися», *licet* «можна, годиться». — Фасмер II 496; Преобр. I 452—453; Sławski IV 245—246, 253—254; Brückner 299; Schuster-Sewc 840—841; БЕР III 441—442; Skok II 300; Bern. I 720—721; Mikl. EW 169; Matzenauer LF 9, 203; Walde—Hofm. I 797; ЭССЯ 14, 191—192. — Див. ще *лицє*.

лік² «ліки», [ліка] «тс.» Ж, лікар СУМ, Ж, [лікарєнко] «син лікаря», [лікарішка] (знев.) Ж, [лікарівна] «дочка лікаря», лікарка СУМ, Ж, [лікарник] «аптекарь» Пі, Ж, [лікарніцтво] «аптекарське заняття» Ж, [лікарниця] «аптека» Пі, лікарня «лікувальний заклад; [аптека Ж]», [лікарство] «медицина» Г, Ж, лікарство «ліки», [лікарчік] (знев.), лікарша «дружина лікаря», ліки, [лікі] «вилікування, одужання» (Ме), [лічєбне] «плата за лікування» Ж, [лічєбниця] «лікарня» Ж, лічєць (заст.) «лікар», лікарняний, [лікарствєнный] «цілющий», лікарський, лікарський «який має лікувальні властивості», лікувальний, [лічєбний] «лікувальний» Ж, [лічєний] «лікований; той, хто лікується МСБГ», лікарювати, лікувати, лікуватися, лічити «лікувати», лічитися, вилікований, злікувати «вилікувати», злічити «тс.», залікувати «загоїти, вилікувати; неправильно лікуючи, довести до смерті», невилікований, підлікар «фельдшер», підлікувати, [полік] «вилікування, виправлення» Пі, [поліч] «лікування» Нед, перелікуватися «полікуватися більше, ніж слід; заподіяти собі шкоду зайвим лікуванням»;— р. [лека] «лікування, ліки», [лєко] «ліки», лєчїть, бр. лєкі «ліки; [лікування]», др. лѣковати, п. lek, leki, lēk, lik, lyki, ч. lék «ліки», ст. «чаклунський лікувальний засіб», слц. lēk «ліки», вл. lēk, болг. м. lek, схв. lējek, lēk «тс.», слн. lēk «ліки; талісман», стсл. лѣчька;— псл. lēkь «ліки, лікування», lēciti «лікувати»;— очевидно, запозичення з германських мов; гот. lēkeis «лікар», двн. lāhhi «тс.», гот. lēkinōn «лікувати», двн. lāchinōn «тс.», можливо, споріднені з гр. λέγω «збираю; рахую; говорю», лат. lego «збираю; читаю; виголошую» (пор. свн. lāchepen «замовляти хворобу», lāchepēge «чарівник, знахар, який замовляє хворобу»); германські слова виводяться також з кельтських мов (пор. дірл. ltaig, род. в. lega «лікар»); заперечення германського походження слов'янських слів і розгляд їх як здавна успадкованих, споріднених з лат. loquo «говорю», гр. ληέω «кричу» (Младенов 282; Skok II 296; пор. також Мартинов Сл.-герм.

взаимод. 210) і з наведеними словами германських мов (Schuster-Šewc 822—823) видається менш переконливим.— Фасмер II 477—478; Преобр. I 486; Шанский ЭИРЯ II 134; Sławski IV 124—125; Machek ESJČ 325; Hoľub—Lyer 284; БЕР III 351—352; Bezlať ESSJ II 132; ЭССЯ 14, 175—176, 191—195; Критенко Вступ 531; Берн. I 710; Feist 329; Гамкрелидзе—Иванов 827.

ліквідація «припинення діяльності припинення існування; знищення», ліквідатор, ліквідаторство, ліквідаційний, ліквідний «який легко реалізується, обертається на готові гроші», ліквідувати;— р. болг. ликвидация, бр. ліквідація, п. likwidacja, ч. likvidace, слц. likvidacia, вл. likwidacija, м. схв. ліквідація, слн. likvidacija;— запозичення з західноєвропейських мов; фр. англ. liquidation, н. Liquidation утворено на основі слат. Liquidatio «закінчення справи», яке походить від liquidus «вільний від боргів», лат. liquidus «текучий, плинний», пов'язаного з liq̄ere «бути, ставати плинним», похідним від lix (род. в. licis) «луг», спорідненого з дірл. fleuch «вологий», сбрет. gloeb «тс.», кімп. glwith «туман».—СІС² 491; Фасмер II 496; Sławski IV 254; Kopaliński 574; Hoľub—Lyer 289; БЕР III 399; Klein 895; Walde—Hofm. I 812.— Пор. лікер. лікер;— р. ликёр, бр. лікер, п. licker, ч. слц. likér, вл. liker, болг. ликьор, м. ликер, схв. лікєр, слн. līkēg;— запозичення з французької мови; фр. liqueur «лікер» походить від лат. liquo «рідина», пов'язаного з liq̄ere «бути, ставати плинним».—СІС² 491; Фасмер II 496; Sławski IV 254; БЕР III 400; Dauzat 439; Walde—Hofm. I 812.— Див. ще ліквідація.

лікнєп «навчання в СРСР неписьмених дорослих; школа для дорослих», лікнєпівський;— складноскорочене слово, утворене на основі словосполучення ліквідація неписьменности як калька р. ликбєз, утвореного на основі словосполучення ликвидация безграмотности.— Див. ще ліквідація, не, писати.

[ліківана] (у сполученні л. kwasоля) «велика, продовгувата, плоска» Мо;— неясне.

лі́коть, [лѳ́коть] «лікоть», [лѳ́коть, лѳ́хот Л, лѳ́хоть Л] «тс.», [лѳ́ктѳ́вій] Ж, лѳ́ктѳ́вій, [локѳ́товій], надлѳ́ктѳ́во-вій, підлокѳ́тник «бильце крісла», [підлокѳ́тє] «вид підставки» Нед, [підлокѳ́тник] «лутка у вікні» Ва, Нед;— р. лѳ́коть, бр. лѳ́каць, др. локѳ́ть, п. łokieć, ч. loket, слц. laket', вл. łochć, нл. łokś, полаб. lüt'it, болг. лѳ́кѳ́т, м. лакот, схв. лѳ́кат, слн. láket, [lakât], стсл. лѳ́кѳ́тъ;— псл. *olkъть «лікоть»;— споріднене з лит. alkūpė, лтс. ėlkuope, ėlkupe, ėlks «тс.», ėlkuops, ėlkuonis «згин», прус. alkunis «лікоть», лит. uolektis (чол. р.), uolektis (жін. р.) «лікоть, ліктьова кістка», лтс. uėlektis «лікоть», прус. woltis «передпліччя», гр. ἄλαξ «передпліччя, лікоть», ὠλένη «тс.», лат. ulna «лікоть», гот. aleina, днв. elina «тс.», вірм. olok' «гомілка», дрл. uilepp «кут», кіпр. elin «лікоть», дінд. aratnīḥ «тс.»; іе. *el-, *ol- «згинати».— Фасмер II 514; Преобр. I 466; Sławski V 157—158; Brückner 311; Machek ESJĀ 338; Holub—Kop. 209; Schuster-Sewc 771—772; БЕР III 294; Младенов 269; Skok II 263—264; Bezlaj ESSJ II 121—122; Критенко Вступ 508, 542; Trautmann 202; Топоров 75—76; Романова 69; Роконгу 307—309.— Пор. ланѳ́та.

Ліліана (жіноче ім'я);— р. Лилиана, бр. Ліліяна, п. слц. Liliāna, болг. Лилѳ́яна, м. Лилѳ́јана, схв. Лѳ́ильана, слн. Liljana;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. іт. ісп. Liliāna, англ. Liliāne «тс.», очевидно, утворено від лат. liliūm «лілія».— Сл. вл. імен 244; Петровский 142; Илчев 303; Paul K1. Vpb. 110.— Див. ще лілія.— Пор. Лілія.

ліліпѳ́т «карлик»;— р. болг. лилипѳ́т, бр. ліліпѳ́т, п. liliput, ч. слц. lilipután, схв. лилипѳ́тѳ́нац, слн. liliputānes;— запозичення з англійської мови; англ. lilliputian «тс.» утворено письменником Дж. Свіфтом (1667—1745) як назву людей, що населяють фантастичний острів і країну Ліліпутію (англ. Lilliput) у романі «Подорожі Гуллівера».— Булаховський Нариси 100; Акуленко 141; КЭСРЯ 240; Holub—Lyer 289; Sławski IV 258; БЕР III 402; Klein 890.

лілія (бот.) «Lilium L.», лілія, [лелія Ж, лилія Ж, лілія Ж, милия Ж] «тс.», лілійні «родина рослин Liliaceae», [лілієваті, лилієваті] «тс.» Мак, лілійний, [лілієвий Ж, лілійовий], лілійний;— р. лілія, (заст.) лилія, бр. лілія, лілія, п. lilia, ч. lilie, слц. l'alia, вл. lilija, нл. lelija, болг. лілія, м. лилија, схв. лѳ́ильан, лѳ́ильан, лѳ́йер, [лѳ́йлија], заст. поет. лилѳ́ја, слн. lilija;— запозичене з латинської мови, можливо, через німецьку (днв. lila, свн. lilje, нвн. Lilie «лілія»); лат. lilium (мн. lilia), як і гр. λείριον «тс.», походить з якоїсь східної середземноморської мови; джерелом вважається егип. ḥrtt (копт. hrēri, hlēli), пов'язане, можливо, з хам. ilili «квітка», берберським alili «олеандр».— Акуленко 142; Фасмер II 497; Преобр. I 453; Sławski IV 256—257; Brückner 299; Machek ESJĀ 333; Holub—Lyer 289; Holub—Kop. 207; Schuster-Sewc 844—845; БЕР III 403; Skok II 302; Bezlaj ESSJ II 141; Bern. I 721; Mikl. EW 164, 170; Walde—Hofm. I 801; Kluge—Mitzka 441; Klein 890.

Лілія (жіноче ім'я);— р. болг. Лілія, бр. Лілія, вл. Lilija, м. Лилија, схв. Лилија, слн. Lilja;— утворено на основі назви квітки лілія.— Сл. вл. імен 244; Петровский 142; Суперанская 88; Илчев 303; Спр. личн. імен 506.— Див. ще лілія.— Пор. Ліліана.

[ліліяк] (бот.) «бузок, Syringa L.» Мо;— п. lilak, ч. заст. lilák, болг. ліляк, люляк, м. лилѳ́ак, схв. лѳ́ильак;— запозичення з східнороманських мов; молд. лилияк, рум. liliác «тс.», як і слова південнослов'янських мов, походять від тур. leylák, в основі якого лежить ар. lailak, līlak, що зводиться до перс. līlāk «тс.»; слова західнослов'янських мов через посередництво західноєвропейських походять з того самого арабського джерела.— Sławski IV 255—256; Brückner 299; Machek ESJĀ 333; Jm. rostl. 180; БЕР III 403; Младенов 275; Skok II 337; Bern. I 721; Mikl. EW 169; СДЕЛМ 236; DLRM 457; Lokotsch 105.— Див. ще ліловий.

лі́ловий «світло-фіолетовий», лілуватий, ліловіти;— р. лилѳ́овий, бр. лілѳ́овы, п. liliowy, lila, вл. lila, ч. lilový,

lila, сл.с. lilavú, болг. *лилав*, м. *лилав*, схв. *ліла́*, сл.с. lila, lilast «тс.»;— видозмінене запозичення з західноєвропейських мов; н. lila, фр. lilas, ісп. lilas «тс.» походять від ар. lîlâk, láylak «бузок», джерелом якого є перс. lîlâk, фонетичний варіант слова pîlak «блакитнуватий», похідного від pîl «блакитний, індиго», що походить з дінд. pîlâh «снівій», етимологічно неясного (припускається, що в основі його лежить іє. *pî- «сяяти»).— Фасмер II 497; Преобр. I 453—454; Бахилина 255; Sławski IV 257; Brückner 299; Machek ESJC 333; Holub—Lyer 289; БЕР III 401; Kluge—Mitzka 441; Klein 889.— Пор. **ліліяк**.

[ліма́й] (бот.) «айва, Cydonia Mill.» МСБГ;— неясне; можливо, результат видозміни запозиченого молд. *лэмы́й* «лімон (дерево)»; перенесення назви могло бути зумовлене подібністю плодів за кольором і формою.

лімб «диск з поділками на градуси у кутомірних приладах; вузький край чого-небудь»;— р. болг. *лимб*, бр. *лімб*, п. ч. сл.с. lîmbus, схв. *лимбус*, сл.с. lîmb «тс.»;— запозичення з латинської мови; лат. lîmbus (<*lembos) «кромка, кайма, облямівка» споріднене з дінд. lîmba-tê «висить, звисає», свн. lîmpfen «культати», англ. lîmp «тс.», нвн. Lumpen «лахміття», псл. slabъ, укр. *слабій*.— SIC² 491; Kopaliński 574—575; РЧДБЕ 403; Walde—Hofm. I 802—803; Klein 892, 1457; Pokorny 655—657.— Див. ще **слабій**.

[лімба́] (бот.) «тополя пірамідальна, Populus pyramidalis Roz.» Мак;— очевидно, видозмінене запозичення з чеської мови; ч. lînda «тополя пірамідальна; тополя біла, Populus alba L.», як і сл.с. діал. вл. lînda «тополя біла», можливо, походить від нвн. lînde «ліпа»; на українському ґрунті зазнало зближення з [лімба́] «сосна кедрова, Pinus cembra L.»; зіставлення з лит. blendis «верба пурпурова, Salix purpurea L.» (Machek ESJC 334) недостатньо обґрунтоване.— Schuster-Sewc 846.— Пор. **лімба**.

ліміт, *лімітація*, *лімітувати*, *понадлімітний*;— р. болг. схв. *лимит*, бр. *ліміт*, п. ч. сл.с. вл. limit, сл.с. limi-

t(a);— запозичення з французької мови; фр. limite «границя, межа, ліміт» походить від лат. lîmes (род. в. lîmitis) «межа, дорога між полями», що являє собою давнє складне утворення з основ прикметника lîmus «поперечний», спорідненого з дангл. lîm «гілка; член тіла», дісл. lîmg «тс.», і діеприкметника it- «ідучий», пов'язаного з еб, Tre «йти», спорідненим з псл. itî, укр. *иті*.— SIC² 491; КЭСРЯ 241; Sławski IV 260; Kopaliński 575; Holub—Lyer 289; БЕР III 406; Dauzat 437; Walde—Hofm. I 803—804, 805.— Див. ще **іті**.

лімузін «легковий автомобіль із закритим кузовом»;— р. *лимюзін*, бр. *лімузін*, п. lîmuzyna, ч. сл.с. lîmuzîna, вл. lîmuzîna, болг. м. схв. *лимюзина*;— запозичення з французької мови; фр. lîmousine «тс.» (з кінця XIX ст.) походить від назви французького департаменту Lîmousin з головним містом Лімож (Lîmoge); спочатку означало одяг, який носили в цій місцевості.— SIC² 492; КЭСРЯ 241; Sławski IV 261; Holub—Lyer 289; БЕР III 408; Dauzat 438; Gamillscheg 571.

лімфа «рідина, що циркулює в лімфатичній системі», *лімфатик* «хворобливо в'яла, нерухлива людина», *лімфатичний*;— р. болг. м. *лімфа*, бр. *лімфа*, п. lîmfa, ч. сл.с. вл. lymfa, схв. *лімфа*, сл.с. lîmfa;— інтернаціональний медичний термін, утворений на основі лат. lympha «волога, рідина», що походить від гр. λυμφη «лімфа» з дисиміляцією носових.— SIC² 492; КЭСРЯ 241; Sławski IV 259—260; Holub—Lyer 296; БЕР III 408; Klein 916; Walde—Hofm. I 833.— Див. ще **лімфа**.

лінгвістика «мовознавство», *лінгвіст*, *лінгвістичний*;— р. болг. м. *лингвистика*, бр. *лінгвістыка*, п. lingwistyka, ч. сл.с. lingvistika, вл. linguistika, схв. *лингвистика*, сл.с. lingvîstika;— запозичення з французької мови; фр. linguistique «лінгвістика», відоме з XIX ст., утворене на основі лат. lingua «язик; мова», яке розвинулося з ст. dîngua «тс.» (зміна d в l відбулася внаслідок зближення з lîngere «лизати» чи з результаті впливу діалектів), спорідненого з гот. tuggō «язик», двн.

zunga, нвн. Zunge «те.», укр. *язик*.— СІС² 492; Фасмер II 498; Sławski IV 264—265; Holub—Lyer 289; БЕР III 409; Dauzat 438; Walde—Hofm. I 806.— Див. ще *язик*.

[лінгуриця] «невеличка хватка, якою вибирають зловлену рибу з сітки» Дз;— запозичення з молдавської мови; молд. *лингурица* «ложечка» (як і рум. *linguriță* «тс.») є зменшувальною формою до *лингурэ* (рум. аром. *lingură*), «ложка», що походить від лат. *lingula* «тс.», пов'язаного з *lingua* «язик; мова; назва різних предметів продовгуватої форми».— Дзензелівський НЗ УжДУ 13, 92; СДЕЛМ 236; DLRM 459; Pușcariu 84; Walde—Hofm. II 806—807; Erpout—Meillet 360.— Див. ще *лінгвістика*.

лінза «оптичне скло; форма залягання гірських порід»;— р. болг. *линза*, бр. *линза*;— запозичення з німецької мови; н. *Linse* «лінза», букв. «сочевиця», очевидно, разом з лат. *lens* «сочевиця», стсл. *лашта* (<**lentja*), лит. *lęšis* «тс.» походять із спільного невідомого джерела.— СІС² 492; КЭСРЯ 241; Kluge—Mitzka 442; Walde—Hofm. I 783—784.— Пор. *лэнча*, *лінта*.

лінивий «ледачий», *лінкуватий* (розм.) «трохи лінивий», *лінкуватий* «тс.», *лінивець* «ледар; (зоол.) південноамериканський ссавець, який живе на дереві і погано пристосований до пересування по землі, *Vodyrus*», [лінивка] «вівця, що повільно ходить» МСБГ, *ліни́вство*, [лінка] «лінива жінка; лінь, лінощі МСБГ; лінь, не хочеться МСБГ», [ліно́к] «лінь» Г, Ж, *лінощі*, [лінтю́га] «ледар», [лінтя́й Ж, ліню́га] «тс.», *ліню́х*, *лінь*, *ліньки* «лінь; ліниво», [ліни́вити] «ставати лінивим», *ліні́тися*, *лінува́тися*, [оліні́ти] «зробити лінивим» Ж, [поліни́вий] «трохи лінивий», [преліни́вий] Вел, *розліні́тися*, *розлінува́тися*, *розлінюва́тися* «ставати ледачим»;— р. *ленівый*, [лено́й], бр. *лянівы*, розм. *ляні́*, др. *лбнивыи*, п. *lepīwu*, ст. *lepu*, ч. слц. *lepivú*, ч. *lipú*, вл. *lěpi*, болг. *ленів*, м. *ленлив*, [ляні́ф], схв. *лєн*, *лєнив*, *лєнив*, *лєтьив*, слн. *lěp*, *lepiv*;— стсл. *лѣнъ*, *лѣннѣъ*;— псл. *lěpivъ* «лінивий», похідне утворення

від іменника *лѣпъ* «лінощі», пов'язаного з прикметником *лѣпъ* «лінивий»;— споріднене з лит. *lėnas*: *lėnas* «спокійний, тихий, лагідний, повільний», лтс. *lėps*: *lėps* «повільний, лагідний, спокійний; лінивий, неповороткий, млявий», лат. *lēpis* (<**lēpos*) «ніжний, м'який, тихий, лагідний, повільний», далі з лит. *lėtas* «повільний, тихий, спокійний, поступливий», гр. *λεθεῖν* «бути стомленим, лінивим», алб. *loth* «стомлюю», лат. *lassus* «млявий, стомлений», ірл. *lasc* «млявий», гот. *lētan* «пускати, розслаблювати» (нвн. *lassen* «тс.»), *lats* «лінивий»; іе. **lē-* «слабий, млявий, стомлений; ніжний, тихий, лагідний».— Фасмер II 481—482, 483; Преобр. I 487—488; Sławski IV 153—155, 157—159; Brückner 295; Machek ESJČ 334; Holub—Lyer 290; Holub—Kop. 207; Schuster—Šewc 826—827; БЕР III 359—360; Младенов 273; Skok II 296; Bezlaž ESSJ II 133; ЭССЯ 14, 209—211; Bern. I 711; Trautmann 157; Fraenkel 355; Топоров IV 414; Persson Beitr. 711; Walde—Hofm. II 782; Pokorný 666; Мельничук Етимология 1984, 144.

ліні́тися, *лі́нене*, *лі́нець*, *ліно́вісько*, *ліно́вище*, *ліну́шка*, *ліно́х* — див. *ліняти*.

ліні́йка «старовинний кінний екіпаж на багато місць»;— бр. заст. *ліне́йка* «тс.», п. *linijka* «вид легкого екіпажу», болг. *линéйка* «екіпаж»;— запозичення з російської мови; р. *линéйка* (*ліне́я*, *лі́нія*) пов'язане з *лі́нія* «лінія», назва екіпажу зумовлена тим, що він довгий, або тим, що має повздовжню перегородку (пор. лат. *līnea* «перегородка між сидіннями в театрі»).— Sławski IV 269.— Див. ще *лі́нія*.

лі́нія «риска; смуга; (заст.) кордон; безперервний ряд», [лі́нія] «риска; кордон; лінійка», [лі́ній] «дорога в лісі» ЛЧерк, *лінійка* «риска; планка для креслення», *лінійник* «працівник лінії зв'язку», *лініюва́льник*, [ліне́ць] «військовий поселенець» Ж, *лінійний*, *лінійчатий*, *лініюва́льний*, *лініюва́ти*, *ліні́яти*;— р. болг. *лі́нія*, бр. *лі́нія*, п. *linia*, ч. *linie*, *linka*, слц. *linaž*, *lipia*, *linka*, вл. нл. *linija*, м. схв. *лі́ни́я*, слн. *linija*;— запозичено з латинської мови,

можливо, через посередництво польської або німецької; лат. Лінея «лінія; межа; (первісно) льняна нитка» є результатом субстантивзації прикметника Лінеус «льняний», похідного від іменника Ліпум «льон», спорідненого з укр. льон.— СІС² 493; Фасмер II 498; Преобр. I 454; Sławski IV 265; Brückner 299; Machek ESJČ 334; Holub—Lyer 289; Holub—Kop. 207; БЕР III 412; Klein 892; Walde—Hofm. I 805.— Див. ще льон¹.— Пор. лєнія.

ліно́леум «рулонний матеріал для покриття підлоги»;— р. болг. *линóлеум*, бр. *линóлеум*, п. ч. *linoleum*, слц. *linóлеум*, вл. *linolej*, м. *линолѐум*, схв. *линолѐум*, слн. *linoléj*;— запозичення з англійської мови; англ. *linoleum* «те.» утворене винахідником матеріалу Ф. Уолтоном у 1863 р. з основ лат. Ліпум «льон», якому відповідає укр. льон, і лат. олеум «олія»; назва мотивується тим, що основним складником при виробництві лінолеуму була льняна олія.— СІС² 493; КЭСРЯ 241; Sławski IV 270; Kopalinski 576; Holub—Lyer 290; Holub—Kop. 207; БЕР III 412; Klein 894.— Див. ще льон¹, олія.

ліно́тип «друкарська машина, що відливає набір цілими рядками», *лино́ти́ст*, *лино́ти́ня*;— р. болг. *лино́ти́п*, бр. *линатѐп*, п. ч. слц. *linotyp*, схв. *ліно́ти́п*, слн. *linotype*, *linotaip*;— запозичено з англійської мови, можливо, через посередництво німецької чи французької (н. *Linotype*, фр. *linotype*); англ. *linotype* «те.» утворене на основі словосполучення *line-of-type*; англ. *line* «лінія» походить від лат. Лінея (звідки й укр. *лінія*), прийменник *of* «з, від» споріднений з нвн. *ab* «від», лат. *ab*, гр. *ἀπό* «геть, від», іменник *type* «штамп, відбиток, літера» походить від гр. *τύπος* «відбиток», пов'язаного з *τύττω* «стукаю, б'ю», спорідненим з дінд. *prastumpati* «стукає», укр. *то́пати*, *ту́пати*.— СІС² 493; КЭСРЯ 241; Sławski IV 270—271; Kopalinski 576; Holub—Lyer 290; NSD 1442; Klein 894; Frisk II 945—946.— Див. ще лінія, льон¹, тип, то́пати, ту́пати.

лі́нчува́ти «(у США) вчиняти самосуд, так званий суд Лінча»;— р. *лин-*

чевать, бр. *линчавать*, п. *linchować*, ч. *lynchovati*, слц. *lynčovati'*, вл. *linchovať*, болг. *линчувам*, м. *линчува*, схв. *лі́нчувати*, слн. *linčati*;— запозичення з англійської мови; англ. *lynch* «лінчувати, розправлятися самосудом» пов'язане з прізвищем судді і плантатора штату Вірджинія (США) Ч. Лінча (Ch. Lynch, 1736—1796), який запровадив такий спосіб розправи.— СІС² 493; Kopalinski 589; Holub—Lyer 296; NSD 1479; Klein 916.

[лі́нь] «олень» Ж;— не зовсім ясне; можливо, видозмінене запозичення з польської мови; п. [leliń, jeliń], як і jeleń «те.», відповідає укр. *олень* (пор.).

[ліпа́р] (орн.) «повзик звичайний, *Sitta europaea* L.» Шарл;— похідне утворення від *lipnuti*; назва зумовлена тим, що повзики обліплюють глиною вхід у дупло, в якому висиджують пташенят; пор. нім. *Kleiber* «повзик» від *kleben* «клеїти, липнути».— Булаховський Вибр. пр. III 210; Птицы СССР 527; Уганія Tierg. Vögel 438.— Див. ще *ліпнути*.

лі́пяти, *ліпа́к*, *ліпа́нда*, *ліпа́р*, *ліпа́шка*, *ліпе́ць*, *ліпка*, *ліпкій*, *ліплення*, *ліпля́нка*, *ліпній*, *ліпнік*, *ліпчїтися*, *ліп'я́нка*— див. *ліпнути*.

лі́пця, *ліпниця*, *ліпо́к*, *ліпчи́ця*— див. *ліпучка*.

лі́по́ма (мед.) «доброякісна пухлина, жировик»;— р. болг. *липо́ма*, бр. *lipóma*, п. *lipoma*, ч. *lipom*, слц. слн. *lipóm*;— запозичення з новолатинської мови; нлат. *lipoma* «те.» утворене французьким лікарем А. Літре (1658—1726) на основі гр. *λίπος* «жир», спорідненого з дінд. *gir-ga-* «забруднення, обман», *géras-* «пляма, бруд», пел. *lipnoti*, укр. *ліпнути*, і гр. *ὄγκωμα* «пухлина».— СІС² 494; Sl. wуг. obcsych 432; Holub—Lyer 290; Klein 895; Frisk II 126—127.— Див. ще *ліпнути*.

лі́пший «кращий», [лі́пний] «прекрасний, чудовий» Пі, *ліпо́та* «краса» СУМ, Пі, [лі́пш], *ліпше*, *ліпшати* СУМ, Ж, *поліпшувати*, *поліпшення*, *поліпшувач*;— р. [лѐпный] «гарний, красивий, прекрасний», бр. *лѐпшы* «кращий», п. *lepszy* «те.», ч. слц. *lepý* «красивий», *lepši* «кращий», вл. *lepy* «гарний; спритний»,

lěrsi «кращий», нл. lěru «гарний, добрий, зграбний, спритний», lěrsy «кращий», полаб. lěrsě «краще», болг. [lєn] «красивий, добрий», м. [lєn] «гарний, красивий», схв. lєn, lїjєn «красивий, гарний; відповідний», љєnшї «кращий, красивий», слн. lєr «гарний, красивий; приемний, добрий», lєrsi кращий, красивіший, приємніший, стєл. л'ѣгъ «гарний, відповідний, належний»; — пєл. *lєrjь, форма вищого ступеня від lєrь «гарний, красивий; добрий, відповідний, належний», пов'язаного з lєriti, lїrōtї «ліпати, липнути»; первісне значення — «який прилягає, липне, пристає, підходить, відповідає»; пор. аналогічний розвиток семантики споріднених лит. lїpūs «липкий» — «милий, лагідний, ввічливий», лтє. laĩps «доступний, ласкавий, ввічливий, милий»; для пєл. lєrь припускалося також вихідне значення «жир, жирний» (Meringer WuS 5, 149); зіставляється з лат. lєrōs «краса, чарівність», lepidus «милий, приемний, гарний» (Machek ESJČ 327; Holub—Lyer 285). — Фасмер—Трубачєв II 485; Преобр. I 488; Sławski IV 168—169; Brückner 296; Holub—Kop. 202; Schuster-Sewє 827—828; БєР III 361—362; Младєнов 273; Skok II 297; Bezлаj ESSJ II 133; ЭССЯ 14, 225—228; Bern. I 711—712. — Див. ще лїпнути.

ліра «давньогрецький струнно-щипковий музичний інструмент; старовинний струнно-клавішно-смічковий музичний інструмент, який був поширений у Росії, Білорусії та на Україні», [ліра] «те.» Ж, лїверник «лірник», лїрнік «народний співець, що акомпанує собі на лірі» СУМ, Ж, [лїрвіст] «те.», [лїрніцтво] «мистецтво гри на лірі» Ж, лїрний, лїрніцький СУМ, Ж, [лїрватїй] «який має форму ліри» Ж, [лїрнічїтї] «грати на лірі, бути лірником» Ж; — р. болг. м. схв. лїра «давньогрецький музичний інструмент», бр. ліра, лєра, др. лvра, п. lїra, ч. вл. lугa, слц. lўga, нл. lїgu, елн. lїga; — запозичено з грецької мови (спочатку безпосередньо в давньоруську, пізніше книжним шляхом через західноєвропейські в усі сучасні слов'янські); гр. λόρα є, очевидно, запозиченням середземноморського по-

ходження. — СІС² 494; Фасмер II 500; Преобр. I 456; Sławski IV 276; Holub—Lyer 296; БєР III 418, Klein 916; Frisk II 146.

лірика «один з трьох родів художньої літератури; сукупність творів ліричної поезії», лірик, лїрізм, лїрічний, [лїрній] «ліричний» Ж; — р. болг. м. лїрика, бр. лїрька, п. liryka, ч. слц. вл. lугїка, схв. лїрика, елн. lїгїка; — запозичення з західноєвропейських мов; н. Lyrіk «лірика», фр. lугїque «те.», ліричний зводяться до лат. lугїcus «ліричний», джерелом якого є гр. λυρїκός «ліричний, пов'язаний з лірою, виконуваний у супроводі ліри», похідне від λόρα «ліра». — СІС² 494; Фасмер II 500; Sławski IV 276—277; Holub—Lyer 295; БєР III 418; Klein 916. — Див. ще ліра.

ліс, [лісіця] «фантастична лісова істота, подібна до жінки», [лісіца] (мн.) «великі густі ліси» Ж, лїсвнїк, лїсвнїцтво, лїсна «лісова русалка», [лісній] «лісник», лїснїк «лісовий сторож; лісівник; [лісничий Ж]», лїснїківна, лїснїцтво, лїснїця «лісова русалка», лїснїчий «службовець лісництва, завідувач його; [лісник]», [лісничїна] «лісничиха», лїснїчїха «дружина лісника або лісничого; жінка-лісник», [ліснїчїва] «оселя лісничого», [ліснїяк] «лісове дерево Ж; болото, поросле дрібним лісом; рідкий ліс Ч», [лісовій] «лісник», лїсовїк «мешканець лісу; лісовий сторож; міфічна істота — лісовий дух; [дикун Ж]», [лісовїна] «лісове дерево, лісовий ґрунт Ж», [лісовїчка] «гора, поросла лісом» Ч, лїсók, [лісўн] «міфічна людиноподібна істота, що живе в лісі», [лісўнка] «дружина лісуна», [лісїяна] «гора, поросла лісом» Ч, [лісїянка] «те.» Ч, лїсістїй, лїсївнїчїй, лїснїй, лїсовїй, [ліснó] «багато лісів», лїснїквátї, [ліснїчїтї] «бути лісничим; виготовляти дерев'яні вироби» Ж, безлісєя, безлісієй, безліснїєй, [взлісє] «узлісєя» Ж, [вzлісєя] «те.», [зліснїєй] «лісник», [злісєк] «узлісєя; чагарник Ж», [залісєя] «узлісєя» Ч, [залісєнїєй] «зарослий лісом», залісєнїєй «те.», залісітї, заліснїватї «засаджувати лісом», [заліснїятї] «те.» Ж, збєзлісїтї,

збезлісити, [надліснийцтво] «головне лісництво» Ж, [надлісничий] «головний лісничий» Ж, [надулісся] «узлісся», [переліс] «невеликий лісок СУМ, Ч; чагарниковий ліс», [перелісанка] «поляна в лісі, поросла травною» Ч, [переліска] (бот.) «печіночниця звичайна, *Hepatica pobilis* Gars. (*Hepatica triloba* Gilib.)», *перелісок* «невеликий лісок; [вузька смуга лісу, що заходить у поле]», *перелісся* «галявина між ділянками лісу», [передлісся] «край лісу» Ч, [підліс] «просіка, галявина» ВеБ, [підліска] (бот.) «фіалка запашна, *Viola odorata* L. Mak; (у сполученні *п. трилатчаста* бот.) печіночниця звичайна Нед», *підлісник* (бот.) «*Sapicula* L.; [ранник вузлуватий, *Scrophularia podosa* L.]», [підлісничий] «молодий лісничий» Нед, *підлісок* «кущі та молоді дерева, що ростуть у нижньому ярусі лісу; [тонкий ліс; рідкий ліс Ч; фіалка дивовижна, *Viola mirabilis* L.; фіалка запашна; печіночниця звичайна]», *підлісся* «ділянка поруч з лісом; кущі та молоді дерева у нижньому ярусі лісу; [край лісу Ч]», *підлісковий*, *підлісний* «розташований поруч з лісом; який росте у нижньому ярусі лісу», *полісовищик* «лісничий», *полісся* «низька лісиста місцевість; [підвищення, поросле лісом Ч]», [полісу́н] «лісовик», [полісо́к] «житель або уродженець Полісся», [полісіянин], *полісу́к* «тс.», *поліський*, *праліс*, [праліска] (у сполученні *п. суня*) (бот.) «печіночниця звичайна», *пріліс* «гай; узлісся», *прілісок*, *прілісний* СУМ, Нед, *проліс* «праліс; [просіка, галявина ВеБ]», *проліска* (бот.) «печіночниця звичайна; (у сполученні *п. біла*) анемона дібровна, *Anemone nemorosa* L.», *пролісок* «галявина», *узліс*, *узлісок*, *узлісся*;— р. бр. *лес*, др. *лѣсъ*. п. *las*, ч. *les* «ліс; (ст.) листя, пагони, гілки», слц. *les*, вл. нл. *lēs*, полаб. *l'os* «ліс; будівельний матеріал», болг. *лес*, схв. *лѣс*, *лѣјес* «дерево; [труна; ліс]», слн. *lēs* «дерево, будівельний матеріал, кий, палка; [ліс]», стсл. *лѣсъ* «ліс; дерева»;— псл. *lēsъ* «простір, порослий деревами, особливо листяними; дерева, особливо листяні; дерево як будівельний матеріал»;— єдиної думки про первісне значення слова і далші його зв'язки

немає; пов'язується з лит. *laĩškas* «лист (дерева)» і припускається, що початкова семантика слова краще збереглася в західнослов'янських мовах, як у ч. ст. *les, lesy* «листя, пагони» (Фасмер—Трубачев II 485); зіставляється з дангл. *lǣs, lǣswe* (< **lēsūā*) «пасовище, лука», сангл. *leswe, lese*, англ. [leasow, lesew] «поляна, пасовище» (первісне значення — «простір, покритий рослинністю», пор. семантику псл. **logъ* «лука» і «ліс», укр. *луг*¹— Фасмер—Трубачев II 485; Ляпунов ИОРЯС 30, 14—15; Sławski IV 54—56; Holub—Кор. 202; БЕР III 367; Bezlaj ESSJ II 134—135; Bern. I 713; Stang 32; Мельничук Етимология 1984, 144); припускається також первісне значення «дерево як будівельний матеріал», яке виступає в р. *лесá* «риштування», ч. [les] «тс.», схв. [lēs] «ряд дошок», [lěsa] «тс.», псл. **lēska* «ліщина» як матеріал, з якого виготовлялись (часто способом плетіння) різні предмети домашнього вжитку (Соболевский РФВ 15, 366; Brückner 290; Holub—Кор. 207; Schuster-Sewc 828—829); виводиться від іє. **le(i)-* «володіти» (Skok II 298); реконструється **lōi-kos* від іє. **vel-* «рвати» (ЭССЯ 14, 252); малопереконливі зіставлення з гр. *ἄλος* «(священний) гай» (Pedersen KZ 38, 309), з лат. *lūcus* «гай» < **loik'-os* (Machek ESJČ 327), а також припущення первісного значення псл. *lēsъ* «потайне місце» (Черных Очерк 13).

ліса «огорожа, сплетена з хворосту; плетена загорода, хвіртка або ворота; [очеретяна загорода між двома кітцями; решітка з дерев'яних паличок у сушільні, на яку насипають фрукти; драбина Л]», [лєса] «драбина» Л, [ліска] «тс.» Л, [ліска] «плетені ворота; рибальська плетінка», [палісок] «рибальський пристрій у річці» ВеУг;— р. *лєса́* «волосінь вудки; [огорожа, сплетена з хворосту]», бр. [лєска] «плетена огорожа», др. *лѣса* «плетінка; решітка», п. *lasa* «плетінка з гілок, вживана для різних цілей; сітка, сито, тенета; [двері, ворота, плетені з хворосту; хворост; решітка для сушіння фруктів у печі]», [lesá] «густа драбина», ч. *lísa* «плетінка з гілок для сушіння фруктів; плетена

хвіртка; [перегородка в оборі; пристосування з дерева для підвішування хліба], слц. *lesa* «пліт з жердин, дерев'яна огорожа; стіна, плетена з прутів у куренях пастухів», [lěsa, liesa] «тс.», вл. заст. *lěsa* «плетені двері», нл. ст. *lěsa* «плетінка з гілок», болг. *лѣса* «переносний пліт, решітка», м. *леса* «плетінка з прутів; плетінка для ловіння риби; борона; коса», схв. *лѣса* «плетінка з прутів, тростини; клітка для сушіння фруктів, кукурудзи; пліт рухомий, плетена огорожа; плетені ворота; [борона]», слн. *lěsa* «стіна, плетена з прутів; пліт, плетена огорожа; хвіртка в плоті, плетена з гілок; плетінка для вимощування; плетінка для сушіння фруктів; плетене з лика начиння для сиру»; — псл. *lěsa* «плетінка з гілок, прутів, клітка, плетена огорожа, пліт»; — дальші зв'язки неясні; зіставляється з лтс. *lęsa* «рослини, сплутані на поверхні води», *lęsa* «склад збіжжя, льону; шар гумусу над водою, утворений коренями рослин», *lęss* «зрослі корені, що створюють суцільну поверхню над водою» (Mühl.—Endz. II 462); пов'язується з *ліс*, [ліска] «ліщина» (Соболевский РФВ 15, 366; Machek ESJC 335; БЕР III 368); зводиться також до іє. *ulois-kā, *ulois-ka, звідки дінд. *vleškaŋ* «петля», дірл. *flesc* «різка, прут» (Lidén Balt.-sl. Anl. 25—27; Persson Beitr. 808); пропонувалась праформа іє. *vlēk'-, у зв'язку з чим пов'язувалося з псл. *volъ, укр. *волок* (Scheffelowitz KZ 58, 132); малопереконлива думка (Machek ESJC 335; Holub—Kop. 207) про походження шляхом метатези з давнішого *koslo-i-, з якого виводиться й двн. *hasal* «ліщина». — Фасмер II 485—486; Преобр. I 488—489; Sławski IV 56—58; Brückner 290—291; Holub—Lyer 290; Schuster-Sewc 829—831; Skok II 334—335; Bezlaĵ ESSJ II 135; ЭССЯ 14, 232—235. — Пор. *ліска*¹.

[ліса́ниця] «вид гаївки» Ж; — очевидно, похідне утворення від *ліс*; пор. *гаївка* — *гаї*. — Див. ще *ліс*.

[ліса́тин] «огорожа, ліса, частокіл» Ж; — очевидно, тавтологічне поєднання слів *ліса* і *тин* (див.).

[лісва] «драбина» Л, [лісвиця] «тс.» Л; — результат спрощення давніших *лі-

ства, *лісвиця «тс.» з псл. *lěstva, *lěstvica, пов'язаних з *lěstī, lēzŋ «лізти» (пор. стсл. *лѣствица* «драбина», схв. *лѣствѣ*, слн. *lěstva*, *lěstvica* «тс.», болг. *лѣствица* «октава») або з *lěsa* «ліса» (ЭССЯ 14, 246—248).

[ліска¹] (бот.) «ліщина, *Corylus avellana* L.; ціпок з ліщини; палка», [ліскó-вець] «вид грибів, що ростуть біля кущів ліщини» О, [ліщѣк] «тс.» О, [ліщана] «ліщина» ВЕНЗн, [ліщанік, ліщаніця, ліщанка] ВЕНЗн, [ліщаннік Ж, ліщаня] ВЕНЗн «тс.», [ліщѣбник] «зарості ліщини», [ліщина, ліщинник Ж, [підлішок] «однорічний росток посаженої ліщини; плід ліщини, який упав на землю Мак», [підліщак] «лісковий горіх» Нед; — р. *лескóвый* (*орех*), *лещина*, бр. *ляшчына*, п. [laska] «ліщина», *leszczupa*, ч. *líška*, ст. *lěska*, заст. *leština*, слц. *lieska*, *lieština*, вл. нл. *lěska*, *lěščina*, полаб. *leskō-věica*, болг. *леска*, м. *леска*, схв. *лижѣска, лѣска*, слн. *lěska*, *leščina* «тс.», стсл. *лѣсковъ*; — псл. *lěska* «ліщина», *lěščina*; дальші зв'язки не зовсім ясні; найбільш обгрунтоване припущення про спорідненість з *лѣзь*, *lěsa* і про первісне значення слова «лісове дерево; лісовий плід» (Соболевский РФВ 15, 366; Brückner 290—291; БЕР III 370—371); зіставляється також з псл. *loza* «лоза», прус. *laxde* «ліщина», лтс. *lazda* (*lazgda*): *lazda*: *le(g)zda* «тс.», лит. *lazdà*: *lazà* «палка, ціпок; [ліщина]» (Преобр. I 491; Sławski IV 60—61; Brückner KZ 45, 42; Mikl. EW 167; Bern. I 713; Trautmann 153); малопереконлива гіпотеза про походження слова від іє. *uloiskā і спорідненість його з ірл. *flesk* «гілка, лозина», дінд. *vleškaŋ* «тенета» (Фасмер II 486; Lidén Balt.-sl. Anl. 25—26; Торп 420; Persson Beitr. 808; Sławski IV 60—61); неприйнятне також припущення про виникнення *lěska* шляхом метатези з *kosla > loska > lěska і спорідненість слова з двн. *hasala*, *hasel*, дірл. coll, лат. *coyulus* (Machek ESJC 335; Holub—Kop. 207). — Фасмер II 508; Schuster-Sewc 831; БЕР III 370—371; Skok II 298—299; Bezlaĵ ESSJ II 135; ЭССЯ 14, 239—242; Trautmann 153; Fraenkel 348; Гамкрелідзе—Иванов 637. — Див. ще *ліс*. — Пор. *ліса*, *лоза*.

ліска² «певна площа землі (на городі, у землекопів)»;— очевидно, пов'язане з *ліска* «кий, палиця», оскільки земельну площу міряли палицею.— Див. ще *ліска*¹.

[**лісковка**] (бот.) «дика яблуня, *Pirus malus* L. (*Malus silvestris*)» Мак, [*ліснійця*] «те.; дика груша, *Pirus complanis* L. Мак; (мн.) лісові яблука, лісові груші Ж», [*леснійця*] «те.» Ж, [*ліснійця*] «дике фруктове дерево та його плоди» МСБГ;— р. [*леснішки*] «лісові яблука, груші», [*лесовіха*] «дика яблуня; плоди дикої яблуні», бр. [*лесавікі*] «лісові яблука», [*ляснійшкі*] «тс.», [*лясоўка*] «дика яблуня», п. [*leśniówka*] «лісове яблуко», слн. *lesnika* «дика яблуня, дике яблуко»;— похідні утворення від *ліс*, *лісній*; можливо, вже псл. *lěsnyca* і под. від *lěsь* «ліс», *lěsьpь* «лісовий».— ЭССЯ 14, 254—255.— Див. ще *ліс*.

[**лісковіріш**] (зоол.) «ліщинова сося рудохвоста, вовчок горішковий, *Muscadipus avellanarius*» ВеУг, ВеНЗн;— очевидно, результат контамінації форм [*лісковчик*] і [*лускоріх*] «тс.» при можливому впливі з боку словосполучення *лісковий горішок*.— Див. ще *лісковчик*.

[**лісковчик**] (зоол.) «ліщинова сося рудохвоста, вовчок горішковий, *Muscadipus avellanarius*» ВеУг, [*лісківчик* ВеНЗн, *ліскуля*] «тс.»;— пов'язане з [*ліска*] «ліщина»; пояснюється способом життя тварин, що оселяються в лісах з горіховим підліском і харчуються значною мірою горіхами (Огнев Звери СССР и прилежащих стран, т. V, 535—543); пор. іншу назву цієї тварини *ліскогріз*.— Див. ще *ліска*¹.

[**ліскотуха**] (орн.) «іволга, *Ogiolus*»;— очевидно, результат фонетичної видозміни форми **ляскотуха*, похідної від *ляскіт*, *ляскотіти*.— Див. ще *лясь*.

ліснійця — див. *лісковка*.

літанія «урочиста церковна служба; довга благальна молитва у католиків», *літаня*, [*літанья*] «тс.»;— р. *литанья*, бр. *літанье*;— запозичення з польської мови; п. *litania*, як і ч. *litanie*, слц. *litánie*, вл. *litanija*, болг. *литанія*, м. *литанија*, схв. *литанија*, слн. *litanije*, походить від пізньолат. *litania* «молитва», слат. *letania*, *litania*, дже-

релом яких є гр. *λιτανεία* «прохання, благання», пов'язане з *λίσσομαι* «прошу», яке не має певної етимології.— Richhardt 74; Фасмер II 501; Sławski IV 297; Kopaliński 577—578; Holub—Lyer 290; БЕР III 430; Klein 896; Frisk II 130.

літак, *літальний*, *літати* — див. *летіти*.

[**літарня**] «ліхтар» Ж;— очевидно, результат видозміни форми [*ліхтарня*] «тс.» під впливом п. *latarnia* «тс.».— Див. ще *ліхтар*.

літепло «тепла вода», [*літєплий*] «теплий» Г, Ж, [*літєпний*] «тс.» Ж, ВеНЗн, [*літеплітисця*] «ставати теплуватим» Ж;— р. [*лєтепльий*] «теплуватий»;— результат злиття др. *лв* «ледве» і *теплъ* «теплий».— Фасмер II 487; Потєбня К ист. зв. 172; Brückner KZ 42, 42; ЭССЯ 14, 268; Mikl. EW 166.— Див. ще *ле*, *тєплий*.

літер «документ (позначений певною буквою) на право безкоштовного або пільгового проїзду»;— бр. *лицер*;— запозичення з російської мови; р. *литер*, заст. *литера* «тс.; буква» походить від лат. *littera* «буква».— СІС² 494.— Див. ще *літера*.

літера «буква», *літеральний* «буквальний», *літерний* «стосовний до літери, позначений літерою»;— р. *литера*, бр. *литара*, п. ч. слц. *litera*, схв. *литера*;— запозичено з латинської мови, можливо, через польське посередництво; лат. *littera*, давніше *lītera* «буква алфавіту, лист», очевидно, пов'язане з *līto* «брудно, мажу, фарбую», спорідненим з дінд. *līnāti* «тулятися, прилягає, застряє», гр. *ἄλιψω* «намазую», гот. *aflipan* «іти геть, відступати», дірл. *len(a)id* «іти слідом», кимр. *canlīn* «тс.»; існує також думка про грецьке походження слова, оскільки латинський алфавіт був запозичений через посередництво етрусків у греків (*Ernout—Meillet* 363).— СІС² 495; Фасмер II 502; Sławski IV 298; Hüttl-Worth 16; Klein 882; Walde—Hofm. I 814—815.

література «сукупність наукових, художніх та ін. творів; вид мистецтва, що зображує життя за допомогою слова», *літерат*, *літератор*, *літературица*,

літературний, літераторствувати, літературити;— р. болг. м. схв. *литература*, бр. *литаратура*, п. ч. вл. *literatura*, слц. слн. *literatūra*;— запозичення з латинської мови; лат. *litterātūra* «буквене письмо; наука про мову, граматику, освіта, наука» є похідним утворенням від *littera* «буква».— СІС² 495; Фасмер II 502; Sławski IV 300; БЕР III 431; Walde—Hofm. I 807, 814—815.— Див. ще літера.

літити, літитися — див. *літь*.

літій «хімічний елемент, сріблясто-білий легкий метал»;— р. болг. *литий*, бр. *литый*, п. lit, ч. lithium, слц. вл. lithium, схв. *литий(ум)*, слн. *litij*;— інтернаціональний латинізований науковий термін; нлат. lithium (свочатку lithion) створено Й. Берцеліусом на основі гр. λίθιον «кам'яний», пов'язаного з етимологічно неясним λίθος «камінь», оскільки сволуки цього металу зустрічаються переважно в мінералах.— СІС² 495; Волков 53; Фигуровский 86; Sł. wug. obcych 400; Klein 897; Frisk II 122.

[літісь] «минулого року, торік», [літось Ж, лётось Л] «тс.», [літійний] «горішній», [літійний, літійний ВеУГ] «тс.», [літошка] «однорічне теля, назимок» Л, [літошок] «тс.» Л, [залітошній] «позаторішній», [позалітісь] «позаторік», [позалітось] «тс.» Л, [позаліташній] «позаторішній» Л, [позалітошок] «дворічне теля» Л;— р. [лётось] «торік, минулого літа, улітку», бр. [лётась] «минулого літа, минулого року», п. latoš «у цьому році», ст. laĩosi, ч. letos, ст. letose, вл. lėtsa, нл. lėtos, lėtosa «тс.», болг. *лѣтос* «найближчого літа (минулого чи майбутнього)», м. лётоска «цим літом; минулого літа», схв. *лѣтос* «цього літа, найближчого літа», слн. lėtos «у цьому році», стсл. *лѣтось* «тс.»;— псл. lėto se «цього літа, цього року, найближчого літа, року», букв. «літо це».— Німчук Пр. XII діал. н. 267; Sławski IV 73—75; Schuster-Sewc 833—834; Bezlej ESSJ II 137.— Див. ще літо, сей.— Пор. днесь.

[літки] (бот.) «конюшина повзуча, Trifolium repens L.» Мак, [летучка] «конюшина польова, T. arvense L.» Мак,

[перелет] «конюшина гірська, T. montanum L.» Мак;— бр. [пералётник] «конюшина альпійська, T. alpestre L.», [пржалётник] «тс.» (з п.р. пор. п. przelotnik «Anthyllus»);— похідні утворення від *літати*, *летіти*; назви зумовлені, очевидно, особливостями способу розповсюдження насіння.— Див. ще летіти.

[літник] (бот.) «вовчки, Orobanche coerulea Vill.» Мак;— похідне утворення від *літо*; може бути калькою іншомовних назв (пор. нім. Sommerwurz букв. «літній корінь», слн. roletni korep «тс.»); назва пояснюється часом цвітіння вовчків.— Вісюліна—Клоков 283; Симонович 330—331; Анненков 235.— Див. ще літо.

літо «найтепліша пора року; рік», *літа* (мн.) «роки; вік; часи», [літнірка] «літне приміщення для овець» Доп. УжДУ 4, *літник* «однорічна декоративна садова рослина; [дачник]», [літнік] «верхній жіночий літній одяг; літня спідниця; легкий одяг для літа Ва; піджак, жакет Ме», [літниця] «літня спідниця», [літничок] «літній жакет» Мо, [літнік] «літня дорога; літній день Ж; південний вітер Ж; легкий одяг для літа Ва», [літнічка] «верхній жіночий літній одяг; легка літня спідниця Ва», [літовица] «пасовище, куди виганяють худобу на все літо» МСБГ, [літовіще] «гірське пасовище Ж; літне пасовище Ж; стадо, що йде на гірське пасовище Ж; місце і час літнього перебування в горах гуцульської худоби; назва гурту овець, що формується влітку Дз; шар деревини, який визначає вік дерева», [літійка] «жіноча літня кофточка» Мо, [літній] «літній» Ж, *літній* «який буває влітку, призначений для літа; немолодий; [теплуватий]», [літійний] «який буває влітку» Ж, [літошній] «тс.», [літійний] «немолодий», [літійвий] «тс.» Ж, [літі] «влітку» До, *літком*, *літом*, *літувати* «проводити деє літо; (спец.) залишатися влітку без води (про штучні водойми)», [літуватися] «проводити літо», *влітку*, [долітний] «повнолітній» Ж, [злітки] (у сполученні [віддавати на з.] *телят*) «віддавати на відгодівлю на чотири роки» ВеЛ, [злітній] «середнього віку», [заліток] «літній ви-

пас худоби», [з^алітк^и] «початок літа», [з^аліт^ити] «зробити теплуватим» Ж, залітувати «залишитися на літо; вистачити до нового урожаю», [налі^ета] «наступного року» Л, нед^оліток, нед^олітство «неповноліття», нед^оліття «те.», нед^олітній, [о^блітк^у] «влітку», [п^аліток] «сириятливе для врожаю літо, поліття», [пер^елітка] «корова, яка телиться через рік», [пер^еліток] «однорічне теля» ВеБ, політ^ник «той, хто наймається на літні роботи», [п^оліток] «однорічний податок; річна оренда; поліття Нед; річний урожай з поля Нед; однорічний шар деревини», політ^тя «сприятлива погода; урожайне літо», політ^ний, по-літ^ньому, [п^роліток] «початок літа» Нед, [уліт^и] «влітку», улітк^у; — р. л^ето, бр. л^ета, др. л^ьто, п. lato, ч. léto, слц. leto, вл. lěto «рік; річний шар дерева», lěso «найтепліша пора року», нл. lěto «рік», lěše «найтепліша пора року», ст. lēto «весна» (XVI ст.), полаб. l'otū «рік; найтепліша пора року», болг. л^ято «найтепліша пора року; рік», м. лето «найтепліша пора року; рік», схв. л^ьто «найтепліша пора року; шар деревини, річний приріст дерева; ст. рік», слн. lěto «рік; ст. найтепліша пора року», стсл. л^ьто «рік; час; (рідко) найтепліша пора року»; — псл. lēto «найтепліша пора року», пізніше «рік»; — єдиної етимології немає; найбільш переконливою здається думка про генетичний зв'язок з лит. lėtas «лагідний, спокійний, тихий; повільний, поступливий», лтс. lėts «легкий», далі з лит. lėpas : lėpas «лагідний, спокійний; повільний», лат. lēpis «лагідний, спокійний, ніжний», псл. *lěpъ «лінивий», укр. л^инів^ий, які зводяться до іє. *lē- «ослабнути, зменшитися, полегшати, відпустити»; у такому разі lēto первісно мало значити «тепла, м'яка пора року, коли холод відпустив»; зіставляється також з псл. *lějo, liti «лити», пов'язаним з лит. lytùs (lietùs) «дощ», лтс. liētus «те.», і реконструюється первісне значення «пора дощів, час дощів» (Mikl. EW 167; Brückner 291; Младенов 282); на підтримку цієї думки наводиться як семантична паралель схв. г^одина «рік; дощ» (Skok II 336—337); пов'я-

зувалося з давньогутнійським lapigs «навесні», шв. [lådning, låning] «весна», lådigs «минулорічної весни» (від пгерм. *lēþ), ірл. laithe (< *lati-) «день» (Mikokola Ursl. Gr. I 46, 124; Bern. I 713—714; Pedersen Kelt. Gr. I 133, 177, 538) і як паралель наводилося співвідношення гот. dags «день», прус. dagis «літо», лит. dāgas «жнива» (Bern. I 713—714) від іє. *dheg^h- «палити»; реконструювалося іє. *lēto-/lato- «теплий час; літо, день» (Pokorny 680); неприйнятною є думка про кельтське походження слова і зіставлення його з ірл. lith (Sachmatov AfSlPh 33, 91), а також зіставлення lēto (< *vleto) з алб. valë «кипіння, хвиля», лит. vildyti «підігрівати», дісл. ylg «тепле випаровування», пов'язаними з р. волна (Jakobsson Le pom de temps lēto 76—80); мало обгрунтоване пов'язання lēto з етимологічно неясним лат. laetus «веселий, приємний; багатий, сприятливий» і припущення про походження слова з первісного виразу *lēto verme «прекрасний час», не засвідченого в слов'янських мовах, але семантично паралельного фр. [beau temps], нр. жаложайри «літо» (Machek ESJC 328; Мартынов Язык 67—68). — Кочерган Мовозн. 1970/6, 41—42; Фасмер—Трубачев II 488—489; Sławski IV 69—71; Schucher-Šewc 832—833; БЕР III 590—592; Skok II 336—337; Bezlaž ESSJ II 137.

літографія «спосіб плоского друку; відбиток, одержаний у такий спосіб», літограф, літографічний, літографувати; — р. болг. литография, бр. літаграфія, п. слц. litografia, ч. litografie, вл. litografija, м. литографија, схв. литографија, слн. litografija; — інтернаціональний термін (пор. н. Lithographie, фр. lithographie, англ. lithography «тс.»), утворений з основ гр. λίθος «камінь», що не має певної етимології, і γράφω «пишу, вирізую». — Фасмер II 503; Коралиński 578; Holub—Lyer 291; БЕР III 432; Klein 897. — Див. ще графа, жереб, літій.

[літопір] (зоол.) «неотопир, кажан, Vespertilio» ВеНЗн; — р. л^етопырь, п. [latoperz], ч. letopěř, letopůř, [letopeř, litopéř], слц. [letopier], слн. letopír,

latorig, latorer;— псл. *lětorugь «тс.», результат контамінації деетимологізованого петоругь «тс.» і lětati «літати» (пор. укр. *летюча миша*, р. *летучая мышь*, [лєтѣга], п. заст. latorka «тс.», схв. lětonje «кажани», а також нім. Fledermaus «летюча миша», утворене з основ свн. vledern «літати, ширяти» і maus «миша»); непереконлива думка про походження наведених назв з lěto-, як і тих, що починаються з peto-, від *lępetugь, утвореного з звуконаслідувального дієслова lępetati «тріпотіти крилами» (Machek ESJĈ 397; Holub—Lyer 334; Holub—Kop. 244); як первісні форми з початковим і назви кажана зближувалися з назвами метеликів у схв. *лєптір*, [lępř, lępřer], що сприймаються зараз як деривати дієслова *лєптити се* «клеїтись» (за пилком з крилець, що залишається на руках людини), і пов'язувалися з дієсловом *лєпєтати* «тріпотати» з реконструйованою праформою *lępętugь (Skok II 289).— Sławski IV 71—72; Brückner 361; Bezlaĵ ESSJ II 137.— Див. ще *летіти*, *нетопір*.

[літоріззя] «молоді пагони рослини, річний приріст пагонів» ВеЗа;— запозичення з польської мови; п. [latorózdziel] є збірною формою до [latorózdza] «тс.», що складається з основ іменників lato «літо» і gózga «різка»; у польській мові виникло внаслідок заміни давнішого latorośl «однорічний пагін».— ВеЗа 197; Sławski IV 72—73.— Див. ще *літо*, *різка*.— Пор. *літб́рост*.

[літб́рост] «однорічний пагін», [літб́рость Ж, Ник, літб́росток, літб́расль Ж, літб́расть Ж] «тс.», [літб́рослий] «однорічний»;— р. [лєторосль], др. *лб́торасль* «пагін; нащадки», п. latorośl «молодий пагін рослини, однорічна гілка», ст. [latorość, latorośćl] «тс.», ч. letorost, ratolest, слц. ratolest', болг. *лєторáсьл*, схв. *лєторáст* «тс.; урожай одного року», [lętoręst] «річний приплід домашніх тварин», [lętorasla «однорічний пагін», слн. [letorást] «річний приріст», letorásel «однорічний пагін», стсл. *лб́торасль* «пагін»;— псл. *lěto-orst-ь «річний приріст, однорічний пагін», *lěto-orst-slъ «тс.», складні утворення

з основ іменника lěto «літо, рік» і дієслова *orsti «рости»; можливо, запозичення у давньоруську мову з церковнослов'янської.— Фасмер II 489; Sławski IV 72—73; Brückner 291; Machek ESJĈ 328; Holub—Lyer 410; Holub—Kop. 203; Bezlaĵ ESSJ II 137.— Див. ще *літо*, *рості*.

літосфэра «верхня тверда оболонка земної кулі; земна кора»;— р. болг. схв. *литосфэра*, бр. *литасфэра*, п. litosfera, ч. слц. litosféra, слн. litosféra;— інтернаціональний науковий термін (пор. н. Lithosphäre, фр. lithosphère, англ. lithosphere «тс.»), утворений з основ гр. λίθος «камінь» і σφαῖρα «куля».— Kopaliński 578; Holub—Lyer 291; Klein 897.— Див. ще *літій*, *сфэра*.— Пор. *атмосфэра*, *літографія*.

літб́та «зворот мови, протилежний перебільшенню (гіперболі); пом'якшення виразу через заміну його рівнозначним, але у формі заперечення», *літб́тес* «тс.»;— р. *литб́та*, бр. *литб́та*, п. ч. litotes, болг. *литб́тес*, схв. *литб́та*, слн. litóta, litotes «тс.»;— інтернаціональний термін, утворений на основі гр. λίτότης «очевидність, прямота, простота», похідного від λίτός «гладкий, простий», пов'язаного з λείος «рівний», спорідненим з лат. lēvis «гладкий», Ітах «слимак», укр. *слимак*.— СІС² 495; Kopaliński 578; Holub—Lyer 291; Klein 898; Frisk II 97, 99, 128—129.— Див. ще *слимак*.

літр «одиниця об'єму», *літрówka*;— р. *литр*, бр. *літр*, п. ч. litr, слц. вл. liter, болг. *літър*, м. *литар*, схв. *літар*, слн. liter;— інтернаціональний термін (пор. н. Liter, англ. litre, liter «літр»), що походить від фр. litre «тс.» (з давнішого litron «давня міра зерна»), джерелом якого є слат. litra «міра рідини», що зводиться до гр. λίτρα «фунт», звідки також укр. заст. *літра*, *літра* «тс.».— СІС² 496; Акуленко 141; Фасмер II 503; Sławski IV 306—307; Brückner 300; Machek ESJĈ 337; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 208; БЕР III 434; Klein 896, 898; Dauzat 440; Frisk II 131.— Див. ще *літра*¹.— Пор. *лібра*.

[літра] «драбина» Ж, [літра] «тс.» Ж, [літерн́як] «віз, пристосований для

перевезення снопів», [літєрний віз] «тс.», [літєрка] «драбина; драбина у возі», [літєра́к] «віз з драбинами» Ме, [літєра] «переносна драбина», [ло́йтєр] «гарба» МСБГ, [ло́йтєра] «драбина у возі», [ло́йтєра́к] «віз», [ло́йтєра] «драбина» ДзАтл I, [лю́тєра] «тс.; драбина у возі» тж, [літєрний] (у сполученні [л. віз] «віз з драбинами»);— п. [lɛtra], мн. [lɛtry, litry, lytry, latry] «драбини у возі; бічні дошки воза; віз (з драбинами)», болг. [літєра] «бічна дошка воза», рїтла «тс.», схв. [lõjtra, lõjtre, lõtra] «драбина у возі», слн. lõjtra «драбина»;— запозичення з німецької мови; н. Léiter «драбина», свн. leiter(e), lätere, днв. leitara (< *hleitara) «тс.» (пєрм. *hlai-drī) споріднені з гр. κλίμαξ «драбина», κλίμα «нахил, місцевість», κλίω «згинаю, прихилию», лат. clīpo «гну, згинаю», псл. sloniti «слонити, прихилити»; різноманітність форм у слов'янських мовах відбиває варіативність німецьких діалектних форм; форми з лой- запозичені через посередництво східнороманських мов (пор. молд. лойтєрє «бокова стінка воза», рум. lóitřă «тс.»).— Шелудько 37; Sławski IV 181—182; Brückner 296; БЕР III 432—433; Bezlaј ESSJ II 148; Bern. I 729; Kluge—Mitzka 435.— Див. ще слонїти.— Пор. клімат.

літраж «об'єм у літрах»;— бр. літєраж, п. litraž;— очевидно, запозичено з російської мови; р. літєраж є похідним від литр, утвореним за аналогією до запозичених з французької мови тоннаж (фр. tonnage), метєраж (фр. métirage).— Sławski IV 307; Sl. wyr. obcsyh 401.— Див. ще літр.

[літєствувати] «поздоровляти, бажати щастя» Ж;— очевидно, похідне від літо; могло виникнути на основі церковного виразу (приспіву) многая літа.— Див. ще літо.

літургія «церковна відправа у християнстві; обідня», літургїйний, літургїчний;— р. болг. литургия, бр. літургія, др. литургия, п. слц. liturgia, ч. liturgie, вл. нл. liturgija, м. литургија, схв. литургија, слн. liturgija, стсл. литоургиа;— через церковнослов'янське посередництво запозичено у дав-

ньоруську мову з грецької; гр. λειτουργία (атт. λητουργία) «громадська повинність, державна служба, служіння» є складним словом, утвореним з основи λειτ-, пов'язаної з λῶς (атт. λῶς) «народ, люди, натовп, колектив», яке не має задовільної етимології, і -ουργία, пов'язаної з ἔργον «робота», спорідненої з ав. varəzənt, днв. werk, англ. work «тс.».— СІС² 496; Фасмер II 503—504; ГСЭ 115; Sławski IV 307—308; Kopalinski 579; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 208; БЕР III 433; Mikl. EW 171; Klein 898; Frisk I 548—549, II 83—84, 101.— Пор. верстат, драматєург, металєург, орган, хїрєург.

[літь] «тічка», [літєвіця] «тс.; шаленство» Ж, [літо] «запліднення» Ж, [літити] «запліднювати», [літитися] «бути в періоді тічки», [літоватися] «тс.» О, [нєлітка] «корова, яка не мала теляти» Г, ДзАтл I;— р. [лєть] «тічка», п. [latować (się)] «бути в періоді тічки» (про корів);— неясне; зіставляється з ісл. lóða (< *lōþan-) «пристрасний, який перебуває в тічці», сірл. láth (род. в. laith) «тічка», кімр. llawd «тс.», для яких реконструюється іє. *lōto- (Фасмер II 489; Bern. I 714); припускається можливість зв'язку з літо або з літати «бігати», пор. подібний розвиток значення в укр. [бігати] «гуляти, бути в періоді парування» (про корову), [бігатися] «тс.», [гїнє] «тічка», [гонїця] «корова в період парування», п. biegać «бігати», biegać się «бути в періоді тічки» (про звірів), gonicь «гнати», gonicь się «бути в періоді тічки»; пор. і р. гон (про звірів).— Мартынов ЭИРЯ II 51—55; Sławski IV 75—76.

ліф «предмет одягу, який облягає груди і спину», ліфчик «предмет білизни, який облягає груди»;— р. лиф, бр. лиф, п. [lifk, liwk];— через російську мову запозичено з голландської; гол. lijf «ліф, корсет» споріднене з нвн. Leib «тіло, тулуб, живіт», Leibchen «ліф, корсаж» (звідки п. laibik, leibik «мундир, куртка, сорочка; талія», ч. laib, laiblík), leben «жити», днв. līb «життя», англ. live «тс.», псл. līpōti, укр. лїпнути.— Фасмер II 504; КЭСРЯ 242; Bern. I 717; Mikl. EW 168; Matzenauer

241; Kluge—Mitzka 432.— Див. ще ліпнути.— Пор. лэйбик.

Ліферія (бот.) «первоцвіт весняний, *Primula veris* L. (*Primula officinalis* Jacq.) Мак, [лифэрия] «вид підмаренника, *Galium ochroleucum* Wolff.» Мак, Ж;— неясне.

ліфт, *ліфтёр*;— р. болг. м. *лифт*, бр. *ліфт*, ч. слл. *lift*, схв. *ліфт*, слн. *lift*;— запозичення з англійської мови; англ. *lift* «ліфт; підняття; піднімати», сангл. *liften* (*leften*) «піднімати» походить від дісл. *lyfta* «піднімання» (ісл. *lyfta* «піднімати»), спорідненого з снн. *lüchten*, нвн. *lüften* «тс.» і пов'язаного з дісл. *loft* «повітря», спорідненим з дангл. *lyft*, двн. днн. свн. нвн. *luft*, гот. *luftus* «тс.».— Фасмер II 504; КЭСРЯ 242; Holub—Lyer 288; БЕР III 434—435; РЧДБЕ 408; Klein 388; Skeat 294.— Пор. люфт.

ліхтар, [лихтар] «ліхтар», [лихтарка Ж, лихтарня, лихтарня] «тс.», *лихтарник*, *лихтарний*;— р. [лихтар] «свічник», бр. *лихтар* «ліхтар», п. *lichtarz* «свічник»;— запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво польської; н. *Leuchter* (< свн. *liuhtære*) «свічник» пов'язане з свн. двн. *liuhten* «світити, сяяти, блищати», нвн. *leuchten* «тс.», спорідненими з гот. *liuhtjan*, днн. *liohthan* «тс.», лит. *laikas* «з плямою на лобі», дірл. *lischet* «блискавка», псл. *licь* «промінь».— Шелудько 37; Фасмер II 505; Sławski IV 233; Fraenkel 371; Kluge—Mitzka 437, 438.— Див. ще луч.— Пор. лісий.

ліхтер «невелике вантажне судно, використовуване для навантажування чи розвантажування інших суден або для місцевих перевезень»;— р. болг. *лихтер*, бр. *ліхтэр*;— через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. *lichter* «тс.» (букв. «полегшувач») пов'язане з *licht* «легкий», спорідненим з двн. *liht(i)*, днн. *liht*, дангл. *liohht*, дісл. *lihttr*, гот. *leihts*, лит. *leiguas*, *lengvūs*, псл. **льгъкъ* «тс.», укр. *лёгкий*.— СІС² 496; Фасмер II 506; Kluge—Mitzka 432.— Див. ще лёгкий.

ліца «старша сестра (у звертанні)» МСБГ;— запозичення з румунської мо-

ви; рум. *liță* є результатом скорочення форми *leliță*, деминутива від *léle* «сестриця (у звертанні до старшої сестри); тітка (у звертанні до жінки, старшої за віком)».— DLRM 453, 462.— Див. ще леліка, леля.

лицей «тип навчального закладу», *лицейст*;— р. болг. *лицей*, бр. *лицэй*, п. *liceum*, ч. *lyceum*, слл. *lyceum*, вл. *licej*, м. *лицей*, схв. *лицей*, слн. *licéj*;— через посередництво західноєвропейських мов (фр. *lycée*, н. *Lyzeum*) запозичено з латинської; лат. *lyceum* «лицей» походить від гр. *Λύκειον* (назва гаю біля храму Аполлона Лікейського поблизу Афін, де Арістотель навчав своїх учнів), пов'язаного з *Λύκος* (один з епітетів Аполлона), що зіставляється з *λύκος* «вовк» (буквально «той, хто вбиває вовків»), спорідненим з дінд. *vīka-*, лит. *vīkas*, гот. *wulfs*, псл. **vīkь*, укр. *вовк*.— СІС² 496; Фасмер II 506; КЭСРЯ 243; Sławski IV 227; Kopaliński 573; Holub—Lyer 296; Kluge—Mitzka 452; Dauzat 446; Klein 915; Frisk II 143—144.— Див. ще вовк.

лицензія «дозвіл на право торговельного та ін. обміну між країнами», *лицензійний*;— р. болг. *лицензия*, бр. *лицэнзія*, п. *licencja*, ч. *licence*, слл. *licencia*, вл. *licenca*, м. *лиценца*, схв. *лиценција*, *лиценца*, слн. *licéncja*;— інтернаціональний юридичний термін (пор. фр. англ. *licence*, н. *Lizenz* «тс.»), що зводиться до лат. *licentia* «свобода, право», пов'язаного з *licet* «можна, дозволяється», *licēre* «пропонуватися на продаж, оцінюватися», для яких припускається спорідненість з лтс *likstu*, *likstu* «згоджуюсь, умовляюсь», лит. *lygstu* «стаю рівним», пел. *lice*, укр. *лице*.— СІС² 496; ССРЛЯ 6, 285; Hüttl-Worth 16; Sławski IV 226—227; Kopaliński 573; Holub—Lyer 288; Klein 886; Walde—Hofm. I 797.— Див. ще лицé.— Пор. ліцитація.

ліцитація «аукціон», [ліцитувати] «продавати на торгах», [ліцацувати Ж, ліцецувати Ж] «тс.»;— п. *licitacja*, ч. *licitace*, слл. *licitácia*, м. схв. *лицитација*, слн. *licitácija*;— через посередництво польської мови запозичено з ла-

тинської; лат. *licitatio* «пропонування ціни; надбавка ціни» пов'язане з *licitari* «пропонувати ціну; змагатися, боротися», похідного від *licere* «пропонуватися на продаж, оцінюватися». — Sławski IV 240; Kopaliński 573; Holub—Lyer 288; Walde—Hofm. I 797. — Див. ще **ліцензія**.

ліція (бот.) «дерева, *Lycium L.*, [лі́ція] «тс.» Ва, [ла́ційон, ла́ціян, ли́ца, ли́цій, ли́ця, лі́цій, лі́ціян, ли́ця] «дерева звичайна, *Lycium vulgare Dup.* (*Lycium halimifolium Mill.*; *Lycium barbarum L.*)» Мак; — р. *ли́цій*; — результат адаптації наукової латинської назви *Lycium*, яка пов'язується з назвою країни Лікії в Малій Азії, багаті на цю рослину, батьківщиною якої є узбережжя Середземного моря. — Нейштадт 485; Анненков 202; Симонович 285.

[лі́чита́ція] «торги» Берл; — очевидно, результат контамінації форм [лі́цита́ція] і *лі́цїти*. — Див. ще **ліцита́ція**, **лік**¹.

[лі́шува́ти] «шукати» Ж, [ля́шувати] «нишпорити» Ж; чатувати ВеУг», [ля́шовати] «підступно ловити» О; — р. [ля́шить] «шукати, добувати»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. [лешня́] «полювання в лісі», [лесова́ть] «полювати», др. *лбсовати* «тс.», що зводяться до др. *лбсъ* «ліс»; зіставляється також (Лизанець 607) з уг. *lesni* «стежити, підглядати, чатувати, спорідненим з манс. *letš-*, *laš-* «тс.; засідка», хант. *läši* «засідка» (MNTESz II 758).

[лі́щави́ця] (іхт.) «плоскирка, густера звичайна, *Blicca björkna L.*» Ж; — похідне утворення від *лящ*, [лі́щ] «лящ» (з діалектним переходом *ля* в *лі*); назва зумовлена подібністю тіла густери до молодого ляща або підлящика (густера як вид належить до роду лящів); пор. інші назви густери: р. [подлещик], п. [leszcz, podleszczyk]. — Сабанєєв 357. — Див. ще **лящ**.

ліщя́на, **ліщя́на**, **ліщя́ник**, **ліщя́ниця**, **ліщя́нка**, **ліщя́нник**, **ліщя́ня**, **ліщя́бник**, **ліщя́к**, **ліщя́нник** — див. **ліска**¹.

[лі́щїнець] (у сполученні [слоник-л.]) (ент.) «*Balaninus piscum*» Ж; — похідне утворення від *ліщя́на*; назва зумовлена тим, що личинки цієї комахи живляться

ядрами ліскових горіхів; пор. слц. *posatec liskový* «тс.». — Kapesní atlas broučků 236. — Див. ще **ліска**¹.

ліщя́ця — див. **лищя́ця**².

Лія (жіноче ім'я), *Leja*, ст. *Ліа* «працовітая» (1627); — р. *Лія*, бр. *Лія*, др. *Лія*, слн. *Léa*, стсл. **Ліа**; — через церковнослов'янське посередництво зафіксовано в давньоруську мову з середньогрецької; срп. *Líca* походить, очевидно, від гебр. *Le'a*, пов'язаного з іменником *le'a* «антилопа». — Сл. вл. імен 244; Беринда 219; Петровский 143; Спр. личн. імен 506; Knapová 242; Суперанская 88; Klein 873.

лоб «чоло; [голова] Ж; круглий камінь розміром з голову Ж; крутий схил гори; гола вершина; рівнина на підвищенні; невелика лісова галявина Ч; крутий горб Ник», [лі́б] «лоб», [ло́ба] «віл з великим лобом і широко розставленими рогами», [ло́бак] «круглий камінь» ВеНЗн, *лоба́нь* «людина або тварина з широким і опуклим лобом», [ло́бас] «з великим лобом; телень» Ч, [ло́бач] «бовдур, лобур» Л, [ло́бик] «невелика лісова галявина» Ч, [ло́биця] «лоб» Ж, [ло́бище] «підвищене голе місце на лузі Ж; місце, де знаходяться круглі камені ВеНЗн», [ло́бо́] «людина з великим лобом», [ло́бник] «червоний залізняк» Ж, [ло́бня́к] «гола вершина гори; підвищене місце, на якому ніщо не росте» Ч, [лобови́на] «гола вершина гори; острівець на болоті» Ч, *лобо́к* «(анат.) «підвищення на місці зрощення передніх кісток таза; [горб; гола вершина гори; рівнина на підвищенні; острівець на болоті Ч]», [лобчи́ско] «черепна коробка» Ж, *лоба́стий*, *лоба́тий*, *лобка́вий*, *ло́бний*, *лобови́й*, [вилло́б] (у сполученні [з вилба́]) «лоб» Ж, [возло́бок] «схил», [возло́б'я] «волося над лобом», *налло́бник*, *налло́бний*, *надло́б'я*, *надлобка́вий*, *надло́бний*, [підло́б'є] «смуга на лобі нижче брів» Бі, [підло́б'я] «тс.», *підло́бний*, *прило́бця* (заст.) «шолом, каска» Нед, *спідло́ба* СУМ, (Ме), *спідло́б'я*, [спідлу́ба] «спідлоба» Ме; — р. бр. *лоб*, др. *лѣбъ* «череп, голова; купол церкви», п. *лѣв* «голова тварини; (розм.) голова», [чоло]; (ст.) череп, ч. слц. *leб* «череп, голова», болг. *лоб* «тім'я, лоб» (з р.),

[лѣбл] «череп, чоло», схв. лѣбаѣа «череп», слн. lēb (lǝb) «чоло, череп; підвищення», lobánja «череп»; — стсл. лѣвьнѣ «черепний»; — псл. lъbъ «череп; лоб, голова»; припускається зв'язок з псл. lubъ (< *loub-) «луб, кора дерева, лико; кошик, обруч з кори; дерев'яний обвід (наприклад, сита)»; тоді разом з ним походять від іє. *leubh-/leup- «лупити, усувати кору», звідки також псл. *luriti, укр. *лупіти*; пор. схв. лубина «череп», слн. lobánja «тс.»; первісним значенням псл. lъbъ у такому разі, очевидно, було «шкаралупа, лущина» (пор. схв. ст. і діал. lur «череп» і [lur] «лущина, шкаралупа»); з'являється також (Fraenkel IF 50, 7; Bezzenberger BB 4, 333; Schulze UAJb 7, 172) з гр. λόφος «потилиця, султан з пір'я; гребінь гори, горб; кінський загривок», тох. A lar «голова». — Фасмер—Трубачев II 507; Преобр. I 462; Горяев 189; Sławski V 90—93; Brückner 309; Machek ESJĀ 323; Holub—Lyer 283; Holub—Kop. 200; БЕР III 534—535; Младенов 277; Skok II 322; Bezlaj ESSJ II 129; Bern. I 738; Specht 87; Mikkoła Ursl. Gr. III 27; Pokorny 690. — Див. ще луб.

[лоба́нець] «іноземна золота монета», лобанчик (заст. розм.) «золота монета, на якій зображено голову певної особи»; — р. [лобанчик] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від лоб «голова», оскільки йдеться про монети із зображенням голови; р. ст. лѣбец «новгородська монета північнонімецького походження» (XV ст.) пов'язувалося з лоб і припускалося первісне значення «шкурка з лоба білки» (Фасмер II 507); висловлювалася й менш переконлива думка про зв'язок р. лѣбец з місцевою назвою н. Lübeck (Никольский ФЗ 1891, 4—5, 14). — Див. ще лоб.

лоба́нь (іхт.) «кефаль звичайна, Mugil serhalus L.», [лоба́н, лобáс] «тс.» Ж; — р. лобáн, [лоба́с, лобач], бр. лаба́н «тс.»; — похідне утворення від лоб; назва мотивується формою голови цієї риби. — Див. ще лоб.

[лобáс¹] «пункт прийому риби» Берл; — очевидно, результат видозміни слова лобáз «приміщення для продажу або зберігання зерна, борошна, різних

товарів» (пор. р. [лобáз] «тс.»). — Див. ще лобáз¹.

[лобáс²] «лобань, лобур»; — очевидно, результат деетимологізації запозиченого з польської мови [лобоз] «лобур» і вторинного зближення його семантики з лоб. — Див. ще лобоз. — Пор. лобур.

[лоба́чка] (зоол.) «прісноводний поліп, Нудга» Ж; — неясне.

ло́бда — див. лапта́.

лобѣлія (бот.) «трав'яниста напівкущова декоративна рослина, Lobelia L.»; — р. болг. лобѣлія, бр. лобѣлія, п. lobelia, ч. lobélie, lobelka, слц. lobélie, lobelka, схв. лобелија «тс.»; — завоюєна з латинської наукової номенклатури назва, утворена К. Ліннеєм від прізвища фламандського ботаніка М. де Лобеля (1538—1616). — СІС² 496; Holub—Lyer 291; Kopaliński 580; Симоновић 279; Dauzat 440.

ло́бзик «інструмент для випилювання»; — р. лобзик, бр. лобзік, болг. лѣцик; — запозичення з німецької мови; н. Laubsäge «вид пилки» утворене з основ іменників Laub (свн. двн. loub) «лист», спорідненого з днн. снн. löf, гол. loof, англ. leaf, дісл. гот. lauf «те.», а також з лит. lupù, lùpti «лущити», укр. *лупіти*, і Säge (свн. sēge, двн. sēga) «пилка», спорідненого з лат. seco «ріжу», псл. sěko, *sěkti, укр. *сікти*. — Фасмер II 508; Kiparsky ZfSlPh 23, 437; БЕР III 477; Kluge—Mitzka 425, 619. — Див. ще лупіти, сікти.

ло́бний (у сполученні лобне місце) «природне підвищення в якому-небудь пункті, що є його центром; (іст. і перен.) поміст, підвищення на площі, з якого оголошувались царські укази і де проводились публічні страти»; — р. лобное мѣсто «підвищення, горб, курган, сопка; (іст.) місце страти, яке видно з відусіль», др. лѣбное мѣсто, болг. лобно място (з рос. або стсл.), стсл. лѣвьнок мѣсто «місце страти»; — похідне утворення від лоб, псл. *lъbъ; сполучення лобне місце в історичному значенні є калькою гр. Κρανίου τόπος (місце в Єрусалимі; де начебто похований Адам, де лежить його голова); топонімічне значення «підвищення, горб» базується на сучасному діалектному

значенні прикметника [лобний], похідного від лоб «гола вершина». — Фасмер II 508; Преобр. I 462; Горяев 189; БЕР IV 448; Bezlaj ESSJ II 129. — Див. ще лоб.

лобогрійка «примітивна жнивварка», **лобогрійник** «той, хто працює на лобогрійці»; — р. *лобогрéйка*; — складне утворення з основ іменника лоб і дієслова *грéти*; робота на лобогрійці вимагає значних фізичних зусиль, звідси й первісне жартівливе значення слова, яке згодом нейтралізувалося. — Див. ще *грéти*, лоб.

лободá (бот.) «*Cheopodium* L.; [лутига, *Atriplex* L.; шпінат городній, *Spinacea oleracea* L. Мак]», [лебеда] «лутига; лобода» Мак, [лобідка] «лутига садова, *Atriplex hortensis* L.», лободина «стеблина лободи», [лободіяц] «лобода» Ж, лободóві, лободя́ник (заст.) «хліб з лободою», лободя́нка (заст.) «страва з лободи», лободóвий, [лободя́ний]; — р. *лебеда́* «лутига; лобода», [лободá, лобудá] «тс.», бр. *лебядá* «лобода», *лябеднік* «лутига», др. *лебеда́, лободá*, п. *lebioda* «лобода», *loboda* «лутига», ч. *lebeda* «лутига; [лобода]», слц. *loboda* «лутига», [lebeda], вл. нл. *loboda*, болг. *лбодá*, [lobuda, lobda, labda], м. лобода, схв. *лобóда*, [лобуда, лобода], слн. *lebéda, loboda* «тс.»; — псл. **elboda*, звідки *lebeda* і *loboda*; — споріднене з лат. *albus* «білий, блідий, світлий», гр. *ἀλφός* «білий висип на тілі», укр. *лєбідь*; іє. **albho-* «білий»; назва рослини зумовлена зовнішнім виглядом листя, ніби притрушеного білим пилком (особливо у лободи білої, *Cheopodium album* L.; пор. іншу її назву [мучінець] Ж); семантичну паралель становить лит. *balánda* «лобода», пов'язане з лит. *bálti* «біліти», *báltas* «білий»; менш вірогідним є припущення про спорідненість псл. **elboda* і лит. *balánda* «лобода», нвн. *Melde* «лутига; лобода; *Atriplex*; *Cheopodium*»; гр. *βλίτον* «тс.» (*Machek* ESJČ 323; *Jm. rostrl.* 83; *LP* II 149; *ZfSIPh* 19, 66—67; *Mikkola* Balt. u. Slav. 46; *Mikl. EW* 428); пропонувалася також праформа **olboda* (Верп. I 698), імовірності якої суперечить матеріал південнослов'янських мов, де замість

початкового *ло-* було б *ла-*; відзначався збіг з тур. *labada* «щавель, *Rumex alpinus*» (Радлов III 739), тат. *алабота* «лобода» та ін. (Дмитриев 561; Жаримбетов РР 1976/3, 102—105). — Фасмер—Трубачев II 469—470; Меркулова III—112; Преобр. I 440; *Stawski* IV 89—90; *Brückner* 292, 310; *Holub—Lyer* 283; *Holub—Kop.* 200; *Schuster—Šewc* 769—770; БЕР III 448—449; *Skok* II 256; *Bezljaj* ESSJ II 147; ЭССЯ 6, 18; *Moszyński* PZJP 71; *Schrader* Reallexikon I 345; *Jóhannesson* 40. — Пор. лєбідь.

[лобоз] «лобур» Вел, [лобуз] «злодій; шахрай»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *lobuz* «пустун, шибеник; нікчема, гультай», [lobus] «тс.» (звідки й ч. [lobus] «гультай») пов'язується з *lobuzie* «зарослі, бур'яни» і зіставляється у семантичному плані з словами на позначення дерева, бур'янів, пенька, зілля, які у переносному значенні стосуються людей (як р. *хлыст* «гнучка лозина; пройдисвіт, волоцюга», укр. *пень*, п. *rién*); основою для перенесення є значення «щось погане, непотрібне». — *Stawski* V 127—128.

[лоботрáска] «гарячка» Мо; — складне утворення з основ іменника лоб і дієслова *трястий(ся)*, з яким пов'язане *тряця* «гарячка, пропасниця»; поєднання двох основ відбиває дві ознаки хвороби — високу температуру, про яку свідчить гарячий лоб хворого, і тремтіння тіла, пропасницю. — Див. ще лоб, *трястий*.

лоботр́яс «нероба, ледар»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *лоботр́яс* «тс.» утворене з основ іменника лоб і дієслова *трястий*; мотивація утворення неясна. — Див. ще лоб, *трястий*.

лобузі́ння — див. лабу́з.

лобу́р «бездіяльна й ледача людина; лоботряс; пройдисвіт Ж; [грубий мужик Бі]», *лобури́сько*, [лобу́рка] «жінка-лобур», [лобу́рня] «набрід, чернь» Бі, [лобу́рство] «тс.» Бі, [лобу́ричá] «грубий сільський хлопець», [лобу́ричк] «тс.» Бі, *лобу́ряка*, [лобу́ровáтий] «шахрайський» Ж, *лобу́ряцький*, [лобу́ровáти] «вести грубе мужицьке життя» Бі; — р. [лобу́р] «похмурий; хто дивиться спід-

лоба» (з укр.);— очевидно, пов'язане з *лоб* (перен.) «хлопець, підліток, парубок; лобуряка»; можливо, зазнало впливу з боку запозиченого [*лобоз*] «тс.».— *Масhek ESJĈ 273.*— Див. ще *лоб*.

[*лова́ш*] «ледар, роззява» Ж;— очевидно, результат видозміни запозиченого уг. *lovás*, букв. «вершник, кавалерист», похідного від *lō* «кінь», спорідненого з манс. *lō*, *luβ*, хант. *lōχ*, *laц* «тс.»; щодо семантичного розвитку пор. *драб* «озброєний слуга; піхотинець» — «жебрак; волоцюга».

ловелас «спокусник, залищальник, баламут», *ловеласівський*, *ловеласнича-ти*;— р. *ловелас*, бр. *лавелас*, п. *lowelas*;— через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. *Lovelace* (прізвище героя роману С. Річардсона «Клариса Гарлоу», 1748) є складним утворенням з іменників *love* «любов» і *lase* «шнурок, сітка».— *СІС² 497; КЭСРЯ 244; Фасмер II 509; Кора-ліński 585.*

[*ловж*] «купа сухого хмизу» Л, [*ловж'е*] «тс.» Л;— р. [*ловжа*] «купа гілля, сучків, трісок, що залишаються після рубання лісу», бр. *лоўж* «купа хмизу», [*лоўш*] «тс.»;— запозичення з литовської мови; лит. *laūžas* «купа обломаних гілок» пов'язане з *lūžis* «уламок», *laūžti* «ламати»; споріднене з лтс. *laūzt* «тс.», *laūzne* «місце в лісі з поваленими деревами», *laūzs* «місце в лісі з поваленими і вирваними з корінням деревами» і, далі, з дінд. *gujāti* «розбиває», лат. *lūgēre* «горювати», свн. *liechen* «тягти, рвати», які пов'язуються також з укр. бр. *лўста* «скибка, шматок (хліба)» (*Zubatý St. a čl. I 2, 103.*)— Непокупний *Мовозн. 1968/6, 36; Фасмер II 509; Лаучюте 39; Trautmann 152—153; Graenkel I 347; Walde—Hofm. I 830.*

[*ловілка*] (ент.) «богомол, мантида, *Mantis L.*» Ж;— похідне утворення від *ловіти*; можливо, часткова калька відповідної німецької назви *Fangheuschrecke*, першим компонентом якої є основа дієслова *fangen* «ловити»; назва пояснюється способом живлення цих хижих комах, які ловлять здобич за допомогою ловильних ніжок.— Див. ще *ловіти*.

ловіти, *ловітися* «потрапляти на гачок, у пастку; хапатися, триматися; [з'єднуватися, сходитися; скисати (про молоко)]», [*ловітиса*, *ловітиси*] «ставати густим внаслідок скисання; фарбуватися; загорятися» *МСБГ*, [*лівка*] «ловля» Ж, *лов*, [*лова́к*] «ловець» Ж, *ловéцтво*, *ловéць* «мисливець; той, хто ловить рибу, звіра; [знаряддя для знімання фруктів з дерева]», *лóви* «полювання; ловіння», *ловітва* (заст.) «лови», [*ловітка*] (назва дитячої гри) Дз, [*ловіще*] «місце для полювання», [*ловіво*] «ловля», *ловіння*, [*ловка*] «здобич Г; тенета» Ж, *ловлення*, *ловля*, [*ловніцтво*] «мисливство; полювання» Ж, [*лівний*] «який уміє добре ловити», [*ловéцький*] «мисливський», *ловильний* «призначений для ловлення», [*ловний*] «який добре ловить або ловиться» Ж, [*ловничий*] «мисливський» Ж, [*лову́чий*] «який уміє ловити; мисливський», *вілов*, *відлов*, [*нелóви*] «час заборони полювання» Ж, [*нелівний*] «який погано ловить», *невловимий*, *невловний*, *облов*, [*облова*] «здобич, жертва» Пі, *перелов*, [*пóлів*] «полювання» Нед, [*пóлов*] «здобич, захоплена на полюванні, рибалці, війні» Бі, *улов*, *улові*, *уловлювач*, *уловимий*, *уловистий*, *улбвий*, *улбчий*;— р. *ловіть*, бр. *лавіць*, др. *ловити*, п. *łowić*, ч. *loviti*, слц. *lovit'*, вл. *lojic*, нл. *lojś*, болг. *ловя*, м. *лови*, схв. *лòвити*, слн. *loviti*, стсл. **ЛОВИТИ**;— псл. *loviti* «старатися спіймати дичину, полюючи, підстерігаючи; хапати», похідне від *lovъ* «ловіння звірів, птахів, риб; здобич»;— найближче споріднене з лит. *lāvyti*, *lāvinti* «привчати, навчати, розвивати», *lavùs* «навчений, вправний, спритний», гот. дісл. *laup* «нагорода, плата», днв. *lōp*, нвн. *Lohn*, дірл. *lōg*, *lōag*, *lōach* «тс.»; гр. *λεία* (дор. *λαίῶ*) «здобич; грабунок», лат. *lucrum* «користь, зиск»; іє. **lāu-/lāu-* «ловити, захоплювати; одержувати насолоду»; на основі гіпотетичного первісного значення псл. *lovъ* «повільне переслідування, повзання, оточення звірів» пов'язувалося з псл. **lėviti* «ослабляти», звідки укр. *лівіти* «тс.» (*Zubatý St. a čl. I 1, 76—79*); непереконливе виведення (*Масhek ESJĈ 342; Holub—Lyer 294*) від псл. **polovati*

«полювати», нібито спорідненого з гр. *παλεῶ* «ваблю птахів у сітку». — Фасмер II 508; Преобр. I 462; Sławski V 229—232; Brückner 313; Holub—Kop. 211; Schuster-Sewc 781—782; БЕР III 449, 451; Bezłaj ESSJ II 152; Bern. I 735; Trautmann 153; Fraenkel 348; Frisk II 123—124; Jónannesson 726; Walde—Hofm. I 826; Pokorny 655; Мельничук *Этимология* 1984, 144.

ловкáč (розм.) «спритна людина, що вміє добре влаштовувати свої справи, вдається до хитрощів»; — запозичення з російської мови; р. *ловкáč* «те.», *ловчійть* «хитрувати», *ловчійтьсья* «робити все можливе для досягнення своєї мети; пристосовуватись» пов'язані з *лóвкий* «спритний», яке відповідає укр. *лóвкий* (див.).

лóвкий «красивий, гарний, смачний; спритний», [*лóвенький*], *ловкєнький*, *наловчійтьсья*; — р. *лóвкий* «спритний», болг. *лòвѣк* «умілий, спритний, швидкий» (можливо, з рос.); — псл. [лòвчкь] «вправний, спритний», похідне утворення від *лòвь* «ловіння птахів, звірів, риби; здобич»; первісне значення, очевидно, «той, хто добре ловить, спритний на полюванні»; в українську мову могло бути занесене з російської; пор. споріднене лит. *lavùs* «натренований, вправний, вправний на полюванні; прудкий, спритний, хитрий» від *lāvuti, lāvuti* «тренувати, розвивати». — Булаховський Нариси 76, 122; Фасмер II 509; Sławski V 237—239; Schuster-Sewc 781; БЕР III 450. — Див. ще *ловіти*.

[*лòвранок*] «полудень», [*ловранкувати*] «полуднувати»; — схв. [lòvra] «вечеря косарів; полудень», *лòврати* «полуднувати на косовиці»; — запозичення з угорської мови, зближене в другій своїй частині з іменником *рáнок*; уг. заст. *lòrant* «полудень» виводиться від слц. *olovrant, olevrant* «тс.», що є наслідком фонетичної видозміни нім. *Hálberábend* «тс.», утвореного з основ прикметника *halb* «половинний; пів-» та іменника *Abend* «вечір» (пор. аналогічні укр. *пóлудень*, р. *пóлдник*). — Дзєндзелівський НЗ УЖДУ 14, 132; St. sl. 22, 286—287; Skok II 321; MNTESZ II 789.

лóвчий (заст.) «особа, що займалася у бояр, поміщиків різними видами полювання; у стародавній і Московській Русі придворний, який видав полюванням; переслідувач утікачів з війська»; — р. *лòвчий*, бр. *лòвчы* (іст.), др. *ловчии* «мисливець, рибалка», п. *łowczy* «організатор полювання; [старший лісничий]», ст. «придворний, який видав полюванням, титул при дворі», ч. *lovčí* (іст.) «той, хто видав справами полювання при дворі; мисливець», болг. (заст.) *ловчий, ловчия* «мисливець»; — псл. **лòвчсьь*, похідне утворення від **лòвчсь* «мисливець, рибалка», *loviti* «ловити». — Sławski IV 227—228; БЕР III 450. — Див. ще *ловіти*.

[*лог*] «заглиблення в рельєфі; яр з пологими зарослими схилами; широка низина; орна земля, яку перестали обробляти», [*лòгвина*] «широка сінокісна низина; низина в лісі; заглиблення в рельєфі» Ч, [*логовина*] «тс.» Ч, [*лòгвище*] «низина, поросла травою» Ч, [*логовище*] «тс.» Ч, [*ложок*] «сухе руєло Г; низина з пологими схилами; вузька низина вздовж річки; низина в лісі; невелика лука в кінці города Ч»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *лог* «долина, яр, поле під паром» пов'язане з *лежати* «лежати» (пор. схв. *лòг* «лежання»); зіставляється з лит. *atlagai* «поле, яке довго лежало під паром», гр. *λόχος* «засідка», гал. *logan* «могила»; безпідставно пов'язувалося (Matzenauer 243) з гр. *λαύον* «печера, ущелина». — Фасмер II 509; КЭСРЯ 244; Преобр. I 463; Bern. I 727—728; Mikl. EW 163; Trautmann 168; Pedersen Kelt. Gr. I 97. — Див. ще *лежати*.

[*лога*] (бот.) «глід, *Crataegus* L.» ВеЛ, ВеНЗн, Мак, [*логина* ВеНЗн, *логиня* ВеЛ, ВеНЗн] «тс.», [*логинька*] «плід глоду; глід колючий, *Crataegus oxyacantha* L.» Мак; — результат фонетичного спрощення діалектних назв тієї самої рослини [*гліг, глог, глогина, глогинька*], що зводяться до псл. *glogь* «тс.». — Нейштадт 314; Анненков 112; Machek Jm. rostl. 116; Симоновий 145. — Див. ще *глід*.

[*логáза*] «ячмінна крупа Ж; каша з цілих зерен обдертого ячменю», [*гáза*]

«ячмінна крупа» Ж, [г_лажанка] «просо, майже стовчене в ступі для пшона»;— п. [logaza, lohaza] (з укр.), слц. lohaza, [lohoza, lahoza] (з укр.— Machek ESJCS 274);— неясне; можливо, походить від уг. lóhoz «для коня», форми іменника ló «кінь» з післяіменником -hoz «до, для».

логарифм, *логарифмувати*, *логарифмічний*;— р. *логарифм*, бр. *лагарифм*, п. *logarytm*, ч. слц. *logarithmus*, вл. *logarit(m)us*, болг. *логаритъм*, м. *логаритам*, схв. *логаритам*, слн. *logaritet*;— інтернаціональний математичний термін (пор. н. *Logarithmus*, фр. *logarithme*, англ. *logarithm*), який у латинізованій формі (лат. *logarithmus*) був створений шотландським математиком Дж. Непером (1550—1617) з основ грецьких слів *λόγος* «слово, розум, відношення» і *ἀριθμός* «число»; спочатку означало «пропорціональне число».— СІС² 497; Фасмер II 509; Sławski IV 323; Sl. wуг. *obscych* 434; Holub—Lyer 292; БЕР III 902.— Див. ще *арифметика*, *логіка*.

[логарня] «кіл, вбитий у пліт, на якому вішають торби, щоб їх не замочила вода» О, [логарні, логарні] «тс.» О, [логарня] «приміщення для вівчарів та молочних продуктів» Доп. УЖДУ IV;— неясне.

Логвин, [Логін, Лонгін] Ж, ст. *Логгінъ* «смышляя глубоко або долгии» (1627);— р. *Логгин*, *Лонгин*, *Логвин*, бр. *Логвин*, *Лонгин*, *Логин*, др. *Логгинъ*, п. слц. *Longin*, ч. *Longinus*, болг. *Логин*, *Лонгин*, м. *Лонгин*, схв. *Лонгин*, слн. *Longin*, стсл. *Лонгинъ*, *Логинъ*;— через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; ср. *Λογγίνος* походить від лат. *Longīnus*, пов'язаного з *longus* «довгий», спорідненим з днв. *lang*, гот. *laggs*, псл. *d^ligъ «тс.», укр. *дóвгий*.— Сл. вл. імен 215; Беринда 219; Фасмер II 510; Суперанская 430; Петровский 143; Спр. личн. имен 430; Илчев 306, 307.— Див. ще *дóвгий*.

[логін] «дерево, яке впало або було повалене бурею; ледар, нероба»;— очевидно, пов'язане з *лежати*; менш переконливо зіставляється (О I 416) з уг.

lóg(ni) «висіти; байдикувати, ухилитися від роботи».— Див. ще *лежати*.

логіка, *логік*, *логістика*, *логіцизм*, *логістичний*, *логічний*, *логізувати*, ст. *логіка* «діалектика; розмова» (1627);— р. болг. м. *логіка*, бр. *логіка*, п. ч. слц. вл. *logika*, нл. *logiski*, схв. *лòгика*, слн. *lógika*;— запозичено з грецької мови, можливо, через посередництво німецької і латинської (нім. *Lógik*, лат. *logica*); гр. *λογική* «логіка, діалектика» є формою жін. р. від *λογικός* «словесний, логічний», похідного від *λόγος* «слово; мова; розум», пов'язаного з *λέγω* «збираю; розповідаю, промовляю», спорідненим з лат. *lego* «читаю; вибираю; збираю», алб. *mb-leth* «збирати урожай», гот. *lêkeis* «заклинатель, лікар», дісл. *læknir*, дангл. *læse*, днв. *läch* «тс.», днв. *lächin* «лікування», свн. *lāchenfe* «заклинання, чаклування».— СІС² 497; Беринда 220; Фасмер II 510; Koraliński 581—582; Holub—Lyer 292; БЕР III 453; Klein 902; Walde—Hofm. I 780; Frisk II 94—95.— Пор. *лексика*.

[логожина] (бот.) «рогіз, Турпа (Tourp.) L. ВЕНЗн; рогіз вузьколистий, Турпа *angustifolia* L.» Мак;— очевидно, результат контамінації назв [рогожина] «тс.» і *лоза*, *лозіна* (див.).

логопедія «наука, що вивчає розлад мови та розробляє методи його лікування», *логопед*, *логопедичний*;— р. болг. *логопедия*, бр. *лагарпедья*, п. *logopedia*, ч. *logopédie*, слц. *logopédia*, схв. *логопедија*, слн. *logopedija*;— науковий термін, утворений з основ грецьких слів *λόγος* «слово, мова, розум» і *παιδεία* «виховання, навчання», похідного від *παῖς* (род. в. *παῖδος*) «дитина», яке вважається спорідненим з дінд. *rótah* (*rótakah*) «дитина тварини», лат. *puer* «дитина», псл. *pъtъ «пташеня», укр. *птах*.— СІС² 498; ССРЛЯ 6, 321; Sl. wуг. *obscych* 435; Holub—Lyer 292; Frisk II 462—463; Boisacq 739.— Див. ще *логіка*, *птиця*.— Пор. *енциклопедія*, *ортопедія*, *педагогіка*.

[логуватий] (вет.) «який має нарости над копитами» (про коня) О, [луги] «шпат (хронічне запалення кісток ніг у коней)» О, [улуги] «тс.» О;— п. *logawy* «кульгавий (про коня), який має наро-

сти над конитами», wlogawy «тс.», болг. [лoгав, улогав] «каліка, кульгавий; дрібний, малий, низький», [вoлогав] «обважнілий, апатичний, незграбний», м. лoгав «каліка», улогав «тс.»;— псл. [ulogav] «каліка, кульгавий», похідне від [uloga] «каліцтво, захворювання кінцівок, кульгання», пов'язаного з ležati «лежати».— Sławski V 143—145.— Див. ще лежати.

[ло́дар] «ледар; бродяга» Ж, [ло́дарство] «бродяжництво» Ж;— р. лoдърь «ледар», [лoдарь, лoдирь, лoдорь], болг. [лoдар];— не зовсім ясне; для російських і болгарських слів припускається запозичення з німецької мови, пор. снн. нн. lodder, loder (Фасмер II 510; БЕР III 453); укр. [ло́дар] розглядається також як результат контамінації лотр і лeдaчий, перехідною формою між якими є лeдар (Преобр. I 463).— Берп. I 735.— Пор. лeдар, лотр.

[ло́два] «дошка; тесана дошка, брує МСБГ»;— неясне; можливо, пов'язане з лoдь, лoдка; розглядається також (Бернштейн Очерк 1974, 238) як залишок псл. *lody (з основою на -y).

ло́джя «приміщення в будинку, відкрите з фасадного боку; відкрита галерея при будівлі»;— р. болг. лoджия, бр. лoджья, п. loggia, ч. lodžie, loggie, слт. lodžia, loggia, вл. loži «квартира, житло, приміщення», схв. лoђa, слн. lóggia;— запозичення з італійської мови; іт. loggia «крита веранда, галерея» походить від фр. loge «хатина; будка; клітка; ложа (в театрі)».— СІС² 498; ССРЛЯ 6, 321; Сл. выг. обcych 434; Holub—Lyer 292; БЕР III 454; Klein 901, 902; Пизани 81.— Див. ще ло́жа.

[ло́дь] «човен» Ж, [ло́дка] «тс.» Л, Ж, [ло́дниця] «верф» Ж, [ло́дя] «човен Ж; вимощене місце під колесом водяного млина», [ло́дяк] «водяний пливучий млин (на човнах)», [ло́тка] «човен» Л;— р. бр. лoдка, др. лoдья, лoдъка, п. вл. lódz, ч. lod', ст. lodí, слт. lod', нл. lož, lodka, полаб. lüd'ā, болг. лoдия, [лодия], лoдка, м. лаба, сх. лoђa, слн. ladjā, стсл. лoдъ дини, лoд дини;— псл. *oldī «човен»;— споріднене з лит. aldijà, eldila «тс.», дісл. alda «хвиля», норв. [olda] «корито», шв. [ålla] «продовгувата заглибина», дат. olde «корито», дангл.

ealdor «тс.»; іе. *aldh- «корито».— Фасмер II 510; Преобр. I 463—464; Brückner 310; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 209; Schuster-Sewc 771; БЕР III 454; Skok II 258; Bezlaj ESSJ II 119; Trautmann 6; Fraenkel 120; Būga RR II 141; Falk—Torp 789; Jóhannesson 40; Pokorny 31—32.

ло́жа «відділене перегородами місце для кількох глядачів у театральному залі; відділення масонської організації»;— р. бр. болг. м. схв. лoжа, п. loža, ч. lože, слт. слн. loža, вл. нл. loža;— запозичення з французької мови; фр. loge «ложа» походить від двн. *laubja, louba «виноградна альтанка, хатина».— СІС² 498; Фасмер II 511; Преобр. I 464; Сл. выг. обcych 437; Holub—Lyer 294; БЕР III 455; Bezlaj ESSJ II 153; Klein 901, 902; Пизани 81; Kluge—Mitzka 426.— Пор. ло́джя.

ло́жити, ло́ж, ло́жа, ло́жбина, ло́жбище, ло́же, ло́жиско, ло́жниця, ло́жовий — див. лежати.

ло́жка, [ло́жечник] «футляр для ложок», [ложечник] «майстер, що виробляє ложки; полиця для ложок ВеУГ», [ложешник] «футляр для ложок, столовий прибор» Ж, ло́жкар «майстер, що виробляє ложки; інструмент, яким виробляють ложки», [ло́зя] (дит.) «ложка», [ло́нька] «тс.», ло́жкарний, ло́жковий, [за́ложник] «полиця для ложок» Ж, [за́ложечник] «футляр для ложки» ВеБ;— р. лoжка, бр. [ло́жка], др. лoжица, лoжька, п. lyžka, ч. žlice, lžice, žice, [ležka, lyžka], слт. lyžica, [lažka, ložica], вл. lžica, нл. lžуса, полаб. lāzaic болг. лoжица, м. лoжица, схв. [лoжица], жлйца, слн. žlica;— псл. lžica, lžьka;— загальноприйнятої етимології не має; припускається спорідненість з алб. lugë «ложка», ос. [aligd] «надріз, розріз», aligdin «надрізувати», лит. laužti «ламати», дінд. gujāti «ламає» або lupāti (lupoti) «відтинає» (пор. семантику шв. дат. sked «ложка» і двн. skeidōn «розколювати», дангл. spón «ложка», англ. spoon «тс.» і двн. spān «тріска», дісл. sraap «тріска; ложка»); зіставляється також з лат. ligula «ложка», дірл. liag, ірл. liach «тс.» (Pedersen Kelt. Gr. I 101; Machek ESJČ 346, Ho-

lub—Lyer 296), спорідненими з псл. *lizati*, укр. *лизати*.— Фасмер II 511—512; Преобр. I 464—465; Sławski V 441—445; Brückner 316; Holub—Kop. 213; Schuster-Sewc 794—795; БЕР III 545—547; Skok III 683; Bern. I 750—751; Walde—Hofm. I 800—801.— Пор. *ліжка*.

лоза́ (бот.) (деякі кушові породи верби), *лоза́н* (заст.) «тс.», [*лоза́нки*] «різки, лозини», *лозіна*, [*лозінка*] «ломиніс лозяний, *Clematis vitalba* L.», *лозіння*, *лозиня́ка*, [*лозиня́ччя*], [*лозник*] «астргал лозяний, *Astragalus virgatus* Paill.» Мак, *лозня́к*, [*лозня́к*] «корзинка з лози», *лозинувати́й* «довгий і тонкий, як лозина», *лозови́й* «зроблений з верби», *лозя́ний* «тс.», [*нідло́зи*] «поле, де росли лози» Ва;—р. болг. *лоза́*, бр. *лаза́*, др. *лоза*, п. *loza*, ч. ст. слн. *loza*, схв. *лоза*, слн. *loza*, стел. *лоза*;—псл. *loza* «гнучка гілка; виноград; верба кушова»;—зіставляється з лит. *lazda* «палка, ліщина; стеблина деяких рослин», [*lazà*] «палка, ліщина», лтс. *lazda*, *lagzda*, *lazds* «ліщина», прус. *laxde*, алб. *laithi* «тс.», вірм. *last* «пліт, човен», перс. *gāz* «лоза»; висловлювалось припущення (Štrekelj AfSIPh 27, 52—53; Brückner AfSIPh 39, 4; Ильинский RSI 6, 226) про зв'язок з *лаз*, *лізти* «вйтися».— Фасмер—Трубачев II 512—513; Преобр. I 465; Sławski V 239—241; Brückner 313; Machek ESJČ 342; БЕР III 457—458; Skok II 321—322; Bezlej ESSJ II 152—153; Bern. I 736; Trautmann 153.— Пор. *ліска*².

лозиня́к (орн.) «вівчарик, *Phylloscorus*; східний соловей, *Luscinia luscinia* L. (*Lusciola philomela*)», [*лозинчак*] «тс.» Шарл, [*лозі́вка*] «славка, кропив'янка, *Sylvia palustris*», [*лозовець*] «тс.»;—похідні утворення від *лоза́*; назви пояснюються гніздуванням цих птахів у густих чагарникових заростях, у лозах.—Булаховський Вибр. пр. III 206; Воїнств.—Кіст. 311, 328.— Див. ще *лоза́*.

ло́зниця] «піч для сушіння фруктів (викопується в саду) Ме; вид примітивної плодосушарки», [*ло́зниця*] «сушарка для фруктів» МСБГ;—очевидно, результат фонетичної видозміни слова [*оз-*

ніця] «сушарка; димохід», зближеного з *лоза́*, оскільки головною частиною сушарки є сітка, іноді сплетена з лози або очерету, на яку насипають фрукти; пор. помилкове пояснення походження рум. *loşniță* «сушарка» (з укр.) як нібито пов'язаного з болг. *ло́зниця* «виноградна лоза», схв. *ло́зниця* «дикий виноград» (БЕР III 459).— Див. ще *озніця*.

ло́зунг «гасло»;—р. бр. болг. *ло́зунг*, м. *лозунг*, *лозинка*, схв. *ло́зінка*;—через посередництво російської мови запозичено з німецької; нвн. *Lösung* «розпізнавальний крик (пароль), бойовий клич» походить від свн. *losunge*, *lōzunge* «тс.», з яким, очевидно, пов'язане нвн. *Los* «жеребок, лотерейний білет, доля», що в XV ст. мало значення «гральна кісточка; дощечка, плитка (з паролем, бойовим закликком)».— СІС² 498; Фасмер II 513; Боровой Путь слова 292—300; БЕР III 459; Kluge—Mitzka 447.— Пор. *льос*.

лозя́нка] (бот.) «буяхи, *Vaccinium uliginosum* L.» Мак, [*лозе́нка*] «тс.» ВеНЗн, Мак;—похідне утворення від *лоза́*; назва зумовлена формою листя, що нагадує вербове.— ВеНЗн 60.— Див. ще *лоза́*.

лої́вка, *лої́ти*, *лої́*, *лої́тник*, *лої́вати́й*, *лої́вий* — див. *літи*.

лої́] «самець гадюки» Ж, [*лої́ка*] «гадюка»;—неясне.

лої́о́к] (бот.) «горлянка жене́вська, *Ajuga genevensis* L. Г, Ж; горлянка повзуча, *Ajuga reptans* L. Мак», [*лоєк* Мак, *лою́к* Ж] «тс.»;—неясне.

лої́тир, *лої́тра* — див. *літра*.

лок] «місце; прийми МСБГ; земельний наділ *Scheludko*;—запозичення з східнороманських мов; молд. *лок* «місце», рум. аром. *loc* «тс.» зводяться до лат. *locus* «місце», яке лежить в основі запозичених іншим шляхом слів *лока́льний*, *лока́тор* та ін.—*Scheludko* 137; СДЕЛМ 239; DLRM 463.— Див. ще *лока́льний*.— Пор. *лока́тор*.

локайка́] «вівця коло очей чорна» ВеЛ, [*локаї́стий*] ВеЛ;—результат фонетичної видозміни форм [*ока́йка*] «біла вівця з чорними плямами навколо очей», [*ока́їстий*] «з білими плямами

навколо очей», в яких протетичне *ў* (**ўокайка*, *ўокаїстий*) стало помилково еприйматись як характерна для лемківського говору діалектна вимова успадкованого л.— Див. ще *око*.— Пор. *лозниця*, *лока́тка*, *лока́ція*, *лото́чине*.

лока́льний «місцевий», *локаліза́ція*, *локалізува́ти*;— р. *лока́льний*, бр. *лака́льны*, п. вл. *lokálny*, ч. *lokální*, *lokálný*, сл. *lokálny*, болг. *лока́лен*, м. *локален*, схв. *лока́лан*, слн. *lokálen*;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. *lokál* «місцевий», фр. англ. *local* походять від лат. *locālis* «те.», пов'язаного з *locus* (< *stlocus*) «місце» (де щось поклали), можливо, спорідненим з дінд. *sthálam* (*sthálí*) «суходіл, ґрунт, земля», гр. *στόλος* «балка, кіл; стебло; рукоятка; зброя», псл. *statí*, укр. *ста́ти*.— СІС² 498; КЭСРЯ 245; Ślawski IV 327; Kopaliński 582; Holub—Lyer 292; БЕР III 460; Dauzat 440; Klein 900, 901; Walde—Hofm. I 817—818.— Пор. *ди-слока́ція*, *лока́тор*, *ста́ти*.

[*ло́кати*] «лизати» Ж, [*ло́канє*] «лизання» Ж;— р. [*ло́кать*] «голосно, пожадливо пити, втягуючи рідину язиком, хлебтати», *лака́ть* «тс.», бр. [*ло́каць*] «пити», др. *локати* «хлебтати, жадібно пити, втягуючи рідину язиком», п. *lokaś* «тс.», [*lokaś*] «хлебтати», ч. *lokati* «пити жадібно, великими ковтками, ликати; жадібно вдихати (повітря, запах)», сл. [*lokat'*] «жадібно, багато пити», болг. [*ло́кам*] «пити, видаючи звук *лок-лок*; хлебтати, голосно їсти, пити, втягуючи рідину язиком», [*ло́ча*] «хлебтати», м. [*ло́кам*] «тс.», схв. *ло́кати* «пити, голосно втягуючи рідину язиком (як собака, кіт); надмірно їсти, пити; хлебтати», слн. *lokati*, *lokáti* «пити або їсти з витягнутим язиком; хлебтати; жадібно пити»;— псл. *lokati* «втягувати рідину чи рідку їжу язиком, як пес, кіт; хлебтати; слизувати з шумом»;— споріднене з лтс. *lakāt* «хлебтати, слизувати з шумом», ітеративом до *lakt* «хлебтати», лит. *lakti* «тс.», вірм. *lakem* «лижу», можливо, також з гр. *λάττω* «лижу, сьорбаю»; безпідставно зіставлялося з лат. *lacus* «озеро», кельт. *loch* «тс.», болг. *ло́ква* «калюжа» (Brückner 311); іє. **lak-* «з шумом слизувати, хлеба-

ти», корінь звуконаслідувального походження.— Фасмер II 514; Преобр. I 465—466; Ślawski V 151—153; Machek ESJC 338; Holub—Lyer 292; Holub—Kop. 209; БЕР III 460; Младенов 278; Skok II 314; Bezljaj ESSJ II 148; Bern. I 727; Mikl. EW 159; Trautmann 149; Frisk II 85; Pokorny 653; Иллич-Свистыч Опыт 1976, 15.— Пор. *ли́кати*.

[*лока́тка*] «рибальська сітка» Ж, [*лака́та*] «вид рибальської сітки» Ж;— очевидно, результат фонетичної видозміни **ока́тка* (*оката сітка*) через проміжну форму **уока́тка* (з протетичним *ў*- >л-), похідну від *ока́тий* (пор. [*о́ко*] «петля, вічко»).— Див. ще *око*.— Пор. *ло́зниця*, *лока́йка*, *лока́ція*.

лока́тор «апарат для визначення місцезнаходження тіла», *лока́торник*, *лока́ція*;— р. болг. *лока́тор*, бр. *лака́тар*, п. *lokacja*, ч. *lokace*, сл. слн. *lokator*, схв. *лока́ція*;— запозичення з англійської мови; англ. *locator* утворено від основи лат. *locāre* «розміщувати, розставляти», похідного від *locus* «місце».— СІС² 498; ССРЛЯ 6, 337; Kopaliński 582; Holub—Lyer 292; Klein 901.— Див. ще *лока́льний*.

лока́ут «закриття підприємств і масове звільнення робітників з виробництва», *лока́утник*, *локаутува́ти*;— р. болг. *лока́ут*, бр. *лока́ут*, п. *lokaút*, схв. *ло́каут*;— запозичення з англійської мови; англ. *lock-out* «локаут», букв. «замикання дверей перед кимось», *lock out* «замикати двері перед кимсь» складається з основи дієслова *lock* «замикати» (дангл. *lūcan*), спорідненого з днн. *lūkan*, дісл. дфриз. *lūka*, двн. *lūhhan*, гот. *galūkan* «тс.», дісл. *lok* «замок», гот. *usluks* «отвір», двн. *loh* «дірка», нвн. *Loch* «тс., отвір», дінд. *gujāti* «ламає», лит. *lūžti*, *láužyti* «ламати», і прийменника *out* «поза, за, зовні, геть», спорідненого з ісл. *út*, норв. шв. *ut*, гот. дангл. дфриз. днн. *ūt*, двн. *ūz*, нвн. *aus*, дінд. *ud*.— СІС² 498; КЭСРЯ 245; Kopaliński 582; БЕР III 461; Skeat 299; Klein 901, 1105; Feist 189—190; Vries AEW 636.

[*лока́ція*] «акація» МСБГ, [*лака́ція*] «тс.» МСБГ;— результат фонетичної видозміни назви *ака́ція*, [*ока́ція*] «тс.»

очевидно, через проміжну форму [**ʎoká-
ciál*], в якій протетичне *ʎ* було помилково
сприйняте як характерна для деяких
західних говорів діалектна вимова нор-
мативного л.— Див. ще *ака́ція*.— Пор.
ло́зниця, *лока́йка*, *лока́тка*.

ло́ки — див. *ло́кон*.

[*локно́*] (бот.) «латаття, *Nuphaea*
L.» *Непокупный*, [*лукно́*] «тс.; глечики,
Nuphar L.» тж;— бр. [*локно́*] «глечики
жовті, *Nuphar luteum* (L.) Sm.», ч. *lek-
nín* «латаття», ст. *lekno* «тс.», *lekno*
žluté «глечики», слц. *lekno* «латаття»,
lekno žlté «глечики жовті», вл. *luk-
padž* «калюжниця болотна, *Caltha ra-
lustris* L.», [*lokpadž*, *lokočina*], нл.
lokašina «тс.»;— псл. **ʎk*;— спорід-
нене з лит. *lùkplė* «глечики», лтс. *lùkpe*
«тс.», пов'язаними з лтс. *lukns* «гну-
чий», [*lukt* «в'яло обвисати», *luktė* «іти
зігнувшись», *liekt* «гнути; викривляти»,
лит. *lepkti* «тс.», псл. *ʎkь* «лук»; збли-
жувалось також (Трубачев *Этимология*
1968, 27—28) з р. [*лукно́*] «кошик», др.
лукно́ «тс.; кадочка», схв. ст. *лукно́*
«міра для хліба».— *Непокупный* 34—
35; *Schuster-Sewc* 773—774; *Urbutis Bal-
tistica* 8, 208—209; *Fraenkel* 389—390.—
Див. ще *лук*¹.

[*ло́кнути*] «прагнути, бажати, жада-
ти, знемагати» Ж;— очевидно, резуль-
тат контамінації дієслів [*ло́хнути*] «тс.»
і [*ла́кнути*] «відчувати голод; бути жа-
дібним».— Див. ще *ла́комий*, *ло́хати*.

локомоті́в «паровоз»;— р. болг. *ло-
комоті́в*, бр. *лакаматі́ў*, п. *lokomotywa*,
ч. *lokomotiva*, слц. слн. *lokomotyva*,
вл. *lokomotiva*, нл. *lokomotiwnik*
«водій локомотива», м. схв. *локомоті́-
ва*;— запозичення з західноєвропей-
ських мов; нім. *Lokomotive*, фр. англ.
locomotive походять від англ. *locomotive*
engine букв. «машина, що рухає (зру-
шує) з місця»; прикметник *locomotive*
утворено з лат. *locus* «з місця», форми
аблатива від *locus* «місце», і прикметни-
ка півнолат. *motivus* «який рухає»,
пов'язаного з лат. *moveo* «рухаю».—
*CIC*² 499; *Фасмер II* 514; *Sławski IV*
328—329; *Holub—Lyer* 292; *БЕР III* 463;
Kluge—Mitzka 446; *Dauzat* 441; *Klein*
901.— Див. ще *лока́льний*, *моті́в*.

ло́кон «кучеряве пасмо волосся», [*ло́-
ки*] «локони», [*льо́к*] «локон» Ж;— р.
ло́кон, бр. *ло́кан*, п. *lok*, ч. *lokpa*, слц.
lokpa, м. *локна*, схв. *ло́кна*;— запозиче-
но з німецької і польської мов); н.
Locke «кучер» (мн. *Locken*) (свн. двн.
loc) споріднене з днн. дфриз. *lok(k)*,
дісл. *lokk*, гр. *λόφος* «гну́чка гілка»,
лит. *lūgnas* «гну́чий».— *Шелудько* 37;
Фасмер II 514; *Преобр. I* 466; *Sławski*
IV 324—325; *Brückner* 316; *Holub—
Lyer* 292; *БЕР III* 462; *Kluge—Mitzka*
444.— Пор. *люкс*.

[*ло́кот*] «міра пряжі; моток» Ж, [*ло-
ко́тник*] «аршинник (торговець)» Ж;—
р. заст. і діал. *ло́коть* (міра довжини),
др. *локъть* «тс.»;— давнє семантичне
похідне від др. *локъть* (< псл. **olkъть*)
«лі́коть, міра довжини, що дорівнює
приблизно довжині лі́ктьової кістки лю-
дини».— Див. ще *лі́коть*.

локрі́ця — див. *лакрі́ця*.

[*ло́кша*] «легка сокира» Ж, *ло́кши́ти*
«сікти, рубати на дрібні частини; рі-
зати на дрібні шматки; бити; розбива-
ти Ж)», *полокши́ти*;— р. [*локші́ть*] «по-
значати зарубками, мітити колоди при
переносі зрубу, хати», [*локші́ть*] «бити,
лупцювати; хапати»;— неясне, можли-
во, пов'язане з [*ло́кша*] «локшина».

ло́кшина «лапша», [*ло́кша*] «тс.»;—
р. *лапша́*, [*локша́*], бр. *лапша́*, *ло́кшына*,
п. [*lokszyna*] (з укр.), ч. [*lokša*, *lukša*,
lokeš, *lokyš*], слц. *lokša*, [*lakša*, *lakeš*];—
запозичення з тюркських мов; тат. каз.
уйг. *lakša* «локшина; дрібні шматки
тіста, зварені в бульйоні», чув. *läškä*
виводяться від перс. *lakše*, *lakše*; існує
думка про угорське посередництво (пор.
уг. *laska* «локшина», ст. *laksa* (*Bern. I*
690—691; *Machek ESJČ* 338), але, з
другого боку, припускається, що дже-
релом угорських слів є українська або
словацька мова (*Kniezsa I* 306—307).—
Москаленко УІЛ 47; *Фасмер II* 460,
515; *Преобр. I* 434; *Sławski V* 162;
Karłowicz SWO 355; *Machek ESJČ* 338;
Mikl. EW 160; *TEI II* 117; *Nachtr. II*
165; *Lokotsch* 103.— Пор. *лапша́*.

[*лоло́тїти*] «шуміти, клекотіти» (про
воду);— ч. [*lolotati*] «бурмотіти», слц.
lolotat' «ленетати, видавати неясні, не-

виразні звуки», *lalotat'* «тс.», болг. [лoлoтjя] «бурмочу»;— псл. *lolotati, loloteti*, очевидно, похідні від **lolote* «лепет, бурмотіння» звуконаслідувального походження; пор. лит. *lalúoti* «муркати, невиразно говорити, наспівувати», лат. *lallo* «присипляю дитину, наспівуючи колискову пісню», гр. *λαλω* «говорю» та ін.— БЕР III 464.— Пор. **люлoтiти**.

лом, *ломáдже*, *ломáка*, *ломигáти*, *ломiти*, *ломка*, *ломовий*, *ломoтa* і т. д.— див. **ламáти**.

[**ломáк**] (орн.) «кропивник, волове око, *Troglodytes troglodytes* L.», [*лімчук*, *ломачок*, *ломик*, *ломівник*, *ломовик*, *ломовий король*, *ломовий королик*, *зломча*] «тс.» Шарл;— похідне утворення від *лом* «хмиз», *ломáччя*; назву дано за місцем гніздування кропивників, які оселяються в заростях бур'янів, чагарників, у купах дерев і хмизу.— Воїнств.— Кіст. 332.— Див. ще **ламáти**.

[**ломáтник**] (бот.) «жовтець їдкий, *Ranunculus acris* L.» Мак;— похідне утворення від *ломiти*, *ламáти*; назва зумовлена застосуванням жовтцю в народній медицині для лікування запалення суглобів, ломоти в ногах (Ваїkowski—Кузнiewski 49).— Див. ще **ламáти**.

ломбáрд «кредитна установа, що надає позички під заставу цінних речей»;— р. болг. *ломбáрд*, бр. *ламбáрд*, п. ч. слц. вл. *lombard*, схв. *лoмбард*, слн. *lombard*;— запозичено з французької мови, можливо, через посередництво німецької (н. *Lombárd* «тс.») і російської; фр. *lombarde* «ломбардський», *Lombard* «житель Ломбардії», провінції північної Італії, звідки в середні віки було багато банкірів і лихварів, які засновували в Західній Європі ломбарди (*maison de Lombard*), походять від пізньолат. *Langobardus, Longobardus* (пор. нім. *Langbart*, букв. «довга борода»), назви одного з германських племен, які в 568 р. завоювали Північну Італію.— СІС² 499; КЭСРЯ 245; Фасмер II 516; Sławski IV 330; Kopaliński 583; Holub—Lyer 292; Kluge—Mitzka 445; Klein 904; Gamillscheg 568; Dauzat 442; Battisti—Alessio 2265.

ломбер (заст.) (назва гри в карти), *ломберний*;— р. *ломбер*, п. *lombr, lomber*, схв. *lombre*;— запозичення з французької мови; фр. *l'hombre* «тс.» походить від ісп. *hombre* «людина; гравець у карти», яке зводиться до лат. *homo* «людина», пов'язаного з *humus* «земля».— Фасмер II 516; Преобр. I 467; Sławski IV 330; Karłowicz SWO 346; Kluge—Mitzka 445; Dauzat 391.— Див. ще **гумус**, **земля**.

[**ломбiш**] «ледар, роззява» Ж, [*ломбас*] «лобуряка» МСБГ, [*лeмбас*] «тс.» МСБГ, (Me), [*ломпас*] «непотрібний собака; нікчема» О, [*ломбишувати*] «ледарювати» Ж;— очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *lompos* «недбайлий, неохайний, незграбний» пов'язується з *lombos* «крислатий», похідним від дієслова *lobog* «розвіватися, маяти».— MNTESz II 787—788.

[**ломенець**] (бот.) «ломиніс прямий, *Clematis recta* L.» Мак;— очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви *ломiніс* «тс.».— Див. ще **ломiніс**¹.

ломiкамiнь (бот.) «*Saxifraga* L.», *ломикаменéвi*;— р. *камнеломка*, бр. *каменяломник*, п. *lomikamieñ, lamikamieñ*, ч. *lomikámen*, слц. *lomikameñ* «тс.», слн. *lomikamen* «гадючник шестипелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gilib.»;— складне утворення з основ *ломiти* і *камiнь*, що виникло як калька латинської наукової назви *Saxifraga*, утвореної з основ іменника *saxum* «скеля, камінь» і дієслова *frangere* «ламати»; назва зумовлена, очевидно, лікарськими властивостями рослини, яка використовується для руйнування каменів у печінці і нирках (Machek Jm. rostl. 97); назву пояснюють також тим, що деякі види родини *Saxifraga* ростуть на кам'яних породах і руйнують їх.— Нейштадт 298—299; Sławski IV 451—452; Brückner 311; Holub—Lyer 292; Holub—Kop. 209; Симонович 421.— Див. ще **камiнь**, **ламáти**.

[**ломйліс**] (бот.) «ластовень лікарський, *Vincetoxicum officinale* Moench.; ломиніс прямий, *Clematis recta* L.» Ж;— складне утворення з основ дієслова *ломiти* і іменника *ліс*, що виникло в результаті заміни другого компонента де-

етимологізованої назви *ломініс* «тс.» фонетично близькою основою.— Див. ще *ломініс*¹.

*ломініс*¹ (бот.) «рослина родини жовтцевих, *Clematis L.*», [ломинос Мак, ломинус Мак, ломоніс Мак, ломонѳс Ж] «тс.»;— р. ломонѳс, п. łominos «тс.», схв. лом «ломиніс лозяний, *Clematis vitalba L.*»;— складне утворення з основи дієслова *ломіти* і іменника *ніс*; мотивація назви не зовсім ясна; можливо, пов'язана з отруйністю рослини і подразливою дією її на слизові оболонки і шкіру людини; засунутий в ніс скручений листок ломоносу прямого викликає кровотечу (Анненков 102); назва могла бути мотивована і зовнішнім виглядом ломоноса, який має зігнуті, ніби заламані плоди, до того ж сухі плоди легко відламуються.— Sławski V 179; Brückner 311.— Див. ще *ламати*, *ніс*.

[*ломініс*²] (бот.) «ясенець білий, *Dicłampus albus L.*; рутвиця орликолиста, *Thalictrum aquilegifolium L.* Мак; ластовень лікарський, *Vincetoxicum officinale Moench.* Ж», [ломоніс] «ластовень лікарський» Мак, [ломонѳс] «тс. Ж; ясенець білий» Мак, [ломини] «ясенець білий» Мак;— складне утворення з основи дієслова *ломіти* і іменника *ніс*; мотивація назв неясна; можливо, вони виникли шляхом перенесення назви *ломініс* «*Clematis*» на ясенець, рутвицю і ластовень на основі деяких спільних ознак рослин (отруйність ломоносу і ластівця, рутвиці, ясенця; неприємний запах, подразлива дія рослин тощо).— Нейштадт 238, 446—447; Травянистые растения СССР I 393, 398; II 16, 120; Machek Jm. rostl. 51—52, 127—128.— Див. ще *ломініс*¹.

[*ломич*] (бот.) «латаття, *Nuphræa L.*» Мак;— очевидно, результат видозміни форми [ѳмич] «тс.» через проміжну форму *ѳомич з протетичним ѳ, яке могло бути сприйняте як діалектна вимова л.— Пор. *лѳзниця*, *локатка*.

[*лѳмінъ*] (бот.) «ломикамінъ, *Saxifraga L.*» Ж, Мак;— схв. [ломика] «ломикамінъ»;— очевидно, результат скорочення складної назви *ломикамінъ* «тс.» (див).

[*лѳмок*] «одна з двох підставок у ткацькому верстаті, на яких лежить перекладаина»;— результат видозміни форми [лѳнок] ([лѳнок]) «тс.», зближеної з *ломіти* (пор. р. [ломѳк] «уламок», п. łotek «знаряддя для ламання сухого льону», слн. łotek «уламок»).— Див. ще *лѳнок*².

лѳмпас — див. *лѳмбиш*.

[*ломтіти*] «свербіти» О;— неясне; можливо, результат видозміни [ломотіти] «ломити» (безос. про відчуття болю, нездужання), похідного від *ломіти*.— Пор. *ламати*, *лоптіти*.

[*лѳмус*] «богатир, силач», [ломовітий] «величезний», [ломовітий] «дивовижно великий» Ж;— р. [лом] «сильна, здорова людина, здатна багато і довго працювати», [ломанік] «силач», [ломіна] «велика, сильна людина», [ломовік] «тс.», [ломовітий] «крупний, жорсткий, грубий» (про сіно), [ломовітий] «сильний, здоровий, витривалий в роботі», [ломовіт] «міцний, здоровий» (про людину);— похідні утворення від *ломіти*; очевидно, в основі нової семантики лежить значення «здатність ламати».— Див. ще *ламати*.

лон — див. *лан*.

[*лѳна*] «заграва»;— запозичення з польської мови; п. łona має спільне походження з łupa «тс.», якому відповідає укр. *лунá* «заграва».— Sławski V 308—311.— Див. ще *лунá*².

[*лѳни*] «минулого року» Ж, [лінський] «минулорічний» Вел;— р. [лоні], бр. [лѳни. лѳни], др. лони, п. łoni, ч. loni, vloni, [lóni, łóni, łóni], слц. vlani, [łani, loni], вл. łoni, [łoni], нл. łoni, болг. лѳні, м. лани, схв. лѳни, лѳни, слн. łani;— псл. *olni < *olnei «іншим разом; у минулому році»;— споріднене з лат. ollī «в той час, тоді», похідним від ollus, olle «той»; іє. *ol-po-s, похідне утворення від займенникового кореня *ol-, відбиття іє. локатива на -ei (*olnei), з розвитком значень «у той час > у тому році > в минулому році»; суфіксальний елемент -ni зводиться до займенникового кореня іє. *po- (*epo-/opo-), що зберігається також у псл. опъ, укр. він, р. он та ін.; далі споріднене з лат. olīm «колись, одного разу», ulter «по той

бік», *ultimus* «найвіддаленіший, розташований по той бік»; робилася спроба розмежувати форми **loni*, яка пов'язувалася з лат. *olli* «тоді», і **lani*, що зіставлялася з лат. *alius* «інший» (*Mikkola Balt. u. Slav.* 42).— Фасмер II 516; Преобр. I 268; *Sławski V* 185—186; *Brückner* 312; *Machek ESJC* 339; *Holub—Lyer* 292—293; *Holub—Kop.* 210; *Schuster-Sewc* 859—860; БЕР III 306; Младенов 270; *Skok II* 267—268; *Bezljaj ESSJ II* 123; *Mikl. EW* 221; *Trautmann* 7; *Walde—Hofm. II* 206.— Пор. лунчак.

[лониш] (бот.) «конвалія звичайна, *Convallaria majalis L.*» Мак;— результат фонетичної видозміни запозиченого з польської мови **ланиш* (п. [lanysz] «те.»).— Див. ще ландиш.

лоно «груди; живіт, утроба (як символ материнства)», [ло́не] «груди» Ж, [лоні́ця] «лобкова кістка» Ж, [лоня́] «груди, лоно» Пі, [ло́ньо] «тс.»;— р. ло́но «груди; живіт, утроба; [коліна]», бр. ло́на «лоно», [ло́ні] «руки, пригорщ; обійми; оберемок», др. лоно «лоно, груди, пазуха; ядро (статевий орган)», п. ло́по «живіт, особливо нижня його частина; груди; коліна; обійми; оберемок», ст. «статеві органи», ч. ло́по «жіночі статеві органи; нижня частина живота», ст. ло́по «живіт; статеві органи», слц. ло́по «місце від пояса до колін у сидячої людини; жіночі статеві органи», вл. ло́по «лоно; оберемок», нл. ло́по «нижня частина живота, груди; оберемок», полаб. ло́пі «лоно; обійми», болг. схв. ло́но, слн. лоно, стел. лоно «лоно, живіт, місце від живота до колін сидячої людини; нижня частина одягу»;— псл. лопо «статеві органи; нижня частина живота; поділ; місце від живота до колін (у сидячої людини); оберемок»;— задовільної етимології не має; найвірогіднішим є первісний зв'язок з *ležati* «лежати», *lože* «ложе» через вихідну форму **log-sno* «лежання», пов'язану з псл. *logъ* «низина, долина, лог», *ložesno*, (мн.) *ložesna* < **logesnā* «місце, де знаходиться плід, матка»; спрощення групи приголосних аналогічне зміні псл. *lupa* < **louksnā*; менш обгрунтовані спроби виведення з **lok-s-no* від іє. **lek-*

«вигинати, гнути» (Фасмер II 517; *Schuster-Sewc* 775—776; Младенов 279; *Mikkola BB* 22, 246; *Walde—Hofm. I* 761), з **lok-no* від балтосл. **lek-* «летіти, скакати» (*Vaillant Gr. comp. I* 93, IV 584), з **lorpo* «пола одягу», пов'язаного з псл. *loruxъ*, *lorata*, з **lotno*, спорідненого з лінд. *aratniņ* «лікоть» (*Mikkola Ursl. Gr. I* 127); непереконливе зіставлення з *лікоть*, р. *ло́коть* (у південнослов'янських мовах було б ла-), з дісл. *legg* «нога, ляжка, плечова кістка» (*Reichelt KZ* 46, 349).— Фасмер—Трубачев II 517; Преобр. I 468; Откупшиков 244—245; ЭИРЯ V 84; *Jakobsop Word II* 613; *Sławski V* 188—191; *Brückner* 312; *Machek ESJC* 344; *Holub—Lyer* 295; *Holub—Kop.* 212; БЕР III 469—470; *Skok II* 318; *Bezljaj ESSJ II* 150; Варбот 206; *Bern. I* 732.— Див. ще лежати.

[ло́нок] «одна з перекладин на ткацькому верстаті, через які полотно перетягується на навій» Ме;— результат перенесення за суміжністю назви [ло́нок] ([ло́нок, ло́мок]) «одна з двох підставок у ткацькому верстаті, на яких лежить перекладина»; зближення з *лоно* (Куркина Етимологія 1970, 96) може бути лише вторинним.— Див. ще льон².— Пор. ло́мок.

ло́нток — див. льонóк².

[лопа́р] «лопатка, якою місяць глину; лопатка, палиця, якою відгортають вогонь у печі» Ж, О, [лопа́рка] «тс.» Ж, [лопа́рьки] «вид ритуальної гри біля покійника» О;— р. [лопа́рня] «весло», ч. [лорај] «вид лопати», слц. *lorag*, [лорај], м. [лопар] «тс.», схв. *loṇār* «хлібна лопата», слн. *lorag* «тс.»;— псл. **loragъ* «вид лопати», похідне утворення від **lor-* «щось широке, плоске», як і *lorata* «лопата», *loruxъ* «лопух».— Фасмер II 518; *Sławski V* 196; *Machek ESJC* 339; БЕР III 471; *Bezljaj ESSJ II* 150.— Див. ще лопáта.— Пор. ла́па¹, лопу́х.

лопарі (ст.) «народність саамі»;— р. *лопа́рь* «саам; [бусурман, еретик]», [лопъ] (зб.) «саамі»;— очевидно, запозичено з шведської мови (через російську); шв. *lappar* (мн.) «саамі» (одн. *lapp*), зводиться до фін. *Lappi* «Лапландія», *lappalainen* «лапландець, лопар»; менш обгрунтоване припущення про

походження від фін. *lorru* «кінець» (*Viklund MO 5, 183—184*) або снн. *larpe* «дурний» (*Karstien Hirt-Festschr. II 484—485*).— Фасмер—Трубачев II 518, 520.

[лопасня] (бот.) «жовтушник, *Erysimum austriacum Baumg.*» Мак;— неясне.

лопáта, [лoпáс] «нижня частина весла» Берл, лoпáтень «лопáть; широке свердло; [великий широкий зуб]», [лoпáтe] (зб.) «лопáтки в колесі водяного млина» Ж, [лoпáтiмнo] «ручка лoпáти», [лoпáтинa] «заглиблення у ґрунті; річна затока» Ч, лoпáткa «маленька лoпáта; плоска частина гребних і повітряних гвинтів, коліс, весел; [широкий крайній щабель у драбині; щабель у бороні; мантáчка Ж; (стол.) шип O]», лoпáтник «робітник з лoпáтою», лoпáть «широкий плоский кінець», лoпáтeвий «який має лoпáти», лoпáтистий «схожий на лoпáту», [лoпáткувáтий] «який має форму лoпáти» Ж, лoпáтити, [лoпáткувáти] «точити косу мантáчкою (лопáткою)» Ж, надлoпáтковий;— р. болг. лoпáтa, бр. лoпáтa, др. лoпáтa, п. вл. нл. *lorata*, ч. слц. *lorata*, полаб. *lūpota*, м. лoпáтa, схв. лoпáтa, слн. *loráta*, стсл. лoпáтa;— псл. *lorata* «лопáта», очевидно, субстантивований прикметник із суфіксом -at-, похідний від *lorь «широкий лист», що зводиться до іе. *lǝr-/lǝr-/lǝr- «щось широке, плоске»;— найближчими відповідниками є лит. *lórėta* (*lorėtà*) «лопáта, заступ; частина плуга, леміш; (анат.) лoпáткa», лтс. *lārsta* «лопáта, заступ; (анат.) лoпáткa», *lārusta* «лопáта», прус. *lorpo* (< *lārtā); припускається спорідненість з ірл. *lue* (< *lorpet-) «кермо (рульове колесо)», *lúí* (< *lorpíjo) «тс.», далі з двн. *laffa* «долоня, лoпáть, весло», дфриз. *larpe* «лопáта»; малопереконлива думка (Machek ESJC 339; Holub—Lyer 293) про походження слов'янських і балтійських слів з балтосл. *lārėta, нібито спорідненого з засвідченим у глосах лат. *paleta* (*pāla*) «заступ, лoпáта, мотика», і про можливість метатези р — l > l — р; слов'янські слова виявляють схожість з фін. *larjo* «лопáта», *laria*, карел. *labia*, вепс. *labid*, ест. *labidas* «тс.», нен. *labea* (lā-

be') «весло».— Фасмер II 518—519; Преобр. I 469; Булаховський Вибр. пр. III 422; Sławski V 193—196; Brückner 312; Holub—Kop. 210; Schuster-Sewc 777—778; БЕР III 472; Skok II 318—319; Bezlaj ESSJ II 150; Bern. I 732—733; Trautmann 149; Būga RR I 312; Fraenkel 339—340, 386; Meillet Ét. 291; Persson Beitr. 196—197; Pokorny 679.— Пор. лoпáтa¹, лoпáр, лoпúх.

[лoпáтень¹] (бот.) «глечики жовті, *Nuphar luteum Sm.* Ж; калюжниця болотна, *Caltha palustris L.* Мак; латаття біле, *Nymphaea alba L.* Мак», [лoпáтинь] «щавель кінський, *Rumex confertus Willd.*» МСБГ, [лoпáтник] «латаття біле» ВеНЗн, [лoпáть] «калюжниця болотна», [лoпáч] «тс.» Мак;— похідні утворення від лoпáтa; назви мотивуються формою широкого листа рослин.— Див. ще лoпáтa, лoпúх.

[лoпáтень²] (орн.) «ковник білий, косар, *Platalea leucorodia L.*» Ж;— р. [лoпáтень], болг. лoпáтáр «тс.»;— похідне утворення від лoпáтa; назва пояснюється лoпáтоподібною формою дзьоба птаха.— Птицы СССР 60; Страутман 46.— Див. ще лoпáтa.

лопáти¹ «тріскатися; [стукати, хлопати]», лoпáтися, лoпnúти, [лoпкати] (у сполученні [л. крильми]) «хлопати (крилами)», лoп (виг.) «хлоп; [лап, хват]», [лoпáнець] «батовська сльоза (швидко охолоджена крапля розплавленого скла)» Ж, [лoпкавкa] «місце розриву полотна коси» O, [лoпкання] «хлопання»;— р. лoпáтeся «тріскатися», лoпnúть, бр. лoпáць «тріскатися; рватися; хлопати крилами», лoпáця «тріскатися, розламуватися», п. [лoрaс] «ударяти, стукати», слц. *lorput'* «ударити», болг. [лoпáм] «б'ю, ударяю з тріском, стукаю», м. лoпa «стукає», слн. *lórati* «ударяти чимось плоским; тріскатися», *lórniiti* «ударити; впасти»;— псл. *lorati* «тріскатися, розламуватися», звуконаслідувальне утворення, в основі якого лежить вигук лорь, пов'язане чергуванням голосних з *leret* «лепет», *larati* «лапати»; паралельне до *chlorati* «хлопати»;— вважається спорідненим з лит. *laróti* «іти; брести», *larúoti* «хло-

пати крилами; чалапати».— Фасмер II 519; Преобр. I 469; Sławski V 202—204; БЕР III 471; Bezłaj ESSJ II 150; Берн. I 732.— Пор. лепетати, лопати², лопотати, хлоп.

лопати² (вульг.) «їсти, жерти»;— р. *лопать* «те.; пити горілку», бр. *лопачь* «їсти», ч. [лорас'і] «пити», болг. [лопам] «жерти, ковтати», м. *лопа* «жадібно їсть, пожирає», слн. *lorati* «їсти жадібно щось рідке, хлебтати»;— псл. *lorati* «жадібно їсти, пити» звуконаслідувального походження; можливо, генетично тотожне з *lorati* «стукати, ударяти; хлопати крилами» і зумовлене характером звуків, які виникають при жадібному поїданні, питті (пор. *тріскатися* «лопатися»— *тріскати* «жадібно їсти»);— споріднене з лит. *laróti* «голосно, жадібно їсти», *larúoti* «те.», *lár* (вигук на позначення жадібного поїдання), далі, можливо, з двн. *laffan* «лизати», дангл. *larjap* «пити, сьорбати», шв. *lara* «те.», ісл. норв. *lerja* «лизати з шумом, як собака», гр. *λάλω* «лизати», алб. *lar* «хлебтати воду», вірм. *lar'eł* «лизати»; зіставляється з схв. *хлѣпнути* «жадібно ковтнути», п. [chlараć] «ласувати», *chłac* «жадібно пити», дат. [slappa] «сьорбати, жадібно ковтати» (Fraenkel 340; Machek Slavia 16, 209); висловлювалась думка про випадковість збігу псл. *lorati* «лопатися» і *lorati* «жадібно їсти» (Преобр. I 469).— Фасмер II 519; Sławski V 202—204; БЕР III 470—471; Bezłaj ESSJ II 150; Берн. I 732.— Пор. лопати¹, лопотати, хлоп.

лопатка (анат.) «кістка у складі плечового пояса»;— р. болг. *лопатка*, бр. *lapátka*, п. вл. нл. *loratka*, ч. слц. *loratka*, слн. *lorática*;— псл. *lorat'ka*, *loratica* «те.», похідне утворення від *lorata* «знаряддя для копання»; назва пояснюється подібністю лопаткової кістки до лопати; паралелізм значень спостерігається і в інших мовах; пор. лит. *lápeta* «лопата; лопатка», лте. *lápsta*, прус. *pettis*, лат. *pāla*, гр. *πλατόη* «те.»— Фасмер—Трубачев II 519; Sławski V 196—198; Machek Slavia 28, 268; БЕР III 473; Берн. I 732—733.— Див. ще лопата.

[лопатник] (ент.) «жук-кузька, кузька хлібний, *Anisoplia austriaca*»;— очевидно, похідне утворення від *лопата*; мотивація назви неясна.

[лопаття] (бот.) «латаття біле, *Nuphar alba* L.; глечики жовті, *Nuphar luteum* (L.) Sibth. et Sm.»;— очевидно, результат контамінації *латаття* і [лопатень] «те.» (див.).

[лопки] (бот.) «дурман звичайний, *Datura stramonium* L.» Мак;— р. [лопки];— неясне; можливо, похідне від *лопати(ся)*, оскільки при дозріванні насіннєві коробочки дурману тріскаються.

[лопкій] «їдкий; різкий» Ж;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *лопати(ся)* «тріщати» (про головний біль), [лоптати] «щеміти», [лоптіти] «тріщати в голові; свербіти».— Див. ще лопати¹, лоптати.

[лоповка] «трубка, якою тягнуть вино з бочки» ВеУг, [лопіс] «те.» Slavi-ca I;— слц. лоров;— видозмінене запозичення з угорської мови; уг. *loró* «трубка для відливання вина» пов'язане з *lorótök* (бот.) «тиква звичайна, *Lagenaria vulgaris* L.», утвореним з основ дієслова *lor* «красти», етимологічно неясного, і *tök* «тиква» (з цього сорту тикв виготовлялися лівери, сифони для вина).— Sulan Slavia I 44; Machek ESJCS 275; Берн. I 733; Mikl. EW 174; MNTESz II 789; Bárcki 191.

[лопоніс] (орн.) «широконіска, качка широконоса, *Anas clypeata* L. (*Spatula clypeata*)» Шарл;— складне утворення з основи *лоп-*, пов'язаної з *лопата*, *лопать*, і *ніс*; назва зумовлена широкою і довгою формою дзьоба цієї качки.— Булаховський Вибр. пр. III 230; Птицы СССР 97.— Див. ще лопата, ніс.

лопонути (розм.) «втєкти»;— експресивне утворення, пов'язане з *лопотати* (*лопотіти*) «стукати, тупати (біжучи)».— Див. ще лопати¹, лопотати.

лопотати «видавати глухі звуки (ударяючи чим-небудь по поверхні, розвіваючись на вітрі, тупаючи ногами під час бігу); бігти; говорити поспішно, неясно», *лопотіти* «те.», [лопоніти] «тріпотати, хлопати» ВеУг, *лопіт*, [лопотайло] «базикало» МСБГ, [лопотень Л,

лопоті́н Ж] «тс.», лопотня́, лопотня́ва, лопоті́н, лопоті́ха, [лопітлі́вий] «який погано, нерозбірливо говорить», лопотлі́вий, лопоті́чий, [злопоті́ти] «захлопати» ВеУг;— р. лопоті́ть «бурмотіти, белькотіти; [хлопати крилами]», бр. лопаті́ць «ударяти по якій-небудь поверхні, видаючи приглушені звуки; хлопати крилами; белькотати; базікати», др. лопотати «белькотіти», п. łopotać «тріпотіти, хлопати; ударяти, стукати», болг. [лопота́] «тупаю», схв. лопотати «стукати, подзенькувати», лопотати «шуміти, шльопати; говорити дурниці», слн. łopotać «ударяти; говорити швидко й нерозбірливо», łopútać «голосно вдаряти», стсл. лопотіть «який погано говорить»;— псл. łopotać «видавати звуки при ударянні; белькотати, шуміти», форма інтенсива до łopati «хлопати»;— відповідає лит. lapatoti «мчатися, бігти, їхати галопом; тріпотіти крилами; базікати»; lapatúoti «мчатися, їхати галопом; важко ходити, чалапати; тріпотіти крилами; поспішати, багато працювати», lapatái (вигук для відображення швидкого бігу, тріпотіння крилами, крадіжки), пов'язаним з laróti «іти, брести», larúoti «хлопати крилами; чалапати».— Фасмер II 519; Преобр. I 447—448; Sławski V 202—204; БЕР III 475; Верп. I 732.— Див. ще лопати¹.— Пор. лепетати.

[лопоту́н] (бот.) «глечики жовті, Nuphar luteum (L.) Sibth. et Sm.» Ж;— результат видозміни назви [лопатень¹] «тс.» (див.).

[лопош] «сорт кукурудзи» Доп УжДУ II;— запозичення з угорської мови; уг. lapos «сорт кукурудзи; плоский», пов'язане з łor «лист; плита; полотно», спорідненим з мане. (kāt)lōB «долоня», хант. łəʋəʃ «плоский», удм. lar «низький», комі lar «рівнина».— Лизанец 608; MNTEsz II 723.

лопта — див. лопта.

[лопати́ти] «щеміти», [лопати́ти] «тс.; сильно боліти Ж; чесатися, свербіти Ж, О», [лопати́ти] «свербіти» О, [лопати́чка] «сверблячка» О, [лопати́чка] «щеміння»;— п. ст. łopotać «кусати, уражати»;— не зовсім ясне; можливо, генетично пов'язане з лопати «хапати».

[лопу́нка] (зоол.) «пальчатий корал, Lobulagia» Ж;— очевидно, пов'язане з лопата, лопать (пор. р. лопа́тной ко́ралл «тс.») і пояснюється його формами.— Див. ще лопата.

лопу́х (бот.) «Arctium L. (Lappa Adans); [підбіл звичайний, мати-й-мачуха, Tussilago farfara L.; калюжниця болотна, Caltha palustris L.] Мак; лист лопуха; (перен.) некмітлива людина», [лопух білий] «латаття біле, Nuphras alba L.; підбіл звичайний» Мак, [лопух водяний] «латаття біле; кремена лікарська, Petasites officinalis Mnch.» Мак, [лопух гіркий] «лопух, Arctium L.; підбіл звичайний» Мак, [лапу́х] «лопух» Бі, Мак, [лапу́шник Бі, лепух Мак, лупух Мак] «тс.», [лепу́х] «калюжниця болотна» Мак, [лопу́ха] «кремена лікарська» Мак, [лопу́ш] «лопух великий, Lappa major Gaertn.» Мак, [лопу́ше] «зарості лопуха» Ж, лопу́шина «лопух; лист лопуха», [лопу́шина водяна] «латаття біле» Мак, [лопу́шинне] «листя лопуха» Ж, лопу́шиння «лопухи; зарості лопуха; [листя лопуха]», [лопу́шнік] «лопух; кремена лікарська» Г, Ж, [лопу́шнік водяний] «латаття біле» Г, Ж, лопу́шнік «[лопух]; зарості лопуха», [лопу́шиця] (зб. до лопу́х), [лопу́х гіркий] «лопух» Мак, [лопу́ша] «тс.», [солодке опу́ша] «підбіл звичайний», [лапу́ховатий] «листяний» Бі, [лопу́хатий] «схожий на лопух, з великим листям», лопу́хуватий, лопу́шаний «лопуховий», лопу́шаний «тс.», [лопу́шистий] «широколистий; лопухатий (про сніг) Ник», лопу́шиться «широко розростатися»;— р. лопу́х «лопух», бр. лопу́х «тс.»; [підбіл; калюжниця болотна], п. łopuch «лопух», ч. łopuch, [łopuch] «тс.», [łopuch] «підбіл», слц. łopuch «лопух», нл. łopuch «квасениця, Oxalis L.», łopuch «щавель звичайний, Rumex acetosa L.», болг. [лопу́х] «арум плямистий, Arum maculatum L.; рослини з широким листям; листя овочів», [лопо́х] «лопух», лопу́ш «кремена», схв. [лопу́х] «лопух; кремена; підбіл; дивина, Verbascum L.», слн. łopuh «лопух»;— псл. łopuch «лопух; рослина з великим широким листям», похідне утворення від łorъ (lar-) «лист.», як і łopata «лопата» та ін.;—

споріднене з лит. *lāras* «лист»; іє. **l̥r-*/*l̥r-* «щось широке, плоске»; зіставляється також з лат. *lappa* «лопух великий» (Brückner 312; Machek ESJĈ 340).— Меркулова 33—34; Фасмер II 520; Преобр. I 469—470; Sławski V 199—201, 204—205; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; БЕР III 476; Bern. I 733; Mikl. EW 174; Fraenkel 339—340; Pokorny 679.— Пор. *lápa*¹, *лопáта*.

лопуцьок «молода соковита стеблина деяких рослин, звичайно їстівна; [вид рослини, бур'ян Ж]», [*лопуцок*] «латук дикий, *Lactuca scariola* L.» Мак, [*лапуцок*] «латук отруйний, *L. virosa* L.» Мак;— не зовсім ясне; очевидно, афективне утворення, можливо, пов'язане з *лату́к*, лат. *lactuca*, род. в. *lactusae*.— Пор. *ло́чиця*.

лорд «англійський спадковий дворянський титул»;— р. бр. болг. м. схв. *лорд*, п. ч. слц. вл. *lord*, схв. *лѣрд*, слн. *lórd*;— запозичення з англійської мови; англ. *lord* (сангл. *laverd*, *loverd*, *lord*) походить від дангл. *hlāford* (< **hlāf-weard*) «хоронитель хліба», складного утворення з іменників *hlāf* «хліб», спорідненого з ісл. *hleifr* «хліб, буханка», гот. *hlaifs*, днв. *hleib*, *leib*, нвн. *Laib* «тс.», і *weard* «варта», спорідненого з ісл. *vörðr* «наглядач, наглядання», нвн. *Wart* «страж», гот. *wards* «варта».— СІС² 500; КЭСРЯ 246; Копалиński 583; БЕР III 477; Skeat 299, 302, 599; Klein 899, 906, 1729.— Див. ще *вáрта*, *гва́рдія*, *хліб*.

лорнёт «рід моногля в оправі; окуляри в оправі з ручкою», *лорнётка* «тс.», *лорнетувáти* «оглядати у лорнет», *лорнірувати* «тс.»;— р. болг. м. *лорнёт*, бр. *ларнёт*, п. *lorpeta*, ч. *lorgnět*, слц. *lornet*, *lorñón*, вл. *lorgnon*, схв. *лѣрнѣт*, *лѣрнѣта*, слн. *lornjét*, *lornjéta*, *lornjón*;— запозичено з французької мови, можливо, через посередництво російської; фр. *lorgnette* «лорнет» є похідним від *lorgner* «коситися», пов'язаного з фр. ст. *lorgne* «косоокий», яке не має певної етимології.— СІС² 500; Фасмер II 520; Копалиński 584; Holub—Lyer 293; БЕР III 477; Klein 906—907; Dauzat 443.

лоск¹ «блиск гладенької поверхні; бездоганний зовнішній вигляд», [*лосняк*] «сльода» Ж, [*лощїлка*, *лощїння*, [*лощїт*] «заграва» О, [*лосніти*] «блищати» Ж, [*лосня́ти*, *лощáти* Ж, *лощї́ти(ся)*] «тс.», [*лощї́ти*] «полірувати, глянцювати» Ж, [*лосня́чий*] «блискучий, переливчастий» Ж, [*лощений*, *вілощений*, [*залоскніти*] «заблищати» Ж, [*налощї́ти*] «налакувати, наглянцювати», [*пóлоск*] «блиск, лоск» ЛексПол, [*розлоскуватися*] «розблискуватися» Нед;— р. *лоск* «блиск», бр. *лоск*, п. *lusk*, ч. слц. *lesk* «тс.», нл. *ščas* (< **lščas*) «блищати», болг. *лѣскам* «тс.; полірувати», схв. (заст.) *лїскати* «блищати», слн. *lesk* «блиск»;— псл. **luskъ* < **lusk-* (**luk'sk-*), до якого зводиться, очевидно (як фонетичний варіант), і укр. *лиск*.— Фасмер II 521; Преобр. I 470; Sławski IV 343—345; Brückner 302; Machek ESJĈ 327; БЕР III 559—560; Skok II 272; Bezlej ESSJ II 135; Bern. I 750; Mikl. EW 178.— Див. ще *лиск*.— Пор. *лісий*, *луна²*.

[**лоск²**] «безладдя» (у сполученні у л. *лягати* «влягати»), *лоском* (у сполученнях л. *лягати* «бути неприбраним», л. *лягати* «падати», *кинути л.* «кинути в безладді»);— р. *лоском* «зовсім», [*лосгом*] «тс.», ст. *лоском* «покотом, крижем», бр. [*лоск*] «нерівний ряд, навал», [*лоскат*] «тс.»;— неясне, можливо, пов'язане з р. [*лоск*] «полога низина, долина».— Пор. *лощїна*.

[**лоскати**] «хлопати, ляскати» ВеЗн, [*лоск*] «тріск» Ж, [*лоска́ч*] «завдаток (про який домовляються, хлопаючи один одного по руці)» ВеУг, [*лоскіт*] «шум, тріск; луна, відгомін МСБГ»;— р. [*лоскать*] «хлопати, ляскати батогом, бити чимось плоским по воді», бр. [*лоскат*] «шум, стук», п. *łoskot* «тріск, грім», *łoskotac* «шуміти, тріщати», ч. [*loskati*] «ляскати», схв. іст. *лоскот* «гул», слн. [*lěskati*] «хлопати; тріщати; бовтати»;— псл. *loskati* «ляскати» звуконаслідувального походження, паралельне до *leskati* «лящати»;— споріднене з лит. *laskuoti* «весело співати; базікати», *lazguoti* «весело базікати»; пов'язувалося також з *lopotati* (**lopskatī* > *loskati*, Machek ESJĈ 340), з гр. *λάσκω* «звучу, тріщати, кричу, говорю» (Matzenauer LF 9, 216).

лат. loquor «говорю» (Преобр. I 497).— Фасмер II 521; Sławski V 208—210; Brückner 312; Holub—Lyer 293; Bern. I 733—734; Vūga RR I 455.— Пор. лясь.

лоскір, лоскірка, лоскіря — див. ласкір.

лоскотати, [ласкотати] «лоскотати» Ж, [лескотати Пі, лискотати, лискотати Пі] «тс.», лоскотіти, [ласкоти] «лоскоти» Ж, лоскіт, [лоскот] «лоскіт» Бі, лоскоти, [лоскотарка] «русалка, яка замучує лоскотом людей», [лоскотниця, лоскотуха] «тс.», лоскітлівий, лоскітний, [лосковітий] «який боїть-ся лоскоту», лоскотлівий, лоскотний;— р. ласкотать, лоскотать, бр. [ласкотать, лоскат], п. łaskotać, łaskotać, łaskotki, вл. łaskotać, łaskotać, łaskot, нл. łaskośiś;— не зовсім ясне; здебільшого пов'язується з ласка, ласкати; зіставлялося також (Brückner 307, 309) із звуконаслідувальними словами п. łask-, łesk- (пор. укр. [лоскати]) на позначення різних шумів.— Фасмер II 521; Sławski V 27—28; Schuster-Sewc 780—781; Bern. I 692.— Див. ще ласка.

лосось (іхт.) «Salmo salar L.», [лосос] BeH3н, лососіна, лососєві, лососєвий, лососячий;— р. лосось, бр. ласось, п. łosoś, ч. слц. losos, вл. нл. łosos, схв. лдсос, слн. łosos;— псл. lososъ;— споріднене з лит. lašiša, lašaša, lašis, лтс. lasis, прус. lasasso, днвн. lahs, нвн. Lachs, дангл. leax, дісл. англ. шв. lax «тс.», тох. В laks «риба», вірм. losdi «лосось; таймень», що зводяться до іє. *lakš-, *lakšos «тс.»; припускалась можливість генетичного зв'язку з дінд. lakšá «100 000» (з первинним значенням «незліченна кількість риби»); іє. *lakšos пов'язувалося з *lak- «кропити», до якого зводяться лит. lašas «крапля», лтс. laše, laše «крапля; пляма іншого забарвлення», lašaiņs «покроплений, плямистий» на підставі того, що всі лососєві плямисті; пов'язувалося також з іє. *lek-/lak- «стрибати» (за аналогією до лат. salmo «лосось» від saltre «стрибати» (Fick I 531); висловлювалась думка про праєвропейське походження слова (Machek ESJČ 340; Holub—Lyer 293).— Коломнец Происх. назв. рыб 104—106; Фасмер—Трубачев II 522;

Преобр. I 470—471; Sławski V 211—213; Brückner 312; Holub—Kop. 210; Mikl. EW 174; Bern. I 734; Fraenkel 341—342; Trautmann 150; Jóhannesson 727; Maughofer II 83, 96—97; Гамкрелідзе—Иванов 536—537; Diebold Current progress in historical linguistics 1976, 352—355, 363—364, 367—369; Pokorny 653.

[лосуня] (бот.) «гриб колчак лускатий, Hurdium imbricatum L.» Ж, Мак, [лосун] «тс.» Мак;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з лось; пор. іншу назву колчака [олениця] та відповідні його назви в інших мовах: ч. lošák, схв. срњача (від срна «сарна»), слн. jelanova bodičnica, gjava srna, gjava srnica, нім. Hirschwamm (букв. «оленячий гриб»), Hirschzunge (букв. «оленячий язик»).— Анненков 171; Симонович 238.— Див. ще лось.

лось (зоол.) «Cervus alces, Alces alces», лосеня, лосіна, лосія, [лосунь] «лось» Ж, [лосьовий] «лосячі черевики» Мо, лосіний, лосячий, [лосьовий] Ж;— р. бр. др. лось, п. loś, ч. слц. los, вл. łos, нл. łos, болг. лос (з р.), м. лос, схв. лдс, слн. łos;— псл. *olsъ «лось» (< іє. [*ol-k-is]), пов'язане з *el-ep-ь «олень», *ol-n-i «лань»;— споріднене з дісл. elgr «лось», шв. älg, днвн. ēlho, ēlaho, нвн. Elch, дангл. eolh, лат. alcēs, гр. ἄλμη «тс.», далі з дінд. řsyah «самець антилопи», памір. gus «кам'яний баран»; необгрунтовано зіставлялося з лошак (Holub—Lyer 293).— Фасмер II 522; Преобр. I 471; Sławski V 215—216; Brückner 312; Holub—Kop. 210; Schuster-Sewc 779; БЕР III 477; Skok II 319; Bezlaj ESSJ II 151; Stang 33—34; Mikl. EW 174; Trautmann 7; Kluge—Mitzka 162; Frisk I 75.— Пор. лань, олень.

лот¹ «прилад для вимірювання глибини моря, ріки»;— р. бр. болг. лот, п. lot;— запозичення з голландської мови; гол. lood, як і нвн. Lot, свн. löt «тс.», вважається запозиченням з кельтських мов.— CIC² 500; Фасмер II 522; БЕР III 478; Bern. I 743; Kluge—Mitzka 477.— Пор. лот².

лот² (заст.) «неметрична одиниця маси (ваги)»;— р. бр. болг. діал. лот, ч. lot, слц. нл. слн. заст. löt, вл. lut, схв. ст. löt «тс.»;— запозичення з німець-

кої мови; нім. Lot «грузило, лот; міра ваги» походить від свн. lot «свинець; сплав для паяння; міра ваги, відлита з свинцю», яке зводиться до пгерм. lauda «свинець для паяння», очевидно, кельтського походження.— СІС² 500; Винник 140—141; Фасмер II 522; Sławski V 371—372; Holub—Lyer 293; Schuster-Sewc 267—270; БЕР III 478; Bern. I 743; Kluge—Mitzka 446—447.— Пор. лот¹, лут².

[лот³] (бот.) «лядвенець рогатий, Lotus corniculatus L.» Мак, [льотія] «тс.» Мак;— р. [лот, лотія] «тс.»;— результат видозміни латинської наукової назви рослини lotus, яка походить від античної назви ряду рослин, зокрема, одного з видів роду лядвенець — Lotus messanensis (Melilotus messanensis).— Нейштадт 348; Симонович 281.— Див. ще лотос.

[лотáва] «отава» Ж, [лутáва] «тс.» Ж;— очевидно, результат видозміни назви отáва через проміжну форму [*уотава] з протетичним ў, яке потім було помилково сприйняте як діалектна вимова л і тому замінене цим звуком.— Див. ще отáва.— Пор. локайка, локація.

лóтай, лотайка, лóтак, лóтань, лотар, лóтатень, лотáття, лóтáть, лотáч, лотачка, лóташ, лототь, лотоць, лоточ, лóточник, лотошки, лóтошник — див. латáття.

[лóтан] (бот.) «пшінка, Ficaria L.» Ж;— пов'язане з [лóтань] «калюжниця болотна, Caltha palustris L.»; перенесення назви зумовлене схожістю серцеподібної форми листків обох рослин (Федченко — Флеров 414, 430).— Див. ще латáття.

лотерéя, [лотéрія Ж], лотерéйний;— р. лотерéя, бр. латарéя, п. loteria, ч. loterie, слц. lotéria, вл. нл. loterija, болг. лотáрија, м. лотарија, схв. лóтрија, слн. loterija;— через посредництво західноєвропейських мов (пор. н. Lotterie, фр. loterie, гол. loterije) запозичено з італійської; іт. lotteria «лотерея» є похідним утворенням від lotto «частина, частка», яке вважається словом германського походження.— СІС² 500; Фасмер II 522; Преобр. I 471; Sławski IV 336; Kopaliński 584; Ма-

chek ESJĀ 340; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; БЕР III 478—479; Dauzat 443; Kluge—Mitzka 447; Feist 262; Klein 907.— Див. ще лотó.

лотівка — див. лутóвка.

лотік «жолоб для стікання води, для зсипання чого-небудь», [лот] «лоток на водяному млині» Ник, [лóтка] «жолоб; лопата; ринва» Ж, лотóк «жолоб; відкритий прилавок або перенесений столик, ящик для торгівлі на вулиці (з р.); дошка (або металева посудина) з бортами для розкладання чого-небудь (з р.)», лотóкiй «канали на водяному млині; [пристрій для стоку води Ва; місце, де збігається вода двох річок, створюючи велику течію Ва]», [лотóчна] «русло ріки» Ж, [лотóчок] «дерев'яна трубка, по якій борошно йде з-під жорна»;— р. лотóк «відкритий прилавок; дошка для перенесення товарів; корито для подачі води у млині; совок для пересипання; [посудина для тіста; дошка для тіста, розрізання м'яса; ринва]», бр. лотóк «ящик для товарів; [корито]», [лóтак] «жолоб для стікання води з даху; дерев'яна трубка для збирання соку з дерева», [лотóк] «велика бочка або корито для зсипання збіжжя», [латóка] «котловина, впадина; (ст.) канавка, жолоб», п. lotok «корито з дощок, по якому вода тече на млинове колесо; канал для стікання води» (з укр. або бр.);— псл. сх. [lotokъ] «жолоб, ринва; заглибина в землі»;— споріднене з лит. lataka «калюжа; жолоб; канал; струмок; ринва; жолобок для стікання березового соку; корито для збіжжя», lekėtas (< letekas) «жолобок, по якому стікає березовий сік», лтс. lataka (lataga) «ринва» (висловлювалось, однак, припущення, що в балтійських мовах ці слова запозичені з білоруської (Bern. I 735; Fraenkel 342—343); дальші етимологічні зв'язки непевні; зіставляється з двн. letto «глина», нвн. Letten «тс.», корн. lad «рідина; протикати», сірл. lathach «мул, багно», лат. latex «рідина» (Brugmann Grundriss II 1 511; Трубачев Рем. терминолог. 218—221), з ономастикою балтійською і слов'янською, особливо гідронімами, зокрема, п. Lot (озеро), Lota (річка і село),

Lotwa (річка і озеро), лит. Lātažeris (озеро), лтс. Lata; припускався зв'язок з свн. lode «брусок, дошка, коробка», двн. latta «планка», свн. latte, нвн. Latte «тс.», ірл. slat «жердина» (Bern. I 735; Uhlenbeck 258; PBrV 22, 196); непереконливі зіставлення (Brückner 307, 312) з п. łatwy «легкий», łatą «латка», łatą «посуд».— Фасмер II 523; Преобр. I 471—472; Свяжынскі Белар. лінгв. 9, 62; Sławski V 218—220; Būga RR I 455—458.

лото́ (вид гри);— р. лотó, бр. лотó, п. lotto, ч. слц. вл. loto, болг. лóто, схв. лóто, слн. lóto;— запозичено з італійської мови, можливо, через посередництво французької (фр. lotto) і російської; іт. lotto, як і фр. lot «жереб», походить від франк. *hlōt (гот. hlauts) «жереб, упадкування», спорідненого з дісл. hlautr «жереб; частина; жертва», hlaut «кров жертви», шв. lott «частка землі», дат. lod «жереб; доля», двн. hlōz, lōz, свн. lōz, нвн. Los «тс.», далі з лит. kliūti «зацепитися», псл. *ključь, укр. *ключ*.— SIC² 500; Фасмер II 523; Holub—Lyer 293; БЕР III 479; Dauzat 443; Feist 262; Klein 907; Kluge—Mitzka 445—446.— Див. ще *кльока́ти*¹.— Пор. *лотерéя*.

[лото́ка] «буркотун Ж; настирлива, набридлива людина МСБГ», **[лото́чити]** «ляти, дорікати», **[лото́чити голову]** «набридати, мучити» Ж, **[лото́читися]** «гурбуватися» МСБГ, **[лото́шити]** «байдикувати», **[злото́чити]** «зруйнувати, розбити» Ж;— р. **[лото́ха]** «базікало; клопотун, кваплива людина», **[лоты́хатъ]** «говорити дурниці», **[лото́шкаты]** «тс.», **[лото́шты]** «клопотатися; базікати; плескати, дзюрчати, як вода коло млина», бр. *латашыць* «знищувати, спустошувати, рвати», *латашыцца* «топтатися, облюбовувати місце; старатися, клопотатися», п. [łotoszyć] «бити, лупцювати», [łatoszyć] «тс.»;— очевидно, результат видозміни слів *лото́кі*, р. *лото́к* «ринва»; в такому разі основою розвитку нових значень було плескання, дзюрчання води в лотоках; Фасмер (II 523) вважає відповідні російські слова (розглянуті ним лише частково) неясними.— Див. ще *лотік*.

лото́с (бот.) «*Nelumbium* Juss.»;— р. болг. м. *лòтос*, бр. *лòтас*, п. ч. слц. вл. lotos, схв. лòтос, слн. lótos;— через посередництво латинської і, можливо, німецької мов (лат. lōtos, lōtus, нім. Lōtos «тс.») запозичено з грецької; гр. λωτός, яке є назвою багатьох кормових рослин, вважається середземноморським словом невідомого походження, можливо, пов'язаним з гебр. lot «вид червоної запашної живиці», ар. lādan «запашна смола».— SIC² 500; Sławski IV 338; Kopaliński 584; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; БЕР III 479; Frisk II 153.— Пор. *ладан*.

[лото́чине] «жир, яким обростають кишки свині» МСБГ;— результат фонетичної видозміни форми **[ото́чини]** «жир на тонкій кишці» через проміжну форму з протетичним *у* [**уоточини*], яке згодом було помилково сприйняте як діалектна вимова приголосного *л* і замінене цим приголосним.— Див. ще *оточіти*, *текти*.— Пор. *локайка*, *локáтка*, *лока́ція*, *лото́ва*.

[лотр] «негідник, розбійник, грабіжник», **[лòтра]** «розпусниця», **[лотрівство]** (зб.), **[лотрòвський]** «розбійницький, розпусний», ст. *лотр* «лиходій, розбійник» (XVI ст.);— р. **[лотр]** «марнотрат, ледар» (з укр. і бр.), **[лòтра]** «п'яниця, гультьяй», **[лотры́га]** «марнотрат, гультьяй, ледар», **[лоты́га, лоты́рь]** «тс.», бр. *лòтра* (чол. і жін. р.) «ледар, нероба», п. lotr «гультьяй, шахрай, лиходій», ч. lotr «негідник, лиходій, розбійник», слц. lotog «розбійник, негідник, нероба», вл. заст. lotr «розбійник», схв. **[лòтар, лòтр]** «тс.; розпусник», слн. заст. lóter «тс.»;— через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької; нвн. Lotter(bube) «ледар», свн. lot(t)er «легковажний, шахрай, негідник», двн. lotar «пустий» споріднені з снн. lod(d)er «нероба», дангл. loddere «жебрак», нвн. liederlich «недбалий, безладний, розпусний», схв. lúsati «швендіати»; менш обгрунтоване припущення (Malipowski Rozprawy 17, 43; Karłowicz SWO 356; Holub—Lyer 293) про зв'язок з лат. latrō «найманий солдат; грабіжник, розбійник».— Richhardt 73; Фасмер II

253; Преобр. I 472; Sławski V 221—222; Brückner 312—313; Machek ESJČ 340; Hoľub—Kop. 210; Schuster-Sewo 861; Skok II 320; Bezľaj ESSJ II 152; Bern. I 735; Mikl. EW 174; Kluge—Mitzka 441, 447.— Пор. лодар.

лох¹ (бот.) «дика маслина, маслинка, *Eleagnus L.*», [лоховина] «маслинка вузьколиста, *Eleagnus angustifolia L.*» Мак, [лоховник] (у еполученнях л. вузьколистий «те.»; л. сріблистий «маслинка срібляета, *Eleagnus argentea Pursch.*» Мак;— р. бр. лох;— неясне; висловлювалась неперекоклива думка про зв'язок з олія (Горяев 238); можливо, походить від незасвідченого п. *włoch «те.», спорідненого з укр. волохатий (плоди і листя маслинки опушені).

лох² (іхт.) «лосось (*Salmo salar L.*) у період нересту»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. лох] «лосось; струмкова форель, *Salmo trutta L.*; таймень, *Nucho taimen Pallas*; схудлий лосось після нересту», [лоховіна] «погане м'ясо сьомги; м'ясо лоха», [облоховіться] «перетворитися з лосося в лоха» не має єдиної етимології; більшістю дослідників вважається пов'язаним чергуванням приголосних х і с з лосось, подібно до р. жах — ужас, селех — селезень (Преобр. I 470—471; Bern. I 734; Brückner 312; Matzenauer LF 9, 214); припускається також походження від спільної індоєвропейської назви риби *lak's з іншим розширювачем: *lak's-o-, пор. *lak's-o-k- > лосось (Sławski V 212—213); висловлювалась думка про запозичення слова: фін. карел. олон. lohі «лосось», ест. lõhi від лит. lašis «те.» (Vasmer ZfSlPh 3, 86).— Фасмер II 524; Mikl. EW 174.— Див. ще лосось.

[лох³] «страх, жах» Ж, [лохи] (мн.) «дикі витівки» Ж, [лохливий] «полохливий» Ж, [лохний] «боязкий» Ж, [лохно] «страшно» Ж, [лохати] «лякати, полахати, проганяти» Ж, [лохатися] «боятися, тривожитися» Ж, [лошити] «полахати» Ж;— очевидно, результат усічення початкового кореневого по- в словах полахати, полахливий і т. д., сприйнятого як префікс; певну роль у цьому процесі могло відіграти збли-

ження з [лохати] «сумувати, знемагати», [лох] «пристрасть».— Див. ще полах.— Пор. лохати¹.

[лоханя] «велика миска Ж, Ме; глиняний глечик для молока О», [лоханка] «різновид цебра з однією дужкою» Л, [лаханка] «велика миска; цебер для годівлі худоби» Л;— р. лохань «цебер», лоханка «те.», бр. [лахань] «глиняна миска», [лаханка, лоханька] «те.; балія», [лаханачка] «невелика дерев'яна миска», п. [tachań] «миска» (з бр. або укр.), полаб. laχen «дерев'яна посудина, в якій приносили воду в поле», болг. [лакán(я)] «глиняна посудина»;— загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з гр. λακάνη (дор. λακάνη) «газ, глибока миска», звідки болг. [лакан, локаня] «глиняна посудина» (Брандт РФВ 22, 248; Фасмер ГСЭ III 116; Преобр. I 472); х на місці гр. κ пояснюється посередництвом половецької мови (Добродомов Лексикол. и словообр. ддр. яз. 257); виводилося з ар.пере. laqan «те.» через тюркське посередництво (Lokotsch 102); найближче фонетично шумер. laḫan gidda «велика (або важка) посудина», звідки ассір. laḫappu, laḫpu, ар. laqan, араб. laqā «миска» (Bern. I 655; Mikkola Balt. u. Slav. 32), але проміжні ланки запозичення невідомі; існує припущення і про слов'янське походження слова (Brückner KZ 48, 217).— Фасмер II 524; Sławski IV 405—406; БЕР III 289; Mikl. EW 163.

[лохати¹] (за чим) «жадати, прагнути; відчувати голод; сумувати, знемагати» Ж, [лохатися, лошити] «те.» Ж, [лохнути] «те. Ж; бути у відчаї», [лох] «пристрасть, пристрасне бажання» Ж, [лохник] «жадібна, користюлюбна людина» Ж, [лохня] «жадібність, жадоба» Ж, [лохний] «жадібний, пожадливий» Ж, [залохати] «занудитися (за чим)» Ж, [залохнути] «те.» Ж;— бр. [лахаць] «тинятися; говорити нісенітниці», п. lochać się «проявляти статеий інстинкт (про свиней), слц. lochat' «жадібно пити; хлебтати», слн. [lohněti] «переслідувати; прагнути»;— псл. loxatі «жадати, прагнути», пов'язане чергуванням голосних з *laχati «те.», укр. [лахнути]

«зазіхати; лакомитися», [лѳхний] «пожадлиий, ласолубний» і далі з лѳсий, лѳситися; менш переконливо пов'язується з укр. [лох] «страх», [лѳхати] «полохати» (Куркина Етимология 1972, 77; Mikl. EW 172); недостатньо обгрунтоване виведення (Веґн. I 734) з іе. *lēs-, *lēs- «слабий», звідки болг. лош «поганий», схв. lōš «слабий», слн. lōšep «тс.», р. [лѳший] «поганий», а також, можливо, [лѳха] «дурна жінка», як і зіставлення з нвн. locken «вабити, принаджувати». — Фасмер II 524; Sławski IV 319—320; Bezlej ESSJ II 148. — Див. ще лѳсий¹, лѳхнути. — Пор. лѳкнути.

[лѳхати²] «лоскотати» Ж, [лѳшити] «тс.» Ж, [лѳхачка] «свербіж, лоскіт» Ж, [лохѳнка] «тс.» Ж, [залохтѳти] «залоскотати» Ж; — п. lechtać «лоскотати», ч. lechtati, [lachtati, lochtati] «тс.»; — псл. [loxati < *loksati, *loxъtati < *loksъtati, *lъxъtati < *lъksъtati]; фонетичні варіанти з -ks-, паралельні до форм з -sk- [loksotati, lъksъtati «тс.】. — Sławski V 96. — Див. ще лѳскіт.

[лѳхати³] «глитати, ковтати; схлипувати» Ж; — р. [лѳхкѳть] «хлебтати», [лохтѳть] «жадібно пити», ч. [lochat] «глитати, пити великими ковтками», [lohnit, lonit], слц. lōchat', [lohāt'] «тс.»; — не зовсім ясне; здається найбільше пов'язаним з [лѳкати] «лизати», р. лакѳть «хлебтати», [лѳкѳть], бр. [лѳкацъ], п. ст. ѳокаѳ «тс.», ч. lokat «глитати, пити великими ковтками», слц. [lovak', logat' «тс.】 і т. д. (Machek ESJČ 338); разом з тим не виключена можливість зв'язку з [лѳхати] «жадати, прагнути; відчувати голод». — Пор. лѳкати, лѳхати¹.

лѳхачи (бот.) «буяхи, Vaccinium uliginosum L.» Мак, [лахѳчі] Ж, Мак; — бр. [лахѳчы] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. [lochacza] пов'язане з ѳochupia «тс.», звідки й укр. лохѳна «тс.» (див.).

лохѳна (бот.) «буяхи, Vaccinium uliginosum L.», [лохѳня] ВеБ, ВеНЗн, Мак; — ч. (v)lochuně, [vlochuně]; — запозичення з польської мови; п. ѳochupia, каш. [loхѳna] «тс.» походить з wlochyni, wlochaciny «вид агрусу, Ribes uva crispa», спорідненого з укр. вѳлос, воло-

хѳтий; пор. укр. [волохѳні] «буяхи» Мак; агрус названо так за волохѳтими плодами, у буяхів волохѳаті молоді стебла. — Sławski V 131—132; Brückner 627. — Див. ще вѳлос, волохѳатий. — Пор. глухѳня.

[лохмѳн] «лахміття, ганчірка» Ж, [лохмѳтѳ] «тс.» Ж, [лохмѳтний] «подертий, в лаґміт.і»; — р. лѳхма, «жмут сплутаног' волосся, шерсті; космак», лохмѳтья «ганчір'я», [лѳхѳн] «клапотъ», [лохмѳтитъ] «трѳпати, рвати на лѳхміття», бр. [лѳхмот] «клапотъ; гніль»; — псл. loxm-, пов'язане чергуванням голосних з laxm-, укр. лѳхмѳн. — Фасмер II 524. — Див. ще лахи.

[лохмѳтий] «з великим черевом» (про вола); — неясне.

лѳхний, лѳхнути — див. лѳхати¹.

[лѳхотъ] «лѳкотъ» Л, [лѳхот] «тс.» Л; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [lochieć, locheć] «тс.» виникло в деяких діалектах у результаті вирівнювання називного відмінка ѳokieć до непрямих відмінків, у яких відбувався перехід k > ch (lochia і т. д.). — Sławski V 155.

лѳція «розділ науки про судноводіння; опис морів, річок, узбереж як посібник для плавання»; — р. болг. лѳция, бр. лѳцыя, п. locja; — запозичення з голландської мови; гол. loodsen «вести судно» пов'язане з loods «лоцман». — SIC² 500; Фасмер II 525; Koraliński 580; БЕР III 480. — Див. ще лѳцман.

лѳцман «провідник суден», лоцманувѳти; — р. бр. болг. лѳцман, п. loctan; — запозичення з голландської мови; джерелом гол. loodsmān «особа, що веде судно» вважається англ. loadsmān (lo-dēman, loadman, lodesman) «тс.», утворене з основ іменників lode (load, lodes) «рівень води, дорога, шлях», яке зводиться до дангл. lād «шлях; подорож; напрямок; перевезення товарів», пов'язаного з līdan «їхати, подорожувати», lēdan «вести, керувати» (англ. lead «тс.»), і mān «людина», спорідненого з дінд. mānuh «тс.», псл. možь, укр. муж. — SIC² 500; Фасмер II 525; БЕР III 480; Kluge—Mitzka 447; Skeat 300; NSD 1450, 1456; Klein 899, 930. — Див. ще лѳдер, муж. — Пор. лѳція.

ло́цот — див. латáття.

[ло́чиця] (бот.) «латук дикий, *Lactuca scariola* L.» Ж; — р. [ло́чи́га] «празель звичайна, *Lampsana communis* L.», п. *loczyga* «те.», *laktuka* «латук», єт. *loczyga*, *loeyga*, *loczyca*, ч. *ločika*, слц. *ločika*, вл. *ločica*, м. [лоштика, лошћика], схв. *ло́дика*, слн. *ločika* «те.»; — очевидно, через посередництво польської мови запозичене з латинської; лат. *lactuca* «латук» пов'язане з *lac* «молоко», спорідненим з гр. *γάλα*, *γάλακτος* «те.»; назва зумовлена тим, що при надламуванні стебла латуку і правелені виділяється молочко (Нейштадт 589); припускається запозичення ще в пізньопраслов'янську мову через посередництво романських діалектів (пор. пров. *lačūgo*, ломбард. *lačūga* «те.»); висловлювалось також припущення про кельтське посередництво (Šachmatov AfSIPh 33, 95). — Фасмер II 525; Sławski V 133—135; Brückner 310; Machek ESJČ 338; Jm. rostl. 233; Skok II 312; Bezlej ESSJ II 147; Bern. I 730; Walde—Hofm. I 741, 747. — Пор. латук.

лоша́ «мала коня», лоша́к «молодий кінь», лоша́тна [з лошам] (про кобилу), лоша́тник «приміщення для лошат», лошин'я́ «лоша», лоши́ця «молода кобила», лоши́чка «тс.» Ж, лоши́к «молодий кінь» Ж, лоши́н «кінь» Ж; — р. лоша́дь «кінь», лоша́, лошо́нок «лоша», лоша́к «помієв жеребця й ослиці», бр. [лаша́, лоша́], лаша́к, др. лоша́дь «кінь», лоша́к, п. *loşez* (з укр.), *loşzak* «лошак»; — вважається давнім запозиченням з тюркських мов (чув. *laşa* «кінь» споріднене з тур. крим.-тат. карач. *alaşa* «кінь або інша тварина для верхової їзди», кумик. *alaşa* «низький», балкар. *alaşa* «малого росту, малий кінь»); виводиться також (Серебренников 1968, 210—211) з іранських мов (пор. ос. *laśag* (*laśag*) «робоча худоба», *lasyñ* (*lašup*) «возити, перевозити»). — Кримський Тв. III 226—227; Семенова Сл. и балк. языкозн. Пробл. лексикол. 168—169; Одинцов 36—40; Этимология 1972, 123—128; Фасмер II 525—526; Преобр. I 443; Шипова 223—224; Львов Лексика ПВЛ 146; Sławski V 214—215; Brückner 312; Karłowicz SWO 355; Корш ИОРЯС

8/4, 45; AfSIPh 8, 648; Bern. I 734; Lokotsch 5; Щербак ИРЛТЯ 83, 87; Севортян 136—137; Егоров 126; Räsänen Versuch 16.

лощи́на «видолинок; [мокра, заболочена низина, поросла травою Ч; пропуск в оранці; галявина в лісі; яр До]», [ло́щина] «лісова галявина Ж; низина, низина, що обробляється Гриц», ло́щови́на «лощина»; — р. ло́щи́на «низина, улоговина, ущелина, долина», бр. [лашчы́на] «низина», [лашчы́на, лашчы́на] «те.»; — похідне утворення від др. *лоскъ «полога низина, долина» (пор. р. лоск) «тс.; невелика балка, яр»), етимологічно не зовсім ясного, можливо, тотожного з лоск «блиск». — Шанский ЭИРЯ II 137; КЭСРЯ 247. — Пор. лоск¹.

люва́тий, люва́тти, лю́яний, лю́яня, лю́ястий — див. літи.

лю́яльний «який тримається в межах законності; доброзичливий»; — р. лю́яльний, бр. *лаяльны*, п. *lojalny*, ч. *lojalní*, слц. *lojalny*, вл. *lojalny*, *loyalny*, болг. *лоялен*, м. *лојален*, схв. *лојалан*, слн. *lojalep*; — запозичення з французької мови; фр. *loyal* «вірний, чесний» (< єт. *loial*, *leial*) зводиться до лат. *lĕgālis* «законний», похідного від *lex* (род. в. *lĕgis*) «закон»; первісним значенням фр. *loyal* було, очевидно, «законний». — SIC² 500; Фасмер II 526; Kopaliński 582; БЕР III 482; Dauzat 444; Gamillscheg 580; Walde—Hofm. I 789. — Див. ще легальний.

луб «внутрішня частина кори дерева; виріб з цієї частини кори; [кора О; кора ялини О; картон МСБГ; задник МСБГ; обвід сита О; дерев'яна обичайка навколо млинових каменів Ник]», [луба́р] «той, хто виготовляє короби для решіт», [луба́рне] «млин, де мелють луб» ВеУг, [лúб'е] «старе поношене взуття МСБГ; луб Ж», [лубль] «луб» Ж, [лúбка] «табакерка Г; дерев'яна сільниця, виготовлена довбанням Л; стара зношена шапка МСБГ», лубо́к «луб: липова дошка для малювання або гравірування картини; надрукована з такої дошки картинка; (мн.) віз, сани з кузовом з лубу; (переважно мн.) шина на місці перелому кісток; [зруб коло криниці Мо; частина дівочого головного

убору Г; картон, твердий папір МСБГ; палітурка МСБГ; задник МСБГ], *л'уб'я* «луб, частина кори; [кора, знята з дерева великими шматками]; у сполученні *старé л'уб'я, [старé л'убля Me]* (знев. про стару людину), *л'уб'янка* «виріб з лубу; [віз, обшитий лубом; осіннє житло гуцульських дроворубів], [л'убкóм] «густо, твердо» Ж, [л'убкій] «твердий, тугий, цупкий, міцний» Ж, [л'упкій] «тс.» МСБГ, *л'убкóвий, [л'убóватий]* «зашкарублий» МСБГ, *л'убóчний, [л'убува́тий]* «схожий на луб», *л'уб'яний, [ві-л'убити]* «зняти луб» Ж, [зл'убува́тїтї] «затвердіти» (про хліб), [підл'убник] «шматок шкіри на заднику чобота», [пол'убок] «обичайка», [пóл'убка] «шматок лубу в жіночому головному уборі» Нед;— р. бр. *л'уб*, п. вл. нл. *lub*, ч. *lub* «фанера; кора», слц. *lub* «луб», болг. *л'уб* «обвід решета; дошка; липова кора», м. *л'уб* «луб; обвід решета», схв. *л'уб*, слн. *lub*;— псл. *lubь* від іє. **lobh-* або **lob-*;— споріднене з лит. *lubà* «дошка», мн. *lubos* «стеля», *lubas* «кора, лико», лте. *luba* «луб», *lubbs* «шкаралупка», прус. *lubo* «тесина», алб. *labë* «кора», лат. *liber* «кора; книга» (< **lub(h)ro-*), далі з дісл. *laūrg* «кошик», дангл. *léar* «корзина; верша», двн. *louft* «кора, лико», *louba* «навіс», нвн. *Laube* «легка будівля, альтанка», ірл. *luchtag* «човен», які зводяться до іє. **leu-/lou-*, звідки також псл. *lupiti*, укр. *лупити*.— Фасмер II 526—527; Преобр. I 473; Sławski V 266—269; Brückner 313; Machek ESJČ 342; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 212; БЕР III 483—484; Skok III 322—323; Bezlaž ESSJ II 153; Bern. I 741; Stang 34; Mühl.-Endz. II 509; Trautmann 150—151; Fraenkel 388; Jóhannesson 747—748; Ernout—Meillet 374; Pokorny 690—691.— Пор. залубні, лоб, лупити, палуба.

лубін (бот.) «люпин, *Lupinus L.*» Л, [л'убін Л, л'убін Ж. лубінь Мак];— бр. *л'убін* «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *lubin*, *lubin* походить від слат. *lubinus* (< лат. *lupinus*, *lupinum*) «тс.».— Sławski V 276—277.— Див. ще люпін.

лубинька (бот.) «вид неїстівних грибів, *Agaricus alutaceus Pers.*» Мак;—

р. [л'убешка, л'убишка, л'уб'ішка] «синюватий з фіолетовим відливом гриб», [л'убовік] (гриб), [л'убяніца, л'уб'янка, л'уб'яшка] «тс.»;— очевидно, результат фонетичної видозміни іншої назви цих грибів [голубинка] «тс.», зближеної з основою *л'уб*.— Див. ще голубінка.

л'убка — див. л'упка.

л'убок¹ «вид гри при поховальному ритуалі; труп Ж; гра дітей чи дорослих, родичів і знайомих напередодні похорону померлого Мо; прощання з покійним, розмови та розваги увечері біля покійного МСБГ; (у виразі [б'ють л'убка]) вид ритуальної гри біля покійника О»;— р. [л'убок] «великодня гра»;— очевидно, пов'язане з *л'уб* «внутрішня частина кори; виріб з неї», *л'убок* «тс.», оскільки одним з елементів ритуальної гри біля покійника є биття чимсь, що могло вироблятися з лубу; пор. синонімічне [лоп'атка] «палиця, якою б'ють під час ритуальної гри біля покійника» О, [лопаткі б'ють] «вид ритуальної гри біля покійника» О.— Див. ще луб.

л'убок² — див. л'упко.

луг¹ «поросла травою і кущами лука; (заст.) низина, поросла лісом; [пасовище біля річки Ж; сінокісна низина Ч; рід верби ВеЗн], [луг'ар] «той, хто переховується в лузі; розбійник», [луг'іна] «лугова трав'яниста рослинність» МСБГ, *лугівка* «лугова річка», [луг'ов'є] «заплавна лука» Ч, *луг'овіна* «луг; місце, де раніше був луг; [низина Гриц; лугова трав'яниста рослинність МСБГ; вид лози Ж; лоза для кошків О; прибережна сінокісна низина Ч; лісова галявина, покрита травою Ч; луг за полями Ч; розораний луг Ч]», [лужайка] «невеликий луг біля річки; поляна, поросла травою» Ч, [лужанка] «галявина; прибережний луг» О, [лужанкі] (мн.) «лісові луки» О, [лужжя] «низина, яка затоплюється весняною водою» Ч, *луж'іна* «луг; [лоза для кошків О; вид верби ВеЗн]», [лужка] «низина, поросла лісом» Ч, [лужки] «заплавна лука; болото, поросле кущами» Ч, *луг'овий, луг'ов'ати* (заст.) «переховуватися в лузі», [вілуг] «низина» Гриц, [залужжя], *залужити* «перетворити (земельну ділянку) в луг», [розлуг] «великий луг» Нед;—

р. *луг* «лука; [низина над річкою; пасовище]», бр. *луг* «лука, сінокіс», др. *лугъ* «ліс; болото; низина; заплавна лука», п. *lag*, ч. *luh* «лука; ліс над річкою», ст. «ліс; лісова лука; долина», слц. *luh* «вологий ліс; гай над водою», вл. *luh* «болото, трясовина», нл. *lug* «болото, болотиста долина, волога лука», болг. *лъг* «лісок серед лугу; лука; пасовище», м. *лаг* «гай», схв. *лѹг* «ліс, гай», слн. *lóg* «гай, низький ліс; [невелика низина; лука над водою]», етсл. *лѣгъ* «гай, невеликий ліс»;— псл. **lōgъ* «кривизна, зниження поверхні землі; низький ліс, прибережні зарості; болото», пов'язане чергуванням голосних з **lęga* «низина, яма», яке простежується в р. [*lęga*] «калюжа, яма з водою, болото; низьке вологе місце в заростях», п. кашуб. [*lęga*] «низина», [*lęnos są*] «викривляється на дощі і сонці», [*lęgli*] «низинний; сідлуватий (про коня)»;— споріднене з лит. *lėngė* (= *lėnkė*) «нижче розташована земля; низько розташована лука, поле», *lingūoti* «рухатися туди й сюди; схилитися; хитатися; кивати, колихати», алб. *lëngor* «гнучкий»; іе. **leng-* «гнути, кривити» є варіантом синонімічного іе. **lenk-*, звідки псл. *lōka* «лука, луг», *lōkь* «лук» (зброя); зіставляється далі з дат. *lung* «болотистий ґрунт», шв. *Lungen* (назва місцевості) (Petersson AfSIPh 34, 376); малопереконлива гіпотеза про суфіксальний характер -g- в псл. *lōgъ* і про його спорідненість з болг. *лам* «яма, рів», лтс. *lāms, lāma*, лит. *loma* «зниження ґрунту, калюжа, яма» (Moszyński PZJP 161); безпідставно пов'язувалося з дісл. *lung* «вереск», шв. *lingon*, ст. *ljung* «брусниця» (Charpentier Le Mond Oriental I 222), з прус. *wangus* «лука», гот. *waggs* «поле, лука», днн. *wang* «поле, нива», дісл. *vangr* «поле, луг» (Vaillant RÉS 18, 76—77); були спроби знайти споріднені слова в неіндоєвропейських мовах (Oštir AAS I 94, III 160).— Фасмер—Трубачев II 527; Преобр. I 473—474; Sławski V 79—82; Brückner 309; Machek ESJC 343; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; БЕР III 536—537; Skok II 326—327; Bezlaј ESSJ II 147—148; Trautmann 157—158; Fraenkel 355; Pokorny 676.— Пор. *лукá*.

луг² «гідроокис натрію, калію та інших металів; водний настій попелу для миття, прання», [*луговіна*] «луг» Ж, *лүжний, лүжити* «обробляти лугом», *вілугувати, вилужити, вилугуваний*, [*вилужковане*] «промивка лугом» Ж, *підлугобувати* (хім.) «додавати лугу», *підлүжити, підлүжувати*;— р. *луг*, [*лүга*] «розчин квасців для фарбування шкіри», бр. *луг*, [*лух*], п. нл. *lug*, ч. *louh*, слц. *luh*, вл. *luh*, полаб. *läug*, болг. *лугá*, схв. *лѹг*, слн. *lóg*;— псл. *lug* (*luga*) «розчин попелу для прання, миття», запозичене з давньовірхньонімецької мови; днн. *louga* (свн. *louge*, нвн. *Lauge*) «тс.» походить від прерм. **laugō*, іе. **loçəkā*, похідного від іе. **loç-* «мити», до якого зводяться лат. *lavo* «мию», гр. *λοῶω* «тс.», вірм. *logapat* «купаюся», хет. *laḫ(h)u-* «лити»; розглядається також як пізніше запозичення з свн. *louge* або нвн. *Lauge* (Karłowicz SWO 356; Bern. I 744; Brückner 314; Фасмер II 527); для східнослов'янських форм припускається посередництво польської (Sławski IV 297) або західнослов'янських мов (Фасмер II 527); непереконливі спроби зведення слов'янських слів безпосередньо до прерм. **lauga*, **laugō* (Stender-Petersen 249—252), гіпотеза про первісну спорідненість слов'янських і германських слів (Младенов 279; Milewski RSI II 132) та припущення про зв'язок псл. *lugъ* з псл. *luža* «калюжа, болото» (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 166—168).— Sławski V 297; Machek ESJC 341; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 211; Skok II 326; БЕР III 485—486; Младенов 279; Bezlaј ESSJ II 155; Mikl. EW 175; Kiparsky GLG 248; Hirt PBrB 23, 535; Walde—Hofm. I 773—775; Pokorny 692.

лүгер (бот.) «конюшина лучна, *Trifolium pratense* L.» Доп. УЖДУ II, [*лугар, лүгера, лүйгера, ловгер, лугер дикий*] «тс.» ОЛА 1981;— запозичення з угорської мови; уг. *lóhere*, [*lúher, lócher*] «тс.» (звідки також рум. [*luhăr, luhăra*] «тс.») є складним утворенням з основ іменників *lő* «кінь» і *here* «конюшина» (давніше «яечко»), що має фінноугорське походження.— Лизанец 608; Сабадош ОЛА 1981, 81;

MNTESz II 95—96, 783.— Див. ще ловаш.

[лугєря] «рибальська сітка» Кур;— неясне; може бути пов'язане з п. *lugier* «невеликий моторно-парусний рибальський човен», що походить від нім. *Lügger*, джерелом якого є англ. *lugger* «тс.» (Kopaliński 586); проте пор. також [*ragęля (rygęля)*] «сітка».

[лугівка] (орн.) «синиця чорноголова, *Parus palustris* L.; чайка звичайна, чибіс, *Vanellus vanellus* L.» Шарл, [*луговиця*] «чайка звичайна» Шарл;— р. [*лугівка*] «чибіс»;— похідні утворення від *луг*; назви зумовлені місцем гніздування птахів, які оселяються на луках у річкових долинах, коло степових боліт, морського узбережжя, на вогких ділянках листяних лісів недалеко від води.— Воїнств.— Кіст. 61—62, 285; Птицы СССР 232, 523.— Див. ще луг¹.

[луговик] (бот.) «щучник, *Deschampsia* P. V. (*Aira caespitosa* L.)» Мак;— р. *луговік* «тс.»;— похідне утворення від *луг*; назва зумовлена тим, що щучник зустрічається в основному на луках і в лісах.— Вісюліна—Клоков 95; Анненков 18; Симоновић 165.— Див. ще луг¹.

[лудá] «омана, брехня; оптичний обман, ілюзія, мана; привид; личина Ж», [*лудіна*] «приманка» Ж, [*лудиця*] «тс.» О, [*лудити*] «приваблювати, заманювати; годувати худобу грубим, некалорійним кормом МСБГ», [*лудá*] «омана», [*лудáннє*] «злість, інтрига» Пі, [*лудлівий*] «оманливий» Ж, [*лудний*] «тс.», [*лудити*] «обманути» Ж, [*залудник*] «спокусник, обманщик» Ж, [*залудити*] «закликати; заманити, обманути» Ж, [*залудуватий*] «дурний, нерозсудливий; божевільний» Ж, [*налудуватий*] «тс.» Ж, *облуда* «лицемірство; лицемір; [привид, обманний вигляд]», *облудник* «лицемір», *облудливий*, *облудний* «лицемірний», [*улуда*] «омана, зваба; мрія» Нед, Пі, [*улудлівий*] Нед;— р. [*луд*] «божевільний; дурень», [*лудить*] «обманювати», бр. [*лудзиць*] «знущатися, насміхатися», др. псл. *лудъ* «нерозсудливий, нерозумний», п. *łudzić* «манити, спокушати», ч. *louditi*, слц. *lúdit'* «тс.», болг. м. *луд* «дурний, божевільний», схв. *луд* «тс.», *лудити се* «робити дурниці»,

слн. [*lúd*] «дурний, божевільний», [*lúdití*] «вабити», [*lòdití*] «манити», стсл. *лоудъ* «нерозумний», *лоудити* «обманювати»;— псл. *ludъ* «нерозумний», *luditi* «обманювати, зводити, вабити»;— споріднене з гот. *liuts* «лицемірний», *liuta* «лицемір», *luton* «обманювати», дангл. *lot* «обман», *lytig* «хитрий, лукавий», *lūtan* «гнутиця», дісл. *lūtr* «кривий», лит. *liūdnas* «сумний, пригнічений», *liūsti* «засумувати» (іє. **leud-* «гнутиця; лицемірити»); менш обгрунтоване зіставлення з лат. *lūdus* (< *loidos*) «гра» (Machek ESJČ 341; Holub—Lyer 293; Petr BB 25, 142) або виведення з псл. **o-blōditi* з припущенням перозкладу в **ob-lōditi* (Vaillant Slovo 2 Zagreb 1953, 9—10).— Фасмер—Трубачев II 528; Преобр. I 474—475; Sławski V 293—296; Brückner 314; БЕР III 486—489; Skok II 325—326; Bezłaj ESSJ II 147; Bern. I 743—744; Stang 34; Mikl. EW 175; Trautmann 151; Fraenkel 378—379; Feist 325—326, 328; Pokorny 684.

лудá² «більмо», [*налуди*] «плівка на очах, більмо» Ж, [*налуди*] «тс.» Нед, *полуда* «більмо», [*полуди*] «тс.» Нед, *полудуватий* «з більмом»;— р. [*лудá*] «більмо»;— очевидно, пов'язане з *лудити* «покривати оливом».— Преобр. II 475.— Див. ще лудіти.

лудан «старовинна блискуча тканина; пошитий з неї одяг; [одяг, шитий золотом; ошатний одяг Ж]»;— р. [*лудан*] «тканина камка; шовкова хустина, фартух», [*луданный*] «шовковий», [*лудановий*] «тс.», ст. *луданъ* «сорт шовкової тканини», *лауданъ* «тс.», др. *луда* «плащ, верхній одяг (звичайно шитий золотом)»;— не зовсім ясне; здебільшого розглядається як запозичення з германських мов і зіставляється з нвн. *Loden* «грубе сукно», двн. *lodo* «тс.», свн. *lode* «груба вовняна тканина» (Шелудько 38; Фасмер II 529; Преобр. I 474; Bern. I 743); до яких зводяться й п. *loden* «грубе волохате сукно, вовняна тканина», ч. *loden*, ст. *luden*, слц. *lodén*, болг. схв. *лóден*, слн. *lóden* «тс.» (Sławski IV 320—321; Kopaliński 581; Sł. wyg. obcych 434; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 209;

Bezlaĵ ESSJ II 147); однак, зважаючи на значну відмінність семантики східнослов'янських форм, можна прийняти гіпотезу про походження їх від західнокавказького (адигейського) *laudaŋ* «вид шовкової тканини, шовкова хустина», букв. «шовк з Лоо (на березі Чорного моря, біля Сочі)» (Абаев *Этимология* 1963, 116—119).— Фасмер—Трубачев II 529.— Пор. *лудіна*.

[луданка] (бот.) «лобелія, *Lobelia L.*» Мак;— неясне; можливо, пов'язане з р. [луданий] «ліловий», оскільки лобелія має сині квітки.— Пор. *луднік*.

[лудіна] «одежина; старий одяг, лахміття МСБГ», [лудіння] (зб.) «одяг, вбрання», [лудіне] «тс.» Ж;— р. [лудá] «верхній одяг, плащ, мантія», др. *луда* «тс.»;— очевидно, запозичене в давньоруську мову з давньоскандинавської; дісл. *люді* «грубий верхній одяг» споріднене з днн. *lodaga* «клапоть», *lotho* «плащ», двн. *lodera* «пелюшка», *lodo* (*ludo*) «груба вовняна тканина, плащ з неї», нвн. *Loden* «плащ», дангл. *lora* «тс.».— Фасмер II 529; Филип *Происх. яз.* 572—573; Львов *Лексика ПВЛ* 69; Преобр. I 474; Потєбня К *ист. зв.* 3, 32; Bern. I 743; Mikl. EW 175; Kluge—Mitzka 444—445.— Пор. *лудан*.

лудіти «наносити олив'яне покриття (на металеві вироби)», *лудільник*, *лудження*, *лудіння*, *луджений* «вкритий полудою», *лудільний*, [облудá] «полуда; позолота» Бі, [палуджа] «полива» Л, *полудá*;— р. *лудіть* «покривати полудою», бр. *лудзіць* «тс.», др. *лудити* «покривати оливом», *луженъ*;— не зовсім ясне; здебільшого пояснюється як запозичення з німецької мови і пов'язується з снн. *loden* «паяти» (Фасмер II 529) або з нвн. *löten*, свн. *loeten* «тс.», спорідненими з свн. *löt* «свинець», гол. *lood*, дангл. *léad*, англ. *lead* «тс.» (Преобр. I 475; Kluge—Mitzka 446); припускається також, що р. *лудіть* виникло в російській мові як похідне від [лудá] «полуда» < «оболонка» < «верхній одяг» (КЭСРЯ 248); непереконливе зіставлення з кельт. **loudja* «свинець», ірл. *luaide* «тс.» (Šachmatov AfSIPh

33, 90), оскільки слово не праслов'янське.— Bern. I 743; Matzenauer 58.— Пор. *лутувати*.

[лудіця] «вудка» Ж;— очевидно, результат фонетичної видозміни форми [лудіця] «тс.», викликаної розвитком протетичного *у* і наступною зміною його в л або зближенням з [лудіця] «принада (для риби)», пов'язаним з [лудá] «омана», [лудіти] «приваблювати».— Див. ще *вудка*.— Пор. *локайка*, *локація*, *лотава*, *лудá*¹.

[луднік] (бот.) «цибуля гірська, *Allium fallax* Schult. (*A. montanum* Schmidt)» Ж;— неясне.

[луджа] «калюжа Ж; низина з водою після весняної повені Ч», [лужжя] «низина, що заливається весняною водою» Ч;— р. *лужа* «калюжа», бр. *лужа*, *лужына*, др. *лужа*, п. *luža* (з укр.), ч. *louže*, ст. *lúže*, слц. [luža], вл. нл. *luža*, полаб. *läuza*, схв. *лужа*, слн. *lúža*, стсл. *лоужа* «тс.»;— псл. *luža* < **lug-ja* < *louĵia* «тс.»;— споріднене з лтс. *luga* «драглиста, болотиста маса в заростаючих озерах», *lugava* «погана осіння погода», *luga* «драгли», лит. *liūgas* «калюжа; трясовина», *lugnai* «в'язке болото», іллір. **lugas* або **lugā* «болото», звідки алб. *l'ëgatë* «болото, калюжа», *l'igatë* «тс.»; далі зіставляється з гр. *λυγαῖος* «темний», *ἡλόγη* «темнота»; іє. **leug-* «темний».— Фасмер II 529—530; Преобр. I 475; Machek ESJČ 342; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 211; Schuster—Šewc 791—792; БЕР III 489—490; Skok II 333; Bezlaĵ ESSJ II 158; Мартынов Язык 75—76; Bern. I 748; Trautmann 163; Fraenkel 379; Pokorny 686.— Пор. *калюжа*.

[лужани] (мн.) «кукурудзяне бадилля» Мо, [лужан] «стебло кукурудзи» Гриц, [лужаня, лужина] «тс.» тж;— результат фонетичної видозміни форми [длужани] «кукурудзяне бадилля» (пор. також [глуждани, глуждання] «тс.»), можливо, під впливом молд. *лужер* «стебло».— Див. ще *глуждани*, *длужани*.

лужичани (одн. *лужичанин*) «лужицькі серби», *лужичкий*;— р. *лужичане* (*лужичанин*), *лужичкий*, бр. *лу-*

жычанин, лужыцкі, п. *Lużycanin, lużycki*, ч. слц. *Lužičan, lužický*, болг. *лужичанин, лужийски*, слн. *Lužičan, lužiški*;— очевидно, через польське посередництво запозичено з верхньолужицької мови; вл. *Lužičan, lužiski* (нл. *Lužycan, lužyski*) є похідними від вл. *Lužica* (нл. *Lužyca*) «Лужиця», назви місцевості, яку населяють лужичани, пов'язаної з вл. *luh* «луг» (нл. *lug* «тс.»); спочатку назва стосувалася лише Нижньої Лужиці і була зумовлена природними особливостями цієї місцевості.— Фасмер II 530; БЕР III 491; Skok II 327; Schuster-Sewc 792.— Див. ще *луг*¹.

[лужко] «ліжка» Ж, МСБГ, Ме;— запозичення з польської мови; п. *łóżko* «тс.», як і ч. *lůžko*, слц. *lōžko*, вл. *ložko*, бр. [л^ожко], укр. *ліжка* «тс.», зводиться до псл. (пн.) **ložьko*, демінутивного похідного від *lože* «ложе», пов'язаного з *ležati* «лежати».— Sławski V 261—262; Machek ESJĀ 342; Schuster-Sewc 782.— Див. ще *лежати*.

лужух — див. *лежати*.

луза «один із шести отворів по краях більярдного стола»;— р. бр. *luza*;— запозичення з польської мови; п. *luza* (давніше *bluza*) «тс.» походить від фр. *blouze* «заглиблення (у більярді, у грі в лапту)», що не має певної етимології.— КЭСРЯ 248; ССРЛЯ 6, 390; SW II 828; Dauzat 94.

[лузавий] «з круглими білими плямами» (про коней);— р. [лузв] «брудні плями на шибках»;— неясне.

лузати «лущити» СУМ, Ж, [лузати] «лущити, обчищати (квасоллю, горох, кукурудзу)» Л, [лузатися] «лущитися», [лузан] «горіх, що сам вилушується», [лузанець] (зм. до *лузан*), *лузальний* «призначений для лузання», *вилузати(ся)*, *вилузнитися* «випасти з твердої шкаралупи; [вийти з яйця (про курчат)]», [відлузати] (перен.) «пройти, проїхати», [злузнити] «зникнути», [злузнитися] «злущитися», *залузаний* «засмічений лузгою»;— р. [лузати], бр. *лузати*, п. [luzać się] «вилущуватися» (з укр. або бр.);— очевидно, результат фонетичної видозміни у східнослов'янських мовах давнішого [лузати] «лузати», пов'я-

заного з *лузга*.— Фасмер II 530; Преобр. I 475—476; Горяев 193; Sławski IV 374; Brückner 315; БЕР III 490; Bezlej ESSJ II 158.— Див. ще *лузга*.

лузга «тверде покриття насіння; [луска; дуже дрібна рибка Бі]», [лузгати] «лускатий» Бі, [лузгати] «лузати» Бі, [лузгати] «тс.» Бі;— р. *лузга, лузгати* «лузати, лущити», бр. *лузга, лузгати* «лузати», [лузгати] «терти льон», п. (каш.) [luzga] «гільза від набою», [luzgać] «лущити», болг. [лузгати] «штовхаю», [лузгати] «очищаю гілку від листя», с.-цсл. *лузгати* «жувати», слн. *luzgati* «чистити, лущити»;— пел. *luzga* «лузга», *luzgati* «лузати», паралельне до *luskā* «луска»;— споріднене з лит. *lužgana* «луска риби», *lužgis* «обірванець», *lužgti, lužgti* «розривати», паралельними до лтс. *lauška* «уламок, тріска, шкаралупа», лит. *luskā* «клапоть».— Фасмер II 530; Преобр. I 475—476; Горяев 193; Потєбня РФВ 3, 91; Sławski V 374—376; Brückner 315; Schuster-Sewc 790; БЕР III 490; Skok II 340; Bezlej ESSJ II 158; Bern. I 744, 747; Trautmann 152; Būga RR I 460; Fraenkel 393.— Див. ще *луска*¹.— Пор. *лупати*.

[лузувати] «хворіти залозами» (про коней) Па;— результат видозміни детимологізованої форми [залозувати] «хворіти гландами, мати запалені гланди», [залузувати] «хворіти залозами», в якій початкове *за-* стало помилково осмислятися як префікс.— Див. ще *залоза*.

Луїза (жіноче ім'я);— р. болг. *Луїза*, бр. *Луїза*, ч. *Luisa, Luiza*, слн. *Luiza*;— недавнє запозичення з французької мови; фр. *Louise* є формою жін. р. від чоловічого імені *Louis*, яке зводиться до лат. *Ludovicus (Clodovicus)*, що походить від герм. *Hlodwig*, утвореного з основ *hlod* «слава» і *wig* «битва».— Суперанская 430, 507; Спр. личн. имен 507; Кнарпова 247; Dauzat Dict. des noms 398.— Див. ще *Людвіг*.

*лук*¹ «знаряддя для метання стріл; [дуга; знаряддя для обробки шерсті]», *лука* «вигин краю сидла», [лукар] «стрілець з лука» Ж, [луковина] «вигин», *лучний* «виготовлювач луків; стрілець з лука», [лучок] «смичок; грабки коси

Гриц» [лу́шник] «лучник», [луковáтий] «який має заглибину, кривизну, вигнутий», [луко́вий] «тс.» Ж, [лучковáтий] «дугоподібний; (про коня) з прогнутою спиною», [лу́чний] «зігнутий в дугу», [лукува́тися] «вигинатися, прогинатися» Ж, [облу́к] «зігнутий прут, дуга; лука; сидла», [облу́че] «холка коня» Ж, [облуковáтий] «овальний» Ж;— р. бр. *лук* (зброя), др. *лукъ* «тс.»; вигин у сідлі», п. *lęk* «дуга; [вид зброї]», ч. *luk* «вид зброї; дуга», слц. *luk* «вид зброї; вигин», вл. *luk* (зброя), болг. *лък* «вид зброї; смичок», м. *лак* «вид зброї; кривизна», схв. *лѹк* «вид зброї; дуга; смичок», слн. *lók* «тс.», стсл. *лжкъ* (зброя);— псл. *lōkъ* «вигин; вид зброї», пов'язане чергуванням голосних з **lękti* «гнути, кривити»;— споріднене з лит. *leikas* «лук; дуга, обруч», *lankùs* «гнучкий», лтс. *lūoks* «вигин, дуга», *luòks* «гнучкий»; іе. **lenk-/lonk-* «гнути, кривити».— Фасмер II 531; Преобр. I 476—477; Горяев 193; Sławski V 111—113; Brückner 309; Machek ESJC 343; Holub—Kop. 212; БЕР III 550—551; Skok II 280; Bern. I 739—740; Mikl. EW 165; Trautmann 159; Fraenkel 356—357; Pokorny 676—677; Иллич-Свитыч 1976, 27—28.— Пор. лу́ка, лука́вий, ляк¹.

[лук²] (бот.) «цибуля, *Allium L.*; часник, *Allium sativum L.* Ж; часник дикий *Me*», [лу́ківка] (у сполученні [л. *двулиста*] «проліска дволіста, *Scilla bifolia L.*») Ж, [лу́ковиця] (анат.) «розширена частина деяких органів, частин організму», [луковíця] «цибуля» Ж, [луче́йка] «часник, *Allium sativum L.*; цибуля городня, *Allium sera L.*» Ж, [лучи́ця] «хара звичайна, *Chara vulgaris L.*», [лука́тий] «з великими зубцями» (про часник) Ж;— р. бр. болг. *лук*, «цибуля», др. *лукъ*, п. *luk*, ч. слц. *luk*, полаб. *läuk*, схв. *лѹк*, слн. [lúk], стсл. *лoукъ* «тс.»;— загальноприйнятої етимології не має; здебільшого реконструється псл. *lukъ* як запозичення з давньогерманських мов; пгерм. **louka-*, звідки днв. *louh*, свн. *louch*, нвн. *Lauch*, дісл. *laukt*, днн. *lōk*, виводиться з іе. **leug-* «гнути, вигинати»; висувалась гіпотеза про первісну спорідненість слов'янських і германських форм і про

походження їх від іе. **leuk-/louk-* «світити, світлий», що виступає в р. болг. *луч* «промінь», гр. *λευκός* «білий» (Младенов 280); для герм. **louka-* припускалось також запозичення з праслов'янської мови (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 169—170); малопереконливе припущення про незалежне походження германських і слов'янських форм з доіндоєвропейського субстрату (Machek Jm. rosl. 265).— Фасмер II 531; Преобр. I 477; Sławski V 303—305; Brückner 314; БЕР III 495—498; Skok II 327—328; Bezljaj ESSJ II 155; Bern. I 744—745; Kiparsky GLG 249; Schrader Reallexikon II 711; Kluge—Mitzka 425; Pokorny 685—686.

лу́ка «рівна місцевість, вкрита травою, луг; вигин річки або берега моря; [місце біля хати, де косять траву О; сінокієна низина у вигині річки Ч]», [лу́ки] (мн.) «заплавний луг у вигині річки» Ч, *луківнік*, *луківніцтво*, [лу́чки] «вигин річки; луг у вигині ріки» Ч, [лучаний] «луговий», *лучний* «тс.», [залу́ка] «вигин річки» Ж, [палу́ка] «лука» Г, Ж, *прилу́ка*, *узлучина* КІМ;— р. *лу́ка* «вигин, поворот річки; кривизна; [луг; затока]», бр. *лу́ка* «вигин річки», др. *лука* «вигин; затока; хитрість, підступність», п. *luka* «місцевість, поросла травами», ч. *louka*, ст. *lúka*, слц. *lúka*, вл. нл. *luka* «тс.», болг. *лъка* «вигин; низина над річкою, луг; пасовище», м. *лака* «волога місцевість над річкою з хорошою пашею», схв. *лѹка* «порт, пристань; луг», слн. *lōka* «болотистий луг у долині», стсл. *лжка* «затока; болото»;— псл. *lōka* «кривизна; затока; вигин річки; місцевість у вигині річки; луг», пов'язане чергуванням голосних з **lękti* «гнути, кривити»;— споріднене з лит. *lankà* «луг над річкою; долина», лтс. *lañka* «низина, рівнина; вигин річки», лит. *lanka* «затока».— Фасмер II 531—532; Преобр. I 476; Sławski V 83—85; Brückner 308; Machek ESJC 341; Schuster-Sewc 786—787; БЕР III 551—552; Младенов 284; Skok II 280—281; Bezljaj ESSJ II 148; Толстой Сл. геогр. терм. 114—115; Bern. I 739—740; Trautmann 160; Fraenkel 339.— Див. ще *лук¹*, *ляк¹*.— Пор. *лука́вий*.

Лука́ (чоловіче ім'я), [Лука́нь, Лу́кач], [Лу́кич] «син Луки» Ж, [Луць] Ж, ст. Лоука (1404), Лука «въскр(е)шайя» (1627);— р. бр. болг. Лука́, др. Лука, ч. ст. Лука, схв. Лѹка, Лѹка, слн. Лука, стсл. Лоука;— через посередництво церковнослов'янської мови запозичене в давньоруську мову з грецької; гр. Λουκάς, можливо, походить від лат. Lucas, пов'язаного з lux (род. в. lucis) «світло» (ім'я первісно означало «народжений при сході сонця»); припускається також первісне значення «походженням з Луканії».— Беринда 220; Суперанская 431; Петровский 144; Спр. личн. имен 431; Кпаррová 122; Илчев 307; Constantinescu 97.— Див. ще Лукій.— Пор. Лукаш.

лука́вий «хитрий, підступний; грішний, нечестивий; біс, диявол; [злий Ж; невдоволений, заздрісний О]», лука́вець, лука́винка, [лука́вник] «лукавий», лука́вство, лука́вити «хитрувати; [ненавидіти, підбурювати О]», [лука́внува́ти] «хитрувати; кривити душею»;— р. лука́вий «хитрий, підступний», лука́вить «хитрувати; [ходити криво (про птахів)]», др. лукавѣ «хитрий, підступний; звивистий (про річку)», п. *lǫka «зрада, підступ», ст. lǫkawa «вигин, кривизна», lǫkawu «який має форму лука», ч. [luka-vý] «луговий», болг. лука́в «підступний, хитрий», [lǫkáv] «тс.», м. лукав, схв. лѹкав, [лѹкав, лукáв] «хитрий», слн. lokáv «тс.», стсл. лжкавѣ «злий, підступний, хитрий»;— псл. lǫkavъ «вигнутий, кривий; хитрий, підступний», похідне від *lǫka «кривизна, вигин»; розвиток семантики, як у псл. křivъda «неправда, несправедливість», похідного від křivъ «неправий, несправедливий, фальшивий, злий» < «кривий, вигнутий».— Фасмер II 532; Sławski V 85, 113—114; БЕР III 498, 552; Skok II 328—329; Bezlaј ESSJ II 148; Bern. I 739—740; Mikl. EW 165; Vüga RR I 111.— Див. ще лука́.— Пор. лук¹, лак¹.

Лука́ш (чоловіче ім'я);— бр. Лука́ш;— запозичення з польської мови; п. Łukasz, як і ч. Lukáš, Lukeš, слц. Lukáš, вл. Lukaš, нл. Łukas, Łukaš, походить від лат. Lucas, яке пов'язує-

ться з lux (род. в. lucis) «світло» або з назвою області Lusania «Луканія».— Див. ще Лука́.— Пор. Лукій.

Лукерія (жіноче ім'я), Лукера, Лукеря, [Лукерка Ж, Лѹця Бі, Лѹця Бі], ст. Лукерья (1481);— р. Лукерья, бр. Лукер'я, болг. Лукерия, псл. Лѹкерія;— результат видозміни імені Гликерія, можливо, під впливом Лукія, Лукіна.— Сл. вл. імен 244; Суперанская 86, 88; Петровский 144; Спр. личн. имен 507; Илчев 308.— Див. ще Гликерія.

Лукіна (жіноче ім'я);— р. Лукіна, бр. Лукіна;— очевидно, через посередництво грецької мови (гр. Λουκίνα) запозичено з латинської; лат. Lucina (звідки також п. Lucyna, ч. Lucina) утворено від lux (lucis) «світло»; розглядається також як похідне від чоловічого імені Лукій.— Суперанская 507; Петровский 144; Спр. личн. имен 507.— Див. ще Лукій.— Пор. Лука́.

Лукій (чоловіче ім'я), Лукія (жіноче ім'я), Лѹцька, Лѹця, ст. Лукій «от свѣтлости» (1627);— р. Лукій, Лукія, бр. Лукій, п. Lucyusz, Łucja, ч. Lucius, Lucie, Lucka, слц. Lucia, вл. Lucija, болг. Лукий, м. Лукиє, схв. Лѹција, стсл. Лоукий;— через церковнослов'янське і грецьке посередництво (гр. Λούκιος) запозичено з латинської мови; лат. Lucius є похідним від lux (род. в. lucis) «світло», спорідненим з гр. λευκός «блискучий, білий», двн. днн. liohť «світлий, світло», псл. liць «лучина», укр. лучі́на.— Беринда 220; Суперанская 1979, 431; Петровский 144; Спр. личн. имен 431.— Див. ще луч¹.— Пор. Лука́.

[лу́кно] (заст.) «гніздо бобра» Ж, ст. лукно «міра меду», [полукбѡщина] «оброк по одному грошу від лукна» Нед, Пі;— р. [лукно] «корзина з лози, коробка з лубу; міра зерна, борошна», лукбѡшко «кошик», бр. лукбѡшка «тс.», др. лукъно «діжечка, корзинка; міра місткості», п. ст. łukno «посудина; міра меду», ч. ст. lukno «берестяна корзина; міра зерна або меду», слц. [lukno] «кошик з кори; стара міра зерна», нл. łuknaško «перегородка в скрині», схв. ст. лѹкно «міра хліба; данина священни-

ку», слн. *lŏkno* «данина священику», *lŏkno* «тс.»;— псл. **lŏkŏno* «посудина з кори дерева; міра зерна, меду», пов'язане, очевидно, з **lŏkti* «гнути», *lŏciti* «з'єднувати», укр. *лущити* і, далі, з *луко*, укр. *ліко*; зіставлялося з гр. *λίχνον* «віялка; плетена кошика» (*Matzenauer* 246; *Mikl. EW* 175).— Винник 92—93; Фасмер II 532; *Sławski V* 308—310; *Bezłaj ESSJ II* 149; *Berg. I* 740.— Див. ще *лущити*¹.— Пор. *ліко*, *ляк*.

[луковіця] (бот.) «гриб часничник великий, *Agaricus alliaceus* Fr. et Jacq. (*Marasmius*)» Ж;— похідне утворення від *лук* «цибуля, часник»; можливо, виникло як калька видової наукової назви *alliaceus*, пов'язаної з родовою науковою назвою часнику *allium*; назва по'янюється специфічним запахом гриба, який нагадує запах часнику; пор. інші назви цього гриба: укр. *часничник*, [підпенька часникова *Мак*], р. *чесничник*.— Зерова Атлас 67.— Див. ще *лук*².

[лукомор] (бот.) «гриб *Rhizoctonia* Des.» Ж, [лукомір] «тс.» Мак;— складне утворення з основ іменника *лук* «часник, цибуля» і дієслова *морити*; назва зумовлена тим, що цей гриб паразитує на коренях, коренеплодах деяких рослин, зокрема цибулинних, знищуючи їх; можливо, слово є калькою відповідних назв у західноєвропейських мовах, пор. нім. *Safrantod*, фр. *mort du saffran* «*Rhizoctonia* scosogum DC.» (букв. «смерть шафрану»).— Див. ще *лук*², *морити*.— Пор. *глузомор*.

Лук'ян, *Лукиян*, [Лущько], ст. *Луцькянъ* (1385), *Лукианъ* «чудець» (1627);— р. *Лукьян*, бр. *Лук'ян*, п. *Lucjan*, ч. слц. *Lucjan*, болг. *Лукиян*, м. *Лукијан*, схв. *Лущькїян*, *Лущькїян*, слн. *Lukiјan*, стсл. *Луукиманъ*;— через посередництво грецької мови (гр. *Λουκιανός*) запозичене з латинської; лат. *Lucianus* «син Луки; який стосується Луки» є похідним від чоловічого імені *Lucas* «Лука».— Беринда 220; *Суперанская* 1979, 431; *Петровский* 144; *Спр. личн. имен* 431; *Кпаррová* 121.— Див. ще *Лука*.

[лулукати] «кричати» (про сову, пугача);— п. [Лукас] «кричати» (про сову),

схв. *лущьлавац* «вид сови»;— звуконаслідувальне утворення, яке виникло, очевидно, на основі вигуку **лу(к)*, що передає крики відповідних птахів.— *Sławski V* 306—307.

[лулусь] (вигук, що передає звук удару, сильний і швидкий тріск), [лулусь] «тс.» Ж, [лулуснути] «луснути; сильно затріщати» Пі;— результат афективного подвоєння звуконаслідувального вигуку *лусь* (див.).— Пор. *бабах*, *бах*¹, *бух*.

лүмер, *лүмєро* — див. *нүмер*.

*луна*¹ «відгомін, відголосок», [лун, лүно, лунь] «тс.» Ж, [лунання] «відголоски», *лунастий*, *лункий*, *лунати* «звучати; відкликатися» (про звук), [лунатись, лунітись] «відлунюватися» Ж, *відлүння*, *відлүннок*, *відлүнювати(ся)*, *перелүнювати(ся)*;— р. [лунá] «відгомін», [лүнуть] «ударити, хлопнути, вистрілити», бр. [лунá] «відгомін», *лунáць* «звучати, линути»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з псл. *lupa* «місяць; світло; відблиск»; значення «відгомін» могло виникнути внаслідок давнього перенесення значення із зорової сфери на слухову («світло; відображення світла» > «відображення звуку, відгомін»); розглядається також як звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *луснути* (*Преобр. I* 478), у такому разі могло б бути результатом дальшого спрощення приголосних у псл. [**lusna*], укр. [лусна] «луна».— Фасмер II 533; *Горяев* 193; *Berg. I* 745; *Mikl. EW* 176.— Див. ще *луна*².— Пор. *лус*, *лусь*.

[луна²] «відблиск, заграва», [лүна] «затишок, порядок; чистота (після побілки)» МСБГ, [лун] «відблиск, заграва» Ж, [лүно, лунь] «тс.» Ж, [лунати] «відблискувати» Ж, [лунатися, лунітись] «тс.» Ж;— р. *луна* «місяць (планета); [заграва, відблиск на небі; промінь світла], [лунь] «тьмяне світло», [луніть] «розвиднятися; кидати тьмянний відблиск», бр. [луна] «невелика хмарка», [лунь] «хмара», др. *луна* «місяць (планета)», п. *lupa* «відблиск сильного світла, вогню; [райдуга]», ч. *lupa* «місяць», ст. *lupa* «промінь, світло, відблиск; місяць», слц. *lupa* «місяць», полаб. *laupə*, *laipə*, болг. *луна*, м. *луна*,

схв. *lūna*, [lūnā] «тс.», [lūpa] «райдуга», слн. *lūpa* «місяць», стсл. *loyna* «тс.»; — псл. *lupa* «світло, блиск, відблиск; місяць (планета); райдуга»; — споріднене з прус. *laukpos* «зірки», лат. *lūpa* «місяць (планета; міра часу); блиск місяця», сірл. *lūpa* «світло, місяць», далі з ав. *габ̄х̄сна* «блискучий, сяючий», свн. *liehsen* «ясний», гр. *λόχνος* «світильник», вірм. *lusiŋ* «місяць», а також з р. *луч*, дінд. *гōсаŋ* «світло», ав. *габ̄с̄аһ-* «світло, блиск»; іе. **louksnā*, форма жін. р. прикметника **louksno-/leuksno-* «блискучий, сяючий», похідного від **leuk-* «світити; ясний, блискучий, сяючий»; як назва місяця іе. **louksnā* виникло в результаті табуїстичної заміни давнішої назви іе. **mēns-*, звідки псл. **mēsēsь*, укр. *місяць*; заборона вживання первісної назви ґрунтувалася на віруванні про магічні властивості місяця. — Фасмер II 533; Преобр. I 477—478; Sławski V 308—311; Brückner 314; Machek ESJČ 344; Holub—Kop. 212; БЕР III 509—510; Младенов 280; Skok II 330—331; Bezłaj ESSJ II 158; Мартынов Язык 76—77; Откупщиков 234—235; Bern. I 745; Mikl. EW 176; Trautmann 152; Fraenkel 345; Meillet Études 130, 144; Pokorny 687—689. — Пор. *луч*¹.

[луна́³] «плями, лишай на тілі» О. [лу́йна] «родима пляма»; — болг. *лу́на* «жовтувата або темна пляма на шкірі людини», *лу́ница* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. *луна́* «місяць», укр. [луна́] «відблиск»; пор. семантику споріднених з [луна́] слів у різних мовах: п. *lupa* «світло, блиск», ав. *габ̄х̄сна* «блискучий», дінд. *сандга́* «блискучий; світлий, ясний; місяць; місяцеподібна пляма на пір'ї павиного хвоста», гінді *са́д* «місяць; біла пляма (як зірочка) на лобі тварини», лтс. *blaiskums* «пляма», споріднене з укр. *блищати*. — БЕР III 508, 513; Младенов 280; Mikl. EW 176; Bern. I 745. — Див. ще *луна́*². — Пор. *луна́*⁴.

[луна́⁴] «полуда, більмо МСБГ; хвороба очей, куряча сліпота (?), [луна́вий] «з більмом; короткозорий Ж; хворий на курячу сліпоту»; — очевидно,

пов'язане з *луна́*³ «пляма» або з *луна́*² «відблиск» і спочатку означало «світла пляма на оці, більмо»; щодо семантики пор. нім. *Star* «зірка; катаракта, більмо», *Augenstar* «більмо»; пор., однак, і укр. [лу́да] «більмо», п. [luka] «тс.» — Див. ще *луна́*², *луна́*³.

луна́рія (бот.) «*Lunaria L.*, [луна́рка] «луна́рія оживаюча, *Lunaria rediviva L.*» Мак; — р. *лу́нник*, бр. *лу́нник* «тс.»; — наукова назва, засвоєна з новолатинської номенклатури; нлат. *lunaria* утворено від лат. *lūpa* «місяць» на підставі деякої подібності круглих сріблястих плодів луна́рії до місяця; пор. інші назви цієї рослини, які можуть бути й кальками латинської назви: р. [лу́нная трава], схв. [мисечно зе́ле, мјсечни́ца], слн. [mesečnica, mesečna zel, mesečno zele]. — Machek Jm. rostl. 65; Симонович 282; Klein 912. — Див. ще *луна́*².

луна́тизм «сомнамбулізм», *луна́тик*, *луна́тичний*; — р. *луна́тизм*, бр. *луна́цізм*, п. *lunatyzm*, ч. *lunatismus*, слн. *lunatizmus*, болг. *луна́ти́зм*, слн. *lunatizem*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *lunatismus* «тс.» є похідним від слат. *lūnaticus* «який живе на місяці; який піддається впливу місяця», утвореного від *lūpa* «місяць», можливо, як калька гр. *σεληνόβλητος* або *σεληνόβλητος* «луна́тик». — Фасмер II 533; Kopaliński 588; Sl. wyg. obcych 438; Holub—Lyer 295; БЕР III 510; Klein 912.

[лу́нга] «луг» МСБГ, [лу́нка] «тс.» МСБГ; — запозичення з молдавської мови; молд. *лу́нкэ* «заплава; луг» (рум. *lūncă* «тс.») походить від пд.-сл. ст. *lōka* «тс.» (пор. стсл. *лжка* «затока, болото», слн. *lōka* «болотистий луг у долині» та ін.). — СДЕЛМ 241; DLRM 469. — Див. ще *лу́ка*.

лу́нка «невелика заглибина», [ло́нка] «невелика заглибина з водою і грязю» Ник; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *лу́нка* «ямка, впадина, ополонка», [лу́мка] «тс.»; дошка з подовжнім заглибленням. жолобком для катання яєць (на великдень); площадка для молотьби, тік», [лу́мина] «ополонка», [лу́мочка] «ямка», [лу́на́] «заглиб-

лення, ямка, лунка; яма на дні річки або озера, вир; ополонка, як і бр. *лунка* «невелика заглибина, ямка», *лунька, лунька* «тс.», задовільного пояснення не мають; виводяться від нвн. [Lúnhe] «ополонка» (Фасмер II 533); ототожнюються з р. *лунá* «місяць (планета)» як назви круглих предметів (КЭСРЯ 249); зіставлялися з дінд. *lunāti, lunoti* «ріже, відризує», гр. *λόω* «звільняю», лат. *lūo* «змиваю; оплачую» (Преобр. I 478).

[луно́] «яєчка у ссавців» Бі;— р. [луна] «нижня частина живота», [лунó] «тс.; мошонка; статевий орган жеребця», [луньвє] «шлунок»;— очевидно, тотожне з *лоно* (як і п. [lunol] «лоно», ч. *lūno* «тс.»).— Див. ще *лоно*.

лунути «померти», *лунь* у виразі [лунь вхопить] «тс.», [вілуняти] «видужати; стати красивішим» Черніг;— р. [лунá] «смерть», [лунуть] «померти, здохнути», бр. [лунуць, луняць] «загинуті, померти»;— можливо, псл. **[lunoti]* «загинуті»;— зіставляється з лит. *lavõnas* «груп», *liãujuos, liãutis* «припиняти», *paliauti* «перестати», лтс. *laũt* «допускати, дозволяти», прус. *aulãut* «померти», *aulausenien* «смерть», далі з псл. *leviti* «слабнути, зменшуватися», укр. [лівити], ч. *leviti* «полегшити, зменшити», *levěti* «ставати помірним», гот. *lẽwjan* «зраджувати»; пов'язувалося також з укр. р. бр. *лунá* «відголосок», р. [лунуть] «ударити» (Преобр. I 478).— Фасмер II 533; Куркина *Этимология* 1983, 20—21; Bern. I 745; Mühl.-Epdz. II 533; Trautmann 161; Fraenkel 348, 362—363.— Пор. *лівій*², *лунá*¹.

[лунчáк] «однорічний баран», [лунчйна] «торішня бринза або солонина Шух; минулорічне сало або м'ясо МСБГ; торішне (наприклад, сіно) Ж», [лунщина, лунщинає] «тс.» Ж;— похідні утворення від [ло́ни] «горік»; виникли в тих карпатських говорах, для яких був характерним перехід *o* в нових закритих складах в *y*.— Див. ще *ло́ни*.

[лу́ня] «комора, сарай, навіс, клуня» Ж;— результат видозміни форми *клу́ня* (див.).

лунь чол. і жін. р. (орн.) «Circus; [канюк, Buteo Ж]», [лун] «тс.», [лу́нь]

«болотяний лунь, *Circus aeruginosus* L.; луговий лунь, *Circus pygargus* L.» Шарл;— р. *лунь* «лунь»; [сова, Striges; голуб (?); хижий птах, *Falco rusticolus*], бр. *лунь* «лунь», др. *лунь* «шуліка, *Milvus*», п. ст. *lunak* «рудий шуліка, *Milvus milvus* L.» (з ч.), ч. *luňák* «шуліка, *Milvus*; [малий яструб, *Accipiter nisus* L.]», ст. *luňák, lunák* «шуліка», слц. *luniak*, ст. *lunak, lunák* «тс.», схв. *лунь* «звичайний канюк, *Buteo buteo* L.», *луньа* «рудий шуліка», *bijela lúnja* «польовий лунь, *Circus cyaneus* L.», *lúnja, júnja* «тс.», слн. *lúnj* «лунь»; скопа, *Pandion haliaëtus* L.; [беркут, *Aquila chrysaëtus* L.], псл. *лоу́нь* «шуліка»;— псл. *lunь* «хижий птах»;— загальноприйнятої етимології не має; припускається вихідна форма **lunь*, пов'язана з псл. *luniti*, укр. *луніти* «обдирати», оскільки назви стосуються хижих птахів, і зіставляється з дінд. *lorā* «якийсь хижий птах» (Uhlenbeck KZ 39, 260; Фасмер II 534; Преобр. I 478—479; Brückner KZ 42, 356; Bezlaј ESSJ II 156); на тій же підставі зіставлялося з дінд. *lunāti* «ріже, відтинає» (Потебня РФВ I 81—82); фонетично малоімовірно припущення про зв'язок *лунь* < **oip-* з іє. **og-/eg-*, звідки гр. *ὄρνις*, псл. *огь*, укр. *орєл* (тж.); припускається й можливість походження назви птахів від псл. *luna* «світло, блиск» у зв'язку із світлим забарвленням пір'я або наявністю світлих плям на пір'ї, пор. р. [лунь] «тьмяне світло», *бел (сед) как лунь*; підкреслюється швидкий, ясний погляд птаха (Горяев 193, 194; Bern. I 745—746; Sławski V 311—312; Kořinek Slavia 12, 204—205); висувається також гіпотеза про етруське джерело слов'янської назви (Oštir, Drei voroslavischetruskische Vogelnamen, Ljubljana, 1930, 50—79).— Булаховський Вибр. пр. III 244; Machek ESJČ 344; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; Skok II 331; Bezlaј ESSJ II 156.

луп¹ (вигук на позначення хлопання крилами, ударяння, швидкого руху, кліпання очима), *лупати* «кліпати; [стукати, тупати МСБГ]», *лупіти* «сильно бити; пожадливі їсти», [лупкати] «хлопати», [лупити] «биття» Ж, *лупка* «тс.»

[лупкавка] «кінець батога, який приробляється для хлопання», пролупатися «пробудитися, отямитися»;— р. [луп] (вигук на позначення звуку від удару; у функції присудка означає кліпання очима), [лупа] «стукіт, шум, луна, удар», бр. [луп] (виг.), п. їур (вигук на позначення удару, особливо сильного і несподіваного; вигук на позначення швидкого руху), ч. їур (на позначення звуку тупого удару, тріску; [на позначення удару, падіння, швидкого руху, хапання]), слц. їур (на позначення звуку при падінні), [їур-їур] (на позначення звуку при падінні, при ударянні), болг. м. луп «тс.», схв. луп (на позначення звуку при несподіваному падінні чи сильному ударі);— псл. їуръ (звуконаслідувальний вигук), їурати, їуріті «бити, ударяти»;— має близькі відповідники у балтійських мовах: лит. їур (вигук на позначення звуку важкого бігу, хлопання крилами, жадібною їди), їур-їур-їур (на позначення звуку швидких кроків), їур (на позначення інтенсивної дії).— Sławski V 316—317; Machek ESJĈ 344; Holub—Lyer 294, 295; БЕР III 514, 519—520; Коїнек 271.— Див. ще лупати¹.— Пор. лопати¹, лопотати, лупіти, лупо.

[луп²] «воєнна здобич», [лупа] «тс.» Бі:— очевидно, запозичення з польської мови; п. їур «тс.», як і ч. слц. їур «грабунок; здобич з грабунку», є похідним утворенням від їуріс «грабувати», спорідненого з укр. лупіти.— Sławski V 318.— Див. ще лупіти.

лупа¹ «лінза для розглядання дрібних деталей»;— р. бр. болг. м. лупа, п. ч. слц. вл. їура, схв. лупа, слн. їура;— запозичене з французької мови, можливо, через посередництво німецької (н. Луре «тс.»); фр. їуре «онух, наріст; збільшувальне скло» задовільної етимології не має; припускається зв'язок з лат. їура «вовчиця», яке стало назвою підшкірного опуху, а на ґрунті французької мови за подібністю форми розвинуло метафоричне значення «скляна лінза».— SIC² 501; Фасмер II 534; Machek ESJĈ 344; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; БЕР III 514; Kluge—

Mitzka 449; Dauzat 444; Gamillscheg 579.— Див. ще лупур, люпін.

лупа² — див. лупіти.

лупати¹ «відбивати частини від цілого, колупати; віддирати верхній шар; розбивати, ламати; [дуже боліти Ме, МСБГ; підмивати (берег) МСБГ]», лупатися «тріскатися, розколюватися», [лупавка] «зазубрина на косі», [лупак] «надбита люлька О», [лупок] «тс.» МСБГ, [лупак] «сланець; колотий неотесаний камінь МСБГ; обрізки дерева; (перен.) грубіян, неотеса тж», [лупаниці] «дрова» О, [лупаниця] «колода» Ж, [лупець] «сланець» Ж, [лупкавка] «коса нерівної товщини, яка легко ламається», [лупаний] «битий, колотий» МСБГ, [лупкий] «який легко розколюється» Ж, [лупливий, лупний] «тс.» Ж, [залуп] «лопата» Мо, [перелупіти] «переламати, перебити», [перелупий] «розділений навпіл; двоколірний», улупіти «утекти»;— п. їурас «розбивати», ч. їурати «лускати, лущити; сильно боліти», їурати «тріскати», ст. їурати «розбивати, плондрувати», слц. їурат' «боліти», вл. їурас «скубти; товкти», схв. лупати «тріскати; ламати, розбивати»;— псл. їурати «відламувати, відбивати»; розглядається як новий ітератив до їуріті «лупити, обдирати, лущити» (Sławski V 320—324);— може бути зіставлене з лит. їурті «бити, хльостати», дінд. їурпрати «ламає, ушкоджує», їурауаті «ушкоджує», можливо, і з гр. λυπη «смуток, скорбота», λυπρός «смутий, скорботний, жалюгідний»; далі зіставляється з дінд. їуруаті «відчуває біль у животі», лат. їуптро «розриваю, руйную», укр. [рупити] «непокоїти»; пов'язується також (Machek ESJĈ 344; Skok II 332) із звуконаслідувальним псл. їуръ, хїуръ, хоча тут могло мати місце і вторинне зближення.— Фасмер II 534—535; Преобр. I 479—480; Sławski V 320—324; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 211; БЕР III 515—516; Bezlej ESSJ II 156—157; Bern. I 746; Mikl. EW 176; Trautmann 164; Pokopny 690.— Див. ще лупіти.— Пор. луп¹.

лупати²— див. луп¹.

[лупей] (зоол.) «жолудева миша, Muoxus nitela» Ж, [лупіж] «тс.» Ж;—

очевидно, похідне утворення від *лупіти* «обчищати від шкаралупи (жолуді і под.)». — Див. ще *лупіти*.

[лупесáти] «облуплювати, знімати шкіру, кору», [лупесáння] «знята кора, шкірка, шкаралупа»; — афективне утворення на основі дієслова *лупіти* «обдирати»; пор. р. [лупсáнить] «бити, стьобати», [лупсáить] «сильно бити»; багато їсти», [лупсовáть] «сильно бити», болг. [лупóсам] «бити, шльонати», утворені на основі дієслів *лупіть*, болг. *лупя* «бити». — Фасмер II 535; Sławski V 317. — Див. ще *лупіти*. — Пор. *лупцювáти*.

[лупéт] «кусень, шмат хліба» Ва, [лупéта] «великий шматок хліба» Л, [лупéтка] «шматок хліба» Пі; — р. [лупéта] «кусень хліба; кругле, широке обличчя», [лупéтка] «широке повне обличчя; повна людина»; — очевидно, афективне утворення на основі дієслова *лупáти*; щодо семантики пор. р. *ломóть*, пов'язане з *ломіть*, *ломáть*. — Див. ще *лупáти*¹.

[лупиніс] (бот.) «ластовень лікарський, Vincetoxicum officinale Moench.; ломиніс прямий, Clematis recta L.» Ж; — складне слово, утворене з *лупіти* і *ніс*; виникло, очевидно, як результат експресивної заміни першого компонента назви *ломініс* «тс.» семантично близьким словом. — Див. ще *лупáти*¹, *ніс*. — Пор. *ломійніс*².

[лупирка] (іхт.) «густера, Вісса bjogekpa L.» Шарл—Тат, [лупірка] «невелика густера, тараня, Abramis blissa» Ж; — р. [лупірка] «густера», [лóпырь, лóпарь], схв. *лõpār*, [лопарица, лопара] «тс.»; — не зовсім ясне; зіставляється з карел. *lorrigi*, фін. *loorperi* «тс.», хоча це можуть бути запозичення з російської мови; назви вважаються також власне слов'янськими утвореннями від звуконаслідувального кореня *лоп-* (Leder 88); фонетична близькість до тур. *lüfer* (lufer) е, очевидно, випадковою. — Фасмер II 518; Kalima 155.

лупіти «обчищати, обдирати; висиджувати (пташенят); брати непомірно високу плату; грабувати; вишкіряти (зуби); вирячувати (очі)», *лупітися* «лу-

щитися; виходити з яйця; народжуватися; [спадати (про кору)]», [лупітиса (-си)] «червоніти від сорому» МСБГ, [луп] «грабіжник; здохла тварина, з якої зняли шкіру Бі», *лупá* «(у волоссі на голові); лушина Ж; луска», [лупáк] «крупні висівки», [лупáнище] «стара, обдерта, запущена хата» О, [лупáня] «тс.» О, [лупéжник] «розбійник» Ж, [лупéха] «відрубок дерева для виготовлення люльки; у гребінників — пориста маса під периферією рога», [лупіна] «луска, шкірка, лушпайка; кора берези О; вилущені стручки гороху О», [лупір] «шкуродер», [лупіж] «шматки дерева, з яких зідрана кора Г, ВеЗн; здирництво Ж», [лупій] «шкуродер; ливар; машина для обдирання листя з качанів кукурудзи МСБГ», [лупівка] «житло шкуродера; бойня» Ж, [лупійка] «дружина шкуродера; шкуродерка» Ж, [лупійство] «здирництво» Ж, [лупішки] «лушпиння картоплі» О, *лупка* «биття; [облізла або поїдена мілью бараняча шапка], [луплінка] «здирання кори із зрубаних дерев» МСБГ, [луплінник] «той, хто обчищає качани кукурудзи» МСБГ, [лупління] «обдирання (шкірки, шкаралупи, кори)», [луп'як] «облуплена тварина» Ж, [луп'яр] «шкуродер» Ж, *лупатий* «вирячуватий», [лупінастий] «стручкуватий; з шкаралупою; (у сполученні [л-та капуста]) з великим листям» Ж, [лупінастий, лупністий] «тс.» Ж, [луплений] «очищений від лушпайок» О, *вілупити* «вилущити; вивести, народити; витріщити (очі); [визубрити]», *вілупитися*, *вілупок* (знев.) «дитина; людина; [настирливий, зарозумілий хлопчак Ж]», *вилупчá* «тс.», [до-лупатися] «докопатися», [злупок] «залишок після облуплювання Ж; відрубок дерева для виготовлення люльки; у гребінників — пориста маса під периферією рога», [залупá] Ж, Г, [залупчáстий] «з халавою, що вертається» (про чобіт) Ж, [залупчистий] «тс.» Г, Ж, [залуп'ястий] «криворотий» Ж, *налупіти* «начистити; (вульг.) народити», *налупітися* «наклонутися», [нелупка] «картопля, зварена нечищеною» Ж; — р. *лупіть* «знімати шкірку, шкіру, кору, шкаралупу; лускати, лушити; брати

дорого; грабувати», бр. *лупіць* «тс.», др. *лупити* «грабувати, лупити», п. *łupić* «здірати (шкірку, шкіру, кору, оболонку); грабувати», ч. *loupit* «грабувати; [лускати, луштити]», слц. *lúrit* «грабувати; знімати оболонку», вл. *łup-nyć* «луштити, знімати оболонку», нл. *łupić*, болг. [*лупня*] «знімати верхній шар; здирати; висиджувати», *лупня* «висиджувати; [луштити, здирати кору]», м. *лупам* «здірати кору; лускати, луштити; чистити; висиджувати», схв. *лупити* «знімати шкірку, луштити», слн. *lupiti*, *lupiti* «знімати шкірку, шкаралупу; лускати, луштити»;— псл. *lupiti* «знімати шкірку, лускати, луштити; (перен.) грабувати»;— споріднене з лит. *laupyti* «руйнувати; обдирати; грабувати», *laūpti* «чистити», лтс. *laupiti* «луштити; грабувати», лит. *lūpti* «знімати оболонку; грабувати; орати», лтс. *lupt* «лупити; луштити», далі з двн. *loub* «листя», *louft* «кора, лико»; іе. **leup-/loup-* «лупити» від кореня **leu-* «відокремлювати», звідки також псл. *lubь*, укр. *луб*; здебільшого псл. *lupiti* «чистити» і *lupiti* (*lupati*) «бити» вважаються етимологічно тотожними.— Фасмер II 534—535; Горяев 194; Sławski V 327—332; Brückner 315; Holub—Lyer 294, 295; Holub—Kop. 211, 212; БЕР III 519—520; Skok II 331—332; Bezlaј ESSJ II 156—157; Bern. I 746—747; Mikl. EW 176; Trautmann 164; Иллич-Свитыч Опыт 1976, 33—34.— Пор. *лузга*, *лупати*¹, *луска*¹, *лупна*, *рупити*.

[*лупка*] «стара зношена шапка МСБГ; потерта зношена шапка у формі панчохи, у якій відгортаються поля Ж», [*лубка*] «стара зношена шапка МСБГ»;— очевидно, похідне утворення від *лупити*; можливо, спочатку назва мотивувалася формою головного убору (пор. [*залупити*] «загнути вгору» Ж), пізніше стала асоціюватися з *лупити* «облуплювати» і набула значення «стара, зношена» (пор. *лупаня* «стара, обдерта хата»).— Див. ще *лупити*.

[*лупкі*] «палітурки» О, [*лупка*] «обкладинка зошита» Нед;— результат видозміни форми [*лубкі*] «тс.» (мн. від [*лубок*] «картон, твердий папір; палітурка»), зближеної з *лупити*, *лу-*

пінка] «шкірка, лупайка».— Див. ще *луб*.— Пор. *лупити*.

лупкий — див: *луб*.

[*лупко*] (орн.) «одуд, Урира ерорс L.» ВеНЗн, ВеУг, [*лубок*] «тс.» ВеЛ;— п. [*łupok*, *łubek*] «тс.», [*łupki*] «сойка, Garrulus glandarius L. (птаха, здатний наслідувати голос інших птахів); якийсь лісовий птах», *łupac* «видавати звук *łup-łup-łup*» (про одуда), полаб. *laiprak* «одуд», схв. *lupač*, [*lupavac*, *lupovac*, *luprač*] «тс.»;— псл. **łupъkъ* від вигуку **łupъ-łupъ* (укр. [*луб-луб*] ВеЛ), що імітував крик відповідного птаха; пор. також лит. *lupūtis* «одуд», похідне від вигуку *lup*, а також подібні звуконаслідувальні утворення в інших індоєвропейських мовах: лат. *urupa* «одуд», фр. *hurpe*, н. [*hupup*, *wupp-wupp*, *huppe*, *wudlup*], прус. *hupphupp* «тс.».— Sławski V 317, 324, 326; Strutyński 42, 100.

[*лупур*] (прізвисько вовка) Ж;— видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *лупул* (як і рум. *lupul*) «вовк» (з означеним артиклем *-ул*) походить від лат. *lupus*, спорідненого з гр. *λύκος*, дінд. *vṛkaḥ*, псл. **vṛkъ* «тс.», укр. *вовк*; у процесі засвоєння українською мовою запозичене слово зазнало впливу з боку дієслова *лупити* «здірати шкіру» і його похідного [*луп'яр*] «живодер».— Scheludko 137; СДЕЛМ 241—242; Walde—Hofm. I 836—837.— Див. ще *вовк*.— Пор. *лупа*¹, *лупін*.

лупцювати (розм.) «сильно бити»;— р. *лупцевать* «тс.»; [знімати шкіру з тварини; їсти з великим апетитом], [*лупсовать*] «сильно бити», [*лупсцить*] «тс.», [*лупцевня*] «бійка», [*лупцовка*, *лупсовка*] «тс.», бр. *лупцаваць* «сильно бити»;— афективне утворення на основі дієслова *лупити* «бити» з додатковим відтінком значення інтенсивної дії.— Sławski V 317.— Див. ще *лупити*.— Пор. *лупесати*.

[*лус*] «відлуння, луна» Ж, [*лусна*] «поширення звуку, луна» Ж;— неясне.

*луска*¹ «тверде покриття шкіри риби; лузга; [лупа МСБГ; дуже дрібна риба Біл], [*луска*] «рябина на воді від швидкої течії» Ч, [*лускавик*] (іхт.) «авдюшка, Nemachilus barbatulus L.» Л, [*лусканець*] «спілий горіх, що сам вилущуєть-

ся з шкаралупи», [луско́виця] «засмічена, брудна вовна» Доп. УжДУ 4, лускати́ (підклас плазунів), [луска́ч] «щипці для роздавлювання горіхів», лусочка, [луц] «луска» Ж, [луца́к] (те саме, що лусканець) Ж, [луци́к] «тс.», луци́льний, [луцина] «лушпина; віспина», [луци́ця] (зменш. до луска́), луска́тий, [луско́ватий] «вкритий лускою МСБГ; засмічений, брудний (про вовну) Доп. УжДУ», [луско́вий] «зітканий узором у вигляді луски», луци́ний, луци́льний, лускати «лузати, лушити», лускатися, луци́ти, [безлу́ський] «який не має луски»;— р. бр. луска́, р.-цсл. луска, п. вл. łuska «луска», ч. laska «стручок; [лушпина]», схв. љўска «лусочка, луска, лушпина, оболонка, шкаралупа; [яйце]», слн. lúska «луска, оболонка»;— псл. laska «луска, оболонка», luskati, luskiti;— споріднене з лтс. laĩska «уламок, тріска; шкаралупа, щось зламане», laĩskas «луна», лит. luskà «лахміття», luspà «луска, шкірка, лушпина»; балтосл. *lauskā «відокремлення, відривання; те, що відокремлюється» < ie. *leu- «відокремлювати» з детермінантом -sk-; з іншими детермінантами цей корінь виступає в укр. лупи́ти, лузга́, луспа́, луста́; висловлювалось припущення про походження слов'янського кореня lusk- з *lup-sk- (Machek ESJČ 344—345).— Фасмер II 535; Куркина Етимология 1972, 71—72; Преобр. I 475—476; Горяев 193, 194; Sławski V 348—353; Brückner 315; Holub—Lyer 296; Holub—Kop. 211; Schuster—Sewc 789; БЕР III 522, 581; Младенов 280—281; Skok II 340; Bezłaj ESSJ II 157; Bern. I 747; Mikl. EW 176; Trautmann 152; Būga RR I 460; Fraenkel 393; Pokorny 681—682.— Пор. лузга́, лупи́ти, луспа́, луста́.

[луска²] (бот.) (у сполученні [л. водяна] «ряска, Lemna L.») Мак;— очевидно, результат перенесення назви луска́ «лушпина», зумовленого зовнішнім виглядом рослини, дрібні листоподібні стебельця якої утворюють ніби луску на водяній поверхні; можливо також, що слово виникло як калька наукової назви рослини Lemna, яка пов'язується з гр. λέμνα «оболонка, луска».

лускати¹, лускатися — див. луска¹.

лускати², лускіт, лускотіти, луснути, луца́ти — див. лусь.

лускати́тка (бот.) «вид грибів, Pholiota squarrosa Müll. (Quél.)», луска́ч «гриб Strobilomyces strobilaceus Berk. (Scop.)»;— схв. luskavka «Pholiota squarrosa Müll.», лускава грмача «тс.»;— назви пов'язані з луска́, з огляду на те, що шапинка і ніжка цих грибів укриті лусочками; пор. р. чешуйчатка «лускатка», чешуйчатник «лускач».— Див. ще луска¹.

лускір — див. ласкір.

лусківни́ця (ент.) «Lepisma L.», [луско́виця] «тс.» Ж;— похідне утворення від луска¹, що виникло як калька латинізованої наукової назви, в основі якої лежить гр. λέμνις «луска, шкаралупа»; назва зумовлена особливостями будови тіла комахи; пор. семантично подібне р. чешуйница «тс.».— Див. ще луска¹.

[луско́вець] (бот.) «петрів хрест лускати́й, Lathraea squamaria L.» Ж, [лускі́вник] Мак, [лусковник] (у сполученні [л. простий]) «тс.» Мак;— п. łuskiewnik, схв. [лускара], слн. [luskavka], luspac, [luš, lušč] «тс.»;— похідні від луска́ «лушпина», утворені як кальки латинської наукової видової назви squamaria «луската», пов'язаної з squama «луска»; назва пояснюється тим, що довге галузисте кореневище рослини вкрите м'ясистими лусками; форма [лускі́вник] розглядається як запозичення з польської мови (Sławski V 356); пор. семантично подібні назви цієї рослини, що теж з'явилися внаслідок калькування: р. чешуйник, нім. Schuppenwurz (Schuppe «луска» і Wurz «корінь, рослина»).— Вісюліна—Клоков 283; Анненков 286; Machek Jm. rostl. 217; Симонович 263.— Див. ще луска¹.— Пор. лусківни́ця, луц².

[лускорі́х] (орн.) «горіхівка, Nucifraga caryocatactes L.», [лускогорі́х Ж, лускоорі́х Ж, русколі́х ВеНЗн] «тс.»;— складне утворення з лускати і горі́х; назва пояснюється тим, що восени і взимку ці птахи живляться переважно горіхами.— Булаховський Вибр. пр. III 207—208; Воїнств.— Кіст. 234; Страут-

ман 94—96.— Див. ще горіх, луска¹.— Пор. горіхівка.

[лусом] «разом, оптом»;— неясне.

[луспá] «луска (риби, змії); шкаралупа; шкірка, лушпиння» КДА II, [луспа] «риб'яча луска» ВеУг II, [луспйна] «лушпина, шкірка, луска; шкаралупа» КДА II, [лушпá] «тс.», [лушпáйка], [лушпáк] «лушпайка», [лушпáйна], [лушпелйна] «лушпина», [лушпйна], [лушпйна], [лушпйна], [лушпйна], [лушпйна], [лушпйна] «лушпайка» Л, [лушпáйка] «тс.» Л;— р. [лушпйна] «лушпина», бр. [лушпáйка], [лушпйна], др. луспа «луска, лушпина», п. ст. łuspa «лушпина», болг. лóспа «луска; лушпина, шкірка; залишок мила; (перен.) яйце», [луспа] «луска; шкірка на зерні пшениці; яйце», [лушпйна] «зелена лушпина горіха», м. [луспа] «кора, луска; шкаралупа», [луспина] «лушпина, шкаралупа», [лушпа] «лушпина, шкаралупа; луска», схв. љўспа «луска; тонкий шар», [лушпйна] (љушпина) «лушпина», стсл. лóуспа «вусик, остюк колоса рослини; луска»;— псл. łuspa < *ļouspa, похідне від кореня іе. *leu- «відокремлювати, відділяти, відривати», до якого зводяться й псл. lupiti «лупити», łuska «луска»;— зіставлялося з лит. lūspatas, lūpatas «ганчірка» (Būga RR I 460); розглядається також як результат контамінації łuska і lupina (Zubatý St. a čl. I 2, 108; Otrębski ŻW 298).— Фасмер II 535—536; Преобр. I 475; Sławski V 361—363; Brücker 315; БЕР III 523—524, 531—532; Младенов 280; Skok II 340; Куркина Этимология 1972, 71—73; Берн. I 747—748; Mikl. EW 176.— Пор. лузгá, лупити, луска¹, лўста.

[лўста] «шматок; скибка; великий шматок хліба Л», [лўстка] «скибка; тонкий шар Ж», [лўсткий] «який складається з шарів» Ж, [відлўстуватися] «відколюватися, відокремлюватися шарами», [палўспенъ] «шматок»;— р. [луст] «шматок хліба», [лўста] «шматок (хліба, сала)», [лўста] «луска; шкірка (на плодах)», [лўстка] «скибка хліба, шкірка», бр. лўста «великий плоский шматок», п. [łusta] «шматок, скибка» (з бр.), болг. [лўстйна] «стручок; шкірка

на плодах», схв. ст. łusta «луска»;— псл. [łusta] «луска, шкірка, лушпина; скибка; шматок» з давнішого *ļousta, похідного від кореня іе. *leu- «відділяти, відривати, відрізати», звідки також псл. lupiti «лупити», łuska «луска», łuspa «лушпина» з іншими детермінантами;— споріднене з лит. lūstas «шматок, скибка; пучок, пасмо», lūstà «шматок, скибка», lūkštas «лушпина, шкірка, шкаралупа»; існує також думка про спорідненість з лит. láužti «ламати», lūžti «ламатись», дінд. loštāh «уламок», rujāti «ламає», гр. ἀλυστολέδη «нерозривний зв'язок» (Zubatý St. a čl. I 2, 103; Schulze KZ 28, 280; Persson Beitr. 201); непереконаливе припущення про запозичення лит. lūstas із слов'янських мов (Peterson AFSPH 34, 382; IF 24, 250), як і думка про балтійське походження слов'янських форм (Москаленко УІЛ 31; Соболевский Bull. Ac. Sc. de StPbourg 1911, 1051 і наст.); сумнівні зіставлення з дісл. ljošta «бити, ламати», lost «удар», норв. losta «обдирати» (Bern. I 748; Petersson тж.).— Фасмер II 536; Sławski V 363—364; Brücker 315; БЕР III 525; Mikl. EW 176; Trautmann 152; Būga RR I 460.— Пор. лупити, луска¹, лўспá.

лусь (вигук для передачі тріску, хлопання, удару), [лус] «трісь» О, лўскати «розриватися, лопатися, видаючи різкі звуки; репатися, вкриватися тріщинами; боліти; утворювати різкі звуки, схожі на розриви або тріск; ударяти; хлопати», лўскатися, лускотити, лўснутити «тріснути, потерпіти невдачу; (фам.) сильно вдаритися», лўснутися (розм.) «сильно вдаритися», лусонўти «вдарити», [лусцáти] «тріщати», лўцáти «тс.», луск «тріск», [лўскавка] «коса неоднакової товщини, яка через це легко ламається; кінець батого, прироблений для хлопання», лўскит «тріск», [лўскань] «гуркіт, стук» МСБГ, [лускитня, лускотня] «тс.» МСБГ, [лўлуск] «стукіт, удари» Нед, [улўцити] «ударити»;— р. [лусь, луск] (виг.), [лўскать] «тріщати; ударяти, бити; базікати; гавкати», бр. лусь (виг.), лўскаць «тріщати; тріскати; [хрустити; лопатися з тріском]», п. [łusk] (виг.), [łuskać] «потріскувати

(про стіни, пальці); багато пити (алкоголю); (ст.) тріщати, хрустіти», ч. [lusk] (виг.), luskati «хлопати; тріскати», louskati «спричиняти тріск, тріщати», ст. luskati, lúskati «тріскати, тріщати», слц. lusk (виг.), lúskat' «ударяти пальцями; тріскати», вл. łusk (виг.), łuskat' «тріскати, тріщати, лопатися з тріском; глухо дзвеніти, звучати», болг. [лўснеш] «тріснеш, лопнеш», лўскам «бити, ударяти; [бренькати; колыхати; багато пити]», схв. ст. lǔskati «бити по м'ячу; [балакати, базікати]», слн. lúskati «ударяти, бити; тріскати, хлопати; [пити]», усл. лўснѣти «луснути»;— псл. lusz, luskъ (вигуки), luskati «спричиняти шум, тріск, гуркіт, стук; тріскати, тріщати; ударяти з шумом, стукати, хлопати», паралельне до loskati, *lesčeti;— споріднене з лс. laušket «стукати», lauškināt «тріскати, тріщати, лопатися з тріском, гуркотіти, стукотіти», laūškēt, laūškēt «тріскати, тріщати», лит. lúskoti «бігти»; нерідко розглядається як тотожне з луск¹, лўска¹ «чистити, лузати, луштити», при цьому первісним значенням вважається «тріскатися, розриватися» (Преобр. I 475—476; Bern. I 747; Holub—Kop. 211); вважається також власне слов'янським утворенням, яке не має відповідників в індоєвропейських мовах і є формою інтенсива на -sk- від lupati (< *lup-skati) звуконаслідувального походження (Machek ESJĀ 344—345).— Sławski V 353—355; Brückner 315; Holub—Lyer 294, 296; Schuster-Šewc 790; БЕР III 523, 581, 585—586; Младенов 283; Skok II 340; Bezljaj ESSJ II 157; Mikl. EW 176; Trautmann 152.— Пор. лўска¹, лўсь.

[лут¹] «лико з липи; лико з лози Л; молода липа Л; прут, хлист Ж», [лутівки] «рівний, не сучкуватий ліс» Ник, [лутіна] «лико; батіг, різка; лико на решето О», [лўтиця] «довга неколена жердина в огорожі; верхня частина ярма О; заболонь Ник; серцевина дерева Ник», [лутіці] «рівний, не сучкуватий ліс» Ник, [луток] «молоде липове дерево; лико молоді липи; липовий поясок Л», [луття] (зб.) «гілки лози, липова кора на постолі, лико», [лўтє] «тс.» Ж. [лутічоватий] «рівний, не суч-

куватий» (ліс) Ник, [лутівий] «ликовий»;— р. [лут] «лико, кора липи; обідрана липа, липова палка без кори», [луть] «тс.», [лутá] «липа», бр. [лут] «молода липа або гілка липи, з якої знімають кору з ликом; кора, лико з липи», [лўцце] «молоді гілки липи; лико з молодих лип», др. лутованъ «ликовий», п. їет «стебла, бадилля картоплі», [їат] «кий, палка», [їатка] «гілка верби», [їат] «кора молоді липи, з якої плетуть взуття» (з р. чи бр.), ч. [lut] «лико»;— псл. [*lqtъ] «лико; молода липа, з якої знімають кору», можливо, також [*lqta] «тс.»;— споріднене з двн. linta «липа», дісл. дангл. lind, нвн. Linde «тс.», [lind] «лико», лит. lentà «дошка» (первісно «дошка з липи»), лат. lentus «гнучкий, міцний, упертий; липкий; повільний, лінійний», дат. lind «гнучкий, м'який, лагідний», двн. lind(i) «м'який, ніжний, лагідний», дінд. latá «ліана»; іе. *lento- «гнучкий».— Фасмер II 536; Преобр. I 480; Sławski V 116—117; Brückner 309—310; Machek ESJĀ 345; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 211; Bezljaj ESSJ II 157; Bern. I 740—741; Stang 34—35; Moszyński PZJP 30; Fraenkel 357—358; Mikkola BB 21, 219; Kluge—Mitzka 442; Walde—Hofm. I 784—785; Pokorny 677.

[лут²] «лот, давня одиниця ваги, 1/32 частина фунта» Ж, Ме;— бр. [лут] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. заст. łut, ст. łot, lót, як і укр. р. бр. болг. діал. лот, ч. lot, слц. нл. lót, вл. lut, схв. ст. lōt, слн. заст. lót «тс.», походить від свн. lōt «свинець; сплав для паяння; міра ваги, відлита з свинцю».— Винник 140—141; Шелудько 38; Sławski V 371—372; Schuster-Šewc 869—870; Mikl. EW 176—177; Kluge—Mitzka 446—447.— Див. ще лот².

лутáва — див. лотáва.

[лутавий] «мовчазний, похмурий МСБГ; упертий; дурний Ж», [лўтуватий] «зухвалий, дурнуватий» МСБГ, [лўтавитися] «протівитися, упиратися» МСБГ;— неясне; можливо, варіативні утворення, пов'язані з основою псл. ludъ «нерозумний» (пор. [залўдуватий] «дурний, нерозсудливий, божевільний»,

р. [луд] «дурень», болг. м. луд «дурний», схв. лїд «тс.»).— Пор. лудá¹.

луті́га (бот.) «трава родини лободових, *Atriplex L.*», [луцига] «лутіга садова, *A. hortensis L.*» Мак;— неясне; можливо, пов'язане з бр. [лодыга] «стебло трубчатої рослини», п. łodyga «стебло» або з п. [лосуга] «латук дикий, *Lactuca scariola L.*», [лосуґа, лосуга], ч. losika «тс.»; могло зазнати зближення з [лут] «лико з липи» (щодо паралелізму лут-/лод- пор. р. [лодыга] «лутка, підвіконня»).— Пор. лóчиця.

[луті́ця] (бот.) «сосна, *Pinus silvestris L.*» ВеНЗн, Мак;— неясне; можливо, пов'язане з лут «лико».

лутка¹ «бокова частина коробки вікна; підвіконня; одвірок», [луте́ць] «планка, якою прикриваються краї обшивки човна з пересувним водяним млином або сукновальнею», [підлутник] «нижня частина віконної лутки» Ва;— р. [лутка] «одвірок; бокова частина коробки вікна», [луте́ц] «закруглена планка, брусок обшивки на борту човна», бр. [лутка] «бокова частина коробки вікна або дверей», п. [łatka] «горизонтальна балка в будівлі; стовп у стіні», ч. loutka (у вікні, млині);— псл. łotьka, łotьсь, похідні утворення від *łotь (*łota) «липа; лико з липи», зумовлені широким використанням липи у будівництві.— Преобр. I 480; Sławski V 89.— Див. ще лут¹.

[лутка²] (ент.) «бабка, *Agriön virgo*» Ж;— п. łatka «бабка, *Agriön*», [pałatka] «тс.», схв. лїтка «лялечка комахи»;— очевидно, тотожне з п. łatka «лялька, маріонетка», ч. loutka, схв. лїтка, слн. lůtka «тс.», що зводяться до псл. łotьka «лялька», похідного від *łotь «лико», оскільки ляльки могли виготовлятися з лика (пор. також п. pałuba «лялька», пов'язане з укр. луб, псл. lubь «лико»); підставою для перенесення назви могла бути гнучкість, рухливість і барвистість комахи, пор. щодо семантики нім. Schlankjungfer «бабка», букв. «струнка дівчина».— Фасмер II 536; Sławski V 88; Brückner 309—310; Machek ESJČ 342; Bezlaj ESSJ II 157; Bern. I 741; Mikl. EW 174.— Див. ще лут¹.

лутóвка (бот.) «сорт вишні народної селекції», лотівка, [лутівка ВеНЗн] «тс.»;— р. łotówka «тс.», п. łutówka «сорт вишні з крупними плодами», слн. lótovka «тс.»;— похідне утворення від [лутóвий] «вагою в 1 лот», деривата від [лут] «лот, давня одиниця ваги»; можливо, калька нім. Lotkirsche (сорт вишні), складного утворення з іменників Lot «лот» і Kirsche «вишня» (тобто «вишня, що важить один лот»).— Sławski V 374.— Див. ще лут².

лутóк (орн.) «крохаль малий, *Mergus albellus L.*», [лутка] «крохаль середній, *Mergus serrator L.*» Ж;— р. лїтóк «крохаль малий», [лудóк] «вид качки», [лїташ] «тс.», [лїтка] «самиця лутка», [луті́ха, лутóвка, лутї́ха] «тс.»;— неясне; зв'язок з [лїтка] (ент.) «бабка», псл. łotьka «лялька» (Фасмер II 356) мало ймовірний.

лўфáр (іхт.) «*Pomatomus Lacépède*; *Temnodon saltator* Ж, Берл»;— р. луфáрь» *Pomatomus*; [дрібна риба, схожа на оселедь, *Lichia amia*];— запозичення з новогрецької мови; нгр. λουφάρι, γουφάρι «тс.» походить, очевидно, від тур. lüfer (lufur) «тунець», яке виводиться від нгр. λιλάρι «тс.» — Фасмер II 536; ГСЭ III 117.

лўфко — див. олўфко.

[луфогóвка] «сорт кукурудзи» Доп. УжДУ II, [лòвфòгòв] «тс.» тж, [лўфòгòв] «сорт кукурудзи, зерно якої нагадує кінський зуб» Лизанец;— запозичення з угорської мови; уг. lófogó (*kukoriga*) «зубоподібна (кукурудза)», [lűfog] «кінський зуб» утворені з іменників ló «кінь» і fog «зуб», спорідненого з манс. рең, хант. рòңк, мар. рű «тс.»; пор. інші назви сортів кукурудзи в тій самій місцевості [кінська, кінський зуб] Доп. УжДУ II.— Лизанец 609.— Див. ще лова́ш.

[луха́] «лузга» ЛЧерк;— р. [лїхта] «каша; крупа», [лїхтá] «нісенітниця», бр. [лухтá] «лузга, полова»;— неясне; можливо, пов'язане з р. шелухá «лузга», що розглядається як утворення з давнім експресивним префіксом ше- від *лухá, ототожнюваного з лускá; може бути також результатом контамінації

форм *луза́* і *труха́*.— Фасмер IV 425—426.

[луца́к] «товстолиций», [луца́н] «тс.»;— не зовсім ясні утворення; можливо, давніші **лицак*, **лицан*, похідні від *лице́*; могли бути також результатом жартівливого переосмислення назви [луца́к] «священик, який здобув освіту у Луцьку».— Пор. *лице́*.

[луці́га¹] «горілка» О, [луць] «п'янюга» О;— очевидно, видозмінене запозичення з чеської мови; ч. [losiga] «бурда, пійло», [losiga] «тс.», як і слц. lošovina «бурда, патока», слн. lúckati «пити, ссати», не мають певної етимології; можливо, звуконаслідувальні утворення, паралельні слц. lúchat' «жадібно пити», lúchác «п'яниця», ч. [lúchat] «пити», [lochtat, lunkati, palungat se, lungnut' sil «тс.»; слн. lúckati зіставлялось також з нім. [luzeln] «пити».— Machek ESJČ 339, 344; Bezlaj ESSJ II 154.

луці́га²— див. луті́га.

луці́пер, луці́пір — див. люцифе́р.

[луч¹] «промінь» Ж, [луча́] «промінь сонця» Л, [лучеве́ць] «променистий камінь» Ж, *лучі́на* «тріска (у т. ч. як джерело світла); [смолиста сосна Ник]», *лучі́нник* «підставка для лучини», [лучі́нник] «лучина Л; труба для виведення диму при освітленні хати лучиною», [лучі́нція] «смолисте дерево; смолоскип», [лучі́стий] «сяючий, променистий» Ж, [лучі́ніть] «оббивати дранкою стіни хати» Л;— р. *луч*, *лучі́на*, бр. [луч, *лучьна*], др. *лучина*, п. [luczyna] (з р.), łuczyno «скіпка, лучина», ч. louč «соснова тріска», [lučivo] «лучина», слц. lúč «промінь, лучина», [lučina] «лучина», lučivo, вл. lučwo, нл. łuczwo «тс.», болг. [луч] (заст.) «промінь», [луча́] (заст.) «промінь, світло», *лѹчи* «промінь», м. *лач* «світло, промінь», схв. [лѹч] (заст.) «лучина; смолоскип», [лѹч] «смолиста тріска; світло; сосна», слн. lúč «світло; тріска; лучина», стсл. *лѹча* «промінь», псл. *лѹч* «світло; блиск»;— псл. lučь, luča «світло», lučina «лучина», lučivo «тс.»;— зіставляється з дінд. gosiŋ «світло, блиск», gócate «світить, блищить», гот. liuhaf «світло», двн. lioht, нвн. Licht, дангл. lieg, дісл. leuyg

«тс.», англ. light «світло, світлий», лат. lūx «світло, блиск», лит. laūkas «тварина з білою плямою на лобі», вірм. lois, кіпр. lūg «блиск», прус. luskis «поліно», гр. λευκός «світлий, блискучий», тох. A luk- «світити», хет. luk(k)- «тс.», псл. lupа, укр. *лунá*; іе. *leuk-/louk- «світити, сяяти; яскравий».— Фасмер II 537; Преобр. I 480—482; КЭСРЯ 249; Sławski V 286—289; Brückner 314, 679—680; Machek ESJČ 340—341; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; Schuster-Šewc 785; БЕР III 528—529, 564—565; Skok II 323—324; Bezlaj ESSJ II 154; Bern. I 742; Trautmann 152; Fraenkel 344—345; Kluge—Mitzka 439; Feist 334—335; Walde—Hofm. I 823; Pokorny 687—689.— Пор. *ілюстра́ція*, *лісий*, *ліхтар*, *лоск*, *луна́*², *лю́стра*.

[луч²] (вигук для відгону телят Дз; вигук для відгону овець Мо), [лѹча] (вигук для відгону телят) Ме, [лѹч Дз, *а-лѹча* Ме, *лѹч-лѹч*, *лѹч-лѹчки* Па] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *лѹчѹти*¹; пор. *відлѹчѹти* (теля).— Пор. *лішки*¹, *лю́шки*.

[лѹча] (у виразі [*куди лѹча*] «куди-небудь»);— похідне утворення (за походженням діеприкметник, псл. luče) від *лѹчѹти* «цілитися; попасти»; пор. семантично подібне *куди попáло* «тс.».— Sławski V 284.— Див. ще *лѹчѹти*².

[лучба́] «хімія» Ж, [луче́бник] «хімік» Ж, [луче́бний] «хімічний» Ж;— схв. ludžba «хімія»;— запозичення з чеської мови; ч. заст. lučba «тс.» як науковий термін було створене ученим-натуралістом Я. Преслом (1791—1849) на основі дієслова lučiti «сполучати», (хімію він розумів як науку про з'єднання і роз'єднання елементів).— Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 210; Skok II 326.— Див. ще *лѹчѹти*¹.

[луче́чок] «ткацький човник для в'язання начиння»;— р. [лучо́к] «човник (ткацького верстата)», п. łuczek «деталь ткацького верстата»;— очевидно, демінутивне утворення від *лучо́к* «малий лук (зброя); частина інструмента, яка нагадує лук».— Sławski V 107, 280.— Див. ще *лук*¹.

[лу́чик] «різновид вішалки для шапок»;— очевидно, похідне утворення від

лук «дуга», мотивоване формою вішалки, що складається з щитка, вирубаного з стовбура дерева, на якому обрубуються і в сирому вигляді загинаються вгору сучки (Г II 383).— Див. ще *лук*¹.

[лучинник] (бот.) «дивина, ведмеже вухо, *Verbascum thapsus* L.» Мак;— р. [лучінник], слн. *lúčnik, lúčnica* «тс.»;— похідне утворення від *лучіна* «довга тонка тріска як джерело світла»; назва могла бути мотивована або фізичними властивостями рослини, що має високе прямостояче стебло і яскраві жовті квіти, які ніби світяться, особливо у темряві (пор. інші семантично подібні назви цієї рослини: укр. *царська свічка, свічі, схв. свижењак, свиґарица, краљевска свића*, слн. [svečnik], а також нім. *Königskerze*), або застосуванням рослини у побуті, аналогічним до лучини (у греків, напр., товсте повстисте листя дивини використовували як гноти для ламп); пор. ще р. [лампадочник] «дивина чорна, *Verbascum nigrum* L.».— *Machek* Jm. *rostl.* 209; *Bezlaј ESSJ* II 154; *Симоновић* 492.— Див. ще *луч*¹.

[лучіти]¹ «єднати; з'єднувати; сполучати» СУМ, Ж, [лучати] «тс.» МСБГ, [лучітися] «єднатися, сполучатися», [лучітиса] «єднатися, сполучатися», [лучітиса] «тс.» МСБГ, [лучба] «зв'язування, комунікація; транспорт» Ж, [лучка] «низка», [вилучати] «виділяти; відокремлювати і брати із стада (свою худобу); [вибирати Я]», [вилучка] «виділення» Я, [вілучка] «виняток» Я, [вілучний] «винятковий» Я, [відлучати] «відокремлювати; віднімати (дитину)», [відлучатися] «відокремлюватися; розлучатися; виїжджати, виходити на якийсь час», [відлучення (від церкви), відлучка, [відлучний] «відокремлений, такий, що відокремився», [відлучно] «особливо, окремо» Ж, [долучити] «додати», [злучити, злучка] «з'єднання», [злучка, [злучованці] «пара волів в упряжці» Ж, [злучний] «стосовний до злучки; [зговірливий, схильний Бі]», [залучити, [залучка] «затягування в свою компанію; заманювання свійської тварини у двір чи до хліва Я; вербування, приманка, приєднання Пі», [залучно] «включно» Ж, [наодлучці] «відокремившись», [нерозлучний, [получити] «з'єднати», [получити, прилучити

«додати, приєднати», [прилучитися] «приєднатися», [прилучка] «приєднання», [розлучити, [розлуч] (у сполученні [на р. повідати] «говорити роздільно»), [розлучка] «прощання, розлучення; [різниця ВеУг; знахарський засіб проти чаклування]», [розлучення] «розлука; розрив шлюбу», [розлучення] «відокремлення своєї худоби від спільного стада після закінчення випасання на полонині», [розлучіння] «тс.»), [розлучник, [розлучонка] «жінка, яка розлучилася з чоловіком» Л, [розлучена] «тс.»), [розлучений, [розлучний] «пов'язаний з розлученням; [переконливий, ясний Нед]», [розлучно] «роздільно; розумно, зрозуміло, ясно» Нед, [сполучити, сполучка, сполучення, сполучник, [сполучимий] Нед, сполучний;— р. [лучити] «єднати», [лучити, [разлучити, случити, бр. лучицьо] «з'єднувати», др. *лучити* «відокремлювати», п. *łączyć* «з'єднувати, сполучати», ч. *loučiti* «розділяти», ст. і поет. «з'єднувати», *loučiti se* «розлучатися, закінчуватися», ст. *lúčiti* «відокремлювати», слн. *lúčit'* «тс.; розлучати», *lúčit'sa* «прощатися, відходити», нл. *lucyś* «з'єднувати, в'язати», болг. *лѣча* «відокремлювати», *лѣча се* «відокремлюватися, уникати людей», м. *лаци* «відокремлювати, відлучати», схв. *лучити* «ділити, відокремлювати», слн. *ločiti* «відокремлювати, розділяти; розрізняти», стсл. *лжчити* «ділити, відокремлювати, розлучати»;— псл. *ločiti*, початково ітератив до **lękti* «гнути, згинати, вигинати», пов'язане також з *lęкъ*, укр. *лук* (зброя), *lęкъ*, укр. *ляк*; давнє значення частково збереглося в слн. *ločiti* «гнути», ч. ст. *lúčiti se* «згинатися, хидитися», можливо, також в укр. [вилучатися] «триматися криво, мати викривлений хребет», [вилучуватися] «вигинатися дугою»; пізніше, можливо, під впливом префіксальних утворень, відбулося розщеплення семантики слова на «з'єднувати» і «роз'єднувати»;— споріднене з лит. *lankūoti* «гнути, робити гнучким», *lankūti* «відвідувати», *lankiūti* «обходити», лтс. *lūoči* «нахилити, направляти», прус. *lupkis*; висловлювалась думка, що укр. [лучити] «з'єднувати» є запозиченням з польської мови

(Brückner 308).— Фасмер II 537—538; Преобр. I 480—481; Sławski V 77—79; Machek ESJČ 341; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; Schuster-Šewc 784; БЕР III 565—566; Младенов 284; Skok II 324—325; Bezlaј ESSJ II 147; Булаховський Нариси 71; Bern. I 738; Trautmann 151—152; Fraenkel 356—357; Pokornу 676—677.— Див. ще лук¹.— Пор. ляк¹.

лу́чити² «цілитися; попасти», [лу́чїтїся] «трапитися», [лу́чїтїся], [лу́чїтїся] «випадок», [лу́чний] «який добре лучить або з якого добре лучити», [лу́чен] «тс.», [вл́чїти СУМ, Ж [вл́чень] «точний удар» Ж, [вл́чний], [вилу́чатїся] «траплятися», [получїти] «одержати», [полўка] «успїх, удача» Нед, [полўчний] «вдалий, щасливий» Нед, [прилу́чїти] «одержати» Нед, [прилу́чїтїся] «трапитися», [прилу́ка] «пригода, випадок» Нед, [случї́й] «випадок»;— р. [лу́чїть] «випадати, допускати; послати», [лу́чатъ] «випадати, допускати; цілитися», [лу́чїтьсѧ] «трапитися», [случїтьсѧ] «тс.», [слўчай] «випадок», бр. [лу́чыць] «влучити, попасти», др. [лучити] «знайти», [лучитїся] «трапитися», п. [лучь] «кинути, мїтити; попасти», ч. заст. і поет. [лучїти] «кинути, кидати, метати», заст. [лучїти] «метати, стрїляти», ст. [лучїти] «кинути (камїнь)», слд. [лучїти] «кинути (камїнь)», нл. [лучь] «траплятися», болг. [луча] «цілитися; попадати», м. [лучи] «кинути», схв. [лучити се] «трапитися; потрапити», ст. [лучити] «знаходити, досягати», слн. ст. і діал. [лучїти] «кинути», стсл. [лучити са] «зустрітися, трапитися»;— псл. [лучїти] «цілитися; кидати в цїль; потрапити», звїдки «досягнути, знайти; допустити», [лучати] (ітератив), [лучати се] «трапитися»;— споріднене з лит. [laukti, laukiu] «чекати, очікувати», [sulaukti] «дочекатися, дожити, одержати», [lūkėti] «очікувати», прус. [lauktīt] «шукати», лтс. [lūkāt] «дивитися, поглядати; пробувати», [pūlūkāt] «оглядатися, спостерїгати», [pūlūkās] «цїль, намір», дїнд. [lokate] «спостерїгає», [losapat] «око», гр. [λεῦσσω] «дивлюся, бачу, помічаю», кїмп. [go-lwg] «зір, обличчя», [llygad (*lukato-)] «око»; іє. *leuk- «дивитися; світити, блищати»;

початкове значення «дивитися за чим-небудь, очікувати», звїдки розвинулось «цілитися, кидати, попадати, одержувати»; менш імовірний зв'язок з гр. [λαχύνω] «одержую за жеребом» (Преобр. I 481; Fick I 536; Voisacq 549), а також з псл. [lučiti, укр. [лу́чїти¹] «з'єднувати» (Brückner KZ 42, 354—355; Taszycki PF 12, 63; про омонїмію в слов'янських мовах див. Булаховський Вибр. пр. III 321).— Фасмер II 538; Sławski V 280, 283—285; Brückner 313—314; Machek ESJČ 343; БЕР III 529—530; Skok II 324; Bezlaј ESSJ II 155; Варбот Етимологія 1972, 48—49; Стоянов 67—68; Bern. I 742—743; Matzenauer 219—221; Trautmann 151—152; Fraenkel 345; Pokornу 687.— Пор. луна², назлўчке.

[лу́чиця] (бот.) «хара звичайна, Chara foetida A. Br.; хара ламка, Chara fragilis Desv.», [лу́чва] «хара» Мак;— р. [лу́чиця] «тс.»;— не зовсім ясне; найімовірніше, пов'язане з [лу́ка] (як назва лучної рослини); не виключений також зв'язок з [луч] «промінь» (у такому випадку назва зумовлена будовою водорості, стебло якої кільчасто розгалужується, що відбито і в німецькій назві Argmlechte «хара» (букв. «канделябр»), приблизно калькою якої можуть бути українські форми.— Преобр. I 481—482.— Пор. лука́, луч¹.

[лу́чний] «кращий», [лу́чий, лу́чийший] «тс.» Ж, [лу́чїати] «кращати», [лучї́ати] «тс.» Ж, [надлўчї] «найкраще» Кур, [полўчче] «краще»;— р. [лучийий, лу́чийий, лўтийий], бр. [лу́чышы, лу́чышыий, лу́чыый] «кращий; лицьовий (бік тканини)», др. [лучиш] (чол. р.), [лучиши] (жін. р.), [лўтиши, лўтише, луче] (с. р.), стсл. [лучиши] (чол. р.), [лучьши] (жін. р.), [луче] (с. р.);— не зовсім ясне; можливо, запозичене через давньоруську мову з старослов'янської, у якій пов'язане з [лучати] «цілитися», [лучати са] «траплятися», спорідненими з укр. [лучити] «мітити, попасти», [вл́чїти]; первісним значенням слова вважається «такий, що більше підходить»; розглядається також як форма порівняльного ступеня від *лу́кши «визначений долею» і зіставляється з др. [лучаи] «доля, випадок», болг. [слўка] «випадок», р. [слўчай, при-

чому припускається первісне значення «такий, що трапився, випав на долю» (КЭСРЯ 249); висловлювалось також припущення про спорідненість із стсл. *рачити* «краще», *рачити* «любити, бажати», болг. [*рача*] «хочу», схв. *рачити се* «мати бажання», а також з р. *алкать* (Потебня РФВ I 83).— Фасмер II 538; Преобр. I 481; БЕР III 529—530; Верн. I 743.— Див. ще *лўчити*².

[лўшпа¹] (у сполученні [*лўшпа дати*] «побити»), [*лўшпáнити*] «бити», [*лўшпáрити*] «тс.»;— афективне утворення на основі дієслова *лўпíти* «обдирати; бити» (пор. *лўпки дати* «побити»).— Див. ще *лўпíти*.

*лўшпа*², *лўшпáйка*, *лўшпáк*, *лўшпанíна*, *лўшпелíна*, *лўшпíна*, *лўшпáйка* — див. *лўспí*.

[лўш¹] (орн.) «костогрис, *Coccothraustes coccothraustes* L.», [*лўшак*] «тс.» Шарл;— п. [*łuszczaki* (мн.) «тс.»;— похідні утворення від *лўщити*; назви пояснюються тим, що птах живиться насінням дерев, соняшника, буковими горішками, кісточками плодів, розлущуючи їх своїм сильним масивним дзьобом; пор. літературну назву птаха *костогрíз*, а також [*горохо́д*, *вишн́яр*, *черешч́яр*, *грубодзв́бб*, *кістáр*], нім. *Kirschkernbeißer* «тс.».— Воїнств.— Кіст. 240.— Див. ще *лўска*¹.

[лўш²] (бот.) «дзвінець, півнячий гребíнь, *Rhinanthus crista galli* L.»;— п. ст. і діал. [*łuszcz* «дзвінець», слн. [*łuspic*] «дзвінець малий, *Rhinanthus minor* L.»;— не зовсім ясне; можливо, книжне запозичення з польської мови, де пов'язується з дієсловом *łuszczyc* «лущити»; назва могла бути зумовлена тим, що розтріскування достиглої коробочки з насінням рослини супроводжується специфічними звуками, лусканням; пор. інші назви дзвінця [*бренчка*, *гремок*, *громки*], мотивовані дієсловами на позначення звучання; п. [*łuszcz*, а також слн. *lúšč* «петрів хрест, *Lathraea squamaria* L.» виводяться також з псл. **lúščь* «луска; рослина, вкрита лусками» (Sławski V 364), що вірно для словенської назви (пор. укр. [*лусківник*] «петрів хрест» з тією ж мотивацією), але семантично непереконливо

щодо назви дзвінця, на якому немає лусок.— Див. ще *лўска*¹.— Пор. *лўсковець*, *лўщ*¹.

[лўщик] (бот.) «льон-стрибунець, *Linum catharticum* (Военп.) Dum. Л; льон, головки якого при дозріванні самі тріскаються, розсіваючи насіння Г»;— р. [*лўщик*] «тс.», п. [*łuszcz*] «низький льон»;— похідне від *лўщитися*; назва пояснюється тим, що в суху вітряну погоду насіння цієї рослини легко вилущується і випадає з коробочок крізь отвори, а при дозріванні коробочки самі легко розтріскуються, гублячи насіння.— Див. ще *лўска*¹.

лўщити, *лўщ*, *лўщáк*, *лўщик*, *лўщíльний*, *лўщíльник*, *лўщина*, *лўщíця* — див. *лўска*¹.

[лў] (вигук для відгону свиней) До, *улюлю* (крик мисливців при цькуванні звіра собаками; глумливий вигук);— р. *улюлю* (мисливський крик при цькуванні собаками), п. *lu* (вигук при раптовому ударі або киданні чогось; вигук для заохочення до виконання якоїсь дії), *lu-lu-lu* (вигук, яким підкликають індиків), каш. [*lu-lu*] (вигук, яким підкликають гусей), ч. *lulu* (вигук, яким заохочують дітей мочитися);— очевидно, давнє утворення афективного походження; пор. також лит. *liu-liu-liu-liu* (вигук, яким підкликають гусят).— Sławski V 348.— Пор. *лўлі*, *лў-лў*, *лўшкі*.

[лўб¹] (бот.) «гравілат міський, *Geum urbanum* L.» Мак, [*лўбильник*, *лўбiт-трава*] «тс.» Мак;— похідне утворення від *лўбiти*; назва зумовлена, очевидно, давнім уявленням про те, що за допомогою рослини можна приворожити кохану людину; в основі такого уявлення лежить, можливо, той факт, що насіння гравілату прилипає до одягу.— Анненков 157.— Див. ще *лўбiти*.

[лўб²] (спол.) «або, чи» Бі, ВеЗа, [*лўбол*] «тс.» Пі;— р. [*лўбол*], бр. ст. *a лубо*, др. *лубо*, *лубо ... лубо*, п. ст. і діал. *lubo*, стсл. с.-цсл. *лўбо* «тс.»;— псл. *lubo...lubo* «або... або, чи... чи», результат семантичної видозміни прислівника *lubo* «лўбо», вживаного з умовним відтінком («якщо лўбо, якщо подобається»).— Булаховський Вибр.

пр. II 505—506; Sławski IV 357—358; ESSJ Sl. gr. II 415—416.— Див. ще **любіти**.— Пор. **любо**.

[**любашка**] (бот.) «тернослив, *Prunus insititia* L.» Мак, [**любашки**] «слива, тернослив, *Prunus insititia* variet.; слива садова, *Prunus domestica* variet.» Ж, Мак, [**любаски**] «*Prunus insititia* variet.» Мак, [**любаха**] «тс.» ВеБ;— неясне;— можливо, запозичення з польської мови; п. *lubaszka* «м'ясиста слива; сорт сливи, *Prunus insititia* L.», [*luboška*, *lubaska*, *libaska*, *lubaska*] «тс.» пов'язується (Brückner 302) з *lubawy*, *libawy* «м'ясистий, без сала (про м'ясо)»; на основі фонетичної подібності зблизилося з *luby* «милий, коханий, приемний»; припускається і безпосередній зв'язок з *luby* (Sławski IV 349—350).— Пор. **любити**, **любовий**.

[**любезний**] «люб'язний, привітний Г: улюблений Ж», *розлюбезний* (з р.);— р. *любезный*, др. *любьзныи*, *любезныи* «приємний, милий», п. *lubieżny* «любострасний, похитливий», ст. *lubiezny* «милий, приемний», ч. *líbezny*, ст. *l'úbezny*, слц. *l'úbezny*, вл. *lubozny* «тс.», нл. *lubezníwy* «люб'язний», болг. *любезен*, м. *лубезен* «тс.», схв. *лубазан* «люб'язний, привітний», слн. *l'jubézen* «любий, милий, приятний», стсл. *любъзнь* «ласкавий, милий, любий»;— псл. *l'jubьzпъ* «люблячий, милий, приемний» є похідним від *l'jubъ* «любий» з рідкісним суфіксом -ьзпъ, паралельним до -ьпъ; малоюмовірно припущення (Vaillant RES 38, 213) про походження псл. *l'jubьzпъ* від незасвідченого герм. **leubig-/liubig-* (двн. *liublīh*, нвн. *lieblich* «милий, приемний»).— Sławski IV 354—356; БЕР III 572; Skok II 388.— Див. ще **любити**.

[**любжа**] (бот.) «орхідея, *Orchis incarnata* L.; *Orchis latifolia* L.»;— можливо, запозичення з російської мови; р. [**любжа**] «любов; приворотний напій, любовне зілля; (бот.) орхідея» пов'язане з *любить*; назва рослини пояснюється тим, що в народній медицині і знахарстві корінь орхідеї використовувався для приготування приворотного зілля.— Анненков 233.— Див. ще **любити**.— Пор. **любістек**, **любка**.

[**любідра**] (бот.) «красоля, *Troaeolum minus* L.»;— результат спрощення давнішого **любидраг*, запозиченого з сербохорватської мови; схв. *лубидраг* (*дрягольб*) «тс.» складається з основ прикметників [*люб*] «любий» і *драг* «дорогий, милий»; назва могла бути зумовлена красивим цвітінням рослини (пор. і літературну назву укр. *красоля*).— Симонович 480.— Див. ще **дорогий**, **любити**.— Пор. **драголюб**.

[**любійжник**] (бот.) «перестріч лучний, *Melampyrum pratense* L.»;— бр. [*любезьнік*] «лікарська рослина»;— очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. ст. *lubieznka* «лікарська рослина вовчуг, *Ononis*», *lubieżnka*, *lubezna*, *lubeznka*, *lubežna*, *lubeczna* «тс.», *lubeznka* «дрік, *Genista*» пов'язане з *lubieżny* «чуттєвий, милий, приемний», *lubić* «любити»; назва зумовлена застосуванням рослини у народній медицині та знахарстві (один з видів перестрічу, перестріч дібровний, *Melampyrum nemorosum* L., вживався у знахарстві для встановлення згоди у подружжі).— Анненков 153—154, 211; Нейштадт 342; Sławski IV 353—354.— Див. ще **любити**.— Пор. **люб¹**, **любжа**.

любістек (бот.) «*Levisticum officinale* L.», [*любесток* Ко, *любець* Мак, *любіста*, *любист* Ж, *любістник* Носаль, *любість* Ж, *любка* Ж, *любця* Ж, *любчик* Мак] «тс.» «тс.», [*любістїна*] «один екземпляр любістку»;— р. *любістек*, бр. *любіста*, п. *lubczyk*, *lubistek*, *lubist*, [*lubieszczyk*, *lubiuszczek*, *lubek*, *lębišk*], ст. *lubszczek*, ст. і діал. *lubieszczek*, *lubszczyk*, ч. *libeček*, ст. *liubček*, *liubšček*, *libštěk*, *libček*, *libek*, *libec*, слц. ст. *l'ubček*, *l'ubštik*, *libštík*, вл. *lubčik*, нл. *libštok*, схв. *лубіцац*, слн. *lústrek*, [*lústek*];— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. *lúbestecke*, *lúbestëcco*, *lobistek*, *lubstöck* «тс.» у XV ст. зблизилося з *lieb* «любий, милий», в результаті чого виникли форми *liebstück*, *liebstuckel*, нвн. *Liebstöckel* «любістек»; джерелом німецьких форм є лат. *ligusticum* «тс.» (слат. *lubisticum*, *libisticum*), що зводиться до лат. *ligusticus* «лігурійський», похідного від *Ligus* «Лігурія» (первісне значення «лігу-

рійська рослина»); у слов'янських мовах, подібно до німецької, за народною етимологією пов'язується з *любіти*; підставою для цього є широке використання рослини у народній медицині та у знахарстві як магічного засобу для причарування та відвернення злих духів.— Дзендзелівський St. sl. 22, 287; Критенко РР 1968/5, 131; Шелудько 38; Richhardt 75; Фасмер II 544; Преобр. I 491—492; Потєбня РФВ I 263; Анненков 192; Горяев 197; Stawski IV 350—351; Brückner 302; Machek ESJČ 330; Holub—Lyer 287; Bern. I 756; Mikl. EW 171; Matzenauer 241; Kluge—Mitzka 440; Walde—Hofm. I 801.

любіти «відчувати прив'язаність; кохати; відчувати задоволення (від чогось); потребувати», [*любати*] «загравати, пестити» (з слц.?), *любітися* «кохатися; шанувати один одного; бути до вподоби», [*любітки*] (зменш. до *любіти*), [*любкатись*] (фам.) «любитися» ЛЧерк, [*любляти*] «любити, полюбляти» Ж, *любувати* «любуватися; любити; пестити; вибирати до смаку!», *любуватися* «милуватися; кохатися; любити О; радіти, мати насолоду Ж!», [*люб*] «милий, (у сполученні [до *люб*]) «приємно») Ж, [*люба́*] «любов, кохання», [*люба́*] «кохана» Ж, [*люба́нка*] «кохана, коханка» Ж, [*люба́с*] «коханець; жеребець» Ж, [*люба́ска*] «коханка», [*люба́сник*] «коханий» Ж, [*люба́ска*] «тс.» Ж, [*люба́шка*] «коханка» Ж, [*люба́шність*] «похітливість» Ж, [*люба́*] «любов», [*любе́ць*] «милий; коханець; любитель» Г, Ж, [*любик*] «коханець» О, *любімець*, *любімиця*, *любімочка*, *любімчик*, [*любі́на*] «милий, коханий» О, *любітель* «який має схильність; аматор; [друг Ж!], *любітельство*, *любітельница*, [*любіч*] «улюбленець» О, [*любіш*] «коханий, коханець» Ж, [*любіще*] «любимець» Ж, *любість* (рідк.) «любов; [приємність, задоволення], *любка* (розм.) «кохана; мила; [любов Бі!], [*любки*] «женихання; сластолюбство» Бі, *любка́* «коханий; коханець», *любленець* (рідк.) «улюбленець», *люблениця*, [*любля́нка*] «кохана, коханка», [*любля́та*] «мілі», *любо́в*, [*любованьв*] «сердечна повага, дружня бесіда; насолода, радість, за-

доволення» Ж, [*любове́ць*] «любитель», [*любови́нки*] «любовні зв'язки» Ж, [*любови́ще*] «об'єкт кохання» Ж, *любовник*, *любовниця*, [*любовни́сть*] «любов, згода», [*любойка́*] «мила, серденько» Ж, [*любойко́*] «коханий; коханець О; серденько Ж», *любонька* «мила; [серденько Ж!], [*любонько́*] «милий; серденько» Ж, [*любость*] «любов; чарівний напій» Бі, [*любости́*] (мн.) «любощі; насолода; прояви любові» Ж, [*любо́та*] «насолода, задоволення», *любочка* (поет. пестл.) «мила», [*любо́ц*] «любов; любовний напій» Бі, *любо́ці* (мн.) «любов; [засіб для приворожування; любовні втіхи; насолода, радість,приємність Ж!], [*любство́*] «любовний зв'язок» Ж, [*любува́ння*] «ласки; задоволення», [*любу́ненька*] «найдорожча, кохана» Ж, [*любу́ненько́*] «найдорожчий, коханий» Ж, [*любу́ня*] «мила», [*любу́ньо*] «милий, найдорожчий» Ж, [*любу́сенька*] «кохана, найдорожча» Ж, [*любу́сь*] «милий», [*любу́ця*] «мила, кохана», [*любу́цьо́*] «коханий» О, ВеБ, [*любч́ек*] «коханець» О, *любчик* (розм.) «любка; любимчик; [коханець Ж!], [*любчи́на*] «любка», [*любчикі́*] «любовний засіб» ВеУг, [*любчи́ці*] (мн.) «любовний напій» Ж, [*любі́язність*, [*любі́ята*] «мілі», [*любі́асний*] «любовний» Ж, [*любі́асна*] «похітлива» Ж, *любе́нький*, *любе́сенький*, [*любі́вий*] «милий, приемний, люб'язний; коханий» Ж, *любі́й* «милий, коханий, [приємний, дружній Ж; будь-який О!], *любі́мий*, [*любі́шний*] «приємний, люб'язний» Ж, [*любі́сенький*] «найдорожчий» Ж, *любі́снький* «будь-який; [дуже мнлий, приемний, хороший; найми́лший, найдорожчий Пі!], [*любі́лений*] «любимий», [*любі́вий*] «який легко захоується», [*любля́зний*] «любі́зний; дружній», *любо́вний* «пов'язаний з любов'ю; сповнений любові; [любимий, полюбовний]», [*любо́сний*] «любовний, люб'язний, приемний», [*любо́стний*] «тс.» Ж, [*любо́щний*] «любовний, спричинений любов'ю» Ж, [*любу́цький*] «коханий» О, *любі́зний* СУМ, Г, Ж, [*любі́ячий*], *любе́нько* «любо; гарненько; цілком спокійно», *любе́сенько* «любо; гарненько», [*любе́шко*] «любо», Ж, [*любі́стно*] «з любов'ю,приємно» Ж, [лю-

бітально «сердечно» Ж, [*любісенько*] «дуже легко; любо» Ж, *любісінько* «цілком спокійно; дуже приємно, мило; любовно, з задоволенням Пі», [*любля*] «до вподоби», [*люблязнó*] «за згодою Пі; люб'язно», *любо* «приємно, гарно; [добре; красиво; з задоволенням; у згоді]», *любовно* «з любов'ю; [у згоді]», [*любоцно*] «любо» Ж, *влюбіти*, *влюбітися* «закохатися» Ж, [*влюблене*] «закоханість» Ж, *влюбливий* «який легко закохується», [*влюбчивий*] «тс.» Ж, *відлюбіти* «відбити (милого, милу)», [*возлюблєнник*] (заст.) «улюбленець» Ж, *злюбіти* «полюбити», [*злюбітися*] «покохати (взаємно), сподобатися», [*злюбини*] «сватання», [*злюба*] «з любов'ю» Я, [*злюбу*] «з любові» Ж, [*залюбити*] «полюбити» Ж, [*залюбітися*] «закохатися» СУМ, Ж, [*залюблєник*] «любитель» Я, [*залюбованє*] «схильність, любов Ж», *залюбливий*, *злюбкí* «охоче, прихильно» СУМ, Ж, *залюблено*, *нєлюб* «нелюбимий; [противний Пі; відсутність любові Ж]», [*нєлюбє*] «непопулярність» Ж, *нєлюбóв* «неприятність; неприхильність», [*нєлюбóцї*] «відсутність любові, прихильності Ж», *недолюбювати*, [*облюбіти*] «влюбити», [*облюбітися*] «закохатися» Ж, *облюбувати*, [*облюбєнець*] «коханець» Бі, [*облюбєнник*] «тс. Бі. Пі; наречений Бі», [*облюбєнниця*] «наречена, кохана Бі; фаворитка, коханка» Пі, *перелюбіти* «перестати любити; любити багатьох; [відбити нареченого, наречену]», *перелюбствувати* «порушувати подружню вірність», *перєлюб* (заст.) «перелюбство», *перєлюбєць* «той, хто перелюбствує» СУМ, Пі, [*перєлюбки*] «перелюбство», *перєлюбник* «перелюбєць», *перєлюбство*, [*перєлюбний*] «невірний», [*підлюбляти*] «добре ставитися», *полобляти* «ставитися з симпатією; надавати перевагу; відчувати задоволення; [любити]», *полоблятися* «подобатися», *полюбувати* «уподобати, облюбувати; помилуватися», *полюбóвник* «коханець», *полюбóвний*, [*полюбу*] «за згодою» Нед, [*прилюбіти*] «зачарувати, завоювати любов», [*прилюбітися*] «закохатися; пристраситися», *прилюбляти* «любити; чарувати; завойовувати любов», [*прилюбля-*

тися] «сходитися з кимось, покохавши; звикати; втягуватися», [*прилюби*] «любковий напій» Нед, [*прилюбишки*] «тс.» Нед, *розлюбіти* «перестати любити; [розлучити закоханих Пі]», [*рóзлюб*] «коханець» Нед, *улюбіти* «полюбити», *улюбляти* «полюбляти», *улюблятися* «закохуватися», *улюбленець*, *улюблєник*, *улюблєний* СУМ, Нед, *улюбливий*;— р. *любіть*, бр. *любіць*, др. *любити*, п. *lubić* «любити», ч. *líbiti* «цілувати», ст. *lúbiti* «любити», сл. *l'úbit'* «тс.», вл. *lubić* «обіцяти», нл. *lubiś* «тс.», полаб. *l'aibë* «любить, кохає», болг. *любя* «любити, цілувати», м. *люби*, схв. *лѹбити* «цілувати; любити», слн. *ljubiti* «тс.»;— псл. *ljubiti* «мати схильність; відчувати симпатію до когось; бажати», пов'язане з *ljubъ* «милий, приємний, коханий»;— споріднене з гот. *liufs*, двн. *liob*, нвн. *lieb* «тс.» (< герм. *leuba-); іє. *leubh- «любити, кохати, бажати», що лежить також в основі дінд. *lúbhuati* «жадає», *lobháyati* «збуджує бажання», лат. *libet* (ст. *lubet*, -ēre) «(мені) подобається; (у мене) є бажання», лит. *liaupsė* «повага; похвальна пісня». *liaupsinti* «вихваляти», двн. *lob* «хвала», гот. *lubains* «надія», *galaubjan* «вірити», дангл. *leof* «любий», алб. *laps* «бажаю, жадаю», гр. *λολτά* «гетера, розпусниця»; припущення про германське походження слов'янських слів (Hirt RBV 23, 333) непереконливе.— Фасмер II 544—545; Преобр. I 492—493; Sławski IV 351—353, 360—362; Brückner 302—303; Machek ESJČ 330—331; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 205; БЕР III 572, 574—576; Skok II 337—339; Bezlaj ESSJ II 146; Берн. I 756—758; Mikl. EW 171; Meillet Études 269; Trautmann 160; Walde—Hofm. I 793; Pokorny 683—684; Иллич-Свитыч Опыт 1976, 34.— Пор. *люб*^{1,2}, *любєзний*, *любжа*, *любідра*, *любйжник*, *любка*, *любо*, *Любóв*, *Любомір*, *любомóдр*, *любчик*.

любка (бот.) «*Platanthera* Rich.; зозулинець, орхідея, *Orchis* L.; [дрімлик, коручка, *Eripactis atrorubens* Schult. Ж; гніздівка звичайна, *Neottia nidus-avis* (L.) L. C. Rich. Мак; конвалія звичайна, *Convallaria majalis* L. Мак; ряс

порожнистий, *Corydalis cava* Schw. et Koer. Mak; миколайчики, *Eryngium planum* L. Mak; нетреба колюча, *Xanthium spinosum* L. Mak; комонник лучний, *Succisa pratensis* Moench. Mak], [лю́б-мене] «зозулинець салеповий, *Orchis morio* L. Ж; миколайчики; незабудка, *Myosotis* L.; астранція велика, *Astrantia major* L.; чина лісова, *Lathyrus silvestris* L. Ж», [любови́ця] «мандрагора, *Mandragora officinalis* L.» Ж, любочки «*Leontodon* L.; зозулинець», [нелюбка] «нетреба колюча» Mak; — р. любка «*Platanthera*; [зозулинець шоломоносний, *Orchis militaris* L.]», [лю́бжа] «любка дволіста, *Platanthera bifolia* (L.) L. C. Rich.; зозулинець широколистяний, *Orchis latifolia* L.; зозулинець дволистяний, *Orchis bifolia*», [любі́м] «зозулинець плямистий, *Orchis maculata* L.», [любі́ма] «незабудка, *Myosotis leopola* Lehmn.», бр. [любка] «любка дволіста, *Platanthera bifolia* (L.) L. C. Rich.», схв. [дряголю́б] «конвалія», слн. dragoljubec «тс.»; — похідні утворення від любіти; назви зумовлені дійсними або уявними цілющими і магічними властивостями рослин, які знаходять широке застосування в науковій та народній медицині і знахарстві (відвари конвалії, кореня любки вживали як любовний напій; для лікування багатьох хвороб застосовувалася нетреба колюча, конвалія, комонник, зозулинець — зокрема, для лікування імпотенції); пор. інші назви відповідних рослин: укр. [пріворотень] «гніздівка», [чортотоло́х] «нетреба колюча», [страхотоло́х, святе зілля, холéра] «тс.», [відводник] «комонник», [чортотол-трава́] «тс.», бр. [чарау́нік] «любка»; у частині випадків назви могли бути зумовлені приемним виглядом або запахом відповідних рослин (зокрема, рясту, конвалії, любочок).— Заверуха 30, 71—75; Вісюліна—Клоков 20; Анненков 133, 137, 224, 233, 260, 304, 384; Нейштадт 409—410; Machek Jm. rostl. 299.— Див. ще любіти.— Пор. люб¹, любжа, любідра, любіжник, любісток, любщик.

[лю́бка] «коли захочеться» О; — очевидно, результат спрощення давнішого *люб-кой < *люб(о)-коли, що виникло

внаслідок перестановки компонентів з др. коли *любо* «будь-коли» (пор. коли-небудь і *будь-коли*), букв. «коли загодно»; пор. др. *что любо* «будь-що», *чиі любо* «будь-чий», стсл. *кѣто любо, кѣи любо*.— Німчук ІУМ Морфологія 475; Sławski IV 357—358; Bern. I 757.— Див. ще любіти.— Пор. люб², лю́бо.

[лю́блин] «назва хороводної гри»; — очевидно, пов'язане з любіти, оскільки, як і всі обрядові весняні ігри і танці, гра могла містити любовні мотиви.

[лю́бо] (спол.) «хоча» Бі; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *lubo*, як і др. *любо* «тс.», стсл. *любо* «хоч би; хоча б», походить від псл. *ljubo* «любо, мило, приємно», вживаного з допустовим відтінком «хоч і люблю, якщо навіть люблю».— Sławski IV 357—358; ESSJ Sl. gr. II 415—416.— Див. ще любіти.— Пор. люб².

Лю́бов (жіноче ім'я), Лю́ба, Лю́біна, Лю́бка, ст. Любы́ (1627); — р. Любóвъ, бр. Любóу, болг. Любóв (з р.), Лю́ба, схв. Љуба, слн. Ljubica, цсл. Любовь, стсл. Лювы; — утворена на основі стсл. *лювы* «любов» (пов'язаного з *любити* «любити») і успадкована з церковнослов'янської мови калка грецького власного жіночого імені Ἀγάθη «Агапія», утвореного на основі загальної назви гр. ἄγαθη «любов». — Беринда 220; Суперанская 1979, 507; Спр. личн. імен 507; Кпарова 245; Илчев 310.— Див. ще любіти.— Пор. Ага́пій.

[любовий] (у сполученні [л-é м'ясо] «пісне м'ясо») Ж, [любові́на] «тс.» Ж; — р. [люба́вий] «нежирний, смачний» (особливо про м'ясо), [любивóй] «худий», [любовый] «нежирний» (про м'ясо), [любові́на] «м'ясо без жиру і сухожилля», [любовчи́на] «тс.; м'ясо, зрізане разом із свинячим салом; м'ясо в свинячому салі», [лібі́вий] «худий, виснажений», [либівóй] «тс.», бр. [любі́вы] «нежирний» (про м'ясо), [люблі́вы, лібі́вы, ліблі́вы, любóвы, любі́вий] «тс.», [люба́віна] «нежирне м'ясо», [люба́візна] «тс.», п. [libawy] «повільний, лінивий; худий (про м'ясо); надмірно високий, слабкий», [liby] «надмірно високий, слабкий, тендітний», ст. [libawy] «худий, схудлий», [libawe] «худе (м'ясо)», [libowe mięso]

«м'ясо середньої жирності» (з бр.), [luby] «стрункий, тонкий», ч. ľubový «худий, без жиру», ст. ľibivý «худий», [ľubivý], ľibí «тс.» (про м'ясо), вл. ľibojty «худий, нежирний» (про м'ясо), ľiba «жилаве м'ясо», ľibina «худе м'ясо», болг. [ľibaf] «рідкий» (про тканину), м. [ľibav] «вільний, нетугий; слабий, схудлий», схв. [ľibovina] «стегно», [ľibiv] «м'ясистий; худий; без кісток» (про м'ясо), слн. [ľibovina] «м'ясо без кісток», [ľibivo] «тс.», цсл. **ľибвѣъ** «тонкий, худий, мізерний, слабий», **ľибвѣъ** «тонкий, худий, мізерний», стсл. **ľибѣити** «виснажувати»;— псл. ľibovъ (ľibavъ, ľibivъ, [ľubovъ]) «худий, без жиру», похідне від ľibъ «слабий, худий»; фонетичний варіант [ľubavъ] виник, очевидно, в результаті давньої видозміни під впливом [ľubiti];— споріднене з лит. ľiebas «слабий, тонкий, схудлий, худий; на тонких ногах», ľaibas «тонкий, худий», дангл. ľef «слабий, худий, хворий», далі, можливо, з лит. ľeipas «німецький, слабкий», ľainas «тонкий, стрункий», ľeipas «тс.», лтс. ľieš «великий», гр. ლειρός «худий і блідий», а також, очевидно, з р. [ľebivoy] «худий, слабкий» (про худобу), ч. ľebavý] «слабий; поганий, пустий», п. ľebawy] «лінійний, повільний, слабкий», нл. ľeblowy «худий» (про м'ясо); іе. *ľeibho- «слабий».— Фасмер—Трубачев II 492, 543; Преобр. I 457; Būga RR I 332; Sławski IV 218—219, 220—221, 221—222; Brückner 302; Machek ESJČ 260—261, 323, 330; Holub—Lyer 287; Bezlaĵ ESSJ II 139; Bern. I 716; Stang 32; Wijk Slavica 14, 512—513; Trautmann 154; Fraenkel 329; Pokorny 661—662.

Любомір (чоловіче ім'я), *Любоміра* (жіноче ім'я);— р. болг. *Любомір*, бр. *Любамір*, ч. *Lubomír*, схв. *Љѹбомѣр*;— слов'янське ім'я, утворене з основ дієслова *любити* та іменника *мир*; пор. п. *ľubomírny* «який любить мир».— Сл. вл. імен 215; Суперанская 1979, 431; Спр. личн. имен 431; Кларрова 120; Кореєнų 94; Илчев 310.— Див. ще **любити**, **мир**.

любомудр (заст.) «філософ; [мудрець]», ст. *любомудрец* (1627), *любомуд-*

ріє «філософія» (1627);— р. заст. *любомудр* «філософ», др. *любомудръць*, п. заст. *ľubomędrzec* «тс.»;— складне утворення з основ слів *любити* і *мудрий*; виникло як калька гр. *φιλῶσοφος* «учений» (букв. «любител мудрості»); пор. і др. *любомудрие*, що є калькою гр. *φιλοσοφία* (букв. «любов до мудрості»).— Фасмер I 545.— Див. ще **любити**, **мудрий**.

[лю́брик] «червоний олівець; кольоровий олівець МСБГ; губна помада МСБГ; дурниця, непотрібна річ МСБГ», **[лю́брика]** «червоний олівець», **[любе́рко]** «кольоровий олівець; губна помада; дурниця, непотрібна річ МСБГ»;— запозичення з польської мови; п. ст. і діал. *ľubryka* «вохра, темно-червона глина, вживана для виробництва фарб і для писання, як крейда» виникло в результаті видозміни давнішого *ľubryka* «тс.», джерелом якого є лат. *gūbrīca* «червона глина, що використовувалась для записування титулів права», похідне від *ľuber* «червоний», спорідненого з псл. **gъdъ* «тс.», укр. *рудій*.— Sławski IV 359—360; Brückner 466; SW II 771, V 760—761; Walde-Hofm. II 444—445.— Див. ще **рубрика**, **рудій**, **рүсий**.

[лю́щик] (бот.) «дудник лісовий, *Angelica silvestris* L.» Ж;— запозичення з польської мови; п. *ľubszczyk* «любисток, *Levisticum officinale* L.», **[ľubszcek]**, **ľubczek** «тс.» походить від нім. *ľiebstökkel*, яке зводиться до лат. *levisticum* «тс.»; польська назва любистку при запозиченні була перенесена на дудник за схожістю листя обох рослин.— Richhardt 75.— Див. ще **любисток**.

[люга́ти] «говорити правду в очі; ганьбити» О;— неясне.

[люга́ти]² «іти повільно, з утрудненням» Сизько;— очевидно, афективне утворення.

люд (зб.), **[лю́де]** «люди; простий народ; чоловіки, мужчини» О, **[людейко́ве]** (у звертанні) «люди добрі» О, **[лю́деньки, лю́денько́ве]** «тс.» Ж, **лю́ди** «істоти виду *Homo sapiens*; [чоловіки, мужчини О]», **[лю́дини]** (мн.) (у сполученні **[прості л.]** «селяни, простолюдини») Ж, **лю́дина**, **[лю́дінство]** «люд-

ство» Пі, *модіська* (знев.) «люди», [модіща] «тс.», [людкі] (зменш. від *люди*), [людковіці] «тс.» Ж, *людність* «людство; [населення], [люднуване] «полюддя» Ж, [людова] (зб.) «люди» Л, [людове] (у звертанні) «люди добрі» О, [людойкі] «людоньки» О, *людоньки*, [людонькове] (у звертанні) «люди добрі» О, *людочки*, *людство*, [людяка] (збільш. до *людина*), *людська* (іст.) «приміщення для челяді», *людскість*, *людиці* (знев.), *людянність*, [лютокове] (у звертанні) «люди добрі» О, [людінний] «людський», [людінний] Пі, [людінний] «тс.», *людний* «багатолюдний; [гарний, пристойний, як у людей; людяний, уважний МСБГ]», [людній] «людяний; людський; властивий людині; багатолюдний», [люднійстий] «багатолюдний» Ж, [людовий] «народний», [людобний] «людяний» Ж, *людський*, *людяний* «гуманний, привітний; [властивий порядній людині; справжній]», [людячий] «людський» Л, *людно* «багато людей; [по-людськи; публічно; багатолюдно; з людьми, з військом] СУМ, Г», *людніти*, *безлюддя*, [безлюдень] «відлюдник», *безлюдько* «тс.; [людинопенависник Ж]», *безлюдний*, [безлюдяний] «безлюдний» Я, *безлюдніти* «ставати безлюдним», [вілюднитий] «спустошити; знищити населення» Ж, *вілюдніти* «змужніти; набути кращого вигляду, стати вихованим; втратити людей, населення», *вілюднілий*, *відлюддя* «безлюдне місце», *відлюдник*, *відлюдництво*, *відлюдність*, [відлюдок] «відлюдник», *відлюдько*, *відлюдний*, *відлюдницький*, *відлюд(ь)куватий*, [злюдніти] «обезлюдити», [залюднення] «заселеність», *залюднити* «заселити», [зnelюдити] «стати відлюдкуватим, здичавіти», *znelюдніти*, *znelюднілий*, [налюдніти] «заселити», [налюдніти] «збільшитися (про населення); зробитися схожим на людину», *надлюдина*, *надлюдський*, *нелюд*, [нелюда] «відлюдник», *нелюдім*, *нелюдічий*, *нелюдний* «малолюдний; [відлюдкуватий]», [невлюдник] «відлюдник» Ж, [невлюдний], *неблюдок*, *недолюдько* «відлюдник», [незлюдний] «відлюдний» ВеЛ, *олюднення*, *олюднений*, *олюднити*, *олюднитися*, [облюдніти] «вилюдніти»,

обезлюдити, *обезлюднити*, [перелюднений] «перенаселений», *полюддя* (іст.) «збирання данини», [полюдноване] «тс.» Нед, [полюдний] (про данину) Нед, *полуднілий*, [полюдський] «людяний», *полудніти* «стати людянішим; змужніти; стати більш людним», *полуднішати* «тс.», *по-людськи*, *по-людському*, [полюдську], [прилюдок] «кличка» Нед, *прилюдний*;— р. *люд*, *люди*, бр. *люд*, *людзі*, др. *людъ*, *людие*, п. *lud*, *ludzie*, ч. *lid*, *lidé*, ст. *l'ud*, *l'udie*, *l'udé*, слц. *l'ud*, *l'udia*, вл. *lud*, *ludžo*, нл. *lud*, *luže*, полаб. *l'aidaj* (*ljudi) «люди», *l'audi* (*ljudje), болг. *люде*, м. *луђе*, схв. *лӯди*, слн. *ljúd*, *ljudjé*, стсл. *людик*;— псл. *ljudъ* (зб.) «люди, народ», **ljudje* (мн.) «люди»;— споріднене з лит. *liaudis* «народ», *liaudzià* «домочадні», лтс. *laudis* «люди», двн. *liut* «люд», свн. *liute*, нвн. *Leute* «люди», гр. *ἐλεύθερος* «вільна людина», лат. *l'iber* «тс.», *l'iberi* «діти», даліз гот. *liudan* «рости», дінд. *rodhati* «росте», алб. *lenj* «народжується, виникає»; іе. **leudho-/leudhi-*, пов'язане з **leudh-* «рости»; розвиток семантики псл. *ljudъ* подібний до розвитку псл. *rodъ* (укр. *pid*) < іе. **cedh-/cerdh-* «рости, виростати»; припущення про германське походження псл. *ljudъ* (Trautmann 161; Stender-Petersen 192—194; Hirt PBrV 23, 355; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 96—98) недостатньо обгрунтоване.— Фасмер II 545; Преобр. I 493—494; Горяев 198; Sławski IV 363—364, 368—369; Brückner 303; Machek ESJČ 331—332; Holub—Lyer 288; Holub—Kop. 205—206; БЕР III 576—577; Skok II 339; Bezlaj ESSJ II 146; Дегтярев Этимология 1979, 85—92; Трубачев Терм. родства 168—170; Кристенко Вступ 522, 540; Bern. I 758; Stang 32; Mikl. EW 172; Fraenkel 360—361; Kluge—Mitzka 438; Uhlenbeck 254; Walde—Hofm. I 792; Pokorny 684—685.

Людвіг (чоловіче ім'я), *Людвіга* (жіноче ім'я);— р. *Людвиг*, *Людвиг*, п. *Ludwik*, ч. *Ludvík*, слц. *Ludovit*, вл. нл. *Ludwik*, болг. *Людвик*, *Людвиг*, схв. *Льудевит*, *Льудевит*, слн. *Ludvík*;— запозичення з німецької мови; нвн. *Ludwig* < *Chlodwig*, *Ludwiga* (жін.) похо-

дить від двн. Hluodowig, утвореного з основ герм. *hluda- «відомий, славетний» і *wiga «битва, війна» (буквальне значення — «славний у бою», «славетний воїн»).— Сл. вл. імен 215; Суперанская 1979, 431, 471, 507; Спр. личн. імен 431, 471; Кпаррová 122; Кореєнұ 95; Илчев 307, 310; Paul Kl. Vnb. 46.— Пор. Луїза.

Людміла, *Людма*, [Людя], *Люся*, *Міла*, ст. *Людмила* (1627);— р. *Людміла*, бр. *Людміла*, п. *Ludmila*, ч. *Lidmila*, *Ludmila*, слц. *L'udmila*, болг. *Людміла* (з р.), схв. *Людмила*, слн. *Ljudmila*, стсл. **Людмила**;— слов'янське власне ім'я, утворене з основ іменника *люд* і прикметника *мілий*; висловлювалось припущення, що в східнослов'янських мовах є запозиченням з чеської або болгарської мови.— Суперанская 1979, 88; Сл. вл. імен 245; Петровский 1980, 145; Спр. личн. імен 507; Кпаррová 244; Кореєнұ 92—93.

Лю́жить «іде сильний дощ, злива» Ник, [лю́жить, лю́жить, в'ю́жить, д'ю́жить] «тс.» тж;— очевидно, результат видозміни форм [плю́жить (пля́жить), пллю́жить] «тс.», зближених з основами *літи* (лє), [в'юга́] та ін.— Див. ще **плю́жить**, **пля́жить**.

Люз «вільне місце; зміна варті», [люзняк] «слуга у військовому таборі старовинного польського війська», [люзом] «вільно, незакріплено Ж; вільно, легко (про біг коня) О», [люзний] «вільний, незайнятий; запасний, резервний» МСБГ, [люзньий] «вільний» Ж, [люзувати] «змінювати; буксувати» МСБГ, [лізувати] «зсуватися боком, буксувати» О, [люзуватися] «розхитуватися, слабнути в зв'язку, в міцності»;— бр. [люс] «невеликий проміжок між чимсь», [люз] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *luz* «вільне місце, вільний простір між предметами; вільний час», [luz, lóz] «тс.», *luzem* «без вантажу, без обтяження; вільно», *luzpu* «вільний, незакріплений; незапружений; без вантажу», *luzować* «змінювати; зменшувати напруження, пускати вільно; [іти боком; буксувати]» походять від нім. *los* «вільний, слабо прикріплений або з'єднаний; відірваний» (свн. двн. *lös*

«вільний, звільнений; позбавлений чогось; свавільний, зухвалий»), спорідненого з дангл. *leās* «фальшивий, брехливий», англ. *lease* «брехня», дісл. *lauss* «вільний», гр. *λόω* «розв'язую, звільняю», дінд. *luṇāti* «відрізує», що зводяться до іє. **leu-s-* «відокремлювати, відривати», звідки також псл. *luska*, укр. *луска*.— Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 393—395; Brückner 304; Bern. I 748; Kluge—Mitzka 446; Klein 874.— Пор. лезний, лес, луска¹.

Лю́за «велика барка на Дніпрі для перевезення переважно дрібного лісу»;— р. [люза] «дерев'яне плоскодонне судно (на Дніпрі)»;— неясне.

Люзобанець (у гребінників) «верхівка рога»;— неясне.

люї́зіт «отруйна речовина наривної дії»;— р. *люизіт*, бр. *люїзіт*, п. *luizyt*, *lewizyt*, ч. слц. *lewisit*, болг. *луизіт*, схв. *луйзіт*;— запозичення з англійської мови; англ. *lewisite* «тс.» утворено від прізвища американського хіміка У. Льюїса (W. L. Lewis, 1878—1943), який одержав цю отруйну речовину в кінці першої світової війни (1917).— SIC² 501; Kopalinski 586—587; St. wyr. obcych 437; Holub—Lyer 286; Klein 884.

люк «отвір», *люковий* «робітник, що працює біля люка певного агрегату»;— р. бр. болг. *люк*, п. *luka* «пусте, вільне місце, перерва», нл. заст. *luka*, схв. *лукья* «отвір», слн. *lúknja* «тс.; западина»;— через посередництво російської мови запозичено з голландської (у формі [люка] — через посередництво польської і німецької); гол. *luik* «отвір» споріднене з нвн. *Lücke* «пролом, щілина, отвір» (свн. *lücke*, двн. *lucka*, *luccha* < *lukkja*), *Loch* «діра»; звідки укр. *люх*.— SIC² 501; Фасмер II 545; Преобр. I 494; Горяев 198; Sławski IV 373; Brückner 301; Bezłaj ESSJ II 155—156; Bern. I 744; Mikl. EW 175; Kluge—Mitzka 448.— Див. ще **люх**.

люкрэ́ція¹ (бот.) «карагана куцова, дереза, *Caragana frutex* (L.) C. Koch.» Ж;— очевидно, результат перенесення на карагану назви солодки голої [люкрэція] (обидві рослини належать до родини бобових; пор. також [лакрэція]

«дереза» і *лакры́ця* «солодка гола»).— Див. ще *лакры́ця*.

люкрэ́ція²— див. *лакры́ця*.

люкс «що-небудзь розкішне, найвищого гатунку», *люксу́свій* «розкішний», [*люксóвйй*] «першосортний, найкращий» МСБГ, [*люксóво*] «прекрасно, чудово» МСБГ;— р. бр. *люкс*, п. *luks*, *luksus*, ч. слц. *lux*, *luxus*, вл. нл. *luksus*, болг. *люкс*, м. *люксуз*, схв. *люксуз*, *люксуз*, слн. *lúksus*;— запозичення з французької мови; фр. *luxе* «розкіш» походить від лат. *luxus* «розкіш; родючість; надмірність, марнотратство», пов'язаного з *luxus* «кривий, вивихнутий», спорідненим з гр. *λύσις* «гну, звиваю, кручу», *λύρος* «гнучка гілка», лит. *lūgnas* «гнучкий», дісл. *lokkg* «локон», нвн. *Locke* «тс.»— СІС² 501; Sławski IV 375; Brückner 303; БЕР III 500; Dauzat 446; Walde—Hofm. I 841; Klein 914; Ernout—Meillet 374.— Пор. **локон**.

люлі (приспів у колискових та інших піснях), *люлі-люлі*, *люленьки-люлі*, *люлі-люльчки* «тс.», *люля́ти* «колихати, приспівуючи; [спати (про дітей)]», [*люліка́ти*] «колихати» Ж, *люльковій*, *люля* (дит. розм.) «колиска», *люлька* «тс.»; висячий поміст з бортами для піднімання інструменту, матеріалів, а також для роботи вгорі; коляска (мотоцикла); [колиска, що стоїть на підлозі Л; маточна ячейка у бджіл Ник], [*люліна*] «колиска», [*люля́та*] (в колисковому приспіві: *люлі*, *люлі*, *люля́та*);— р. *люлі́* (приспів у колискових та інших піснях), *люлька* «колиска; [великий плетений кошук; сітка]», бр. *люлі* (приспів), *люля* «колиска», *люлька* «тс.», п. *lulí*, *lulu* (приспів при колиханні), [*lula*] «колиска», [*lulka*] «тс.», *lulaś* «присипляти (дитину) співом і колиханням; спати», ч. ст. *lulí* (вигук при заспокоєнні дитини), *lulati* «присипляти (дитину) співом і колиханням», [*lul'ac*] «лежати, спати», вл. *lulaś* «присипляти (дитину) співом і колиханням», болг. [*люли*, *лю-лю*] (приспів при колиханні), *люлка* «гойдалка; колиска; [плахта для носіння дитини на плечах]», *люлёя* «колихати», м. *лулка* «колиска», *лулам* «колихати, гойдати», схв. *лю́*, *лю́*, *лю́ля*, *лю́лька* «колиска, гойдалка», *лю́ляти* «колихати»;—

псл. *lju-lju* «приспів при колиханні дитини», звідки *ljuljati* «колихати, гойдати; присипляти (дитину) співом і колиханням», *ljuljka* «колиска»;— пор. паралельні, очевидно, споріднені утворення в інших мовах: лит. *liūlia*, *liūli* «люлі», *liūliūoti* «колихати, присипляти», лтс. *lulluo* «люлі», *lullu*, *lullu*, нім. *lullull* «тс.» (при колиханні і присиплянні дитини), *lullen* «заколихувати», англ. *lull*, шв. *lulla* «тс.», дінд. *lōlati* «рухається туди й сюди».— Фасмер II 545—546; Преобр. I 494; Sławski IV 349, 376—377; Brückner 303; БЕР III 578; Младенов 283; Skok II 287; Bern. I 759; Mikl. EW 172; Fraenkel 380; Falk—Topr. 661; Walde—Hofm. I 819.— Пор. **леліяти**.

[люло́чник] (бот.) «енотера дворічна, *Oenothera biennis* L. (*Onagra biennis* (L.) Scop.)» Ж, [*люлі́чник*, *люльочник*] «тс.» Мак;— не зовсім ясне; висловлювалося припущення про зв'язок з [*люльок*] «блекота» (Bezlej ESSJ II 146) і про походження від п. [*lulecznik*] «котруйна рослина» (Richhardt 75; Bern. I 758), що, як і [*люльок*], зводиться до лат. *lolium*.

[лю-лю] (вигук для підкликання голубів та індиків) ЛЧерк, [*лю-лю-лю*] (вигук для підкликання гусей), [*люлькать*] «кричати» (про індиків) Л;— р. [*лю-лю-лю*] (вигук для підкликання курей), [*люлю-люлю*] (вигук для підкликання гусей), [*люлёнок*] «гусеня», [*люля́тки*] «гусенята, п. *lu-lu-lu* (вигук для підкликання індиків), [*lu lu*] (вигук для підкликання гусей), [*lula*] «гуска»;— звуконаслідувальне утворення; пор. паралельне лит. *liū*, *liūliū* (рефрен), *liū*, *liū-liū-liū* (вигук для підкликання гусенят), *liūliūkas* (дит.) «гусеня, каченя»; пор. також укр. *гу́лі* (вигук, яким кличуть голубів), *гуль*, *гуль-гуль*, *гу́лі-гу́лі* «тс.», *гу́ля* «голуб».— Sławski IV 348.

[люлю-сю] (вигук, яким заганяють свиней);— р. [*люси-люси*] (вигук для підкликання чорнобурих лисиць), п. [*lusi*, *lusiū-lusiū*, *luś-luś*] (тс.; вигук для підкликання свиней та поросят);— складне утворення з вигуку *лю-лю*, вживаного для підкликання птахів (гусей,

індиків), та -сю, яке може бути результатом редуції словотвірного елемента на позначення пестливості (пор. *куп'усі, мам'уся*), властивою дитячій мові.— Див. ще **лю**, **лю-лю**.

[**люлянка**] (бот., у сполученні [л. *галаска*]) «скополія карніолійська, *Scopolia carniolica* Jacq.» Мак;— очевидно, результат видозміни поширеної діалектної назви блекоти чорної *люльок*, перенесеної на скополію; підставою для перенесення могли бути отруйність рослин і подібність їх застосування (так, деякі види скополії, напр., *Scopolia physaloides* Don., вживаються як беззаспокійливі і снотворні засоби); ця сама подібність якостей рослин відбита й іншими паралельними назвами, пор. укр. [німіця] «скополія; блекота чорна», р. [пьяный корень] «блекота; *Scopolia physaloides* Don.», ч. біп «блекота», *raben* «скополія»; можна припустити й походження назви [**люлянка**] від *люляти* «колихати» у зв'язку з наркотичною дією рослини.— Анненков 321.— Пор. **люлі**, **люл'очник**, **люльок**.

люлька «приладдя для куріння», [*люла*] «велика люлька», [*люл'єчник*] «курець» Бі, [*люл'єшник*] «курець з люльки; власник фабрики, на якій виготовляють люльки» Ж, [*люлькар*] «тс.» Ж, *люл'єчний* «призначений для люльки», [*люл'єшний*] «тс.»; який любить курити люльку», [*залюляштити*] «закурити люльки» Я;— р. бр. [*люлька*], п. ч. *lulka*, слц. [*lula*, *l'ul'ka*], болг. *лyла*, м. *луле*, схв. *лyла*, слн. *lula*;— запозичення з турецької мови; тур. *lüle*, *lülä* «трубка; трубка для куріння» походить від перс. *lulä* «тс.»— Акуленко 138; Макарушка 11; Фасмер II 546; Шипова 224—225; Преобр. I 494; Горяев 198; Sławski IV 378; Brückner 303; Machek ESJČ 343; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; БЕР III 501; Skok II 329—330; Bezljaj ESSJ II 156; Bern. I 745; Mikl. EW 176; TEI 120; Nachtr. II 167; Lokotsch 106; Matzenauer 58; Радлов III 762.

[**люльок**] (бот.) «блекота чорна, *Hoscyamus niger* L.», [*люлек*, *люлешниця*, *люліан*, *люлюк*, *люлюх*, *люлях*, *люлька*, *люльки*, *люльник*] «тс.» Мак, ВеБ;— бр. [*люляк*] «отруйна рослина, *Datura*

stramonium», п. *lulek*, ст. *lulka* «тс.», ч. *lilek* «насліч чорний, *Solanum nigrum* L.», [*l'ul'ek*] «беладонна лікарська, *Atropa belladonna* L.», слц. *l'ul'ok* «па-слін», [*l'ul'ek*, мн. *l'ul'ki*] «отруйні ягоди блекоти», болг. [*люля*] «березка, *Cornvolvulus sepium* L.», схв. *люльак* «пажитниця п'янка, дурійка, *Lolium temulentum* L.», *люль*, [*люлька*], слн. [*l'uljka* «тс.», [*l'ulj*] «стоколос покрівельний, *Bromus tectogum* L.»;— очевидно, через посередництво польської та інших західнослов'янських мов запозичено з німецької; двн. *lollī* «пажитниця п'янка», свн. *lulch*, *lulich* «тс.», нвн. *Lolch* «тс.; кукіль, *Agrostemma* L.» походять від лат. *lolium* «пажитниця п'янка; кукіль; стоколос», очевидно, спорідненого з дінд. *lólati* «рухається туди й сюди», *lálati* «танцює, грає», *leľáyati* «хитається», укр. *леліяти*, *л'олі*; існує також гіпотеза про середземноморське походження лат. *lolium*, яке зіставляється з баск. *olo*, *olho* «овес», гр. *λολλα* «якась рослина» (Battisti—Alessio 2263); у слов'янських мовах запозичена назва поширилась на інші, здебільшого отруйні, рослини (з наркотичною дією) внаслідок зближення з *люлі*, *люляти*.— Фасмер II 479; Преобр. I 494; Sławski IV 377—378; Brückner 303; Machek ESJČ 333; Holub—Lyer 289; Holub—Kop. 207; БЕР III 579; Skok II 330; Bezljaj ESSJ II 146; Bern. I 758—759; Симонович 279; Walde—Hofm. I 819.

[**люльотіти**] «дзюрчати, дзюркотіти, текти» Ж;— п. *lu* (вигук, що імітує хлюпання води), [*lulac*] «лити»; ч. [*l'ul'at'*] «пити», *lulati* (дит.) «мочитися», вл. *lulac*, нл. *lulaš* «тс.», болг. [*люлюкам*] «пити спиртне», слн. *lulati* «мочитися»;— звуконаслідувальне утворення;— пор. нім. *lüllen* «мочитися», *lulla machen*, *lullu machen*, свн. *lollen* «тс.».— Sławski IV 348, 377; Machek ESJČ 343, 344; БЕР III 579.— Пор. **лолотіти**.

люмінесценція «холодне свічення», *люмінесцентний*, *люмінесціювати*;— р. *люмінесценція*, бр. *люмінесцієнція*, п. *luminescencja*, ч. *lumíniscence*, слц. *lumíniscencia*, болг. *луминесценція*, схв. *луминесценція*, слн. *luminescencia*;— інтернаціональний науковий термін

(пор. нім. Lumineszenz, фр. англ. luminescence), утворений за допомогою суфікса лат. -escentia, який означає слабку дію, від лат. lūmen «світло», пов'язаного з lūstro «світити, сяяти», lūpa «місяць», lūstro «освітлювати», спорідненими з дінд. rukmāñ «золота прикраса», rukmām «золото», укр. *лісий*, *лоск*, *лунá* «заграва, відблиск».— СІС² 501; Kopaliński 587; Holub—Lyer 295; Klein 912; Walde—Hofm. I 832—833.— Див. ще *лісий*.— Пор. *лунá*², *лю́стра*.

[люмпак] (знев.) «негідник» МСБГ, **[лямпак]** «п'яниця» тж, **[льомпак]** «тс.» тж;— запозичення з польської або словацької мови; п. lumprak «негідник, п'яниця», слц. lumprák «тс.» є похідними утвореннями від п. слц. lumpr «п'яниця, гуляка», п. [lumpr] (пор. також ч. нл. lumpr, схв. *лґмр*, слн. *lúmp* «тс.»), що зводяться до нім. Lump «негідник, нікчема, ледащо», початково «людина, одягнена в лахміття», пов'язаного з Lumpren «ганчірка, лахміття»; пор. того ж походження схв. *лґмпач* «п'яниця».— Sławski IV 379—380; Klich JP 3, 58—59; Kopaliński 587; Holub—Lyer 295; SW II 777.— Див. ще *люмпен*.

лю́мпен (фам.) «людина з декласованих верств населення»;— р. *лю́мпен*, болг. *лґмпен* «тс.»;— результат скорочення складеного виразу *люмпен-пролетаріат* «у класово-антагоністичному суспільстві — декласовані елементи, що втратили зв'язок з виробництвом: босяки, злодії, старці тощо», запозиченого з німецької мови; у нім. Lumpenproletariat (букв. «лахміттевий пролетаріат») перший компонент Lumpren «ганчірка, клапоть»; (мн.) лахміття» (свн. lumpre «тс.») пов'язаний з свн. lumren «в'яло звисати», спорідненим з дінд. lámbate «звисає», псл. slabъ, укр. *слабий*.— СІС² 502; Sławski IV 379—380; Kopaliński 587; Holub—Lyer 295; БЕР III 506; Kluge—Mitzka 449; Pokorny 655—657.— Див. ще *слабий*.— Пор. *лімб*, *люмпак*.

[люнт] «гніт; запальний шнур» Ж, **[люнта, льоннта]** «тс.» Пі;— п. lont «шнур для запалювання мін, вибухових матеріалів», каш. [lonta, luntal], ст. *łat, lunt* «тс.», [lonty] «одяг, лахміття», ч. lunt «за-

пальний шнур», luntý (мн.) «шмаття, лахміття», слц. lunta «гніт», слн. *lúnta* «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Lunte «гніт для лампи; запальний шнур»; (ст.) ганчірка, шматина» споріднене з свн. lunte, гол. lont «тс.» — Шелудько 38; Sławski IV 332; St. wyg. obcych 436; SW II 763; Machek ESJC 344; Holub—Lyer 295; Kluge—Mitzka 450; Klein 913.

[лю́нтра] «вузький довгий човен»;— болг. **[лґнтра]** «човен»;— запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *лґнтра* (*лґнтрэ*) «човен, баркас» (рум. lúntre «тс.») походить від лат. lunter (linter, lunter) «тс.; корито», етимологічно не зовсім ясного; зіставляється з алб. lundër «тс.», дісл. luđt «видовбаний стовбур дерева; корито; бойова труба, ріг», двн. lūdara «коліска».— Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 135; Scheludko 137; БЕР III 513—514; СДЕЛМ 241; DLRM 469; Ernout—Meillet 370; Walde—Hofm. I 809; Vries ANEW 367.

[лю́нґти] «линути; раптово і сильно политися» Г, Ж;— запозичення з польської мови; п. lupać «раптово, сильно политися, хлюпнути (про воду, дощ); бризнути (про кров); (перен. і діал.) раптово ударити, грюкнути», очевидно, є результатом фонетичної видозміни давнішого lupać «сильно политися, раптово впасти» (п. ст. lupać і lupać), якому відповідають укр. *лину́ти* «налити, хлюпнути; раптово піти (про дощ)», р. **[ліну́ть]** «тс.», бр. **[ліну́ць]** «линути; хлинути; бризнути», ч. linouti (se) «текти, литися», ст. linúti (sè) «бризнути, потекти», вл. linucь «відлити», схв. linuti «раптом политися; трохи вилити», що зводяться до псл. linoti, перфектива до liti «лити»; п. lupać розглядається також як наслідок видозміни [chlupać], пов'язаного з chlupać, укр. *хлину́ти* (Bern. I 390; Machek ESJC 200), або як результат контамінації lupać і chlupać (Otrębski ŻW 296—297); зіставлялося з лит. liūtis «злива, негода» (Būga RR II 691).— Бандрівський Досл. і мат. IV 12; Sławski IV 380—381; Brückner 303; Holub—Lyer 290; Holub—Kop. 207.— Див. ще *літи*.

[люпа́тий] (у сполученні [люпа́те бердо] «пряжа, що має нитки неоднакової товщини») Л;— неясне.

лю́пін (бот.) «Lupinus L.», [лупен] «тс.» Мак, лю́пініза́ція «підвищення родючості ґрунтів за допомогою вирощування на них люпину як зеленого добрива», [лю́плянице] «поле, з якого зібрано люпин» Л;— р. лю́пін, бр. *lupin*, п. *lupin*, ст. *lupin*, болг. *лупина*, схв. *лупина*;— засвоєна латинська наукова назва рослини; лат. *lupinus* (букв. «вовчий») утворене від *lupus* «вовк», спорідненого з псл. **v^hl^hky*, укр. *вовк*; назва пояснюється, очевидно, тим, що плоди люпину неїстівні; пор. інші його назви: укр. [вовкіня], р. [волчан], п. [wilczy bob], ст. *wilczy groch*, ч. *vlčí bob*, ст. *vlčí hrách*, слц. *vlčí bôb*, схв. [вучика, вучи боб], нім. *Wolfsbohne*, що є, очевидно, кальками латинського терміна; латинська назва пояснювалася також здатністю люпину рости на поганих ґрунтах (Пліній у Симоновича 282).— *Sławski* IV 276—277; *Sł. wug. obcych* 440; *Machek Jm. rostl.* 117—118; *Holub—Lyer* 295; *БЕР* III 518.— Див. ще *вовк*.— Пор. *лубін*.

[лю́ра] «поганий напій (кава)» Ж;— запозичення з польської мови; п. *luga* «слабий, поганий напій; погане вино; [погана їжа; нікчема (про людину)]», як і ч. *loug* «погане вино», [luga] «слабий, поганий напій» (можливо, з п.), [l'uga], слц. [lora], нл. *luga* «тс.», походить від н. [lure] «поганий напій, погане вино» (нвн. *Lauer*, свн. *lūge, liuge*, двн. *lūga, lūga* «тс.»), що зводиться до лат. *lōga, lōgea* «погане вино; вино, розведене водою» з давнішого **loęga*, пов'язаного з *lavo, -āre* «мити».— Шелудько 38; *Richhardt* 75; *Sławski* IV 384; *Brückner* 303—304; *Machek ESJC* 342; *Bern.* I 747; *Kluge—Mitzka* 420; *Walde—Hofm.* I 821.— Див. ще *лаванда*.— Пор. *лату́ра, лэ́вря, ліванті́на, луг²*.

лю́стра «підвісний освітлювальний прилад», [лю́стро] «тс.» П;— р. бр. *lústra*, п. *lustra* «тс.», *lustr* «тс.»; блиск, глянець», ч. *lustr* «лю́стра; панікадило», слц. *luster*, болг. заст. *лү́стер* «тс.», м. *лустер* «лю́стра», схв. *лү́стер*, слн. *lúster* «тс.»;— запозичення

з французької мови; фр. *lustre* «блиск, глянець; лю́стра» походить від іт. *lustro* «блиск», *lustrare* «блищати», яке зводиться до лат. *lūstro* «освітлюю, очищаю», пов'язаного з *lūceo* «свічуся, яснію», *lūx* «світло».— *SIC²* 502; *Фасмер* II 546; *Преобр.* I 494; *Горяев* 198; *Sławski* IV 384—385; *Brückner* 304; *Machek ESJC* 345; *Holub—Lyer* 296; *БЕР* III 524; *Dauzat* 446; *Gamillscheg* 582; *Walde—Hofm.* I 839; *Ernout—Meillet* I 371—372.— Див. ще *ілюстра́ція, луч¹*.— Пор. *лісий, ліхтар, лоск¹, луна², лю́стро*.

лю́стрі́н «тканина з глянцем», *лю́стрі́на* «тс.»;— р. *лю́стрі́н*, бр. *лю́стрі́на*, п. *lustryna*, ч. *lustrin*, слц. *lustrin*, болг. *лустрін*, схв. *лү́стрі́н*;— запозичення з французької мови; фр. *lustrine* походить від іт. *lustrino* «тс.», деїнітивна від *lustro* «блиск, блискуча тканина», що зводиться до лат. *lūstro* «освітлюю, очищаю», *lūx* «світло».— *SIC²* 502; *Фасмер* II 546; *Преобр.* I 494; *Sławski* IV 386—387; *Brückner* 304; *БЕР* III 525; *Dauzat* 446; *Gamillscheg* 582.— Див. ще *ілюстра́ція, луч¹*.— Пор. *лю́стра, лю́стро*.

[лю́стро] «дзеркало», [лю́стерко] «дзеркальце» О, [лю́стречко] «тс.»;— бр. *лю́стра* «дзеркало»;— запозичення з польської мови; п. *lustro* «дзеркало; (заст.) лю́стра» походить від іт. *lustro* «блиск, глянець», яке зводиться до лат. *lūstro* «освітлюю, очищаю», *lūx* «світло».— *SIC²* 502; *Sławski* IV 385—386; *Brückner* 304.— Див. ще *ілюстра́ція, луч¹*.— Пор. *лю́стра, лю́стрі́н*.

[люсува́ти] «шипіти, пінитися, кипіти; гасити вапно»;— запозичення з польської мови; п. *lasować, [lusować]* «гасити вапно» пов'язується з нім. *löschen* «гасити», яке зводиться до пгерм. **leg-skan* «гаснути», первісно «влягатися», спорідненого з псл. *ležati*, укр. *лежа́ти*; у польській мові, очевидно, знало впливу іменника *lasa* «сито, через яке просівають вапно, пісок і под.».— Шелудько 38; *SW* II 689; *Kluge—Mitzka* 446.— Див. ще *лежа́ти*.— Пор. *глица́р*.

[лю́т] «зірнік, яким стягують кільцеві скоби на ободі колеса; цвях, що

служить заклепкою при зрощуванні залізних шин Па»;— результат видозміни назви [н^юта] «заклепка», ([н^ютува́ти] «заклепувати»), зближеної з *лютува́ти* «паяти».— Див. ще *ні́та*.— Пор. *лютува́ти*.

[люта́зня] «паяльна трубка» Бі;— очевидно, через посередництво польської мови (п. [lutajza] «вид скоби для паяння») запозичено з німецької; н. Lóteisen є складним словом, утвореним з основ дієслова löten «паяти» та іменника Eisen «залізо».— SW II 780; Kluge—Mitzka 447.— Див. ще *банкás, лютува́ти*.

[лю́твір] «скажений, лютий, жорстокий чоловік» Ж, [лю́тір] «тс.» Ж;— очевидно, результат видозміни скорочених форм [лю́тер, лю́тр, лю́тор] «лютеранин», зближених з *лю́тий* (пор. Фасмер—Трубачев II 546—547); у галичан слово [лю́тр] «лютеранин» вживалося як лайливе (Пі).— Див. ще *люте́ранин*.

люте́ранин «той, хто сповідує лютеранство», [лю́тер, лю́тор, лю́тр Пі] «тс.», *люте́ранство, люте́ранський*;— р. болг. *люте́ранин*, бр. *люте́ранін*, п. luteranin, ч. слц. luterán, вл. lutheran, болг. *луте́ранин*, м. *лутеран*, схв. *луте́ранац, луте́ровац, луте́ран*, слн. luteránes, luterán;— видозмінене запозичення з німецької мови; нім. Lutheraner «лютеранин» походить від прізвища реформатора церкви Мартіна Лютера (М. Luther, 1483—1566), засновника лютеранства; форми [лю́тер, лю́тор, лю́тр], як і р. [лю́тор] «тс.», можливо, через посередництво п. luter «євангеліст, лютеранин», зводяться до того самого джерела.— СІС² 502; Фасмер—Трубачев II 546—547; Hüttl—Worth 84; Sl. wug. obcsuch 439; Holub—Lyer 296.

люте́цій «радіоактивний метал з групи рідкісноземельних елементів»;— р. болг. *луте́цій*, п. lutet, ч. lutecium, слц. lutécium, схв. *лутециум*, слн. lutécij «тс.»;— інтернаціональний науковий термін (нім. Lutétium, фр. Lutécium, англ. Lutecium), утворений від латинської (за походженням кельтської) назви Парижа Lutetia.— СІС² 502; Волков 74; Фигуровский 87; Sl. wug. obcsuch 439; Holub—Lyer 296.

*лю́тий*¹ «хижий, злий; жорстокий, суворий», [лю́тно] «морозно з холодним вітром; холодно О, МСБГ; сердито, люто МСБГ», *лю́тощі* «почуття роздратування, злості, гніву», *лю́ть* «тс.; лютування; холод; [дріж від холоду Пі], *лю́тіти* «сердити, злити», *лю́тітися* «сердитися; бути дуже сильним (про мороз, негоду)», *лю́тіти* «ставати лютим; лютитися», *лю́тішати, [лютовáти]* «злити, сердити» Бі, *лютува́ти* «виявляти злість, сердитися; виявлятися з надзвичайною силою (про мороз, негоду)», *лютува́тися* «тс.», [влю́титися] «розсердитися, спалахнути гнівом» Ж, *відлютува́ти* «перестати лютувати, [перезлитися]», [злю́тіти] «стати лютим» Я, *злютува́тися* «тс.», [залю́тий] «лютий», [залютува́ти] «стати лютим, розбушуватися», [залютува́тися] «розлютитися», [запрелю́тий] «дуже злий», [олю́тітися] «розлютуватися», [пра́лютий] «дуже злий», [прелю́тий] «тс.» Нед, *розлю́тілий, розлю́чений, розлю́тіти, розлютува́ти, розлю́чувати*;— р. *лю́тый* «суворий, жорстокий; тяжкий; охочий до чогось», [лю́тій] «прудкий, відважний, сильний», бр. *лю́ты* «суворий, жорстокий, розгніваний; дуже сильний», др. *лутыи* «жорстокий, дикий, злий», п. luty «холодний, морозний; суворий, жорстокий, дикий», ч. lity «дикий, розлучений», ст. l'uty «дикий, кровожерний, жорстокий, гострий; раптовий», слц. l'uty «суворий, жорстокий, злий», нл. luto «прикро, боляче», болг. *лут* «жорстокий; поривчастий, тяжкий; гострий, пекучий; отруйний; [кислий]», м. *лут* «злий, жорстокий, суворий; пекучий», схв. *лут* «гострий, пекучий; [кислий]; дикий, жорстокий, тяжкий; твердий; ламкий», слн. l'út «жорстокий, злий, дикий; гострий, пекучий», стсл. *лутъ* «дикий, жорстокий, трудний; раптовий»;— псл. l'uty «грізний, суворий, жорстокий, дикий; гострий, пекучий» (про диких звірів, отруйних змій, сильний мороз, вогонь, негоду та ін.);— єдиної етимології не має; зіставлялося з кіпр. lid (*luto-) «гнів, шал» (Bern. I 759—760; Младенов 284; Рокорну 691), з тох. luytar «дуже, надто» (з суфіксом порівняльного ступе-

ня -(t)ero-, Fraenkel IF 50, 14—15; Bern. I 760), з лит. *lutis* (*liūtis*) «буря» (Младенов 284; Bern. IF 10, 153), припускалася спорідненість з ним. Wild «дикий» з переходом іє. *velto > *leuto (Machek ESJĈ 337; ZfSlPh 24/1, 116), а також можливість запозичення пракельт. *luto- «гнів» (Lehr-Spławiński RSI 18, 6); пов'язувалося з гр. *λύσσα* «біс; шал, скаженість» (Fick I 541; Младенов 284), припускалася можливість зв'язку з ним. *liederlich* «розпусний», лат. *lubido* «пристрасть», псл. *ljubiti* «любити» (Младенов 284), з лит. *laips* «злий, поганий» (Endzelin BV 27, 191); реконструюється іє. *lūt-/lūt- «лютий» (Роконгу 691), *leu- «відрізувати, відокремлювати» (Петлева Етимологія 1979, 42—50).— Фасмер—Трубачев II 547; Преобр. I 495; Горяев 198; Sławski IV 691—692; Brückner 300; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 208—209; Schuster-Sewc 871, 873—874; БЕР III 581—584; Skok II 340—341; Bezłaj ESSJ II 146.

ЛЮТІЙ² «другий календарний місяць року», [лю́тень, лю́тинь МСБГ] «тс.», [лю́тне́вий, [лю́товий] «лютневий» Ж, [па́лютий] «місяць лютий; березень» Ж;— р. ст. *лю́тый* «другий місяць року», бр. *лю́ты*, п. *lutu* «тс.», ст. «січень», [luteń];— результат субстантивациі прикметника *лютий* (псл. *ljutъjъ*) «суворий, холодний; злий, жорстокий».— Кочерган Мовозн. 1967/1, 51; Кравчук УМШ 1955/3, 61; Hołyńska-Baranowa 29—31; Sławski IV 392; Brückner 304; Шаур Етимологія 1971, 99.— Див. ще **ЛЮТІЙ**¹.

ЛЮ́ТИК (бот.) «жовтець їдкий, *Ranunculus acris* L.; аконіт, *Aconitum napellus* L. (Murb.)» Ж, Мак, [лю́тик] «водяний жовтець, *Batrachium aquatile* Wimm. (*Ranunculus aquatilis* L.)» Мак, [лю́тий цвіт] «жовтець їдкий» Мак;— р. *лю́тик* «жовтець їдкий», [лю́тик-прищинець, лю́тый цвіт] «тс.», [лю́тик голубой] «аконіт», [лю́тяк] «тс.», ч. *litík* «жовтець отруйний, *Ranunculus sceleratus* L.» (з р.), болг. [лю́тик] «тс.», [воден лю́тивец] «водяний жовтець», [водно лю́тиче] «тс.», [лю́тиче] «жовтець їдкий», [лю́тница], схв. *љу́тич*, [љу́тиче, *љу́ти жабњак*] «тс.», *љу́тић* «тс.;

[аконіт];— похідне утворення від *лю́тий*¹; назва зумовлена отруйністю рослин та їх подразливою дією на шкіру; спочатку назва могла стосуватися жовтцю отруйного, звідки за схожістю дії була перенесена на жовтець їдкий і далі засвоєна як родова назва.— Фасмер—Трубачев II 546; ЖЭСРЯ 250; Анненков 7, 289, 290; Machek Jm. rostl. 45, 49, 50; БЕР III 581—584; Симонович 8, 381.— Див. ще **ЛЮТІЙ**¹.

лю́тня «старовинний струнний щипковий музичний інструмент», [лю́тніст] «гравець на лю́тні» Ж;— р. бр. болг. *лю́тня*, п. *lutnia*, ч. *loutna*, ст. *lútna*, слц. *lútna*, вл. *lutnja*, схв. *љу́тња*, слн. *lútnja*;— через посередництво польської і німецької мов (снн. *lüte*, нвн. *Laute* «лю́тня») запозичено з романських мов, імовірно, з італійської; джерелом іт. *liuto*, фр. *luth*, ст. *leüt* є араб. *al-ūd* «тс.».— СІС² 502; Richhardt 75; Фасмер II 546; Преобр. I 495; Горяев 198; Sławski IV 389; Brückner 304; Korałiński 589; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 211; Schuster-Sewc 871; Bern. I 696; Kluge—Mitzka 427; Lokotsch 166.— Див. ще **алеу́та**.

Лю́то́к «пряжа, намотана на мотовило» Л;— р. [лю́т] «міра пряжі»;— неясне.

лю́тра — див. **лі́тра**.

лю́тровий (у сполученні *лю́трові залізця* «вид пастки для лисиць, куниць, тхорів і подібних звірів»);— неясне.

лю́трува́ти «очищати, рафінувати» Ж, [лю́трівка] «пристрій для очищення, рафінування» Ж, [лю́трований] «очищений (про самогон) МСБГ; (про солі взагалі і особливо про селітру) Бі»;— р. [лю́тровать] «очищати (солі, сірку)», п. *lutrować* «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. *liutern*, *lüttern*, нвн. *läutern*, [lautern] «тс.» є похідним від прикметника свн. *luter* «чистий, без домішок, ясний, прозорий» (нвн. *lauter* «тс.», двн. (h)lütter), спорідненого з днн. *hlütтар*, днідерл. *lütter*, снідерл. *lüter*, *lutter*, дангл. *hlütter*, гот. *hlütrs* «чистий», гр. *κλύζω*, *κλύδειν*

«хлюпати, бити (про хвилі); промивати, полоскати», *κλυδων* «морська хвиля, прибій».— Шелудько 38; Richhardt 75; Фасмер II 503; Sławski IV 390—391, 392; Karłowicz SWO 350; Matzenauer 246; Machek ESJC 345; Kluge—Mitzka 428.

лютува́т «хворіти на шлунково-кишкову хворобу (переважно про поросят)» Л;— пов'язане з *лютува́ти* «шаленіти, злитися», псл. *ljutovati* «тс.; бути в тяжкій ситуації, хворіти», похідним від *ljutъ* «лютий; гострий, пекучий».— Sławski IV 305—306.— Див. ще **лю́тий**¹.

лютува́ти (техн. заст.) «паяти», *відлютува́ти* «відпаяти», *злютува́ти* «скріпити, спаяти», *розлютува́тися* «розпаятися», *улютува́ти* «впаяти»;— бр. *літаваць* «паяти», п. *lutować, litować*, ч. *letovati*, слц. *letovat'*, вл. *letować* «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. *löten*, свн. *loeten* «паяти» є похідним від свн. *lōt* «свинець (нвн. *lot* «сплав металів для паяння»).— SW II 781; Sławski IV 390; Brückner 379; Karłowicz SWO 349—350; Machek ESJC 328; Holub—Lyer 286; Bern. I 743; Mikl. EW I 176; Kluge—Mitzka 447.— Див. ще **лудіти**.— Пор. **лут**², **лота́зня**.

люфа¹ (бот.) «однорічна рослина з родини гарбузових, *Luffa Cav.*»;— р. *люффа* «тс.; губка з волокнистого плода люфи», п. *luffa* «тс.», ч. *lufa* «тканина для виготовлення устілок для взуття», слц. *lufa* (бот.) «люфа», схв. *луфа* «тс.»;— очевидно, засвоєна з новолатинської наукової номенклатури назва рослини *luffa*, що, як і нім. *Luffa*, фр. *luffa*, походить від ісп. *lufa* «тс.», джерелом якого є ар. *lūfa*^b «тс.».— СІС² 502; Kopaliński 586; Holub—Lyer 295; Klein 911; Lokotsch 1333^a.

люфа² (заст., рідк., військ.) «дуло» О, МСБГ;— запозичення з польської мови; п. *lufa*, як і слц. [*l'ufa*] «тс.», походить від нвн. *Lauf* «дуло (гвинтівки, гармати); біг», пов'язаного з *laufen* «бігти (двн. (h)louf(f)an)», спорідненим з днн. *hībran*, гол. *loopen* «тс.», дангл. *hlearan* «тс.; скакати», англ. *leap* «скакати».— Sławski IV 372;

Brückner 303; SW II 775; Karłowicz SWO 348; Kluge—Mitzka 426; Klein 874.

люфт (спец.) «зазор між частинами машини, пристрою; [повітря О, МСБГ; протяг МСБГ; отвір для вентиляції О, МСБГ; тяга в печі МСБГ; квартира МСБГ]», [*люфта*] «димохід» МСБГ, [*люфта́*] (мн.) «зольник» О, [*люфник*] «дачник» О, [*люфтівник*] «курортник» МСБГ, [*люхта*] «в'юшка» Л, [*люхт*] «місце в грубній стіні, яке під час вимітання сажі розмуровується» Ме;— р. *люфт* «зазор», [*люфта*] «канал в опалювальній печі», [*люхт, люхта́*] «тс.», бр. [*люхт*] «димохід, горіще», [*люфцік*] «квартирка», [*люха́*] «отвір для виходу диму з курної хати», [*люхт*] «димохід; отвір у лазні, яким виходить пара», [*люхта*] «віконце у фундаменті; в'юшка, димохід; простір між пічкою і стіною; отвір для виходу диму з курної хати», [*люкта*] «тс.», п. *luft* «повітря, димохід; [протяг]», [*lucht, lukt*] «тс.», [*lucht*] «отвір (у мурі)», ст. *luft* «подув повітря; отвір для провітрювання», *loft, locht* «тс.», ч. слц. полаб. *luft* «повітря», вл. *lōft*, схв. *люфт*, слн. заст. *luft* «тс.»;— запозичення з німецької мови (у значеннях «повітря, зазор», можливо, безпосередне, в інших значеннях не виключене польське посередництво); нвн. *Luft* «повітря», свн. двн. *luft* «тс.» споріднене з днн. *luft*, гол. *lucht*, дангл. *lyft*, англ. [*lift*], гот. *luf-tus*, дісл. *lopt* «тс.»; дальші генетичні зв'язки неясні.— СІС² 502; Sławski IV 372—373; SW II 771—772; Brückner 303; Karłowicz SWO 348; Holub—Lyer 295; Kluge—Mitzka 449; Klein 910.

люхува́ти «поливати зварену рибу саламуром (солонюю юшкою)» Мо, Дз;— неясне; можливо, пов'язане з *юха́* «юшка» або з бр. [*лєк*] «розсіл, зокрема від оселедців», п. ст. *lak* «вид розсолу з солоних риб; [розсіл з оселедців у бочках]», [*lāk, lok*] «вода з м'яса або риби, направлена сіллю і жиром».

люце́рна (бот.) «*Medicago sativa* L.», [*лице́рія*] «тс.» МСБГ, [*лицерна* Мак, *люце́рія* МСБГ, *люце́рка* МСБГ, *люце́рня* Мак] «тс.», *люце́рник* «поле, засіяне люцерною», *люце́рнійще* «поле, з якого зібрано люцерну»;— р. болг. *люце́рна*,

бр. *люцэрна*, п. *lucerna*, ч. *lucerka*, *lucinka*, [lucerĭa], слц. *lucerna*, *lucerka*, *lucinka*, м. *луцэрка*, схв. *лўцэрка*, *лўцэрна*, слн. *lucerna*;— запозичене, можливо, через посередництво німецької мови (н. *Luzerne* «тс.») з французької; фр. *luzerne* «люцерна», *luiserne* «тс.» походить від пров. *lucerno* «світляк», джерелом якого є лат. *lucerna* «лампа», пов'язане з *lūcere* «бути ясним, світити», *lūx* «світло», спорідненими з псл. *luć*, укр. [луч], і утворене за аналогією до синонімічного *lanterna* «лампа, ліхтар» (з гр.); назва рослини пояснюється або тим, що її насіння має блискучу жовту поверхню, або жовтими яскравими квітами; висловлювалось припущення, що назва рослини походить від назви швейцарського кантона нім. *Luzern* «Люцерн», оскільки у хорватській мові існує назва люцерни *švajcarska djetelina* (Machek ESJC 342—343; Jm. rostl. 121; Hoľub—Lyer 294).— CIC² 502; Sławski IV 362; БЕР III 585; Dauzat 446; Kluge—Mitzka 451; Klein 909.— Див. ще *луч*¹.

люцифёр «диявол, злий дух», *люци́пер* «біс», *луци́пер* «тс.», [луци́пір] «тс.; нечупара, замазур; мара; той, хто не любить умиватися Ме»;— р. *люцифёр* «сатана», ст. «планета Венера», бр. [люци́пар], п. *lucifer*, *lucyfer* «біс; ранкова зірка», ч. *lucifer*, [luciper] «диявол», [lucyfer] «нікчема», слц. *lucifer* «диявол», вл. *Lucifer*, болг. *Луцифер*, схв. *Лўцифер*, слн. *lucifer* «тс.»;— запозичено з латинської мови, можливо, через посередництво польської; лат. *Lūcifer* «ранкова зоря» є складним утворенням з основ іменника *lūx* (род. в. *lūcis*) «світло», спорідненого з псл. *luć*, укр. [луч], і дієслова *fero* «несу», спорідненого з псл. *berę*, укр. *беру́*, *брати́* (букв. «світлоносний»), що є калькою гр. φωσφόρος «світлоносний; ранкова зоря» (в грецькій міфології — діва-зірниця, яка проходила перед світанням із смолоскипом; у християнському середньовіччі назва була перенесена на володаря пекла).— CIC² 502; Sławski IV 362—363; Koraliński 585—586; Hoľub—Lyer 294; Skok II 323; Battisti—Alessio 2277;

Klein 909.— Див. ще *брати́*, *луч*¹, *люкс*.— Пор. *фóсфор*.

[лю́шев] «помийне відро на трьох ніжках» Ж, [лю́шив] «тс.» ВеУг;— п. [luszof] «цеберко для миття кухонного начиння», заст. *łószow*, [luszof, liszaf, lizof, luzaf], ч. [lošov, lešov] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. *Lösche* «пожежне відро; діжка для охолодження інструменту (у ковалів)» пов'язане з *löschen* «гасити» (< герм. *lek-skan < *leg-skan, спорідненим з псл. *leg-ti, укр. *лягти́*); припускається також, що в основі західнослов'янських форм лежить незасвідчене нім. *Lösch-schaff*, складне утворення з основ дієслова *löschen* «гасити» та іменника *schaff* «посудина, бочка» (Machek ESJC 340; Matzenauer LF 9, 217).— Sławski IV 342; SW II 780; Karłowicz SWO 349; Kluge—Mitzka 446—447.— Див. ще *люсувати́*.

[лю́шка] «в'юшка»;— результат контамінації синонімічних [лю́хта] і в'юшка «тс.».— Див. ще *в'юшка*, *люфт*.

[лю́шкі] (вигук для відгону телят Г; вигук, яким проганяють корів Л);— неясне; можливо, пов'язане з вигуком *луч*, яким відганяють теля від корови під час доїння.— Пор. *луч*².

[лю́шнівáтися] «вести розмову, обмінюючись гострими і дотепними репліками» Ж;— неясне.

люшня «дерев'яна деталь, яка зв'язує вісь воза з полудрабком; [підпірка Ж]», [кльш́ня Пі, лш́ня, лш́ня, лш́ня Sławski, лш́ня тж] «тс.», [люш́енний] «який має люшню», [налш́шник] «кільце, яким кріпиться люшня до полудрабка», [налш́шник, налш́шня] «тс.»;— р. [люш́ня], бр. [лю́шня];— запозичення з польської мови; п. *luśnia*, [liśnia, liznia, lucznia], як і ч. *líšeň*, [l'ušňa, lučna], ст. *l'ušne*, слц. [lušňa, lušeň] «тс.», походить від свн. *liuhse* (нвн. [Leuchse, lise, liehs]) «тс.»; існує думка і про спорідненість німецьких і слов'янських слів (Bern. I 759; Kluge—Mitzka 437).— Шелудько 38; Richhardt 75; Фасмер II 547; Потєбня РФВ 2, 16; Преобр. I 495—496; Sławski IV 388; Brückner 304; Machek ESJC 336; Ho-

lub—Lyer 290; Holub—Kop. 208; Mikl. EW 176; Matzenauer 246.

[люштикува́ти] «весело жити» ВеЛ, [люштик] «розвага» Пі, ст. люштик «тс.»;— запозичення з польської мови; п. заст. *lusztykować* «бавитися, гуляти, бенкетувати», *lostować* «тс.» пов'язані з *luszyk* «бенкет, гулянка, забава, бесіда», [luštyk] «тс.», яке походить від нвн. *lustig* «веселий», пов'язаного з *Lust* «радість» (свн. днн. *lust* «тс.»), спорідненим з днн. гол. шв. *lust*, дангл. *lust*, англ. *lust*, дісл. *lyst*, *losti*, дат. *lyst*, гот. *lustus* «тс.», псл. *laś*, укр. *ласий* «охочий».— Sławski IV 387—388; SW II 780; Brückner 304; Karłowicz SWO 349; Kluge—Mitzka 450; Klein 913.— Див. ще *ласий*¹.

ля¹ (муз.) «шостий звук музичної гама і нота, що його позначає»,— р. бр. *ля*, п. ч. слц. *la*, болг. схв. *ла*, слн. *lá*;— запозичення з італійської мови; іт. *la* «тс.», як і назви інших нот гама, походить від початкового складу одного із слів першої строфи латинського релігійного гімну св. Іоанну.— SIC² 502; ССРЛЯ 6, 455; Sl. wug. *obscych* 415; БЕР III 260; Battisti—Alessio 2143; Dauzat 424, 737.— Пор. до³, мі.

[ля²] «коло, біля»;— р. [ля], бр. [ля, ле, лі];— результат редукції прийменника *біля* (див.).

[ля³] (вживається як вставка, пор. «Я ходив *ля* до него») Г, Ж, ВеЗн;— неясне; можливо, пов'язане з бр. [ля] «бач, глянь», слц. *la*, нл. *laј*, *lěj*, *lej*, *le* «тс.» і є результатом редукції та наступної десемантизації вигуку *гля*, пов'язаного з *глядіти*.

[ля́дати] «базікати»;— р. [ла́бай-дять] «бурмотіти», [ля́бандать] «дзвонити в усі дзвони», [ля́бондять] «говорити», [ля́бзять] «базікати, бурмотіти», [ля́бзять] «розголошувати таємницю, базікати», [ля́бзять] «тс.», п. [labiedzić] «нарікати, скаржитися; бідувати», [labodzić] «тс.», [labodzieć, lebodzieć] «нарікати, лементувати», слн. [labōtati, labōzati] «базікати, плести»;— афективне утворення звуконаслідувального походження, можливо, пов'язане з *лебедіти* «говорити неясно, лепетати».— Фасмер II 443, 547—548; Sławski IV 15;

Machek ESJĀ 316; Bezlaј ESSJ II 118.— Пор. лабу́дати, лабу́знитися, лебедіти.

ля́бет — див. лабѣти.

[ля́га¹] «на поливних городах кілька грядок між двома рівчачками» Дз;— неясне; можливо, результат фонетичної видозміни форми [ля́га] «грядка» (пор.).
ля́га²— див. лягті́.

ляга́вий «який відшукує дичину нюхом» (про породи мисливських собак);— р. *лега́вий*, (заст.) *ляга́вий*;— запозичено з польської мови, можливо, через посередництво російської; п. *legawy* (заст.) «який любить вилежуватися, лінивий, сонний», *legawy (pies)* «лягавий», *legawiec* «тс.», каш. [legawi] «лінивий», як і ч. *lehavý (pes)* «собака, який охоче лягає», *lehavé obilí* «полеглий хліб», є прикметниковим похідним від дієслова псл. **légati* «лягати»; вживання прикметника щодо собак, можливо, є семантичною калькою фр. *chien couchant* букв. «лежачий собака» (назва стосується мисливських собак, яких привчають лягати, коли вони помічають дичину); зміна *-e > -я-* в російському слові пояснюється впливом форми *лягу* (Преобр. I 442), на українському ґрунті вона підтримується парадигмами теперішнього і майбутнього часу (*лягає, ляже*).— Фасмер II 473; Горяев 198; Sławski IV 113—114; Brückner 293; Верп. I 706—707.— Див. ще лягті́.

[лягомі́нець] «витівник» Пі;— не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни форми [лагомі́нець] «ласун» (з проміжним відтінком значення «розпещений ласун»).— Див. ще *легу́міни*.

лягті́, ляга́ти, ліг (мин. ч.), [лічі́ Ж, лягчі́] «лягати», [лягові́тися] «лягати», [лязв́кати] «тс.» (дит.) Ж, [ля́га] «ледар» Л, [ляга́вина] «пологий берег річки» Ч, [ля́гі] «час, коли лягають спати», [ляг Л, лягм Л, ля́гмо, ля́гови, ля́гома, ля́гоми Ж] «тс.», [ля́гвака] «час висиджування яєць» Ж, [ля́гівні́ця] «спальня Ж; ліжко, постіль Пі», [ля́говні́ця] «тс.» Пі, лі́гма (присл.) «лежачи», [ля́гма́] «тс.» Ж, [ля́гом] (у сполученні [л. під'їжджати] «під'їжджати боком човна») Дз, *влягті́ся*, [влячі́ся, влячі́йся] «улягтися, заспокоїтися», [вля́ги] «час,

коли лягають спати» Л, *віляети, віляються, вилягальність* (с.-г.), *відлягати*, [долягати] «дуже давити, боліти» Ж, [злегтися] «злежатися», [злечі, злечіцї] «померти; загинути; захворіти» МСБГ, [злягати] «вступати в любовні зв'язки», *злягати* «лягти; занедужати; [розродитися]», [злягачі, злячї Ж] «злягати», [зляганий] «який злігся» (про сніг), [злягати] «захворіти» Я, [злячї], [злячїся] «злягати в норі, поселитися», *злягання* «скупчення; розміщення; [загада]», [зальогі] «загада», [завлягі] «час, коли лягають спати», *налягати, наполягати, облягати, облягати, облягати, облягати* «облягати», [облягати] «час, коли лягають спати», [облягати] (присл.) «коли лягають спати», [облягати] «тс.», *підлягати* «бути залежним, підпорядкованим; потрапляти під дію, вплив чого-небудь», *полягати, полягати* «полягати», [облячї] «полягати» Нед, [побляг] «тиск; вантаж» Нед, [поляжка] «виляглий хліб» ЛЧерк, *полєглий, повилягати, позлягати, позлягати, поналєгати, прилягати, прилягання* (вид граматичного зв'язку), *прилягачий, [розляглий]* Нед, [улягати] «налягати Пі; мчатися (про коней; собак, вовків)», [улягати] «лягати; стихати, припинятися; [погодитися Пі]», [улягати] «пізній час, коли люди лягають спати» Мо, [улягова, улягома] «тс.», [уляговина] «улоговина», [уляглий] «податливий» Нед;— р. [лягати] «лягати», *лєчь (лягу, ляжєшь)* «лягати», [лєчї, лєчї, лєгтї] «тс.», бр. *лєгачь, лєгачь, (лягу, ляжаш), [лєгцї]*, др. *лєгати, лєгати, лєчи, лягу*, п. *legac* «лягати; лежати, спати», *lec (leęę, leżesz)* «лягати», ч. *lehati (lehám)* «лягати», *lehati (leháam)* «лежати», *leci (l'ahu, ležeš, léžeš)* «лягати», сл. *l'ihat'* «лягати спати; падати; спати», вл. *lehač* «лягати», *lehač so* «спиратися на щось», нл. *legaš* «(часто) лежати», *legaš se* «часто лягати», полаб. *lağně* «ляже», болг. *лягам, лєгна* «лягати; прилягати (про одяг)», [лєгам] «класти», м. *легам* «лягати», схв. *лијєгати (лијєжем), лєгати* «лягати, лягати спати, ложити», *лєхи (лєжєм)* «лягати», сл. *legati (légam)* «лягати», *leči (ležem)* «лягати», стсл. *л'єгати, л'єжж* «лягати; лежати», *лєш-*

ти, лєгж «лягати»;— псл. **legti (leęę)*, ітератив *leęati (leęaęę, ležęę)* і далі *ležati (*ležęę)*; праслов'янською інновацією є поява носового інфікса (**le-n-g-*) в парадигмах теперішнього і майбутнього часу (пор. стсл. *лєгж*, рос. *лягу*), паралельного до форм псл. *seęę* «сяду» від *seęti* «сісти»; в українській мові рефлекс інфіксації перенесено і в форму інфінітива.— Фасмер II 490, 549; Преобр. I 449—450; Горяев 184; Sławski IV 92—93, 110—111; Brückner 292; Machek ESJČ 329; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 204; Schuster-Šewc 820—821; БЕР III 587—588; Bezlaј ESSJ II 131; ЭССЯ 14, 99—100; Bern. I 706—707, 708; Mikl. EW 162—163; Meillet Études 21—22; Trautmann 158.— Див. ще *лєжати*.

[ляд¹] (бот.) «горошок, *Vicia L.* Мак; горошок посівний, вика, *Vicia sativa L.* Мак; горошок шорсткий, *Vicia hirsuta (L.) S. F. Gray.* О», [лїдбк] «горошок шорсткий» О, [лядик ВеНЗн, лядїк Вел] «тс.», [лядник] «горошок Г; вид рослини Ж; чина чорна, *Lathyrus niger (L.) Bernh.* Мак; чаполоч, *Hierochloë K.* Вр. Мак»;— р. [лядник] «чаполоч», бр. [ляда] «горошок», [лядо] «тс.», др. *лядина* «бур'ян, зілля», п. [leńdzion, leńdziach, leńdziak] «чина», [leđzie, leđziaj] «дикий чорний горошок у збіжжї; горошок, що цвіте блакитно», [leńdzian] «вика», ст. *leđziniec* «чина», ч. [lidenec] «вид гороху», *ledenec* «тетрагонолобус, *Tetragonolobus Scop.*; (ст. і діал.) лядвенець рогатий, *Lotus corniculatus L.*», [ladipnes] «чорний горох, що цвіте червоно», ст. *lednik* «вика», сл. *l'adnik, l'adnica, l'edniček* «тс.», *l'adniček* «еспарцет», *l'adenec* «лядвенець», [l'ednik] «тетрагонолобус», болг. [лєдиняк] «пшінка весняна, *Ficaria verna Huds.* (*Ranunculus ficaria L.*)», [лєдняк, лєдник], схв. [лєдињак] «тс.», [лєдинчица] «стокротки багаторічні, *Bellis perennis L.*», [лєдинско цєтичє] «тс.», сл. [l'ednik] «горошок», [lednik] «тс.», *leđnišica* «стокротки багаторічні», стсл. *л'єдника* «бур'ян, зілля»;— псл. *leđę, leđęnik* «бур'ян», пов'язані з *leđo* «необроблена земля»; назви зумовлені тим, що рослини зустрічаються на пустищах або

в погано оброблених посівах культурних рослин.— Преобр. I 496—497; Анненков 167; Sławski IV 201—202; Brückner 297; Machek ESJС 324; Jm. rostl. 20, 122, 126; БЕР III 343, 345, 346; Bezłaj ESSJ II 131; Вєрп. I 706.— Див. ще **ляда**².— Пор. **лядвенець**.

ляд² (розм.) (у виразі *на який ляд* «для чого, навіщо»);— очевидно, запозичення з російської мови; р. [ляд] «злий дух, біс, нечистий», у виразах [к ляду] «до біса», [какого ляда] «навіщо» та ін., [ляда́] «нечистий дух, чорт» не зовсім ясне; з'являлося з [ледбчий] «поганий, негідний», п. ladacy «чорт» (Фасмер II 549; Вєрп. I 698); можна припустити також зв'язок із словом [ляда] «поляна в лісі, сінокісний острівець на болоті; земельна ділянка», тоді **ляд** — первісно «дух, що живе у болотистій місцевості».— Преобр. I 443—444.

ляда¹ «рухома покривка, дверцята; відкрита полиця або віконниця в крамниці, що використовується як прилавок; частина ткацького верстата; [вікно в крамницю, льодник, яке закривається опускною ставнею; спуск у погребі Бі; міра сипких тіл, ящик на 40 кг зерна МСБГ]», [лядва] «ляда в погребі» Л, [ляди] «віконниця, що закривають вікно знадвору» Ва, [лядо] «кришка, дверцята погребу; верхня частина стола; дверцята, що закривають вхід на горнище хати чи сарая; бердо» Л, [лядо́к] «бердо» Ник;— р. **ляда** «відкидні дверцята, що закривають вхід у погріб, на горище; відкидний прилавок; дерев'яні дверцята, які закривають вхід у шахту; рама в погребі, на яку навішуються двері; частина ткацького верстата», [ляды] «віконниця», бр. [ляда] «приспособлення для підіймання колод; частина ткацького верстата; пристосування для різання соломи на січку», п. lada «скриня; прилавок; [магазин; частина ткацького верстата; прилад для підіймання тягарів]», ч. [lada] «скриня» (з слц.), слц. lada «скриня; [труна]», полаб. lodo «скриня, скринька; труна; чорнильниця», схв. **лядица** «шухляда», слн. [lada] «скриня»;— запозичено з німецької мови (можливо, через посе-

редництво польської); н. Láde «скриня, шухляда; [частина ткацького верстата; пристосування для підіймання тягарів; труна]» (свн. снн. lade «скриня; балка», двн. *hlada) пов'язане з laden «вантажити; заряджати», звідки також укр. [ладувати] «тс.».— Шелудько 38; Трубачев Рем. термиол. 136; SW II 673; Sławski IV 20—21; Brückner 289; Вєрп. I 682; Kluge—Mitzka 418.— Див. ще **клясти**, **ладувати**.— Пор. **ляда**².

[ляда²] «грядка в низовинній місцевості Л; місце в лісі, оброблене під посів Бі; сінокісний острівець на болоті Ч; поляна в лісі; земельна ділянка тж», [лядо] «висока місцевість у лісі, поросла будівельною сосною; занедбана, поросла травою і чагарником місцевість Л; острівець на болоті, сухий сінокіс Ч; поляна в лісі; підвищення, поросле кущами; городи поблизу болота; земельна ділянка на місці викорчуваного лісу; земельна ділянка тж», [лядина] «сосна, що росте на ляді; тверда частина серцевини сосни чи ялини Ник», [лядовате дерево] «тверда частина серцевини сосни чи ялини» Ник, [лядова сосна] «смолиста сосна» Ник;— р. [ляда́] «поле, поросле молодим лісом; цілина, поле на місці викорчуваного лісу; розчищене під грядки або сінокіс місце в лісі; міра землі; місце, незручне для обробітку; сире місце серед посівів; ліс; лісова вирубка; сухе місце серед болота; болото; низький берег», бр. **ляда́** «ділянка, на якій вирубано ліс; розчищене під посів або під сіножать місце в лісі», др. **лядина** «пустинце, бур'яни, густі кущі», п. [lada] «новина; викорчуване місце» (очевидно, з бр.), [lędzina] «стерня», [ladzina] «тс.», ч. lado (частіше мн. lada) «необроблювана земля», слц. lado (у сполученні ležat' ladom), вл. lado, (мн.) lada, нл. lēdo, (мн.) lēda «тс.», полаб. l'odü «орна земля, поле», болг. [леда, ледина] «новина, гірський луг», м. **ледина** «пуста, необроблена земля», схв. **ледина**, **ледина** «поле, яке тривалий час не оброблялось», слн. ledina «необроблені поля»;— псл. *lędo «необроблена земля»;— споріднене з прус. līndan «долина» (зн. в.), шв. [linda] < *lēndhiā- «пар», дірл. land «відкритий про-

стір, відкрите місце», скімп. lapp «пусте місце, відкрита місцевість», брет. lapp «дика, необроблювана рівнина», гот. land «земля, поле, країна», нвн. Land «країна; земля, ґрунт; суша; сільська місцевість»; іє. *lendho-; сумнівний зв'язок з дісл. lundr «рай» (Bern. I 705; Liden PBrV 15, 521—522); непереконлива гіпотеза (Sachmatov AfSiPh 33, 90—91) про кельтське походження псл. *leđo; існує припущення про доіндоєвропейське походження іє. *lendho- «пустище, степ» (Rudnicki BPTJ 15, 135; Oštir Beiträge 52).— Фасмер—Трубачев II 549; Толстой Сл. геогр. терм. 16—17, 134—143; Преобр. I 496—497; Горяев 198; Sławski IV 199—201; Machek ESJČ 317; Holub—Lyer 278; Holub—Kop. 198; Schuster-Sewc 798; БЕР III 345—346; Skok II 284; Bezlaј ESSJ II 130; Trautmann 157; Kluge—Mitzka 420—421; Pokornу 675; Мельничук Етимология 1984, 144; Stang 33.— Пор. ландшафт.

ля́да³ «будь-, -небудь; (займ.) будь-який, кожний»;— запозичення з польської мови; п. lada < le-da «тс.» має спільне походження з укр. [лэ́да] «тс.».— Sławski IV 21—22; Brückner 289.— Див. ще лё́да.

[ля́да⁴] «ледар», [ля́дина] «погань» Пі;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. [ля́д] «біс; ледар; біда, нещастя; хвороба; щось погане, старе, непотрібне», [ля́да́] «нечистий дух, чорт, заразна хвороба, ледар», [ля́дина] «хвороба; хвороблива людина; ледар», [ля́давы́й] «хворобливий», [ля́да́ть] «хворіти», [ля́де́ть] «слабнути, хиріти, хворіти», болг. [лэ́да́в] «хворобливий», [ла́да́в, ла́ди́в] «тс.».— Пор. ля́д², ля́дащій.

[ля́дац] (згруб.) «ледащо» МСБГ, [ля́дацкі́й] «ледачий» МСБГ;— очевидно, результат скорочення запозиченого з польської мови *ля́дацо; п. lada-co відповідає укр. ледáщо.— Sławski IV 22—23; Brückner 289.— Див. ще лё́дач.

[ля́дащій] «лінивий, поганий, нікчемний»;— р. [ля́дащій] «тс.»; хворобливий; розпусний» (з укр.), бр. ля́дащчы «старий; кволий, хворобливий; поношений; [нікчемний, поганий, лихий]»

(з укр.), п. ladašczy «розпусний, свавільний; який-небудь, нічого не вартий» (з укр.);— складне утворення з неозначеної частки [ля́да] «будь-який, який-небудь», синонімічної [лэ́да] «тс.», і рефлекса займенникового елемента -щій, який міг виникнути як форма чол. р. до ледáщо внаслідок сприймання його як форми прикметника середнього роду (пор. п. ladyl «який-небудь», вторинне у відношенні до частки lada «тс.», що сприймалась як форма ж. р. прикметника, див. Sławski IV 21—22); укр. [ля́дащій] могло з'явитися також у результаті заміни в [ледáщій] «тс.» першого компонента синонімічним [ля́да]; думка про запозичення р. [ля́дащій] з польської мови (Bern. I 698) помилкова.— Фасмер II 474; Преобр. I 443—444; Sławski IV 23; SW II 674; Mikl. EW 162.— Див. ще лё́да, лё́дач, ля́да³.

ля́двенець (бот.) «Lotus L.», [ледвенець, леденець] «лядвенець рогатий, Lotus corniculatus L.» Мак, [ля́двэ́ць] «вика, горошок посівний, Vicia sativa L.» Ж;—р. ля́двенець «лядвенець», п. leđzwian «чина, Lathyrus L.», [leđziniec, leđziwiec] «тс.», leđzwieć «горошок, Vicia L.», вл. leđzbyene «лядвенець»;— очевидно, як і [ля́д] «горошок», [ля́днік] «тс.»; чина чорна; чаполоч», пов'язане з [ля́до], псл. leđo «необроблена земля, цілина», оскільки лядвенець росте на необроблених, запущених землях, перелогах, луках; через наявність в основі -в- назва рослини зіставлялася з р. ля́двєя «стегно», ч. ledvina «нирка», слн. ledvice «нирки» і пояснювалася подібністю продовгуватих бобів лядвєню до нирок (Меркулова 88; Фасмер II 549—550; Brückner 297; Bern. I 705); більш переконливе припущення про вторинне зближення назви рослини з назвою нирки за звуковою подібністю.— Преобр. I 496—497; Sławski IV 201—202; Bezlaј ESSJ II 131.— Див. ще ля́да².— Пор. ля́д¹.

[ля́дер] «верх кожуха», [лі́дирок] «шкіряне пальто» МСБГ;— п. lader (заст.) «шкіра», ladra (заст.) «тс.», ladry (мн.) «шкіряний панцир на коня», lадrować «обшивати шкірою», ч. et. lądry «шкіряний панцир на коня»;— через

посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. *Léder* «шкіра», свн. *lêder*, двн. *lêdar* споріднені з днн. *lêthar*, гол. *le(d)er*, дфриз. *lêther*, дангл. *lêder*, англ. *leather*, дісл. *lêðr*, шв. *läder*, дат. *loeder* «тс.»; далі зіставляється з дірл. *lethar*, кімр. *lledr*, брет. *lezh* «тс.».— Шелудько 38; *Sławski* IV 24; *Brückner* 289; *Karłowicz* SWO 333; *Machek* ESJČS 255; *Kluge—Mitzka* 430; *Klein* 875.

лядова́ти, *ляду́нка* — див. **ладува́ти**.

[ля́дський] «ляський, польський», **[ля́цкий Ж, ля́цкий]** «тс.», **[лядо́вник]** «полонізований українець» Ж, **[Ля́дчина]** «Польща» Пі, **[Ля́ччина]** «тс.» Ж, **[ля́дува́ти]** «бути ополяченим»;— р. **[ля́цкий]**, ст. *лядьскыи* «польський», *лядьская земля* «Польща», *полядитися* «ополячитися»;— п. ст. *[ladzki]* «католицький»;— пов'язане з псл. **lêdēniþ*, етнічною назвою, що лежить в основі п. ст. **lêch* < **lêdchъ*, п. *lach* «поляк», звідки укр. *лях*.— *Фасмер* II 553; *Преобр.* I 499; *Горяев* 199; *Потебня* РФВ I 257; *Sławski* IV 18; *Rudnicki* Prasl. II 248—250; *Brückner* 789; *Bern.* I 705.— Див. ще **лях**.

[ля́жка¹] «стегно» ВеНЗн, **[ля́шка]** «тс.» Л;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *ля́жка*, **[ля́шка]** є зменш. формою від **[ля́га]** «тс.» (звідки р. *ляга́ть* «бити ногою; [гойдатися]»), яке зводиться до псл. **lêg-*, можливо, спорідненого з лит. *linguoti* «гойдати», *lingė* «жердина, до якої підвішують коліску», лтс. *linguot*, *lingat* «гойдати(ся)», *leingat* «хитатися», дінд. *langhati* «підскакує».— *Фасмер* II 548.

ля́жка² — див. **ля́шка¹**.

лязк (рідк.) «звук від удару по металу», **ля́зкіт** «тс.»;— р. *лязг*, *ля́згати*;— звуконаслідувальне утворення, паралельне до *ляск*, пор. **[визк]** і **виск**, *луза́* і *луска́*; р. *лязг* зіставляється як звуконаслідувальне утворення з **[лезга́]** «базікало», яке пов'язується з **[лазготать]** «тріщати, стрекотати, базікати безупинно», лит. *lazgù*, *lazgėti* «тс.».— *Фасмер* II 476, 550; *ЭССЯ* 14, 153—155; *Віга* RR I 455, 458.— Пор. **лясь**.

лязу́рівий, **лязи́рківаний**, **лязу́рик**, **лязу́рок** — див. **лазу́р**.

ляк¹ «страх», **ля́каний**, **ля́кливий**, **[ля́кучий]** «лякливий», **[ля́кливий]** «тс.» Ж, **ля́чний** «страшний; викликаний переляком; [боязливий МСБГ]», **ля́чно** «страшно», **[ля́шно]** «тс.», **ля́кати**, **ля́кати́ся**, **[вля́кати́ся]**, **ві́лякати** «злякати, вигнати», **[ві́лякати́ся]** «довго боятися» Я, **[зляк]** «переляк» Я, **зля́кати**, **зля́кати́ся**, **[злякну́ти]** «злякати», **[зля́ку]**, **зля́кувати**, **[зая́кати́ся]** «злякатися», **[наля́канець]** «наляканий» Ж, **наля́каний**, **наля́кати**, **наля́кати́ся**, **[наля́кувати]**, **переля́к**, **переля́каний**, **переля́кати́ся**, **[поля́ка]** «загальний переляк, паніка», **поля́кати**, **поля́кати́ся** «перелякати́ся» (про багатьох), **позаля́кувати**, **[поналя́кувати]** «налякати» (багатьох), **[пополя́кати]** «дуже налякати», **[уля́кати́ся]**, **уля́кати́ся**, **[уля́кати́ся]** «злякатися»;— р. **[ляк, ля́кати]**, бр. **[ляк, ле́каць]**, п. *lęk*, *lękać*, ч. *lek*, *lekati*, слц. *l'ak*, *l'akat'*, нл. *lěkaś*, схв. *лѣцати се* «бути хворим, ледве рухатися від виснаження», *лѣцати се* «тремтіти від страху, болю; уникати, ухилятися», ст. *lécati* «боятися, відчувати страх», слн. *[lékniti se]* «злякатися», *[lécati]* «вигнати, гнути»; ставити пастки; тривожитися, *[lécati se]* «тремтіти, боятися», стсл. **ла́цати** «ставити пастки, ловити»;— псл. *lęкъ* «страх», похідне від *lękati* / *lęcati* «згинати, кривити; напинати, натягати; ставити пастки (за допомогою напинання)»; значення «викликати страх» могло виникнути на основі значення «згинати», можливо, спочатку у зворотного дієслова *lękati se* «згинатися» > «згинатися від страху» (пор. щодо семантики лит. *būgti* «тривожитися, лякатися», що зводиться до іє. **bheug-*, **bheugh-* «згинати, гнути»); пов'язане з р. **[ля́ка]** «собака з ввігнутих хребтом», **[ля́кий]** «кривий, горбатий, зігнутий», укр. **[ля́к]** «обвід, основа корзини», **лук** «зброя, дуга», **лі́ка**;— споріднене з лит. *lenkiù*, *leŋkti* «гнути; уникати», лтс. *liekt* «згинати; онанувати», дісл. *lengia* «ремінь», алб. *lëngòr* «гнучкий»; іє. **lenk-* «гнути»; недостатньо обгрунтована думка (*Machek* ESJČ 325) про зв'язок з нім. *schrecken* «лякати», спорідненим із *страх*.— *Фасмер* II 550—551; *Булаховський* Нариси 78; *Преобр.* I 497—498;

Горяев 199; Sławski IV 206—208; Brückner 297; Holub—Lyer 288; Holub—Kop. 201—202; Schuster-Sewc 823—824; Bezlaј ESSJ II 129, 132; Bern. I 707—708; Trautmann 159—160; Fraenkel 356—357; Pokornу 676—677.— Пор. лук¹, лўка, лўчїти¹, ляц.

[ляк²] (бот.) «лакфіоль звичайна, *Cheiranthus cheiri* L.» Мак, [ляк золотий] «тс.» Ж, Мак;— п. ч. вл. lak;— запозичення з німецької мови; н. Lask «тс.» має ідентичне походження з Lask «лак, розчин, яким покривають поверхню»; укр. ляк золотий є калькою н. Goldlack; наукова назва *лакфіоль* походить від н. Läckviöle.

[ляка́ч] (орн.) «бугай, *Botaurus stellaris* Дейн;— похідне утворення від *ляка́ти*; назва зумовлена характером крику цього нічного птаха.— Див. ще ляк¹.

лялечка (ент.) «одна із стадій розвитку комахи, личинка в коконі», [ляля] «личинка бджоли» Дейн, *лялькува́тися* «перетворитися в лялечку»;— п. [lalka] «личинка овода»;— похідне від *лялька* «іграшка»; утворене, очевидно, як калька р. *кўколка* «личинка в коконі», пов'язаного з *кўкла* «лялька» і утвореного, в свою чергу, як калька лат. *rūra* «личинка в коконі, лялька»; пор. аналогічні кальки схв. *лўткица* (*лўтка*) «личинка в коконі» (від *лўтка* «лялька»), лит. *lėlytė* «личинка в коконі» (від *lėlė* «лялька»), нім. *Puppe* «личинка в коконі; лялька»; латинська назва лялечки зумовлена подібністю нерухомої продовгуватої личинки в коконі до іграшки-ляльки.— Див. ще ляля¹.

ляля¹ (дит.) «дитина (звичайно мала); іграшка», *лялечка*, *лялька* «іграшка», *лялька́р* «той, хто виготовляє ляльки», *лялька́рство* «мистецтво театру ляльок», [ляля́ко] «зіниця», *ляльковік* «артист, який керує ляльками», *ляльковий*;— р. [ляля] «дитина, немовля; дитяча іграшка; об'яжніла, мльва людина; тиха, спокійна людина», [ляля́ка] «мала дитина, дитяча іграшка», бр. [ляля] (дит.) «немовля; іграшка», *лялька* «іграшка; забава, втіха; дитина; зіниця]», п. *lala* «дитяча іграшка; маріонетка; [(дит.) бог; незнайомий, чужий; важкий кий]», *lalka* «іграшка; зіниця]», [lalki] «ко-

ниці хліба на полі», ч. [l'al'a, l'al'ka] «лялька, чужа людина», [l'al'ička] «немовля», [lala] «недбайлива людина», слц. l'al'o «дурень, блазень», полаб. l'ol'ə (*l'al'a) «батько», болг. *лала* «блазень», [лало, лалко] (звертання молодшого брата до старшого), схв. [lala] (пестлива назва брата або старшого чоловіка в домі), *лала* (дит.) «батько», [лале] «дурень» (у звертанні);— псл. l'al'a, слово дитячої мови на позначення дитини, іграшки у формі людської фігурки, звідки в деяких мовах значення «зіниця» (в зіниці відбивається в зменшеному вигляді людина), а також деяких членів родини; звукозображувальне утворення, пов'язане з дитячим лепетанням, як і етимологічно відмінне *лєля*; пор. аналогічні за семантикою і за способом творення лат. *rūra* «лялька, дівчинка» (і *rūpula* «зіниця»), англ. *baby* «дитина; лялька у вигляді дитини», близькі семантично і фонетично лит. *lėlė* «лялька» (запозичення з слов'янських мов?) і *lėlytė* (*akiės lėlė*) «зіниця», курд. *lalu* «дядько», нім. [lale] «дурень, блазень», алб. *laleo, lalona* «батько, дід», а також в неіндоевропейських мовах морд. ерз. l'al'a, l'el'a «старший брат», ест. *leli* «дядько», груз. *lala* «вихователь»; східнослов'янське *ляля* розглядається без достатніх підстав як запозичення з польської мови (Richardt 73; Фасмер II 551; Bern. I 700; Bezlaј ESSJ II 141); поєднання в слов'янських мовах значень «дитина», «дитяча іграшка у формі людської постаті», «старший в родині (брат, батько, тітка, сестра та ін.)» пояснюється культом предків у стародавніх слов'ян, коли у домі тримали людські фігурки-ляльки, які мали символізувати померлих; пізніше, із забуттям культу предків, ці фігурки ставали дитячими іграшками (пор. такого ж походження слц. *bába, bábika* «лялька»).— Преобр. I 498; Горяев 199; Sławski IV 33—34; Brückner 290; Machek ESJČ 319; БЕР III 295; Bern. I 700; Fraenkel 354.— Пор. лєля.

[ляля²] (розм.) (присудкове слово на позначення базікання, пустої балаканини), [ляля́кати] «базікати»;— р. [ляля́кать] «базікати, лепетати» (про ди-

тину), [ляля́чить] «сказати», бр. [ляля-шы́ць] «базікати», п. ст. laika «видавати неартикульовані звуки, белькотати» (про дітей), слц. [l'alogat'] «видавати неясні, неартикульовані звуки» (про мову дітей або п'яних), схв. (заст.) лалати «говорити, балакати» (про дітей);— звуконаслідувальне утворення; відповідні слова можуть виникати в різних мовах паралельно на основі прийнятої фіксації сприймання дитячої мови; пор. лит. laluioti «белькотіти, наспівувати la-la-la», laleti «голосно говорити, галасувати, базікати», нім. lallen «незрозуміло говорити, белькотіти, базікати», дат. lalle «незрозуміло говорити, наспівувати при заколихуванні дитини», гр. λαλεῖν «белькотіти, щебетати», дінд. lalati «бавиться, жартує», lalalla (про незрозумілу мову, белькіт).— Фасмер II 453—454; Преобр. I 4, 432; Горяев 180; Sławski IV 34, 35; Machek ESJČ 319; БЕР III 296; ЭССЯ 14, 23; Oehl IF 57, 2—24; Рокотну 650.— Пор. лелé,² лолотіти, ля́ля¹.

ля́ма¹ «широкий ремінь для перетягування або переноски вантажів; пристрої, якими кріплять або відкривають що-небудь; довга важка служба; [дугоподібне дерев'яне знаряддя, яке охоплює груди і за допомогою якого тягнуть човен, рибальську сітку та ін.; сам процес перетягування Ж]», ля́мка «тс.», [ля́мцёвка] «лямка, якою тягнуть човен по річці» Л, [ля́мчик] «рибалка, що працює біля невода» Дз, [ля́мщик] «робітник на рибних промислах», [лемі́я] «група рибалок, які в лямах тягнуть невід» Мо, Дз, [ля́мувати] «тягнути за допомогою лямки», [заля́мистий] «западовий» Ж, [заля́мити] «захопити, запастися» Ж — р. ля́мка «лямка; [ремінь, віршовка, підв'язка, пегля; пересування суден проти течії за допомогою бурлаків; сумка, торба, заплічний мішок; спина]», [ля́ма] «заплічний мішок», бр. ля́мка «лямка», п. [lamma] «тс.»;— неясне; можливо, запозичене з російської мови, в якій не має певної етимології; припускається можливість запозичення з фінно-угорських мов (пор. фін. lämsä «петля, аркан, пові», саам. lamma «вуздечка, комі letś «петля»

з заміною -(б)ца > -ка (Kalima 158); виводиться також (Richhardt 74; КЭСРЯ 251; Верп. I 700) від п. lama «обшивка, кайма, край»; зіставлялося з кімр. Puffan «шнур», лит. лтс. lamata «пастка», айсор. лама «вуздечка» (Горяев 199).— Фасмер II 551; Преобр. I 498; Sławski IV 39—40.— Пор. ля́ма².

[ля́ма²] «золотий або срібний дріт (нитка); бляшка, галун, позумент» Ж, ля́мівка «вузька смужка тканини, хутра та ін., пришита до краю одягу як прикраса; [вузька смужка тканини, якою підшивають внизу одяг та рукава МСБГ]», ля́мувати «обшивати ля́мівкою», [заля́мувати] «окантувати», обля́мівка, [обля́мка] «обля́мівка», [обля́муватися] «окантуватися»;— р. [ля́мівка] «підшивка внизу спідниці», бр. [ля́мка] «кусок товстого сукна; обшивка», п. lama «тканина з металевими нитками, парча; золота або срібна бляшка; обрубка, обшивка, смуга по краю одягу», слц. lama «вид вовняної тканини», схв. lamma «пластинка, бляшка; обрубч»;— через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. lame «пластинка, бляшка, смуга срібла, золота, якими оздоблюють одяг» виводиться від лат. lamina, lamina, lamina «пластинка (золота, срібна), бляшка», можливо, пов'язаних з latus «широкий»; п. lama виводиться також від ч. lem «ля́мівка, обрубка, обшивка одягу» (слц. lem «тс.») (Brückner 290; Machek ESJČS 263), яке пов'язувалося з lomiti (Zubatý St. a čl. I 2, 103) або зводилось до двн. ltm «обшивка, кайма, край» (Преобр. I 498; Hołub—Kop. 202), а також пов'язувалося з гр. λάμα «тс.» неясного походження (Machek там же).— Шелудько 38; Sławski IV 35—36, 40; Koraliński 554; St. wyr. obcych 417; SW II 679; Hołub—Lyer 285; Vern. I 700.— Пор. ля́ма¹.

ля́ме́нт — див. ле́мент.

[ля́мець] «повсть», [ля́мци] «валянки» Па, [ля́мцёвка] «чоловіча шапка» Л, [ля́мцеві чоботи] «валянки», [ля́мцюва́ть] «оббивати повстю» Л, [ля́мчи́ця] «збиватися» (про волосся), [ля́мчи́ца] «тс.; сплутуватися, скручуватися» Л;— р. [ля́мац] «повсть», [ля́мец] «пов-

стяна прокладка під хомутом; важкий обов'язок, ярмо», бр. *лямец* «підхомутник; повсть», п. [lamies] «повстяна або шкіряна прокладка під хомутом»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *ляма*¹, *лямка* (Преобр. I 498); виводиться також (Richhardt 73; Фасмер II 551) від п. lemies «комір сорочки», джерелом якого вважаються ч. limes (ст. lémec) «комір; обшивка, лямівка», слц. [lémec, limes] «тс.». демінутиви від ч. слц. lem «облямівка, край, обшивка тканини, одягу», що не має певної етимології; п. [lamies] розглядалося як запозичення з литовської мови (Karłowicz SGP III 7).— Sławski IV 39, 145; SW II 680.— Пор. *ляма*¹.².

[ля́мус] «мурована комора, глиняний будинок» Ж;— п. lamus «склад старих речей; комора; мурований будинок для зберігання цінних речей», ст. lemus «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. [Lamus, lehms] «вогнетривкий склад, збудований з глини» походить від сн. lēm-hūs «глиняний будинок», яке складається з основ іменників свн. lēm (двн. leimo, нвн. lehm) «глина», спорідненого з дангл. lām, англ. loam, дісл. leig, прус. lauso «тс.», лат. līmus «слиз, бруд, мул», і свн. hūs (нвн. Haus) «будинок», спорідненого з англ. house, гот. -hus «тс.» (< герм. *hūsa, *hūza, звідки псл. *хузъ, хуѣ, укр. хі́жа).— Шелудько 38; Sławski IV 43—44; Kopaliński 555; Sł. wyr. obcych 418; Brückner 290; Karłowicz SWO 335; SW II 681—682; Bern. I 689; Klein 899—900; Kluge—Mitzka 294, 431.— Див. ще *хіжа*.

[ляндáра] «велика карета» Ж;— р. ландáра «ландо, коляска», п. landara «важка карета; великий незграбний екіпаж», ч. landau(er) «вид екіпажа», слц. landauer, схв. lándauer «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Lándauer «вид екіпажа» (з давнішого Lándauer Wagen «тс.») походить від назви міста в Баварії Landau, де ще на початку XVIII ст. вироблялися екіпажі цього типу.— Шелудько 38; Фасмер II 456; Преобр. I 432; Sławski IV 45; Brückner 290; Kluge—Mitzka 421.

[ля́нка] «сорочка з тонкого полотна Ж; піджак, жакет; плащ МСБГ; фуфайка, сорочка з білого полотна (заст.); старий, поношений одяг; одяг фабричного виробу; (перен. знев. рідк.) пан МСБГ», [лénка] «тс.» МСБГ, [лínкя] «тонкий, проношений одяг» МСБГ, [ля́ночка] «блуза» МСБГ;— бр. [ляні́ка] «високосортне льняне полотно; льняна пряжа; тонке льняне полотно», [ляні́ца, лєні́ця] «тс.» ЛексПол, п. ст. lanka «одяг з льняного полотна», ч. lenka «тонка льняна пряжа», схв. [lānka] «льон, в'язка льону», ст. lanika «льняне полотно»;— похідне утворення від *ляний*, [ля́ний] (< *льпльзь), пов'язаного з *льон*; для п. lanka як джерело помилково припускалося слат. lancus «сукно, одяг з вовни» (Brückner 290), що зводиться до лат. lana «вовна», спорідненого з псл. *v^lna, укр. вóвна.— Sławski IV 47.— Див. ще *льон*¹.

[ля́нніця] (бот.) «рижій посівний, *Samoliza sativa* Crantz.» Мак;— р. [рбі́жий лен], п. lnianka, lnicznik, ч. lnice, lníčka, слц. l'apíčnik, схв. *láнак, л'а́нак, л'а́йк*, [ланова травина, подланак, подланик] «тс.»;— пов'язане з *льон*; назва зумовлена тим, що рижій часто зустрічається як бур'ян у посівах льону; може бути частковою калькою родової наукової назви samoliza, складного утворення з основ гр. χαμαι- «низький» (< «на землі») і λίχον «льон»; термін пояснюється тим, що рижій заглушає льон, робить його низьким (Нейштадт 292), або тим, що він росте з-під льону (Симонович 91).— Анненков 79; Machek Jm. rostl. 69.— Див. ще *льон*¹.

[ляночо́к] (у словосполученні [горошок л.]) (бот.) «горошок мишачий, *Vicia cracca* L.» Ж, Мак;— неясне; можливо, результат видозміни демінутивної форми типу *ля́дничок від [ля́д, ля́днік] «горошок»; пор. [горошок ледий] «тс.».— Пор. *ля́д*¹.

ляп (виг.) «хлоп, хлюп, шльоп», *ляпати* «падати; ударяти, плескаючи; говорити недоречно, нерозумне», [ляпасова́ти] «бити по щоках, давати ляпаса» Пі, [ля́пкати] «хлопати, бити» Ж, [ля́пка́тися] «возитися з мокрою глиною або чимось подібним»; *ля́пнути, ля́пнутися*

(розм.) «упасти», [ляпону́ти] «сильно хлопнути, хлопнути; з шумом упасти», ляпотіти, [ляпа] «густо зварена страва з квашеної капусти, круп і картоплі Ме; плиткарка, базікало ВеЗа; пристосування для знищення мух у вигляді шматка шкіри, гуми на ручці Л», ляпави́ця «негода, сльота» СУМ, ЛЧерк, ляпавка «[тс. МСБГ]; хлопавка (для биття мух)», [ляпáк] «базікало» МСБГ, ляпанець «ляпас; [мн. ляпанці] вид взуття!», ляпані́на «невміло, неохайно виконана робота; [мокра погода Ме]», [ляпані́ця] «мокрый сніг» Ва, [ляпанка] «снігопад без вітру Л; дитяча гра (того, хто ховається, б'ють долонею по плечу, коли знайдуть) Л», ляпання, ляпас, [ляпéнікі] «великі вишиті квіти» Л, ляпка (розм.) «пляма; [базікання]», [ляпко́] «базікало» Па, ляпоті́ння, [ляпóтня́ва] «сльота, хлопання, хлопання» СУМ, Г, [ляпóн] «чоловік, який любить побалакати» Ва, [вля́патися] «закохатися» Ж, [вля́пати] «забризкати», вля́пувати «ляскаючи, бити по чому-небудь; обляпувати; розголошувати таємницю; [викачувати (про тісто) Я]», зля́пати «зробити неакуратно», [зля́патися] «забризкатися», заля́пати «захлопати, забризкати», поля́пати «похлопати», [поля́патися] «забризкатися», [поля́пас] «ляпас», розля́патися «розбазікатися»;— р. ляп, ляпáть «ударяти, хлопати; робити недбало, говорити не думаючи», бр. ляп, ляпа́ць «стукати; кидати що-небудь густе, липке; говорити що-небудь нетактовне, необдумане», п. [лар], [лара́с] «базікати», ч. [l'ápat] «говорити дурниці», слц. [l'aras] «хлопати» (про дощ), вл. лара́с «хлебтати, жадібно глитати», нл. лара́с «хлебтати, жерти, голосно їсти», болг. [ла́пам] «жадібно і похалливо ковтати», [лапа́вица] «дощ або сніг з вітром», [лапа́цам] «базікати», схв. ла́пати «монотонно стукати» (напр., про дощ), слн. lápati «базікати»;— псл. l'аръ (виг.) «ляп», l'arati «ляпати, хлопати; голосно їсти, пити, хлебтати, базікати», звуконаслідувальне утворення;— фонетично і семантично близьке лит. làpt (вигук на позначення падіння, важкого ступання, швидкого хапання), larénti, laróti, lar-

sėti «жадібно жерти» (про свиней), нім. láppen «лизати; глитати; хлебтати», гр. λάπτω «лизати, дудлити, хлебтати», вірм. lar'em «лизати», алб. l'ар «хлебтати, глитати», фр. laper «хлипати, хлебтати».— Фасмер II 552; Преобр. I 499; Sławski IV 49, 50—51; Machek ESJČ 320; Holub—Lyer 281; Holub—Kop. 199; Schuster-Sewc 802—803; БЕР III 309, 310, 312; Bezlaj ESSJ II 124; Берп. I 690.— Пор. лясь, льоп, хляп.

Ляпагу́з (вульг.) «базікало; людина, що не стримує язика» Ме;— експресивне складне утворення з основи дієслова ля́пати «базікати» та іменника гуза́ (гу́зно).— Див. ще гуза́, ляп.— Пор. свербігуз.

Ля́пи (бот.) «тернослива, Prunus insititia variet. Мак; круглі малі сливи (дрисливиці) ВеБ, ВеНЗн»;— очевидно, похідне утворення від дієслова ля́пати на позначення низькосортних спілих плодів сливи з нетривкою м'якоттю.— Див. ще ляп.

ля́піс «зотнокисле срібло, що застосовується в медицині як протимікробний і припікальний засіб»;— р. ля́пис, бр. ля́піс, п. ч. lapis, слц. слн. lápis, болг. ла́пис, схв. ла́пис, ла́пис «тс.»;— запозичення з латинської мови; лат. lapis infernalis «тс.; пекельний (адський) камінь» містить іменник lapis (род. в. lapidis) «камінь, дорогий камінь», пов'язаний з гр. λέπας «скеля», умбр. vareře «тс.», varepus «скелястий»; припускається можливість його походження з якоїсь неіндоєвропейської мови Середземномор'я.— СІС² 503; ССРЛЯ 6, 460; Kopaliński 556—557; Holub—Lyer 281; Holub—Kop. 199; БЕР III 313; Ernout—Meillet I 340—341; Walde—Hofm. I 761—762; Klein 865.

ля́псус «промах, упущення, груба помилка»;— р. бр. ля́псус, п. ч. слц. вл. larsus, болг. ла́псус, схв. ла́псус, слн. lársus;— запозичення з латинської мови; лат. larsus «сковзання, падіння; помилка, невірний крок» пов'язане з lābor «ковзаюся, падаю, помиляюся», можливо, спорідненим з норв. lara «мляво, слабо звисати», свн. erlaffen «слабшати», нвн. laff «слабкий», лтс. slābans

«тс.», псл. *slabъ*, укр. *слабий*.— СІС² 503; Sławski IV 50; Kopaliński 557; Holub—Lyer 281; БЕР III 313; Ernout—Meillet I 333—334; Walde—Hofm. I 379; Klein 855, 865.

[ля́рва] (лайл.) «шлюха; мерзотниця, негідниця Пі», [лє́рва] «проститутка» Ж, [я́рва] «тс.»;— р. [ля́рва] «тс.; виснажена тварина», бр. [ля́рва] «розпусна жінка; неохайна жінка», п. *lagwa* «(зоол.) личинка; маска; привид; [бридке обличчя; бридка, неохайна жінка]», ч. *lagva* «(зоол.) личинка; (вульг.) обличчя; (ст.) маска, машкара, маскарадний костюм», слц. *lagva* «(зоол.) личинка; маска», вл. *lagwa* «маска», нл. *lagba* «тс.», болг. м. *ла́рва* (зоол.) «личинка», схв. *ла́рва* «(зоол.) личинка; маска», слн. *lágfa* «маска», *lágva* «тс.»;— запозичене з латинської мови, можливо, через посередництво польської; лат. *lagva* «злий дух; привид, скелет; маска» пов'язується з *lag* «добрий дух, що охороняє», *lagēs* «боги, душі померлих, що охороняють домашнє вогнище», ст. *lāsēs* «духи», лат. *lascīvus* «похитливий, розпутний», псл. *laska*, *lasъ*, укр. *ласка*, *ласий*; термінологічне значення «личинка» в деяких слов'янських мовах походить від фр. *lagve*, нім. *Lágve* «тс.» (з первісного значення «маска», яка нібито маскує справжній вигляд комахи, термін запроваджено К. Ліннеєм).— Sławski IV 53; Kopaliński 558; Brückner 290; Machek ESJĀ 320; Holub—Lyer 281; Holub—Kop. 199; Schuster-Sewc 804; БЕР III 315; Kluge—Mitzka 424; Walde—Hofm. I 762—764, 766; Klein 865, 866.— Див. ще *ласий*¹, *ласка*.

ля́рд «топлене свиняче сало»;— р. бр. *лярд*;— запозичення з англійської мови; англ. *lard* через фр. ст. *lard* «тс.» походить від лат. *laridum*, *lardum* «сало», спорідненого з гр. *λαρυνός* «жирний»; дальші етимологічні зв'язки не певні.— ССРЛЯ 6, 460; Klein 865; Walde—Hofm. I 764—765; Frisk II 85—86.

ля́рм (заст.) «тривога, зойк, плач» Бі;— п. *lagum* (заст.) «сигнал тривоги; биття на сполох; галас, крик; гвалт, рятуйте!», ст. *lagma*, *lagmo* «тс.», ч. ст. *legmo* «тривога, заклик до зброї, галас,

крик», [l'ágmol] «крик, вереск», слц. [l'ágma, l'agmo, legmo] «тс.; тривога», болг. [ла́рма] «галас, шум», схв. *lāgma* «галас, крик; тривога», слн. *lāgma* «тс.»;— через посередництво польської і, можливо, німецької (пор. н. *Lāgm* «тривога, заклик до зброї, вереск, галас, крик», ст. *allegma*, *alagma*, *legma*, *lāgma*, *lāgm*, *legm* «тс.») та французької мов (фр. *alagme* «тривога») запозичено з італійської; іт. *all'agme* «до зброї» лежить також в основі укр. заст. *аля́рм* «тривога»; зникнення початкового ненаголошеного *a* могло відбутися на ґрунті польської мови незалежно від німецького впливу (пор. подібне явище в рум. *lāgmă*, уг. *lāgma* «тривога, галас»).— Sławski IV 51—52; Brückner 290; SW II 685; Machek ESJĀ 327; Kluge—Mitzka 12, 424.— Пор. *аля́рм*.

[ля́са¹] «очеретяна загорожа між двома кітцями; плетена загорожа, ліса Ва; щит з очеретин для спорудження кітців, гардів, тинів Дз; загорожа з очерету для ягнят Мо», [ля́ска] «сітка з лози, на якій мнуть над діркою виноград Дз, Мо, [одля́сок] «невеличка загорожа, яка затримує рибу» Дз;— р. [ля́са] «загорожа з очерету чи іншого матеріалу всередині двору; плетена загорожа в гирлі річки для затримання риби»;— запозичення з польської мови; п. *lasa* «плетінка з гілок, вживана для різних цілей; сітка, сито; плетені двері, ворота, решітка для сушіння фруктів, грибів» є закономірним відповідником укр. *ліса* «тин, пліт з лози; решітка для сушіння фруктів».— Sławski IV 56—59; Brückner 290.— Див. ще *ліса*.

[ля́са²] «ремінна або конопляна частина батога (без кнутовища)», [ля́сати] «хльоскати, бити прутом, стьобати бато́гом» Бі;— очевидно, результат контамінації або зворотного словотвору від форм [ля́ска] «паличка, батіг» і *ля́сати* «ударяти, видаючи специфічні звуки, лунко звучати».— Див. ще *ля́ска*, *лясь*.

ля́си «беззмістовні, пусті розмови; теревені», *ляси підпускати* «весело, жартівливо заговорювати з ким-небудь, сподіваючись відповіді; [лестити Пі]», *ляси*

точити «вести жартівливі пусті розмови»;— р. *лясы* «пусті розмови; [жарти, лестоці, запобігання]», *лясить* «теревенити; жартувати; розповідати, запобігати»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *ляскати* «базікати»; р. *ляскаць* «теревенити» традиційно розглядалося разом з *лясы* як результат видозміни форми *балясы* «теревені» (подібно до р. *Стрюк*) від *бастрюк*, *шлык* від *башлык*).— Пор. *баляс*, *лясь*.

ляска «ціпок, паличка, батіг Бі; жердина, якою вдаряють по воді, женучи рибу Ник; одна з планок борони Гриц; міра поля Sławski»;— бр. *ляска* «палка, прут», ч. [l'aska] «палка з ліщини»;— запозичення з польської мови; п. laska «кий, палка, ціпок; палка для вимірювання; міра довжини; [батіг; держак; палка з ліщини]» генетично тотожне укр. *ліска* «палка, ціпок».— Sławski IV 59—60, 60—61; Brückner 290—291.— Див. ще *ліска*^{1, 2}.— Пор. *ляса*¹.

лясточка «один із щаблів у полудрабку воза» Л;— р. *лясточка* «смуга землі, розчищена від лісу для орання», бр. *ляска* «щабель у драбині», *лєстка* «тс.»;— очевидно, пов'язане з *ляска* «ціпок, палка; міра землі» (див.).

лясь (виг.) «ляп, шльоп, хлоп, стук» (вживається як присудок із значенням «ляскати»), *ляскати* «ударяти, бити долонею, видаючи специфічні звуки; звучати лунко; базікати», *ляскотати* «ляскати» ВеБ, *ляскотіти*, *ляснути* «хльоснути; пропасти; загинути», *ляцати* «видавати різкі, пронизливі звуки; звучати різко, пронизливо», *лясавці* «гра, в якій один гравець, тримаючи руки під долонями другого, намагається їх вихопити і вдарити по руках супротивника» Г, Ж, *ляск* «ляскання, ляцання», *ляскавица* «дитяча гра» Л, *ляскавіца* «грім; вид дитячої гри» ЛПол, *ляскіт*, *ляскотіння*, *ляску́тка* «дерев'яне брязкальце на шві художини» Ник, *ляскотня́*, *ляскю́ха* «цокотуха», *лясота́* «хлопання батогом», *ляскій* «який лящить; голосний», *ляскотлівий*, *ляскучий* «тс.», *ляско́* «голосно» Ж, *вильяскувати* «плескаючи, ляскати, утворювати гучні звуки; голосно співати (про птахів)», *вільяск*, *відляск* «відзвук», *відлясок* «відголосок,

луна», *лящити* «звести наніведь» Я, *ля́ски* «вуки від удару, хлопання» Я, *наляскати* «нахлопати, надавати ляпасів; набазікати», *наляцати* «накричати», *обляскати* «обляпати», *переляскати* «перестати хлопати батогом», *підляскувати* «ляскати; ляскати в такт», *поляцати* «поляскати; (про звук) різко, пронизливо роздаватись якийсь час», *приляскувати* «ляскаючи, супроводжувати мелодію, ритм, дію», *розляскатися* «почати хлопати», *розляцатися* «розкритися різким голосом»;— р. *лясь* «хлоп, стук», *ляскаць*, *ляскаць* «хлопати, тріскати, ляскати батогом», *ляскаць* «хлопати крилами; голосно і без упину говорити», бр. *лясь* «брязь, хлоп», *ляскаць*, *ляскаць*, *ляскаць* «голосно сваритися, кричати», др. *ляска* «голосно чавкати», п. [leszcze] «лунати», ч. [l'ěškotat'] «стукати зубами», болг. [l'askam] «штовхати, лупцювати», слн. lěsk «лясь», leskati «ляскати, плескати», [l'ěsk] «кінець батого»;— псл. les-, l'as- (виг.), leskati, l'askati, звуконаслідувальні утворення, паралельні до loskati «ляскати», l'apati; пор. лтс. leska «ляскуха».— Фасмер II 486, 552, 553; Преобр. I 497; Sławski IV 174; БЕР III 316; Bezlaj ESSJ II 135; Mikl. EW 165; Mühl.-Endz. II 453; Bern. I 702.— Пор. *ло́скати*, *ляп*.

ля́тва «погань», *лятвою-ля́тва* «погане-препогане»;— неясне.

лях (іст.) «поляк; [пан Пі; міщанин О]», *ляхва́* (іст., зб.) «ляхи», *ляхівка* (іст.) «полька; вид вишитої прозви на сорочках», *ляховá* (зб.) Ж, *ляхота́* «лях» О, *ляхотник* О, *ляхю́та* Ж «тс.», *ляшеня́* «дитина поляків», *ляшёнко* Ж, *ляшинá* «Польща» Ж, *ляши́ско* «поляк» Ж, *ляши́ха* «полька», *ляшка* «тс.», *ляшня́* (зб.), *ляшóк* (іст., знев.) «поляк; молодий поляк», *ляшóта* (зб.), *ляшю́га* «лях» Ж, Пі, *ляський* «польський», *ляхівський*, *ляховітний* Ж, *ляський* Пі, *ляший* Ж «тс.», *ляшковатий* «ополячений», *ляшський* «ляський», *ляху́вати* «жити як поляки», *ляшити* «полонізувати» Ж, *недоля́шок* «ополячений українець», *недоля́шка* «ополячена» Пі, *переля́шок* «полонізований русин» Нед, *Підля́хіє* «ча-

стина Галичини» Пі, [Підляся], Підляшшя «тс.»;— р. бр. болг. заст. *лях*, др. *лях*, *ляси*, зн. в. мн. *ляхы*, п. *Lach*, ч. ст. *lech* «предок», схв. [lèh] «поляк», с.-псл. *лехъ*, *лѣхъ* «тс.»;— псл. [*lèxъ < *lèdхъ, зменш. форма на -х від *lèd-janipъ* / *lèd-ènipъ*, пов'язаного з *lèdo «необроблена земля»; первісним значенням *lèxъ було «житель рівнин, відкритих просторів, пустищ»; пор. синонімічний етнонім *поляк*, похідний від *пóле*; була також спроба пояснити *lech* із *Polech, зменшувальної форми до *Poljanipъ (Holub—Kop. 201); давнім запозиченням із східнослов'янських мов є лит. *lėpkas* «поляк».— Фасмер II 553; Преобр. I 499; Sławski IV 17—18; Rudnicki Prasz. II 251—253; Brückner 289; Holub—Lyer 284; Machek ESJĀ 325; БЕР III 592; Bern. I 705; Mikl. EW 164.— Див. ще *лѣда*².— Пор. *лядський*.

[ляха́] «грядка», [ляшка́] «тс.», [ляшійльник] «чоловік, який робить знаки на полі, щоб не було огріхів», [ляшійти] «розбивати город на грядки; робити знаки на полі, щоб не було огріхів», ст. *ліха* «утоптана земля для току» Mikl. EW;— р. [ля́ха] «вузька грядка; грядка, смуга», [ля́ха́] «грядка, міра землі; борозна; частина землі, яка засівається за один помах руки; межа падання зерна при сівбі; межа; колія», бр. [ля́ха́] «грядка, загін; межа падання зерна», [лі́ха́] «грядка», др. *лѣха*, *леха* «грядка, загін, межа», п. [lecha, lėcha, liecha, līcha, līfa] «загін, грядка; смуга, пропущена при оранці», ст. *lecha* «загін, грядка; ряд», ч. *līcha* «грядка, загін; [поле, розчищене від лісу; частина поля, яку можна засіяти за один помах руки]», ст. *lėcha* «грядка, загін», вл. нл. *lėcha* «тс.», болг. *лехá* «грядка, загін, міра площі», м. *леа* «грядка, загін», схв. *лијѣха* «грядка», слн. *lėha* «загін, грядка», стсл. *лѣхѣ* «загін, частина поля між борознами»;— псл. *lėxa* < *loisa «борозна між загонами; загін, грядка», потім «смуга поля між двома борознами (що засівається за один помах руки)»;— споріднене з лит. *lūsia, lūsė, lūsė, lūstė* «грядка», прус. *lyso* «тс.», двн. (Wagan-)leisa «слід (воза), колія», leist «слід; колодка (взуттева)», свн.

geleis «проторена дорога», гот. *laists* «слід», *lais* «я знаю» (тобто «напав на слід»), *laistjan* «переслідувати», дісл. *leist* «нога; коротка панчоха», лат. *lra* «борозна між загонами» (< *leisā); іе. *loisa «борозна»; укр. *ля-* замість очікуваного *лі-* неясне, можливо, зумовлене впливом [ля́да] «грядка, земельна ділянка».— Фасмер II 490; Преобр. I 491; Sławski IV 93—94; Brückner 292; Moszyński PZJP 74; Machek ESJĀ 332; Holub—Lyer 288; Holub—Kop. 206; Schuster-Šewc 821—822; БЕР III 378; Skok II 295—296; Bezlaĵ ESSJ II 131—132; Bern. I 708—709; Mikl. EW 167; Trautmann 163; Fraenkel 376; Kluge—Mitzka 435; Walde—Hofm. I 312—313; Pokorny 671.

[ляц] «обвід, основа корзини» Ж, [ля́ця] (мн. [ля́ци]) «кроква ВеУг; штахета паркана Лизанец»;— не зовсім ясне;— очевидно, пов'язане з р. [ля́чійть] «натягати», [наля́цать, наля́чійть] «натягати (лук, тенета)», др. *ляцати, лячу* «розставляти сіті, ловити сітями», ч. ст. і діал. *léceti* (liceti, licat) «ставити тенета, робити засідку, підстерігати», слц. [l'acat'] «ставити», вл. *lās* «ставити тенета», нл. *lės* «тс.», *lėsaś, lėcaś* «ставити тенета, робити засідку», слн. [lėca-ti] «гнути», стсл. *лѣцати* «ставити тенета, ловити», які походять від псл. *lėkati «гнути, згинати, кривити; напина́ти, натягати; ставити тенета», *lėkti «гнути, кривити; напинати», пов'язаних чергуванням голосних з *lǫkъ* «лук»; виводиться також (Лизанец 607) від уг. *léc* «планка».— Фасмер II 550—551, 553; Sławski IV 206—209; Machek ESJĀ 331; ESJĀS 267—268; Bezlaĵ ESSJ II 129; Bern. I 707; Schuster-Šewc 823—824; Mikl. EW 165.— Див. ще *ляк*¹.— Пор. *лук*¹, *лукá*, *лү́чійти*¹.

[ляші́вка], мн. [ляші́вки] (бот.) «жовті дрібні гриби» ВеЛ;— результат фонетичної видозміни деетимологізованої назви [лиші́вка] «гриб лисичка, *Cantharellus cibarius* L.», зближеної з *лях*.— Див. ще *лішка*².

[ляшка¹] (бот.) «конюшина, *Trifolium* L.» Мак, [ля́шка] «конюшина середня, *Trifolium medium* L.» Ж, [лѣшка] «конюшина лучна, *Trifolium pratense*

Л.» Ж, [лещок] «конюшина» Мак, [лешок червоний] «конюшина лучна» ОЛА 1981, [ляцок червоний, ляцок діловий, іляцок, ящик, яцок лучний] «тс.» ОЛА 1981;— не зовсім ясно; може бути пов'язане з *лягати*, *лежати*, оскільки конюшина середня низькоросла, або з *лях* «поляк» за походженням чи місцем поширення певного виду конюшини; пов'язується (Сабадош ОЛА 1981, 80—81) з др. *ляча* «сочевиця», *ляца* «тс.»; може бути також результатом видозміни назви [валашок] «конюшина», пов'язаної з [валашок] «кастрований баранчик» (за схожістю квітки конюшини з баранчиком) або з *валах* «кінь» (як *конюшина з кінь*).— Сабадош ОЛА 1981, 77—78.— Пор. *лєнча*.

*ля́шка*²— див. *пльшка*.

[ляшо́к] «назва масті вола»;— неясне.

[ляшток] «частина ткацького верстата (пруток, який вставляється в канавку навою)» Г, Ник;— запозичення з польської мови; п. [laszток, ladszток] «тс.» походить від нім. Ładstock «тс.», утвореного з основ іменників Lade «ляда» і Stock «палка».— Шелудько 38.— Див. ще *ляда*¹, *шток*¹.

ляшувати — див. *лішувати*.

*ляш*¹ (іхт.) «Abramis brama L.», [леш, лещ, ліщ, ляш] «тс.» Кол, [лещавка] «підлящ, Sulpinus blieca» Л, [лещик] «лящ» МСБГ, [лященя] «дрібний лящ» Дейн, [ляшівка] «підлящ» Л, [підлещик] «молодий лящ» Нед, *підлящ* «риба, подібна до ляща; молодий лящ», [підлящівка] «молодий лящ» Мо;— р. *лещ*, [лящ], бр. *лещи*, *лещи́к*, [ляши, подлещи́ўка], п. *leszcz*, слц. [lešt'], болг. [лещ], схв. [ljeskar, ljeskara];— псл. * [leščь/ljaščь] < *lešk-jь/lask-jь «лящ», похідне утворення від звуконаслідувальної основи *lešk-ati*, *lešč-ati* (*ljaščati); назва пояснюється тим, що під час нересту лящі вискакують у повітря і, падаючи, ударяють (ляскають) по воді; пор. інші назви цього виду риби: укр. [пліскованя, пліщ], п. [kleszcz], ч. [dlešec, dlešt'], ст. *dlešč*, слц. *pleskáč*, [pl'askáč, plieskač], нл. *klešč*, схв. *plosk*, *ploska*, *plošič*, слн. *ploščic*, які мають ту саму мотивацію і також походять від

звуконаслідувальних дієслів укр. *плескати*, слц. *plieskat'*, ч. *tleskati*, *dleskati*, п. *klaskać*; менш обгрунтоване припущення (Фасмер II 490—491) про зв'язок слов'янської назви з лтс. *leste* «річкова камбала», імовірно, пов'язаним з лтс. *lesns*, *lēsns*, *lėss* «плоский», лит. *lėkštas* «тс.»; зіставлялося також з *лоск* (Горяев 186), з гр. *λοξός* «косий» (по лівію) і лат. *luscus* «одноокий» (Горяев Доп. 2, 22), з лат. *albus* «білий», р. *лєбедь*, прус. *locutis* «лящ» (Loewenthal AfSIPh 37, 389).— Фасмер—Трубацев II 490—491; Leder 80—81; Преобр. I 450—451; Sławski IV 172—173; Machek ESJC 120—121; БЕР III 382; Коломиец Пройсх. назв. рыб 65—68; Усачева ОЛА 1975, 108—111; ЭССЯ 14, 142—145; Верп. I 703.— Пор. *ляш*².

*ляш*² «ляпас; [вид гри, плескач Л]», [злящити] «дати ляпаса, вдарити долонею по обличчю; вибити подушки» Ва;— р. [лящ] «ляпас»;— похідне утворення від *ляскати*; пор. аналогічні похідні від звуконаслідувальних дієслів [ляпанець] «ляпас» від *ляпати*, [плескач] «вид гри» від *плескати*.— Див. ще *лясь*.

[льго́та] «пільга» Ж;— р. *льгота*, бр. *ільгота*, [льгота], др. *льгота*, п. [lgi] «лагідний, несильний», [lzej] «легче», *uiga* «полегшення», ч. *lhota* «пільга», *lhůta*, слц. *lehota* «тс.», стсл. *льгота*;— псл. *lgota* «пільга, полегшення», похідне утворення від *lǫgь «легкий», що лежить в основі пізнішого суфіксального *lǫgькъ* «легкий».— Фасмер II 543; Преобр. I 442—443; Sławski IV 210—211, 395—396; Brückner 293—294; Machek ESJC 330; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 204.— Див. ще *лєгкий*.— Пор. *вільгота*, *пільга*.

[льну́ти] «прагнути; прилягати; горнутися, тулитися» Ж;— р. *льнуть* «липнути; тулитися; горнутися», бр. [ільну́ць] «горнутися», др. *прильпнути* «прилипнути, пристати», *прильнути* «тс.», п. *lgnąć* «прилипати, прилягати», ст. і діал. *lpać* «тс.», ч. *lnouti* «прилипати, горнутися», слц. *l'nút'* «тс.», схв. *приднути* «приліпитися, притулитися», стсл. *прильжти* «тс.»;— псл. *lǫnǫti < *lǫnǫti, пов'язане чергуванням голос-

них з *lěpiti* «ліпити»; необгрунтована спроба (Machek ESJC 337—338) виведення слова від кореня **lei-/li-* > *lь* в суфіксальним -п- і зіставлення з дінд. *līnāti, lāyate, lūyate* «притискується, прилягає». — Фасмер II 543; Преобр. I 455—456; Sławski IV 211; Brückner 297; Machek ESJCS 263; Holub—Lyer 285, 291; Holub—Кор. 209, 212; Верп. I 754—755; Mikl. EW 178. — Див. ще *лїпнути*.

льбзний «худий» До; — неясне.

льбкэй (заст.) «лакей»; — бр. *lě-kaj*, п. ч. слц. *lokaј*, схв. *lōkāj*, слн. ст. *lokāј*; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. *Lakái* «лакей, слуга» походить від фр. *laquais* «лакей», до якого зводиться й укр. *лакэй*. — Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 325—326; Brückner 301; Karłowicz SWO 346; SW II 761; Holub—Lyer 292; Holub—Кор. 209; Kluge—Mitzka 419. — Див. ще *лакэй*.

льбля «сорочка (звичайно дитяча)», [*льблька*] «тс.» Ж; — р. *лѣля* «хрещена мати; дитяча іграшка; дитяча сорочка», бр. [*лѣля*] «дитяча сорочка», п. [*lolol*] «сорочка»; — пел. [*l'olja*] «тітка, іграшка; сорочка», пов'язане з дитячим летанням і паралельне до форм *l'alja, lelja* з частково подібними значеннями; р. *лѣля* суміщає всі три значення, характерні для укр. *льбля, ляля, лѣля*. — Фасмер II 479. — Пор. *лѣля, ляля*.

льом — див. *ільм*.

льон¹ (бот.) «*Linum L.*», [*льон гірний*] (бот.) «льонолісник гірський, *Thesium montanum Ehrh.*» Мак, [*льон дикий*] «тс.», [*гірський льон*] «вид азбесту», [*зайців льон*] (бот.) «льонок звичайний, *Linaria vulgaris (L.) Mill.*», *зозулин льон* (вид моху), *новозеландський льон прядильний* «*Phormium tenax Torst.*», [*лен*] «льон прядильний» ВеБ, Ж, [*лен дикий*] (бот.) «льонок звичайний», [*лен польовий, зайців лен*] «тс.», [*лень*] «льон посівний» Мак, [*ленок*] «тс. (зм.)», льонок звичайний; льонолісник, *Thesium L.*» Мак, [*лєнище*] «ділянка землі, з якої зібрано врожай льону» МСБГ, [*лєннищи*] «тс.» МСБГ, [*леновище*] «льонище» Мак, [*лїннїшки*] «скатерті», [*лїннїця*] «льняна пряжа»

Ж, [*льніско*] «поле з-під льону» Ж, [*льніще*] «тс.» Ж, *льонár, льонárка* «жінка, яка вирощує льон; [льонозбиральна машина Л]», *льонárство, льонéць*, [*льбніско*] «місце, де ріс льон» МСБГ, *льбнїще*, [*льоновáті*] «льонові» Ж, *льоновїще* «льонище», *льнбві*, [*ільняний*] «льняний», [*ільчáстий, ильчáстий*] Ж, *ильчáтий* Ж, *ленний, лінний*] «тс.», *лїяний*, [*лїяний*], *льняний, лвонáвий* «схожий на волокна льону», [*льонкóвий*] «льняний» Ж, [*льонний*], *льонóвий* «тс.», [*лївнувáті*] (заст., про попадю) «збирати подать (у т. ч. льон)», [*лївнувáті*] «тс.; насміхатися, знущатися Пі»; — р. бр. *лѣн*, др. *лѣнъ*, п. ч. вл. *lєn*, слц. *l'ап*, нл. *lap*, полаб. *l'ап*, болг. м. *лєн*, схв. *лѣн*, слн. *lап*, стсл. *лѣнѣнъ* «льняний»; — псл. *лѣпъ* «льон; льняне волокно»; — споріднене з лит. *līnas* (мн. *līnai*) «льон», лтс. *lins* (мн. *līni*), прус. *līppo* гр. *λίνον*, алб. рег. *līni*, тоск. *līgi*, лат. *līnum*, двн. *līn* (нвн. *leipn*) «тс.», гот. *leip* «полотно», дірл. *līn* «сітка», ірл. *līon* «льон»; не виключена можливість давнього культурного запозичення у якогось з народів Східної Європи, напр., у скіфів; висловлювалась також гіпотеза про зв'язок з доіндоевропейським (Machek ESJC 326) чи з середземноморським субстратом (Schradet Reallexikon I 323); робилися спроби виведення слова з іе. *(s)lī- «синюватий» і зіставлення з лат. *liveo* «бути синюватим» (Роконгу 965); зіставлялося з дінд. *līnaḥ* «що прилягає», ірл. *līan* «ніжний, м'який» (Uhlenbeck 262); малопереконливе припущення (Hofmann 181) про латинське або германське походження слова у праслов'янській мові. — Фасмер II 481; Преобр. I 447; Sławski IV 150—151; Brückner 295; Holub—Lyer 285; Holub—Кор. 202; Schuster-Sewc 814—815; ВЕР III 358—359; Bezlaј ESSJ II 123; Moszyński PZJP 71; Haas LP 7, 54—58, 77; Bern. I 754; Fraenkel 373; Trautmann 162; Роконгу 691; Specht 71.

льон²] «кілочок, яким затикається на кінці вісь, щоб колесо не спадало» Ж, [*льбник*] «тс.; болт, що кріпить рейку до шпали О», [*льбнік*] «стрижень, яким скріплюється задній насад воза

з віссю» Л;— п. Іоп «заколесник у возі», [lup] «тс.; довгий рухомий шворинь, що з'єднує передню частину воза з задньою за допомогою розвори; шворинь у колодязьному журавлі», ч. Іoupек «затичка в осі воза, заколесник», [lópек, Іopек, Іup, Іop], слц. Іóník, [luník], вл. Іóp, Іópк, нл. Іop, Іopк, схв. [лўтьак], слн. Іupек «тс.»;— запозичено з середньовісньонімецької мови, можливо, через посередництво польської; свн. Іup(e), Іop, Іap «заколесник» походить від двн. Іup(a) (luning) «тс.», спорідненого з двн. Іunisa, дангл. Іupes «тс.» і далі, можливо, з дінд. āpī (<*alni-) «тс.; стегно».— Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 330—331; Brückner 301; Machek ESJČ 341; Hołub—Lyer 294; Bern. I 745; Mikl. EW 176; Kluge—Mitzka 450.

[льондати] «дибати» Ж, [льонд] (у сполученні [ходитьи льондом] «нічим не займатися, байдикувати») МСБГ, [льонда] «повія» ВеБ;— очевидно, пов'язане з [ландати] «ходитьи без діла, байдикувати; повільно ходити», [ланда] «бродяга, ледар».— Див. ще ланда.— Пор. лнда, шльондра.

льонок¹ (бот.) «Linaria L.», [льонок лісовий] «китятки чубаті, Polygala comosa Schrank.» Мак, [льонок польовий] «хрінниця польова, Lepidium campestre (L.) R. Вг.» Мак, [льонок приземкуватий] «радіола льоновидна, Radiola lipoides Roth.» Мак, [ленок] «льонок звичайний, Linaria vulgaris (L.) Mill.; льонолісник, Thesium L.» Мак, [ленник] «льонок» Мак, [лєнок] «тс.» Мак, [лїно́к] «тс. ВеБ; гвоздики дельтовидні, Dianthus deltoides L.; козельці лучні, Tragopogon pratensis L.», [лїнець] «льонок» Мак, [лїнянка, лїнець, лїнток] «тс.» Мак;— р. лєнець «льонолісник», лєно́к «радіола», лїнянка «льонок; льонолісник льонолістий, Thesium liphylum L.], бр. [лїно́к] «льонок», [лїсна лїни́ца] «тс.», п. Іepек «радіола», ст. Іpek «тс.», Іepіес «льонолісник», Іpіca «льонок», ч. Іpёпка «льонолісник», Іpіce «льонок», слц. І'апёк «радіола», вл. Іepёк «льонок», схв. лїнак «льонолісник», [ланика] «льонок», [ланица, лани́й] «тс.», слн. Іapіка «льоноліс-

ник», Іapovo zele «льонок звичайний»;— похідні утворення від льон ([лен]); назви зумовлені частково подібністю листя деяких із цих рослин до льону (льонок, льонолісник), що підтверджується існуванням синонімічних назв укр. [лен] «льонок» (при [лен] «льон»), ч. ст. Іep Matky Boží «льонок», Marie Іen, роІpú Іen, нл. Mariјсупу Іap «тс.», пор. також слат. Іinaria (звідки сучасна латинська наукова назва рослини) від лат. Іinum «льон», нім. Leinkraut «льонок», складне утворення з Lein «льон» і Kraut «трава», Leinblatt «льонолісник», з Lein «льон» і Blatt «лист», фр. faux Іin «льонок», petit Іin «тс.» (букв. «несправжній льон», «малий льон»), частково тим, що більшість рослин, які носять назви, похідні від льон, зустрічаються часто в посівах льону як бур'яни.— Анненков 353; Нейштадт 292; Симонович 91, 390, 466; Sławski IV 150—151, 316—317; Machek Jm. gostl. 88—89, 135, 211.— Див. ще льон¹.— Пор. ляннийця.

льонок² «частина ткацького верста (одна з двох підставок, на яких лежить штак)», [лонток Ник, льонток] «тс.»;— очевидно, пов'язане з [льон] «кілочок на кінці осі воза, заколесник», [льоник] «тс.» (див.).

[льоп] (виг.) «ляп, шльоп», [льопати] «ляпати, мазати; верзти, базікати Ж, О; бризкати, лити МСБГ», [льопотати] «цокотати» О, [льопа] «брвдна, неохайна людина; базіка; пліткарка» МСБГ, [льопака] «той, хто любить довго купатися, плавати» МСБГ, [льопало] «базіка» О, МСБГ, [льопи] «плями від розливої кольорової рідини; мазня», [зальопанка] «замазура; нечупара» Я, [зальопка] «тс.; забруднена гряззю» Я, [польопотини] «мутна, забруднена рідина, рештки їжі» Ж;— р. [лїп] «ляп, шльоп», бр. лїпаць;— східнослов'янське звуконаслідувальне утворення, паралельне до ляп, лїпати (пор.).

[льорба] «бурда, несмачна страва» МСБГ, [льорга] «тс.» МСБГ;— не зовсім ясне; можливо, виникло в середовищі двомовного населення внаслідок контамінації молд. чорбэ «борщ» (тюркського походження, пор. тур. çorba

«юшка») і молд. *льо́арбэ* «рот» (рум. *lioárbă* «тс.») або молд. *льо́рпэ́і* «пити жадібно, великими ковтками» (рум. *leoǝrăi* «тс.»).

[льос] «жереб; доля Ж; удача Ме; щастя, удача МСБГ», [*льосувати*] «кидати жереб, розігрувати в лотерею Ж; тягнути жеребок МСБГ»;— бр. *лѣс* «хід подій, збіг обставин; доля», п. ч. *los* «доля; жереб», слц. вл. *lós*, м. *лоз*, схв. *лѣз* «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з середньовісньонімецької; свн. *lōz* (нвн. *Los*) «тс.» походить від двн. *(h)lōz* (*hluz*) «жереб; кидання жереба; поділ спадщини», спорідненого з гот. *hlauts* «жереб; спадщина», дісл. *hlaut* «жереб; частина, що йде в жертву богам; кров жертви», дфриз. дангл. *hlot* «доля», дісл. *hlutr* «жереб, частина», далі з лит. *kliudyti* «причіпляти», *kliuti* «зачепитися», псл. *kljuka*, *ključь*, укр. *ключ*.— Шелудько 38; Sławski IV 333—334; Brückner 301; Machek ESJČ 340; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; Kluge—Mitzka 446.— Див. ще *кльюкати*¹.— Пор. *лотерѣя лотѣ*.

льот, *льѣтка*, *льѣтний*, *льѣтѣк*, *льѣтѣм*, *льѣтчик* — див. *летіти*.

[*льѣтка*] «куля малого калібру» Ж;— р. [*лѣтка*] «дріб»;— запозичення з польської мови; п. *lotka* «найгрубіший дріб» походить від нім. *Loth* «шматок олова як снаряд (куля)», до якого зводиться також укр. *лот*; семантика слова зазнала вторинного впливу дієслова *летіти*.— Sławski IV 337; Brückner 301.— Див. ще *лот*².

льѣх «погриб, підвал; [яма, печера; підземелля], [*льѣховіця*] «яма, вовча яма»;— р. [*лѣх*] «льох», бр. *лѣх* «тс.», п. *loch* «підземне приміщення; яма, печера; підвал; (ст.) шлюз; отвір, дірка», ч. *loch* «в'язниця; (заст.) підвал, яма; [підвал для зберігання картоплі; заяча ямка]; (ст.) підвал; печера», слц. [*loch*] «яма, заглиблення, дірка; підвал»;— через посередництво польської мови запозичено з середньовісньонімецької; свн. *loch* «сховище, яма; в'яз-

ниця; отвір» (нвн. *Loch* «отвір, заглиблення, яма, нора; бідне житло; в'язниця») походить від двн. *loh* «тс.», пов'язаного з *lūhhan* «замикати», спорідненим з дангл. *loc* «замок», *losa* «тюрма», гот. *usluks* «отвір», дісл. *lok*, *loka* «тюрма», далі з лит. *lūžti* «ламати», дінд. *gujāti* «ламає».— Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 318—319; SW II 758; Brückner 301; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 293; Bern. I 729; Потебня РФВ I 263; Kluge—Mitzka 444.— Пор. *люк*.

льѣха «свиня; свиноматка», *льѣшник* «приміщення для льѣхи»;— запозичення з польської мови; п. *locha* «свиноматка, самиця дикого кабана» зіставляється з ч. [*lacha*, *lochna*] «товста жінка; безсоромниця», слц. [*lacha*] «бідна жінка», [*l'acha*] «легковажна жінка»; р. [*лѣха*] «дурна жінка», які щодо різниці в семантиці порівнюються з нім. [*Lose*] «свиня; розпусниця», і далі з п. [*lochać się*] «проявляти статевий потяг» (про свиней, диких кабанів), [*lachać się*] «тс.», укр. [*лѣхати*, *лѣхатися*] «прагнути; відчувати голод, спрагу», бр. [*лѣхаць*] «бігти, літати; плести, базікати»; п. *locha*, [*locha*] виводиться також (Karłowicz SWO 346; SW II 758) від н. [*Löse*] < (lo(o)s) «свиноматка» з експресивною зміною s > ch, характерною для польської мови.— Дзендзелівський RKJ ŁTN 15, 140; Sławski IV 319—320.— Пор. *лѣхати*, *лѣхати*¹.

[*льще*] «відблискуюче світло» Ж, [*ільще*] «блукуючий вогник; (ент.) світлячок, *Lampyris noctiluca*» Ж, [*ильща*] «світлячок» Пі;— очевидно, пов'язане з [*лищати*] «блищати», *лиск* «блиск гладкої поверхні», п. ст. *lszczę się* «блищати, іскритися», *leskać* «поблискувати», ч. ст. *lščieti sě* «блищати», *lsknúti* (*lesknúti*) sě «блиснути», болг. *лѣщя* «блищати», схв. *лѣшити се*, стел. *льщати са* «тс.» (псл. **lšč-* < *lšk-*); менш обгрунтоване пов'язання (ЕСУМ II 296) з псл. *lšть* «обман, хитрощі, лестощі».— Фасмер II 491; Bern. I 751.— Див. ще *лиск*.

ма¹ «мама, мати (у звертанні та у лайливих виразах);— болг. м. *ма* (звертання до матері, до жінки), схв. *мā* «тс.»;— результат скорочення в розмовній мові іменника *мама* (клична форма *мамо*);— пор. аналогічні утворення дінд. *пā* «мати», гр. (дор.) *μā* (у словосполученні *μā γā* «о мати земле»), англ. *ма* (дит.) «мама».— БЕР III 593; Frisk II 154; Boisacq 596, 606; Klein 918; Pokoḡny 694.— Див. ще **мама**, **мати**¹.

ма² «має»;— результат закономірного розмовно-діалектного скорочення форми *має* (3 ос. одн. від дієслова *мати*); пор. *χαπά* «хапає», *співа* «співає».— Див. ще **мати**².

[**ма**³] «немає»;— результат скорочення слова *нема* (*немає*) в дитячій мові.— Див. ще **мати**², **немає**.

[**ма**⁴] «моя, моє»;— р. [*ма*] «моя», п. *та*, ч. *та́*, схв. *та̄* «тс.»;— результат стягнення займенникових форм *моя*, *моє* в розмовній мові.— Див. ще **мій**.

мабу́ть «певно, очевидно», [*маб Л, мабідь Пі, мабіть, мабо́те Ж, мабудь Пі, мабу́ти, май, майбу́ти Ж, майбу́ть, майть ЛЖит, мать, найть ЛЖит*] «тс.», [*мабу́тний*] «можливий» Ж;— р. [*мабу́дь*] «мабуть», бр. *мабыць* «тс.»;— складне слово, що виникло із словосполучення *має бути* (з модальним значенням імовірності, можливості) внаслідок його злиття і часткової редукації; діалектні форми відбивають різні етапи цього процесу в усному мовленні.— Див. ще **бути**¹, **мати**².

[**мав**] «няв» (вигук, що імітує котячий крик) *Ме*, [*мавкати*] «нявкати» *Ме*, ВеНЗн, ВеБ, [*м'явкати, м'явчати, м'явучати*] «тс.»;— р. [*маврит*] «тс.», *м'яу, мя́кать, м'явкать*, бр. *м'я́укаць*, п. *тіау, тіауцзусь*, ч. *тіау, ті́ау, ті́оука́ті*, ст. *таукати, т́аукати*, слц. *ті́ау, тавчїт', т́ауцат', т́аукат'*, вл. *ті́ау-*

каś, ті́аупусь, нл. *ті́іау, ті́іауцаś, ті́іаукаś*, болг. *мя́укам*, схв. *ма́у, ма́у, ма́у́к, ма́у́кати*, слн. *ма́вкати, ті́іа́вкати*;— звуконаслідувальні утворення, очевидно, успадковані вже з праслов'янської мови;— пор. нвн. *ті́ауеп, тауеп* «нявкати», дангл. *тауеп*, англ. *теу, ті́аоу*, фр. *ті́аулер*, гол. *тауеп*, норв. дат. *ті́іауе*, перс. *тау*; в неіндоєвропейських мовах: тур. *тау-*, ті́іау-, ті́іа́вла- «нявкати», кит. *ті́ау «кіт»*.— Фасмер III 32; Преобр. I 585; Brückner 330; Machek ESJČ 303; Holub—Lyer 318; Holub—Кор. 228; Klein 975; Falk—Торр I 725; Радлов IV 2063.— Пор. **вав**, **няв**.

мавзоле́й «надмогильна архітектурна споруда»;— р. болг. *мавзоле́й*, бр. *мау́залей*, п. *маузолеум*, ч. *маусолеум*, *маузолеум*, слц. *маузоле́ум*, вл. *мауSOLEJ*, м. *мавзоле́й*, схв. *маузо́ллей*, слн. *тавзоле́й*;— запозичене з грецької мови, можливо, через посередництво латинської і західноєвропейських (лат. *МауSOLEUM*, нім. *Mausoleum*, фр. *мауSOLEe*, англ. *маусолеум*); гр. *Μαυσώλειον* «гробниці Мавсола», походить від імені карійського царя *Μαύσ(σ)ωλ(λ)ος* (IV ст. до н. е.), якому було споруджено в Галікарнасі величну гробницю.— СІС² 503; Добродомов РР 1972/2, 158; СИС 286; Дворецкий 1056; Коралиński 615; Holub—Lyer 306; Holub—Кор. 218; БЕР III 596; Klein 950.

ма́вка «казкова лісова істота; русалка», [*мавкі*] «душі нехрещених дітей» Потебня, [*мавки*] «тс.» тж, [*мавок*] «дитина мавки» Ж, [*ма́лка*] «тс.» Ж, [*ма́йка*] «гірська русалка; мавка» О, [*ма́вка*] «мавка» Ж, *ма́вський* (у виразі *м. великдень* «день поминання померлих»);— р. [*ма́вка*] «(за забобонними уявленнями) душа дівчини, що померла до хрещення», п. [*та́вка*] «ма́вка», [*тау-*

ка, mawka] «тс.» (з укр.), слн. [mavje] «душі нехрещених дітей»; — результати видозміни деетимологізованої форми *на́вка* «мавка», зближеної з основами *ма́лий*, [ма́вкати] «нявкати» та ін. — Фасмер III 35; Преобр. I 588—589; Потебня РФВ 1880/3, 194—195; SW II 944; Mashek ESJС 391. — Див. ще *на́вка*. — Пор. *мав*, *няв*, *ня́вка*.

ма́впа, *мавпеня́*, *мавлій* «мавпа-самець», *мавп'ятник* «приміщення для мавп», *ма́лпа*, [ма́лфа] «мавпа» Ж, [ма́лфа], *на́впа*, *на́лпа*, *на́лфа* «тс.» Дз УЗЛП, *ма́впячий*, *мавпува́ти*, *малпува́ти*; — бр. *ма́лпа*, п. maľpa, [maľpa], ст. maľpa. слц. [paľpa]; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Mäulaffe «мавпа» складається з основ іменників Maul «паща» (свн. mūl(e), двн. mūla), спорідненого з дісл. mūli, дфриз. mūla, дат. шв. mule, гот. *mūlō- «тс.», гр. μάλλω «стискати губи», норв. smaul(e) «рот», лтс. smaule «паща», і Afē «мавпа» (свн. affe, двн. affo), спорідненого з дісл. арі, дангл. ара, англ. are «тс.»; герм. арап неясного походження, можливо, давне запозичення з слов'янських або кельтських мов (пор. др. *опица*, ч. *орісе*, пкельт. abránas (ἀβράνας) «мавпа»); спільного слова на означення мавпи в індоєвропейських мовах немає; звук *в* в укр. *ма́впа* з'явився, можливо, за аналогією до слів *вовк*, *жовтий* і под.; *ф* у формі *ма́лфа*, поширеній на Закарпатті і в галицьких говорах, міг виникнути під впливом говорів німецьких колоністів. — Дзендзелівський УЗЛП 89—90; Шелудько 39; Richhardt 19, 78; Brückner 320; Kluge—Mitzka 8, 468; Klein 87; Vries 11, 380, 394; Schrader Reallexicon I 16—17.

мавр (іст.) «представник населення Північної Африки; (пізніше) араб», *мавр'ітанка*, *мавр'ітанський*, *маврський*; — р. *мавр*, бр. *маўр*, п. ч. слц. Maug, болг. *ма́вѣр*, схв. *Мăвар*, *Мăур*; — запозичено з грецької мови через посередництво латинської (лат. Maugus «житель Мавританії») і, можливо, західноєвропейських (пор. нім. Mäuge, фр. Maugre, Moge, англ. Moor); гр. Μαῦρος походить з μαῦρος (μαυρός) «темний», пов'язаного з ἀμαυρός «сумний, слабий,

темний», що є, можливо, зворотним утворенням від μαυρόμασι, -ῶ «затемною; гасну»; зіставляється з ἀμυδρός «темний, слабий, важкий для впізнання», для якого припускається можливість зв'язку з стсл. *измъдѣти* «ставати слабим». — СІС² 503; СИС 286; БЕР III 597; Klein 1002; Frisk I 88, II 96—97; Boisacq 51, 615. — Пор. *му́рин*.

Мавр (чоловіче ім'я), *Мавра* (жіноче ім'я), [Мавру́ня Ж, Ма́вра, Ма́вря], ст. *Маврѣ* (1627); — р. *Мавр*, *Ма́вра*, бр. *Маўр*, *Маўра*, слц. Maugus, Maugo, болг. *Ма́вро*, *Ма́вра*, схв. *Мăвор*, стсл. *Ма́врѣ*, *Ма́вря*; — через посередництво церковнослов'янської і, можливо, грецької мов (пор. гр. Μαῦρα (жіноче ім'я), μαῦρος, μαυρός «темний») запозичено з латинської; лат. Maugus (чоловіче ім'я) утворено на основі етноніма Maugus «мавр, житель Мавританії». — Беринда 221; Вл. імена 65; Петровский 146; Суперанская 88; Спр. личн. имен 432; Илчев 312; Constantinescu 104; Dauzat Dict. des noms 424. — Див. ще *мавр*.

Маврікій (чоловіче ім'я), ст. *Маврікіій* (1627); — р. *Маврікіій*, бр. *Маўрікіій*, др. *Маврикий*, п. Maugусу, ч. ст. Maugicí, слц. Maugicíus, болг. *Маврі́к*, м. *Маврикие*, *Маврицие*, схв. Mavrikije, Maugicije, слн. Maugicij; — запозичення з латинської мови; пізньолат. Mauritius, Maugicíus є похідним від лат. Maugus «Мавр (чоловіче ім'я); житель Мавританії, мавр». — Вл. імена 65; Беринда 221; Constantinescu 104; Спр. личн. имен 432; Кпаррová 126; Klein 950. — Див. ще *мавр*, *Мавр*.

маг «жрець; чарівник», *магізм*, *ма́ґіка* Ж, *ма́гія*, *магічний*; — р. бр. болг. м. *маг*, п. слн. mag, ч. слц. mág, вл. magja, схв. *ма́г*; — запозичено з грецької мови, можливо, через посередництво латинської (лат. magus); гр. μάγος «член мідійсько-перської касті жерців; чаклун» походить від дперс. Maguš (ав. moyu-) (назва племені, що виконувало функції жерців); дальша етимологія слова неясна. — СІС² 503; СИС 286; Фасмер II 554; Преобр. I 501; Brückner 317; Kopaliński 593; Holub — Lyer 297; Holub — Кор. 214; БЕР III

597, 602; Bern. II 3; Klein 923; Frisk II 156—157; Uhlenbeck 209; Bartholomae 1111.

[магазій] «магазин для зберігання зерна; комора»;— р. [магазій, магазія] «тс.»;— очевидно, через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. *magazijn* «склад», як і фр. *magasin* «магазин; склад», нім. *Magazin* «тс.», походить від ар. *maḥāzin* (мн.) «склади»; менш обґрунтоване виведення від нгр. *μαχαζή* (Фасмер ГСЭ III 118) або від тур. *magaza* «тс.» (Mikl. EW 180; TEI Nachtr. 2, 168), які зводяться до того самого арабського джерела (одн. ар. *maḥzīn*); пор. запозичені з турецької мови болг. [магаза́ (маазá, маза́)] «підвал», м. *мааза* «склад», заст. *магаза*, схв. *магáза* «тс.».— Фасмер II 554—555; Преобр. I 500; Добродомов РР 1967/1, 76; Младенов 284; Skok II 352; Lokotosch 108.— Див. ще магазин.— Пор. гамазій.

магазин «крамниця; комора; склад; частина апарата або приладу (найчастіше зброї); [додаткові рамки у вулику ЛексПол], [магазійн] «колгоспна комора» Па, [магазин] «магазин; колгоспне приміщення для зерна, амбар; скляний резервуар лампи, в який наливають гас» Л, [маказійн] «колгоспне приміщення для зерна, амбар» Л, Па, *магазинер* «власник крамниці; продавець у крамниці», *магазинка* «рушниця з магазином», *магазинник* «комірник»;— р. болг. *магазин*, бр. *магазин*, п. *magazyn* «магазин; ілюстрований журнал», ч. слц. *magazín* «універмаг; ілюстрований журнал», вл. *magasin* «магазин, склад, депо», м. *магазин* «склад, магазин; журнал», схв. *магáзійн*, *магáційн* «тс.», слн. *magazín* «склад; депо; магазин»;— через посередництво західноєвропейських мов (нім. *Magazin*, фр. *magasin*, іт. *magazzino* «магазин, склад», пор. також ісп. ст. *magacén* «тс.») запозичено з арабської; араб. *maḥāzin* є формою множини від *maḥzīn* «склад», похідного від *házaḥa* «він зібрав, нагромадив».— СІС² 503; Акуленко 141; Москаленко УІЛ 50; Макарушка ІІ: Фасмер II 555; Преобр. I 500; Добродомов РР 1967/1, 74; Brückner 317; Holub—Lyer 297; Holub—

Kop. 214; БЕР III 597—598; Matzenauer 248; Mikl. TEI Nachtr. II 121.— Пор. магазій.

магайбі (привітання з побажанням успіху в праці), [магайбо] «те.» ЛексПол, [немагайба] «неввічлива людина, той, хто не вітається» До;— результат скорочення вітального словосполучення заст. *помагай бог*.— Див. ще бог¹, могті, помогті.— Пор. спасібі.

[магалá] «частина передмістя; куток села Ме»;— запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *махалá* «передмістя, міський квартал», рум. *mahalá* «тс.», як і болг. *махалá* «частина міста або села; квартал», схв. *ма́хала*, *маха́ла* «тс.», походить від тур. *mahalle* «квартал, район (міста)», яке зводиться до ар. *maḥalla* «тс.».— Мельничук Молд. эл. 168; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 135; Десницька Сл. языкозн. 159; Vrabie Romanoslavica 14, 159; БЕР III 690; Bern. II 5; Mikl. EW 180; СДЕЛМ 252; DLRM 473; Lokotsch 107; Räsänen Versuch 321.

[магалáва] «дрюк; чабанська палиця» МСБГ;— очевидно, результат контамінації назв [магáла] «груба палиця» і *булава́* (див.).

[магалас] «ледащо; людина аморальної поведінки» МСБГ;— очевидно, результат афективної видозміни форми [магалáтій] «чоловік, який прикидається дурником» (див.).

[магалáтій] «чоловік, який прикидається дурником» Мо, [магáлавіт] «навіжений» МСБГ;— очевидно, запозичення з молдавської мови; молд. *махалажіу* (рум. *mahalaḡiu*) «мешканець передмістя; (перен.) простолодин, мужик; грубіян, пліткар» є похідним від *махалá* (рум. *mahalá*) «передмістя».— DLRM 473.— Див. ще магалá.

[магар] «осел, ішак; дурень» Мо, [магаріця] «ослиця» Гриц, [магарь] «дурень; хуліган, бешкетник» МСБГ;— ч. [tagar] «осел», болг. *магаре*, м. *магаре*, схв. *ма́гарац*, *ма́гаре* «тс.»;— запозичення з східнороманських мов; молд. *ма́гар* «осел», рум. *maḡar* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; зводиться до гр. *γομάριον* «в'ючна тварина» (нгр. *γομάρι* «вантаж»), похідного від гр.

γόκος «вантаж»; вважається також (СДЕЛМ 271) запозиченням із дако-мізійської мови.— Гриценко 153—154; Niž-Armaş та ін. Romanoslavica 16, 90; Machek ESJČ 347; БЕР III 598—600; Младенов 285; Skok II 351—352; Bern. II 2; Mikl. EW 180; DLRM 484.

магáр — див. могáр.

Магдаліна (жіноче ім'я), *Магдалéна*, *Máгда*, *Магдѐня*, ст. *Магда* (1488);— р. *Магдаліна*, бр. *Магдалéна*, *Máгда*, п. *Magdalena*, ч. слц. *Magdaléna*, вл. нл. *Madlena*, болг. *Магдаліна*, *Магдалéна*, *Магдалін* (чол.), схв. *Magdáléna*, *Magdaljina*, слн. *Magdalepa*, стсл. **Магдлани**;— через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Μαγδαλίνη*, букв. «жінка з Магдала», утворено від назви міста *Μαγδαλα*, джерелом якої є араб. *Maghdéla* (первісно «вежа»), похідне від *gēdhā* «він став великий», пов'язаного з гебр. *gādhāl* «те., був великий», *gādhōl* «великий».— Вл. імена 138; Kopaliński 593; Спр. личн. имен 508; Кпарровá 248—249; Илчев 312; Klein 922.

[**магель**] «качалка СУМ; зв'язані до купи мотки прядива Мо», [**магель**] «качалка; частина ткацького верстата», [**магельницья**] «рубель, праник», [**магівницья**] «рубель; пральна дошка; велика палиця» МСБГ, [**магівницья**] «частина ткацького верстата», [**магівницья**] «рубель» Мо, [**магівницья**] «те.» Ме, [**магіль**] «качалка» СУМ, [**магіль**] «качалка; частина ткацького верстата» Г, ВеУг, [**магільницья**] «рубель», [**маглі**] «горстки коноплі, зв'язані до купи; сніп» Мо, [**маглі**] «бердо» Л, [**маглівка**] «рубель; пральна дошка; велика палиця» МСБГ, [**маглівнік**] «полотно для качання білизни; рушник» Ж, [**маглівницья**] «рубель; пральна дошка; велика палиця» МСБГ, [**маглівницья**] «рубель» О, [**маглівницья** Г, Ж, **магліўка** Ле, **магліўницья** О, **магліўницья** О] «те.», [**магля**] «довжина витканого полотна, яке навивається за один раз на навій» Ник, [**магляр**] «прасувальник» Ж, [**маглярка**] «рубель» Ж, [**магльбони**] «блочки у верстаті» Ник, [**маголь**] «те.», [**мадівницья**] «те.»; пральна дошка; велика палиця» МСБГ, [**маділницья**] «те.» МСБГ, [**мазлівка**] «пральна

дошка» МСБГ, [**магліўницья**] «рубель» О, [**магльбоніцья**] «те.» О, [**магльоль**] «качалка» ВеУг, [**магльбоніцья**] «рубель» О, [**магльбоніцья**] «качаний маглівничею» МСБГ, [**магльбоніцья**] «качати (білизну)» О, [**магльбоніцья**, **магльбоніцья** О, **магльбоніцья** О, **магльбоніцья** О] «те.»;— р. [**магіль**] «дубовий брусок, яким качають при виготовленні воскові свічки», [**маглі**] «рубель і качалка для білизни», бр. [**маглі**] «те.», п. *magiel* «прилад для прасування; ролик для вигладжування шкір; дубовий брусок, яким качають воскові свічки», [*magla, mangla, mengla*] «те.», ч. *mandl* «прилад для прасування», ст. *mangl*, слц. *mangel'*, *mangl'a* «те.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. (австр.) *Mänge(l)* «качалка для прасування білизни», снн. двн. *mange* «катапульта», як і іт. *mangano* «баліста», походить від лат. *manganum* «те.», запозиченого з грецької мови; гр. *μαγγανον* «залізний шворінь; металеве знаряддя; обдурний засіб» зіставляється з дінд. *mañjuḥ* (*mañjula-*) «прекрасний, приемний, милий, привабливий», *mañgalam* «щастя, здоров'я; хороше знамення», осет. *mæng* «обман», кельт. сірл. *meng* «обман; спритність, легкість; досвід», тох. А *mañk* «борг; помилка, гріх», тох. В *meñki* «те.».— Шелудько 38; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Richhardt 75; Трубачев Рем. терминолог. 136; Brückner 317; Machek ESJČ 350; Kluge—Mitzka 459; Frisk II 155; Boisacq 596—597; Walde—Hofm. II 28—29.

[**магеран**] (бот.) «майоран, *Origanum majorana* L. (*Majorana hortensis* Moench.)», [**магера**, **магѐра**] «те.» Мак;— ч. слц. [**mageran**], болг. [**магѐран**] «те.»;— запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *magirán*, рум. *maghirán*, [*măgherán*, *măghirán*] «те.» походять від слат. *majogana* (*magogana*, *margerana*), *majoracus* «те.».— Slavica 16, 89; Machek Jm. rostl. 201; Crânjală 339; СДЕЛМ 245; DLRM 472.— Див. ще **майоран**.— Пор. **мадяран**.

[**магѐрка**] «повстяна шапка», [**магѐрка**, **магѐрка** Л, **магѐрка**, **магѐрка**, **магѐрка** Л, **магѐрка** Л, **магѐрка** Бі] «те.», [**магѐрка**] «чоловічий головний убір»

МСБГ;— р. [магѣрка] «валяна біла шапка; чеберко», бр. *magérka* «чоловіча валяна шапка»;— запозичення з польської мови; п. *magierka* «угорська шапка», [gamerka], як і ч. *maděra* «те.», походить від етнічної назви п. *madjar*, *madziar* «угорець, маляр».— Richhardt 76; Фасмер II 555; Преобр. I 500; Потєбня ЖСт 1891/3, 118; Brückner 317; Kopaliński 593; Machek ESJĀ 347; Mikl. EW 180.— Див. ще ма́дяр.— Пор. га-ме́ра.

[ма́гер] «перегнане на сепараторі молоко» МСБГ;— запозичення з німецької мови; нвн *mađer* «пісний, нежирний; худий» (пор. *magere Milch* «збиране молоко») споріднене з дангл. *mæger* «худий», дісл. *magr*, далі з лат. *macet* «тс.», гр. μακρός «довгий», можливо, також з псл. *mogiti «могти» (первісно «тягнути»).— Kluge — Mitzka 452.— Пор. мо́гті.

[магѣри] «сорт високостеблї крупнокачанистої кукурудзи» МСБГ;— неясне; можливо, пов'язане з етнічною назвою ма́дяр «угорець».

[магѣрка] (бот.) «ковила та прикраса головного убору з неї» МСБГ;— очевидно, результат перенесення назви головного убору [магѣрка, ма-гѣрка] на прикрасу і рослину, з якої ця прикраса робилася.— Див. ще магѣрка.

[магілка (сиру)] «головка сиру; екисле молоко; сир» ВеБ, [магілка] «тс.; сирник» Ж;— очевидно, результат видозміни форми *гомїлка* «головка сиру» (пор. *магѣрка* : *гамѣрка*).— Див. ще го-мілка².

магістр «у дореволюційній Росії та деяких інших країнах — перший учений ступінь; у середні віки — голова духовного або рицарського ордену», *magister*, *magistrānt*;— р. *magistr*, бр. *magistr*, др. *магистръ* «вищий чиновник, воєначальник у Візантії», п. слц. вл. *magister*, ч. *magistr*, *magister*, болг. *магистър*, м. *магистер*, схв. *магїстар*, слн. *magister*;— через посередництво грецької мови (гр. μάγιστρος «воєначальник, вищий чиновник») запозичено з латинської; лат. *magister* «начальник, учитель, керівник» є похідним від прикмет-

ника *magnus* «великий», спорідненого з дінд. *mah-*, *maḥa-*, *mahat-*, ав. *maz-*, гр. μέγας, вірм. *mes*, гот. *mikils*, хет. *mekkiš* «тс.», тох. А *mak-* «багато», тох. В *makā-*, англ. *much* «тс.».— СІС² 504; СИС 287; Фасмер II 555; Преобр. I 500; Kopaliński 593—594; Holub—Lyer 298; БЕР III 602; Bern. II 3—4; Walde—Hofm. II 10—12.— Пор. магістра́ль, магістра́т, ма́йстер.

магістра́ль;— р. *магистраль*, бр. *магистраль*, п. *magistral*, ч. слн. *magistrala*, слц. *magistral*, вл. *magistrala*, болг. м. схв. *магистрала*;— через посередництво західноєвропейських мов (н. *Magistrále*, фр. англ. *magistral*) запозичено з латинської; лат. *magistrālis* «пануючий» є похідним від *magister* «начальник, учитель».— СІС² 504; СИС 287; Фасмер II 555; Kopaliński 594; Holub—Lyer 298; БЕР III 601—602; Walde—Hofm. II 10.— Див. ще магістр.— Пор. магістра́т.

магістра́т «орган міського самоврядування; муніципалітет», [ма́йстра́т] «тс.», *магистрату́ра*;— р. болг. *магистрат*, бр. *магистрат*, п. *magistrat*, [maistrat, majestrat, majstrat], ч. слц. слн. *magistrát*, вл. *magistrat*, схв. *магїстрат*;— через посередництво польської і німецької мов (н. *Magistrát*) запозичено з латинської; лат. *magistrātus* «державна влада, державне управління» є похідним від *magister* «начальник, учитель».— СІС² 504; СИС 287; Kopaliński 594; Holub—Lyer 298.— Див. ще магістр.— Пор. магістра́ль.

[ма́гла] «купа» ВеУг, [ма́гля] «штабель колод, заготовлених для сплаву; купа сплавлених полін» Мовозн. 1974/3, [ма́гіль] «тс.» тж;— запозичення з угорської мови; уг. *máglya* «купа, етіс» виводиться з слов'янських мов: укр. р. болг. *могіла* та ін.— Kniezsa I 322—323; MNTESz II 815; Bárczi 194.— Див. ще мо́гіла.— Пор. ма́гла.

[маглѣвка] (знев.) «голова» МСБГ, [магѣвдя, магѣвня] «тс.» тж, [малівка] «голова сиру з тмином» Ж;— очевидно, пов'язане з [ма́гель] «качалка», [маглівка] «рубель; велика палиця»; до семантики пор. *довбѣшка* «голова» при *довбня* «велика палиця».— Див. ще ма́гель.

[маглюва́ти] «погано малювати, погано писати»;— не зовсім ясне; можливо, результат зближення *малюва́ти* з фонетично схожим [ма́глюва́ти] «качати (білизну)».

[магля́за] «людина з забрудненим обличчям»;— афективне утворення.

ма́гма «розплавлена маса, що виливається при виверженні вулкана», *магматичний*;— р. бр. болг. *ма́гма*, п. ч. слц. вл. *magma*, схв. *ма́гма*, слн. *mágma*;— через посередництво західноєвропейських мов (нім. *Magma*, фр. англ. *magma*) запозичено з грецької; гр. *μάγμα* «тісто, гуща, місиво» пов'язане з *μάσσω* (<**μαχ-ω*) «стискаю, здавлюю, мішу», спорідненим з псл. *mazati*, укр. *ма́зати*.— СІС² 504; СИС 287; Kopaliński 594; Holub—Lyer 298; Klein 919, 922; Frisk II 180—181.— Див. ще *ма́зати*.— Пор. *ма́са*.

магна́т «великий феодальний землевласник», *магнатерія* (заст.) «магнати, вище дворянство старої Польщі», *магнатство* (зб.);— р. бр. болг. *магна́т*, п. вл. *magnat*, ч. слн. *magnat*, слц. *magnaš*, *magnat*, схв. *ма́гнат*;— через посередництво польської мови запозичено з латинської; слат. *magnātus* «вельможа» пов'язане з пізньолат. *magpās* (род. в. *magpātis*) «великий, знатний», що походить від лат. *agnus* «великий».— СІС² 504; Richhardt 76; СИС 287; Фасмер II 556; Преобр. I 500; Kopaliński 594; Holub—Lyer 298; БЕР III 602.— Див. ще *магістр*.

магне́зія «білий порошок, окис або сіль магнію», *магнезіальний*, *магнезійний*;— р. *магне́зія*, бр. *магне́зія*, п. *magnezja*, ч. *magnezie*, *magnésie*, слц. *magnezia*, болг. *магне́зий*, м. *магнезија*, схв. *ма́гнезија*, слн. *magnezija*;— інтернаціональний (новолатинський) науковий термін; нлат. *magnesia* походить від гр. *μαγνησία*, що є результатом скорочення виразу *ἡ Μαγνησία λίθος* «магнезійський камінь», у якому *Μαγνησία* є прикметником жін. р. (чол. р. *Μαγνησιος*) від назви півострова і міста *Μαγνησία*.— СІС² 504; СИС 287; Фасмер II 556; Горяев 448; Kopaliński 595; Holub—Lyer 298; БЕР III 602—603; Klein 922.— Пор. *ма́гній*, *магні́т*.

магне́то «електромагнітний генератор струму»;— р. *магне́то*, бр. *магне́та*, п. ч. слц. *magneto*, болг. *магне́т(о)*;— інтернаціональний науковий термін (пор. нім. *Magnéto*, фр. *magnéto*, англ. *magneto* «тс.»), що з'явився в результаті скорочення словосполучення, яким називався генератор; пор. фр. *machine magnétoélectrique*, англ. *magnetoelectric machine*, де *magneto-* пов'язане з лат. *magnet-* «магніт».— СІС² 505; СИС 287; Kopaliński 594; Klein 923.— Див. ще *магні́т*.

[магні́тий] «хворобливий, слабосильний», [ма́гнітий] «кволий, хворобливий» МСБГ;— запозичення з молдавської мови; молд. *мыхніт*, [мэхніт] (рум. *mîhnît*) «засмучений, зажурений» походить від *мыхні* (*mîhnî*) «засмучувати», яке вважається запозиченим з південнослов'янських мов (болг. *ма́хна* «перемістити, усунути, покинути», схв. *ма́хнути* «махнути», *ма́хнути се* «кинути, покинути», *махнітати* «шаленіти», споріднені з укр. *махати*).— СДЕЛМ 271; DLRM 506; БЕР III 691—693; Skok II 355.

[магні́титися] «збиратися (на дощ)» Ж;— очевидно, пов'язане з [ма́гнітий] «кволий, хворобливий, (первісно) смутний, засмучений» (у такому разі спочатку означало «супитися, хмуритися»); може бути й безпосереднім запозиченням з молдавської мови (пор. молд. *a se мыхні* «засмучуватися», *мыхніт* «засмучений»).— Див. ще *магні́тий*.

ма́гній (хімічний елемент), *магнезі́т* «вуглекисла сіль магнію (мінерал)», *ма́гнезій*;— р. *ма́гний*, бр. *ма́гній*, п. *magnez*, ч. *magnezium*, *magnesium*, слц. *magnezium*, вл. *magnezij*, болг. *магне́зий*, м. *магнезиум*, схв. *ма́гнезијум*, слн. *magnezij*;— засвоений російською та іншими східнослов'янськими мовами перший варіант новолатинської наукової назви *Magnium*, утвореної в 1808 р. англійським хіміком Г. Деві від нлат. *Magnesia* «магнезія» і пізніше заміненої ним на *Magnesium*.— СІС² 505; Волков 35; Фигуровский 88; Kopaliński 595; Holub—Lyer 298; БЕР III 602—603.— Див. ще *магне́зія*.— Пор. *ма́гніт*.

магніт, [ма́гнес] «магніт», *магнетизёр, магнетизм, магнетик* «речовина, що має магнітні властивості», *магнетит* «мінерал, що містить залізо і має магнітні властивості», [ма́гнит] «магніт» Ж, *магнітик, магнетичний, магнетизувати, магнітити, [магнесувати], намагнічувати, розмагнічувати, розмагнічуватися, розмагнічений*;— р. болг. *магніт*, бр. *магніт*, др. *магнитъ*, п. *mag-nes, [magnet]*, ч. слц. вл. нл. *magnet*, м. *магнет*, схв. *магнет*, слн. *magnēt*;— запозичено в давньоруську мову з грецької, форми з голосним е, пізніше, через посередництво західноєвропейських і латинської мов (нвн. *Magnēt, свн. mag-nes, англ. magnet, лат. magnēs, род. в. magnētis*); гр. *Μαγνήτις (λίθος)* «магнесійський (камінь), магніт» є прикметниковою формою, пов'язаною з *Μαγνησία* «Магнесія» (назва півострова і міста в Лідії).— СІС² 505; Фасмер II 556; КЭСРЯ 252; Преобр. I 500—501; Горяев 199; Kopalíński 595; Holub — Lyer 298; Holub — Kop. 214; БЕР III 604; Kluge — Mitzka 453; Klein 922.— Пор. **магнэзія, ма́гній**.

магніто́ла «апарат, у якому об'єднано магнітофон і радіоприймач»;— р. *магнито́ла*, бр. *магніто́ла*, п. *magnitola*;— результат злиття слів *магнітофón* і *радіо́ла*.— СІС² 506; СИС 288.— Див. ще **магнітофón, радіо́ла**.

магнітофón;— р. болг. *магнитофón*, бр. *магнітафón*, п. ч. вл. *magnetofon*, слц. слн. *magnetofón*, м. *магнетофón*, схв. *магнетофón, ма́гнетофón*;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Magnetophon*, фр. *magnétophone*, англ. *magnetophone* утворено з основ гр. *μαγνης (-ητος)* «магніт» і *φωνή* «звук, голос».— СІС² 505; СИС 288; Kopalíński 594—595; Holub — Lyer 298; БЕР III 604.— Див. ще **магніт, фонéтика**.— Пор. **мікрофón, телефón**.

магно́лія (бот.) «*Magnolia L.*», *магно́лієві*;— р. болг. *магно́лія*, бр. *магно́лія*, п. *magnolia*, ч. *magnolie*, слц. *magnolia*, вл. *magnolija*, схв. *магно́лія*, слн. *magnolija*;— засвоєна з новолатинської номенклатури наукова назва; влат. *magnolia* утворив Ш. Пюм'є (XVIII ст.) від прізвища французького ботаніка

П. Магноля (P. Magnol 1638—1715).— СІС² 506; СИС 288; Sl. wyr. obcych 410; Holub — Lyer 298; БЕР III 604; Симоновић 288; Kluge — Mitzka 453; Klein 923; Dauzat 450.

маго́вля, маго́вня — див. **маглёвка**.

[маго́ла] «безрогий віл» Ж;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [magóla] «кобила» пов'язується з [magac] «махати», не зовсім ясным варіантом форми *machac* «махати», що відповідає укр. *махати*.— SW II 843, 847.— Див. ще **махати**.

магометáнин «мусульманин», *магометáнство*;— р. *магометáнин*, бр. *магаметáнин*, п. *mahometanin*, ч. слц. *mohamedán*, вл. *mohamedan*, болг. *мохамедáнин*, м. *мухамедáнец*, схв. *мухамедáнац*, слн. *mohamedánes*;— похідне утворення від власного імені пророка *Магомéт* (ар. *Muhammad*), який заснував у VII ст. релігію іслам і виклав її в корані.— СІС² 366, 506; СИС 288; Фасмер II 556; Kopalíński 595; Holub — Lyer 319.

[маго́ник] (бот.) «багно звичайне, *Ledum palustre L.*» Ж, Мак;— результат видозміни деетимологізованої форми **[баго́ник]** (**[багонник]** «тс.», похідної від **багно** «тс.» (див.)).

[маго́нь] (бот.) «червоне дерево, *Swietenia mahagoni Jacq.*» Ж, *махаго́ні* «деревина червоного дерева»;— р. *махаго́ні*, [махога́ні], п. *mahonj, mahagonj*, ч. *mahagon*, слц. *mahagón*, вл. *mahagoni*, болг. *махаго́н(и)*, м. *махаго́н, махого́ни*, схв. *махаго́ни*, слн. *mahagóni*;— через посередництво польської та німецької мов (н. *Mahagoni*) запозичено з англійської; англ. *mahogany* (< *mohogeeley*) «тс.» походить з мови тубільного населення о. Ямайки.— СІС² 522—523; СИС 298; Sl. wyr. obcych 444; Holub — Lyer 298; Holub — Kop. 214; Klimes 421; БЕР III 690; Kluge — Mitzka 453; Klein 924.

[маготний] «багатий» О;— неясне; можливо, пов'язане з **[моготá]** «сила» або з уг. *mag* «зерно».— Онишкевич I 425.

[маго́ч] (бот.) «жовтий осот польовий, *Sonchus arvensis L.*» Мак;— неясне.

[магрó] «віл з одним ядром (від природи)»;— неясне; може бути зіставлене з слн. [madǫves] «наполовину кастрований кінь», mendǫves «кінь без ядер», яке пов'язують з mendǫtí «топтати, трясти» (Bezlaĵ ESSJ II 160).

[магува́ть] «важко працювати» До;— неясне; можливо акаюча форма давнішого *могувати, пов'язаного з могті, псл. *mogti в колишньому значенні «тягти, волочити».

[магу́ла] «груба палиця з потовщеним руків'ям; (знев.) незграбна людина» МСБГ, [магу́ла] «тс.» МСБГ;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [ма́гель] «качалка»; пор. [маглі́вка] «велика палиця».— Див. ще ма́гель.

[магуле́я] «губка на буці» О, [магуле́я] «тс.» О;— неясне; можливо, пов'язане з [могу́ля] «гуля».

[магу́лити] «підмовляти, переманувати на свій бік» МСБГ;— семантично видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. ма́гулі (рум. măguli) «лестити» вважається запозиченням з південнослов'янських мов і зіставляється з с.-цсл. ма́гулити «тс.», яке виводиться з грецької мови (гр. μάγουλον «щока»), а також, менш переконливо, з схв. ма́глити «затуманювати», пов'язаним з ма́гла «туман», що відповідає укр. ма (СДЕЛМ 271).— Берн. II 4; DLRM 484.

[магу́на] «кільовий човен з високими бортами для рибальства неводом у морі» Берл;— р. [магу́на], болг. ма́йна, схв. ма́йна;— запозичення з грецької мови; нгр. μαοῦνα «тс.», як і тур. mavna «великий товарний човен», mavna «тс.», походить від ар. mā'n «ліхтер, баржа», пов'язаного з mā'n «робити щось уважно, ґрунтовно».— БЕР III 689; РЧДБЕ 433; Räsänen Versuch 331.

[ма́гура] «висока гора», [ма́гура, ма́ку́ра] «тс.» Ж;— запозичення з молдавської мови; молд. ма́гурэ «горб», як і рум. măguri (măguli) «гора, горб, височина», походить з давнішого *magula, що зводиться як запозичення до псл. mogula «могила»; зіставляється також з алб. magullë (DLRM 484).— Scheludko 138; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим.

II 135; Vrabie Romanoslavica 14, 159; СДЕЛМ 271.— Див. ще моги́ла.

[ма́гуш] (ент.) «коник, Tettigonia viridissima L.» Л;— неясне.

[ма́да] «твань» Ж, [мадь] «тс.» Ж;— п. mada «тс.»;— очевидно, сюди ж р. [ма́дежі] «бурі і темні плями на обличчі; плями на шерсті тварини; плями на поверхні стіни, тканини», [ма́леж] «пляма», [ма́теж] «пігментна пляма у вагітної жінки», схв. ма́деж «родимка», слн. madež «пляма»; дальші зв'язки неясні; п. mada виводиться також від англ. mud «бруд, bagno» (Sl. wug. obcuch 441).— Фасмер II 556; Skok II 348; Bezlaĵ ESSJ II 160; Берн. II 3.

[мада́ка] «дивак, дивачка» Л;— очевидно, афективне утворення.

мада́м;— р. бр. мада́м, п. Madame, Madam, Madama, ч. слц. madam, madame, болг. мада́ма, схв. мадам, слн. madáme;— запозичення з французької мови; фр. madame (звернення до жінки, букв. «моя пані») складається з слів та «моя», форми жін. р. займенника ton «мій», що походить від лат. meus (mea, meum) «мій (моя, мое)», спорідненого з укр. мій, і dame «пані, заміжня жінка».— СІС² 507; СІС 288; Kopaliński 591; Holub — Lye 297; Dauzat 227, 449, 482; Klein 920; Walde — Hofm. II 84.— Див. ще да́ма¹, мій.— Пор. мадо́нна.

мадапола́м «щільна біла бавовняна тканина», мадепола́м «тс.»;— р. мадапола́м, мадепола́м, бр. мадапала́м, п. ч. madapolam, слц. madapolám, схв. мадапола́м, слн. madapolám;— запозичено з англійської мови, можливо, через посередництво французької та німецької (фр. madapolam, н. Madapolám); англ. madapollam «тс.» походить від назви індійського міста Mādhavapalam «Мадаполам», де вперше почали виробляти цю тканину.— СІС² 507; СІС 288; Фасмер II 556; Kopaliński 592; Dauzat 449; NSD 1486.

маде́ра (сорт виноградного вина);— р. схв. маде́ра, бр. маде́ра, п. madeira, ч. слц. madeira, болг. маде́йра, слн. madeíra «тс.»;— через посередництво французької та іспанської мов (фр. madère, ісп. madéra «тс.») запозичено

з португальської; порт. *madeira* «тс.» походить від назви острова *Madeira* «Мадейра», де це вино вироблялося.— Акуленко 140; ССРЛЯ 6, 485; *Sł. wug. obcsuch* 441; *Holub — Lyer* 297; *Klimeš* 419; *Вујаклија* 533; *NSD* 1486; *Klein* 921.

маджер — див. **мушір**.

[мадзгалатий] «брудний, замурзаний» МСБГ;— афективне утворення, очевидно, пов'язане з *мазати*.

мадзільник — див. **мізїнець**.

[мадзур] (зоол.) «великий пацюк, *Mus decumanus*»;— очевидно, пов'язане з *мазір*¹; до перенесення етнічних назв на тварин пор. укр. *пруса́к* «тарган», п. *pazurek* «цвіркун; лісовий горобець» та ін.

мадикувати — див. **метикувати**.

мадія (бот.) «*Madia sativa* Mol.»;— р. болг. *ма́дия*, п. *madja*, схв. *мадуа*;— інтернаціональна ботанічна назва, що походить від ісп. *madí* «тс.», запозиченого з індіанських мов Південної Америки; помилково пов'язувалося з лат. *maeo* «мокрию, вкриваюся потом» з огляду на те, що ця рослина має оліїсте насіння (Симоновић 288).— *CIC*² 507; *SW* II 842; *РЧДБЕ* 418.

мадо́нна;— р. бр. *мадо́нна*, п. ч. *мадоппа*, *мадопа*, вл. слц. *madona*, болг. *мадо́на*, схв. *мадо́на*, слн. *madóna*;— запозичення з італійської мови; іт. *madonna* «пані; богородиця» походить із словосполучення *ма доппа* букв. «моя пані», яке продовжує лат. *mea domina* «тс.», де *mea* є формою жін. р. займенника *meus* «мій», спорідненого з укр. *мій*, а *domina* «пані» пов'язане з *domus* «дім», спорідненим з укр. *дім*.— *CIC*² 507; *СИС* 289; *Фасмер II* 556; *Преобр. I* 501; *Kopaliński* 592; *Holub — Lyer* 297; *Holub — Kop.* 214; *РЧДБЕ* 352; *Вујаклија* 533; *Dauzat* 449; *Klein* 921; *Mestica* 889.— Див. ще **дім**, **мій**.— Пор. **мада́м**.

мадрабу́ля, **мадрага́н**, **мадребу́ля**, **мадрига́н**, **мадригу́ля** — див. **мандригу́ля**.

мадрига́л «короткий вірш з компліментом жінці; улеслива похвала»;— р. болг. *мадрига́л*, бр. *мадрыга́л*, п. *madrygał*, ч. слц. вл. *madrigal*, схв. *мадрига́л*,

слн. *madrigál*;— запозичення з французької мови; фр. *madrigal* походить від іт. *madrigale* «тс.», не зовсім ясного, пов'язуваного з лат. *matrīcālis* «маточник», *matrīx* «матка, самниця», *matēr* «мати».— *CIC*² 507; *СИС* 289; *Фасмер II* 557; *Kopaliński* 592; *Holub — Lyer* 297; *РЧДБЕ* 352; *Kluge — Mitzka* 452; *Klein* 921; *Dauzat* 449; *Gamillsheg* 587.

мадья́р «угорець», **мадья́р** «тс.», [*магеричьк*] «молодий угорець» МСБГ, [*магьярка*] «угорка» МСБГ, **мадяриза́ція**, **мадяри́зм**, [*мадзарський*] О (з п.), **мадяризува́ти**;— р. **мадья́р**, бр. **мадзья́р**, п. *Madziar*, *Madiar*, ч. слц. *Mad'ar*, вл. *Madžar*, болг. *маджарин*, схв. *Ма-ħāp*, слн. *Madžar*;— запозичення з угорської мови; уг. *magyar* «тс.» є складним словом, перша частина якого *magy* (споріднене з манс. *mapjsji* «мансі») первісно означала, мабуть, «людина»; друга частина неясного походження; припускається запозичення з якоїсь тюркської мови (пор. тур. ег «чоловік»); розглядається також як фінно-угорський елемент, споріднений з уг. *férfi* «чоловік», фін. *utkö* «тс.», мар. *erghe* «хлопець»; назва **мадья́р** (**мадья́р**) пов'язується також з етнічними назвами р. ст. *можар*, *мещера* (*Perényi St. sl.* 22/3—4, 339—376).— *Фасмер II* 557; *Bárczi* 195; *Bárczi A magyar nyelv életrajza* 37; *MNTESZ II* 816—817.— Пор. **мещера́к**.

[мадяран] (бот.) «майоран, *Majorana Moench.* (*Origanum majorana* L.)» **Мак**, [*мадаран*, *мадеран*] «тс.» **Мак**;— ч. [*maděránka*, *maděránek*], слц. [*maderánek*];— результат видозміни назви [*магеран*] «тс.», очевидно, зближеної з етнічною назвою **мадья́р**; до заміни г > д пор. *гельгів* > *дельгів* і под.— *Дзендзелівський St. sl.* 22/3—4, 288.— Див. ще **магеран**, **майоран**.

маєстро;— р. *маэстро*, бр. *маэстра*, п. ч. слц. *maestro*, болг. *маэстро*, схв. *маэстро*, слн. *maéstro*;— запозичення з італійської мови; іт. *maestro* «учитель, знавець» походить від лат. *magister* «начальник, учитель, керівник».— *CIC*² 507; *СИС* 299; *Kopaliński* 592; *Holub — Lyer* 297; *РЧДБЕ* 352; *Dauzat* 449; *Klein* 921; *Mestica* 890.— Див. ще **магістр**.— Пор. **ма́йстер**.

маєстят «велич, величчя; [церковне священне начиння] Ж», [майстят] «церковне священне начиння» Ж, маєстятничий, ст. маєстят «величність» (1433); грамота верховного правителя (1448); печать верховного правителя (1442); — п. majestat «велич, величність», ч. слц. majestat, вл. нл. majestosc, схв. majestet, слн. majesteta «тс.»; — через посередництво польської та німецької мов (н. Majestat «велич, величність», свн. majestat, majestæt «тс.») запозичено з латинської: лат. majestat (род. в. majestatis) «велич, святість, авторитет» пов'язане з major «більший». — Kopaliński 592; Holub — Lyer 298; Schuster-Sewc 878; Вуякляжа 534; Kluge — Mitzka 455; Klein 925. — Див. ще майор.

[маетка] (бот.) «стокротка, маргаритка, Bellis perennis L.» ВєНЗн, Мак; — очевидно, похідне утворення від назви місяця май, коли цвітуть ці квіти. — Див. ще май¹.

маєток, [маєт] «майно; маєток» Г, Ж, [маєтниця] «поміщиця, землевласниця» Пі, маєтність «майно; маєток», [майтник] «багач» О, [майтниця] «багачка О; поміщиця, землевласниця Пі», [майток] «маєток; майно» Пі, маєтний «багатий», [майовитий] «заможний» МСБГ, ст. маєтність «маєток, майно» (1430); — р. [маєток] «достаток; майно» (з укр.), маєтність «маєток; майно» (з укр.), бр. маєнтак; — калька п. majetek «маєток», утвореного, як і ч. majetek «майно», слц. majetok «тс.; маєток», від похідної основи псл. *majot- (як у majacu «маючий»), пов'язаної з *jъpěti «мати»; форма [маєт] є зворотним утворенням від маєток. — Орос Доп. УжДУ II 76; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Richhardt 76; Фасмер II 557; Brückner 318; Machek ESJC 366. — Див. ще мати².

мажа¹ (заст.) «чумацький віз; міра ваги, об'єму, що дорівнює місткості одного чумацького воза; [віз], [маж] «тс.» Пі, [мажара] «великий віз», [мажар] «виробник маж» Пі, [мажар] «віз на дерев'яних осях» Корз, [мажний] «власник маж» Пі, ст. мажа «великий купецький віз» (1446); — р. [мажара]

«велика татарська гарба, віз», [маджара, мажурá, можара] «тс.», бр. [мажара] «віз», п. maža «чумацький віз» (з укр.); — запозичення з кримсько-татарської мови; крим.-тат. маџар «віз» пов'язується з етнонімом маджар; мажа як назва міри ваги виводиться також від уг. mázsa, запозиченого з слов'янських мов. — Винник 133—134; Дзензелівський НЗ УжДУ 14, 115; Фасмер II 557; Шипова 226; Радлов IV 2, 2050. — Див. ще маджар.

мажа² — див. маша.

мажор (музичний лад); — р. бр. болг. мажор, п. majog; — запозичення з французької мови; фр. majeur (< ст. maieur) «тс.» походить від лат. major «більший, вищий, довший». — СІС² 507; СИС 289; Kopaliński 596; РЧДБЕ 352; Dauzat 451. — Див. ще майор.

[мажорка] «турецький тютюн»; — неясне; можливо, пов'язане з махорка.

мажчир — див. мушчир.

мазати, мазюкати, [мазькати] «розпещувати», [мазай] «писака, віршомаз» Ж, [мазак] «погана шітка для мазання; поганий маляр» МСБГ, мазальник, мазаніна, мазанка «хата; [мазання; білизна гуцулів-вівчарів, виварена в маслі чи жирі]», [мазарня] «піч для смолокуріння», [мазєлник] «глиняник» Корз, [маззя] «мазь», [мазілка] «квач» Ж, мазіло «мастило; [квач; шматочок сала для підмазування сковороди]», [мазільниця] «мазальниця» Ж, мазій «поганий художник, мазун; [мазальник; віл попелястого кольору]», [мазільник] «мазальник», [мазірін] «син мазяра» Ж, мазка «штукатурка; [хата-мазанка]», [мазлюка] «негарна на вроду людина», [мазнєк] «глиняник» Корз, [мазнік] «продавець дьогтю» О, мазніця «посудина для дьогтю; [посудина для збивання масла МСБГ; зневажлива назва селянина]», мазок, мазун, мазунець, [мазунча] «пестунчик», [мазір] «бруднуля» Ж, [мазурач] «тс.» Ж, мазіха, [мазіга] (зневажл.) «мазь» О, [мазіга] «тс.» О, [мазіюка] «коломазь» Ж, [мазія] «брудна дитина», [мазіянка] «білизна гуцулів-вівчарів, виварена в маслі чи в жирі» Ж, [мазіяр] «продавець дьогтю», [мазіярка] «мазниця», мазь, мазаний, [мазістий]

«масний, липкий» Ж, *мазкий*, [мазура́тий] «забруднений», [мазура́тний] «тс.», [змазу́ритися] «забруднитися», [ма́за] «забруднення» Ж, [ма́зний] «образливий» Ж, *замазу́рити* «забруднити», *ма́мзка*, *замазу́ра* «бруднуля», *замазу́ха* «тс.», *замазува́льний*, *намазува́льний* (спец.), [ома́зкати] «обмазати», *обма́зка*, *перема́зка*, *підма́зка*, *підмазува́ч*, [пома́зкати(ся)] «заприятелювати», *помазо́к*, [помазу́ха] «мазальниця», *примазува́тися*, *прома́зати* «не влучити», *прома́зка*, [розма́зень] «розпечена дитина» Нед, *розма́зка*, *розмазня́*, [розма́зливий] «розніжений» Нед, *ума́зувати*, *ума́зка*;— р. *мазаць*, бр. *мазаць*, др. *мазати*, п. вл. *mazać*, ч. *mazat(i)*, слц. *mazat'*, нл. *mazaś*, болг. *мажа* «мажу», м. *мазиво* «мастило», схв. *ма́зати*, слн. *mázati*, стсл. **мазати**;— псл. *mazati* «мазати», споріднене з лтс. (iz)muõzēt «мучити, обдурювати; (первісно) бруднити», лит. *mėžti* «угноювати», гр. *μάσσω* «мну, мішу», *μαρτύς* «жертвовний пиріг», *μάζα*, «тісто», двн. *mahhōn* «будувати (первісно з глини)», нвн. *maschen* «робити», дангл. *masian* «готувати», англ. *маке* «робити», сірл. *maistir* «колотити (масло)», брет. *meza* «місити», вірм. *масанім* «прилипаю»; іє. *maḡ-* «місити, обмазувати».— Фасмер II 557—558; Преобр. I 501—502; Горяев 200; Brückner 326; Machek ESJČ 355—356; Holub — Lyer 307; Holub — Кор. 218—219; Младенов 285; Bern. II 28—29; Mikl. EW 185; Trautmann 173; Frisk II 180—181; Kluge — Mitzka 451; Pokorný 696—697.— Пор. **пома́занець**.

ма́зга— див. **мазка́**.

[мазглі́вий] «плаксивий»;— очевидно, пов'язане з п. *mazgaј* «плаксі́й; розтелєпа, пюхті́й», похідним від дієслова *mazgać* «мазюкати, бруднити», утвореного, як і слн. [māzgatil], на основі псл. *mazati* «мазати», що відповідає укр. *мазати*.— SW II 906; Otrębski JP 43/3, 142—143; Bezlej ESSJ II 173.— Див. ще **мазати**.— Пор. **мазгуля́ти**.

[мазгуля́ти] «мазюкати, робити плями» Ж;— бр. [мазголі́ць] «мазати, бруднити»;— очевидно, пов'язане з п. *mazgać*, слн. [māzgatil] «тс.»; виводиться також (Орос Доп. УЖДУ II 75) з рум.

māzgǎli «мазати».— Див. ще **мазглі́вий**, **ма́зати**.

мазе́па «неохайна, грубувата або нерозумна людина»;— бр. [мазэ́па] «замазура», п. *mazera* «плаксі́й; розтелєпа; нечупара, замазура»;— похідне утворення від *мазати* «бруднити»; до словотвору (формант *-en(a)*) пор. *дурэпа*.— Фасмер II 558; Преобр. I 501; Соболевский РФВ 66, 341.— Див. ще **мазати**.

ма́зер «квантовий генератор (підсилювач)»;— р. *ма́зер*, п. ч. слц. *maser*;— запозичення з англійської мови; англ. *maser* «тс.» є ініціальною аббревіатурою, утвореною із словосполучення *microwave amplification by stimulated emission of radiation* «підсилення мікрохвиль за допомогою стимульованого випромінювання».— СІС² 507; СИС 289; Korański 611; Klimeš 432; Klein 943.— Пор. **ла́зер**.

[мазэ́р] (ент.) «гнойовик, *Geotrupes stercorarius* L.» ВеНЗн;— очевидно, пов'язане з *мазати* (суфіксу *-er* у літературній мові відповідає *-ar*).— Див. ще **мазати**.

[мазилі́н] «вазелін» St. sl. 22/3—4, [мазилі́нка] «тс.» МСБГ;— результат зближення слова *вазелін* з похідними від *мазати*.— Дзєндзелівський St. sl. 22/3—4, 288.— Див. ще **вазелі́н**.

мазка́ «кров, що витекла з рани», [ма́зга] «мозок» Ж, [замазчи́ти] «закривавити», [помазчи́ти] «побити до крові»;— очевидно, залишок основи псл. **mazg-*, пов'язаної кількісним чергуванням голосних з *mozgъ* «мозок».— Див. ще **мб́зок**.

[мазка́ль] (ент.) «мошка, *Simulium opatum* Mg.» МСБГ, [мазку́ль] «тс.» тж;— неясне; можливо, результат видозміни форми *моска́ль* як діалектної назви комахи (пор. [моска́лик] (ент.) «сонечко п'ятикрапкове»).

[мазка́тий] «мордатий» Па;— неясне. **мазлі́вка** — див. **ма́гель**.

мазлюва́ти — див. **ма́йзель**.

[мазні́ця] «велика чорна смушева шапка з суконним дном»;— результат перенесення назви *мазні́ця* «посудина для дьогтю» за подібністю форми.— Див. ще **мазати**.

мазу́р¹ (назва танцю), *мазу́рка* «тс.»;— р. бр. болг. *мазу́рка*, ч. вл. *mazurka*, слл. слн. *mazúrká*, м. *мазурка*, схв. *ма-зур(ка)*;— запозичення з польської мови; п. *mazur*, *mazurek*, *mazurka* (танець) походить від етнічної назви *Mazur*; до перенесення етнічних назв на танці пор. *лезгінка*, *циганочка*, р. *венгєрка* тощо.— СІС² 507; СИС 289; Фасмер II 558; КЭСРЯ 252; Преобр. I 502; Brückner 326; Holub — Lyer 307; Holub — Kop. 219.— Див. ще **мазу́ри**.

[мазу́р²] (орн.) «горобець польовий, *Fringilla montana*», *[мазу́рок]* «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *mazur* (*mazurek*) «горобець лісовий, *Passer montanus*», очевидно, пов'язане з етнічною назвою *Mazur*.— Див. ще **мазу́ри**.

мазу́ри (одн. *мазу́р*) «етнічна група поляків (жителі Мазовії)», *[мадзу́р]* (прізвисько українців, що сповідували католицьку віру), *[мазу́рія]* «поляки» О, *[мазу́рка]* «полька» О, *[мазу́ричина]* Ж;— р. бр. *мазу́р*, ч. слл. *Mazur*, вл. *Mazury* «мазури», схв. *мазу́р*;— запозичення з польської мови; п. *Mazur* пов'язане з географічною назвою *Mazowsze* «Мазовія», яка загальноприйнятої етимології не має; зіставлялася з лит. *mažas* «малий» (Потебня РФВ I 260); розглядалася як складне слово: *Mazo-wsze* (Brückner 326); висловлювалося припущення про спорідненість п. *Mazur* (< псл. **ma-žigъ*) із слн. *[mažúr]* «пузан, товстун» (Погодин РФВ 50, 230); пов'язувалося з п. *mažia* «болото», *mažas* «мазати» (Hrabec *Onomastica* 4/2; Непокупный 112).— Фасмер II 558.

[мазу́ристий] (у сполученні *[мазу́риста вівця]* «біла вівця з чорними плямами коло очей») ВЕНЗн;— р. *[мазу́ра]* «голуб з темними плямами»;— очевидно, пов'язане з *мазати* «бруднити».— Фасмер II 558.— Див. ще **мазати**.

[мазу́рки] «сорт яблуку» Ж, *[мазу́рок]* «вид гриба» ВЕБ;— неясне; можливо, пов'язане з етнічною назвою *мазу́ри*.

мазу́рок «вид тістечка»;— р. *мазу́рка*, слл. *mazúrká* «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *mazurek* «тістечко» пов'язане з етнічною назвою *Mazur* «мазур».— Brückner 326.— Див. ще **мазу́ри**.

мазу́т «відходи при переробці нафти», *[мазу́та]* «тс.»;— р. бр. болг. *мазу́т*, п. ч. слл. *mazut* (з укр., р.), схв. *мазут*, слн. *mazút*;— запозичення з турецької мови; тур. *mazut*, *mazot* «мазут» походить від ар. *mahzulāt* «покидьки, відходи»; на слов'янському ґрунті слово зблизилося з *мазати*.— Дзєндзелівський St. sl. 22/3—4, 288; Фасмер II 558; Шипова 226; Kopaliński 615; Holub — Lyer 307.

[маї́вка] (бот.) «підвишень (гриб), *Agaricus prunulus* Scop. (*Citopilus prunulus* Quel.); гречка, *Polygonum fagopyrum* L.; конвалія звичайна, *Convallaria majalis* L.; черемха, *Prunus padus* L. Ж, Мак; сорт ранньої черешні МСБГ, Корз», *[маї́к]* «кульбаба звичайна, *Taraxacum officinale* Wigg.» ВЕЗа, Мак, *[маї́к ВЕНЗн, Мак, май Мак]* «тс.», *[маї́ówka]* «рання черешня» МСБГ, *[маї́ка]* «кульбаба Мак; сорт ранньої картоплі МСБГ»;— п. *[majówka]* «конвалія», *[majownik]* «тс.», слл. *[majik]* «кульбаба», нл. *majowki* «травневі паростки»;— похідні утворення від *май* «травень»; назви зумовлені тим, що ці рослини сіються, сходять, цвітуть або дозрівають у травні.— Віскуліна — Клоков 73; Нейштадт 334—335.— Див. ще **май¹**.

[маї́к] «вересень» Ж;— п. *maik* «тс.»;— похідне утворення від *май* «травень»; назва пояснюється тим, що у вересні під час бабиного літа буває тепло, як навесні, і цвітуть деякі рослини.— Гриценко 177—178; Hołyńska-Baranowa 87; SW II 847.— Див. ще **май¹**.

Маї́на (жіноче ім'я);— р. *Маї́на*, бр. *Маї́на*;— утворено, очевидно, на ґрунті російської мови від назви місяця *май* «травень»; пов'язується з першотравневим святом.— Вл. імена 138; Петровський 147.— Див. ще **май¹**.

маї́с (бот.) «кукурудза, *Zea L.*»;— р. *маіс*, бр. *маіс*, п. *maıs* «тс.», ч. слл. *maizena* «кукурудзяне борошно», вл. нл. *majs* «маїс», схв. *[maiš]* «тс.», слн. *majzéna* «кукурудзяне борошно»;— через посередництво французької та іспанської мов (фр. *maıs*, ісп. *maíz* «кукурудза») запозичено з мови населення острова Гаїті (*mahíz* «маїс»).— СІС² 407; Акуленко 141; СИС 289; Фасмер II 558;

Горяев 200; Holub — Lyer 298; Schuster-Šewc 879; Kluge — Mitzka 455; Dauzat 451; Gamillscheg 590.

май¹ «травень», *майвка*, [майов(н)ій] «травневий», ст. *mai* (1404);— р. бр. болг. *май*, др. *mai*, п. нл. *maij*, ч. слц. слн. *máj*, вл. *теја*, м. *maj*, схв. *māj*, стсл. *май*;— запозичення з грецької мови; сгр. *μαῖος* «травень» походить від лат. *maius* «тс.»; місяць названо на честь однієї з Плеяд богині *Майї*, ім'я якої споріднене з дінд. *mahi* «велика, стара земля»; в українській мові назва місяця асоціюється з *май* «зелень».— *Hołyńska-Baranowa* 45; Фасмер II 559; Горяев 200; Holub — Lyer 298; Bern. II 8; Walde — Hofm. II 12—13.

[май²] «кличання, зелень, якою прикрашають хати на зелені свята», [майина] «тс.»; опудало» О, [майка] «букет на щойно поставленому зрубі хати; віха (знак)» О, [маїня] «кличання, зелень, якою квітчають хату на зелені свята; знаки в полі з гілок» МСБГ, [маїній] «укритий листям», [маїти] «заквітчувати зеленню», [маїйти] «робити з гілок знаки в полі» О, [майовати] «гуляти» Л, [маювати] «вкриватися листям» О, [обмаювати] «прикрашати зеленню», *розмаї*;— р. [май] «кличання», бр. [май] «зелень, якою прикрашають хати на зелені свята», п. *maij* «тс.», ч. *maije* «ритуальне дерево, прикрашене квітами і стрічками», слц. *máj* «дерево, що ставиться перед вікном коханої», нл. *maja* «весняна берізка», схв. *māj*, *māj* «весняна квітка; зелень», слн. *máj* «ритуальне дерево, прикрашене квітами і стрічками»;— не зовсім ясне; розглядається як утворення від кореня **ma-* «хитатися, коливатися» в словах *майти*, *махати* (Горяев 200); припускається також зв'язок з назвою місяця *май* «травень» (Brückner 317—318).— Гриц. 189.

[май³] (частка, що надає прикметникові або прислівникові значення вищого ступеня порівняння: [май високий] «вищий»; повторюваний сполучник з розділовою функцією МСБГ), ст. *maipolitišei* «найліпше (ліпше?)» (1499);— запозичення з молдавської мови; молд. *май* (як і рум. *mai*), частка, вживана для

творення аналітичних форм вищого і найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників, прислівник «більше», походить від лат. *magis* «більше», пов'язаного з *magus* «великий».— Німчук ІУМ Морфологія 501; Scheludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 160; Crânjala 342, 438.— Див. ще *магістр*.

май⁴— див. *мабуть*.

майбутній, *майбутнє*, *майбуття*, *майбуть*;— похідне утворення від словосполучення *має бути*.— Див. ще *бути¹*, *мати²*.

маїва, *маїво*— див. *маїти*.

[маїгова] (бот.) «очерет» Ж;— неясне.

майдан¹ «площа; [лісова галявина; стародавня могила, розкопана зверху; рівне поле, низина, оточена лісом або будівлями; острів, укритий рослинністю; озеро в полі Ч]», *майданчик* «невелике рівне місце, призначене для чогось», [майданить] (у сполученні [м. вода]) «вирує» Я;— р. [майдан] «площа; лісова галявина», бр. *майдан* «базарна площа», п. *majdap* «площа», схв. *mējdan* «місце двобою»;— запозичення з тюркських мов; тат. кипч. каз. туркм. *maidan* «вільне, рівне місце», крим.-тат. *maidan* «тс.», тур. *meidan* «арена, площа; відкрите місце» походить від перс. *mejdap* «площа, арена» або від ар. *maudāp* «віддаль; обсяг, царина; місце для гри», пов'язаного з дієсловом *madda* «тягти, тягтися, простягатися».— СІС² 507; Акуленко 137; Габинский Вост.-сл.-ром. взаимод. II 135; Фасмер II 559; Шипова 236—237; Дмитриев 540; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 54; Качалкин ЭИРЯ VII 86—92; Преобр. I 503; Горяев 200; Brückner 318; Bern. II 6; Mikl. TEI II 125; Klein 924; Радлов IV 2, 1990, 2069.

[майдан²] «смолярня», [майданник] «смоляр», [майданчик, майданщик Пі] «тс.»;— р. бр. [майдан] «смолярня», п. *majdap* «тс.»;— результат перенесення назви *майдан* «площа», зумовленого тим, що смолярні влаштовували на рівних відкритих місцях, лісових галявинах.— Фасмер II 559; SW II 849.— Див. ще *майдан¹*.

[майдати] «махати (хвостом)», [май-далати] «махати», [майдак] «хвіст»; — п. majdać «махати, виляти, крутити»; — афективне утворення, пов'язане з махати, маяти (див.). — Пор. майталати.

майже, [май, майбу Ж, мей Ко] «тс.»; — результат злиття слів май «важкий» (2 ос. одн. наказ. спос. від дієслова майти) і сполучника [же] «що» або [би] «ніби»; виведення від рум. mai «більше» (Vrabie Româno-slavica 14, 160) помилкове. — Німчук ІУМ Морфологія 489; Булаховський Вибр. пр. III 400. — Див. ще би, же², мати².

[майзель] «зубило» О, [майзиль] «тс.» МСБГ, [мазлювати] «тесати камінь» О; — п. [majsel, mejsel, mesel], ч. majzlík, [mázlík] «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. Méissel «долото, зубило» (свн. meißel, двн. meißil «тс.») пов'язане з свн. meizen «сікти, тесати», двн. meizan, гот. maitan «тс.» — Holub — Lyer 299; Kluge — Mitzka 472.

майка¹ «літня трикотажна сорочка»; — р. бр. майка, вл. заст. маја (majka) «оторочена сукня; дитячий фартушок», схв. мајица «тс.»; — запозичення з російської мови; р. майка пов'язується з назвою місяця май (Фасмер — Трубачев II 559); припускається також запозичення з італійської мови (Kiss St. sl. I—2, 148—149); іт. maglia «майка, футболка» пов'язується з фр. maille «петля, вічко сіті, мереживо», maillot «трико акробата, майка», що походить від прізвища трикотажника Паризької опери Maillot; не виключається й походження з того ж джерела, з якого походить [майтки] «панталони», — гол. maat «матрос», maatje «матроські штани» (Трубачев ВЯ 1960/3, 64). — ҚЭСРЯ 252; Цыганенко 253; Schuster-Sewc 878; Bezljaj ESSJ II 161.

майка² (ент.) «весняний безкрилий жук родини наривникових, Meloë; шпанська мушка, Lytta vesicatoria L.; чорний жук в салі; жук-кузька хлібний, Anisoplia austriaca Hbst. Дейн; жук-рогач, Lucanus cervus L. Лл), [майówka] «майка звичайна, Meloë proscarabaeus; бронзівка смердюча, Oxythyrea funesta Poda» Дейн; — р. майка «Meloë proscar-

gabaeus Lent.», бр. майка «тс.», [маёука] «хрущ», п. ч. majka, слц. májka «Meloë proscarabaeus Lent.»; — назви пов'язані з найменуванням місяця май «травень» (час інтенсивного виведення комах). — Див. ще май¹.

майка³ — див. мавка.

майка⁴ — див. манька¹.

[майкас] «кілька днів тому» МСБГ; — очевидно, результат стягнення виразу [май якось] «недавно». — Див. ще май³, як.

[маймориця] «стежка, шлях» Ж; — неясне.

маймур, маймурок — див. мармур.

майна (команда у вантажників) «донизу»; — р. бр. болг. майна «тс.»; — припускається походження від іт. (am)-maipare «згортати, спустити вітрила», звідки також нгр. маѣвро «тс.» — Фасмер II 559; Младенов 286; Спасова БЕ 14/4—5, 398.

[майник] (бот.) «оман високий, Inula helenium L.; веснівка дволиста, Majanthemum bifolium (L.) F. Schmidt» Мак; — р. болг. майник «веснівка», бр. майнік «тс.»; — похідне утворення від май «травень»; назва зумовлена тим, що ці рослини цвітуть у травні — червні (Нейштадт 163—164, 551—552). — Див. ще май¹.

майнó — див. мати².

майнувати, майнути — див. маяти.

[майняк] «невеликий лісок» Ч; — неясне.

майбліка «полив'яні вироби з випаленої глини»; — р. болг. майбліка, бр. маєліка, п. ч. слц. вл. majolika, схв. мајдлика, слн. majólíka; — запозичене з італійської мови, можливо, через посередництво німецької (н. Majólíka); іт. maiólíca «тс.» походить від назви острова Майорка (Maiorca, в італійській народній вимові Maiolica), з якого в XV ст. поширився цей арабський за походженням спосіб виготовлення керамічних виробів. — SIC¹ 507; SIC 289; Фасмер II 559—560; Kopaliński 596; Machek ESJČ 348; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 352; Bezljaj ESSJ II 162; Kluge—Mitzka 455; Mestica 896.

майонез «вид соусу»; — р. майонез, бр. маянэз, п. majonez, ч. слц. слн. та-

jonéza, вл. тајонеза, болг. *майонéза*, м. *мајонéз*, схв. *мајднэз*, *мајонéза*; — запозичення з французької мови; фр. тауопнаісе (<таһопнаісе) «тс.» походить від назви міста (Port-)Маһон.— СІС² 508; СИС 289; St. wyg. obcych 445; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 352; Вујаклија 534; Dauzat 465.

майбр «офіцерський чин», *майоріха* «дружина майора», *майорша* «тс.»; — р. болг. *майбр*, бр. *маёр*, п. ч. слц. вл. тајог, м. *мајор*, схв. *мајбр*, слн. тајог; — запозичення з німецької або французької мови; н. *Мајог*, фр. тајог походять від ісп. тауог «тс.», яке зводиться до лат. тајог «більший, вищий», спорідненого з дірл. тбг, таг «великий», гот. таіс «більше», двн. тбго «більший», укр. (*Володі*)мир.— СІС² 508; СИС 289; Горяев 200; Kopaliński 596—597; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 353; Dauzat 451; Kluge—Mitzka 455; Walde—Hofm. II 14.— Див. ще **Володімир**.— Пор. **мажбр**.

майоран (бот.) «*Majorana Moench*. (*Oriگانum majorana* L.)», [*маеранок* Мак, *майоранка* Мак, *мајран* Г, Ж, *мајранок* Мак] «тс.»; — р. болг. *майоран*, бр. *мајран*, п. тајеган, тајган, ст. тајоган, ч. слц. тајоган, вл. тајгон, нл. тајеган, тајган, полаб. тајган, схв. *мајдран*, *мајорана*, слн. тајарог, тајоган; — засвоєна з новолатинської ботанічної номенклатури наукова назва; слат. тајогана, тајогасус «майоран» утворились (під впливом тајог «більший») на основі лат. атмагасус «тс.», яке походить від гр. *αμάρακον*, запозиченого з східних мов, де воно було споріднене з дінд. тагува(ка) «тс.».— СІС² 508; СИС 289; Фасмер II 560; Горяев 200; Machek ESJC 348; Holub—Lyer 299; Schuster-Sewc 879; Bezlaј ESSJ II 161; Kluge—Mitzka 455; Dauzat 460; Frisk I 86.— Пор. **магеран**.

майбри (бот.) «*Zinnia* L.», *майбриці*, [*майбрички* Мак] «тс.»; — р. *майбри*; — результат перенесення на квітку назви *майбр* (офіцерське звання), зумовленого якимись позитивними асоціаціями вигляду рослини з зовнішністю офіцера; пор. іншу назву цієї квітки [*кавалерчики*].— Див. ще **майбр**.

майоріти «невиразно виднітися вдалині; мигтіти; коливатися від вітру», [*майоріти*] «тс.»; — власне українське утворення, результат контамінації дієслів *мајати* і *мріти* (див.).

[**майорка**] «корова, наполовину чорна, а наполовину біла» О; — неясне.

[**майош**] «кишка» ВеУг. [*маюш*] «тс.» ВеУГ; — запозичення з угорської мови; уг. мајас «ліверна ковбаса» походить від тај «печінка», спорідненого з манс. таіт, хант. тпүәл, фін. такса «тс.».— MNTESz II 818; Bárczi 195.

мајстер «фахівець якогось ремесла, керівник окремої ділянки виробництва; той, хто досяг досконалості в певній галузі; тесляр», [*мајстрó*] «майстер» Г, Ж, [*мајстерія*] «інструмент майстра», *мајстерка* «теслярство» СУМ, *мајстерник*, *мајстерність*, *мајстерня*, [*мајстерова*] «дружина майстра», [*мајстрóва*] «тс.», *мајстерство* «ремесло», *мајстріня*, *мајстріха*, [*мајстровá*] «мајстерня», [*мајстрóвня*] «тс.», [*мајштер*] «ремісник, тесляр» О, [*маштер*] «тс.» О, [*мајштерка*] «ремесло» О, [*мајштрович*] «син майстра», *мајстерний*, *мајстровий*, [*мистёрний*] «майстерний» Ж, [*мајстерський*] (у виразі [*м. верстат*] «столярний верстат») О, *мајструвати*, [*мајштрувати*] О, *підмајстер*, [*підмастерок*] «підмайстер», ст. *мастеръ* (1448); — р. *ма́стер*, бр. *мајстар*, др. *мастеръ*, *мастерь*, п. слц. тајстер, ч. таістр, заст. тајстр, вл. таістр, нл. тајстаф, болг. *мајстор*, м. *мајстор*, схв. *мајстор*, слн. тајстер, стсл. *масторъ*, *мисторъ* «майстер»; — запозичення з німецької мови; н. *Meister* (двн. таеістар) виникло з *та(г)істро «тс.», що походить від лат. тагістер «начальник; учитель; керівник».— Акуленко 132; Фасмер II 578—579; Преобр. I 513; Hüttl-Worth 16; Brückner 318; Holub—Lyer 299; Bern. II 3—4; Kluge—Mitzka 473.— Див. ще **магістр**.

[**майталати**] «мотати, мотатися, гойдати», [*майталатися*, *майтолати*] «тс.», [*майталачити*] «метляти»; — п. тајтас «колихати, махати»; — афективне утворення від кореня *мај-* (*мајати*), паралельне до *мајдати*.— Див. ще **мајати**.— Пор. **мајдати**.

[майтки] «жіночі панталони» Ж, [ма́тки] «тс.» (Умань); — бр. [майткі] «чоловічі штани»; — запозичення з польської мови; п. majtki «труси, панталони; (ст.) чоловічі штани; матроські штани» походить від majtek «матрос», що зводиться до гол. maat (здрібн. maatje) «матрос, товариш». — Brückner 318

Ма́йя (жіноче ім'я); — р. Ма́йя, бр. Ма́я, ч. нл. Маја, болг. Ма́йя, Ма́я; — запозичення з німецької мови; н. Маја походить від лат. Маја (букв. «велична») або від гр. Μαῖα (Μαίη), імені давньогрецької богині, матері Гермеса (Меркурія), утвореного від μαῖα «мати, годувальниця, нянька, баба», спорідненого з μάμια (μάμη) «мама», укр. ма́ма; у східнослов'янських мовах вторинно пов'язується з назвою місяця май і першотравневим святом. — Вл. імена 138; Петровский 147; Paul Kl. Vpn. 112; Frisk II 159.

мак (бот.) «Papaver L.; насіння цієї рослини», ма́ківник «коржик з маком та медом», [макові́ць] (бот.) «мак» Ж, ма́ковік «маківник», [ма́ковина] «бадилля маку» МСБГ, [макові́на] «стебло маку; мак дикий, Papaver rhoeas L.», [макові́нець] «мак дикий», [макові́ння] «стебла маку», [макові́не] «тс.; пуста головка маку» О, [макові́ще] «поле, де був мак», [ма́ковник] «маківник» Ж, Пі, [маковні́ця] «продавщиця маківників» Ж, [ма́курка] «головка маку» ВеНЗн, [мача́] «макове зернятко», [мача́нник] «пиріг з маком» Ж, ма́чина, [ма́чине] «маковиння» ВеУг, [ма́чкі] «вінок з квітів маку», [ма́чник] «маківник» Ж, [ма́чок] (бот.) «мак дикий, Papaver rhoeas L.; Glaucium Adans.» Г, Ма́к, ма́ків, ма́ківковий, ма́ківчанний, ма́кові (бот.) «Papaveraceae», макува́ті «тс.» Ма́к, [ма́катиий] «дрібний» (про дощ), ма́ковіти «червоніти», [ма́кува́ти] «зрізати колоски (як головки маку)» Ж; микати, перебирати Ж; виривати руками просо, гречку», [зама́ківчи́ти] «запаморочити»; — р. бр. болг. м. ма́к, др. ма́къ, п. слц. вл. нл. та́к, ч. та́к, схв. ма́к, слн. та́к, та́к, стсл. ма́къ; — псл. та́к; — споріднене з лит. агуона́ «мак», [тагуона́, тагона, тагūнас] (припускається, однак, що це запозичення з гер-

манських мов — Mühl.— Endz. II 547), лтс. тагона, тагона, прус. токе (не виключається запозичення з слов'янських мов — Brückner 318), двн. та́го, та́но, свн. та́неп, та́п, нвн. Мо́пн «тс.», можливо, також дірл. тессип «морква, пастернак», ірл. теасап «тс.», гр. μάκων (дор. μάκων) «мак»; іє. *так- «шкіра, плівка, шкіряний гаманець»; припускається також доіндоєвропейське середземноморське походження; припущення про запозичення у слов'янські мови з грецької (Фасмер ГСЭ III 119—120) заперечується. — Фасмер II 560; Сабалаускас КСИС 28, 70—73; Преобр. I 504; Горяев 200; Brückner 318—319; Machek ESJČ 349; Holub—Lyer 299; Holub—Kop. 214; Schuster—Sewc 879; Skok II 358—359; Bezljaj ESSJ II 162; Bern. II 9—10; Mikl. EW 181; Trautmann 166; Kluge—Mitzka 484; Frisk II 225; Гиндин Этимология 1963, 54, 69—71; Pokorny 698.

[макабу́нда] «волоцюга» Ж; — запозичення з польської мови; п. makabunda (прізвисько) виникло в результаті видозміни слова wagabunda «волоцюга», що походить від лат. vagabundus «мандрівний», утвореного від vagari «мандрувати, блукати», пов'язаного з vagus «мандрівний», спорідненим з двн. вапкōп, вапсhōп «хитатися, коливатися», дінд. ва́нгати «іде, шкутильгає», лит. вагіу́, вогті «красти, викрадати», вагіс «злодій». — Brückner 319; Kopaliński 1029; Walde—Hofm. II 726—727.

мака́ка (зоол.) «невелика мавпа родини вузьконосих», ма́ка́к «тс.»; — р. бр. ма́ка́ка, п. ч. слц. та́как, болг. ма́ка́к, схв. ма́како, слн. та́ка́к; — через посередництво французької мови (фр. таса́ке) запозичено з португальської; порт. таса́со (жін. р. таса́са) «тс.» походить з мов банту, де та́каокоо означає «мавпа». — SIC² 508; СИС 289; Sl. wug. obcuch 445; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 353; Вуяклија 535; Dauzat 447; Klein 918.

[макакува́тий] «вайлуватий, лантухуватий» Л; — афективне утворення, паралельне [ма́кулува́тий] «вайлуватий, незграбний» (пор.).

Макар (особове ім'я), [Макарій, Мака́ла Ж], ст. *Макаръ* (1482), *Макариевъ* (1443), *Макарій* «блаженъ» (1627); — р. *Макар*, *Макарій*, бр. *Макар*, *Макарій*, п. Макагу, ч. слц. вл. Макаг, болг. *Макар*, *Макари*, м. *Макарие*, *Макар*, схв. *Мѣкарије*, *Мѣкариј(а)*, слн. Макагїј, стсл. **Макарии**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μακάριος* (особове ім'я) утворено на основі прикметника *μάκαρ* (*μακάριος*) «блаженний», можливо, пов'язаного з *μακρός* «великий». — Вл. імена 65; Беринда 221; Петровський 147; Frisk II 162—163.

макарони, **макаронник** «запіканка з макаронів», [макарон] «тс.» Л; — р. *макарони*, бр. *макарона*, п. такагоп, ч. такагопу, слц. слн. такагон, болг. м. схв. *макарони*; — запозичено з італійської мови, можливо, через посередництво німецької або французької (н. *Макаρόні*, фр. *macaron*); іт. *maccheroni*, [maccherone] «тс.» походить від пізньогр. *μακαρία* «юшка з ячних круп», що вважається спорідненим з *μακαρία* «блаженство». — Фасмер II 561; КЭСРЯ 252—253; Преобр. I 503; Brückner 319; Machek ESJĀ 349; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 353; Bezlaj ESSJ II 162; Kluge—Mitzka 456; Dauzat 447.

макаронічний (про стиль) «який характеризується надмірним вживанням іноземних слів і форм», **макаронізм**, **макаронізувати**; — р. *макаронічний*, бр. *макаранічны*, п. такагонічзну, ч. такагонскý, слц. такагонску, болг. *макаронічески*, схв. *макаронски*, слн. такагонізем; — запозичення з французької мови; фр. *macaronique* «макаронічний» походить від іт. *maccheronico*, [macaronico] «тс.», пов'язаного з *maccheroni* «макарони» (уперше латинізовану форму *macaronicum* від італійського іменника вжив падуанець Тіфі делі Одасі (помер 1488) у жартівливому підзаголовку твору (*Carmen macaronicum*). — СІС² 508; СИС 289; Brückner 319; Kopaliński 597; РЧДБЕ 353; Kluge—Mitzka 455; Dauzat 447. — Див. ще **макарони**.

[мака́ц] «невелика жаба» Ж; — неясне.

Македон (чоловіче ім'я), ст. *Македоніа* «вынесла(я) а(бо) превышаючаа» (1627); — р. *Македон*, др. *Македоний*, болг. *Македо* (чол.), *Македона* (жін.), стсл. **Македонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μακεδών* (особове ім'я) означало букв. «македонець», *Μακεδόνιος* — «македонський». — Вл. імена 65; Петровський 147; Copstianescu 98

макет «модель, зразок»; — р. бр. болг. *макет*, п. *makieta*, ч. слц. *maketa*, м. *макета*, схв. *макета*, слн. *makéta*; — через посередництво французької мови (фр. *maquette* «тс.») запозичено з італійської; іт. *macchieta* «начерк; маленька пляма» є зменшувальною формою від *macchia* «пляма», що походить від лат. *macula* «тс.». — СІС² 508; СИС 289—290; Kopaliński 598; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 353; Dauzat 457; Kluge—Mitzka 456; Walde—Hofm. II 5—6. — Див. ще **макулатура**.

макі «французький партизан часів другої світової війни»; — р. болг. *макі*, бр. *макі*, п. *makia*, *maquis*, ч. слц. *makista* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *maquis* «тс.» походить від назви заростей вічнозеленого чагарника, в яких часто переховувалися партизани; запозичене з корсіканського діалекту італійської мови, в якому [macchia] «зарості» є етимологічно тотожним з іт. *macchia* «пляма». — СІС² 508; СИС 290; Kopaliński 607; Holub—Lyer 299; Dauzat 457. — Див. ще **макет**.

макінтош «плащ, легке пальто»; — р. болг. *макінтош*, бр. *макінтош*, схв. *макінтош*; — запозичення з англійської мови; англ. *mackintosh* «тс.» походить від прізвища шотландського хіміка Ч. Макінтоша (Ch. Mackintosh, 1766—1843), що винайшов спосіб виготовлення непромокальних тканин. — СІС² 509; СИС 290; Москаленко УІЛ 55; Фасмер II 561; Kopaliński 591; РЧДБЕ 354.

макітра¹ «вид глиняного посуду (первісно для розтирання маку); (ірон.) голова людини», [макартѣт Ва, макатѣор Л, макітрик МСБГ, макітра О,

ма́кортет СУМ, Ж, *ма́кортеть*, *ма́кортик*, *макорти́т* О, *мако́тёр* О, *ма́котерть*, *мако́тра* Пі, *мако́трик* ВеБ] «тс.»; [мако́тира] «макогін» Ж, *мако́тиря* «стрижена або голена голова; голова людини»; [моко́тиря, моко́тя, моку́тиря Ж] «тс.»; *макі́тритися* «паморочитися», *обмако́ти́рити* «дуже низько (при самому тілі) обстригти»; [обмако́ти́жити] Ж «тс.»; — р. [макі́тра, макі́дра, мако́тра] (з укр.), бр. [макі́тра], мако́тра, [ма́кацер, ма́каце́рт, мако́тар] «макітра»; [мака́ты́ра] «голова», п. *makota*, *makutra* (з укр.), слн. [мако́тер] «макогін»; — складне утворення з основ слів *мак* і *те́рти* (*тру*); численні фонетичні варіанти зумовлені деетимологізацією складного слова; припущення про запозичення з грецької мови (гр. *μακτρα* «діжа, балія» — Фасмер ГСЭ 119; Karłowicz 362; Matzenauer 10, 59) позбавлені достатніх підстав. — Булаховський Нариси 77; Фасмер II 561; Трубачев Рем. термиол. 259—260; Соболевский Лекции 53; SW II 854; Вгүскнер 318; Верп. II 10; Mikl. EW 353. — Див. ще **мак**, **те́рти**. — Пор. **макогін**.

[макі́тра²] «улоговина, поросла лісом; гора, поросла лісом Ч», [маку́тра] «тс.» Ч, [ма́корти] «улоговина», [ма́котерть] «тс.»; — результат перенесення назви *макітра* «глиняний посуд» за схожістю форми (значення «гора» з'явилося в результаті вторинного перенесення). — Див. ще **макітра**¹.

[маклава́] «болотяна трава» Мо; — очевидно, результат видозміни форми [батлама́] «різноманітна болотяна трава; сміття; неясно, чи належить сюди схв. [мака́ль] «очерет», [макля́] «тс.».— Див. ще **батлама́**.

ма́клер «професійний посередник при укладанні торговельних та біржових угод», *ма́клерство*, *ма́клерствувати*, *маклерува́ти*; — р. бр. болг. *ма́клер*, п. *makler*, ч. *maklér*, слц. *maklér*, схв. *маклер*; — запозичення з німецької мови; н. *Makler* походять від гол. *makelaar* «тс.», утвореного від *makelen* «бути посередником в угоді», спорідненого з нн. *makeln* «тс.», нвн. *machen* «робити». — СІС² 407; СИС 290; Фасмер II 561; Koraliński 598; Holub — Lyer 299;

РЧДБЕ 354; Kluge—Mitzka 456. — Див. ще **ма́хер**. — Пор. **махлюва́ти**.

[ма́ковиця] «вершина, верх; баня», [макі́вни́ця] «дзвіни́ця» Ж, [макі́вка] «вершина гори» Ч, [маку́шак, маку́шка] «тс.» Ч; — р. [ма́ковица] «баня церкви, будівлі; потилиця», [ма́ковига] «маківка церкви», маку́шка «маківка голови», бр. ма́кау́ка «баня церкви; верх, вершина», маку́шка «верх; маківка», др. *маковица* «баня, верх», ч. *makovice* «невелика баня на вежі»; — похідні утворення від *мак*; первісне значення — «макова голівка», на інші предмети назву перенесено за схожістю їх круглої верхівки з голівкою маку. — Фасмер II 561; Преобр. I 504; Machek ESJC 349; Верп. II 9. — Див. ще **мак**.

маковій¹ «назва дня 14 (за старим стилем 1) серпня, у християнській церкві день мучеників Маккавеїв», [макові́й (Ме), макові́йка Ж] «тс.», [макові́єць] «гіст у серпні (після маковія)» О, [макові́йчик] «тс.» О, [макові́йки] «яблука, що стигнуть на маковія» ВеБ, МСБГ; — р. [мака́вье] «день 1 серпня», бр. [мака́вей] «християнське свято»; — результат видозміни біблійного імені *Маккавей*, назви іудейського жрецького роду, винищеного Іродом; слово взнало впливу народної етимології (*мак віяти*, оскільки в серпні досягає мак). — Грінч. II 400; УРЕ VIII 407.

[маковій²] (орн.) «коноплянка, *Fringilla cannabina* L.»; — складне слово з основою *мак* у першій частині (птах живиться переважно різним насінням); друга частина з'явилася, можливо, як результат деетимологізації і зближення з дієсловом *віяти* якоїсь іншої основи. — Булаховський Вибр. пр. III 277; УРЕ VII 466. — Див. ще **мак**. — Пор. **макодзьоба**, **маколус**, **макопійка**.

[ма́ковка] (бот.) «гличики жовті, *Nuphar luteum* L.» ЛЖит, [макі́вки] «латаття біле, *Nymphaea alba* L.»; рябчик великий, *Fritillaria meleagris* L.» Мак, [ма́куши] «латаття біле» Корз; — р. [ма́ковка] «водяна лілія», [мако́вки водяные] «гличики жовті», бр. [ма́кау́ка] «лілея»; — похідне утворення від *мак*; назва гличиків мотивується подібністю форми квітів до коробочки з плодами маку,

а латаття і рябчика — подібністю квітів цих рослин до квітки маку.— Див. ще мак.

макогін «дерев'яний товчач, яким розтирають мак, пшоно тощо», [макогін] «волють кукурудзи» ВеБ, *обмакогінити* «низько обстригти»; — р. *макогін* «макогін» (з укр.), п. [makohon] «тс.» (з укр.); — складне утворення з основ слів *мак* і *гнати*, *ганяти*.— ССРЛЯ 6, 515; Горяев 200; SW II 854.— Див. ще *гнати*, *мак*.

[макодзьоба] (орн.) «зяблик, *Fringilla coelebs* L.» Ж, [макодзьоб] «коноплянка, *Sappabina* (*Acanthis*, *Linaria*, *Fringilla*) *sappabina* L.» ВеБ, [макодзьобниця] «зяблик» Ж, [макодзьоба] «коноплянка» ВеБ; — складні утворення з основ слів *мак* і *дзьобати*; назви зумовлені тим, що зяблик і коноплянка живляться переважно насінням; пор. [макоїд] «волове очко», [макоїдик] «коноплянка» ВеБ.— Воїнств.— Кіст. 244; Mikl. EW 181.— Див. ще *дзьоб*, *мак*.— Пор. *маколус*, *макопійка*.

[маколус] (орн.) «коноплянка, *Sappabina* (*Acanthis*, *Linaria*, *Fringilla*) *sappabina* L.» ВеБ; — складне утворення з основ слів *мак* та *лускати*; назва зумовлена тим, що коноплянка живиться переважно насінням різних трав.— Воїнств.— Кіст. 244.— Див. ще *луска*¹, *мак*.— Пор. *макодзьоба*.

[макольндра] (орн.) «коноплянка, *Sappabina* (*Acanthis*, *Linaria*, *Fringilla*) *sappabina* L.», [макольндрик, *макольндра*], ст. *макологва* (XVII ст.) «тс.»; — фонетично видозмінене запозичення з польської мови; п. *makolągwa*, [makolądwa] «тс.» є складним словом, утвореним з основ іменника *мак*, спорідненого з укр. *мак*, та дієслова *łęgnać się* «вилуплюватися» (*łąg* «вилуплювання»), спорідненого з укр. *лягти*; запозиченнями з української мови є рум. *măcăleandru* «малинівка», молд. *макаляндру* «тс.» (DLRM 483).— SW II 854; Brückner 318, 292.— Див. ще *лягти*, *мак*.

[макопійка] (орн.) «коноплянка, *Sappabina* (*Acanthis*, *Linaria*, *Fringilla*) *sappabina* L.», [макопійка] «тс.» Ж; — складне слово, утворене з основи імен-

ника *мак* і, можливо, дієслова *пійти* чи якогось іншого слова.— Див. ще *мак*.— Пор. *маковії*², *макодзьоба*, *маколус*.

макорженик «корж із маком», [макорженик] «тс. Г, МСБГ; печиво Ж», [маторжаник] «корж із маком МСБГ; недоброякісне печиво, корж МСБГ, Ва, Ме», [матаржани] (мн.) «печиво з домішкою лободи» Мо, [матаржін] «кукурудзяний хліб із зеленню», [моторженик] «корж із маком»; — не зовсім ясне складне утворення; може бути виведене з основ слів *мак* і *корж* (як результат стягнення давнішого **макокорженик*) або *мак* і **ржаний* «житній» (пор. *сържок*).

макортет, *макортеть*, *макорттик*, *макортит*, *макотёр*, *макотерть*, *макотіря*, *макотра*, *макотрик* — див. *макітра*¹.

макорти — див. *макітра*².

Макоша «стародавня богиня спокою у слов'ян» Ж; — р. [мокошія] «домовик у подобі жінки», др. *Мокошь* (поганське божество); — зіставляється з дінд. *makāh* «багатий, шляхетний; демон» (*Matchek* RES 23, 55—56), гр. *μάχλος* «хтивий (переважно про жінку); пишний, буйний, розкішний» (*Loewenthal ZfSlPh* 7, 406), псл. *тогкь*, укр. *мокрій*.— Фасмер II 640; Преобр. I 546—547.— Див. ще *мокрій*.

макрель (іхт.) «скумбрія, *Scomber scombrus* L.», *макрелеві*; — р. *макрель*, бр. *макрэль*, п. ч. слц. вл. *makrela*, болг. *макрéя*, схв. *макрела*, слн. *makrèla*; — через посередництво германських мов (пор. нім. *Makrelé* «скумбрія», свн. *maskēl*, снн. *mak(e)geel*, гол. *makreel*, англ. *maskerel*) запозичено з середньолатинської; етимологія слат. *maskrellus* «тс.» неясна; пов'язується з гол. *makelaar* «посередник».— СІС² 507; СИС 290; Фасмер II 562; Преобр. I 504; Горяев 200; Kopaliński 598; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 354; Kluge—Mitzka 456; Klein 920; Dauzat 457.— Пор. *маклер*.

[макріш] (вид рослини) Ж, [макриш] (бот.) «щавель кислий, *Rumex acetosa* L.» Мак; — запозичення з молдавської мови; молд. *макріш* (*макріши*, *мокріши*)

«щавель», як і рум. măcristă «тс.», пов'язується з молд. [акріш] «тс.», похідним від акру «кислий», яке зводиться до лат. асер «гострий, сильний», спорідненого з псл. ostrъ, укр. гострий; початкове м пояснюється впливом болг. мокрѣш (мокрѣж) «мокрота, вологість». — Scheĭudko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 160; СДЕЛМ 272; DLRM 484. — Див. ще гострий.

макро- (перший компонент складних слів — наукових термінів із значенням «великий» типу макроклімат, макромолекула, макрорайон, макроспора, макроструктура); — р. болг. схв. макро-, бр. макро-, п. ч. слц. вл. слн. макро-; — виділена із складу слів грецького походження типу макроподи, макроцефал основа прикметника гр. μακρός «довгий, великий, високий», спорідненого з лат. пасег «тонкий, худий», двн. maḡar (нвн. pager) «худий», дісл. maḡr, лангл. mæger «тс.». — СІС² 509; СИС 290; Коралі́нські 598; Holub — Lyer 299; РЧДБЕ 354; Frisk II 164—165; Walde—Hofm. II 2.

[макса] «риб'яча печінка»; — р. [макса́] «печінка лина або тріски, риба чі тельбухи», [максó, мо́кса] «тс.», [ма́-каска] «печінка невеликої білухи», [максáна] «велика риба з ікрою», [максáник] «риба з молокоами»; — через посередництво російської мови запозичено з фінської; фін. makska «печінка» споріднене з ест. maks, уг. máj, манс. maít, хант. mīḡāl «тс.». — Фасмер II 562; Kalima 160; MNTESz II 818; Bárczi 195.

Максім, Макс, ст. Максимъ (1422), Маѣ́имъ «славень, аб(о) з лат. величайші» (1627); — р. Максím, бр. Максím, др. Максимъ, п. Maksym, вл. Maks, ч. слц. Maxim, болг. Ма́ксím, м. Максим, схв. Ма́ксим, слн. Maksim, стсл. Маѣ́имъ; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μαξίμος походить від лат. Maximus (родинне ім'я, що приєднувалося до родового), яке зводиться до прикметника maximus «найбільший». — Вл. імена 65; Беринда 221; Петровский 148; Суперанская 79;

Илчев 315; Constantinescu 104. — Див. ще ма́ксимум.

Максиміліан, ст. Маѣ́иміліанъ (1627); — р. Максиміліан, бр. Максими́ліян, п. Maksymilian, ч. слц. Maximilían, болг. Максиміліан, Максиміліян, схв. Максиміліян, слн. Maksimilijan; — через західноєвропейське посередництво запозичено з латинської мови; лат. Maximilianus виникло, можливо, внаслідок злиття імен Maximus та Emilian (звідки укр. Омеля́н). — Вл. імена 65—66; Петровский 148; Суперанская 80; Илчев 315; Dauzat Dict. des noms 425. — Див. ще Ма́ксím, Омеля́н.

ма́ксимум «найбільша кількість, найвищий ступінь», максималізм, максималіст, максимáльний; — р. болг. м. ма́ксимум, бр. ма́ксимум, п. вл. maksimum, ч. слц. maximum, схв. ма́ксимум, слн. máksimum; — запозичення з латинської мови; лат. maximum є формою середнього роду від прикметника maximus (<*mag-semos) «найбільший» — форми найвищого ступеня від magnus «великий». — СІС² 511; СИС 290; Коралі́нські 598; Holub—Lyer 306; РЧДБЕ 355; БЕР III 621; Walde—Hofm. II 14. — Див. ще магна́т.

ма́ксі «максимальний» (про довжину одягу тощо); — р. болг. ма́кси, бр. ма́кси, ч. maḡi(sukně), слн. maḡi, схв. ма́кси, слн. máksi; — запозичення з англійської мови; англ. maḡi «тс.» виникло в результаті скорочення слова maximum «максимум», запозиченого з латинської мови. — СІС² 511. — Див. ще ма́ксимум.

макула́тура «бракована друкарська продукція; (перен.) бездарний літературний твір»; — р. бр. болг. схв. макула́тура, п. ч. вл. makulatura, слц. слн. makulatúra; — запозичення з німецької або французької мови; н. Makulatúr походить від фр. maculature «тс.», утвореного від maculer «плямувати, бруднити», пов'язаного з лат. macula «пляма», етимологія якого не зовсім ясна. — СІС² 511; СИС 291; Коралі́нські 598; Brückner 319; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 355; БЕР III 622; Dauzat 449; Klein 920; Walde—Hofm. II 5—6.

[маку́луватий] «вайлуватий, незграбний»; — очевидно, результат контаміна-

пії слів *маку́ха* «вайло, млява людина» і *вайлува́тий*.— Див. ще *вайло*¹, *маку́ха*.

маку́ха «вичавки з насіння олійних культур; (перен.) вайло, млява людина», [маку́х] «тс.», [макухі́] «саман, саморобна цегла з глини і соломи» МСБГ, [макуші́анка] «страва з макухи» Ж, [макуші́енка] «тс.», [маку́ховатий] «дірчастий, пористий» (про камінь); — р. бр. *маку́ха*, п. *makuch*, [макуша] «вичавки», слц. [makúch, makucha] «макуха»; — очевидно, похідне утворення від *мак* (мабуть, спершу так називалися вичавки з маку); зіставляється також із швейц.-нім. *Mägiuchenp* «вичавки з маку». — ІУМ Лекс. 329; Дзензелівський St. sl. 22, 288-289; Шелудько 39; Фасмер—Трубачев II 562; Горяев 200; Вгюскнер 318-319; Mashek ESJCS 283.— Див. ще *мак*.

[маку́ховатий] «з великими волотями» (про очерет); — очевидно, пов'язане з **маку́ха* «маківка, верхівка», можливим похідним від *мак*; пор. р. [маку́ха] «верхня частина чоґо-небудь; верхівка дерева». — Див. ще *мак*.

маку́ш — див. *ма́ковка*.

[маку́шка] (бот.) «конюшина шарудлива, *Trifolium agrarium* L. (T. strepens Crantz.)» *Мак*; — р. [маку́шка, маку́ша] «тс.», [маку́шник] «конюшина лучна, *Trifolium pratense* L.», [макóвушник] «конюшина»; — похідне утворення від *мак*; назва зумовлена тим, що квіти конюшини-зібрані в головки, які своєю формою нагадують маківки. — Нейштадт 344—346.— Див. ще *мак*.

[мала́] (вигук, яким звертаються до кобили або корови) О, [мала́-мала́] (вигук, яким прикликають корів) МСБГ, [мленька́-мленька́ (Ме), млі́нька-млі́нька Мо] «те.», *мальо́сь-мальо́сь* «вигук, яким кличуть свиней» Корз; — р. [мале́ха-мале́ха, мале́шка-мале́шка] «те.», [ма́ш-ма́ли] (вигук, яким прикликають овець, телят, а також кіз, курей, гусей), [ма́ля-ма́ля] (вигук, яким прикликають овець), [мала́нки-мала́нки] «тс.», п. *mal-mal-mal* (вигук, яким прикликають свиней і поросят), [mali, malus, malusi, maluski, maluty, malmalski, malu malusiel] «тс.», схв. *ма́лінка* (кличка корови), *ма́лі́нча* (кличка вівці); — пов'язане з *мала́й* (початково як звертання до те-

лят, поросят тощо).— Див. ще *мала́й*. — Пор. *ма́нька*².

мала́га «сорт виноградного вина»; — р. бр. болг. *мала́га*, п. ч. слц. *malaga*, схв. *ма́лага*, слн. *malaga*; — запозичено з іспанської мови, можливо, через посередництво французької (фр. *malaga*); ісп. *malaga* «тс.» походить від назви провінції (міста) Малага (*Malaga*) на півдні Іспанії, звідки це вино поширилось.— ССРЛЯ 6, 521; КЭСРЯ 253; Корали́нські 599; Holub—Lyer 300; Holub—Кор. 300; БЕР III 624; РЧДБЕ 355; Вуякли́жа 537.

[мала́й¹] «хліб із кукурудзи, гороху або проса; круг білої глини Ме; (бот.) просо, *Panicum L. Мак*», [мала́йчик] «бісквіт МСБГ; хлібина; невелика хлібина ЛексПол», [мела́й] «кукурудза, кукурудзяний хліб», [мела́йник] «тс. ВеЗн; крихкий камінь Ж», [милáй] «вид хліба», [милáйнець] «поле, з якого знято кукурудзу» ДзАтл II, [милáйне, милáйни́ця, милáйни́ще] «тс.» тж; — р. [мала́й] «хліб з кукурудзяного борошна; каша з просяного борошна», бр. [мала́й] «недопечений хліб; хліб з гречаного борошна», п. [ма́лај] «кукурудзяний коржик» (з укр.), болг. [мала́й] «кукурудзяне борошно, кукурудзяний хліб», схв. [ма́лај] «їжа з кукурудзяного борошна»; — запозичення із східнороманських мов; рум. *malai* «кукурудзяне борошно; просо; коржик із кукурудзяного борошна», молд. *мэла́й* «тс.» етимологічно неясне; вважається складним словом, утвореним з *mei* «просо», що походить від лат. *milium* «просо, пшоно», спорідненого з гр. *μελίμη*, лит. *malnos* «тс.», і *lai* «темно-сірий», яке походить від пізньолат. *lajus* «неяскравий», етимологічно неясного; пов'язується також з молд. *мэла́ец* «м'який, соковитий», *мэма́лигэ* «мамалига» (СДЕЛМ 272). — Мельничук Молд. эл. 168; Дзензелівський Доп. УЖДУ II 68; St. sl. 6, 116; Scheludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 160; Фасмер II 562; БЕР III 624; Mikl. EW 181; СДЕЛМ 229, 253; DLRM 490—491; Papahagi 614; Walde—Hofm. II 87.

[мала́й²] (бот.) «глід, *Crataegus oxyacantha* L.» МСБГ. [мала́ек, мала́ец] «тс.» МСБГ, [мала́йка] «сорт дрібних

червоних яблук» МСБГ; — неясне; можливо, запозичення з молдавської мови; пор. молд. *mălăieț* (рум. *mălăieț*) «м'який, соковитий» (про плоди), етимологія якого остаточно не встановлена. — СДЕЛМ 272. — Пор. **малай**¹.

[**малайда**] «тюхтій» О; — афективне утворення.

[**малайка**] (орн.) «дятел, *Picus*» ВеБ; — неясне.

малайці (одн. *малаець*) «група народів, що живуть в Індонезії, Малайській Федерації й Таїланді»; — р. бр. болг. *малаец*, п. *Małajczyk*, ч. слц. *Malajec*, вл. *Malajowc*, схв. *Малáјац*, слн. *Malá-jec*; — запозичення з англійської мови; англ. *malayu* «малаець; малайський» походить від тубільного слова *Malayu*. — Клеп 927.

маламбоніке — див. **малимбон**.

[**маламура**] «ненажера» О, [*маламури-ти*] «жертви, уминати»; — неясне; можливо, запозичення з тюркських мов (пор. тур. *malımal* «переповнений, туго набитий»).

[**маланка**¹] «вечір напередодні Нового року; новорічний обряд з традиційним переодяганням у тварин і фольклорних персонажів; учасник цього обряду; обрядова пісня, яку виконують учасники маланки МСБГ; обрядова гра при покійникові Ж», [*миланка*] «тс.» Ж, [*меланка*] «переддень Нового року», *меланки* (мн.) «тс.», [*маланкати*] «виконувати новорічний обряд маланки» Ж, [*маланкувати*] «тс.» МСБГ; — р. [*Меланки*] «день 31 грудня за старим стилем»; — пов'язане з *Маланка* «Меланія» з огляду на те, що переддень Нового року за церковним календарем є днем святої Меланії; значення «гра при покійникові» вторинне. — Див. ще **Меланія**.

[**маланка**²] «блискавка (без грому)» Л, Кур; — р. [*маланка, маланья*], п. [*małanka*] «тс.»; — запозичення з білоруської мови; бр. [*маланка (малянка, маланя, маланн'я)*] «блискавка (часто без грому)» походить від псл. **m²lpi* «блискавка»; за звуковою подібністю зблизилося з власним ім'ям *Маланка*. — Див. ще **мовня**.

Малана, Маланка, Маланя, Малася, Малашка — див. **Меланія**.

[**малата**] «страва з кукурудзяного борошна»; — запозичення з угорської мови; уг. *maláta* «солод» походить, очевидно, від слц. *mláto* «солодові або виноградні вичавки», спорідненого з укр. [*мóлот*] «пивна гуща; вичавки». — MNTESz II 829; *Bárczi* 196; *Machek ESJČ* 368. — Див. ще **мóлот**².

[**малатати**] «бити, лупцювати» О, [*малацати*] «тс.» О, [*малацкати*] «бити, ляскати долонею» Ж, [*маладзнути*] «луснути, вдарити» О; — п. [*małatać*] «роздирати», [*małachać*] «тс.»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з [*молосувати*] «бити, лупцювати» (пор.).

малахай¹ «хутряна шапка з широкими навушниками»; — р. бр. болг. *малахай* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тат. *малахай*, телеут. *malakkaĵ* «тс.» пов'язується з монг. *малагай* «шапка», калм. *тахіа* «тс.»; мар. *малахай* запозичене з російської мови. — Фасмер II 532; ГСЭ 3, 127; КЭСРЯ 253; Преобр. I 504; Горяев 200; Шипова 228; Радлов IV 2037; *Räsänen Versuch* 324; *Ramstedt* 254.

малахай² «довгий шкіряний батіг», [*малахайка*] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з [*малатати*] «бити, лупцювати», п. [*małachać*] «роздирати». — Пор. **малатати**.

малахіт «крихкий мінерал зеленого кольору», *малахітник* (спец.); — р. болг. *малахіт*, бр. *малахіт*, п. ч. слц. вл. *malachit*, схв. *malāxīt*, слн. *malahit*; — інтернаціональний термін (пор. н. *Malachit*, англ. фр. *malachite* «тс.»), запозичений з грецької мови; гр. *μαλάχιτης* «малахіт» походить від ботанічної назви *μαλάχη* «мальва, калачики» (за подібністю кольору мінералу і листя рослини), що зводиться до гебр. *mal-lāh* «тс.» — СІС² 511; СИС 291; Горяев 200; *Sl. wyrazów obcych* 447; *Holub-Lyer* 300; БЕР III 626; *Frisk* II 166. — Див. ще **мальва**.

[**малахольний**] «дурнуватий» Ме, Сизько; — р. [*малахольний*], бр. [*малахольнік*] «тс.», [*малахолле*] «нерозважливість, дивацтво», [*малахольництва, малахольства*] «тс.»; — не зовсім ясне; зіставляється (*Куркина Этимология рус.*

диал. слов 23—25) з цсл. **млоухальство** «слабість, неміч», схв. *mlahav* (*млохав*) «слабий», *mlākas* «в'ялий, слабий», слн. *mlāhav* «тс.», які пов'язуються з цсл. **m*^h*čati* «мовчати», гр. βλᾶξ «слабий», дірл. *maleaim* «гнияти», що зводяться до іє. **m(e)lāk-* «м'який, слабий». — Skok II 439—440; Bezlaj ESSJ II 187; Pokoġny 719. — Пор. **мовчати**.

[**малаштєвка**] «копистка для вимішування мамаліги» Дз, [**маліштєвка** МСБГ, *Me*, **малуштєйка** Дз, **мелиштєвка** МСБГ, **милиштєвка** МСБГ, **миліштєвка** Дз] «тс.»; — запозичення із східно-романських мов; рум. *melesteu*, молд. *melesteu* «тс.» походять від уг. *mállasztó* < *mállasztani* «розсипати, руйнувати», похідних від *mállik* (< *márlík*) «кришитися, розсипатися», спорідненого, можливо, з *mág* «кусати, жалити». — Мельничук Молд. эл. 168; СДЕЛМ 253; DLRM 491; MNTEsz II 830; Bárczi 196—197.

[**малів'янка**] (орн.) «вільшанка, *Egithacus rubecula* L.» Дейн; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви **малінівка** «тс.» (див.).

[**малигάρня**] «парник, розсадник» Ж; — неясне.

малій, [*мал* Ж, *малєзний*, *малєнєцький* О, *малєнєцький*], *малєнєцький*, *малєсєцький*, [*малєсєцький*], *малєчий*, *малєсінєцький*, *малуєатий*, [*малюєсєцький*], *малюєсінєцький*, [*малюєхний*, *малюєцький*, *малюєчий*], *манєнєцький*, *манєсєцький*, *манєсінєцький*, *манюєний*, [*манюєпуній*, *манюєсінєцький*], *манюєсінєцький*, *масєнєцький* усн., *масюєпуній* усн., *масюєсєцький*, *масюєсінєцький*, *малєн'я* «маля», *малєн'ятко*, *малєнєство* «дитинство, [малятко]», [*малєч*], *малєча*, *малєзна* «невелика кількість; дрібниця», [*малєшко*] «малятко», *малєсть* «малій розмір; дитинство», [*малє*] (*малєч?*) «ягнята; курчата» Ж, [*малєч*] «дрібнота», *малюєк*, [*малюєство*] «абищиця, дрібниця» Ж, [*малюєта*] «малюєк, карлик», [*малюєх*] «малій чоловік» ВеУг, *малєя*, *малєявка*, *малєятко*, [*малє*] «молодняк овець» Ж, [*малєя*] «дрібна риба» Дейн, [*малєя*, *малєяка*] «тс.» тж, *малєєк*, [*малєєство*] «дитинство», [*малєти*] «применшувати,

зменшувати», *малєтиєся* «поводитися, як дитина», *малєти*, [*малєчко*] «ледве; небагато» О, *малє*, *малєято*, *бєзмалє* «замалим», *змалєчку*, *змалєку*, *змалєу*, *замалєий*, *замалєим*, *замалєо*, [*замалєом*], [*намалєлі*] «обмалє» Г, Ж, [*намалє*] «тс.», [*неємалє*] «майже» ВеЛ, [*ємалє*] «обмалє» Ж, [*ємалє*, *ємалєкуєто*] «тс.», *ємалє* СУМ, Ж, [*ємалєий*] «малєуватий Г; занадто малій Нед», [*ємалєєньки*] «ємалєу» Нед, *ємалєєньку*, *ємалєєсєньку*, [*ємалє*] «трохи, повільно», *ємалєу*, [*ємалєше*] «повільніше» ВеЛ, *ємалєєсінєцьку*, [*ємалєєх*] «повільний чоловік» Нед, [*ємалєти*] «применшити; зшити меншим за мірку», [*ємалєий*] «замалєий», *ємалєти*, *ємалєяти*, [*ємалєкуєяти*] «зменшити»; — р. *малєий*, бр. *малєй*, др. *малєи*, п. вл. нл. *maļu*, ч. слц. *maľu*, полаб. *maľe*, болг. *maľek*, м. *mal*, схв. *maľi*, слн. *maľi*, стсл. *maľъ*; — цсл. *maľъ*; — споріднене з лат. *malus* «поганій, нікчемний» (< «малій, недостатній»), гот. *smals* «малій», днв. *smal* «тс.», нвн. *schmal* «вузький, тонкий, худий», дангл. *smæl* «малій, дрібний», англ. *small* «тс.», гр. *μῆλον* «дрібна худоба, вівці», дірл. *mīl* «тварина»; іє. **mōl-/mēlo-* «малій», з яким іноді пов'язується також цсл. **molti* «молоти», укр. *молєти*; менш обгрунтоване зіставлення (Meillet MSL 9, 146) з гр. *mōlos* «ослаблений, виснажений». — Фасмер II 564; Преобр. I 505—506; Горяев 201; Brückner 320; Machek ESJC 349; Holub—Lyer 300; Holub—Kop. 215; Schuster-Sewc 881; БЕР III 622—623; Младєнов 287—288; Мартынов Язык 77—78; Мельничук Этимология 1984, 141; Skok II 374—375; Bezlaj ESSJ II 163—164; Критєнко Вступ 519, 556; Bern. II 13—14; Mikl. EW 181; Бєлєцький Принципи 106; Kluge—Mitzka 661; Klein 1461; Walde—Hofm. II 19—20; Pokoġny 724. — Пор. **маєєнький**.

[**малієк**] «задня частина шиї; горб, нарєст О», [*малюєк*] «ямка між лопатками під гривую коня; одна з хвороб коней; старий кінє» О, [*манюєк*] «кінє з увігнутою спиною» ВеНЗн, [*малєкуєатий*] «з увігнутою спиною» (про тварин), [*малєкуєатий*] «тс.»; — п. *maľik* «одна з хвороб коней і волів (підшкірні гулі на

шиї і лобі); кінь, хворий на цю хворобу» (з укр.), *malikowaty* «з запалим хребтом» (про коня); — не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни деетимологізованого слова [*гамалік*] «карк», зближеного з *малій* (пор. [*малік*] «карлик, горбань», вл. *malik* «карлик», схв. *mālik*, *mālik* «тс.»; диявол», слн. *malik* «мара, потвора»). — *Brückner* 319; *Skok* II 374; *Bezlaĵ ESSJ* II 164; *Bern.* II 14. — Див. ще *гамалік*. — Пор. *малій*.

[*малимон*] «невдало спечений хліб; вайло; пухтій» Л, [*маламоніке*] «ласощі» Корз, [*малімонський*] (у виразі [*м-ка мука*] «найкращий сорт пшеничного борошна») Л, [*маримонський, мармонський*] «тс.» Л; — бр. [*малимоники*] «ласощі (для дітей)»; — запозичення з польської мови; п. *maġumonki* (*maġumoncka* *paĵka*) походить від назви м. *Маримонт* (*Maġumont*) під Варшавою, де містилися млини, на яких вироблялося борошно високої якості; в українській мові слово [*малимон*] (первісно, мабуть, «булка, печиво високої якості») зазнало негативного переосмислення. — *SW* II 890.

маліна (бот.) «*Rubus idaeus* L.», *малинівка* «малинова наливка», [*малинич*] «зарості малини» О, *малинник* «тс.»; [*малиновий мед, квас; сироп з малини МСБГ*], [*малиновка*] «сорт яблук, що мають запах малини» МСБГ, [*малиняк*] «малинова наливка; сироп з малини МСБГ», *малиновий* «червоний, кольору малини»; — р. болг. *маліна*, бр. *маліны*, п. ч. слц. нл. *malina*, вл. *malena*, полаб. *polainā*, м. *малина*, схв. *mālina*, слн. *malina*, стсл. *малина*; — псл. *malina*; — загальновизнаної етимології не має; зіставляється з лит. *melūnas* «синій», *melšvas* «синюватий», лтс. *melns* «чорний; брудний», прус. *mīlan* (зн. в. одн.) «пляма», *melpe* «синя пляма», гр. *μέλας* «чорний», гот. *mēljan* «писати», свн. *mal* «пляма», нвн. *malen* «малювати», дінд. *malināh* «брудний; чорний», *mālah*, *mālam* «бруд» (іє. **mōl-/mel-* «чорний, синій, пляма»); пов'язується також з лат. *mōgum* «шовковиця, ожина», гр. *μόρον* «шовковиця» (*Mashek ESJČ* 349; *Jm. rostl.* 101; *Holub—Lyer* 300; *Holub—Kop.* 214), з псл. *malъ* «малій», укр. [*маль*] «молодняк овець»,

гр. *μῆλον* «вівця, коза» (Булаховський *Вибр. пр.* III 360—361; *Loewenthal ZfSlPh* 7, 408; *PBrV* 54, 477). — *Фасмер—Трубачев* II 563; *Brückner* 319; *Schuster-Sewc* 881—882; *БЕР* III 627; *Младенов* 287; *Skok* II 363; *Bezlaĵ ESSJ* II 164; *Bern.* II 12; *Mikl. EW* 181; *Trautmann* 178; *Matzenauer LF* 10, 59—60; *Bezzenberger BB* 16, 217; *Uhlenbeck* 219; *Walde—Hofm.* II 122—123; *Pokorny* 720—721.

малинівка (орн.) «вільшанка, *Egithacus tubecula* L.»; — р. *малиновка*, бр. *малінаўка*, п. [*malinówka*] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *малиновий* «червоний» з огляду на оранжево-рудувате забарвлення горла і грудей птаха; пор. і лат. *tubecula*, пов'язане з *tuber* «червоний». — Див. ще *маліна*.

малиновий (у виразі м. *дзвін* «дзвін приємного, м'якого тембру»); — р. *малиновий*, бр. *малінавы* «тс.»; — пов'язане з *малій*, [*маль*] «молодняк овець»; первісне значення «владивий дзвіночком, що їх вішають на шию вівцям»; пізніше зазнало зближення з *маліна* за ознакою приємності. — *Фасмер* II 563. — Див. ще *малій*.

[*малісник*] «здобний корж або булка з кукурудзяного борошна; пиріг з вишнями, який печуть на зеленому листку» МСБГ; — результат видозміни деетимологізованого, можливо, на ґрунті молдавської мови, слова *налісник* (пор. молд. [*маліснік*] «тс.»), очевидно, зближеного з *малій*. — *Мельничук Молд. эл.* 168. — Див. ще *налісник*.

маліця «верхній одяг з оленячої шкіри (у народів Крайньої Півночі)»; — р. *маліца*, *малка*, бр. *маліца* «тс.»; — через посередництво російської мови запозичено з ненецької; пор. ненецьке *mālit'e*, *mālicea* «хутро», звідки також комі *malitša* «тс.» — *Фасмер* II 563.

малівка — див. *маглівка*.

[*малігна*] «лихоманка з маренням» Ж, [*малігна*] «тс.» Ж; — п. *maligna* «тс.», ч. *maligní* «згубний, небезпечний для здоров'я і життя», слн. *maligny*, схв. *mālīgan* «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *maligna* (*febris*) «злісна (гарячка)» є формою жін. р. складного

прикметника *malignus* «згубний, лихий», утвореного з основ прикметника *malus* «поганий, підступний», очевидно, спорідненого з двн. днн. *smals* «малий», псл. *malъ*, укр. *малий*, та дієслова *gigno* «народжую» (лат. ст. *genō* «тс.»), пов'язаного з *genus* «походження, рід, плем'я». — Richhardt 76; Kopaliński 599; Holub—Lyer 300; Walde—Hofm. I 594, 597, II 19—20. — Див. ще *ген*, *малий*. — Пор. *малярія*.

[**малітан**] «жовтий (німецький) турецький тютюн» Л, ЛЖит; — бр. *мульта́н* «сорт тютюну», *мульта́нка* «турецький тютюн у листках»; — неясне.

[**маліцкати**] «ссати» О; — очевидно, віддалено споріднене з р. [молса́ть] «ссати, гризти (кістку)», ч. *mlsati* «ласувати», слц. *mlsat'* «тс.», ірл. *mlas* «смак».

малорос (заст.) «українець», *малорос* «тс.», *Малоросія*, *малоросійський*, *малоросійський*; — р. *малоросс*, *малорос*, *Малороссія*, бр. *маларос*, п. *Malorus*, ч. слц. *Malorus*, болг. *малоросин*, схв. *Malorus*, слн. *Malorus*; — складне слово, що виникло на основі старої назви України *Малая Россия*, кальки гр. *Μικρά Ρωσσία* «тс.» (з 1292 р.); середньогрецька назва склалася в канцелярії константинопольських патріархів у зв'язку з потребою відрізнення південноруських земель від північноруських, які там дістали назву *Μεγάλη Ρωσσία* «Велика Русь, Великоросія». — Кримський Укр. гр. 18—20; Тв. III 65—66, 201—206; Фасмер II 564. — Див. ще *малий*, *Росія*. — Пор. **великорос**.

[**малішниця**] (зоол.) «джерелянка, *Bombina bombina* L.» Дейн; — похідне утворення від *молоко*; назва мотивується тим, що, за народним повір'ям, ця маленька жабка, вкинута у посуд з молоком, охолоджує його і не дає йому скиснути (Даль IV 559). — Див. ще *молоко*.

малювати, [малево] «малюнок», *малювальник*, *малювання*, *малюнок*, [малюванець] (театр.) «фігурант» Ж, [малюванік] «ремісник, що фарбував полотно для спідниць» О, *малюванка* «спідниця з розмальованого полотна; [полотно, розмальоване кустарним способом О;

барвиста хустка Ж; пензель; малюнок Пі], [малюваньча] «спідниця з фарбованого полотна» О, [малювідло] «губна помада» МСБГ, [малювіло] «малюнок, картина» Ж, [малювка] «розфарбовування», *малювничтво* «малярство», [малювничий] «малювничий» Ж, *малювальний*, *малюваний*, [малювничий], *малювничий*, ст. *малеване* (1627), *малювати* (1731); — р. *малевать* (з укр.), бр. *маляваць*, п. *malować*, ч. *malovati*, слц. *mal'owat'*, вл. *malować*, нл. *malować*, полаб. *mal'ā* «малює», схв. *малати*, слн. *malati*; — запозичено з німецької мови (можливо, через посередництво польської); нвн. *malen* «малювати» походить від свн. *mālen* «позначувати; креслити, фарбувати, малювати», двн. *mālōn* (*mālēn*) «малювати, креслити», спорідненого з гот. *mēla* «письмо», *mēljan* «писати, креслити», дісл. *mēla* «малювати», псл. *malina*, укр. *малина*. — IUM Лексика 460; Шелудько 39; Richhardt 76; Фасмер II 562; Преобр. I 505; Горяев 200; SW II 859; Machek ESJČ 349; Holub—Lyer 300; Holub—Kop. 214; Mikl. EW 181; Kluge—Mitzka 456. — Див. ще *малина*. — Пор. **маляр**.

[**малюговатий**] «вугруватий, прищавий» (про тварин) ВеУг; — неясне; може бути зіставлене з [малюговатий] «з увігнутою спиною» (про тварин) або з м. *малига* «віспина, висип», *малигав* «віспуватий».

[**Малюзіна**] «русалка» Ж; — ч. слц. *Meluzina* «міфічна істота, що уособлює вітер»; — через посередництво чеської і словацької запозичено з західноєвропейських мов; нім. англ. *Melusine*, фр. *Mélusine* є іменем феї з французького середньовічного лицарського роману; етимологія імені неясна. — Kopaliński 620; Machek ESJČ 359; Holub—Lyer 309; Holub—Kop. 220; NSD 1548.

малюк — див. **малік**.

[**малявка**] (іхт.) «гірчак, *Rhodeus sericeus amarus* Bloch» Шарл — Тат; — р. бр. [малявка] «тс.»; — похідне утворення від *малий*; назва зумовлена невеликим розміром тіла гірчака (завдовжки не більше 8,5 см.). — Усачева Етимологія 1974, 111; Сабанєєв 360. — Див. ще *малий*. — Пор. **молявка**.

[мал'ягати] «невміло, неоковирно писати» МСБГ, [мал'ягати] «тс.» тж; — афективне утворення, пов'язане з *малювати* (див.).

мал'яр «художник; робітник, що фарбує стіни приміщень і под.; [фарбувальник ниток; ремісник, що вибивав орнаменти на спідницях О]», *малярєнко*, *маляріха*, *малярівна*, *мал'ярка* «художниця; дружина маляра», *мал'ярня*, *мал'ярство*, *малярцік* «учень маляра», *мал'ярувати*, ст. *маляръ* (1600—1605); — р. бр. *мал'яр*, п. *malargz*, ч. *malřř*, слц. *malariag*, вл. *molerg*, нл. *molara*, схв. *mälerr*, *möler*, слн. *málarag*; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. *Maler* «тс.» (<свн. *mälære* «художник») пов'язане з *malen* «малювати». — Шелудько 39; Richhardt 76; КЭСРЯ 254; Фасмер II 565; Преобр. I 506; Горяев 200; Brückner 319; Machek ESJČ 349; Holub — Lyer 300. — Див. ще **малювати**.

малярія, *мал'ярик* «хворий на малярію», [малярійник] (ент.) «комар-довгоніг» Дейн, *малярійний*; — р. *малярія*, бр. *малярія*, п. *malaria*, ч. *malárie*, слц. *malária*, вл. *malarija*, болг. *малария*, м. *маларија*, схв. *mälärija*, слн. *malárijaz*; — запозичення з італійської мови; іт. *malária* «малярія» виникло на основі словосполучення *mala agia* «погане повітря» (причиною захворювання певний час вважалося важке повітря на болотах), в якому *mala* походить від лат. *mala*, форми жін. р. прикметника *malus* «поганий», а *agia* «повітря» зводиться до лат. *āg* «тс.», що походить від гр. *ἀήρ* «туман, повітря». — КЭСРЯ 254; СИС 291; Kopaliński 599; Holub — Lyer 300; БЕР III 625—626; Klein 926—927. — Див. ще **аеростат**, **малігна**.

мал'яс «густа брунатна рідина, що залишається як відходи при цукроварінні», [мал'яса], *мел'яса* «тс.», [мал'ясківий]; — р. *мел'яса*, бр. *mélasa*, ч. *mélac*, [мал'яс], п. ч. слц. вл. *melasa*, болг. *меласа*, схв. *meläsa*, слн. *melása*; — через посередництво французької і, можливо, німецької мов (фр. *mélasse* «мел'яса», н. *Melásse*) запозичено з іспанської; ісп. *melaza* «тс.» пов'язане з *miel* «мед»,

що походить від лат. *mel* «тс.», спорідненого з гр. *μέλι*, дірл. *mil*, гот. *milít*, хет. *milít* «тс.». — ТСБМ III 135; Holub — Lyer 308; Holub — Kop. 220; БЕР III 726; Dauzat 467; Walde—Hofm. II 61—62. — Пор. **омел'яс**.

[мал'яцкати] «невміло фарбувати, мазати» МСБГ, [мал'яцнути, мал'яцкати, мал'яцнути] «тс.» МСБГ; — афективне утворення на основі дієслова *малювати*.

мал'ва (бот.) «рожа, *Alcea* L.; калачики, *Malva* L.», *мал'вові*; — р. *мал'ва* «рожа», бр. *мал'ва* «калачики», п. вл. *malwa*, ч. слц. *malva*, болг. *малва*, схв. *malwa*, слн. *málva* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. *malva*, як і гр. *μαλάχη*, походить від гебр. *mallāh* «тс.», спорідненого з *mélah* «сіле; їдкий, палючий», пов'язаним з арам. *milhā*, ар. *milh*, ак. *milu* «тс.»; на рожу назву перенесено за схожістю плодів обох рослин (Віюліна—Клоков 186—187). — СИС² 511; СИС 291; Фасмер II 564; Преобр. I 506; Горяев 201; Kopaliński 601; Holub—Lyer 300; Kluge—Mitzka 457; Walde—Hofm. II 17—18; Frisk II 166; Klein 928. — Пор. **маллахіт**.

мальвазія «сорт раннього винограду; солодке вино з винограду цього сорту»; — р. *мальвазія*, бр. *мальвазія*, п. *malwazja*, *malmazja*, ч. *malvaz*, ст. *malvazie*, слц. *malvázia*, болг. *малвазія*, схв. *malväsija*, *malväsija*, *mälväsija*, слн. *malvázija* «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. *malvasia* «сорт червоного винограду та вино з нього» походить від слат. *malmasia* «тс.», пов'язаного з назвою грецького міста Μονεμβασιᾶ (<μον-εμβασιᾶ), де виробляли цей сорт вина; назва складається з основ слів *μόνος* «один, єдиний» та *ἔμβασις* «вхід, в'їзд» (місто дістало таку назву через те, що з'єднувалося з суходолом лише одним вузьким мостом); за іншими джерелами, первинною є французька назва того ж міста *Malvoisie*, оскільки його заснували на початку XIII ст. н. е. французи (Machek ESJČ 349). — Kopaliński 601; Brückner 320; Holub—Lyer 300; Вуяклија 537; Klein 928—929.

Мальвіна (жіноче ім'я); — р. *Мальвіна*, бр. *Мальвіна*, ч. *Malvína*, болг. *Малвіна*, схв. *Мăлвйна*, *Малвіна*; — запозичення з західноєвропейських мов, остаточно не з'ясоване; нім. *Malwine* виводять від двн. *mahal* «судові збори» і *wini* «подруга» (Вл. імена 139; Paul Kl. Vnb. 47), фр. *Malvína*, іт. *Malvína* «тс.» пов'язують з лат. *malva* «мальва» (Dauzat Dict. des noms 410).

[мальгава] «яруга» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з р. *[маляг]* «дрібний молодий лісок», *[маляга]* «тс.».

[мальбанка] «джерело, струмок» МСБГ; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. *[маляна]* «пережиток язичництва — звичай справляти жертвоприношення біля джерела або біля лісу», яке виводиться від *[малить]* «дробити; ділити на малі частини» (СРНГ 17, 348).

[мальбона] «дня» МСБГ, *[мелъон]* «тс.» Ж; — п. *[malon]*, *melon*, ч. *meloun*, слц. *melón*, вл. *melona*, схв. *мелона*, слн. *melóna* «тс.»; — через посередництво західнослов'янських і західноєвропейських мов (н. *Melone* < свн. *melōne*, *melūn(e)*, фр. *melon*, іт. *mellone*) запозичено з латинської; лат. *mēlō* (-ōpis) «тс.» виникло в результаті скорочення складного слова *mēlorerō* «яблукоподібний гарбуз», що походить від гр. *μηλοπέλων* «тс.», букв. «яблукоподібний спілий плід», утвореного з *μηλον* «яблуко», яке вважається середземноморським словом неясного походження, і *πέλων* «спілий», очевидно, спорідненого з дінд. *rakvá-* «варений, спілий», псл. **rekti* «пекти». — Brückner 328; Koraliński 619—620; Sł. wyr. obcych 426; Machek ESJČ 359; Holub—Lyer 309; Holub—Kop. 220; Kluge—Mitzka 473; Klein 960; Walde—Hofm. II 64; Frisk II 226.

мальбось-мальбось — див. *малá*.

[мальта] «розчин цементу з камінням для будування криниці» О; — р. *[мальта]* «гірська смола, асфальт», п. *malta* «вапно з піском для штукатурення», ч. слц. вл. *malta* «будівельний розчин (суміш піску з вапном або цементом)», болг. діал. м. *мáлтер*, схв. *мáлта*, *мáлтер*, слн. *málta* «тс.»; — через посередництво західнослов'янських мов за-

позичено з німецької; н. *Mörtel* «розчин вапна», *[Málter]* «тс.» походить від лат. *mortārium* «тс.», яке пов'язується з *morētum* «їжа (суміш сиру з часником, олією та ін.)» з неясною етимологією (можливо, від кореня іе. **meg-* «терти»); як джерело запозичення слов'янських слів вказуються також іт. *malta* «смола; вапно» (<лат. *malt(h)a* «тс.») з гр. *μάλθα* «суміш воску і смоли для замазування щілин у човні» (Holub—Lyer 300; Holub—Kop. 214; Machek ESJČ 349). — Онышкевич Исслед. п. яз. 244; SW II 860; БЕР III 629; Skok II 363; Bezlej ESSJ II 164.

мальтоза «цукриста речовина, солодовий цукор»; — р. бр. *мальтоза*, п. ч. вл. *maltoza*, слц. слн. *maltóza*, болг. схв. *малтоза*; — запозичення з англійської мови; англ. *maltose* «тс.» утворено від *malt* «солод», що походить від дангл. *mealt*, *malt* «тс.», спорідненого з днн. *malt*, гол. *mout*, двн. свн. *malz*, нвн. *Malz* «тс.», дінд. *mṛdúh* «м'який, нижній», псл. **moldь*, укр. *молодий*. — СІС² 511; СИС 291; Sł. wyr. obcych 448; Holub—Lyer 300; Dauzat 453; Klein 929.

мальфівниця — див. *мольфáр*.

ма́ма, *[ма, мамéха Л]*, *[мамízна]* «спадщина після матері» НЗ УжДУ 26/2, *мамій*, *мамка*, *[мамойка]* О, *[мамсик]* «мамій», *маму́ля*, *[маму́йка, мамун-цуня]* О, *маму́нця*, *маму́ня*, *маму́ся*, *[маму́сь]* ВеЛ, *[маму́ха]* Л, *[маму́й]* «мамій» Ж, *[маму́сь]* «матуся» ВеЛ, *ма́мця*, *[ма́мчич]* «син мамки», *[ма́мчур]* «мамій», *ма́мин*, *ма́мкати* «часто кликати матір», *ма́мквати* «бути мамкою (годувальницею)», *[ма́мчити]* «тс.», *[зма́мчити]* «втратити здатність бути годувальницею» Ж; — р. бр. др. болг. м. *ма́ма*, п. слц. вл. нл. *тама*, ч. слн. *та́та*, полаб. *тамој*, схв. *ма́ма*; — псл. *тама*; — споріднене з лит. *та́та* «мати», лтс. *та́та* «тс.», лат. *та́тта* «тс.»; груди», гр. *μάμη*, *μάμια* «мати, баба», алб. *тeтe* «мати», дінд. *та́та* «дядько»; іе. **та́та* «мати»; виникло в дитячій мові шляхом повторення складу *та*, подібно до *ба́ба*, *дядя*, *та́то*. — Бурячок 20—21; Фасмер II 565; Преобр. I 506—507; Горяев 201; Brückner

321; Machek ESJČ 355; Holub—Lyer 300; Holub—Kop. 215; Schuster-Sewc 882—883; БЕР III 631; Младенов 288; Bezlaj ESSJ II 164; Критенко Вступ 504; Трубачев Терм. родства 7; Верн. II 14—15; Mikl. EW 182; Trautmann 168.— Пор. ма¹, ма^{ти}¹.

[мам'яй] «кам'яна статуя в степу»; — слц. татај «йолоп, бовдур»; — запозичена з тюркських мов; пор. тат. *мамаї* «страховисько, яким лякають дітей»; від імені татарського хана, переможеного в бою з Димитрієм Донським.— Фасмер II 565.

мамаліґа «густа каша з кукурудзяного борошна», [мамаліґа] «тс.» Ж, [мамаліґжик] «посуд, у якому варять мамалигу; мамалига, спечена з сиром МСБГ»; — р. бр. *мамаліґа*, п. татаґа (з укр.), слц. татаґа, болг. *мамаліґа*, м. *мамаліґа*, схв. *мамаліґа*, таталіґа; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *мамаліґа*, рум. *mamaligă* «тс.» пов'язане з іт. *mèliga*, *mèlica* «сорго», *melicone* «кукурудза», спорідненими з *milgio* «просо, пісно», що виникло з лат. *milium* «тс.», спорідненого з гр. *μῆλιν* «просо», лит. *málpas* (мн.) «тс.»; виводиться також (СДЕЛМ 272) від болг. [мам'ял] «кукурудза». — Габинский Вост.-сл.-молд. взам. II 136; Scheludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 160—161; Фасмер II 565; ГСЭ 3, 121; Преобр. I 507; Горяев 201; БЕР III 632; Младенов 288; DLRM 485; Верн. II 15; Mikl. EW 182; Walde—Hofm. II 87—88.

[мамка] (бот.) «ріжки, *Claviceps purpurea Tul.*» Мак; — похідне утворення від *мама*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ріжки використовуються як лікувальний засіб у гінекологічній та акушерській практиці (пор. іншу назву ріжків [маточні ріжки]). — Словн. бот. 464; Лік. росл. 222.— Див. ще *мама*.

[мамляти] «мляво працювати; поволі йти; повільно, неохоче їсти Ж; невиразно, незрозуміло говорити МСБГ», [мамляти] «повільно, неохоче їсти» Ба, [мамляй] «пиріг з тіста, замішаного з борошна і вареної картоплі» Корз, [мамляй] «вайлувата, ледача людина» МСБГ; — р. [мамлять] «повільно жувати; мляво працювати» СРНГ, *мямлять* «повільно,

невиразно, в'яло говорити; занадто повільно щось робити», бр. *мямляць* «незрозуміло, невиразно і в'яло говорити», п. татлаc «мляво жувати», татлаc «марудитися; бурмотіти», ч. [тамляти] «обсосувати; жмакати; нерозбірливо говорити», тамлас «вайло», вл. тамліc «марудитися; шепелявити», тамліc «повільно їсти», нл. томліc «тс.; неясно говорити», болг. [мам'яля] «невиразно говорю», м. *мамолі* «бурмоче», *момолі* «тс.», схв. *мям'яляти* «нерозбірливо говорити», *мям'яляти* «жувати з закритим ротом», слн. томліґати «невиразно, тихо говорити; жувати з закритим ротом»; — афективне звуконаслідувальне утворення, паралельне до [мам'рати], *мім'рати*, двн. татам'алоп «бурмотіти», хет. тата- «говорити». — Фасмер III 30; Machek ESJČ 350; Holub—Lyer 301; Holub—Kop. 215; Schuster-Sewc 883; БЕР III 633; Skok II 366—367; Bezlaj ESSJ II 194.— Пор. *гамляти*, *мам'рати*, *мім'рати*, *мом'тати*.

мамонт (зоол.) «вид слона льодовикового періоду, *Elephas primigenius*», *маму́т* «тс.»; — р. *мамонт*, бр. *мамант*, п. ч. слц. вл. татаут, болг. *мамонт*, *маму́т*, м. *мамут*, схв. *маму́т*, *маму́т*, слн. татаут; — через посередництво російської мови запозичено з мов народів Півночі; остаточно визначеної етимології не має; пов'язується з як. татаут «тс.», похідним від татапта «земля», оскільки якути вважали, що мамонти живуть у землі (Преобр. I 507; Brückner 321; Kopaliński 601; Machek ESJČ 350; Holub—Kop. 215); виводиться також (Räsänen ZfSlPh 21, 293—294; Sl. wуг. obcsych 448; Holub—Lyer 301) із зах.-тунг. *ṛamendi* «ведмідь»; є думки про хантійське (Gamillscheg 584) та ненецьке (Kiparsky ZfSlPh 26, 296—297) походження; звукова форма *маму́т* з'явилася через посередництво польської і західноєвропейських мов (пор. н. *Mammut*, фр. *mammoth* «тс.»). — СИС 291; КЭСРЯ 254; Фасмер II 566; Быстров Природа 1953/3, 110—113; Горяев 201; Kluge—Mitzka 457.

[мамошник] (бот.) «котяча м'ята паннонська, *Nepeta rapunculosa L.* (*Nepeta puda L.*)» Мак; — неясне.

[ма́мрати] «мляво працювати; повільно й неохоче їсти Ж, МСБГ; говорити незрозуміло, марити; нишпорити», [ма́мра] «той, хто повільно працює, їсть», [ма́мра́вець] «тс.», [ма́мра́вий] «такий, що мляво їсть» Ж; — п. [mamr-gzeć] «бурмотіти», [mamroszeć], mamrotacь «тс.», ч. [mamratil] «бурчати», болг. ма́мря «говорю неясно, буркотливо», схв. ма́мрвити «бурмотіти», ма́мрелити «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [ма́мляти, ма́мрвити].— Machek ESJC 350.

[ма́мрота] «відходи при очищенні нафти, що використовуються як коломазь» ВеЗа; — неясне.

[ма́мси] «подушечки для друкування візерунків на полотні; палітурки» Ж; — неясне.

маму́ла «вайло, тюхтій, телепень; [гульвіса Пі]», мамулува́тий «вайлуватий»; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з ма́мляти.— Machek ESJC 350; Holub—Lyer 301; Holub — Кор. 215.— Див. ще ма́мляти.

[маму́лити] «бруднити, гидити» Г; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з мул; пор. інші подібні дієслова з подвоєнням першого кореневого приголосного ба́бляти, ба́брати, по́рпати та ін.— Див. ще мул¹.— Пор. ба́брати.

[маму́н] «злий дух, що забирає жінок, морочить людей», [мамуна] «бісиця» Шух; — п. [matuna] «злий дух в образі жінки; спокуса»; — очевидно, запозичення, пов'язане з болг. маму́на «мавпа», схв. ма́мун, тур. maun «тс.», яке зводиться до перс. maun «тс.»; злий дух, диявол»; на польському (і, можливо, українському) ґрунті зазнало формального зближення з татопа (мамо́на) «дух наживи; майно».— Кобилянський Мовозн. 1980/1, 43; Brückner 321.— Див. ще мамо́на, мо́йма.

[маму́на] «замаскована фігура Г; личинка, машкара ВеЛ», [маму́нка] «лялька» ВеЛ; — неясне; можливо, пов'язане з [маму́н] «злий дух» або з п. маті́ці «обманювати».

[маму́ра] (бот.) «кам'яниця арктична, Rubus arcticus L.» Мак; — р. [маму́ра] «тс.»; — через посередництво російської мови запозичено з фінської: фін. maatu-

urain «тс.»; думка (Преобр. I 507; Горяев 201; Mikl. EW 182; Matzenauer LF 10, 60) про тюркське походження р. [маму́ра] (з тур. чаг. ma'ruq «квітучий, який перебуває в доброму стані») неприйнятна з погляду лінгвогеографії.— СІС² 511—512; Фасмер II 566; Kalina 162.

[маму́ха] «пух на грудях та між ногами у птахів» ВеНЗн; — неясне; можливо, видозмінений результат контамінації слів мох і пух.

манаже́рія — див. менаже́рія.

[манарі́на] «сокира» О; — неясне.

[манатиси] «бути подібним (до когось чи до чогось)» МСБГ, [манатиси] «тс.» МСБГ; — неясне.

[манатка] (бот.) «пшениця м'яка, Triticum vulgare Vill.» ВеБ, Мак; — результат десемантизації та регресивної асиміляції в слові банатка «тс.», пов'язаному з назвою історичної області Банат, і, можливо, зближення його з фонетично схожим манатки.

манатки (мн.) «пожитки», [манатка] «хустка; поганий одяг», манаття «пожитки; старий одяг», [манаття] «тс.» Бі; — р. манатки «речі, пожитки», [манатъ] «старий одяг, ганчір'я», [манатъ] «речі, пожитки», [манатъя] (застар.) «поношений одяг», [манатъ] «білизна», бр. манатки «тс.», др. манатия «мантія», манотия, манотъка, манътка «тс.», п. manatki «пожитки, майно» (з укр.?). — запозичене в давньоруську мову з грецької; сгр. ματιον, ματιον «плащ» походить з лат. mantum «тс.», утвореного від mantellum «покривало, плащ»; п. manatki пов'язується також з іт. manata «сніп, пригорщ», спорідненим з лат. manus «рука» (КЭСРЯ 254; Brückner 321; St. wug. obsuch 413).— Бондалетов Этимология 1980. 69; Фасмер II 567; Преобр. I 509; Горяев 201; Berg. II 17; Mikl. EW 183.— Див. ще ма́нтія.

[манаток] «маєток» Пі; — очевидно, результат контамінації слів маєток і манатки (див.).

[манáх] «стояк водостічної труби в ставку» ЛЧерк; — бр. [манáх] «бутиль на 3—5 л»; — неясне; можливо, пов'яз-

зане з *монáх* «чернець» за подібністю самотнього стояка до ченця.

[манáш] «їжа, яку беруть на роботу або в дорогу» МСБГ; — пов'язане з ч. *тепáз* «спільна їжа». — Див. ще *менáж*.

[мангáлиця] «порода кучерявих свиней» Доп. УжДУ II; — запозичення з угорської мови; ур. *mangalica* (порода свиней, що добре відгодовуються) походить від схв. *мангúлиця* «свиня мангулицької породи», *мангóлиця* «те.», етимологічно неясного. — Орос Доп. УжДУ II 75; MNTESz II 837; Skok II 369.

мангáн (заєт.) «марганець», *манганін* «сплав міді з марганцем та нікелем», *манганіт* «руда марганцю»; — р. *манганіт* «те.», п. ч. вл. *манган* «марганець», слц. слн. *mangán*, болг. *мангáн*, м. *манган*, схв. *мангáн* «те.»; — запозичення з німецької мови; н. *Mangán* походить від іт. *manganese* «те.», що є перекрученою формою слат. *magnesia* «магnezія» або зводиться до гр. *μάγν* «так, справді» і *γάνωμι* «проясняю, наводжу блиск». — СІС² 512; СИС 291; Волков 31; Фигуровский 89; Koraliński 603; Holub—Lyer 301; РЧДБЕ 423; Klein 932. — Пор. *марганець*.

[мангерúшок] (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees. (*Aster chinensis* L.)» Ж; — неясне.

манго (бот.) «тропічне плодове дерево, *Mangifera indica* L.»; — р. болг. *манго*, бр. *манга*, п. ч. слц. *manго*, схв. *манго*, слн. *mángo*; — через посередництво західноєвропейських мов (англ. фр. *mango*, н. *Mango*(pflaume)) запозичено з португальської; порт. *манга* походить від мал. *manгга* «те.», джерелом якого є там. *mān-kāu* (букв.) «плід дерева ман (*mān*)». — СІС² 502; СИС 291; ТСБМ III 101; Koraliński 603; Holub—Lyer 301; РЧДБЕ 423; Dauzat 455; Klein 933.

[мангóлії] (заст.) «примхи» МСБГ, [мангóліст] (заст.) «примхлива людина» МСБГ; — неясне.

мангóльд (бот.) «сорт буряків, *Beta esculenta* Gärtke subsp. *cicla* Moq.»; — р. *мангóльд*, бр. *мангальд*, ч. слц. вл. *mangold*, нл. *małgot*, схв. *манголд*, слн. *mángold* «те.»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Mángold*, свн. *man(ne)golt*

споріднене з гол. *mangelwortel* «те.»; дальша етимологія неясна; припускається зв'язок з власним іменем двн. *Managold*. — СІС² 512; СИС 291; Holub—Lyer 301; Kluge—Mitzka 459.

мангри «зарості тропічних узбережж, *мангровий*; — р. *мангровий*, бр. *мангравы*, п. *manгrove* «мангри», ч. слц. *manгrovу* «те.», вл. *manгrovс* «мангрове дерево», болг. *мангров* «мангри», схв. *мангрова*, *мангрова* «те.», слн. *mángrovес* «мангрове дерево»; — запозичення з англійської мови; англ. *manгrove* «тропічний ліс на низьких мулистих берегах» є результатом контамінації іменників *mangle* «мангрове дерево», що походить від порт. *mangue* або ісп. *mangle* «те.», які вважаються запозиченнями з малайської або індіанських мов, і *grove* «гай, невеликий ліс», дангл. *grāf* «те.».— СІС² 512; СИС 291—292; Sl. wyr. obcsych 450; РЧДБЕ 423; Klein 683, 933; ODEE 551.

мангúст(а) (зоол.) «хижий ссавець родини віверових, *Herpestes ichneumon* L.»; — р. бр. болг. *мангúст(а)*, п. ч. слц. *mangusta*; — через посередництво французької мови (фр. *mangouste*) запозичено з іспанської; ісп. *mangosta* «те.» походить від маратхськ. *mangús* «те.».— СІС² 512; СИС 292; Sl. wyr. obcsych 450; РЧДБЕ 423; Dauzat 455; Gamillscheg 595.

[мандабурянка] «сорт кущової цибулі» МСБГ, [мандабурінка] «те.» МСБГ, [мандибуренька] «цибуля городня, *Allium* сера L.» Мак, [мандибурénка] «солонкувата цибуля, під кущем, як картопля» ВєНЗн; — пов'язане з [мандебурка] «картопля», [мандибурка] «те.»; назву перенесено на цибулю, очевидно, за схожістю форми овочів.— ВєНЗн 37.— Див. ще *мандебурка*.

мандарин¹ (бот.) «*Citrus unshiu* Mark.», *мандарінка*, *мандаринник* «мандариновий сад»; — р. *мандарин*, бр. *мандарьн*, п. *mandarynka*, ч. слц. *mandarínka*, вл. *mandarina*, болг. м. схв. *мандарина*, слн. *mandarina*; — запозичення з французької мови; фр. *mandarine* «те.» походить від ісп. (*parañja*) *mandarina* «мандаринський апельсин», пов'язаного з порт. *mandarim* «мандарин,

китайський сановник»; назва плоду вказує або на його високу якість, або на зовнішню схожість із китайським сановником.— СІС² 512; СИС 292; Фасмер II 567—568; Sł. wug. obcych 443; Dauzat 454; Klein 931.— Див. ще манда́рін².

манда́рін² «китайський державний урядовець»; — р. болг. м. манда́рін, бр. манда́рін, п. mandarin, ч. слц. елн. mandarin, схв. манда́рін; — через посередництво французької або німецької мови (фр. mandarin, н. Mandarin) запозичено з португальської; порт. mandarin походить від гінді mantri «радник», що зводиться до дінд. mantri- «те.», пов'язаного з mantraḥ «нарада; порада», утвореним від mantra («по)рада», спорідненого з псл. *mьpēti «думати», укр. мні́мий, пам'я́ть.— СІС² 512; СИС 292; Фасмер II 567; Kopaliński 602; Holub—Lyer 301; Machek ESJĀ 350; Kluge—Mitzka 458; Dauzat 454; Uhlenbeck 215; Gamillscheg 584; Klein 931.— Див. ще мні́мий, пам'я́ть.

манда́т (документ), манда́нт, манда́тарій, [манда́тор] Ж, уманда́тба́ний «забезпечений мандатом» Ж; — р. болг. манда́т, п. вл. mandat, ч. слц. елн. mandát, м. мандат, схв. ма́нда́т; — запозичення з французької мови; фр. mandat походить від лат. mandatum «доручення, наказ», пов'язаного з mano «вручаю, передаю», яке складається з основ іменника лат. manus «рука» і дієслова ie. *dhē- «класти», наявного в псл. děti «класти, дівати», укр. діти, дівати.— СІС² 512; СИС 292; ТСБМ III 102; Kopaliński 602; Brückner 321; Holub—Lyer 301; Dauzat 454; Walde—Hofm. II 24—25.— Див. ще діти², манускри́пт.— Пор. манже́та, мануфа́ктура.

[мандебу́рка] «сорт картоплі, Solanum tuberosum L.», Ж, Мак, [мандабу́рка МСБГ, мандибу́рка Ж, О, мандибуренка ВЕНЗн, мандобурка Мак] «те.», [мандабу́рине] «картоплиння» МСБГ, [мандибу́риння] «те.» МСБГ, [мандабу́рінник] «картопляник» МСБГ, [мандебуря́ник] «хліб із борошна і картоплі», [мандибу́рінка] «поле, з якого зібрано картоплю» МСБГ, [мандибу́рище] «те.»

МСБГ; — запозичення з польської мови; п. manduburger «сорт картоплі» пов'язане з назвою м. Магдебурга (н. Magdeburg; за Міклошичем — м. Бранденбург), звідки поширився цей сорт картоплі.— Закревська Досл. і мат. VI 32; Шелудько 39; ВЕНЗн 37; SW II 871; Mikl. EW 182.

[ма́ндель] «міра при складанні снопів у 15 або 50 штук Г, Ж; в'язанка вибраного льону або конопель; поганий сніп; в'язанка бобу, гороху тощо О», [ма́нтель] «в'язанка льону, конопель» О, [ма́ндзіль, ма́нділь] «те.» Ж, [ма́ндиль] «15 горсток конопель або льону» МСБГ, [ме́ндель] «невеликий сніп», [ме́ндлик] «те.»; — бр. ма́ндлік «купка з п'яти снопів», ма́длік, [ма́ндаль] «те.», п. [mandel] «п'ятнадцять (снопів)», мепел, mandla, ч. нл. mandel, слц. mandel', вл. mandl «те.»; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької; н. Mandel «п'ятнадцять штук, (первісно) купа з 15 снопів» споріднене з корн. manal «сніп», лат. manus «рука». — Дзензелівський St. sl. 13/3—4, 188; Шелудько 39; Выгонная Белар. лінгв. 6, 64; ТСБМ III 189; SW II 871, 922; Sł. wug. obcych 466; Machek ESJĀ 350; Holub—Lyer 301; Holub—Kop. 215; Kluge—Mitzka 458.— Пор. манускри́пт.

[ма́ндельник] (орн.) «сиворакша, Coracias garrula L.» ВЕНЗн; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. mandelík [mandelňák], слц. mandelík «тс.» пов'язані з ч. mandel «копиця з 15 снопів», слц. mandel' «сиворакша», оскільки ці птахи сідають на купках снопів; імовірний також вплив п. Mandelkrähe «тс.».— Machek ESJĀ 350.— Див. ще ма́ндель.

[манджа́к] (ент.) «тарган, Blatta orientalis» Г, Ж, [мандза́к О, монджа́к ВЕНЗн, мончу́р ВЕНЗн] «тс.»; — очевидно, пов'язане з [манджа́ти] «поспішати» (див.).

манджа́ти «поспішати, квапливо йти», [мандза́к] «мандрівник» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з мандрува́ти, ма́ндри.

[манда́р] «круглий пиріг (із сиром, гарбузом, буряком) Мо; корж з борош-

на і зелені (цибулі, бурячиння) Ме»; видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *vărzâre* «пиріг з капустою», як і рум. *vârzâre* «те.», є похідним від *vârză* (рум. *vârză*) «капуста», що зводиться до лат. *viridia* «зелень, зелені пагони», пов'язаного з *virēre* «зеленіти, бути сильним», очевидно, спорідненого з *viverē* «жити», далі з дінд. *jēvati* «живе», псл. *žiti*, укр. *жити*.— Мельничук Молд. эл. 168; СДЕЛМ 70, 81; DLRM 918, 921; Walde—Hofm. II 797, 808—810.— Див. ще *жіти*.

[мандовбшка] (ент., вульг.) «лобкова воша, *Pediculus pubis*» Пі, [мандильбха] «те.» Ж; — р. *мандавбшка*; — запозичення з польської мови; п. *mędoweszka*, *mańdeweszka* «те.» утворено з основ слів *mądo*, з яким споріднене укр. *мудо*, та *weszka* (<*wesz*), якому відповідає укр. *вбша*.— Трубачев *Етимология* 1964, 134; Brückner 607; SW II 933.— Див. ще *вбша*, *мудь*².

мандоліна, *мандолініст*; — р. болг. м. схв. *мандоліна*, бр. *мандаліна*, п. вл. *mandolina*, ч. слц. слн. *mandolína*, схв. *мандоллін*; — через посередництво французької та німецької мов (фр. *mandoline*, н. *Mandoline*) запозичено з італійської; іт. *mandolino* є похідним від *mandola* (назва музичного інструмента) з давнішого *mandora* (*pandora*), що походить від лат. *pandura* «те.».— СІС² 512; СИС 292; Фадеев *Мовозн.* 1970/6, 52—53; Kopaliński 602; Holub — Lyer 301; Dauzat 455; Gamillscheg 594.— Див. ще *бандура*.

мандрагора (бот.) «південна трав'яниста лікарська рослина, *Mandragora L.*»; — р. бр. болг. *мандрагора*, п. ч. слц. *mandragoga*, м. *мандрагора*, схв. *мандрàгора*, слн. *mandrágoga*; — через посередництво латинської мови (лат. *mandragoga*) запозичено з грецької; гр. *μανδραγόρα* «те.» задовільної етимології не має.— СІС² 512; СИС 292; Фасмер II 568; Горяев 201; Kopaliński 602; Holub — Lyer 301; БЕР III 647; Frisk II 170.

*мандри*¹, [вандри], *мандрівіць*, [вандрівіць] Г, Ж, *мандрівка*, [вандрівка], *мандрівнік*, [вандрівнік, вандровкаш]

ВеДо, *мандрівніцтво*, [мандроха] «породожній» Пі, *мандрування*, *мандрьбха*, *мандрівній*, [вандрівній] Г, Ж, *мандрівніцький*, *мандрівнічий*, [мандрівський], *мандрваний*, [мандрвний] Пі, *мандрувати*, [вандрувати, ваньгровати ВеДо, ведровати Пі]; — р. [мандріха] «волоцюга», [мандровать] «мандрувати, тинятися, швендяти», бр. *вандраванне*, п. *wędrawanie*, ч. *vandr*, слц. *vandry*, вл. *wandrak* «блукач», нл. *wandrowanje*; — запозичення з німецької мови; н. *wandern* «бродити, блукати, мандрувати», як і *wandeln* «блукати, прогулюватися», споріднене з снідерл. *wandere*, дфриз. *wondria*, дангл. *wandrian*, англ. *wander*, дат. *vandre*, шв. *vandra* «те.», дангл. *wendan* «обертатися, обходити», *windan* «вертити, крутити», нвн. *winden* «вити»; українські форми з початковим м виникли, очевидно, внаслідок регресивної дисиміляції у дієслівній основі *вандрува*.— Brückner 608; Machek ESJČ 676—677; Holub—Lyer 501; Kluge—Mitzka 837; Klein 1728, 1745.— Пор. **ГВИНТ**.

*мандри*²— див. *меандр*.

[мандригуля] (бот.) «скополія карніолійська, *Scopolia carniolica* Jack.» Мак, [мандригуля] «те. Мак; вороняче око звичайне, *Paris quadrifolia L.* Ж, Мак; мандрагора, *Mandragora L.* Мак», [мадрабуля] «беладонна, *Atropa belladonna L.*» О, [мадраган ВеНЗн, мадребуля О, мадриган ВеНЗн, мадригуля О, матрагуна Мак, матриган, матриган, матригуля МСБГ, матригуна МСБГ, матридун ВеНЗн] «те.», [матридуна] «те.: скополія карніолійська» ВеНЗн, Ж, [матридуна чарівна] «мандрагора» Мак; — бр. *мудранка* «вороняче око звичайне», п. [мандригуля] «беладонна»; — результат видозміни і перенесення на інші рослини назви *мандрагора* (пор. р. ст. *мандрагура* «мандрагора», ч. [madragan, madragura, mantraga] «те.»); перенесення зумовлене загальною подібністю скополії карніолійської і беладонни до мандрагори (усе це рослини родини пасльонових, пор. давнішу наукову назву беладонни *Atropa mandragoga*) і схожістю плодів воронячого ока (одиначних ягід) до плодів беладонни.—

SW II 843, 871; Machek ESJĀ 351; Jm. rostl. 204—205.— Див. ще **мандрагѐра**.— Пор. **надрагуля**.

[**мандрик**] «коржик із сиром; сир Ж; велика грудка сиру О; їжа на пасовищі під час зелених свят О; кругляк (напр., білої глини) Мо», **мандріка** «вид сирника», [мадріґа, мадріка] «тс.» Л, [мандринѐ] «велика грудка сиру» О, [мандрікуватий] «мордатий» (про людину) Сизько; — р. [мандрька] «ватрушка, сирник», бр. [мардзѐлік] «корж»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. małdrzyk «мандрика», [mondrzyk, małdrzyk] «тс.», małdrzykowaty «подібний до мандрики» пов'язуються з п. ст. małdr «міра збіжжя» (małdrzyk «певна кількість сирків»), яке зводиться до нн. Malder «міра збіжжя; міра; міра сирків», пов'язаного з ннн. mahlen «молоти»; менш імовірний зв'язок із схв. ма́ндра «бовтанка, вид страви», болг. м. ма́ндра «кошара; літнє стійбище вівчарів, де доять овець, роблять сир і масло», схв. ма́ндра, слн. mándrija «тс.», рум. mándră «очеретяна загорожа для риби; [кошара, вівчарня]», що зводяться, як і тур. maḍra, алб. mëndrë «тс.», до гр. μάνδρα «очеретяна загорода, кошара, хлів, стайня», яке зіставляється з дінд. maḍirá- «хата, житло», maḍirā «стайня». — Brückner 319; БЕР III 646; Skok II 368; Bezlaĵ ESSJ II 165; СДЕЛМ 248; DLRM 475; Frisk II 169.— Див. ще **молоти**.

мандріл «мавпа родини павіанів, Papió sphynx L.»; — р. болг. ма́ндріл, бр. ма́ндрьл, п. maḍryĵ, ч. слц. maḍril, вл. maḍrill, схв. ма́ндрил, слн. maḍrıl «тс.»; — через посередництво західноєвропейських мов (н. Mandrill, англ. фр. mandrill), можливо, запозичено з іспанської; ісп. maḍrıl «тс.» вважається словом африканського походження (із сх.-африк. mwandaḡu-ll, зміненого під впливом англ. maḡ «людина»); виводиться також (Klein 932; ODEE 551) з англ. maḡ «людина», спорідненого з псл. moġъ, укр. муж, і drill «мандрил», запозиченого з африканських мов.— СІС² 512; СИС 292; ТСБМ III 102; Kopaliński 602; Holub—Lyer 301.

[**мандрієць**] (бот.) «сокирки польові, Delphinium consolida L. (Consolida athenensis Opiz)» ВЕНЗн, Мак; — очевидно, результат видозміни форми [андрієць] «сокирки Аяксові, Consolida ajacis (L.) Schur», можливо, пов'язаної з власним іменем Андрій (пор. бот. грицики від Гриць).

[**мандрѐни**] (у виразі [м. плести] «говорити нісенітниці»); — неясне; можливо, афективне утворення.

[**мандьяк**] «сіряк» Ж; — неясне.

манѐвр, ма́нѐври, ма́нѐврений, ма́нѐврѐвий, ма́нѐврувати; — р. ма́нѐвр, бр. ма́нѐѵр, п. maḡewr, ч. maḡevr, слц. слн. maḡeвер, вл. нл. maḡewer, болг. ма́нѐвра, ма́нѐвѐр, м. ма́нѐвар, схв. ма́нѐвар, ма́нѐвѐра; — запозичення з французької мови; фр. maḡoeuvrе «дія, праця, маневр» походить від нар.-лат. maḡuorega букв. «робота рук», пов'язаного з дієсловом *maḡuoregare, що складається з основ слів maḡus «рука» та orege «працюю, дію». — СІС² 510; СИС 292; Фасмер II 568; Kopaliński 603; Holub—Lyer 301; Holub—Kop. 216; БЕР III 649; Младенов 289; Dauzat 456; Walde—Hofm. II 34.— Див. ще **манускріпт**, **бпера**.

манѐж «майданчик або приміщення для тренувань з верхової їзди; арена цирку; пристосування для дітей, які починають ходити», ма́нѐжити «виїжджувати коня»; — р. бр. болг. ма́нѐж, п. maḡeĵ, ч. слц. maḡeĵ, вл. maḡeĵa, м. ма́нѐж, схв. ма́нѐж, слн. maḡeĵa; — запозичення з французької мови; фр. maḡeĵe походить від іт. maḡeggio «манеж», пов'язаного з maḡeggiare «робити (щось) руками; правити кінями», похідним від maḡo «рука», що зводиться до лат. maḡus «тс.».— СІС² 513; СИС 792; КЭСРЯ 254; Фасмер II 468; Преобр. I 507; ТСБМ III 102; Kopaliński 603; Holub—Lyer 301; БЕР III 649; Dauzat 454.— Див. ще **манускріпт**.

манекѐн «людська фігура з дерева та інших матеріалів», ма́неке́нник, ма́неке́нниця; — р. бр. болг. м. ма́неке́н, п. maḡekin, ч. слц. maḡekýn, вл. maḡpequin, схв. ма́неке́н, слн. maḡekén; — через посередництво французької мови

(фр. таппеқиn) запозичено з голландської; гол. таппекен (таппекіjн) «те.» утворене як димінутив від тап «людина». спорідненого з пел. таъъ, укр. муж.— СІС² 513; СИС 292; Фасмер II 568; Горяев 201; ТСБМ III 102; Kopaliński 603; Holub—Lyer 301; Matzenauer 10, 60; Gamillscheg 586; Dauzat 456; Klein 934.— Див. ще муж.

маненький, манєсенький — див. малій.

манєра «прийом, спосіб дії, звичка», **манір** СУМ, Ж, **маніра, манірниця, [манорія]** «звичка, манєра» (з п. [тапогуја] «тс.»), **маніристий, манірний, маніритися**; — р. бр. **манєра, п. тапієга, ч. тапіґа, слц. тапієг(а), вл. тапіга, болг. маниєр, м. маниєр, манір, схв. мәнїр, маніра, слн. тапіга**; — запозичення з французької мови; фр. тапієге «спосіб, прийом, поводження; характер виконання» пов'язане з тапієг «брати рукою, торкати; керувати, маніпулювати», похідним від таіп «рука», що зводиться до лат. тапіус «тс.».— СІС² 513; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; СИС 292; Фасмер II 568; Преобр. I 508; Kopaliński 604; Brückner 321; Holub—Lyer 302; Holub—Kop. 216; Dauzat 455.— Див. ще **манускрипт**.

манжєта «вилога рукава; (техн.) кільце для скріплення», **манжєт, манжєтка**; — р. **манжєт(а), бр. манжєт(а), п. тапкiet, заст. тапзєта, [тапзєт], ч. тапžєта, слц. тапžєт(к)а, вл. тапšєта, болг. манишєт(а), м. манжєтна, схв. манжєт(н)а, слн. тапšєта**; — запозичення з французької мови; фр. тапchette «манжєта; рукавчик» утворене від тапche «рукав», що походить від лат. тапіса «довгий рукав», пов'язаного з тапіус «рука». — СІС² 513; СИС 292; КЭСРЯ 254—255; Фасмер II 568—569; Преобр. I 508; Brückner 321; Machek ESJC 351; Holub—Lyer 302; Dauzat 454; Gamillscheg 584.— Див. ще **манускрипт**.

[манжетка] (бот.) «приворотень звичайний, Alchemilla vulgaris L.» Мак; — запозичення з російської мови; р. **манжєтка, [манжєтник, манишєтник]** «тс.» є результатом перенесення на рослину назви **манжєтка** «вилога рукава»; назва

могла бути зумовлена кільцеподібною формою верхніх листків рослини.— Нейштадт 327.— Див. ще **манжєта**.

маніство — див. **намісто**.

маніти «кликати; вабити; вводити в оману», **[манітися]** «хотітися», **[манітися]** «тс.»; **[маніітися]** «снитися» Ж, **маніти** (заст.) «спокушати» Пі, **маня, [маня]** «мана» Ж, **манлівий, [маня]** «мана» Ж, **[маньчівий]** «оманливий» Ж, **заманітися, [заманка]** «принада», **заманлівий, [заманчівий]** Ж, **[наманя]** «навмання» Ж, **[навманя, назмані, назманкі Л]**, **навманя, [навманці, навманя, навманяк ЛЧерк, навманякі, намані Бі]** «тс.»; **оманювати, омана, [оманєць]** «манівець», **оманливий, оманний, обманювати, обман** СУМ, Ж, **[обмана, обманитель Ж], обманка** «(мін.); [спосіб вишивання ЛБ VII]», **обманник, [обманство]** Чоп, **обманщик, обманливий** СУМ, Ж, **обманний, [переман]** «переманювання» Нед, **переманювач, [підмана]** «ошукання, спокуса» Нед, **[пмана]** «мана», **поманливий** «привабливий», **примана, приманка, [примань]** Нед, **[приманливий]** Нед, **приманний, [приманчівий]** Нед, **[уманювати]** «заманювати»; — р. **маніть, бр. маніць, др. манєние** «звалювання», п. **[тапіć]**, ч. **[rodтапіć]**, нл. **тапіć**; — псл. **тапіті, тапіґо** «манити»; — споріднене з лтс. **тапіті** «обманювати», двн. **теіп** «облудний», дінд. **тауа** «привид, мана, чари», ав. **тауа** «тс.»; наявна лише в частині слов'янських мов основа тап- відповідає властивій іншим слов'янським мовам основі тап- з тим самим значенням (п. **тапіć**, ч. **тапіт**, слц. **тапіт**, болг. **мамя, м. мамі, схв. маміти, слн. тапіті**); обидві основи могли бути утворені за допомогою відмінних детермінантів від одного кореня та- «швидко рухати, махати» або одна з них є результатом асиміляції чи дисиміляції кінцевого приголосного у корені (m—n).— Фасмер II 569; Преобр. I 508; Brückner 322; Machek ESJC 351; Holub—Kop. 216; Schuster-Sewc 885; БЕР III 635; Skok II 366; Bezlaј ESSJ II 164—165; Bern. II 17—18; Mikl. EW 182; Zubatý St. a čl. I 2, 103—104; van Wijk RĚS 14, 72—75; Pokorný 692.—

Див. ще *махати*, *маяти*. — Пор. *манівці*, *мантіти*.

манішка «нагрудник до чоловічої сорочки», *маніжка*, *манішка* «тс.»; [велика квітка, яку вишивають на тканині, а потім прикріплюють до одягу МСБГ]; — р. *манішка*, бр. *манішка*, п. *maniszka*; — загальноновизнаної етимології не має; пов'язується з *манá*, *маніти* (Фасмер—Трубачев II 569; КЭСРЯ 255); припускається спільність походження з *манжéта* (Фасмер II 569; Преобр. I 509; Горяев 201); зближується з лат. *manus* «недостатній» (Горяев 201), з п. *manuž* «косметика» (SW II 365).

маніакáльний — див. *манія*¹.

манівéць «обхідний, кружний шлях; невірний шлях», [*мановéць*] Ж, *манівці* «тс.»; — р. [*манавéц*] «обочина дороги», [*мановать*] «іти навмання», [*мановьем*] «навмання, без дороги», [*манюю*] «тс.», бр. [*ману́ць*] «трапити куди треба», п. *manowce* «манівці» (з укр.), ч. *maní* *petapí* «навмання», *maním* *petamaním* «тс.», слц. *manípa* «бездоріжжя»; — пов'язане з *маніти* (пор. [*манéць*] «манівець»); первісне значення — «невірний шлях». — Варченко УМШ 1957/4, 81; Brückner 322; Machek ESJČ 351; Rudnicki Prasl. II 13; Mikl. EW 182. — Див. ще *маніти*.

маніжити «бити»; — р. *манéжить* «мучити, томити», бр. *манéжыць* «тс.»; — пов'язане з *манéжити* «об'їжджати (коней), муштрувати», іронічно зближеним з семантично протилежним *маніжитися* «панькатися». — КЭСРЯ 254. — Див. ще *манéж*.

маніжитися «поводитися манірно; панькатися», [*манéжитися*] «тс.» Ж, *розманіжитися* «занадто голубитися»; — р. *манéжитьься* «голубитися, ніжитися; бундючитися», бр. *манéжыцца* «тс.»; — новотвір східнослов'янських мов, який у російській мові пов'язується з іт. *maneggiare* «поводитися з чимсь, уміти користуватися», похідним від *maneggio* «манеж», спорідненого з фр. *manège* «тс.» (Фасмер II 568); можна припустити також контамінацію дієслів *маніритися* та *ніжитися*.

манікі́р «чищення і полірування нігтів на руках», *манікі́рниця*, *манікі́рша*; — р. болг. *манікі́р*, бр. *манікі́р*,

п. *manicure*, ч. слц. *manikúra*, вл. *maníkúra*, м. *манікі́р*, схв. *манікѳ́р*, *манікі́ра*, слн. *maníkúra*; — запозичення з французької мови; фр. *manicure*, *manicure* «тс.» походить від слат. *manicura*, утвореного з основ лат. *manus* «рука» і *cūgo* «пikлююся, доглядаю». — СІС 1951, 399; СІС 292; ТСБМ III 103; Kopaliński 604; Holub—Lyer 302; БЕР III 651. — Див. ще *курува́ти*, *манускрі́пт*.

маніо́к (бот.) «тропічна рослина родини молочаєвих, *Manihot Adans.*, [*маньок*] «маніок їстівний, *Manihot utilissima Pohl.*» Мак; — р. *маніо́к*, бр. *маніе́к*, п. ч. слц. вл. *manioek*, болг. схв. *маніо́ка*, слн. *manioék*; — через посередництво французької мови (фр. *manioc*) запозичено з іспанської або португальської; ісп. порт. *mandioca* «тс.» походить з мов південноамериканських індіців тупі-гуарані (*mandihoca*, *manioch* «тс.»). — СІС² 513; СІС 292; ТСБМ III 103; Kopaliński 604; Holub—Lyer 302; БЕР III 651; Dauzat 455; Klein 934.

маніпуля́ція «складна дія над чимось; (перен.) махінація», *маніпуля́нт*, *маніпуля́тор*, *маніпулюва́ти*; — р. *маніпуля́ция*, бр. *маніпуля́цыя*, п. *manipulacja*, ч. *manipulace*, слц. *manipulácia*, вл. *manipulacija*, болг. *маніпуля́ция*, м. схв. *маніпуля́ција*, слн. *manipulacija*; — запозичення з французької мови; фр. *manipulation* «тс.», *manipuler* «маніпулювати, обробляти» пов'язані з *manipule* «жменя» чи походять від лат. *manipulus* (<**maniplos*) «тс.», утвореного з основ іменника *manus* «рука» та дієслова *pleo* «наповнюю». — СІС² 513; СІС 293; ТСБМ III 103—104; Kopaliński 604—605; Brückner 321; Holub—Lyer 302; БЕР III 652; Dauzat 455; Walde—Hofm. II 29, 322. — Див. ще *манускрі́пт*, *плénum*.

мані́рка «похідна металева фляжка; казанок», [*маньо́рка*] «одиниця виміру молока, кухоль місткістю 100 см³» МСБГ; — р. бр. болг. *мане́рка*; — запозичення з польської мови; п. *manierka* «манірка, баклага», [*maniorka*] «тс.» виводиться від *maniera* «маніра» або від *manewr* «маневр»; зокрема, припускається можливість походження від нім.

Manöverflasche «похідна солдатська фляжка», утвореного з слів Manöver «маневри» і Flasche «пляшка» (Sl. wug. obcsuch 450).— СИС 292; Фасмер II 568; Преобр. I 508; SW II 873; Brückner 322.— Див. ще маневр, манера.

манісінський — див. малий.

маніфест «урочисте звернення влади до народу; політична відозва», *маніфестант* «учасник маніфестації», *маніфестація* «масовий політичний виступ, масова вулична процесія», *маніфестувати*; — р. болг. м. *маніфест*, бр. *маніфест*, н. ч. сл. вл. *manifest*, нл. *manifestacija* «маніфестація», схв. *маніфест*, слн. *manifest*; — запозичено з французької мови (можливо, через німецьку, н. *Manifest*, *Manifestation*); фр. *manifeste*, *manifestation* походять від лат. *manifestus* «явний, очевидний», первісно «взятий (чи даний) рукою», *manifestatio* «вияв, прояв», утворених з основ слів *manus* «рука» та *-festus* «такий, якого можна схопити», спорідненого, можливо, з дінд. *dhāṛṣati* «насмілюється», гр. *θάρσος* «сміливість, відвага», *θράσος* «тс.», псл. **dʰr̥zati* «насмілюватися», укр. *дерзати*.— СИС² 513; Акуленко 141; СИС 293; Фасмер II 569; ТСБМ III 104; Kopalinski 604; Brückner 321; Holub—Lyer 302; Holub—Kop. 216; БЕР III 652, 653; Dauzat 455; Klein 401, 933; Walde—Hofm. I 698—699.— Див. ще дерзати, манускрипт.

манія¹ «хворобливий стан психіки; палка пристрасть до чогось», *маніяк*, *маніяцтво*, *маніакальний*; — р. болг. *манія*, бр. *манія*, н. *mania*, ч. *manie*, сл. *mania*, вл. *manija*, м. *манија*, схв. *маннија*, слн. *manija*; — через посередництво латинської мови (лат. *mania* «тс.») запозичено з грецької; гр. *μανία* «божевілля, шаленство, душевна хвороба» пов'язане з дієсловом *μανιωμαι* «лютую, шалію», спорідненим з дінд. *manuate* «думає», ав. *manuēite* «тс.», дірл. *dotoiniug* «гадати, мати намір», псл. *manēti*, укр. *мнімий*.— СИС² 513—514; СИС 293; Фасмер II 569; ТСБМ III 104; Kopalinski 603—604; Holub—Lyer 302; БЕР III 653; Frisk II 160—161.

манія² «сурик», *манійка* «тс.»; [вид зеленки (для мазання припічка) Me],

[*mana*] «барвник фіолетового кольору» Корз, [*минія*] «сурик» Пі, *манієвий* «пофарбований манією», [*манійовий*] «темно-фіолетовий» МСБГ; — п. *minja* «сурик»; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *minium* походить, очевидно, з іберійських мов Піренейського півострова.— SW II 990; Holub—Lyer 315; Bezlej ESSJ II 184; Klein 984; Walde—Hofm. II 91—92.— Пор. кармін, мініатюра, міній.

манія³ — див. маняк¹.

манка — див. манна¹.

манкірувати «легковажити, нехтувати»; — р. *манкіровать*, бр. *манкірваць*, болг. *манкірам*, схв. *манкирати*; — запозичення з французької мови; фр. *manquer* «помилятися; бракувати, нехтувати» походить від іт. *manca* «бракувати; бути відсутнім; порушувати», яке зводиться до лат. *manus* «недостатній, безсилий; покалічений», пов'язаного з *manus* «рука»; первісне значення «такий; що має ваду руки».— СИС² 514; СИС 293; Фасмер II 570; БЕР III 653; Dauzat 456; Walde—Hofm. II 23.— Див. ще манускрипт.— Пор. манька¹.

манклюз — див. інклюз.

манко «недовага товару; нестача в касі», [*манка*] «нестача при ревізії» МСБГ; — р. болг. *манко* «недовага в товарі, нестача в касових сумах», п. ч. сл. вл. *manko* «тс.»; — через посередництво західноєвропейських мов (н. *Manke*, англ. фр. *manco*) запозичено з італійської; іт. *manco* «тс., недолік» пов'язане з дієсловом *manca* «бракувати», що зводиться до лат. *manus* «неповний, недостатній, покалічений».— СИС² 514; СИС 293; Kopalinski 605; Holub—Lyer 302; Walde—Hofm. II 23—24.— Див. ще манкірувати, манускрипт.

[*манколія*] «меланхолія» Ж, Корз, [*манкуловати*] «тужити» Корз; — запозичення з польської мови; п. [*mankolija*] «тс.» є результатом видозміни слова *melancholia*, що відповідає укр. *меланхолія*.— SW II 875.— Див. ще меланхолія.

манна¹ «їжа, що, за біблійною легендою, падала з неба під час мандрів

евреїв у пустелі», *манка* «манні крупи», *манний* «виготовлений з дрібнорозмеленої пшениці»; — р. бр. болг. *манна*, др. *маньна* «манна», *манаа* «пшеничні крупи», п. слц. вл. таппа «манна», ч. тапа, слн. та́па, м. *мана*, схв. *ма́на*, стсл. *ман(ъ)на* «тс.»; — через старослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *μάννα* походить від араб. таппа «небесна манна», спорідненого з гебр. *מַן* «небесний дар; їжа», пов'язаним з *מָלַח* «наділяти, дарувати»; реальною основою легенди могло стати збирання і споживання далеко розсіюваних вітром по пустелі кусочків засохлої леканори (манни).— СІС² 514; Акуленко 143; БСЭ 26, 224; СИС 293; КЭСРЯ 255; Фасмер II 570; Преобр. I 509; Горяев 201; Sl. wug. obcsuch 451; Holub—Lyer 301; Holub—Kop. 216; БЕР III 654; Klein 934.

манна² «застиглий сік деяких рослин; [молоко; зібраний бджолами пилок квітів ВеУг; солодкуваті краплини на листі рослин О; грибовий паразит жита ДзАтл II], [*мана*] «застиглий сік деяких рослин» О, [*манністий*] «багатий на сік» (про рослини); — р. *манна* «застиглий сік деяких рослин», бр. *манна* «тс.», [*мана*] «нектар», п. таппа «застиглий сік ясеня манного, *Fraginus opnus* L.», ч. тапа «сік деяких рослин», таппа «тс.», слц. таппа «солодкий сік на листі деяких дерев, листковий мед», болг. *манна* «застиглий сік», схв. *ма́на* «солодкий сік рослин», слн. та́па «тс.»; — результат семантичної видозміни біблійної назви *манна* «небесна їжа»; такий розвиток семантики пов'язаний, очевидно, з уявленням про те, що солодкі краплини на листі рослин, як, нібито, і роса, падають з неба.— Див. ще **манна¹**.

[манна]³ (бот.) «лепешняк плавучий, *Glyceria fluitans* (L.) R. Br.» Ж, Мак, [*манник* Мак, *манья* ПІ] «тс.», [*манна овеча*] «костриця овеча, *Festuca ovina* L. s. str.» Мак; — р. *манник* «лепешняк плавучий; [костриця овеча]», бр. *маннік* «тс.», п. таппа «лепешняк плавучий; північноафриканська рослина леканора їстівна, *Lecanora esculenta*», ч. таппа «пшінка, *Ficaria* L.», слц. таппа

«вид леканори», болг. *манна* «вид їстівного лишайника», схв. *ма́на* (назви кількох лікарських рослин); — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Преобр. I 509; SJP IV 445) з *манна* (небесна), оскільки насіння деяких видів лепешняка, як і далеко розповсюджені вітром кусочки засохлої леканори, вживалося в їжу; вважається також власне слов'янським, пов'язаним з псл. тапіті «обманювати» (Трубачев Slavia 29/1, 13—15; Фасмер—Трубачев II 570) або «приваблювати» (Меркулова 123—124).

[манновець] (бот.) «ясен білоцвітій, *Fraginus opnus* L.» Ж; — похідне утворення від *манна* (пор. п. *jesion* таппоу, нвн. *Mánpaësche* «тс.»); назва зумовлена тим, що з пошкоджених пагонів цього виду ясеня витікає особливий сік (манна).— Sl. wug. obcsuch 451.— Див. ще **манна²**.

манометр «прилад для вимірювання тиску газів або рідин», *манометричний*; — р. бр. *манометр*, п. ч. тапометр, слц. вл. тапометер, болг. *манометър*, схв. *ма́нометар*, слн. тапомéter; — інтернаціональний термін (н. *Manométer*, фр. *тапомétre*, англ. *тапомeter*), утворений французьким математиком Варіньйоном (1654—1722) від гр. *μαρός* «рідкий, нещільний», спорідненого з лит. *те́ikas* «нікчемний, мізерний», вірм. тапг (род. в. тапу) «малий, тонкий», дінд. тапа́к «мало, трохи», та *ме́тров* «міра».— СІС² 514; СИС 293; Kopaliński 605; Holub—Lyer 302; Dauzat 456; Frisk II 171—172, 253.— Див. ще **метр**.— Пор. **барометр**.

мансарда «житлове приміщення на горищі»; — р. бр. болг. м. *мансарда*, п. ч. вл. тапсарда, слц. тапзарда, схв. *ма́нсарда*, слн. тапсарда; — запозичення з французької мови; фр. *тапсарде* «тс.» походить від прізвища французького архітектора Ф. Мансара (F. Mansard, 1598—1666), який уперше ввів мансардові дахи.— СІС² 514; СИС 293; Фасмер II 569; Голанова РР 1975/4, 157—158; Kopaliński 605; Holub—Lyer 302; Dauzat 456.

мансі «народність угро-фінської мовної групи; представник цієї народності»,

мансієць, мансі́йський; — р. *манси*, бр. *мансі*, ч. *Mansové*, слц. *Mansi*; — через посередництво російської мови запозичено з мансійської; манс. *mañsi* «тс.», первісно «люди», споріднене з уг. *paɟuag* «маляр». — Фасмер II 570; Ромбандеева Яз. нар. СССР III 343; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 57; *Bárczi* 195 — Див. ще *ма́дьяр*.

[**манта**] «плащ», [*манта́*] «бурка, пальто; шинель» МСБГ; — р. [*манта*] «молдавський верхній одяг з довгим коміром» (з укр.?), п. *mantă* «плащ», болг. [*манта*] «ватник»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *мантэ* (рум. *mántă*) «плащ, шинель» походить, очевидно, від фр. *manте* «двога жіноча накидка», яке зводиться до лат. *mantă* «плащ». — Vincenz 9; БЕР III 655; DLRM 478. — Див. ще *манті́ля, манто́*. — Пор. *мантія, монта́ва*.

манта́чка «брусок для гостріння коси», [*манта́шка, манту́шка, мента́чка, мента́шка, менту́шка, менті́ло*] «тс.» Ник С.-г. лекс., *манта́чити* «гострити (косу мантачкою)»; — р. [*манта́чка, манто́чка*] «мантачка», [*манта́чить*] «мантачити», [*манті́ть*] «тс.», бр. *манта́шка* «мантачка», [*манту́шка, манта́, мента́*] «тс.», *манта́чыць* «мантачити», *манці́ць* «тс.», п. [*mienta*] «пристосування для гостріння коси»; — запозичення з литовської мови; лит. *mentė* «лопатка; кельма», *mentė́*, [*mentė́i*] «тс.», *mentė́lė* «точило, брусок для гостріння» пов'язані з *mentė́* «замішувати, забовтувати», спорідненим з псл. *mentė́* «мішати; місити», *mentė́ti* «мутити», укр. *сум'яття, мутіти*. — Лаучюте 37—38; *Smułkova* LP 14, 56—57; *Fraenkel* 437 — Див. ще *му́ть, сум'яття*.

[**мантіля́ти**] «махати, вимахувати», [*монтеля́ти*] «бовтати, мотати(ся)»; — бр. *манты́ляць* «тс.»; — афективне утворення, паралельне *майтала́ти* «мотати, мотатися, гойдати». — Пор. *майтала́ти, минтілі́ти*.

манті́ля «покривало на голову та плечі (в Іспанії); коротка жіноча накидка без рукавів», *манті́лька*; — р. *манті́ля*, бр. *манты́ля*, п. *mantyla*, ч. слц. *mantila*, болг. *манті́ля*, схв. *манті́ля*, слн. *mantilja*; — запозичено

з іспанської мови, можливо, через посередництво німецької або французької (н. *Mantille*, фр. *mantille*); ісп. *mantilla* «тс.» походить від лат. *mantellum* «покривало, плащ», зменш. від *manta* «плащ», для якого припускається кельтське походження. — СІС² 514; СИС 293; Фасмер II 570; Преобр. I 509; Горяев 201—202; *Kopaliński* 606; *Brückner* 322; *Holub—Lyer* 302; *Holub—Кор.* 216; БЕР III 656; *Dauzat* 459; *Klein* 935; *Walde—Hofm.* II 32—33. — Пор. *мантія, манто́*.

маиті́са (мат.) «дробова частина логарифма»; — р. *манті́сса*, бр. *манты́са*, п. *mantysa*, ч. слц. вл. *mantisa*, болг. *манті́са*, схв. *манты́са*, слн. *mantisa*; — запозичено з латинської мови, можливо, через французьку (фр. *mantisse* «тс.»); лат. *mantissa* «додаток» е, очевидно, словом галльського походження (пор. дірл. *mēit* «величина, розмір», кіпр. *maint* «тс.»). — СІС² 514; СИС 293; *Kopaliński* 606; *Klein* 935; *Walde—Hofm.* II 33

[**манті́ти**] «видурювати, випрошувати», [*манті́тися*] «плестися (уві сні)» О, [*манта́чити*] «обдурювати, ошукувати Ж; тратити, розтринькувати», [*манті́лити*] «тс.» Ж, [*манту́лити*] «видурювати подачку», [*манта́*] «дурисвіг, шахрай, шахрайство Ж; блукання в лісі О», [*манта́р*] «шахрай» МСБГ, [*манта́ч*] «дурисвіг Ж; прохач (про циган) Корз», [*манті́ло* МСБГ, *манті́й* Ж, *манта́р*] «тс.», [*манті́йство*] «ошуканство» МСБГ, [*манту́ла*] «поминальний обід; милостиня на такому обіді» Бі, [*манту́ли*] «подачки; кукурудзяні пироги з сиром», [*манту́лки*] «ласощі; дрібний крам», [*мантя́нік*] «шахрай» Ж, [*мінті́с*] «шмагток хліба, одержаний жебраком Г, Ж; подачка жебракові; залишки їжі, що дають жебракові», [*мінту́си*] «тс.», [*манті́вий*] «брехливий, неправдивий» Ж; — р. [*манті́ть*] «здаватися; бути привабливим», [*манту́лить*] «бути лизоблюдом», [*манту́лы*] «ласощі», бр. *манта́чыць* «тратити, розтринькувати», [*манту́лы*] «похоронний обід; частування; легке життя», [*манту́лиць*] «прикидатися бідним», п. [*mantuly*] «вид печива», слц. [*lobmantat*] «обдурити», [*umantat*]»

«заворожити»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з лат. *mantica* «дорожня торба» (пор. п. ст. *mantyka* «жебрацька торба»), *mantellum* «покривало, скатертина».

мантія «довгий широкий одяг у вигляді плаща; (зоол.) складка шкіри на тілі деяких безхребетних; (геол.) оболонка земної кулі між корою та ядром»; — р. болг. *мантія*, бр. *мантыя*, др. *мантія* (одяг), п. *mantja*, слц. *mantia*, м. *мантія*, схв. *мантія*; — запозичення з середньогрецької мови; сгр. *μάντιον* «плащ», походить від пізньолат. *mantum* «тс.», що виникло з лат. *mantellum* «покривало, плащ». — СІС² 514; СИС 293; Фасмер II 567—570; Преобр. I 509; Горяев 201—202; SW II 876; Bern. II 17; Mikl. EW 183; Klein 935; Walde—Hofm. II 32—33. — Див. ще **мантілья**.

[мантія] «сукняний плащ; шинель, пальто» МСБГ, **[мантель]** «шинель» О, **[мантиль]** «тс.» Ба, **[мантіліна]** «старий зношений сурдут» Ж; — р. **[мантіль]** «плащ», п. нл. *mantel*, ч. вл. *mantl*, слц. *mantel* «тс.», болг. *мантел* «мантія, пелерина», м. *мантил* «плащ», схв. *мантил*, *мантел* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Mantel* «шинель, плащ, пальто» походить від лат. *mantellum* «плащ, покривало». — Бандрівський Досл. і мат. IV 13; Горяев 201—202; Brückner 322; Holub—Lyer 302; Holub—Kop. 216; БЕР III 655; Kluge—Mitzka 460. — Див. ще **мантілья**. — Пор. **манта**, **мантія**, **манто**.

манто «жіноче широке пальто»; — р. бр. болг. *манто*, п. ч. *tanto*, схв. *манто*; — запозичення з французької мови; фр. *manteau* «плащ, пальто, манто, шинель» походить від лат. *mantellum* «покривало, плащ». — СІС² 514; СИС 293; Фасмер II 570; Преобр. I 509; Holub—Lyer 302; БЕР III 656; Dauzat 456. — Див. ще **мантілья**. — Пор. **манта**, **мантія**, **мантія**.

Мануїл (чоловіче ім'я), *Мануїло*, **[Манойло, Манько]**, ст. *Мануїлъ* «лице б(о)жее» (1627); — р. *Мануїл*, бр. *Мануїл*, *Манойла*, др. *Мануїлъ*, болг. *Мануїл*, *Манойло*, схв. *Мануїло*, стсл. *Мануїлъ*; — через церковнослов'янську

мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Μανουήλ* являє собою скорочений варіант гебр. *᾿Ιμμάνῆ'ēl*. — Вл. імена 66; Беринда 221; Фасмер II 570; Петровский 149; Спр. личн. имен 433; Илчев 320; Constantinescu 100. — Див. ще **Еммануїл**.

[манурія] «манаття, збіжжя»; — неясне; можливо, пов'язане з **майно**.

манускріпт «стародавній рукопис»; — р. болг. м. *манускріпт*, бр. *манускріпт*, п. *manuskrypt*, ч. слц. вл. нл. *manuskript*, схв. *манускріпт*, слн. *manuskript*; — запозичення з латинської мови; пізньолат. *manuskriptum* «рукопис» є результатом злиття словосполучення *manu skriptum* «рукою писане», що складається з форми аблатива однини іменника *manus* «рука», спорідненого з алб. *menge* «рукав», кіпр. *maneg* «рукавичка», дісл. дангл. *mund* «рука», двн. *mund* «тс.», і пасивного дієприкметника с. р. одн. від дієслова *scribo* «пишу», спорідненого з гр. *σχαριφάομαι* «дряпаю», лтс. *skribelēt* «дряпати, погано писати», *scrāpēt* «скребти», сірл. *scrāpaim* «дряпаю, скребу, насікаю», двн. *scrīban* «писати», днн. *skrīban* «тс.» — СІС² 514; СИС 293; Kopaliński 606; Holub—Lyer 302; Walde—Hofm. II 34—35, 499; Kluge—Mitzka 679. — Пор. **мандат**, **маневр**, **манеж**, **манера**, **манікюр**, **маніфест**, **мануфактура**.

мануфактура «форма капіталістичного промислового виробництва; (текстильна) фабрика; тканини», **[маніфактура]** «тканина», *мануфактуріст*, *мануфактурник*; — р. бр. м. схв. *мануфактура*, п. ч. вл. *manufaktura*, слн. *manufaktúra*, болг. *манифактура*; — запозичення з німецької або французької мови; н. *Manufaktur*, фр. *manufactory* походять від слат. *manufactūra*, утвореного з основ лат. *manus* «рука» та *factūra* «опрацювання, виготовлення», пов'язаного з дієсловом *facio* «роблю, створюю». — СІС² 514; Булаховський Нариси 60; СИС 292; Фасмер II 570; Kopaliński 606; Brückner 321; Holub—Lyer 302; БЕР III 652; Dauzat 456. — Див. ще **манускріпт**, **факт**.

[манушка] (вид невеликого птаха) Ж; — очевидно, «волове очко», *Troglodytes*

dytes troglodytes L.>; у такому разі назва пов'язана з дієсловом *маніти* «заманювати, обдурювати» і зумовлена особливостями поведінки чи характером співу птаха.— Пор. дурець².

[манці] «гра в кості» Ж; — неясне.

манюній, манюпійній, манюпійській, манюсінський — див. малій.

[маня] «отвір, з якого висипається борошно в млині» Ж, [маняк] «рептух (для годівлі коней)» Корз; — неясне.

[маняк¹] «примара, привид; опудало; дуже виснажена людина Па; малюнок Л; дурень МСБГ», [маняка] «опудало; примара», [манія] «привид СУМ; злий дух Ж», [манячий] «той, що видніється в далині» Пі, манячіти «виднітися; стовбичити; майоріти», манячіти «тс.», манячливий, [приманячітися] «привидітися»; — р. [маняк] «примара, привид», [манячить] «мигтіти; метушитися», п. [maniak] «опудало для принаджування тетеруків»; — пов'язане з *маніти* «вводити в оману»; деякі похідні (напр., *манячити* «майоріти, мерехтіти») зазнали семантичного зближення з *маяти*, *майчити*.— Фасмер II 571; SW II 872.— Див. ще *маніти*.— Пор. *маяти*.

[маняк²] «віха»; — р. [маняк] «дерево на лісовій вирубці, залишене як знак»; — результат контамінації слів *майк* «знак» і *маняк* «опудало».— Див. ще *маняк¹*, *майти*.

[манька¹] «ліва рука», [майка] (у виразі [з *майки* кого *заходить*] «намагатися перехитрувати, обходити кружним шляхом») Ж, [майка́т] «лівша», [майка́т Гриц, майка́тник, маній Гриц, маню́га Гриц, маню́р Гриц, маня́р Гриц, маня́ч Гриц, ма́нька Гриц, ма́нько́, ма́ньку́т, ма́ньку́та Гриц, ма́ньку́тник Гриц, ма́ньодáр Гриц] «тс.», ст. *манька* «ліва (рука)» (1627); — запозичення з польської мови; п. *mańka* заст.) «ліва рука», *zażyc* (*zajśc*) *kogo z mańki* «обдурити», *mańkut* «лівша», [mańkat] «тс.», як і ч. *mandák* «тс.», походить від іт. *manca* «ліва рука», яке зводиться до лат. *manus* «каліка; слабкий; неповний».— Brückner 322; Machek ESJC 350; Mikl. EW 182.— Див. ще *манкірувати*.

[манька²] «худобина» Ж, [маню-маню́] «вигук, яким кличуть теля» Ме,

[мань-мань] «вигук для підкликання корів і телят» Ме, Па; — р. [маня-маня] «вигук, яким підкликають овець», [мань-мань] «вигук, яким підкликають корів», [маньки-маньки] «вигук, яким підкликають кіз»; — не зовсім ясне; очевидно, виникло на основі зменшувально-пестливого звертання до корови, пов'язаного з *малá* (*малій*), *маленька*.— Див. ще *малá*.— Пор. *міня*¹.

[манькét] «манжета» Ме, [менкét] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *mankiet* походить від іт. *mannichetta* «тс.», що зводиться до лат. *manica* «довгий рукав», похідного від *manus* «рука».— Sł. wyg. obcych 451; Brückner 321; SW II 875.— Див. ще *манускріпт*.— Пор. *манжéта*.

маньчюри «народність у північно-східній частині Китаю», *маньчжур* «представник цієї народності», *Маньчжурія*; — р. бр. *маньчжурьы*, п. *Mandžurja*, ч. *Mandžur*, слц. *Mandžu*, вл. *mandžurski*, болг. *манджурі* (мн.), м. *Манджурец*, схв. *Манцѳур*, слн. *Mandžú*; — виводиться з кит. *мань-цзу* «тс.».— БСЭ 26, 242.

ма́па «географічна карта», ст. *mana* «тс.» (XVII ст.); — п. ч. слц. вл. нл. *mapa*, м. *mana*, схв. *ма́па*, слн. *та́ра*; — запозичено з середньовічної латини, можливо, через посередництво польської і німецької мов; слат. *mapa* (*mapdi*) «карта (світу)» пов'язане з лат. *mapa* «серветка; сигнальний прапор», що походить від гебр. *mapá*^h «серветка; тканина, прапор», стягнутої форми гебр. *mēpārḥā*^h «тканина, що розвівається; прапор», утвореного від кореня п-в-р «рухати туди й сюди, коливатися, хитатися».— Онышкевич Исслед. п. яз. 237; Hüttl-Worth 16; Sł wyg. obcych 452; Brückner 322; Machek ESJC 351; Holub—Lyer 302; Holub—Kop. 216; Kluge—Mitzka 461; Klein 936; Walde—Hofm. II 36.

марá «привид, примара; [відьма, нечиста сила ЛексПол], *ма́рево* «міраж»; примара; сухой туман», [маренник] «страховище» Ж, *ма́ри* «мрії», [марина́] «мара Ж; мрія, фантазія Пі», [марник] «біс», *ма́ревний*, [маревнічий] «мрійли-

вий; який марить» Ж, [марлівий] «мрійливий; фантастичний; облудний» Ж, *маревіти* «мигтяти маревом», *марити* «мріяти», *маритися* «уявлятися», [об-ма́ра] «привид», [обма́рїти] «вести в оману, зачарувати» УРС, Ж, *примара*, *примарливий*, *примарний*; — р. [ма́ра] «туман; привид», бр. *ма́ра* «мрія», *ма́ра* «привид», др. *мара* «сновидіння, забуття», п. тага «сновидіння, привид», слц. *marit' sa* «ввижатися, маритися», вл. *woмага* «півсон, запаморочення», болг. [ма́ра] «страх уві сні, кошмар», [ма́ра] «сонливість; примара», *мараня* «спека, задуха; марево»; — псл. тага «привид»; — не зовсім ясне; припускається зв'язок з *ма́рний*, *мо́рїти*, *ме́рти* (Golab Essays Jakobson I 779—780), але здебільшого пов'язується з *ма́яти*, *ма́нїти*, *маха́ти* і под. (Преобр. I 509—510; Фасмер II 571; Brückner 322; Bern. II 12). — Кобилянський Мовозн. 1980/1, 43; Горяев 202; Holub—Kop. 217, 234; БЕР III 659; Bezlaј ESSJ II 167; Mikl. EW 183. — Пор. *ма́нїти*, *ма́рена*³, *ма́рний*, *маха́ти*, *ма́яти*.

марабу́ «тропічний птах родини лелекових, *Leptoptilus cuneiferus*»; — р. бр. болг. *марабу́ј*, п. *marabut*, ч. слц. вл. *тагабу*, схв. *ма́рабу* «тс.»; — через посередництво французької або німецької мови (фр. *marabout*, н. *Márabu*) запозичено з португальської; порт. *marabuto* «тс.» походить від ар. *marābit*, *marābit* «пустельник» (птах живе самотно). — СІС² 515; СІС 294; Sl. wуг. obcuch 452; Holub—Lyer 302; БЕР III 660; Klein 936.

[**мараді́к**] «залишок, залишок отари» Ж, Доп. УжДУ IV; — запозичення з угорської мови; уг. *maradék* «залишок, рештки; надлишок» пов'язане з *marad* «залишатися», етимологічно не зовсім ясним. — Лизанець 609; Bárczi 197; MNTESz II 841—842.

ма́разм «занепад, повне знесилення», *маразма́тик*, *маразма́тичний*; — р. бр. *ма́разм*, п. вл. *тагазм*, ч. *marasmus*, слц. *тагазмт*, болг. *ма́разъм*, схв. *ма́ра́зам*; — інтернаціональний термін (пор. фр. *marasme*, н. *Marasmus*, англ. *marasmus* «тс.»), що виник на основі гр. *μαρασμός* «згасання, виснаження,

марніння», пов'язаного з дієсловом *μαραίνω* «гашу, знищую; гасну, завмираю, марнію», яке зіставляється з ірл. *meirb* (<*meui-) «м'який, кволий», дінд. *mīrāti* «дрібнить, товче, мене, розтирає», *mīrāh* «розбитий (від утоми)». — СІС² 515; СІС 294; Kopaliński 607; Holub—Lyer 303; БЕР III 661; Dauzat 457; Klein 937; Frisk II 174; Boisacq 610. — Пор. **ме́рва**.

[**маракува́ти**] «думати, міркувати» Пі; — р. *мараковать* «тс.; розуміти, знати», п. [marykować (sobie), marukować (sobie)] «думати, міркувати»; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. *маракаваць* «скаржитися, сердитися; розбиратися, обмірковувати» відповідає укр. [морокува́ти] «сердитися, бурчати», [морокува́тися] «морочитися». — Див. ще **моро́ка**.

ма́рал (зоол.) «великий олень з гіллястими рогами, *Cervus elaphus L.*», *маралівнік*, *маралівніцтво*, *ма́ралячий*; — р. бр. болг. *ма́рал*, п. ч. слц. *maral*; — запозичення з тюркських мов; каз. уйг. тат. *maral* «тс.», аз. *maral* «лань, олень», чаг. узб. туркм. *maral* «самиця оленя» зводяться до монг. *марал* (калм. *marl*) «тс.». — СІС² 515; СІС 294; Фасмер II 571; Шипова 230; Sl. wуг. obcuch 453; Räsänen Versuch 327; Ramstedt 252.

ма́рамуха — див. **мухомо́р**.

[**марана́**] (бот.) «борщівник європейський, *Heracleum spondylium L.*» Мак; — п. [marana] «меліса, *Melissa L.*»; — очевидно, пов'язане з [ма́рь] «лобода» як назва рослини, що, подібно до лободи, використовується в їжу. — Див. ще **ма́рь**¹.

[**ма́ранча**] «велика кількість»; — неясне.

[**марарь**] (бот.) «кріп запашний, *Anethum graveolens L.*» Мак; — запозичення з молдавської мови; молд. *ма́ра́р*, [ма́ра́р], як і рум. *mărăr* «тс.», етимологічно неясне, можливо, пов'язане з алб. *maraj* (mërajë) «фенхель», *Foeniculum Mill.* або з гр. *μαραδ(ρ)ον* «кріп». — Мак XI, 31; СДЕЛМ 272; DLRM 485.

мара́ст — див. **мерест**².

[марасуда] «нечепура» Ж; — очевидно, пов'язане з [марати] «бруднити»; конкретний характер зв'язку неясний. — Див. ще **марати**.

Марат (чоловіче ім'я); — р. бр. *Marāt*, схв. *Marat*; — утворене від фр. *Marat*, прізвища діяча французької революції кінця XVIII ст. — Вл. імена 66; Спр. личн. імен 433.

[марати] «бруднити» Ж, [маравий] «масний, липкий» Ж, [маркий] «мазкий» (Ме), [маруватий] «брудний, нечистий» Ж, *помарка*; — р. *марать* «бруднити; білити», п. (з укр.) вл. тагає «бруднити»; — псл. *marati* «мазати, бруднити»; можливо, пов'язане з *moriti* «фарбувати»; — очевидно, споріднене з лит. *moгаі* «пліснява», гр. *μορόσω* «роблю чорним, покриваю кіптявою»; іє. **meг-/mog-* «чорнити, темна фарба»; недостатньо обгрунтовані зіставлення з н. *Marke* «знак, тавро» (Преобр. I 510), англ. *mar* «псувати» (*Matzenauer* LF 10, 61), дінд. *uramarayati* «занурюється, робить соковитим» (*Zubatý AfSIPh* 13, 432; *Uhlenbeck* 222). — Фасмер II 572; *Brückner* 344; *Schuster-Sewc* 886—887; *Fraenkel* 464; *Pokorny* 734. — Пор. **марасуда**, **моріти**, **моруха**, **мурґий**.

[маратка] (зоол.) «кальмар, *Loligo*» Ж; — неясне.

марафет (розм.: *навести м. «причепуритись; підфарбуватись»*); — р. [марафет] (*наводить м. «обдурювати, разводить м-ты «говорити нісенітницю»*), болг. [марифет] «уміння, майстерність», м. *марифет* «тс.», схв. *marifet* «тс.; хитрість, підступність; обман; жарт»; — запозичення з турецької або кримсько-татарської мови; тур. *marifet* «спритність, мистецтво; фокус; витівка, штука; секрет; курйоз; дивина», крим.-тат. *marafāt* «тс.» походять від ар. *marīfāt* «знання, талант», пов'язаного з коренем *ʾarafa* «знати, уміти». — Шипова 230; БЕР III 668; *Skok* II 377; *Räsänen Versuch* 328.

марафон (спорт.) «біг на далекі відстані», *марафонець*; — р. бр. *марафон*, п. *maraton*, ч. *marathon*, *maratón*, слц. *maratón*, вл. *marathon*, болг. *maratón*, схв. *maratónски*, слн. *maraton*; — міжнародний спортивний термін (англ.

Marathon, нім. *Marathonlauf* «тс.»); походить від назви грецького селища *Марафон* (*Μαραθών*) на узбережжі Аттики, звідки до Афін прибіг гонець із повідомленням про перемогу греків над персами (490 р. до н. е.); передавши звістку, він від напруження помер. — СІС² 515; СИС 294; *Kopaliński* 607; *Holub—Lyer* 303; БЕР III 663; *Klein* 937.

[маравкати] «нявчати; мимрити»; — звуконаслідувальне утворення, що в'явилось за зразком таких дієслів, як [вавкати], *нявкати* і под.

[марга] «худоба» Г, Ж, [маржїна] «тс.» СУМ, ВеУг, [маржєчий] «призначений для худоби» ВеУг, [маржній] «тс.» тж, ст. *марха* «худоба» (XV ст.), *марга* «тс.; майно» (XVI ст.); — п. [maržena] «рогата худоба», [maržena, maržupa] «тс.» (з укр.), схв. *mārxa* «худоба»; — запозичення з угорської мови; уг. *marha* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з двн. *markat* «торгівля, базар, базарний крам», *markat, marchot* «тс.» (нвн. *Markt* «ярмарок, базар»), яке зводиться до лат. *mercātus* «торг, базар, ярмарок», похідного від *merco* «купує, торгую»; вважається також запозиченням із слов'янських мов (схв. *mрxa* «падло», ч. слц. *mrcha* «тс.; шкапа», п. [marcha] «тс.») або з німецької (двн. *mar(a)h* «кінь», *mar(i)ha* «кобила», від яких виводяться й відповідні слова слов'янських мов). — Москаленко УІЛ 35; *Лизанець* 609; *Бевзенко* НЗ УЖДУ 26/2, 177; *SW* II 892; *Skok* II 377; *MNTESz* II 845; *Bárczi* 198; *Kniezsa* 884—886; *Crânjală* 343—344. — Пор. **меркантільний**, **мерха**.

марганець «хімічний елемент (метал)», *марганцівка*, *марганцевистий*; — бр. болг. *марганец*; — запозичення з російської мови; р. *марганец* виникло шляхом метатези з нім. *Manganerz* «марганцева руда», що складається з слів *Mangan*, від якого походить укр. *манган*, та *Erz* «руда» (двн. *er*, днн. *agut* «тс.»), що разом з лат. *gaucus* «шматок міді як монета», псл. *ruda*, укр. *рудá* вважається давнім запозиченням з шумерської мови. — СІС² 515; *Булаховський* Вибр. пр. II 275; СИС 294; *Фасмер* II

572; Преобр. I 510; БЕР III 664; Matzenauer 250; Kluge—Mitzka 174.— Див. ще **манган**, рудá.

маргарин (харчовий жир); — р. болг. м. *маргарин*, бр. *маргарин*, п. *margarin*, ч. слц. *margarin*, вл. *margarina*, схв. *marǵarīn*, слн. *margarina*; — запозичення з французької мови; фр. *margarine* «тс.»; хімічна речовина, що міститься в жирах» утворене в 1836 р. французьким хіміком М.-Е. Шеврелем від *margarique* «маргаринова (кислота)», що походить від гр. *μαργαρον* «перлина, перламутр» (за кольором кислоти), спорідненого з сперс. *marvāgīt* «перлина», нперс. *marvāgīd* «тс.», дінд. *mañjagat* «пуп'янок; перлина», *mañjagī* «тс.».— СИС² 515; СИС 294; Фасмер II 572; Machek ESJC 352; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 216; БЕР III 664; Kluge—Mitzka 461; Klein 938; Dauzat 458; Gammillscheg 600; Frisk II 174—175.

Маргарита (жіноче ім'я), ст. *Маргортма*, *Марекортма* (1418), *Маргарита* «перла ... бісеръ» (1627); — р. болг. *Маргарита*, бр. *Маргарита*, *Маргарѣта*, п. *Małgorzata*, ч. *Markéta*, ч. ст. слц. нл. *Margareta*, вл. *Marhata*, схв. *Marǵarēta*, *Mārgita*, слц. слн. *Margarēta*, стсл. **Маргарѣт**; — запозичення з грецької мови; гр. *Μαργαρίτη* походить від *μαργαρίτης* «перлина», пов'язаного з *μαργαρον* «тс.».— Вл. імена 139; Петровський 150; Фасмер II 572; Спр. личн. имен 508; Кпаррová 250; Skok II 377; Frisk II 174—175; Walde—Hořm. II 39. — Див. ще **маргарин**.

маргарітка (бот.) «стокротка, *Bellis L.*»; — р. *маргарітка*, бр. *маргарітка*, п. *margerytka*, заст. *margarytka*, *margierytka*, ч. *margerita* «тс.», *Imargarētal* «королиця, *Leucanthemum D. C.* (*Chrysanthemum leucanthemum*)», слц. *margarēt(k)a* «ромашка, *Matricaria L.*», болг. *маргарита*, м. *маргарит(ка)* «конвалія, (*Convallaria L.*)», схв. *marǵarētkā* (*marǵarēta*) «стокротка», слн. *marjēt(ic)a* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *marginerite* «стокротка, ромашка» через лат. *margarita* «перлина» зводиться до гр. *μαργαρίτης* «тс.»; вид рослини, пов'язаного з *μαργαρον* «перлина». — Фасмер II 572; КЭСРЯ

255; Преобр. I 510; Горяев 202; Koraliński 608; Machek Jm. rostl. 247; БЕР III 664; Dauzat 459.— Див. ще **маргарин**.

[**маргати**¹] «бгати, гнути» О; — неясне; можливо, пов'язане з п. ст. *margač* «крутити, махати (хвостом)», *mardač*, спорідненим з ч. ст. *mrdati*, слц. *mrdat'* «тс.».— Brückner 323; Machek ESJC 379.

[**маргати**²] «зуживати, марнувати» О; — очевидно, запозичення з старопольської мови; п. *marhač*, як і ч. *mrhati*, слц. *mrhat'* «тс.», виводиться від *marcha* (ч. слц. *mrcha*); припускається також запозичення в польську мову з чеської.— Brückner 323; Holub—Kop. 232; Machek ESJC 379.— Пор. **марга**.

маргіналія (частіше мн. *маргіналії*) «примітка (на берегах книжки, рукопису)», *маргінальний*; — п. *marginalia*, ч. *marginálie*, слн. *marginálie*, вл. *marginála*, болг. *маргинáли(и)*, м. *маргиналии*, схв. *marǵinālije*, слн. *marginálija*; — через посередництво польської мови запозичено з новолатинської; нлат. *marginalia* (с. р. мн.) «помітки на берегах» походить від слат. *marginalis* «той, що міститься скраю», утвореного від лат. *margo* (род. в. *marginis*) «край, межа». — СИС² 515; СИС 294; Koraliński 608; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 216—217; РЧДБЕ 509; Klein 939.— Див. ще **маргінес**.

маргінес «поле книжки, зошита»; — запозичення з польської мови; п. *marginēs*, як і слц. *margo*, схв. *marǵina* «тс.», походить від лат. *marginēs*, наз. в. мн. від *margo* «край, межа», спорідненого з двн. *marc(h)a* «кордон, рубіж», гот. *marka* «тс.», дангл. *meare* «тс.», межовий знак.— Koraliński 608; Holub—Lyer 216—217; Klein 939.— Див. ще **марка**¹. — Пор. **маргіналія**.

[**маргола**] «нечепура, стара жінка» МСБГ; — очевидно, пов'язане з [**мурга**] «замазура; мерзотник»; характер зв'язку неясний.— Див. ще **мурга**².

[**маргудза**] (кличка корови); — очевидно, видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *мургуца* «кара кобила чи корова», як і рум. *murgúță* «тс.», є зменшувальним утворенням від *мурга* (*múrgă*) «тс.».— Див. ще **мургний**.

[марда] «кішка» О; — неясне; можливо, видозмінене запозичення з німецької мови (пор. нвн. Mårder «куниця», [Magde] «тс.»).

Мардár, Мардáрий, ст. Мардáрий «камен сіателен» (1627); — р. Мардáрий, бр. Мардáрий, схв. Мårdáрије; — запозичення з грецької мови; гр. Μαρδάριος походить від назви племені Μάρδοи «марди», що мешкало на південному узбережжі Каспійського моря (у Вірменії та в Персії).— Томсон Историч. грамматика совр. армянского языка г. Тифлиса, СПб., 1890, с. XXIII, 97; Петровский 150; Спр. личн. имен 433.

[мардіян] (бот.) «бузок, Syringa L.» МСБГ, [мардіяновий] «бузковий» (про колір) тж; — неясне.

марéво — див. марá.

[марéмухи] «теревені» МСБГ; — очевидно, результат семантичної видозміни слова [марéмухи] «погані гриби». — Див. ще мухомóр.

марéна¹ (бот.) «Rubia L., трав'яниста рослина, з кореневища якої добували червону фарбу», [маріна, морена] «тс.» Мак, [марéник] «скабіоза, Scabiosa L.» Мак, марéнка «Asperula L.», [марянка, морянка Мак] «тс.», [маренник] «підмаренник, Galium L.» Мак, марéнові, [маренник] «скабіоза голубина, Scabiosa columbaria L.» Мак, підмарéнник «Galium L.»; — р. марéна, бр. марéна, п. marzana «марена», marzanna «тс.», marzanka «маренка», ч. mařina «марена», ст. mařena, marana, mořanka «тс.», [mařena] «підмаренник», mařinka «маренка», слц. marana «марена», marinka «маренка», схв. [маринка] «тс.»; — очевидно, псл. mařena, пов'язане з marati «бруднити» з огляду на властивість кореневища рослин родини маренових забарвлювати в різні кольори; недостатньо обгрунтована думка (Brückner 323) про запозичення в східнослов'янські мови з польської. — Нейштадт 515, 525; Фасмер II 573; Преобр. II 510; Machek Jm. rostl. 220; Běrn. II 18; Mikl. EW 183; Zubatý St. a čl. I 81. — Див. ще марáти. — Пор. морйти.

марéна² (іхт.) «вусач, Barbus Cuv.», [маренчюк] «молода марена Ж; марена дніпровська, Barbus barbus borystheni-

cus Dybowski Л—Г; марена балканська, Barbus meridionalis petenyi Heckel», [маренька] «гольян, Phoxinus Agassiz», [маріна] «марена дніпровська; сиг звичайний, Coregonus lavaretus», [мерéна] «марена дніпровська», [мерéнка] «гольян», [мерéнька] «гольян озерний, Phoxinus percnigus Pall.»; — р. [марéна] «сиг звичайний; сиг чудський, Coregonus lavaretus maganoides Poljakow; марена звичайна, Barbus barbus L.; марена дніпровська; голяян», [маріна] «марена дніпровська», [марінка] «гольян», [марішка, марыга] «тс.», бр. марéна «марена звичайна», [марéна] «тс.», п. marana «сиг; [марена звичайна], [marupa] «марена звичайна», [marupka] «ряпушка, Coregonus albula L.», ч. maréna severní síh «сиг чудський», слц. [mariena] «марена звичайна»; — запозичення з німецької мови; нвн. Maräpe «ряпушка; сиг звичайний», у свою чергу, походить від зах.-сл. *mřena (п. [mrzana] «марена», [brzana, brzanka] «тс.», [brzona] «тс.; сиг звичайний, ч. [mřenka] «марена звичайна; голяян, Nemachilus barbatus L.», [mřínek] «тс.», ст. mřen «марена звичайна», mřenek «тс.», слц. mřena «марена; [голець], [mřiena] «марена», яке відповідає р. [мерён] «марена; в'язь, Leuciscus idus L.», [мирón] «марена», укр. [мерéна] «марена дніпровська», [мірон] «марена звичайна» Л—Г, [мерён(ь)ка] «гольян», [мерест, мересниця ВєНЗн, мереснік ВєНЗн] «тс.», а також болг. мрѣна (мрéна) «марена», [мриена], м. мрена, схв. мрён(а), слн. mřena «тс.» і разом з ними зводиться до псл. *mępa «марена, ряпушка; сиг», запозиченого з фінських мов, у яких відповідне слово мало значення «ікра; риб'ячий мальок» (пор. манс. ма́рнэ «ікра», хант. ма́рэн «тс.», а також укр. [мерéнька] «жаб'яча ікра», [мерест] «тс.», в яких зберігається значення, ближче до вихідного); зміна значення фінського слова при запозиченні пояснюється тим, що праслов'яни на території своєї ранньої прабатьківщини зустрілися спочатку з ікрою вусача, сига і ряпушки в басейнах верхнього Дніпра (вище Прип'яті) і Зах. Двіни, засвоївши для неї від фінського населення загальну назву ік-

ри, і лише після цього, розселяючись на південь і захід, перенесли її на відповідні види риби, що водяться в Дніпрі і в басейні Балтійського моря; виведення назви *марéна* від лат. *тигаепа* «морський вугор» (SW I 217; II 880) неправильно, хоча змішування слов'янської назви з латинською в басейні Дунаю могло мати місце; пов'язання в псл. *тоге* (Kluge—Mitzka 475) помилкове.— Коломиець Происх. назв. рыб 118—127; Лыткин—Гуляев 174.— Пор. *мерéнька*¹.

[*марéна*³] «дерево або опудало на купальському святі» Г, Ж; — п. [marzana] «солом'яна фігура в обрядах на народних святах», [marzanna, marzena, marza], ч. *тогапа*, слц. *MarMariena* «тс.», болг. *мáра* (у виразі *м. мишанка* «весняний обряд поховання ляльки»); — псл. *тага*, *тагепа* «лялька, опудало у весняних обрядах», очевидно, пов'язане з коренем **merťi* «мерти», *тагьпъ* «марний; виснажений» (мабуць, спочатку йшлося про весняний обряд поховання смерті).— SW II 891; Machek ESJČ 373; БЕР III 659.— Див. ще *мёрти*.— Пор. *марá*, *мáрний*.

маресніця — див. *мересніця*.

мáрець (заст.) «березень», [мáрець О, МСБГ, *марц* О] «тс.», [марцѡвка] (іхт.) «щука, яка нереститься в березні» Дейн, [марцѡвкѡ] «березневі курчата», [марцѡвѡйця] «мінлива березнева погода» Ж, [марцѡвкѡ] «березневе курча» Л, *марцѡвий*, [марцѡвий]; — р. [мáрець], бр. [мáраць], п. *marzes*, ч. [mařec], слц. *marzes*, слн. *marzes* «тс.»; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з латинської; лат. *mārtius* «місяць Марса» утворено від *Mārs* «Марс» (бог весни, потім війни).— Hołyńska-Baranowa 39—40; Kopaliński 610; SW II 89; Brückner 324; Machek ESJČ 352.— Див. ще *марс*.— Пор. *март*.

маржéчий, *маржéйна*, *маржéйка*, *маржéний* — див. *мáргá*.

[*маржині*] (бот.) «фіалка триколірна (братки), *Viola tricolor* L.» Мак, [*маржече зіле*] «тс.» Мак; — очевидно, пов'язане з якоюсь польською назвою цієї рослини, похідною від власного імені [Marza] «Марія» (пор. п. [marzymięta]

«ельшольція, *Elscholtzia Willd.*) (< *Marzu mięta*, *Marji mięta*, букв. «м'ята Марії»).— Див. ще *Марія*.— Пор. *марі-м'ята*.

мáри «ноші для перенесення мерців», [мáра] «тс.» Бі, [мáре] «підвищення, на яке клали мерця» Корз, ст. *мары* «мари» (XVII ст.); — р. бр. [мáры], п. вл. *тагу*, ч. слц. *тагу*; — очевидно, через посередництво польської і чеської мов запозичено з німецької; нвн. *Bahre* «мари; труна», двн. *bāga* «тс.» зводяться до пгерм. **bēg-* «нести», спорідненого з лат. *fero* «несу», гр. *φέρω* «тс.»; звук *м* на місці *б* з'явився в чеській мові (пор. ч. ст. *rágu* «мари», нл. *boгу* «тс.») під впливом *uměratí*, *mor*; припускається також безпосередній зв'язок з псл. *mor-* «мерти» (Трубачев ZfSl 3, 675; Schuster-Sewc 890).— Шелудько 39; Richhardt 77; Фасмер II 577; Brückner 327; Machek ESJČ 352; Holub—Lyer 304; Holub—Кор. 217; Kluge—Mitzka 44.— Див. ще *брáти*.— Пор. *нáри*.

[*марикáнка*] (бот.) «сорт ранньої картоплі з червонуватою шкіркою МСБГ; картопля (бульба американська), *Solanum tuberosum* L. BeH3и, BeУГ, Мак», [*маракáнка*] (сорт картоплі) (Me), [*мерчінка* О, *мориганка* Мак] «тс.»; — п. *тагукапу* «тс.»; — результат видозміни назви *америкáнка*, похідної від *Амэрика*.

[*марикувáти*] «нарікати, ремствувати», [марикувáте Корз, *мариквати* О, *марікувáти* О] «тс.», [марикувáти си] «виявляти деяке незадоволення» Ба; — бр. *маракавáць* «ображатися, сердитися»; — запозичення з польської мови; п. [marukować], *marukować* «тс.», ст. *amařukować* «гірко нарікати, скаржитися» походять від слат. *amařicare* «тс.», утвореного від лат. *amārus* «гіркий», спорідненого з дангл. *amrge* «щавель; квасениця», двн. *amrāgo* «тс.», дінд. *amrlāh*, *amblāh* «кислий», *amrāh* «мангове дерево», вірм. *amok'* «солодкий».— Онышкевич Исслед. п. яз. 244; SW I 29, II 890; Walde—Hofm. II 35.

[*марикýта*] «знаряддя для пересування або підважування колоди (залізний дзьоб на дерев'яній ручці); широка

сокира, тесло» О, [марекүта, морокүта, маркүта] «тс.» О, [марикүт] «вид підків, за допомогою яких ходять по колодах» О; — неясне.

[марйлька] (бот.) «амариліс, *Amaryllis G.*» Ж, Мак; — результат видозміни наукової назви *амариліс* (лат. *amaryllis*), що походить від гр. *Αμαρυλλίς*, імені пастушки, героїні ідилій Теокріта, Вергілія й Овідія; ім'я не має певної етимології; можливо, пов'язане з гр. *ἀμαρβόσω* «блищу, сяю». — Sl. wug. obsyeh 25; Klein 59; ODEE 30.

маримонський — див. малимон.

[маримуха] «повстяна шапка біла з червоними зубчастими смугами» ВеБ; — пов'язане з [маримух] «мухомор» за подібністю шапки до гриба. — Budziszewska 203. — Див. ще мухомор.

маріна¹ «картина, що зображує морський краєвид», *мариніст*, *мариністичний*; — р. болг. схв. м. *маріна*, бр. *марына*, п. *magina*, ч. слц. слн. *magipa*; — запозичення з французької мови; фр. *marine* «тс.; морський флот» через іт. *magina* «узбережжя, морський краєвид; морський флот» зводиться до лат. *magīnus* «морський», похідного від *mare* «море», спорідненого з двн. *magi*, дангл. *mege*, лит. *māgios*, псл. *more* «тс.»; слово *мариніст* утворене, очевидно, в російській мові (Сергеев ЭИРЯ IV 129—135). — СІС² 516; СИС 294; Фасмер II 573; Kopaliński 609; Holub—Lyer 303; БЕР III 667; Dauzat 459; Walde—Hofm. II 38. — Див. ще море¹.

[марйна²] (бот.) «маруна щиткова, *Ryethrum corymbosum* (L.) Willd.; маруна дівоча, *R. parthenium* Smith. Mak; роман римський, *Anthemis nobilis* L.; горобейник польовий, *Lithospermum arvense* L. Mak; вид ромашки, *Matricaria eximia* Hort.; вид вишні, *Prunus cerasus* variet. Mak», [маринна] «роман римський» Mak, [маринька] «пижмо звичайне, *Tanacetum vulgare* L.» Mak, [маринівка] «шоломниія звичайна, *Scutellaria galericulata* L.» Mak, [марися] «вид хризантеми, *Chrysanthemum cogo-pagium* L.» Mak; — результати видозміни назв *марйна* в різних значеннях під впливом подібного за звучанням жі-

ночого імені *Маріна* і його варіантів. — Див. ще маруна.

Маріна, Маріяня, Маріся, [Марісь, Маріця], ст. *Марина* (1401), *Маріна* «морська» (1627); — р. болг. *Маріна*, бр. *Марына*, п. *Magupa*, ч. *Magina*, слц. *Magipa*, м. *Маринка*, схв. *Маріна*, *Марина*, стсл. *Марини*; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Μαρίνα* походить від лат. *magīnus* «морський». — Вл. імена 139; Беринда 222; Петровский 151; Кпаррová 251; Илчев 322. — Див. ще маріна¹.

маринад «рідина, приготована з оцтом і прянощами; мариновані продукти», [марина́та] «мариноване м'ясо» Ж, *маринований*, *маринувати*; — р. *марина́д*, бр. *марына́д*, п. *magupata*, ч. слц. *maginada*, вл. *maginada*, болг. *марина́та*, *марина́да*, схв. *марина́да*, слн. *magipáda*; — запозичення з французької мови; фр. *marine* «тс.» утворене від *maginer* «маринувати», що походить від іт. *maginare* «маринувати, солити в розсолі (спочатку рибу)», пов'язаного з *magino* «морський», яке зводиться до лат. *magīnus* «тс.» — СІС² 516; СИС 294; Фасмер II 573; Горяев 202; Kopaliński 611, Holub—Lyer 303; БЕР III 667—668; Dauzat 459; Gamillscheg 592; Kluge—Mitzka 462. — Див. ще маріна¹.

[марина́рка] «літній чоловічий піджак» Корз, [марина́тка] «верхній чоловічий і жіночий одяг, схожий на свитку» Л; — р. [марина́дка] «довгий жіночий жакет», [марина́д], *марина́к*, *мариня́к* «тс.», [марена́тка] «короткий жіночий жакет», бр. [марна́тка] «куртка»; — запозичення з польської мови; п. *maguparka* «чоловіча куртка», [magupatka] «матросський одяг» пов'язані з іт. *maginaga* «бушлат із відлогою, матроська куртка», похідним від *magipa* «морський флот». — SW II 890—891. — Див. ще маріна¹.

[маринка¹] «заболочена низина» Ч, [ме́ринка] «тс.» Ч; — очевидно, пов'язане з р. [марь] «болотиста місцевість у тайзі», що зіставляється з [марь] «туман, сире повітря», укр. *ма́рево*. — Фасмер II 577. — Див. ще маря.

[**марінка**²] «вовняна картата хустка» МСБГ, [**марійка**] «невелика картата хустка» МСБГ; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *марéна* (рослина, з якої видобували фарбу для тканин), що за звуковою подібністю зазнало впливу жіночих власних імен; пор. р. [**марéн-нік**] «еарафан, пофарбований мареною».

[**марінка**³] (бот.) «сироїжка червона, *Russula rosacea* Fr.» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з [**маринúха**] «мухомор сірий їстівний».

[**маринúха**] (бот.) «мухомор сірий їстівний, *Amanita spissa* Fr.» МСБГ, [**марінка**] «сироїжка червона, *Russula rosacea* Fr.» МСБГ; — результат видозміни деетимологізованої назви [**моримúха**] «мухомор», зближеної з основою власного імені *Маріна* або дієслова *маринувати*. — Див. ще **мухомор**.

марити — див. **марá**.

маритúри — див. **муратúри**.

марихуáна «наркотик з мексиканських і бразильських конопель»; — р. болг. *марихуáна*, бр. *марьхуáна*, ч. слц. вл. *magihuaana*, схв. *марихуáна*, слн. *magihuaana*; — через посередництво західноєвропейських мов (англ. *marihuana*, нім. *Marihuana*) запозичено з іспанської; ісп. *magihuaana* «тс.» походить з індіанських мов центральної Америки. — СІС² 516; Коралиński 609; РЧДБЕ 428.

[**марич**] (бот.) «кушир занурений, *Ceratophyllum demersum* L.» Мак; — неясне.

[**маришка**] (бот.) «материнка звичайна, *Oxigalum vulgare* L.», [**маруна**] «майоран, *Majorana Moench.* (*Oxigalum majorana* L.)» Мак; — ср. [**мар'янка**] «майоран», ч. *magjanka*, *magjank(a)* «тс.»; — результати видозміни назви *майорán*, яка нерідко застосовується й до материнки. — Нейштадт 475—476. — Див. ще **майорán**.

[**маріюнка**] (бот.) «хвощ польовий, *Equisetum arvense* L.» Ж; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *майорán* (за деякою зовнішньою схожістю стебел); пор. п. [**maigrun**] «майоран», [**marujan**, **marujanek**], ч. слц. *marijánek*, *marijánka* «тс.».

[**маріянки**] (бот.) «сорт слив, *Prunus domestica* variet. L.» ВЕНЗн, Мак; —

неясне; можливо, результат видозміни форми [**марунки**] «сорт слив» (пор.).

марі «народність угро-фінської мовної групи», *маріець*; — р. *мáри*, *маріець*, бр. *марьіац*, п. *marujski* «марійський», ч. слц. *Magijec*, болг. *маріець*, схв. *мари-јски*, слн. *marijski*; — через посередництво російської мови запозичено з марійської; мар. *мари* «чоловік; маріець» неясного походження; зіставлялося з *мéря*, пазвою народності, яку вважали предками сучасних марійців; далі пов'язувалося з енецьк. *таг* «самець дикого північного оленя». — Ткаченко Мерянський язык 9—10; Фасмер II 573, 606; Коведяева Яз. нар. СССР 221. — Пор. **мéря**.

Маріáмна (жіноче ім'я), ст. *Маріáмна* (1627); — р. *Маріáмна*; — біблійне ім'я гебрійського походження; гебр. *Магуа́т* пов'язується з *та́га* «чинити «пір, відкидати» або *та́гаг* «бути гірким»; розглядається також як запозичення з єгипетської мови із значенням «улюблена богом» або з арамейської («пані; гарна» та ін.). — Вл. імена 440; Петровский 150; Спр. личн. имен 509; Кпаррová 250—251. — Пор. **Марія**.

Маріáнна (жіноче ім'я), *Мар'яна*, *Мар'яся*; — р. *Маріáнна*, бр. *Мар'яна*, п. ч. слц. *Magianna*, вл. *Magijana*, болг. *Маріáна*, м. *Маријана*, схв. *Маріјана*, слн. *Magijana*; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. *Marianne*, іт. *Mariana* виникло внаслідок злиття імен *Марія* і *Анна* або як форма жіночого роду до лат. *Magiānus* «належний до роду Маріїв». — Вл. імена 140, 142; Петровский 151; Кпаррová 250; Илчев 321. — Див. ще **Гáнна**, **Марія**, **Мар'ян**.

[**марібе**] «смерть; скелет, кістяк» Пі, [**марібий**] «смертельний, смертний» Пі; — неясне.

Маріéтта (жіноче ім'я); — р. *Мариéтта*, бр. *Мариéта*, слц. *Marieta*; — через посередництво французької мови (фр. *Mariette*) запозичено з італійської; іт. *Marietta* є нестливою формою від *Maria* «Марія». — Вл. імена 140; Спр. личн. имен 509; Илчев 322. — Див. ще **Марія**.

[**марім'ята**] (бот.) «кануфер, *Tanacetum balsamita* L.»; — калька п. *marzy-*

mięta «ельшольція, *Elscholtzia Willd.*», що утворилося із слів *Marzy mięta* (<*Marji mięta*) «Марііна м'ята». — SW II 892. — Див. ще *Марія, м'ята*. — Пор. *маржині*.

[*марін*] «перевертання колоди на інший бік» О, [*марін!*] «переверніть колоду!» О; — неясне.

маріонетка «лялька в театрі»; — р. болг. м. *марионетка*, бр. *марьянетка*, п. *marionetka*, ч. вл. *marioneta*, слц. *marioneta*, *marionetka*, схв. *марионета*, слн. *marioneta*; — через посередництво французької мови (фр. *marionette*) запозичено з італійської; іт. *marionette* «тс.» утворене від пестливої форми *Marion* до імені *Марія*; спочатку так називали фігуру діви Марії в середньовічних лялькових містеріях. — СІС² 516; СИС 284; Фасмер II 573; Кимягарова РЯШ 1974/3, 96—98; Копалиński 609; Holub—Lyer 303; БЕР III 668; Dauzat 459; Kluge—Mitzka 462. — Див. ще *Марія*.

Марія (жіноче ім'я), *Мяр'я*, [*Мяря*] О, *Манюня*, *Манюра*, *Манюся*, *Манюта*, *Маня*, *Маняша*, [*Мараня*] ВеБ, [*Маричка*], *Маріша*, *Марійка*, [*Маріка*], *Марічка*, [*Мярка*] ВеЛ, [*Маруна*, *Марунджа*] О, *Маруна*, *Марусіна*, *Маруся*, [*Марушка*] Ж, [*Мася*], *Маша*, [*Мунька*] Пі, *Мюра*, *Муся*, ст. *María* (1401), *M(a)ria* или *Mariám* «владушаа, или г(оспо)жа ... поднесенаа, аб(о) горкості море, або мурра» (1627); — р. болг. *Марія*, бр. *Марья*, др. *Мария*, п. *María*, *Marja*, ч. *Marie*, слц. *Mária*, вл. нл. *Marija*, полаб. *Mogája*, м. *Марија*, схв. *Màrija*, слн. *Marija*, стсл. *Мариа*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μαρία* < *Μαριάμ* походить від арам. *Maṣyām*, спорідненого з гебр. *Miṣyām*. — Вл. імена 140—142; Беринда 222; Спр. личн. імен 509; Петровський 150—151; Фасмер II 577; Brückner 323; Кпаррová 250—251; Илчев 322; Paul Kl. Vnb. 114; Klein 943. — Див. ще *Маріамна*.

[*маріян*] (бот.) «валеріана лікарська, *Valeriana officinalis L.*» Ж; — результат видозміни назви *валеріана*, зближеної з *Марія*. — Див. ще *валеріана*.

*марка*¹ «поштовий знак оплати; торговельний знак на виробі», *маркувальник*, *марочниця*, *маркувальний*, *марочний*, *маркувати*; — р. бр. болг. м. *мярка*, п. ч. слц. вл. нл. *marka*, схв. *mārka*, слн. *márka*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Märke* «тс.», *merken* «значити, позначати», двн. *merken*, *merchen* «звертати увагу, помічати», снн. *merken* «тс.», свн. *mark* «знак» споріднені з гол. *merk* «марка, позначка, тавро», дфриз. *merke* «знак, ознака», дангл. *teark*, англ. дісл. *mark* «тс.», дфриз. *merkia* «помічати», дангл. *tearkian*, дісл. *merkja*, дат. *merke*, шв. *märke* «тс.» і пов'язані з нвн. *Mark* «кордон, прикордонна область», двн. *mark(h)a* «кордон, межа», дфриз. *merke*, дангл. *teark* «тс.», дісл. *mark* «прикордонний ліс», спорідненими з перс. *mark* «місцевість, кордон», лат. *margin* «край, межа». — СІС² 516; СИС 294; Фасмер II 574; Копалиński 609; Brückner 322; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 216—217; БЕР III 669; Kluge—Mitzka 462, 475. — Пор. *марка*².

*марка*² «грошова одиниця в НДР, ФРН та ін.»; — р. бр. болг. м. *мярка*, п. ч. слц. вл. нл. *marka*, слн. *márka*, схв. *mārka*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Mark* «тс.» походить від свн. *mark* «знак, тавро; металевий зливоч з офіційним тавром на ньому; зливоч срібла певної ваги», *mark(e)* «півфунта срібла» (пор. дісл. *mark* «тс.»). — СІС² 513; СИС 294—295; Фасмер II 574; Копалиński 609; Brückner 322; Machek ESJČ 352; Holub—Lyer 303; БЕР III 669; Kluge—Mitzka 462. — Див. ще *мярка*¹.

Маркел (чоловіче ім'я); *Маркело*, ст. *Маркелъ* (1627); — р. бр. *Маркел*, др. *Маркелъ*, п. *Marcell*, *Marceli(n)*, ч. слн. *Marcel*, болг. *Маркел*, м. *Марцелин*, *Маркелин*, стсл. *Маркелинъ*, *Марчелинъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μαρκέλλος* походить від лат. *Marcellus*, утвореного як деминутив від *Marcus* «Марк». — Вл. імена 66; Спр. личн. імен 434; Суперанская 80; Кпаррová 124; Klein 937. — Див. ще *Мярка*.

маркій — див. **марати**.

[маркирувати] «симулювати; шахраювати» МСБГ, **[маркирант]** «симулянт; крутий, шахрай» МСБГ, **[маркирація]** «симуляція, шахрайство» МСБГ; — ч. **markýrovati** «симулювати», слц. **markírovat'** «прикидатися, симулювати», **markírovat'**, схв. **маркірати**, слн. **markíratí** «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. **markieren** «відмічати, виділяти; (перен.) прикидатися, придурюватися» пов'язане з **Marke** «тавро, помітка». — Holub—Lyer 303. — Див. ще **марка**¹. — Пор. **маркірувати**.

маркіз (дворянський титул), **маркіза** «дружина або дочка маркіза; дашок над вікном або балконом для захисту від сонця»; — р. болг. **маркіз**, бр. **маркіз**, п. вл. **markiz**, ч. **markýz**, слц. слн. **markíz**, м. **маркиз**, схв. **маркіз**; — запозичення з французької мови; фр. **marquis** «тс.» походить від пізньолат. **marchensis** «начальник марки (прикордонної області)», пов'язаного з ***marca** «прикордонна область», що зводиться до двн. **marc(h)a**, спорідненого з днн. гот. **marka**, снн. **mark**, дангл. **meag** «тс.», лат. **margin** «край, межа, кордон». — СІС² 517; СИС 295; Фасмер II 574; Hüttl-Worth 19; Kopaliński 610; Brückner 322; Holub—Lyer 303; БЕР III 669; Dauzat 458; Kluge—Mitzka 462; Klein 941. — Див. ще **марка**¹.

маркізет «тонка бавовняна або шовкова тканина»; — р. болг. **маркизет**, бр. **маркізет**, п. **markizeta**, ч. **markyzet**, слц. **markizet**, схв. **маркізет**, слн. **markizét**; — запозичення з французької мови; фр. **marquise** «тс.» утворене від **marquise** «маркіза». — СІС² 517; СИС 295; St. wyg. obcych 455; Holub—Lyer 303; БЕР III 669; Dauzat 461. — Див. ще **маркіз**.

маркірувати «робити борозенки маркером для сівби», **маркер**. **маркірувальник**. **[марок]** «маркер (для проведення борозенок)», **маркірувальний**; — р. **маркировать**, бр. **маркіравать**, п. **markować**, ч. **markovati** «позначати», слц. **markérovat'**, болг. **маркірам**, м. **маркіра**, схв. **маркірати**, слн. **markíratí** «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. **marquer** «позначати, робити

мітку», ст. **merchier** «тс.», походить від двн. ***merkjan**, **merken** (нвн. **merken**) «мітити, відзначати». — СІС² 516; СИС 295; Горяев 202; Kopaliński 609; Brückner 323; Holub—Lyer 303; БЕР III 669; РЧДБЕ 510; Dauzat 461; Kluge—Mitzka 475. — Див. ще **марка**¹. — Пор. **маркирувати**.

маркітант «дрібний торговець при війську»; — р. болг. **маркитант**, бр. **маркітант**, п. **markietan**, ч. слц. **markytán**, вл. **markitan**, схв. **маркетандер**, слн. **marketénder**; — через посередництво німецької мови (н. **Marktender** < **Markskadant** «тс.») запозичено з італійської; іт. **mercatante** «торговець, купець» утворене від **mercatare** «торгувати, пов'язаного з лат. **mercātus** «торг, торгівля», **merx** «крам, товар». — СІС² 517; СИС 295; Фасмер II 574; Преобр. I 511; Горяев 202; Kopaliński 609—610; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 217; Machek ESJČ 352; БЕР III 669; Kluge—Mitzka 462. — Див. ще **меркантильний**.

маркітний — див. **маркота**.

Маркіян (чоловіче ім'я), **[Маркіян, Мартіян, Мартіан]**, **Маркіяна** (жіноче ім'я), ст. **Маркіанъ** «помислитель» (1627); — р. **Маркіан**, бр. **Маркіян**, п. **Marcianna** (жін.), ч. слц. слн. **Marcián**, м. **Маркијан**, схв. **Марсіјан**, стсл. **Маръкианъ**; — через посередництво грецької мови (гр. **Μαρκιανός**) запозичено з латинської; лат. **Mārciānus** є похідним від римського родового імені **Mārcius**, яке не має певної етимології; можливо, пов'язане з **Mārcus** «Марк». — Вл. імена 66; Петровский 152; Спр. личн. имен 434.

Марко (чоловіче особове ім'я), **Маркіус**, ст. **Марко** (1407), **Марко** «[свєвръшен.] углаженый» (1627); — р. **Марк**, бр. **Марк**, **Марка**, др. **Маръкъ**, п. ч. **Marek**, ст. **Marcus**, слц. **Marek**, **Marko**, вл. **Mark**, нл. **Marcus**, болг. м. **Марко**, схв. **Мārко**, слн. **Magko**, стсл. **Мар(ъ)къ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. **Μάρκος** походить від лат. **Mārcus**, можливо, пов'язаного з **Mārtius** «березневий», **Mārs** «Марс» (<***Mārt(i)cos**) або з **marceo** «бути в'ялим, слабким». — Беринда 222;

Спр. личн. имен 434; Фасмер II 574; Klaprova 124; Walde—Hofm. II 38.

[марковей] (бот.) «синяк звичайний, Echinum vulgare L.» Мак;— неясне.

[марковіна] «криворослий низький сосновий ліс» Ч, [марковняк, марковник] «тс.» Ч; — неясне.

[маркота] «тривога, непокій; поганий настрій», маркітний «невдоволений; сумний; страшний», [маркотний] «сумний» Ж, [маркотно] «прикро, досадно» Корз; — р. [маркотно] «млосно, неприємно», бр. маркота «сум, туга, журба», [марката] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. marcotny «смутий, незадоволений», як і ч. [mrkotný] «сонний, плаксивий», слц. mrkotny «неприємний, гидкий», очевидно, зводиться до псл. *m'rkotі «меркнути, темніти» (> «помурніти, смутніти»); пор. р. [маркотный] «хмарний, туманный; сумний, стурбований»; менш переконливе зіставлення (Machek ESJČ 380; Knobloch Kratylos 4, 39) з хетт. mārkiya «відкидати, не схвалювати», брет. mōrchet «турбота, неприємність», як і пов'язання (Brückner 323) із звуконаслідувальними дієсловами типу п. m'ruczeć «мурмотати». — Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Richhardt 77. — Див. ще мёркнути, морок. — Пор. морока.

маркотка — див. махорка.

марксизм «наука про найзагальніші закони розвитку природи й суспільства, основоположниками якої є К. Маркс і Ф. Енгельс», маркіст, маркістський, домаркістський; — р. марксизм, бр. марксизм, п. нл. marksizm, ч. marxismus, слц. marxizmus, вл. marxizm, болг. марксизъм, м. марксизам, схв. марксизам, слн. marksizem; — інтернаціональне слово, утворене від прізвища К. Маркса (К. Marx, 1818—1883). — SIC² 517; СИС 295; Kopaliński 610; Holub—Lyer 304; БЕР III.670; Klein 943.

маркшейдер «фахівець, що займається геодезичним та геологічним вивченням гірничих виробок», маркшейдерія, маркшейдерство; — р. маркшейдер, бр. маркшайдэр, п. markszajder, болг. маркшайдер; — запозичення з німецької мови; н. Markscheider «маркшейдер»

є складним словом, утвореним з іменника Mark «межа» і основи дієслова scheiden «відокремлювати», що походить від двн. sceidan «тс.», спорідненого з дангл. scēadan, дфриз. skētha, рот. skaidan, далі з лит. skiedžiu, skiesti «тс.», псл. cēditi, укр. ці́діти. — SIC² 517—518; СИС 295; Kluge—Mitzka 640. — Див. ще марка¹, ці́дити.

марля; — р. бр. болг. марля, п. marla, схв. марли; — запозичення з французької мови; фр. marle «марля, серпанок», очевидно, походить від давнішого *merlis «сорт вовняної тканини», пов'язаного з фр. ст. merlé, meslé «змішаний, різний, строкатий», яке через нар.-лат. misculare «мішати» зводиться до лат. misceo «мішаю», спорідненого з двн. miscan «мішати», нвн. mischen, лит. maišyti «тс.», псл. mēšiti, mēšati, укр. місіти, мішати. — SIC² 518; СИС 295; Фасмер—Трубачев II 574; БЕР III 670; Dauzat 460; Gamillscheg 601. — Див. ще місіти.

мармадіюга, мармедіюга — див. мармолай.

[мармазінка] «шапка з синього або червоного сукна з хутряним оздобленням»; — очевидно, перекручене *кармазинка, утворене від кармазін «сукно малинового кольору» (див.).

мармелад, мармеладка; — р. бр. болг. мармелад, п. marmolada, margelada, ч. слц. слн. margelada, вл. нл. margelada, м. мармалад, мармелад, схв. мармелáда; — через посередництво французької і, можливо, іспанської мов (фр. margelade, ісп. margelada) запозичено з португальської; порт. margelada «мармелад» утворене від margelo «айва; варення з айви», що походить від лат. melimelum «солодке медове яблуко», запозиченого з грецької мови; гр. μελίμηλον «тс.» складається з основ іменників μέλι «мед», спорідненого з псл. медь, укр. мед, та μήλον (дор. μάλον) «яблуко», середземноморського слова невідомого походження. — SIC² 518; Акуленко 141; СИС 295; Фасмер II 574; Преобр. I 511; Горяев 202; Sl. yug. ob-such 455; Machek ESJČ 352; Holub—Lyer 304; Holub—Kop. 217; БЕР III 671; Dauzat 460; Walde—Hofm. I 61—

62; Frisk II 226.— Див. ще мед.— Пор. мальона.

марміза (вульг.) «обличчя, пика», *марміза* «тс.»; [неотеса] СУМ, Г, [мармос, мармосяка] «тс.»; — бр. [марміза] «мовчун, небалакуча людина»; — очевидно, запозичення з литовської мови; лит. *marčiūzė* «морда, пика; мовчун; негідник» етимологічного пояснення не має.— Лауцюте 59.

мармишка — див. морміш.

[мармола́й] «нікчемний, поганий хлопчисько» Ж, [мармадіюга, мармедіюга] «тс.» Ж; — афективне утворення, пов'язане, можливо, з п. [marmolis] «робити поволі»; — пор. бр. [мармоль] «відлюдкувата людина; той, хто незрозуміло говорить», [марміуль, марміуль, марміуля] «тс.».

[мармота́ти] «бурмотіти»; — р. [мормота́ть], [бормота́ть], бр. *mar'motác*, п. *mar'motac*, *mar'motac*, болг. [марморя] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *мурмота́ти*, *бурмота́ти* «тс.»; пор. аналогічне фр. *mar'motter* «бурмотіти», дінд. *mar'motah* «такий, що шурхотить, бурмоче». — Фасмер II 656; Преобр. I 37.— Пор. *бурмота́ти*, *мурмота́ти*.

[марму́за¹] (бот.) «найдрібніша порода гарбузів» Бі, [марму́зка] «ханька, один з видів декоративного гарбуза, *Cucurbita pepo*» Бі; — неясне; можливо, результат видозміни запозиченої назви *гарбу́з* (*гарбуза́*), зближеної з *марміза* «обличчя».

[марму́за²] «кисіль з бузини» Бі; — афективне утворення, можливо, пов'язане з лит. *mar'malas* «бурда; рідкий бруд, багно», *mar'mėti* «утопати в болоті, грузнути».

[марму́зити] «бруднити обличчя» Бі, [замарму́зити] «забруднити»; — бр. [марму́за] «замазура»; — очевидно, результат контамінації дієслів *марати* і *мірзати*, зближених з *марміза* «пика». — Див. ще *марати*, *марміза*, *мірзати*.

[марму́лок] «дерев'яне яйце для гри в битки; брусок для гостріння коси» ЛЖит, [марму́рок] «мармуровий брусок для гостріння бритви Корз; гатунок глини», [марму́ль] «наріст на дереві»

Ник; — бр. [марму́лак] «брусок для гостріння бритви»; — наголос свідчить про запозичення з польської мови (пор. з іншим наголосом укр. [марму́рок (*ма́йму́рок*)] «точило»); п. *mar'murek* «брусок для гостріння» є похідним від *mar'mur* «мармур» (пор. *mar'mur*, *mar'mur* «тс.»). — Див. ще *мармур*¹.

*мармур*¹ «тверда гірська порода», [мармі́р Ж, мармор] «тс.», [марму́рка] «фарфорова чашка» МСБГ, *мармурник* (спец.), [марму́рок] «точило» МСБГ, [ма́йму́рок] «тс.» МСБГ, *мармурува́льник* (спец.), [ма́йму́р] «брусок для бритви» О, [марморя́ний] «мармуровий» Ж, [мармуно́вий] «тс.» Вел, *мармуро́вий*, *мармурува́ти*, ст. *mar'morъ* (1642), *mar'morъ* (XVII ст.); — р. болг. *mar'mor*, бр. *mar'mur*, др. *mar'morъ*, п. *mar'mur*, ч. слв. *mar'mot*, вл. *mar'mot*, нл. *mar'mot*, м. *mar'mer*, *mar'mor*, схв. *mar'mor*, слн. *mar'mot*, стсл. *mar'morъ*; — через посередництво церковнослов'янської і західноєвропейських мов запозичено з грецької і латинської; лат. *mar'mor* походить від гр. *mar'maros* «мармур, білий камінь», пов'язаного з *mar'maromai* «борюся, сперечаюся, домагаюся», спорідненим з дінд. *mar'mati* «трощить, розчавлює, розтирає», вірм. *mar'm* «боротьба, бій». — СІС² 518; Акуленко 135; Фасмер II 668; Преобр. I 564—565; Brückner 323; Holub—Lyer 323; Machek ESJČ 378; Schuster-Sewc 888; Младенов 306; Skok II 462; Bezljaj ESSJ II 168; Bern. II 20; Mikl. EW 183; Frisk II 176—177; Boisacq 611; Kluge—Mitzka 463; Klein 937.

[марму́р²] (орн.) «завирушка (тинівка) лісова, *Prunella (Accentor) modularis*» Г, Ж; — п. [mar'murek] «тс.»; — результат перенесення назви мінералу *мармур* з огляду на рудувато-буре з чорним смугастим малюнком забарвлення цих птахів. — Воїнств. — Кіст. 331, 332; Strutyński 110. — Див. ще *мармур*¹.

[марму́рник] (бот.) «чина лісова, *Lathyrus silvestris* L.» Г, Ж; — неясне.

*марний*¹ «даремний, незначний», *марний* «худий», [марне́тний] «даремний» Пі, [марні́ця] «дрібниця», *марнота́*, [марно́щи], [марне́те] «псувати, марнувати» Корз, *марніти* «ставати худим»;

пропадати марно», *марнува́ти* «витрачати даремно», *нама́рне*, *нама́рно*, [по-ма́рнийти] «знищити»; — р. [ма́рний] «стомлений, змучений», бр. *ма́рны* «даремний, худий», п. *тагну* «даремний, злиденний», вл. нл. *тагну* «нікудишній», ч. *тагну́* «даремний, пустий», слц. *тагну* «тс.», слн. [та́гн] «мізерний, нікудишній»; — не зовсім ясне; найімовірніше, пов'язане з *ма́ра* (первісне значення «уявний, нереальний, ілюзорний»); зіставляється також безпосередньо з дієсловами **meriti* «умирати», **tag-* «псувати, знищувати», спорідненим із двн. *tagtjan* «перешкоджати», англ. *tag* «псувати» (Варбот 31; Machek ESJČ 352—353).— Фасмер II 575; Преобр. II 511; Brückner 322; SW II 885; Holub—Lyer 304; Holub—Kop. 217; Schuster—Sewc 888—889; Bezlaj ESSJ II 167—168; Mikl. EW 184; Matzenauer 58.— Див. ще *ма́ра*.

[ма́рний²] «запечений, обпалений» (про рот, губи) Кур; — р. [ма́рний] «жаркий, задушливий»; — очевидно, пов'язане з *ма́рево* «сухий туман», болг. *мараня* «спека, задуха; марево». — Див. ще *ма́ра*.

[марнопо́лька] «шинок» Л, [марнопо́ль] «тс.»; казенна горілка ЛЖит, [марнопо́ль «продавець у шинку»]; — результат деетимологізації слова *монопо́лька* «вина крамниця», зближеного з *ма́рний*, *марнува́ти* (про гроші). — Див. ще *ма́рний*, *монопо́лька*. — Пор. *винопо́лька*.

[марнотра́вити] «розтринькувати», [марнотра́в, марнотра́вець, марнотра́вник Ж, марнотра́вство]; — бр. *марнатра́виць*; — запозичення з польської мови; п. *marnotrawić* утворене з слів *tag-*ю, що відповідає укр. *ма́рно*, і *trawić* «розтрачувати», спорідненого з укр. *тра́вити*. — SW II 885. — Див. ще *ма́рний*, *тра́вити*.

[ма́род] «симулянт» О, [ма́рот] «поранений» МСБГ; — ч. *marod* «хворий», слц. [maróđ] «тс.», схв. *mařđ* «змучений, хворий», слн. *maróđ* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. [marodel] «втомлений, виснажений» походить від фр. *maraude* «дрібна крадіжка, вчинена збіглим солдатом», до якого зводиться й укр. *мародє́р*. — Holub—Lyer 304; Bez-

laj ESSJ II 168; Kluge—Mitzka 463. — Див. ще *мародє́р*. — Пор. *мару́да*.

мародє́р «людина, що грабує вбитих і поранених на полі бою», *мародє́рство*, *мародє́рствувати*; — р. *мародє́р*, бр. *мародє́р*, п. *maruder*, ч. слц. *marodér*, болг. м. *мародє́р*, схв. *maròdє́р*, слн. *marodèr*; — запозичення з французької мови; фр. *maraudeur* «грабіжник» походить від *maraud* «шахрай, негідник», що пов'язується з [maraud] «кіт» звуконаслідувального походження; менш імовірний зв'язок з лат. *malā hōra* «в лиху годину». — СІС² 518; СІС 295; Фасмер II 575; Преобр. I 511; Горяев 202; Sl. wug. obcuch 456; Holub—Lyer 304; Klein 957; БЕР III 671; Bezlaj ESSJ II 168; Kluge—Mitzka 463; Dauzat 457.

ма́рок — див. *маркірува́ти*.

мароква́ — див. *мороква́*.

марокє́н «тканина з штучного шовку»; — р. болг. *марокє́н*, бр. *маракє́н*, п. *marokin*, ч. слц. слн. *marokє́n*, схв. *maròkє́n*; — запозичення з французької мови; фр. *maroquin* «тс.», букв. «мароканський», походить від назви країни Марокко (Maroc), де почали виготовляти таку тканину. — СІС² 518; СІС 395; Sl. wug. obcuch 455; Holub—Lyer 304; БЕР III 672; Dauzat 460.

марс «майданчик на щоглі вітрильного корабля»; — р. бр. *mars*, п. *mars*; — через посередництво російської мови запозичене з голландської; гол. *mars* «тс.» пов'язане з іменем Марса, бога весни у давньоримській міфології (майданчик на щоглі спочатку робився у вигляді кошика — гнізда лелеки); припускається також зв'язок з лат. *merx* «товар» — через гол. *mars* < ст. *mers* «кошик (для товарів)». — СІС² 518; СІС 295; Фасмер II 575; Kopaliński 610; Matzenauer 251.

марсельє́за «французька революційна пісня, що згодом стала державним гімном Франції»; — р. бр. *марсельє́за*, п. *Marsylianka*, заст. *Marseljeza*, ч. вл. *Marseillaisa*, слн. *marseillaisa*, болг. *марсилє́за*, схв. *Marсельє́за*, слн. *marsej-jeza*; — запозичення з французької мови; фр. *Marseillaise* походить від назви міста Марселя (Marseille), оскільки пісня поширилася після того, як її в

1792 р. в Парижі співали марсельські добровольці.— СІС² 518; СИС 296; Kopaliński 610; Holub—Lyer 304; БЕР III 672.

[марсѣлка] «прибрана дзвониками, барвистим пір'ям і квітками гілка короваю, атрибут ведучого весільного обряду» Корз; — див. маршáлка.

[март] «березень» Ж, [мáрот] «тс.» МСБГ, [мáрчик] (зменш.) Ж, [мáртавка] «березневе курча» Дейн, [мартівка] «сорт ранньої картоплі, яку садять у березні; дівчина, яка дуже рано почала знатися з чоловіками» МСБГ, [мартівка] «той, що народився в березні; березневе щеня Дейн; березневе курча Дейн», [мáртровка] «щука, яка нереститься в березні» Дейн, [мартіок] «березневе зайчєня; березневе курча», [марті] «березневе курча» Дейн, [мартчя] «березневе зайчєня» Пі, [мартчá] «тс.» Ж. [мартянки] «підуст, який нереститься в березні» Етимологія 1973, [мартчук] «лоша, народжене весною Гриц; березневе щєня», [мартитися] «бути в періоді злучки» (про тварин) МСБГ, [мартитися] «тс.» Ко; — р. болг. м. *март*, др. *мартъ*, схв. *мáрт*, стсл. *марътъ*, *мáртни*, *маръчь*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з середньогрецької; ср. *мáрт(о)с* «березень» походить від лат. *mártius* «місяць Марса (бога весни)». — Фасмер II 575; ГСЭ 123; Преобр. I 511; Горяев 202; Kopaliński 610; SW II 89; Вгückнер 324; Machek ESJC 352; БЕР III 672—673; Младенов 290; Bern. II 20; Mikl. EW 184.— Пор. *мáрець*.

Мáрта (жіноче ім'я), *Мартóха*, *Марту́ня*, *Марту́ся*, *Марту́ха*, *Ту́ня*, *Ту́ся*, *Мáрця*, ст. *Марѳа* (1401), *Марта* (1462), *Марѳа* «мóлва, и попечєніє, аб(о) вызываючая, аб(о) ... пáни, аб(о) на-учителка» (1627); — р. болг. м. *Мáрта*, п. ч. слц. вл. *Marta*, схв. *Мáрта*, слн. *Máрта*, стсл. *Мáръѳа*, *Мáръѳа*, — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з грецької; гр. *Мáрѳа* походить від араам. *Mārēthā* «пані, господиня», жін. р. від *māg*, *māgā* «пан, господар». — Вл. імена 142; Бе-

ринда 222; Спр. личн. имен 510; Петровский 153—154; Knapová 253; Klein 942.— Пор. *Мáрфа*.

[мартáк] «поперечна балка на стелі, що кладеться на сволок Мо; сволок МСБГ»; — запозичення з молдавської мови; молд. *marták* «тс.; паля; кроква». як і рум. *martác* «тс.», можливо, через посередництво болгарської мови (болг. *marták*, *мертѣк* «балка»), зводиться до тур. *mertek* «чотирикутна балка». — DLRM 480; БЕР III 673; Младенов 290, 294

[мáртáш] «підлива» НЗ УЖДУ 14; — запозичення з угорської мови; уг. *mártás* «тс.» пов'язане з *mártani* «вмочати», спорідненим з манс. *māg-* «занурюватися», *māgs-*, *mūgs-* «занурювати», хант. *mɔg(a)-* «ставати вологим». — Німчук НЗ УЖДУ 14, 178; Лизанец 609; MNTESz II 850

мартѣн «мартєнівська піч; сталь, виплавлена в такій печі», *мартѣнівєць*, *мартѣнник*, *мартѣнівський*; — р. *мартѣн*, бр. *мартѣн*, п. *marten*, ч. слц. *martin(ov)ka*, *martinská pec*, болг. *мартѣнова пец*, схв. *мáртѣнка*, *Мартєнова пѣн*, слн. *martínovka*; — термін, утворений від прізвища французького металурга П. Мартєна (P. Martin, 1824—1915), що розробив технологію виплавлення сталі в полумєневій печі.— СІС² 518, СИС 296; Kopaliński 611; Holub—Lyer 304; РЧДБЕ 511.

[мартѣнка] (бот.) «підсніжник звичайний, *Galanthus nivalis* L.» ВєНЗн, Мак, [мартѣнка] «тс.» Мак; — похідне утворення від *март* «березень», за часом проростання і цвітіння цих рослин.— Вісюліна — Клоков 73.— Див ще *март*.

мартін (орн.) «водоплавний птах, *Larus* L.»; — р. *мартын*, *мартышка* «тс.; крячок, *Sterna* L.», п. *martin* «деркач, *Crex crex* L.», болг. [мартін] (вид птаха), схв. [мáртинац] (водоплавний птах), слн. *martínes* «уліт травник, *Tringa totanus* L.»; — результат перенесення на птаха власного імені людини, очевидно, під впливом західноєвропейських мов (пор. фр. *martin-pêcheur* «рибалочка, водомороз, *Alcedo* L.», *martin-chasseur* «тс.», нім. *Martinsvogel* «лунь, *Circus Lacépède*;

водомороз»); до перенесення імен людей на птахів пор. укр. {*гріцик, каленік, юрко́*}, рос. {*авдотка*} «болотяний кулик» і под.— Булаховський Вибр. пр. III 213—215; Фасмер II 575; Преобр. I 511; Brückner 322—323; Strutyński 64, 110; БЕР III 673; Bern. II 20—21; Mikl. EW 183—184; Matzenauer 251; LF 10, 62; Dauzat 461.— Див. ще **Мартін**.

Мартін (чоловіче ім'я), *Мартиніець, Мартиніан, Мартьян*; — ст. *Мартинъ* (1377), *Мартынъ* (1498); — р. *Мартын, Мартін, бр. Марцін, п. Marcín, ч. слц. Martin, вл. Marćin, Měrcín, нл. Mertyn, болг. Мартін, схв. Mārtин, слн. Martin, стсл. Млрѣтинъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Μαρτίνοϛ походить від лат. Mārtīnus, присвійного прикметника від Mārs «Марс». — Вл. імена 67; Спр. личн. імен 434; Петровський 153; Кпаррová 125; Klein 943.

мартингál «ремінь у кінській упряжі»; — р. *мартынгал* «тс.», п. [martyn-gal] «деталі кінської упряжі», ч. martingal, схв. *мартінгал, мартенгал* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. martingale «хлястик, мартингал» зіставляється з пров. martegalo, пов'язаним з Martigues, назвою міста на півдні Франції, а також з ісп. almartaga «вид вуздечки, арабського походження»; пор. такеж іг. martingala (з фр.).— ССРЛЯ 6, 645—646; Фасмер II 575; Matzenauer 10, 62; Dauzat 461—462; Gamillscheg 605.

[мартиню́к] (ент.) «вид хруща, Melolontha vulgaris» ВЕНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з *март* «березень» (пор. [мартиня́та] «ранні курчата»).

[мартиня́та] (назва ранніх курчат) Дейн, [мартиня́ти] «тс.» Дейн; — похідне утворення від *март* «березень» (пор. [мартю́кі, мартя́та] в тому ж значенні), можливо, зближене з ім'ям *Мартін* за звуковою подібністю. — Див. ще **март**.

мартішка (зоол.) «невелика мавпа з породи макак, Cercopithecus»; — р. бр. *мартышка* «тс.»; — пов'язане з чоловічим ім'ям *Мартін*; як назва мавпи з'явилось, очевидно, під впливом нвн. Маг-

tin, поширеної клички мавпи; пор. також снн. Marten «мавпа», снідерл. Martijn «тс.»; до перенесення власних імен людей на тварин пор. рос. *мишка* «ведмідь», рум. martín «тс.».— Фасмер II 576; Преобр. I 511; Горяев 202; Brückner 322—323; Bern. II 20; Mikl. EW 183—184; Kluge—Götze 342.— Див. ще **Мартін**.

[мартівні́к] (орн.) «тетерев звичайний, Tetrao (Lyrurus) tetrix» ВЕНЗн, [мартівнічка] «тс.» тж, [мартувати] «токувати» ВЕНЗн; — пов'язане з *март* «березень» (у цьому місяці відбувається токування глухарів).— Воїнств.— Кіст. 24—25.— Див. ще **март**.

мартопля́с «вітрогін, франт; (заст.) фокусник, блазень»; — складне утворення з основ слів *март* «березень» і *плясати*; семантична мотивація назви неясна; можливо, йшлося про забави, якими відзначався початок весни у березні.— Див. ще **март, пляс**.

[мартопля́к] «невдало спечена хлібина» Па; — афективне утворення неясного походження; кінцева частина може бути пов'язана з [пля́чок] «поганий корж; перепічка»; пор. бр. [мартплясы] «обрізані кінці одягу».

маруда¹ «людина, що все робить повільно; [той, хто хмуриться Корз], *марудник* «маруда», *марудний* «клопітливий, нудний; [неохайний, гідкий МСБГ], *марудити* «робити щось довго, поволі; мучити, нудити; вередувати; капризувати, плакати»; — р. [маруда] «людина, що все робить повільно», бр. *маруда* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. maruda «тс.» пов'язується з нім. marode «втомлений, виснажений», що походить від фр. ст. maraud «негідник, босьяк», з яким пов'язане укр. *мародёр*.— SW II 889—890; Brückner 324; Kluge—Mitzka 462.— Див. ще **мародёр**.— Пор. **марод**.

[маруда²] «мародер» Ж; — запозичення з німецької мови; н. marode «втомлений, виснажений»; (ст.) мародер походить від фр. maraude «дрібна крадіжка, вчинена збіглим хворим солдатом», з яким пов'язане укр. *мародёр*; зміни в звуковому складі слова на українському ґрунті виникли внаслідок

зближення з *марúда* «морочлива, марудна людина». — Kluge—Mitzka 462. — Див. ще *мародёр*. — Пор. *марóд*, *марúда*¹.

[**марузатий**] «брудний; замурзаний» Ж; — очевидно, результат контамінації основи дієслова [*марáти*] «бруднити» і прикметника *мурзатий* «замурзаний». — Див. ще *марáти*, *мўрзати*.

марúна¹ (бот.) «*Pyrethrum Scop.* (*Chrysanthemum*); [(види ромашки) *Matricaria eximia Hort.*, *M. maritima L. Mak*], *марúнка* «*Pyrethrum Scop.*; [ромашка, *Matricaria eximia Hort. Mak*], *марúнька* «маруна дівоча, *Pyrethrum parthenium Smith*» Ж, [*мирона*] «тс.» Мак; — н. *maruna* «маруна, *Pyrethrum Scop.*; ромашка; роман», ч. ст. *maruna* «шандра, *Marrubium L.*», слц. [*marjunga*] «маруна», *marjunga* «тс.»; — неясне; зіставлялося (*Zubatý St. a čl. I 2, 80—83*) з псл. *marati*, *moriti*, укр. *марáти*, р. *морить* «видержувати в фарбувальному розчині (деревину)» як позначення різних рослин, що містять фарбувальні та інші специфічні соки; припускається (*Machek Jm. rostl. 201*) виникнення шляхом метатези з лат. (*mentha*) *готана* «римська (м'ята)». — Пор. *марúна*².

маруна² — див. *маришка*.

[**марунки**] (бот.) «*Prunus domestica variet.*» (сорт садової сливи) Мак; — запозичення з чеської мови; ч. *тегуї́ка* «слива» походить від лат. (*prunus*) *агме́піаса* («слива вірменська»; пор. [*марина*] «*Prunus cerasus variet.*» (сорт вишні) того ж походження. — *Machek ESJČ 360*. — Пор. *мару́нки*.

[**мару́ника**] (бот.) «дрібна сочевиця, *Ervum lens L.* (*Lens Adans.*)» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *пáгипц* (назва рослини).

[**мару́нька**] (ент.) «сонечко» О; — очевидно, запозичення з чеської мови; ч. [*тегуї́ка*] є результатом видозміни форми *bedrujka* (*begunka*) «тс.», спорідненої з укр. [*бédрик*] «тс.» і, можливо, зближеної в чеській мові з *тегуї́ка* «слива». — Див. ще *бабару́нка*, *бédрик*.

[**маручáти**] «буркотіти; дзюрчати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *мурчáти*, *бурчáти* і под.

[**марфа**¹] «товар для обміну Ж, Ко; тканина фабричного виробництва МСБГ; дерево, яке гуцули збивають у плоти для сплавлення»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *марфэ* «товар, крам», рум. *marǎ* «тс.» походять від уг. *marha* «худоба», з яким пов'язане й укр. *маргá*. — *Schedludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 161; СДЕЛМ 250; DLRM 479*. — Див. ще *маргá*.

[**марфа**²] «пліткарка; ледарка» МСБГ; — неясне; можливо, виникло з жіночого імені *Марфа*.

Марфа (жіноче ім'я), [*Мархва*]; — р. бр. *Марфа*, стсл. *Мар(ъ)до*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μάρθα* є тим самим ім'ям, до якого зводиться й укр. *Марта*. — Вл. імена 142; Спр. личн. имен 510; Петровський 154. — Див. ще *Марта*.

мархóтка — див. *махóрка*.

[**марциза**] (бот.) «нарцис» О, [*марци́зки*] «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis Nees.* (*Aster chinensis L.*)»; — результат видозміни форми *нарци́с*, очевидно, зближеної з назвою місяця *март* (за часом цвітіння нарцисів). — Див. ще *нарци́с*.

марципán «тісто з товченого мигдалю або горіхів; кондитерський виріб з нього», ст. *марципánъ* (XVII ст.); — р. болг. *марципán*, бр. *марципán*, н. *marçeran*, *marçуran*, ч. слц. слн. *marçirán*, вл. *marçiran*, схв. *марципán*; — запозичено з італійської мови, очевидно, через посередництво німецької (н. *Márzipán*); іт. *marzapane* «тс.» походить від слат. *tataranus* (назва венеціанської монети), що пов'язується з ар. *mauthabán*, букв. «особа, що сидить», від зображення на монеті; потім так називалися коробки зі солодощами, а згодом і самі солодощі; за народною етимологією іт. *marzapane* у західноєвропейських мовах сприймалося як лат. *Marci panis* «Марків хліб». — *SIC² 518; Москаленко УІЛ 61—62; СИС 296; Фасмер II 576; Brückner 323; Kopaliński 607; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 216; Machek ESJČ 351—352; БЕР III 676; Skok II 376; Bezljaj ESSJ II*

167; Gamillscheg 597; Kluge—Mitzka 464; Klein 938.

[марцінок] «личинка хруща» ВеЗа; — за фонетичними ознаками, запозичення з польської мови, де відповідне слово могло б становити паралель до укр. **[мартинюк]** «вид хруща» (пор.).

[марцовка] (зоол.) «червона отруйна гадюка»; — очевидно, пов'язане з *марець* «березень» (див.).

[марчєк] «тринадцятий місяць за «небесним» обчисленням» Корз; — очевидно, пов'язане з *март* «березень» (пор. стсл. *мєрчь*, схв. *мѣрч*, *мѣрч* «тс.»), оскільки в давнину цей місяць займав особливе положення в календарі: з нього починався рік. — Див. ще **март**.

[мáрчити] «марнувати, марнотратити»; — очевидно, нерегулярне утворення, пов'язане з *марнувати*, *мáрний* (див.).

[марчіти] «старіти; занепадати»; — очевидно, нерегулярне утворення, пов'язане з *марніти*, *мáрній* (див.).

марш «ритмічна хода в строю; похід; музичний твір з чітким ритмом, що відповідає ході; частина сходів між двома майданчиками; (виг.) іди», *маршовік*, *маршовий*, *марширувальний*, *марширувати*, *маршувати*, **[машерувати]** Ж, *маширувати* Ж!; — р. бр. болг. м. *марш*, п. *marsz*, ч. слц. нл. *marš*, схв. *мѣрш*, слн. *mārš*; — через посередництво німецької мови (н. Marsch) запозичено з французької; фр. *marche* «хід, ходіння» утворене від ст. *marcher* «ступати», яке через нар.-лат. **marcage* «бити, гупати» зводиться до лат. *marcus* «молоток», пов'язаного генетично з псл. **molť*, укр. *мóлот*, або, як запозичення, до двн. *markōn* «позначати; *залишати сліди». — СІС² 519; СІС 296; Фасмер II 576; Преобр. I 512; Горяев 202; Brückner 324; Holub—Lyer 304; БЕР III 676; Mikl. EW 183; Kluge—Mitzka 463; Dauzat 458; Gamillscheg 598; Walde—Hofm. II 37. — Пор. *мáрка*¹, *мóлот*¹.

мáршал, *мáршальство* СУМ, Ж, *маршалкувати* (заст.) «бути маршалом», *маршаловати* «тс.» Бі; — р. бр. м. *мáршал*, п. *marszałek*, ч. *maršál*, слц. вл. нл. *maršal*, болг. *маршáл*, схв. *мáршáл*,

слн. *maršál*; — запозичення з німецької мови; н. *Marschall* походить від свн. *marschalc*, двн. *marahscale*, що спочатку означало «конюх», а згодом набуло значення «наглядач над слугами князя в мандрівках та походах», звідки під час воєн «воєначальник»; складається з двн. *marah* «кінь», спорідненого з дангл. *tearh*, англ. *mare*, дісл. *marг* «тс.», далі з дірл. *marc*, кімр. *march* «кінь», та *scale* «служник», що відповідає свн. гол. *schalk*, днн. *снідерл.* *dfриз.* *scale*, дангл. *scealc*, дат. шв. *skalk*, гот. *skalks* «тс.» — СІС² 518; Булаховський Нариси 101—102; Шелудько 39; СІС 296; Фасмер II 576; Brückner 324; Machek ESJČ 352; Holub—Lyer 304; Holub—Kop. 217; БЕР III 676; Младенов 290; Dauzat 458; Kluge—Mitzka 464, 633. — Пор. **маршáлок**.

[маршáлка] «гілочка, яку встромляють у коровай на весіллі» Ж, **[марсєлка]** «тс.» Корз; — запозичення з польської мови; п. **[marszałka]** «тс.» пов'язане з *marszałek* «маршалок». — SW II 887. — Див. ще **маршáлок**.

маршáлок «голова сейму в Польщі; предводитель дворянства; староста на весіллі», *маршалківський*, ст. *маршалокъ* (1361), *маршалко* (1399); — р. **[маршáлок]** «старший сват; дружка», бр. *маршáлак*; — запозичення з польської мови; п. *marszałek*, як і ч. ст. *maršálek* «маршал», вл. *maršalk* «маршалок», походить від свн. *marschalc*, первісно «конюх», звідки нвн. *Marschall*, до якого зводиться й укр. *мáршал*. — Фасмер II 576; Sl. wyg. obcuch 456; Brückner 324; Holub—Lyer 304; Machek ESJČ 352. — Див. ще **мáршал**.

[маршляк] «гатунок чорної фарби в гончарів»; — тотожне з **[машляк]** «суміш водяних розчинів фарб із свинцем і піском (для фарбування посуду)» (див.).

маршрут, *маршрутизація*; — р. бр. болг. *маршрут*, п. *marszruta*, ч. *maršrúta*, слц. *maršruta*, м. *маршрут*, *маршрута*, схв. *маршрута*, слн. *māršrúta*; — запозичення з німецької мови; н. *Marschroute* є складним словом, утвореним з двох запозичених слів — *Marsch*

«марш» від фр. *marche* «хід, ходіння» та фр. *route* «шлях», що походить від лат. *rupta* «пробитий шлях», пов'язаного з *gimro* «розбиваю, пробиваю, прокладаю», спорідненим з лит. *gūrėti* «турбувати». — СІС² 519; СИС 296; Фасмер II 576; Преобр. I 512; Sl. wyg. obcsuch 456; Holub—Lyer 304; БЕР III 676; Dauzat 458, 641; Kluge—Mitzka 463. — Див. ще **марш**.

[мар'я] (бот.) «братки (фіалка триколірна), *Viola tricolor* L.» Мак; — результат скорочення назви [Іван та Мар'я] «тс.», очевидно, запозиченої з російської мови; р. *Иван-да-Марья* утворено з особових імен *Иван* та *Мáрья* (пор. укр. *брат із сестрою*, *брат та сестра*, р. *брат с сестрою*, бр. *брат-сястра* «тс.»); аналогічні польські та російські ботанічні назви різних рослин (п. *тагја*, р. [мáрья]) пов'язані з цим же іменем, але вмотивовані інакше. — Див. ще **Марія**. — Пор. **браткі**.

мар'яж «у картярській грі король і дама однієї масті в одного гравця»; — р. *марьяж*, бр. *мар'яж*, п. *mariaž* «тс.; одруження», ч. *mariaš* «тс.», сл. *marjáš* «вид гри в карти», схв. *mārjаш*, *mārjāш*, слн. *marjáš* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *marriage* «одруження; вид гри в карти» пов'язане з *marier* «одружуватися», що походить від лат. *marītāre* «тс.», утвореного від *marītus* «шлюбний», яке зіставляється з дінл. *máryaš* «(молодий) чоловік, коханець», перс. **maryaka*- «хлопчик». — СІС² 519; СИС 296; Kopaliński 608; Sl. wyg. obcsuch 454; Holub—Lyer 303; Bezlaž ESSJ II 168; Walde—Hofm. II 40—41.

Мар'ян, **Маріан**, **Маріян**, **Мар'яньо**; — р. *Мариан*, *Марьян*, бр. *Мар'ян*, *Марьян*, п. *Marjan*, ч. сл. *Marján*, болг. *Мариан*, м. *Маријан*, схв. *Mārjan*, *Mārjān*, слн. *Marijan*; — запозичення з латинської мови; лат. *Marīanus* виводиться від власного імені *Marius* як «належний до роду Маріїв»; далі зводиться до лат. *mare* «море», спорідненого з псл. *more*, укр. *море*; часто пов'язується як чоловіча форма з ім'ям *Марія*. — Вл. імена 67; Спр. личн. имен 433; Петровский 151; Илчев 321;

Кнаррová 124. — Див. ще **море**. — Пор. **маріна**, **Маріна**, **Марія**.

[мар'яна] (бот.) «королиця звичайна, *Leucanthemum vulgare* Lam. (*Chrysanthemum leucanthemum* L.)» Мак; — р. [марьяна] «тс.; маруна, *Purethrum Scor.*»; — результат видозміни назви *маруна* «*Purethrum*», зближеної з власним ім'ям *Мар'яна* (пор. [маруна лугова] «королиця звичайна»). — Див. ще **маруна**¹.

Мар'яна — див. **Маріанна**.

марянка — див. **марéна**.

[мар'яник] (бот.) «перестріч польовий, *Melampyrum argense* L.; перестріч дібровний, *M. nemorosum* L.» Мак; — бр. *мар'яник* «перестріч»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *марьяник* «тс.» пов'язується з ботанічною назвою *Иван-да-Мáрья* «братки, *Viola tricolor* L.; перестріч» (пор. укр. [Іван та Мар'я] «перестріч дібровний», [братчики] «тс.»); назва зумовлена різноколірністю квітів перестрічу, як і братків. — Шамота 86—87; Фасмер II 114; Нейштадт 499. — Див. ще **мар'я**.

[марясит(и)] «мрячити» Л; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *моросить*, [мáросить] «тс.», *мóрось* «мжичка», *úзморось*, [морозга] «тс.», [морозжыть] «мрячити» споріднені з слн. [mršěti] «мжичити», далі з псл. **mʹrznqti*, **mozь*, укр. *мёрзнути*, *мороз*. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 657—658. — Пор. *мёрзнути*, *мёркнути*, *мóкнути*, *мороква*.

[марь¹] (бот.) «лобода запашна, *Cheporodium botrys* L.; лобода біла, *Ch. album* L. Мак; лобода гібридна, *Ch. hybridum* L. Мак; лобода червона, *Ch. rubrum* L. Мак»; — р. [марь] «лобода різних видів», [маря] «тс.»; — очевидно, пов'язане з [мир-зіле] «лобода запашна», п. [mirzil] «тс.», ч. *merlik* «лобода», болг. [мърла] «тс.»; конкретний характер зв'язку і дальша етимологія цих слів вважаються неясними (Machek ESJČ 360; Jm. rostl. 82); можуть бути пов'язані з коренем псл. *mer-/myr-/mog-* «мерти, морити», як назви рослин, що використовуються в їжу під час голоду (мору). — Пор. **мир**³.

[марь²] «пижмо звичайне, Tanacetum vulgare L.; маруна тисячоліста, Pyrethrum millefoliatum (L.) Willd.» Пі; — результат контамінації назв *марі́на* «Pyrethrum», [маринька] «пижмо звичайне» і [марь] «лобода». — Див. ще *марі́на*², *маруна*¹, *марь*¹.

ма́са «речовина, матерія, з якої складається предмет; кількість речовини даного тіла; безформна речовина; суміш; велика кількість», *масові́к*, *масо́вка*; — р. *ма́сса*, бр. болг. м. *ма́са*, п. ч. слц. вл. *masa*, слн. *mása*, схв. *màsa*, *mǎsa*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Masse*, фр. *masse* «тс.» походять від лат. *massa* «брила, клубок», що зводиться до гр. *μάζα* «тісто», утвореного від *μάσσω* «мну, мішу», спорідненого з псл. *mazati*, укр. *mázati*. — СІС² 519; СИС 297; Фасмер II 578; Горяев 203; Brückner 324; Sł. wyg. obcych 457; Holub—Lyer 304; Holub—Kop. 217; БЕР III 677; Младенов 290; Bezlaj ESSJ II 169; Frisk II 158—159, 180—181; Kluge—Mitzka 465; Klein 944. — Див. ще *мазати*.

масаж, *маса́жист*, *маса́жувати*, *масува́ти*; — р. *массаж*, бр. болг. *масаж*, п. *masaż*, ч. слц. *masáž*, вл. нл. слн. *masaža*, м. схв. *масáжа*; — запозичення з французької мови; фр. *massage* пов'язане з *masser* «розтирати», що походить від ар. *mássa* «сприймати, дотикатися», спорідненого з гебр. *māšāš* «тс.», *mīššēš* «сприймати через щось», ак. *mašāšu* «мазати; поширювати» (практику масажування запозичено до Європи зі Сходу); пов'язання з *ма́са* (Holub—Lyer 304) необгрунтоване. — СІС² 519; СИС 297; Brückner 324; Sł. wyg. obcych 457; БЕР III 677; Dauzat 462; Kluge—Mitzka 465; Klein 944.

[масалі́га] «мотяга, шахрай»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [мосо́льга] «жебрак, канюка» пов'язане з *мосо́л* «тс.; маслак»; виведення з рум. *masalágiu* «смолоскипник, босяк» (Scheludko 138) позбавлене підстав. — Див. ще *маслак*.

[масамáри] «частування під час весілля» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *masa mare* «званий обід» (букв. «великий стіл») (як і рум.

masa mare «тс.») складається з іменника *mása* (рум. *mása*) «стіл», що походить від лат. *mensa*, яке загальноприйнятої етимології не має, та *máre* (рум. *máre*) «великий», що зводиться до лат. *mās*, *maris* «чоловічий; потужний, могутній», так само з неясною етимологією. — СДЕЛМ 249, 251; DLRM 479, 481; Walde—Hofm. II 46—47, 70.

[масе́са] «млява, повільна жінка» Вел; — неясне.

масі́в «велика ділянка, однорідна за якимись ознаками», *масі́вний* «великий; важкий; суцільний»; — р. *массі́в*, бр. *масі́ў*, п. *masyw*, ч. *masiv*, *masív*, слн. слц. *masív*, вл. *masiw*, нл. *masiwpu*, болг. *масі́в*, м. *масив*, схв. *màсі́в*; — запозичення з французької мови; фр. *massif* «важкий, ваговитий» пов'язане з *masse* «маса», що походить від лат. *massa* «брила, грудка, клубок». — СІС² 519; СИС 297; Sł. wyg. obcych 457; Holub—Lyer 304; БЕР III 677; Младенов 290; Bezlaj ESSJ II 169. — Див. ще *ма́са*.

масі́ло — див. *ма́сть*.

ма́ска «заслона для обличчя», [ма́зка] «металева сітка для захисту від бджіл», *маскува́льник*, *маско́ваний*, *маскува́льний*, *маскува́ти*; — р. бр. болг. м. *ма́ска*, п. ч. слц. вл. *maska*, схв. *mǎска*, слн. *máska*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *masque*, н. *Máske* через іт. *máscera* «маска» зводяться до ар. *máskhara*^h «насмішка; маска», пов'язаного з *sákhira* «(він) глузував, насміхався». — СІС² 519; СИС 296; Фасмер II 577; Hüttl—Worth 18; Преобр. I 512; Brückner 324; Holub—Lyer 304; БЕР III 677—678; Младенов 290; Matzenauer 252; Kluge—Mitzka 464; Klein 944. — Пор. *маскара́д*, *машкара́*¹.

маскара́д, *маскара́дник* «учасник маскараду»; — р. бр. болг. *маскара́д*, п. *maskarada*, ч. слц. слн. *maškaráda*, вл. *maskerada*, м. *маскара́да*, схв. *маскара́да*, *маскерáда* «маскарад»; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *maserade* походить від іт. *mascherata* «маскарад», пов'язаного з *maschera* «маска». — СІС² 520; Фасмер II 578; КЭСРЯ 257; ТСБМ III 116—117; Brückner 324; Holub—

Lyer 305; БЕР III 678; Bezljaj ESSJ II 171; Dauzat 462.— Див. ще *маска*.— Пор. *машкарá*¹.

[**маскаріти**] «ганьбити, паплюжити; поганити» Ж, [*маскаліти*] «тс.» Ж, [*машкарá*] «сварка» МСБГ, *машкаріти(ся)* «сварити(ся), ляяти(ся)» МСБГ, [*машкарний*] «сварливий» МСБГ; — р. [*маскál*] «насмішник», болг. *маскаря* «ганьбити», *маскарá* «бешкетник, розпусник», м. *маскари* «ганьбити», схв. *маскара*, *маскара* «посміх, кепкування»; — запозичення з тюркських мов; тур. *maskara* «посміх, глузування, кепкування», крим.-тат. *маскара* «тс.» походять від ар. *máskhara*^h «знуцання, глузування»; форма [*маскаліти*] виникла, мабуть, під впливом слова *скáліти* (*зуби*).— Фасмер II 577; БЕР III 678; Младенов 290; Bern. II 23; Mikl. TEI 2, 123; Lokotsch 114; Räsänen Versuch 329.— Пор. *маска*, *машкарá*¹.

[**маскозоб**] (іхт.) «річкова мінога, *Petromyzon planegi* Bl.» ВеБ, ВеНЗн, [*мискозіб* ВеБ, *мискозоб* ВеБ, *мускозоб* ВеНЗн] «тс.»; — штучне складне утворення з основ слів *міска* та [*зоб*] < *дзьоб*; назва зумовлена тим, що ця риба ротовою мископодібною лічкою присисається до своїх жертв.— Маркевич—Короткий 198.— Див. ще *дзьоб*, *міса*.

маслák¹ «велика (здебільшого стегенна) кістка: суглоб Пі; напухлий м'яз Пі», [*маслачок*] «фаланга пальця», [*маслáччя*] (зб.) «маслаки», [*масляк*] «маслак», *маслакуватий* «кістлявий»; — р. *мослák*, *маслák*, *мосól* «маслак; свиняча або бараняча кістка, зокрема обгризена; [великий кусок м'яса з кісткою або без неї]», бр. *маслák*; — псл. *mosъlъ*, *moslakъ*; — очевидно, споріднене з лит. *mėsà* «м'ясо», ісл. *musl* «порубане» і, далі, з псл. *męso* (<**tenso*) «м'ясо» (з носовим інфіксом); спроби інших пояснень незадовільні (Фасмер II 661—662).— Мельничук *Етимология* 1984, 140.— Пор. *м'ясо*.

[**маслák**²] (бот.) «кукільван (рослина з отруйними плодами), *Cocculus suberosus* D. C. (*Anamirta cocculus* Wight.)» ВеНЗн, Мак, [*маслáл*] «тс.» ВеНЗн, ВеУг, Мак; — ч. [*maslák*] «дурман звичайний, *Datura stramonium* L.», слц.

[*masliak*, *mašlak*] «тс.», схв. *máslák* «тс.; блекота чорна, *Hyoscyamus niger* L.», слн. [*máslak*] «чемерник чорний, *Helleborus niger* L.», [*maslják*] «тс.», [*maslag*] «беладонна, *Atropa belladonna* L.»; — запозичення з угорської і східнороманських (можливо, також з турецької) мов; уг. *maszag* «дурман», рум. [*maslac*] «тс.», *măslád* «плоди кукільвану», тур. *maslak* (*maslık*) «дурман» походять від ар. *maşluğ* (*maşlağ*) «пасліч чорний, *Solanum nigrum* L.».— *Machek Jm. rosl.* 208; Bezljaj ESSJ II 169—170; Bern. II 29; Mikl. EW 184; TEI Nachtr. I, 81; MNTESz II 858—859; DLRM 487.

[**маслák**³] (орн.) «дубоніс, *Coccothraustes coccothraustes* L.» Дейн, [*маслачок*] «тс.» Дейн; — неясне.

[**маслénка**] (орн.) «плиска біла, *Motacilla alba* L.» ВеНЗн; — похідне утворення від *масло*; мотивація назви неясна.

маслiна (бог.) «*Olea* L.», *маслінка* «лох, *Eleagnus* L.», *маслінові* «*Oleaceae* Lindl.», [*маслічина*] «маслина європейська, *Olea europaea* L.» Ж, Мак; — р. болг. *масліна*, бр. *масліна*, др. *маслина*, м. *маслінка*, *маслина*, схв. *масліна*, *мiслина*, слн. заст. *maslina*; — запозичення з старослов'янської мови; стсл. *маслина* утворене від *масло* «олія», можливо, як калька гр. *ἐλαία* «маслина» (при *ἐλαίον* «оливкова олія») (з плодів маслини добувають олію); назва *маслінка* для лоху постала за суміжністю.— Вісюліна—Клоков 257; Нейштадт 396—397; Шанский ЭИРЯ II 132—133; Фасмер II 578; Преобр. I 512—513; Горяев 200; Brückner 324; БЕР III 679; Младенов 290; Bezljaj ESSJ II 170; Bern. II 29; Mikl. EW 185.— Див. ще *масло*¹.

масло¹ «харчовий молочний продукт; мінеральна жирова речовина; мастило», *масельнічка*, *масельцé* СУМ, Ж, [*маслінка*] «посудина для збивання масла» О, [*масличка*] «тс.» О, *масляна*, *масляниця*, *маслянка* «сколотини; масельничка, мастильниця; мергельна глина», [*масляр*] «продавець масла», [*масльони*] «вид млинців», [*масьо*] (дит.) «масло», [*масиліста*] (корова) «яка дає жирне

молоко» Гриц, [маслі́нний] «масляний» Ж, [маслоза́тий] «маслянистий» Ж, ма́сляні́стий, ма́сли́ти, [маслува́ти] «маслосвятити, робити маслосвяття», [ма́сьло́нити] «язозити», [замасло́кати] «забруднити» Дз; — р. болг. м. ма́сло, бр. ма́сла, др. ма́сло, п. вл. нл. masło, ч. слн. máslo, слц. maslo, схв. ма́сло, стсл. ма́сло; — псл. maslo <*mazslo, утворене за допомогою суфікса -slo (пор. весло́ <*vez-slo) від основи дієслова mazati «мазати». — Фасмер II 578; Преобр. I 512—513; Горев 200; Brückner 324; Machek ESJČ 353; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 217; БЕР III 679—680; Младенов 290; Bezlaž ESSJ II 170; Критенко Вступ 552; Bern. II 23; Mikl. EW 185. — Див. ще ма́зати.

[ма́сло²] «вид гри; вид дитячої забави О», [ма́сличко] «вид гри»; — р. [ма́сло] «гра в дубинки; гра з дерев'яною кулькою; ямка в грі у свинки», [ма́сленка] «гра, у яку грали на масницю»; — пов'язане з ма́сло¹; мотивація зв'язку неясна

ма́слик¹ (бот.) «гриб *Ixocomus* (*Suillus*) *luteus* (L.) Quéf. (*Boletus* L.)», [ма́слик ВеБ, Мак, ма́сляк, ма́сляник Мак, ма́сьлі́ник О, ма́сьє́ник О, ма́сьло́х Мак] «тс.»; — р. ма́слє́нок, [ма́слак, ма́слик, ма́сьлі́ник], бр. ма́сляк, п. maśluk, maślak, ч. másľák, máselník, слц. masľiak, болг. ма́слє́нка, ма́сло́вка, слн. masľenka «тс.»; — похідні утворення від ма́сло, зумовлені тим, що шапки цих грибів укріті слизовою маслянистою шкіркою; пор. нвн. Butterpilz «маслюк», букв. «масяний гриб». — УРЕ 8, 529; SW II 897; БЕР III 680. — Див. ще ма́сло¹.

[ма́слик²] (бот.) «братки, фіалка триколірна, *Viola tricolor* L.» Мак; — п. [maśluk] «тс.»; — похідне утворення від ма́сло; назва зумовлена, очевидно, блискучим виглядом квіток цієї рослини. — Вісюліна—Клоков 181—182. — Див. ще ма́сло¹. — Пор. ма́сля́нка.

[ма́слик³] (зоол.) «слимак, *Limax* L.», [ма́слак Дейн, ма́сляк] «тс.»; — похідне утворення від ма́сло; назва зумовлена слизуватим характером тіла слимака. — БСЭ 6, 196. — Див. ще ма́сло¹.

[ма́сля́ниця] (ент.) «нічний метелик, *Phalaena* L.» ВеНЗн; — п. [maślak] «вид денного метелика»; — похідне утворення від ма́сло; назва виникла у зв'язку з давнім віруванням у те, що душі померлих втілюються в метеликів і можуть завдавати шкоди худобі, зокрема псувати молоко; пор. і англ. butterfly «метелик», букв. «масляна муха», нвн. [Milchdieb] (назва метелика, букв. «молочний злодій»), які вважаються етимологічно неясними (ODEE 131). — Див. ще ма́сло¹.

[ма́сля́нка] (бот.) «лілея лісова, *Lilium martagon* L.; петрів хрест лускатий, *Lathraea squamaria* L.; парило звичайне, *Agrimonia eupatoria* L. Мак; чистотіл звичайний, *Chelidonium majus* L. Мак; ряска Фішера, *Ornithogalum brachystachys* Fisch. Мак; жовтець їдкий, *Ranunculus acris* L. Мак», [ма́слє́нка] «під'ялиник звичайний, *Monopetala hypopitys* L.» Мак, [ма́сля́ник] «басія олійна, *Bassia butyracea* Roxb.» Мак, [ма́сля́нки] «крокус строкатий, *Crocus variegatus* Hop. et Horn.» Мак, [ма́сля́ночка] «лілія лісова» Мак, [ма́сьло́нки] «петрів крест лускатий» Пі, [ма́сло вороня́че] «лілія лісова; купина аптечна, *Polygonatum officinale* All. (*Convallaria polygonatum*)»; — р. [ма́сло] «лілія лісова», [ма́слє́нок] «тс.», [ма́слє́нка] «жовтець повзучий, *Ranunculus repens* L.», [ма́сьлі́нка] «жовтець їдкий; крокус (шафран) сітчастий, *Crocus reticulatus* Ster.», п. [masľasz] «басія», [masłosz] «лілія лісова», [masleszka] «тс.», ч. вл. [maslenka] «жовтець», слц. [máselnik, máselnicka] «лілія лісова», схв. ма́слац «жовтець, *Ranunculus ficaria*»; — похідні утворення від ма́сло; назви зумовлені народним уявленням, нібито згодовування коровам бульб лісової лілії, жовтцю і под. (рослин з квітками жовтого кольору) забезпечує жовтий колір масла. — Machek Jm. rostl. 49, 267. — Див. ще ма́сло¹.

[ма́сьляч] «вино, сік із дуже стиглого винограду» Ж; — п. maślacz «дуже солодке угорське вино», заст. maślacz «тс.», схв. ма́слаї «сорт густого вина», ма́слаїш «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з угорської;

уг. *máslás* «вино другої перегонки» пов'язане з *más* «другий, інший», спорідненим з манс. *māt* «тс.», хант. *шоу-інший*, комі *mēd* «інший, другий», фін. ест. *muu* «інший». — Вгückner 325; MNTESz II 852—853, 855.

масний, *маснавий*, *масник*, *масніця*, *масніця* — див. **масть**.

масон «представник релігійно-етичного руху, що виник у Європі в XVIII ст.», *масонство*; — р. бр. болг. *масон*, п. ч. слн. *mason*, м. *масон*, схв. *mācōn*, слн. *masōn*; — результат втрати першого компонента в слові *франкмасон* «тс.», запозиченому з французької мови; фр. *franc-maçon* «тс.» (букв. «вільний каменярь») є калькою англ. *freemason* «тс.», утвореного з *free* «вільний» та *mason* «каменярь», яке виникло з герм. **makōn* «робити» (нвн. *machen* «тс.»), спорідненого з гр. *μάσσω* «мішу (тісто)», псл. *mazati* «мазати». — СІС² 520; СИС 296—297; Фасмер II 578; Kopalinski 611—612; БЕР III 680; Dauzat 340, 448; Gamillscheg 586; Kluge—Mitzka 451; Klein 620, 925, 944. — Див. ще **мазати**.

маста́к «людина, вправна в чомусь», [*маштáк*] «тс.»; — р. бр. *маста́к*; — пов'язане з *ма́йстер*, р. *ма́стер*, як р. [*макла́к*] з *ма́клер*. — Фасмер II 578; Соболевский РФВ 70, 77; Преобр. I 513; Горяев 203. — Див. ще **ма́йстер**. — Пор. **мистецтво**.

масти́ка «густа маса з жировими та смолистими речовинами; суміш воску з фарбою для натирання підлоги; ароматична деревна смола» СУМ, Ж, [*масти́га*] «мастило» Ж; — р. болг. *масти́ка*, бр. *масти́ка*, др. *мастика* «смола мастикового дерева», *мастига* «тс.», п. *mastyka*, *mastyks*, ч. слц. *mastix*, вл. *mastiks*, схв. *māstuka*, слн. *māstiks*, етсл. *масти́ка*; — запозичення з грецької мови; гр. *μαστίχη* «запашна деревна смола» пов'язане з *μαστίχαι* «скрегочу зубами», *μασάριαι* «жую, їм», які задовільної етимології не мають. — СІС² 520; Фасмер II 579; ГСЭ 123; Преобр. I 513; Горяев 203; Kopalinski 612; Holub—Lyer 305; БЕР III 681; Младенов 290; Matzenauer 252; Frisk II 179—180, 182; Boisacq 612, 613.

масти́ло, *масти́льник*, *масти́ти*, *масти́льниця*, *ма́стка*, *масткі́й* — див. **масть**.

мастит (мед.) «запалення молочної залози, грудниці»; — р. болг. *мастит*, бр. *мастыт*, ч. *mastitis*, *mastitida*, слц. *mastitida*, схв. *маститис*, слн. *mastitis*; — запозичено з грецької мови, можливо, через латинську (лат. *mastitis*); гр. *μαστίτις* «тс.» утворене від *μαστός* (*μαστός*, *μαστός*) «груди (переважно жіночі)», спорідненого з двн. *mast* «корм, фураж», лат. *madeo*, *madēre* «бути мокрим, повним», дінд. *medāh* «жир, сало». — СІС² 520; Holub—Lyer 305; РЧДБЕ 514; Frisk II 183; Pokorny 694—695.

[**мастити**] «здвигати (плечима)» О; — неясне.

маститий «поважний, статечний; вельмишановний»; — р. *маститый*, бр. *масти́ты* «тс.», др. *маститъ* «помазаний», болг. *мастит* «маститий»; — книжне запозичення з старослов'янської мови; етсл. *маститъ* «помазаний» утворено від *масть* «миро», *мастити* «мастити». — Булаховський Вибр. пр. III 434; Фасмер II 579; Преобр. I 514; БЕР III 681; Младенов 290. — Див. ще **масть**.

[**масти́гори́ти**] «бити, лупцювати» Ме, [*масти́гори́ти*] «тс.» Ме; — очевидно, утворене (можливо, в бурсацькому середовищі) на основі гр. *μαστίγω* «б'ю, шмагаю», похідного від *μάστιξ* (-ιϋος) «бати́г, канчук», пов'язаного з *-μάσσομαι*, *μαίωμαι* «обмащую, доторкаюся», можливо, спорідненими з укр. *ма́яти*, *маха́ти*. — Frisk I 183; Boisacq 601. — Пор. *маха́ти*, *ма́яти*.

[**ма́стка**] «кістка» Ж; — неясне; можливо, результат контамінації слів *маста́к* і *кістка*.

мастодонт «викопний ссавець, схожий на слона»; — р. болг. *мастодонт*, бр. *мастадонт*, п. ч. слц. *mastodont*, вл. *mastodon*, схв. *мастодон(т)*, слн. *mastodón(t)*; — назва, засвоєна літературною мовою з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *mastodon* (род. в. *mastodontis*) «тс.» утворив французький зоолог Кюв'є з основ гр. *μαστός* «груди, вим'я» та *δόντος* (род. в. *δόντος*) «зуб», спорідненого з лат. *dens* «тс.»,

псл. **dęsna* «ясна». — СІС² 520; Коралиński 612; Holub—Lyer 305; РЧДБЕ 514; Dauzat 463; Klein 946; Boisacq 598, 613, 686. — Див. ще **мастит**, **ясна**. — Пор. **дантіст**.

масть «мазь; колір, забарвлення (зокрема, волосяного покриву у тварин); один з чотирьох розрядів карт у колоді», [масіло] «мастило» Ж, [масник] «посудина для масла» Пі, [масніця, маснічка] «тс.», [масніця] «сиропусний тиждень» СУМ, Ж, [мастеліха] «весільна кухарка» Корз, [мастіло, мастільник, мастільниця] «робітниця, що змащує вироби; посудина для мастила», [мастільниця] «мазальниця», [мастка] «масть» ВеБ, [мастя] «тс.» Ж, [мацілник] «штукатур» МСБГ, [мацілник] «тс.» МСБГ, [маснавий] Ж, [масній, мастільний, масткий, мащєний, мастїти, маськати] «намазувати» Ж, [відмастка] «борошняний клейстер; борошняна приправа до корму», [намаст] «забарвлення, колорит» Ж, [намащєник] «помазанець» Ж, [омаста] «жир; приправа», [омасть] «тс.» Ж, [обмастка] «примастка» Ж, [прїмастка; — р. масть] «забарвлення шерсті; розряд карт у колоді», бр. *масць* «тс.; мазь», п. *maśc* «масть, мазь», ч. *mašť* «мазь», слц. *mašť* «жир; мазь», болг. *маст* «жир; фарба», м. *маст* «жир, масло», схв. *ма̋ст* «жир; мазь; колір», слн. *mašť* «жир», стсл. *масть* «мазь, миро; олія, жир»; — псл. *mašť* < **mažь* «мазь, масть, забарвлення», похідне від *mazati* «мазати». — Булаховський Вибр. пр. III 368; Фасмер II 579; Преобр. I 514; КЭСРЯ 257; Brückner 325; Machek ESJČ 353; Holub—Kop. 217; БЕР III 680—681; Skok II 383; Bezlaž ESSJ II 170; Bern. II 23—24; Mikl. EW 185. — Див. ще **мазати**. — Пор. **масло**¹.

масувати «зосереджувати в одному місці (війська, авіацію тощо)», *масова́ний*; — р. *масіроваць*, бр. *масіраваць*, п. *masować*, болг. *масіран* «масований»; — запозичення з французької мови; фр. *masser* «масувати» є похідним від *masse* «маса». — Dauzat 462. — Див. ще **маса**.

масшта́б, *масшта́бний*; — р. *масшта́б*, бр. *маштáб*, п. заст. *masztab*,

болг. *мащáб*, *маси́аб*; — запозичення з німецької мови; н. *Maßstab* «міра, масштаб; (букв.) палиця для вимірювання» утворено з основ слів *Maß* «міра», пов'язаного з *messen* «міряти», спорідненим з лат. *meditor* «обмірковую; задумую», гр. *μέδομαι* «тс.», дінд. *masti-* (<**mad-ti-*) «міра, вага», псл. *měra*, укр. *міра*, та *Stab* «палиця; жезл; стрижень». — СІС² 520—521; Фасмер II 579; Преобр. II 389; Горяев 203; Sl. wug. obcsuch 420; БЕР III 700; Младенов 202; Kluge—Mitzka 465, 475. — Див. ще **міряти**, **штаб**.

масю́нький, **масю́пуній** — див. **малій**.

[**мас(ь)ля**] «галстук» О, [маши́лик, маші́лі] «тс.» Лизанець; — ч. *mašle* «бант», слц. *mašla*, *mašna* «тс.»; — через чеську і словацьку (можливо, також угорську — уг. [masli] «тс.») мови запозичено з німецької; н. *Mäschel* є демінутивом від *Masche* «петля, вузол» (двндн. *masca*), спорідненого з дісл. *mąskvi*, дангл. *maх* «тс.», англ. *mesh* «петля, вічко», далі з лит. *māzgas* «вузол», *mėgzti* «зав'язувати; в'язати». — Лизанец 609; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 218; Kluge—Mitzka 463—464; Pokogny 746.

ма́т¹ «відсутність блиску», *ма́товий*, *матува́ти* «робити матовим»; — р. бр. болг. *мат*, п. ч. *mať*, слц. *matný*, вл. *matowy*, болг. м. *ма́тов*, схв. *ма̋т*, слн. *mať*; — запозичення з німецької або французької мови; нвн. *mat* «в'ялий; матовий, тьмянний», фр. *mat* «матовий» походять від нар.-лат. *matius* «вогкий», яке зводиться до лат. *maditus* «вогкий; слабий, м'який», або від ар. *māt* «переможений; мертвий». — СІС 297; Фасмер II 582; Преобр. I 515; Горяев 203; Brückner 325; Sl. wug. obcsuch 459; Holub—Lyer 305; БЕР III 686; Gamillscheg 607; Dauzat 463; Klein 946.

ма́т² «у шаховій грі безвихідне положення короля»; — р. бр. болг. м. *мат*, п. ч. слн. *mat*, вл. *mat*, схв. *ма̋т*, слн. *mať*; — запозичено з французької мови, можливо, через посередництво німецької (н. *Matt*); фр. *mat* «тс.» є частиною вислову *échec et mat* «шах і мат», якому відповідає ісп. *jaque y mate*

«тс.», що зводиться до ар. aš-šāh māt «король помер». — СІС² 521; СИС 297; Фасмер II 579—580; Преобр. I 515; Brückner 325; Kopalinski 613; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 218; БЕР III 682; Младенов 290; Bern. II 25; Mikl. EW 184; Kluge—Mitzka 467; Klein 946; Matzenauer LF 10; 64; Lokotsch 115. — Пор. **мат**¹, **ша́хмати**.

[**мат**³] «крамна тканина МСБГ; сорт тканини (Ме)», [mátosui] (Ме), МСБГ; — можливо, тотожне р. [máta] «бавовняна або льняна тканина», яке виводиться (Фасмер II 580; Ramstedt 258) з калм. māta «тс.», запозиченого з китайської мови.

ма́та «підстилка», [mát], *мáтка* «тс.»; — р. *мат*, бр. *ма́та*, п. вл. *та-та*; — через польське посередництво запозичено з німецької або італійської мови; нім. *Mátte* (двн. *matta*), іт. *matta* походять від лат. *matta* «тс.», що зводиться до гебр. *mittá*^h «постіль, ліжка», пов'язаного з *nāthāh* «розстелити». — СІС² 521; СИС 297; Brückner 325; Sł. wyr. obcych 459; Kluge—Mitzka 467; Klein 946; Walde—Hofm. II 52.

матадóр «тореадор, що завдає бикові останнього удару»; — р. бр. болг. *матадóр*, п. ч. слц. вл. *matador*, схв. *матадóр*, слн. *matador*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *matador* «головний тореадор» є похідним від *matar* «убивати», яке виводиться від *mat* «мат у шаховій грі» (Dauzat 463; Gamillscheg 607; Klein 946) або від лат. *macro* «приношу в жертву, вбиваю» (Holub—Lyer 305; Kluge—Mitzka 466). — СІС² 521; СИС 297; Фасмер II 580; Kopalinski 613; БЕР III 683.

[**маталя́ти**] «кидати на купу якусь мішанину» Ж; — очевидно, результат контамінації слів [*гатля́ти*] «тс.» і *матáти* (див.).

матаржа́ни, *матаржа́н* — див. **макорже́ник**.

[**матари́юш**] «нотаріус» ВеБ, [*мантари́юш*] «тс.» ВеБ; — запозичення з польської мови; п. [*matereus, matereusz, materyjus*] є результатом видозміни слова *potariusz* «тс.» — Онышкевич Иссл. п. яз. 234; SW III 413. — Див. ще **но́та́ривс**.

Матві́й (чоловіче ім'я), *Матві́йко*, [Матéй, Маті́й, Матхéй, Матя́ш, Мафтéй. Махтéй], *Матві́ха* «дружина Матвія», ст. *Матеи* (1479), *Матөéй* «данни, (да)рова(ньи)» (1627); — р. *Матвéй, Матфéй*, бр. *Мацвéй*, др. *Матөеи, Маттби, Маттеи*, п. *Масіей*, ст. *Mateusz*, ч. *Matěj, Matyáš*, слц. нл. *Matej*, вл. *Маціј, Matej*, болг. *Матвéй, Матéй*, схв. *Мѣтви́аиш*, слн. *Matej*, стсл. **Мѣтвѣн, Мѣтвѣи, Мѣтвѣи**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Ματθαῖος* походить від гебр. *matitjāhū, matitjāh* «дар (бога) Ягве, божий чоловік». — Вл. імена 67; Беринда 222; Фасмер II 580; Петровский 154; Спр. личн. имен 435; Кларрова 125; Илчев 325.

матемáтика, *математиза́ція, матемáтик, математичний, математизува́ти*; — р. болг. м. *матемáтика*, бр. *матэмáтыка*, п. *matematyka*, ч. слц. вл. *matematika*, схв. *матемáтика*, слн. *matematika*; — запозичення з латинської мови; лат. *mathēmatica* «тс.» походить від гр. *μαθηματικῆ* (τέχνη) «математичне (мистецтво)», пов'язаного з *μάθημα* «знання, вчення; наука про величини», *μαθηάω* «вивчаю, пізнаю», спорідненими з лит. *maĩdras* «бадьорий, жвавий», псл. *mođrъ* «мудрий», укр. *му́дрий*. — СІС² 521; Фасмер II 580; Hütl-Worth 14; Kopalinski 613; Holub—Lyer 305; БЕР III 684; Kluge—Mitzka 466; Klein 947; Frisk II 170—171. — Див. ще **му́дрий**.

[**матерба́с**] «пістря (вид грубої льняної або бавовняної тканини)»; — неясне.

[**матерза́к**] «великий клунок» О; — запозичення з німецької мови; н. *Márkt-sack* букв. «базарний мішок» складається з основ слів *Márkt* «р'янок» і *Sack* «мішок»; — Онышкевич I 432. — Див. ще **маркіта́нт, сак**¹. — Пор. **жак**¹, **ярмарок**.

[**матерза́нка**] (бот.) «чебрець звичайний, *Thymus serpyllum* L.» Г, Пі, Мак, [*матержанка*] Мак; — бр. [*мацержанка*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *macierzanka* «вид чебрецю; материнка звичайна, *Oriiganum vulgare* L.» походить від *macierz* «матір» і відповідає укр. *матері́нка*. — SW II

839; Вісюліна—Клоков 297.— Див. ще **материна**.— Пор. **матіжанка**.

[**материдушка**] (бот.) «чебрець звичайний, *Thymus serpyllum* L.» Мак; — р. [маткина душка] «тс.», *душіца* «материнка, *Origanum* L.», бр. *мацярдўшка* «материнка; [чебрець]», п. [macierzuszka] «материнка звичайна, *Origanum vulgare* L.», ст. *macierzka duszka* «чебрець», ч. *mateřidouška*, слц. *materidůška*, хорв. слн. *materina dušica* «тс.»; — складне слово, утворене з основ іменників *мати* (род. в. *матері*) і *душка* (зменш.) «душа»; можливо, що перший компонент є результатом видозміни давнішого (*дѣви Маріі*; повір'я, згідно з яким у цю рослину перевтілилася душа молодої матері, яка рано померла, очевидно, виникло після деетимологізації первісної назви; менш обгрунтоване припущення (Вєрп. I 235) про зв'язок з назвою бджолоїної матки.— Фасмер II 582; Machek Jm. rostl. 202.— Див. ще *душá, мати*¹.— Пор. **материна**.

матерій «досвідчений, значний, літній (про людей); зрілий, повний сил, міцний (про тварин)» УРС, Ж, [матерний] «застарілий», *матеріти* «дебеліти; ставати дорослим; старіти; [порохнявити ВеБ]», *заматерілий* «зрілого віку, змужнілий, закоренілий», *заматеріти* «досягти зрілого віку, закореніти», [iзаматеріти] «потовщати; стати літнім» О, [уматеріти] «зміщити, змужніти». [уматеріти] «тс.»; — р. *матерой, матёрый*, бр. *мацёры, [матёрны]* «великий, величезний», др. *заматерѣти* «досягти зрілості, постаріти», *заматорѣти* «тс.», п. ст. *zamatorzaŕy* «затверділий, задубілий», болг. [матор] «старий», схв. *матор* «літній», слн. *matóg* «літній, старезний», стсл. *маторъ* «старий, старезний»; — псл. *матерь* «зрілий», пов'язане з *мати* «мати»; існують також думки про спорідненість із лат. *māterius* «зрілий, дорослий» (Горяев 203; Meillet Études 407; Matzenauer LF 10, 64), вірм. *mairi* «(будівельне) дерево» (Вєрп. II 25—26).— Фасмер II 581; Преобр. I 514; БЕР III 686—687; Младенов 291; Skok II 190; Мартынов Язык 84—85; Mikl. EW 184; Walde—Hofm. II 50—51.— Див. ще *мати*¹.

матерік «континент; підгрунтя»; — р. *матерік* «континент; [твердий ґрунт; високе місце; глина; чорнозем; річище]», бр. *мацярык*, болг. *материк*; — пов'язане з *матерій*; виникло, очевидно, з вислову *материй* (*старий, твердий*) *ґрунт*; пор. нвн. Muttererde «материк», букв. «материнська земля». — Булаховський Вибр. пр. III 361; Лукичева Проблемы ономастики. Вологда 1979, 127—131; Фасмер II 580; Преобр. I 514; Горяев 203; БЕР III 685.— Див. ще **матерій**.

[**материна**] (бот.) «буквиця лікарська, *Betonica officinalis* L.» Мак, *матерінка* «душиця, *Origanum* L.»; [буквиця лікарська; чебрець звичайний, *Thymus serpyllum* L.; щєбрушка польова, *Calamintha acinos* Bth. (*Acinos arvensis* Dandy); лобода смердюча, *Chenopodium vulvaria* L.; пахучка, *Clinopodium* L. (*Calamintha clinopodium* Bth.); синяк звичайний, *Echium vulgare* L.; суниця лісові, *Fragaria vesca* L.>] Мак, [матеріска] «материнка, *Origanum* L.» Мак; — р. [матерінка] «материнка, *Origanum* L.; суниця лісові», бр. [мацеранка] «материнка», [мацічник] «щєбрушка», п. *macierzanka* «чебрець», ч. ст. і діал. *mateřinka*, болг. [матерка] «тс.»; — очевидно, результат спрощення складного утворення [материдушка] «тс.».— Machek Jm. rostl. 202.— Див. ще **материдушка**.

матерінки — див. *мати*¹.

[**матерія**] «ліва чепіга» Ж; — неясне; можливо, запозичення з польської мови (пор. п. *materja* «дерев'яні пристрої»).

матеріал, **матеріальний**; — р. болг. *материал*, бр. *матэрыял*, п. *material*, ч. слц. слн. *material*, вл. *material*, м. *материјал*, схв. *матеріјал*; — можливо, через посередництво польської мови запозичено з середньолатинської; слат. *materialis* «матеріал» виникло з лат. *māteriālis* «матеріальний»; похідного від *māteria* «матерія, матеріал». — Фасмер II 581; Brückner 326; Kopaliński 613—614; Holub—Lyer 306; Holub—Kop. 218; БЕР III 684; Харитонова Мовозн. 1984/1, 74.— Див. ще **матерія**¹.

матерія¹ «тканина; гнійні виділення», *матерчатий, матер'яний* «пошитий із

тканини», [материзувати] «гноїтися» МСБГ, [материзований] «нагноєний» МСБГ; — р. [матє́рія] «гній», [матє́риця] «тканина», бр. матє́рья «тс.», п. materia «гній; (заст.) тканина», ч. matérie «матеріал; гній», слц. matéria «тканина; кал, послід», вл. нл. materija, болг. матє́рия «тканина», м. материја, схв. mātērija «тс.», слн. matērija «речовина»; — запозичено з латинської мови, можливо, через посередництво польської; лат. matēria «матерія, речовина, зокрема будівельний ліс, деревина» є похідним від māter «мати» (стовбур дерева сприймався як «мати» гілок), що відповідає укр. ма́ти.— СІС² 521—522; Фасмер II 581; Преобр. I 514; Горяев 203; Hüttl-Worth 15; Brückner 326; Kopaliński 613—614; Machek ESJČ 354—355; Holub—Lyer 306; Holub—Kop. 218; БЕР III 685; Walde—Hofm. II 50—51; Харитонова Мовозн. 1984/1, 74; Klein 947.— Див. ще ма́ти¹.

матє́рія² (філос.) «об'єктивна реальність», матеріаліза́ція, матеріалі́зм, матеріалі́ст, матеріалі́стичний, матеріа́льний, матеріалізува́ти; — р. болг. матє́рия, бр. матє́рья, п. materia, ч. matérie, слц. matéria, вл. нл. materija, м. материја, схв. mātērija, слн. matērija; — очевидно, через посередництво німецької мови (нім. Matērie) запозичено з латинської; лат. matēria «матерія, речовина; будівельні матеріали, будівельний ліс; деревина», похідне від māter «мати; стовбур дерева», набуло філософського значення в результаті калькування гр. ἄλς «ліс; деревина; речовина, матерія». — СІС² 521—522; Фасмер II 581; Преобр. I 514; Brückner 326; Kopaliński 613—614; Holub—Lyer 306; БЕР III 685; Skok II 388; Walde—Hofm. II 50—51; Харитонова Мовозн. 1984/1, 74.— Див. ще матє́рія¹.

[матерні́к] (геол.) «материнська гірська порода» Ж, [ма́тичниця] «тс.» Ж:— похідні утворення від ма́ти, ма́терній, можливо, зумовлені впливом нім. Muttergestein «тс.», пор. ч. mateřská hornina, слн. materská hornina «тс.».— Див. ще ма́ти¹.

[матер'я́нка] «вінок з різнокольорових паперових квітів у дівчат»; — оче-

видно, пов'язане з матє́рія «тканина», матер'я́ний «пошигий з тканини» (квіти у вінку були, мабуть, і з тканини).— Див. ще матє́рія¹.

[матє́ус] «багаторічна культурна трава, суміш конюшини і тимофіївки» МСБГ, [матє́вус, матє́вус] «тс.» МСБГ, [матіювка] «тимофіївка, Phleum L.» ВеНЗн; — результат видозміни вживаної в минулому при позначенні тимофіївки особової назви лат. Timotheus (<гр. Τιμόθεος «Тимофій» (пор. нім. Timotheusgras, букв. «Тимофійова трава»), зближеної з фонетично подібною назвою лат. Matheus «Матвій». — Див. ще тимофії́вка, Тимофій.

ма́ти¹ (іменник), [ма́ть] «мати» Ж, О, [ма́тер] Ж, ма́тір (заст.) «тс.», матє́ризна «спадщина від матері; [батьківщина]» Ж, [матє́ризна] «тс.» Ж, [матє́ринка] «насінні коноплі», [матє́рниця Ж, маті́рниця О, МСБГ] «тс.», матє́рінство, [матє́рінщина] «спадщина після матері» ЛЧерк, [матіриці́на] «тс.» ЛЧерк, [ма́тиця] («анат.) матка; дика свиня; матка бджіл», ма́тинка, [матіно́йка] (пестл.) «мати» О, ма́тиньчка, ма́тірка «мати; коноплі з жіночими квітками», [ма́тірниця] «конопля матірка» ВеНЗн, маті́риціна «матюк», [ма́тіхна, ма́тохна Ж], ма́тка «мати; плідна самиця у тварин; бджола, що відкладає яйця; (анат.) uterus; [воскова жила; коноплі з жіночими квітками; (у дитячій грі) вожак О; хрещена мати; весільна мати]», [ма́тка мура́шинна] «велика мурашка у мурашнику» Дейн, [ма́тки] (церк.) «усіпня богородиці» О, ма́точка «(бот.) центральна частина квітки; [мати; хрещена мати]», ма́точник «комірка у вулику для матки; пристосування, яким ловлять бджолину матку; приміщення для маток тварин; рослина, яку використовують для вирощування нових рослин, шкілка; [барліг; сітка для бджіл ЛПол]», ма́туня, ма́тусенька, ма́туса, [ма́тухна] Ж, [ма́тушник] «стадо дійних овець; лоза винограду, яку залишають на розплід Гриц, ма́тюк, [ма́тюнка], [ма́тюрка] «коноплі з насінням» ВеБ, [матє́різнє́ний] Г, Ж, ма́терин, матє́рінський, [матє́рній] Ж, ма́терній, [ма́терні (коноплі)] О, ма́-

тірні, *ма́тирча́ті* (коноплі) Ж], [*ма́тичний*] Ж, *ма́тирний* «зроблений з матірки», [*ма́тирча́тий*, *ма́тичний*] «тс.», *ма́тинчин*, [*ма́тинчийний*] ВеБ, *ма́тирчин*, *ма́тковий*, [*ма́тковий*] «чоловік хрещеної матері» МСБГ, *ма́точко́вий*, *ма́точний*, *ма́ту́син*, *ма́тчин*, [*ма́тери́тися*] «матюкатися», [*ма́теркува́ти*], *ма́тиркува́ти* «тс.», [*ма́терюва́ти*] «бути весільною матір'ю», [*ма́тинкува́ти*] «часто говорити: ох, матінко», [*ма́ткува́ти*] «бути хрещеною матір'ю на весіллі або «взідинах» МСБГ, *ма́тиюка́ти*, *бе́зматень* «рїй бджіл без матки», *бе́зматок* «тс.», *бе́зматерній* «який не має матері», [*бе́зматній*] «який не має матки», *бе́зматочний* «тс.», *прама́ти*, *прама́тир*, *прама́терінський*; — р. *ма́ть*, род. в. *ма́тери*, бр. *ма́ці*, др. *ма́ти*, род. в. *ма́тере*, п. *maťka*, (заст.) *mać*, *maci*, *macierz*, ч. *maťi*, (заст.) *mať'*, *maťeř*, слн. *mať*, *mater*, [matɨ], вл. *mać*, (заст.) *maćer*, нл. *maś*, *maşer*, полаб. *motei*, болг. *ма́йка*, *ма́ти*, м. *ма́йка*, схв. *ма́ти*, род. *ма́терє*, слн. *maťi*, род. в. *matere*, стсл. *мати*; — псл. *matı*, род. в. *matere*; — споріднене з лит. *mótė* (род. в. *móters*) «жінка, дружина», *mótina* «мати», лтс. *māte*, прус. *mūti*, дісл. *moðer*, двн. *muoter*, нвн. *Mutter*, англ. *mother*, лат. *māter*, гр. *μήτηρ*, дінд. *māṭar-*, ав. *mātar-*, вірм. *mair*, тох. А *māsar*, тох. В *māser* «тс.»; іє. **māter-*, утворене за допомогою суфікса *-ter-* від кореня **ma-*, що походить з дитячої мови.— Бурячок 24—25; Фасмер II 583—584; Преобр. I 516; Горяев 203; Brückner 325—326; Machek ESJČ 355; Holub—Kop. 218; БЕР III 685; Младенов 291; Skok II 389; Bezlaĵ ESSJ II 171; Критенко Вступ 504, 540; Трубачев Терм. родства 30—34; Берн. II 26—27; Mikl. EW 184; Trautmann 170—171; Pokorny 700—701; Гамкрелідзе—Иванов 765.

ма́ти² (дієслово) «володіти; бути повинним; збиратися», *ма́тися* «бути, жити; [жити заможнo, не знати злиднів О]», [*маза́ти*] Ж, *ма́йнó*, [*ма́нок*] «ма́йно», [*ма́тній*] «заможний», [*пома́тися*] «пообіцяти»; — р. заст. *и ма́ть*, [*ма́ть*, *ма́ти*], бр. [*іма́ць*], *ма́ю*, п. вл. нл. *mat*, ч. *mat*, ст. *jmāt*, слн. *mat'*, *mat*, полаб. *tom*, болг. *и́мам*, м. *и́ма*, схв.

и́мати, стсл. *и́мать*; — псл. **jmati*, **jmāť* «брати; мати», пов'язане з **jmēti* «мати», **jeťi*, **jmō* «брати»; — зникнення початкового *i* в українській, білоруській і західнослов'янських мовах пояснюється скороченням і перерозкладом форм із запереченням: *ne + imati > nemati > ne mati*. — Фасмер II 128; Преобр. I 269—271; Sławski I 450—451, 452—453; Brückner 331—332; Machek ESJČ 366; Holub—Kop. 225—226; БЕР II 69—70; ЭССЯ 8, 224—225; Берн. I 425.— Див. ще **и́мати**.— Пор. **и́няти**, **ма́ток**, **нема́є**, **я́ти**.

[**ма́ти́на**] «листя картоплі, буряків і моркви» Ж, О, [**ма́ти́ня**] «тс.» О; — бр. [**маці́на**] «картоплиння», п. [**масі́на**] «тс.»; — очевидно, псл. [**matina**] «бадилина», що утворилося з *patina* «тс.», похідного від *pati* (род. в. *patere*) «бадилля, гичка» під впливом фонетично і морфологічно схожого *mati* (род. в. *matere*) «мати»; пор. р. [**ма́тина**] «мати». — Див. ще **на́ть**.

ма́тица — див. **ма́тня**¹.

[**ма́тиця**] «втулка у млиновому колесі», *ма́тчи́на* «середня частина колеса з отвором для осі» СУМ, О, [**ма́тчи́ник**] «стрижньовий корінь дерева» Корз; — р. [**ма́тица**] «головна частина, середина; поперечний брус у стелі і під підлогою; планка граблів, у якій закріплюються зубці», п. [**matoczyna**] «маточина» (з укр.), вл. *maćica* «головна підпірка; головний стовбур; основна частина», схв. *ма́тица* «вихідна, центральна частина», слн. *maćica* «середня частина»; — псл. *matica* «осередок», пов'язане з *mati* «мати». — Булаховський Вибр. пр. III 352; БЕР III 685—686.— Див. ще **ма́ти**¹.— Пор. **ма́тня**¹.

[**ма́тичка**] (бот.) «підбіл, *Tussilago farfara* L.» О, [**ма́тошник** Мак, **ма́чи́ник** Мак, **ма́чуши́к** Мак]; — р. [**ма́точник**], бр. [**маташнік**], п. [**macicznik**], ч. [**mateřiličko**] «тс.»; — очевидно, результат видозміни назви *мати-й-мачуха* (р. *ма́ть-и-ма́чеха*) «тс.», пов'язаної з різницею між світлою спідньою («теплішою», опушеною) і темною верхньою («холоднішою», блискучою) поверхнею листя підбілу.— Шамота 86—87.— Див. ще **ма́ти**¹.— Пор. **ма́чуха**.

[матіжанка] (бот.) «чебрець боровий, *Thymus* (?)» О; — бр. [мацежанка] «материнка, *Oriiganum* L.», [мацяжанка] «тс.»; — запозичення з польської мови; в. *macierzanka* «материнка» відповідає укр. *матері́нка*; на чебрець назву перенесено за схожістю рослин. — Онышкевич Исслед. п. яз. 244. — Див. ще *материна*. — Пор. *матерза́нка*.

мати́ола (бот.) «*Matthiola* R. Br.»; — р. *маттио́ла*, бр. *мацьёла*, ч. *matthiola* «тс.»; — через посередництво російської мови запозичено з латинської наукової номенклатури; лат. *Matthiola* походить від прізвища італійського ботаніка *Matthioli* (*Matthioli* *Piero* *Andrea*, 1500—1578). — ССРЛЯ 6, 713.

[ма́тка¹] (гра в м'яч); — р. [ма́тка] «ватажок в іграх, особливо в тих, де гравці діляться на дві частини», [бути на матках] «бути ватажком у грі»; в. *патка* «найважливіший учасник ігор; вид дитячої гри»; — пов'язане з *ма́тка* «мати» в значенні «головна особа». — Див. ще *ма́ти*¹.

[ма́тка²] (ент.) «муха зелена надальна, *Lucilia caesar*» Дейн; — результат перенесення назви *ма́тка* (*бджолина*), мабуть, за схожістю розмірів комах. — Див. ще *ма́ти*¹.

[ма́тка³] (бот.) «рїжки, *Claviceps purpurea*» Ж, ВеБ, [ма́тиця ВеНЗн, ма́тичка ВеНЗн, ма́то́к ВеБ, ма́мка ВеНЗн] «тс.»; — пов'язане з *ма́тка* (анат.), оскільки гриб здавна використовувався як засіб, що викликає скорочення матки; пор. і нвн. *Mutterkogn* «рїжки» (букв. «маточне зерно»). — Лік. росл. 222—223. — Див. ще *ма́ти*¹.

[ма́тка⁴] «істерика» Бі; — р. [ма́точни́ца], *маточный припадок*, п. *macinnisa*, схв. *ма́тёрница*, [ма́тиця, ма́тичина] «тс.»; — пов'язане з *ма́тка* (анат.), оскільки істерію здавна помилково пов'язували з жіночими хворобами; виникло, можливо, як калька медичного терміна лат. *hysteria* «істерія», утвореного на основі гр. *ὑστέρω* «матка» (анат.); пор. і нім. *Mutterkrankheit* «істерія» (букв. «маточна хвороба»), *Mutterplage* «тс.» — Див. ще *ма́ти*¹.

[ма́тка⁵] «старі, багаторічні дуби» Мо, [ма́тн'я] «центральний, головний

корінь» Ж, ВеБ; — р. [ма́тка] «стовбур дерева», вл. *maśica* «головний стовбур»; — пов'язане з *ма́ти* через архаїчний відтінок значення похідних «головна, основна частина» (пор. р. [ма́тиця] «тс.»). — Див. ще *ма́ти*¹. — Пор. *ма́ти*: я.

[ма́тка⁶] «раптове збільшення води в річці (від дощу, який пройшов вище по річці); перша хвиля цього збільшення Ме; місце, де одна річка вливається в іншу НЗ УжДУ 26/2», [ма́тиця] «середина, основна частина річної течії» іж; — р. [ма́тка] «фарватер річки», п. [патка] «головне русло річки, старе русло», болг. *ма́тка* «рiчище, русло; глибоке місце в річці, де вона не пересихає», *ма́тиця* «русло», м. *матиця* «середина річки», схв. *ма́тиця* «середня частина русла, найбільш повноводна і швидка», [ма́тич'иште] «тс.», слн. [ма́tica] «русло річки»; — псл. *ма́тка*, *ма́tica* «осередок, основна частина», пов'язане з *ма́ти* «мати». — БЕР III 685—686. — Див. ще *ма́ти*¹.

[ма́тлачайка] (про корову) «первістка» О; — неясне; зіставлення з п. [пата́с] «плутати, змішувати», [пата́с] «тс.» (Онышкевич Исслед. п. яз. 244) необгрунтоване.

матлю́кати, *ма́тляти*, *матля́тися*, *матна́тися* — див. *метля́ти*.

ма́тн'я¹ «середня частина невода, куди потрапляє риба; частина штанів, де сходяться холоші; [пастка Ж; велика порція їжі О], [ма́тиця] «центральна частина волока, в якій збирається риба» МСБГ, [ма́тыла] «уся сітка невода, крім матні», *матнійстий* «з великою матнею» (про штани); — р. *матн'я* «середня частина невода; середня частина штанів», [мотн'я] «тс.», [ма́тиця] «середня частина невода», [ма́тка], бр. *матн'я* «тс.», п. *matnia* «тс.; мисливська пастка»; — псл. *matica* «осередок, середня частина», пов'язане з *ма́ти* «мати»; менш переконливе пов'язання (Фасмер II 582; Brückner 325; Noga *Μυήμα* 450—451) з *мота́ти*, як і зближення (Вегп. II 25) з *ма́тыся*. — Мотузенко 8—9; Горяев 203. — Див. ще *ма́ти*¹. — Пор. *ма́тка*⁴, *ма́тка*⁵.

ма́тн'я² — див. *ма́тка*⁵.

ма́тня³ — див. метля́ти.

[ма́товане] «подавлене насіння конопель для биття олії» Ж, [ма́тові́ня] «жом, відходи після переробки цукрових буряків» МСБГ; — очевидно, запозичення з чеської і словацької мов; ч. *matolíny* «видушені грона, відходи після переробки винограду», слц. *matolína* «тс.» пов'язуються з коренем *mat-* < **met-* «мутити, змішувати». — *Machek ESJČ* 355; *Holub—Lyer* 306; *Holub—Kop.* 218. — Див. ще *муть*.

[ма́то́лич] «дурень» Ж; — запозичення з польської мови; п. *matolek* «кретин, недоумок», *matofectwo* (мед.) «кретинізм», *matolkowaty* «дурнуватий», *matolowaty* «тс.» через експресивне [matlač (matwač)] «плутати, змішувати» пов'язується з *moća* / *maća* «мотати». — *Brückner* 325. — Див. ще *мота́ти*.

[ма́то́р] «стіна з колод у жолобах, якими спускають згори колоди» О; — неясне.

ма́торжа́ник, ма́торже́ник — див. ма́корже́ник.

ма́то́чина — див. ма́тиця.

ма́точник¹ (бот.) «*Ostericum Hoffm.*; [меліса лікарська, *Melissa officinalis* L. Mak; змієголовник молдавський, *Dra-cosephalum moldavicum* L.; кремена, *Petasites vulgaris*; папороть, *Aspidium filix mas* Mak; яглиця звичайна, *Aegorodium podagraria* L. О]», [ма́тошник] «меліса лікарська ВЕНЗн; змієголовник молдавський Ж, Mak», [ма́чушник] «кремена» Mak; — р. [ма́точник] «меліса лікарська; змієголовник молдавський; корінь папороті», бр. [ма́ташник] «кремена», п. [matecznik] «меліса лікарська», [matecznica, matocznik (з укр.)] «тс.», ч. *matizna* «*Ostericum*», [matecznik] «меліса лікарська», болг. [ма́течина, ма́тичина, ма́точина], м. *матичина, маточина*, схв. *ма́тичьа́к, ма́тичина, [ма́то́чина]* «тс.»; — похідні утворення від *ма́тка* (анат.); назва початково стосувалася меліси, яку здавна використовували при захворюваннях матки, інші рослини названо так за зовнішньою або функціональною схожістю з мелісою; пов'язання болгарських і сербохорватських назв меліси з назвою матки бджолоїної (БЕР III 656) є результатом вторинного

переосмислення під впливом грецької за походженням наукової назви рослини *melissa* (букв. «бджола»). — *Шамота* 64; *Носаль* 77; *Machek Jm. rostl.* 200. — Див. ще *ма́ти*¹.

[ма́точник²] (бот.) «м'яточник чорний, *Ballota nigra* L.; котяча м'ята гола, *Nepeta puda*; — болг. *грѣцка ма́точина* «котяча м'ята паннонська, *Nepeta rannonica* L.»; — результат видозміни форм *м'яточник, м'ята (кстяча)* «тс.», зближених з основою *ма́тка*; походження болгарського відповідника не зовсім ясне. — Див. ще *м'ята, м'яточник*.

ма́тювка — див. ма́теус.

ма́трац, [ма́те́рац] Ж, ма́трацник; — р. бр. *ма́трац*, п. *materac*, ч. *matrace*, ст. *matras*, слн. *matrac*, вл. нл. *matraca*, болг. *ма́трак*, схв. *ма́трац* «тс.»; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Matratze*, гол. *matras*, іт. *materasso*, сні. *matrasse*, фр. ст. *materas*, слат. *materacium* походять від ар. *maṭraḥ* «підстилка, подушка». — *Акуленко* 140; *Шелудько* 39; *Фасмер II* 582—583; *Горяев* 203, 442; *Brückner* 325; *Machek ESJČ* 355; *Holub—Lyer* 306; *Holub—Kop.* 218; *БЕР III* 688; *Bern. II* 25; *Mikl. EW* 109; *Kluge—Mitzka* 466.

ма́трига́н, ма́трига́н, ма́тригу́ла, ма́тригу́на, ма́триду́н, ма́триду́на — див. ма́ндригу́ла.

ма́трикул «студентська залікова книжка»; — р. *ма́трикул*, бр. *ма́трикул* «тс.», п. *matrykuła* «посвідчення учня або студента, (ст.) листок студента», ч. слц. *matrika* «список», вл. *matrikla* «тс.», болг. *ма́трикула* «реєстр», схв. *ма́трикула* «головна книга; список», слн. *matrika* «матрикул»; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; пізньолат. *mātrīcula* «реєстр, список» є зменш. формою від *mātrix*, род. в. *mātrīcis* «тс.», що через переносне значення «джерело, початок» зводиться до лат. *mātrix* «матка, самиця», похідного від *māter*, род. в. *mātris* «мати», що відповідає укр. *ма́ти*. — *Коралиński* 614; *Holub—Lyer* 306; *Holub—Kop.* 218; *РЧДБЕ* 433; *Kluge—Mitzka* 324. — Див. ще *ма́ти*¹. — Пор. *ма́триця*.
матримоніальний «шлюбний»; — р.

матримониальный, бр. *матрыманіальны*, п. *matrimonialny*, ч. *matrimonium «шлюб»*, сл. *matrimónium, matrimoniálny*, болг. *матримониум, матримониáлен*, схв. *мáтримониáлан*, сл. *matrimoniálen*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *matrimonial*, *matrimoniéll*, фр. англ. *matrimonial* походять від лат. *mātrimōniālis «шлюбний»*, *mātrimōnium «шлюб»*, пов'язаних з *māter*, род. в. *mātris «мати»*, що відповідає укр. *мати*. — Коралиński 614; Holub—Lyer 306; РЧДБЕ 433; Dauzat 464; Kleil 948. — Див. ще *мати*¹.

матриця, матричний, матрицювати, — р. м. *матрица*, бр. *матрыца*, п. *matryca*, ч. *matrice*, сл. вл. *matrica*, болг. *матрица*, схв. *мáтрица*, сл. *matrica*; — через посередництво німецької мови (н. *Matrice*) запозичено з французької, фр. *matrice «матриця»* походить від лат. *mātrix*, род. в. *mātricis «матка, самка»*, пізніше «джерело, основа», пов'язаного з *māter*, род. в. *mātris «мати»*, що відповідає укр. *мати*. — СІС² 522; Фасмер II 583; Коралиński 614; Holub—Lyer 306; Holub—Kop. 218; БЕР III 688; Младенов 291. — Див. ще *мати*¹. — Пор. *матрикул*.

матріархат, матриархальний; — р. болг. *матриархат*, бр. *матрыархат*, п. вл. *matriarchat*, ч. сл. *matriarchát*, м. *матријархат*, схв. *матријархат*, сл. *matriarhát*; — запозичення з німецької мови; н. *Matriarchát*, як і фр. *matriarcat*, англ. *matriarchy, matriarchate*, утворено з основ лат. *māter*, род. в. *mātris «мати»*, що відповідає укр. *мати*, і гр. *ἀρχή «влада»*, *ἄρχω «володію»*. — СІС² 522; Коралиński 614; Holub—Lyer 306; БЕР III 688; Dauzat 464. — Див. ще *мати*¹, *архаїчний*. — Пор. *патріарх*.

матрона «поважна жінка, мати родини»; — р. бр. болг. схв. *матрона*, п. вл. *matrona*, ч. сл. сл. *matrona*; — запозичення з латинської мови; лат. *mātrōna «тс.»* походить від *māter «мати»*, що відповідає укр. *мати*. — СІС² 522; Hüttl-Worth 16; Коралиński 614; Holub—Lyer 306; БЕР III 688. — Див. ще *мати*¹. — Пор. *патрон*².

матрос, матроска «формена блуза матроса», *матросня* (зб., зневажл.); —

р. бр. болг. *матрос*, п. [matros], ч. сл. заст. сл. *matröz*, вл. *matroza*, схв. *мáтрбз, мáтрбс*; — через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. *matroos «моряк»* походить від фр. *matelot (мн. matelots)*, яке зводиться до снідерл. *mattenoof «тс.»*, що складається з основ *mate «компаньон, товариш, первісно «однокашник»* (від герм. **mati- «харчі»*), і *poof*, спорідненої з двн. *gipōz «товариш»*, дангл. *gipōt*, нвн. *Genosse «тс.»*; недовістатньо обгрунтоване зіставлення першого компонента з слат. *matta «рогожа, груба підстилка»* (Diez EW 636; Преобр. I 515; Горяев 203). — Акуленко 140; Шелудько 39; Фасмер II 583; Holub—Lyer 306; БЕР III 688; Младенов 291; Kluge—Mitzka 466; Dauzat 463; Gamillscheg 608; Klein 947, 948.

мату́ла — див. *ма́тня*¹

[*мату́ля*] «вівця з першим ягням» Ж; — результат видозміни деетимологізованої назви [*вату́ля*] «тс.», зближеної з іменником *мати* (пестл. *мату́ля*). — Див. ще *вату́йка*.

[*мату́лька*] «лялька» Ж, [*мату́лькати*] «замотувати, закутувати» Ж; — очевидно, давніше **моту́лька*, пов'язане з *мотати*, *замотувати* і вторинно зближене з основою слова *мати*, *мату́ля* (пор. «грати в дочки-матері»). — Див. ще *мотати*.

мату́ра (заст.) «іспити на атестат зрілості»; — п. вл. *matura*, ч. (розм.) *matura, maturita*, сл. сл. *matúra*, болг. м. схв. *мату́ра «тс.»*; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. *Matúra «тс.»* походить від лат. *mātūrus (жін. р. mātūra) «зрілий»*, що вважається спорідненим з *mātūtīnus «ранковий»* і іменем давньоіталійської богині ранку *Mātūta*, з кіпр. брет. *mad «добрий»*, корн. *mas*, сбрет. *mat «тс.»*, можливо, також з пел. *mateg «зрілий»*, укр. *ма́терій «тс.»*. — Преобр. I 514—515; Sl. wyr. obcych 460; Holub—Lyer 306; БЕР III 689; Walde—Hofm. II 53—54. — Пор. *ма́терій*.

[*мату́ша*] «тітка Ж; будь-яка жінка старшого віку; стара баба МСБГ», [*мату́шика*] «тітка» МСБГ. [*мату́шин*] «тітчин» МСБГ; — запозичення із східно-

романських мов; молд. *mătușă* «тітка», рум. *mătușă* «тс.» є зменш. формою від іменника **mīta*, що походить від лат. *amita* «тс.», яке зіставляється з дісл. *amma* «баба», двн. *amma* «мати», гр. *ἄμμα* «тс.».— *Vrabie Romanoslavica* 14, 161; *СДЕЛМ* 273; *Puşcariu* 91; *Walde—Hofm.* I 39.

ма́тушка (заст.) «дружина священника, попадя; ігуменя»; — бр. *mātuška*, ч. [*matuška*] «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *ма́тушка* є похідним від *ма́ть* «мати», що відповідає укр. *ма́ти*¹ (див.).

ма́тч «спортивне змагання»; — р. бр. *матч*, п. *mecz*, *match*, ч. *маџ*, *match*, слц. *match*, болг. *мач*, м. *меч*, схв. *мџч*, слн. *match*, *мџџ*; — запозичення з англійської мови; англ. *match* «змагання; суперник; пара» походить від дангл. *mæssa* (<*ge-mæssa*) «товариш; один з пари», пов'язаного з *масіап* «робити» (англ. *маке* «тс.»), спорідненим з дфриз. *макіа* «будувати, робити», гол. *макен* «робити», нвн. *масчен* «тс.».— *СІС*² 522; *Sl. wug. obsyuh* 462; *Holub—Lyer* 297; *БЕР III* 696; *Klein* 925, 946.— Див. ще *ма́хер*.

[ма́ть-му́ща] «дуже багато» *ВеЗн*; — результат видозміни деетимологізованого виразу *тьма-тьму́ща* «тс.», паралельного р. *тьма-тьму́щяя* «тс.» і перекладеного як «мати іму́ща». — Див. ще *тьма*².

ма́узер «вид пістолета»; — р. болг. м. *ма́узер*, бр. *ма́узер*, п. *mauser*, ч. слц. *mauserovka*, схв. *ма́узер*, слн. *ма́узер* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Mausergewehr* «тс.» є результатом скорочення назви *Mausergewehr* «зброя системи Маузера», утвореної від прізвища винахідників зброї німецьких конструкторів братів Маузерів (*W. Mauser*, *P. Mauser*). — *СІС*² 522; *СИС* 298; Булаховський Нариси 99; *Sl. wug. obsyuh* 461; *Holub—Lyer* 306.

ма́фія «гангстерська організація», *мафі́озо* «член мафії»; — р. болг. *ма́фия*, бр. *ма́фия*, п. слц. *mafia*, ч. *maf(i)ie*, вл. *mafija*, м. *мафи́я*, схв. *ма́фи́я*, слн. *mafija*; — запозичення з італійської мови; іт. *mafia* «таємна організація» походить від сіцилійського [*mafia*] «таємна

терористична організація; сміливість, впевненість у собі, яке, можливо, зводиться до ар. *maḥia* «зухвалість, нахабство, зарозумілість». — *СІС*² 522; *Корали́нські* 592; *Holub—Lyer* 297; *БЕР III* 689; *Mestica* 891.

[маха́н] «баранина; м'ясо»; — р. [*махан*] «м'ясо (баранина, конина); баран; молоде, жирне м'ясо; варене м'ясо; суп з кониною; не зовсім свіже м'ясо»; — через посередництво російської мови запозичено з калмицької; калм. *махн* (вимовляється [*махэн*]) «м'ясо» споріднене з монг. *мах(ан)*, *тиqан* «тс.».— *Фасмер II* 584; *Шипова* 231; *Ramstedt KWb* 254.

махао́н (ент.) «великий метелик з яскравим забарвленням, *Papilio palaon* L.»; — р. бр. *махао́н* «тс.»; — пов'язується з іменем грецького вченого (лікаря) *Μαχάων*. — *ССРЛЯ* 6, 719.

маха́ти «робити помаху чимось у повітрі; іти, їхати, бігти», *ма́хнути* «зробити помах; побігти; [украсти МСБГ]», [*ма́хорнути*] «сильно ма́хнути; помчатися», [*ма́ши́ти*] «ма́хати» Ж, *ма́х* (виг.), *ма́х* «помах», [*ма́ха*] «колода у валу вітряка», [*ма́хайлик*] «чарка» Пі, *ма́хальник* «той, хто подає сигнали ма́ханням», [*ма́ховик*] «маятник», [*ма́хота*] «коливання», *ма́хальний*, *ма́ховий*, *ма́хом* «дуже швидко, вмить», [*вма́х*] «вмить» Ж, *ві́мах*, *ві́махати* «вирости великим», *ві́дма́хнутися*, *зма́х*, [*зма́ху*] «відразу» Ж, *за́мах*, *зама́шка*, [*зама́шняка*] «сильний чоловік» Я, [*зама́хний*] «замашний» Ж, [*зама́ховий*] «маховий», *зама́шистий*, *зама́шний*, *о́мах* «спалах, язик вогню», *наві́дма́шки*, *наві́дма́х*, *наві́дма́ш*, *нао́дма́ш*, [*обма́х*] «обхват», [*обма́хало*] «копало від мух», *пера́махнути* «перестрибнути, перебігти», *підма́хнути* «підписати», *по́мах*, *прома́хнутися*, *про́мах*, *про́ма́шка*, *ро́змах*, *ро́зма́шистий*, *ро́зма́шний*, [*умáх*] «вмити»; — р. *маха́ть*, бр. *маха́ць*, др. *махати*, п. вл. *мача́с*, ч. *ма́чати*, слц. *ма́чат'*, нл. *мача́с*, полаб. *smáchně*, болг. *ма́хам*, схв. *ма́хати*, слн. *ма́һати*, цсл. *ма́хати*; — псл. *махати* (махајо, маџо) «ма́хати»; розглядається як поширення суфіксом -х- (<-s-) кореня ма-, наявного в *мајати* «маяти», *маніти* «манити»; припускається,

що х виникло з s за аналогією до випадків з x < s після i, u; — зіставлялося з лит. *mosuoti* «махати», *mostaguti* «розмахувати руками», *mostereti* «махнути». — Фасмер II 584; Преобр. I 516—517; Горяев 204; Brückner 316; Machek ESJC 348; Holub—Lyer 298; Holub—Kop. 214; Schuster—Sewe 878; БЕР III 691—693; Младенов 291; Skok II 355; Bezlaj ESSJ II 161; Bern. II 4—5; Mikl. EW 180; Būga RR I 287, 599; Trautmann 166; Ива нов ВСЯ II 23; Рокотпу 693; Мельничук Этимология 1984, 140. — Див. ще **манити**, **ма́яти**.

[ма́хер] «шахрай; маклер» МСБГ, [ма́хир, ма́хир, махіра́нт] «тс.», [махира́ція] «обман, шахрайство», [махирува́ти] «обдурювати» тж; — р. [ма́хар] «шахрай», [ма́хыр] «тс.», [ма́хорить] «шахраювати», [махи́рить] «тс.», бр. [ма́хер] «шахрай», п. *macher* «тс.; спекулянт», ч. *machr* «ділок», слц. *macher* «знавець, професіонал», схв. *māxer* (*māxer*) «шахрай; майстер»; — запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво ідиш (Винер ЖСт 1895 I 64); н. *Macher* «той, хто виробляє; комбінатор, ділок» пов'язане з *machen* «робити» (двн. *maħn* «робити, будувати»), спорідненим з днн. *maĉn* «тс.», дангл. *mašian* «робити», далі з гр. *μάσσω* «мну, мішу», псл. *mazati*, укр. *мазати*. — Фасмер II 585; St. wug. *obscuch* 441; Holub—Lyer 298. — Див. ще **мазати**. — Пор. **махи́рити**, **матч**.

махі́на «важкий громіздкий предмет; велика споруда; [велика людина; великий шмат поля O]», [махи́ня] «громадина», [махи́нний] «величезний» Ж; — р. *maħina*, бр. *maħina*, др. *maħina*, п. *maħina* «машина», схв. (заст.) *maħina* «машина»; — очевидно, через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *maħina* «машина, пристрій, засіб» походить від гр. (дор.) *μηχανή* (атт. *μηχανή*) «знаряддя, пристрій». — Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Фасмер II 584; Преобр. I 517; Brückner 317; Kopaliński 591; Mikl. EW 180. — Див. ще **механі́ка**. — Пор. **маши́на**.

махі́зм «суб'єктивно-ідеалістична течія у філософії початку ХХ ст.», **ма-**

хі́зм; — р. *maħizm*, бр. *maħizm*, п. *maħizm*, ч. *maħismus*, слц. *maħismus*, болг. *maħizmъ*, схв. *maħizam*, слн. *ma(c)ħizem*; — похідне утворення від прізвища засновника напряду австрійського фізика Е. Маха (E. Mach, 1838—1916). — SIC² 523; РЧДБЕ 516.

махи́нація «шахрайство»; — р. *maħinaħija*, бр. *maħinaħija*, п. *maħinaħija*, ч. *maħinace*, слц. *maħinacia*, вл. *maħinacija*, м. схв. *maħinaħija*, слн. *maħinaħija*; — запозичення з середньолатинської мови; слат. *maħinatio* «машина, пристрій; засіб; хитрість» пов'язане з *maħina* «машина, пристрій». — ТСБМ III 126; Kopaliński 591; Holub—Lyer 298; Klein 919. — Див. ще **махи́на**.

[махи́тка] «невеличкий горщик»; — р. [махи́тка] «невелика глиняна посудина; щось мале», бр. [махи́тка] «невеличкий горщик; макітра»; — нерегулярне афективне утворення, пов'язане з прикметником *малий*, р. *maħonьkij*, бр. [махи́нський]. — Фасмер II 585; Трубачев Рем. термиол. 260; Sławski JP 36, 72. — Див. ще **малий**.

махлюва́ти «шахраювати», [махи́рити] «тс.», [махи́чити] «дурити, забирати нечесним способом» Па, *махи́р* «шахрай», *махи́рство*, [махи́ваний] «придбаний обманом; обдурений» МСБГ, [омахи́рува́ти] «обшахраювати»; — р. [махи́ва́ть] «шахраювати», [махи́ва́ть] «тс.», [махи́ва́ть] «бути посередником у дрібній торгівлі і шахраювати при цьому», [махи́ла́чить] «гендлювати, шахраювати», [махи́ла́чить] «тс.», [махи́лер] «шахрай, брехун», [махи́лка] «обман», бр. *maħlavacъ* «шахраювати», п. *maħlowac* «тс.», *maħlarz* «шахрай», ч. *maħlovac* «шахраювати», *maħle* «махи́нація», слц. *maħl'ovat'* «шахраювати», [maħle] «махи́нація»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. *maħeln* «маклерствувати, бути посередником» походить від гол. *maħelen*, нн. *mākeln* «тс.», споріднених з нвн. *maħeln* «робити»; менш обгрунтоване виведення російських форм (Фасмер III 19) з н. (арго) *maħeln* «мітити карти» (звідки нвн. *maħeln* «шахраювати»), що походить від гебр. *maħal* «підрізати; розводити вино». — Шелудько 39; Фас-

мер II 585; Brückner 317; Sl. wug. obsuch 441; Altbauer JP 30/3, 125—127; Holub—Lyer 298; Holub—Kor. 214; Kluge—Mitzka 455.— Див. ще маклер, махер.

маховік (техн.) «макове колесо»; — болг. *маховік*, бр. *маховік* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *маховік* пов'язане з *мах*, *махать*, що відповідає укр. *махати*.— КЭСРЯ 259.— Див. ще махати.

[махоїди] «паща» Ж; — неясне складне утворення, другий компонент якого *-їд-* пов'язаний з дієсловом *їсти* (див.).

[махолáпник] «мухоловка» О; — результат видозміни слова **мухолáпник* «тс.», [*мухолáп*] «мухоловка, клейка стрічка» О, зближеного, очевидно, з дієсловом *махати*.— Див. ще лапа, муха.

[махомéтник] «шибеник» Ж; — р. [*махомéт*] (лайл.) «розбійник», [*мухамéт*] «шахрай»; — афективне утворення, пов'язане з *магомéтанін* «мусульманин»; пор. р. *магомéт* (лайл.); вторинно зближене з дієсловами *махати* і *метати*.— Фасмер II 556.— Див. ще магомéтанін.

махорити «дурити обманювати»; — р. [*махрjтничать*] «бути коробейником», [*махрjтник*] «дрібний торговець, коробейник»; — афективне утворення, пов'язане з [*махер*] «шахрай; маклер», [*махирувáти*] «обдурювати», зближене за звуковою подібністю з *махорка*.— Див. ще махер.

махорка (бот.) «вид тютюну, *Nicotiana rustica* L.», *махра*, [*маркóтка*] «тютюн низького сорту» Ж, [*мархóтка*] «тс.» Ж, *махорочний*, *махорчаний*; — бр. болг. *махорка*, п. ч. слц. вл. *пашогка*, схв. *махорка* «дешевий тютюн»; — запозичення з російської мови; р. *махорка* виводиться від прикметника **амерфóртский*, утвореного від назви міста *Амерсфорт* (*Amersfoort*) у Нідерландах і зближеного за народною етимологією з *махор* (*мохор*) «китиця; окрема нитка бахроми»; пояснювалося також (Державин Сб. Шишмареву 168) як засвоєне через посередництво іспанської мови (ісп. *тајогка* (*tazoга*) «колос маїсу; качан кукурудзи») запозичення з індіанської мови о. Гаїті; невірно

пов'язувалося (Преобр. I 562) з *мох*, *мохнáтий*.— Фасмер—Трубачев II 585; Даль II 807; Sl. wug. obsuch 441; Holub—Lyer 298; БЕР III 694.

[махогéрниця] «саморобна махорка» Дз, Мо; — результат контамінації слів *махорка* і *тёрти* (див.).

махрóвий «який має велику кількість пелюсток; волохатий (про тканину)»; — бр. *махрóвы* «тс.», схв. [*махор*] «тонкий, м'який волос; пушок на тілі людини чи тварини»; — запозичення з російської мови; р. *махрóвий*, *махрóвийй*, *махрj* «торочки, китиці», *махрj* «тс.» пов'язується з *мох*, *мохнáтий*.— Фасмер II 666; Преобр. I 562; Ильинский ИОРЯС 20/3, 91; Zubatý St. a čl. I 2, 324—325; Matzenauer LF 10, 353.— Див. ще мох.

[махтáль] «моток, пачка» Ж; моток ниток МСБГ, [*махтáлик*] «моток ниток» МСБГ, [*махтjлька*, *мафтjлька*] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з *мотáти* (пор. [*матjлька*] «лялька», [*матjлькати*] «замотувати»).

мацá «пасхальний прісний хліб у євреїв» СУМ, Ж, [*мацjя*] «тс.»; — р. бр. болг. *мацá*, п. таса, ч. слц. *тасес*, схв. *мацес* «тс.»; — запозичення з мови ідиш; ід. *maze* «тс.» походить від гебр. *ташá* «несолоний коржик».— Фасмер I 585; Преобр. I 517; Винер ЖСт. 1895/1, 64; Brückner 316; Kopaliński 590; Machek ESJČ 346; Holub—Lyer 297; Kluge—Mitzka 466.

[мацагáн] (знев.) «велика голова» Ва; — афективне утворення, пов'язане з [*мацагjря*] «погана стрижка голови», можливо, також з [*галагáн*] «великий мідний горщик».— Див. ще мацагjря.— Пор. галагáн¹.

[мацагиря] «погана стрижка голови» Ва; — складне слово з неясною першою частиною (можливо, пов'язаною з *мацапура*) і другою, тотожною з [*гjря*] (знев.) «голова; брита голова; коротко острижена людина» (пор. [*гjрявий*] «із стриженою, бритою головою»).— Див. ще гjра¹.— Пор. мацапура.

мацапура «неохайна або незграбна людина», [*мацjпура*] «тс.»; — неясне; можливо, результат контамінації слів *мацати* (пор. [*мацкати*] «бруднити»,

замáцати «забруднити дотиками пальців») і *нечепу́ра*.— Пор. ма́цати, че-пурний.

ма́цати «доторкатися; облапувати», [ма́цатися] «обмацувати; длубатися, повільно робити», [ма́цяти] «мацати», [ма́цкати] «тс.»; бруднити, невміло виконувати якусь роботу» МСБГ, [ма́цкува́ти] «шукати навпомацки», [ма́цкува́ти] «виводити глинобитну будівлю» Па, [ма́цкува́ти] «мацати» Ж, ма́ц (виг.), [ма́цканий] «забруднений» МСБГ, ма́цакі (*іти на м.* «іти ловити рибу руками під камінням») Ж, [ма́цані́на] «надто повільна робота» МСБГ, [ма́цо́к] «лов риби руками» Ж, [ма́цун] «той, що любить мацати», [ма́цко́в] «нерішуча людина, що йде навпомацки», [ма́цко́в] «порція суміші глини з соломою, що береться обома руками» Па, [на́мацьом] «помацки» ЛексПол, на́пома́цки, на́впома́цки, [о́мацьки, о́мацьком Ж], о́бма́цки, по́ма́цки; — р. [ма́цать] «торкатися, обмацувати», бр. ма́цаць, п. тасас «мацати», ч. тасати «тс.»; (розм.) працювати», слц. тасат' «мацати», вл. така́с «тс.»; іти навпомацки», па́така́с «знайти», нл. така́с «мацати; шукати», болг. ма́цам «мазати, бруднити», м. ма́ца, схв. ст. ма́цати «тс.» слн. [mācati] «мочити»; — очевидно, псл. такати «м'яти, давити, мацати, мазати», пізніше [*makjati] «тс.» до якого зводиться також ч. та́ска́ти «м'яти, вижимати»; — споріднене з лтс. maikt «давити; пригнічувати; нападати»; неогрунтованим є виведення ч. тасати (Machek ESJC 349) з *mat-sati, як і болг. ма́цам з іє. *mā- (*mā-) «мазати» (Младенов 291) або пояснення його як результату контамінації синонімічних дієслів ма́жа і ца́пам (Георгиев, Вьпр. на бълг. етим. 19) чи припущення про звуконаслідувальне походження слова в слов'янських мовах (Bern. II 1).— Brückner 316; Holub—Kop. 214; БЕР III 697—698; Mühl.—Endz. II 580.— Пор. ма́чкува́ти, ма́чий.

[маце́нький] «маленький», [маціне́нький, маціне́нький, маці́пкий, маці́цький, маціо́пенький, маціо́пкий ВеБ, маціо́пний уст., маціо́пкий Ж], маціо́псі́нький «тс.», [маціо́пний Ж], маціо́псі́нький «тс.», [маціо́пний Ж] «малесенький, дрібнесенький» МСБГ, [маціо́пний, ма-

ціо́пний, маціо́пний, маціо́пський, маціо́пський, маціо́пський, маціо́пський] «тс.» МСБГ, [маце́ня] «маленьке горня», [маці́ча] «тс.», [маць] (зб.) «усе маленьке», [маціо́па] «маленька людина, карлик» Ж; — р. [маціо́пний] «маленький», [маціо́пний], п. [maciuci, maciuciŋki, maciuleŋki, maciupasieŋki, maciurci, maciurpeniczki, maciurpeŋki, maciurki, maciurpeŋki, maciurpulki, maciuški, maciutki] «тс.», болг. ма́цко «мало», схв. [ма́цукан] «маленький»; — афективні утворення, паралельні до ма́сінський, ма́сюне́нький, ма́сюпний і т. д., пов'язані з ма́лий, частково, можливо, зумовлені впливом польської мови.— Фасмер—Трубачев II 585; Sławski JP 36, 75.— Див. ще ма́лий.

[ма́церидушка] (бот.) «чебрець звичайний, Thymus serpyllum L.» ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. macierduszka, [macierzduszka] «тс.» відповідає укр. [ма́теридушка] «тс.» (див.).

[маці́ці] (= *маці́ця) «обруч, кільце на кінці колоди, на якій клепають косу (оберігає колоду від розколювання під час клепання)» О; — запозичення з польської мови; п. macisa «гайка» утворене як напівкалька нім. Schraubenmutter «тс.» від тас «мати», що відповідає укр. ма́ти.— Див. ще ма́ти¹.

[маці́ця¹] (анат.) «матка, uterus» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. macisa «тс.» пов'язане з тас «мати», що відповідає укр. ма́ти¹ (див.).

[маці́ця²] «морока» Мо; — неясне. ма́цка́ль — див. моска́ль.

[ма́цкаце́ла] «прикраса; узор, виший бісером і лелітками» МСБГ, [ма́цкаце́ла] «тс.» МСБГ; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. маскоце́лэ «амулетик», рум. mascotéla «тс.» є зменш. від маско́та (mascotă) «амулет», яке походить від фр. mascotte «тс.», що зводиться до пров. mascoto «чаклування, чари; браслет, брелок», похідного від masco «чарівниця, відьма».— СДЕЛМ 250; DLRM 481; Dauzat 462; Gamillscheg 605.

[мацо́ка] «недорікуватий»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення; можливо, пов'язане з [моско́та] «нечітка ви-

ма́цур, маць-маць — див. ма́чка¹.

[мацо́ра] «товста палка»; — неясне; можливо, пов'язане з [маці́га] «герлига» (Scheludko 138) або з [ма́джер] «товкач».

[ма́ця¹] (заст.) «міра рідини; міра сипких тіл» О, [ма́цька] «діжка для сиру; посудина для овечого сиру» О; — п. таса (заст.) «міра зерна», вл. таса «горщик»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. *Métze* (заст.) «міра (на зерно)» походить від свн. *matze* «те.», утвореного від дієслова *messen* «міряти», спорідненого з гот. *mittan*, лат. *meditor*, гр. μέδομαι «те.». — Винник 91; Дзєндзелівський НЗ УжДУ 14, 98; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Scheludko 39; Richhardt 75; Фасмер II 585; Brückner 316; Bern. II 1; Kluge—Mitzka 475. — Пор. міра.

[ма́ця²] «недоторка»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з [маце́нький] «маленький», [маць] «усе маленьке».

маць — див. маце́нький.

[мацьку́ра] «нечепура» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. [масукига] «хлопець, що втручається в жіночі роботи» складається з осн. дієслова *масас* «мацати» та іменника *кига* «курка»; первісне значення «той, хто мацає курей»; пор. ч. [куїтасек] «тс.». — Див. ще кур¹, ма́цати.

[ма́цбо́к] «шлунок тварини МСБГ; свинячий шлунок Ж, ВеБ», [мацько] «шлунок» О; — запозичення з польської мови; п. [масієк] «шлунок» пов'язується з особовим ім'ям *Масієк*, *Масієй*, що відповідає укр. *Матвій*. — Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Brückner 317.

мацьо́па, мацьо́пкий — див. маце́нький.

[мацьо́рник] «злодій, хуліган, бешкетник» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. [масіо́пнік] «чоловік, що утримує дім розпусти» етимологічно неясне.

[мач] «залізні вила з тупими зубцями (для буряків, картоплі); дерев'яні вила для гною» Л; — бр. [мач] «вила», [маць] (мн.) «тс.»; — неясне.

[ма́чанка¹] «вид коржа, що подається до м'ясних страв» МСБГ; — неясне; може бути пов'язане з дієсловом *мачати*

(як «корж, який мачають у м'ясну страву») або з іменником *мак* (як первісне «корж з маком»).

[ма́чанка²] «невелика зимова хустка» ЛЖит; — неясне.

мача́ти, ма́чанка, ма́чка — див. мо́кнути.

[ма́чка¹] «кішка», [ма́шка] «тс.» ДзАтл I, [мача́тко] «молода кішечка; сережка, котик (на дереві)», [мача] «кошеня» О, [ма́цур] «кіт», [маць-маць] (вигук, яким підкликають котів) Мо; — п. [масієк] «кіт», ч. тасек «тс.», та́ска «кішка», та́се «кошеня», слц. та́ска «кішка», та́сік «кіт», болг. [ма́чка] «кішка», [ма́че] «кошеня», [ма́чок] «кіт», ма́ца «киця», маць-маць «киць-киць», м. маца «киця», маць-маць «киць-киць», схв. ма́чка «кішка», ма́че «кошеня», ма́чак «кіт», ма́чор «великий старий кіт», [ма́чур] «тс.», слн. та́ска «кішка», та́сєк «кіт»; — псл. таса «кішка», зменш. та́ська, етимологічно не зовсім ясне; розглядається як утворення звуконаслідувального походження (Младенов 272; Skok II 344); пов'язується також з приманувальним вигуком псл. тас-тас (*Machek* ESJC 347; Holub—Lyer 297; Holub—Kop. 174) або з ім'ям *Марія* (пор. нім. *Miez*, *Mieze* «зменш. від *Marie*; кішка» — Bern. II 1; Mikl. EW 179); непереконливі пояснення як похідного від *ма́ти* (*Lessiak ZfDA* 53, 128) і як запозичення з угорської мови (*Décsy* 46—47); уг. *tascska* «кішка» походить із слов'янських мов; в українську мову, можливо, запозичено з західно- або південно-слов'янських мов. — БЕР III 696—697; Трубачев Назв. дом. жив. 98—99.

[ма́чка²] «солома, яка не порізалась у січкарні» МСБГ; — очевидно, споріднене з ч. та́скати «м'яти, давити», разом з яким може бути зведене до псл. *pakati* «тс.; мацати». — Див. ще ма́цати.

[ма́чка³] «гар з чубука», [мо́чка, мо́чка] «тс.»; — ч. слц. то́ска «рідина з тютюну в люльці»; — очевидно, пов'язане з *мочити* (пор. синонімічне [ба́га] «тс.; тютюн для жування, сік з тютюну»). — Див. ще мочі́ти.

[мачко́вий] «фіолетовий» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. *maszkowy* «тс.» утворено від іменника *та-*

czek «мачок», зменш. від так «мак», що відповідає укр. *мак* (маковим цвітом польські селянки фарбували нитки).— SW II 841.— Див. ще *мак*.

[мачкувати¹] «іти дрібним кроком» (про гуцульського коня); — неясне; можливо, пов'язане з *мачок*, *мак* як символом дрібного.

мачкувати²— див. *мак*.

[мачкуватися] «видиратися (вгору)» Г (за змістом цитати, швидше «моцуватися, силкуватися»); — очевидно, давніше **мочкуватися*, пов'язане з *моч* «міць, сила», *могтій* (див.).

[мачуга] «дрюк, булава Ж; герлига; опудало; (знев.) висока жіноча зачіска МСБГ», [мацюка] «булава» Лекс-Пол;— р. [мачуга] «голова», п. *maczuga* «дрюк; булава; неотеса», болг. [мачуга] «палка; довбня», схв. *mačuga* «палка, жердина», *močuga* «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *măcuță* «дрюк, ломака», рум. *măciuca*, [mociuca], аром. *măciuca* «тс.» походить від лат. **matteuca* «тс.» (пор. *mateola* «вид молота», що зіставляється з дінд. *matyám* «борона; дрюк», двн. *medela* «плуг», псл. *motyka*, укр. *моті́ка*).— Scheludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 159; Sł. wyg. obcych 441; БЕР III 698—699; СДЕЛМ 273; DLRM 484; Bern. II 2; Mikl. EW 179; Walde—Hofm. II 49.— Див. ще *моті́ка*.— Пор. *мацюра́*.

мачу́ла¹ «волокно, добуте з кори молоді липи вимочуванням; груба тканина, виготовлена з такого волокна; [неотеса; неохайно запнута хустка; розкуйовжене волосся МСБГ]», *мачу́лка* «мочалка», [мачу́лище] «яма в болоті; яма з водою, у якій мочать коноплі» Ч, [машту́ла] «неотеса», *мачу́листий* «схожий на мачулу», [мачулува́тий] «неповороткий, незграбний, нерозумний» Ва, *мачу́льний*, *мачу́лити* «роздирати на мачулу; возитися, мусолити (Умань)», [замачу́лити] «незграбно замотати (голову) товстою хусткою» Ме, [намачу́лити] «намотати (товсту хустку на голову)» Ме, *розмачу́лити* «перетворити на волокно, клоччя»; — р. [мочу́ла] «волокно з кори липи», бр. [мачу́ла] «тс.; місце, де мо-

чать волокно; низина, западина»; — результат деетимологізації і зближення з [мачу́ла] «палка» первісного **мочу́ло* (чи **моча́ло*, *мочі́ло*), пов'язаного з *мочіти*, *мо́кнути* (див.).

[мачу́ла²] «дрюк, булава»; — пов'язане з [мачу́га] «тс.», а також з молд. *măcuție* «набалдашник», яке виводиться з *măcuță* «дрюк, ломака».— Мельничук Молд. зл. 168; Scheludko 138; СДЕЛМ 273—274.— Див. ще *мачу́га*.

[мачу́лець] «балка, що підтримує дошки риштування» Ж; — запозичення з польської мови; п. *maczulec*, *maculec* «тс.» виводиться від нім. *Netzholz* «риштування», утвореного з іменників *Netz* «сітка», спорідненого з дісл. *net*, гот. *neti* «тс.», лат. *passa* «верша», *pōdus* «вузол», дірл. *nasćim* «в'язу», і *Holz* «дерево».— SW II 841; Kluge—Mitzka 508.— Див. ще *гаму́лець*.

мачуха «нерідна мати», [мачеха, мачиха ВеБ, мачоха] «тс.», [мачухівна] «дочка мачухи», [мачушівко] «син мачухи»; — р. *мачеха*, [мачу́ха, мачиха], бр. *мачыха*, *мачаха*, др. *мачеха*, *мачеца*, п. *macocha*, ст. *macęcha*, ч. *macęcha*, [macocha], слц. вл. нл. *macocha*, болг. *мащеха*, м. *маштеа*, схв. *mășexa*, слн. *măšeha*, цсл. *мащеха*; — пізніе псл. **matjexa*, **matjoxa*, **matjuxa*, похідне від *mati* «мати», утворене, очевидно, різними суфіксами лайливості і згрубілості (-juxa, -jexa, -jаха, -joxa); припускається також вихідна форма іе. **māt-gjēsī* (Bern. II 27; Walde—Hofm. II 122) і вторинність суфіксів -jexa, -joxa (Соболевский РФВ 66, 335); висловлювалася думка, що псл. **matjexa* утворено від дієслова **matiti* «бути матір'ю» (Grückner 317).— Фасмер II 586; Преобр. I 517; Machek ESJĀ 346; Holub—Lyer 297; Holub—Kop. 218; Schuster-Sewc 875—876; БЕР III 701; Младенов 292; Skok II 346—347; Bezlaž ESSJ II 159; Трубачев Терм. родства 33—34; Mikl. EW 184.— Див. ще *мати́*¹.

мачушник (бот.) «підбіл, *Tussilago farfara* L.», [мачишник, матошник] «тс.» Мак; — р. *мачешник*, [мачишник], бр. [маташнік] «тс.»; — похідне утворення від *мачуха* (можливо, результат скорочення давнішої складної назви, пор. р.

мать-и-мáчеха, *мáчеха* «підбіл»); мотивація назви — у протиставленні верхньої блискучої, холодної поверхні листків рослини («мачуха») нижній частині листків, укритій ворсинками, теплій («рідна мати»).— Шамота 64, 86—87; Булаховський Нариси 58.— Див. ще *мáчуха*.— Пор. *матічка*.

[ма́ша¹] «бант, стрічка» МСБГ, [ма́шка, ма́жа] «тс.» МСБГ; — ч. *mašle*, слц. [mašl'a, mašja] «тс.», схв. *машина* (ма́шина) «галстук; бант»; — запозичення з німецької мови; н. *Másche* «вузол, бант» споріднене з лит. *māzgas* «вузол».— Kluge—Mitzka 463.

[ма́ша²] «свиня» Дейн; — р. [ма́шка] (вигук, яким підкликають свиней, овець), [ма́ша-ма́ша] (вигук, яким підкликають овець), [маш-маш] (вигук, яким підкликають свиней, овець, коней), ч. [mašik] «свиня», слц. *mašo*, *maško* «тс.»; — очевидно, пов'язане з не зафіксованим *маш*, яким підкликають тварину; можливий вплив власного імені *Ма́ша*.

маши́на, [ма́рши́на] «машина» Ж, ВеБ, [маши́ністий] «машиніст», *маши́ніза́ція*, *маши́ніст*, *маши́ністка* «друкарка» (з р.), *маши́нка*, [маши́нник] «машиніст», [маши́нька] «січкаря» МСБГ, [маши́нований] «перегнаний через сепаратор» (про молоко) МСБГ, [маши́новий] «тс.» МСБГ, *маши́нізува́ти*, [маши́нува́ти] «молотити машиною» Мо, Корз, [підмаши́нок] «вітряк поліпшеної системи» Нед; — р. болг. схв. *машина*, бр. *машина*, п. *maszyna*, ч. слц. вл. нл. *mašina*, м. *машина*; — запозичення з французької мови; фр. *machine* (звідки й нім. *Maschine*, англ. *machine*) походить від лат. *māchina* «пристрій; засіб; машина», яке зводиться до гр. (дор.) *μηχανή* (атт. *μηχανή*) «знаряддя, пристрій», що зіставляється з двн. *maagan* «сила, міць», гот. *mahts* «тс.», псл. **mogti*, укр. *могти*.— СІС³ 523; Акуленко 141; Фасмер II 586; Преобр. I 517; Горяев 204; Будагов История слов 100—101; Kopaliński 591; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 218; Schuster-Sewc 892; БЕР III 699; Kluge—Mitzka 464; Klein 952; Dauzat 448; Frisk II 234—235.— Пор. *машина*, *механіка*.

маши́нальний «несвідомий»; — р. *маши́нальний*, бр. *маши́нальны*, п. *maszynałny*, вл. *mašinelný*, болг. *машинален*, схв. *машиналан*; — запозичення з французької мови; фр. *machinal* «машинальний» походить від лат. *māchinālis* «механічний», *māchina* «машина».— РЧДБЕ 434; Dauzat 448.— Див. ще *машина*.

маши́нерія «машини, механізми»; — п. *maszyneria*, ч. *mašinerie*, слц. *mašineria*, вл. *mašinerija*, болг. *машинарія*, м. *машинерија*, схв. *машинерија*; — через посередництво польської і, можливо, німецької мови запозичено з французької; фр. *machinerie* «тс.» є похідним від *machine* «машина».— St. wyg. obcych 458; РЧДБЕ 516; Dauzat 448.— Див. ще *машина*.

[ма́шинька] (іхт.) «щука невеликих розмірів, *Esox lucius* L.» Дейн; — неясне; можливо, пов'язане з *малий*.

[маши́р] (вигук, яким відганяють собак) МСБГ; — р. [маши́р] «марш, геть», бр. [маши́р] «тс.», ч. *maširovat* «марширувати», слц. *maširovat* «тс.», схв. заст. *машир* «марш, похід», *маширати* «марширувати», *маширати* «тс.»; — пов'язане з *марширува́ти* «іти маршем»; в розмовну мову потрапило, очевидно, з мови солдат.— Див. ще *марш*.

*машкара́*¹ «маска; негарне, спотворене обличчя; потвора», [ма́скара́] «маска; привид» Пі, [ма́шкєра] «жаб'яча шкірка зачарованої царівни»; — р. [ма́шкєра] «ряджені, що ходять під Новий рік з піснями і танцями», [ма́скара́] «маска», п. *maszka* «страховисько, потвора; маска; людина в масці», ч. слц. *maška* «маска; людина в масці; ряджений; без смаку одягнена людина», болг. [ма́скара́] «бешкетник; розпусник; жарт», м. *маскара* «тс.», схв. *машкара* «маска; людина в масці, ряджений»; — через посередництво польської мови запозичено з італійської і, можливо, іспанської мов; іт. *maschera* «маска, ряджений», ст. *mascara*, ісп. *máscara* «тс.» походять від ар. *māškara* «жарт; карнавальна маска».— Фасмер II 586; Brückner 324; Kopaliński 612—613; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 218; Bern.

II 23; Lokotsch 114; Klein 943.— Див. ще *маска*.— Пор. *маскарáд*.

*машкарá*², *машкарíти*, *машкарíний* — див. *маскарíти*.

машкатéлька — див. *мушкатéлька*.

[*машкáтий*] «великий, крупний; пишний; повнолиций» МСБГ, [*машкáтний*] «те.»; — неясне; можливо, пов'язане з *маска*, *машкарá*.

машкацéла — див. *мацкацéла*.

[*машляк*] «суміш водяних розчинів фарб із свинцем і піском (для фарбування посуду)»; — результат видозміни слова *миш'як* (миш'як здавна використовувався для виготовлення фарб).— БСЭ 17, 162.— Див. ще *миш'як*.

машталі́р (заст.) «візник», [*машталі́рка*] «дружина візника» Бі, [*машталі́ренко*] «син візника» Бі, [*машталі́рівна*] «дочка візника» Бі, [*машта́льня*] «стайня» ЕЗб, [*машта́рня*] «тс.» О, [*машталі́рвати*] «бути візником» Бі; — п. *masztaleg* «конюх», *masztarnia* «стайня», ч. заст. *maštaliř*, *maštaliř* (<*mařtalér*) «конюх», ст. *mařtale* «стайня, конюшня», *mařtal(e)*, слц. *mařtal'* «те.»; — через посередництво польської і чеської мов запозичено з німецької; свн. *ma(h)rstal* «стайня» складається з основ іменників *mařah* «кінь», до якого зводиться й укр. *ма́ршал*, і *stall* «стайня», спорідненого з дангл. *steall* «становище; стайня», англ. *stall* «стоянка, місце перебування; стайня», дат. *stald* «стайня», гр. *στέλλω* «шикую; готую», прус. *stallīt* «стояти». — Шелудько 39; Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Brückner 324; Sł. wyg. obcych 458; Machek ESJČ 354; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 217; Kluge—Mitzka 737.— Див. ще *ма́ршал*.

[*маштига́нитися*] «товктися, вертітися» МСБГ; — неясне.

машту́ла — див. *мачу́ла*¹.

[*маю́ла*] «маруда; недоумок» Ж; — р. *ма́яться* «марудитися; томитися, знемагати», болг. *ма́я* «затримую», *ма́я се* «гаюся, зволікаю», схв. *ма́јати* «затримувати»; можливо, сюди ж належить укр. *ма́ятися* «тинятися»; — псл. *maјati* «затримувати», *maјati se* «гаються»; — зіставляється з гр. *μάλος* «боротьба», лат. *mālis* «тягар, напруження, труд», днвн. *maoen* «утруднювати», нвн. *Mühe*

«труд, труднощі». — Фасмер II 587; БЕР III 702; Берн. II 7; Stang 35; Frisk II 282.

[*маю́рничка*] «доярка» О; — запозичення з польської або словацької мови; — п. [тајег] «місце, де ночують і дояться корови», слц. заст. *taјernička* «робітниця на фермі», *taјerník* «робітник на фермі», тајег «ферма», як і схв. *ма́јур* «садиба, маєток, ферма», походять від нвн. *Meier*, *Meierei* «ферма, молочне господарство», що через свн. *mei(g)er*, днвн. *meioг* «наглядач; орендар» зводиться до лат. *māior* «більший». — Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Machek ESJČ 348; Kluge—Mitzka 470.— Див. ще *майо́р*.

[*ма́вка*¹] (бот., у назві [*м. сі́ня*] «молінія блакитна, *Molinia coerulea* (L.) Moench.»); — неясне.

*ма́вка*² — див. *ма́вка*.

ма́яти «коливатися, розвіватися, махати, повівати (про вітер); виднітися вдалині; [мигтіти; рябіти (в очах) О; швидко їхати О], *ма́ятися* «майоріти; коливатися; тинятися; [битися (про серце)], *ма́ячіти* «виднітися вдалині; мерехтіти», [*ма́йнáчити*] «тс.» Ж, [*ма́йнуа́ти*] «мчати», *ма́йнúти*, *ма́єво* «коливання від вітру; мерехтіння», *ма́йво* «тс.», [*ма́йва*] «прапор», *ма́як* «башта з джерелом світла; (заст.) сторожова вежа; [дерево, залишене при вирубуванні лісу; горб на відкритому місці Ч]], [*ма́йка*] «сторожова вежа» Л, [*ма́йкі*] «нескошені стеблини» Ва, *ма́ятник*, [*ма́ятний*] «помітний, видний, цінний», [*ма́ячний*] «видний, помітний», [*розма́й*] «розвага» Пі, [*розма́йка*] «марнотратство» Пі; — р. [*ма́ять*] «гойдати» (колиску), [*ма́я́ться*] «тинятися», *ма́ячіть* «виднітися», бр. [*ма́яць*] «кидатися», *ма́ячыць* «виднітися на фоні», др. *ма́яти* «махати», *маати* «тс.», п. *maјaszуć* «невизначно виднітися», тајак «міраж, марево», ч. *maјati* «махати», ч. слц. тајáк «маяк», вл. *maјac* «махати», нл. *maјac* «тс.», болг. *ма́як* «маяк», слн. *maјáti* «трясти, гойдати, хитати», стсл. *maјати* «махати»; — псл. [*maјati*] «махати, рухати туди-сюди»; — споріднене з лит. *māti*, *māju* «махати», лтс. *māt*, *māju* «те.» і далі, можливо, з дінд. *māuā* «перевтілення, видіння, ілюзія»,

διγ-τᾱυίη «злий чарівник», гр. μίμος «фокусник; фокус; наслідування», μῦθος «прагнути; жваво рухатися»; іє. *mā-«махати». — Фасмер II 586, 587; Булаховський Вибр. пр. III 365; Преобр. I 518; Горяев 204; Brückner 318; Machek ESJČ 348, 355; Holub—Kop. 218; Schuster-Šewc 892—893; БЕР III 702; Bezlaј ESSJ II 161; Bern. II 7; Trautmann 166; Mühl.—Endz. II 586—587; Pokorny 219—220. — Пор. **маніти**, **махати**.

мая́чити «незв'язно, невиразно говорити уві сні або в гарячковому стані, марити», **мая́чення** «марення, галюцинації», **мая́чіння**, **мая́чн̄я** «тс.», [мая́ч] «привид», [мая́чник] «мрійник, фантазер» Ж, **мая́чливий** «гарячковий; [мрійливий]», **мая́чний** «гарячковий»; — р. [мая́читься] «ввижатися, здаватися», п. тајасзусь «марити, мати галюцинації; незв'язно говорити; обманювати»; — очевидно, результат видозміни значення **мая́чити** «виднітися вдалині». — Див. ще **ма́яти**.

мгй́чка, **мгун** — див. **мжй́ти**.

мгла — див. **мла**.

ме (вигук для відтворення крику кози або вівці), **ме-е**, **мекеке́** «тс.», **ме́кати** «кричати, як коза або вівця; говорити нерозбірливо, розтягуючи слова і вставляючи звуки *мм*, *ме*», **меке́кати** «кричати, як коза або вівця», [меке́кати, мекота́ти О, мекоти́ти] «тс.», [ме́кити] «мекання» Ж; — р. **ме**, **ме-ме́**, **ме́кати**, бр. **ме́каць**, п. **ме**, ч. **ме́**, **ме́е**, **мекати**, **ме́ет**, слц. **ме́**, **ме́-е́-е́**, **мекат'**, м. **ме**, **мека**, схв. **ме**, **ме́ка** «мекання», **ме́кати**, **меке́тати**, слн. **meketáti**; — псл. **ме**, **мекати**; звуконаслідувальне утворення, паралельне до лит. **mekénti** «мекати», гр. μηχάομαι «тс.» — Machek ESJČ 358; Holub—Kop. 219, 220. — Пор. **бе́**, **му**.

меа́ндр «крутий поворот у течії річки; геометричний орнамент», [меа́ндри] «звивина річки» Дейн, [ма́ндри] «тс.» Дейн, Ч, **меа́ндрічний**; — р. **меа́ндр**, п. слц. **meander**, ч. **meandr**, болг. **меа́ндър**, слн. **meánder**; — запозичення з західноєвропейських мов; н. Mäander «звивина річки», фр. méandre «тс.»; орнамент» через лат. **maeander** зводиться

до гр. Μαίανδρος, назви звивистої річки Мендерес у Малій Азії. — СІС² 523; Koralinski 615; Holub—Lyer 307; Holub—Kop. 219; БЕР III 704; РЧДБЕ 517; Klein 953; Dauzat 465.

ме́блі, **ме́бель** (заст.), **ме́бельник**, **ме́бель**, **ме́бля** (розм.), **меблюва́льник**, **меблюва́ння** «кімнатна обстановка», **мебля́р**, **мебльові́к**, **мебельни́й**, **мебле́вий**, **мебльова́ний**, **меблюва́ти**; — р. **ме́бель**, бр. **ме́бля**, п. **mebel**, ч. заст. **mebl**, слц. заст. **meble**, вл. **mebl**, болг. **ме́бел**, схв. **меблѣрати** «меблювати»; — можливо, через посередництво німецької мови (н. Möbel) запозичено з французької; фр. meuble «меблі, рухоме майно» походить від лат. mōbile «рухоме (майно)», чол. р. mōbilis «рухомий; жвавий». — Фасмер II 588; Преобр. I 518—519; Горяев 204; Brückner 327; Holub—Lyer 307; БЕР III 704; Младенов 292; Dauzat 474. — Див. ще **мобі́льний**.

[ме́ва] (орн.) «чайка, мартин, Lagus L.», [ме́ва хихо́тка] «мартин річковий, Lagus ridibundus» Ж; — бр. [ме́вы] «чайки», п. **mewa** «мартин»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Möwe «тс.» вважається давнім утворенням звуконаслідувального походження. — Śl. wуг. obcsuch 472; Kluge—Mitzka 490.

[ме́во] «марево»; — неясне.

мегафо́н «рупор для підсилення голосу»; — р. бр. болг. **мегафо́н**, п. ч. вл. **megafoṇ**, слц. слн. **megafoṇ**, схв. **мегафѣн**; — інтернаціональний термін (пор. н. Megaphón, фр. mégaphone, англ. megaphone), утворений з основ гр. μέγας «великий, сильний», спорідненого з лат. **magnus** «тс.», гот. **mikils** «великий; багато», дінд. **mah-** «великий», ав. **maz-** «тс.», і **φωνή** «звук». — СІС² 524; Koralinski 617—618; Śl. wуг. obcsuch 463; Holub—Lyer 308; БЕР III 705; Klein 957. — Див. ще **фонéтика**.

меге́ра «одна з трьох богинь помсти у давньогрецькій міфології; зла сварлива жінка»; — р. бр. болг. **меге́ра**, п. **megiera**, ч. **megéra**, слц. вл. **megera**, слн. **megêra** «тс.»; — через посередництво латинської мови (лат. **Megaera** — ім'я однієї з богинь помсти) запозичено з грецької; гр. Μέγαιρα «тс.» є евфеміе-

тичною назвою, пов'язаною з **μέγας* «велич», *μέγας* «великий». — СІС² 524; Kopaliński 618; Sł. wyg. obcych 464; Holub—Lyer 308; БЕР III 706; РЧДБЕ 518; Frisk II 189. — Див. ще **мегафѳн**.

[мегецувати] (згруб.) «роздумувати, міркувати» МСБГ; — неясне.

мѣгла, *мѣглювати* — див. **мѣгла**.

мегрѣли (одн. *мегрѣл*) «грузини, що живуть у західній Грузії», *мінгрѣли* «тс.»; — р. *мегрѣлы*, *мінгрѣлы*, бр. *мегрѣлы*, ч. *Mingelci*; — запозичення з грузинської мови; груз. *megrel* «те.» є похідним від основи **Egr(is)*-, що означала частину західної Грузії, в якій проживали мегрели. — Климов 132.

мед, [мід] «мед», [мѣдѣя] (дит.) «мед; усе солодке», [мѣдѳо] (дит.) «солодощі» Ме, [мѣдѣць] (зменш.), [мѣдѣзна] «медовий напій» Ж, [мѣдѣвка] «підсолоджене медом горілка (?)»; медвяна роса (солодка рідина, яку виділяють комахи); сорт солодких слив Ж; сорт солодких груш МСБГ, *мѣдѣвник* «медовий коржик», [мѣдѣвѳик], *мѣдѣянік* «тс.», [мѣдѣвнѣкар] «хто випікає медовики» Ж, [мѣдѣвнѣця] «посудина для меду; пилоч з квітів» Ж, [мѣдѣвѣ] (зменш.) «мед питний» ВеБ, [мѣдѣнкі] «сорт солодких яблук» Ж, [мѣдѣнѣця] «посудина для меду» Ж, [мѣдѣвѣця] «медвяна роса» Ж, [мѣдѣвѣчик] «пасічник», [мѣдѣўлька] «солодка груша» ВеБ, [мѣдѣўнка] «тс.»; ласкава жінка, [мѣдѣўка] «солодка груша» Ж, [мѣдѣянка] «берестяний кошик для меду», [мѣдѣарка] «посуд, у якому зберігають мед» МСБГ, [мѣдѣўнка] «ласкава жінка», *мѣдѣяний*, [мѣдѣвнѣий] «медовий» Ж, [мѣдѣннѣий] «тс.» Ж, [мѣднѣий] «медоносний», *мѣдѣвѣий*, *мѣдѣяний*, [мѣдѣянішнѣий] «медяний», [мѣдкіий] «солодкий, як мед» Ж, [мѣдѣти] «заправляти медом» ВеУг, [сѣўмедѣ] «сорт солодкого яблука» Нед; — р. бр. *мѣд*, др. *мѣдѳ*, п. *miód*, ч. слц. *med*, вл. *měd*, нл. *mјod*, болг. м. *мед*, схв. *мѣд*, слн. *méd*, стсл. *мѣдѳъ*; — псл. *медѳ* «мед», род. в. *medu* (давня основа на -u); — лит. *medūs*, лтс. *medus*, прус. *meddo* «тс.», двн. *metu* «медовий напій», дінд. *mádhū* «мед, медовий напій», *mádhuh*, *mádhuráh* «солодкий, приемний», ав. *тади-* «мед, вино», гр. *μέθυ* «хмільний напій»,

μέθυω «я п'яний», дірл. *mid* «медовий напій»; іе. **medhu-* «мед, хмільний напій». — Фасмер II 589; Преобр. I 521; Горяев 204; Brückner 338; Machek ESJC 357; Holub—Kop. 219; Schuster-Sewc 895—896; БЕР III 707—709; Skok II 396—397; Bezlaž ESSJ II 174; Критенко Вступ 510, 552; Bern. II 31; Trautmann 173; Pokorný 707.

медѣль, *медѣлист*, *медѣльѳер*, *медѣльнѣик*; — р. бр. *медѣль*, п. *medal*, ч. *medaile*, слц. *medaila*, вл. нл. *medalja*, болг. м. *медѣл*, схв. *мѣдаља*, слн. *medálja*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *médaille*, н. *Medaille* походять від іт. *medaglia* «медѣль», яке зводиться до слат. **metallia* «металічна монета», пов'язаного з лат. *metallum* «метал». — СІС² 524; Фасмер II 589; Преобр. I 519; Brückner 327; Kopaliński 616; Machek ESJC 357; Holub—Lyer 307; Holub—Kop. 219; БЕР III 709—710; Skok II 379; Klein 594; Dauzat 466. — Див. ще **метѣл**. — Пор. **медѣльнѣон**.

медѣльнѣон; — р. *медѣльнѣон*, бр. *медѣльнѣн*, п. *medalion*, ч. слц. *medailón*, болг. *медѣлион*, *медѣльнѣон*, м. *медѣлѣон*, схв. *мѣдѣльнѣн*, слн. *medaljón*; — запозичення з французької мови; фр. *médailion* походить від іт. *medaglione* «медѣльнѣон» (букв. «велика медѣль»), пов'язаного з *medaglia* «медѣль». — СІС² 524; Фасмер II 589; Brückner 327; Kopaliński 616; Machek ESJC 357; Holub—Lyer 307; Holub—Kop. 219; БЕР III 710; Dauzat 466. — Див. ще **медѣль**.

[мѣдѣвѣдик] (ент.) «вовчок, *Gryllotalpa vulgaris*» Ж, Ме, Дейн, [вѣдмѣдик, вѣдмѣдѣюк, мѣдѣвѣдка] МСБГ, *мѣдѣвѣдѣюк* Ж] «тс.», [вѣдмѣдѣюк] «рогач, жук-олень», *Lucanus cervus L.*; — р. *мѣдѣвѣдка* «вовчок», бр. *мѣдѣвѣдка*, п. *niedzwiedek*, слц. *medvedík*, вл. *mјedwјedek*, нл. *mјadwјedek* «тс.»; — псл. *medvѣдѳъкъ*, *medvѣдікъ* «тс.»; малий ведмідь», результат перенесення назви небезпечного звіра на небезпечну (шкідливу) комаху великого розміру; пор. аналогічну мотивацію назви тієї ж комахи *вовчок*, від *вовк*. — Schuster-Sewc 919. — Див. ще **ведмідь**.

мѣдѣвѣдь і т. д. — див. **ведмідь**.

медел'ян «собака медел'янської породи, *Canis molossus*», [медл'як, медолян-нїн Ж] «тс.»; *медел'янський*; — р. *медел'ян*, [медел'янка, медел'янська собака], бр. *медэл'ян*; — запозичення з польської мови; н. *medelan*, *medelański* (pies), ст. *medjolański* походить від польської назви італійського міста *Medjolan* «Мілан», яка зводиться до лат. *Mediolān(i)um* «тс.»; відповідна порода собак походить з північної Італії.— Фасмер II 590; Карский РФВ 49, 11; Brückner 327

мédжи — див. **між**.

меджліс «парламент в Ірані, Турції», *меджліс* «тс.»; — р. *меджліс*, *меджліс*, бр. *меджліс*, п. *medžlis*, ч. слц. *medžilis*, болг. *меджліс*, м. заст. *мецлис*, схв. *мецлис*; — запозичення з турецької мови; тур. *meclis* (вим. *medžlis*) «засідання, рада» походить від ар. *madžlis* «тс.», пов'язаного з *džalasa* «засідати (разом)».— СІС² 524; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 54; Koralinski 617; БЕР III 711; Skok II 398.

[медз'и] (прийм.) «між» О, [мез Ж, миз Ж, ЛЧерк, міз] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. ст. *miezy* «між» відповідає укр. *межзі* «тс.».— Brückner 332.— Див. ще **між**.

медик, *медикамент*, *медичина*, *медичка*, *медичний*, *медикаментозний*; — р. *медик*, бр. *мёдык*, п. *medyk* «студент-медик», ч. *medik* «тс.; лікар», слц. *medik* «студент-медик», вл. нл. *medicina*, болг. *медик* «лікар; студент-медик», схв. *медичина*, слн. *medicines* «медик»; — через посередництво польської і французької мов (фр. *médecine*, *médicament*) запозичено з латинської; лат. *medicus* «лікар», *medicamentum* «лікувальний засіб», *medicīna* «ліки, медицина» пов'язані з дієсловом *medico* «лікую», похідним від *medeor* «тс.; зціляю, допомагаю», спорідненого з ав. *vī-mad-* «лікар», гр. *μέδομαι* «турбуюсь, обдумую», гот. *mitan* «міряти», дангл. *metan* «тс.», далі також з псл. *měra* «міра».— СІС² 524; Фасмер II 590; Преобр. I 519; Brückner 328; Koralinski 617; Holub—Lyer 307; БЕР III 711; Klein 955; Dauzat 466; Walde—Hofm. II 54—56.— Див. ще **міра**.— Пор. **медитація**.

медитація «роздум, міркування», *медитативний*, [митикун] «хитрун, підступний» Ж, *метикований*, *метикуватий*, [медитувати] «розмірковувати», [мадикувати] «мудрувати, ламати голову, розгадувати» Ва, *метикувати*, [мидикувати] «метикувати» Ж, [митикувати, мотикувати Па, мудикувати Ва] «тс.»; — р. болг. *медитація*, п. *medytacje* (мн.), *medytować*, ч. *meditace*, *meditovati*, слц. *meditácia*, *meditovat'*, м. схв. *медитація*, слн. *meditacija*; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *meditatio* «міркування», *meditārī* «міркувати» споріднене з гр. *μέδομαι* «турбуюсь, обдумую», *μήδομαι* «міркую», гот. *mitan* «міряти», дангл. *metan* «тс.» і, далі, з псл. *měra* «міра».— СІС² 524; Brückner 328; Sl. wyg. obcych 463; Holub—Lyer 307; РЧДБЕ 519; Walde—Hofm. II 55—56.— Див. ще **міра**.— Пор. **медик**, **микитити**, **мода**, **модус**.

медіана (мат.) «лінія, що з'єднує вершину кута трикутника з серединою протилежної сторони», *медіальний* «розташований в середині», *медіанний* «стовпний до медіани»; — р. болг. *медіана*, бр. *медыяна*, п. вл. *mediana*, ч. *mediána* «поперечна пряма», слц. *mediána* «медіана»; — запозичення з німецької мови; н. *Mediane*, як і фр. *médian*, англ. *median* «тс.», утворено на основі лат. *mediānus* «середній, центральний», пов'язаного з *medius* «тс.», спорідненим з псл. **medja* «межа».— СІС² 525; Koralinski 616; Holub—Lyer 307; БЕР III 711; Walde—Hofm. II 57—58.— Див. ще **межа**.— Пор. **медіатор**, **медіум**.

медіатор «посередник у дипломатичних відносинах, торговельних угодах; хімічна речовина, що бере участь у передачі нервового імпульсу; пластинка, якою грають на струнних інструментах», *медіація* «посередництво у міжнародних конфліктах»; — р. *медіатор*, бр. *медыятар*, п. *mediator*, ч. *mediace* «посередництво», слц. *mediácia* «тс.», болг. *медіатори* «речовини, що передають імпульси від нервів», схв. *медіјатор* (*медіјатер*) «посередник», слн. *mediátor* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. *mediator* «посередник» пов'яз-

зане з *medius* «середній», спорідненим з псл. **medja* «межа». — СІС² 525; Копалиński 616; РЧДБЕ 437; Walde—Hofm. II 57—58. — Див. ще *межа́*. — Пор. *медіана*, *медіум*.

медієвіст «фахівець з медієвістики», *медієвістика* «історія середніх віків»; — р. болг. *медиевѣст*, н. *mediewista*, ч. слц. *medievalista*, вл. *mediewalny*, схв. *медієвіст(а)*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Mediävist*, фр. *médiéviste* утворено на основі словосполучення лат. *media aeva* «середні віки», що складається з прикметника *medius* (с. р. мн. *media*) «середній», спорідненого з псл. **medja* «межа», та іменника *aevum* (мн. *aeva*) «вік», спорідненого з гот. *aiws* «час, вічність», днн. *ewa* «вічність». — СІС² 525; Копалиński 616; Holub—Lyer 307; РЧДБЕ 518; Walde—Hofm. I 21, II 57—58; Kluge—Mitzka 177. — Див. ще *межа́*.

медіум «за марновірними уявленнями, посередник між людьми і «світом духів», *медіумізм*, *медіумічний*; — р. болг. м. *медиум*, бр. *медыум*, н. вл. *medium*, ч. слц. *medium*, схв. *медій*, слн. *medij*; — запозичення з західноєвропейських мов; н. *Medium*, фр. *medium*, англ. *medium* «тс.» утворено на основі лат. *medium* «щось середнє, проміжнє», пов'язаного з *medius* «середній», спорідненим з псл. **medja* «межа». — СІС² 525; Копалиński 616—617; Holub—Lyer 307; БЕР III 711—712; Walde—Hofm. II 57—58. — Див. ще *межа́*. — Пор. *медіана*, *медіатор*.

медуза «морська тварина з прозорим драглистим тілом і щупальцями»; — р. бр. болг. схв. *медуза*, н. вл. *meduza*, ч. *medusa*, *medúza*, слц. слн. *medúza*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Meduse*, фр. *méduse*, англ. *medusa* утворено від гр. *Μέδουσα* (*Меду́са*), імені міфічної істоти Медузи Горгони, пов'язаного з дієсловом *μέδω* «охороняю; володію, піклуюся», що зіставляється з лат. *medēre* «допомагати, лікувати», гот. *mitan* (*miton*) «виміряти, обмірковувати, зважувати»; назва тварини мотивована подібністю щупалець медузи до зміїв, які нібито були на голові Медузи Горгони замість волос-

ся. — СІС² 525; Копалиński 617; Holub—Lyer 308; БЕР III 712—713; Dauzat 467; Klein 957; Frisk II 191.

медунка (бот.) «*Pulmonaria L.*; [меліса лікарська, *Melissa officinalis L.*; підмаренник справжній, *Galium verum L.*; первоцвіт весняний (п. лікарський), *Primula veris L.* (Р. *officinalis*); глуха кропива, *Lamium L.*; воловик лікарський, *Anchusa officinalis L.*; рутвиця вузьколиста, *Thalictrum angustifolium Jacq.*; гадючник в'язолистий, *Filipendula ulmaria Max.*; люцерна серповидна, *Medicago falcata L.*; перестріч дібровний, *Melampyrum nemorosum L.*; куряча сліпота звичайна, *Noppea pulia DC.*; котяча м'ята справжня, *Nepeta cataria L.*; зіновать регенсбурзька, *Cytisus nigricans L.* (С. *ratisbonensis*); медова трава шерстиста, *Holcus lanatus L.*; зірки, *Lychnis L.*; віскарія, *Viscaria vulgaris Roehle*; чистець однорічний, *Stachys annua L.*] Мак; [таволга в'язолиста, *Spiraea ulmaria L.* Жі], [мелісничник] «воловик лікарський; синяк звичайний, *Echium vulgare L.*» Мак, [медуніка] «медунка лікарська, *Pulmonaria officinalis L.*» Мак, [медієка] «лядвенець рогатий, *Lotus corniculatus*; глуха кропива біла, *Lamium album L.* Мак; шавлія лучна, *Salvia pratensis L.* Мак», [медівник] «підмаренник; змієголовник молдавський, *Dracoscephalum moldavicum L.*; жабрій звичайний, *Galeopsis tetrahit L.*», [медівниця] «гадючник в'язолистий» Мак, [медієка] «меліса лікарська» Мак, [медниця] «глуха кропива біла» Мак, [медовик] «підмаренник справжній; змієголовник молдавський; жабрій красивий, *Galeopsis speciosa Mill.*; залізник бульбистий, *Phlomis tuberosa L.*» Мак, [медовичок] «медунка лікарська» Мак, [медовка] «меліса лікарська; змієголовник молдавський» Мак, [медовник] «медунка лікарська; підмаренник справжній; змієголовник молдавський; жабрій; залізник бульбистий; гісон лікарський, *Hyssopus officinalis L.*» Мак, [медок] «горлянка женецька, *Ajuga genevensis L.*; рябчик малий, *Fritillaria minor Led.*» Мак, [медулька] «глуха кропива» О, Мак, [медуника] «медунка лікарська» Мак,

[медуниця] «медунка; глуха кропива Мак; воловик лікарський Мак; рутвиця вузьколиста; гадючник Мак; зіновать регенсбурзька Мак; зірки Мак», [медуничник] «медунка лікарська» Мак, [медунишник] «те.» Мак, [медунки] «шавлія лучна» Мак, [медунчики] «медунка лікарська» Мак, [меду́нка] «чорнокорінь лікарський, *Cynoglossum officinale* L.» Мак, [медучка] «косарик звичайні, *Gladiolus communis* L.» Мак, [медушка] «глуха кропива» Мак, [медушник] «рутвиця вузьколиста» Мак, [медя́нник] «підмаренник справжній», [медя́нник] «те.; первоцвіт весняний; медунка лікарська Мак; змієголовник молдавський Мак; жабрій красивий Мак; залізник бульбистий Мак», [медяничка] «первоцвіт весняний» Мак, [медянички, медяничок] «те.» Мак, [медушниця] «воловик лікарський» Мак, [мідуніця] «шавлія залозиста, *Salvia glutinosa* L.» Мак, [мідушниця, мідушниця] «те.», [мідянички] «первоцвіт весняний» Мак; — р. [меду́ніка] «медунка м'якенька, *Pulmonaria mollissima*; таволга в'язолиста», [медвя́ніця] «підмаренник справжній», [медвя́нка] «гадючник в'язолистий», [меду́ник] «змієголовник», [медо́вичок] «медунка лікарська», [медо́вка] «меліса; залізник бульбистий; конюшина, *Trifolium* L.», [медо́вник] «таволга в'язолиста; жабрій звичайний; залізник бульбистий; конюшина», [меду́ніха] «медунка м'якенька», [меду́ніця] «підмаренник справжній; таволга в'язолиста; жабрій звичайний; рутвиця вузьколиста; конюшина», [меду́нійчик] «медунка; рутвиця вузьколиста; жабрій красивий, *Galeopsis versicolor*; залізник бульбистий; конюшина лучна», [меду́нка] «медунка, *Pulmonaria*; глуха кропива; таволга в'язолиста; синяк червоний, *Echium rubrum* Jacq.; люцерна посівна, *Medicago sativa* L.; конюшина червонувата, *Medicago rubens* L.», [меду́нчик] «медунка лікарська», [медя́нник] «підмаренник справжній», [медя́нник] «те.; куряча сліпота», [медя́ніця] «медунка лікарська», [медя́нка] «глуха кропива плямиста, *Lamium maculatum* L.; перестріч дібровний», бр. *меду́ніця* «медунка, *Pulmonaria*; таволга вербо-

листа, *Spiraea salicifolia* L.], [меднік *розави*] «жабрій ладанний, *Galeopsis ladanum* L.», [мядоу́ка] «воловик лікарський», [мядоу́ник] «глуха кропива біла, *Lamium album* L.; жабрій красивий», [мяду́ніця] «підмаренник справжній; гадючник в'язолистий; рутвиця вузьколиста», [мяду́нка] «люцерна посівна», н. *miodunka* «медунка, *Pulmonaria*; [меліса]», ч. [medovnicěk] «медунка», *medunice* «меліса», *medunka*, [meduň], ст. *meduňka* «те.», [medulka] «глуха кропива», [medunica, meduvka] «те.», сл. *medovka* «меліса», [medunica] «синяк звичайний», [medúpok] «медова трава», нл. *medlina* «те.», болг. *медуница* «медунка, *Pulmonaria*», *медовица* «медова трава шерстиста», [медовни́ця] «те.», *меду́нка* «люцерна посівна», [меду́ниче] «те.», [меду́ниче] «шавлія залозиста», схв. *меду́ника* «медунка лікарська; гадючник в'язолистий», [меду́нак] «медунка лікарська», [меду́ниця] «те.», сл. *medenika* «меліса»; — псл. *medunica, medunьka* (бот.), похідні від *medь* «мед»; назви зумовлені тим, що майже всі ці рослини медоносні; залишається неясною мотивація назви медової трави, яка до медоносів не належить. — Шамота 76; Меркулова 91, 106—107; БСЭ 26, 648—650; Machek ESJC 357. — Див. ще *мед*.

[медя́] «назва вівці» Доп. УЖДУ IV, 108, [медьо́ша, мідя́] «те.» тж; — похідні утворення від *мед*; назви зумовлені жовтуватим забарвленням вовни вівці. — Німчук НЗ УЖДУ 14, 189. — Див. ще *мед*.

медя́ніця (ент.) «листоблішка, *Psylla Geoffroy*», *мідніця* «те.», [медя́нка] «медяніця яблунева, *Psylla mali* Scham.»; — р. *медя́ніця*, бр. *медя́ніця*; — похідне утворення від *мед*; назва зумовлена тим, що листоблішки виділяють густий солодкий сік — т. зв. медяну росу. — УРЕ VI 144, 434. — Див. ще *мед*.

межа́, [меджа́ О, міжа́ Ж], [меджі́вник] «сусід по полю» О, [межа́к] «камінь на межі» МСБГ, [межі́вка] «розмежування», [межі́ване] «те.» Ж, [межі́вник] «землемір» Ж, [межі́ник] Ж, *межі́вік*, *межі́вальник*, [міжі́ник Ж, міжі́вік Ж] «те.», [межі́ник] «те. Ж; межа в

полі; сусід по полю О», [міжак] «проміжок» Бі, [межевій] Ж, [межений] «середній, звичний», *межовій, межувальний, [меджува́ти]* О, [межити] «встановлювати межі; пересувати межі» Ж, *межува́ти* «встановлювати межі; бути близьким до чого-небудь; [пересувати межі Ж]», *межува́тися* «відділятися; бути суміжним», *безме́жся, безме́жний, [обме́жка]* «межування» Пі, [обме́жка] «тс. Пі; межа Ж», *обме́жник, обме́жництво, обме́жувач, обме́жок* «обніжок; прикордонний стовп Бі», *обме́жений, обме́жний, обме́жувальний, обме́жний, обме́жувати, пере́межа́ти* «чергувати», [поме́жений] «сусід по земельному володінню», [помі́жник] «тс.», [поме́жже] «прилегла до межі частина поля» До, [помі́жний] «суміжний», [поме́женно] «суміжно», [поме́жно] «тс.», [помі́ж] (присл.) «поряд; підряд», *проме́жина, [проме́жка]* «промійжок», [проме́жок] «тс.; стежка по межі між двома полями», *проме́жок, [проме́жний]* «проміжний» Пі, *промі́жний, [розме́жа]* «розмежування; розмежувальна стіна» Нед, *розмежува́льний, [суме́жник]* «сусід по земельному володінню», *сумі́жник* «[тс.]; підприємство, тісно пов'язане з іншим», [суме́жний], *сумі́жний, [суме́ж]* «поряд», [сумі́ж] «тс.», [узмі́жок] «смуга вздовж межі»; — р. *межа́*, бр. *мяжа́*, др. *межа*, п. *miedza*, ч. *mez*, слц. *medza*, вл. *tjeza*, нл. *tjaza*, полаб. *midsa* «скиба», болг. *междá*, м. *мега*, схв. *ме́га*, слн. *ме́ја* «межа; ліс», стсл. *межда́*; — псл. **medjā* «середина; границя»; — споріднене з лит. *mėdis* «дерев», [mėdė] «ліс», лтс. *mežs* «тс.», прус. *median* «дерев», дінд. *mádhyañ* «середній», ав. *maidia-*, гр. *μέσος*, лат. *medius* «тс.», гот. *midjis* «розташований посередині», двн. *mitti*, вірм. *me* «середина»; іє. **medhio-* «середній». — Фасмер II 592; Преобр. I 519; Горяев 205; Brückner 332; Machek ESJČ 361—362; Holub—Lyer 312; Holub—Kop. 221; Schuster-Sewø 929; Olesch I 584; БЕР III 714—715; Младенов 293; Skok II 400; Bezlaž ESSJ II 176; Bern. II 31—32; Trautmann 173; Mühl.—Endz. II 611; Мельничук Этимология 1984, 141—142; Pokorny 706.

межень «низький рівень води в річці, озері; середина літа, коли річки мають низький рівень води; [літня пора, коли луб відстає від дерева Бі]», *межинь* «низький рівень води в річці, озері; середина літа», [межині́на] «літня пора, коли луб відстає від дерева» Бі, *межені́ний, [змежені́ти]* «спастися (про воду); стати вужчим (про річку)», [пере́меже́нитися] «обійтися, пройти»; — р. *меже́нь* «низький рівень води в річці, озері; [середина літа; середина зими; межа; перехідний стан (напр., погоди); рівнодення; полудень; повний місяць; річне дно]», бр. *межань* «довге сезонне стояння низьких рівнів води в річці», [ме́жын] «весняна пора, коли багато соків у деревах», др. *межень* «середина літа», *межені́на* «літня засуха; нестаток хліба»; — утворене від *межа* «середина; лінія поділу» за допомогою форманта *-ень*, характерного для назв місяців. — Фасмер II 392; Преобр. I 521; Горяев 205. — Див. ще *межа́*.

межі — див. *між*.

[ме́жити] «маринувати (?), в'ялити (?), [ме́жений] «маринований», [ме́живо] «маринад»; — очевидно, пов'язане з *межень* «середина літа» (коли частково заготовляють корми, продукти), пор. р. [меже́ні́на] «сіно, скошене на початку літа; вовна літнього настригу; овчина від вівці, зарізаної в липні», [меже́нний] «добутий, заготовлений, зроблений влітку», [меже́нний] «тс.» (м. *мед, лес, лько, масло, овчина, рыба, сено, шерсть*); на українському ґрунті тоді первісним є [ме́жений], а [ме́живо, ме́жити] походять від нього. — Див. ще *межень*.

мез — див. *медз'и*.

мезга́, мезговій, ме́ска, мезковець — див. *мязга́*.

мезинець, мезі́нка, мезі́нний — див. *мізі́нний*.

мезозой «четверта ера в геологічній історії землі»; — р. *мезозой*, бр. *мезазойські*, п. *mezozoik*, ч. елц. вл. *mezozoikum*, болг. *мезозойски*, схв. *мезоздик*, елн. *mezozóik*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Mesozoikum* «мезозой», фр. *mésozoïque* «мезозойський», англ. *Mesozoic* «тс.» утворено з основ

гр. μέσος «середній, серединний», спорідненого з псл. *medja «межа», і ζωός «живий», ζωή «життя». — СІС² 526; Kopaliński 628; Holub—Lyer 313; Klein 969; Frisk II 214; — Див. ще азот, межа. — Пор. мезоліт.

мезоліт «середній кам'яний вік (між палеолітом і неолітом)», мезолітичний; — р. болг. мезоліт, бр. мезаліт, п. ч. mezolite, слц. вл. mezolitikum, схв. мезолітик, слн. mezolitik; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. mésolite, нім. Mesolithikum, англ. mesolithic утворено з основ гр. μέσος «середній, серединний» і λίθος «камінь» неясного походження. — СІС² 526; St. wug. obcuch 473; РЧДБЕ 519—520. — Див. ще межа, мезозой. — Пор. літографія, неоліт, палеоліт.

мезонін «верхній напівповерх», [мезаніна] «тс.» Ж; — р. мезонін, бр. мезанін, п. ч. mezanin, слц. слн. mezanin, вл. mezzanin, болг. мезанін, мезанін, схв. мезанін; — через посередництво російської і, далі, французької мов (фр. mezzanine) запозичено з італійської; іт. mezzanino «напівповерх (звичайно між першим і другим поверхами)» є похідним від mezzano «середній», mezzo «середній; половина», що зводяться до лат. medius «середній», спорідненого з псл. *medja «межа»; зближення з фр. maison «дім» є вторинним. — СІС² 526; Фасмер II 594; Преобр. II 522; Горяев 205; Kopaliński 628; Holub—Lyer 312; БЕР III 775; Dauzat 474; Klein 998. — Див. ще межа. — Пор. мецо.

мей — див. мов².

[мекеліни] «м'якини» Ж, [мекелівини] «тс.» Ж; — очевидно, результат видозміни іменника м'якіни, можливо, зумовленої впливом словацької мови (пор. слц. mäkulinký «м'якенький»). — Див. ще м'який.

мелай, мелайник — див. малай.

меланж «прядиво або тканина з суміші різних волокон; заморожена суміш яєчних білків і жовтків», меланжевий; — р. бр. меланж, п. melanž «суміш», ч. слц. melanž «тс.», болг. меланж «молоко з кавою або какао; тканина або прядиво з темними і світлими

нитками», схв. меланж «кава з молоком; суміш яєчних білків і жовтків», слн. mélange (melánž) «виріб з різних волокон»; — запозичення з французької мови; фр. mélange «суміш» утворено від дієслова mêler «змішувати», що походить від слат. *misculare, пов'язаного з лат. miscere «тс.», спорідненим з псл. mēšiti, mēšati, укр. місити, мішати. — СІС² 527; St. wug. obcuch 464; Holub—Lyer 308; БЕР III 725; Dauzat 467; Walde—Hofm. II 95—96. — Див. ще місити.

Меланія, Мелана, Меланка, Меланя, Мелася, Мелашка, [Малана], Маланка, Малашка, [Миланка Ж, Моланя Ж; Меліська Вел, Меліянка Вел, Меліянна Вел], Міла, Міля, ст. Меланія «чр'яна лицем» (1627); — р. Меланія, бр. Малання, п. Melania, ч. Melanie, слц. Melánia, болг. Меланія, м. Меланија, схв. Меланија, слн. Меланија, стсл. Мелонна; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Μελανία (букв. «чорнота») пов'язане з прикметником μέλας (род. в. μέλανος) «чорний», що зіставляється з дінд. malināh «брудний», mālam «бруд», а також з лтс. malns «чорний», прус. melne «синяк». — Вл. імена 143; Беринда 222; Петровський 155; Кпаррová 254; Илчев 328; Frisk II 198—199. — Пор. маланка¹.

меланка, меланки — див. маланка¹.

меланхолія «похмурий настрій, сум, туга», меланхолік, меланхолійний, меланхолічний, ст. меля(н)холія (хвороба) (1642); — р. болг. меланхолия, бр. меланхолия, н. melancholia, ч. melancholie, слц. melanchólia, вл. melancholija, нл. melancholiski «меланхолійний», схв. меланхольія, меланхольія, слн. melancholija; — запозичення з латинської мови; лат. melancholia «депресія, поганий настрій; розлиття чорної жовчі» походить від гр. μελαγχολία «розлиття чорної жовчі», яке складається з основ прикметника μέλας (род. в. μέλανος) «чорний» та іменника χολή «жовч», спорідненого з лат. fel, лтс. žults «жовч», псл. *z^hl'čь (z^hl'čь), укр. жовч. — СІС² 528; Отин РР 1986/2, 130—135; Горяев 205; Kopaliński 618—619; Holub—Lyer

308; БЕР III 725; Dauzat 467; Frisk II 1110. — Див. ще **Меланія**, **жвѣтий**.

[мелѣсити] «потискати» О; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з молд. *мелица* «тіпати, м'яти (льон, коноплі); биги, лупцювати», рум. *meliță* «те.».

Мелѣтій, *Мелѣта*, *Мелѣша*, *Мелѣшко*, ст. *Мелечтши* (1370), *Мелешко* (1392), *Мелешка* (1438), *Мелѣтій* «поучитель» (1627); — р. болг. *Мелѣтій*, бр. *Мялѣцій*, др. *Мелетій*, п. *Meleciusz*, м. *Мелетие*, схв. *Мелетије*, стсл. **Мелетии**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μελῆτιος* (букв. «турботливий» або «старанний до навчання») утворене від *μελῆτι* «турбота; навчання», пов'язаного з *μέλω* «турбуюся, піклююся» неясного походження. — Вл. імена 67; Беринда 222; Петровский 155; Илчев 328; Frisk II 204—206.

мѣливо, *мелій*, *мѣльник* та ін. — див. **молѣти**.

[мелікати] «видавати звук»; — афективне утворення.

меліорація «осушення або обводнення земель», *меліоратор*, *меліоративний*, *меліораційний*, *меліорувати*; — р. болг. *мелиорация*, бр. *мелиярация*, п. *melioracja*, ч. *meliorace*, слц. *meliorácia*, вл. *melioracija*, м. схв. *мелиорация*, слн. *melioracija*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Melioration*, англ. *melioration* походять від лат. *melioratio* «поліпшення», утвореного від дієслова *meliorare* «поліпшувати», пов'язаного з *melior* «кращий», спорідненим з гр. *μέλα* «дуже», *μέλλον* «більше», лт. *milns* «дуже багато». — СІС² 528; Kopaliński 619; Holub—Lyer 308; БЕР III 727; Klein 959—960; Walde—Hofm. II 63.

меліса (бот.) «*Melissa L.*»; — р. *мелісса*, бр. *меліса*, п. ч. слц. вл. *melisa*, болг. *меліса*, схв. *мѣлиса*, слн. *melisa*; — назва, засвоена з латинської ботанічної номенклатури; лат. *melissa* є результатом скорочення назви *melissophyllon*, яка походить від гр. *μελισσόφυλλον* «тс.», утвореного з основ іменників *μέλισσα* (*мѣлѣтца*) «бджола», пов'язаного з *μέλι* (род. в. *μέλιτος*) «мед», і *φύλλον* «лист» (мелісу культивують як ефіроолійну і медоносну рослину). — СІС² 528; Кора-

liński 619; Holub—Lyer 309; Dauzat 467; Frisk II 201. — Див. ще **маліяс**.

мелодія, *мелодика*, *мелодіст*, *мелодійний*, *мелодійний*; — р. болг. *мелодия*, бр. *мелодыя*, п. *melodia*, ч. *melodie*, слц. *melódia*, вл. нл. *melodija*, м. *мелодуја*, схв. *мѣлѣдѣја*, *мелѣдѣја*, слн. *melodija*; — запозичення з середньолатинської мови; слат. *melōdia* походить від гр. *μελωδία* «пісня, спів», яке складається з основ іменників *μέλος* «пісня, наспів» та *φῶδῆ* «спів». — СІС² 528; Фасмер II 596; Hüttl-Worth 14; Kopaliński 619; Holub—Lyer 309; БЕР III 728. — Див. ще **мѣлос**. **ода**.

мелодрама, *мелодраматизм*, *мелодраматичний*; — р. болг. *мелодрама*, бр. *меладрама*, п. *melodramat*, ч. *melodram*, слц. слн. *melodráma*, вл. *melodrama*, м. *мелодрама*, схв. *мѣлѣдрама*, *мелѣдрáма*; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. *mélodrame*, н. *Melodráma*, іт. *melodramma* «мелодрама; театральна вистава з музикою та мелодекламацією» утворені з основ гр. *μέλος* «пісня» і *δράμα* «драма». — СІС² 528; Фасмер II 596; Горяев 205; Kopaliński 619; Holub—Lyer 309; БЕР III 728; Dauzat 468; Mestica 933. — Див. ще **драма**, **мѣлос**.

меломан «той, хто пристрасно любить музику і спів», *меломанія*; — р. болг. *меломан*, бр. *меламан*, п. ч. слц. *meloman*, схв. *мѣлман*, *мѣлман*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Melomane*, фр. *mélomane*, іт. *melomani* утворено на основі гр. *μέλος* «пісня, наспів» і *μανία* «безумство, захоплення, манія». — СІС² 528; Kopaliński 619; Holub—Lyer 309; РЧДБЕ 521; Dauzat 468. — Див. ще **манія**, **мѣлос**.

мѣлос «мелодійна, пісенна основа в музиці»; — р. болг. *мѣлос*, бр. *мѣлас*, п. ч. *melos*, схв. *мѣлос*, слн. *mēlos*; — запозичення з грецької мови; гр. *μέλος* «пісня, наспів; суглоб, частина тіла» зіставляється в значенні «кісточка, щиколотка; згин пальців» з брет. *mell*, корн. *mal*, мн. *mellow*, а також з кіпр. *sumtal* «суглоб, частина тіла» (пракельт. **mel-sā*); поєднання в одному давньогрецькому слові двох значень «пісня, наспів» і «суглоб, частина тіла» можна пояснити тим, що найдавніші музичні

інструменти виготовлялися з кісток (див. Биби́ков, Древнейший музыкаль- ный комплекс из костей мамонта, К., 1981).— СІС² 528; Kopaliński 619; Holub—Lyer 309; РЧДБЕ 522; Frisk II 203—204.

[мелюзга́] (іхт.) «верховодка, Albugus chagusini Herrenstein» Дейн; — запозичення з російської мови; р. *мелюзга́* «мальки; дрібні живі істоти», [мелу́зга́] «тс.» є похідними від *мелкий*, що відповідає укр. *мілкий*; верховодка належить до дрібних риб.— Фасмер II 596.— Див. ще *мілкий*².

мельюх — див. **омелюх**.

мельяса — див. **мальяс**.

[меля́ти] «вляяти, вертати (хвостом)»; — результат видозміни форми *молоти* «тс.» під впливом форми теп. ч. *мэле*, а також синонімічних дієслів *метля́ти*, *вля́яти*. — Див. ще *молоти*.

мельга́ — див. **мілька́**.

[мельдува́ти] «повідомляти», [мельдува́тися] «відмічатися (в списку і под.)», [мелдува́ти] «доносити, оскаржувати; повідомляти» МСБГ, [милдува́ти] «тс.» МСБГ, [миндува́ти] «повідомляти» Ж, [мелд́ований] «оскаржений, той, на кого заявили» МСБГ, [мельд́оване] «повідомлення; донос» Ж, [мельд́унок Ж, мелд́унок МСБГ] «тс.»; — п. *meldować* «записувати до домової книги», *meldunek* «рапорт, повідомлення», ч. (заст.) *meldovat* «повідомляти», *meldunk* «повідомлення», *melduňk* «тс.», сл. *meldovat'* «повідомляти»; — запозичене з німецької мови, можливо, через посередництво польської; н. *melden* «повідомляти, доповідати», *Meldung* «повідомлення», днв. *měldbъ* «повідомляти» споріднені з дангл. *meldiuh* «оголошувати, повідомляти; оскаржувати», дфриз. *urmeldia* «повідомляти» і далі, можливо, з лит. *meldžiù*, *melsti* «просити, молити», вірм. *malt'em* «прошу», хет. *mald-* «розповідати; молитися», псл. *modliti* «молити». — Шелудько 39; Фасмер II 642; Brückner 328; Holub—Lyer 308; Kluge—Mitzka 473.— Див. ще *молити*.

мелька́ти «мигтіти; швидко проноситься перед очима; блимати; [трясти (хвостом — про птаха) ВеБ]», *мелькнути* «швидко пронестися перед очима;

дуже швидко зникнути», *мелькотіти*, *мелько́м* «дуже короткий час, недовго», *мелькома́*, [мельчко́м] «тс.»; — р. *мелька́ть*, бр. [мелька́ць], *мільга́ць*; — не зовсім ясне; пов'язується з р. *мерца́ть*, *ме́ркнуть*, лит. *mėrkti* «жмуритися». — Фасмер II 597; Преобр. I 523; Горяев 206.

мельон — див. **мальона**.

мельхіор «сплав міді з нікелем, схожий на срібло», *мельхіоровий*; — р. *мельхиор*, бр. *мельхіёр*, п. *melchior*, болг. *мелхиор*; — запозичення з французької мови; фр. *melchior* виникло з давнішого *maillehort* «тс.», утвореного з прізвищ двох людей, які винайшли цей сплав,— *Maillot* і *Chorier*. — СІС² 528—529; SW II 919; Sl. wyg. obcych 464; РЧДБЕ 522; Dauzat 467, 451.

[мельчик] «хвостовий хребець (у коня)» ВеУГ; — неясне.

мембра́на «гнучка перетинка, плівка»; — р. бр. болг. м. схв. *мембра́на*, п. вл. *membrana*, ч. сл. *membrána*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Membrane*, англ. фр. *membrane* походять від лат. *membrāna* «шкірка, перетинка; пергамент», пов'язаного з *membrum* (<**mems-rom*) «член», спорідненим з гр. гом. *μῆρα* (<**mēms-ro-*) «м'ясо стегна», дінд. *māṃsām* «м'ясо», гот. *mimz*, прус. *mensā*, лтс. *miesa*, псл. *męso* «тс.», укр. *м'ясо*. — СІС² 529; Kopaliński 620; Holub—Lyer 309; БЕР III 730; Walde—Hofm. II 64—65.— Див. ще *м'ясо*.

[мемель] (у виразі [схватив мемеля] «його побито»); — неясне.

мемора́ндум «дипломатичний документ»; — р. болг. м. *мемора́ндум*, бр. *мемара́ндум*, п. ч. сл. вл. *memorandum*, схв. *memorandum*, слн. *memorandum*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Memorandum*, фр. *mémo-randum*, англ. *memorandum* походять від лат. *memorandum* «щось важливе, гідне пам'яті», пов'язаного з *memōra* «нагадувати, пригадувати», спорідненого з ав. *mīnaga-* «тс.», дангл. *gemīmog* «пам'ятати», татог (<**mai-mog-*) «неприємність, безпам'яття», *mānḡiān* «задумувати», дінд. *smāraṭi* «думає, пригадує»,

smr̥tiḥ «пам'ять, спогад», smarāṇam «тс.», ав. maraiti «пам'ятає», šmaraiti «тс.», гот. maírnan «піклуватися», дісл. тогна, двн. тогнēn «тс.», схв. *máriti* «турбуватися».— СІС² 529; Kopaliński 620; Holub—Lyer 309; БЕР III 732; РЧДБЕ 522; Dauzat 468; Klein 981; Walde—Hofm. II 67—68.— Пор. меморіал.

меморіал «споруда для увічнення пам'яті; спортивні змагання, присвячені чийсь пам'яті», *меморіальний*; — р. болг. *мемориал*, бр. *мемарьял*, п. вл. *memoriał*, ч. слц. слн. *memoriál*, м. *меморија* «пам'ять», схв. *меморіјал*; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. *mémorial*, англ. *memorial*, нім. *Memorial* утворено на основі пізньолат. *memoriāle* «пам'ятник», лат. *memoriālis* «пам'ятний», пов'язаних з *memoria* «пам'ять», *memor* «той, хто пам'ятає».— СІС² 529; Kopaliński 620; Holub—Lyer 309; БЕР III 732; РЧДБЕ 522; Dauzat 468; Klein 961.— Див. ще **меморандум**.

мемравий — див. **мімрити**.

мемуари «літературний твір у формі записок, спогадів», *мемуарист*, *мемуаристика*, *мемуарний*; — р. бр. *мемуары*, п. *тешаг* «пам'ятник; літературний твір», ч. *тешоагу*, слц. *тешоаге*, вл. *тешоігу*, болг. *мемоари*, м. *мемоари*, схв. *мемд̥ар*, слн. *тешоагі*; — запозичення з французької мови; фр. *mémoire* «пам'ять, спогад», *mémoires* (мн.) «мемуари, спогади» походить від лат. *memoria* «пам'ять», пов'язаного з *memor* «той, хто пам'ятає».— СІС² 529; Kopaliński 620; Holub—Lyer 309; РЧДБЕ 522; Dauzat 468.— Див. ще **меморандум**.— Пор. меморіал.

[менаж] «домашнє господарство; судок (посуд)» Ж, **[менажа]** «тс.» Ж, **[менажка]** «вид бляшаної миски» Ж, **[менажувати]** «вести господарство» Ж; — запозичення з польської мови; п. заст. *тепаж* «їдальня; домашнє господарство; ошадливість», *тепажовац* «вести господарство», як і ч. слц. *тепа́ж* «спільна (військова і под.) їжа; їдальня», *тіпа́ж* «тс.», вл. *тепажа* «судок; домашнє господарство; їжа (військова і под.)», м. *менажа* «тс.», схв. *менажа*

«військова їдальня; їжа», слн. *тепа́жа* «солдатський казан; їжа», походить від фр. *ménage* «домашнє господарство; начиння; страва», яке через нар.-лат. **mansionaticum* «те, що стосується дому» зводиться до лат. *mansio* (род. в. *mansiōnis*) «перебування», пов'язаного з *manēre* «залишатися», спорідненим з гр. *μένω* (*μίνω*) «залишаюся», дінд. *тап-вагати*, *баритися*, тихо стояти», ав. *тап-* «залишатися, чекати», вірм. *тапш* «залишаюся, чекаю».— Kopaliński 621; Sl. wug. obcsuch 466; Holub—Lyer 309; Dauzat 468, 451; Walde—Hofm. II 26.

[менажерія] «звіринець» Ж, **[манажерія]** «цирк» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. *тепажерія*, як і ч. *тепажеріе*, слц. (заст.) *тепажерія*, вл. *тепажерія*, болг. *менажерия*, м. *менажерія*, схв. *менажерія*, слн. *тепажерія* «тс.», походить від фр. *ménagerie* «звіринець», давніше «скотний двір», пов'язаного з *ménage* «домашнє господарство».— Kopaliński 621; Holub—Lyer 309; БЕР III 733; РЧДБЕ 522; Dauzat 468.— Див. ще **менаж**.

[менанкóвий] «зроблений з грубої пряжі» (про полотно) Ж; — неясне.

[менбран] (заст.) «бланк документа» Пі, **[мамбрам]** «тс.» Пі; — бр. ст. *мамрамъ* «пергаментна хартія» (1563), *мемъбрамъ* (1588), *мембранъ* (1601) «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *тепбрап* «бланк», *тепбрапа* «пергамент; урядовий лист, документ; (анат.) перетинка» походять від лат. *тепбрапа* «оболонка, перетинка; тонкий пергамент».— Див. ще **мембрана**.

мэндель, **мэндлик** — див. **мандель**.

менджувати «баритишувати, одержувати прибуток від обміну», **[манджувати]**, **[менджувати]**, **[менджовати]** Пі, **[минжувати]** Ж, **[миньджовати]** Пі, **[мінджувати]** «тс.», **[менджування]**, **[менджун]** «той, хто менджує»; — р. **[менжєвать]** «займатися перепродажем; баритишувати, особливо кіньми», **[менжувать]**, **[міндживать]**, **[миньжавать]** «тс.»; — неясне.

[мендігати] «шкандибати» О; — очевидно, розвинулось на основі ст. *мэндикъ* «убогий, жебрак» (1627), запозиченого з польської мови; п. *тепдук* «же-

брак», як і ч. (заст.) *mendík* «середньо вічний мандрівний дяк, студент», слц. (заст.) *mendík* «бідний дяк, помічник проповідника в євангелічній церкві», [*mendícit'*] «служити помічником проповідника», походить від лат. *mendīcus* «жебрак», пов'язаного з *mendum* (*menda*) «тілесна вада», спорідненим з дінд. *mīndā* «тс.», дірл. *menpaig* «пляма», кімр. *map* «знак, відмітка». — Булыка 201; SW II 922; Machek ESJČ 359; Holub—Lyer 309; Walde—Hofm. II 69.

[мендұл] «клунок, торба» МСБГ, [*мендұл*, *миндұл*(ь), *міндұл*] «тс.» МСБГ; — неясне.

менé (род. і знах. в. займенника I ос. одн. я), *мені* (дав. і місц. в.), *мною* (ор. в.); — р. *меня*, *мне*, *мною*, бр. *мянé*, *мне*, *мной*, др. *мене*, *мѣнѣ* (*мѣнѣ*), *мѣною*, п. *mnie* (<*mnienie*), *mnie*, *mpa*, ч. *mne* (<*mene*), *mně*, *mnou*, слц. *mña*, *mne*, *mnou*, вл. *mpje*, *mpi*, (*ze*) *mpu*, нл. *mje* (*mpjo*), (*zo*) *mpu*, болг. м. *мене* (дав. і зн. в.), схв. *мѣне*, *мѣни*, *мѣм* (*мѣме*), слн. *mēne*, *mēni*, з *mepoj* (*mapo*), стсл. *менѣ*, *мѣнѣ*, *мѣнож*; — псл. *mene* (род. — зн. в.), *mpě* (дав. — місц. в.), *mpojō* (ор. в.); українська мова, на відміну від російської і польської, зберігає давню форму род. — зн. в.; — псл. *mene* відповідає ав. *mapa*, лит. [*mapè*], дінд. *māma* (<**mapa*). — IUM Морфологія 137; Фасмер II 599; Brückner 341; Machek ESJČ 214; БЕР III 735—736; Младенов 294; Skok II 405—406; Bezlaj ESSJ II 173; Вступ 280—282; ESSJ Sl. gr. II 74—75, 78; Bern. II 36; Pokorny 702. — Пор. *ми*², *мі*², *мя*.

менестрель «мандрівний поет-музикант у середньовічній Франції та Англії»; — р. *менестрель*, бр. *менестрѣль*, п. ч. *minstrel*, слц. *menestrel*, болг. *менестрѣл*, схв. *менестрел*, *минстрел*, слн. *minstrel*; — запозичення з французької мови; фр. *ménéstrel* «тс.» походить від лат. *ministeriālis* «той, що перебуває на службі», пов'язаного з *minister* «слуга, помічник». — СІС² 529—530; Sl. wug. obsuch 481; БЕР III 736; РЧДБЕ 522; Dauzat 469. — Див. ще *міністр*.

[мензэря] «дійна вівця», [*мендзэрка*] «тс.» Мо, Дз, [*мензур*] «вид овечого сиру», [*мінзэр*] «отара дійних овець; місце, де

доять овець» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *мынзэре* «дійна вівця» (рум. *mînzăre* «тс.») розглядається як слово дако-мізійського чи фрако-дакійського походження; зіставляється з алб. *mëzogë* «телиця». — Scheludko 138; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 136; Vrabie Romaposlavica 14, 161; СДЕЛМ 271.

мензурка «посудина для вимірювання рідини»; — р. бр. *мензурка*, п. *menzurka*, ч. вл. *menzura*, слц. слн. *menzúra*, болг. *мензюра*, *мѣнзура*, схв. *мензюра*; — очевидно, через посередництво німецької мови (нім. *Mensur* «тс.») запозичено з латинської; лат. *mensūra* «міра, вимірювання» пов'язане з *mētīri* «міряти, вимірювати» (діеприкм. *mensus*), яке зіставляється з дінд. *mātiḥ* «міра», гр. *μῆτις* «порада», дангл. *mæd* «міра», псл. *měra*, укр. *міра*. — СІС² 530; Kopaliński 622; Holub—Lyer 310; БЕР III 737; РЧДБЕ 523; Walde—Hofm. II 81—82. — Див. ще *міряти*.

менінни, *мѣння* — див. *ім'я*.

менингит (мед.) «запалення оболонок мозку»; — р. болг. *менингит*, бр. *менингит*, п. *meningitis*, м. *meningitida*, слц. *meningitida*, м. *менингитис*, схв. *менингит*, *менингитис*, слн. *meningitis*; — запозичення з західноєвропейських мов; англ. *meningitis*, нім. *Meningitis*, фр. *méningite* утворено на основі гр. *μῆνιγξ* (род. в. *μῆνιγγος*) «шкірка, плівка; мозкова оболонка» не зовсім ясного походження, можливо, спорідненого з дінд. *māṃsá-* «м'ясо», псл. *męso* «тс.», **męzdra* «міздря». — СІС² 530; Sl. wug. obsuch 466; Holub—Lyer 309; БЕР III 737; РЧДБЕ 523; Frisk II 228—229.

менструація (мед.) «місячне, регули», *менструальний*, *менструювати*; — р. болг. *менструація*, бр. *менструацыя*, п. *menstruacja*, ч. *menstruace*, слц. *menštruácia*, вл. *menstruacija*, м. схв. *менструація*, слн. *menstruacija*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Menstruation*, англ. фр. *menstruation*, нлат. *menstruatio* утворено від дієслова лат. *menstruāgi* «менструювати», пов'язаного з *menstruum* «менструація», похідним від *mēnsis* «місяць; менструація»,

спорідненого з псл. *měšecь*, укр. *місяць*.— СІС² 530; Kopaliński 622; Holub—Lyer 309; БЕР III 738; РЧДБЕ 523; Walde—Hofm. II 71—72.— Див. ще *місяць*.— Пор. *семéстр*.

мент (розм.) «дуже короткий проміжок часу», *вмент* «дуже швидко», *умéнт* «те.»; — р. [мент, мінт, мéнтом], ч. [ment] (у виразі [ani m.] «зовсім нічого»); — очевидно, результат скорочення слова *момéнт*; для р. *мент* припускається також контамінація з *мінюта*.— Фасмер II 625; Преобр. I 554; Machek ESJČ 359.— Див. ще *момéнт*.

[ментáлик] «метелик» ВеБ; — запозичення з польської мови; — п. [mełal, mełelek] «тс.» є результатом видозміни первісного *motyl*, що відповідає укр. *моти́ль*.— Brückner 345.— Див. ще *метéлик*.

[мéнталь] «медаль» Ж, **[ментáлик]** «дукач»; — запозичення з польської мови; п. [mental] «медаль», [mentalik] (зменш.) виникло внаслідок видозміни слова *medal*, що відповідає укр. *меда́ль*.— SW II 914.— Див. ще *меда́ль*.

мéнтик «короткий гусарський одяг», **[мéнта]** «жіночий козушок, облямований тасьмою»; — р. *мéнтик* «гусарська куртка з шнурами», бр. (заст.) *мéнцик* «тс.», п. *mentlik* «плащик», ч. [mentek] «суконна куртка», [mentik, menték, mentlík] «тс.», слц. *mentieka* «короткий кожух, який носили аристократи», болг. *ментé* «короткий верхній одяг без рукавів», схв. *мéнта* «верхній одяг», *ментéн*, слн. *ménten* «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *mente* «угорська куртка, венгерка» етимологічно неясне.— Балецкий St. sl. 9, 338; Фасмер II 598; Machek ESJČ 359; БЕР III 738; Младенов 294; Skok II 406; Bezlaј ESSJ II 178; Bern. II 17; MNTEsz II 891.

ментóл «речовина з м'ятним запахом; м'ятна олія»; — р. бр. болг. *ментóл*, п. слц. вл. *mentol*, ч. *mentol*, *menthol*, м. *ментол*, схв. *мéнтóл*, слн. *mentól*; — запозичення з німецької мови; нім. *Menthól* (англ. фр. *menthol*) утворено Оппенгеймом у 1861 р. з лат. *ment(h)a* «перечна м'ята», що відповідає укр. *м'ята*, і *oleum* «олія».— СІС² 530;

St. wyr. *obcych* 466; Holub—Lyer 310; БЕР III 738; РЧДБЕ 523; Dauzat 469; Klein 964.— Див. ще *м'ята*, *олія*.

мéнтор «наставник, вихователь»; — р. болг. *мéнтор*, бр. *мéнтар*, п. ч. слц. вл. *mentor*, схв. *мéнтор*, *мéнтор*, слн. *mentor*; — через західноєвропейське посередництво (англ. фр. *mentor*, нім. *Méntor*) запозичено з грецької мови; гр. *Méntōr* є власним ім'ям одного з героїв Гомерової «Одісеї» — друга Одісея, опікуна й вихователя його сина Телемаха; як загальне ім'я поширилося в європейських мовах після появи роману французького письменника Ф. Фенелона «Пригоди Телемаха» (1699).— СІС² 530; Фасмер II 599; Kopaliński 622; Holub—Lyer 310; БЕР III 738; РЧДБЕ 523; Dauzat 469; Kluge—Mitzka 387; Klein 964.

[ментрéга] «бунт, безладдя, замішання», **[ментрéжитися]** «бунтуватися, хвилюватися», **[ментрóжити]** «псувати, нищити; тривожити, полахати» МСБГ, **[мінтрóжити]** «тс.» МСБГ, **[ментрóжник]** «той, хто все нищить і псує» МСБГ; — р. **[мінтрéжить]** «баритися, гаятися», бр. **[мітрéнга]** «тривога, неспокій, сум'яття; розбрат», **[мітрéнжыць]** «тривожити, непокоїти, вносити сум'яття, розбрат»; — запозичення з польської мови з метатезою носового голосного в корені (можливо, під впливом *meł* «каламуть», *mełnieć* «каламутніти»); п. *mitrega* «гаяння часу, морока; марудна робота, марудник», *mitreżyc* «гаяти (час)» відповідає укр. **[мітрéга]** «мука, клопіт, важка праця», **[мінтрóжити]** «без потреби затримувати».— Brückner 399.— Див. ще *метрúга*.

мéнту́з, *мéнту́с*, *ментóк*, *мéнтоух* — див. **ми́нь**.

[менту́л] «пуголовок, личинка жаби» ЛЖит, **[менту́ль]** «тс.» ЛЖит; — очевидно, нерегулярне утворення від **[мень]** «ми́нь», пор. р. **[мень]** «людина з великою головою; великий шматок, грудка, клубок».— Див. ще **ми́нь**.

мену́ет (старовинний французький танець); — р. бр. *мену́эт*, п. ч. слц. вл. *menuet*, болг. *мену́ет*, схв. *мену́ет*, слн. *menuét*; — запозичення з фран-

цузької мови; фр. menuet «танець (з дрібними па)» утворено від menu «дрібний», що походить від лат. minutus «малий, дрібний, незначний», пов'язаного з тїпуега «зменшувати, подрібнювати», похідним від tїpus «менший».— СІС² 530; Фасмер II 599; Маргарян ЭИРЯ VI 93; Kopaliński 622; Holub—Lyer 310; БЕР III 739; РЧДБЕ 523; Dauzat 469—470.— Див. ще мїнус.— Пор. меню́, мїну́та.

[менчир] (бот.) «верев, Erica», [мячир] «те.» Мак; — очевидно, запозичення з польської мови, в якій відповідне слово могло б бути пов'язане з тїєккі «м'який» (цей вид вересу росте на торф'янистих луках і болотах).

мєнші́й, мєншієнькі́й, [мєнчі́й] Г, О, [менчі́я] «менша частина» Ж, [мениши́на] «меншість» Ж, мєнші́сть, мєнші́ати СУМ, Ж, мєнші́ти, [менчі́ти] Ж, мєнше, [мєнче] Ж, змєнші́увати, змєнші́увач, [помєнші́й] «трохи менший» Нед, [умєнчі́ати] «зменшувати» тж; — р. мєнші́й, бр. мєншы, др. мьнии, мьньиши, п. mniejszy, ч. слц. menší, вл. tjeňší, нл. tjeňšu; полаб. tãpãj, болг. (заст.) менше «менше», схв. мьньї «менший», слн. tãnjši, стсл. мьньи, мьньиши «те.»; — псл. тьпль(-ъ) (<*tїpjš), тьпльš-; — споріднене з гот. tїns «менше», tїnniza «менший, менш значний», двн. tїn «менше», tїppiro «менший», лат. tїnog, -ōris «те.», tїnus «менше», гр. μνύθω «скорочую», μεῖων (<*meivon), μεῖον «менший», дірл. menb «маленький», корн. tїnow «зменшувати, скорочувати», дінд. tїpãti «скорочує, шкочить»; іє. *mei- «зменшувати, скорочувати». — Фасмер II 598; Преобр. I 523; Горяев 206; Brückner 342; Machek ESJC 359; Holub—Lyer 310; Schuster-Sewc 923; БЕР III 739; Skok II 373; Bezlaј ESSJ II 166; Trautmann 184; Pokorny 711.

меншові́к «член меншовицької партії», меншові́зм; — бр. меншаві́к, п. mienszewik, ч. слц. menševik, вл. tjeňšewik, болг. меншеві́к, м. меншевик, схв. мєньшеві́к, слн. menševik; — калька р. мєньшеві́к, утвореного від прикметника мєнші́й; слово виникло в 1903 р. після II з'їзду РСДРП, коли опортуністична

частина партії на виборах керівних органів залишилася в меншості.— ССРЛЯ 6, 838; Kopaliński 629; Holub—Lyer 310; БЕР III 739; РЧДБЕ 524.— Див. ще мєнші́й.— Пор. більшові́к.

меню́ «набір страв; листок з переліком страв»; — р. бр. болг. меню́, п. ч. слц. слн. menu, схв. мєньї; — запозичення з французької мови; фр. menu «тс.» (епочатку «обмежена кількість страв») походить від лат. minutus «менший».— СІС² 530; Kopaliński 622; Holub—Lyer 310; БЕР III 739; РЧДБЕ 524; Dauzat 469—470.— Див. ще мїнус.— Пор. мєну́ет, мїну́та.

мєнь, мєнькүс, мєньок — див. мїнь.

[мєньки-мєньки] «вигук, яким підкликають телят» Мо; — п. теї-теї «вигук, яким підкликають корів»; — не зовсім ясно; може бути пов'язане з [мїню-мїню] (вигук, яким кличуть корів), [мїнька-мїнька] або [мань-мань] «те.».— Пор. малá, мánька², мїня¹.

мєр «голова муніципалітету», мєрі́я «муніципальне управління»; — р. мэр, мер, бр. мэр, п. ч. мер; — запозичення з французької мови; фр. maire походить від лат. maior «більший».— СІС² 530; Kopaliński 622; Dauzat 451.— Див. ще майбр.

[мєрва¹] «м'ята, терта або попріла солома; гній» Ж; дрантя, погань», [мєрва́] «мул» ЛексПол, [мєрвіско] «солом'яна підстилка» Ж, [мєрвіще] «тс.» Ж, [мєрвіця] «терта або попріла солома», [мєрвічка] «те.» МСБГ, [мєрвістий] «пом'ятий, потертий; прілий, гнилий» МСБГ; змішаний з прілою соломою МСБГ, Ж, [мєрв'ястий] «змішаний з прілою соломою» Ж, [мєрвити] «м'яти, бгати; розбивати, розтирати; угноювати» Ж, [мєрвітися] «гнити, пріти, втрачати кормові якості» МСБГ, [мєрвіти] «тс.» МСБГ, [перемєрвити] «перетерти, подрібнити» Мо, Ме, [розмєрвити] «розтерти, подрібнити» Нед; — р. [мєрва́] «дрібні відходи при тїпанні льону», бр. [мєрва] «відходи при топленні вуску», [мєрва́] «грузьке болото», п. mierzwa «пом'ята, потерта солома; підстилка», ч. tгва «гній», слц. tгва «потерть», вл. нл. tjeгwa «м'ята солома; підстилка з соломи», болг. [м'єрва] «шматок м'яса;

крихта; пилинка», м. *мрва* «те.», схв. *мрва* «крихта (хліба)», слн. *mřva* «гній; сіно, корм; крихткa»; — псл. **mřva* «поплутане, подрібнене», очевидно, віддалено пов'язане з **mřvъ* «виснажений», *mřq* «мру»; — споріднене з лит. *paŗvā* «мішанина», дісл. *merja* «подробити, розтовкти», гр. *μαρσίνω* «виснажую»; іє. **mer-* «гerti, знищувати». — Brückner 334; Holub—Kop. 233; Schuster-Sewc 924—925; Младенов 306, 310—311; Skok II 472; Bezlaĵ ESSJ II 204; Mikl. EW 192; Fraenkel 413; Pokorny 736. — Пор. *мервій*.

*мёрва*² — див. *мёрва*.

[*мервій*] «мертвий» Ж, [*мёрвіти*] «лежати в стані маразму (про хворого) Ж; дримати МСБГ», [*примёрвіти*] «задримати» Ба; — очевидно, псл. **mřvъ* «виснажений», пов'язане з **mřq* «мру», **meri* «мерти». — Див. ще *мёрти*. — Пор. *мёрва*¹.

[*мёрга*¹] «мрійник; буквоїд» Ж, [*мёргало, мергун*] «тс.» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *meregeni* «мріяти, задумуватися».

[*мёрга*²] — див. *мёрха*.

[*мёрга*] «снігопад з вітром» О, [*мергаснути*] «стемніти», [*мержеліти*] «мжичити» Ж; — р. [*моргаситься*] «мжичити», ч. *mřholiti*, слц. *mřholit'* «тс.»; — псл. **mřga*, **mřg-* «мжичити; темніти»; — споріднене з лте. *meġga* «мжичка», *maġga* «тс.», *miġga* «туман», *miġdzêġ* «мжичити», гр. *βρέχειν* «зволожувати»; іє. **mřgh-*, інфіксальний варіант кореня **meigh-* «мигати», віддалено пов'язаного з **maġh-* «тягти; могли». — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Trautmann 182; Pokorny 738. — Пор. *мёрча*¹, *мигати*, *могті*, *моргати*.

мергель «гірська порода, що складається з глини і вапняку», [*мёргель*] «тс.» Ж, *мергелювати* «вносити мергель (у ґрунт)»; — р. бр. *мёргель*, п. *mergiel*, [*mergiel*], ч. *merhel*, вл. *mergl*, болг. *мергел*; — запозичення з німецької мови; н. *Mergel* (двн. *mergil*) походить від слат. *mergila* < лат. *merga* «мергель», яке виводиться з галльської мови. — SIC² 530; Фасмер II 600; Горяев 206; Brückner 323; Machek ESJĀ 379; БЕР III

743; РЧДБЕ 524; Kluge—Mitzka 475; Walde—Hofm. II 39.

[*мере*] «мабуть, майже; точно Ж; дійсно, справді; чисто, без домішки; щоб лише О»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*merel*] «наче, ніби, майже» походить від лат. *merē* «цілком, чисто», пов'язаного з *merus* «чистий, не змішаний, справжній», що зіставляється з дірл. *ē-mer* «не блискучий, не яскравий», дангл. *ā-mērian* «очищати; перевіряти, випробовувати». — SW II 924; Walde—Hofm. II 78.

[*мерегій*] «бурий з темними смугами» (про масть); — р. [*мережка*] «строкатість», [*мережить*] «пістрявити, рябіти», п. *meręg* «смуга на темному тлі; смугаста тварина», ч. [*merhy*] «смуги», [*merhovati*] «проводити смуги», *merhovapŭ* «строкатий, смугастий»; — псл. **merga*, **meroga* (**meřga?*) «смуга, пляма», пов'язані чергуванням голосних з **mergъ*, **merogъ* «строкатий, смугастий». — Machek ESJĀ 360, 377; Schuster-Sewc 949. — Див. ще *моругій*.

мережа «рибальська сіть; сукупність шляхів, ліній зв'язку, установ», *мережанка* «ажурний узор; мережана річ», *мереживниця* «робітниця, яка робить мереживо», *мереживо* «сітчаста тканина з узорами», *мережка* «ажурний узор; вишивка; [узorna прикраса, орнамент]», [*мерешка*] «орнамент у формі вісімок» О, *мережати* «робити мережку; вишивати; нарізблювати узори на дереві», *мережіти* «тс.» СУМ, Пі, [*мережовати*] «проводити смуги; робити узори» Пі, *мережаний* СУМ, Пі, *мережений*, *мереживний*, *мережований* (заст.) «мережаний», [*мережуваний*] «тс.», [*мережуватий*] «укритий дрібними плямами» (про шкіру), *мережчатий* «оздоблений мережками», [*примережка*] «вузька мережка по шву» Нед; — р. *мережа* «рибальська сітка, натягнута на обруч», *мережка* «узор на тканині; невелика рибальська сітка», бр. *мярѣжа* «рибальська сітка, натягнута на обручі», п. *meręzka* «ажурний узор на тканині» (з укр.), *mrężna* (< *mręża*) «вид рибальської сіті», каш. [*mřęza*] «сітка», ч. *mříz(e)* «решітка», слц. *mřęza* «тс.», болг. м. *мрѣжа* «мережа», схв. *мрѣжа*,

слн. męža «те.», етсл. męžja «сітка»; — псл. *merža «(плетена) сітка»; — зіставляється з лтє. męga «поручні, галерея, решітка», mękškis, męškis «плетений солом'яний намет на жердинах», лит. mąška «невелика рибальська сітка», mąškinių «сорочка», гр. βρόχος (<*mro-χος) «сильце, мотузка, петля», βροχίς «петля», ірл. braig (<*mragi-) «ланцюг», braga (<*mragant) «полонений». — Фасмер II 601; Преобр. I 525; Горяев 206; Brückner 347; Machek ESJC 382; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 234; Младенов 306; Skok II 464; Bezlaž ESSJ II 201; Bern. II 38—39; Mikl. EW 193; Trautmann 182.

[мереконіти] «ввижатися, привиджуватися»; — р. [мерекать] «здаватися, ввижатися; марити», [мерек] «марення; привид; влий дух, чорт», [мерет] «диявол, нечистий»; — пов'язане з мёркнути, мёркнати і далі з морок, р. мерещитися, [маракосить] «мелькати у п'яті», [меркасить] «затемнювати, мелькати»; — псл. *merk-/męk-/mogk.— Фасмер II 602; Шахматов ИОРЯС 7/2, 355; Bern. II 38; Torbiörnsson II 39.— Див. ще мёркнути.

мерена, меренка, меренька — див. марена².

меренга «вид тістечка»; — р. меренга, бр. мерэнга, п. merenga; — запозичення з французької мови; фр. meringue «те.» етимологічно неясне.— ТСБМ III 139; Dauzat 471; Gamillscheg 616.

[мерендати] «ремигати, пережовувати жуйку», [мерендзати, мерендіти О, мерінджати ДзАтл I, меріндзати О, меріндзати ВеЛ, мередзати ВеБ] «те.», [мередзовиння] «пережована їжа в шлунку жуйних тварин» Пр. XI діал. н.; — п. [mieru(n)dzac] «ремигати», [mierendzac, mierańdzac] «те.», ч. [měryndza] «ремигання», слц. merizdat' «ремигати», [merizat', merigat'] «те.»; — запозичення з румунської мови; рум. [meridza] «ремигати», [meridzire, merindzari] «відпочивати вдень» (про худобу) походить від лат. meridiāre «відпочивати опівдні», пов'язаного з meridiēs «полудень, південь»; не виключений також зв'язок з рум. merinde «харч, провізія, полуденок», що походить від лат. me-

renda, merendāre «полуднувати», пов'язаних з merēre «заробляти на хліб, діставати», спорідненим з гр. μέρος «частина». — Дзєндзелівський Доп. УжДУ IV 60; Vrabie Romanoslavica 14, 162; Machek ESJC 359—360; Bern. II 37; Mikl. EW 191; СДЕЛМ 255; DLRM 493; Walde—Hofm. II 75, 77.— Див. ще меридіан.— Пор. меріндія.

мерендза, мерендя — див. меріндія. [мереніти] «мжичити, сіяти» (про дрібний дощ) Ж, [мерендіти] «те.» Ж, [мерява] «холодний дощ» Ж, [мериво] (приел., про стан погоди, який передвіщає дощ) МСБГ; — очевидно, псл. *mer(k)-/mog(k)- «волога; мряка», споріднене з лит. mękti «мочити», mirkyti «вимочувати», лтє. mękti «мочити». — Пор. мерга, мороква.

[меренька¹] «жаб'яча ікра»; — зменшувальна форма давнішого *мерена «ікра», яке зводиться до псл. *merna «те.», що походить від фінно-угорського слова із значенням «ікра; риб'ячий мальок» (пор. манс. mārñə «ікра», хант. mārñ «те.»). — Коломиец Происх. назв. рыб 126.— Пор. марена².

меренька² — див. марена².

[мерест¹] (іхт.) «гольян, Phoxinus phoxinus» Ж, ВеНЗн, [нерест тж, нересть Ж, нерез Ж, мереснік ВеНЗн, маресніця тж, мересніця Ж, нересніца ВеНЗн, нерісниця Ж] «те.», [нерес] «вид дрібної риби» О; — результат контамінації назв [мерена, меренька] «те.» і нерест (Мерест). — Коломиец Происх. назв. рыб 124.— Див. ще марена, нерест.

[мерест²] «жаб'яча ікра», [мараст] «те.», [нересть] (зб.) «ікра; жаби» Ж; — слн. męst «жаб'яча ікра; нерест»; — псл. *merstь «ікра», результат контамінації назв *merna «те.» і *nerstь «нерест»; думка про чисто звуковий характер зміни початкового *m- у *mę- (Zubatý St. a čl. I 2, 106) помилкова.— Див. ще меренька¹, нерест.

[мерест³] «низькі болотяні трави»; — очевидно, результат перенесення на рослини назви [мерест] «жаб'яча ікра» (за суміжністю). — Див. ще мерест².

мерехтіти «світити тремтливо, мигтіти; ледь виднітися», мерехтливий, [мер-

хоть] «брижі на воді від бистрої течії» Ч; — очевидно, результат контамінації дієслів *мерхнути* «втрачати яскравість, тьмяніти» і *мигтіти*; пор. ч. *pereštiti se* «коливатися, мигтіти». — Див. ще *мерхнути*, *мігати*.

[мереч] «густиий непролазний ліс» Ч, [мереча] «лісові хащі; густиий чагарник у заболоченій низині» Ч, [мрич] «болотистий ліс» Ж; — р. [мереча] «болото», [меречь] «грузьке болотисте місце, поросле чагарником і дрібним лісом», бр. [мярча] «те.»; — пел. [*merča] < *merka «заболочене місце, співвідносне з *mogkva (укр. [мороква] «болото» та ін.); утворене від варіанта кореня *mek-/mok- «мокнути, мокрий» з інфіксом -r-; споріднене з лит. *meĩkti* «мочити», *miĩkti* «мокнути», лтс. *meĩkt* «мочити», *maĩks* «невеликий ставок на лузі». — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 602—603; Потебня РФВ 3, 99; Верн. II 79; Trautmann 182. — Див. ще *мокнути*. — Пор. *мерга*, *мерча*¹, *мороква*.

[меречити] «мекати» Ж; — р. [мерькати] «бекати» (про овець), болг. *мъркам* «видаю глухі звуки»; — звуконаслідувальне утворення на основі *мекати*, можливо, зближеного з [меркач] «баран». — Див. ще *ме*.

мерещитися «ввижатися»; — р. *мерещиться* «тс.»; — очевидно, пов'язане з р. [мерек] «марення; злий дух, привид», [мерекати] «марити, ввижатися»; — псл. *merk-sk-, пов'язане чергуванням голосних з *mogkь «морок», *m'gknoŋi «меркнути»; реконструюється також псл. *merg-sk-, споріднене з лит. *mirgėti* «рябіти», лтс. *mirgt* «блищати», *marga* «блиск» (Matzenauer LF 10, 69). — Фасмер II 603; Преобр. I 527; Горяев 206; Шахматов ИОРЯС 7/2, 355; Верн. II 38; Mikl. EW 191. — Пор. *меркнути*.

[мержани] (мн.) «шматок вишитого полотна, який вставляється в сорочку на грудях» МСБГ; — очевидно, результат деєтимологізації і субстантивзації пасивного дієприкметника *мережаний* від дієслова *мережити* «робити мережку; вишивати». — Див. ще *мережа*.

мержеліти — див. *мерга*.

[мерзіти] «викликати огиду» Г; лаяти, паплюжити МСБГ, [мерзеніти]

«паплюжити» МСБГ, [мерзенітися] «ставати мерзеним» МСБГ, [мерзеніти] «тс.», [мерзітися] «ганьбитися» О, *мерзіти* «погрузити в пороках», [мирзіти] «лаяти, паплюжити» Ме, МСБГ, [мержа] «пакість» Ж; мерзотник О, [мерза] «мерзота, пакість» Г; мерзотник МСБГ, О; наклеп О, [мерзавець] Ж, [мерзеник], [мерзєнство], [мерзєтина] «мерзотник» МСБГ, [мерзінєць] «погана, гидка річ», [мерзіль] «смердюча трава» Ж, [мерзінєць] Ж, *мерзота*, *мерзотник*, [мерзь] «мерзота, пакість» Ж, [мерзяка] «образа» Ж, [мирза] «мерзотник» МСБГ; колотнеча, гризня Корз, [мерзенєнький], [мерзєний], [мерзєнний], [мерзотний], [омерзітися] «зробитися огидним», [померзєнітися], [померзітися] «відчути огиду»; — р. *мерзкий*, бр. *мярзота* «мерзота», п. *miegzić* «викликати огиду», ч. *mrzeti* «бути огидним», слц. *mrziet'* «бути неприємним», вл. *mjerzać* «сердити», нл. *mjerzaś* «тс.», болг. *мерзък* «мерзєнний», м. *мрзєшник* «мерзєнник», *мрзєшен* «огидний», схв. *мрзити* «відчувати огиду», слн. *mrziti* «тс.», стел. *мрзьѣти* «викликати огиду»; — псл. *m'gžeti «тс.» пов'язане з *m'gžnoŋi «мерзнути», давніше «холодніти через хмарність і мжичку», *mogzь «мороз», давніше «брудна мокрота, холодна мжичка»; пояснення семантичного розвитку за аналогією до *stydь* ← *stynoŋi* непереконливе (пор. Machek ESJČ 381); зіставлялося також з цсл. *мрзьєнь* «гидкий», *мрзьєти сь* «оквернятися» (Потебня РФВ 3, 97; Преобр. I 527—528); думка про запозичення з гетьманської мови (Hirt PBrV 23, 335) необгрунтована. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 603—604; Куркина Этимология 1964, 50—51; Горяев 207; Brückner 333—334; Holub—Kop. 233; Schuster-Sewc 925; БЕР III 747; Skok II 472; Bezlaj ESSJ II 204; Mikl. EW 193; Trautmann 187. — Пор. *мерзти*.

мерзосвітний «мерзотний», *мерзосвітник* «мерзотник»; — очевидно, похідні утворення від незасвідченого **мерзосвіт* «той, ким гидує світ», утвореного з основ *мерз(ити)* «гидувати» і *світ*; у словотворчому і семантичному відношеннях аналогічне утворенням [gi-

домір] «огидна людина» і [гидосвітний] «огидний». — Див. ще мерзїти, світ. — Пор. гидосвітний.

мерзти, мерзнути, мерзлі́та, мерзляк, мерзлятина, [мерзкий] «мерзлий» Ж, [мерзливий] «мерзлякуватий» МСБГ, мерзлий, мерзлуватий, мерзлякуватий, [мерзлю́х], [мерзлю́чка] «мерзлякувата жінка», [замерзля́кі] «бурульки на деревах», [намерз] «іній, бурулька»; — р. мерзнуть, бр. мерзнуць, др. мързнути, п. marzpać, ч. mrznout, слц. mrznút', вл. mjeznuć, нл. marznuš, болг. мръзна, м. мрзне, схв. мрзнути, слн. mřzniti, стсл. мрѣзнь «мерзнучий»; — псл. *mřz(n)ti (<*mřg-) «мерзнути» (первісно «холоніти через хмарність і мжичку»); пов'язане чергуванням голосних з *morzъ (<*morg-) «мороз»; — зіставляється з алб. mardhem «дрижу від холоду», marth «сильний мороз»; необгрунтоване зіставлення (Machek ESJČ 381) з нвн. frieren «мерзнути», лат. rguina «іній», дінд. rgušvā «тс.» — Фасмер II 604; Преобр. I 528; Горяев 297; Brückner 324, 346; Holub—Kop. 233; Schuster—Sewc 925; Младенов 306; Skok II 472—473; Bezlaј ESSJ II 204; Мельничук Мовозн: 1980/6, 54; Mikl. EW 191; Pokorny 739—740. — Пор. мороз.

мериво — див. мереніти.

мериді́ан, меридіона́льний; — р. болг. мериди́ан, бр. мерыды́ян, п. mey-dian, ч. слц. слн. meridián, вл. meridian, м. мериди́ан, схв. мериди́ян; — запозичення в західноєвропейських мов; н. Meridián, фр. méridian, англ. meridian походять від лат. merīdianus «полуденний, південний», пов'язаного з merīdiēs «полудень; південь; середина», що складається з основ прикметника medius «середній», спорідненого з гот. midjis «те.», псл. *medja «межа», укр. межа́, та іменника diēs «день», спорідненого з дінд. duām, псл. дъпъ, укр. день «те.» — СІС² 530; Holub—Lyer 310; БЕР III 747—748; Klein 966; Dauzat 470; Walde—Hofm. I 349—350, II 57. — Див. ще день, межа́.

мерин «кастрований жеребець», [ме́рен] «те.» Ж; — р. ме́рин, заст. ме́рен, бр. ме́рын, п. ст. mierzyn(ek) (з р.) «те.»; — очевидно, запозичення з мон-

гольських мов: монг. mögin (mogin) «кінь», калм. möᠭᠦ «тс.»; менш обгрунтоване зіставлення (Преобр. I 528; Mikl. EW 191) з дангл. mtere «кобила», двн. megiha, megha «тс.» — Фасмер II 604; Одинцов 128; Сетаров Тюркизмы 232; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 55; Горяев 207; Brückner 334; Bern. II 37.

[меріндія] «торба з харчами; харчі на дорогу; полуденок; вим'я корови» О, МСБГ, ВеЛ, [мерендза] «тс.» О, [мерендія] «приготовані харчі», [мариндія] «тс.» ВеЛ, [мериндárка] «посудина вівчарів» Доп. УжДУ IV, [мерендáрщина] «тс.» тж; — п. [mierenda] «харч на дорогу», [mierendza, mirenda], ч. [merenda], слц. [merinda] «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. мерінде (меріндэ) «харчі, провізія», рум. merinde «тс.» походять від лат. merenda «підвечірок», пов'язаного з терео «заробляю, здобуваю; заслуговую», спорідненим з гр. μέρος (мері́с) «частка, частина», μεύρομαι «дістаю частку», хет. mar-k- «ділити (жертву)». — Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 161; Machek ESJČ 359—360; Crânjală 344; Bern. II 37; СДЕЛМ 255; DLRM 493; Puşcariu 91; Walde—Hofm. II 75.

меринка — див. маринка.

меринос «порода овець з довгою і тонкою вовною; шерсть такої вівці; тканина з неї»; — р. болг. меринос, бр. мерынос, п. meynos, ч. слц. megiha «вівця-меринос», м. мерино, схв. ме́рина, слн. megiho «меринос»; — через посередництво російської та французької мов (фр. mérinos «тонкорунна вівця; тканина з її шерсті») запозичено з іспанської; ісп. merino (мн. merinos) «те.» загальноприйнятої етимології не має. — СІС² 531; Фасмер II 604; Kopaliński 623; БЕР III 748; Klein 966; ODEE 57; Kluge—Mitzka 474; Dauzat 471; Gamill-scheg 616.

меркантильний «торговельний, комерційний; своєкорисливий», меркантилізм «буржуазна економічна політика феодальних держав XV—XVIII ст.; гендлярство», меркантиліст; — р. меркантильний, бр. меркантильны, п. merkantylny, ч. merkantilni, слц. merkant-

tilný, вл. merkantilizm, болг. меркан-тилен, схв. мѣркантїлан, слн. merkantilen; — через посередництво російської та французької мов (фр. mercantile «торговельний») запозичено з італійської; іт. mercantile «тс.» утворено від mercante «торговець», що походить від лат. mercāns, дієприкметника від дієслова mercāre «торгувати, купувати», похідного від merx «товар», етимологія якого остаточно не з'ясована. — СІС² 531; Фасмер II 604; Koraliński 623; Holub—Lyer 310; БЕР III 748; Dauzat 470; Klein 964; Walde—Hofm. II 78—79. — Пор. Мерку́рій.

[мерка́ч] «баран», [ме́ркотень] «некастрований баран» Ник, [морка́ль, морка́ч, мо́ркітень, мо́ркутень, му́ркач] «тс.» тж, [ми́рко́ти] «особливий запах овець під час тічки», [ми́рко́т] «тс.» Ж; — бр. марка́ч «баран-плідник», болг. мѣрка-м се «паруватися» (про овець, кіз), м. мркач «баран», мрка се «паруватися» (про овець, кіз), схв. мркати се, слн. mřkati se «тс.», mřkác «козел», стсл. мрѣкати «мекати; паруватися»; — псл. *mřkati (se) «паруватися», *mřkaś «баран; цап»; — очевидно, пов'язане з псл. *merk-/mogk- «мокий, мочити» (пор. укр. [морокá] «болото», р. [мерѣча] «тс.», лит. meřkti «мочити», miřkti «мокнути», а також варіант кореня з рухомим s- у р. smorkátься «сякатися»); менш обґрунтоване зіставлення з дінд. mřśati «торкає» (Machek Slavia 16, 188; Bezlaј ESSJ II 202); необґрунтоване пов'язання (Scheludko 139) з рум. mărcuș «білий з чорною мордою» (про овець). — Трубачев Назв. дом. жив. 81; Младенов 311. — Див. ще мороква́, шма́рки.

ме́ркнути «згасати, темнішати», ме́ркти «тс.», [мерка́ти] «мерехтіти», [меркота́ти] «тс.», [меркоті́ти] «миготіти», [змерка́тися] Ж, [змерк] «присмерк» Ж, [змерко́м] Ж, [зми́рк] «присмерк» Ж, [зми́рх] «тс.» Ж, [на-змерку́] Ж, [намерка́ти] «смеркатися», [обме́ркнути] ЛексПол, [поме́рхнути] Ж, по́мерк(и) «темрява, морок; сутінки», поме́рклий, [при́мерки] «сутінки», при́смерк(и), при́смерком, сме́рка́ти(ся), сме́рк, сме́рком, сме́ркомá,

сїмерк(и); — р. ме́ркнути, бр. ме́ркнуць, др. мѣркнути, п. mierzchnąć, ч. smřknouti se «смеркнутися», слн. mřkať sa «смеркатися», вл. meřkotaś «блимати», нл. meřkotaś «тс.», болг. мрѣквам «смеркатися», м. мркне се, схв. мркнути, слн. mřkniti «тс.», стсл. мрѣкнѣти «меркнути»; — псл. *mřknuti «меркнути, хмаритися», пов'язане чергуванням голосних з *mogkь «морок; хмара»; — споріднене з лит. meřkti «жмурити, закрити (очі)», двн. morga «тс.», далі з лтс. mākiopa «хмара», псл. moknuti, укр. мо́кнути. — Фасмер II 605; Преобр. I 528—529; Brückner 333; Machek ESJČ 379; Holub—Kop. 232—233; Младенов 306; Skok II 467—468; Bezlaј ESSJ II 201—202; Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Меркулова Sl. Wortst. 138; Mikl. EW 191. — Див. ще мо́кнути. — Пор. мо́рок.

[мерковея] (бот.) «жовтозілля, Senecio jacobaea»; — неясне складне утворення з другим компонентом (-вея), пов'язаним з дієсловом віяти; пор. бр. [сухавея] «жовтозілля весняне, Senecio vernalis», [нічавея] «тс.»; ця рослина має багато насіння, що легко переноситься вітром. — БСЭ 23, 351. — Див. ще віяти.

[меркува́ти] «тямити, угадувати» ЕЗБ 25, [ми́ркова́ти] «стежити» НЗ УЖДУ 26/2; — ч. merkovati «позначати; стежити», слц. merkovat' «уважно слухати; стежити», вл. meřkovaś «тс.», схв. мѣркати «приглядатися, цікавитися»; — очевидно, через словацьке посередництво запозичено з німецької мови; нвн. merken «помічати» є також джерелом запозиченого раніше укр. міркува́ти. — Дзендзелівський УЗЛП 159; Holub—Lyer 310. — Див. ще міркува́ти.

Мерку́рій (чоловіче ім'я), ст. Мерку́рі (1627); — р. болг. Мерку́рий, бр. Мерку́рий, ч. Merkur, ст. Merkuriáš, слц. Merkúr, вл. Merkur, схв. Меркур, слн. Mercur, стсл. Мерку́р; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Мерку́ριος походить від лат. Mercurius «бог торгівлі і промисловості», що зводиться до етр. *Mercura «первісне родове божество, культ якого перейшов до Риму»; виведення від лат. merx «товар» (Вл.

імена 67) помилкове.— Илчев 330; Walde—Hofm. II 74.

меркúрія (заст.) «ртуть», *меркурáн* «ртутно-органічний препарат для протруювання насіння»; — р. заст. *меркúрий* «ртуть», п. ст. *mercuriusz* «те.», *merkurialismus* «отруєння ртуттю», схв. *мёркúриј* (ум) «ртуть»; — запозичення з латинської мови; слат. *mercurius* «те.» пов'язане з *Mercurius* «бог торгівлі», оскільки останній вважався жвавим і рухливим.— БСЭ 27, 177; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 623; Holub—Lyer 310.— Див. ще **Меркúрій**.

мерлán (іхт.) «пікша, риба родини тріскових, *Gadus merlangus* L. (*Melanogrammus aeglefinus*)», *мерлáнг* «те.»; — р. болг. *мерлán*, *мерлáнг*, бр. *мерлán*, п. ч. *merlan*, слц. *merlanka*; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. *merlan* «те.» пов'язане з *merle* «дрізд», що походить від лат. *merula* «чорний дрізд», спорідненого з нвн. *Amsel*, двн. *amsla* «те.»; назва риби зумовлена, очевидно, її забарвленням: чорною лінією на боці і чорними плямами (БСЭ 33, 34).— СІС² 531; Фасмер II 605; Matzenauer 253; Dauzat 471; Walde—Hofm. II 77.

мерлúза (іхт.) «хек, *Merluccius*»; — р. *мерлúз(a)*; — запозичення з французької мови; фр. *merluz* походить від пров. *merlutz* «те.», що вважається результатом контамінації назв *merle* «мерлан» і *lutz* «щука», яке зводиться до лат. *lūcius* «те.» неясного походження; менш обгрунтоване виведення (Dauzat 471) від *merle* «дрізд» або припущення контамінації *merle* і лат. *lūcius*.— Фасмер II 605; Gamillscheg 616—617.— Див. ще **мерлán**.

[мерлушка] «дохла вівця; хутро дохлої вівці» Пі, **[мерлиця]** «те.» Пі; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *мерлúшка* «хутро вівці», *мерлúха* «те.», **[мерліца]** «шкурка дохлої вівці», **[мерлятина]** «те.», **[мерлушка]** «мертве ягня» пов'язані з *мёрти*; менш переконливе виведення від фр. *merlut* «невичинена, невисушена шкура», пов'язаного з *merlus* (*merluche*) «риба, яку сушать» (Фасмер II 605), або від рум. *mieiúşá* «вівця з ягнятами, ягня», по-

хідного від *miei* «ягня» (тж; Matzenauer 397).— КЭСРЯ 263; Кипарский ВЯ 1956/5, 134; Schrader Reallexikon II 159.— Див. ще **мёртн**.

мерóха — див. **мёрха**.

[мёрства] «натовп; велика кількість» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *мир* «громада, народ».

мёрти «вмирати; завмирати», **[мерёти]** «мерти» Ж, **мертвй́ти** «убивати, позбавляти життя; бажати смерті кому-небудь», **мертвй́ти** «робитися нерухомим, мертвим», **[мрёти]** «умирати» Бі, **[мёрлевиця]** «колишне русло річки» Ник, **[мерлёць]** «мрець» Ж, О, **[мерліни]** «поминки», **[мерлінки]** «те.», **[мёрліх]** «мертве болото» Ч, **[мерлюк]** «мрець» Л, **[мерляк]** «труп, мрець; смертний» Ж; глибоке коряжливе місце в річці Ч, **[мерлятина]** «собачий або цапинний запах», **[мертвенёць]** «мрець» Пі, **мертвёць**, **мертвёцька**, **мертвечина**, **мертвечина**, **[мертвешниця]** «м'ясна муха, *Sarcophaga carnaria*; муха, що сідає на трупи, *Sarcophaga mortuorum* Ж», **[мертвещина]** «мертвечина», **[мертвіня]** «смерть (у ворожінні на картах)» О, **[мёртвіця]** «неплодоносний підґрунт; загибле зерно гречки» Ж; галька під чорноземом О; земля, глина з глибини МСБГ; грузьке болото Ч, **мертвóтá**, **мёртвй́к**, **[мертвй́чка]** «епідемія; погана погода; неврожайний шар землі» О, **[мертёць]** «мрець» Бі, **[мерцвй́**, **мерцвй́к**, **мерчáк** Кур) «те.», **[мёрчик]** «маленький мрець», **[мерчй́к]** «мертвонароджений», **[меряник]** «мрець» Ж, **мрець**, **мёрлий** «мертвий», **мёртвённий**, **мертвёцький**, **мёртвй́й** СУМ, Ж, **мертвóтний**, **мертвй́щий** «мертвящий», **[мерй́щий]** «умираючий», **[мрй́щий]** «смертний; умираючий» Бі, **[вмірй́щий]** «померлий; помираючий» Ж, **[відумёрти]** Ж, **[відумёрщина]** «спадщина» Ж, **[змірщина]** Ж, **зумерщина** О) «те.», **[змірáти]** «умирати, вимирати», **замёрти** «завмерти», **замирáти**, **[замірáйло]** «такий, що впадає в летаргічний сон, слабосила людина» Я, **[замірýха]** «жінка, що завмирає» Я, **[замрá]** «привид мерця; схожий на мерця» Ж, **[на-вмір]** «невідкладно, дуже необхідно» Ж, **[на-умір]** «те.; до смерті, знищуюче» Ж, **[навмирй́ще]** «на вірну смерть» Ж, **[на-**

вміру́ще] «на смерть», [невміра́ка] «безсмертний (лицар)» Ж, [невміра́йко] «тс.», [невміру́чий] Ж, невміру́щий, об-мёрти «знепритомніти; заціпеніти», [по-мёр] «смерть», [померётє] «погибель; каліцтво від народження» Нед, [померт-лєнник] «небіжчик», [прімерки] «епіде-мія» Пі, [умерлєць] «мрець», [умёрчик] «тс.», [умерліни] «смерть і пов'язані з нею народні обряди», умиру́щий «смерт-ний; умираючий; мрець», [уміра́чка] «епідемія; смерть», [умрєць] «мрець»; — р. мерёть, умира́тъ, бр. мёрці, др. мьрѣти, мерети, п. mżyć, ч. міїти, слц. mriet', вл. mřěc, нл. mřěc, болг. мра, м. мртвее «мертвіє», схв. мрєти, слн. mřěti, стсл. мрѣти; — псл. *mertī, тьгѣ «умирати, умираю», пов'язане чер-гуванням голосних з погь «мор, епіде-мія»; — споріднене з лит. miřti «уми-рати», лтс. miřti, лат. morī «тс.», дінд. mārati «помирає», гр. ѓмортеν «помер», ав. mərəti- «смерть», гот. maurg «убив-ство», двн. mōrd «тс.»; іє. *mer- «уми-рати». — Фасмер II 602; Преобр. I 526—527; Brückner 346—347; Machek ESJČ 382; Holub—Kop. 234; Schuster-Sewc 960; Младенов 305; Skok II 465—467; Bezlaј ESSJ II 200—201; Mikl. EW 190; Pokoḡny 735. — Пор. мор, смерть.

[мерфеліти] «заплутувати (прядиво, волосся); розбивати; розкопувати; во-рушити (солону); сіяти (про дрібний дощ); в'яти (про хуртовину)» Ж, [мер-хвєліти] «тс.» Ж, [мер(е)феліти] «топати, толочити; нищити; плутати; партачити» О, [мерфій] «розтріпана со-лома, мерва; добриво, гній» Ж; — оче-видно, запозичення з молдавської і ру-мунської мов, що на українському грун-ті зазнало впливу з боку слова мєрва; молд. морфолі «м'яти, бгати», рум. morfoli «тс.» вважається афективним утворенням. — СДЕЛМ 266; DLRM 515. — Пор. ферфеліти.

[мєрха] «шкапа Ж, О; брудний віл; неохайний, брудний хлопець Ж; падло О», [мєрга] «худоба» О, [меро́ха] «коби-ла» О, [мірха] «шкапа» Ж, [мірха́ка] «тс.» Ж, [мєрша́] «падло; худоба Ж, О; свійська птиця Ко», [мерша́виця] (зоол.) мертвоїд, Silpha L., [мерша́ник] «тс.; бив», [мерша́нка] «корова». [мерше́ник]

«віл» О, [мерші́ца] «худоба» О, [мерші́в'я О, мєрши́к Ж] «тс.»; — п. męcha «шка-па; падло; зла жінка», męcha, [męcha, marszupa] «тс.», ч. męcha «падло», męši-па «тс.», слц. męcha «падло; шкапа», męšina «тс.», болг. мѣрша «шкапа», м. мрша «падло; труп», схв. мрша «падло», слн. mřha «тс.»; — запозичено, можливо, через посередництво західнослов'ян-ських мов, з німецької; нвн. Mähre «шкапа, кобила» (свн. męche «кобила») епоріднене з дангл. mīere, дісл. męg «тс.», дірл. męc «кінь»; на слов'янсько-му грунті відбулося зближення з мєрти (пор. значення «падло»). — Шелудько 39; Brückner 322, 328; Machek ESJČ 379; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 232; Bez-лај ESSJ II 201; Mikl. EW 190; Kluge—Mitzka 454, 463. — Пор. мєрга, мїр-шавий.

мєрхнути «меркнути, тьмяніти, гає-нути», мєрхти «тс.», мєрхлий; — п. mierzchnąć «меркнути»; — очевидно, пел. *[mʲɤksnɔi], діалектне похідне утворен-ня від *mʲɤk- «меркнути»; — паралель-не лит. mirksnis «моргання». — Brückner 333. — Див. ще мєркнути.

[мєрча¹] «мжичка», [мерча́чка] «тс.», [мерчі́ти] «мрячити, мжичити» МСБГ, [мерчі́ти Ж, мєрчє́ти МСБГ] «тс.»; — р. [мрє́ча] «болото», [меркосі́ть] «мрячи-ти»; — псл. *mʲɤkja «мжичка», *mʲɤkē-ті «мжичити», *mʲɤg- «тс.»; — лит. mękti «мочити», miřkti «мокнути», лтс. mękti «мочити»; іє. *mʲɤk- «основа з ін-фіксом -g-, похідна від *mok-/mak- «мокнути». — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 602—603; Потебня РФВ 3, 99; Machek ESJČ 379; Trautmann 182. — Див. ще мєкнути. — Пор. мєрга, мороква́.

[мєрча²] (зоол.) «морська свинка, ка-вія, Cavia Pall.» Ж, [мирца́к, мїрча́к] «тс.» Ж; — результат видозміни деети-мологізованих звукових форм [морца́, морца́к] «тс.», зближених з основами діє-слів мори́ти, мєрти; зміна кореневого голосного могла бути підтримана також впливом з боку нім. Méerschwein «тс.» — Див. ще морца́.

мерчі́нка — див. маріка́нка.

мерщій «швидше, екоріше», [мер-щє́нько] (зменш.); — очевидно, форма ви-

щого ступеня від утраченого прислівника **мерско* «швидко, різко», пов'язаного з [б*о*м*ер*с*н*у*т*и*ся*] «помилитися, промахнутися», [м*ор*с*к*і*й*] «хльосткий, хвиський» (про гілки дерева), [м*ор*с*к*ат*и*] «хльостати, бити», бр. [н*а*м*ар*с*к*а*ц*ц*а*] «напрацюватися»; кореневе е замість очікуваного о могло бути викликане впливом на деетимологізоване слово з боку [м*ет*ч*і*й] «скоріше, швидше», форми вищого ступеня від м*ет*ко «швидко, вправно», пов'язаного з м*ет*к*і*й. — Меркулова Етимологія 1974, 60—61. — Див. ще м*ор*с*к*ат*и*, б*о*м*ер*с*н*у*т*и*ся*.

мерява — див. мереніти.

[м*ер*я*в*і*й*] «жорсткий, упертий; химерник, витівник О»; — слц. mervaviet' «холонути, застигати» (про тіло), mervavú «застиглий, заціпенілий»; — неясне.

мєса «католицька обідня; багатоголосий хоровий твір із супроводом органа»; — р. mēssa, бр. мєса, п. messa, ч. pše, слц. опша, вл. нл. тша, схв. мйса, слн. таша, стсл. мъша; — запозичення з французької мови, у старослов'янській і деяких інших слов'янських мовах безпосередньо з латинської; фр. messe походить від лат. missa «тс.», пов'язаного з mittere «відпускати, звільняти», спорідненим з дангл. smittan «кидати, бити», свн. smizan «бити»; значення «обідня» розвинулось на основі виразу, який промовлявся після закінчення богослужіння: лат. ite, missa est (concio), букв. «йдіть, (зібрання) відпущено» чи «йдіть, (молитву) послано (до бога)». — СІС² 532; Brückner 347; Machek 312; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 234; Dauzat 442; Kluge—Mitzka 474—475; Walde—Hofm. II 97—98. — Пор. мша.

мєсія «в іудейській релігії — надісланий богом визволитель єврейського народу», мєсіанізм, мєсіанство; — р. messija, бр. мєсія, др. месия, п. Mesjasz, ч. слц. mesiáš, болг. мєсія, м. мєсија, схв. мєсија, слн. мєсија, стсл. мєсија; — через посередництво старослов'янської мови запозичено в давньоруську з грецької; гр. μεσσίας «мєсія» походить від араб. مَسِيحٌ «помазаник», яке зводиться до гебр. מָשַׁח «помазаний», пов'язаного з מָשַׁח «він помазав» прасеміт-

ського походження. — СІС² 532; Преобр. I 530; Kopaliński 623; Holub—Lyer 310—311; Lokotsch 114; Klein 969.

месмерізм «антинаукове уявлення про випромінювання планетами особливої магнітної сили та про її лікувальний вплив на людей»; — р. месмерізм, п. mesmerizm, ч. mesmerismus, слц. mesmerizmus, слн. mesmerizem «тс.»; — термін походить від прізвища німецького лікаря Ф. А. Месмера (F. A. Mesmer, 1734—1815), який запропонував згадане уявлення. — Kopaliński 624; Holub—Lyer 311.

мєсник, мєстний — див. мстїти.

мєсті (мєтї) СУМ, Ж, [мітати] «мести», мєтєліця «хуртовина; вид ганцю» СУМ, Ж, [мєтєлого] «хуртовина О; кучугура снігу Корз», [мєтєльник] «вихор» Ж, [мєтєльничка] «замітальниця вулиць» Ж, [мєтєльщик] «замітальник вулиць» Ж, [мєтіл] «метелиця», мєтільник «замітальник», [мєтл] «мітла; комета», [мєтілице] «мітлище, держално у мітлі», [мітávка] «невеликий віник» Ж, мєтєлка «волоток очерету, проса; віник з таких волотків», мєтл «великий віник; [комета]», мєтілице «держално у мітлі», мєтляр «той, хто робить і продає мітли», [мітóвка] «невеликий віник» Ж, [мітóлка] «тс.» Ж, [міть] «заметіль» Ж, [мєтлástий] «схожий на мітлу», мєтлástий «[тс.]; з великими мітелками», [мітлástий] «тс.» Ж, вимітатися «виходити, залишати приміщення», вимітальник, [вимітáч] «вимітальник» Ж, [змітки] «залишки борошна на млиновому камені», замітатися «швидко вибігати, зникати», зámєт «кучугура снігу; [заметіль Ж]», [замєта] «замет; заметіль», [заметєлюга Ж, зámєть] «тс.», заметіль, [заметільниця Ж] «заметіль», [заметія] «тс.; замет» Ж, [заміт] «замет», [зámіт] «заметіль, хуртовина» Ж, [замітávка] «щітка для підлоги; лопата для жару», [заміття] (зб.) «кучугури снігу», [зámіть] «кучугура снігу; заметіль» Ж, замєтистий, намєт «замет снігу», [омєт] «двір, обійстя, тік» Ж, обмєтиця «рештки борошна, які обмітають з млинового каменя; борошняний пил, що осідає в млині», підмітальник, підмітальний, [помєліско] «держално у

помела» Нед, *помелó* «мітла; ганчірка для очищення димарів від сажі», [помелю́ха] «помело» Нед, [помéтиця] «сміття» Нед, [поміту́ха] «вимітальниця»; — р. *месті́*, бр. *месці́*, др. *мести* «кидати», *метла* «віник», п. *mieść* «мести», ч. *městi*, слц. *miest'*, вл. *mjesć*, нл. *mjasć* «тс.», полаб. *metla* «віник», болг. *metá* «мести», м. *mete*, схв. *městi*, слн. *městi*; — псл. *mesi* < **met-ti* «мести, кидати, метати»; — споріднене з лит. *mèsti* «кидати», лтс. *mesť*, можливо, також з лат. *metere* «косити, збирати», ірл. *methel* «група жінок», сбрет. *midiff* «жну», лат. *metiri* «міряти»; іє. **met-* «кидати». — Фасмер II 611; Преобр. I 530—531; Горяев 208; Brückner 335—336; Machek ESJC 361; Holub—Lyer 311; Holub—Kop. 221; Schuster-Sewc 926; БЕР III 763—765; Skok II 410—412; Bezlaj ESSJ II 179; Bern. II 40, 41; Mikl. EW 194; Trautmann 183—184; Fraenkel 442—443; Pokorny 703—704. — Пор. **метати**.

[**мет**] «мить, момент», [*меть*] «тс.» Ж; — очевидно, етимологічно тотожне слову [*мет*] «кидок, змах», пов'язаному з *метати*; можливо, було підтримане впливом з боку *мент* «момент». — Див. ще **метати**. — Пор. **мить**.

мѐта¹ «ціль» СУМ, Ж; — р. [*метá*], бр. *мѐта*, п. ч. слц. *meta* «тс.», м. *мета* «мішень», схв. *мѐта* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. *mēta* «ціль, межа; фініш, старт (початковий і кінцевий стовпи на іподромі)» споріднене з лит. *piētas* «кіл, жердина», лтс. *piets* «тс.», дінд. *methih* (*methī*) «стовп, кіл». — Горяев 222; Sł. wug. obcsych 468; Machek ESJC 361; Holub—Lyer 311; Holub—Kop. 221; Bern II 39; Mikl. EW 196; Walde—Hofm. II 80—81.

[**мѐта**²] «край земельної ділянки, поля» (у виразі [*границити мета о мету*]) О, [*мѐти*] «місце на кінці ораного поля, де плуг викидає скибу» О, [*мѐтла*] «суголовок, межа, дорога між двома полями» Ж, [*мѐтлицко, мѐтлицце*] «тс.» Ж, [*мѐтло*] «місце, зручне для полювання»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане як з *метати* «кидати, викидати» (орану землю при закінченні скиби), так і з *мѐта* «ціль», давніше також «закінчення, фініш» (з лат.).

метаболізм «обмін речовин в організмі», *метаболический*; — р. *метаболізм*, бр. *метабалізм*, п. *metabolizm*, ч. *metabolismus*, слц. *metabolizmus*, болг. *метаболизъм*, слн. *metabolizem*; — інтернаціональний біологічний термін (пор. нім. *Metabolismus*, фр. *métabolisme*, англ. *metabolism* «тс.»), джерелом якого є гр. *μεταβολή* «зміна, перетворення», пов'язане з *μεταβάλλειν* «змінювати», утворенням за допомогою префікса *μετα-* «серед, шляхом, пере-, після», можливо, спорідненого з псл. **medja* «межа», укр. *межа́, між*, від дієслова *βάλλω* «кидаю, ударяю; гоню». — СІС² 532; Коралиński 624; Holub—Lyer 311; Klein 970. — Див. ще **бал**¹, **межа́**. — Пор. **гіпéрбола**, **нара́бола**.

мѐтал, [*металина*] (зб.) «метал» Ж, *металізація, металіст, металевий, металічний, металізувати, неметали* (хім.); — р. *мѐталл*, бр. болг. м. *мѐтал*, п. вл. нл. *metal*, ч. *metalický* «металічний», слц. слн. *metál*, схв. *mětal*; — через посередництво західноєвропейських мов (н. *Metáll*, фр. *métal*) запозичено з латинської; лат. *metallum* «метал; мінерал; рудник» походить від гр. *μέταλλον* «рудник», пов'язаного з *μεταλλεύω* «видобуваю з землі, викопую», очевидно, запозиченого технічного виразу невідомого походження. — СІС² 532; Акуленко 140; Фасмер II 609; КЭСРЯ 264; Преобр. I 531; Горяев 208; Holub—Lyer 311; БЕР III 765; Младенов 295; Frisk II 216—217; Klein 970.

[**мѐталец**] «казковий змій, який, беручи хвіст у рот, котиться колесом і свистить перед дощем»; — неясне; може бути зіставлене з р. [*метать*] «швидко долати значні відстані (про коня), етимологічно тотожним з *метать* «кидати», укр. *метати*, або з р. *метать* «плести; в'язати», очевидно, пов'язаним з *мотать* «махати; намотувати», укр. *мотати* «тс.».

металурґ, *металурґія, металурґейний, металурґейчний*; — р. *металлурґ*, бр. болг. *металурґ*, п. *metalurg*, ч. *metalurgie*, слц. *metalurgia*, вл. *metalurg*, м. *металурґија*, схв. *металурґија*, слн. *metalúrg*; — через західноєвропейські мови (нім. *Metallúrg*, *Metallurgie*, фр.

métallurgie, англ. metallurgy) запозичено з середньолатинської; слат. metallurgia походить від гр. μεταλλουργός «рудокоп, металіст», що складається з основ іменників μέταλλον «рудник» і ἔργον «діло, робота».— СІС² 533; КЭСРЯ 264; Kopaliński 625; Holub—Lyer 311; БЕР III 766; Klein 970.— Див. ще енергія, метál.

метаморфоза «перетворення, перехід в іншу форму», *метаморфізм* (геол.) «перетворення гірських порід», *метаморфічний* (геол.); — р. болг. м. схв. *метаморфоза*, бр. *метамарфоза*, п. вл. metamorfoza, ч. слц. слн. metamorfoza; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. Metamorphóse, фр. métamorphose, англ. metamorphose) запозичено з латинської; лат. metamorphōsis «зміна, перетворення» походить від гр. μεταμόρφωσις «тс.», пов'язаного з μεταμορφοῦν «перетворювати», що складається з префікса μετα- «пере-» і дієслова μορφοῦν «формувати», похідного від іменника μορφή «образ, форма».— СІС² 533—534; Kopaliński 625; Holub—Lyer 611; БЕР III 766; Klein 971.— Див. ще метаболізм, морфема.

метан «безбарвний газ, найпростіша сполука вуглецю з воднем»; — р. болг. м. *метан*, п. вл. metan, ч. metan, methan, слц. слн. metán, схв. *metán*; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. méthane утворено з méthylène (méthyle) «метилен (метил)».— СІС² 534; Sl. wуг. obcych 470; Holub—Lyer 311; БЕР III 766; Dauzat 473.— Див. ще метіл.

[метáритися] «метушитися»; — результат контамінації семантично близьких *метáтися* і *митáритися*.— Див. ще **метати**, **митáрити**.

метастаз (мед.) «перенесення хвороботворних елементів у іншу частину організму», *метастатичний*, *метастазувати*; — р. бр. *метастаз*, п. вл. metastaza, ч. слц. слн. metastáza, болг. схв. *метастáза*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Metastase, фр. métastase, англ. metastasis через пізньолат. metastasis «тс.» запозичено з грецької мови; гр. μετάστασις «переміщення» є похідним від дієслова μετα-

σταναι «переміщувати, переносити», що складається з префікса μετα- «пере-» і дієслова ιστάναι «ставити», спорідненого з лат. stare «стояти», псл. stati, укр. *стáти*.— СІС² 534; Kopaliński 625; Holub—Lyer 311; Klein 971.— Див. ще метаболізм, стáти.

метатéза «перестановка звуків у середині слова»; — р. болг. м. схв. *метатéза*, бр. *метатéза*, п. вл. metateza, ч. metathese, слц. слн. metatéza; — інтернаціональний термін (пор. нім. Metathése, фр. métathèse, англ. metathesis «тс.») грецького походження; гр. μεταθέσις «зміна положення» є похідним від дієслова μετατιθέναι «переміщувати», що складається з префікса μετα- «пере-» і дієслова τιθέναι «ставити».— СІС² 534; Kopaliński 625; Holub—Lyer 312; БЕР III 766; Klein 971; Dauzat 472.— Див. ще метаболізм, тéза.

метáти «кидати, викидати; народжувати (про деяких тварин); [наливати]», *метáтися* «кидатися; хитатися; розвіватися; [тріпотіти Ж]», *метн́ти*, [мет] «кидок, змах; постріл» Ж, [мéта] «вид гри в м'яча; вид дитячої гри Пі», [метáвка] «катапульта Ж; палиця для метання камінців МСБГ», [мéтало] «м'яч О, метáльник, [метані́на] «метушіння», [мéтанка] «палиця для метання камінців МСБГ, [метáчка] «тс.» тж, [метáч] «залізни вила» Л, Ник, метáльний, *меткий* «швидкий, вправний; кмітливий; влучний», [мéтний] «метальний» Ж, [міткíй] «меткий» Ж, [метчíй] «скоріше», [вмітувати] «вкидати» Ж, [віміт] «викид» Ж, [вімітка] «привид, що, нібито, примушує носити себе від села до села», [відмі́т] «зворотний удар» Ж, [відмі́ток] «вузька грядка на краю ниви» Ж, [заметлі́тися] «заметатися, заметушитися» Я, [замéт] «горизонтальні колоди в стіні будівлі»; [замі́т] «тс.», [заметн́я] «колотнеча» Ж, [зámіт] «закид, докір» Ж, [зámітник] «стовбур дерева для паркана або кладки стіни», [замі́ть] (зб.) «стовбури дерева в стіні», *намéт* «палатка», [намíт] «тс.», *намíтка* «покривало наверх головного убору; тонка прозора тканина; [накидка Ж]», [намíтчі́на] «намітка (поганенька)», *намíтчанíй*, *омéт(а)* «пола; край

одягу», [о^{ме}ть] «легкий сніг на деревах» Ник, об^{ме}т «велика сітка для лову звірів, риби», [об^{ме}тиця] «вид вишивки», [об^{ме}тка] «тс.», [об^{ме}ть] «бистрина або вир із швидкою течією», [пер^{ме}тувати] «перекидати, міняти» Нед, пер^{ме}т «рибальський пристрій»; [перешкода], [пер^{ме}т] «двічі переораний пар Нед; пропуск, отвір Нед; помилка при накладанні ниток на снувалку», [пер^{ме}тка] «кладочка; намітка», [пер^{ме}ть] «перемет», [пер^{ме}ть] «могуз» Нед, [пер^{ме}тний] «різноманітний» Нед, [під^{ме}ча] «підкидьок» Нед, [під^{ме}ча] «тс.» Нед, [по^{ме}тати] «передчасно народити» Нед, [о^{ме}т] «кидання, розкид; купка ще не пов'язаного в снопи хліба; розставлені в рядок снопи ЛЧерк; порух Нед; пташине гніздо з яйцями Нед; кладка яєць Нед», [по^{ме}т] «розставлені в рядок снопи» ЛЧерк, [о^{ме}ть] «купки ще не пов'язаного в снопи хліба; пташине гніздо з яйцями Нед; кладка яєць Нед», [пр^{ме}т] «ловіння риби за допомогою загати з каменю» Нед, [про^{ме}тувати] «розвішувати (шкуру)», [про^{ме}т] «розбитий, бідовий хлопець», [про^{ме}ти] «північне сьйво» Нед, [про^{ме}тка] «хустина» ВеБ, [про^{ме}тний] «моторний, розбитий», [про^{ме}тний] «тс.», [роз^{ме}тувати] «розкидати» Нед; — р. мет^ати, бр. мят^ниця, др. мет^ати, п. miotać, ч. metat(i), слн. metat', вл. mjetać, нл. mjataś, болг. м^етна, м. мета, схв. м^етати, слн. metáti, стсл. мет^ати; — псл. metati, пов'язане з mesti (<*met-ti) «мести», пот^ати «мотати»; — споріднене з лит. mēsti, metù «кидати», лтс. mest «тс.», прус. metis «кидок, метання»; іє. *met- (mē-) «міряти; кидати». — Фасмер II 614; Преобр. I 531—532; Brücker 335—336; Machek ESJČ 361; Holub—Kop. 221; Schuster-Sewe 926—927; Младенов 295; Skok II 410—412; Bezlaj ESSJ II 179; Bern. II 40; Trautmann 183; Fraenkel 442—443; Эндзелин Избр. тр. IV 2, 260; Роконпу 703—704. — Пор. м^естї, м^от^ати.

метафізика «спосіб мислення і метод пізнання, що розглядає явища ізольовано, статично, а не в їх розвитку і взаємозв'язках», мета^фізик; — р. болг.

мета^фізика, бр. мета^фізика, п. metafizyka, ч. слц. metafysika, вл. metafyzika, м. мета^физика, схв. мета^физика, слн. metafizika; — запозичення з латинської мови; слат. metaphysica утворено на основі грецького виразу μετά τ^α φυσικά «після фізики»; так було названо бібліотекарем Андроніком Родоським у I ст. до н. е. книгу Арістотеля про «перші роди суцього», яку сам Арістотель називав «першою філософією», «наукою про божество» або просто «мудрістю». — СІС² 534; Фасмер II 609; Философская энциклопедия III 1964, 402; Hüttl-Worth 14; Kopaliński 624; Holub—Lyer 311; Klein 971. — Див. ще метаболізм, фізика.

мет^афора, мета^форизація, мета^форичний; — р. болг. м. мет^афора, бр. мет^афара, п. ч. слц. metafora, вл. metafer, схв. мет^афора, слн. metafoga; — запозичення з середньолатинської мови; слат. metaphora походить від гр. μεταφορά «метафора; переміщення», пов'язаного з дієсловом μεταφέρω «перенести, переміщую», що складається з префікса μετα- «пере-» і дієслова φέρω «несу», спорідненого з лат. fero «тс.», дінд. bhārati «несе», псл. бер^о «беру», укр. бер^у, б^рати. — СІС² 534; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 625; Holub—Lyer 311; БЕР III 766; Frisk II 1003—1005. — Див. ще б^рати, метаболізм.

метелік (ент.) «Papilio», [метеліца] «личинка комара дзвінця, Chironomus plumosus L.» Дейн, [метеліця] «вошинна міль; білий жучок у землі, якого використовують для ловіння риби Дейн», [метелі] «дикі бджоли» Ж, [метелок] «метелик» О, [метелъ] «білий жучок, якого використовують для ловіння риби» Дейн, [метиль] «тс.» Дейн, [метиль] «тс. Дейн; пильщик плодовий яблуневий, Noplocampa testitudinea Klug Дейн; метелик», [метильга] «одноденка звичайна, Ephemera vulgata L.» Дейн, [метляк] «метелик» Дейн, [матильок, матиль] «тс.» Дейн, [матильга] «комаха ряду волохокрилик, Trichoptera; метелик з родини нічних (совкових), Noctuidae» Дейн, [мотилька] «метелик» Ж, [мотельок О, мотильець ВеНЗн, Дейн, мотилья ВеЗа, мотильяк, мотиль,

мотильок Ж, О, *мотиль* Ж, *муталиця* ВеНЗн, *муталь* Ж, *муталька* Ж, *митель* Дз, *мутиль* Ме, *мутиль* Ж, *мутилик* Ме] «тс.», [мотиль] «личинка комара дзвінця» Дейн, [заметлічитися] «мати в собі вошинну міль» (про вулик), [замотилічитися] «тс.»; — р. *мотиль* «метелик», [метелёк, метелик] «тс.», [метельки] «крилаті черв'ячки, що нападають на все мокре і брудне», [мотиль] «черв'як, що заводиться в голові вівці; черв'як, що заводиться у вуликах», бр. *матыль* «метелик», п. *motyl* «тс.», *motylica* (хвороба овець), ч. *motyl* «метелик», [motolice, motel, matoul], слц. *motyl'*, [motúl', metúl']], вл. *mjetel*, нл. *mjatel* «тс.», болг. *метил* «паразит, що розвивається в печінці овець; спричинювана ним овеча хвороба», м. *метил* «тс.», схв. *мѣтиль* «тс.»; [метелик], слн. *metúl*] «метелик», [motúl] «тс.», *metíl*] «[тс.]; овечий паразит»; — псл. *motylъ*, *metylъ* «жук, метелик, що заводиться у бруді, гною», похідне від *mot-* (*met-*) «гній, покидьки» (пор. р. *помѣт* «твариний послід», стсл. *мотыло* «гній»), пов'язаного з *metati* «кидати»; в кінці праслов'янського періоду назва метелика була вторинно зближена з дієсловами *metati se* «метатися», *motati se* «мотатися» (за характером літання); безпосереднє виведення псл. *metelъ* (*motylъ*) «метелик» від *metati* (*motati*) (КЭСРЯ 273; Schuster-Sewc 927—928; БЕР III 768; Skok II 416—417; Bern. II 42) менш обґрунтоване.— Фасмер II 665; Преобр. I 561—562; Brückner 345; Bezlaĵ ESSJ II 181; Mikl. EW 194.— Див. ще *метати*.— Пор. *метелиця*¹.

[*метелиця*¹] «вертіж (хвороба овець)», [*матѣлиця*] «тс.» Ва, [*метеніця*] «тс.»; вошинна міль», [*мотиліця*] «тс.» Г, Ж; — р. [мотиль] «черв'як, що заводиться в голові вівці; глист у печінці вівці», бр. *матылица* «вертіж», п. *motylica*, ч. *motyllice*, *motolice* «тс.», нл. *mjatelica* «глист», болг. *метил* «хвороба овець», м. *метил*, схв. *мѣтиль*, слн. *metíl*] «тс.»; — псл. *motylica* «хвороба овець», похідне від *motylъ* «личинка метелика-гноювика; паразит, який викликає хворобу овець; метелик»; в результаті деетимологізації зазнало вто-

ринного зближення з *motati se* (*metati se*) «мотатися (вертатися)». — Brückner 345; Bezlaĵ ESSJ II 181.— Див. ще *метелик*.

*метелиця*²— див. *мѣтй*.

*метелиця*³, *метелишник*, *метелка*, *метелочки* — див. *мітлиця*.

[*метельгати*] «іти, теліпаючись» Сизько; — очевидно, результат контамінації слів *метляти(ся)* і *шкунтильгати* (див.).

метеніця — див. *метелиця*¹.

метебр «спалах в атмосфері внаслідок згорання космічного тіла», *метеорит* «тверде тіло космічного походження», *метеорітика* «наука про метеорити», *метеоритний*, *метеоричний*; — р. болг. м. *метебр*, бр. *метэбр*, п. ч. слц. вл. *meteog*, схв. *метѳор*, слн. *meteór*; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. *météore*, нім. *Meteor* через слат. *meteora* «метеор» зводяться до гр. *μετέωρος* «високий, піднятий вгору, небесний», пов'язаного з дієсловом *μεταίρω* «переношу», що складається з префікса *μετα-* «пере-» і етимологічно неясного дієслова *αίρω* (*αείρω*) «підіймаю». — СІС² 535; Фасмер II 610; Карпенко Назв. звездн. неба 143; Kopaliński 625—626; Holub—Lyer 312; БЕР III 767; Dauzat 473; Frisk I 23.— Див. ще *метаболізм*.

метеорологія «наука про атмосферу», *метеорблог*, *метеорологічний*; — р. болг. *метеорологія*, бр. *метэаралогія*, п. *meteorologia*, ч. *meteorologie*, слц. *meteorológia*, вл. *meteorologija*, м. *метеорологија*, схв. *метеоролдија*, слн. *meteorologija*; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. *Meteorologie*, фр. *météorologie*, англ. *meteorology*) запозичено з грецької; гр. *μετεωρολογία* «наука про небесні явища» складається з основ прикметника *μετέωρος* «небесний» та іменника *λόγος* «слово, (наукове) пояснення». — СІС² 535; Kopaliński 625—626; Holub—Lyer 312; БЕР III 767; Dauzat 473; Klein 972—973.— Див. ще *логіка*, *метебр*.

[*метець*] «швидкий; майстер, мастак»; — результат деетимологізації слова *митець* і зближення його з *меткий* «жвавий, швидкий». — Див. ще *митець*.

метикувати, *метикований*, *метикуватий* — див. *медитація*.

метійл (хім.) «група атомів, що складається з одного атома вуглецю і трьох водню», *метилѐн*; — р. болг. м. *метійл*, бр. *метьїл*, п. ч. слц. *metyl*, схв. *мѐтїл*, слн. *metil*; — запозичення з французької мови; фр. *méthyle* утворено з гр. μέθυ «вино, брага», спорідненого з дінд. mádhū «мед», лит. medūs, псл. медь «тс.», укр. мед, і ѿлѣ «речовина, матеріал; осад» неясного походження. — СІС² 535; Koralinski 628; Holub—Lyer 312; Dauzat 473; Frisk II 191—192. — Див. ще *мед*. — Пор. *метан*.

метіс «тварина або рослина, виведена шляхом міжпородного схрещення; нащадок від шлюбу між представниками різних рас», *метизація* «міжпородне схрещення»; — р. болг. *метіс*, бр. *метіс*, п. ч. *metys*, ч. слц. *mestic*, схв. *метици* (мн.), слн. *mestic*; — запозичення з французької мови; фр. *métis* через посередництво іспанської мови (ісп. *mestizo*) зводиться до слат. **mixticus* «змішаний», похідного від лат. *mixtus* «тс.», пов'язаного з *miscō* «змішую», спорідненим з див. *miscan* «мішати», нвн. *miscen*, гр. μετρώναι, μιτρώναι «тс.», лит. *miešti* «розводити, розмішувати», псл. *měsiti*, *měšati*, укр. *місіти*, *мішати*. — СІС² 536; Фасмер II 610; Koralinski 628; Holub—Lyer 311; БЕР III 769; Dauzat 473; Walde—Hofm. II 95—96. — Див. ще *місіти*, *мішати*. — Пор. *міксер*, *мікстюра*.

[метіж] «сум'яття»; — р. *мятеж*, «бунт, заколот», бр. *мяцѐж*, др. *мятежъ*, болг. *мятеж*, м. *метеж*, схв. *мѐтеж*, слн. *mětež* «тс.», стсл. *МАТЕЖЪ* «сум'яття, хвилювання»; — псл. *mětežь* «тс.», пов'язане з *městi* < **mět-ti* «мутити, бентежити», *mōtiti* «мутити». — Фасмер III 31; Вєрн. II 44. — Див. ще *мутити*, *сум'яття*. — Пор. *м'ятеж*.

[метіль¹] «назва карбованця, якого дарують молодим на весіллі»; — р. *[метамь]* «дарувати гроші нареченій перед весіллям»; — пов'язане з *метати* в якомусь специфічному значенні. — Див. ще *метати*.

метіль², *метільник* — див. *мєсті*.

метіль³ — див. *метелик*.

[метіс] (іхт.) «дикий короп, сазан, *Surginus caprio* L.; карась срібний, *Sa-*

rassius gibelio Bloch» Дейн, *[мітус]* «дикий короп, сазан» Дейн; — неясне; можливо, результат видозміни назв *[мінтус]* «минь», *[мінтус]* «тс.» (пор.).

мѐтка «низка, ряд; зграя; [група; компанія; купка Ж]»; — очевидно, пов'язане з *метати*, первісно як «щось наметане, накидане». — Вєрн. II 41. — Див. ще *метати*.

меткій — див. *метати*.

метла¹, *метластий*, *метлище* — див. *мєсті*.

метла², *метлиско*, *метлище* — див. *мѐта²*.

метліця, *метлюг*, *метлюк* — див. *мітліця*.

метляти «гойдати (про вітер, бурю і т. п.); часто міняти напрям руху». *матляти* «тс.»; теліпати; [робити щось непотрібне О], *метлятися* «розвиватися; метатися, [теліпатися], *матлятися* «тс.», *[матнатиця]* «тс.»; тинятися Ж, *[матлюкати]* «махати (хвостом)» ВєНЗн, *метеляти* «гойдати», *метеллюгати* «виляти, викручуватися», *[матланка]* (у виразі *[м-ки дати]* «полуплицювати, потріпати за волосся»), *[матня]* «метушня, сум'яття» Ж; — р. *[метліть]* «мотатися туди й сюди», *[метлесіть]* «мелькати, мигтати», бр. *матляць* «мотати; махати», п. *[matlač]* «плутати, змішувати», ч. *matlat se* «копирсатися», слц. *[matlat']* «махати», схв. *[матлѐхати]* «незграбно рухатися; махати, розмахувати»; — афективні утворення, пов'язані з *метати*, *мотати*; основи на *мат-* пов'язуються також (Machek ESJČ 355; Holub—Kop. 218) з псл. *mět-/mōt-* (укр. *муть*). — Врѝckner 325. — Див. ще *метати*, *мотати*.

мѐто «шум, галас»; — неясне.

мѐтод, *метода*, *методика*, *методізм*, *методіст*, *методичний*; — р. м. *метод*, бр. *метад*, п. ч. вл. нл. *metoda*, слц. слн. *metóda*, болг. *мѐтод*, схв. *мѐтод*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Methode*, англ. *method* через фр. *méthode* походять від лат. *methodus* «прийом, спосіб, метод», яке зводиться до гр. μέθοδος «шлях, дослідження, метод», що складається з префікса *μετα-* «пере-, про-, по-» та іменника *ὁδός* «шлях, дорога; спосіб, метод». — СІС²

536; Фасмер II 610; Kopaliński 626; Holub—Lyer 312; Dauzat 473; Klein 973.— Див. ще **катод**, **метаболізм**, **хід**.

методоло́гія, *методоло́г*, *методоло́гічний*; — р. болг. *методоло́гия*, бр. *метада́логія*, п. *metodologia*, ч. *metodologie*, слц. *metodológia*, вл. *metodologija*, м. *методологија*, схв. *методологија*, слн. *metodologija*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Methodologie*, фр. *méthodologie*, англ. *methodology* утворено з основи гр. μέθοδος «шлях дослідження, метод» і компонента -λογία за аналогією до назв наук типу гр. φιλολογία «філологія». — СІС² 536; ТСБМ III 141; Kopaliński 626; БЕР III 771; Klein 973.— Див. ще **геоло́гія**, **логіка**, **мето́д**.

метоні́мія «перенесення назви одного поняття на інше, що перебуває з ним у певному зв'язку», *метонімі́чний*; — р. болг. *метоні́мия*, бр. *метані́мія*, п. *metonimia*, ч. *metonymie*, слц. *metonymia*, вл. *metonymija*, м. *метонимија*, схв. *метонімија*, слн. *metonimija*; — через посередництво західноєвропейських і латинської мов (нім. *Metonymie*, фр. *metonymie*, англ. *metonymy*, лат. *metonymia*) запозичено з грецької; — гр. μετωνυμία «тс.» складається з префікса μετα- «між, за, після, пере-» основи іменника ὄνομα — діалектної форми до ὄνομα «ім'я, назва», спорідненого з лат. *pōnen*, псл. *imę*, укр. *ім'я* «тс.».— СІС² 536; Kopaliński 626; Holub—Lyer 312; БЕР III 771; Klein 974; Frisk II 396—397.— Див. ще **метаболізм**, **ім'я**.

мето́шити — див. **метуші́тися**.

метр¹ «одиниця довжини метричної системи мір», *метрáж*, *метрівка* «лінійка або стрічка довжиною в метр; метровий кусок дошки, дерева», *метрíчний*; — р. бр. *метр*, п. ч. *metr*, слц. вл. нл. *meter*, болг. *мѣтър*, м. *метро*, *метар*, схв. *мѣтар*, слн. *méter*; — запозичення з французької мови; фр. *mètre* походить від гр. μέτρον «міра», спорідненого з дінд. *mātrā* «тс.», *mitāḥ* «розмірений, точний», лат. *mētior* «міряю», дангл. *mæd* «міра», псл. *męra*, укр. *міра*. — СІС² 537; Фасмер II 611; Kopaliński 627; Holub—Lyer 312; БЕР III 772; Dauzat 473; Gamillscheg 618; Frisk II

220—221; Walde—Hofm. II 81—82.— Пор. **міра**.

метр² «віршовий розмір», *мѣтрика*, *метрíчний*; — р. бр. *метр*, п. *metr*, *metrum*, ч. слц. *metrum*, болг. *мѣтър*, *мѣтрум*, схв. *мѣтар*, *мѣтар*, слн. *métrum*; — запозичення з французької мови; фр. *mètre* «тс.» походить як запозичення від лат. *metrum* «тс.; міра», що зводиться до гр. μέτρον «міра». — СІС² 537; Kopaliński 627; Holub—Lyer 312; Dauzat 473; Gamillscheg 618.— Див. ще **метр**¹.

метр³ «учитель»; — р. бр. *метр*, п. *metr* «тс.», ч. *metr* (експрес.) «дока, розумна людина, знавець своєї справи»; — запозичення з французької мови; фр. *maître* «учитель» походить від лат. *magister* «керівник, учитель». — СІС² 537; Kopaliński 627; Brückner 318; St. wug. *obscych* 571; Machek ESJČ 361; Holub—Lyer 312.— Див. ще **магі́стр**. — Пор. **ма́йстер**.

мѣтрика «свідоцтво про народження», *метрíчний*, [*метрика́льний*] Ж; — р. болг. м. *мѣтрика*, бр. *мѣтрыка*, п. *metryka*, ч. слц. вл. *metrika*, слн. *métrika*; — через посередництво польської і, можливо, німецької мов (нім. *Matrikel* «відкритий список») запозичено з латинської; лат. *mātrīcula* «тс.» пов'язане з *mātrix* «тс.», похідним від *māter* «мати», спорідненого з гр. μήτηρ, дінд. *mātar*, двн. *muoter*, псл. *matī*, укр. *ма́ти* «тс.». — СІС² 537; Фасмер II 611; Преобр. I 532; Kopaliński 627—628; Holub—Lyer 306; Kluge—Mitzka 324; Walde—Hofm. II 49—50.— Див. ще **ма́ти**¹. — Пор. **ма́трикул**, **ма́триця**.

метрó; — р. бр. болг. м. *метрó*, п. ч. слц. вл. слн. *metro*, схв. *мѣтро*; — запозичення з французької мови; фр. *métre* «тс.» є результатом скорочення слова *métropolitain* «метрополітен». — СІС² 537; Фасмер II 611; СИС 430; Kopaliński 627; Holub—Lyer 312; БЕР III 772.— Див. ще **метрополі́тен**.

метроло́гія «наука про міри та ваги», *метрóлог*, *метрологі́чний*; — р. болг. *метрóлогия*, бр. *метралóгия*, п. *metrologia*, вл. *metrologija*, схв. *метрологија*, слн. *metrologija*; — інтернаціональний науковий термін (нім. *Metrologie*, фр.

métrologie, англ. metrology), утворений на основі грецьких слів μέτρον «міра» і λόγος «наука, слово».— СІС² 537; Коралинські 627; РЧДБЕ 449; Klein 974.— Див. ще **логіка**, **метр**¹.

метроном «прилад з маятником, що визначає звуковими сигналами рівні короткі проміжки часу»; — р. болг. м. *метронѡм*, бр. *метранѡм*, п. ч. слц. *metronom*, схв. *метроном*, слн. *metronóm*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Metronóm*, фр. *métro-pome*, англ. *metronome* утворено з основ гр. μέτρον «міра» і νόμος «закон».— СІС² 537; Коралинські 627; Holub—Lyer 312; РЧДБЕ 449; Dauzat 473; Klein 974.— Див. ще **автономія**, **метр**¹.

метрополітен «міська підземна залізниця», *метрополітенівець*; — р. болг. *метрополитѣн*, бр. *метрапалитѣн*, п. *metropolitain*; — запозичення з французької мови; фр. *métropolitain* «метрополітен» (первісно «такий, що є в головному столичному місті») походить від лат. *mētropolitānus* «тс.», утвореного від *mētropolis* «головне місто, столиця», яке зводиться до гр. μέτροπολις «місто-держава».— СІС² 537; Коралинські 627; Holub—Lyer 312; Dauzat 473.— Див. ще **метрополія**.

метрополія «імперіалістична держава, що володіє колоніями; столиця; у стародавній Греції — держава-місто»; — р. болг. *метрополія*, бр. *метрапѡлія*, п. *metropolis*, ч. *metropol*, слц. *metropola*, м. *метропола*, схв. *метрѡпола*, слн. *metrópola*; — через посередництво західноєвропейських і латинської мов (нім. *Metropole*, фр. *métropole*, лат. *mētropolis*) запозичено з грецької; гр. μέτροπολις «місто-держава» складається з основ іменників μήτηρ «мати», спорідненого з лат. *māter* «тс.», псл. *matī*, укр. *мати*, і πόλις «місто», що зіставляється з дінд. *pūr* «містечко», лит. *pilis* «замок», лтс. *pils* «тс.».— СІС² 537—538; Коралинські 627; Holub—Lyer 312; БЕР III 472; Dauzat 473.— Див. ще **мати**¹.— Пор. **поліс**, **політика**.

[метрѡга] «мука, клопіт; важка праця» Ж, **[метрѡжа, мѡтрога, мѡтрѡга]** «тс.» Ж, **[метрѡжити]** «стомлювати» Ж, **[митрѡжити]** «скупитися, скнарувати; без потреби затримувати» ВеБ, **[мѡтрѡ-**

жити] «псувати, нищити» О, **[мѡтрѡшити]** «бити» О, **[перемѡтрѡжити]** «перебабрати, перемішати, потовкити» (Ме); — п. *mitrega* «гаєння часу, морока; марудна робота; марудник», *mitrežuč* «гаяти (час)», ч. *[mitražiti]* «тс.» (з п.), слц. *[mitot]* «сум'яття; суміш», *[mitogiti]* «викликати сум'яття», *[mitrha]* «шкапа; сільський віз»; — не зовсім ясно; виводиться від псл. *mitr-* як суфіксальної основи, пов'язаної з псл. *mitu-* «поперемінно», *mituś* «навхрест; головами чи вершками в різні кінці» (Brückner 338—339; Machek ESJČ 366), або від свн. *mitterunge* «посередництво, сприяння» (Matzenauer LF 10, 326; Bern. II 63; SW II 1002); очевидно, зазнало семантичного зближення з фонетично близьким псл. *metusiti*, укр. *метушійтисся*.— Пор. **змитружити**, **ментрега**, **метушійтисся**, **мітусь**.

метушійтисся «безладно рухатися, поспішати», **[метѡшити]** «нівечити, топтати, м'яти (городину)» МСБГ, *метушнѡя*, *метушлівий*, **[заметушѡти]** «зам'яти (справу)», **[заметушнѡя]** «метушнѡя», **[перемѡшити]** «перебабрати, перемішати, потовкити» Нед; — р. **[метусіть]** «метушійтисся», **[метушійтѡсья]** «тс.», **[мѡтѡшійть]** «турбувати», **[мѡтусіть]** «метушійтисся», **[мѡтусіть]** «тс.», **[мѡтусітьсѡя]** «повільно, неохоче щось робити; ходити, то беручись за роботу, то кидаючи її; метушійтисся», **[мѡтусітьсѡя, мѡтѡшійтѡсья]** «тс.», **[митусіть]** «перемішувати, тасувати, змішувати; перебирати; спантеличувати, плутати», **[митусѡ]** «переступання з ноги на ногу; той, хто спантеличує, плутає», **[мѡтусь]** «незгода, розбрат», бр. *mituśiца* «метушійтисся; метатися; мигтїти перед очима», **[митусіць]** «мутити; розбурхувати; мішати, порушувати порядок; тривожити, спантеличувати», ч. **[metěšiti (metošiti)]** «швидко бігти», слц. **[mitúchat']** «викликати замішання; бентежити», слн. **[metošiti]** «швидко бігти»; — псл. *metos-/metus-/motux-*, очевидно, похідне (формально не ясно) утворення від кореня *met-/mot-* (пор. *motāti*), безафіксної паралелі до *met-/mot-* «мутити, змішувати, вносити сум'яття»; форма похідної основи могла зазнати впливу з боку

исл. *mituś* «навхрест, головами чи вершками в різні кінці», хоча беззастережно пов'язання обох утворень (Brückner 339) позбавлене достатніх підстав; необгрунтоване пряме зіставлення з *меті*, *метати* (Фасмер II 611; Преобр. I 531; Bern. II 40).— Фасмер II 582; Варбот ZfSl 1979/1, 152—153; Machek ESJČ 354.— Див. ще *мотати*.— Пор. *метруга*, *мотошати*, *муть*.

[*метушка*] «прилад для змотування ниток у клубок» Сизько; — очевидно, результат контамінації слів *витушка* «те.» і *мотати*; пор. р. [*мотушка*] «котушка з нитками; мотовило». — Див. ще *віти*¹, *мотати*.

меть — див. *мет*.

Методій (чоловіче ім'я), [*Махтод*, *Мехед*, *Мехтод*, *Нахтод*, *Нехтод*, *Хтод*], ст. *Мефтод* (1458), *Меоодій* «научень хитрости, в коротць оучачій» (1627); — р. *Методій*, бр. *Мяфодзі*, др. *Меоодий*, п. *Methody*, ч. *Methoděj*, слц. вл. *Metod*, болг. *Методи(й)*, м. *Методија*, схв. *Методије*, слн. *Metód*, стсл. *Медодии*, *Методии*, *Мефедии*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μεθόδιος* пов'язане з *μεθόδος* «шлях дослідження», *μεθόδω* «всліджую, простежую, розшукую». — Вл. імена 67; Беринда 222; Фасмер II 612; Кпаррová 127; БЕР III 771.— Див. ще *метод*.

* *механіка*, *механізатор*, *механізація*, *механізм*, *механік*, *механіст* «послідовник механіцизму», *механіцизм* «антидіалектичний напрям у філософії», *механіцист* «механіст», *механізований*, *механічний*, *механістичний*, *механізувати*; — р. болг. м. *механіка*, бр. *мяханіка*, п. ч. слц. вл. *mechanika*, нл. *mechanizacija*, схв. *механіка*, слн. *tehánika*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Mechánik*, мабуть, за зразком фр. *méchanique* «механіка; механічний», утворено від лат. *mēchanicus* «механічний», *mēchanica* «механіка», які зводяться до гр. *μηχανική* «умілий, спритний», похідного від *μηχανή* «знаряддя, машина», спорідненого з гот. *paƿan* «могти, бути спроможним», лтс. *mėgti* «могти; мати звичку», псл. **mogiti*,

укр. *могти*.— СІС² 538; Фасмер II 612; Kopaliński 615; Holub—Lyer 308; БЕР III 773; Dauzat 465; Frisk II 234.— Див. ще *могті*.— Пор. *машіна*.

меценат «багатий покровитель наук і мистецтв», [*мецэна*] «тс.» Ж, *меценатство*, *меценатствувати*; — р. болг. *меценат*, бр. *мецэнат*, п. *mesenat*, *mesepas*, ч. слц. *mesepaš*, м. *мецена*, схв. *мецэнат*, слн. *mesép*, *mesenát*; — запозичення з німецької мови; нім. *Maecenaí* походить від лат. *Maecēnās* (-ātis) «тс.», що виникло на основі прізвища римського культурного діяча К.К.Мецената (помер у 8 р. до н. е.), друга імператора Августа, покровителя Вергілія, Горация та ін.— СІС² 538; Булаховський Нариси 66; Kopaliński 615; Holub—Lyer 307; Dauzat 465.

[*меценаш*] «адвокат» О; — запозичення з польської мови; п. *mesenas* «тс.» з'явилося як шанобливе звертання до адвоката внаслідок перенесення назви *mesenas* «покровитель». — Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Kopaliński 615; Brückner 327.— Див. ще *меценат*.

ме́ццо (муз.) «жіночий голос, середній за регістром, ме́ццо-сопрано»; — р. *ме́ццо*, бр. *ме́цца*, п. вл. *mezzosopran*, ч. слц. *mezzosopran*, болг. *мецосопран(о)*, схв. *мецосопран*, слн. *mezzosopran*; — результат скорочення запозиченого з італійської мови терміна *ме́ццо-сопрано*; іт. *mezzosoprano* утворене з прикметника *mezzo* «середній, половинний», що походить від лат. *medius* «середній», спорідненого з псл. **medja* «межа», укр. *межа́*, *між*, та іменника *soprano* «високий жіночий голос». — СІС² 538; Kopaliński 628; Holub—Lyer 313; РЧДБЕ 450; Mestica 948; Walde—Hofm. II 57—58.— Див. ще *межа́*.

[*ме́цька*] (назва вівці); — неясне; можливо, пов'язане з *ме́кати*; пор. вл. *тје́ска* (пестлива назва корови); може бути зіставлене також з [*міцька*] «вовна ягнят» або з [*медя*] (назва вівці).

меч «вид холодної зброї», [*мечаткі*] «рослини з мечоподібним листям, Epsatae» Ж, *ме́чик* «ударна частина терниці; [деталь у чинбарському знарядді; складова частина кросен О]», *ме́чник* (іст.) «воїн, озброєний мечем», [*мечок*] «ме-

чик у терниці» О, [мичѣк] «те.» Дз, [міч] «меч», [мічник] «мечник», [мечоватий] «мечоподібний» Ж; — р. бр. болг. м. меч, др. мечь, п. miecz, ч. слц. теѣ, вл. тјес, нл. тјас, схв. мѣч, слн. теѣ, стел. мечь, мѣчь; — псл. теѣь, [теѣь] неясного походження; — зіставляється з гот. *mēkeis «меч», дісл. mækir, днн. māki «те.», разом з якими могло бути запозичене з якогось третього джерела; пор. груз. тахуа «гострий; меч», удинське теу «серп», лезг. магъ «леміш»; безпосереднє пов'язання з гр. μάχη «боротьба», μάχαιρα «ніж, шабля» (Младенов 295; Fick III 303), як і з перс. magēn «меч» (Scheftelowitz WZKM 34, 227), мало обгрунтоване. — Фасмер — Трубачев II 612—613; Одинцов Этимология 1982, 106—111; Преобр. I 533; Горяев 208; Brückner 331; Machek ESJČ 357; Holub—Kop. 219; Schuster-Sewc 918; БЕР III 775; Skok II 345—346; Bezlaĵ ESSJ II 173—174; Критенко Вступ 503; Мартынов Сл.-герм. взамод. 217—218; Менгес 198—201; Bern. II 30; Kiparski GLG 138—139.

мечвѣдок, мечвѣд — див. нічвѣд.

[мечѣт¹] «піч для випікання хліба у чорноморських рибалок; духовка» Г, Ж, [мечѣть] «те.»; — неясне.

[мечѣт²] «лісок у степу»; — неясне.

мечѣть «молитовний дім у мусульман», мечѣт «те.»; — р. мечѣть, ст. мизгитъ, мизгитъ, мезгитъ, бр. мячѣць, п. meszet, meszyt, ч. mešeta, mešita, слц. mešita, болг. мечѣт, схв. мѣчет, слн. моšѣја; — запозичення з турецької мови; тур. [māçit], mesced «те.» походить від ар. masdžid «місце поклоніння», пов'язаного з sadžada «падати ниць». — СІС² 539; Халимоненко УМЛШ 1977/9, 29; Фасмер II 613; Преобр. I 632; Горяев 208; Шипова 233; Brückner 327; Holub—Lyer 311; БЕР III 776; Skok II 396; Bezlaĵ ESSJ II 196; Bern. II 29; Mikl. EW 186.

[мешійни] «штани з овчини», [мишійни, мушійни] «те.» Ж, [мишійна] «тонкий сап'ян; сап'янові черевики; штани з овчини»; — р. [мешійна] «хутро, шкурка, груба шкіра», болг. [мешійн] «вичинена шкіра», [мешійна] «сап'ян», м. мешин «те.»; — запозичення з молдавської і

румунської мов; молд. мешійнэ (рум. meșină) «овеча шкіра», мешійнь (meșini) «штани з овчини» походять від тур. meşin «вичинена шкіра; сап'ян», яке зводиться до пере. meşin «те.», похідного від теš «вівця, баран», спорідненого з псл. техъ, укр. міх.—Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 162; Фасмер III 614; Шипова 234; БЕР III 780; Bern. II 47; СДЕЛМ 257.— Див. ще міх.

[мешігін] «придуркувата людина» О, [мешигинуватий] «придуркуватий» О; — р. [мишійгенер] «дурник», ч. слц. mešige, mišige «навіжений, шалений»; — розмовне запозичення з гебрайської мови; гебр. mešuga «душевнхворий, божевільний» споріднене з ар. meš «божевільня». — Фасмер II 630; Holub—Lyer 311.

мѣшкати¹ «жити, проживати», [мішкати] «гаються; жити, проживати деякий час» Бі, мѣшканець СУМ, Ж, Г, [мішканець] Бі, [мѣшкане] «мешкання; подружнє співжиття» Ж, мѣшкання СУМ, Ж, Г, [мішканье] Бі, [мішкане] «подружнє співжиття» Ж, [мѣшкальний] «житловий» Ж, О, замѣшкати «поєєдитися; [зайняти під житло]», [замѣшканець] «мешканець» Ж, [замѣшкалий] «який проживає» Ж, помѣшкання, [промѣшкане] «проживання» Нед, [промішкане] «сумісне життя» Нед, ст. мешкати «проживати, мешкати» (1454), мешкан(ь)е «місце для проживання (1454); зволікання, гаяння» (1448), мешкаючим (дав. в. мн., 1388); — р. мѣшкати «гаються», бр. [мѣшкѣць] «проживати», ст. мешкати «жити, знаходитися» (кін. XV ст.), п. mieszkać «перебувати, жити; (заст.) гаятися», ч. meškat «зволікати; гаятися; перебувати, знаходитися», слц. meškat' «запізнаватися, відставати; гаятися», слн. [meškati] «зволікати»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язувалося з псл. mešati «мішати» (Фасмер—Трубачев II 615; Горяев 223); виводиться також від теšька «ведмедиця» у значенні «ходить незграбно, по-ведмежому» (Преобр. I 582; Brückner 335; Holub—Kop. 221; Graepkel IF 41, 403); припускається первісне *теšьkati від гіпотетичного *теšьгь «мить» (Machek ESJČ 361); значення

«проживати» в українській і білоруській мовах з'явилося, очевидно, під впливом польської. — Филин Проієх. яз. 623; Булыка 202.

мешка́ти², *мешка́р, мешкува́ти* — див. **мишкүва́ти**.

[меште́рка] «сволок» ДзАтл II, **[меште́рница]** тж, **[меште́рница]** ВеУГ] «те.»; — результат спрощення назви **[мештергеренда]** «те.», запозиченої з угорської мови; уг. *mestergerenda* утворене з основ *mester* «майстер, майстерний» і *gerenda* «брус, балка». — Лизанец 610. — Див. ще **геренда́, меште́рний**.

[меште́рний] «майстерний» Ж, **[мештерéтиси]** «старатися» МСБГ, ст. *мещерь* (*мештер*) «магістр» (1404, 1476); — слц. *mešter* «майстер»; — запозичення з угорської мови; уг. *mester* «майстер», *mesteri* «майстерний», *mesterkedni* «трудитися, старатися», очевидно, походять від нім. *Meister* «майстер, (ст.) магістр», яке зводиться до лат. *magister*. — MNTESz II 905; Kluge—Mitzka 472. — Див. ще **магістр, ма́йстер**.

[мешти] «туфлі МСБГ; татарські туфлі, легкі черевики», **[омешка́тися]** «взутися» Ж; — р. **[мешты]** «легкі чобітки», **[мьчты]** «шкіряні панчохи», п. *meszty* «сукняні черевики», болг. *mest* «сукняне взуття», схв. *мѣстѣ* «краги, шкіряні панчохи»; — запозичення з турецької мови; тур. *mest* «сап'янові черевики» походить від перс. *mešin* «вичинена шкіра, сап'ян». — Макарушка II; Фасмер III 25; Шипова 233, 241; Brückner 328; БЕР III 760; Младенов 295; Bern. II 39; Mikl. EW 193; Lokotsch 116; Räsänen Versuch 336. — Див. ще **мешіни**.

мещерякі (мн.) «тюркська народність у Башкірії і Приураллі», *мещеря́к* (одн.); — р. *мещеря́кі*, ст. *мещера* (XIV—XVI ст.), бр. *мешчара́к*, ч. *Meščerjakové* «мещеряки», слц. *Meščerjak*, болг. *мещеряци*; — загальноприйнятої етимології не має; тлумачиться як морд. **meškäř* «бджоляр» від *meš(k)* «бджола» (Mikkola FUF 15, 62); зіставляється з етнонімом угорців *magyar* (*magyer*) «мадяр» (Perényi St. sl. 22/3—4, 339—376). — Фасмер—Трубачев II 616.

[меліко́си] «наноси після весняної повені» Ч; — очевидно, результат поед-

нання синонімічних елів **[мелі]** (мн.) «мілини» (з р.) і *кóси* від *кóса* «вузька намивна смуга в річці». — Див. ще **кóса**², **мілкі́й**¹.

мжі́ти «мрячити», **[имжа́ти]** Ж, **імжі́ти, мжі́ччити, [мжі́ти Ж, мжі́ччити]** «те.», **[мжі́чка]** «мжичка, дрібний дощ» Кур, **[мжун]** «мряка» МСБГ, **[мжа]** «мжичка», **[імжа́]** Ник, **мжі́ця**, **мжі́чка, [мжі́чка]** «те.»; — р. **[мжить]** «мжичити; мружитися», **[мжа]** «мокрый сніг з дощем», бр. *імжівць* «мжичити», п. *mžuč* (*mžec*) «мрячити; [мружити (очі)]», ч. *mžítí* «те.; повзти (про туман)»; — псл. *mžiti* < **mǰiti* «мрячити, затягати хмарами; жмурити (стягати повіки)», пов'язане з **mǰla* «туман, хмара»; — споріднене з дінд. *mih* «туман; дощ», гол. *[miggelen]* «мжичити», дієл. *mugga* «мжичка»; первісне значення — «зтягати (хмарами, туманом)», пов'язане з іє. **megh-/mogh-* «тягти»; зв'язок з дінд. *mēhati* «мочиться», дієл. *miga* «мочитися», вірм. *mizem* «те.» (Фасмер II 617) може бути лише опосередкованим. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 52—53; Куркина Этимология 1982, 16—17; Brückner 336; Machek ESJČ 386. — Див. ще **мла, мо́гті**. — Пор. **ме́рзнути, мйга́ти, мйкати, мбкнүти, мороква́, мру́жити**.

мзда (зает.) «плата, нагорода; відплата»; — р. *мзда*, др. *мьзда*, п. ст. ч. слц. вл. нл. *mzda*, болг. *мъзда́*, слн. *mèzda* «заробітна плата», стел. *мъзда*; — псл. *mzda*, очевидно, пов'язане з *mьсть* «помста»; — споріднене з дінд. *mīdhā-m* «виграш, нагорода», гр. *μισθός* «плата, нагорода», гот. *mizdō* «те.», двн. *mieta*, дангл. *meed*, нвн. *Miete* «плата за найом»; іє. **mizdhō-* «плата». — Фасмер II 618; Преобр. I 533; Горяев 208; Brückner 351; Machek ESJČ 386; Holub—Қор. 237; Holub—Lyer 327; Schuster-Sewc 976; Младенов 309; Bezlaј ESSJ II 181—182; Откупщиков 148—149; Meillet Études 248; Mikl. EW 210; Trautmann 188; Pokorny 746. — Пор. **мстіти**.

ми¹ (особовий займ. I ос. мн., наз. в.); — р. др. *мы*, п. ч. слц. вл. нл. *my*, болг. **[ми]**, *ниє*, схв. *мй*, слн. *mī*, стел. *мъ*; — псл. *my* з кореневим приголоєм *m-*, що протистоїть приголо-

ному п- в усіх непрямих відмінках (пазъ і т. д.); що особливість іноді пояснюють впливом дієслівних закінчень 1-ї ос. мн. іє. *mes-/mos* (пор. *несемо, беремо*); так само в лит. лтє. *mēs*, прус. *mes*, вірм. *тєк' «тє.»*; головний у в псл. *ту* (замість очікуваного *те*) пояснюється впливом займенника *уу* (<**vōs*) і форми знах. в. мн. *пу* (<**pōs*) «нас». — Фасмер III 23; Преобр. I 524—525; Brückner 350; Machek ESJĀ 384; Holub—Kop. 236; Schuster-Sewc 972—973; БЕР III 781—782; Bezlaĵ ESSJ II 183; ESSJ Sl. gr. II 427—429; Hujer LF 45, 192; Топоров 118. — Пор. **нас**.

ми² заст. діал. «мені» Ж; — р. діал. др. болг. м. схв. *ми*, п. ч. слц. вл. нл. слн. *мі*, стсл. **ми**; — псл. *мі*, первинна форма давального відмінка особового займенника азъ «я», поруч з якою в кінці праслов'янського періоду почала вживатись вторинна форма *тълѣ* (*тълѣ*); — споріднене з гр. *μοί*, лат. *мі*, дінд. *те*; іє. **моі* «мені». — ІУМ Морфологія 137—144; Фасмер II 618; Machek ESJĀ 214; Holub—Kop. 222; БЕР III 781; Skok II 405—406; Багмут Вступ 282—286; ESSJ Sl. gr. II 74, 78; Bern. II 36—37. — Пор. **мені**, **мі**².

[міга] «пантоміма», **[міґи]** «жести як засіб порозуміння з глухонімими» Ме; — запозичення з польської мови; п. *мігі* «миги, жести» (*rozprawiać na мігі «розмовляти на мигах»*) відповідає укр. *міги*, похідному від *мігати* (див.).

мігати «блимати, моргати; (про світло) мигтати» СУМ, Ж, **[мігати́ся]** «видітися, ввижатися», **[міґкати]** «мигтати», **[миґкотіти]** «тє.», **миґну́ти** «майнути; моргнути; [ударити]», **миґота́ти**, **миґоти́ти**, **миґті́ти** «тє.», **миґ** «миць; мелькання; мигнути (виг.)», **міґавка** «блискавиця», **міґи** «жести», **[міґови́ця]** «блискавиця» Л, **[миґотни́ця]** «вія» Ж, **миґу́нець** «каганець; [паду́ча зірка], **[миґу́шка]** «блискавиця», **миґа́льний** (анат.) «миготливий», **[миґа́кий]** «блимаючий» Ж, **миґотлі́вий**, **миґто́чий**, **[миґо́м]** «миґцем, миттю», **міґом** «миттю», **миґце́м**, **змиґ**, **[незмиґливо]** КІМ, **[приме́ну́ть]** «склепити очі, задрімати» Л, **[умиґа́тися]** «стати звичним» Нед, **[умиґну́ти]** «відвести очі»

Нед; — р. *мига́ть*, бр. *мига́ць*, др. *мигати* «блимати очима», п. *pięcać* «моргати, мерехтати, блимати», *mgnięcie* «миць», ч. *mihat*, слц. *mihat'*, вл. *mikaś*, нл. *mikaś*, *miknuś*, полаб. *miġojě*, болг. *миґам*, м. *мига*, схв. *миґати*, слн. *miġati*, стсл. **МЫГНАТИ**; — псл. *miġati* «мигати», *mygnōti* (<**miġ-*) «мигнути»; — споріднене з лат. *micāre* «блищати, тріпотіти», лит. *migti*, *miegōti* «спати», лтє. *mięgti* «закривати очі», перс. *miža* «вія»; іє. **meigh-* «блимати, моргати» (первісно «стягувати повіки»), пов'язане з **megh-/mogh-* «тягти». — Фасмер II 618—619; Преобр. I 533—534; Brückner 329; Machek ESJĀ 362; Holub—Kop. 222; Schuster-Sewc 907; БЕР III 782—783; Skok II 420; Bezlaĵ ESSJ II 183; Мельничук Мовозн. 1980/6, 52—53; Бурлакова ВСЯ VI 56; Bern. II 56—57; Pokorny 712. — Пор. **мжити**, **мікати**, **мла**, **могті**.

[міґда] «швидкозапальний хмиз» О; — неясне; можливо, пов'язане з **[міґла]** «купа складеного дерева» (пор.).

миґда́ль (бот.) «*Amgdalus communis* L.», **миґдале́ві** (бот.), **[міґда́ль, микда́л Ж]**, **миґда́лик** «миґдалевидна залоза в глотці», **миґда́лина** «тє.», **миґда́льний** «дикий миґдаль»; — р. **минда́ль**, бр. **мінда́ль**, **[миґда́лы]**, др. **миґдалъ**, п. **miġdał**, ч. **mandle**, слц. **mandl'a**, вл. **mandla**, нл. **mandel**, болг. **миґда́л**, м. **минда́л**, **миґда́л**, схв. **ме́ндуо**, слн. **māndelj**, стсл. **миґдалъ**, **миґдала**, **амиґдалъ**; — через посередництво церковнослов'янської мови запозичено в давньоруську з грецької, пізніше через посередництво польської — з латинської; лат. *amigdalum* «миґдаль», *amigdala* «миґдаль, миґдалеве дерево» походить від гр. *ἀμυγδαλή* (*ἀμύγδαλος*) «миґдаль», неясного походження (виводиться від гебр. *madl'ēl* букв. «дорогоцінний дар божий»). — Фасмер II 623; Преобр. I 536; Brückner 336; Machek ESJĀ 350—351; Holub—Kop. 215; Schuster-Sewc 883; БЕР III 723; Bern. II 55—56; Mikl. EW 110; Walde—Hofm. I 39; Frisk I 96; Boisacq 56.

миґкати — див. **муґкати**.

[міґла] «купа складеного дерева; крутий схил гори» Ж, **[меґла Ж, міґла, маґля О, маґель О, маґлі О]** «тє.», **[ми-**

glásh «сортувальник зрубаного дерева, який складає його в купи», [*миглованка*] «складання дерева в штабелі» МСБГ, [*миглювати*] «складати дерево в штабелі» МСБГ, [*миглювати*] «сортувати і складати в купи зрубане дерево», [*медлювати*] «те.» Ж, [*меглювати*] «те. Ж; спустити з гори колоди й готувати на березі для сплаву О»; — п. *mygła* «стіс очищеного від кори дерева», *mygłować* «складати в стіс очищене від кори дерево»; очищати від кори (дерево)»; — запозичення з східнороманських мов; молд. *mîglă* (рум. *mîglă*) «стіс дерева», *myglăsh* (*mîglăş*) «сортувальник зрубаного дерева» виводяться від уг. *máglu* «багаття (з великих колод); (ст.) стіс, штабель», запозиченого з слов'янських мов (болг. *могила* «могила», схв. *могила* «те.»). — Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 163; DLRM 506; MNTESz II 815. — Див. ще *могила*.

[*мідза*] «морда, товсте обличчя», [*мігза*] «те.», [*міза*] «морда, рило» Ж, [*мізя*] (глузл.) «дуже товсте обличчя» Ва, [*міси*] (мн.) «морда тварини» Лекс-Пол, [*міса*] «рот» Корз, [*міцьо*] «щоката дитина», [*міса*] «морда корови» Л, [*мазкатиий*] «мордатий, пикатий» Па, [*мидзатиий*] «з відвислими щокми, мордатий», [*мизатиий*, *мизкатиий* Па] «те.», [*мізати*] «торкатися мордою, лизати» Ж, [*мізити*] «дутися; надувати губи» Ж, [*мізнити*] «торкнутися мордою» Ж, [*намізитися*] «надутися» Ж, [*омізати*] «облизати» Ж; — р. [*мыс*] «голова риби; зяброва покришка», [*мысало*] (лайл.) «обличчя», [*мысальи*] «вилиці, щелепи», бр. *міза* «морда», *міса* «те.», м. *муца* «морда, рило»; — неясне; можливо, споріднене з дінд. *mîkham* «паша, морда» (Фасмер III 24); зіставляється також (ВеБ 278) з гр. *μύξα* «слиз», пов'язаним з *μύσσομαι* «сякаюся». — Пор. *мис*.

[*мидлянка*] (бот.) «мильнянка, *Saroparia L.*» Ж; — запозичення з польської мови; п. [*mydlanka*, *mydlnica* «те.», похідне від *mydło* «мило», відповідає укр. *мильнянка* (див.).

*міза*¹ «заміська садиба (переважно в Прибалтиці)», *мізник* «власник або орендар мизи»; — р. бр. *міза*; — через посередництво російської мови запози-

чено з естонської; ест. *mõiz* «двір; маєток» споріднене з водськ. *mõiza*, лів. *moiz*, фін. *moisio* «садиба, миза». — Фасмер III 23; Преобр. I 574; Kalima 169.

*міза*², *мізати*, *мизатий*, *мізити*, *мизкатиий*, *мізнити* — див. *мідза*.

[*мизгатиися*] «упадати, залицятися», *мізкатися*, [*мізкатися*] «те.», [*мизіти*] «підлесник; полюбовник» Ж, [*омізати*] «лестити» Ж, [*оміз*] «услесливість; кокетування» Ж, [*омізна*] «те.» Ж, [*омізливий*] «услесливий» Ж, [*підмізи*] «залицяння» Нед, [*умизгатиися*] «упадати, увиватися», [*умизганик*] «залицяльник, зальотник» Шейк, [*умізги*] «залицяння» Шейк; — р. [*мізгати*] «тинятися; часто ходити куди-небудь, до кого-небудь»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*mizgać się*] «упадати, залицятися», *mizgus* «підлесник; залицяльник», *mizguś* «те.», *umizgać się* «ластитися; залицятися», епоріднене з ч. [*mízat se*] «голубитися, пестити», елц. [*mizlavý*] «лоєкітливий» (про тварин), [*myzlivý*] «те.», загальноприйнятого пояснення не має; зіставляється з нвн. *schmeicheln* «лестити» (Machek ESJČ 367) або з псл. *migati* «мигати» (Brückner 339).

[*мизгір*] (зоол.) «тарантул, *Lycosa singoriensis*», [*мизгір*] «те.» Ж; — р. [*мизгірь*] «павук», [*мазгарь*] «те.»; — не зовсім ясне; очевидно, споріднене з лит. *mezgù*, *mēgsti* «в'язати, зав'язувати», лтс. *mezgti* «те.», *mazgs* «вузол», двн. *māscā* «петля», дісл. *mōskvī* «те.», прерм. **mēskō*. — Фасмер II 619—620; Преобр. I 534; Zubatý St. a čl. I 2, 88—89; Bern. II 28; Trautmann 172; Mühl. — Endz. II 591.

мізкати «бруднити, заношувати», *мізкатися* «забруднюватися»; — р. *мізгати* «бруднити, псувати; [тинятися; вештатися]», вл. *mickować so* «обшарпуватися»; — неясне; припускається зв'язок з *мікати* (Фасмер III 23).

мікати «чесати (льон і под.); [виривати, висмикувати]», [*мікатиися*] «вештатися; втручатися; кидатися», [*мекатиися*] «братися за щось непосильне» Корз, [*микніти*] «умчати (когось), занести», [*мик*] (вигук на позначення швидкого руху), [*мікавка*] «палиця з

гачком для висмикування сіна з копиці», [мікало] «вид вудки» Ж, мікальник, [міканець] «розчісані і намикані з мички частини прядива для прядіння», [міканиця] «тс.» НЗ УжДУ 14, [міканка] «найгірший сорт пряжі; клоччя Ж; клоччя, яке стягується з щітки після розчісування конопель Ме», мічка «жмут льону для прядіння; пасмо волосся; волосся у коня під копитом, щітка», [міканичний] «зроблений з клоччя» Ж, [миканчаний, меканчаний, моканічний] «тс.» Ж, [зімичок] «потовщення в нитках» Я, [намикати] «намотувати, навивати; накладати шар вовни на щітку для чесання», [німкнітися] «кинутися» Нед, помікати «попихати; приваблювати; попішати»; — р. [мікати] «чесати (льон, коноплю)», бр. [мікаць] «тс.», др. *мыкати* «кидати, тріпати», п. [тукаць] «чесати (льон)», тькпаць «рухатися, мчатися, нестися», ч. *тукати* «висмикувати, чесати (льон, коноплю)», слц. *тукаць* «тс.», нл. *тукаць* «совати, усувати, швидко забирати», болг. *мѣкна* «витягти», схв. *мікати* «тріпати (льон)», слн. *мікати* «чесати; висмикувати»; — псл. (s)*mykati* «тягати, рвати, рухати», тькпоти «тягти, виривати; штовхати, рухати»; — споріднене з лит. *maũkti* «дерти (кору з дерева)», лтс. *maukt* «витягати», *muikt* «утекти», дінд. *muĩcáti* «звільняє, розв'язує»; іє. (s)*mũk-* «тягти, рухати», паралельне (s)*mũgh-* «тс.».— Трубачев Рем. термिनол. 67—68; Фасмер III 23; Преобр. I 540—541; Brückner 339; Machek ESJČ 384—385; Holub—Kop. 236; Schuster-Sewc 974; Bezlej ESSJ II 183—184; Мельничук Мовозн. 1980/6, 53.— Пор. **замікати, мігати, мчати, смікати.**

Микіта (чоловіче ім'я), [Кітька] Я, ст. *Никита* (1401), *Никьта* (1415), *Микита* (1458), *Микьта* (1475), *Некита* (1497), *Нікіта* «побідитель» (1627); — р. *Нікіта*, [Мікіта], бр. *Мікіта*, др. *Никита*, п. *Mikita* (з укр.), ч. слц. *Mikita* (з рос.), болг. *Нікіта*, слн. *Nikita*; — запозичення з грецької мови; гр. *Νικητής* виникло на основі іменника *νικητής* «переможець», пов'язаного з *νίκη* «перемога», етимологічно не зовсім ясним, можливо, спорідненим з дінд.

πίσα «спрямований вниз», лтс. *pištas* «вниз по течії», псл. *пись* «ниць» або з лит. *arpikti* «нападати, перемагати», лтс. *pištas* «лютий». — Вл. імена 68; Беринда 224; Петровский 165; Илчев 359; Frisk II 320—321.— Пор. **Міко́ла.**

микітити «міркувати, метикувати; [викручуватися, нечисто діяти; плутати, псувати справу Ме], [мекітити] «викручуватися» Ж, [мікіта] «незграбна, вайлувата, нетямуща людина» Ме, [замікітитися] «заметушитися, захвилюватися», *змікітити* «додуматися; обманути, не виконати обіцянки»; — р. *смикітить* «збагнути», п. [przemykicić] «обдурити»; — неясне; можливо, пов'язане з *метикувати* ([митикувати]); зв'язок з власним іменем *Мікіта*, очевидно, вторинний.

микітón — див. **демікотón.**

Міко́ла (чоловіче ім'я), *Міколай*, [Міко́ля, Ніко́ла, Ніколай], [міко́льник] «день святого Миколи» Ж, [ніколайки] «подарунки дітям у день Миколи» Ж, [ніко́льщина] «гулянка на честь Миколи» Ж, ст. *Никола* (бл. 1350), *Миколай* (1398), *Николай* (XV ст.), *Ніко́ла* «зв'язство посольства, побѣда людей» (1627); — р. *Ніколай*, [Міку́ла], бр. *Мікалай*, *Міко́ла*, др. *Никола*, *Микула*, п. *Mikołaj*, ч. слц. *Mikuláš*, схв. *Никола*, вл. *Mikławš*, нл. *Mikławš*, болг. *Ніколай*, слн. *Miklavž*, стсл. **Ніко́ло, Ніко́лли**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Νικόλαος* складається з основ дієслова *νικάω* «перемагаю», пов'язаного з *νίκη* «перемога», та іменника *λαός* «народ», яке загальноприйнятої етимології не має; початкове *м* замість *н* у східнослов'янських і польських мовах пояснюється як результат впливу імені *Михайло*. — Вл. імена 68; Беринда 224; Фасмер II 621, III 75; Кларрова 125; Илчев 360; Frisk II 83—84.— Див. ще **Мікіта.**

миколайки (бот.) «миколайчики, *Eringium planum* L.», [міколайці] «гніздивка звичайна, *Neottia nidus avis*», *миколайчики* «*Eryngium planum*», [ніколаєць] «тс.» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *mikołajki*, *mikołajek* «тс.» пов'язане з власним ім'ям *Мі-*

ко́лаї, що відповідає укр. *Мико́ла*; мотивація назви неясна.— Див. ще *Мико́ла*.

[мику́лити] «хитрувати, виляти», [мику́литися] «м'ятися; виляти; хитрувати», [микуля́ти очима] «дивитися, уникаючи зустрічатися очима, почувачи себе незручно; кліпати Ж»; — неясне; можливо, утворене від др. *Микула* «Микола» за аналогією до [микі́тити] «вкручуватися; плутати», сприйнятого як похідне від *Микі́та*.— Пор. му́литися.

мила́й — див. *мала́й*¹.

ми́лий, **ми́лості́вий**, **ми́лість**, [милова́нець] «фаворит, улюбленець», **ми́лості́вець** (заст.) «благодійник», **ми́лостина** (заст.), [ми́лості́нник] «той, хто роздає милостиню», **ми́лостиня**, **ми́лощі** «милування», [ми́льно́щі] «тс.» Ж, [ми́лун] «коханець», **ми́лишати**, **ми́лувати**, **ми́лува́ти**, **ми́лува́тися**, [знемі́літи] «стати неприємним» Г, Ж, [знемі́литися, знемі́літи] «тс.», [не́мил] «нелюб» Ж, **немі́лість**, [незмі́литися] «стати неприємним», [по́міла] «помилування» Кур, **премі́лий**, [премі́лений] «дуже милий», [ростомі́лений] «найласкавіший, милий», [умі́літи] «зворушити» Нед, **умі́лості́віти** УРС, Нед; — р. *мі́лий*, бр. *мі́лы*, др. *ми́лыи*, п. вл. нл. *ті́у*, ч. слц. *ті́у*, болг. м. *мил*, схв. *мі́лен*, сл. *ті́л*, стсл. *ми́ль*; — псл. *ті́ль* «милий»; — споріднене з лит. *mielas*, *mylas*, лтс. *mi'lis* «тс.», дінд. *ma'yas* «радість, насолода», лат. *mitis* «м'який, ніжний, спокійний»; іє. **mei-l* «лагідний, м'який», пов'язане з **mei-r* «м'який, мирний». — Фасмер II 622; Grückner 337; Machek ESJC 363; Holub—Kop. 223; Holub—Lyer 314; Schuster-Sewc 909; БЕР III 787—789; Skok II 726—728; Bezlaj ESSJ II 184; Булаховський Нариси 174; Bern. II 58; Trautmann 174; Walde—Hofm. II 96—97; Pokorny 711—712.— Пор. *мир*¹.

[ми́літи] «вводити в оману; турбувати Ж; втікати О», [ми́літися] «помилитися» Ж, [ми́ла́ти] «мотати, крутити» Ж, [ми́лка] «помилка» Ж, [ми́лок] «тс.» О, [ми́льний] «помилковий» Г, Ж, **змі́літи** «помилитися; обманути», [змі́лка] «помилка», [змі́льний] «хибний, невірний» Ж, [неоми́льний] «безпомилковий»,

[неоми́льний, непоми́лений], **непоми́льний** «тс.», [оми́літи] «ввести в оману», [оми́лка] «помилка», [оми́льний] «помилковий», **обмі́літися** «помилитися», [о́бмил] «помилка; оґрих у сівбі» Ж, [о́бмилка, о́бмиллок] «тс.» Ж, [обмі́ла] «помилка», [обмі́льний] «облудний, помилковий» Ж, **поми́літися**, **поми́лка**, [поми́лений] «помилково»; — р. [мо́літь] «бентежити», бр. *мо́ляць* «ворушити», [мо́ліцьца] «помилитися», п. вл. *mylic* «обманювати», ч. *mylit*, слц. *mylit'*, нл. *polis* «тс.»; — псл. [myliti] етимологічно неясне; — здебільшого зіставляється з лтс. *muldēt* «говорити нісенітницю», лит. *muldyti* «помилитися», *me'las* «брехня»; думка про запозичення в українську мову з польської (Grückner 350) викликає сумнів.— Фасмер II 23; Machek ESJC 385; Holub—Kop. 236; Schuster-Sewc 974—975; Безлай ВЯ 1967/4, 47—48; Mikl. EW 207.

ми́лиця «костур, дерев'яна нога; [чепі́га в плузі Л], [ми́лиця] «чепі́га в плузі» Л, [ми́лін] «ручка в жорнах», [ми́льон] «тс.», [ми́лниця] «ручка на кінці весла» Дз, Мо, [ме́лничка, му́ничка] «тс.» Дз; — р. [мо́лиця] «ручка весла» (Даль), бр. *ми́лица* «милиця», п. [mulica] «ручка рала»; — неясне; для р. *ми́лиця* припускається запозичення з фінно-угорських мов (єст. *mõla* «кормове весло, карел. *mela*, фін. *mela* «тс.»); зіставляється також з [му́льга] «рукоятка весла», [му́льва] «тс.», що зближується з *му́ляти*. — Фасмер II 23—24.

Ми́лиця (жіноче ім'я), *Міла*, *Міля*; — р. *Мі́лиця*, бр. *Мі́лиця*; — запозичення з болгарської мови; болг. *Мі́лиця*, як і схв. *Мі́лиця*, утворене від прикметника *мил* (схв. *мі́о*) «милий», можливо, як калька гр. *Χάρις*, *Χαρίτη* (жіночі імена, букв. «краса, привабливість, ласка». — Вл. імена 143; Петровський 157; Илчев 334; Младенов 297; Успенский 620.— Див. ще *ми́лий*.

[ми́лійор] «купа поставлених сторча жердин, обкладених дерном і підпалених у середині для добування деревного вугілля» Л, [ма́йор, ме́льор, ми́льор, мі́льор, му́льор] «тс.» Л; — п. *mielegz* «вогнище для напалювання вугілля»,

ч. milif «те.», слц. milier «вугільна яма», вл. milar «вогнище для випалювання вугілля», нл. milař «те.»; — запозичення з німецької мови; н. Méiler «вогнище для випалювання вугілля» (двн. mīler «те.») походить від лат. mīliārium «межовий стовп; тисяча штук (полін для вугле-випалювання)», пов'язаного з mille «тисяча». — Brückner 680; Machek ESJC 963; Holub—Lyer 314; Holub—Kop. 222; Schuster-Sewc 909—910; Kluge—Mitzka 471. — Див. ще **міля**.

міло, [ми́ліне] «мильна вода» Ж, [мілі́ни, мілі́ння, милові́ння] «те.», [мі́ля] «обрядове умивання молодих з річки або криниці», [миля́р] «виробник або продавець мила», [миля́рня] «миловарня» Ж, [мільни́к, милкі́й, [милова́тий] «милоподібний» Ж, [міля́ний], мі́льний, мі́літи, [змі́лини] «змілки», змі́лки «мильна вода після прання», змі́лок «невеликий залишок мила»; — р. мы́ло, бр. мы́ла, др. мы́ло, п. вл. mydlo, ч. mydlo, слц. mydlo, схв. [мі́ло], слн. mīlo, стл. мы́ло; — псл. mydlo, похідне від myti «мити». — Фасмер III 24; Schuster-Sewc 973; Трубачев Этимология 1963, 40—42. — Див. ще **міти**.

милода́н (заст.) «коханий», **милода́нка** (заст.); — схв. мы́лода́р «милостиня»; — складне слово, утворене з основ мі́лий і да́ний; конкретна семантична мотивація утворення неясна. — Див. ще **да́ти**, **мі́лий**. — Пор. **Богда́н**.

милосо́рдий, **милосо́рдний**, [милосо́рдець Ж, **милосо́рдник**], **милосо́рдя**, **милосо́ртитися**, **милосо́рдствувати**, **милосо́рдувати** Ж, **умилосо́рдити**; — р. **милосо́рдний**, бр. **міласо́рды**, др. **милосо́рдь**, п. **miłosierny**, ч. слц. **milosrdný**, болг. **милосо́рдие**, м. **милосрдие**, схв. **мілосрдан**, слн. **miłosrčnost**; — через посередництво давньоруської мови запозичено з старослов'янської; — стсл. **милосо́рда** утворене з основ прикметника **миль** «милий» і **со́рда** «серце» як калька лат. **misericordia**. — Фасмер II 621; Brückner 337, 485; Holub—Lyer 314; Holub—Kop. 223; Stender-Petersen 441; Walde—Hofm. I 276. — Див. ще **мі́лий**, **со́рце**.

міля (міра довжини), заст. **помі́льне** «плата посланому від милі»; — р.

болг. **міля**, бр. **міля**, п. вл. нл. **mila**, ч. **mile**, слц. **mil'a**, м. **миля**, схв. **мі́ля**, слн. **mīlja**; — через посередництво середньовісньонімецької мови (свн. **mīle**) запозичено з латинської; лат. **mīllia** є формою множини від **mille** «тисяча», що виводиться від **ie. *smi-ǵzhlī** «одна тисяча», перший компонент якого зберігається в гр. **μία** «одна», а другий — у гр. **χίλιοι** «тисяча». — CIC² 539; Винник 48—49; Шелудько 39; Фасмер II 622; Романова 33; Brückner 337; Machek ESJC 363; Holub—Lyer 314; Schuster-Sewc 909; Bern. II 57; Walde—Hofm. II 88—89. — Пор. **мілі**.

міль-міль (вигук, що відображає мелькання); — виник, очевидно, на основі дієслова **мелька́ти** (див.).

мильня́нка (бот.) «*Saponaria L.*», [мі́льник] «мильнянка лікарська, *Saponaria officinalis L.*» Ж, **мі́льниця** «те.», [ми́ло (собаче)] «остудник голий, гризниця гола, *Herniaria glabra L.*»; — р. **мы́льня́нка** «*Saponaria*», [мі́льник], бр. **мы́льник**, п. **mydlnica**, **mydelnica**, **mydlik** «те.», ст. **kacze mydlo** «остудник», ч. **mydlce** «мильнянка», [huší mydlo] «остудник», слц. вл. **mydlca** «мильнянка», нл. **mydlowina** «те.»; — похідні утворення від **мі́ло**; назви зумовлені тим, що в коренях обох рослин є сапонін і вони вживаються для прання. — Machek Jm. rostl. 76, 80. — Див. ще **мі́ло**. [мі́мдитись] «псуватися» **мо**; — неясне.

[мі́мка] «корова, що дає молоко не на всі дійки або зовсім не дає; (також про жінку); боягуз; нероба, ледар Ж», [мі́нка] «вівця, яка не доїться зовсім або доїться на одну дійку» МСБГ; — п. **mytka** «те.» (з укр.); — неясне; припускається походження від рум. заст. **mapcă** «брак, відсутність», [mīncă] «яка не має, якій бракує» (Дзендзелівський St. sl. 22/3—4, 289—290).

мімо «повз»; — р. болг. **мімо**, бр. **міма**, др. **мимо**, п. ч. слц. нл. **mīmo**, вл. **mīmo**, схв. **мі́мо**, слн. **mīmo**, стл. **ми́мо**; — псл. **mīmo**, пов'язане з основою дієслова **mijati** «минати», **mīnqti** «минути». — Фасмер II 622; Преобр. I 536; Brückner 337; Machek ESJC 363; Holub—Kop. 223; Holub—Lyer 314;

Schuster-Šewc 1003; БЕР III 798; Bez-laj ESSJ II 184; ESSJ Sl. gr. I 112—114; Верп. II 59; Zubatý St. a čl. I 2,412.— Див. ще **минати**.

[**мимохід**] «конвульсії у дітей»; — схв. *мимѡхоци* (мн. від *мимѡходац*) «короткий приступ епілепсії, раgoismus epilepticus praeteriens»; — калька складової частини латинської медичної назви приступу *praeteriens*, букв. «минуший, такий, що проходить мимо». — Див. ще **мімо**, **ходіти**.

[**мімрати**] «поволі щось робити; поволі їсти О; слабо ссати О; роздумувати; копатися, рити Ж», [*мімгати* О, *мірати* Ж] «тс.», [*мімра*] «нюня, нікчема Ж; повільний, забарний Бі», [*мірвий*] «лінивий, повільний», [*міряво*] «мляво, неохоче» МСБГ, [*міряво*] «напружено» Терит. діал.; — р. [*мімреть*] «поволі жувати», ч. *mímgati* «поволі працювати», *mímgá* «той, що поволі робить»; — очевидно, результат контамінації слів *мімрети* «невизначно говорити» і [*мімрати*] «роздумувати; копатися». — Див. ще **гмєрати**, **мімрети**.

мімрети «бурмотіти; поволі, неясно говорити», [*мімра*] «той, що поволі і неясно говорить» Бі, [*мімрій*] «буркотун», [*мімря*] «тс.», [*мімравий*] «який невизначно говорить» МСБГ; — р. [*мімреть*] «невизначно говорити», п. [*мімгас*] «бурмотіти, бурчати», [*мімгас*] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*мімрати*, *мімрати*] «тс.», а також до *мурмотіти*, ч. *mímglati*, схв. *мімльати*, слн. *mímglátí* «тс.».— Фасмер III 9; Brückner 348; Верп. II 75.— Пор. *мімрати*, *мімрати*, *мурмотіти*.

Міна (чоловіче і жіноче ім'я), ст. *Мина* «поминател аб(о) м'сячен» (1627); — р. *Міна*, бр. *Міна*, др. *Мина*, болг. *Мина*, стсл. *Мина*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μηνᾶ, Μηνᾶς пов'язане з іменником μῆν (дор. μῆς) «місяць», спорідненим з лат. *mensis* «місяць (календарний)», лит. *mėnesis* «тс.», псл. *mėšes̃* «місяць». — Вл. імена 69; Беринда 223; Петровский 158; Илчев 335; Frisk II 227—228.— Див. ще **місяць**.

минати, *минатися*, [*минатиси*] «минатися; помирати, гинути» МСБГ, [*минувати*] «обносити (чаркою), уникнути Ж», *миніти*, *минівшина*, *миніле*, [*минуха*] «пропуск нитки в основі» Ник, [*минішка*] «скороминуча» (про грушу), *минілий*, *миніщий*, [*виминати*] «переганяти, обганяти», [*неминило*] «той, що не поступається дорогою; той, що не проходить» Ж, *неминіщий*, [*нейминіий*] «неодмінно», *оминати*, *обминати*, [*обмин*] «пропуск» Пі, Ж, [*обмина*] «тс.» Пі, [*обминівшице*] «той, кого всі уникають» Ж, *передминілий*, [*прімінка*] «пропуск нитки в основі» Ник; — р. *миновать*, бр. *мінать*, др. *минути*, *миновати*, п. *mínac* «минути», *míjac* «минати», ч. *mínouti* «минути», *míjeti* «минати», слн. *mínút'* «минути», вл. *mínuc* so «минутися», нл. *mínus'* se «тс.», *míjac* se «минатися», болг. *міна* «мину», м. *мине* «минає», схв. *мінути* «минути», слн. *mínítí*, стсл. *мінжти*, *миновати* «тс.»; — псл. **mínōti* «минути», *míjati* «минати»; — споріднене з лат. *meāre* «ходити, проходити, рухатися», скіпр. *mupet* «іти»; іє. **mei-* «іти». — Фасмер II 624; Преобр. I 537; Brückner 337; Machek ESJČ 364; Holub—Kop. 223—224; Schuster-Sewc 911; БЕР III 800; Младенов 297; Skok II 426; Bezljaj ESSJ II 184—185; Верп. II 59; Pokorny 710.— Пор. **мімо**.

[**міндза**] «дернина» О, [*міндзок'я*] «тс.» О; — неясне.

[**міндра**] «чепуруха» МСБГ, [*міндрій*] «чепурний» МСБГ, [*міндритися*] «чепуритися, пишатися, приймати манірну позу» Ме, МСБГ, [*заміндритися*] Ме; — запозичення з молдавської мови; молд. *міндру* «гордовитий, пишаний, красивий» (рум. *mîndru* «тс.») походить від стсл. *мждръ* «мудрий». — Мельничук Молд. эл. 169; СДЕЛМ 270.— Див. ще **мудрий**.

[**міндравий**] «нікчемний, дрантивий, поганий» О, [*зімендріти*] «змиршавіти» Ж; — очевидно, афективне утворення. **міндұл(ь)** — див. **мендұл**. **мінзер** — див. **мензєра**. **мінія** — див. **манія**¹. **міно** — див. **ім'я**.

Минодіра (жіноче ім'я), *Нимидіра*, *Діра*, *Ніра*, ст. *Минодіра* (м'сячн(й))

дарть» (1627); — р. *Минодобра*, бр. *Мінадора*; — запозичення з грецької мови; гр. *Μηνοδώρα* утворене з основ іменників *μήν* «місяць» і *δῶρον* «дарунок». — Вл. імена 147; Беринда 223; Петровський 159. — Див. ще *Мйна*, *Іліодор*.

[минтиліти] «прошмигати, мигтати, швидко рухатися» *Ме*; — афективне утворення, паралельне до **[мантиляти]** «махати, вимахувати» (пор.).

[минтіти] «божеволіти» МСБГ, **[мінтіти]** «втрачати розум» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з **[мінти]** «розум, клепка».

мінтүс — див. **мантіти**.

міня¹ (дит.) «корова, віл, теля», **[міня]** «корова, теля» МСБГ, **[міню-міню]** (вигук, яким кличуть корів), **[минь-минь]** (вигук, яким кличуть котів) Ж; — слова дитячої мови звуконаслідувального походження (пор. *мукати*, р. *мычатъ*). — Пор. **біня**.

[миня²] «примара» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з **[маняк]** «тс.» (пор.).

міня³ — див. **міца**.

минь (іхт.) «*Lota Okeņ*», **миньок** «минь звичайний, *Lota lota L.*», **[мень, меньок, ментүз, ментүс]** Ж, Л, **ментюк** Ж, **ментюх** Ж, **менькус** ВеБ, **мінтус** Л—Г, **минькус** ВеБ, **мінюха** МСБГ, **мнүс** Тат, **мнүх** Кол, **мнюх** «тс.», **[м'юх]** «вугор» МСБГ; — р. **[минь, мень, мёнюх, ментүс]**, бр. **[мень]**, **мянтүз**, п. *miētus*, **[міей]**, ч. *mňik*, ст. *meñ*, сл. *mieñ*, вл. нл. *mjenk*, схв. *[mepjak, mañ]*, *māniñ*, слн. *mēnek* «минь»; — очевидно, праслов'янське запозичення з фінно-угорських мов; пор. мар. *men* «минь», ерз. *mentuk*, мокш. *māntuk* «тс.»; менш обгрунтоване виведення (Holub—Kop. 227) з псл. **mьp-*, *mepьš-* «менший» або зіставлення (Фасмер II 599; Преобр. I 523; Schuster-Sewc 922) з лит. *mėnkė* «тріска», лтс. *mepca* «тс.», гр. *μαίνη* «маленька морська риба; окунь». — Коломиец Происх. назв. рыб 82—87; Machek ESSJ 370; Holub—Lyer 318; Bezlaj ESSJ II 177; Leder 131—132.

минь-минь — див. **манька**².

мир¹ «згода, спокій», **[мирна]** «мирова, полюбовне вирішення суперечки», **[мирно́та]** «злагода, спокій», **мирова́**,

мірний, **мировій**, **миріти**, **[мирству-ва́ти]** «благословляти словами «мир всім» Ж, **замиріти** «примирити», **[змірний]** «смирний» Ж, **[нэ́змир]** «сварка, ворожнеча», **перемір'я**, **[помірна]** «мирова», **[прімир]** «перемір'я», **[примірок, примір'я]** «тс.», **примиренець**, **примиренство**, **примиритель**, **примірник**, **примиренний** «умиротворений, лагідний», **примиренський**, **примірливий**, **примірний**, **ро́змир** «розрив мирних відносин; замирення, мир», **[сүмір]** «мир, згода, спокій» Г, Ж, **сүмір'я** «поко́ра», **сүмірний** «смирний, лагідний», **[сумиріти]** «упокорити, угамувати»; — р. болг. м. *мир*, бр. *мір*, др. *миръ*, п. *mīr*, ч. слн. *mīr*, сл. *mieg*, вл. нл. *mēg*, схв. *mīr*, стсл. **миръ**; — псл. *mīgъ* «мир, згода»; — споріднене з лит. ст. *miegas* «мир, спокій», лтс. *miērs* «тс.», дінд. *mitrāñ* «друг»; іе. **mēi-* (*mī-*) «ласкавий, милий»; пов'язується також з **mer̥ti* «мерти (заспокоюватись)» (Мартынов Рус. и сл. языкозн. 188—190); виводиться від скіф. **mīg-*, ав. *mīθga-* «дружба, угода» (Абаев Пробл. ист. и диал. 11). — Фасмер II 626; Преобр. II 538—539; Brückner 338; Holub—Kop. 224; Schuster-Sewc 898—899; Младенов 298; Skok II 427—428; Bezlaj ESSJ II 185; Bern. II 60—61. — Пор. **мілий**, **смірний**.

мир² «світ; громада, народ», **миря́нин** (заст.) «людина, що живе у миру, не має духовного звання; член сільської громади» Ж, СУМ, **[мірний]** «народний, багатолюдний» Ж, **мірський** (заст.) «світський; громадський» СУМ, Ж, **[мире́цький]** «тс.» Ж, **[миря́нський]** «громадський», **[но́мирок]** «праця в порядку взаємодопомоги» Мо; — р. *мир* «світ; сільська громада», бр. заст. *мір* «сільська громада», болг. *мир* «світ», схв. заст. *мір*, стсл. **миръ** «тс.»; — псл. *mīgъ* «світ, народ, мирний народ», результат семантичного розвитку слова *mīgъ* «мир, згода». — Фасмер II 626; Преобр. II 539; Brückner 338; Младенов 298; Bern. II 61; Meillet Études 404. — Див. ще **мир**¹.

[мир³] (бот.) «лобода запашна, *Chepopodium botrys L.*», **[мир-зілля]** «тс. *Mak*; герань криваво-червона, *Geranium sanguineum L.*; змієголовник Рюйша,

Draconcephalum ruyschiana L.» — п. [mirzil] «лобода» (з укр.); — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [марь] «лобода запашна» (див.).

мірати, *мірвий* — див. **міррати**.

міргати «виляти (хвостом)» Ж, [мір-кати] «тс.» ВеНЗн; — р. [миргать] «мигати», бр. *мірґаць* «мигати; рухати вусами, очима; моргати», п. [шугаць] «ворушити, рухати»; — не зовсім ясне; можливо, запозичене з польської мови, в якій пов'язується з [шугаць] «моргати, мигати» і зіставляється з укр. *морґати*, лит. *mirgėti* «мигати, блимати». — Пор. *морґати*, *миргати*.

[мірдати] «виляти (хвостом)»; — п. [myrdać, merdać, mardać], ч. [mrdati] «тс.», слц. *mrdat'* «смикати, поскикувати чим-небудь», схв. *mrdati* «рухати, ворушити»; — пел. *m^hrdati, очевидно, інфіксальний варіант (з інфіксом -r-) основи *med-/mod-, спорідненої з *metati/motati* «метати/мотати». — Пор. *метати*, *мотати*.

міркати¹ «неясно говорити, бурмотіти», [міркотати, мірчати] «тс.», [мір-кач] «буркотун» Ж; — р. [міркать] «верзти нісенітницю», бр. *міркаць* «співати про себе, бурмотіти», п. [шугкаць] «пробурмотіти», ч. *mrčeti* «бурчати; буркотіти», слц. *mrčať* «муркотіти; буркотати», вл. *mórkotač* «бурчати», болг. *мрѣкам* «неясно говорити, мимрити; муркотіти (про кішку)», схв. *мрѣкати* «бурмотіти, бурчати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *мір-кати*. — Фасмер III 24. — Пор. *мур-мур*.

міркати² «жебрачити»; — очевидно, похідне від *мир* «світ, народ» (пор. *ходити по миру* «жебрачити»). — Див. ще *мир*².

мирковати — див. **меркувати**.

миркót, *миркóти* — див. **меркач**.

[мирлуга] «барліг»; — р. [мерлóg] «лігво, барліг», [мерлóга, мерлúга], бр. [мерлóга] «тс.»; — пов'язане з *барліг* (див.).

міро «запашна олія, що вживається при християнських церковних обрядах», [мірниця] «чаша для мира» Ж, [мирувати] «мазати миром»; — р. болг. м. схв. *міро*, бр. *міра*, др. *миро*, *мυρο*, стсл. *миро*, *мѣро* — запозичення з грець-

кої мови; гр. *μύρον* «миро, мастило, запашна олія» пов'язується з *σμίρτος* «наждак», яке зіставляється з двн. *smęgo* «свиняче сало», гот. *smairgr* «жир, мастило», дангл. *smęogi* «тс.», дірл. *smi(u)g* «кістковий мозок». — Фасмер II 626; Преобр. I 538; Верн. II 60; Frisk II 273. — Див. ще *шмарувати*.

Мирón (чоловіче ім'я), [Мірін] УРС, Г, *Міркó*, *Мирóньо*, *Мирóсь*, ст. *Мѣронъ* (1627); — р. болг. *Мирón*, др. *Миронъ*, п. *Мігон*, слц. *Мігón*, стсл. *Миронъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μύρον* пов'язується з дієсловом *μύρω* «ллю сльози, плачу» або з іменником *μύρον* «миро». — Вл. імена 69; Ткаченко УМШ 1958/4, 73; Фасмер II 626; Петровский 159; Илчев 337.

[мироносья] «вівця чорна, на носі біла» ВеНЗн; — результат видозміни запозиченої назви породи овець *меринóс*, за звучанням зближеної з *миронóсиця*, (церк.) і, можливо, з *ніс* (*носа*) з огляду на особливий характер позначуваної масті (всі мериноси тільки світлого кольору). — Див. ще *меринóс*.

Мирослáv (чоловіче ім'я), *Міркó*, *Міросько*, *Слáва*, *Славкó*, *Мирослáва* (жіноче ім'я), *Міра*, *Мірка*, *Мирóсья*, *Мірця*, *Слáва*, *Слáвка*, ст. *Мирослав* (1413); — р. болг. *Мирослáv*, п. *Mirosław*, ч. слц. *Mirolav*, вл. *Męrosław*, нл. *Mirosława*, схв. *Мірослав*, *Міросав*; — пел. *Mirolavъ*, утворене з основ іменників *мігъ* «мир; світ» і *слáва* «слава». — Вл. імена 69; Петровский 159; Илчев 337. — Див. ще *мир*^{1,2}, *слáва*.

мірра «ароматична смола; тропічне дерево, з якого її добувають»; — п. *шуга*, *тігга*, ч. слц. *шуга*, вл. *шуга*, болг. *міра*, схв. *міра*, слн. *тіга*, стсл. *мѣра*, *міра*; — запозичення з грецької мови; гр. *μύρρα* «мирра, бальзамове дерево» є словом семітського походження (пор. араб. *mūrā*, гебр. *mūr*, ар. *mirr* «тс.»). — ТСБМ III 162; Kopaliński 632; Holub—Kop. 236; Holub—Lyer 326; Frisk II 274; Boisacq 652. — Пор. **смійрна**.

[мірса] «золота нитка» Ж; — неясне. **мирт** (бот.) «південна вічнозелена рослина, *Myrtus* L.», *мірта* «тс.», [мір-

товіна] «миртове дерево» Ж, *міртові*, *миртівий* Ж; — р. болг. *мирт*, *мірта*, бр. *мірт*, п. *mirt*, [*mirta*, *myrtal*], ч. слц. вл. нл. *myrta*, м. *мірта*, схв. *мірта*, слн. *mirta*; — через посередництво латинської мови (лат. *myrtus*, *mirtus*) запозичено з грецької; гр. *μύρτος* «миртове дерево» вважається словом семітського походження. — СІС² 539; ССРЛЯ 6, 1051; ТСБМ III 162; *St.wyrb. obcsyh* 482; *Holub—Lyer* 327; *Machek ESJC* 385; *Walde—Hofm.* II 131; *Frisk* II 274—275; *Boisacq* 652.

мірха, *мірхавка* — див. *мёрха*.

[*мірхати*] «мервити, бгати, м'яти, сплутувати, змішувати» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*myrchać*] «копатися, розгрібати, ритися», [*merchać*] «тс.», можливо, споріднене з укр. [*мёрва*, *мёрвити*]. — *Brückner* 328. — Пор. *мёрва*.

міршавий «непривабливий, жалюгідний, слабосилий», *міршавенький*, *міршавець*, *міршавка*, *міршавіти*; — болг. *мършав* «худий; пісний; неродючий, малоцінний», м. *мршав* «худий, виснажений», схв. *мршав* «худий; поганий, слабий, жалюгідний», слн. *mřšav* «худий, худощавий»; — псл. **mřšavъ* «худий, виснажений», очевидно, того ж походження, що й **mřtvъ* «мертвий», **merti* «мерти». — *Brückner* 328; *Младенов* 311; *Bezlej ESSJ* II 203. — Див. ще *мёрти*. — Пор. *мёрва*.

миршак — див. *мерча*².

мір'явий, *мір'яво* — див. *міррати*.

мис «частина суходолу, що вдається в річку, море»; — р. бр. *мыс*, ч. слц. *mys* (з р.); — неясне; пов'язується з дінд. *mīkham* «морда», гр. *μύχος* «внутрішність; глибина, бухта» (*Uhlenbeck Aind. Wb.* 226; *Vugge KZ* 32, 20); припускається зв'язок із *змикатися* (*Преобр.* I 574). — *Фасмер* III 24.

міса «велика миска», *міска*, [*мискар*] «виготовлювач мисок; гончар» МСБГ, *місник* «полиця або буфет для посуду», [*місошник*] «той, що виробляє миски», [*мисча*] «маленька мисочка», [*мисіна*] «маленька або погана миска», [*мисівека*] «сіня глина, з якої виробляють миски», [*міс'я*] (дит.) «миска», [*замісник*] «полиця для посуду», [*намис-*

ник] «тс. (у гуцулів)»; — р. *міса*, *міска*, бр. *міса*, *міска*, др. *миса* «блюдо», п. слц. *misa*, ч. *misa*, вл. нл. *miska*, болг. *міса*, стсл. *миса* «блюдо»; — псл. *misa*; — через посередництво давньоверхньонімецьких діалектів (двн. *mias* «стіл») запозичено з народної латини; нар.-лат. *mēsa* (лат. *mēlsa*) «стіл» пов'язується з *mētiog* «міряю, вимірюю», спорідненим з псл. *meto* «кидаю; відміряю», укр. *метати* «кидати». — *Фасмер* II 627; *Преобр.* I 539; *Brückner* 338; *Machek ESJC* 364; *Holub—Kor.* 224; *Holub—Lyer* 316; *Трубачев Рем. термиол.* 279—280, 282—283; *Bern.* II 61; *Walde—Hofm.* II 70; *Мельничук Этимология* 1984, 140.

міси — див. *мідза*.

[*мисіна*] «спеціальна нитка для вудки» Дз; — неясне.

[*міска*] «торба» Л; — неясне.

[*мискозуб*] (іхт.) «невеличка їстівна риба, яка використовується для наживки» Л, [*маскозб*] «мінога струмкова, *Petromizon (Lampetra) planeri* Bl.» *BeH3n*, [*мускозб*] «тс.» тж; — р. [*мескозб*] «пічкур, *Gobio Cuv.*; гольян, *Phoxinus phoxinus* L.; щипівка звичайна, *Cobitis taenia* L.», [*мескозбн*] «пічкур», [*мискозб*] «голец, *Nemachilus Hass.*»; — очевидно, результат видозміни назви [*ніскозб*] «пічкур», [*ніскозуб*] «тс.», [*ніскозоба*] «щипівка» (пор. р. [*пескозб*, *пескозуб*] «пічкур»). — Див. ще *ніскозб*.

мислівець «людина, що займається полюванням», *мислівий*, [*мислвгий*] Ж «тс.», *мислівство* «полювання», *мислівський*; — бр. [*мыслівца*]; — запозичення з польської мови; п. *mysliwiec* (заст.) «мисливець», як і ч. слц. *myslives* «тс.», пов'язане з *myśl* «думка», оскільки мислівство на пізнішому етапі вимагало багато вигадки; пор. р. *промышлять* «займатися чимсь; добувати; добувати ловлею». — *Brückner* 350—351; *Machek ESJC* 385; *Zubatý St. a. čl.* I 1, 155. — Див. ще *мисль*, *прómисел*.

[*міслик*] «різець, зубило» Ж; — бр. *мыслик* «пробійник»; — запозичення з польської мови; п. [*myślík*] «вид долота» походить від нім. *Meißel* «різець; долото; зубило», свн. *meißel* «тс.», спорід-

неного з гот. *maitan* «рубати, сікти; тесати», дісл. *meitill* «різець, зубило». — SW II 1088; Kluge—Mitzka 472.

мисліте «назва літери **М** у слов'янській азбуці»; — р. *мыслѣте*, др. *мыслите*, *мыслѣте*, слц. (заст.) *myslete*, схв. *мыслѣте*; — запозичено в давньоруську мову з старослов'янської; стсл. **мыслѣте** (2 ос. мн. від дієслова **мыслѣти** «мислити») є умовною назвою букви **М**. — Див. ще **мысль**.

мысль «думка», *мыслення*, *мыслѣвецъ* «розумник», *мыслѣтель*, *мысленый* «який постає в думках, уявний», *мыслѣвый* (заст.) «розумний; умілий», *мыслѣмый*, [*мысловатый*] «дотепний, розумний» Ж, *мыслѣти*, [*безмысля* Я, *безмыслѣный* Ж], *вымысел*, *вымыслѣвый* «примхливий, вередливий», *оумысел*, [*зумысел*] «почуття» (з п.), [*зумысл*] «тс.; намір» Ж, [*зумыслѣнный*] «мыслитель» Ж, [*зумыслѣный*] «розумний, тямущий, винахідливий» Ж, [*зумыслѣный*] «кмітливий», *зумысел*, [*зумыслѣ*], [*зумыслѣвка*] «витівниця», [*зумыслѣлка*] «примхлива жінка», [*зумыслѣльница*], [*зумыслѣльница*] «тс.», [*зумыслѣвый*] «задумливий» Я, [*зумыслѣвый*] «розумний, дотепний» Ж, [*наумысел*] «роздум», [*наумысл* Ж, *наоумысел* Ж] «тс.», *неоумысел* СУМ, Ж, *неоумысл* СУМ, Ж, [*неоумыслѣмый*] «незбагачений» Ж, [*неумыслѣный*] «неяма, неятамуца людина» Ж, [*неумыслѣ*] «тс.» Ж, [*неумыслѣнный*] «безтямний», [*оумыслѣти*] «постачити, спорядити», [*оумыслѣне*] умисне» Ж, [*перемыслѣный*] «дотепний» Нед, *оумысел*, *оумыслѣвый* «недовірливий, підозрілий», *оумысел*, *оумыслѣ*, [*оумыслѣ*] Нед, *оумыслѣный*; — р. бр. др. *мысль*, п. *mysl* «думка», *zmysl* «почуття; смисл», ч. вл. нл. *mysl*, слц. *mysel*, болг. *мысль*, м. *мысла*, схв. *мыс-сао*, слн. *mysel*, стсл. **мысль**; — псл. *mysl* здебільшого зводиться до давнішого **mūd-sl̥* або **mūd-tl̥*, яке вважається спорідненим з гр. *μῦθος* «мовлення, слово; замисел», гот. *gataudjan* «нагадувати», лит. *maūsti*, *maudžiū* «тужити; пристрасно бажати; досадувати», сірл. *smāinīt* «думую»; реконструюється також (Топоров Етимология 1963, 5—13) **moṣ-*, як пов'язане з іє. **meṣ-* «думати». — Фасмер III 25; Преобр. I 574; Brückner 350; Machek 385; Holub—

Kop. 236; Schuster—Šewc 975; Младенов 299; Стоянов 63—64; Skok II 431—432; Bezlaž ESSJ II 185. — Пор. **мыслѣвецъ**, **намыслѣный**, **оумысел**, **смысл**.

[мыслѣрный] «майстерний» Ж; — запозичення з польської мови; п. *miśterny* «майстерний; тонкий, вишуканий, художній, красивий», як і ч. *mištrný* «тс.», пов'язане з *mištrz* «майстер» (ч. *mištr* «тс.»), що походить від сви. *meister*, до якого зводиться й укр. *майстер*. — Brückner 318. — Див. ще **майстер**.

мыстець «митець», [*мыстѣць*, *мыстѣок*, *мыстѣок*] «тс.», *мыстѣцтво*; — бр. [*мысцѣок*] «хват, майстер», п. *misterstwo*, ч. *mistrovství*, вл. *mišterstwo* «майстерність, уміння»; — мабуть, пов'язане з [*мыслѣрный*] «майстерний» (див.).

мысѣрка — див. **мысѣрка**.

[мысь] «ведмідь» Ж, [*мышиук*] «тс.» Ж; — р. *мыша*, *мышка*, *мышиук* «тс.», п. *miś* «ведмедик»; — виводиться як пестлива форма від псл. *mešьka* «ведмідь», яке вважається утвореним від *mešьvedь* «тс.»; зазнало вторинного зближення з особовою назвою *Михайло*. — Brückner 335, 360. — Див. ще **ведмідь**.

мыт «інфекційна хвороба підщелепних залоз у молодих коней», [*заметѣи-ся*] «заразитися» СУМ, Г, [*заметѣива-тися*] Я, [*заметѣитися*] «захворіти запаленням підщелепних залоз» (про коней) Я, ст. *заметѣитись* «захворіти» (про людей) (1720); — р. бр. *мыт* «інфекційна хвороба коней»; — неясне; можливо, пов'язане з р. [*мыт*] «длинняня», др. *мыть* «тс.». — Пор. **заметѣти**, **мыть**².

мытарити, **мытарство**, **мытарствува-ти** — див. **мыто**.

мытець «художник; майстер; знавець», [*метѣць*] «меткий; мастак; майстер», [*мытець*] «спеціаліст» Пі, [*мытецьство*] «спеціальність» Пі; — результат видозміни слова [*мыстѣць*], зумовленої, можливо, впливом дієслова *метѣкувати* «роздумувати, тямити», [*мытѣкувати*] «тс.». — Див. ще **мыстець**.

мыти, *мыйка* «ганчірка для миття посуду», *мыйник* «робітник, що займається миттям», *мыйница* «велика миска; [умивальник]», [*мытель*] «луг; тепла лужна вода для миття голови», [*мытиль*]

«тс.», [мітка] «мийка» Ж, [мітниця] «прачка» Ж, [мієнко] «син прачки» Пі, [мієвна] «дочка прачки» Бі, [мійка] «прачка» Бі, [мівниця] «лазня; ванна кімната» Ж, [мійка] «мийка» Ж, [мольниця] «вимоїна після дощу», [мотка] «мийка» О, *вимівина, вимійна, змітися* «швидко або непомітно піти, утекти», [замітисся] «тс.» Я, Пі, *намів, намивний, невмівака, невміванець* Ж, *незмівний, обмізка, обмивальний, перемивальниця, перемівка, підмів, підміла* «мул», [підмітва] «підмивання; вода, якою підмивають», [помієць] «людина, що бабрається в помиях» Нед, *помій, помійник* «людина, що займається виносом помий і брудною роботою; собака, що бабрається в помиях», *помійниця* «посуд для помий; [посудниця Нед], [поміло] «вимите місце на березі» Нед, [поміток] «мийка» Г, Нед, [помія] «вимоїна в березі» Нед, *промива́лка, промива́льник, промі́вка* СУМ, Нед, *промива́на, промі́на, промива́льний, промива́ний, розмі́в, розмі́вач, розмі́вина, розмі́вки* «церемонія обмивання породіллі» Нед, *розмі́вчастий, умива́лка, умива́льник, умива́льниця, умива́льна, умива́льня, умива́льний*; — р. *мыть*, бр. *мыць*, др. *мыти*, п. вл. *мыт*, ч. *мыти*, сл. *мыт'*, нл. *мыт*, болг. *мия*, м. *мие*, схв. *мыти*, слн. *miti*, стел. *мыти*; — псл. *мыти*; — споріднене з лит. *maudyti* «купати», лтс. *maūt* «плавати», *paudāt* «змивати», свн. *mūten* «умиватися», дінд. *mūtram* «сеча»; іє. **mī-*, **meu-* «мити». — Фасмер III 26; Преобр. I 576; Brückner 350; Machek ESJČ 386; Holub—Kop. 237; Schuster-Sewc 973; Младенов 300; Skok II 434; Bezlaj ESSJ II 185—186; Trautmann 191; Pokorny 743. — Пор. *міло*.

[митник] (бот.) «плаун звичайний, Lycoperidium clavatum L.; шолудивник, Pedicularis L.» Мак; — р. *мітник* «шолудивник» бр. *мітнік* «тс.»; — похідне утворення від *мити*; — назва шолудивника зумовлена його давнім застосуванням для очищення від гнид і вошей. — Попов 157. — Див. ще *міти*.

міто «оплата за перевезення товарів через кордон; [мірчук ДзАтл II], [мітáр] «службовець митниці, збирач

мита» Ж, *митáрства* «важкі переживання, муки; поневіряння; (церк.) випробування, через які проходить душа після смерті», [митáрство] «ошуканство Ж; (ст.) митниця», *мітнік* «працівник митниці» СУМ, Ж, [митніцтво] «митна справа» Ж, *мітниця, митáрствувати* «поневірятися», [обмітити] «обкласти митом», [перемітник] «спекулянт; контрабандист» Нед, [прómито] «високе мито»; — р. *мыто*, *мыт*, бр. *мыта*, *мыт*, др. *мыто*, *мытэ*, п. сл. *мыто* «мито», вл. нл. *мыто*, ч. *мыто* «платна винагорода, премія», болг. м. *мыто*, схв. *мыт*, *мыто* «хабар; підкуп», слн. *mito* «арендна плата», стел. *мыто* «платня; прибутток; гроші; подарунок; хабар»; — псл. *мыто*; — запозичене з германських мов; двн. *muta* «митниця; податок, збір» (нвн. *Maut* «тс.»), гот. *muta* «мито» пов'язані з нвн. *messen* «міряти», спорідненим з лат. *meditor* «міркую», гр. *μέδομαι* «тс.».— Фасмер III 26; Преобр. I 575; Дзєндзелівський УЗЛП 160; Brückner 351; Machek ESJČ 386; Holub—Kop. 237; Ondruš Sl. sl. 1969/3, 262—263; Schuster-Sewc 976; Младенов 299; Skok II 434; Bezlaj ESSJ II 186; Mikl. EW 208; Matzenauer 61. — Пор. *медитація*.

мітра «позолочений головний убір вищого духівництва християнської церкви», [мітра] «тс.» Ж; — р. болг. м. *мітра*, бр. *мітра*, п. ч. сл. *mitra*, схв. *мітра*, слн. *mitra*; — запозичення в грецької мови; гр. *μίτρα* «пов'язка на голову, тюрбан» остаточно не з'ясоване; пов'язується з дінд. *mitrá-* «друг; згода» або з гр. *μίτος* «нитка, ланцюжок». — СІС² 539; Фасмер II 629; Преобр. I 539; Holub—Kop. 226; Frisk II 246.

Митродора (жіноче ім'я), *Дора*, ст. *Митродора* «мати дара» (1627); — р. болг. *Митродора*, бр. *Митрадора*, чол. *Митрадор*, стел. *Митродора*, *Митродорь*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Μητροδόρα*, чол. *Μητροδόρος* утворено з основ іменників *μήτηρ* «мати», спорідненого з лат. *māter*, псл. *mati*, укр. *мати* «тс.», і *δῶρον* «дарунок», спорідненого з псл. *darъ*, укр. *дар*; буквально означає «дарунок матері». — Вл. імена 144; Беринда 223; Петровський

160; Илчев 338. — Див. ще дар, ма́ти¹. — Пор. Ілюдо́р, ме́трика, Минодо́ра.

митрѡжити — див. метру́га.

митрополі́т «найвищий титул у православній церкві», *митропо́лія* ««єпархія митрополита», *митрополі́чий*, [митрополіта́льний] Ж; — р. болг. м. *митрополі́т*, бр. *мітрапалі́т*, др. *митрополитъ*, п. ч. слц. *metropolita*, схв. *митрополит*, слн. *metropolit*, стсл. **митрополитъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з гр. цької гр. *μητροπολιτης* «митрополит» є похідним від *μητροπολις* «столиця, резиденція», до якого зводиться й укр. *митропо́лія*. — СІС² 539; Фасмер II 629; Sł. wyg. obsyuch 472; РЧДБЕ 461. — Див. ще метропо́лія.

Митрофа́н (чоловіче ім'я), [Митропа́н], ст. *Митрофа́н* «матероявлен» (1627); — р. болг. *Митрофа́н*, бр. *Митрафа́н*, др. *Митрофанъ*, ч. слн. *Mitrofan*, стсл. **Митрофанъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μητροφάνης* (букв. «явлений матір'ю» або «подібний до матері») утворене з основ іменника *μήτηρ* «мати», спорідненого з псл. *matī*, укр. *ма́ти*, і дієслова *φαίνω* «являю, показую», спорідненого з дінд. *bhāti* «світить, сяє». — Вл. імена 69; Беринда 223; Петровский 160; Илчев 339. — Див. ще ма́ти¹, метропо́лія, Митродо́ра. — Пор. баскалі́читися, фа́за, фанта́зія.

[міту́сь] «(лежати) верхівками в різні боки (про рослини); (лежати) валетом, головами в різні боки (про людей); попеременно Ж; не до речі; всупереч», [митусе́м] «у різні боки» (про лежання рослин і людей), [мітьма́ Г, Ж, митьмо́в Ж, на-мітусь Ж] «тс.»; — р. [мите] «попеременно», бр. *мітусь* «валетом; кінцями в різні боки», др. *митусь* (*митусь*) «один проти одного; навхрест», п. [mituś (mitus)] «навхрест; кінцями в різні боки», болг. *міто* «похило; навскіс», *наміто* «упоперек, навскіс», схв. *сүмитициѿ* «валетом», *усүмит* «тс.», стсл. **митъсь** «взаємно», **митѢ** «попеременно»; — псл. *mitosъ* «взаємно», очевидно, пов'язане з *тъсть* «помста», **тъзда*

«мзда»; — споріднене з дінд. *mēthati* (*mīthāti*) «чергується», гр. *μοίτος* «помста; подяка», лат. *mūto* «змінюю», гот. *maipms* «подарунок», лтс. *mitus*, *miētus* «заміна»; іє. **meit(h)-* «змінювати». — Фасмер II 628; Brückner 339; Bern. II 62; Zubatý St. a čl. I 1, 351; Pokopny 715. — Пор. мзда, мсти́ти.

[міту́тя] «щось дрібне, нікудишне, нікчемне» Ж, [мити́тє] «тс.» Ж; — неясне.

ми́ть¹ «момент, секунда», [міть] «тс.», *міття* «дуже швидко», [міття] «тс.» Ж, *уміть*, *миттєвий*, *मितьовий*; — неясне; можливо, пов'язане з *мет* (*меть*) «мить» (пор.).

[міть²] «прочищений ліс» Ж; — очевидно, запозичення з чеської мови; ч. *mýt'* «просіка», *mýtina* «тс.», *mýtiti* «вирубувати, викорчовувати», з одного боку, зіставляється з р. [мыт] «линяння», др. *мыть* «час линяння», схв. *митарити се* «линяти» (про птахів), слн. *mīsiti se* «линяти», далі, як запозичення, з снн. *mūt* «линяння», днв. *mūzōp* «линяти», нар.-лат. *mūta* «линяння у птахів», *mūtāre* «линяти», з другого боку, виводиться безпосередньо з германських мов (гот. *maitan* «вирубувати»). — Фасмер III 26; Machek ESJC 386. — Пор. мит.

[михаві́вки] «сорт груш» ВеНЗн; — пов'язане з ім'ям *Миха́йло*; назва зумовлена часом дозрівання цих пізніх груш (інша їх назва [осі́нки]) — коло свята Михайла. — ВеНЗн 54. — Див. ще *Миха́йло*.

миха́йлик (заст.) «маленький дерев'яний ківш для пиття горілки»; — п. [michalek] «ковток» (з укр.); — результат видозміни форми [маха́йлик] «тс.», зближеної з особовим ім'ям *Миха́йло*. — Див. ще маха́ти.

Миха́йло (чоловіче ім'я), *Миха́йлїна* (жіноче ім'я), [Миха́в, Миха́й], *Миха́лко*, *Миха́ль*, *Миха́льо*, *Миха́нь*, *Миха́сь*, *Міхлик*, *Мись*, [Мисько, Місько], *Мійша*, *Мишкó*, ст. *Миха́йло* (1368), *Миха́йлъ* (1407), *Миха́ль* (1391), *Миха́йлъ* «кто ж як б(ог)ъ, аб(о) покора, аб(о) убозств б(о)жее ... , або ударяючий б(ог)ъ» (1627); — р. болг. *Миха́йл*, бр. *Миха́іл*, др. *Миха́илъ*, п. вл. *Michaīl*,

ч. Michael, Michal, слц. нл. Michal, вл. Michaik, схв. *Михаило*, слн. Mihael, стсл. **Ми́хилъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μιχαήλ походить від гебр. מִיכָאֵל (Mīkhā'ēl), букв. «хто як бог», що складається з гебр. מִיכָאֵל^h, скороченої форми від מִיכָאֵל^h «тс.», і el «бог». — Вл. імена 70; Беринда 223; Петровский 160; Фасмер II 630; Кпаррова 127; Илчев 339; Klein 976. — Див. ще **Еммануїл**. — Пор. **Михей**.

Михей (чоловіче ім'я), ст. *Mi-xeá* «оубогіи, або покорний ... аб(о) оударяючий» (1627); — р. *Михей*, бр. *Михей*, др. *Михей*, стсл. **Ми́хѣи**, **Ми́хѣи**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μιχαίας походить від гебр. מִיכָאֵל^h, що є скороченою формою імені מִיכָאֵל^h букв. «хто як бог». — Вл. імена 70; Беринда 223; Петровский 161; Klein 976. — Пор. **Михайло**.

[ми́ца] «кішка» ДзАтл I, [ми́цка] «тс. тж; сережка, котик (на дереві) ВеНЗн», [ми́цька] «тс. тж; (зоол.) білка, Sciurus vulgaris L. ВеНЗн; тхір, Putorius vulgaris ВеНЗн», [ми́ця] (дит.) «кішечка, котик» МСБГ, [ми́ня] «кішка» О, [ми́нька] «сережка, котик (на дереві)» ВеУг, [ми́ць-ми́ць] (вигук, яким кличуть кога) МСБГ, [ми́ць-ми́ць] «тс.» МСБГ; — запозичення з молдавської мови; молд. *ми́цэ* «кішка» (рум. miță «тс.») є афективним (звуконаслідувальним) утворенням, паралельним до іт. пісіо «кішка, кіт», нвн. Míeze «кішка». — СДЕЛМ 271; DLRM 508.

[ми́цька¹] «вовна молодих ягнят; дернина», [ми́цка] «тс.; шапка з шкіри ягняти» Ж, [ми́цок] «тс.» Ж, [ми́цка] «тс.; сережка на дереві, базька, котик» Ж, [ми́цьковіна] «сукно з вовни молодих ягнят», [ми́цики] «коротенька вовна з ягнят» Мо, [ми́цьковій] «зроблений з вовни молодих ягнят» Г, Ж, [ми́цьковій] «тс.» Ж; — р. [ми́сь] (вигук, яким підкликають овець), [ми́ська] «тс.»; — запозичення із східнороманських мов; молд. *ми́цэ* «руно, вовна молодих яг-

нят», рум. mițe (miță) «тс.», можливо, походять від лат. *agnicia, пов'язаного з агпус «ягня». — Дзедзелівський Тези доп. ювілейної конф. УжДУ 1965, 36—37; Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 163; СДЕЛМ 261; DLRM 505.

[ми́цька²] (орн.) «чайка, Vapellus Briss.»; — неясне.

[ми́чати] «мекати» (про кіз) Ж; — р. *мы́чатъ* «мукати» (про корів), бр. *мы́каць* «тс.»; — псл. *mycati* < *mūketei, звуконаслідувальне утворення, паралельне до *mukati*, *mekati*; — споріднене з лит. *mūkia* «мукає», гр. *μῦκαρον* «мукати, ревіти», свн. *mūhen* «мукати», лат. *mūgio* «тс.».— Фасмер III 27; Trautmann 188; Vūga RR I 370. — Пор. **му**, **ме**.

мичвїд — див. **нічвїд**.

ми́чка (бот.) «біловус стиснутий, *Nardus stricta* L.; [костриця овеча, *Festuca ovina* L. Мак; лисохвіст, *Alopecurus* L. Дз]; — р. [ми́чка] «дрібна трава, схожа на щітку»; — очевидно, результат перенесення на рослини назви *ми́чка* «пасма льону»; — назва могла бути мотивована зовнішньою схожістю довгого вузького листа цих рослин з пасмами льону. — Нейштадт 121—122. — Див. ще **ми́кати**.

[ми́ччу] «співуче» (говорити); — неясне.

ми́ша (зоол.) «Mus L.», [миш] «тс.», [миша́к] «кінь сірої масті; (мн.) мишачий послід», [миша́тина] «м'ясо миші Ж; мишачий послід», [миша́чка] «мишачий послід» Ж, [мишечка] «тс.» Ж, *мишва* (зб.) «миші», *мишеня*, *мишині*, [мишбви́не] «залишки їжі від мишей; солома, хлібні злаки, погризені мишами» Ж, [мишя́тко] «мишеня» Пі, [ми́сья, ми́сья́тко] «тс.», [миша́стенький] «малорослий, з дрібними рисами обличчя», *миша́стий* «схожий на мишу; мишиного кольору, попелястий», [миша́тий] «тс.», *миша́чий* СУМ, Ж, [мишін] «мишачий» Ж, [ми́ший] «тс.» Ж, [мишова́тий] «мишоподібний» Ж, *мишкати* «полювати на мишей (про лисиць); рознюхувати», *мишкувати* «тс.»; — р. др. *мышь*, бр. *мыш*, п. *mysz*, *mysza*, ч. слц. вл. нл. *myš*, полаб. *māis*, болг. *мишка*, схв. *миш*, слн. *миš*, стсл. *мышь*; — псл. *myšь*; —

споріднене з дінд. *mīþ* «миша, пацюк», гр. *mōs* «миша», двн. дангл. *mūs*, англ. *mouse*, нвн. *Maus*, лат. *mūs*, алб. *mī* «те.»; іє. **mūs*; далі віставляється з дінд. *muṣṣāti* «краде, грабує» або з гр. *mōsos* «бруд», *smōs* «страшний, бридкий»; реконструюється також (Трубачев *ZfSl* 3, 676) іє. **mūs* «сірий». — Фасмер III 27; Преобр. I 577; Горяев 221; Brückner 350; Machek ESJČ 385—386; Holub—Kop. 236; Schuster-Sewc 975—976; Младенов 299—300; Skok II 433; Bezljaj ESSJ II 185; Mikl. EW 208; Walde—Hofm. II 132; Kluge—Mitzka 469; Klein 1009; Pokoḡny 752—753; Мельничук *Этимология* 1984, 140. — Пор. *ми́шка*, *му́скул*.

[*миша́вка*] (бот.) «мишачий хвіст, *Myosurus minimus* L.» Ж, [*миши́ак*] «трава тимофіївка, *Pheum pratense* L.»; — р. *мышехвостник* «мишачий хвіст», п. *mysiorek*, вл. *muṣowka* «тс.» (пор. слц. *muṣi chvostík* «тс.»); похідні утворення від *ми́ша*; назви зумовлені тим, що квітколоже мишачого хвоста після відцвітання і суцвіття тимофіївки схожі на мишачий хвіст. — Нейштадт 259; Вісюліна—Клоков I 18; БСЭ 42, 432; Федченко—Флеров 425—426. — Див. ще *ми́ша*.

[*миша́р*] «місце, заросле бур'яном»; — неясне; пор. р. [*мыша́рник*] «місце в полі, врите мишами».

[*мишва́к*] (орн.) «канюк. *Buteo vulgaris* (B. *buteo* L.)» ВєНЗн; — р. [*мышелов*] «тс.»; лунь, *Circus Lacèp.*, [*мышатник*] «лунь», бр. *мышалоу* «лунь», п. [*myszareczka*] «канюк», слц. *muṣiak*, вл. *muṣak*, схв. *мйшар*, слн. *miṣar* «тс.»; — похідне утворення від *миш(a)*; назва зумовлена тим, що канюки живляться переважно гризунами. — Птицы СССР 136—137. — Див. ще *ми́ша*.

[*мише́й*] (орн.) «кропивник, *Troglodytes*» Ж, [*ми́шка*, *мишачо́к*, *мишові́й*, *мишові́йка*] «тс.»; — похідне утворення від *ми́ша*; назва зумовлена тим, що кропивник розміром близький до польової миші, дуже рухливий, живе в заростях чагарників і бур'яну, купах дров і хмизу; компонент *-вій* неясний. — Страутман 167; БСЭ 23, 219. — Див. ще *ми́ша*.

миші́й (бот.) «*Setaria P. V.*», [*мишей* Мак, *миші́й* Ж] «тс.»; [*миши́йка*] «миші́й зелений, *Setaria viridis* (L.) P. V.» Мак; — р. *мышей*, бр. *мйшэй*, [*мяжэй*] «тс.»; — результат видозміни звукової форми [*муші́й*, *муші́й*] «тс.»; зближеної з *ми́ша*. — Machek *Jm. rostl.* 294. — Див. ще *муші́й*.

[*ми́шка*] «судорога», [*ми́шиця*] «м'яз» Ж, [*ми́шиця*] «тс.» Ж, [*миши́стий*] «м'язистий» Ж; — р. *ми́шка* «пахва», *ми́шица* «м'яз», бр. *ми́шица* «тс.»; др. *ми́шиця* «частина руки від плеча до ліктя, пахва», п. заст. *myszka* (якийсь м'яз), вл. *muṣka* «м'яз», болг. м. *ми́шка* «пахва», *ми́шница*, схв. *мйшка* «тс.»; *мйшица* «м'яз», слн. *miṣica* «тс.»; стсл. *мышьца* «пахва, плечова частина руки», *мышница* «тс.»; — псл. *му́шса*, *му́шса* «м'яз, біцепс», пов'язане з *му́шь* «миша» (м'яз на руці, рухаючись, нагадує мишу); — споріднене з гр. *mōs* «м'яз; миша», двн. *mūs* «те.»; лат. *musculus* «м'яз», *mūs* «миша»; іє. **mūs* «м'яз; миша». — Фасмер III 27; Преобр. I 577; Brückner 350; Machek ESJČ 385—386; Pokoḡny 752—753. — Пор. *ми́ша*.

[*мишкува́ти*] «валашити, каструвати» Ж, [*мешкати*, *мешкува́ти*] «тс.» ДзАтл II, [*мишкár*] «кастратор», [*мешкár*] «тс.» ДзАтл II; — ч. *miškovati* «каструвати», слц. *miṣkovat'* «тс.»; *miṣkar* «кастратор»; — запозичення з польської мови; п. [*miškować*] «каструвати», [*miškać*, *miścić*, *miszyć*, *mniszyc'*] «тс.»; *miṣkarz* «кастратор» пов'язані з [*mich*] < *mpich* «монах», що походить від двн. *munih* «тс.»; яке через посередництво лат. **monicus*, *monachus* зводиться до гр. *μοναχός* «тс.».— Дзензелівський УЗЛП 90; Richhardt 81; Brückner 338, 341; Machek ESJČ 365—366; Holub—Lyer 316; Bern. II 75; Kluge—Mitzka 485. — Див. ще *мона́х*.

мишові́й, *мишові́йка* — див. *мише́й*.

[*мишокрі́лик*] (орн.) «кропивник, *Troglodytes*»; — запозичення з польської мови; п. *mysikrólik* «тс.» виникло на основі сполучення *mysi królik*, букв. «мишачий королік»; пор. укр. [*миші́й криль*] «тс.».— Див. ще *король*³.

[*мишолу́пок*] «кажан, *Vespertilio*» ВєНЗн; — неясне складне утворення,

першим компонентом якого є основа *миша* (пор. *летюча миша* «тс.»).

[**миш-пиргач**] «кажан», [*мешпергач* Ж, *миш-пергач* ВеНЗн, *вишпиргач* ВеЛ, *нешпергач* Ж] «тс.»; — тавтологічне складне утворення, з іменників *миш(а)* і *пиргач* «летюча миша». — Див. ще **миша**, **пиргач**.

[**мишурко**] (зоол.) «землерийка, *Sorex araneus* ВеНЗн; — пов'язане з *миша*; назва зумовлена зовнішньою схожістю землерийок і мишей. — БСЭ 16, 658. — Див. ще **миша**.

миш'як (хім.) «арсен, тверда отруйна речовина», [*миш'як*] «тс.», *миш'яковистий*; — р. *мышьяк*, бр. *мыш'як*, слн. *mīšpica* «тс.»; — похідне утворення від *миша*; назва зумовлена тим, що миш'яком отруюють мишей. або, можливо, тим, що речовина має блискучосірий («мишиний») колір; припускається також (Брандт РФВ 23, 86) існування незасвідченого **музьяк* як кальки гр. *ἄρσενιόν* «миш'як», що помилково пов'язувалося з *ἄρσην* «мужній». — Фасмер III 28; Преобр. I 577. — Див. ще **миша**.

мі¹ «третя нота музичної гами»; — р. болг. *ми*, бр. *мі*, п. ч. слц. *мі*; — через посередництво італійської мови (іт. *мі*) запозичено з латинської; лат. *мі* є початковим складом 3-го рядка латинського гімну св. Іоанну. — СІС² 539; Копалиński 902—903; Holub—Lyer 313, 445; Dauzat 737. — Див. ще **до**³, **ля**.

[**мі**²] «мені»; — результат контамінації первинної форми дав. в. одн. *ми* (заст.) «тс.» і вторинної форми *мені*. — ІУМ Морфологія 144. — Див. ще **менé**, **ми**².

міазми «отруйні випари; газы, що утворюються від гниття», *міазматичний*; — р. *миазмы*, бр. *міязмы*, п. *miázma*, ч. слц. *miázma*, болг. *миазма*, схв. *миі́зма*, слн. *miázem*, *miázma*; — запозичення з грецької мови; гр. *μίαιμα* «забруднення», пов'язане з *μᾶίω* «забруднюю», для якого припускається недостатньо очевидна спорідненість з дінд. *mātram* «сеча», ірл. *mān* «тс.», лит. *miáiva* «болотистий ґрунт». — СІС² 539; Фасмер II 618, III 26; Копалиński 628; Holub—Lyer 313; Frisk II 235—236;

Мельничук *Этимология* 1984, 140—141.

[**міглювати**] «кепкувати» МСБГ; — неясне.

міграція «пересування, переселення; переміщення». *міграційний*, *мігрувати*; — р. болг. *миграция*, бр. *миграция*, п. *migraçja*, ч. *migraçe*, слц. *migraçia*, схв. *миграція*, слн. *mirgacija*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Migration*, фр. *migration* походять від лат. *migratio* «перехід, переселення», пов'язаного з *migo* «переходжу, переселяюся; змінююся», спорідненим з гр. *ἀμείβω* «змінюю». — СІС² 539; ССРЛЯ 6, 966; Копалиński 629—630; Holub—Lyer 313; Dauzat 475; Walde—Hofm. II 86. — Пор. **емігрувати**, **імміграція**.

мігрень «головний біль, що вражає одну половину голови»; — р. *мигрень*, бр. *мигрень*, п. *migrena*, ч. слц. слн. *migrena*, вл. *migrena*, болг. *мигрѐн*, м. схв. *мигрѐна*; — запозичення з французької мови; фр. *migraine* походить від лат. *hēmigrānia* «тс.», яке зводиться до гр. *ἡμικράνια* «біль половини голови», що складається з основ *ἡμι-* «половина», спорідненого з лат. *semi-*, дінд. *sāmi*, двн. *sāmi-* «тс.», і *κράνιον* «череп», пов'язаного з *κράα* «голова», спорідненим з лат. *segebrum* «мозок», дінд. *śīras-* «голова», двн. *hirni* «мозок». — СІС² 539; Фасмер II 619; Преобр. I 534; Копалиński 630; Holub—Lyer 313; Matzenauer LF 10, 323; Dauzat 475; Frisk I 636, II 6—7; Walde—Hofm. I 203, II 512.

[**мідик**] (зоол.) «землерийка, *Sorex L.*», [*мідичка*] «тс.» ВеБ, [*мідичця*] «тс.; ліщинова сося, *Muohus (Muscardinus) avellanarius L.*», [*мідичка*] «землерийка» ВеНЗн, [*мідка* ВеНЗн, *мідлиця* ВеНЗн, *мідяниця* ВеНЗн, *мідянка* Ж] «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [*медвѐдик*] «вовчок, *Grillotalpa*» за спільною ознакою підземного способу життя. — Див. ще **медвѐдик**.

[**мідліти**] «класти у снопи» (про коноплі) ВеБ; — не зовсім ясне; очевидно запозичення з польської мови; п. *międlieć* «м'яти, тіпати» (про льон, коноплі), ст. *miedlic* «тс.», як і ч. *mědliti* «тіпати», зводиться до псл. **mędlo*,

**medica* «знаряддя для розминання волокон конопель і льону», пов'язаного з *meti*, *mpo* «м'яти»; може бути зіставлене і з [*мандель*] «в'язанка льону, конопель». — Трубачев. Рем. терминол. 69; Brückner 336; Machek ESJČ 357. — Див. ще *м'яти*.

мідниця — див. **медяніця**.

[*мідорит*] «гравюра на міді» Ж, [*мідоритник*] «гравер по міді» Ж; — запозичення з польської мови; п. *tiędzioryt* «гравюра на міді, як і ч. *tiędziutina* «тс.», утворено з основ слів *tiędź* «мідь» і *gut* «гравюра», пов'язаного з дієсловом *guc* «рити». — Див. ще *мідь*, *рити*. — Пор. *дереворит*.

мідунія, *мідунія*, *мідунія* — див. **меду́нка**.

мідяніця (зоол.) «безнога змієподібна ящірка, веретільниця, *Anguis fragilis* L.», *мідянка* «тс.»; неотруйна змія з родини вужів, *Coronella austriaca* Laur.; [гадюка, *Vipera Laur.*]; — р. *медяніця* «веретільниця», *медянка* «*Coronella*», бр. *мядзянка*, п. *międzianka* «тс.»; — похідні утворення від *мідь*; назви зумовлені кольором шкіри тварин, мідним або сірим у веретільниці і близьким до нього у коронели і гадюки. — СУМ IV 725; БСЭ 27, 7; Brückner 332. — Див. ще *мідь*.

мідянки — див. **медівка**.

[*мідянич*] (ент.) «мідний довгоносик, *Rhynchites cirgeus* Ж; — похідне утворення від *мідь*; назва зумовлена мідним забарвленням жука. — Див. ще *мідь*.

мідь, [*медь*] «мідь» Пі, [*мідниця*] «умивальник» Ж, [*міденець*] «мідний колчедан» Ж, *мідень* (заст.) «мідний казан, горщик; [мідний самовар]», *міднік* «ремісник, що займається мідними виробами» СУМ, Ж, [*мідніцтво*] «мідноливарне виробництво» Ж, *мідніця* «мідний таз для умивання; умивальник Ж; гроші», [*мідняк*] «мідний казан, горщик, самовар; мідний колчедан, мідна руда Ж; мідна монета Ж, Пі», *мідяк* «мідна монета», *мідянка* «зелений наліт на окисленій міді; [зелена фарба]», [*мідяр*] «мідник», [*мідярня*] «майстерня мідних виробів; молот для сплющування

міді; мідний молот Ж», [*мідярство*] «ремесло мідника», *мідистий* «схожий на мідь; який містить мідь» РУС, Ж, *мідний*, *мідницький*, *мідяний* «мідний Г, Ж; мідяно-червоний; який містить мідь Ж», *мідяністий* «який містить мідь; кольору міді», [*зміднити*] «набрати металічного смаку від міді»; — р. *медь*, бр. *медзь*, др. *мѣдь*, п. *tiędź*, ч. *měď*, слц. *med'*, вл. *tiędz'* «руда», нл. *měz* «мідь, бронза, латунь», болг. *мед*, схв. *měd*, *měd*, слн. *méd* «латунь, жовта мідь», стсл. **мѣдь**; — псл. *měď*; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з назвою країни Мідії (ір. *Māda*, гр. *Μηδία*) (Абаев Езиков. изсл. Младенов 321—323), з усл. **смѣдь** «темний» (Берн. II 46), з дісл. *smidg* «коваль, ремісник», двн. *smīda* «метал», гр. *σμίλη* «ніж для вирізування» (Преобр. I 577—578; Brückner 332; Holub—Kop. 219; Младенов 292—293; Skok II 436). — Фасмер II 591; Откушчиков РЯШ 1973/3, 109—110; Machek ESJČ 357; Schuster-Sewc 920; Bezljaj ESSJ II 174—175.

між (прийменник, *меж*, [*меже*], [*межі*] СУМ, Г, [*меджи*, *междо* Ж] «тс.», [*змѣже*] «з-поміж» Вел, [*змеж*, *змѣжи*, *змѣж*] «тс.», *з-поміж*, [*помѣж*] «серед, між», *помѣжі* «тс.», [*помѣже*], [*поміж*] «біля, коло; підряд, цілком», *поміж* «серед, між; [повз]», *промѣж*, *промѣжи*, *пробіж* СУМ, Нед, [*промѣждо*] «проміж» Нед; — р. *меж*, *между*, бр. *між*, др. *межю*, *межу*, п. *między*, [*mezy*], ч. *mezi*, слц. *medzi*, вл. *mjez*, *miezu*, нл. *mĳaz*, *mĳazu* болг. *междѹ*, м. *меѹ*, схв. [*мед*], *меѹ*, слн. *měj*, стсл. **междоу**; — псл. **medji*, **medjū*, місц. в. одн. і дв. іменника **medja* «межа». — Мельничук СМ III 147; Фасмер II 592; Преобр. I 521; Brückner 332; Machek ESJČ 361; Holub—Kop. 221—222; Schuster-Sewc 930-931; БЕР III 715—716; Skok II 398—399; ESSJ Sl. gr. I 108—110; Bern. II 32; Mikl. EW 185. — Див. ще *межа*.

[*міждо*] (прийменник), [*междо*] Пі; — др. *между*, *междю* «тс.»; — запозичення з старослов'янської мови; стсл. **междоу** відповідає др. *межю* «між». — Див. ще **між**.

міз — див. **медзи**.

мізантроп «людиноненависник», *мізантропія*, *мізантропічний*; — р. болг. м. *мизантроп*, бр. *мізантроп*, п. слц. вл. *mizantrop*, ч. *misanthrop*, схв. *мизантроп*, слн. *mizantrop*; — запозичення з французької мови; фр. *misanthrope* походить від гр. *μισάνθρωπος* «тс.», що складається з основ дієслова *μισέω* «ненавиджу» неясного походження і *ἄνθρωπος* «людина». — СІС² 540; Фасмер II 619; Sl. wyg. obcych 483; Holub—Lyer 316; Dauzat 478; Frisk 244. — Див. ще **антроплогія**.

міздря «внутрішній бік шкіри», [міздрó Ж, *міздрá*, *міздря́*] «тс.», [м'яздрó] «кільце деревини у стовбурі» О, *міздріти* «зчищати міздрю (з шкіри)»; — р. *мездра́*, бр. *мяздрá*, п. *miazdra*, ст. *męzdra*, ч. *mázdra* «плівка, шкуринка», слц. *miazdra* «міздря», болг. *мездра́* «нирковий жир; сало», м. схв. *мэздра* «мездра», слн. *mézdra* «тс.»; — псл. *męzdra* (*mézdra*), очевидно, з **temsdra* (**męzdra*), пов'язане з *męso* «м'ясо»; — зіставляється насамперед з лат. *membrum* (<**temsgo-*) «член», *membrana* «плівка, тонка шкуринка»; поява *dr* замість очікуваного *tr* і *z* замість *s* остаточно не з'ясована. — Фасмер III 29; Преобр. I 583; Brückner 330—331; Machek ESJC 356; БЕР III 717; Младенов 293; Bezlaј ESSJ II 182; Bern. II 46; Meillet Etudes 129, 409. — Див. ще **м'ясо**.

мізерія «дуже мала кількість; щось незначне; дрібні господарські речі, майно; [салат з огірків Ж], [мізерáк] «злидар», [мізэ́рка] «мізер (в картах)» Ж, [мізэ́рник] «бідолоха; посередність» Ж, [мізэ́рниця] «жіночий статевий орган» Ж, *мізерня́* «щось незначне, дрібниця», *мізерóта* «дуже мала кількість; дрібні пожитки», [мізэ́рство] «бідність; майно бідняка; біднота, бідняки», [мізеря́ка] «дрібні речі, мотлох (?), [мізеря́ка] «дрантя, старий мотлох» Ж, [мізерáцький] «нешасний, бідний» Ж, *мізэ́рний*, *мізэ́рніти*, *мізэ́рнішати*; — р. *мизэ́рний*, бр. *мізэ́рны*, п. *mizerja* (заст.) «убозтво, злидні; салат з огірків», ч. *mizérie* «бідність, злидні», слц. *mizéria* «тс.», вл. *mizera* «горе, бідність, нестатки», нл. *mizerpu* «бідний, нещасний»,

болг. *мизэ́рия* «бідність, злидні; підлість», м. *мизери́я* «злидні, убозтво», схв. *мізэ́рија* «убозтво, мізерність», слн. *mizérija* «тс.»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *miseria* «лихо», *misere* «жалюгідний, нещасний; підлий» пов'язане з *maereo* «сумую», етимологічно неясним. — СІС² 540; Фасмер II 620; Hüttl-Worth 16; Преобр. I 534; Brückner 339; Machek ESJC 367; Holub—Lyer 317; Walde—Hofm. II 8.

мізінний «найменший» (про палець), [мазінний] «тс.» О, [мезінний] «наймолодший, найменший» Ж, [мізэ́льний] Ж, [мізінний] Ж, [мізэ́льний] Ж, [мізінний] Ж, [мізінчий] «тс.», [мадзі́льник] «мізінний палець» О, [мезі́нець] «п'ятий, найкоротший палець руки, ноги; найменша дитина в сім'ї», [мізінэ́ць, мізінóк], [мізінэ́ць, мізінóк] «тс.», [мізінка] «найменша дочка» Ж, [мізінка] «тс.», *мізінка* «тс.; мізінэ́ць», [мізінник] «найменша дитина в сім'ї», [мізінча́] «тс.», [мізільночка] «наймолодша дочка» Ж, [мізінкі] (ент.) «дрібні метелики, Microlepidoptera» Ж; — р. болг. *мізінэ́ць* «мізінэ́ць», бр. *мэзэны* «мізінний», *мэзэнець*, др. *мэзінчы*, п. [mizipny], *mizupnek* (з укр.), ч. *mezepes* «мізінний палець», ст. *měz(e)ny*, схв. *мізэ́нац*, слн. *mezénes* «мізінний палець», стсл. *м'эзінньць* «наймолодший син»; — псл. *mězinpъ* «найменший, наймолодший»; — споріднене з лит. *māžas* «малий», лтс. *mazs* «тс.», прус. *massais* «менший»; зіставляється також (Machek ESJC 362) з норв. [meis] «тендітна особа», флам. *meizele* «крихітка» або з укр. [міза] «пика», [мізати] «лизати». — Фасмер II 620; Преобр. I 534—535; Brückner 339; Holub—Kop. 221—222; БЕР III 786; Skok II 418; Bezlaј ESSJ II 182; Трубачев Терм. родства 45—46; Мартынов Язык 77.

мізка́, мізька — див. **м'язга́**.

[мізóйник] «карлик, гном» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *мізінэ́ць*, *мізінний* (пор.).

мізчы́ти — див. **мóзок**.

[мізю́к] «соска для годування дітей і маленьких тварин, ріжок», [музю́к]

«тс.»; — неясне; можливо пов'язане з [мізати] «лизати». — Пор. мідза.

мій (мо́я, мо́е, мо́ї); — р. бр. болг. мой, др. мои, п. вл. нл. слн. то́ј, ч. тій, слц. то́ј, м. мој, схв. мді, стсл. мои; — псл. *то́ј; — споріднене з прус. meis «мій», лат. meus, гот. meins, нвн. mein «тс.»; — іе. *то-jo-, *те-jo-, пов'язані з *те- (основою непрямих відмінків особового займенника 1-ї ос. одн.). — Фасмер II 639; Преобр. I 546; Brückner 343; Machek ESJC 382; Holub—Kop. 234—235; Schuster-Šewc 942—943; Младенов 302; Skok II 449; Bezljaj ESSJ II 191; Bern. II 69; Pokorny 702. — Див. ще менé. — Пор. твій, свій.

міка́до (титул японського імператора); — р. болг. схв. міка́до, бр. міка́до, п. мікадо, ч. елц. слн. міка́до; — через посередництво російської мови запозичено з японської; яп. mikado «тс.» утворено від іменника kado «ворота» за допомогою префікса mi-, який надає слову семантичного відтінку шанобливості. — СІС² 540; ССРЛЯ 6, 971; Kopalinski 630; Lokotseh 117; Kluge—Mitzka 477.

мікро- «перший компонент складних слів, що означає «дуже малий» (напр., мікрокні́га), «пов'язаний з вивченням дуже малих предметів» (напр., мікроана́ліз), «мільйонна частка одиниці міри, названої другим компонентом слова» (напр., мікроампе́р); — р. болг. м. схв. мікро-, бр. мікра-, п. ч. слц. вл. слн. мікро-; — інтернаціональний словотворчий елемент, що походить від гр. μικρός «малий, короткий», ομικρός «тс.», спорідненого з лат. mīca «крихта, зернятко», двн. smāhi «малий, жалюгідний, низький». — СІС² 540; ССРЛЯ 6, 971; Kopalinski 630; Holub—Lyer 313; Frisk II 237.

мікрóб «найдрібніший живий організм, бактерія»; — р. болг. м. мікрóб, бр. мікрóб, п. ч. мікроб, слц. слн. мікрóб, вл. мікроба, схв. мікрóб; — запозичення з французької мови; фр. місгобе утворено в 1876 р. хірургом Седію на основі грецьких слів μικρός «малий» і βίος «життя», спорідненого з псл. žiti, укр. жити. — СІС² 541; ТСБМ III 154; Kopalinski 630; Holub—Lyer 313;

Dauzat 475; Klein 976; Frisk II 237—239. — Див. ще мікро-, жити.

мікрóн «міра довжини, одна мільйонна частина метра, мікромметр»; — р. болг. м. мікрóн, бр. мікрóн, п. ч. мікрон, слц. слн. мікрóн, схв. мікрóн; — інтернаціональний науковий термін (н. Mikron, фр. англ. micron), що походить від гр. μικρόν «маленьке». — СІС² 542; ССРЛЯ 6, 975; Kopalinski 631; Holub—Lyer 313; Dauzat 475; Klein 977. — Див. ще мікро-.

мікроско́п, мікроскопія, мікроскопічний; — р. болг. мікроско́п, бр. мікра-ско́п, п. ч. слц. вл. mikroskop, м. мікроскоп, схв. мікроскоп, слн. mikroskop; — запозичення з французької мови; фр. microscope утворено в XVII ст. з основ слів гр. μικρός «малий» і σκοπέω «спостерігаю, дивлюся», спорідненого з лат. spēsīō «дивлюся, розглядаю», дінд. spāśati «бачить», псл. paśti «доглядати, пасти». — СІС² 543; Фасмер II 621; ССРЛЯ 6, 976; Kopalinski 631; Holub—Lyer 313; Dauzat 703. — Див. ще мікро-. — Пор. телеско́п.

мікрофо́н «прилад, що посилює звук»; — р. болг. м. мікрофо́н, бр. мікрафо́н, п. ч. вл. mikrofon, слц. слн. мікрофо́н, схв. мікрофо́н; — запозичення з французької або німецької мови; фр. microphone, нім. Mikrophón утворено на основі грецьких слів μικρός «малий» і φωνή «звук, голос». — СІС² 544; ССРЛЯ 6, 978; Kopalinski 330, 630; Holub—Lyer 41; Dauzat 475. — Див. ще мікро-, фонéтика.

міксер «прилад для змішування рідких харчових продуктів»; — р. болг. міксер, бр. міксер, п. вл. mikser, ч. слц. mikser, схв. міксер, слн. mikser; — запозичення з англійської мови; англ. mixer «тс., змішувач» є похідним від міх «мішати», утвореного від міхт «змішаний», що походить від фр. mixte, яке зводиться до лат. mixtus «тс.», пов'язаного з дієсловом misceo «мішаю, змішую», спорідненим з гр. μεγώνω «мішати», псл. mēsiti, укр. micimti. — СІС² 544; ТСБМ III 154; Kopalinski 631; Holub—Lyer 317; Klein 990. — Див. ще місйти. — Пор. метіс, мікстýра.

міксту́ра «рідинна суміш кількох лікувальних речовин»; — р. болг. схв. *микстура*, бр. *міксту́ра*, п. вл. *mikstura*, ч. *mixtura*, слц. *mixtura*, слн. *mikstura*; — запозичення з латинської мови; лат. *mixtura* «тс.» пов'язане з *miscere* «мішати». — СІС² 545; ССРЛЯ 6, 980; Фасмер II 621; Holub—Lyer 317; Walde—Hofm. II 95—96. — Див. ще **місі́ти**. — Пор. **ме́йс**, **міксер**.

[**мі́лик**] (ент.) «кліщ, Асагус» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *міль* (пор. п. *molik* «міль»); може бути зіставлене також з нім. [*mil*] «кліщ».

мілі- «перший компонент складних слів, що означає тисячну частину одиниці міри, названої другим компонентом» (напр., *міліва́т*, *міліме́тр* і т. п.); — р. *мили-*, бр. *мілі-*, п. ч. слц. вл. слн. *мили-*, болг. м. схв. *мили-*; — інтернаціональний словотворчий елемент, який зводиться до лат. *mille* «тисяча». — СІС² 545; Kopaliński 631; Holub—Lyer 314. — Див. ще **мі́ля**.

мілігра́м, **міліме́тр**; — р. *миллиграм*, *миллиметр*, бр. *мілігра́м*, *міліме́тр*, п. ч. *miligram*, *milimetr*, слц. вл. *miligram*, *milimeter*, болг. *милигра́м*, *милиме́тр*, м. *милиграм*, *миллиметар*, схв. *милиграм*, *милиметар*, слн. *miligrám*, *miliméter*; — запозичення з французької мови; фр. *milligramme*, *millimètre* створено в 1795 р. від назв одиниць виміру грамма «грам» і метра «метр» за допомогою словотворчого елемента *milli-* «мілі-». — ССРЛЯ 6, 986; Klein 981; Dauzat 476. — Див. ще **гра́м**, **ме́тр**, **мілі-**.

міліта́ри́зм «політика підготовки до загарбницьких воєн, яка підпорядковує військовим цілям економіку країни», **міліта́ри́ст**, **міліта́риза́ція**, **міліта́ристичний**, **міліта́ризува́ти**; — р. *милитаризм*, бр. *міліта́ри́зм*, п. *militarizmus*, ч. *militarismus*, слц. *militarizmus*, вл. *militarizem*, болг. *милитаризъм*, м. *милитаризам*, схв. *милитаризам*, слн. *militarizem*; — запозичення з французької мови; фр. *militarisme* утворене від лат. *militaris* «військовий», пов'язаного з *miles* «солдат», можливо, спорідненим з дінд. *miláti* «сходиться, збирається», гр. *μίλος* «збори», або з гр. *μίλος*

«боротьба», дінд. *sa mīkām* «тс.». — ССРЛЯ 6, 982—983; Kopaliński 631; Dauzat 476; Walde—Hofm. II 87. — Пор. **мілі́ція**.

мілі́ція, **міліціо́нер**, **міліце́йський**; — р. болг. *милиция*, бр. *мілі́цыя*, п. *milicja*, ч. *milice*, слц. *milicia*, вл. *milica*, м. *милиция*, схв. *мілі́цыя*, слн. *milica*; — запозичення з латинської мови; лат. *militia* «військо, військова служба; війна» є похідним від *miles* «воїн». — СІС² 545; Фасмер II 621; Holub—Lyer 314; Dauzat 475. — Див. ще **міліта́ри́зм**.

мілкий¹ «неглибокий», [*мілкий* Бі, *мілкий* Ж] «тс.», [*мівший*] «більш мілкий» Ж, [*мівший*] «тс.» ВеБ, *мілкува́тий*, [*мелок*] «мілина» Ч (з р.), [*мелоч*] Ч (з р.), *мілізна*, *міліна* СУМ, Ж, [*мілковина*] Корз, [*міля*, *міляк* Берл, *міль* Ж, *мільчина* ВеУг] «тс.», *міліти*, *мілішати*, [*віміл*] «мілина» Ж, *вімілити*, [*відміл*] «обмілина, мілина», [*відміла*] «тс.» Ж, *відмілина*, *обмілина*, *обміль*, *переміл*, *переміль* «тс.», [*побілко*] «мілкувато»; — р. *мелкий*, бр. *мелкі*, др. *мѣлкъый*, п. *miálki*, ч. *mělký*, вл. *milki*, нл. *mēlki*, схв. заст. *миок*; — псл. **měľkь* «міленький», зменш. від **měľь* «мілкий, неглибокий», що пов'язується здебільшого з *měľь* «прибережний пісок» (пор. р. *мел* «крейда»), спорідненим з лит. *smėlys* «пісок», лтс. *smelis*, гот. *malma* «тс.», днв. *melm* «пил, пісок», можливо, також гот. *smals* «дрібний»; іє. **mel-* «молоти», висловлюється також інша думка (Stang 37) про спорідненість з дісл. *melg* «мілина», шв. [*mjäg*] < **mjalg* «тс.; високий берег». — Brückner 329; Machek ESJC 359; Holub—Kop. 220; Schuster-Sewc 897; Skok II 403; Bezlaj ESSJ II 176; Bern. II 48; Pokorný 716—717. — Пор. **мілкий**².

[**мілкий**²] «дрібний; дрібно змолотий» Ж, *мілкотá* «дрібнота», [*мілоч*] «дрібні гроші; дріб'язок» Ж, Пі, [*міло*] «дрібно»; — р. *мелкий* «дрібний», бр. [*мелкі*], п. *miálki*, слц. [*melký*] «тс.», слн. *měl* «дрібний пісок»; — псл. [**měľkь*] «дрібенький», зменш. від [**měľь*] «дрібний», пов'язаного з *měľь* «пісок»; менш переконливе пов'язання (Фасмер II 596; Bern. II 48) безпосередньо з **melti* «молоти» або зіставлення

(Brückner 329; Trautmann 165; Vūga RR I 464) з лит. *maĩlius* «мальки», *maĩla* «тс.», лтс. *maĩle* «дрібна риба». — Machek ESJC 359; Bezlaĵ ESSJ II 176. — Див. ще *мілкій*¹.

[*мілюзга*] «дрібна за розміром риба» Дейн, [*мілюзга*] «тс.», [*мелюзга*] «тс.»; (іхт.) верховодка, *Alburnus chargini* Herr.» Дейн; — запозичення з російської мови; р. [*мелюзга*] «дрібні речі, предмети», [*мелузга*] «тс.», [*мелезга*] «дрібна риба», [*мелузга*] «тс.»; дрібні речі, предмети» пов'язується (Фасмер II 596; Berg. II 48) з *мель*, *мелкий*; можливо, походить як запозичення від лит. *maĩlius* «дрібниці; дрібна риба», лтс. *maĩle* «верховодка; пічкур; дрібна риба».

міль (ент.) «*Tinea L.*», [*мільга* Ж, *моля* О, *муль* ВеУг (з п.)] «тс.», [*молянка* мучна] «вогнівка борошняна, *Asopia farinalis*» Ж, [*молянка* просова] «вогнівка, *Pyrallis silacealis*» Ж; — р. бр. др. *моль*, п. нл. *mól*, ч. *mol*, слц. *mol'a*, вл. *moia*, болг. *молѐц*, м. *молец*, схв. *мдѝац*, слн. *mòlj*, стсл. *моль*; — псл. *моль*; — споріднене з гот. *maĩb* «міль», дісл. *molg* «тс.», іе. **mel-* «молоти, дрібнити» (Berg. II 74; Matzenauer LF 10, 332; Holub—Kop. 230; Brückner 343 та інші); пов'язується також з псл. *motulь* «метелик» (Machek ESJC 372—373; Holub—Lyer 319); неприйнятне зіставлення (Pedersen Kelt. Gr. I 50) з ірл. *míl* «тварина», гр. *μήλον* «дрібна худоба». — Фасмер II 648; Преобр. I 553—554; Brückner 343; Schuster-Sewc 945—946; Младенов 303; Skok II 453; Bezlaĵ ESSJ 193; Stang 37.

мільдью (бот.) «хвороба виноградної лози»; — р. *мільдью*, бр. *мільд'ю*, болг. *мілдю* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *mildew* «тс.» походить від дангл. *meledēaw*, *mildēaw* «медяна роса, падь; нектар», що складається з слів *mele*, *mil* «мед», спорідненого з лат. *mel* «мед», псл. *медь*, укр. *мед*, і *dēaw* «роса», що зіставляється з дінд. *dhāvati* «біжить, сочиться», гр. *θείων* «бігти». — SIC² 546; РЧДБЕ 454; Klein 979; Skeat 327; NSD 1574; ODEE 263. — Див. ще *мед*.

мільйон, *міліон* (заст.) СУМ, Ж, *мільйонёр*, *міліонёр* (заст.), *мільйонёрша*,

мільйонщик: — р. *миллион*, бр. *мільён*, п. вл. нл. *milion*, ч. слц. *milión*, болг. м. *милион*, схв. *милион*, слн. *milijón*; — запозичення з французької мови; фр. *million* походить від іт. *milione* (букв. «велика тисяча»), пов'язаного з *mille* «тисяча», яке зводиться до лат. *mille* «тс.». — SIC² 546; Акуленко 141; Фасмер II 621; Holub—Lyer 314; Klein 981; Gamillscheg 622; Mestica 952. — Див. ще *мія*.

мілька «дрібна рибка», [*милявка* Ж, *мілька* Ж, *мільга*, *мильга* Дейн, *мельга* Дейн] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [*мілкій*] «малий, дрібний»; пор. [*мілюзга*] «дрібна риба», р. *мелюзга* «тс.». — Див. ще *мілкій*². — Пор. *мулька*.

мільярд «тисяча мільйонів», *мільярдёр*, *мільярдёрша*, *мільярдёрівський*; — р. *миллиáрд*, бр. *мільярд*, п. *miliard*, ч. слц. вл. нл. *miliarda*, болг. *милиáрд*, м. *милиjарда*, схв. *милиjáрда*, слн. *milijárda*; — запозичення з французької мови; фр. *milliard* утворено за допомогою суфікса *-ard* від *million* «мільйон». — SIC² 546; Фасмер II 621; St. wyr. obcuch 478; Holub—Lyer 314; Klein 981; Dauzat 476. — Див. ще *мільйон*.

мім «народна вистава в давній Греції і Римі; актор такої вистави; актор, що володіє мімікою», *міміка*, *мімік*, *міміст*, *мімічний*, [*мимикувати*] «виражати щось за допомогою міміки»; — р. болг. *мим*, бр. *мім*, п. ч. *tit*, слц. слн. *tit*, вл. *тіта*, м. *мимика*, схв. *мім*; — запозичення з французької мови; фр. *mime* «мім», *mimeique* «міміка; мімічний» походять від лат. *mīmus* «мім», *mīmīcus* «мімічний», які зводяться до гр. *μίμος* «мім», очевидно, запозичення невідомого походження. — SIC² 546; Kopaliński 632; Holub—Lyer 314; РЧДБЕ 455; Dauzat 476; Walde—Hofm. II 89; Klein 981; Frisk II 241. — Пор. *мімікрія*, *міміза*, *пантоміма*.

мімікрія «захисне уподібнення деяких тварин і рослин до навколишніх предметів»; — р. *мимикрiя*, бр. *мімікрiя*, п. *mitikria*, *mitikry*, ч. слц. вл. *mitikry*, болг. *мимiкрия*, м. *мимикриja*, схв. *мимiкрия*, слн. *mitikrija*; — запозичення з англійської мови; англ. *miticry* «мімікрія» утворено від

міміс «наслідувальний, несправжній», що походить від лат. *mīmīcus* «мімічний, удаваний». — СІС² 546; Kopaliński 632; Holub—Lyer 314; РЧДБЕ 455; Klein 982. — Див. ще *мім*.

мімóза (бот.) «рослина, яка згортає листя при дотику; вид акації, *Mimosa L.*; — р. болг. м. схв. *میمóза*, бр. *мімóза*, п. вл. *mimosa*, ч. *mimosa*, *mimóza*, слц. слн. *mimóza*; — наукова назва, засвоєна з новолатинської номенклатури; нлат. *mimosa* утворено від лат. *mīmus* «актор, імітатор, мім» за схожістю рухів листків мімози, які раптово стискаються, і жестів актора. — СІС² 546; Kopaliński 632; Holub—Lyer 314; РЧДБЕ 455; Klein 982; Dauzat 476. — Див. ще *мім*.

міна¹ «снаряд з вибухівкою, торпеда; підкоп; підземний хід; ніша; Ільох; яма, в яку опускається вулик Ж; засік; заглибина біля комина для дрібних речей ЛЧерк}; *мінёр*, *мінувати*; — р. *міна* «снаряд, торпеда; підземний хід», бр. *міна* «снаряд, торпеда», п. *тіпа* «снаряд; підкоп», ч. вл. нл. *тіпа* «снаряд», слц. слн. *тіпа* «тс.», болг. *міна* «снаряд; шахта, копальня, підземна галерея в шахті», м. *мина* «снаряд», схв. *міна* (*міна*) «снаряд; підземна галерея в копальні»; — запозичення з німецької мови; н. *Mine* «снаряд; копальня; (ст.) підричний підкоп, мінна галерея» походить від фр. *тіпе* «копальня, міна; підкоп», яке зводиться до галлороманськ. **тїпа* «копальня», пов'язаного з сірл. *тїп* «руда», кімр. *швуп* «тс.». — СІС² 546—547; Фасмер II 622—623; Brückner 337; Kopaliński 632; Holub—Lyer 314; Kluge—Mitzka 479; Dauzat 476. — Пор. **мінерал**.

міна² «вираз обличчя; гримаса»; — р. болг. *міна*; бр. *міна*, п. *тіпа*, схв. *міна*, *міна*; — запозичення з французької мови; фр. *тіпе* «тс.» походить від брет. *тіп* «морда, рило; риси обличчя»; пов'язаня з лат. *mīpāge* «загрожувати» (Brückner 337) неогрунтоване. — СІС² 546; Фасмер II 623; Kopaliński 632; РЧДБЕ 456; Kluge—Mitzka 477; Dauzat 477.

мінарёт «башта при мечеті, з якої муедзин кличе на молитву»; — р. *мина-*

рёт, бр. *мінарёт*, п. ч. слц. вл. *minaret*, болг. *минарёт*, м. *минаре*, схв. *мінáре(m)*, слн. *minarét*; — очевидно, через посередництво німецької (н. *Minarét*) або французької мови (фр. *minaret*) запозичено з турецької; тур. *minare* «башта при мечеті» походить від ар. *mīnāra* «тс.», пов'язаного з *mīnāra* «маяк; лампа», похідним від *nār* «вогонь», спорідненого з гебр. *nēr* «лампа». — СІС² 547; Фасмер II 623; Преобр. I 536; Шипова 234; Kopaliński 632; Holub—Lyer 314; РЧДБЕ 456; Lokotsch 117; Kluge—Mitzka 478; Dauzat 476; Klein 982.

міндіол — див. **мендүл**.

мінерал, *мінералізатор* «речовина, що сприяє кристалізації мінералів», *мінералізація*, *мінералізувати*; — р. болг. м. *мінерал*, бр. *мінерал*, п. *тіпeраl*, ч. слц. слн. *тіпeраl*, вл. *тіпeраl*, схв. *мінeрāl*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *mīnérāl*, нім. *Minerāl* походять від слат. *mīnerāle* «мінерал», *mīnerālis* «копальний», що виводиться від галлороманськ. **тїпа* «копальня». — СІС² 547; Фасмер II 623—624; ССРЛЯ 6, 1010; Kopaliński 633; Holub—Lyer 315; Klein 983; Dauzat 477. — Див. ще **міна**¹.

мінералогія «наука про мінерали», *мінералог*, *мінералогічний*; — р. болг. *мінeралогия*, бр. *мінералогія*, п. *тіпeралогia*, ч. *тіпeралогie*, слц. *тіпeралогia*, вл. *тіпeралогija*, м. *мінералогija*, схв. *мінeралогija*, слн. *тіпeралогija*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Mineralogie*, англ. *mineralogy*, утворено з слат. *mīnerāle* «мінерал» і основи гр. *λόγος* «вчення, наука». — ССРЛЯ 6, 1012; Kopaliński 633; РЧДБЕ 456; Klein 983; Dauzat 477. — Див. ще **мінерал**, **логіка**.

[**мінéя**] «книга з текстами церковних служб на кожний день місяця»; — р. *мінéя*, бр. *мінéя*, др. *мінея*, ч. слц. *тіпeя*, болг. *мінéй*, схв. *мінéј*, слн. *тіпeј*, стсл. *мінeкa*, *мінeй*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *μηνάιον* «тс.», букв. «місячне», мн. *μηνάια* пов'язане з *μήν* «місяць», спорідненим з гот. *menops*, *mena*, лат. *mēnsis*, псл. *měsěs* «тс.», укр. *місяць*. — Фас-

мер II 624; ГСЭ 125; Преобр. I 537; РЧДБЕ 456; Bern. II 59; Frisk II 228.— Див. ще місяць.

[мінити] «комусь щось визначати, обіцяти Ж; розподіляти, призначати (в уяві) Ме», [мінка] «згадка, зауваження» Ж, [вімінка] «умова, застереження» Ж, [намініти] «згадати, натякнути» Ж, [намінка] «коротка згадка, натяк» Ж; — п. padmienić «згадати», ч. mīniti «думати, вважати, припускати; мати намір», вл. mēnīc «думати, вважати», нл. mēnīš, слн. mēnīti, стсл. м'єнїти «тс.»; — псл. *mēnīti, очевидно, пов'язане чергуванням голосних з mēnīti «тс.»; — споріднене з двн. нвн. mēnēn «думати, мати на увазі», дангл. mænan «означати, мати намір, згадувати; скаржитися, сумувати», дірл. mīan «бажання», кімр. mīwup «наслода»; іє. *mēn- «думка, намір». — Фасмер II 633; Преобр. I 541; Brückner 329—330; Machek ESJČ 363; Holub—Kop. 223; Holub—Lyer 315, 318; Schuster-Sewc 898; Bezlaĵ ESSJ II 177; Bern. II 49; Pokorpu 714.— Пор. мнїти, пам'ять, поминати.

міні «мінімальний» (про довжину одягу тощо); — р. мїни, бр. мїні-(сукенка), п. mīni, ч. mīni (sukně), слц. mīni, болг. мїни(жїп), слн. mīni; — запозичення з англійської мови; англ. mīni є результатом скорочення слова mīnītum «мінімум» (mīnīmal «мінімальний»). — СІС² 547; Kopaliński 633.— Див. ще мінімум.

мініатюра «невеликий малюнок у фарбах у стародавньому рукописі або книзі; витвір мистецтва малого розміру», мініатюрїст, мініатюрний «який стосується мініатюри; маленький; витончений; вишуканий»; — р. болг. мїнїатїра, бр. мїнїяцїра, п. ч. вл. mīniatura, слц. слн. mīniatūra, м. схв. мїнїјатїра; — запозичення з французької мови; фр. miniature походить від іт. miniatura «тс.», пов'язаного з mīnīo «сурик», яке зводиться до лат. mīnīum «тс.»; кіновар». — СІС² 547; Булаховський Нариси 65; ССРЛЯ 6, 1014; Kopaliński 633; Holub—Lyer 315; Bezlaĵ ESSJ II 184; Dauzat 477; Walde—Hofm. II 91—92.— Див. ще манія², мінїй.

мінїй (хім.) «окис свинцю, що використовується для виготовлення червоної фарби»; — ч. слц. mīnīum «червона фарба, окис свинцю»; — запозичення з новолатинської хімічної номенклатури; лат. mīnīum «сурик; кіновар» давніше було запозичене в вигляді укр. манія (див.).

мінімум «найменша кількість», мінїмалїзм «граничне зниження вимог», мінїмалїст, мінїмїзація, мінїмалїний; — р. болг. м. мїнїмум, бр. мїнїмум, п. ч. слц. вл. нл. mīnīum, слн. mīnīum, схв. мїнїмум; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Mīnīum, фр. англ. mīnīum походить від лат. mīnīum «найменша кількість», mīnīus «найменший», пов'язаних з mīnīo «менший», спорідненим з дїнд. mīnīti «зменшує, скорочує», псл. *mēnīti «менший». — СІС² 547; ССРЛЯ 6, 1016; Kopaliński 633; Holub—Lyer 315; Dauzat 477; Walde—Hofm. II 92—93.— Див. ще мєнїшїй.— Пор. мінїстр, мїнус, мїнїта.

мінїстр, мінїстрство; — р. мїнїстр, бр. мїнїстр, п. слц. вл. mīnīster, ч. ministr, нл. mīnīstař, болг. мїнїстър, м. мїнїстер, схв. мїнїстар, слн. mīnīster; — запозичення з французької мови; фр. ministre «мінїстр» походить від лат. minister (<*mīnīstros) «помічник, слуга», пов'язаного з mīnīo «менший». — СІС² 548; Фасмер II 624; ССРЛЯ 6, 1020; Kopaliński 633—634; Holub—Lyer 315; Dauzat 477; Walde—Hofm. II 91—93.— Див. ще мїнїмум.— Пор. адмїнїстрація, мїнус, мїнїта.

мінюга (зоол.) «Lampetra Gray; Petromizon L.», [мінюг] «веретільниця, безнога ящірка, Anguis fragilis» Л; — р. болг. схв. мїнюга, бр. мїнюга, п. mīnōg, mīnoga, заст. pājnog, темnog, ч. mīnoha, [neinok], слц. mīnoha, вл. mīnoha, mīnoža; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. Neupaue (двн. niupoue) «річна мїнога» (букв. «дев'ятиочка») складається з числівника neup (двн. niup) «дев'ять», що відповідає лтс. deviñi, псл. devęť «дев'ять», та іменника Auge (двн. ouge) «око», спорідненого з лит. akis, псл. oko

«тс.»; німецька назва зумовлена тим, що крім очей і ніздрів у голові міноги з обох боків є по сім зябрових отворів.— СІС² 548; Фасмер II 624; КЭСРЯ 266; Преобр. I 548; Brückner 338; Holub—Lyer 315 Machek ESJČ 363—364; Kluge—Mitzka 38, 508—509.— Див. ще **де-в'ять**, **око**.

мінор музичний лад); (перен.) «сумний настрій», *мінорний*; — р. болг. *минор*, бр. *мінор*, п. *мінор*, схв. *миноре*; — через посередництво російської мови запозичено з італійської; іт. *міноре* «менший, молодший; мінорний» походить від лат. *мінор* «менший». — СІС² 548; ССРЛЯ 6, 1024; ТСБМ III 159; Коралиński 634; Mestica 957.— Див. ще **менший**, **мінімум**.

[мінти] «розум, клепка» Ме; — запозичення із східнороманських мов; молд. *мінте* «розум», рум. *мінте* «тс.» походять від лат. *mens* (род. в. *mentis*) «розум, мислення», спорідненого з дінд. *patih* «смысл, значення, думка», лит. *mintis* «думка», псл. *ратѣть*, укр. *пам'ять*. — Мельничук Молд. эл. 168; СДЕЛМ 259; DLRM 502; Rușcariu 94; Walde—Hofm. II 69—70.— Див. ще **мінити**, **мніти**, **пам'ять**.

[мінтян] «безрукавий кожушок, оздоблений хутром і вишивкою» МСБГ, *мінтян*, *мунтян*, *мінтянка*, *минтянка* «тс.» тж; — запозичення з молдавської мови; молд. *минтян* «мережана селянська куртка» (рум. *мінтеан* «тс.») походить від тур. *мінтан* «вид камзола з рукавами», яке зводиться до перс. *пемтен* «вид жилета; верхня сорочка». — Семенова Сл. и балк. языкозн. 1983, 169; СДЕЛМ 259; Радлов IV 2156.

мінус «(мат.) знак віднімання або від'ємної величини; вада, дефект»; — р. болг. м. схв. *мінус*, бр. *мінус*, п. ч. вл. нл. *мінус*, слц. слн. *мінус*; — запозичення з латинської мови; лат. *мінус* «менше» пов'язане з *мінор* «менший», спорідненим з псл. **тѣпнѣ* «менший». — СІС² 548; St. wyr. obcych 481; Holub—Lyer 315; Wa'de—Hofm. II 92—93.— Див. ще **менший**, **мінімум**.

мінута «одиниця вимірювання кутів, 1/60 градуса; [хвилина Ж]», *мінута* «хвилина», *минутна* «тс.», *мінут-*

ник «чарівник» Ж; — р. болг. *мінута*, бр. *мінута*, п. ч. вл. нл. *мінута*, слц. слн. *мінута*, м. *мінута*, схв. *мінут*; *мінута*; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. *Minute*, фр. *minute*) запозичено з латинської; лат. *мінута* «маленька, незначна» є дієприкметником жін. р. від дієслова *мінуге* «зменшувати», пов'язаного з *мінор* «менший». — СІС² 548; Фасмер II 625; Преобр. I 538; Hüttl-Worh 16; Brückner 338; Machek ESJČ 364; Holub—Lyer 315; Walde—Hofm. II 92—93.— Див. ще **менший**, **мінімум**. — Пор. **міністр**, **мінус**.

[мінцар] «безмін» Вел; — ч. *мінці*, слц. *мінціє*; — запозичення з угорської мови; уг. *мінціє*, *мінціє* «тс.» етимологічно неясне. — Machek ESJČ 363; Holub—Lyer 314.

мін'яти, *мін'яти* «змінювати; [мін'яти Ж]», *мін'ятися* «мін'ятися; с'ятися різними кольорами, переливатися», *міна* «обмін», *[міна]* «тс.»; оплата при мін'яві торгівлі; перетворення Ж, *[мін'явець]* (мін.) «шпат» Ж, *[мін'як]* (ент.) «переливниця райдужна, *Apatura iris L.*» Ж, *[мін'яйлик]* «ганчірник» МСБГ, *мін'яйло*, *мін'яльник*, *мін'янка* «мін'яння», *[мін'яка]*, *зробити* «помін'ятися», *[мін'ячка]* (ент.) «товкунець звичайний, *Empis tessellata Fabg.*» Ж, *[мін'яба]* «обмін, розмін», *[мін'яка]* (у виразі *[давай м.]* «давай мін'ятися»), *[мін'яки]* (у виразі *[ходимо м.]* «тс.»), *[мін'ям]* «мін'яючись», *мін'явий*, *мін'яльний*, *[безперемінно]* «неодмінно», *вмін* «обмін», *вміна* «тс.» СУМ, Ж, *відмінювати* «змінювати граматичну форму», *відмін'яти* «змінювати», *відміна* «зміна; різновид; особливості; граматичний тип; скасування; [відмінність; виродок, потвора Ж; рахіт Ж; потворна дитина, хвора на рахіт; підмінена дитина]», *відмінник* «кращий учень, кращий працівник; [потворна дитина, хвора на рахіт]», *відмінюк* «граматична форма імені; [потворна дитина, хвора на рахіт]», *[відмін'я]* «потворна дитина, хвора на рахіт; чортеня, яким підмінено дитину», *відмінний*, *зміна*, *[змінковане]* «грошові справи» Ж, *[змінне]* «розмінні гроші» Ж, *змінник* «той, хто працює на зміні; [зрадник Ж]», *[змінничий]* (зоол.)

«різнотілки, *Astasiae*» Ж, [змінóк] «вексель» Ж, [змінчик] «робітник, що прийшов на зміну іншому», [змінь] (зоол.) «різнот лка, *Astasia*» Ж, [змінковий] «вексельний» Ж, змінлівий, змінний, [змнóчний] «вексельний» Ж, [змініво] «поперемінно» Ж, [зámін] «заміна, обмін» Ж, замíна, [замінка] «заміна, обмін», замінник, замінювач, замінний, наперемінку, напереміну, [напопереміну] Ж, незмінник (мат.), неодмінний, обмін, [обміна] «зміна, відмінність; різновид; विकуп; потворна дитина, хвора на рахіт», [обмінок] «потворна дитина, хвора на рахіт», [обмінчик] «мінйало» Ж, обмінний, [одмінок] «потворна дитина, хвора на рахіт», [одмінча] «тс.», переміна, перемінка «переодягання, перерва» СУМ, Нед, перемінник «той, хто замінює іншого на роботі», перемінлівий, перемінний, [перемінчивий] Нед, підміна, підмінок «підмінена дитина», [підмінча] «тс.» Нед, підмінний, поперемінний, [примінітися] «пристосуватися» Нед, промін «обмін», [проміна] «тс.; завдаток Нед», [промінні] «те, що береться за розмін», рóзмін; — р. меня́ть, бр. мяня́ць, др. мѣняти, п. mieniać, mienić się, ч. měniti, слц. menit', вл. měnjeć, вл. měniš, měnjaš, болг. меня́, м. мени, менува, схв. мѣнити, миѣнити, слн. mėnjati, стсл. мѣнѣти; — пел. mėnjati, mėniti, пов'язане з тѣпа «зіна»; — споріднене з лит. таіpas «обмін, зіна», лтс. таіпа «тс.», лат. commūnis (<commūnis) «загальний, звичайний», гот. gamains «тс.», двн. meip «облудний», дінд. mēniḥ «помста», máyate «міняє»; іє. *mei- «міняти». — Фасмер II 597—598; Преобр. I 579; Brückner 329; Machek ESJC 359; Holub—Kop. 220; Schuster-Sewc 898; БЕР III 739—740; Skok II 421—422; Bezlaј ESSJ II 177—178; Bern. II 49; Pokorny 710. — Пор. наперемінки.

міокáрд «серцевий м'яз», міокáрдій «тс.», міокардіт «захворювання серцевого м'яза»; — р. болг. миокард, бр. міякард, п. miokard, ч. слц. myokard, схв. миокардітис, слн. miokárd; — запозичення з латинської медичної термінології; лат. myocardium утворено з основ гр. μύς «м'яз» і καρδία «серце». —

СІС² 548—549; ССРЛЯ 6, 1032; Holub—Lyer 326; РЧДБЕ 458; Klein 1021. — Див. ще кардіограма.

міо́ма «доброякісна пухлина з м'язової тканини»; — р. болг. мио́ма. бр. ми́ма, п. myoma, ч. слц. myom, схв. ми́м, слн. mióm; — запозичення з латинської медичної термінології; лат. myoma утворено від гр. μύς «м'яз; миша», спорідненого в лат. mūs «миша», mūsculus «м'яз», псл. мушь, укр. мйша (пор. р. мйшица «м'яз»), за допомогою суфікса -ома. — СІС² 548; 549; ССРЛЯ 6, 1032; Holub—Lyer 326; Klein 1021. — Див. ще мйша. — Пор. му́скул.

мірабѐль (сорт жовтої сливи); — р. мирабѐль, бр. мірабѐль, п. mirabela, ч. mirabelka, слц. mirabela, mirabelka, болг. мирабѐл, схв. мирабѐлка, слн. mi-gabéla; — запозичення з французької мови; фр. mirabelle «тс.» походить від іт. mirabella, mirabolano, яке через лат. myrobalanum «тс.» зводиться до гр. μύροβαλανον «бальзам з горіхової пальми», що складається з основ іменників мύρον «солодкий сік, запашна олія, бальзам», спорідненого з дангл. smeogu, smeги «жир», двн. smeго «тс.», лит. smargas «мазь, жир», і βάλανος «жолудь; горіх», спорідненого з лат. glāns «жолудь», лит. gilė, псл. zēlōdy «тс.», укр. жолудь; недостатньо обгрунтоване пов'язання з назвою містечка Мірабо (Mirabeau) на півдні Франції (Słownik wуг. obcych 481; ССРЛЯ 6, 1038). — СІС² 549; Holub—Lyer 316; Kluge—Mitzka 480; Dauzat 477—478; Frisk I 213, II 273—274. — Див. ще жолудь, міро.

міра́ж «марево; щось уявне, примарне»; — р. болг. ми́раж, бр. міра́ж, п. miraž, ч. слц. miráž, схв. ми́раж; — запозичення з французької мови; фр. mirage «тс.» є похідним від міге «захоплюватися, милуватися, дивуватися», що походить від лат. mīrāri «тс.», пов'язаного з mīrus «чудовий», спорідненим з дінд. smégaḥ «який усміхається», лтс. smiēt «сміятися», псл. sm iati sę, укр. сміятися. — СІС² 549; ССРЛЯ 6, 1039; Kopaliński 635; Dauzat 478; Walde—Hofm. II 94. — Див. ще сміятися.

міріáди «незліченна кількість»; — р. мириáды, бр. мірыáды, п. mirady, ч.

myriáda, слц. вл. myriáda, болг. *мириади*, схв. *миријада*, слн. *miriáda*; — запозичення з французької мови; фр. *myriade* утворено на основі лат. *myriás*, що походить від гр. *μυριάς* (род. в. *μυριάδος*) «десять тисяч», пов'язаного з *μῦριος* «незчислений», можливо, спорідненого з сірл. *mūr* «велика кількість». — СІС² 549; Фасмер II 626; ССРЛЯ 6, 1040; Hüttl-Worth 14; Koralinski 635; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 236; Dauzat 493; Frisk II 271—272; Boisarac 651.

міркува́ти «роздумувати; [помічати Ж]», [*міркува́тися*] «стримуватися», *помірко́ваний* «стриманий, розсудливий»; — бр. *меркава́ць* «розмірковувати, мати намір, робити висновки; приміряти», п. *miarkować* «робити висновки; стримувати, вгамовувати; відміряти», ч. *merčiti* «помічати; спостерігати», [*merkovať*, *měrkovať*] «тс.», слц. *merkovať* «доглядати; бути обережним», вл. *měrkować* «помічати», нл. *markowaś* «тс.», м. *мерка* «придивлятися», схв. *мёркати* «тс.; оцінювати»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. *merken* «позначати; помічати, розуміти» пов'язане з *Marke* «марка, знак»; на слов'янському ґрунті зазнало зближення з *мірка*. — Винник 89—90; Фасмер II 602; Преобр. I 526; Вrückner 330; Machek ESJC 359; Holub—Lyer 310; Schuster-Sewc 901; Skok II 408—409; Bern. II 37—38. — Див. ще *мірка*.

міродáвчий (заст.) «який є мірилом, авторитетний, керівний» Ж; — п. *miarodajny*, вл. *měrodajny*, болг. *мерода́вен*, схв. *мёрода́ван*, слн. *merodajen* «тс.»; — калька нвн. *maßgebend* «тс.», утвореного з основ іменника *Maß* «міра, мірка» і дієслова *geben* «давати».

мірòшник, **мірòчник**, **мірошниківна**, **мірошникува́ти**, **мірошничéнко** — див. **міряти**.

[міртук] «відро місткістю близько одного літра для вимірювання молока; ківш для набирання борошна; літр Ж; старший чабан Ж»; — п. [*mirtuk*] «міра у півтори кварти», слц. *mertuk* (заст.) «міра, мірка»; — запозичено з угорської мови (можливо, через посередництво ру-

мунської; рум. *mertíc* «мірка для вимірювання борошна, яке віддають за помел; порція вівса; доля, частка»); уг. *mérték* «міра, мірка, норма», можливо, в свою чергу, походить від укр. *мірчук* «міра зерна, яку беруть за помел». — Балецкий St. sl. 9, 338; SW II 997; Vincenz 10; СДЕЛМ 255; DLRM 493.

міряти «визначати розмір; [цілити]», *мірити* «тс.», *мірошникува́ти*, [*мірчити*] «забирати частину зерна за помел», *міряться* «порівнюватися; намагатися, пробувати», *міра*, [*міренник*] «землемір; вимірювач; роздавач» Ж, [*мірець*, *міривчий*, *мірінник*] «тс.» Ж, *міріло*, [*міриця*] «восьмина, гарнець» Ж, *мірка*, *мірник* «землемір; [міра сипких тіл]», *мірниця* «одиниця об'єму сипких тіл», [*мірниця*] «четверик» Ж, [*мірність*] «помірність», [*міровé*] «плата за міряння» Ж, [*мірòчне*] «тс.» Ж, [*мірòчник*] «мірошник» Ж, *мірòшник* «мельник; [підмайстер, що бере мірчук за помел Ж]», *мірошниківна*, *мірошничéнко*, [*мірчак*] «міра об'єму для рідких і сипких тіл» Ж, [*мірчий*] «землемір; приймальник сукна на сукновальні», *мірчук* «міра зерна, що береться за помел», *мірляльник*, [*мірляник*] «землемір», *мірільний* «вимірювальний», *мірний* «розмірений; вимірювальний; помірний; проміжний», *мірляльний*, *бéзмір* «безмежжя», *безмір'я* «тс.», *безмірний*, [*безнемірний*] «безмірний», *вiмiрити* «виміряти; [націлитися]», *вiмiрiятися* «вимірюватися на палиці; [вибачатися, виправдовуватися]», *вiмiр* «розмір, вимірювання; [мірчук; зерно, яке купують на млині і там же змелюють Ж]», *вiмiрник*, *вiмiрювач*, *домірний* «відповідний, пропорційний», [*змір*] ([з. *очий*] «окомір») Ж, *змірок* «мірка», [*змір'я*] «вимір» Ж, [*замірни́ти*] «замахнутися» Я, *заміряти* «вимірювати; замахуватися», *заміря́тися* «замахуватися; мати намір», *за́мір* «задум, намір», *за́мір* «замірювання; [намір; вимірене поле]» Г, Ж, [*замірка*] «намір Я; палиця з нарізками для вимірювання ріднини», [*за́мірок*] «намір» Ж, [*заміристий*] «самовпевнений, зухвалий» Ж, *наміря́тися* «мати намір; націлюватися», *на́мір*, [*намір*] «як попало, без розбору», [на-

умір] «тс.», надмір «надлишок», надмір «дуже, занадто», надміру «тс.», надмірний, [надбмір] «зверх, ще раз, на додачу» Ж, [назавміру] «надто, надмірно», [назауміру] «тс.», [нарбзмір] «відповідно» Ж, [немірний] «непомірний», [немір'яний] «безмірний, безмежний» Ж, [невмірний] «надмірний» Ж, [невзаміру] «незрівнянно», невимірний, недомір «недостача в розмірі», недбмірск «[тс. Ж]; маломірка», незмірєнний, [незмірєнне] «незмірно», [незмірено] «тс.», незмірний, [неомірний] «неосязний», непомірний, [неумірний] «нерегулярний» Ж, обмір'ювати «визначати розмір; обманювати в мірі», обмір, обмірник «той, хто обмірює», обмірок «недомірок», обмірювальний, перемірка, переобмір, [пбмір] «мір'яння» Нед, [пбмірець] «землемір» Нед, [пбмірчий, помірчик Нед] «тс.», [пбмірниця] «бочка, в яку сиплять зерно мірошнику», [пбмірка] «присадибна земля; мір'яння Нед», [пбмірок] «тс.», помірний, примірятися «націлюватися; готуватися», [примір] «намір; приклад», примірка, примірник «екземпляр», примірочна, примірювальна, примірювач, приміром, [примірний] «взятий як приклад» Нед, промір «вимір» СУМ, Нед, промірник, промірний, рбзмір, [розмір] «розмірювання; мірчук; дерев'яний циркуль у бондарів», [розмірач] «дерев'яний циркуль у бондарів», сумірний, [уміряти] «недоміряти», [умірєний] «помірний; достатній» Нед, [умірєнний] «тс.» тж, [умірний] «регулярний» Нед; — р. мєрить, бр. мєраць, др. мбрати, п. mierzycь, ч. mєřiti, слц. mєrat', вл. mєrić, нл. mєrić, болг. мєря, м. мери, схв. мєрити (мєрити), слн. mєriti, стсл. м'єрити; — псл. mєriti, пов'язане з mєга і, далі, з mєtiti «мітити; цілитися»; — споріднене з лит. mėtas «час», гот. mitan «міряти», лат. mētiog «міряю», дінд. māti «міряє»; іє. *mē- «міряти». — Фасмер II 600, 604; Преобр. I 579; Чайкина РР 1972/2, 112—114; Brückner 330; Machek ESJC 364; Holub—Kop. 224; Schuster-Sewc 899, 900; БЕР III 751—753; Стоянов 71—72; Младенов 312; Skok II 436—437; Bezlaј ESSJ II 178; Bern. II 50; Mikl. EW 195; Pokorny 703—704. — Пор. митити.

місіти «м'яти, розминати; топтати», [мєсиво] «невелике грузьке болого» Ч, мєсиво СУМ, Ж, мєсілка, мєсільник, мєсільний, [мєськаво] «брудно, грузько», замєс, [підмєс] «домішка» Нед, [примєс] «тс.» Нед; — р. месіть, бр. мясіць, др. мбсити, п. miesić, ч. mіsiti, слц. miesit', вл. mєsić, нл. mєsyś, болг. мєся, м. меси, схв. мєсити, мижєсити, слн. mєsiti, стсл. м'єсити; — псл. mєsiti; — споріднене з лит. maišyti «мішати», лтс. mąsiti, двн. miskan, дангл. mīscian, лат. miscēre «тс.», гр. мїγυμι «мішаю»; іє. *meik-/moik-/mik- «тс.». — Фасмер II 606—607; Преобр. I 580; Brückner 335; Machek ESJC 365; Holub—Kop. 225; Schuster-Sewc 905; БЕР III 761—763; Skok II 422—423; Bezlaј ESSJ II 179; Bern. II 52—53. — Пор. мїшати.

місія «відповідальна роль; делегація, яку посилають з певною метою; дипломатичне представництво; завдання, доручення», мєсіонєр «проповідник, що надсилався християнською церквою до нехристиян», мєсіонєрство «діяльність мєсіонера»; — р. мїссия, бр. мєсія, п. misja, ч. mise, misse, слц. misia, вл. misija, болг. мїсия, м. мисија, схв. мисија, слн. misija; — запозичення з латинської мови; лат. missio «посилка, відправлення» пов'язане з mitto «надсилаю, відправляю, супроводжую», очевидно, спорідненим з ав. maed- «посилати». — СІС² 550; ССРЛЯ 6, 1055; Koraļiński 636; Holub—Lyer 316; Walde—Hofm. II 97—98. — Пор. комісія.

міст «споруда для переходу чи переїзду через річку, залізницю; [дерев'яна підлога], [міснийця] «дошка на дні воза; дошка в підлозі» Ж, [містнийця] «дошка в підлозі, мості», мєстбк «маленький міст; [середня частина човна]», мостільник, мостійна «одна з дошок підлоги, мосту; [підлога] Ж», [мостійниці] «дошки, покладені на човни для складання порома», [мостійце] «місце, де був міст», [мостнийця] «товста дошка, мостина», мостова «брук», мостовє «податок за проїзд через міст», мостовій «людина, що збирає мито за проїзд через міст», мостовік, [мостовіна] «дошка в мості, підлозі, міст Ж», [мостовнічий] «на-

глядач мостів», *мости́ти* «настилати міст, підлогу, брук; класти, розміщати; влаштовувати гніздо», [*замостовий*] «який знаходиться за мостом», [*передмостіє*] «передмостове укріплення; плацдарм» Нед, *передмостів'я* «місце перед мостом», *передмостовий*, [*підмостка*] «примостка; підставка» Г, *підмостки*, *підмосток* СУМ, Нед, *підмостя*, *пóміст* «підмостки; настил; [підлога; дошка; обапіл, мостина Нед]», [*помістниця*] «дошка на дні воза; дошка у підлозі; мостина», [*помістїна*] «дошка на дні воза; кладка; дошка в підлозі, підлога Нед», [*пóмосток*] «тс.» Нед, *пріміст* «тротуар; причал для порома; лавочка біля стінки Нед», *прімістка* «підвищення, прибудоване до стіни; нари, стіл; [східець біля печі; підмостки; тимчасовий стіл; лавочка]», [*прімістки*] «підмостки» Нед, *прімостка* «прилагоджена для чогось лавочка; підмостки; настил», [*прімость*] «підмостки» Нед, [*промост*] «гать» Пі; — р. болг. м. *мост*, др. *мостъ* «міст; гребля; бруківка», п. ч. слц. *most*, вл. нл. слц. *móst*, полаб. *mōst*, схв. *mōst*, етел. *моствъ*; — пел. *mostъ* «міст; шматки дерева, дрібні гілки, накидані на болото чи грузьку землю для зручності переходу», пов'язане з *mesti*, *metati* «кидати»; — зіставлення з двн. *mast* «жердина, щогла, палиця», нім. *Mast* «стовп; щогла» (Holub—Kop. 230; Stender-Petersen ZfSlPh 13, 258; Meringer IF 21, 303) або з лат. *mālus* «щогла, колода, брує» (Kiparsky GLG 47; Fick BB 29, 235) позбавлені ґрунту.— Фасмер II 622; Преобр. I 560; Brückner 344; Machek ESJČ 374; Schuster-Sewc 955; Olesch 596; Младенов 305; Skok II 459; Bezlaј ESSJ II 196.— Див. ще *містї*, *метати*.— Пор. *місто*, *місце*, *могати*.

містер «найменування чоловіка в Англії і Америці (вживається разом з іменем або прізвиськом)», *містрис* «місіс»; — р. болг. *містер*, бр. *містэр*, п. ч. слц. *mister*, схв. *містєр*, слн. *mīster*; — запозичення з англійської мови; англ. *mister* є видозміненою формою слова *master* (утвердилося під впливом давнішої форми жін. р. *mistress*), що походить від сангл. *maistre* (дангл.

mægester), яке зводиться до лат. *magister* «начальник, керівник».— СІС² 550; ССРЛЯ 6, 1056; Kopaliński 636; Holub—Lyer 316; Klein 988; NSD 1588; Skeat 330; ODEE 582.— Див. ще **магістр**.

містерія «таємничі релігійні обряди у античних народів; середньовічна релігійна драма», *містеріальний*; — р. болг. *мистєрия*, бр. *містєрья*, п. *misterium*, ч. *mysterium*, слц. *mistèrium*, вл. *misterioznu*, м. *мистєрија*, схв. *містєрїј*, *містєрија*, слн. *mīstèrij*; — запозичення з німецької мови; нім. *Mysterium* (мн. *Mysteria*) походить від лат. *mysterium* «таємниця», мн. *mysteria* «таємничий культ; містерії», яке зводиться до гр. *μυστήριον* «таємниця, таїнство», пов'язаного з *μύω* «закриваю очі, губи», переконливо не з'ясованого.— СІС² 550; Фасмер II 627; Преобр. I 539; Kopaliński 636; Holub—Lyer 327; Frisk II 279—281.— Пор. **містика**.

містєць, **містіок** — див. **містєць**.

містика, **містик**, **містицизм**, **містичний**; — р. болг. м. *містика*, бр. *містыка*, п. *mistyka*, ч. слц. вл. *mystika*, схв. *містыка*, слн. *mīstika*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Mystik*, фр. *mystique*, англ. *mystic* походять від лат. *mysticus* «містичний, таємний, таємничий», що зводиться до гр. *μυστικός* «містерійний, виголошуваний у містеріях», пов'язаного з *μυστήριον* «містерія; таємниця, таїнство», *μύστης* «таємничий».— СІС² 550; Kopaliński 636—637; Holub—Lyer 327; Dauzat 494; Klein 1023.— Див. ще **містерія**.

містифікація «введення в оману», *містифікатор*, *містифікувати*; — р. болг. *мистификация*, бр. *містыфікацыя*, п. *mystyfikacja*, ч. *mystifikace*, слц. *mystifikácia*, вл. *mystifikacija*, м. схв. *мистификација*, слн. *mīstifikacija*; — запозичення з французької мови; фр. *mystification* пов'язане з *mystifier* «містифікувати», утвореним з кореня слова *mystique* «містичний; містика» (гр. *μύστης* «таємничий») і словотворчого компонента *-fier*, що зводиться до лат. *facere* «робити».— СІС² 550; ССРЛЯ 6, 1057; Kopaliński 636—637; Dauzat 494.— Див. ще **містика**, **факт**.

місто «великий населений пункт; (заст.) місцевість, місце», *містечко* «селуна міста миського типу», [*містїлище*] «посудина, резервуар» Ж, *містїна* «місце, місцевість, [містечко Ж]», [*містиско*] «плацента» Ж, [*містїще, містїй*] «те.» Ж, [*містич*] «міщанин» Ж, [*містовé*] «мито за право торгівлі на базарі», [*містóчко*] «містечко, ринок» Ж, [*містїюк*] «мешканець міста» Ж, [*містянé*] «міське мито» Ж, *містянін* «мешканець міста», *міщанїн, міщанство, міщанчїк* «син міщанина», [*міщїк*] «мешканець міста, міщанин» Ж, [*місто*] «замість; ніби», [*мість*] «замість», [*міський*] «міський» Ж, Бі, [*містївий*] «змістовний» Ж, *місткий* «такий, що багато вміщує», *міський, містовий* «міський», *містїти, вміст, вмістїлище, вмістїтель* «резервуар» Ж, *зміст, змістівний, [замїстія]* «передмістя», *замїсник, замїснїцтво, замїснїй, замїський, замїстїти, замїщїти, намїсник, намїснїцтво СУМ, Ж, [намїстнїчий]* Ж, *намїстїти* «помістити», [*невмістнїй*] «недоречний» Ж, *перемїстїти, передмістя, передміщїнн* «житель передмістя», *підміський, [помїсто]* «посада», *помїстя, помїщик, помїщїцтво, [побмість]* «замість; неначе», *позамїський, примїщення, примїський, примїстїти, сумїсник, сумїснїцтво, сумїстїти, сумїщїти, умїстїлище, умїстище, [умїстка]* «вміщення об'яви в газеті» Нед, [*умїсті*] «разом» Шейк, [*умїсто*] «замість» Шейк; — р. *місто* «місце; місцевість», *местéчко* «міщина; містечко (селище)», бр. *міста* (заст.) «місто; [базарна площа]», др. *місто*, «місце; селище», п. *miasto* «місто; ринок», ч. *město* «місто», *místo* «місце», слц. *mesto* «місто», *míesto* «місце», вл. нл. *město* «місто; місце; площа», болг. *мѣсто* «місце; місцевість», м. *место* «місце; місто», схв. *мѣсто (міѣсто)*, слн. *město* «тс.», стсл. *міѣсто* «місце»; — псл. **město* «місце», давніше, очевидно, «накидане на землю покриття для розташування», пов'язане з *metati, mesti* «кидати»; — зіставлення з лит. *místi* «харчування» та ін. (Фасмер II 608; Преобр. I 580; Trautmann 185) або з лит. *mīetas* «кіл» та ін. (Bern. II 52; Holub—Kop. 225) позбавлені підстав; роз-

виток значення «великий населений пункт» (через проміжне «базарна площа, ринок») відбувся, очевидно, під впливом польської мови.— Schuster-Šewc 903—904; Bezlaž ESSJ II 179—180.— Див. ще *містї, метати*.— Пор. *замість, міст, намість*.

[*містїшити*] «місити, м'яти, товкти; третирувати» Ж, [*містїчїти*] «тс.» Ж, [*містїшитися*] «товктися, неспокійно поводитися» Ме; — очевидно, результат контамінації слів *метїшитися* і *місїти* (див.).

місце «простір, місцевість; плацента», [*місце*] «місце», [*міще*] «тс.» Пі, [*міцé*] «невелике місце; невелика площа землі» Бі, [*міцевїк*] «мешканець певної місцевості» Ж, *міцевїсть, міщїна* «місце; [містечко Ж]», *міщївий, міщїями* «де-не-де»; — бр. [*міщїце*] «місце», п. *miejsce* (< *mięście*) «тс.»; — псл. *městьce*, зменш. від *město* «місце»; в українській мові ця форма (поряд з *місто* «тс.») могла бути підтримана впливом польської мови.— Див. ще *місто*.

*місюрка*¹ (іст.) «шолом із сіткою, яка накладалася на обличчя і плечі», *мисюрка*; — р. ст. *мисюрка*, бр. ст. *мисурка*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *miśiurka* «тс.» походить від ар. *Misur* (*Misr*) «Єгипет»; з Єгипту цей вид шолома веде свій початок.— Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Фасмер II 628; Беркович РР 1982/2, 154—155; Срезн. II 153—154; Булыка 204; Brückner 338.

[*місюрка*²] «бусина, бісерина» Ж, [*місьброк*] «прикраса, підвісок» О; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [*бісур, бісюр*] «тс.»; зіставляється також (О I 445) з п. *wisioriek* «брелочок». — Див. ще *бісер*.

місяць «супутник землі; частина року», *місячник* «громадська акція тривалістю в один місяць; періодичне видання; [мінливий, як місяць Ж; лунатик]», *місячина* (іст.) «забезпечення натурою кріпосних селян за місяць», [*місячка*] «менструація», [*місячне*] «тс.», [*місяшник*] «лунатик», [*місяшники*] «казкові люди, що бувають місяць чоловіками, а місяць жінками» Ко, [*місяцьоватий*]

«місяцеподібний» Ж, *місячний, місяш-ний, безмісяччя, примісячитися*; — р. бр. *мєсяц*, др. *мбсяць*, п. *miesiac*, ч. *měsíc*, слц. *mesiac*, вл. *měsac*, нл. *mja-ses*, болг. м. *месец*, схв. *мєсєц*, *мјєсєц*, слн. *mėsec*, стл. *мѣсць*; — псл. *mě-sěcъ*; — споріднене з лит. *mėnuo*, *mė-nesis* «місяць», гот. *mēna*, лат. *mēnsis*, гр. *μήν*, дінд. *māḥ*, *māsaḥ* «те.»; іє. **mēns*, **mēs*-, що вважається пов'язаним з **mē*- «міряти». — Фасмер II 608—609; Преобр. I 581; Brückner 334; Machek ESJC 360; Holub—Kop. 220; Schuster-Sewc 901—903; БЕР III 755—757; Skok II 437—438; Bezlaј ESSJ II 179; Bern. II 51; Pokorny 732; Мельничук *Этимология* 1984, 140.

місячник¹ (бот.) «лунарія, *Luparia*; [редька, *Raphanus sativus* Кур]»; — п. *miesiacznica*, ч. *měsícnice*, слц. *mesačnica*, вл. *měsačnica* «те.»; — похідне утворення від *місяць*, можливо, зумовлене впливом латинської наукової назви *luparia*, похідної від *lupa* «місяць»; назва зумовлена подібністю плодів лунарії до серпа місяця; перенесення назви на редьку зумовлене загальною подібністю її до лунарії. — Нейштадт 283; Machek Jm. rosl. 65. — Див. ще *місяць*.

[**місячник**²] (іхт.) «місяць-риба, *Mola mola* (*Orthogoriscus mola*)» Ж; — похідне утворення від *місяць*; назва зумовлена круглою формою риби, подібною до місяця. — БСЭ 25, 473. — Див. ще *місяць*.

мітелка — див. *мєсті*.

міти — див. *іміти*.

[**мітигувати**] «заспокоювати, угамовувати» Ж; — запозичення з польської мови; п. *miygowac* «заспокоювати, стримувати» походить від лат. *mītigare* «пом'якшувати, заспокоювати», пов'язаного з *mītis* «м'який; ніжний; спокійний», спорідненим з дірл. *mōith* «м'який», лит. *mīelas*, *mūlas* «милий, приємний», псл. *mīlъ* «милий». — Sl. wug. obcuch 483; Brückner 337; Walde—Hofm. II 96. — Див. ще *мілий*.

мітинг, *мітингувати*; — р. болг. м. *митинг*, бр. *мітынг*, п. *mitung*, ч. *mítink* (meeting), слц. слн. *mítung*, вл. *meeting*, схв. *мітинг*; — запозичення з англійської мови; англ. *meeting* «збори,

засідання; спортивні змагання» є похідним від дієслова *meet* «зустрічатися, сходитися», яке зводиться до дангл. *mētan* «знаходитися, зустрічатися», спорідненого з дієсл. *mēta* «зустрічати», гот. *gamōtjan* «тс.».— СІС² 550; Акуленко 141; Фасмер II 629; ССРЛЯ 6, 1060; Боровой Путь слова 283—287; Kopaliński 638; Holub—Lyer 317; ODEE 567; Klein 957, 1002.

мітити «ставити мітку; мати на увазі, намічати; цілити», [*mítal*] (заст.) «помітка» СУМ, Ж, *мітка, мітчик, міткий* «влучний», [*міткій*] «примітний», *мічений*, [*вімітка*] «замітка, запис» Я, *відмітина* «пляма іншого кольору на шкірі тварини», *відмітка, відмітчик*, [*домітувати*] «метикувати» Ж, *замічати*, [*заміт*] «пам'ять, спостереження» Я, [*замітина*] «зарубка у теслярів» Я, *зімітка* СУМ, Ж, [*зімічка*] «замітка» Ж, *заміткій* «примітний», *замітливий* «спостережливий», [*замітниця*] «довге і тонке дерево, яке сплавляють» ВєЗн, [*измічати*] «спостерігати» Ж, *намітка*, [*невзімту*] «непримітно», [*невмітно*] «тс.»., [*одмітний*] «відмінний чимось від іншого» Дз, *помічати* «спостерігати; робити помітки», *помітка, помітний, помітливий* «спостережливий», *примічати, приміта, примітка, [прімітка]* «приміта», *примітливий* «уважний», *примітний*; — р. *мєтить*, бр. *мєціць*, др. *мьтити*, п. *przymiot* «приміта, ознака», болг. *смѣтам* «рахувати, вчисляти, вважати», схв. *заміжєтити* «примітити», *примєтити* «тс.»; зазначити; — псл. *mētiti* опосередковано пов'язане з *metati* «метати»; — зіставляється з дінд. *mātiḥ* «міра, пізнання», лат. *mētior* «міряю», гр. *μήτις* «рада; розум», дангл. *mēd* «міра», пов'язаними з іє. **mē*- «міряти»; можливий також більш віддалений зв'язок з гот. *maitan* «рубати, різати, висікати». — Фасмер II 610; Преобр. I 581; Младенов 596; Skok II 423; Bern. II 54; Mikl. EW 196; Trautmann 179; Pokorny 703—704.

міткаль «сорт дешевої бавовняної тканини»; — р. *миткаль*, бр. *міткаль*. п. ч. *mitkal*, слн. *mitkal*; — через посередництво північнотюркських мов (чаг. *mutkal*, тат. *миткаль*) запозиче-

но з перської (перс. *metqal* «тканина») або з арабської мови (ар. *mitkāl(i)*).— Фасмер II 629; Галиуллин РР 1976/6, 82; Преобр. I 539; Горяев 210; Шипова 235; ТСБМ III 163; St. wug. *obcuyh* 483; Bern. II 63; Mikl. EW 198.

мітла¹, *мітла́стий, мітла́тий, мітліще, мітля́р* — див. **мі́сті**.

мітла² — див. **мітліця**.

мітліця (бот.) «польовиця, *Agrostis* L.; жарновець віниковий, *Sarothamnus scorarius* Wimm. Mak; віниччя, *Kochia Roth* Mak; стоколос, *Bromus* L.; костриця лучна, *Festuca pratensis* Huds.; вівсюнець пухнастий, *Avena pubescens*; грястиця збірна, *Dactylis glomerata* L.; айра, *Aira* L. Ж; метельник, *Sparcium* L. Ж; тонконіг, *Poa* L. Mak; пажитниця п'янка, *Lolium temulentum* L. Mak», [*метелиця*] «мітлиця; хрінниця смердюча, *Lepidium ruderalis* L.» Mak, [*метелишник*] «хрінниця смердюча» Mak, [*метелка*] «молочай кипарисовидний, *Euphorbia surarissias* L.» Mak, [*метелочки*] «хрінниця смердюча», *метельник* «*Sparcium* L.», [*метла*] «костриця лучна; солодушка звичайна, *Hedisarum obscurum*» Mak, [*метліця*] «мітлиця; стоколос; костриця лучна; вівсюнець пухнастий; грястиця збірна; айра Mak; тонконіг Mak; туніка, *Tunica prolifera* Scop. Mak», [*метличіще*] «поле, заросле мітлицею» Ж, *метлюг* «*Apera* Adans.; [мітлиця]», [*метлюга*] «мітлиця» Mak, [*метлюк*] «мітлиця звичайна, *Agrostis vulgaris* With.» ВеНЗн, Mak, [*метлюх*] «мітлиця», [*метлюха*] «тс.», [*метельник*] «мітлиця Ж; жарновець віниковий Mak; віниччя Mak», [*мітельниця*] «мітлиця звичайна» Mak, [*мітла*] «мітлиця; віниччя Mak; тонконіг Mak; омела біла, *Viscum album* L. Mak; костриця лучна Mak», [*мітлічина*] «мітлиця Ж; метельник Ж; метлюг звичайний, *Apera spica-venti* Ж; жарновець віниковий Mak; віниччя Mak», [*мітличка*] «стоколос» Mak, [*мітлочине*] «мітлиця Ж; метельник Ж; метлюг звичайний Ж; жарновець віниковий Mak», [*метелиця*] «айра; якась отруйна рослина» О; — р. *метельник* «метельник», *метліця* «метлюг», *мятлик* «тонконіг», [*метелиця*] «айра», [*метелка*] «метлюг», [*метлига*

«тонконіг; метлюг звичайний», [*метлік*] «тонконіг лучний, *Poa pratensis*, L.», [*метлічник*] «метлюг звичайний», [*метляк*] «мітлиця», [*мятліга*] «тонконіг лучний», [*мятліка*] «мітлиця біла; тонконіг лучний», [*мятліця*] «тонконіг», бр. *мятліца* «мітлиця; жарновець віниковий; [стоколос житній, *Bromus secalinus* L.], *мятличка* «метлюг», [*мятла*] «тс.», [*мятлюг*] «тс.; мітлиця; стоколос», [*мятлюжок*] «мітлиця», п. *miellica* «мітлиця; [метлюг]», ч. *metlice* «метлюг; айра», [*metlica*] «жарновець віниковий», слц. *metlica* «метлюг, [айра]», нл. *mjetla* «метлюг», болг. [*метлица*] «тс.», [*метла*] «айра, *Aira capillaris*»; — псл. *metryca*, похідне від *metrya* «віник»; назва зумовлена тим, що колоски цих видів рослин здебільшого зібрані у волоть (мітелку), а також тим, що з них в'яжуть віники (мітли); пор. інші назви хрінниці смердючої: [*вінички, віничник*].— Шамота 152; Нейштадт 106—107; Machek Jm. rostl. 290; Schuster-Sewc 928—929; БЕР III 769—770.— Див. ще **мі́сті**.

мітниця, мітність — див. **уміти**.

міть — див. **мить**.

міф «стародавня фантастична народна оповідь», заст. *міт* «тс.» Ж, *міфічний*; — р. *миф*, бр. *міф*, п. *mit*, *myt*, ч. *mytus*, *mythus*, слц. *mýt*, *mýtus*, вл. *mytos*, болг. м. *мит*, схв. *міт*, слн. *mit*; — через посередництво латинської мови (лат. *mýthos*) запозичено з грецької; гр. *μῦθος* «слово; промова; розповідь; міф» остаточно не з'ясоване; були спроби пов'язати з гот. *maudijan* «згадувати», лит. *maudžiù*, *maūsti* «пристрасно бажати», псл. *mysl* «мисль».— СІС² 551; Фасмер II 629; Kopalinski 637; Frisk II 265.

міфологія «сукупність міфів; наука про міфи», *міфологічний*; — р. *мифологія*, бр. *міфалогія*, п. *mitologia*, *mytologia*, ч. *mythologie*, *mytologie*, слц. *mytológia*, вл. *mytologija*, болг. *митологія*, м. *митологија*, схв. *митолџија*, слн. *mitologija*; — запозичення з французької мови; фр. *mythologie* через пізньолатинське *mýthologia* зводиться до гр. *μυθολογία* «виклад переказів, міфологія», утвореного з основи імен-

ника $\mu\beta\theta\sigma$ «міф» і словотворчого компонента $-\lambda\omicron\gamma\iota\alpha$, пов'язаного з $\lambda\omicron\gamma\omicron\varsigma$ «слово, розум».— СІС² 551; ССРЛЯ 6, 1065; Kopaliński 637; Holub—Lyer 327; Dauzat 494.— Див. ще логіка, міф.

міх «мішок; вичинена шкура; пристрій для нагнітання повітря; бурдюк», [міховіна] «тканина для мішків», [міховник] «хутровик» Пі, мішечник «спекулянт, що перевозить продукти в мішках», мішечництво, [мішкове] «збір за мішок зерна» Ж, мішовіна «тканина для мішків», мішок «лантух; [міх для роздування; шкіряний бурдюк Ж; вид рибальської сітки Дз], [міца] «маленький мішок; пухирець Ж», [міцук] «тс.» Ж, міхуватий «мішкуватий», мішечний, мішуватий; — р. мех «хутро; бурдюк; піддувало», бр. мех «мішок», др. мѣхъ «шкура; мішок», п. miech «мішок; піддувало», ч. měch «міх; піддувало; бурдюк», слц. mesh «тс.; мішок», вл. нл. měch «тс.», болг. мех, мях «бурдюк (для рідини); міх», м. мешина «бурдюк; міх (волинки)», схв. мѣх «тс.», слн. мѣх «шкура; міх; мішок», стсл. мѣхъ «міх, бурдюк»; — псл. *mēxъ «міх»; — споріднене з лит. mąšas «мішок», лтс. mąšas «тс.», прус. moasis «ковальський міх; піддувало», двн. meisa «прилад для носіння вантажу на спині», дінд. mešāh «баран, шкура»; іє. *moiso-s «вівця; міх».— Фасмер II 612; Преобр. I 581—582; Brückner 331; Machek ESJČ 358; Holub—Kop. 219—220; Schuster-Sewc 896; Младенов 312—313; Skok II 421; Bezlaј ESSJ II 175—176; Трубачев Рем. термиол. 377—378; Bern. II 46—47; Trautmann 165; Stang 35; Pokorny 747.

[міхунка] (бот.) «фізаліс, марунка, Physalis L.» Мак, [міхурка, міхурниця] «тс.» Мак, міхурник «Cofutea L.», [міхуринка] «тс.» Мак; — п. [miechuwka] «фізаліс», [miechunka] «тс.; міхурник», ч. měchůpník «міхурник», [měchunka] «фізаліс» (з п.), слц. mechurník «міхурник»; — похідні утворення від міхур; назви зумовлені тим, що плоди цих рослин знаходяться в здутих закритих чашечках або міхурцях.— Нейштадт 50; БСЭ 35, 286; 45, 6; Machek Jm. rostl. 124, 205—206.— Див. ще міхур.— Пор. мохунка.

міхур «пузир, пухир; [бурдюк Ж]», [міхур, міхуріна] «тс.» Ж, [міхунка] «абсцес» Ж, ВеУг, [міхурка] «тс.» Ж, [міхурчатий] Ж; — р. [михурь] «tembrum virile», п. [miechur] «сечовий міхур», ч. měchůř «пухир; сечовий міхур», слц. meshur «пузир», болг. мехур «пухир; міхур», м. меур «міхур», схв. мѣхур «пухир; міхур», слн. mehur «тс.»; — псл. mēxur (<*moixour-), mēxur (<*moixūr-) похідне від mēxъ «міх»; у якийсь спосіб пов'язане також з [мохна, мошна].— Фасмер II 630; Преобр. I 581—582; Brückner 328; Machek ESJČ 358; Holub—Kop. 219—220; Bezlaј ESSJ II 176; Bern. II 46—47.— Див. ще міх.— Пор. мохна, мошна.

міцики, міца, міцок — див. мійцька¹.

міць «сила, міцність, могутність», [моц Ж, моца Бі] «тс.», міцність, [міцнотá, міснотá], моцáк «силач; [мічне яйце, биток; міцний тютюн Ж]», [моцáка] «силач; мічне яйце», [мацáк] «силач; міцний тютюн» Ж, моцáр «силач; (заст.) володар Бі», [моцáрство] «могутність», міцній, [місній] «міцний», [моцній] «тс.» Бі, Пі, міцніти «робити, міцним, зміцнювати», міцніти, міцнішати, [мосувáти] «укріпляти», [моцніти] «кріпити; кріпитися», моцувáтися «з великим зусиллям робити щось; міряться силами», [моцувáти] «посилювати, зміцнювати; напружувати», [моцувáтися] «моцуватися», [моц] «багато Ж; дуже МСБГ», [змоцна] «з усіх сил» Ж, [наміць] «дуже міцно», [нєміць] «нєміч» Ж, [нємоцєнный] «який перевищує сили», [обєзмóцніти] «знесиліти» Пі, умóцнjáти «зміцнювати», [умоцнjáти] «закріплювати, робити міцним» Нед, [умоцóвувати] «тс.», [умоцóвáтися] «зробитися міцнішим», [умоцóваний] «закріплений; зміцнений» Нед, ст. моць «спроможність, сила, чинність; збройні сили» (1436, 1455, 1462), моцный «могутній, непохитний; правомочний» (1434, 1436, 1440—1492); — давнє запозичення з польської мови; п. тоє «сила, міць» відповідає укр. заст. міч «сила, змога», пов'язаному з могті.— Richhardt 78.— Див. ще могті.

мічман «звання у військово-морських силах СРСР», мічманка «формений

кашкет старшого і молодшого складу флоту»; — р. болг. *мічман*, бр. *мічман*, п. *mičmap*, ч. слц. *mičmap*; — через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. *midshipman* «корабельний гардемарин» складається з прикметника *mid* «середній», спорідненого з лат. *medius* «тс.», пел. **medja* «межа», та іменника *shipman* «шкіпер; (заст.) моряк», утвореного з іменників *ship* «корабель», спорідненого з дісл. гог. *skip*, двн. *skif* «тс.», і *map* «людина», спорідненого з дінд. *mánuh* «людина, чоловік», псл. *možь* «чоловік», укр. *муж*; менш переконливе виведення з гол. *mitsman* (Смирнов 197). — СІС² 555; Фасмер II 630; Преобр. I 540; Koralíński 629; Matzenauer 254; Klein 930, 977. — Див. ще *межа*, *муж*.

мішати «змішувати; заважати», *мішатися* «вмішуватися, втручатися», [мішак] «мішалка» Ж, *мішалка*, *мішальник*, [мішанець] «метис, гібрид, виводок; порушник спокою» Ж, [мішанік] «селянин, що дає своїх овець пастися разом з чужими» Ж, *мішаніна*, *мішаніця*, *мішанка* «кормова суміш; [спільне пасовисько Ж]», [мішане] «суміш; спільне пасовисько» Ж, [мішка] «палиця для мішання рідини; суміш», [мішун] «мішалка» Ж, *мішальний*, *мішаний*, *мішма* «упереміш», *впереміш*, *вперемішку*, *впоміш* «тс.», *всуміш*, *домішка*, *змішувач*, *змішувальний*, [замішанство] «збентеженість» Я, [замішаніна] «мішанина; сум'яття», *замішання*, *змішка* «рідка страва; напіврідка суміш кормів», *замішка* «замішання, перешкода», [наміш] «сміття, суміш» Пі, [намішованик] «вид печива, пирога» Ж, [намішуваник] «вид хліба», *обмішка* «висівки або мука, що підмішується до корму», [перемішка] «перешкода; переміна; змішування», [перемішне] «впереміш» Нед, *помісь*, *поміха* «перешкода», [поміш] «мішанина; впереміш» Нед, [прімісь Нед, прімішка Нед, прімішний Нед], *суміш*, *сумішка*, [сумішниця] «компост» Нед, [сумішний] «змішаний» Нед, [умішка] «придача; гарнір, приправа» Нед, *упереміш*, *уперемішку*, *усуміш*; — р. *мишать*, бр. *мишачь*, др. *měšati*, п. *mieszać*, слц. *miešat'*, вл. *měšeč*, нл. *měšaš*, полаб.

messat, болг. *мешам*, м. *меша*, схв. *мешати*, слн. *měšati*, стел. *měšati*; — псл. *měšati* (<**měšjati*) «мішати», пов'язане чергуванням приголосних з *měsiti* «місити». — Див. ще *місити*.

мішенъ «ціль для стрільби»; — р. *мишенъ*, [нишан] «знак, печатка», бр. *мишэнь*, др. *мишень* «печатка», болг. *мишен(а)*, м. *нишан* «мішень; знак», схв. *нишан* «ціль»; — запозичення з турецької мови; тур. *pişan* «мішень; знак» походить від перс. *pišān* «тс.»; спроба (Ильинский ИОРЯС 20/3, 76) довести споконвічно слов'янське походження непереконлива. — Фасмер II 630; Аракин Тюркизмы 130; Преобр. I 540; Шипова 236; Mikl. EW 215; TEI II 135; Matzenauer 255.

мішкати, *мішканець*, *мишкане* — див. **мешкати**.

[мішунка] (бот.) «*Prunus insititia variet.*» (сорт простої сливи) ВЕНЗн, Мак, [мішчунка, мошчурка] «тс.» тж; — неясне.

мішурá «сріблясті або золотисті металеві нитки, що йдуть на виготовлення парчі»; — бр. *мишурá*; — запозичення з російської мови; р. *мишурá* виводиться від ар. *mozavvir* «підробка». — Фасмер II 631; Преобр. I 540; Шипова 236; Горяев 211; Mikl. EW 205; Lokotsch 123.

[міщұл] «мішок; мішечок для сиру» Ж; — похідне утворення від *міх* (мішок), очевидно, зближене з молдавськими означеними формами іменників на *-ул*. — Див. ще *міх*.

мла «темрява; туман; марево», *імла*, [имлá] Ж, [мгла] «тс.», *імлістий*, *млістий*, [мглитися] «розпливатися в імлі» Ж, [(i)мліти] «мрячіти» Ба; — р. *мгла*, бр. *імглá*, др. *мъгла*, п. *mgla*, ч. *mĭha*, ст. *mĭla*, слц. *hmĭla*, вл. *mĭla*, нл. *mĭla*, полаб. *meagla*, болг. *mĕglá*, м. *магла*, схв. *máгла*, слн. *meglā*, стел. *мьгало*; — псл. *тъгла*, пов'язане з *тъжити* «мжити»; — споріднене з лит. *miġlā* «туман», лтс. *miġla*, гр. *ομίχλη* «тс.», дінд. *meghāh* «хмара»; іе. **meigh-* «мигати; темрява; хмара». — Фасмер II 587; Преобр. I 518; Brückner 329; Machek EJSČ 368; Holub—Kop. 227; Schuster-Sewc 906; Olesch I 560—561; Skok II 353;

Bezlej ESSJ II 175; Mikl. EW 209; Trautmann 184; Pokopny 712.— Пор. мжити.

[млавіч] «умить» О; — очевидно, резульгат видозміни виразу [намлі́бка] «тс.», у якому компонент *млі* зазнав помилкового осмислення як форма місц. в. від не існуючого в такому значенні **мла*. — Див. ще *мліг*, *намлі́бка*.

[млад] (бот.) «в'яз, берест, *Urtus campestris* L.» ВЕНЗн; — неясне; можливо, видозмінене запозичення, пов'язане з ч. *mlád* «молоде дерево, молодий ліс».

[млака] «заболочена низина; bagno; трясовина», [млак] «зарослий травною болотяний простір; трава, що росте на мочарах» Ме, Мо, [млаковина] «багно, трясовина Ж; трава, що росте на багні Мо», [млачівка] «гноївка», [млачниця] (енг.) «болотяна муха, бджоловидка звичайна, *Eristalis tenax* L.» ВЕНЗн, [млачók] «багнисте місце, заросле травною» Ме, [млаковатий] «багнистий» Ж, [млаковітий] ВЕНЗн, [млачний Ж] «тс.»; — п. [mlaka] «багнисте місце»; — запозичення з східнороманських мов; молд. *mlăcă* «багно», рум. *mlăcă* «тс.» походять з південнослов'янських мов; болг. *mlăka* «багнисте місце», м. *млака* «болото», схв. *мла́ка* «калюжа; багнисте місце», слн. *mláka* «калюжа», як і ч. слц. *mláka* «калюжа», споріднені з р. [молoкiтa] «болото», п. [mlókicína] «струмок; болотна верба» і зводяться до псл. **molka* «болото», кореневого варіанта з давнім інфіксом -l-, пов'язаного з токпoтi «мокнути», токгъ «мокий»; недостатньо обгрунтована реконструкція (Machek ESJČ 367; Holub—Kop. 226) псл. **mlaka* і зіставлення з лтс. *plācis* «болото». — Мельничук Молд. эл. 168; Толстой Сл. геогр. терм. 152—153; СДЕЛМ 262; DLRM 509; Skok II 440; Bezlej ESSJ II 187; ВЕРН. II 72; Мельничук Мовозн. 1980/6, 54.— Див. ще *мо́кнути*.

мла́скавець (бот.) «валеріанела, *Valerianella* Mill. Ж, Мак; фітеума, *Phyteuma* L.» Ж; — неясне; — припускається зв'язок із звуконаслідувальними дієсловами вл. *mlaskać* «чмокати, хлюпати», нл. *mlaskaś*, ч. *mlaskati*, слц.

ml'askat' «тс.», болг. *мля́скам* «чмокати», схв. *мля́скати* «чавкати; в'яло їсти», слн. *mláskati* «цмокати». — ВЕРН. II 64.

[млівінь] «болото» Ж; — неясне.

[млезія] (бот.) «молочка приморська, *Glaux maritima* L.» Ж; — запозичення з чеської або словацької мов; пор. ч. *mlezivo* «молозиво»; назва зумовлена тим, що корови після молочки дають багато молока. — Machek Jm. rostl. 175.— Див. ще *молóзиво*.

млин «споруда, що розмелює зерно», [млен] «палиця в жорнах для обертання каменя», *мліво* «помел; зерно на помел; борошно», [млинáр] «мельник, мірошник», *млинáрство*, [млинéць] «вітрячок для лякання птахів», [млинiна] «невеликий млин» Ж, [млинiця] «тс.», [млинiсько] «місце, де був млин» Г, Ж, [млинище] «тс.», [млинiвка] «канал, яким іде вода до млина», [млиновiця] «тс.» Ж, [млиновé] «млиновий збір», *млинóк* «невеликий млин; віялка», [млинiчка] «палиця в жорнах для обертання каменя», [млiн] «тс.», *млинкувати* «віяти (зерно)»; — р. [млин], бр. *млын*, п. вл. нл. *mlȳn*, ч. *mlýn*, слц. *mlȳn*, м. *млин*, схв. *млiн*, слн. *mlín*, с.-цсл. *м'линъ*; — псл. *mlínъ*; — можливо, через посередництво германських мов (двн. *mlīn*) запозичено з латинської; лат. *molīna* «млин» пов'язане з *molō* «мелю», спорідненим з лит. *málti* «молоти», псл. **melti* «тс.», укр. *молóти*; водяний млин з'явився в римлян у I ст. до н. е.— Фасмер II 632; Преобр. I 552; Brückner 341; Machek ESJČ 369; Holub—Kop. 227; Schuster-Sewc 933; Skok II 444; Bezlej ESSJ II 189; Walde—Hofm. II 104—105.— Див. ще *молóти*.

млинéць, [млин] «млинéць», *млинчáстий*; — вл. [mlinc], нл. [mlin], болг. [млин] «пиріг з бринзою», схв. *млiнц*, слн. *mlínc*, с.-цсл. *млинъ*; — псл. *mlínъ* «коржик з молотого борошна», пов'язане чергуванням голосних з **melti* «молоти». — Фасмер I 175; Преобр. I 30; Schuster-Sewc II 935; Skok II 443; Bezlej ESSJ II 189; ВЕРН. II 64.— Див. ще *молóти*. — Пор. *блин*.

млінька-млінька — див. *малá*.

[мліця] «лоша, що народилося в пору цвітіння ранньої гречки» Г, Ж; — неясне.

[млі] (мн., у виразі [млі б'ють] «блимають блискавиці»); — очевидно, пов'язане з [мовня] «блискавка», псл. *m^hlⁱni «тс.».— Див. ще мовня.

[мліг] «мить» (у виразі [на мліг ока] «в одну мить»); — не зовсім ясно; очевидно, пов'язане з миг.— Див. ще мігати.

[мліна] (бот.) «різновид в'яза, *Urtica pedunculata*» Л, [ельміна, ламіна] «тс.» Мак; — результат видозміни назви *ільм* ([ільміна]) «тс.».— Див. ще ільм.

мліти «бути розслабленим; знемагати; мучитися; непритомніти; упривати», мліти «викликає відчуття млості; нудити», [млостити] «ставати млосно», млість «млосність, знемога, утома, стан, близький до втрати свідомості», млосність, [млость] «тс.», [млява] «спека, нерухоме повітря, важкість або задушливість повітря», млявість «слабкість, в'ялість», [млявість] «тс.» Ж, [млявоці] «безсилля; анемія» Ж, [млявий] Ж, [млий] «млявий» Ж, млілий «слабий, кволий», [млістоватий] «який легко стомлюється і пітніє» Ж, [млоїний] «який викликає нудоту» Ж, млявий, [млійко] «млосно» Ж; — р. млеть, бр. млець, п. mdleć «мліти; непритомніти», ч. mdlý «млявий», ст. mdľiti «слабнути», слц. mdľiet' «тс.», слн. medľeti «слабнути, тужити»; — неясне; можливо, пов'язане з р. медленний, медлить; недостатньо обгрунтоване зіставлення з лит. mulvinti «вимучити» (Matzenauer LF 10, 328) або з дінд. mlāti «слабне, в'яне», дірл. mlāith «ніжний, м'який», гр. βλάξ «в'ялий» (Solmsen KZ 37, 587—588; Persson Beitr. 702).— Фасмер II 632; Преобр. I 541; Горяев 211; Brückner 327; Machek ESJČ 356; Holub—Kop. 219; Bezlaĵ ESSJ II 175.

[мніти] «думати, гадати, знати» Ж, [мніти] «тс.» Ж, мнімий «уявний, гаданий», [замніти] «засумніватися» Пі: — р. мнить, бр. мніцельны, др. мьнити, мьнѣти, п. ст. mⁿiēć, «думати, вважати», ч. mníti, mⁿěti, mⁿiřiti, слц. mⁿiet', mienit', вл. mēnić, нл. mēniš, болг. мня «думати», схв. мнїти, мнївати,

слн. mⁿěti, стсл. мьнѣти; — псл. mⁿěti «тс.»; — споріднене з лит. mⁿėti, «згадувати», лтс. mⁿėti «тс.», дінд. mⁿpuatē «думає, пам'ятає», гр. μέμνη «пам'ятаю», лат. meminī «пам'ятати»; іе. *men- «думати, мислити».— Фасмер II 633; Преобр. I 541—542; Brückner 341—342; Machek ESJČ 370; Holub—Kop. 228; Holub—Lyer 316; Schuster-Sewc 898; Skok II 444—445; Bezlaĵ ESSJ II 189—190; Bern. II 49; Mikl. EW 188; Trautmann 180; Pokorny 726—728.— Пор. пам'ять, с^умнів.

[мних] «чернець, монах» Бі, [мніха] «черниця» Бі, [мнішка] «католицька черниця»; — р. болг. мних «чернець», др. мнихъ, п. ч. вл. mⁿiħ, слц. mⁿiħ, нл. mīch, схв. мнїх, слн. mⁿiħ, стсл. мьнїхъ; — псл. mⁿiħъ; — запозичення з германських мов; днв. mⁿiħ «тс.» походить від лат. monicus, що зводиться до гр. μοναχός «тс.».— Фасмер II 633; Преобр. I 554; Brückner 341; Machek ESJČ 370; Holub—Kop. 227; Holub—Lyer 318; Schuster-Sewc 936—937; Bezlaĵ ESSJ II 177; Bern. II 75; Mikl. EW 207.— Див. ще монах.

мніха, мнішк, мнішка — див. м'яти.

мно́гий (заст.) «численний», мнóжний (спец.), [многотá] «велика кількість, безліч» Ж, [множінь] «тс.» Ж, мнóжене (мат.), мнóжество (заст.) Г, Ж, мнóжинá (мат., грам.), мнóжник (мат.), мнóго, мнóжити, премнóгий, примнóжити, приумнóжити, [умнóзи] «у великій кількості»; — р. мнóгий, бр. мнóга «багато», др. мъногъ, п. mⁿogi, ч. слц. mⁿohý, вл. mⁿohy, нл. mⁿogi (заст.), mlogi, mⁿogi, болг. мнóго, м. многу «багато; дуже», схв. мнóгї «багато хто», слн. mⁿóg(i) «тс.», стсл. мьнóгъ; — псл. mⁿoghъ; — споріднене з гот. manags «багато», днв. manag «деякий», дірл. menice «численний», дангл. manig, англ. many; іе. *men(e)gh-/mon(e)gh-; думка про запозичення з германських мов (Hirt PBrB 23, 335) необгрунтована.— Фасмер II 633; Преобр. I 543; Brückner 342; Machek ESJČ 370; Holub—Kop. 228; Schuster-Sewc 937; Skok II 445—446; Bezlaĵ ESSJ II 190; Mikl. EW 207; Stang 39; Pokorny 730.

[многорáкий] «багатоманітний; багаторазовий» Ж; — запозичення з польської мови; п. [mnogoraki] «різний», як і слц. *mpohorakú* «багатоманітний», вл. *mpogoraki* «різний, різноманітний», утворене від *mpogo* «багато», що відповідає укр. [мнóго]. — Richhardt 79; SW II 1018. — Див. ще мнóгий.

мнух, мнюх — див. минь.

[мняшкúрка] «долоня» Ж, [мняшкúрний] Ж; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [м'яшкúрити] «м'яти» (див.).

мобілізувати «провадити мобілізацію; приводити до активного стану», мобілізація, мобілізаційний; — р. *mobilizować*, бр. *mobilizavacъ*, п. вл. *mobilizować*, ч. *mobilisovati*, *mobilizovat*, слц. *mobilizovat'*, болг. *mobiliziram*, м. *mobilizira*, схв. *mobilisati*, слн. *mobilizirati*; — через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. *mobiliser*, *mobilisation* є похідними від *mobile* «рухомий, змінний». — SIC² 552; ТСБМ III 77; Koralíński 638; Holub—Lyer 318; Dauzat 479. — Див. ще мобільний.

мобільний «рухливий»; — р. *mobil'nyj*, бр. *mabil'nyj*, ч. *mobilní*, слц. *mobilný*, вл. *mobilny*, болг. *mobilen*, м. *мобилен*, схв. *мобілан*, слн. *mobilen*; — запозичення з французької мови; фр. *mobile* «рухомий, змінний» походить від лат. *mobilis* «рухливий», пов'язаного з *moveo* «рухаюся», спорідненим з *dind. mivati* «рухає, пересуває, штовхає», лит. *mivuti* «мчати, бігти». — SIC² 552; ТСБМ III 77; Holub—Lyer 318; РЧДБЕ 462; Dauzat 479; Walde—Hofm. II 116. — Пор. мобілізувати.

мов¹ (спол.) «ніби, як; (вставне слово) мовляв, ніби», *мóвби* (спол.; частка), *мóвбито*, *немóв*, *немóвби*, *немóвбито* «тс.»; — бр. [мóв] «немов; мовляв», [мóв-ся] «немов»; — результат семантичної видозміни форми наказового способу дієслова *мóвити* (пор. др. *рьци* «ніби», букв. «скажи», р. *мол* (вставне слово) «нібито» від *мóлвить* «мовити»). — Фасмер II 641; ESSJ Sl. gr. II 430, 469. — Див. ще мóва.

[мóв²] (звертання до близької особи; живається поруч із звертанням, вира-

женим ім'ям, або, частіше, замість нього) *Ме*, [мóй, мей] «тс.» *Ме*; — запозичення з молдавської мови; молд. *mэй* (звертання) «гей ти», *мэ* «тс.», як і рум. *măi*, *mă* «тс.», виводиться від нар.-лат. **mo*, що зводиться до лат. *modo* «тільки, лише», пов'язаного з *modus* «міра, спосіб». — Мельничук Молд. эл. 169; СДЕЛМ 271—272. — Див. ще мóда.

мóва, мóвець, [мóвка] «мовний зворот, вираз» Ж, [мóвкіня] «промовець-жінка» Ж, мóвлєння, мовля́нин «мовець», мóвник «мовознавець; викладач мови», [мóвніця] «трибуна Ж; грамати́ка Пі», [мóвність] «балакучість», [мівний] «балакучий», [мóвлячий] «тс.» Пі, мóвний «пов'язаний з мовою; балакучий», мóвити «говорити, сказати; [думати ВеБ]», мовля́ти (заст.) «говорити, казати, розповідати», мовля́в «нібито; так би мовити», [безмóв'я] «безмовність, мовчання» Я, [безмóвий] «німий», *вимóвка* «вимова; додаткова умова; відмовка», *вимóва* «вимовляння; [домовленість; додаткова нагорода за умовою; докір; відмовка]», [в́имóвка] «відмовка», [в́имóвки] «умовна плата за наречену, данина її сім'ї» Я, [вимóвнина] (заст.) «частина майна, виділювана з загальних умов контракту» Ж, *вимóвний* «пов'язаний з вимовою; виразний; докірливий», *вимовля́ти* «казати, говорити; виговорювати; випрошувати, домовлятися про платню; [дорікати; виправдовуватися]», *відмóва*, *відмóвка*, *відмóвник* «той, хто відмовився», *відмóвний*, *відмóвляти*, [домóва] «умова, угода» Ж, Пі, [домóвини] «обрядовий договір між батьками перед весіллям дітей», *домóвленість*, [домовля́нка] «умова, договір, контракт» Ж, [домóвний] «домовлений», *домовля́ти* «умовлятися; дорікати», *домовля́тися*, *змóва*, *змóвини* «заручини; угода», *змóвка* «змова; розмова», [змовлє́нник] «змовник», *змóвник*, *змóвництво*, *змóвити* «справити заручини; сказати; замовити», *змовля́тися*, *зумóвити* «викликати, стати причиною», [замóва] «замовлення, заклинання», *замóвець*, [замóвини] «замова, заклинання», [замóвитель] «клієнт, замовник» Ж, [замóвка] «замова» Ж, *замóвник* «той, хто замовляє», [замóвщик] «знахар, заклинач» Ж, Пі, *замóвний*

«який замовляється», *замóвний* «заговорений» СУМ, Г, *замовляти* «робити замовлення; заклинати, заговорювати», *на-мóва* «підмова; наклеп; умова, згода», [*на́мóвіна*] «підмова, умовляння» Г, Ж, [*на́мóвка*] «підмова; умова, згода» Г, ЛексПол, *на́мóвник* «підмовник», *на-мовля́ти* «зводити наклеп; умовляти», *намовля́тися* «домовлятися», *невимóвний*, [*невідмóвний*] «неспростовний; незаперечний» Ж, [*недо́мова*] «недорікуватий, заїка», *недо́мова*, [*недомі́вний*] «який має погану вимову» Ж, [*недомóв-лий*] «тс.; недорікуватий; нечіткий, незрозумілий» Ж, [*немо́ва*] «неговірка людина» Ж, *немовля́*, [*немі́вний*] «неговіркий, мовчазний», [*немовлі́вий*] «тс.», [*не-мовля́чий*] «той, хто не говорить; німий» Ж, *немовля́щий* «тс.», [*немо́вний*] «неговіркий; мовчазний, лаконічний» Ж, [*неумóвний*] «німий» Ж, [*омі́вка*] «наклеп» Ж, [*омóва*] «обговорення; наклеп» Ж, [*обмі́вник*] «наклепник», *обмо́ва* «наклеп», *обмо́вка* «помилка на слові», *об-мо́вник* «наклепник», [*обмі́вний*] «наклепницький», *обмовля́ти* «ганити, гудити; оббріхувати», *обмовля́тися* «проговорюватися», *обумóвити*, [*перемо́ва*] «переманювання; поговорі; переказ; переко-нування; поштовий переказ» Нед, *пе-ремóви* (заст.) «переговори; розмови», *перемо́вини* «розмови», *перемо́вити* «об-мінитися словами; переманути», *пе-ремовля́тися* «обмінюватися словами; [сперечатися]», *передмо́ва*, *передумóва*, *підмо́ва* «підбурювання», *підмо́вник*, *підмовля́ти* «підбурювати; умовляти», [*помі́вка*] «приказка; розмова», [*помóва*] «плітки» Нед, *помóвка* «приказка; [розмо-ва]», [*помовля́ти*] «умовляти, намовляти» Нед, *прамо́ва* «мова-основа», [*прі́мі́вка*] «замовляння; приказка» Г, Нед, [*прі-мі́вник*] «знахар, що лікує замовлянням», *прімо́ва* «знахарське замовляння; [по-говірі; поголозка; згадка; натяк; при-казка Нед], *прімо́ва* «приказка», [*прі-мо́вля*] «тс.», *примовля́ти* «приговорюва-ти; заговорювати; закликати; [домовля-тися]», [*примовля́тися*] «вступати в роз-мову; клопотатися», [*промі́вка*] «мова, мовлення», [*промі́вник*] «чарівник, зна-хар» Нед, *промо́ва* «публічний виступ; [обговорення; заклинання, загові-

Нед]», *про́мвець* «доповідач; [захисник, заступник Нед]», *промо́вка* «приказка, примовка, [розмова; вимова]», *промо́ви-стий* «виразний, красномовний», [*про-мо́вний*] «красномовний», *промо́вниць-кий* «ораторський», *промовля́ти*, *промов-ля́тися* «проговорюватися; проривати-ся», *розмо́ва*, *розмо́вини* «розмови, ба-лачки», *розмо́вник* «підручник; учасник бесіди», *розмо́вний*, *розмо́вний*, *розмо́витися* «по-говорити», *розмовля́ти*, *умо́ва*, [*умо́ви-на*] «умова» Нед, *умо́вини* «умови; [ог-ляд, розглядини Нед]», *умо́вка* (заст.) «договір, умова; [обумовлення Нед]», *умо́вний*, *умовля́ти*, *умовля́тися*; — р. *мо́ва* «поговорі», бр. *мо́ва*, п. *мова* «мова, мовлення» (з укр.), ст. *moŭwa*, ч. слц. ст. *mluva* «тс.», вл. (заст.) *moŭwić*, нл. *moŭwiś*, болг. *мѡвъ* «поговірі; го-вір, гомін», слн. [*muviti*] «бурмотіти», [*moŭviti*] «тс.», стсл. *мѡвъ* «галас, нарі-кання»; — псл. **m^hva* «гомін», **m^hvi-ti* «гомоніти»; — походження остаточно не з'ясоване; розглядається як звукона-слідувальне утворення (Преобр. I 548; Holub—Kop. 227; Младенов 310); зі-ставляється з дінд. *bráviti* «говорити», ав. *mgaoiiti* «тс.» (Machek ESJC 369; Герценберг Ир. языкозн. 132); припус-кається зв'язок з лат. *murmurāre* «бур-мотіти» (Holub—Kop. 227), *prō-mulgāre* «оголошувати, обнародувати» (Szemerényi (Emericita 22, 159—160), з исл. *mel/ mol-* «молоти» (Schuster-Sewc 945). — Ко-билянський Мовозн. 1976/6, 31; Фас-мер—Трубачев II 641; Brückner 345.

мовдь — див. **смовдь**.

[мо́вкушка] (зоол.) «білка, *Sciurus vulgaris* L.» ВеУг, ВеНЗн; — видозмі-нене запозичення з угорської мови; уг. *mókus* [moʊkus] «тс.» пов'язане з *makog* (ст. *mokog*) «заїкатися»; назва зумовле-на своєрідними звуками, які видає біл-ка.— Дзендзелівський УЛГ 58; Лиза-нец 611; MNTESz II 945.

мовна — див. **вовна**².

[мовня́] «блискавка; заграва; від-луння, ехо» Ж, [*момля́*] «блискавка» О, [*мовні́т*] «блискає» ВеЗн, О; — р. *мо́л-ния*, [*моло́нья*], бр. [*мо́лонья*], *ма-ла́нка*, др. *мѡлнии*, полаб. *таупа*, болг. *мѡлния*, м. *мо́лѣа*, схв. *му́ѣа*, слн. [*moŭlja*] «подув від блискавки», стсл.

мла́нни: — псл. *m^hni; — споріднене з прус. mealde «блискавка», дісл. Mjollpir «молот Тора, блискавка», шуіп «вогонь», кімр. meilt «блискавка»; значення «відлуння» могло розвинутись вторинно в результаті зближення з *моба* (первісно «гомін, галас»).— Фасмер II 643; Преобр. I 549; Горяев 213; Olesch I 557—558; Младенов 310; Skok II 483—484; Bezljaj ESSJ II 194; Trautmann 177; Pokorny 722.— Пор. **абомовня**.

мовсіря — див. **морсбля**.

мовча́ти, мовкнүти «замовкати, затихати», [мовчальвець] «мовчазна людина» Ж, мовчазник, [мавчак, мовчан] «тс.»— мовчальник «тс.»; [монах] Ж», мовчанка, мовчок «мовчання; [мовчазна людина; ханжа; лицемір; буркотун Ж]», мовчүн, мовчүня, [мовчүнство] «мовчання» Ж, мовчазливий, мовчазний, мовчкуватий, [мовчлівий] «мовчазний», мовчу́ций (заст.) «тс.» [мовча] «мовчки» Пі, мовчки, мовчкóm «мовчки» СУМ, Ж, [мовчукóm] «тс.» Ж, вмовка́ти, замóвчувати, немóвчний, [неумовкий] КІМ, [умовка] «мовчанка» Нед, [умовчка] «тс.» Шейк; — р. молча́ть, бр. маўчаць, др. мълчати, п. mlczec, ч. mlčeti, сл. mlčat', вл. mjelčec, нл. mjelcaś, болг. мълча́, м. молчи, схв. мўчати, слн. molčati, стсл. мла́чати; — псл. *m^hčati < *m^hkēti неясного походження; — зіставляється з лит. smilkti «боліти; втрачати свідомість; засипати» (Schuster-Šewc 921—922); припускається зв'язок з псл. *melti «молоти» (Holub—Kop. 226), mēl'kь «дрібний, мілкий» (Brückner 337); зближується з двн. molawēn «танути, зникати» (Трубачев Пробл. ие. языкозн. 100—105; Trautmann 184; Persson BV 19, 262), лат. mulcere «пом'якшувати, заспокоювати» (Machek ESJČ. 368; Prellwitz 277).— Фасмер—Трубачев II 648; Преобр. I 553; Bezljaj ESSJ II 192—193.

мога́р (бот.) «мишій італійський; угорське просо, чумиза, *Setaria italica* (L.) P. V.»; [мага́р] МСБГ, мохар Makl' «тс.»; — р. мога́р, п. mohar, ч. mohar, moháг, сл. moháг, болг. мохар «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. mohar, mohar «тс.» виводиться з південнослов'янських мов (пор. слн. mī-

hes «осока» і под.).— Лизанец 611; MNTESz II 972.— Див. ще **мушій**.

могі́ла «яма для поховання; насип над похованим; [обрубані верхівки дерев, складені в купу (у гуцулів-дереворубів); глиняна форма], [могі́лки] «кладовище; (етн.) проводи» СУМ, Г, Ж, **могі́льник** «той, хто копає могили; стародавнє кладовище», [моги́ляк] (ент.) «гробарик, моги́льник, *Necrophorus vespillo* L.»; **могі́льщик** «працівник на кладовищі», [могі́лиці] «кладовище» Г, Ж, **замоги́льний, намоги́льний, надмоги́льний, [намоги́лувати]** «насипати могилу» Ж, [помоги́льний] «який живе на могилах» Нед; — р. болг. моги́ла, бр. магі́ла, др. *могыла* «курган», п. mogiła, ч. сл. mohyla, вл. mohiła «тс.»; полаб. migkola, схв. мдги́ла, гдми́ла «купа», слн. gomila «тс.»; стсл. **моги́ла, гоми́ла**; — псл. mogyla «купа», очевидно, пов'язане з *mogti «могти», первісно «тягти» (отже, «стягнене в купу»); слово могло бути успадковане ще з доіндоєвропейського періоду (пор. Хубшид *Этимология* 1967, 243—245); інші спроби пояснення (див. Фасмер—Трубачев II 634—635), у т. ч. й виведення від іллір. *go/am(u)- (Орел ОЛА 1981, 301—302), недостатньо переконливі.— Мельничук *Мовозн.* 1980/6, 49—50; Желтов ФЗ 1877/4, 68—69; Brückner 343; Зализняк ВСЯ 6, 40; Mikl. EW 429.— Див. ще **могті**.— Пор. **магура**.

моги́льник (орн.) «орел моги́льник, *Aquila heliaca Savignu*; — р. **моги́льник**, п. mogilnik (з укр.) «тс.»; — похідне утворення від *моги́ла*; назва зумовлена тим, що цей птах часто сидить на степових могилах.— БСЭ 28, 25.— Див. ще **моги́ла**.

[моги́ра] «здоровило» О; — неясне; можливо, результат контамінації слів *му́йр* «неотеса» і *моги́ла*.

[моги́ль] «чиряк» О; — очевидно, залишок псл. mogol' «тс.»; давнього варіанта звукової форми *mogol->mozol' «мозоль».— Див. ще **мозо́ля**.

мого́ли (заст.) «монголи» Ж; — варіант назви *монго́ли*, який закріпився в минулому за колишніми середньоазіатськими (не монгольськими) завойовниками Індії (пор. історичний титул пра-

вителя Індії *великий могол*, р. *могъл*, п. *mogol*, ч. слц. *mogul*, нім. англ. *Mogul*); виводиться від перс. *Mughul* «монгол». — ССРЛЯ 6, 1126; БСЭ 7, 213; Sl. wyg. obcuch 485; Klein 992. — Див. ще *монголи*.

могоріч «частування з приводу завершення якоїсь справи», *могорічник*, *могорічний*, *могорічити* «ставити могорич», [*могрічити*] «те.» Ж, *могоричувати* «пити могорич», [*замогорічити*] «пригостити могоричем, напоїти при угоді; засватати Ж», *намогорічитися*, *підмогорічити* «підкупити могоричем», [*промогорічити*] «пропити (гроші) на могоричах», ст. *могоричь* (1359); — р. *магаріч*, [*могаріч*, *могоріч*], бр. *магаріч*, п. *moħogucz* (з укр.), [*magarucz*], схв. *mogór*, ст. *mogoriš* «данина»; — через посередництво тюркських мов, конкретно не з'ясованим шляхом, запозичено з арабської мови (ар. *maħaridž* «витрати»); з'являється також з гебр. *māhar* «продав». — Макарушка 11; Фаємер II 635; Преобр. I 543; Шипова 225—226; Вгückner 300; SJP IV 803; Верп. II 67.

могті, *могтіся* (безое. *можеться*), *могутніти*, *могутнішати*, [*могчі*] «могти», [*мочі*] «тс.» Ж, [*можніти*] «могутніти; багатіти», *міч* (заст.) «сила», [*могі*] «можливість» Г, Ж, [*моготá*] «можливість; сила» Ж, *могутність*, *могуття*, *можливість*, *можність* «могутність; заможність; [можливість; засоби]», [*моч*] «міць» Ж, [*міжній*] «могутній» Ж, *могутній*, *могучий*, [*можібний*] «можливий», *можлівий*, *можний* (заст.) «могутній, заможний; [можливий]», [*мо*] «може; мабуть», [*мож*] «можна» Ж, [*може*, *можливо*, *можна*, [*можно*], [*вмоготу*] «під силу» Пі, [*вогу*] «тс.» Пі, *возмога* (заст.) «можливість» Ж, *домагтіся*, *домоgetіся*, [*змогнітися*] «зібратися з силами; спромогтися; знемогти» Ж, *змогті* «зуміти», *змоgetіся* «спромогтися; посилитися; знемогти», *змагтіся* «тс.» (недок.), [*змогчіся*] «зібратися з силами, спромогтися; знемогти» Ж, [*змочіся*] «тс.» Ж, *змога*, [*зможність*] «можливість; могутність; засоби», [*зможний*] «можливий» Ж, [*замогати*] «бути спроможним», [*замагати*] «тс.» Ж; *перемагати*, *пересилювати* *Ме*, *за-*

можніти, *заможний*, *знемагати*(ся), [*знемогати*], *знемогті*(ся), *знеможіти*, [*знемочі*] «знемогти» Ж, *знеможіти*, [*знемага*] «знемога», *знемога*, [*знеможень* Ж] «те.», [*знемаганій*] «виснажений», *знеможений*, [*знемогніти*] «знемагати; хворіти» Ж, [*знемочі*] «хворіти» Ж, *неміч*, *немога* «повне безсилля; незмога; [неможливість; недолугий, каліка Ж]», [*немоготá*] «безсилля; неспроможність» Ж, *немоці*, [*немоціник*] «хворий» Ж, *немічний*, [*немогучий*] «бідний, незможний», *неможний* (заст.) «безсильний, безправний; [немічний, неможливий]», [*немоційний*] «немічний, безсильний», [*немоційний*] «немічний» Ж, *немоційний* «тс.» УРС, Г, Ж, [*невміч*] «не під силу», *незаможник*, *незаможництво*, [*онемочі*] «знесиліти» Ж, [*онемочіти*] «тс.; збідніти», [*промогті*] «могти, бути спроможним», [*промагати*] «тс.; залишатися в силі» Нед, [*промогтіся*] «перенапружитися; надірватися» Нед, [*промогчіся*, *промочіся*] «тс.» Нед, [*промога*] «спроможність», [*проможність*] «тс.», [*проміжний*] «спроможний» Нед, [*прміжно*] «можливо» Пі, *розмагати* «розслаблювати», [*розмога*] «сила, міць» Нед, *спромоgetіся*, *спромагатися*, [*спромочі*] «подолати» Нед, [*спромочіся*] «спромогтися» Нед, *спромга*, *спроможність*, *спроможний*, [*спроможне*] «заможно», *уможливити*, *унеможливити*; — р. *мочь*, бр. *мачы*, др. *мочи*, п. вл. нл. *móc*, ч. *posí*, слц. *pöet'*, болг. *móga*, м. *може*, схв. *mōhi*, слн. *mōci*, стсл. *mōшти*; — псл. **mogti* «могти» (первісно «тягти», пор. збережене досі слц. *vumáhat'* «витагати»), пов'язане з *mitati* «мигати» (<*«стягувати повіки»), *pygla* «імла, туман, хмара» («затягнуте небо»); — споріднене з гот. двн. *magap* «могти», гот. *mahts*, «сила», двн. *maht* «тс.», нвн. *mōgen* «хотіти, любити» (< «відчувати потяг»), лит. *magėti* (*mėgti*) «подобатись», *māginti* «вабити», *magùs* «привабливий», *pokėti* «уміти». — Мельничук Мовозн. 1980/6, 44—55; Фасмер—Трубачев II 635—636; Преобр. I 563—564; Schuster-Sewc 937—938; Bezlaj ESSJ II 190; Stang 37—39; Верп. II 70; Pokorny 695. — Див. ще *вимагати*, *змагати*, *намагатися*, *перемогті*, *помогті*. — Пор.

відмага́тися, миа́ти, миць, моги́ла, мо́ці.

[могу́ля] «гуля»; — афективне утворення, пов'язане, очевидно, з *гуля* (див.).

[могуряни́н] (бот.) «підсніжник звичайний, *Galanthus pivalis* L.» Ж, Мак, [могуряник] «тс.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з [ма́гура, (ма)гу́ра] «висока гора».

мо́да¹, [модеру́нок] «костюм, убрання» Пі, моді́стка (заст.) «майстриня, що шиє плаття, білизну», мо́дник, мо́дніця, СУМ, Ж, [модніцтво] Ж, [модня́р] «модник» Ж, [модня́рка] Ж, мо́дничати; — р. бр. болг. м. схв. мо́да, п. вл. ил. moda, ч. слц. слн. móda; — через посередництво німецької мови (нім. Móde) запозичено з французької; фр. mode походить від лат. modus «міра; правило; манера», пов'язаного з *meditā-gī* «міркувати». — СІС² 552; Фасмер II 636; Преобр. I 543—544; Brückner 342—343; Machek ESJČ 371; Holub—Lyer 318; Kluge—Mitzka 483; Dauzat 480; Walde—Hofm. II 99—100. — Див. ще мо́дус.

[мо́да²] «дрюк, по якому викочують колоди на віз і под.» О; — неясне; можливо, результат видозміни запозиченого молд. [мо́лдэ] «корито».

мода́льний «який виражає модальність», мода́льність «поняття логіки і мовознавства, яке виражає оцінку змісту висловлювання чи судження у відношенні до дійсності»; — р. мода́льний, бр. мада́льны, п. modalny, ч. modální, слц. modálny, болг. мода́лен, м. модален, схв. мо́дәлан, слн. modálen; — запозичення з французької мови; фр. modal «модальний» є похідним від *mode* «спосіб; модус», яке зводиться до лат. modus «міра; об'єм; правило». — СІС² 552; СІС 319; Kopaliński 638—639; РЧДБЕ 462; Dauzat 480. — Див. ще мо́дус. — Пор. мо́да.

моде́ль, моде́ліст, моде́льєр, моде́льований, моде́лювати; — р. моде́ль, бр. мадэ́ль, п. ч. слц. вл. нл. model, болг. моде́л, м. модел, схв. мо́дәл, слн. modél; — запозичення з французької мови; фр. modèle походить від іт. modello «модель», яке через нлат. *modellus* зводиться до лат. *modulus* «міра,

такт, ритм», похідного від *modus* «міра; правило; манера». — СІС² 552; Фасмер II 636; Преобр. I 544; Brückner 342—343; Machek ESJČ 371; Holub—Lyer 318—319; Bern. II 66; Dauzat 480; Walde—Hofm. II 99—100. — Див. ще мо́дус.

[модерев, моде́рево] (бот.) «модрина європейська, *Larix decidua* Mill.» Мак; — калька н. modrzew «тс.», що є, очевидно, результатом контамінації слів [modrzew] «тс.», похідного від *modry* «блакитний», і *drzewo* «дерево». — Brückner 343; Holub—Kop. 229. — Див. ще дере́во, модри́на.

моде́рний «новомодний, сучасний», моде́рн, моде́рніза́тор, моде́рніза́ція, моде́рнізм (течія в мистецтві і літературі), моде́рніст «послідовник або представник модернізму», моде́рнізува́ти; — р. моде́рний, бр. мадэ́рн, п. modern, ч. moderní, слц. moderný, вл. moderny, болг. моде́рен, м. моде́рен, схв. мо́дәран, слн. modèren; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. moderne «новий, сучасний» походить від пізньолат. *modernus*, пов'язаного з лат. *modo* «тільки-но, щойно, нещодавно, зараз», *modus* «міра, такт, ритм, правило». — СІС² 552—553; ССРЛЯ 6, 1134; Kopaliński 639; Holub—Lyer 319; Dauzat 480; Walde—Hofm. II 99—100. — Див. ще мо́дус. — Пор. мо́да.

Моде́ст (чоловіче ім'я), Мо́дик; — р. болг. Моде́ст, бр. Ма́дзэ́ст, п. ч. слц. Modest, м. Мо́дест, схв. Мо́дест, слн. Modest, стсл. Мо́дэст; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Μόδεστος походить від лат. *Modestus* (букв. «розсудливий; помірний; скромний»), пов'язаного з *modus* «міра; помірність; правило». — Вл. імена 70; Петровский 161; Кларрова 131; Илчев 341; Walde—Hofm. II 99—100. — Див. ще мо́дус. — Пор. мо́да.

мо́дифіка́ція «видозміна», мо́дифіка́тор, мо́дифікува́ти; — р. болг. мо́дифіка́ция, бр. мады́фіка́цыя, п. *modyfikacja*, ч. *modifikace*, слц. *modifikácia*, м. схв. мо́дифіка́цыя, слн. *modifikacija*; — запозичення з французької мови; фр. *modification* походить від лат. *modifi-*

cātio «встановлення міри, розміру», пов'язаного з *modificāre* «розміряти; дотримуватися міри», утвореним з основ іменника *modus* «міра; такт; ритм» і дієслова *facere* «робити».— СІС² 553; ССРЛЯ 6, 1137; Kopaliński 639—640; Holub—Lyer 319; Dauzat 480.— Див. ще **модус**. **факт**.

[**модло**] «зразок, модель, шаблон», [**модла**] «прилад для вимірювання товщини дошок», [**модлувати**] «припасовувати, приміряти»; — р. [**модло**], [**модловати**] «припасовувати», п. *modla* «спосіб, зразок, модель; ватерпас; лінійка», ч. ст. *modla* «модель», схв. *модла* «форма для тіста»; — через посередництво західнослов'янських (і, можливо, німецької) мов (пор. двн. свн. *model* «форма») запозичено з середньолатинської; слат. *modela* походить від лат. *modulus* «міра; модуль», пов'язаного з *modus* «міра; правило; манера».— Преобр. I 544; Richhardt 79; SW II 1027; Machek ESJĀ 371; Bern. II 66.— Див. ще **модус**.

[**модравий**] «синьо-зелений» Ж; — запозичення з польської мови; п. *modrawy* «блакитнуватий, синюватий», *modry* «блакитний, волошковий», як і ч. слц. *modravý* «синюватий, блакитнуватий», *modrý* «синій, голубий», вл. *modrawy*, *modry* «блакитний», нл. *modru* «тс.», болг. *модър* «синій; блакитний; бірюзовий», м. *модрикав* «синюватий», схв. *модар* «синій; сизий», слн. *moder* «блакитний», походить від псл. *modgъ* «тс.», етимологічно неясного, можливо, спорідненого з дісл. *modra* «підмаренник» (рослина з фарбувальними властивостями), двн. *modra* «червона фарба».— Brückner 343; Schuster-Sewc 941—942; Skok II 448; Bezlej ESSJ II 191; Bern. II 66.— Пор. **модерев**, **модрина**.

модрина (бот.) «*Larix desidua* Mill., *Larix europaea* DC.», [**модринець** Ж, **мандринець** Ж, **модренець** ВеНЗн, **модренець** ВеНЗн, **модринець** Ж, **модриш** ВеНЗн, **модря** О] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *modrzeń*, як і ч. *modřín* «тс.», виводиться від *modry* (ч. *modrý*) «блакитний» (деревина модрини буває іноді синювата); вважається також (Machek ESJĀ 73) ре-

зультатом видозміни давнішого **briņp* (ч. [břim, břín, dřín]), що зіставляється з гр. *πρίνος* «кам'яний дуб».— Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Richhardt 79; Brückner 343; Zubatý St. a čl. I 2, 80; Bern. II 66.— Див. ще **модравий**.— Пор. **мудрина**.

[**модря**] «заполоч, кольорові бавовняні нитки для вишивання», [**модрянка**] «довга чоловіча сорочка, яку випускають назовні» О; — неясне; можливо, пов'язане з **модравий**.

модулювати «переходити з однієї тональності в іншу», **модулятор** «прилад, що модулює коливання», **модуляція** «перехід з однієї тональності в іншу; перехід з одного стану в інший»; — р. *модулювать*, бр. *мадуляваць*, п. *modulować*, ч. *modulovati*, слц. *modulovat'*, болг. *модулирам*, схв. *модулирати*, слн. *modulirati*; — запозичення з французької мови; фр. *moduler* «модулювати» походить від лат. *modulāri* «розміряти», пов'язаного з *modulus* «мірка», *modus* «міра; такт; ритм».— СІС² 553; ССРЛЯ 6, 1140—1141; Kopaliński 639; Holub—Lyer 319; Dauzat 480.— Див. ще **модус**.

модуль (тех.) «коефіцієнт; мірило певної величини»; — р. бр. *модуль*, п. *moduł*, ч. слц. *modul*, болг. *модул*, слн. *modul*; — запозичення з французької мови; фр. *module* «тс.» походить від лат. *modulus* «міра, такт; ритм», пов'язаного з *modus* «тс.».— СІС² 553; ССРЛЯ 6, 1141; Kopaliński 639; Holub—Lyer 319; Dauzat 480.— Див. ще **модус**.

модус «спосіб; норма»; — р. бр. болг. схв. *модус*, п. ч. слц. вл. *modus*, слн. *modus*; — запозичення з латинської мови; лат. *modus* «міра, правило, спосіб, манера» пов'язане з *meditor* «обмірковує, збираюсь», *moderor* «стримую, утримую в нормі», спорідненими з гр. *μέδομαι* «турбуюсь», *μέτριμος* (міра сипких), *μέτρον* «міра», дірл. *med* «ваги», гот. *mitan* «міряти», двн. *mezjan* «тс.».— СІС² 553; ССРЛЯ 6, 1142; РЧДБЕ 463; Walde—Hofm. II 55—56, 99—100.— Пор. **міряти**, **мода**, **модальний**, **модель**, **Модест**, **модифікація**, **модло**, **модулювати**, **модуль**.

мозаїка, **мозаїст** «майстер з мозаїки», **мозаїчний**; — р. **мозаїка**, бр. **мазаїка**,

п. слц. *mozaika*, вл. *mozaik*, ч. *mozaika*, *mosaika*, болг. *мозаика*, *моза́йка*, м. *мозаик*, схв. *моза́ик*, слн. *mozaik*; — запозичення з французької або італійської мови; фр. *mosaïque* походить від іт. *mosaico* «мозаїка», пов'язаного з слат. *mu-saicum* «тс.», лат. *musivum* «мозаїчна робота, мозаїка», *mūsēum* «оселя муз; академія; мозаїка», які зводяться до гр. *μουσεῖον* «оселя муз; вища школа; музей». — СІС² 554; Фасмер II 637; Преобр. I 545; Brückner 342; Kopalinski 649; Holub—Kop. 230; Holub—Lyer 323; Dauzat 487; Frisk II 260. — Див. ще *музей*.

[*мозговнік*] (у сполученні [*м. коловайка*] «головний черв'як, *Cerebralis*) Ж; — похідне утворення від *мозок*; назва зумовлена тим, що черв'як проникає в мозок тварин, зокрема овець, і викликає їх захворювання (вертячку). — Див. ще *мозок*.

[*мозго́ла*] «сльота, погана погода» ВеУг, [*москотá*] «тс.; холодний вітер з дощем восени» О, [*мўскóтá*] «тс. О; сльота; грязюка Ж», [*мўско́ла*] «непогода, дощ із снігом» Тези V сл. конф.; — р. *мóзгльы* «вогкий, сирий», [*мзга*] «гниль; пліснява; сира погода», [*мўзга*] «калюжа», схв. *сў-мзга* «дощ із снігом», слн. [*mozga*] «калюжа; болото»; — очевидно, псл. **мъзгъ* «вогкий, сирий», **мъзга* «сира погода», віддалено пов'язані з **мъгla* «імла, туман, хмара», **мъжити* «мжичити». — Німчук Тези V сл. конф. 92; Мельничук Мовозн. 1980/6, 52—54; Фасмер II 617, 638, III 5. — Пор. *мжіти*, *мла*.

мозок, [*мáзга*] «головний мозок» Ж, [*мізкóвня*] «череп, голова», [*мізок*] «мозок», [*мозга́нь*] «спинний мозок» Ж, [*мозніця*] «черепна коробка» Ж, *мозочок* (анат.), *мізкові́тий* «розумний», *мізкува́тий* «тс.», [*мизьковáти(ся)*] «таємно радитися» Бі, *мізкува́ти* «тямити, роздумувати», [*мізчі́ти*] «тс.; розбивати», [*мозчі́ти*] «думати» Ва, *замізкува́ти* «задумати», *обмізкува́ти*, [*нідмóзжина*] «видовжений кістковий мозок» Нед; — р. бр. *мозг*, др. *мозгъ*, п. *mózг*, ч. *mozek*, [*mozg*], слц. *mozog*, вл. *moz(h)у* (мн.), нл. *mozgi*, болг. *мóзък*, м. *мозок*, схв. *мóзак*, слн. *mózeg* «кістковий мозок»,

стсл. *мозгъ*; — псл. *mozgъ*, очевидно, пов'язане з *mezga* «м'язга»; — споріднене з прус. *mużgeno* «кістковий мозок», лит. *smāgenys* (мн.) «мозок», лтс. *smādzėnes* «тс.», ав. *mazga* «кістковий мозок», дангл. *mearg*, двн. *marg*, нвн. *Marк* «тс.»; менш обгрунтовані зіставлення з лит. *mazgóti* «мити», дінд. *mājja-ti* «поринає» (Kluge—Götze 377), а також з р. [*мзга*] «гниль» (Zubatý AfSIPh 16, 400). — Фасмер I 638; Преобр. I 545; Brückner 345—346; Machek ESJC 377; Holub—Kop. 232; Holub—Lyer 323; Schuster-Sewc 958—959; Младенов 302; Skok II 461; Bezljaj ESSJ II 198; Крищенко Вступ 507; Гамкрелідзе—Іванов 813; Мельничук Етимология 1984, 140.

мозьля (жін. р.), *мозоль* (чол. р.), [*мізéль*] «мозоль» Ж, [*можі́ль*] Ж, ЛЖит, *мозі́ль* Ж) «тс.», [*мозо́ла*] «важка праця; злидні Ж; мука О; набридлива людина МСБГ», *мозо́лін* «ліки від мозолів», [*мóзўля*] «мозоль», [*мóзўль*] «тс.», [*мóзўлька*] «підвищення на місці зрізаного сучка», [*мудзўля*] «великий мозоль, гуля», [*музі́ль*] «мозоль» Л, [*музі́ль*] «наріст на коліні (у коня)» Ж, [*мозелова́тий*] «мозолястий» Ж, *мозо́лений*, *мозо́лістий*, [*мозолова́тий*] Ж, *мозо́ловий* Ж), *мозо́лявий* СУМ, Ж, *мозо́ляний* СУМ, Ж, *мозо́лястий*, *мозо́льний* «тс.», *мозо́льований* «який потребує великої праці», [*мозо́льовий*] «зароблений важкою працею», *мозо́лити* «натирати мозолі», [*мозо́литися*] «важко трудитися», [*мозолова́ти*] «тс.» Ж, [*мозо́ляти*] «мозолити; обтяжувати», [*намузо́лити*] «натерти мозолі» Л; — р. *мозо́ль*, [*музо́ль*, *мозо́ль*], бр. *мазо́ль*, др. *мозоль* «шрам, рана», п. *mozol* «тяжкий труд», [*modzeł*] «мозоль», ч. *mozol*, слц. *mozol'*, вл. *mozl*, нл. *mozol*, болг. *мозо́л*, *мазо́л* (з р.), м. *мозол* «тс.», схв. *мóзол* «тс.; чиряк», *мóзўль* «тс.», слн. *mozólj* «прищ», стсл. *мозоль* «сисяк»; — псл. *mozolъ* (<іе. **mozgōl*-); — зіставляється з двн. *pasag* «вузлуватий наріст на дереві», *māsa* (*māse*) «шрам», лит. *māzgas* «вузол»; може бути зіставлене також з гр. *μοῦεω* «працюю до знемоги», *μῦος* «важка праця, страждання» і, далі, *μῦχος* «великий». — Фасмер—Трубачев II 638—639; Преобр. I 546; Brückner 346; Ма-

chek ESJČ 377—378; Holub—Kop. 232; Schuster-Sewc 957—958; Младенов 302; Skok II 462; Bezljaj ESSJ II 198; Matz-pauer LF 10, 334.— Пор. мoгіль.

мой — див. мов².

мойва «невелика рибка з родини ко-рюшкових, *Malloctus villosus*»; — р. бр. болг. *мо́йва*; — через посередництво російської мови запозичено з фінської; фін. *maiva* «дрібна рибка», *maíma* «тс.», споріднені з ест. *vepc. maím* «тс.», саам. *maiv* «сиг». — Фасмер II 559, 639; ССРЛЯ 6, 1157; Kalima 160, 166.

[**мо́йма**] «мавпа» НЗ УЖДУ 14, [*мо́ймун*] (чол. р.) «тс.» тж; — запозичення з румунської мови; рум. [*moimă*], *maimúřă* «тс.», як і молд. *майму́ца*, уг. *majom*, нгр. *maimóv*, болг. *майму́на*, схв. *ма́ймун* «тс.», походять від тур. *maşun*, яке зводиться до *pere. maşun* «тс.; злий дух, диявол». — DLRM 473, 511; СДЕЛМ 246; БЕР III 616—617; Skok II 357—358; Верп. II 6.— Пор. маму́н.

Мойсэй (чоловіче ім'я), *Му́сій*, [*Мо́сій*], ст. *Моисѣвъ* (прикм., 1349), *Μωυσεί* «притягнені, аб(о) приняті, ил(и) выслухан з воды» (1627); — р. болг. *Моисей*, бр. *Маусей*, *Масей*, др. *Моисви*, *Моиси(и)*, п. *Mojsesz*, ч. слц. *Mojsiš*, вл. нл. *Mójzas*, м. *Мојсей*, схв. *Мојсије*, слн. *Mojses*, стсл. **Мо́си(и)**, **Мо́иси(и)**, -сеа, -сѣа; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μωϋσῆς*, *Μωσῆς* походить від гебр. *Mōšeh*, яке вважається запозиченим з єгипетської мови і тлумачиться як «взятий з води» чи «дитина, син» або пов'язується з гебр. *māšáh* «він витягнув» і тлумачиться як «визволитель». — Вл. імена 71; Беринда 233; Петровский 161; Спр. личн. имен 437; Кларрова 133; Илчев 342; Klein 1006.

[**мо́кан**] «мовчун; повільний, незграбний чоловік» МСБГ; — запозичення з молдавської мови; молд. *мо́кан* «чабан; нечема, неотеса», як і рум. *тосап* «тс.», є похідним від *мок* (рум. *тос*) «незграбна, повільна, дурна людина», етимологічно неясного. — СДЕЛМ 263; DLRM 509.

мокасіни «м'яке шкіряне взуття у північноамериканських індіців»; — р.

мокасіны, бр. *макасіны*, п. *tokasnyu*, ч. слц. *mokasínyu*, вл. *mokasin*, болг. *мокасіни*, схв. *мокасіне*, слн. *mokasín*; — через посередництво англійської мови (англ. *moccasin*) запозичено з алгонкінських мов (пор. у мові поватан *mockasin* «тс.»). — СІС² 554; ССРЛЯ 6, 1158; ТСБМ III 87; Holub—Lyer 319; Lokotsch 48; Skeat 331; Klein 991.

Мокій (чоловіче ім'я), [*Мокрій*], ст. *Μωκίϋ* «завидець» (1627); — р. *Мокей*, *Мокій*, бр. *Макей*, стсл. **Мо́кии**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Μόκιος* пов'язується з *μωχός* «насмішник», *μωχόρασι* «глузую», етимологічно неясними. — Вл. імена 71; Петровский 161; Спр. личн. имен 437; Фасмер II 639; Frisk II 281.

мо́кко (сорт кави); — р. *мо́кко*, *мо́кка*, бр. *мо́ка*, *мо́ко*, п. *токка*, *то́ка*, ч. слц. *ток(к)а*, вл. *токка*, болг. *мо́ка*, схв. *мо́ка*; — запозичення з арабської мови, в якій слово походить від назви порту Мокка (ар. *Mocha*) на Червоному морі в Ємені, що був у XIX ст. головним портом експорту кави. — СІС² 554; ССРЛЯ 6, 1158; ТСБМ III 172; SW II 1031; Holub—Lyer 319; РЧДБЕ 464; Klein 991.

[**мо́клох**] (у виразі [*зотру на мо́клох*]) Бі; — неясне; можливо, пов'язане з *маку́ха*, [*маку́х*] «вичавки з насіння олійних культур».

[**мо́кляк¹**] «порожній горіх»; — похідне утворення від *мо́кнути*; назва зумовлена повір'ям, за яким зерно горіха вимокає, коли на свято Івана йде дощ. — Грінч. II 439.— Див. ще *мо́кнути*.

[**мо́кляк²**] (орн.) «турухтан, *Machetes rugnaх* Cuv. (*Philomachus rugnaх* L.)» ВеНЗн, ВеБ, [*мо́кля*] «тс.» Шарл; — похідне утворення від *мо́кнути*; назва зумовлена тим, що турухтани живуть на болотах; пор. назву [*болотох*] «тс.» — Птицьє СССР 248—249.— Див. ще *мо́кнути*.

мо́клячка, **мо́клячник** — див. *мо́кра-вельць*.

мо́кнути, *мо́кти* «мо́кнути», [*ма́чати*] «умочати», *мо́кріти*, *мо́чати* «умочати», *мо́чїти*, *мо́чїтися*, [*ма́чатка*] «промокальний папір» Л, [*ма́кляк*] (ент.) «мо-

криця, *Oniscus* L.» Дейн, [макрішка, макрець, макрótка, макр'як] «те.» Дейн, ма́чанка «страва із сиру й сметани», [ма́чка] «підлива» Ж, [міч] «сеча» Ж, [мокв́а] «мокра погода; низина, залита водою; мокрота, сирість», [моклáвина] «багнистий ґрунт, багно» Ж, [моклíна] «те.» Ж, [моклі́ця] «мокрота Ж; місце, що заливається весняною водою Ч; роздавлена гнида», [мокл'я́к] «низина, залита водою; все мокре; трухлявий предмет», [мокл'я́ха] «болотний кліщ, *Limnochares*» Ж, [мокрáвина] «багнисте місце», [мокраві́нець] (зоол.) «болотяний слимак, *Paludina*» Ж, мокрéць «заналення шкіри кінцівок у коней і рогаї худоби; ізлегка заболочена низина Ч; все мокре Ж; мокрі дрова», мокрéча «вогкість, дощова погода; що-небудь мокре», мокрíнь «те.», [мокрíна] «мокре місце, багно» Г, Ж, [мокрíнець] «мокрець (у коней)» МСБГ, мокрíця (зоол.) «стонога, *Oniscus* L.; [кістянка, *Lithobius foeficatus* Ж; сколопендра, *Scolopendra* Ж; мокре місце, багно», мокрíсть, [мокрóвина] «багнистий ґрунт, багно Ж; злегка заболочена низина Ч», мокрóта «виділення з дихальних шляхів», мокрóтиння «те.», мокрóта «мокрість; [мокра низина Ч]», мокрóха «настояна горілка», [мокр'я́ва] «мочар» ВЕНЗн, [мокр'я́к] «мокре, болотисте місце; сирі дрова; все мокре», [мокр'я́ні] (мн.) «багно» Ж, [мокр'я́ниця] «мокраве, гниле поле» О, [мокр'я́ниць] «те.» О, мокр'я́ччя «що-небудь мокре», [мо́ч] «сеча» Ж, [мо́ча] «те.; дощова погода» Ж, [мо́ча́ка] «підлива з грибів і борошна; страва з сала і м'яса» Л, [мо́ча́лка] «страва, яку їдять, умочаючи в неї хліб» Л, [мо́ча́нка] «страва з фруктів або ягід» Я, [мо́ча́ну́ха] «горілка з перцем» Л, мо́чар, [мо́ча́ра] «мочар» Ж, [мо́ча́рка] (зоол.) «довгоніжка, *Tipula* L.; болотяний слимак» Ж, [мо́чва] «мокра погода», [мо́чена] «настояна горілка», [мо́черéт] «мочар», [мо́чили́вка] «заглибина для мочіння конопель, льону», мо́чи́ло «те.», [мо́чи́ха] «дolina з водою» Ва, [мо́кляку́ватий] «сирий, болотистий» Ж, [мо́кра́вий] «мокруватий» Ж, мо́крый, [мо́крі́зний] «дуже мокрий» ЛексПол, мо́кру́ватий, [мо́кр'я́вий] Ж, [мо́чарі́стий] «з мочарами»,

мо́чару́ватий «те.», [мо́че́вий] «сечовий» Ж, [мо́чі́вий] «мокрый, дощовий», [мо́члі́вий] «те.», мо́чі́льний, [мо́чо́вий] «сечовий» Ж, [мо́чувáтий] «трясовинний» Ж, [ви́мака́ти] «вимокати» (Ме), ви́мок «вимокла ділянка посіву», ви́мочка «те.; промокачка», ви́мокли́й, [ви́дмака́ти] «відмокати» Ж, [ви́дмок] «відліга» МСБГ, [ви́дмо́ка] «мокре місце в землі; луг, в якому намочено б лизну», [змо́кра́віти] «змокрити», змо́чувáльний, [зама́кати] «замокати» Ж, [намо́к] «холодна настоянка» Ж, [недо́мо́ка] «недостатньо вимочене волокно коноплі», [пíдмака́ти] «підмокати» Нед, [пíдмо́чка] «розлив, повінь» Нед, [по́мок] «рід конопель, вимочуваних у воді» Па, [по́мо́чене] «змочування» Нед, [по́мо́чина] «те.» Нед, примóчка, [прома́кати] «промокати» Нед, прома́кашка, прома́кальни́й, [розма́кати] «розмокати» Нед, розмо́чка; — р. мо́кнуть, мо́крый, бр. мо́кнуть, мо́кры, др. мо́кнути, мо́кры, п. то́кпа́с, то́кгу, ч. то́кпоу́ти, то́кгу, сл. то́кпúт', то́кгу, вл. то́кпу́с, то́кгу, нл. то́кпу́с, то́кжу, полаб. тў́кгі «мокрый», болг. мо́кря «мочу», мо́кър «мокрый», м. мо́кри «мочить», мо́кар «мокрый», схв. [промо́кнути], мо́чити, мо́кар, слн. [мо́кпiti], мо́čiti, мо́кер, стсл. мо́чити, мо́кръ, цел. мо́кнѣти; — пел. мо́čiti, мо́кпoti, мо́кгу; — споріднені з лит. мо́кėti «вступити в болото», мо́кпoti «ходити по грязюці», мо́копé «калюжа», лтс. мо́кпа «болото, трясовина», тукля́йс «трясовина», ос. мо́суп «валятися в чомусь рідкому», вірм. тў́г «болото, драговина», можливо, також лат. мо́сего «розм'якшую, розмочую, мочу»; іе. *мо́к- «мокрый, зволожувати». — Фасмер II 640, 641; Преобр. I 547; Brückner 343; Machek ESJČ 371; Holub—Kop. 229; Schuster-Sewc 944; Olesch I 621; Skok II 449—450; Bezljaj ESSJ II 190, 192; Берн. II 69—70; Mikl. EW 199; Trautmann 167; Абаев ИЭСОЯ II 80; Pokorny 698.— Пор. мо́кляк^{1, 2}.

мо́коті́ря, мо́кэ́тя, мо́куті́ря — див. макі́тра.

[мо́коша] (бот.) «латаття (?), *Nymphaea lotus* L.» Мак, [м. пи́шноце́пта] «лотос, *Nelumbium speciosum* Willd.» Мак, [мо́кошні] «лотосові, *Nelumbiae* Ж,

Мак; Hydropeltidae тж»; — очевидно, пов'язане з *мокнути*, як назва водяних рослин; пор. р. [мо́кша] «шолудивник болотний, *Pedicularis palustris* L.»; зближення з *мак* (у назвах [м. *водяний*] «латаття біле, *Nymphaea alba* L.», [макі́вки] «тс.» відбулось пізніше.— Див. ще *мокнути*.)

[мокравець] (бот.) «зірочник, *Stellaria* L.» Ж, [мокра́вник] «тс.», [мокрéць] «тс.»; підмаренник, *Galium aparine* L., *G. spigium* L.; гостриця лежача, *Asperugo procumbens* L.; моховинка лежача, *Sagina procumbens* L.; мокричник, *Alsine Whlb. Мак*», [мокрі́нecь] «зірочник» Г, Ж, [мокрі́ця] «мокричник, *Alsine media*», [мокрі́чник] «тс.», [мокрі́ш] «костянець, *Holosteum* L.» Ж, [мокрі́вник] «зірочник» МСБГ, [мокрі́й] «тс.» тж, [мокру́ха] «зозулинець плямистий, *Orchis maculata* L.» Мак, [мокря́чка] «жовтяниця, *Chrysosplenium* L.» Ж, [мокля́чка] «те.» Ж, [мокля́чник] «шавлія залозиста, *Salvia glutinosa* L.» Ж, [мокля́жник] «тс.» ВеУг; — р. [мокрéць] «зірочник середній, *Stellaria media*», [мокрі́жник, мокрі́ця, мокрі́ша] «тс.», бр. [макрэ́ц, макры́ца] «тс.»; підмаренник», [макру́ха] «зірочник середній», п. [mokrzyca] «тс.», mokrzycznik «костянець», ч. слц. [mokrýš] «жовтяниця» (з укр.); — похідні утворення від *мокрій*, *мокнути*; назви зумовлені тим, що ці рослини найчастіше зустрічаються на вологих місцях, по берегах річок і струмків або особливо ростуть у сиру погоду.— Шамота 102; Вісюліна—Клоков 155; Меркулова 138; БСЭ 28, 613; 38, 406—407; СРНГ 18, 208; Machek Jm. rostl 98.— Див. ще *мокнути*.)

[мокрі́й] (орн.) «кроншнеп великий, *Numenius arquatus* L.» ВеБ; — пов'язане з *мокрій*, *мокнути*; назва зумовлена тим, що цей птах гнізиться на болотах.— Фауна України 4, 279; Птицы СССР 265.— Див. ще *мокнути*.)

молдава́ни «народ, що населяє Молдавську РСР», [молдова́ни, молдува́ни], одн. молдова́нин, [молдава́н, молдова́н, молдува́нин], [молда́вки] «молдаванки; овчина з Бесарабії або Поділля», [молдова́нка] «смушева шапка» МСБГ, молдава́нський, молда́вський, [молдува́н-

ський]; — р. молдава́не, бр. малдава́не, п. Mołdawianie, ч. Moldavan, слц. Moldavčan, вл. moldavski, болг. молдава́ни, м. Молдавец, схв. Молдаванин слн. Moldavec; — запозичення з молдавської мови; молд. молдова́н є похідним від територіальної назви Молдо́ва «Молдавія», пов'язаної з назвою річки Молдо́ва.— Кобилянський Зб. наук. праць I 87; Фасмер II 642; СДЕЛМ 263; DLRM 512.

мо́кша «етнічна група мордовського народу», мокиа́нський; — р. бр. болг. мо́кша, п. mokszański, ч. слц. Mokša; — через посередництво російської мови запозичено з мордовської; морд. мо́кша є самоназвою цієї етнічної групи, етимологічно неясною, у якийсь спосіб пов'язаною з назвою річки Мокші.— Фасмер II 641; Мельхеев 59; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 57; БСЭ 28, 283.

мо́л «портова споруда у формі вала»; — р. болг. мо́л, п. ч. слц. molo, схв. мо́л, мо́ло, слн. mólo; — запозичення з італійської мови; іт. molo «тс.» походить від лат. mōlēs «дамба, мол, насип», очевидно, спорідненого з гр. μόλος «зусилля, втома».— СІС² 554; Фасмер II 641; Преобр. I 553; Коралиński 641; Holub—Lyer 319; РЧДБЕ 464; Dauzat 481; Mestica 970, 972; Walde—Hofm II 101—102.

мо́лекула «найменша частка речовини, що володіє всіма її хімічними властивостями», молекуля́рний; — р. мо́лекула, бр. малéкула, п. molekuła, ч. слц. molekula, вл. molekul, болг. мо́леку́ла, м. молеку́л, схв. мо́лекул(а), слн. molékula; — запозичення з французької мови; фр. molecule походить від лат. mōlēscula «дрібка», зменш. від лат. mōlēs «вага, маса; зусилля», спорідненого з гр. μόλος «напруження, зусилля; боротьба; дамба», гот. af-sauiþs «втомлений», двн. thiоap «турбувати, обтяжувати», можливо, також р. ма́ять «втомлювати».— СІС² 554; ССРЛЯ 6, 1168; Kopaliński 641; Holub—Lyer 319; РЧДБЕ 464; Klein 994; Dauzat 481; Walde—Hofm. II 101—102.— Пор. мо́л.

мо́лескін «дебела бавовняна тканина»; — р. болг. мо́лескін, бр. малескін,

п. ч. *moleskin*, слц. *moleskin*; — запозичення з англійської мови; англ. *moleskin* «кרותяче хутро; молескін» складається з основ іменників *mole* «кріт», спорідненого з дфриз. *mol*, дат. *mol*, дангл. *molde* «земля, ґрунт», і *skin* «шкіра, шкура», спорідненого з дісл. *skynn* «тс.», двн. *scinten* «обдирати шкіру», брег. *scant* «луска риби». — СІС² 554; ССРЛЯ 6, 1170; Sl. wug. obcnych 486; Holub—Lyer 319; Klein 994, 1454.

[молестувати] «набридати, докучати проханнями» Ж, [молистітися] «проситися»; — запозичення з польської мови; п. *molestować* «набридати проханнями», як і слц. *molestovat'* «турбувати», схв. *moléstírati* «набридати», слн. *moléovati* «настійно прохати», походить від лат. *molestare* «бути обтяжливим, набридливим», пов'язаного з *mōlos* «вага», що зіставляється з гр. *μῶλος* «безсилля, втома», лит. *prisimuolėti* «вимучитися», лтс. *mūlūpāt* «турбувати». — Koraliński 641; Machek ESJC 373; Walde—Hofm. II 101—102. — Пор. мол, молёкула.

[молібіг] «жайворонок» О, [малібіжка, молібіца] «тс.» О; — складне слово, утворене з основ дієслова *моліти* та іменника *бог*; назва пов'язана, очевидно, з тим, що жайворонок злітає високо в небо; пор. іншу назву жайворонка [богастійник]. — Див. ще бог, моліти.

моліти, молітися, [молітвати] «читати молитву і давати ім'я (новонародженому); освячувати (хату)» Ж, О, [молітвувати] «тс.» Г, Ж, [молітвуватися] «піддаватися обряду молитвин», [молёбен] Ж, молёбень, молёбство, [молёльщик] «богомалець, прочанин» Ж, молітва, молітвеник «молитовник; (заст.) той, хто старанно молиться», молітвениця (заст.) «молитовня, каплиця», [молітвённый] «тс.» Ж, [молітвённый] «молитовник» Ж, молітвени «обряд читання молитви над новонародженим і наречення йому імені», [молітвё] «молитва», молітвёвник, молітвёвня, молітвёвник «той, хто молиться», молітвё «благання», [молітвёвник] «прохач» Ж, молітвёвний, [молітвёвний] «молитовний» Ж; той, над яким прочитано молитву», [молітвёвний] «над яким прочитано моли-

тву», [молітвёвний] «тс.», [молітвёвний] «молитовний» Ж, молітвёвний, вімолітвёвний «молитвою позбутися чогось», [вімоленець] «випроханий у бога молитвами», [немола] «той, хто не молиться», невмолітвёвний, неумоленний КІМ, [помоліти] «змусити дитину молитися богу, кажучи їй молитву, яку вона повторює»; — р. моліть, бр. маліць, др. моліти, п. *modlić* (заст.) «молити», *modlić się* «молитися», ч. *modliti se*, слн. *modlit' sa*, вл. *modlić so*, нл. *modliš se* «тс.», болг. *моля* «прошу», *моля се* «тс.; молюся», м. *моли* «просить, молить», схв. *молити* «просити, блағати», слн. *moliti* «молитися», стсл. *МОЛИТИ* «просити, молити», *МОЛИТИ СЯ* «молитися»; — псл. **modliti* < **mold(i)*-; — споріднене з лит. *maldyti, melsti* «блағати», хет. *mald-* «просити, говорити», дангл. двн. *meldōn* «доповідати, розповідати»; іє. **meldh-* «говорити ритуальні слова», давніше, можливо, «приносити жертву, забиваючи тварину» (пор. р. [моліть] «забивати худобину», болг. *молітва* «молитва; жертва, жертовна тварина; суп із м'яса жертовної тварини»; виведення **meldh-* від **meld-* «м'який, молодий» (Fraenkel 432) менш обґрунтоване. — Фасмер II 642; Преобр I 542; Иванов ЭИРЯ I 80—86; Brückner 343; Machek ESJC 371; Holub—Kop. 229; Schuster-Sewc 939—940; Skok II 451—452; Bezlaј ESSJ II 193; Мартынов Сл. герм. взаимод. 170—172; Семерень ВЯ 1967/4, 17—18; Верп. II 66; Гамкрелдзе—Иванов 803; Pokorny 722.

молібден (хімічний елемент, метал), молібденіт (мінерал); — р. молібдён, бр. *малібдён*, п. *molibden*, ч. вл. *molybden*, слц. *molybdén*, болг. *молібден*, схв. *молібдён*, слн. *molibdén*; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. *molybdène*, нім. *Molybdän* походить від лат. *molybdaena* «свинцевий блиск», яке зводиться до гр. *μόλυβδαινα* «тс.», похідного від *μόλυβδος* (*μόλιβος, μόλιβδος*) «свинець», очевидно, іберійського походження. — СІС² 554; Волков 32; Фигуровский 91; ССРЛЯ 6, 1170; Koraliński 641; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 464; Dauzat 482; Frisk II 251; Нерознак 211.

[молодán] «молодчик, молодий; коханий»; — очевидно, результат видозміни слова [милодán] «коханець», зближеного з основою слів *молодій*, *молодець*. — Див. ще *да́ти*, *ми́лий*, *молодий*.

[мо́лоде́нь] (бот.) «очиток їдкий, язяча капуста, *Sedum acre* L.» Г, Ж, [мо́лодил, мо́лоділо, мо́лодильник, мо́лодишник, мо́ложай] «те.» Мак; — р. [мо́лоде́нь, мо́лоді́льце, мо́лоді́чник] «те.»; — похідні утворення від *молодій*; назви зумовлені тонізуючими властивостями очитку. — Шамота 109; Меркулова 110; Budziszewska 221. — Див. ще *молодій*.

молодій, *молодецький*, *молодечий*. [мо́лоді́ній] «молодечий» Ж, *мо́лоді́стий* «моложавий», *мо́лоді́чий* «властивий молодиці», [мо́лоді́чний] «молодечий» Ж, *мо́лоді́жний*, [мо́лодсь́кий] «молодецький» Ж, *мо́лоди́цоватий*, *мо́лоді́вий* «молодий, моложавий», *мо́ложі́вий*, [мо́лоді] «молодість» (у виразі з [першого мо́лоду]), *мо́лоді́* «наречена (на весіллі)», [мо́лоді́йка] «невістка» Ва, [мо́лоді́нок] «молода людина» Пі, *мо́лоді́цтво*, *мо́лоді́ць*, *мо́лоді́ча* «молодь; [хлопці]», [мо́лоді́жава] «молодий ліс» Ж, *мо́лоді́й* «наречений (на весіллі)», *мо́лоді́к* «молодий місяць; юнак; холостяк; наречений» СУМ, Ж, [мо́лоді́на] «молоді пагони» ВеУг, *мо́лоді́ця*, [мо́лоді́чина] «молода дівчина», [мо́лоді́чник] «бабій» Ж, [мо́лоді́чн'я] (зб.) «молоді жінки, молодиці» МСБГ, *мо́лоді́* «наречений і наречена; молоде подружжя», [мо́лоді́ж], *мо́лоді́сть*, *мо́лоді́ка* «молода жінка, дівчина; молода курка», *мо́лоді́ча* «молодь; [молодий сад, ліс; молода худоба, птахи]», *мо́лоді́к* «молодий ліс, сад; [молода худоба, птахи]», [мо́лоді́ча] «те.», [мо́лоді́няча́] «молодий еад, ліс», *мо́лоді́няк*, [мо́лоді́вийк] «молода худоба; молода поросль» Ж, *мо́лоді́ці* «молодість, юність, молоді роки», [мо́лоді́ствó] «молодь; молоді роки» Ж, [мо́лоді́ха] «молода жінка, молодиця; наречена; молода курка-несучка» Ж, *мо́лоді́чага* «молодець», *мо́лоді́чик*, [мо́лоді́юк] «немовля; мала дитина» Ж, [мо́лоді́я] «молода людина», [мо́лоді́дж] «молодь» Кур, [мо́лоді́як] «молокос; холостяк», *мо́лоді́ята* «наречені, молоде подружжя; молодь», [мо́лоді́ятник]

«залицяльник, бабій», *мо́лоді́*, [мо́лоді́ж] «розвідувальна частина бджіл з відведеного рою» Ник, [мо́лоді́жава] «молодий ліс» Ж, [мо́лоді́жавина, мо́лоді́жавнік, мо́лоді́жак, мо́лоді́жакі] «те.» Ж, [мо́лоді́ж'яй] «отава» ЛексПол, *мо́лоді́кува́ти* «парубкувати», *мо́лоді́ти* «робити молодим», *мо́лоді́тися*, [мо́лоді́чити] «порушувати подружню вірність, розпусничати» Ж, *мо́лоді́ти* «ставати молодим, молодшати», *мо́лоді́ти* «те.», [мо́лоді́цовати́] «парубкувати», *мо́лоді́шати*, *змо́лоді́*, *замо́лоді́*, [о́бмо́лоді́] «молоді паростки», [о́дмо́лоді́] «помолодшання; паросток, пагін» Л, [о́тмо́лоді́чити] «пережити молодість» Пі, [па́мо́лоді́на] «молода трава, паростки», *па́мо́лоді́к* «молоді пагони», [па́мо́лоді́я] ВеБ, *па́мо́лоді́*, «те.»; — р. *мо́лоді́*, бр. *маладі́*, др. *мо́лоді́*, п. вл. нл. *mlody*, ч. слц. *mladý*, полаб. *mlada*, болг. м. *млад*, схв. *млад*, слн. *mlád*, стсл. *младъ*; — псл. **molde* «молодий»; — споріднене з прус. *malđai* (наз. в. мн.) «онак», *malđian* (зн. в. одн.) «лоша», *malđunin* (зн. в. одн.) «молодість»; даліше загальноприйняте зіставлення з дінд. *mrđúh* «м'який, ніжний», гр. *μαλδών* «послаблювати, пом'якшувати» (Фасмер II 643—644; Преобр. II 549—550; Brückner 340; Machej ESJĆ 367; Holub—Kop. 226; Schuster-Sewe 931—932; Skok II 438—439; Bezlaj ESSJ II 187; Куркина Етимологія 1981, 6—8; Berg. II 70—72), очевидно, в семантичному відношенні неточне; скоріше йдеться про ускладнений давнім інфіксом -l- варіант первісного кореня **med-/met-* «кидати, метати», вживаний спочатку для позначення молоді тварини, у т. ч. риби (пор. р. *помёт* «новонароджене потомство тварини»). — Мельничук Етимологія 1984, 141; Zubaty St. a čl. I 2,340,352. — Пор. мо́лоде́нь.

мо́лоді́ло (бот.) «живучка, *Sempervivum* L.»; — р. *мо́лоді́ло* «те.»; — результат перенесення на живучку назви очитку їдкого; перенесення зумовлене загальною схожістю рослин (обидві вони належать до родини товстолистих; пор. спільну для них назву *язяча капуста*). — Див. ще мо́лоде́нь.

[мо́лоді́тися] «хмаритися», [мо́лоді́] «невеликі хмарки», [мо́лоді́] «те.», [по́-

молодки] «білі хмарки»; сюди ж, можливо, [*молодина*] «вершки» О, [*пáмолодина*] «солодкі вершки» Нед, [*пáмолодь*] «тс.» Нед; — р. [*замолáживать*] «захмарюватися», п. [*młodzić się*] «затягуватися дощовими хмарами»; — результат хибного зворотного словотвору на основі давнішого **замоложувати* (р. [*замолáживать*]), похідного від **моложити* (пор. р. [*моложить*] «захмарюватися»), **молога* «імла, хмара», але вторинно зближеного з *молодій*, псл. **moldъ*; безпосереднє пов'язання з псл. **moldъ* «молодий» (Фасмер II 644; Куркина Етимологія 1981, 7—8) недостатньо обґрунтоване. — Мельничук Мовозн. 1960/6, 54. — Пор. *мла́ка*, *мо́лзиво*, *мо́роква́*.

молодні́я «блискавка» До; — очевидно, запозичення з білоруської або російської мови; р. бр. [*молодн'я́*] «тс.» є результатом видозміни форм р. [*мо́лонья́*], бр. *маланн'я́*, що відповідають укр. [*мовн'я́*] «тс.» (див.).

молодо́йка «кукурудзяна мука, звarena на солодкому молоці»; — неясне.

мо́лож (зоол.) «пласка черепашка, *Tellina*» Ж; — неясне.

мо́лзиво «перше молоко після положів», [*мо́лзєво*] «тс.» Ж; — р. *мо́лзиво*, бр. *мало́дзіва*, п. *młodziwo*, ч. *mleziwo*, слн. *mleziwo*, болг. [*мълзѣ*] «доїти», м. *молзе* «тс.», схв. *млѣзиво* «молозиво», слн. *mleziwo*, *mleziwa*; — псл. **melzivo* «тс.», **melzti* «доїти»; — споріднене з лит. *mélži*, *mlžti* «доїти», двн. *milchu*, *melchan*, дангл. *melcan*, лат. *mulgeo*, *mulgēre*, гр. ἀμέλυω «тс.»; іє. **mēlǵ-* «доїти». — Фасмер II 644—645; Преобр. I 550—551; Machek ESJĈ 368; Holub—Kop. 226; Holub—Lyer 317; Skok II 488—489; Bezlaj ESSJ II 189; Клепикова 117—120; Мартынов Етимологія 1968, 20—21; Vern. II 35; Pokorny 722. — Пор. *ему́льсія*, *мо́локó*.

мо́локáн (бот.) «*Agathyrus* D. Don. (*Mulgedium* Cass.); [латук дикий, *Lactuca scariola* L. Мак], *мо́лочай* «[тс.]; *Euphorbia* L.; [жовтий осот, *Lonchus* L.]», [*мо́лочай жовтий*] «чистотіл, *Chelidonium majus* L.» Мак, [*мо́локаш*] «латук дикий» Мак, [*мо́лоч*] «мо́лочай» МСБГ, [*мо́лоч* (*горбодовий, дикий*)] «кульбаба, *Leontodon taraxacum*, *Taraxacum*

officinale Wigg.» Г, Мак, [*мо́лочайник*] «мо́лочай» МСБГ, [*мо́лочак*] «мо́лочай; жовтий осот», [*мо́лочій*] «тс.; кульбаба; льонок звичайний, *Liparia vulgaris* Мак», [*мо́лочіні*] «мо́лочай» МСБГ, [*мо́лочка*] «латук дикий», [*мо́лочко́*] «тс.; кульбаба Мак», [*мо́лочник*] «чистотіл Ж, кульбаба Мак», [*мо́лошник*] «тс.» Г, Ж, [*мо́лошничок*] «льонок звичайний» Мак; — р. *мо́локáн* «мо́локáн; [латук дикий; кульбаба]», *мо́лочай* «мо́лочай; [жовтий осот; кульбаба; латук дикий; мо́локáн]», бр. *мала́чай* «мо́лочай; [кульбаба]», [*малакан*] «мо́лочай», [*мало́чница*, *мало́шнік*] «тс.», [*мало́чнік*] «жовтий осот», п. *mlecz* «жовтий осот; [мо́лочай]», ч. *mleč* «тс.», [*mliči*] «кульбаба», слн. *mlieč* «жовтий осот», *mliečnik* «мо́лочай», болг. *млѣчка* «мо́лочай», *млѣчок* «тс.», м. *млеч* «тс.», *млѣчка* «кульбаба», схв. *млѣчка* «тс.», [*mličac*] «жовтий осот», слн. *mleč* «тс.», *mleček* «мо́лочай»; — похідні утворення від *мо́локó*, псл. **melko*; назви зумовлені тим, що всі ці рослини містять у собі білий сік, схожий на молоко. — Шамота 76; Меркулова 99—100; Фасмер II 647—648; Machek Jm. rostl. 139, 234; Vern. II 33—34. — Див. ще *мо́локó*.

мо́локó, [*мо́лоньо*] (дит.) «молоко», [*мо́лочайник*] «риба-самець з молочком», *млоча́р* «молочник», *мо́лочарня*, *мо́лочарство*, [*мо́лочіна*] «молочна страва», *мо́лочко́* «молоко (зменш.); продукт виділення залоз бджіл; чоловіче сім'я риб», *мо́ло́чник* «продавець молока; посудина для молока; [риба-самець з молочком]», [*мо́ло́чниця́*] «жінка-продавець молока; молочна корова» Ж, *мо́ло́шник* «посудина для молока; [приміщення для молока МСБГ; риба-самець з молочком Ж]», [*мо́лошн'я́к*] «лоша або теля, яке ссе молоко матері», *мо́нья* (дит.) «молоко», *мо́нька*, [*мо́ньо* О, Корз, *мо́цьо* Вел] «тс.», *мо́лоча́рський*, [*мо́лочістий*] Ж, [*мо́лочлівий*] «який дає багато молока», *мо́ло́чний*, [*мо́ло́шний*] «молочний», *мо́нькати* «часто говорити *мо́нья*, просити молока»; — р. *мо́локó*, бр. *малако́*, др. *мо́локо*, п. *mleko*, ч. слн. *mlěko*, слн. *mlieko*, вл. нл. *mloko*, полаб. *mlaka*, болг. *мл'яко*, м. *млеко*, схв. *млѣко*, *млијєко*, стсл. *мл'ько*; — псл. **melko* з

недостатньо з'ясованою етимологією; — здебільшого зіставляється з р. [мо́локіта] «болото», лит. maikas «ковток», лтс. maikas, maika «пиття» і, далі, з гр. μέλιον «джерело», гот. milma «хмара» (іє. *melk- «мокрый, волога») (Фасмер—Трубачев II 645—646; Brüçkner 340; Holub—Kop. 226; Schuster-Sewc 936; Berg. II 33—34; Pokoçny 724); вважається також запозиченням з германських мов (герм. *meluk- «молоко») (Machek ESJČ 368; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 73—74; Hirt PBrV 23, 341—342; Uhlenbeck AfSIPh 15, 489); найбільш імовірним є давній зв'язок з мо́лзиво (пел. *melzivo, *melzti «доїти»; іє. *melk- звуківий варіант кореня *melǵ- «те.»). — Преобр. I 551—552; Соболевський РФВ 66, 342; Skok II 442—443; Bezlaç ESSJ II 188—189; Мельничук Мозозн. 1960/6, 54; Абаев Етимология 1966, 256; Критенко Вступ 508; Jagić AfSIPh 11, 308; Szemerényi KZ 75/3—4, 170—190; Гамкрелидзе—Иванов 571. — Див. ще мо́лзиво. — Пор. мо́локáн.

[мо́локосіс] (зоол.) «п'ямяста саламандра, Salamandra maculosa» Ж, [мо́лосіс, мо́лос] «те.» ВЕНЗн; — складне слово, утворене з основ іменника мо́локо і дієслова сса́ти; назва зумовлена народним повір'ям, за яким ящур висисає молоко у худоби. — Фасмер II 646. — Див. ще мо́локо́, сса́ти.

[мо́лостень] (бот.) «молокáн, Mulgedium» Mak, [мо́лостуха] «празелень звичайна, Lamprana communis L.» Mak; — споріднене з р. [мо́лость] «вим'я корови», [мо́лостáз] «дійниця», [мо́лостний] «молочний; скоромний», п. [mlóst] «молочний горщик»; — псл. *molst-, пов'язане чергуванням голосних з *melzti «доїти», *melzivo «молозиво»; назва зумовлена тим, що мо́локáн містить отруйний білий сік, схожий на молоко. — Фасмер II 646—647. — Див. ще мо́лзиво. — Пор. мо́локáн.

[мо́лосувáти] «бити, лупцювати; жорстоко поводитися Ж», [мо́лоснути] «тріснути, ударити»; — очевидно, залишок давнього варіанта кореня іє. *mes- «кидати, розбивати» з інфіксом -l- (*mols-; пор. варіанти з інфіксом -g- в двн. mar-sagí «ступка», свн. zer-mürsen «роздав-

лювати» при лит. múšti «бити», дінд. mūsalaḥ «товкачик», muštīḥ «кулак», гр. μιστόλλω «розрубую»; може розглядатись і як результат контамінації слів мо́лотити і по́лосувáти. — Мельничук Етимология 1984, 140.

мо́лот¹ (знаряддя), [мо́лота] «молотьба» О, мо́лотáрка «молотильна машина», [мо́лотáрня] «те.», [мо́лота] «молотьба» О, [мо́лотень] «вимолочений льон» Ж, [мо́лоті́льник] «молотник» Ж, [мо́лоті́льня] «молотарка» Ж, мо́лотні́к «той, що молотить» СУМ, Ж, [мо́лотня́] «молотарка», [мо́лотня́] «молотіння машиною» О, мо́лотови́ще «ручка молота», мо́лото́к, мо́лото́чок (тех., мед.), мо́лотьба́, [мо́лча] «молотьба», мо́лоті́ти, ви́молот, ви́молотка «вимолот», за́мо́лот «плата за молотьбу», на́мо́лот СУМ, Ж, [на́мо́лотний] «який дає добрий на́молот» Ж, невмо́лот «поганий умолот», недо́мо́лот «неповне або погане вимолочування», обмо́лот, обмо́лотини «закінчення молотьби; свято з цього приводу», пере́мо́лот, пере́обмо́лот. умо́лот, умо́лотний «який дає добрий умолот»; — р. мо́лот, бр. мо́лат, др. мо́лотити, п. mlót, ч. слц. mlát, вл. mlócić, нл. mlósić, болг. м. млат, схв. млат, слн. mlát, стел. млатъ; — псл. *moltъ; — хет. malatti- «бойова зброя»; очевидно, давній варіант кореня іє. *met-/mót- «кидати, метати» з інфіксом -l- (іє. *molt-; пор. варіант з інфіксом -g- в лат. martulus «молоточок»); зв'язок з *mel- «молоти» більш віддалений; виведення від італійськ. *malt- (> лат. malleus «молот») (Мартынов Язык 75) недостатньо обгрунтоване. — Фасмер II 647; Преобр. I 552; Brüçkner 341; Machek ESJČ 367; Schuster-Sewc 931; Skok II 441; Bezlaç ESSJ II 188; Berg. II 73; Гамкрелидзе—Иванов 715; Мельничук Етимология 1984, 141. — Див. ще ме́сті, ме́тáти.

[мо́лот²] «пивна гуща; бурякова ма-са, з якої вичавлено сік цукру; розварена м'якоть ягід (для киселю); відходи з вивареного солоду; дрібні обломки» Ж; — п. mlóto «солод, відходи від солоду», mloto, mlota «те.», ч. слц. mláto «пивна гуща», схв. млатá «потовчене і зварене зерно для варіння пива», мла-

їеница «сир із знятого молока; рідина після збитого масла», слн. mlato «відходи від солоду»; — очевидно, пов'язане з *молџти*, псл. *melti; вважається також (Фасмер II 644; Mikl. EW 200; Matzenauer 255) запозиченням з прагерманської мови (пгерм. *malta-, днв. malz «солод»). — Brückner 341; Machek ESJČ 368; Skok II 441; Bezlaĵ ESSJ II 188, Верн. II 73; Мартынов Сл.-герм. взаємод. 126—128. — Пор. *молџти*.

МОЛОТИ (*мелџ*), [Мельнічџти] «молоти у млині; бути мельником» Ж, [Мельнічџти] «тс.» Ж, *мельнічџти* (однокр.), [мџлюх] «палиця для приведення в рух жорнового каменя» Корз, [мџливо] «помел; зерно на помел; борошно», [меліџ] «той, хто привіз зерно на помел», [меліџн] «балакун, базікало», [мельнџ] «плата за помел» Ж, *мельник*, *мельниківна* «дочка мельника», [мельнічџво] Ж, [мельнічџџк] «син мірошника, мельника», *мліво*, [молџ] «жінка, якій потрібно молоти» Ж, *молоттџ*, [безмлів'я] «час безробіття на млині», [вімелџи] «вимелене» Я, [вімол] «кількість змолотого борошна» Я, [замџл] «змолотий хліб, борошно», [замџловатисџ] «забріхуватисџ», [замџлюха] «базіка; брехун» Я, [замџлуватіџ] «балакучий, брехливий», *намџл*, [намџлистіџ] «який дає добрий намел» Ж, *недомџл*, [омелџти] «очищати від луски (ячмінь)» ВеЛ, *обмџл*, *перемџл*, *помџл*, *помџлець* «той, хто привіз зерно на помел», [промџл] «плата зерном за помел», [промџл] «мливо» Ж, *розмџл*, *розмџловач*, *розмџловальний*, *розмџльний*; — р. *молџть*, бр. *малџць*, др. *молџти*, п. mlęc, ч. mlíti, сл. mliet', вл. mlěč, нл. mlaś, полаб. mlaht, болг. мџля, м. меле, схв. мџети, слн. mléti, стсл. ml'ftи; — псл. *melti «молоти, подрібнювати»; — споріднене з лит. malù, málti, лтс. malu, malt, гот. днв. malan, лат. molo, molere «тс.», гр. μάλλω «дроблю», хет. mallai «роздавлює», дінд. mṛpati «тс.; меле»; іе. *mel-/mol- «молоти, розтирати». — Фасмер II 597; Brückner 339—340; Machek ESJČ 368—369; Holub—Кор. 227; Holub—Lyer 317; Schuster-Sewc 934—935; БЕР III 729—730; Skok II 444; Bezlaĵ ESSJ II 189; Критенко Вступ 515; Верн.

II 35—36; Pokorny 716—717. — Пор. *мілкий*, *млин*.

мџлоч, *молочџй*, *молочџк*, *молочџй*, *молџчка*, *молџчник* — див. *молокџн*.

[*молощџвий*] «слабкий, крихкий» Ж; — схв. *мџдџк* «поганенький; слабкий», *мџдан* «худий, виснажений», [mlīdan] «тс.», слн. [mlēden] «схудлий, змарнілий»; — псл. *meld- «слабкий, худий»; — очевидно, споріднене з гр. μάλαχος «ніжний», дірл. meld «тс.» (іе. *meldh- «м'який, ніжний», похідне від *mel- «молоти, розтирати»); виведення південнослов'янських форм від псл. blēdъ «блідий» без врахування українського відповідника (Skok II 442), як і зіставлення їх з р. [мелџдџ] «обтяжлива безглузда робота, марудна справа» (Ільинский ИОРЯС 22/1, 196; Bezlaĵ ESSJ II 188; Mikl. EW 206), помилкове. — Pokorny 419. — Див. ще *молџти*.

[*молџікџти*] «бити; грикати; докоряти» Ж; — очевидно, афективне утворення.

МОЛџСК «м'якотілий слизняк»; — р. *моллџск*, бр. *малџск*, ч. сл. moluskový, болг. *молџска*, *молџска*, схв. *молуске* (мн.), слн. moluski (мн.); — запозичення з французької мови; фр. mollusque походить від лат. molluscus «тс.», утвореного з mollis «м'який, ніжний», спорідненого з гр. μάλαχος «м'який», гот. mildipa «м'якість», днв. milti «м'який». — СІС² 555; ТСБМ III 98; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 465; Dauzat 482; Walde—Hofm. II 103—104.

[*молявка*] «мальок риби; гольян, Phoxinus phoxinus» Ж, [мџлька] «мальки риби» ВеНЗн; — р. *малџвка* «мальок; [різні види дрібних риби]», [молявка, малџва, молява, моль, мџлька] «тс.», [мџльга] «гольян», бр. *малџўка* «мальок», [малџгџ] (зб.) «мальки», [мџлька] «дрібниця», п. [molawka] «дрібна рибка»; — псл. molĵava, молька; — очевидно, споріднене з лит. mālė «гольян», лтс. male «густера, Blicca argyroleuca»; далі пов'язується з псл. толь «міль» (Фасмер II 648—649; Leder 70) або маľ «малий» (Kalima 166—167). — Пор. *мілька*, *мўлька*.

МОЛЬБЕРТ «підставка для роботи художника»; — р. *мольбџрт*, бр. *малџ-*

бэрт, болг. *молбэрт*; — запозичення з німецької мови; нім. *Malbreitt* складається з основи дієслова *malen* «малювати» і іменника *Brett* «дошка», побічної форми до *Bord* «борт; полиця». — СІС² 555; ССРЛЯ 6, 214; Фасмер II 649; Преобр. I 554; Kluge—Mitzka 99. — Див. ще *борт*, *малювати*.

[*мольфар*] «чарівник; злий дух», [*мольфа*] «чаклування, чари» МСБГ, [*мальфівниця*] «відьма» Ж, [*мольфарити*] «чаклувати» МСБГ; — неясне; пов'язується з іт. *malfare* «чинити зло; злодіяння, злочин». — Кобилянський *Мовозн.* 1980/1, 47—48.

момéнт, *моментальний*; — р. болг. м. *момéнт*, бр. *момант*, п. ч. слц. вл. *moment*, схв. *момен(а)т*, слн. *momént*; — запозичення з німецької мови; нім. *Moment* походить від лат. *mōmentum* (<**movimentum*) «мить, момент, рушійна сила», пов'язаного з товео «рухаю». — СІС² 555; Акуленко 146; ССРЛЯ 6, 1216; Фасмер II 649; Преобр. I 554; Sl. wyg. obsyeh 486; Holub—Lyer 320; Walde—Hofm. II 106, 116. — Див. ще *мобільний*.

момеч, *моміч*, *момоч* — див. *омич*.

[*момотати*] «неясно вимовляти; буркотіти», [*момотіти*] «тс.», [*момрати*] «мимрити, буркотіти», [*момот*] «буркотун; заїка», [*момотливий*] «такий, що нечітко вимовляє; набридливий своїм буркотінням» Ж; — п. *момота* «буркотіти; заїкатися», ч. [*momtati*] «буркотіти, бурмотіти», нл. *momotaś* «тс.; заїкатися», слн. *momljáti* «бурмотіти», р.-исл. **момати** «нечітко вимовляти, заїкатися»; — псл. *мом-* звуконаслідувальне утворення, паралельне до укр. [*ма́мляти*, *ма́мрати*], *мі́мрити*, нвн. *тш-тшелп* «тс.». — Brückner 343—344; Machek ESJČ 343; Schuster-Sewc 946; Bern. II 75. — Пор. *ма́мляти*, *ма́мрати*, *мі́мрити*.

[*момсик*] «матусин синок, мамій»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*момсик*] «малий хлопчик; дуже молода, незріла людина», [*момса*] «тс.», [*момыз*] «мала непоказна людина», можливо, пов'язані з [*момма*] «мама», як укр. [*ма́мсик*] «мамій» з *ма́ма*.

[*момсатися*] «возитися, довго щось робити»; — афективне утворення.

[*момфа*] «мавпа» Ж; — неясне.

мона́рх, [*монархіня*], *монархіст*, *мона́рхія*, *монархічний*, *мона́рший* Ж, ст. *мона́рха* (1642); — р. болг. *мона́рх*, бр. *манáрх*, п. ч. слц. *monarcha*, вл. *monarch*, м. *монарх*, схв. *монáрх*, слн. *monárh*; — через посередництво середньолатинської мови (слат. *monarcha*) запозичено з грецької; гр. *μὀναρχος* «монарх» утворено з основ числівника *μὀνος* «один, єдиний», пов'язаного з *μáνος* «рідкий», спорідненим з вірм. *manǝ* (тапу) «малий, тонкий», дінд. *manák* «трохи», лит. *meĩkas* «незначний», та іменника *árhoś* «керівник, вождь», пов'язаного з дієсловом *árho* «паную», етимологічно неясним. — СІС² 555; Фасмер II 649; Hüttl-Worth 15; Brückner 342; Kopaliński 642; Holub—Lyer 320; Frisk II 253. — Див. ще *архаїчний*. — Пор. *анáрхія*, *монасті́р*, *мона́х*.

монасті́р, [*манасті́рь*] «тс.», [*монасті́рсько*] «місце, де був монастир» Ж, [*монасті́рище* Ж, *манастирі́ще*] «тс.», [*намасті́р*] «монастир»; — р. *монасты́рь*, бр. *манасты́р*, др. *монасты́рь*, п. *monaster*, *manaster*, заст. *monastyr*, ч. *monastyr*, слц. *monastier*, болг. *монасты́р*, м. *манастир*, схв. *ма́насты́р*, стсл. *ма́насты́рь*, *монасты́рь*, *моносты́рь*; — запозичення з середньогрецької мови; егр. *μοναστήρι(ον)*, *μαναστήρι(ο)ν*, гр. *μοναστήριον* «монастир, келія самітника» є похідним від *μὀνας* «самотність», *μὀνος* «один, одинокий». — СІС² 555; Фасмер II 649; Преобр. I 554; Brückner 342; Machek ESJČ 373; Holub—Lyer 320; BER III 636—637; Skok II 453—454; Bern. II 75—76; Frisk II 253. — Див. ще *мона́рх*. — Пор. *мона́х*.

мона́х, [*мона́ха*], *мона́хія*, *мона́шка* СУМ, Ж, [*монашество*] Ж, [*монаший*] Ж, [*монашествувáти*] Ж; — р. болг. *мона́х*, бр. *манáх*, м. *монах*, схв. *монáх*, стсл. *монахъ*; — запозичення з грецької мови; гр. *μὀναχός* «самітний, одинокий» утворене від *μὀνος* «один, сам». — Фасмер II 649; Преобр. I 554; Brückner 341; Machek ESJČ 370; Skok II 453; Bern. II 75. — Див. ще *мона́рх*. — Пор. *мних*, *моиасті́р*.

[монго́л] «малорослий кінь» Дейн, [манго́л, монго́лка] «тс.» Дейн; — р. [монго́лка] «кінь низькорослої породи»; — пов'язане з назвою країни Монго́лія, звідки ця порода коня походить; пор. р. [манджу́рка] «малорослий китайський кінь». — Див. ще монго́ли.

монго́ли (назва народу, одн. монго́л), монголістика; — р. болг. монго́л, бр. манго́л, п. Mongol, ч. слц. вл. Mongol, болг. монго́лец, м. Монго́лец, схв. Мёнго́л, слн. Mongól; — запозичення з монгольської мови; монг. mongol, mongol (самоназва монголів) пов'язується з теңгү (teŋgü, taŋguli) «непереможні, хоробрі, завзяті». — Фасмер II 649; Попов РР 1973/1, 123; Мельхеев 59; Никонов 273. — Пор. мо́глоли.

монджак — див. манджак.

[монди́ти] «возитися, вовтузитися» МСБГ; — не зовсім ясне; у якийсь спосіб пов'язане з др. мудити «зволікати, баритися», стсл. мждити, моудити «тс.». — Див. ще му́дохатися.

монета́, монетни́к «карбувальник монет», [монетарня́] «монетний двір» Ж, [монетарство́] «монетна справа» Ж, [монетарни́й] Ж, ст. монета (1642); — р. болг. м. схв. монета́, бр. манета́, п. ч. ст. слц. заст. moneta, вл. монейта, слн. монета́; — запозичення з латинської мови; лат. monēta «монета, гроші, чекан; монетний двір» походить від імені богині Юнони Jūnō Monēta, оскільки монетний двір був у давньому Римі при її храмі; ім'я Monēta пов'язувалося з гот. пепор «місяць» (тоді Jūnō Monēta первісно — «богиня Місяця») або з лат. монео «нагадую, віщую, надихаю, наставляю». — СІС² 556; Москаленко УІЛ 24; Фасмер II 650; ССРЛЯ 6, 1227; Hüttl-Worth 16; Преобр. I 554; Brückner 328; Bern. II 76; Walde—Hofm. II 107—108.

[монисто́] «намисто» Ж, [маніство́] МСБГ, манисто́ Ж, монѣство́ Ж) «тс.»; — р. монисто́, бр. маніста́, др. мониста́, монисты́, ч. monisto, болг. мѣнисто́, маністо́, м. мониста́ «намисто», монисто́ «намистина», стсл. монисто́; — псл. monisto; — споріднене з дінд. mánuṣ «шия, потилиця», двн. тапа «грива; волосся»,

менпі «намисто», дангл. mene, лат. monīle «тс.», галло-гр. monaxiŋs «народне кельтське намисто»; іє. *mono- «потилиця, шия». — Фасмер II 650; Преобр. I 555; Machek ESJC 373; Младенов 304; Bern. II 76; Pokorny 747—748. — Пор. на́місто.

моні́зм «філософське вчення, що визнає основою світу тільки одне начало — матерію чи дух», моніст «прихильник монізму», моністични́й; — р. моні́зм, бр. мані́зм, п. вл. monizm, ч. monismus, слц. monizmus, болг. моні́зъм, м. моні́зам, схв. моні́зам, слн. monizem; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Monismus, фр. monisme, англ. monism походять від слат. monismus, утвореного на основі гр. μόνος «один, єдиний». — СІС² 556; Brückner 342; Kopaliński 642, 643—644; РЧДБЕ 547; Klein 996. — Див. ще мо́на́рх.

моніто́р (мор.) «військовий броньований корабель»; — р. монито́р, бр. маніто́р, п. ч. слц. вл. monitor, болг. м. мо́нитор, схв. моніто́р, слн. mōnitor; — через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. monitor «військовий корабель» походить від власної назви першого такого корабля (1862), утвореної з лат. monitor «той, що попереджає; наглядач», похідного від monere «повідомляти, попереджати, застерігати», пов'язаного з mēnī «пам'ятати; згадувати», спорідненим з лит. manūti «розуміти, думати», псл. mьnēti, «думати», укр. [мніти́, мніти́] «тс.». — СІС² 556; ССРЛЯ 6, 1230; Brückner 342; Kopaliński 642—643; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 547; Klein 996—997. — Див. ще мні́ти.

моногра́ма «переплетення двох або кількох літер у вигляді візерунка»; — р. моногра́мма, бр. манагра́ма, п. ч. слц. вл. monogram, болг. моногра́м, м. монограм, схв. мѣнограм, слн. monogram; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Monogramm, фр. monogramme, англ. monogram походять від пізньолат. monogramma, утвореного з гр. μόνος «один» і γράμμα «літера, напис». — СІС² 556; ССРЛЯ 6, 1230; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320;

РЧДБЕ 466; Dauzat 483.— Див. ще **граматика, графіка, монарх.**

монографія «наукове дослідження, присвячене одній темі», *монографічний*; — р. болг. *монография*, бр. *манаграфія*, п. слц. *monografia*, ч. *monografie*, вл. *monografija*, м. *монографија*, схв. *монографіја*, слн. *monografija*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Monographie*, фр. *monographie*, англ. *monography* утворено з основ гр. *μόνος* «один, єдиний» і *γράφω* «пишу». — СІС² 556; Фасмер II 650; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 548; Dauzat 483; Klein 998.— Див. ще **графіка, монарх.**

монокль «кругле оптичне скло для одного ока»; — р. *монокль*, бр. *манокль*, п. ч. вл. *monokl*, слц. *monokel*, болг. *монокъл*, м. *монокл*, схв. *монокл*, слн. *monokel*; — запозичення з французької мови; фр. *monocle* походить від пізньолат. *monoculus*, утвореного з гр. *μόνος* «один» і лат. *oculus* «око», спорідненого з гот. *augo*, лит. *akis* «тс.», псл. *oko*, укр. *око*. — СІС² 557; Фасмер II 650; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 548; Dauzat 483.— Див. ще **монарх, око.**

моноліт «суцільна кам'яна маса, брила», *монолітний*; — р. болг. *монолит*, бр. *маналит*, п. ч. слц. вл. *monolit*, м. *монолітен* «монолітний», схв. *монолит*, слн. *monolit*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Monolith*, фр. *monolithe*, англ. *monolith* походять від лат. *monolithus*, що зводиться до гр. *μόνολιθος* «зроблений з одного каменя», яке складається з *μόνος* «один» і *λίθος* «камінь», неясного походження. — СІС² 557; ССРЛЯ 6, 1232; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 548; Dauzat 483; Klein 998.— Див. ще **літій, монарх.**

монолог «довготривала мова дійової особи літературного твору», *монологічний*; — р. болг. *монолог*, бр. *маналог*, п. ч. слц. вл. *monolog*, м. *монолог*, схв. *монолог*, слн. *monolog*; — запозичення з французької мови; фр. *monologue* походить від гр. *μόνολογος* «який говорить сам», утвореного з основ числівника *μόνος* «один» і дієслова *λέγω* «говорю»

(*λόγος* «слово»). — СІС² 557; Фасмер II 650; Brückner 342; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 548; Klein 998; Dauzat 483.— Див. ще **логіка, монарх.** — Пор. **діалог.**

монополія «виключне право на виробництво, торгівлю та ін.; велике капіталістичне об'єднання», *монополъ* (заст.) «виключне право», *монополізація, монополізм, монополіст, монополістичний, монополъний, монополізувати, монополізуватися* «ставати предметом монополії», *домонополістичний*, ст. *монополія* (1588); — р. *монополія*, бр. *манаполія*, болг. *монопъл*, м. *монопол*, схв. *монѡпѡліја*, слн. *monopol*; — очевидно, через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *monopolium* «право монопольного продажу» походить від гр. *μονοπωλίον* «тс.», утвореного з основ числівника *μόνος* «один» і дієслова *πωλέω* «продаю», спорідненого з лит. *pelnyti* «заробляти», стсл. *пѡѡнѡнѡти*, укр. *полоніти*. — СІС² 557; Фасмер II 650; Brückner 342; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 549; Klein 999; Frisk II 633.— Див. ще **монарх, полон.** — Пор. **монополъка.**

монополъка «винна крамниця в дореволюційній Росії; горілка», [*монополъ*] Л, *монополія*, заст. *монополъник* «продавець горілки», *монополъщик* «тс.»; — бр. заст. *манаполъка* «винна крамниця», п. *monopolka* «горілка», *monopolówka* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *монополъка* утворено в розмовній мові від *монополія* «державна винна крамниця в дореволюційній Росії для монопольної торгівлі горілкою». — Фасмер II 650.— Див. ще **монополія.**

монотип «друкарська складальна машина», *монотипіст* «складач, що працює на монотипі», *монотипія*; — р. болг. *монотип*, бр. *манатип*, п. ч. слц. *monotyp*, м. *монотип*, схв. *мѡнотѡп*, слн. *monotajp*, *monotype*; — запозичення з західноєвропейських мов; англ. *monotype*, нім. *Monotype*, фр. *monotype* утворені з гр. *μόνος* «один» і *τύπος* «слід, відбиток, удар». — СІС² 558; Kopaliński 644; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 550.— Див. ще **монарх, тип.** — Пор. **лінотип.**

МОНОТОННИЙ «однотонний; одноманітний»; — р. *монотонний*, бр. *манатонны*, п. *monotonny*, ч. *monotónní*, слц. *monotónny*, вл. *monotony*, болг. *монотонен*, м. *монотон*, схв. *мондтон*, *мднотон*, слн. *monotón*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *monoton*, фр. *monotone* походять від гр. *μόνοτονος* «однотонний», яке складається з основ числівника *μόνος* «один» та іменника *τόνος* «тон, звук». — СІС² 558; Фасмер II 650; Brückner 342; Kopaliński 644; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 550; Dauzat 483; Klein 1000. — Див. ще **монарх**, **тон**.

МОНОФТОНГ (лінгв.) «голосний звук з одного елемента артикуляції», *монофтонгізація*, *монофтонгічний*; — р. *монофтонг*, бр. *манафтонг*, п. ч. слц. вл. *monofthong*, ч. *monofthong*, болг. *монофтонг*, схв. *мондфтонг*, слн. *monofthong*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Monophthong*, фр. *monophthong* походять від гр. *μόνοφθογγος* «однотонний», що складається з *μόνος* «один» і *φθόγγος* «звук», пов'язаного з *φθέγγωμαι* «видаю звук, підіймаю голос» неясного походження. — СІС² 558; ССРЛЯ 6, 1240; Sl. wug. ob- such 488; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 550; Frisk II 1012. — Див. ще **монарх**. — Пор. **дифтонг**.

МОНПАНСЬЕ «сорт фруктових льодяників»; — р. *монпансье*, бр. *манпансье*; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. *montpensier* «тс.» походить від прізвища французького герцога Монпансьє (Montpensier) і назви його володінь. — Фасмер II 651; КЭСРЯ 271; Обнорский Slawia II, 53.

МОНСТР «потвора», *монструозний* (заст.); — р. бр. *монстр*, п. ч. вл. *monstrum*, слц. *monštrum*, болг. *монстър*, *монструм*, м. *монструм*, схв. *монстр(ум)*, слн. *monstrum*; — запозичення з французької мови; фр. *monstre* «тс.» походить від лат. *monstrum* «передвістя, знак, чудо, чудовисько», пов'язаного з *monēre* «попереджати, нагадувати, відчувати». — СІС² 559; Фасмер II 651; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 644; Holub—Lyer 321; Dauzat 483—484; Wal-

de—Hofm. II 107, 109—110. — Див. ще **монітор**.

МОНТАВА «чоловіча свита з капою на голову» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *манта* (рум. *mantă*) «шинель; широка накидка, плащ» виводиться від п. *manta* (СДЕЛМ 248) або, більш переконливо, від фр. *manteau* «плащ, пальто, шинель» (DLRM 478). — Пор. **манта**.

МОНТЕЛЯТИ — див. **мантіляти**.

МОНТЄРКА «гайка» МСБГ; — очевидно, результат гіперистичної видозміни у двомовному польсько-українському середовищі форми [*мутєрка*] «тс.»; видозміна могла бути викликана також вторинним зближенням з основою *монтєр* (*монтувати*). — Див. ще **мўтра**.

МОНТУВАТИ «робити монтаж», *монтаж*, *монтажєр*, *монтажіст*, *монтажник*, *монтєр*, *монтувальник*, *монтувальний*; — р. *монтувать*, *монтаж*, бр. *манціраваць*, *мантаж*, п. *montować*, *montaż*, ч. *montovati*, *montáž*, слц. *montovat'*, *montáž*, вл. *montować*, *montaża*, нл. *montować*, *montaża*, болг. *монтира*, *монтаж*, м. *монтира*, *монтажа*, схв. *монтирати*, *монтаж(а)*, слн. *montirati*, *montáža*; — запозичення з французької мови; фр. *monter* «підійматися, підіймати; складати, збирати» (*montage* «монтаж» з 1842) походить від нар.-лат. *montāre* «підійматися», утвореного від лат. *mons* (*montis*) «гора», спорідненого з ав. *matī*-«виступ гори», *kipr. mnyudd* «гора», дісл. *mōnir* «ребінь». — СІС² 559; ССРЛЯ 6, 1242; Kopaliński 644—645; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Dauzat 484; Gamillscheg 629; Walde—Hofm. II 108—109.

МОНУМЕНТ «пам'ятник», *монументаліст*, *монументальний*; — р. болг. м. *монумент*, бр. *манумєнт*, п. ч. слц. вл. нл. *monument*, схв. *монумент(а)т*, слн. *monumènt*; — запозичення з німецької мови; нім. *Monument*, як і фр. *monument*, походить від лат. *monumentum* «пам'ятник», пов'язаного з *monēo*, *monēre* «нагадувати, повідомляти». — СІС² 559; Фасмер II 651; Kopaliński 645; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Dauzat

484; Walde—Hofm. II 107.— Див. ще **монітор**.— Пор. **монстр**.

[мончар] (бот.) «ріжки, *Claviceps purpurea* Tul.; хвороба злаків, спричинювана цим паразитичним грибом» ВеНЗн, Мак; — полонізована звукова форма назви **[мучар]** «тс.», похідної від **мукá** «борошно» (п. та́ка «тс.»).— Див. ще **мучник**.

[мо́нчик] «хімічне добриво» МСБГ, **[мо́нчик]** «тс.» тж; — запозичення з польської мови; п. та́czka «борошенце; хімічне добриво» є похідним від та́ка «борошно», що відповідає укр. **мукá** (див.).

мончу́р — див. **манджак**.

[мо́нтати] «будь-як шити або плести» О, **[мо́ндати]** «тс.» О; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *montá* «монтувати»; (перен.) накручувати», що відповідає укр. **монтува́ти**; може бути також результатом контамінації дієслів **мо́тати** і **[пльо́нтати]** «плутати».

мо́ня, мо́нька, мо́ньо — див. **молоко**.

[мо́нятися] «копатися, повільно і невміло щось робити; довго поратися біля чогось», **[мо́ня]** «надто повільна в роботі жінка» Корз, **[мо́нявка]** «тс.» Корз, **[мо́няло]** (лайл.) «вайло» Па, **[мняло]** «тс.» Па, **[му́нька]** «тюхтій, боягуз, баба, нікчема» Ж, **[ню́нька]** «тс.» Ж, **[му́нвявий]** «недоумкуватий» Ж, **[му́ньковатий]** «тс.» Ж, **[му́нвяво]** «поволі, тихо» О; — р. **[мо́ня]** «в'яла, слабка, тиха людина», **[мо́нька]** «тс.», **[му́нега]** «в'яла, лінива, кволá людина», **[му́нька]** «тс.»; роззява», **[му́ня]** «тихоня», **[му́нить]** «повільно, мляво жувати або говорити», п. **[тупіа]** «тупа людина, боягуз, нікчема», **[туйка]** «тс.», ч. **[туйа]** «неговірка або тупа людина», **[то́па]** «тс.»; — неясне; можливо, звуконаслідувальне утворення (Machek ESJC 383); непереконливе пов'язання (Brückner 348) з п. **[тупіа]** «підшийок у вола».

мопéд «велосипед з мотором»; — р. болг. *мопéд*, бр. *мапéд*, п. ч. *torped*, схв. *мопéд*; — запозичення з німецької мови; н. *Móped* «тс.» є складноскороченим словом, утвореним з *Mótorvelozipèd* або з *Mó(tór)* «мотор» і *Ped(ál)* «педаль».— СІС² 560; Kopaliński 645; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 1982, 551; Fremd-

wörterbuch 476; Kluge—Mitzka 487.— Див. ще **велосипéд, мото́р, педа́ль**.

мопс «порода кімнатних собак»; — р. бр. болг. м. *мопс*, п. слц. вл. *торѣ*, ч. *torps*(l), схв. *мопс*, слн. *то́рс*; — запозичення з німецької або голландської мови; нім. *Mops*, гол. *torps* пов'язується з гол. *torrepen* (*torpen*) «робити незадоволену гримасу», англ. *tor* «гримаса» (з огляду на зовнішній вигляд собаки).— Фасмер II 651; Преобр. I 555; Горяев 215; Sl. wug. *obcuch* 491; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Kluge—Mitzka 487.

мор «пошесть», **[мір, морові́ця]** «тс.», **[мораві́ця]** «жовті і сині плями на тілі вмираючого», **[мураві́ця]** «тс.», **морі́лка** «ідкий розчин, яким просочують деревину перед її фарбуванням», **морі́льник** (спец.) «той, хто труїть комах, щурів і под.; робітник, що морить деревину», **морі́льня** «місце, де морять деревину», **[морі́уха]** «гниляк для підкурювання бджіл», **[мо́реній]** «стомлений, знесилений», **морові́й, морі́ти** «труїти; виснажувати; тримати деревину у воді, спеціальному розчині», **[змо́ра]** «втома; сильне виснаження; кошмар», **змо́рний** «виснажувальний», **[за́мірки]** «курчата, що задихнулися в яйці Я; кволі тварини або рослини ВеБ», **за́мірок** «щупла зернина; недорозвинена істота», **змо́р** «масова загибель риби», **[зamóра]** «виснажена істота» Ж, **[за́морка]** «лялечка комахи» Ж, **[зamóрух]** «пташеня, що не вилупилося з яйця; худа хвороблива дитина» Я, **[зamóрковатий]** «щуплий, дрібний» (про зерно) ВеБ, **зamóркуватий** «тс.», **[измо́р]** «втома» Ж, **[паму́орок]** «мор» Л, **[паму́орицина]** Л, **по́мір** СУМ, Нед, **по́мірок**, **[про́мір, про́морія]** Нед, ст. **про́морок** Піі «тс.», **[помо́ра]** «тс.; сміхота» Нед; — р. болг. м. *мор*, бр. (заст.) *мор*, др. *морѣ* «смертельна хвороба», п. ч. слц. *пог*, вл. нл. *то́г* «мор», болг. *морія* «тс.»; епідемія, чума», м. *морија* «тс.», схв. *мо́р* «смерть», *мо́рија* «мор; чума», слн. *ропóг* «убивство; умирання», стсл. *мо́рѣ* «чума»; — псл. *погъ* «смерть, пошесть», чергуванням голосних пов'язане з **mer-ti* «мерти»; — споріднене з лит. *paĩgas* «смерть, мор.

чума», дінд. *māraṇ* «смерть, мор»; іє. **moḡ-/meḡ-* «смерть, мерти». — Фасмер II 651; Преобр. I 559; Brückner 344; Machek ESJČ 373; Holub—Lyer 321, 324; Holub—Kop. 230, 235; Schuster-Sewc 947; Младенов 304; Skok II 466; Bezlaj ESSJ II 195; Гамкрелидзе—Иванов 947; Pokorny 735. — Див. ще **мёрти**.

[мóра¹] (текст.) «муар» Ж, [морéвий] «муаровий» Ж, [морóвий] «тс.»; — п. тога «муар», ч. *móḡ* «вид тканини»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нім. *Mohr* «тс.» походить від англ. *mohair* «тканина з шерсті ангорської кози», яке зводиться до ар. *mukhaḡayar* «тс.».— Kopalinski 645; Śl. w. og. obcych 491; Machek ESJČ 373; Klein 992. — Див. ще **мохёр**. — Пор. **муар**.

[мóра²] «кошмар; домовик» Ж; — р. *кикі-мора* «нічний привид, домовик», п. тога «кошмар», зтога «тс.», ч. *míra* «кошмар; нічний метелик», слц. тога, муга «тс.», нл. *toḡawa* «кошмар», болг. *морá*, м. *мора*, схв. *мòра*, слн. *mòra* «тс.», с.-цсл. **мoрa** «відьма»; — псл. тога «нічний привид, кошмар»; — споріднене з двн. дісл. дангл. *taḡa* «надприродна жіноча істота, яка вночі сідає на груди сплячому і душить його», нвн. *Maḡr* «кошмар», далі, можливо, з лтс. *márnitiés* «нав'язуватися», ірл. *moḡrġain* «королева духів»; пов'язується також з псл. *taḡa* «мара, привид», *moḡiti* «морити» (Schuster-Sewc 185—186; Holub—Kop. 235; Младенов 304). — Фасмер II 231—232; Преобр. I 307; Brückner 655; Machek ESJČ 383; Skok II 454; Bezlaj ESSJ II 194; Bern. II 76; Mühl.—Endz. II 584; Schuster-Sewc 948; Pokorny 736. — Пор. **кошмар**, **марá**, **мор**.

морáль «система норм і принципів поведінки; висновок, наука, нотація», **моралізáтор**, **моралізáторство**, **моралізáція**, **моралізм**, **мораліст**, **моралістичний**, **моралізувáти**; — р. **морáль**, бр. **марáль**, п. *moḡal*, ч. слц. *moḡálka*, вл. *moḡalka*, болг. *морáл*, м. *морал*, схв. *мòрáл*, слн. *moḡála*; — запозичення з французької мови; фр. *moral* «моральний; мораль» походить від лат. *mōrālis* «моральний», пов'язаного з *mōs* (*mōris*) «звичай; воля; властивість; закон», спо-

рідненим з гр. *μῶσθαί* «прагнути», *μῶσθαί* «прагну», *μῶσθεῶ* «шукаю», гот. *mōþs* «дух, відвага, гнів», двн. *muot*, нвн. *Mut* «тс.», можливо, також з псл. *szmēti*, укр. *сміти*. — СІС² 560; ССРЛЯ 6, 1250—1251; Kopalinski 645—646; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Dauzat 484; Wälde—Hofm. II 114—115. — Пор. **сміти**.

[морандéль] «мурашка» Ж, [мурандéль Ж, муранділь Ж] «тс.»; — очевидно, афективне утворення на основі назви [мура́ха], мура́шка (див.).

морані́стий — див. **мўрґий**.

моратóрій «відстрочка; відкладання певних дій»; — р. **моратóрий**, бр. **маратóрий**, п. ч. *moratorium*, слц. *moratórium*, вл. *moratorij*, болг. м. **моратóриум**, схв. **морáтòрїї**, слн. *moḡatōrij*; — міжнародний термін (пор. н. *Moratorium*, фр. англ. *moratorium*), утворений на основі лат. *moḡatōrius* «який уповільнює, затримує», похідного від тога «уповільнення, затримка», пов'язаного з темог «пам'ятливий; нагадуючий», спорідненим з дірл. *taḡaitm* «залишаю», ав. *taḡaiti* «думає, збирається», гр. *μῆρμνα* «турбота», гот. *muþpan* «турбуватися», дангл. *muḡpan*, двн. *moḡpēn* «тс.».— СІС² 560; ТСБМ III 107; Kopalinski 646; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Dauzat 485; Walde—Hofm. II 67—68. 110.

[моратýри] — див. **муратýри**.

[мóрва] (бот.) «чорна шовковиця, *Morus nigra* L.», [мёрви] (мн.) «тс.», [моравéний] МСБГ, **морвóвий** Ж); — п. *moḡwa*, ч. *moḡuše*, слц. *moḡuša*, вл. *moḡušnja* «тс.», м. **мурвинка** «плід шовковиці», схв. **мўрва**, слн. *mūḡva*; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *mōrus* «шовковиця» походить від гр. *μóρoν* «тс.», спорідненого з вірм. *moḡ* «ожина», двн. *muḡ* «шовковиця», лит. *mōras* «тс.»; зіставляється також з р. **морóшка** «*Rubus chamaemorus* L.» (Преобр. I 558). — Richhardt 79; Brückner 344; Machek ESJČ 374; Skok II 484; Bezlaj ESSJ II 207; Walde—Hofm. II 114; Frisk II 256.

морґ¹ «приміщення для трупів»; — р. бр. **морґ**, п. *moḡga*, болг. **мòрґа**; — через посередництво російської мови за-

позичено з французької; фр. morgue «те.» етимологічно неясне.— СІС² 560; РЧДБЕ 551; Dauzat 485.

морґ² (заєт.) «міра землі, що дорівнює 0,57 га», [морґ «те.» Ле, [морґ] «те.»; нивка, вузька грядка О», [мóрга] «морґ» Л, [мóрга] «те.» Л, [морґуáти] «ділити на морґи»; — р. морґ, мóрга, бр. морґ, в. mórg, morga, слц. [morg]; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Mörgeп «ранок; морґен (міра землі), 0,25 га (первісно ділянка землі, яку один орач може зорати за один ранок)» споріднене з дієл. morgēп «ранок», гот. maúrgins «те.», лит. mérkti «блмати; жмурити», псл. *mogkъ, укр. мóрок.— СІС² 560; Винник 57, 59; Шелудько 40; Фасмер II 652; St. wуг. obsueh 492; Kluge—Mitzka 487.— Див. ще мёркнути, мóрок.

морґанізм «хромосомна теорія спадковості», морґаніст; — р. морґанізм, бр. марґанізм, в. вл. morganiзм, ч. morganismus, слц. morganiзм, болґ. морґанізм; — термін, утворений від прізвища американського біолога Т. Морґана (Th. Morgan, 1866—1945), який висунув цю теорію на початку ХХ ст.— St. wуг. obsueh 492; РЧДБЕ 552.

морґáти, морґнóти, морґ (розм., уживається як присудок із значенням «морґати»), мóргавка «блискавиця, зірниця; каганець», [морґáй] (у загадці) «око», [морґулець, мурґáй Ж] «те.», [морґані́на] «постійне морґання, мигання», [морґáч] «той, хто часто морґає; залицяльник», морґу́н «те.»; [каганець Л]», [мóргла] «блискавиця, зірниця, мигавка» (у виразі [морґли грають]) Ж, [морґулі́ця] «кокетка» Ж, [морґу́ля] «те.» Ж, морґу́ха «те.»; [блискавка без грому Л]», зморґну́тися, перемóргуватися, підмóрг; — р. морґáть, бр. марґáць «морґати», п. mrgaś, ч. mrkatí, слц. mrkat', «те.»; — псл. *m'rgati (*m'rkati) «морґати, мигати; меркнути», пов'язане чергуванням голосних з *mogkъ «морок»; — споріднене з лит. mirgėti «миготіти», mérketi «жмурити (очі)», лтс. mirdzėt «миготіти, блищати», дієл. murgk «темний», нвн. Morgeп «ранок»; іє. *mer- (*merk-) «блмати, блищати». — Фасмер II 652; Преобр. I 555; Горяев 215;

Brückner 346; Machek ESJC 379; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 232—233; Pokorny 733—734; Stang 36—37; Мельничук Мовозн. 1980/6, 53—54.— Пор. мёркнути, мóрок.

[морґу́ля] «гуля; жіноча зачіска До», [морґу́ля] «те.» тж, [мордóуля] «гуля, пухлина»; — очевидно, результат видозміни форми [моґу́ля] «гуля», зближеної з основою дієслова морґáти.— Див. ще моґу́ля.

мóрда, мордáс «ляпас», морд́яка, [мурд́áй] «людина з товстими губами» Корз, [мурдинé] «ротик» Корз, морд́áтий, морд́áтенький, [заморд́áти] «зв'язати (корову, бика) за морду і роги Мо; надягти на морду коня повід», [заморд́уáти] «те.», [на́мордєнь] «ляпас», [на́морд́ич] «намордник» Л, на́морд́ник, [на́морд́няк] Л «те.», поморд́áс «ляпас», розморд́áтити «стати мордатим»; — р. бр. болґ. мóрда (з р.), п. ч. morga (з р.); — очевидно, запозичене в східноєлов'яньські мови з іранських; ір. *māgāda- «голова» (ав. ka-māgāda- «що за голова») споріднене з дінд. mūrdhān- «лоб, голова, вершина», данґл. molda «голова», гр. βλωφρός «який високо піднявся»; зіставляється також (Pisani Paidēia 9/4—5, 312) з лат. mordeo «кусаю»; зіставлення з лтс. murgdēt «бурчати, ричати» (Matzenauer LF 10, 332) або з вірм. meruth «морда» (Machek ESJC 373) недостатньо обґрунтовані.— Фасмер—Трубачев II 652—653; Трубачев Етимология 1965, 41; Преобр. I 555—556; Горяев 215; Brückner 344; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 552.

мордва́ «угро-фінська народність, мокша і ерзя», морд́віни «те.», морд́він; — р. морд́ва, бр. мард́ва, др. морд́ва, п. mordowski «мордовський», ч. Mordvin, слц. Mordvan, Mordvin(ec), болґ. морд́віни; — походження назви остаточно не з'ясоване; пов'язується з комі морт «людина», удм. мурт «те.»; чоловік, наречений, які виводяться від перс. mart «людина» (пере. tard «чоловік»). — Фасмер—Трубачев II 653—654; Попов Назв. нар. 102—103; Никонов 275; Соболевский ИОРЯС 27, 287—288; Moszyński PZJP 109; Лыткин—Гуляев 174—175.— Пор. удмурт.

[мордван] (лайлива назва) Ж; — р. [мордвá] «тс.», [мордвáйн] «пустун»; — результат видозміни етноніма мордвáйн; пейоративне значення розвинулося під впливом фонетично схожих слів мórда, мордувáти.— Фасмер II 653—654.— Див. ще мордвá.

мордувáти «мучити, катувати; [убивати Ж]», мордувáтися «мучитися; скаженіти», [мордувáвець] «мучитель», [мордв́йн] «убивця, кат» Ж, [мордв́йнка] «убивця (жінка); дружина вбивці» О, [мордв́йнство] «убивство» Ж, О, [мордв́йничха] «дружина вбивці» О, [мордв́йчиха] «тс.» О; — р. мордовáть «морити, мучити», бр. мардовáць «тс.», п. вл. нл. mordować «убивати; втомлювати; мучити», ч. mordovati, слц. mordovat «тс.», нл. mordowaś «убивати»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; ч. morden «убивати» (< двн. morden «тс.») споріднене з лат. mordeo, mordere «кусати; ображати; мучити» або з пов'язаними з ним лат. mors (mortis) «смерть», пел. *mertī «мерти».— Шелудько 40; Richhardt 9, 79; Фасмер II 654; Brückner 344; Machek ESJC 373; Holub—Lyer 324; Schuster-Sewc 949; Bern. II 77; Mikl. EW 201; Kluge—Mitzka 487; Walde—Hofm. II 111—112.— Пор. мёрти.

мóре¹ «великий водний простір», [морв́йн] «тс.; бог води» Ж, моря́к, [моря́н] «південний вітер (з моря)» Мо, моря́нка (орн.) «полярний птах з родини качок, Clangula; [морська вода, що підійшла до берегів лиману Мо]», [мірський] «морський», [замір'е] «замор'я» Ж, замóр'я, замóрський, надмóр'я «примор'я», [надмóрній] Ж, надмóрський, помóр, помóрник (орн.) «Stercorarius», помóр'я, [поморя́нець], поморя́ннн СУМ, Нед, помóрський, примóрець, примóр'я, [приморя́ннн] Нед, примóрський, узмóр'я; — р. мóре «море; лозеро», бр. мóре, др. море, п. morze, ч. moře, слц. more, вл. morjo, болг. морé, м. море, схв. мóре, мóре, слн. mǒrgé, стсл. море; — псл. morje «водний простір; море»; — споріднене з лит. mągias (mągė) «море, затока», лтс. mągė «затока», гот. mareī «море», двн. marī, дангл. mere, нвн. Meer, дірл. mair, лат. mare «тс.», з іншим сту-

пенем чергування голосного двн. thiog «каложа, болото», дангл. mǒg «каложа», нвн. Moog «болото»; іе. *mōri «море, болото».— Фасмер II 654—655; Преобр. I 556; Горяев 215; Brückner 344; Machek ESJC 374; Holub—Kop. 230; Holub—Lyer 322; Schuster-Sewc 951; Младенов 304; Skok II 456; Bezljaj ESSJ II 195; Филин Образ. яз. 117—118; Mikl. EW 201—202; Гамкрелидзе—Иванов 672—673, 943; Pokorny 748.

[мóре²] (вигук із приспіву в деяких старовинних піснях: «бре, море, бре»), ст. мóре «сир'їчъ, юроде, дурню» (1627); — болг. м. мóре (вигук звертання), схв. мóре «тс.»; — запозичення з точно не встановленого балканського джерела, до якого зводиться також бре «тс.»; здебільшого виводиться від гр. мóре «дурню» (клична форма від мóрós «дурний»).— Пономарів Мовозн. 1973/5, 65; Беринда 65; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 136; Brückner 39; БЕР I 75—76; Skok II 456.— Див. ще бре.

[мóре³] «неїстівна рибка» Берл; — неясне; можливо, результат перенесення назви середовища на істоту, яка в ній живе.

морéя (бот.) «дрібний абрикос, Armeniaca vulgaris Lam.», [морель, морелла] «тс.» Мак, морелівка «абрикосна наливка», [мурéя] «мореля» Ж, Мак; — р. морéль (марéль) «сорт вишні; дрібний абрикос», [морелá] «дрібний абрикос», бр. марéль «тс.», п. morel(a) «абрикос», ч. amarelka «сорт вишні», amrele, слц. morela «тс.»; — через посередництво польської і, можливо, німецької мов (нім. Amarelle «вишня», [Morelle] «абрикос») запозичено з італійської або середньолатинської; іт. amarella «вишня; абрикос» походить від слат. amarellum «абрикос», що виникло на основі виразу de Armenia «з Вірменії», вторинно зближеного з amārus «гіркий».— Фасмер II 655; Преобр. I 556; Brückner 344; Machek ESJC 17; Matzenauer 256; Kluge—Mitzka 19, 28.

морéна (геол.) «відклад із глини, піску, уламків гірських порід, що виник внаслідок руху льодовиків»; — р. болг. схв. морéна, бр. марéна, п. morena, ч. слц. слн. moréna; — запозичення з фран-

цюзької мови; фр. *moraine* «тс.» (з савойськ. *moréna* від долат. **mīrg* «пагорбок, курган») пов'язується з фр. *moigne* «невеликий пагорб» (відповідає ісп. *mojgo* «пагорб») або з фр. *morion* «шолом», ісп. *mojgion* «тс.», *mojga* «маківка голови». — СІС² 560; Kopalinski 646; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 552; Dauzat 484, 486

[моресіти] «гудити, читати мораль» Ж; — п. *mores* (у виразах: *pauczyć kogo moresu* «провчити кого», *zpać mores* «слухатися»), ч. *mores* «звичаї, хороший тон», слц. *mōges* «пристойність»; — через посередництво польської або чеської мови зводиться до лат. *mōs* (мн. *mōres*) «звичай; воля», з яким пов'язане також укр. *мораль*. — Holub—Lyer 322. — Див. ще *мораль*.

морж (зоол.) «морський ластоногий ссавець, *Odobaeus* L.», *моржіха* «самка моржа», *моржітник*, [*моржіовина*] «м'ясо моржа» Ж, *моржіевий*; — р. бр. болг. *морж*, п. *morgs*, ч. слц. *mgož* (з р.), вл. нл. *mōgž* (з р.), схв. *mōrж* (з р.), слн. *mōž* (з р.); — очевидно, запозичення з саамської мови; саам. *mōgš(š)a* (звідки також англ. фр. *morse* «тс.») виводиться від наслідування звуків, що видають моржі; пов'язують також з фін. *mursu* «морж». — Фасмер—Трубачев II 655; Преобр. I 575; St. wyg. obsyuh 493; Machek ESJC 310; Holub—Lyer 324; Bern. II 80; Dauzat 486; Klein 1005.

[моржолá] «болото, трясовина» ВеУг; — неясне; можливо, пов'язане з [*морквá*] «тс.».

[морівниця] «пустунка» О; — неясне; можливо, пов'язане з *мор*, *моріти* (пор. *помора* «сміхота», р. *умора* «тс.»).

морім'ух, **морим'уха** — див. *мухомор*. **моріти**, **морілка**, **морільник**, **морільня** — див. *мор*.

моріг «гуета молода трава, мурава; [низина, поросла травою Ч]», *моріжбк* «мурава», [*моріжничбк*] «невелика ділянка землі, поросла травою» МСБГ, [*моріх*] «цілина; поле, що декілька років лежить облогом» О, *муріг* «[те. О]; мурава», [*морожбк*] «межа між полями, поросла травою» Ч, [*мурáга*] «мокра низина, поросла травою» Ч, [*мурáжок*] «моріг» Ж, [*муражбк*] «поляна, вкрита

мохом» Ч, [*мýрог*] «лука» Ч, *моріжчáстий* «зарослий травою»; — р. [*мóрбг*] «трава», [*мурбг*] «мурава, лука, сіножать», [*мурбг*] «мох»; — очевидно, пов'язане з *мурава*; далі зіставляється з лтс. *mauragas* (бот.) «нечуївтер волохатий, *Hieracium pilosella*», *maĩrs* «мурава, дерен» або з п. [*zamerгнаć*] «зарости травою» (про воду). — Фасмер III 13—14; Moszyński 132, 307; Būga RR I 468—470; Trautmann 172; Mühl.—Endz. II 569—570. — Див. ще *мурава*¹.

[моріжник] (бот.) «гіпп, *Nurpum* L.» Ж, **Мак**, [*моріг*, *моріжка*, *моріжок*] «тс.» **Мак**, [*моріжничбк*] «стокротки, *Bellis perennis* L.» ВеНЗн, **Мак**, [*морожбк*] «спориш, *Polygonum aviculare* L.» Ж, **Мак**, [*мурбг*, *мурубг*] «тс.» Л; — р. [*мурбг*] «спориш»; — назви, пов'язані з *моріг*, оскільки ці рослини, переважно невисокі, густі і яскравозелені, здебільшого утворюють моріг. — БСЭ 35, 271. — Див. ще *моріг*.

[моркавець] (бот.) «вех широколистяний, *Sium latifolium* L.» Ж; — очевидно, пов'язане з [*морквá*] «болото, трясовина, калюжа»; назва зумовлена тим, що вех найчастіше зустрічається на вологих місцях (пор. російську його назву *поручейник*). — БСЭ 34, 222. — Див. ще *морквá*.

моркач, **моркітень**, **моркутень** — див. *меркач*.

мóрква (бот.) «*Daucus* L.», *морквіна*, *морвіння*, *морковіння*, *морквіця*, [*моркв'янка*] «морквиння» О, *морквіка*, *морквіник* «*Silaus* Mill. (рослина родини моркв'яних)», [*моркбк*] «морква» Ж, О, [*морковець*] «дика морква» **Мак**, [*моркбвіця*] «те.», *моркбвка*, [*морковник*] «дика морква; морквіник» **Мак**, [*моркбвця*] «морква О; дика морква МСБГ», [*мортьва* **Мак**, *морхва* Ж, *морхов* Ж] «тс.», *моркв'яній*, [*морковій*, *морков'яний*]; — р. *моркбв*, [*морквa*], бр. *морквa*, п. *marchew*, ч. *mřkev*, [*mřkva*], слц. *mřkva*, вл. *mōrchej*, нл. *mārchēj*, [*mārchwej*], болг. м. *морков* (з укр.), схв. *мрква*, слн. *mřkev*, стсл. *мрřкы*; — псл. **mřku*, род. в. **mřkve* «морква»; — споріднене з лит. *birķūnas* і далі, можливо, з двн. *mōg(a)na* «тс.»; іє. **mřk-/břk-*; припущення про запозичення з герман-

ських мов (Корш Сб. Дринову 59), крім форм з *x* (Mikl. EW 192; Uhlenbeck AfSIPh 15, 489), не доведено; рум. *mórkov* «морква», молд. *mórkov* «тс.» запозичено з української мови. — Иллич-Свитыч ЭИРЯ I 16—20; Фасмер—Трубачев II 655—656; Преобр. I 557; Горяев 215; Brückner 322; Machek ESJC 379—380; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 233; Schuster-Sewc 950; Младенов 304; Skok II 468—469; Bezljaj ESSJ II 202.

[морквасити¹] «лятися, сперечатися; нудно говорити О»; — слц. [mrkvasit'] «сперечатися»; — пов'язане з *mórква*; пор. також [*xátня mórква*] «сварка між чоловіком і дружиною», [*mórкву скреbtí*] (*скромáдити, стругáти*) «сварити, ляяти когось», ч. *šrohati* кому *mrkvičku* «висміювати когось», *ostrouhati* кому *mrkvičku* «обманути»; шлях семантичного розвитку неясний. — Див. ще *mórква*.

[морквасити²] «невміло і довго прати (білизну) Ме; надто повільно прати, фарбувати МСБГ; партачити О; змішувати для страви різні овочі О», [*моркваситися*] (знев.) «мокнути, киснути» Ме; — очевидно, пов'язане з [*морквэй*] «болото; калюжа»; зазнало вторинного зближення з *квасити*. — Див. ще *мороква*.

[морков'ять] (бот.) «деревій, *Achillea millefolium*»; — р. [*моркóвник*] «тс.»; — похідне утворення від *mórква*; назва зумовлена, можливо, деякою зовнішньою подібністю листя обох рослин. — Нейштадт 559. — Див. ще *mórква*.

[моркотіти] «бурмотіти», [*моркóтити*] «буркотати, гарчати» (про ведмедя) ВеУг, [*моркóтати*] «тс.» ВеУг, [*моркóтя*] «буркотуха» (?); — р. [*моркóтять*] «бурмотіти, бурчати», п. [*markotač, mórkotač*] «бурмотіти», ч. [*mrkotati*] «бурчати, ляяти», слц. [*mrkotat'*] «стогнати, збиратися заплакати», вл. *mórkotač* «бурчати», *morčec*, нл. *murkotaš, marcaš* «тс.»; — псл. **m^hrk-* «бурчати», звуконаслідувальне утворення паралельне до **b^hrk-*, **mir-k-* «тс.».— Фасмер II 656; Преобр. I 557; Brückner 323; Schuster-Sewc 948—949. — Пор. бур¹, мйркати, мур-мур.

мормйш (зоол.) «бокоплав-блоха, *Gammarus pulex* L.», [*мармйшка*] «личинка комара-дзвонарика, *Chironomus*

plumosus L.» Дейн; — р. *мармйш* «бокоплав-блоха», [*мормйш*] «пуголовок», *мормйшка* «блешня» (її водять, наслідуючи рухи бокоплава), бр. *мармйшка* «тс.»; — неясне. — БСЭ 28, 306.

мормоніти — див. мур-мур.

морожок — див. моріжнік.

мороз¹, [*морóжене*] Ж, *морóженниця* «пристосування для виготовлення морозива», [*морóжéницик*] «той, хто робить або продає морозиво» Ж, *морозівко* (фольк.) «мороз», *морóзивник, морóзиво, морозін* (будівельний матеріал), [*морозове*] «морозний вітер» О, *морозовина* «тріщина на дереві від морозу», *морозявина* «те.», [*морóзок*] «іній, паморозь», [*морозу́ля*] «буро-білява корова» ВеНЗн, [*морозя́*] «мороз» О, [*морозьом*] «під час морозу» О, *морóжений, морозильний, морозистий* «морозний»; [з домішкою сивини (про масть) ВеНЗн], *морозний, морозоватий* «білястий» (про масть коня) Ж, [*морозовий*] «холодний, морозний», *морозовинний, морозуватий* «сріблястий» (про колір), *морозяний, морозити, морозитися* «замерзати», *віморозки, заморозень* «лід під болотом, заморозок, заморозь «іній; сніг, намерзлий на склі; [замерзла земля; льодова кірка Ж]», [*ізморозок*] «іній на ґрунті, траві» Ж, [*наморозки*] «намерзлий на вікні лід», *наморозь* «тс.; паморозь», *обморóження, наморозь* «іній», *поморозь* «тс.», *пріморозок, пріморозь*; — р. *морóз*, бр. *марроз*, др. *моразь*, п. вл. *mráz*, ч. слц. *mráz*, нл. *mráz*, полаб. *morz*, болг. м. *mraz*, схв. *mráz*, слн. *mráz*, стсл. *mrázь*; — псл. **morzь* «мороз», пов'язане чергуванням голосних з **m^hrzti* «мерзнути». — Фасмер II 656; Преобр. I 557; Brückner 346; Machek ESJC 381; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 232; Schuster-Sewc 962—963; Skok II 472—473; Bezljaj ESSJ II 199; Bern. II 80; Trautmann 187. — Див. ще *мерзти*.

[мороз²] (бот.) «пізньоцвіт осінній, *Colchicum autumnale* L.» Ж, Л; — ч. [*mrázová sestrica*], схв. *mrázовац* «тс.»; — результат перенесення на рослину назви *морóз* «холод», зумовленого тим, що пізньоцвіт цвіте восени, на початку морозів. — Machek Jm. rostl. 264. — Див. ще *морóз¹*.

[морозіюк] (орн.) «водомороз, рибалочка, Alcedo L.»; — похідне утворення від *мороз*; назва зумовлена тим, що частина цих птахів залишається на зиму на незамерзаючих річках. — БСЭ 17, 90. — Див. ще *мороз*¹. — Пор. *водомороз*.

мóрок «темрява; [темний туман Ж; нечиста сила; смертельний жах Ж; страждання Ж; непритомність Ж]», [морóка] «тс.» Ж, [морóки] «непритомність», [мороклівий] «запаморочливий» Ж, морóчливий «тс.», [морóчний] «тс.; темний», морóчити «уводити в оману, дурити; доводити до непритомності», [морóчитися] «паморочитися», [заморóка] «здушливі випари; чарівниця Пі», [замóроц] «запаморочення» Пі, [заморóчити] «запаморочити» Пі, *запаморока* «тимчасова врата свідомості», *запаморочливий*, *запаморочний*, [обморік] «непритомність» Ж, обморок «тс.», обморóчувати «викликати запаморочення; збивати з пантелику», [оморок] «темрява» Ж, [омороки заляти (собі)] «упитися» Ж, [паморок] «потемніння в очах» Нед, [паморока] «тс. Нед; запаморочення; туман, імла», [паморотв] «потемніння в очах» Нед, [паморочка] «мряка», паморочливий, паморочний, паморочити «приупляти свідомість; п'янити», [пóморок] «потемніння в очах; морок» Нед, [суморок] «сутінок, присмерк», [сумороки] «тс.»; — р. [мóрок] «темрява; туман; запаморочення», [морóка] «гуета імла, присмерки; запаморочення», бр. мóрак «темрява», [марóка] «запаморочення», п. тгок «присмерки», ч. слц. тгак «хмара», вл. нл. тгок «тс.», болг. м. мрак «темрява», схв. мрдк «тс.», слн. тгак «присмерки»; — псл. *могкь «морок, туман, хмара», пов'язане чергуванням голосних з *mʔknoʔi «меркнути, темніти». — Фасмер II 657; Преобр. I 528—529; Вгӱckner 346; Machek ESJC 378; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 232; Младенов 306; Schuster—Sewc 961; Skok II 467—468; Bezlaj ESSJ II 199; Варбот 99; Trautmann 182—183; Stang 36—37. — Див. ще *меркнути*.

морóка «клопіт, турбота; [гра в шість паличок]», [морóчник] «той, що завдає клопоту, морочить» Ж, [морóкув-

тий] «клопітний», морóчливий «тс.; вередливий», [морóчний] «морочливий», [морокóватися] «заснавати труднощів» Бі, [морокóватися] «морочитися», морóчити «завдавати клопоту», морóчитися «займатися чимось клопітним; довго поратися», заморóка «мороча, клопіт», заморóчливий «морочливий, заплутаний», [обморóка] «мороча»; — р. морóка, бр. марóка, п. [тогока] «клопіт» (з укр.); — через значення «запаморочення» пов'язане з мóрок «темрява; [непритомність]»; пор. вираз [заморóка голові] «мороча, клопіт» (Ме). — Меркулова Sl. Wortst. 138. — Див. ще мóрок.

[мороква́] «багно, трясовина», [мароква́] «тс.», [морóчня, морóшня] «тс.; болото з іржавою водою» Ник, [нороква́] «трясовина» ВеНЗн; — залишок псл. *mogkva, *mogkja «тс.», пов'язаних чергуванням голосних з *mekja «болото»; давній варіант кореня *mek-/pok- «мокнути» з інфіксом -г-. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 602; Куркина Етимология 1967, 137. — Див. ще *мереч*, *мокнути*. — Пор. *мерга*, *мерча*.

[морокóвати] «сердитися, бурчати (на когось)»; — р. [морóкаться] «скаржитися; виявляти незадоволення», бр. *маракавáць* «скаржитися, сердитися»; — очевидно, пов'язане з морóка «клопіт», морóчитися; зміщення в значенні могло відбутися під впливом [марикóвати] «нарікати, ремствувати», запозиченого з польської мови. — Див. ще *морóка*. — Пор. *маракóвати*, *марикóвати*.

[мóрон] (бот.) «стокротки, Bellis perennis L.» Ж, [морóнчики] «тс.» Ж; — неясне.

[мóрох] «пліснява; мох»; — неясне; можливо, залишок давнього варіанта кореня *мох* (псл. mʔxʔ) з інфіксом -г-; пов'язання з *мерзнути*, *мороз*, р. *моросіть* (Преобр. I 558) викликає сумнів. — Пор. *морішка*.

морішка (бот.) «Rubus chamaemorus L.»; — р. *морішка*, [морóха], бр. *марішка*, п. *mogoszka* (з р.), [mroszka, moguszka], ч. *moroška* (з р.), *moguška*, слц. *moguška* «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [мóрох] «мох»; назва зумовлена тим, що морішка росте по мо-

хових тундрах і на торф'яних болотах; пор. нім. Moosbeere «клюква» (букв. «мохова ягода»); менш переконливе виведення (Фасмер II 658; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 57—58; Machek Jm. rostl. 102) з фінно-угорських мов. (фін. muurain, muuran «морозка» та ін.), зіставлення (Mikl. EW 201; Преобр. I 558; Брандт РФВ 22, 259) з укр. [мороква́] «болото, трясовина» або зведення (Karłowicz SWO 389; Matzenauer 256) до лат. mōrus «шовковиця». — Серебренников ЛС V 32; Фасмер—Трубачев II 658; Преобр. I 558. — Див. ще **морох**.

морс «наній із соку ягід»; — р. морс, ст. морсѣ (XVI ст.), бр. болг. морс; — загальноприйнятої етимології не має; непереконливо пов'язується з нім. Moosbeere «клюква» (СІС² 560; ССРЛЯ 6, 1276); зближується також з р. моросіть (Фасмер II 658; Matzenauer LF 10, 332), з рум. mîrsă «вода з медом; сироп; сік», що походить від лат. mîlsa «медовий напій» (Фасмер II 658).

мóрскати «сильно, з розмаху бити», [мóрскатися] «тинятися», [мóрськати] «злегка бити» Ж, морснѹти «сильно вдарити; [швидко стрибнути Ж]», [мурснѹте] «раптово піти» (про дощ) Корз, [морський] «хльосткий» (про гілляки); — р. [морснѹть] «сильно вдарити», бр. [марсканѹць] «шпурнути; стьобнути, вдарити», п. ст. merskaŕ «щмагати, сильно бити», ч. mřskati «хльоскати, стьобати, дупцювати», слц. mřskat', вл. mōrskaŕ, вл. mōrskaŕ «те.», р.-цсл. мърскъ «бич»; — посл. *m'řskati «стьобати, бити»; — дальша етимологія непевна; можливо, споріднене з лит. šmirkšterėti «похльоскати, постьобати», šmiřkšti «швидко бігти, їхати»; пов'язання з мóрщити (Brückner 323; Holub—Kop. 233) недостатньо обґрунтоване. — Преобр. I 558—559; Machek ESJC 380; Holub—Lyer 324; Schuster-Sewc 952. — Пор. мерщій, мóскати.

морскотіти — див. москотати.

[морсбля] «колода, чурбак» Ж, [мосіря] «те. Ж; голова О; уперта людина Ж», [мосіръ] «сільничка, видовбана з суцільного шматка дерева Г, Ж; бочка, видовбана з колоди; коробка; сільнич-

ка; посудина для сиру, видовбана з дерева; голова О», [мосіря́] «коробочка» О, [мосур] «наплив на дереві» Ж, [мусур] «попіл; попільничка» Ж, [мусіря́] «миска для борошна» Ж; — п. [mosurowy] «зроблений з нароста на дереві», ч. [mosor, mosof] «наплив, наріст на дереві; кадіб на збіжжя; діжка на бринзу», слц. [mosúr] «обрубана колода; кадіб біля джерела; виріз», вл. mosor «шрам; річне кільце у деревині; наплив на дереві»; — через західнослов'янські мови запозичено з німецької; нвн. Máser «прожилка в деревині; наплив на дереві», свн. maser, двн. masar «те.» споріднене з днн. masur «нарієт», дісл. mōsur «клен»; зіставлення з схв. мōсур «шпудлька; льодяна бурулька», рум. mosór «шпудлька» (O I 453) помилкове. — Machek ESJC 374; Schuster-Sewc 954—955; Kluge—Mitzka 464.

[морся́] «поросся» Ж; — неясне.

мортіра «короткоствольна гармата», [мортіръ] «те.; ступа» Ж; — р. болг. мортіра, п. moździerz, ч. moždír, hmoždír, слц. mažiar, слн. mōžnar «те.»; — через посередництво російської та голландської мов (гол. mortier) запозичено з французької; фр. mortier «те.» пов'язане з лат. mortarium «мортира; ступа», утвореним від morētum «розтерта їжа з суміші м'яти, першо тощо» невідомого походження; можливо, споріднене в гр. μαραινω «розтираю» (Walde—Hofm. II 112). — СІС² 560; Фасмер II 658; Преобр. I 558; Brückner 346; Machek ESJC 378; РЧДБЕ 1982, 552; Matzenauer 257; Dauzat 486. — Пор. мушцір.

моругий — див. муругий.

моруха (бот.) «порхавка, Calvatia gigantea Fr. (Bovista gigantea)», [моро́ха, морі́оха] «те.»; — р. [морта́у́ха] «отруйний гриб»; — пов'язане з моріти як назва неїстівного (в зрілому стані) гриба; пор. іншу його назву [морова губка]. — Зерова 219. — Див. ще мор.

морфема (лінгв.) «найменша значуща частина слова (корінь, афікс, флексія)», морфематика; — р. болг. морфема, бр. марфема, п. morfem(a), ч. слн. morfém, слц. morféma, вл. morfem, схв. mōrfēm, морфема; — запозичення

з французької мови; фр. *morphéte* утворено за зразком *rhonéte* на основі гр. *морф́* «форма», можливо, спорідненого з лит. *mārgas* «стрекатий, різнокольоровий, гарний». — СІС² 561; ССРЛЯ 6, 1278; Kopaliński 646; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 552; Klein 1055; Frisk II 257—258. — Пор. морфологія.

мóрфій «алкалоїд опію, наркотик», *морфін* «тс.», *морфінізм* «хвороблива пристрасть до вживання морфію, наркоманія», *морфініст* «наркоман»; — р. *мóрфий*, бр. *мóрфій*, п. *morfina*, ч. слц. *vl. morfium*, болг. *мóрфий*, *мóрфиум*, м. *морфиум*, схв. *мóрфї*, *мóрфијум*, слн. *morfij*; — інтернаціональний фармацевтичний термін (новолат. *morphium*), утворений на основі гр. *Μορφῆς* «Морфей (бог снів)». — СІС² 561; Фасмер II 659; Kopaliński 646—647; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 552; Skeat 335; Klein 1004; Kluge—Mitzka 488.

морфологія «вчення про будову і форму організмів, речовин; розділ граматики, що вивчає будову слова», *морфóлог*, *морфологічний*; — р. болг. *морфóлогия*, бр. *марфалогія*, п. *morfologia*, ч. *morfologie*, слц. *morfologija*, вл. *morfologija*, м. *морфологија*, схв. *морфолoгiя*; слн. *morfologija*; — занозичення з німецької мови; нім. *Morphologie* утворено Й. В. Гете (1817) з основ слів гр. *морф́* «форма» і *λόγος* «вчення» за зразком таких назв, як *біологія* (нім. *Biologie*), *теологія* (*Theologie*) та ін. — СІС² 561; ССРЛЯ 6, 1280; Kopaliński 647; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 552; Dauzat 486; Klein 1005. — Див. ще *морфема*, *логіка*.

мóрщити, *мóрщитися*, [*мóрхнути*] «покриватися зморшками» (про плоди), [*морхля́к*] «пучок зморшок, що-небудь поморщене» ЛексПол, [*мóршень*] «черевик із суцільного шматка шкіри», [*мóршина*] «зморшка на сорочці біля шиї і на рукавах» МСБГ, [*мóршине*] (зб.) «тс.» тж, [*мóршінка*] «сорочка, зібрана в зморшки коло шиї; вид різбярського орнаменту» тж, [*моршóк*] «зморшка», [*мóрца*] «складка, зморшка» Ж, *морці́на* «зморшка» СУМ, Ж, [*морщинéць*] «черевик із суцільного шматка шкіри», [*морщинé*] (зб.) «гуєті складки на жі-

ночій сукні» Ж, [*морці́нка*] «невелика зморшка; частина рукава жіночої сорочки у галицьких покутян; вставка, вшита під уставкою», [*мóрці́нка*] «збористий комір жіночої сорочки» Ж; жіноча сорочка, зібрана в складки коло шиї МСБГ», [*мóрцка*] «зморшка» Ж, [*морці́н*] «черевик із суцільного шматка шкіри», *мóрхлий* «зморшкуватий, зморщений», *морці́вий* «покритий зморшками», [*мóрхтися*] «зморщитися», [*мóрхнутися*] «тс.», *мóршка*, [*мóрщина*] «зморшка», [*мóрцка*] «тс.», *мóрхлий* «який покрився зморшками; зморщений, скручений», *мóршкуватий*, *мóрщений*, *помóрхнути*, *помóрхлий*, [*моршóк*] «зморшка» Бі, [*шмóришки*] «зморшки»; — р. *мóрщить* «морщити», [*мóрснуть*] «тс.», [*морх*] «оборки на рукавах жіночого одягу», бр. *мóршчыць*, п. *marszczyć*, ч. *smrsknouti se* «збігтися, скинутися (про молоко); зменшитися в об'ємі (про м'ясо)», *smřtiti se* «швидко скрутитися» (про змію), слц. *mř(a)štit* «морщити», вл. *mřšćić*, нл. *maršćić*, болг. *мр̀щя* «тс.», м. *мр̀шти се* «морщиться, хмуриться», схв. *мр̀ска* «зморшка», *мр̀штити се* «хмуритися, морщитися», слн. *mřšćiti* «морщити, хмурити (брови)», псл. *сър̀мр̀штити* «зморщити»; — псл. **mřšćiti* «морщити», **mřxpti* (<**mřs-*) «морщитися»; — споріднене з лтс. *mārksla* «жирова екладка, подвійне підборіддя», *mārksna* «подвійне підборіддя»; зіставляється також (Machek ESJC 380) з дінд. *mīrcchati* «збігається, гусне, застигає»; пов'язання з п. ст. *merskaé* «шмагати; еильно бити», псл. **mřskati* «стьобати, бити» (Brückner 323; Holub—Kop. 233), як і зближення з псл. **моркь* «морок» (Младенов 307), недостатньо обгрунтоване. — Фасмер II 659; Преобр. I 558; Holub—Lyer 444; Schuster-Sewc 952—953; Skokk II 470—471; Bezlej ESSJ II 203; Mühl.—Endz. II 584.

[*мóрча*] «непривітне обличчя» О; — неясне; можливо, пов'язане з *мóрщити*.

[*мóршкі*] (бот.) «гриб зморшок, *Morchella* (*Agaricus phallus esculentus*)» Бі, *мóршка*, *мóршок* «тс.»; — пов'язане з *мóрщити*; назва зумовлена тим, що

гриб має зморшкувату шапку.— Див. ще **мо́рщити**.— Пор. **смаржок**, **сморж**, **сморчок**.

[**морща́**] (зоол.) «морська свинка, кавія, *Cavia Pall.*», [**морщак**, **мурчак**, **мурчок**] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *porzszak*, як і ч. *porče*, сл. *porča*, є неповною калькою нім. *Meerschwein* «тс.», утвореного з іменників *Meer* «море», спорідненого з псл. *поге*, укр. *мо́ре*, і *Schwein* «свиня».— *Machek ESJC* 373; *Holub—Kop.* 230; *Holub—Lyer* 321.— Див. ще **мо́ре**¹.— Пор. **мерча́**.

моря́нка — див. **ма́ре́на**¹.

мосі́ря, **мо́сір**, **мо́сірча́**, **мо́сур** — див. **мо́рсо́ля**.

[**моска́лик**] (ент.) «клоп-солдатик, *Rugthocoris apterus L.* Дейн; сонечко п'ятикрапкове, *Coccinella quinquemaculata L.*; (іхт.) йорж, *Aserina serpua Ж*; вид морської риби (червоно-золотистого забарвлення)», [**маска́лик**] (ент.) «клоп-солдатик» Дейн, [**моска́ль**] «тс.» Дейн; — п. *moskalik* «сорт дрібного оселедця» (з укр.?); — результат перенесення на комах і на рибу назви **моска́ль** (**моска́лик**) «солдат» («солдатик»), зумовленого подібністю забарвлення комах і риби до яскравого солдатського одягу.— Див. ще **моска́ль**¹.— Пор. **моска́ль**².

моска́ль¹ (заст.) «солдат; росіянин», [**мацка́ль**] «тс.» О, **москале́нко** «син москаля», [**москале́ня**] «дитина москаля», **москалі́ха** «дружина москаля», **москалі́вна** «дочка москаля», [**москальня́**] (зб.) «москалі», [**моска́льство**] «москалі; обрусіння», [**москальча́**] «дитина москаля», [**москальчє́ня**] «тс.» Ж, **москальчу́к** «син москаля», [**моска́льщина**] «вид податку» Ж, [**моска́литися**] «русифікуватися; ставати солдатом», [**змоска́лити**] «зрусифікуватися» Ж, [**намоска́лити**] «зрусифікувати» Ж, [**намоска́литися**] «набути солдатських звичок», [**обмоска́лювати**] «русифікувати», [**помоска́лити**] «русифікувати»; — р. **моска́ль**, бр. заст. **маска́ль** «солдат», ч. *Moskal* «росіянин», сл. заст. *Moskal'* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *Moskal* «тс.» є похідним від *Moskwa* «Москва».— *Фасмер II* 659; *Brückner* 344.

моска́ль² (іхт.) «чорноморсько-азовський анчоус, хамса, *Engraulis encrasiolus L.*» Ж; — запозичення з польської мови; п. заст. *moskal* «рід дрібного оселедця», пов'язане з *Moskal* «росіянин»; назва мотивується тим, що цю рибу завозили з Росії; пор. іншу її назву «російська сардинка».— *SW II* 1047.— Див. ще **моска́ль**¹.— Пор. **моска́лик**.

[**моска́ль**³] «сорт льону, насіння якого само не вилущується; сорт часнику», [**москалик**] «сорт часнику» Мак; — пов'язане з **моска́ль** «росіянин; солдат»; назви зумовлені, можливо, походженням цих сортів з Росії.— Див. ще **моска́ль**¹.

москате́ль «хімічні речовини (фарби, клей) як предмет торгівлі»; — бр. **маскате́ль**; — запозичення з російської мови; р. **москате́ль**, заст. **москоті́ль**, **мо́скоть** «тс.», ст. **москотилише** «аптекарські товари», можливо, через посередництво голландської мови (гол. *muskaat*) запозичено з італійської; іт. **moskatello** «мускатний» утворене від **moskato** «перекладений мускусом, з запахом мускусу», пов'язаного з лат. *muscus* «мускус»; пов'язання з назвою **Москва́** (*Ijinskij ZfSIPh* 4, 104—105) безпідставне.— *Фасмер II* 661; *Преобр. I* 559.— Див. ще **му́скус**.

[**мо́ска́ти**] «бити, стукати Г; грюкати; докоряти Ж», [**москоті́ти**] «стукати, бити молотком» О, [**мускута́ти**] «періщити, лупцювати» Корз. [**москі́ла**] «коваль» Ж; — р. [**москота́ти**] «постукувати чимсь малим; довго стукати»; — неясне; очевидно, пов'язане з **мо́рска́ти** «сильно бити» (пор.).

[**москв́а**] (заст.) «москаль», **москвіч**, [**московець**] «великорос», [**москóвка**] (заст.) «дружина москаля», [**москóвство**] Ж, [**московщє́ня**] (заст.) «дитина москаля», [**Москóвщина**] (заст.) «Великоросія Г, Ж; російська мова Ж», [**Москíвщина**] (заст.) «Великоросія», **москóвський**, [**москóвщити**] (заст.) «русифікувати» Ж; — похідні утворення від назви міста **Москва́**, що виникла на основі назви річки **Москва́**.— *Фасмер II* 660—661; *Преобр. I* 559; *Brückner* 344.

москіт (ент.) «дрібна кровосалсна комаха, *Phlebotomus Rond.*», *москітний*, *москітовий*; — р. *москіт*, бр. *маскіт*, п. *poskit*, вл. *moskito*, ч. слц. *moskyt*, болг. *москіто*, схв. *мѡскѣт*, *москіто*, слн. *poskit*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *mosquito* «те.» є похідним від *mosca* «муха», що зводиться до лат. *musca*, спорідненого з гр. *μύα*, лит. *mūšė* «те.», пел. *тѣха*, укр. *мѣха*. — СІС² 561—562; ССРЛЯ 6, 1286; Коралиński 648; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 553; Walde—Hofm. II 133. — Див. ще *мѣха*¹.

[москоробити] «бити, стукати; грюкати; докоряти» Ж; — результат контамінації слів [москати] «те.» і [мошкоробити] «робити фокуси» (див.).

[москотати] «неясно говорити», [москотати] «те.» О, [москота] «нечітка вимова»; — р. [москотати] «говорити скоромовкою; говорити нісенітницею», вл. *moskotac* «бурмотіти»; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з [москати] «бити, стукати»; припущення для серболужицької форми псл. **mołsk* без врахування східнослов'янських фактів (Schuster-Sewc 954) здається помилковим. — Пор. москати.

мостити, мостильник, мостина, мостийце, мостийця, мостова, мостовий, мостовик — див. міст.

мостівка, мосцівка — див. муст².

мость (заст.) «милість» (вживалося в титулах), [мосць] «те.», мостивий «милолюбивий; іменитий, знатний», [мосцєвий Бі, мосцївий] «те.»; — запозичення з польської мови; п. *mości*, [mościwy] є стягненими формами від *miłości* «милолюбивий», *miłościwy* «милолюбивий», похідних від *miły* «милий», що відповідає укр. *милий*. — Richhardt 79; SW II 1049. — Див. ще *милий*.

мосувати — див. міць.

[мосулбєс] «сорт шовкової турецької тканини» Пі, [мусалбєс Пі, мусулбас Макарушка] «те.», [мотирбас] (сорт тканини); — п. *musulbas* (*muzulbas*) (заст.) «сорт бавовняної тканини»; — запозичення з східних мов; походить від назви іракського міста ар. *Mosul* «Мосул» і ар. *bāzz* «полотно» (букв. «тканина з Мо-

сулу»). — Макарушка 11; Brückner 349. — Пор. муслін.

мосяж «латунь, жовта мідь» СУМ, Ж, [мосіндз МСБГ, мосінж] «те.», мосяжник «майстер, що виготовляє вироби з мосяжу», мосяжництво, [мосьондз] «латунь, жовта мідь» Ж, [месінж] «жовта мідь; латунь; бронза» Бі, [месінз] «те.» Бі, [мусінж] «те.; бронза» Бі, [месіндзівий] «латунний; бронзовий» Бі, [мосєндзєвий] «латунний» О, [мосіжний] «із зеленої міді» Пі, [мосіндзєвий] «бронзовий» МСБГ, [мосяжний] «із жовтої міді», [мусінжєвий] «латунний, бронзовий» Бі, [мусиньдзєвий] «із зеленої міді» Пі, [мусиньдзєвий] «те.» Пі; — бр. *mosenż* (заст.) «латунь», п. *mosiądz* «латунь, жовта мідь», ч. вл. *mosaz*, слц. *mosadz*, нл. *mósz*, схв. *mёсинг*; — через посередництво польської мови запозичено з давньовірхньонімецької; двн. *massing* (свн. *messinc*) «латунь, жовта мідь», як і дангл. *mæsling*, дісл. *massing*, *messing* «те.», виводиться від лат. *massa* «металева суміш; маса»; виводиться також від назви народу гр. *Μοσσώνιοι* у Малій Азії (Kluge—Mitzka 475). — Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Шелудько 40; Richardt 79; Бі 231; Фасмер II 633; Brückner 344; Machek ESJČ 374; Holub—Kop. 230; Schuster-Sewc 954; Топоров I—K 261; Mikl. EW 202. — Див. ще *маса*.

моська «мопс»; — запозичення з російської мови; р. *моська* «те.» вважається результатом видозміни форми *мопс*. — Фасмер II 663; Преобр. I 555. — Див. ще *мопс*.

мотати, мотатися, мотляти «метляти; махати» СУМ, Г, мотлятися «метлятися; розвіватися; метушитися; [тинятися]», мотніти, мотнітися, [мотнітися], міток (міра пряжі), [мот] «марнотратник» Ж, моталка «прилад для розмотування чи перемотування», [моталя] «жінка, яка мотає пряжу» О, [моталька] «моток ниток для вишивання» О, мотальник, мотальня «приміщення, де мотають пряжу та ін.», мотаніна «біганина, метушня», [мотарь] «крутій, шахрай» МСБГ, [мотачка] «котушка, шпулька» Ж, моташка «витушка; міток; нитки, намотані на коток»,

[*мота́шка*] «моток» (Ме), [*моті́га*] «марногратник» Ж, [*мото́*] «міток» Ж, *мото́к* «що-небудь намотане», [*мото́к*] «міток», [*моту́шка*] «витушка» Л, [*мотю́га*] «шахрай» Ме, [*мо́тюшка*] «витушка» ЛЧерк, [*мотя́га*] «інтриган, шахрай, марногратник» Ж, *мота́льний*, *змотува́льний*, *змотува́ч*, [*замотіля́ти*] «замахати», [*замотя́чки*] «пристрій для змотування мітків у клубки» Д:Атл II, *намотка*, *намотува́льний*, *намотува́льний*. [*обмота́нка*] «велика суконна хустка» Л, *обмотка*, *обмоті́ник*, *обмотува́льний*, *обмотува́льний*, [*перемі́т*] «помилка при намотуванні ниток на снувалку», [*перемота́*] «нитка, покладена при намотуванні пряжі на снувалку не на належний кілочок» Л, *перемотка*, *перемотува́льний*, *перемотува́льний*, *підмотка*, [*помота́йло*] «той, хто мотає», *промотува́ти* «мотати (спец.); марногратити», *розмотка*, *розмотува́ч*; — р. *мота́ть*, бр. *мата́ць*, п. вл. *motac*, ч. *motati*, слц. *motat'*, нл. *motas*, болг. *мота́я*, м. *мота*, схв. *мѹтати*, слн. *motáti*; — псл. *motati* «мотати, махати, намотувати», пов'язане чергуванням голосних з *metati* «метати, кидати; міряти»; — споріднене з лит. *matóti* «мотати», *matáros* «шпулька, прядка». — Фасмер II 663—664; Преобр. I 560—561; Горяев 216; Brückner 325, 345; Machek ESJČ 374—375; Holub—Kop. 230—231; Schuster-Sewc 956; Младенов 305; Skok II 410—413; Bezlaj ESSJ II 197; Трубочев Рем. термиол. 104—107; Bern. II 41; Mikl. EW 203; Trautmann 182; Graenkel 414; Pokorny 732. — Див. ще *метати*. — Пор. *мє́сти*.

мотеліця — див. *мітліця*.

моте́ль «готель для автотуристів»; — р. *моте́ль*, бр. *мате́ль*, п. ч. *motel*, болг. *моте́л*, м. *мотел*, схв. *мѹтел*, *мѹтєл*; — запозичення з англійської мови; англ. *motel* «те.» є складноскороченим словом, утвореним на базі словосполучення *mot(ogist's hotel)* «те.» — СІС² 562; Брагина ВКР VI 178; Крысин 160; Kopaliński 648; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 553.

моті́в «мелодія; ідея або тема твору мистецтва; привід», *мотива́ція*, *мотивува́ти*, *мотивований*, *мотивува́льний*; —

р. болг. *моті́в*, бр. *маты́ў*, п. *motyw*, ч. *motiv*, слц. слн. *motív*, вл. *motiw*, м. *мотив*, схв. *мѹтїв*, *мотїва*; — запозичення з французької мови; фр. *motif* «мотив, причина, тема, сюжет» походить від слат. *motīvus* «рухливий», пов'язаного з лат. *mōtus* «рух», *movēre* «рухати», спорідненими з дінд. *mīvati* «соває, рухає», гр. *ἀμβόσασθαι* «іти вперед». — СІС² 562; Фасмер II 664; Kopaliński 648—649; Brückner 342; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 553; Walde—Hofm. II 116. — Див. ще *емо́ція*. — Пор. *мото́р*, *моці́он*.

моті́ка «сапа, кирка, кайло», [*моті́жник*] «плужок для розпушування землі» Л, [*моті́йвно*] «ручка сапи» О, [*моті́чина*] «тс.» О, [*моті́ця*] «милиця; кощоба» Ж, [*муте́чка*] «мотика» Корз, [*муті́чка*] «грабки біля коси» Мо, *моті́чний*, *моті́жити* «обробляти мотикою; сапати», [*мотика́тися*] «трудитися; мучитися» Ж, *моті́чити* «розпушувати; сапати»; — р. *моты́га*, *моты́ка*, бр. *маты́ка*, др. *моты́ка*, *моты́га*, п. ч. слц. вл. *motyka*, нл. *motuja*, болг. *моті́ка*, м. *мотика*, схв. *мѹтика*, слн. *motika*, стсл. *моты́ка*; — псл. *motyka*, очевидно, похідне від кореня *mot-(ati)*, як **vol-duka* «владика» від кореня **vold-*; — споріднене з дінд. *matuām* «дрючок», лат. *mateola* «інструмент, знаряддя для вбивання в землю», нар.-лат. *matiusca* «мотика», двн. *medela* «плуг». — Фасмер II 665; Преобр. I 561; Brückner 345; Machek ESJČ 375; Holub—Kop. 231; Schuster-Sewc 957; Младенов 305; Skok II 460; Bezlaj ESSJ II 197; Мар'янов Язык 72; Mikl. EW 203; Pokorny 700. — Пор. *метати*, *мотати*.

моті́ліця — див. *метеліця*¹.

[*моті́лівка*] (назва особливого роду плахти); — неясне.

моті́ль, *мота́лька*, *мотиле́ць*, *моти́ля*, *моти́ляк*, *моті́льок*, *моті́ль* — див. *метелік*.

мотирба́с — див. *мосулбєс*.

мотка — див. *міти*.

мотло́х «старі речі, непотрібні речі; шматки; те, що не має цінності; негідні люди, набрід», [*мотло́ш*] «тс.» Ж, *мотло́шити* «рвати, трошити; сильно бити (когось)» СУМ, Ж, [*мотоло́шити*] «тс.»

Ж; — р. [мóтлах] «дрантя, лахміття, дрібні шматки», бр. [мóтлух] «тс.», [мóтлох] «дріб'язок», п. motłoch «набрід, чернь; (ст. бот.) мітлиця», ч. [motřcha] «плутанина, хаос»; — псл. [motъloxъ, motъlahъ], утворене з тих самих основ, що й loxъmot-, укр. *лахміття*, р. *лохмóтьє*; компонент mot- пов'язується з motati «мотати», metati «метати, кидати»; думка про запозичення в східнослов'янські мови з польської (Brückner 345; Richhardt 80; Mikl. EW 203) видається обгрунтованою; пов'язання з *мотляти* (Zubatý St. a čl. I 1, 282) сумнівне. — Див. ще *лахи*, *метати*, *мотати*. — Пор. *лахміття*.

МОТЛЯТИ, *мотлятися* — див. **МОТАТИ**.

МОТО- (перша частина складних слів типу *мотогóнки*, *моточастіна*, *моточóвен* і т. д.); — р. болг. схв. *мото-*, бр. *мота-*, п. ч. слц. слн. *moto-*; — результат скорочення слів *мотóрний*, *моторизóваний* і *мотоциклéтний*, похідних від *мотóр*, *мотоцикл* (див.).

МОТВИЛО «прилад для намотування пряжі; частина жнивварки», [мотові́льник] «міра довжини (ткання)» МСБГ, *мотові́льник* (спец.), [мотові́льце] «мотовило» О; — р. *мотові́ло*, бр. *матаві́ла*, п. *motowidło*, ч. слц. *motovidlo*, вл. *motydło*, нл. *motowidło*, *motejdło*, полаб. *motüvájdłò*, болг. *мотові́ла*, схв. *мотóвило*, слн. *motovilo*; — псл. *motovidlo* «прилад для змотування пряжі», складне слово утворене з основ дієслова *motati* «мотати» (або пов'язаного з ним іменника *motъ*) та іменника *vidlo* «вила» (можливо, сам цей іменник, похідний від дієслова *viti* «вити, навивати», первісно означав «мотовило»); тлумачення компонента *-vidlo* як суфіксального (Schuster-Sewc 956) непереконливе. — Трубочев Рем. термиол. 106; Machek ESJČ 375; Holub—Kop. 231; Skok II 412; Bezlaј ESSJ II 197.— Див. ще *ві́ла*, *мотати*.

[мотові́льце] «вид писанки», [на моті́льця] «вид орнаменту на крашанках» О, [на мотилі́] «тс.» О; — пов'язане з *мотові́ло*; назва може бути зумовлена тим, що малюнок на писанці нагадує цей предмет (схожий на літеру Т); щодо редукованої форми [моті́льця] пор. р.

[моті́лька] «мотовило». — Див. ще **МОТОВІ́ЛО**.

[мотові́ляк] «метелик, Papilio BeHzn, [мотаві́льник] «тс.» тж; — ч. [motovidlo], слц. [motovidlo, motovilo, motovilko, motovilce] «тс.»; — результат контамінації слів [моті́ль] «метелик», [моті́лик, моті́ляк] «тс.» і *мотові́ло*; пояснюється також (Machek ESJČ 375; Vážný 189) подібністю польоту метелика до рухів мотовила. — Див. ще **метéлик**, **мотові́ло**.

[мотов'я́з] «мотузка, канат» Ж, [мотов'я́зе] (зб.) «мотуззя» Ж, [мотов'я́зник] «той, хто виробляє вірówki, канати» Ж, [мотов'я́зок] «шпагат» Ж, [мотов'я́зити] «заплутувати (нитки, прядиво)» Ж; — р. [мотовяз] «вірówka, зав'язка», [мутов'яз] «товста нитка для зв'язування мотків ниток», [мотóв'язок] «тс.; моток пряжі», п. [motowąż] «шнурок або товста нитка для перев'язування пасм пряжі на мотовилі»; — псл. **motovežь* «вірówka», утворене з дієслівних основ *motati* «мотати» і *vežati* «в'язати», пов'язане чергуванням голосних з *moto(v)ozь* «мотузка». — Див. ще **в'язáти**, **мотати**. — Пор. **мотуз**.

[мотóлити] «стискати; заплутувати» Ж, [мотолóшити] «тс.» Ж; — п. [motłozycь] «замотувати; душити»; — не зовсім ясне; очевидно, афективне утворення, пов'язане з *мотати* (див.).

[мотоло́ка] «епізодія, падіж худоби» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з п. ст. *matółka* (*matółek*) «зло; страховисько; відьми».

МОТО́Р «двигун; машина з двигуном», *моториза́ція*, *моторі́ст*, [моторі́вка] «мочед» МСБГ, [моторі́на] «солярка» МСБГ, *мотóрка* «моторний човен; мотоцикл МСБГ», *моторизува́ти*, *моторизóваний*; — р. болг. *мотóр*, бр. *матóр*, п. ч. слц. вл. *motor*, м. *мотор*, схв. *мóтòр*, слн. *motór*; — запозичення з німецької мови; нім. *Mótor*, як і англ. *motor*, фр. *moteur*, походить від лат. *motor* «той, що рухає», пов'язаного з *movēre* «рухати, рухатися». — СІС² 562; Фасмер—Трубочев II 664; Koraliński 648; Holub—Lyer 322—323; РЧДБЕ 553; Dauzat 487; Klein 1008.— Див. ще **емóція**. — Пор. **моті́в**, **моці́он**.

моторжéник — див. **макоржéник**.

моторýти «робити, діяти», [мотору-вáти] «тс.», [моторýн] «діяльна, жвава людина», [моторя́ка] «тс.», [мотору́ха] «тс.» (про жінку), **моторний** «спритний, жвавий; [вродливий Ж]», [моторя́чий] «спритний, жвавий»; — р. [мóторный] «тс.»; здібний, умілий; хоробрий, сильний; веселий, балакучий; [мóторить] «багато говорити», бр. [мáторны] «спритний, жвавий», п. [motorny] «спритний, меткий», ч. слц. nemotogný «незграбний»; — не зовсім ясне; зіставляється з **мотáти**, **метáти**, лит. matauoti «махати (бичем), вертити (хвостом)». — Фасмер II 664; Machek ESJC 375; Graenkel 414.

моторóлер «різновид мотоцикла»; — р. **моторóллер**, бр. **матарóлер**, болг. **моторóлер**; — запозичення з німецької мови; нім. Motorroller «тс.» утворено з іменників Motor «мотор» і Roller «самокат (іграшка)», пов'язаного з голл. «котити, котитися», яке походить від фр. rouler «тс.», що в кінцевому рахунку зводиться до лат. rota «колесо», спорідненого з днв. rad (нвн. Rad), лит. rãtas «тс.», risti, ritù «котити». — SIC² 562; Крысин 160—161; Kluge—Mitzka 606; Dauzat 640; Walde—Hofm. II 443—444. — Див. ще **мотóр**. — Пор. роль.

мóторошний «який викликає почуття страху», [мóторочно] «сумно, гірко» Бі, [мóторóшно] «страшно» Ж; — р. [мóторный] «нестерпний, огидний, набридливий», мýторный «неприємний, тривожний», [мóтросно] «сумно, нудно», [мóтóрить] «нудити, мутити», [мутóрить] «тс.», бр. мóташны «нудотний»; — неясне; можливо, пов'язане з **мутáти**.

мотоу́з — див. **мóтуз**.

мотоци́кл, **мотоциклéт**, **мотоциклéтка**, **мотоциклéтник**, **мотоциклéст**; — р. **мотоци́кл**, бр. **матацы́кл**, п. ч. motocykl, слц. motocykel, болг. **мотоци́къл**, схв. **мотоци́кл**, слн. motocíkel; — запозичення з французької мови; фр. motocycle (motocyclette) утворено (за зразком bicyclette «велосипед») з компонента moto-, пов'язаного з **мотеур** «мотор», і основи іменника cycle «цикл, круг», що походить від лат. cyclus «цикл; коло». — SIC² 562; ССРЛЯ 6,

1302; Kopaliński 648; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 554; Dauzat 487. — Див. ще **мотóр**, **цикл**.

[**мотошáти**] «тягнути в різні боки; смикати» Ж, [мотушáти] «ворушити», [мотушáтися] «метушитися», [муту́с-тися] «тс.» Корз, [мутушáти] «повертати, рухати туди й сюди», [мутушувáти] «кидати туди й сюди» Ж; — р. [мотошítься] «рухатися, ворушитися», [мутушítься] «метушитися; працювати до повної втоми; ввижатися», [муту́сítься] «миготіти; возитися», бр. мту́си́ца «миготіти; метушитися»; — псл. [motošiti] «ворушити», очевидно, пов'язане чергуванням голосних з metusiti «ворушити», metusiti se «метушитися» і, далі, з motati «мотати». — Фасмер II 582. — Див. ще **метушítися**.

мотрóжити, **мотрóшити** — див. **мет-ру́га**.

Мотрóна (жіноче ім'я), [Матрóна, Мотрýна, Мóтря, Мóтя], ст. Мотроуна (1428), Матрóна «учтивая невіста, пани, господиня» (1627); — р. **Матрéна**, **Матрóна**, бр. болг. **Матрóна**, **Матрýна**, стсл. **Матрона**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Ματρώνη походить від лат. Mātrōna, букв. «поважна заміжня жінка», пов'язаного з māter «мати», що відповідає псл. mati, укр. **мати**. — Вл. імена 144; Беринда 222; Петровский 154; Илчев 326. — Див. ще **мáти**¹.

мотрóшити «падати, порохити (про сніг)», СУМ, Ж; — р. [мотрошítь, мотросítь] «тс.»; мрячіти (про дощ); — очевидно, результат видозміни давнішого *моросити (р. моросítь) «мрячити»; зближення з **метáти**, **мотáти** (Фасмер II 664) малопереконаливе.

мóтто «афоризм або вислів, що вживається як епіграф»; — р. **мóтто**, п. ч. слн. motto, болг. м. **мóто**, схв. **мóто**, слн. móto «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. motto «вираз, девіз, мотто» походить від слат. motire «згадувати, пам'ятати», пов'язаного з лат. muttíre «тихо говорити», спорідненом з днв. mutilōn «бурмотіти», англ. mutter «тс.»; тихо говорити», лит. mùtė «рот», лтс. mute «тс.» — SIC² 562; Kopaliński

648; Holub—Lyer 322; Holub—Kop. 231; РЧДБЕ 1982, 553; Kluge—Mitzka 489; Klein 1008, 1019—1020; Mestika 991; Walde—Hofm. II 139.

мóтуз, [мотоўз] «канат; великий шнур; личинка вугра» Ж, [мотоўзи] «плавці вугра» Ж, [мотуза́рь] «мотузник, той, що робить мотузки», моту́ззя (зб.), моту́зка, моту́зник, мотузо́к, [мотуза́нки] «постоли з мотузки» О, [мотуза́р] «мотузник» Ж, моту́зний, мотуза́ний, [мотузити] «зв'язувати, скручувати; водити за ніс», мотузува́ти «зав'язувати, обв'язувати мотузком», [розмотузува́ти] «розв'язати»; — р. [мотоўз] «говста нитка, віршовка», [мотузо́к] «віршовка, шнурок», бр. мату́з «зав'язка», п. motuz «канат, шнур, віршовка», [motowaz, motouz] «тс.», ч. motouz «віршовка», ст. motovúz, слл. motúz «тс.», схв. [матузица] «віршовка у крупорушці», слн. motvóz «віршовка»; — псл. *motovqz «мотуз», утворене з основ дієслів motati «мотати» і vezati «в'язати» (іменна основа vqz-).— Фасмер II 664; Преобр. I 560; Brückner 345; Machek ESJC 375; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 231; Skok II 413; Bezlaj ESSJ II 197; Трубачев Рем. терминол. 106; Mikl. EW 203.— Див. ще в'язати, мотати.— Пор. мотов'яз.

[моту́зится] «вовтузится» Ж, МСБГ, [муту́зится Ме, моту́зится Умань] «тс.»; — р. [моту́зить] «мучити надмірною роботою», [моту́зить] «бити, шмагати», [муту́ситься] «возитися; пустувати»; — результат контамінації дієслів [мотоу́шати (моту́шати)] «тягнути в різні боки» і воту́зится (див.).

[мотузо́лок] «мотузок» Ж, [мотузо́лти] «заплутувати» Ж; — очевидно, псл. motqzъlkъ, утворене з основ дієслова motati «мотати» та іменника qzъlkъ «вузол». — Див. ще вузол, мотати.

[моту́шний] «похмурий» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з моторошний (пор. бр. моташны «нудний, нудогний»).

мох (бот.) «спорова рослина без коріння і квітів; [мохове болото Ч; пух МСБГ; начоси овечої вовни; відходи прядива під час ткання О], [міх] «мох», [мух] «тс.» Ж, [мохна́чка] «багнувате поле О; миша Ж», [мохня́к] «мохове

болото» Ч, [моховець] «лиш айник, Lichen» Мак, [мохові́к] «мохове болото; поляна, вкрита мохом» Ч, [мохові́на, мохові́ник] «тс.» Ч, мохові́ння (зб.) «мох», [мохові́чка] «поляна, вкрита мохом» Ч, [мохові́ще] «мохове болото Ч; місце, де багато моху Ж», [мошери́чок] «острівець на озері» Ч, [мошкі́] «мохове болото» Ч, [мобі́ник, мошня́к, мошóк] «тс.» Ч, [мошні́на] «поляна, вкрита мохом» Ч, [миади] (бот.) «лишайники. Lichenes DC.» Мак, [миа́нік] «приміщення для зимівлі вуликів з бджолами, утеплене мохом», омша́нік, [мишені́к Ж] «тс.» [мише́д] «лишайник», [мише́д] «тс.; мох», [миші́нє] «мох» Ж, [омиша́р] «місце, заросле мохом» Ж, [омиша́рина] «тс.» Ж, моха́стий «порослий мохом», [мохна́вий] «мохнатий» Ж, мохна́тий, мохза́тий «злегка покритий мохом» Ж, мохові́тий, моши́стий «порослий мохом», [імхо́вий] «моховий», мохна́тити «обростати, покриватися мохом, [пухом]», [миші́ти] «конопатити мохом», [миші́ти] «тс.», [миші́тися] «густо рости подібно до моху, ставати мохнатим», замши́ти «покритися мохом, замшитися», [зімхо́вий] «пуховий» Ж, [омоше́ний] «покритий пухом» Ж, [омохі́ти] «обрости мохом», [омиші́ти] «покрити мохом Ж; конопатити мохом дерев'яні стіни», [обімиші́ти] «обкласти мохом» Ж, [помі́ша] «вид моху. Jungermannia» Нед, Мак; — р. мох (род. в. мха і мо́ха), бр. мох, др. мѣхъ, п. ч. нл. mesh, слл. тасн, вл. poch, болг. мѣх, м. мов, схв. ма́х, ма́х, слн. máh, етсл. мѣхъ; — псл. пѣхъ, тохъ (?); — споріднене з лит. mūsas (mūsos) «пліснява», двн. mos «мох, болото», лат. muscus «мох», сірл. mūg «мул»; іє. *mū-/meu- «вогкий; трухлявий; брудний». — Zubatý St. a čl. I 2, 318; Фасмер II 665—666; Преобр. I 562; Горяев 216—217; Brückner 327; Machek ESJC 358; Holub—Kop. 219; Schuster-Sewc 942; Младенов 312; Skok II 354; Bezlaj ESSJ II 160; Критенко Вступ 521; Mikl. EW 206; Trautmann 190; Fraenkel 473; Мельничук Этимология 1984, 140; Persson Beitr. 325; Pokorny 741—742.— Пор. міти, мул'.

мохёр «гатунок шерстяних ниток», моге́р «тс.», мохёровий; — р. мохёр, бр.

махёр, п. *moher*, ч. елц. *moher*, болг. *moxer*, схв. *moxer*, слн. *moher*, *mohair*; — запозичення з англійської мови; англ. *mohair* < *mosaure* «те.» походить від ар. *mukhāyuag* «тонка тканина з козячої вовни» (букв. «вибір»), пов'язаного з дієсловом *khāyuaga* «він вибрав». — СІС² 563; Добродомов РР 1972/2, 71—72; РЯШ 1967/2; Кораліński 640; Brückner 347; Holub—Lyer 319; Holub—Kop. 229; РЧДБЕ 1982, 554; Klein 992. — Пор. *мо́ра*³, *му́р*.

мохляк — див. **мокля́к**.

[**мо́хна**] (бот.) «перстач повзучий, *Potentilla reptans* L.» Ж, Мак; — р. [*мохна*], п. діал. ч. слц. *mochna* «те.» (з укр.); — очевидно, фонетичний варіант форми [*мо́шна*] букв. «сумка, калитка, міхурець»; назва зумовлена тим, що плід перстача повзучого знаходиться в закритій чашечці; пов'язання з *мох* (Machek ESJČ 372; Jm. rostl. 102; Zubatý St. a čl. I 2, 318) недостатньо обгрунтоване, опушеність характерна лише для деяких видів перстача і невластива даному виду. — Федченко—Флеров 527. — Див. ще *мо́шна*. — Пор. *мохна́ч*, *мохунка*.

[*мохна́лька*] (зоол.) «мокриця, стонога стінна, *Oniscus asper* ВеНЗн, [*мухавка*] «те.»; — похідне утворення від *мох*, [*мух*]; назва зумовлена тим, що мокриця живе у вологих місцях, покритих пліснявою, мохом. — Див. ще *мох*.

мохна́тка (бот.) «ожика, *Lusula* DC.; зміячка, *Scorzonera* L. Мак», [*мохна́ток*] «ожика»; — похідні утворення від *мохна́тий*, *мох*; назви зумовлені тим, що листя ожики волосисто-опушене, а ряд видів зміячки покриті пухом. — Шамота 99; Нейштадт 265—266, 434; БСЭ 30, 553. — Див. ще *мох*.

[*мохна́ч*] «багатій» Ж, [*мохна́тити*] «багатіти»; — очевидно, похідне утворення від [*мо́хна*] «калитка, сумка», фонетичного варіанта форми [*мо́шна*] «те.»; тлумачення як переносного (очевидно, як пов'язаного з *мохна́тий*) (Желех. I 455) непереконливе. — Див. ще *мо́шна*. — Пор. *мо́хна*, *мохунка*.

[*мохна́чка*] (бот.) «вовнянка, *Agaricus torminosus* Ж (*Agaricus necator* Bull., *Lactarius torminosus* Sch. Mak)»; —

пов'язане з *мохна́тий*, *мох*; — назва зумовлена, очевидно, тим, що краї шапки вовнянки мають бахромчатий вигляд. — БСЭ 8, 635; Зерова 213. — Див. ще *мох*.

моховатки (зоол.) «безхребетні морські тварини, Bryozoa або Polyzoa», *мохуватки*, [*моховатці* Ж, *моховці* Ж] «те.», [*мохови́ця*] «морські пера, *Alcyonella reptans* (Pennatularia)» Ж; — р. *миша́нки* «те.», схв. *māxovъāци* «морські безхребетні тварини»; — назви пов'язані з *мох*; зумовлені тим, що моховатки і подібні до них морські види мають форму гілчастих кущиків і в морських водоймищах створюють іноді густи зарості, які нагадують мох. — БСЭ 28, 331, 613—614. — Див. ще *мох*.

мохові́к (бот.) «гриб решітка, підрешітка, *Boletus* (*Xerocomus*) *subtomentosus*», [*мохнячо́к*] «те.» МСБГ; — р. *мохові́к*, [*мохові́ник*] «те.», бр. *махаві́к* «гриб на тонкій ніжці з жовто-бурою шапкою, росте в сирих місцях»; — похідне утворення від *мох*; назва зумовлена характером ґрунту (мохові болота), на яких ростуть деякі види відповідних грибів. — ТСБМ III 125. — Див. ще *мох*.

мохові́нка (бот.) «*Sagina* L.»; — р. *миша́нка* «те.»; — похідне утворення від *мох*; назва зумовлена, очевидно, тим, що моховинка росте здебільшого по сирих лугах і на торф'янистих ґрунтах; вид моховинки мохоподібної (*S. sagipoides*) виявляє зовнішню схожість з мохом. — БСЭ 28, 613. — Див. ще *мох*.

[*мохта́ль*] «міра ниток в десять і п'ять пасом», [*мохта́лик*] «пасмо, пасемце»; — очевидно, афективне утворення, пов'язане з *мота́ти* (див.).

моху́нка (бот.) «фізаліс, марунка, *Physalis* L.», [*міхунка*, *міхурка*, *міхурниця*, *мохнухи*, *мохурка*, *мошні́хи*, *мухурка*] «те.» Мак; — р. *моху́нка*, бр. *маху́нка*, п. [*miechunka*], єт. *moszonki*, ч. *mochupně*, [*měchunka*] (з п.), слц. *machovka*, схв. [*мохуни́ца*], слн. *mošņjīček*, [*mošepki*] «те.»; — псл. *тохипъка*, *тѣхигъка*, пов'язані з *мо́шпа* (<**мохїпа*) «мошна», *тѣхигъ* «міхур»; назви зумовлені тим, що плоди фізаліса знаходяться в здутих закритих міхурах. — Нейштадт 50; БСЭ 45, 6; Machek Jm. rostl.

205—206.— Див. ще міхур, мошна.— Пор. мухорка.

моц, моца́к, моца́р, моцува́тися — див. міць.

моціо́н «прогулянка»; — р. моцио́н, бр. мацыён «тс.», п. тосја «тс.»; зміна форм граматичного роду», вл. тосіја, схв. моција; — запозичення з німецької мови; н. Motiön «тс.» походить від лат. mōtio (mōtionem) «рух», пов'язаного з повге «рухатися». — СІС² 563; Фасмер II 666; Kopaliński 638; Fremdwörterbuch 478.— Див. ще емо́ція.— Пор. мотива́, мото́р.

моцноздоба́ — див. ноцноздоба́.

моцу́ля — див. мозо́ля.

[моцю́голов] «великий дерев'яний гвіздок»; — неясне.

[моцькати] «погано, невміло щось робити» Ва; — афективне утворення, можливо, результат контамінації слів [мо́нятися] «возитися, копатися», моцува́тися «силкуватися» і [ва́цькати] «невміло мазати».

моча́, моча́листий, моча́лити, моча́лка, моча́ло, моча́льний, моча́льник, моча́нка, моча́р, моча́ти, мочі́ло, мочі́ти, мочі́й — див. мо́кнути.

мочі́, моч — див. мо́гті.

мо́чка¹ «нижня частина вуха; тоненький відросток кореня»; — р. мо́чка «тс.», бр. мо́чка «нижня частина вуха»; — очевидно, псл. *тѣська «отвір, прокол», пов'язане з тѣкѣти «тягти, виривати, штовхати». — Булаховський Вибр. пр. III 418; Фасмер II 666; Преобр. I 563; Mikl. EW 206.— Див. ще мі́кати.

мо́чка² — див. ма́чка³.

[мо́ша] «бабуся; баба-повитуха Ж, МСБГ; прабаба; жінка або дівчина, яка тримала дитину під час обряду хрещення (не кума) МСБГ», [мо́шул] «дідусь, рідний дід» Ж, МСБГ, [мо́шуліня] «спадщина від діда» МСБГ, [мо́шуліня] «тс.» тж, [мо́шити] «чаклувати, ворожити Ж; бурчати; канючити О; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. мош (рум. moș) «дідусь» (означена форма мо́шул, moșul), мо́шэ (рум. moșă) «бабуся; повитуха, акушерка; тітка» походять з дунайської латині, до якої ввійшли з дако-мізійських говорів (пор. алб. motshëm «ста-

рий»). — Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. 136—137; Vrabie Romanoslavica 14, 162; СДЕЛМ 267; DLRM 517.— Пор. мо́шія.

мо́шенник «шахрай», [моше́льник, мошо́нник, муше́нник] «тс.» Ж, моше́нство, моше́нський; — бр. машэ́нник, болг. моше́ник; — запозичення з російської мови; р. моше́нник «шахрай» пов'язується з мошна́ «гаманець»; пор. вл. мошні́каг «кишеньковий злодій». — Фасмер II 666; Преобр. I 564; РЧДБЕ 1982, 554.— Див. ще мо́шна.

[мо́шитися] «ритися; возитися; робити фокуси, чаклувати, ворожити; бурчати» Ж, [мо́шити] «чухатися» О; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. моші́ (рум. moși) «порпатися, длубатися», можливо, пов'язане з моші́ (moși) «надавати акушерську допомогу, бабувати, похідним від мо́шэ (moșă) «баба-повитуха, акушерка». — DLRM 517.— Пор. мо́ша.

[мо́шія] «велике гірське пасовисько; молочна ферма Ж; панський маєток з великим наділом землі МСБГ», [мо́шія] «майно»; — болг. моші́я «маєток (в Румунії); земельна власність»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. моші́е (рум. moșie) «маєток; вотчина; родовий маєток» є похідним від moș «дідусь». — Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 162; РЧДБЕ 1982, 554; DLRM 517.— Див. ще мо́ша.

мо́шка (ент.) «дрібна двокрила комаха, схожа на мушку, Simulium Latreille; [комар, Culex L. Ж; брєнівка, Bombylius L. Ж], мо́шка (зб.) «мошки», мо́шва́, мо́шкара́ «тс.», [мо́шкарн'я] «Simulium ornatum Mg.» Дейн; — р. бр. мо́шка, п. mszusa «гедзь», ч. mšice «попелиця», вл. нл. [mšusa] «комар», нл. рšusa «комар; мошка», стсл. м'шница́ «комар; саранча»; — псл. тѣська (тѣ́са) «мошка, комар», похідне від *тѣха «муха», пов'язаного чергуванням голосних з тѣха (тѣ́шка, тѣ́сца) «муха (мушка)». — Фасмер II 666; Преобр. I 564; Brückner 347; Machek ESJČ 382; Schuster-Sewc 963—964.— Див. ще му́ха.

[мо́шкатися] «ворушитися, прокидатися (здебільшого про немовля) Ме, Сизько; возитися МСБГ»; — не зовсім

ясне; можливо, пов'язане з [мошитися] «ритися, возитися».

[мошкоробити] «чаклувати; робити фокуси» Ж, [божкоробити] «робити фокуси» Ж, [мошкоробитися] «возитися» МСБГ, [мошкоробитися] «тс.» МСБГ; — очевидно, результат контамінації дієслів [мошити] «возитися» (давніше, мабуть, «бабувати, приймати роди») і родити; могло виникнути із значенням «бабувати». — Див. ще мошитися, родити.

[мошна] (анат.) «мошонка» Ж, [мишна] «ремінний пояс з кільцями і гаманцем; прикраса» Ж, [мошена] «гаманець, торба» Ж, [мошена] «гаманець» МСБГ, [мошня Ж, мошонка] «тс.», [мошонка] «тс.» (зменш.) О, мошонка (анат.), мушна] «мошонка (анат.)» Ж; гаманець Корз; капшук для тютюну Корз; — р. мошна «гаманець; торба», бр. машна (заст.) «гаманець; шкіряний капшук», п. poszpa «мошонка (анат.); (заст.) мішечок, торба», ч. тошна «торба», слц. заст. тошна «мошонка» (анат.), вл. тошея «гаманець», нл. тошупа «тс.», схв. мошня «капшук», мошня (мн.) «мошонка» (анат.), слн. тошна «гаманець; мошонка», стсл. мошня «торба»; — псл. тошня (<*тох-йна) «гаманець, торба»; — споріднене з лит. mākas «гаманець», [mēkeris] «тс.», makštis (mākštys) «піхви», лтс. maks «гаманець», далі, можливо, з двн. maго «шлунок», дангл. maга «тс.». — Фасмер II 667—668; Преобр. I 564; Brückner 345; Machek ESJS 374; Hoľub—Kop. 230; Schuster-Sewc 955—956; Skok II 459—460; Bezlaј ESSJ II 196; Trautmann 166; Vūga RR I 332; Graenke 399. — Пор. міхур, мошна, мошнач, мохунка.

[мошнач] (бот.) «очиток їдкий, Sedum acre L.»; — похідне утворення від [мошна] «мошонка» (анат.); назва зумовлена бульбоподібним виглядом потовщених коренів очитку; пор. іншу його назву [шишкач] за тією ж ознакою. — БСЭ 16, 535—536. — Див. ще мошна.

мошурка — див. мішунка.

моц — див. муст¹.

моцір — див. муцір.

моці «висохлі муміфіковані останки людини, які вважаються святими; [міць,

сила Ж]»; — р. болг. моци, бр. мошчы, др. моци, моца (мн.), моць, м. мошти, схв. мошти; — запозичене в давньоруську мову з старослов'янської; стсл. моци «тс.» пов'язане з моць «міць, сила», могж, моци «могти» (моцям святих приписувалась чудодійна сила); як і гот. mahteis «сили; моці», е калькою гр. δύამεις «сили; моці». — Фасмер II 668; Преобр. I 564; Mikl. EW 199. — Див. ще моці. — Пор. немоці.

мра, мрїти — див. мріти.

[мразниця] «грузьке багнисте місце в лісі»; — запозичення з словацької мови; слц. mraznica «зимове стійбище худоби (на полонинах); сіножать, де сіно зберігають до зими» пов'язане з mraz «мороз». — Див. ще мэрзнути, морбз¹.

[мрїгати¹] «моргати (очима); давати знак вусом Ж», [мрїгати] «моргати» МСБГ. [мрїгати] «тс.» тж; — запозичення з польської мови; п. [mrygać] чергуванням голосних пов'язане з mrygać «тс.», спорідненим з укр. моргати. — Brückner 346; SW II 1061. — Див. ще моргати.

мрїгати² — див. ремігати.

мрич — див. мереч.

мріти «ледве виднітися; бовваніти; мерехтїти; світати; мріяти; [ставати темним, туманним; дрїмати; роїтися Ж]», [мрїти] «застеляти туманом, імлою» Ж, [мрїти] «затемнювати; мріяти» Ж, мрїтися «ледве виднітися; ввижатися; мрїтися», мрїяти «віддаватися мрїям; [ставати темним Ж]», [мрїяти] «смеркатися» Пі, [мра] «примара» Ж, [мрево] «мареве, міраж; похмура погода Ж», [мрїво] «похмура погода» Ж, [мрїй] «нічна примара; похмура людина» Ж, мрїйник, мрїйництво, мрїя, [мрїя] «мареве; напівтемрява; гра сонця», [мрївця] «настання темряви; чуткий сон» Ж, [мрїй] «темний; похмурий» Ж, мрїйний, мрїйливий, [мрїйно] «ледве видно», [мро] «темно» Ж; — р. [мрїят] «мерехтїти, ледве просвічувати; неясно виднітися», бр. мрїоць «уявляти в думках, мрїяти», мрїя «мрїя»; — псл. mьgēti «мріти», пов'язане чергуванням голосних з maга «мара, привид». — Фасмер II 668; Mikl. EW 190. — Див. ще мара.

[мр́вовк] «мурашка; мурашник»; — запозичення з польської мови; н. *mrówka* «мурашка» відповідає укр. [мура́вка] «тс.».— Див. ще мурава́².

[мр́озу́ля] «корова бурувата і трошки білява» ВеЗа; — запозичення з польської мови; н. [mrozula] відповідає укр. [морозу́ля] «тс.».— Див. ще мор-ро́з¹.

[мр́оїти] «робити легкі хвили» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з н. *prowie się* «кишити, роїтися».

[мр́ок] (у вираві [мр́ок паде] «падають сутінки») Ме; — запозичення з польської мови; н. *mgok* «присмерки, сутінки» відповідає укр. *мо́рок* (див.).

[мр́угати] «ледь горіти» Мо; — запозичення з польської мови; н. *mrugać* (<*m^hrg-) «моргати, мгатити; мерехтити; миготіти» відповідає укр. *морга́ти* (див.).

мр́ужити «щулити» (очі), [мр́ужинки] «жмурки» О; — бр. *mrúžycь* «жмурити», сл. *mrúžit', mrúžit', mrúžkat'* «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; н. *mrúżyć* «мружити» пов'язане з *mrugać* «моргати»; менш імовірний зв'язок з псл. *m^hžuriti, укр. *жму́рити*.— Див. ще морга́ти.— Пор. жму́рити, мр́угати.

[мр́укати] «муркотити, воркотити», [мр́укотіти, мр́умр́укати] «тс.» Ж, [мр́ук] «буркотун, буркотлива людина», [мр́ука] «воркіт», [мр́уколивий] «буркотливий; похмурий» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; н. *mruc-kać* «буркнути; промуркотати», *mruc* «буркотун, мовчун» відповідає укр. *му́р-кати*.— Див. ще му́р-мур.

мр́яка «туман, імла; густий дрібний дощ», [мр́ака] «тс.»; темрява, сутінки Ж, [мр́ак] «тс.» Ж, [мр́ець] «туман» ВеЗн, [мр́я] «мряка» Ж, *мр́яковина* «імла, туман», [мр́яч] «густьй туман з дрібним дощем; темрява Ж», [мр́ячнй] «тс.» Ж, *мр́ячка* «мряка», *мр́яковитий* «з мрякою», [мр́якува́тий] «темний» Ж, *мр́ячний* «з мрякою», [мр́ячй́ти] «мрячити», [мр́акотіти] «затуманюватися» Ж, [мр́ачити] «тс.» Ж, *мр́ячй́ти* «жничити», [мр́іти, бовваніти]; — р. [мр́ачй́ть] «здаватися, вживатися», бр. [мр́ака] «негода», [мр́а-чыцьй́] «мрячити»; — не зовсім ясне; оче-

видно, пов'язане з *mríti* «ледь виднітися»; в окремих випадках міг мати місце вплив з боку ч. сл. *mrak* «хмара», співвідносного з укр. *мо́рок*.— Див. ще мр́іти.— Пор. мо́рок.

Мстисла́в (чоловіче ім'я), *Мстисла́ва* (жіноче ім'я), *Слава*, ст. *Мстислаовичь* (1444); — р. *Mstislav, Mstislava*, бр. *Mstislav, Mstislava*, др. *Mstislavъ*, н. *Mstislav, Mstislav*; — псл. *Mstislavъ*, утворене з основ слів *mstiti* «метити» і *slava* «слава»; дослівно перекладається «метити за славу» (Фасмер II 668) або «славний месник» (Успенський 621).— Вл. імена 71; Врюкнер 347.— Див. ще мстй́ти, сла́ва.

мстй́ти, мє́сник, їместь «помета» Ж, *мста* «тс.», [мстець] «месник» Ж, [мстй́тель] «тс.» Ж, [мє́стний] «мстивий», *мє́сницький, мстй́вий, [мстй́тельний]* Ж, *відоміцати, поміцатися, [німста]* Ж, [німстй́тель] Ж, *пмста, [пмстй́тель, пмстник], помстй́вий, [помстліво]* Нед; — р. *мстить, мєсть*, бр. *пмстй́ць*, др. *мьстити, мьсть*, н. *mstić, mstiti*, ч. *mstiti, msta*, сл. *romsta, нл. msta, romsta, romstić*, болг. *mъstя, мъst*, стел. *мъстити, мьсть*; — псл. *mstiti* «метити», **mьсть* <*mьt-tī-, пов'язані чергуванням голосних з *mitośь* «поперемінно, взаємно»; — споріднене з лт. *mit(u)s* «зміна», *mite* «тс.», дінд. *mēthati* «чергується», лат. *mūtius* «взаємний», *mūtāre* «змінювати»; іє. **meit(h)-* «змінювати».— Фасмер II 608; Преобр. 1531; Врюкнер 347; Machek ESJC 382; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 234, Schuster-Sewc 963; Младенов 311—312; Pokorny 715; Мельничук Етимологія 1984, 140.— Пор. мзда, мй́тусь, мута́ція.

му (вигук для відтворення ревіння великої рогатої худоби), *му́кати* «ревіти», [му́ма] (дит.) «корова» МСБГ, Корз; — р. *мычать*, бр. *му, му́каць*, ч. *mukati, mukat, mučeti*, сл. *múkat', mučat'*, вл. *mučec*, болг. *му́кам*, м. *му, мука*, схв. *mū, му́кати*, елн. *múkatī*; — псл. *mu, mukati*, нове звуконаслідувальне утворення, паралельне давнішому *mu* (<*mū, пор. р. *мычать*); — споріднене з лит. *mūkti* «мукуати» свн. *muhen*, нвн. *muhen*, лат. *mūgīre* «тс.», гр. *μύζω* «стогну, мукаю»; іє. **mū* (зв-

конаслідування).— Фасмер III 27; Преобр. I 576; Machek ESJČ 382; Holub—Kop. 235; Bezlaј ESSJ II 205; Trautmann 188; Vūga RR I 370; Kořínek 210; Pokopny 751—752.

му́ар «шовкова тканина з мінливим кольором», *муарувати* «надавати тканині мінливого кольору»; — р. бр. *муар*, н. тога, ч. слц. слн. тоагé, болг. *моарé* «те.»; — запозичення з французької мови; фр. *moire* «муар» походить від англ. *mohair* «мохер», яке зводиться до ар. *mukhāyuag* «відбірний, кращий; тонка тканина з козячої вовни».— СІС² 563; Коралиński 645; Holub—Lyer 318; Dauzat 481; Klein 992.— Див. ще *мохер*.— Пор. *мора*², *мухойр*.

[*муга*] «бик, бугай» ВеНЗн; — результат контамінації слів [*буга*] «те.» і *му* (*мукати*) (див.).

мугікати «співати під ніс, муркотати», *мигікати* «те.», [*промигичити*] Нед; — звуконаслідувальне утворення.

мугір «неотеса, груба, проста людина, [селюк Ж; відлюдник Мо]», [*могіра*] «здоровило» О; — очевидно, зворотне утворення від *мужійк* (знев.) «груба людина, селюк». — Див. ще *муж*.

мудзуля — див. *мозоля*.

мудікувати — див. *медитація*.

[*мудій*] «китиця соломи, якою пошивають роги хати» О; — очевидно, пов'язане з [*мүті*] «зовнішні кути хати» (див.).

[*мудо*] «ядро (у чоловіка, самця)», [*мудь*] «те.»; неотеса, груба людина; дурень; телепень», [*мудак*] «волоцюга; дурень» МСБГ. [*муділо*] «тупоголовий» МСБГ, [*мудоха*] «лобкова воша, *Pediculus pubis*» Ж, [*мудька*] «дуля» Ж, [*мудьо*] «дурень МСБГ; мерзотник О», [*мудьоватий*] Ж, [*примудькатися*] «злягтися (з чоловіком)» ВеЗн; — р. *мудó* «мощонка», бр. [*мудзяўка*] «квола людина», н. *mądy* «ядра», *mudío* «неотеса» (з укр.?), [*mud'*] «те.», ч. *moudi* «ядра», сл. *mudie*, вл. нл. *mud*, *mudže*, полаб. *mōda*, болг. *мѣдо* «ядро», схв. *мудо*, мн. *мұда*, слн. *módo*, усл. *м'ждо*; — усл. *mōdo* «те.»; — загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з лат. *mentula* «чоловічий орган», гр. *μῦδεια*, *μείδεια* «те.» (мн.); сумнівне пов'язання

з лат. *mendāx* «брехливий, фальшивий» (Holub—Kop. 231), з дінд. *manḍ-* «радіти», двн. *mendī* «радість» (Matzenauer LF II, 173).— Фасмер II 669—670; Горяев 217; Machek ESJČ 376; Schuster-Sewе 965; Младенов 201; Skok II 476; Bezlaј ESSJ II 191.— Пор. *мудь*¹.

[*мудохатиси*(=ся)] «возитися, топтатися» МСБГ, [*мудоситиси*(=ся) тж, *мотохатись* ЛексПол] «те.»; — р. розм. *мудохатсья* «те.», др. *мудити* «баритися», *мудьньш* «повільний», н. *mudzić* (заст.) «тягти, зволікати, марудитися», *komudny* «похмурий», *komudzić* «хмуритися», *žtudny* «копіткий, забарний», вл. *komudzić* «зволікати», *komuda* «зволікання», *komoda*, *skom(u)da* «те.»; — усл. *muditi*, *mōditi*, можливо, пов'язане з *mōdry* «мудрий» (тоді первісне значення слова — «бути розважним, не поєнішати»); — зіставляється з лит. *maūsti* (*maudžiū*) «нити; жадати». — Brückner 327, 347—348; Schuster-Sewе 604—605.— Див. ще *мудрий*.

мудрий «розумний; досвідчений; дуже добрий, смачний; [зарозумілий, пишаний МСБГ, самовпевнений О]», [*мудёрний*] «вправний; майстерний» Ж, [*мудёрський*] «те.» Ж, *мудрòваний*, *мудруватий* «важкий, складний для розуміння», [*мудр'ячий*] «мудро мислячий; розумний; мудруючий» Ж, [*мудерія*] «гонор, пижа» МСБГ, *мудрагэль*, *мудра́к*, *мудра́ція* (ірон.) «мудрість. метикуватість, [мистецтво]», *мудрець* СУМ, Ж, [*мудриво*] «мистецтво; винахідливість» Ж, [*мудригелик*] «хитрун» МСБГ, [*мудрик*] «розумна людина; мудрагель О», [*мудрівнік*] «розумник; хитрий; допитливий Ж; жартівник МСБГ», *мудрій* «мудрець», *мудрість*, [*мудрішки*] «вгадки; вигадливо зроблені речі» Г, Ж, [*брати на мудрішки*] «кенкувати» МСБГ, [*мудро́*] «мистецтво, винахідливість» Ж, [*мудрота́*] «мудрі хитрі речі; фокуси, трюки Ж», *мудро́ці*, [*мудрі́ля*] «розумна жінка» Ж, [*мудря́ха*] (вид плахти), [*мудра́чити*] «мудрувати» Ж, [*мудріти*] «те.», *мудріти* «ставати мудрим», *мудрувати* «роздумувати, хитрувати: [філософствувати Ж; обманювати (для жарту) МСБГ]», [*мудря́чити*] «мудрувати» Ж, [*вімудрішки*] «завитки; викрутаєи; при-

краси» Ж, [вімудрувати] «одержати за допомогою хитрості; хибно витлумачити», [вімудруватися] «позбавитися лиха за допомогою хитрості; виплутатися», [змудра] «мудро, розумно», [змудрувати] «перехитрити, обманути», замудрий «який вважає себе розумнішим, ніж є насправді», немудренний КІМ, немудрий «простий, нехитрий», немудрячий, немудрячий «те.», [недомудр] КІМ, премудрий; — р. мудрый, бр. мудры, др. мудръ, п. мудгу, ч. мудгу, слл. мудгу, вл. нл. мудгу, болг. мѣдръ, м. мудар, схв. мудар, мѣдри, слл. мудер, стсл. мѣдръ; — пел. мудръ, пов'язане чергуванням голосних з тьпѣті «думати»; — споріднене з лит. mandrūs «бадьорий; гордий», лте. mudrūs «бадьорий», двн. muntar «жвавий, бадьорий», дінд. mēdhā «мудрість, розум, думка», гр. μαθηῶν «дізнаюсь, розумію»; іе. *mep- «мислити». — Фасмер II 670; Преобр. I 565; Горяев 217; Brückner 326—327; Machek ESJĈ 376; Holub—Kop. 231; Schuster-Sewc 965—966; Младенов 313; Skok II 474—475; Bezlaj ESSJ II 191; Стоянов 66; Trautmann 168; Pokorny 730. — Пор. мніти.

[мудріна] (бот.) «модрина, Larix europaea (Pinus larix) L.», [мудренець, мудрень Ж, мудрик Ж, мудринь BeH3n] «те.»; — результат видозміни деетимологізованої назви модріна, зближеної з фонетично подібною основою мудрий. — Див. ще модріна.

[мудя] «блискавка» О, [мужірі] (мн.) «блискавка без грому» О; — неясне; очевидно, пов'язане з [мовня] «блискавка» (див.).

[мудь¹] (бот.) «бруслина європейська, Evonymus europaea L.» Ж, [муда] «бруслина бородавчаста, Evonymus verrucosa Scop.» Мак, [муді] «те.» Мак, [мудіна] «те.» BeYr, Мак; бруслина європейська Ж; калина, гордовина, Viburnum lantana L. Ж», [мудики] «будра, розхідник, Glechoma hederacea L.», [муднік болотний] «білозір болотний, Parnassia palustris» Г, Ж, [мудятник] «зозулинець чоловічий, Orchis mascula L.» Ж; — ч. [mút'] «бруслина», ст. роровé mudie «те.», mudátka «зозулинець», слл. kňazov múd «бруслина», слл.

ророва moda «те.»; — назви, пов'язані з [мудо] «ядро (у чоловіка, самця); зумовлені особливостями форми плодів (бруслини, гордовини) або кореня (зозулинця); пор. [попові яйця] «зозулинець» Мак (рослина має бульби яйцеподібної форми), [мудя попова] «бруслина» Ж, [муде попове] «те.» Ж. — Machek Jm. gostl. 299. — Див. ще мудо. — Пор. нуда. мудь², мудо, мудоватий — див. мудо.

муж, мужва «мужики», мужік, мужіцтво, мужича «дитя мужика», мужичня, мужлай «грубий мужик», [мужлан] «здорова, міцна людина, богатир» Бі, мужність, [мужство] Бі, [мужчан] «мужчина» Ж, мужчинá СУМ, Ж, [мужкість] «мужність» Ж, [мужство] «хоробрість, відвага» Бі, [муценін] «чоловік», [міщина] «те.» Ж, [мужеський] Ж, О, [мужесливий] «мужній» Ж, мужикуватий, мужичий, мужній, [мужня] (жінка) «заміжня», [мужчинський Ж, міжчинський Ж], мужіти «мужіти», мужітися «бадьоритися», [мужикувати] «бути селянином», [мужічити] «розмовляти мужичою мовою», [мужіти] «мужіти» Ж, мужіти, [мужикуватися] «мужатися» Ж, заміжся, заміжня «яка перебуває в шлюбі; одружена, заміж, заміжню, [обмужічитися] «зробитися селянином» Ж; — р. бр. муж, др. мужь, п. muž, ч. слл. вл. нл. muž, болг. мъж, м. маж, схв. мѣж, слл. мѣж, стсл. мжжъ; — пел. mužъ (<*mop-gio-); — споріднене з дінд. mānuḥ «людина; чоловік; людство», гот. manpa «чоловік», двн. man «те.»; іе. *manu-s або *mopu-s, можливо, пов'язане з *mep- «мислити». — Фасмер II 670—671; Преобр. I 566; Brückner 327; Machek ESJĈ 384; Holub—Kop. 236; Schuster-Sewc 972; Младенов 313; Skok II 492—493; Bezlaj ESSJ II 198—199; Гамкрелідзе—Іванов 759; Мартынов Язык 56; Белар. лінгв. 15, 72; Pokorny 700. — Пор. мніти, мудрий.

муза «богиня мистецтва і наук у грецькій міфології; творче натхнення»; — р. бр. болг. м. схв. мѣза, п. муза, ч. múza, musa, слл. слл. múza; — запозичено, мабуть, через посередництво латинської мови (лат. Mūsa «те.») з грець-

кої; гр. μουσα «муза, одна з дев'яти богинь-покровительок мистецтва і науки» задовільного етимологічного пояснення не має.— СІС² 563; Kopaliński 653; Klein 1017; Frisk II 260—261.— Пор. мозаїка, музей, му́зика.

Му́за (жіноче ім'я); — р. бр. *Му́за*; — пов'язане з *му́за* «богиня мистецтва; натхненниця». — Вл. імена 145; Спр. личн. імен 512.— Див. ще *му́за*.

музей; — р. бр. болг. *музей*, п. музейт, ч. museum, muzeum, слц. múzeum, вл. нл. muzej, м. *музеј*, схв. *мўзэј*, слн. muzéj; — запозичено з німецької або французької мови; нім. Museum, фр. musée походять від лат. mŭsĕum «парнас, академія», джерелом якого є гр. μουσείον «храм муз», похідне від μουσα «муза». — СІС² 563; Сендровиц РЯШ 1973/4, 86; Фасмер III 5; Преобр. I 566; Горяев 217; Kopaliński 653; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 235; Walde—Hofm. II 134; Frisk II 260.— Див. ще *му́за*.

му́зика¹ «музичне мистецтво; музикант», [му́зик] «музикант» Ж, *музикант*, *музики* «забава з музикою», [музи́цтво] «гра на музичному інструменті», [музи́чка] «поганий музикант; жук-скрипун», *музикальний*, *музичний*, *музикувати*, *музичити*; — р. бр. *му́зыка*, бр. *музька*, др. *мусикия*, п. нл. muzyka, ч. musika, muzika, слц. muzika, болг. м. *му́зика*, схв. *мўзика*, слн. múzika, стсл. *мѹсикѣ*; — через посередництво російської (з наголосом *му́зика*) та польської (з наголосом *музі́ка*) і, далі, очевидно, німецької (нім. Musik) мов запозичено з латинської; лат. mŭsica «музика» походить від гр. μουσική «тс.», пов'язаного з μουσα «муза»; у давньоруську літературну мову було запозичено через старослов'янську з грецької. — СІС² 563; Акуленко 135; Маргарян ЭИРЯ VI 93; Сендровиц РЯШ 1974/3, 96; Фасмер III 6; Преобр. I 666; Горяев 218; Brückner 349—350; Kopaliński 653; Machek ESJČ 384; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 236; Schuster-Sewc 971—972.— Див. ще *му́за*.

[му́зика²] (ент.) «майка звичайна, Meloe proscarabaeus» Дейн, [музи́чка] «скрипун, Dorcadion; короїд непарний,

Anisandrus dispar» Дейн; — назви, пов'язані з *му́зика* «музикант»; зумовлені тим, що ці жуки видають високі мелодійні звуки.— Див. ще *му́зика*¹.

музувір — див. *бузувір*.

му́зки — див. *му́шка*.

мука¹ «борошно», [муки́ця] «тс.» Ж, [му́чанка] «вид страви; сорт сипких груш Г; соус з борошна О», [му́чар] «виробник муки; продавець муки» Ж, [му́чина] «крохмаль» Ж, [му́чиця] «мука» Ж, [му́чка] «борошно з домішками для посипання випічки О, [му́чник] «жолобок, по якому йде мука з-під жорна; шухляда, в яку падає мука з-під каменя», [му́чиця] «отвір для муки під жорном», [му́чняк] (ент.) «Asoria faginalis» Ж, [му́чистий] Ж, *му́чний*, *му́чистий*, [му́чиней] «борошняний» Корз, [му́чинити] «посипати мукою» Ж; — р. бр. *мука*, др. *мука*, п. та́ка, ч. тоука, слц. ті́ка, вл. нл. тука, полаб. то́ка, болг. [мъ́чник] «му́чний ящик», схв. [му́ка], слн. то́ка, стсл. мѣ́ка; — псл. то́ка «мука», пов'язане чергуванням голосних з те́ккъь «м'який»; — споріднене з лит. minkytis «м'яти, місити (tisto)», днн. pengė «мішати», гр. μύσσω «мну, перемішую»; іє. *menk- «м'яти». — Фасмер III 6; Преобр. I 566; Горяев 218; Brückner 327; Machek ESJČ 376; Holub—Kop. 231; Schuster-Sewc 967; Младенов 314; Skok II 401; Bezlaž ESSJ II 192; Мартынов Язык 78—79; Bern. II 42—43; Mikl. EW 201; Trautmann 184—185; Pokorny 731.— Пор. *му́ка*², *м'який*.

му́ка² «страждання», *му́ченик*, *му́чеництво*, [му́чень] «мученик» Ж, [му́чилице] «застінок» Ж, [му́чилник] «мучитель» Корз, *му́читель*, [му́чительство] Ж, *му́чений* «втомлений, зморений», [му́ченичний] «болісний, тяжкий» Ж, [му́чительний] «тс.» Ж, [му́чиний] «тяжко зароблений» МСБГ, [му́чно] «тяжко» О, *му́чити*, *му́читися*; — р. бр. *му́ка*, др. *мука*, п. та́ка, ч. слц. тука, вл. ти́сіс «мучити», нл. тусу́ «тс.», болг. мѣ́ка, м. *мака*, схв. *мўка*, слн. ті́ка, стсл. мѣ́ка; — псл. *то́ка «мука», очевидно, пов'язане з то́ка «борошно»; — споріднене з лит. minkytis «м'яти». — Фасмер III 7; Преобр. I 566; Горяев 218;

Brückner 328; Machek ESJĈ 382; Schuster-Sewc 964; Skok II 401; Bezljaj ESSJ II 205; Bern. II 42—43; Mikl. EW 201; Meillet Études 254; Trautmann 184—185. — Пор. мукá¹.

[мукдáрите] «заставляти, змушувати; (безоє.) боліти, нудити» Корз; — неясне; можливо, пов'язане з [мукáрить] «мучити», похідним від мўка.

мул¹ «намул, глей; [смiгтя Ж]», [мўла] «наноси пієля весняної повенi» Ч, [муль] «те.» Ч, [мулавiна] «мулистий ґрунт» Ж, [мулак] (ixт.) «кефаль, лобан, Mugil cephalus L.» Ж, [мули́на] «вода в низьких мiсцях пієля повенi» Ч, [муловiк] (ixт.) «срiбний карась, Carassius gibelio Bloek» Дейн, [мула́вий] «мулистий» Ж, мўли́стий, мулкий, мулкува́тий, мулува́тий, [мульни́кува́тий] «мулкий», [мўлити] «заносити мулом; заносити снiгом або пiском Корз», [мўлитися], [вíмул] «вимоiна» Ж, [вíмулити] «розмити» Ж, [змуль] «мул; змита земля» Ж, [зму́лити] «змити; занести мулом» Ж, [за́мулок] «мiсце, покрите мулом» Ж, [заму́лити] «занести мулом» Ж, [намiл] «мул» Ж, Ник, намўл, [намўла Ж, Ник] «те.», [намўли́зна] «намите родовище» Ж, [намўли́на] «тиреа (вiд пиляння дерева)» ВеБ, [намўло́вище] «луг, покритий мулом» Ж, [намўля́нка] «водорiсть» Ж, [намўля́нкі] «зовсiм малi рибки» ВеУг, намўли́стий, намўлити «нанести водою», [памўла] «мул», [памўлка, памўлок] «те.» ВеЛ, [перемўлина] «калюжа, болото» Нед, примўлина «нанесений водою мул», [примўлити] «покрити мулом», [промўлити] «вимити (дощем)» Нед; — р. [мул] «мул», [муль] «мутна, брудна вода», бр. [мул] «мул», п. мул¹ «те.», ч. [mul] «те.; дощова вода», слц. му́л¹ «мул», нл. [mul], схв. мўль, слн. му́л¹ «те.»; — псл. муль (<*moul-), муль; — очевидно, спорiдне з лит. máuras «мул», му́ras «те.; промокла земля», вірм. мбг «бруд; болото», гр. μωροα «точу (рiдину), плачу»; iє. *mew- «вогкий; гнилий; брудна рiдина»; зв'язок з лит. pauiótiš «забруднитися», му́lti «ставати брудним», му́lvė «мул» (Фасмер III 7; Преобр. I 567; Būga RR I 465—466; Bezljaj ESSJ II 206) менш iмовiрний. — Machek ESJĈ 383; Schuster-

Sewc 967; Skok II 480—481; Fraenkel 418; Мельничук Этимология 1984, 141; Pokorny 741. — Пор. мiти.

мул² «гiбрид коня i осла», [мўла] «те.» МСБГ, [му́лиця] «оєлиця» Ж; — р. бр. мул. п. му́л¹, ч. слц. вл. нл. му́л, болг. м. мўле, схв. мўла, слн. mūla; — запозичено з латинської мови, можливо, через посередництво захiдноєлов'янських та германських мов (свн. muī, muīe); лат. mūlus «те.» вважається спорiдним з гр. μύλος «некастрований осел», алб. mušk «мул». — Фасмер III 7—8; Преобр. I 567—568; Hüttl-Worth 17; Brückner 348; Machek ESJĈ 382; Schuster-Sewc 967; Bezljaj ESSJ II 206; Walde-Hoim. II 125—126; Kluge-Mitzka 467.

мула́т «нащадок шлюбу бiлої людини i негра»; — р. бр. болг. мула́т, п. ч. слц. вл. mulat, схв. мўлат, мўлат, слн. mulát; — запозичення з iспанської або португальської мови; iєп. порт. mulato «мулат; смуглявий» виводиться вiд ар. muwállad «нащадок вiд арабського батька та iноплемєнної матерi», пов'язаного з дiєсловом walada «вiн народжений», waladat «вона народила (дитину)», спорiдним з гебр. ya ládh «народити», араб. v'ēīdh, аккад. walādh «те.»; пов'язується також (Meyer-Lübke REW 473) з iєп. mulo «мул; позашлюбна дитина». — SIC² 563; Фасмер III 8; Kopaliński 649—650; Holub—Lyer 325; Holub—Kop. 235; Klein 1012; Kluge—Mitzka 491.

[мулатова́ти] «забавлятися, гуляти» ЕЗб 25, ст. *молотовати* «те.» (XVII ст.); — слц. mulatovat' «гуляти, пиячити»; — запозичення з угорської мови; уг. mulat «розважати, веселити» (первiсно «провести час») є похідним вiд дiєслова му́l(ik) «минати» фiнно-угорського походження. — Лизанец 611; MNTESz II 973—974; Bágezi 210.

мўлитися «виявляти нерiшучiсть, вагатиєся; [м'ятися, переминатиєся], мўля́тися, [мíлитися Умань] «те.»; — р. [мўлиться] «вагатиєся, проявляти нерiшучiсть; мучитиєся, битися (над чимсь)»; — не зовсiм яєне; можливо, пов'язане з [мбня́тися] «повiльно i не-

вмію щось робити» або з *муляти* «давити, тиснути» (пор.).

[му́лич] (зоол.) «черепашки, молюски, *Mytilus L.*» Ж; — п. [muliszka, muleszka] «шкарлупа черепашок; винесена хвилями на берег моря»; — очевидно, пов'язане з *мул*, *намюл*. — Див. ще *мул*¹. — Пор. *му́лька*.

муліне «кручені нитки для вишивання»; — р. болг. *муліне*, бр. *мулінэ*, ч. слц. слн. *muliné*, схв. *мулінэ*; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. *moulinet* «кручений шовк; пряжа різних кольорів, скручена з ниток» утворене від *mouliner* «сукати шовк», що є похідним від *moulin* «млин», джерелом якого є нар.-лат. *molīnum*, пов'язане з *molō* «мелю». — СІС² 563; РЧДБЕ 473; Dauzat 488. — Див. ще *млин*, *моліти*.

муляж «зліпок із гіпсу, воску, який відтворює розмір і форму предмета», *муляжіст*; — р. бр. *муляж*, ч. слц. *muláž*, болг. *мулаж*, схв. *мулажа*; — запозичення з французької мови; фр. *moulage* «відливання, формування» пов'язане з *moule* «ливарна форма», що походить від лат. *modulus* «міра», *modus* «тс.». — СІС² 563; ССРЛЯ 6, 1362; Нолуб—Луєр 325; РЧДБЕ 473; Dauzat 488. — Див. ще *мода*, *модуль*. — Пор. *модель*.

мулянка (бот.) «*Limosella aquatica L.*»; — похідне утворення від *мул* «намул», калька наукової латинської назви *Limosella*, утвореної від *limosus* «мулистий, болотистий». — Див. ще *мул*¹.

*муля́р*¹ «каменяр, майстер мурування», [му́ляр] «тс.», [муля́рка] «жінка-каменяр; мулярська робота; (ент.) бджола-каменяр, *Anthophora parietina*» Ж, [муля́рство] «ремесло муляра». [муля́рчи́к] «учень муляра»; — бр. *муля́р*, ст. *мураль*, *мурарь* (1494, 1514); — запозичення з польської мови; п. *murarz*, як і ч. [murář], вл. *murler* «тс.», виникло внаслідок дисиміляції з давнішого *murarz* «тс.», що походить від свн. *mūræge* «тс.», пов'язаного з *mūrē* «стіна, мур», яке зводиться до лат. *mūrūs* «тс.». — Шелудько 40; Richhardt 86; Brückner 348; Schuster-Sewc 967—968; Kluge—Mitzka 466—467. — Див. ще *мур*.

[муля́р²] «маляр», [муля́рник] «тс.», [мулюва́ти] «малювати»; — результат видозміни звукових форм *маля́р*, *малюва́ти*, очевидно, зближених з *муля́р* «каменяр». — Див. ще *малюва́ти*, *маля́р*.

муляти «терти, тиснути (про взуття, одяг); мучити, турбувати, [кліпати (очима)]», [му́лити «тс.», му́лький «який муляє», [уму́литися] «втертися, врізатися»; — р. [му́лить] «муляти; заважати, турбувати (про порошок в оці)», бр. *муляць* «муляти», схв. *му́ляти* «давити, м'яти (виноград); кліпати (очима)», *му́ляти* «тс.», можливо, також слн. *múlitī* «зривати; терти»; — неясне; пов'язувалося з двн. *muljan* (*mullen*) «розгирати, дробити», свн. *müllen* «тс.», нвн. *Müll* «сміття» (Matzenauer 258; Uhlenbeck AfSIPh 15, 489); зіставлялося з слн. *múl(ast)* «безрогий; безбородий» (Pettersson BSl. Wortst. 58), з лит. *mulvyti* «мучити, давити» (Mikl EW 204; Kiparsky GLG 49). — Фасмер III 8; Преобр I 567; Горяев 218; Откупщиков Этимология 1984, 191.

[му́лька] «дрібна рибка Г; молодий приплід риб Ж; (іхт.) голяян, *Rhoxinus rivularis* Ж», [му́лька, му́львіця, му́львака] «тс.» Ж, [му́льга] «дрібна риба» Дейн. [му́ль, мо́ль, молюга́, молю́га, мо́льга, мо́лька] «тс.» Ник, [му́льок] (іхт.) «минь, миньок, *Lota lota*» До; — р. [му́ль] «мальок; дрібний окунь; голяян», [му́лек] «тс.», [му́ляк] «голяян», [му́л] «кефаль, *Mugil cephalus L.*», [му́ль] «дрібна риба, мальки»; — очевидно, як і [му́лак] «кефаль», [мулю́к] «срібний карась», первісно пов'язане з *мул* «намул»; пізніше зазнало семантичного і звукового зближення з *мілкий*, *мілька* «дрібна риба», *мальок*. — Фасмер III 8; Преобр I 567—568. — Див. ще *мул*¹. — Пор. *мілька*.

мультипліка́т «фільм, зроблений за допомогою мультиплікації», *мультипліка́тор* «камера для мультиплікації; фахівець у галузі мультиплікації», *мультипліка́ція* «кінознімання ряду рисунків і фігур, що зображують послідовно розміщені моменти руху», *мультипліка́ційний*; — р. *мультипліка́т*, бр. *мультипліка́т*, п. *multiplikacja* «розмноження», ч. *multiplikace*, слц.

multiplikácia «те.», вл. multiplikacija «розмноження»; болг. мултипликация «множення»; мультимілікаційний фільм», схв. мултипликација «множення», слн. multiplikacija «те.»; — запозичення з німецької мови; н. Multiplikation «множення; мультимілікація», як і фр. англ. multiplication «те.», походить від лат. multiplex «складний, численний», утвореного з основ слів multus «численний», яке зіставляється з гр. μάλα «дуже багато», і πλειο «складаю».— СІС² 564; ТСБМ III 180; Kopaliński 650; Holub—Lyer 325; РЧДБЕ 474; Dauzat 491; Walde—Hofm. II 124—125.— Див. ще аплікація, плесті.

мультфільм «фільм, створений методом мультимілікації»; — р. мультфільм, бр. мультфільм; — складне слово, утворене з усіченої основи мультимілікаційний і слова фільм.— СІС² 564.— Див. ще мультимілікат, фільм.

мульча «матеріал для накриття ґрунту (солома, листя, торф)», мульчувальний, мульчувати «покривати ґрунт або ряди посівів мульчею»; — р. бр. мульча, п. mulczować, ч. mulčovatí, слц. mulč; — запозичення з англійської мови; англ. mulch «зіпріла солома або листя» походить від сангл. molsh «м'який», пов'язаного з дангл. melse «спілий, достиглий; родючий»; споріднене з дат. mals «м'який», двн. molawēn «ставати м'яким», пел. melo, *melti, укр. мелю, молоти.— СІС² 564; Sl. wуг. obsyč 495; Klein II 1012.— Див. ще молоти.

мумія «труп, збережений від розкладу за допомогою бальзамування», заст. мума «те.», муміфікація «бальзамування; висихання трупа», муміфікувати; — р. болг. мумия, бр. мумія, п. mumia, ч. mumie, слц. mūmija, вл. mumija, м. мумија, схв. мумија, мумија, слн. mūmija; — запозичення з німецької мови; нім. Mumie, як і англ. mummy, фр. momie, слат. momia, походить від ар. mūmiya^b (mūmiyā) «мумія», яке виводиться від перс. mīm «віск».— СІС² 564; Фасмер III 9; Преобр. I 568; Горяев 218; Kopaliński 650; Holub—Lyer 325; Holub—Kop. 235; Klein 1014; Kluge—Mitzka 491—492.

муритати, муриніти — див. мурмур.

мундір «формений одяг; [солдат Ж]», [мундёр] «мундир», [мундёрша] «дружина солдата» Ж, [мундирувати] «одягати в мундир» Ж, обмундировка, обмундирування, обмундирувати; — р. болг. мундир, бр. мундзір, п. mundir, ч. слц. mundír, м. мундир, схв. мундир; — через посередництво російської і далі, очевидно, німецької мов (нім. Montür, Montierung, [Mondierung] «те.») запозичено з французької; фр. monture «збирання; оправка; спорядження» є похідним від monter «підіймати; складати, збирати»; нім. Montür виводять також від ісп. montura «кавалерійське спорядження» (Holub—Lyer 325) або від іт. montura «форма одягу» (Machek ESJC 383), які відповідають фр. monture «спорядження».— СІС² 565; Шелудько 40; Фасмер III 9; Преобр. I 568; Горяев 218; Brückner 342; Holub—Kop. 235; Dauzat 484.— Див. ще монтувати.

[мундур] «мундир» Г, Ж; — запозичення з польської мови; п. mundur «те.» відповідає укр. мундир (див.).

мундштук «частина цигарки, люльки, духового музичного інструмента, яку беруть у рот; додаткові залізни вудила», [моштук] «те.» О, [муштук] «те. Ж; вудила Пі»; — р. мундштук, [муштук], бр. муштук, п. munsztuk, заст. musztuk, болг. мундщук, м. муштукла, схв. мундштук; — запозичення з німецької мови; нім. Mundstück «те.» складається з основ іменників Mund «рот», спорідненого з гот. mupr, дангл. mūd, дісл. muppr «те.», лат. mando «жую, кусаю», гр. μάδνυσι «щелепи», і Stück «кусень, шматок».— СІС² 565; Шелудько 40; Фасмер III 10; Преобр. I 568; Горяев 218; Brückner 348; Kluge—Mitzka 492.— Див. ще штука.

[мунічитися] «церемонитися»; — очевидно, пов'язане з [муніця, муніція] «амуніція».— Див. ще амуніція.

мунічка — див. мілиця.

[муніж] «страва з тертої картоплі» Корз; — неясне.

[муній] (дит.) «малий» Корз; — афективне утворення, що виникло в дитячій

мові на основі прикметника *малий* (див.).

муніципальний «який стосується му-
ниципалітету; пов'язаний з місцевим
самоуправлінням», *муниципалізація* «пе-
редача державою приватного майна
у розпорядження органів самоуправ-
ління», *муниципалітет* «орган міського
або сільського самоуправління в деяких
країнах», *муниципій* «місто з правом са-
моуправління (у давньоримській дер-
жаві)», *муниципалізувати* «проводити му-
ниципалізацію»; — р. *муниципальний*,
бр. *муниципальны*, п. *municipalnu*, ч.
municipální, сл. *municipálnu*, болг.
муниципален, схв. *мѹниципѡлан*, слн.
municipálen; — запозичення з фран-
цузької мови; фр. *municipal* «муніци-
пальний», як і англ. *municipal*, походить
від лат. *municipālis* «тс.», пов'язаного
з *municipium* «муніципальне місто», *mū-*
pīceris «громадянин муніципального мі-
ста; земляк», утвореними з основ слів
mūpnis «обов'язок, служба; посада», спорід-
неного з псл. *mēpa*, укр. *міна*, і саре-
ге (перфект *сѣрт*) «брати, одержу-
вати», спорідненого з гр. *κἀπτο* «хапаю»,
алб. *кар* «схоплюю», лтс. *kāmp(j)ti*,
kāmpū «тс.».— СІС² 565; Kopaliński 651;
Holub—Lyer 325; Dauzat 491; Klein
1015; Walde—Hofm. I 159, II 128.—
Див. ще *міяйти*.— Пор. *імунний*, *ко-*
муна.

муниція — див. *амуніція*.

[мунки] «черевки з грубого мате-
ріалу» МСБГ; — неясне.

[муня] «бабуся» МСБГ; — слово з д-
тячої мови, очевидно, пов'язане з *ба-*
буня.— Див. ще *баба*¹.

мунявий, *муняво*, *мунька*, *мунькова-*
тий — див. *монятися*.

[муняк] «вередун, капризник» О; —
неясне; можливо, пов'язане з *[моняти-*
ся] «копатися, довго поратися», *[муня-*
вий] «недоумкуватий».

мур «кам'яна або цегляна стіна;
огорожа; [кам'яний будинок Ж; опалу-
вальні споруди в хаті (піч, грубка, пли-
та) Корз], *[моравка]* «мурована будівля»
ЛЧерк, *[муравчик]* «муляр» Ж, Бі, Л,
[мураль] «тс.» Ж, *[мурик]* «ластівка, що
ліпить гніздо на стіні» Ж, *[мурівка]*
«тс.» Ж, *[мурина]* «залишок від ка-

м'яної споруди» Бі, *[мурівля]* «кам'яна
або цегляна робота» Бі, *[мурищик]* «му-
ляр» Бі, Л, *[мурищик, мурищик Ж,*
мурнік Ж, ВеУг] «тс.», *[мурованець]*
«бруківка» Ж, *[мурованиця]* «кам'яний
будинок», *[мурованка]* «мурована кри-
ниця; шосе; процес мурування» МСБГ,
мурувати, замурувати «закладати»
(напр., стіну), *обмурівка* «обмазування
глиною, обкладання вогнетривким мате-
ріалом», *[омурати]* «обмурувати», *[пе-*
редмурря] «огорожа; оплот», *підмур*
«фундамент, основа будови», *підмуріок*,
підмурівка, *підмуріок*, *підмур'я* «тс.»,
прімуріок «карниз (у грубки); кам'яна
прибудова», *примурівувати*, ст. *моур*
«кам'яна огорожа» (148!); — р. *[мур]*
«кам'яна стіна», бр. *мур*, п. ч. *мур*,
сл. *міг*, вл. нл. *мурја*; — через посе-
редництво польської мови запозичено
з середньовісньонімецької; свн. *міге*
походить від лат. *mīgus* (<**moiros*)
«стіна», пов'язаного з *тоєпіа* (<**moi-*
пі-) «вал; бастион; больверк» і спорід-
неного з дангл. *тсєге* «межа; область».—
Акуленко 134; Шелудько 40; Фасмер
III 10; Преобр. I 570; Горяев 219;
Brückner 348; Machek ESJC 383; Schus-
ter-Sewc 968—969; Mikl. EW 205; Kluge—
Mitzka 466—467; Walde—Hofm.
II 131—132.— Пор. *муляр*¹.

мурава¹ «моріг, молода трава; [мох
МСБГ], *[муравіна]* «мурава» Ж, *[му-*
равнік] «тс.» Ж, *муравистий* «покритий
муравою»; — р. бр. *мурава*, др. *мурава*,
п. *murawa*, болг. *морѡва*, *[мурава]*, схв.
мѹрава (бот.) «скорзонера, Scorzonera»,
слн. *мурѡва* «низька, м'яка трава»; —
псл. *мурѡва*, можливо, пов'язане з укр.
моріг, *[муріг]*, р. *[мур]* «лучна трава»; —
споріднене з лит. *мургаї* «ряска, зелень»,
murti «розмочуватися», лтс. *мурѡ* «му-
рава, газон».— Фасмер III 10; Преобр.
I 568; Горяев 218; Brückner 348; Būga
RR I 468—470; Trautmann 172; Mühl.—
Endz. II 569—570.— Пор. *моріг*, *му-*
рина.

[мурава²] (зб.) «мурашня», *[ма-*
ранділь] «мурашка» О, *[моравей* Л,
мораль ВеНЗн, *морандель* О, *моранділь*
О, *морѡха* Ж, *морѡшка* Ж, *мрѡчка*
ВеНЗн, *муравей* Л, *муравель*, *мура-*
вий, *муравіч* МСБГ, *муравка*, *мурагел*

BeH3n, мура́йка Ж, мура́ль, мурандэ́ль Ж, мурандиль́ О, мурандй́й О, мурандиль́, мура́нин BeH3n, мура́х BeH3n] «те.», [мура́ха] «те.»; мурашиний лев, Мугте(со)леон fogmicegius L. Ж», [мураві́ця] («мурашня», [мураві́ще] «мурашник», [мураві́ння, муравлі́ння], муравлі́сько, муравлі́ще, [муравні́к, мурашкóвина] «те.», [муравлю́ха] «мурашиний лев» Ж, [муравлю́к] «те.» Ж, [муравлю́яр] (зоол.) «мурашкоїд, Мугтесорфага» Ж, [мурав'я́р] «те.» BeH3n, мурашва́ (зб.) «мурашня», мура́шка, мура́шник, мурашні́я (зб.), [мурашо́к] «мурашка О; велика лісова мурашка Ж», [муравáнь] «мурашка», [мурáнька, мура́вка BeH3n, муранджéй Ж, мура́нка, мура́нюк Ж, мура́х, мура́шок Ж] «те.», [муравéльний] «мурашиний», [мураві́ний, мура́в'їний Ж, муравлі́ний, муравча́ний, мура́в'яний Ж, мура́льовий О], мурашні́й, мура́ньчий, мура́нчий, мура́нчий BeУг, мура́нчий] «те.»; — р. муравéй, [муравéль], бр. мура́шка, п. mrowka, ч. mravenec, слц. mravec, вл. mrowja, нл. mroja, полаб. mrowe, болг. мрава, [мравка], м. мрава, схв. мрав, слн. mrawlja, стсл. мравни; — пел. *mow-j-; — споріднене з ав. maorit(š), ірл. moirb, дісл. maugt, дінд. vamtŕi, vamtŕáŕ, лат. fogmice < *mog-ті(oa) «те.»; іе. *mowci; др. *mow-змінилось у мурав-, очевидно, під впливом муравá «моріг». — Фасмер III 11; Преобр. I 569; Вгückner 346; Machek ESJC 378—379; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 232; Schuster-Sewc 962; Младенов 305; Skok II 462—463; Bezlaĵ ESSJ II 199; Критенко Ветуп 511, 544; Bern. II 79—80; Mikl. EW 202; Trautmann 170; Гамкрелідзе—Иванов 527; Рокотгу 749.

[муравка́] (сорт твердих груш) Ж; — неясне; можливо, пов'язане з п. mowka (сорт слив) або з р. [мура́вий] «зелений, недостиглий».

мура́га, мура́жок, мура́жок, мури́г — див. моріг.

[мура́р] «муляр»; — п. murarz, ч. слц. murár, вл. murjer, нл. murjaŕ «те.»; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької: свн. mūrære «той, хто мурує

стіни» утворено від mūre «стіна». — Machek ESJC 383; Schuster-Sewc 968. — Див. ще мур.— Пор. муля́р¹.

[мўра́ти] «обмазувати, марати» Ж, [замўра́нець] «замазура» Ж, [омўра́ти] «обмазати, обмарати» Ж; — нл. muris «мутити, каламутити»; — очевидно, пов'язане з мўри́й «темно-сірий або сіробурий в плямах» (див.).

[мурату́ри] «солоні овочі» Romanoslawica 14, [маритўри́] «заквашена або законсервована суміш овочів» МСБГ, [моратўри́] «те.» тж; — запозичення з молдавської мови; молд. мурэ́турь, як і рум. murături «те.», зводиться до лат. *muriare «заолювати», похідного від muria «розсіл», яке вістається з гр. μύρω (mŕoŕoi) «текти, точити», лит. mūrti «розмочуватися». р. укр. муравá «моріг, молода трава». — Vrabie Romanoslawica 14, 162; Walde—Hofm. II 130. — Див. ще мура́ва¹.

мура́х, мура́ха, мурашва́, мура́шка, мура́шник, мурашні́я, мурашо́к — див. муравá².

[мурашівні́к] (бот.) «деревій тисячолістий, Achillea millefolium L.» О, [мурашівні́к] «те.» О, BeH3n, Мак; шебрушка, Calamintha asinos Bth. (Thymus) Мак; — очевидно, похідні утворення від мура́шка; мотивація назв неясна. — Див. ще муравá².

[мура́шник] «брижі на воді від бистрої течії» Ч; — результат перенесення назви мура́шник «надземна частина житла мурашок» (за зовнішньою схожістю брижів на воді з рухом великої кількості мурашок на мурашнику). — Див. ще муравá².

[мўрга́] «настирлива, уперта людина; невдячна людина; нечепура» МСБГ, [мўрга́] «те.» тж, [мўрка́] «замазура Ж; мерзотник О»; — очевидно, результат семантичної видозміни запозиченого з молдавської мови мург «темно-гнідий», мўрга «корова чи кобила каро-гнідої масті». — Див. ще мўргий.

[мўргий] «нечистої брудної масті; темно-коричневий; чорно-сірий; чорножовтий» Ж, [мурга́вий, мурга́стий, мурга́тий, мурга́тий, мурга́рий] «те.» Ж, [мургані́стий] «перістий, з темними смугами» Ж, [мўрга́] «чорний віл Ж; кличка

вівці Доп. УЖДУ IV», [мурґаня, мурґанша] (кличка овець) тж., [мурґій] «віл майже чорної масті», [мурґіца] (кличка чорної корови) ВеНЗн; — п. [murgaty] «з чорною головою» (про тварину), murga «віл з темною головою і шиєю», ч. murgasty «смугаєтий», болг. м. мурґа(ав) «смуглявий», схв. мурґаст «оливкового кольору»; — запозичення із східнороманських мов; молд. мурґ «гнідий», як і алб. murk «те.», етимологічно неясне; зіставляється з лат. amurga (amurga) «темна рідина, що витікає при видавлюванні оливкової олії» (Преобр. I 570; Младенов 308); очевидно, віддалено споріднене з псл. morygъ, укр. мурґий; зазнало часткового змішування з мурій.— Мельничук Молд. эл. 169; Scheludko 120, 138; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 137; Vrabie Romanoslavica 14, 163; Фасмер—Трубачев III 14; Machek ESJČ 383; СДЕЛМ 268—269; Нерознак 199—200.— Див. ще мурґий.— Пор. мурій.

[мурда] «вівця з чорними плямами навколо очей», [мурдзяста] ВеНЗн; — болг. мурґо «смуглява людина, чорний собака»; — очевидно, видозмінене вапозичення з молдавської і румунської мов; молд. мурґар «брудний», рум. murgăr, як і болг. мурґар «те.», схв. мурґар (мурґара) «замазура», походять від тур. murgar (murdar) «брудний, нечистий», вапозиченого з перської мови.— РЧДБЕ 474; Младенов 308; СДЕЛМ 269; DLRM 522; Радлов IV 2, 2195.

[мурей] «селюк»; — р. [мурина] (знев.) «погана людина», [мурка] «приїжджа (на Камчатці) людина», [мурьє] (зб.) «приїжджі (на Камчатці) люди»; — неясне.

мурена (іхт.) «морська риба з родини вугрів, Мигаєпа L.»; — р. мурена, бр. мурэна, др. мюрона, п. мигепа, ч. мигепа, болг. моруна «білуга», м. моруна «те.», схв. мурина «мурена», мурія «те.»; — через посередництво західнослов'янських і німецької мов (нім. Murgäne) запозичено з латинської; лат. murgēna походить від гр. μούρινα «те.», пов'язаного з μύρος «вид морського вугра», яке зіставляється з σμύρις «наждак», двн. smego «жир»; у давньо-

руську мову було запозичене безпосередньо з грецької.— Фасмер III 12; Преобр. I 569; Горяев 218; Holub—Lyer 325; Holub—Kop. 233; Младенов 304; Mikl. EW 202; Walde—Hofm. II 123; Frisk III 271.— Пор. марена².

[муреша] «чорна вівця з білими плямами коло очей ВеНЗн; вівця, що біля очей має жовті плямки О», [мурешіста] (прикм.) ВеНЗн; — очевидно, похідне утворення від мурій «темно-сірий (в плямах), смуглявий; [брудно-сірий; чорно-коричневий]», оформлене за зразком запозиченого [ваклеша] «вівця чорна, коло очей біла». — Див. ще мурій.— Пор. вакешка.

мурза «титул феодальної знаті в татар», мурзак (заст.) «татарин», [мурзалець] «солдат мурзи» Ж, мурзінський «належний мурзі»; — р. бр. мурза, др. мурза, п. murga; — запозичення з тюркських мов; тат. murga «мурза; господар», каз. murga «те.» походять від перс. mīrzā, що є результатом стягнення виразу āmīr-zāda «князівський син», звідки й укр. мурза в різних значеннях.— СІС² 453; Фасмер III 12; Горяев 218—219; Шипова 238; Kopalinski 635; Sl. wug. obcsych 482, 496; Mikl. EW 205.

мурзати «бруднити (обличчя, руки)», [мурзат] «забруднене обличчя; нечепура, вперта людина МСБГ», [мурза] «повидло; етрава з фруктів» Л, [мурзак] «порода бичків, що водяться на дні лиману в мулі» Мо, Дз, мурзатий «брудний, з брудним обличчям», [марузатий] «те.» Ж, замурза «замазура», [замурзяка] «те.» Ме; — р. [мурзат] «бруднуля», бр. мурзаць «бруднити», п. murgacz «те.»; — не зовсім ясне; віставлялося з мурій, мурґий (Bückner 348); менш імовірний зв'язок з мурза «татарський князь; феодал» (переносно «той, хто має темне обличчя» — Преобр. I 569), як і з п. murguz (вимовляється мужин) «мавр, негр» (Меркулова Етимологія 1968, 80).

[мури] (бот.) «ожина звичайна, Rubus caesius L.» Пі; — запозичення з східнороманських мов; молд. мурь, рум. murgă, як і фр. mûre, іт. moga, походять від лат. murgus «те.», пов'язаного з murgus «шовковиця». — Walde—Hofm. II 114.— Див. ще мурва.

му́рий «темно-сірий або сіро-бурий в плямах (про масть); брунатний, в ластовинням (про обличчя); [брудно-сірий, чорно-коричневий Ж]», [мораністий] «темно-смугастий, пістрявий» Ж, [мураністий] «те. Ж; брудний О», [мурóвастий] «чорно-коричневий, чорно-червоний» ЛексПол, [муркó] «мурий пес ВеНЗн; буро-ряба худобина або собака Бі», [му́ря] «темно-смугастий бик» ВеНЗн; — р. [му́рий] «бурий, чорно-коричневий або жовтувато-сірий; смугастий», сму́рий «темно-сірий, темно-бурий», ч. [mouřa] «темно-смугаста корова», mouřovatý «смугасто-темно-сірий»; — нсл. тигъ «темний», можливо, пов'язане з тиг- «брудне болото» (Būga RR I 468—469); зіставлялося також (Фасмер III 15; Machek ESJĚ 377) з гр. ἀμυρός «темний, туманний». — Пор. му́ргий, му́рина, му́ругий.

му́рин «мавр, негр»; — р. му́рин, бр. заст. му́рын, др. му́ринъ, му́ръ, п. тигзуп, ч. mouřenín, ст. mūr(ē)nín, слц. тигіп, вл. тóг, нл. тог, слн. тиг(in), стсл. моу́ринъ; — запозичення з германських мов; днв. тóг «мавр», нвн. Mohr «те.» походить від лат. maugus «мавр, араб». — Richhardt 80; Фасмер III 13; Преобр. I 570; Brückner 348; Machek ESJĚ 377; Holub—Kop. 232; Mikl. EW 204—205. — Див. ще мавр.

[му́рина] «невелике болітце, що валишається після повені»; — р. [мур] «пліснява», [му́рина] «озеро коло болота», ч. mouř «сажа, кіптява», слц. mūr «те.»; — нел. тигъ, очевидно, пов'язане з тигача «мурава»; — споріднене з лит. máurgas «бруд», mūgas «мокра земля», mūrti, mūrstu «мокнути», лтс. murīt «забруднювати», дангл. снн. дфриз. тóг «болото», нвн. Moog, англ. тоог «те.», іе. *mog-; припускається дальший зв'язок з мул, мїти (Фасмер III 10—11). — Machek ESJĚ 377; Holub—Lyer 323; Schuster-Sewew 947; Trautmann 172; Būga RR I 468—470; Kluge—Mitzka 487. — Пор. му́рава¹, му́рий.

[му́рівка] (орн.) «ластівка міська, Delichon» Шарл; — похідне утворення від мур; назва зумовлена місцем гніздування птаха. — Булаховський Вибр. пр. III 217. — Див. ще мур.

муркáč — див. меркáč.

[мурла́та] «верхня дерев'яна балка, що кладеться вздовж стіни» Дз, Л, [мурла́т] «тс.» Мо; — р. [мурла́т] «балка, на якій лежать кінці кроков», бр. [мурла́ты] «верхній вінок зруба хати», п. murłat «мауерлат, опорний брус», murłat, murłata «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено в німецької; нвн. Mauerlatte «тс.» складається з іменників Mauer «стіна» і Latte «планка, рейка». — Brückner 348. — Див. ще ла́та, мур.

мурло́ «груба, невихована людина; відлюдько; [пика, морда, рило Ж]», му́рміло «груба, невихована людина; відлюдько»; — р. му́рло «пика, морда», [му́рло], бр. му́рло «тс.», схв. му́рлак (му́рла́к) «неотеса, відлюдько»; — неясне; пов'язується з тюрк. тигип < вигип «ніс» (Даль II 360; Горяев 219); припускається також звуконаслідувальне походження (Фасмер III 13); форма слова пояснюється аналогією до рило (Преобр. I 569).

[му́рмосітися] «супитися, бути в поганому настрої»; — результат контамінації слів [бу́рмосітися] «тс.» і му́рмота́ти (див.).

му́рмота́ти, му́рмотіти — див. му́р-мур.

мур-мур (вигук, що передає муркотання kota), [му́рк, му́рлі] «тс.» Ж, му́ркати, му́ркотати, му́ркотіти, му́рлікати, му́рмотати, му́рмотіти, [му́рнікати Ж] «тс.», му́рчати «муркотати (про тварин); бурчати (про людину)», [му́рмоніти] «бурчати; му́рмотати» ВеУг, [му́рмитати] «бу́рмотати, мимрити» ЛексПол, [му́рриніти] «промимрити» тж, му́ркіт «муркання», [му́ркó] «кіт» Пі, [му́ркотіло] «буркотун», [му́ркотій] «те.», [му́ркотня́] «муркання»; — р. му́р-мур, му́рлықаць, бр. му́рлықаць, п. mruceć, ч. mručeti «ричати; бурчати; му́ркотіти», слц. mručat' «тс.»; — звуконаслідування, наявне також в інших мовах: нвн. тигтєлп «бу́рмотіти», лат. тигтєгє «тс.», тюрк. тугла «му́ркотіти, бу́рмотіти». — Фасмер III 13; Преобр. I 570; Brückner 346; Machek ESJĚ 381; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 233; Mikl. EW 204.

мурґий «рудий або темно-сірий з темними смугами; [нечистого, брудного кольору; темно-коричневий; чорно-сірий; чорно-жовтий Ж]», [морґий] «рудий або темно-сірий з темними смугами», [муруговатий] «бурий з темними смугами; тигровий Бі, [мурґа] «віл сіро-білої масті з вузькими темними смугами»; — р. мурґий «темно-бурий або рудо-бурий», [морґий] «брудно-сірий» (про когата), п. тогагі «смугастий», слн. тагога «пляма», смуга»; — очевидно, пов'язане з мґрий; зіставляється також з [мґрий] (Преобр. I 570), з р. марать (Фасмер III 14). — Горяев 219; Brückner 344. — Пор. мерґий, мґрий, мґрий.

мурчак, мурчок — див. морщя.

мус «солодка страва з фруктовим сиропом; (заст.) піна, бродіння рідини Бі», мусірувати «збивати в піну; пінитися; щось перебільшувати», мусувати «робити пінистим; [пінитися; граги (про вино) Ж]»; — р. мусс, бр. мус, п. mus «мус; піна; крем з білка; газ (шипучих напоїв)», схв. мґса, мґса «напій з деревного соку», слн. musirati «пінитися»; — запозичення з французької мови; фр. mousse «мує, піна; збиті вершки» остаточно не з'ясоване; може бути виведене від лат. muscus «мох» або нар.-лат. pulsa «мед (напій)», похідного від pulsus «підсолоджений медом, медовий». — SIC² 565; Горяев Доп. 28; Sł. wуг. obeuch 496; Klein 1009; Dauzat 489. — Див. ще мох, муселєць.

мґса — див. мідза.

[мусат] «сталеве кружало для гостріння ножів; кресало» Ж, [мусад] «те.» Ж, [мусак] «сталевий брусок для вирівнювання леза коси», [муссак] «кинджал» Ж; — р. [мусат] «брусок для гостріння ножів; кресало», [мусак] «кресало», [мусет] «те.», п. musat «сталь для гостріння шабель», схв. ма́сат «кресало; сталевий брусок»; — запозичено з турецької мови, частково через посередництво східнороманських (молд. ма́сат, рум. măsát «сталевий брусок»); тур. masad «сталеве точило» походить від ар. massad «тс.», пов'язаного з massada «терти». — Vincenz 10; Фасмер III 15; Преобр. I 570—571; Шипова 238; Brück-

ner 349; Mikl. EW 184; Matze пагер 260.

муселєць «напій з вареного і розведеного меду», [мусґлєс] «те.» Г, Ж, Бі, [мусґлєць] «те. Г; сироватка Ж»; — схв. муселєз «старе вино; виноградний сік; виноградне сушло»; — запозичення з латинської мови; лат. pulsus «підсолоджений медом», pulsum «вино з медом, медове вино» через незасвідчену форму *melsus виводиться від mel «мед». — Walde—Hofm. II 123. — Див. ще ма́ляс. — Пор. мус.

мґсир, мґсирча — див. морсбля.

мґсити, [мґсати] «муєсити» ВеУг, [мґсити] «те.», [мус] «примус; обов'язок МСБГ», [мґса ВеУг, мґша Ж] «те.; необхідність», [мус] (присл.) «обов'язково, неодмінно» МСБГ, [мусай, мусово] «тс.» тж, [мусит] «мабуть; пора» О, [мґсить] «імовірно, можливо, безумовно» Ж; мабуть Корз, вімґсити «заставити», [вімґс] «примує» Ж, вімґшений, змґсити «заставити», невімґшений, [непрімґсний] «добровільний» Ж, примґсити «заставити», примґс СУМ, Бі, [примґсія] «речі, приналежності; турботи, клопіт», примґсовий, примґсом «насильно», ст. мґсити (1408); — р. [мґсить], бр. мґсир, п. musić, ч. musiti, ст. musēti, слц. musiet', вл. musač, нл. musaš; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької; н. müssen «муєсити» (двн. muozan «те.») пов'язане з messen «міряти» і споріднене з лат. mēditor «обмірковує, збираєсь», гр. μέδομαι «турбуюсь», псл. мѣга, укр. міра. — Кобилянський Мовозн. 1976/6, 32; Richhardt 81; Шелудько 40; Фасмер III 15; Hüttl-Worth 17; Brückner 348—349; Machek ESJČ 383—384; Holub—Lyer 325; Schuster-Sewe 969; Mikl. EW 205; Kluge—Mitzka 475, 495. — Див. ще міряти, модус.

Мусій — див. Мойсєй.

мускат «сім'я плодів мускатника; сорт винограду; сорт вина», мускатель «сорт вина», мускатник (бот.) «Myristica fragrans», [мушкатник] «тс.» Ж, [мушкателька] «сорт груш» Умань, [мушкату] «сорт слив, Prunus domestica L.» ВеНЗн, мускатний; — р. бр. болг. мускат, п. muszkat «мускат, мус-

катний горіх; сорт вина», ч. слц. *muškát* «мускатник; сорт винограду і вина», вл. *mušota* (*mušata*) «мускатний горіх; мускат», нл. *muškota*, *muškot*, м. *мискат*, схв. *м'юскат*, слн. *moškát* «тс.»; — через посередництво російської і польської мов запозичено з французької; фр. *muscat* «мускатний виноград; сорт вина» походить від іт. *moscato* «з мускусом змішане», яке зводиться до слат. *muscātum* «мускатний горіх», похідного від *muscus* «мускус». — СІС² 565; Фасмер III 16, 20; Преобр. I 571; Kopaliński 652; Machek ESJČ 384; Holub—Lyer 325—326; Holub—Kop. 235; Schuster-Sewc 970; Kluge—Mitzka 496; Dauzat 492. — Див. ще м'юскус.

[м'юскати] «пригладжувати; легко торкатися Ж», [м'юснутити] «легко торкнутися» Ж; — запозичення з польської мови; п. *muskać* «легко торкатися; гладити», *muskać* «тс.», можливо, споріднене з лит. *máuti* «одягати (обручку на палець)», лтс. *muoti* «гладити», лат. *movēre* «рухати». — Brückner 349.

м'юскола, м'юскотá — див. мозгола.

[мускотіти] «шарудіти» Г; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з [м'юскати] «бити, стукати» (див.).

м'юскул «м'яз», мускулат'юра, мускулістий, мускулястий, м'юскульний; — р. бр. болг. м. *м'юскул*, п. *muskuł*, ч. слц. *muskul*, вл. *muskl*, нл. *muskel*, схв. *м'юскул*, слн. *muskulatūra*; — запозичення з латинської мови; лат. *musculus* «мишеня; мускул» є зменшеною формою іменника *mūs* «миша», спорідненого з дінд. *mūh*, гр. *μῦς*, двн. дангл. *mūs*, псл. *мушь* «тс.», укр. *миша*; назву тварини було перенесено на м'яз (первісно — біцепс) за зовнішньою подібністю (форма, рухливість). — СІС² 565; Фасмер III 16; Преобр. I 577; Горяев 219; Kopaliński 651; Holub—Lyer 325; Walde—Hofm. II 132. — Див. ще м'юша, м'юшка.

м'юскус «пахуча речовина рослинного або тваринного походження», м'юскуський, м'юскусовий; — р. бр. болг. *м'юскус*, ч. *mošus*, слц. *muskus*, *mošus*, м. *миск*, схв. *мускус*, *м'юшус*, слн. *мошек*; — р.-цсл. *мъсквсъ* *мьсквсъ*; — за-

позичення з латинської мови; лат. *muscus* походить від гр. *μῦσχος*, яке зводиться до перс. *mušk* «мускус», спорідненого з дінд. *muškāh* «сім'яне яечко» (> «рідина з сумки мускусної тварини»), пов'язаним з *mūh* «миша», що відповідає лат. *mūs* «тс.», укр. *миша*; думка про запозичення перс. *mušk* з давньоіндійської мови (СІС² 565; Фасмер III 16; Преобр. I 571; Walde—Hofm. II 134; Frisk II 260) недостатньо обгрунтована. — Machek ESJČ 374; Holub—Lyer 322; Maughofer II 657—658. — Див. ще м'юша. — Пор. мускат.

муслін (легка тонка й м'яка тканина), [мушлін, м'юшлін Ж] «тс.», [мушлєвий, мушлінбвий] Ж; — р. муслін, бр. *муслін*, п. *muślin*, ч. *mušelín*, слц. *mušelín*, *muslín*. болг. *муселін*, схв. *муселїн*, *м'юслїн*, *мушїлїн*, слн. *muslín*; — запозичення з французької мови; фр. *mousseline* походить від іт. *mussolina* (*mússola*) «тс.», пов'язаного з назвою міста в Месопотамії *Mussolo* (ар. *Mūsul*); у формі [м'юшлін] слово запозичено з польської мови. — СІС² 565; Булаховський Нариси 99; Фасмер III 16; Kopaliński 652; Brückner 349; Machek ESJČ 384; Holub—Lyer 325; Dauzat 489. — Пор. мосулбєс.

мусон «вітер, що взимку дме з Америки на море, а влітку з моря на материк»; — р. муссон, бр. болг. *мусон*, п. *muson*, *monsun*, ч. *monsun*, *monzun*, слц. *monzún*, вл. *monsun*, схв. *монсун*, слн. *monsún*, *monsút*; — через посередництво романських мов (фр. *mousson*, порт. *monção*, ісп. *monzon*) запозичено з арабської; ар. *máusim* «пора року» пов'язане з *wasama* «таврвати, позначати». — СІС² 565; Фасмер III 17; Kopaliński 644; Holub—Lyer 321; Lokotsch 115; Kluge—Mitzka 486; Dauzat 489; Klein 1000.

муст¹ «свіжий сік; молоде вино; [квас МСБГ], [моц] «виноградний сік; молоде вино» Ж; — р. муст, мост, бр. *муст*, др. *мъстъ*, *мьстъ*, п. *moszcz* (*moszcz*) «молоде вино; фруктовий або овочевий сік; сусло», ч. нл. *mošt*, слц. *mušt*, *mošt*, вл. *mošt*, болг. *мъст*, м. [мост], схв. *м'уст*, слн. *mošt*, стсл.

мѣстѣ «тс.»; — псл. mьstь; — запозичено з латинської мови, в сучасній формі, можливо, через нижньонімецьку (нн. most, must); лат. mustum «виноградне сусло, молоде вино» пов'язане з mustus «молодий, свіжий, новий» (від *mustos «вологий»), далі з muscus «мох», спорідненим з псл. mьxъ, укр. мох.— Фасмер II 662—663, III 17; Преобр. I 571—572; Горяев 219; Brückner 344—345; Machek ESJĀ 374; Holub—Lyer 322; Holub—Kop. 230; Mikl. EW 207; Walde—Hofm. II 136.— Див. ще мох.

[му́ст²] «р'ічковий мул; осад; гуща; бруд Ж; гноївка; мокрий сніг О», [мо́стівка] «гноївка», [мо́сцівка О, му́стівка О, му́стьянка Ж] «тс.», [му́стити] «наповнювати брудом, гноївкою; топтати ногами Ж; гноїти О»; — неясне; можливо, результат зближення нвн. Mist «гній» з му́ст «сік».

му́ста́нг «здивавилий кінь американських прерій»; — р. бр. болг. му́ста́нг, п. ч. слц. mustang, схв. му́станг; — запозичення з англійської мови; англ. mustang «тс.» походить від ісп. mestefio, mestengo «худобина, що заблудилась», пов'язаного з mesta «товариство скотарів», яке зводиться до лат. mixta, die-прикметника ж. р. від miscēre «змішувати», спорідненого з псл. mēsiti, укр. мі́сити, мі́шати.— СІС² 565; Kopaliński 652; Holub—Lyer 325; Skeat 342; Klein 990, 1018.— Див. ще мі́сити.— Пор. меті́с, мі́ксту́ра.

[му́сува́ти] «розмірковувати», [му́сува́тися] «вовтузитися», [му́шляти] «метікувати, міркувати»; — неясне; можливо, пов'язане з мисль або з [мо́цувати́ся] «з великими зусиллями щось робити», похідним від мі́ць «сила».

му́сульма́нин «магометанин», му́сульма́нство «іслам»; — р. му́сульма́нин, бр. му́сульма́нін, п. тизу́лманіп, ч. musulman, слц. tuzulman, болг. му́сюлма́нин, м. му́слима́н, схв. му́слима́н, слн. muslimán; — через посередництво тюркських і перської мов (пор. тат. му́сулман «благовірний, муеульманин; татарин», түр. müsliüman (müslim) «мусульманин», перс. muslimán «відданий ісламу») запозичено з арабської; ар. muslim «відданий ісламу», пов'язане з áslama «він підко-

рений, відданий», salima «залишатись цілим, рятуватись».— Фасмер III 17; Шипова 239; Преобр. I 572; Горяев 219; Kopaliński 653; Brückner 349; Holub—Lyer 325; Mikl. EW 205; Lokotsch 122; Klein 1007, 1018.— Пор. бусу́рман.

му́таль, му́талі́ця, му́та́лька, му́тель, му́тиль, му́тиль, му́тилик — див. мете́лик.

му́та́ція «зміна спадкових ознак, му́та́нт «організм, що виник унаслідок мутації», му́таці́йний; — р. болг. му́та́ція, бр. му́та́цыя, п. mutacja, ч. mutace, слц. mutácija, м. схв. му́та́ција, слн. mutácija; — інтернаціональний термін, утворений від лат. mutatio «зміна», пов'язаного з mutare «змінювати, переробляти», спорідненим з дінд. mēthati, mīthāti «змінює, чергується», гот. maidjan «змінювати», лтс. miētus «зміна», псл. mьstiti, укр. мсти́ти.— СІС² 566; Brückner 339; Kopaliński 652—653; Holub—Lyer 326; Klein 1019; Walde—Hofm. II 137—138.— Див. ще мі́ту́сь, мсти́ти.

[му́терга́мер] «прилад, яким вибивають дірки в гайках» О; — п. [mutterhammer] «тс.»; — запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво польської; н. Mutterhammer «тс.» є складним словом, утвореним з іменників Mutter «гайка» і Hammer «молоток».— SW II 1078.— Див. ще гама́рня, му́тра.— Пор. му́тердо́ринь.

[му́тердо́ринь] «прилад, яким вибивають дірки в гайках» О; — запозичення з німецької мови; н. Mutterdorn «тс.» є складним словом, утвореним з іменників Mutter «гайка» і Dorn «колючка, терен; пробійник».— Онишкевич I 458.— Див. ще до́рник, му́тра.— Пор. му́терга́мер.

[му́тика́ти] «істи» Мо; — афективне утворення, можливо, пов'язане з [мо́тика́тися] «трудитися» або з молд. му́та́ «переміщати, пересувати».

[му́тиль] «дрізки» Корз; — неясне.

му́тити «каламутити; баламутити, підбурювати; [створювати безладдя], му́титися, му́тніти, му́тнішати, [му́тува́ти] «мутити» Ж, [му́т] «мутъ» Ж, [му́тва] «сум'яття; метушня; плутанина» Ж, [му́тище] «мул, осад» ВЕНЗн,

[м'їтлавиця] «дуже брудна вода в водоймі» ЛекеПол, [мутник] «мутний струмок», [мутн'як] (зоол.) «каракація, Серія» Ж, муть, мутний, мутнуватий, [мутн'яво] «в'яло, поволи» Ж, [зам'їта] «те.» Ж, заму́тний Ж, [незам'їтний] «незатмарений, безтурботний» Ж, [незмучений] «те.» Ж, [бмут] «вир» Ж, перем'їтити «схвилювати», пром'їтити (тех.); — р. мут'їть, бр. муціц, др. мутити «хвилювати, тривожити», п. таєіс, ч. moutiti, ел. tūtīt', вл. тиеіс, нл. tušís, болг. м'їтя, м. мати, схв. м'їтити, слн. motīti, етел. м'їтити; — пел. *mōtiti «мутити», ітератив до *mētī (<*mētī) «те.» — Фаємер III 18; Преобр. I 572; Горяев 219; Brückner 328—329; Machek ESJC 377; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 217—218; Кристенко Ветуп 523; Верн. II 44; Trautmann 181—182. — Див. ще сум'яття. — Пор. метіж.

мутічка — див. мотіка.

[м'їті] «рівні зовнішні кути хати» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. м'їкиє (м'їке) «кут; край, ребро, грань», як і рум. tūchie (tūche) «те.», походить від лат. mūtulus «виступ під капітелло, консоль», запозиченого з етруської мови. — СДЕЛІМ 268; Walde—Hofm. II 139. — Пор. мудій.

м'їтра «гайка», [мут'їрка] «те.» Ж; — запозичення з польської мови; п. mutra походить від нім. Mütter «гайка», яке розвинулось на основі Mütter «мати», спорідненого з пел. mati, укр. мати. — Шелудько 40; Kluge—Mitzka 496. — Див. ще мати¹.

мут'їзитися — див. мот'їзитися.

мутушати, мутушувати — див. мотушати.

м'їфта «предмет жіночого туалету для зігрівання рук; (тех.) циліндр для подовжнього з'єднання деталей», [м'їхта] Ж, м'їфка «те.»; — р. м'їфта, [м'їхта], бр. м'їфта, п. mūfka, (тех.) mūfa, ч. слн. mūf (для рук), болг. м'їфа (тех.), схв. м'їф, елн. mūf; — розглядається як запозичення з голландської мови; гол. mōwtje «м'їфта (для рук)» є похідним від mōuw «рукав»; менш імовірно для східнослов'янських мов походження від

нім. Muff «те.» з видозміною *м'їф під впливом б'їхта і под. (Шелудько 40; Преобр. I 572). — СІС² 566; Москаленко УІЛ 56; Фаємер III 18; Горяев 219; Sl. wug. obeych 495; Holub—Lyer 324; Kluge—Mitzka 491.

м'їха¹ (ент.) «комаха з ряду двокрилих, Musca; [бджола; сім'я бджіл; комаха] МСБГ», м'їся (дит.) «муха» Корз, [м'їх'я] (зб.) «мухи» Ж, муш'я, муш'я «те.», м'їшка «комаха; виступ на кінці дула вогнепальної зброї», м'їшачий, мушійний, [мушій] Ж; — р. бр. м'їха, др. муха, п. елн. вл. нл. mūcha, ч. moucha, полаб. mūchó, болг. м'їх'я, м. муш'я, схв. м'їха, елн. mūha, етел. mōu'ha; — пел. mūcha, пов'язане чергуванням голосних з *mūš'ka (<*mūš-) «мошка»; — споріднене з лит. mūšė «муха», лте. mūša «те.», двн. mūška «комар», дангл. mūšeg «те.», лат. musca «муха», гр. mūta «те.», вірм. mūn «комар»; іе. *mū(s)-. — Фаємер III 19; Преобр. I 572—573; Горяев 219; Brückner 347; Machek ESJC 376; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 231; Кристенко Ветуп 511; Mikl. EW 206; Trautmann 191; Walde—Hofm. II 133; Гамкрелідзе—Іванов 534—535; Pokorny 752. — Пор. м'їшка, москіт.

м'їха² — див. м'їшка.

мухавка — див. мохналька.

мухаїр, мухаїра, мухаїрка — див. мухомор.

[мухаріця] (ент.) «комар, Culex ripiens L.; мурашка МСБГ; велика муха МСБГ; одноденка, Ephemera L. ВеНЗн», [мухарічка] «одноденка» Ж, [мухарішник] «мурашник» МСБГ, [мухарі] «мурашки» Ле; — р. [м'їхарник] «комаха з довгими ногами», [мухорь] «мошка», п. [mūchag] «комар», вл. mūcholica «гноймовик (?), Vibio geotropes»; — похідні утворення від м'їха, в окремих випадках зближені з мураха, мурашник. — Див. ще мурава², м'їха¹.

[мухарішник] (бот.) «перестріч польовий, Melampyrum arvense L.» МСБГ; — похідне утворення від [мухаріця] «мурашка»; назва зумовлена тим, що мурашки охоче збирають, частково поїдають і переносять насіння

перестрічу.— Нейштадт 499.— Див. ще мухариця.

мухάρка — див. могар.

мухомор (бот.) «отруйний гриб, Amanita Pers.; [цар-зілля, Delphinium elatum L.], [мухаїр] «мухомор, Amanita» Мак, [мухаїра Корз, мухаїрка Мак, мухамор Мак, мухомір, мухомора Мак, мухомориця Мак, марамух Мак, марамуха МСБГ, маремух Мак, маремуха МСБГ, маремушка Мак, марімух МСБГ, маримуха Мак, маринуха МСБГ, морімұх Ж, О, моримұха, муримух Мак] «те.»; — р. мухомор, бр. мухамор, п. muchomór, ч. muchomórka, слц. muchomog, болг. мухоморка, схв. мухомор; — пел. тихомогъ, утворене з основ іменника туха і дієслова togiti; назва зумовлена тим, що настії мухомора застосовується для винищення мух (пор. інші назви мухомора: [мухотрұт, мухотрұтка] Ж.— Шамота 141; УРЕ 9, 446; Maehk ESJČ 376.— Див. ще мор, мұха¹.— Пор. мушарка.

[мухориця] «висип, кропив'янка» Ж;— очевидно, пов'язане з мухариця «комар»; у такому разі первісно означало сліди від комариних укусів.— Див. ще мухариця.

мухорка «гніздо в колосі, у якому міститься зерно; [мисочка у горіха; чашечка під ягодою суніці, полуниці], [мухорок] «тс.» [міхунка] «м'яка полова, що огортає зерно у колоску» Гриц, [мухінка] «тс.» Гриц, [мохунка] «листочок, у якому сидить зернина злакової рослини», [мухінка] «маленькі колосочки, невимолочені зерна та інші домішки, що відділяються при провіюванні Сизько; — схв. мѡхуна «стручок», мѡхуна «тс.»; — псл. *тохъгъка, тохипъка, пов'язані з тошьпа (<*тохїпа) «мошна»; пов'язання з псл. тѣхъ «міх» (Skok II 356) позбавлене підстав.— Див. ще мошна.— Пор. мохунка.

[мухойр] «груба вовняна тканина» Ж, Бі; — р. мухойр «старовинна бавовняна тканина з домішкою вовни або шовку», п. [muchajer, muchair] «шерстяна волохата матерія»; — запозичення з тюркських мов; тур. miħauueg «тканина з козячої вовни» походить від ар. miħauuag «відбірний, кращий», пов'язаного з kháuuaga «він вибрав», khauğ «добрий, кращий»; зіставлялося також із запозиченими з того ж джерела іт. toscajardo, musojardo «сорт бухарської тканини з бавовни і шовку», нгр. доухаїрцв «сорт волосної тканини» (Преобр. I 573; Горяев 219; Mikl. EW 204; Matzenauer 258).— Фасмер III 13; Шипова 240; Brückner 347; Lokotsch 120; Klein 922.— Пор. мохер, муяр.

[муц] «малорослий кінь; мопс Г; товстий хлопець; товстий кінь Ж; гладка мала, але сильна людина О; здоровий, дужий чоловік МСБГ», муцук «маленький собака, мопс», [муцко] «щпіц» ВеНЗн; — п. тис «малорослий кінь; малий собака; [щось мале, коротке і товсте]», тисек «малий собака»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Mutz «тварина з обрізаним хвостом, куца тварина» пов'язується з фр. moussie «притуплений, обрізаний», яке походить, очевидно, від лат. mutilus «покалічений; безрогий», mutilare «підрізувати, укорочувати; калічити», споріднених з ірл. mut «короткий».— Оньшкевич Исслед. п. яз. 245; SW II 1064; Kluge—Mitzka 498; Dauzat 489; Walde—Hofm. II 136—137.

[муцики] «волосся, зачесане і закручене на скронях», [муцук] «залицяльник» О; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів [мушки] «вид зачіски» і [муц] «товстий хлопець». [муцік] (ент.) «руда мурашка, Fotisca gura L.» Л; — неясне; можливо, результат контамінації слів [мураха] (мурашка) і [муц] «щось мале». [муцкати] «бруднити» МСБГ; — афективне утворення, паралельне до [мацкати] «мацати, бруднити».— Пор. мацати.

[муцуватися] «бродити» (про квас, вино) Корз; — очевидно, пов'язане з муст «свіжий сік; молоде вино» (див.).

[мучінець] (бот.) «лобода біла, Chenopodium album» Ж, [мучник] «лобода доброго Генріха, Chenopodium bonus Henricus L.» Мак; — р. [мучнік] «лобода», п. [mačzyniec], вл. тицнік «тс.»; — похідне утворення від мукá «борошно»; назва зумовлена тим, що стебло і листки рослини вкриті борошністим нальо-

том.— Вісюліна—Клоков 147; Нейштадт 221; БСЭ 14, 225—226.— Див. ще мукá¹.

[мучнийк] (бот.) «ріжки, *Claviceps purpurea* Tul.» ВеНЗв, Мак, [мучаник Мак, мушар Мак, мученик, мушлик Мак, мушнійк Ж] «те.»; — п. *maçznik* «те.»; — похідне утворення від мукá; назва зумовлена тим, що ріжки, які утворюються в колосі на місці зерна, містять білу борошністу масу, яка може потрапляти в борошно, викликаючи тяжкі захворювання.— БСЭ 24, 345.— Див. ще мукá¹.— Пор. мончар.

мучниця (бот.) «ведмеже вушко, *Arctostaphylos Adans.*», [мученик, мучениця, мученичник, мучиниця] «те.» Мак; — р. [мучáник, мучнійца] «те.», бр. [мучáльнийк, мучáні], мучáнік, [мучáрнік, мучáльнік], п. *maçznica*, *maçznik* «те.»; — похідне утворення від мукá; назва зумовлена тим, що плід ведмежого вушка являє собою борошністу в середині кістянку.— Словн. бот. 362; Лек. раст. 157.— Див. ще мукá¹.

[мушара] (ент.) «пепелиця, *Aphis*», [мушара] «те.» ВеЛ; — очевидно, нерегулярне утворення від мұха, мұшка за зразком машкарá.— Див. ще мұха¹.

[мушáрка] (бот.) «гриб мухомор, *Amanita Pers.*», [мушáрка ВеЗа, мушник Мак] «те.»; — п. [muszar, muszarka], ч. [mušarka], вл. *muchor*, *muchorak*, *muchorica*, нл. *muchař*, схв. мұхара, слн. *mušnica* «те.»; — похідне утворення від мұха; назва зумовлена тим, що настій мухомора застосовувався для винищення мух.— Machek ESJĀ 376; Schuster-Sewer 966.— Див. ще мұха¹.— Пор. мухомор.

мушэвий — див. смух.

мушійни — див. мешійни.

[мушій] (бот.) «мишій, *Setaria P. V. Ж*, (Ме); тимофіївка Мак», [мушій] «мишій Ж; тимофіївка Мак», [мушійка] «мишій» (Ме), [мұшійль] «те.» МСБГ, [мушійця] «гребінник звичайний, *Syntherisma cristatus L.*» Мак, [мұшка] «тимофіївка Ж, Мак; китник луговий, *Alopecurus pratensis L.* Мак; гребінник звичайний Мак»; — ч. [mušec] «пłosкуха, *Echinochloa P. V.*», схв. мұхар «мишій», мйвар. мдхар «те.», слн. *mušec* «мишій»;

канаркова трава, *Phalaris*, [músič] «мишій; просо, *Panicum L.*», [múhee] «*Panicum crus galli*», [múhič, múhvič] «те.»; — етимологічно неясне; очевидно, зближення з мұха є лише вторинним, як і пізніше зближення з мұша в укр. *мишій*, р. *мышей*.— Machek Jm. gostil. 294; Bezlaj ESSJ II 208.— Пор. мишій, мוגáр.

мушія — див. мошія.

[мұшка] «начоеи Ж; жіноча зачіска з напуском волосся, що зачісується за вуха», [мушки ВеЗа, музьки] «те.», [мушкі] «чубок у коня; локон у жінки» ВеЗа, [мұхи] «підстрижене біля вуха волосся в жінок; волосся, яке не вдається впести в косу; волосся на кутиках чола» О; — запозичення з польської мови; п. *muszka* «цяточка (на обличчі)», *muszczki* «вид зачіски» походить від фр. *pouche* «муха; цяточка (на обличчі)», яке зводиться до лат. *musca* «муха», що відповідає укр. *мұха*.— SW II 1075; Dauzat 487; Walde—Hofm. II 133.— Див. ще мұха¹.— Пор. мұцики.

мушкáти, мушкатэлька, мушкáтнік — див. мускáт.

мушкét «старовинна гнотова рушниця», мушкетёр «солдат, озброєний мушкетом»; — р. бр. болг. *мушкét*, п. *muszkiet*, ч. слц. *mušketa*, схв. *мушкет*, *мушкэта*, слн. *mušketa*; — через посередництво польської та західноєвропейських мов (н. *Muskete*, фр. *mousquet* «те.») запозичено з італійської; іт. *moschetto* «стріла для арбалету, мушкет; маленька мушка» походить від слат. *musca* «муха; вид метального пристрою», спорідненого з псл. *тиха*, укр. *мұха*.— CIC² 566; Фасмер III 20; Hüttl—Worth 17; Kopaliński 652; Machek ESJĀ 384; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 235; Kluge—Mitzka 496; Dauzat 489; Klein 1018; Mestica 987; Walde—Hofm. II 133.— Див. ще мұха¹.

мушлик — див. мучнійк.

мушля «черепашка», [мұсьлін] (зоол.) «равлик, *Gastropodon L.*» Корз, [мушельковий] «дрібночерепашковий» Ж; — р. [мұшели] «рід устриць», п. *muszla* «черепашка; (анат.) раковина», ч. *mušle*, слц. *mušl'a*, вл. *mušla* «те.», схв. мұшля «вид черепашок», мұшул, мұ-

шула «те.»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. *Müschel* (< двн. *muscula*) «те.» походить від лат. *musculus* «мишеня; м'яз; мускул», звідки також укр. *му́скул*. — СІС² 566; Фасмер III 20; Brückner 350; Sl. wyg. obcyeh 97; Machek ESJC 384; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 236; Kluge—Mitzka 495; Klein 1018. — Див. ще *му́скул*.

мушляти — див. мусувати.

мушмула́ (бот.) «південне дерево або кущ з грушоподібними плодами, *Mespilus L.*»; — р. бр. *мушмула́*, п. *piesplik*, *pieszpułka*, *myszpuła*, ст. *myspla*, *mespil*, ч. *mišpule*, ст. *pušpule*, слц. *mišpuř'a*, *pušpuř'a*, болг. м. *мушмула*, схв. *мушмула*; — запозичення з турецької мови; тур. *muşmula* «те.» походить від нгр. *μωσμουλο* < гр. *μωσμουλον*, *μωσπιλον* «мушмула; дрен (ягода)», етимологічно неясного. — СІС² 566; Фасмер III 21; Жаринбетов Сов. тюркол. 1974/4, 40; Brückner 361; Holub—Lyer 316; Holub—Kop. 225; Machek ESJC 366; РЧДБЕ 558; Frisk II 215; Boisacq 629.

муштабель «довгий легкий кийок, що вживається художником при роботі як опора для руки»; — р. бр. *муштабель*, болг. *муштабел* «те.»; — запозичення з польської мови; п. *musztabel* походить від нім. *Malstab(el)*, утвореного з основ дієслова *malen* «малювати» та іменника *Stab* «палиця». — СІС² 566; ССРЛЯ 6, 1406; SW II 1077, РЧДБЕ 558. — Див. ще *малювати*, *штаб*.

[муштай] «мохнатий кінь», [муштамий] «мохнатий»; — неясне.

[муштáрда] «особливим способом приготовлена гірчиця»; — р. *муштáрда*, п. *musztarda* «гірчиця», болг. *муштáрда*, схв. *муштарда* «те.»; — через посередництво польської мови запозичено з італійської; іт. *mostarda* «те.» пов'язане з *mosto* «муст, молоде вино», що походить від лат. *mustum* «те.»; первісно, як і фр. ст. *mostarde* «гірчиця», означало «зерна гірчиці, зварені в мусті». — Акуленко 135; Фасмер III 21; Sl. wyg. obcyeh 497; Dauzat 489. — Див. ще *муст*¹.

[муштáрь] (кул.) «вид їжі з варених буряків, сирого хрину і оцгу» МСБГ; — запозичення із східнороманських мов; молд. *муштáр* «гірчиця», рум. *muștar* «те.» походять від уг. *mustár*, запозиченого з західноєвропейських мов (англ. *mustard*, фр. *moutarde*, ст. *moustarde*, іт. *mostarda* «те.»); перенесення назви мотивується гострим смаком страви. — СДЕЛМ 270; DLRM 524; MNTESz II 980—981. — Див. ще *муштáрда*.

муштра «метод військового навчання, що ґрунтується на механічній дисципліні; [фізкультурні вправи О]», [муштер] «муштра МСБГ; той, хто навчає військових прийомів», [муштравіна] «військова служба», [муштрація] «військове навчання; нотації», *муштрувальник*, [муштрунок] «муштра» МСБГ, [муштровий] «який має військову виправку», *муштрувати* «піддавати муштрі; повчати; виховувати, дресирувати», *муштруватися* «займатися муштрою; наряджатися, чепуритися»; — р. *муштра́*, бр. *муштра*, п. *musztra*, *mustra*, ч. *mustr* «взірець, шаблон», *muštrovati* (заст.) «оглядати» (про військово), слц. *muštra* «муштра, виховання», вл. *mušter* «зразок, приклад», *muštrowac* «оглядати», м. *муштра́е* «муштрування», схв. *муштра* «військові вправи»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нім. *Múster* «зразок, приклад; військовий огляд» походить від іт. *mostra* «показ, взірець», яке зводиться до нар.-лат. *mōstra* «те.», лат. *monstrāre* «указувати, показувати». — Шелудько 40; Richhardt 81; Фасмер III 21; Преобр. I 573; Brückner 349; Holub—Lyer 325; Kluge—Mitzka 496. — Див. ще *демонстрація*.

муцір «мортира; ступа», [маджер] «ступа для проса» Ж, [мажцір] «мортира, ступка», [моджера] «мортира», [можджір, мездір] «те.» Ж, [мондзіль] «великий пістолет; ступка» МСБГ, [монзір] «те.» тж, [моцір] «мортира; ступка», [мужцір] «те.», [муцір] «ступка» Ж; — р. [можжєрка] «ступка», [можжєр, можжєрка, мोजжєр] «те.», бр. *мажджєр* «металевий товкач»; — запозичення з польської (частково з угорської, уг. *mozsár* «мідна ступка») мови; п. *moździerz* «ступ-

ка; мортира» через посередництво чеської мови (ч. *moždír*) запозичено з німецької; свн. *morsæge* (нвн. *Mörser*) «те.» походить від лат. *mortārium* «ступа». — Richhardt 80; Лизанец 611; Фасмер II 637; Brückner 346; Machek ESJČ 378; Kluge—Mitzka 488. — Див. ще *мортира*.

мчати¹ «переміщати(ся) з великою швидкістю», [*имчїти*] «змушувати швидко йти» Ж, [*мчїлка*] «вієниця; розпорядник на весіллі Ж», [*розімчїти*] «рознести, розметати» Нед; — р. [*мчїть(ся)*] «переміщати(ся) з великою швидкістю», бр. [*мкнїць*] «штовхнути; побігти», др. *мччати* «швидко взяти; швидко рухатися; викрадати», *промчкнїти ся* «промчатися», ч. ст. *mčietí* «волокти, тягти», болг. *мчкна* «тягну», схв. *дмчати се* «ухопити», стел. *мччати* «рухати, переміщати, кидати»; — пел. *мччати* «те.», пов'язане чергуванням звуків з *мчкнїти*, *мукати*; — споріднене з лит. *mūkti* «утікати», лтс. *mūkt* «те.», дінд. *mučcati* «звільняє», *mučati* «те.». — Фасмер III 22; Преобр. I 573; Горяев 219—220; Būga RR I 470; Trautmann 189—190. — Див. ще *мікати*. — Пор. *замікати*.

[*мша*] «меса, католицька обідня», [*намша*] «плата попові за поминання померлих» ЛексПол; — р. [*мша*] «меса», бр. *імш*, др. *мша* «те.»; — запозичено в давньоруську мову з старослов'янської, в українську з польської; стел. *мша*, п. *msza* (як і ч. *mše*, слц. *omša*, вл. нл. *mša*, схв. *мша*, слн. *māša*) походять від лат. *missa* «те.». — Фасмер III 22; Brückner 347; Machek ESJČ 382; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 234. — Див. ще *меса*.

[*мшаль*] (бот.) «борщівник, *Heracleum spondylium* L.»; — неясне; можливо, пов'язане з *мох*, оскільки стебла борщівника вкриті ворсинками (УРЕ II 8).

мшедь, *мишди* — див. *мох*.

[*мшїця*] (ент.) «тля, *Aphis*»; — р. [*мишїца*] «мошка», п. *mszycsa* «тля», ч. *mšice* «те.», вл. *štica* «комар», *štica* «тля», нл. *štica* «довгоніг польовий, комар кінський», [*ршуса*] «те.», р.-цсл. *мшшїца* «мошка»; — псл. *мшшїца*, зменш. від **мшшї* «мошка», пов'язаного чергуванням кореневих звуків з тиха «му-

ха». — Фасмер III 22; Преобр. I 572—573; Brückner 347; Machek ESJČ 382; Mikl. EW 206; Trautmann 191. — Див. ще *мұха*¹. — Пор. *мбшка*.

міюзикл «музична комедія»; — р. *міюзикл*, ч. *muzikál*, *musical* (вимовляється *mjúzickl*); — запозичення з англійської мови; англ. *musical* «те.» (очевидно, результат еліпсації словосполучення *musical comedy* «музична комедія») походить від лат. *mūsicālis* «музичний», пов'язаного з *mūsa* «музика». — Klein 1018. — Див. ще *музика*.

міюзик-хол «вид естрадного театру»; — р. *міюзик-холл*, бр. *міюзік-хол*, п. ч. слн. *music-hall*, болг. *музикхол*; — запозичення з англійської мови; англ. *music-hall* складається з іменників *music* «музика», що зводиться до лат. *mūsa* «те.», і *hall* «зал». — CIC² 567; Kopaliński 651; Skeat 229; Klein 697. — Див. ще *музика*, *хол*.

міюх — див. *мінь*.

мія заст. діал. «мене» (зн. в.), [*мня*, *ме*] «те.» Ж; — р. кн. заст. др. *мя*, п. *mię*, [*mie*], ч. вл. нл. *mě*, слц. *mā*, болг. м. схв. *ме*, слн. *те*, стел. *м*; — пел. *те*, *те*, давні форми знахідного відмінка, замінені пізніше в слов'янських мовах формою родового відмінка *мене*; — споріднені з прус. *miēn*, дінд. *māt*, *mā*, гр. *με*, лат. *mē* «те.». — Фасмер III 28; Преобр. I 524; Brückner 341; Machek ESJČ 214; Holub—Kop. 219; Holub—Lyer 307; Младенов 292; Skok II 395; Bezlaj ESSJ II 173; Bern. II 36—37; Мейе ОЯ 364; Trautmann 179. — Пор. *менé*, *ми*².

міявкати, *міявчїти*, *міявчїти* — див. *мав*.

[**міягати**] «міяти, місити» Ж, [*міягїдзїти*] «те.» Ж; — очевидно, запозичення з словацької мови; слц. *miagat'* «давити, тиснути», [*mīagat'*] «те.» пов'язане з *mākký* «міякий», що відповідає укр. *міякий* (пор. р. [*міякаты*] «міяти»); припускається також, що слц. *miagat'* виникло в результаті контамінації *māk-* (<**męk-*) з *māgat'* «давити», яке вважається спорідненим з гр. *μαγεός* «той, хто давить», *μαγεός* «те, що давить» (Machek ESJČ 347). — Див. ще *міякий*.

[м'яжень] (бот.) «кактус, *Cactus* Мак; опунція, *Opuntia* Ж, Мак», [мяжніці] «опунції» Ж, Мак; — похідні утворення від [м'яжній] «соковитий»; назви зумовлені тим, що кактуси і опунції мають потовщені соковиті стебла.— УРЕ VIII 38.— Див. ще м'язга.

м'яжній — див. м'язга.

м'яз «мускул; [має тіла; щільність, густота; кремензність; міцність (деревини); заболонь Ж]», [м'язь] «те.» Ж, [м'язі] «м'язули», м'язистий «мускулистий; [щільний, товстий, масивний Ж]», [м'язкий] «те.» Ж, м'язуватий «мускулистий», [м'язити] «товстити» Ж, [м'язити] «те.» Ж, [м'язити] «робити товстим» Ж, [зам'язній] «повний, огрядний; масивний» Ж; — п. *miąsz* «м'якоть (плоду); клітковина; маса, матерія», [miąz, mięz] «те.»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з м'язга.— Вгückner 331; Вiга RR II 298.— Див. ще м'язга.

м'язга «м'яка подрібнена плодоовочева маса, підготовлена для переробки», [м'язка] «деревний сік; камбій» Ж, [м'язка] «те.» Ж, [мізка] «м'язга в гарбузі» Ж, [мізка] «м'язга», [міска Ж, м'ясина Ж] «те.» Ж, [м'язратий] «соковитий, м'ясистий» ВеЛ, [м'язкий] «соковитий» Ж, [м'язний, м'ясавий, м'яский] «те.» Ж, [м'язрати] «розчавлювати» О, [м'язгудити О, м'язгати Ж] «те.» Ж, [м'ясчитися] «сходити соком» Ж, [розм'язати] «розчавити» Нед, [розм'яскати, розм'яскати] «те.» тж; — р. *мязга* «плодоовочева маса; вичавки; молодий шар деревини; заболонь, мезга «те.» бр. *мязга*, др. *mъга* «деревний сік», п. слц. *miązga* «мязга», ч. *míza* «деревний сік», ст. *mjezha, mjezka*, вл. *mjeza*, нл. *mězga*, болг. *мезга*, схв. *мезга, мезера*, слн. *mězga*, стсл. *mъzга* «те.»; — псл. **mězga* «рослинний сік, кашоподібна рослинна маса»; — споріднене з свн. *meisch* «свіжий солод», можливо, також з лит. *šūžti* «мочитися», лат. *meiere* «те.» ж, дінд. *méhati* «мочитися»; іє. **moiğ-/meiğh-* «виткати, мочитися». — Фасмер II 593; Преобр. I 578; Горяев 223; Вгückner 331; Schuster-Sewe 929—930; Pokorny 713.— Пор. міздря, м'яз.

м'язро — див. міздря.

[м'язок] («кістковий» мозок; серцевина; найкраще» Ж; — результат контамінації слів *мозок* і *м'язга* (див.).

м'який, [м'який, мякий], [мяткий] «м'який» Ж, [м'ячастий] «те.» Ж, [м'ягенький, м'ягоненький О], м'якенький, м'якуватий, м'якийльний, [м'якіна, (мякіна)] «полова», [м'якіни (мякіни)] «просіяна полова» Ж, [м'якілінь, мекеліни, мекелівини] «те.» Ж, [м'якіши, (мякіши)] «оброблене поле; м'якуш» Ж, м'якість, [м'якіть (мякіть)] «все м'яке; м'якоть» Ж, [м'якота (мякота)] «м'якуш у м'ясі; литка ВеНЗн», [м'якота] ([мякота]) «м'якість», м'якоть, м'якуні «молюски», м'якуши «м'яка частина тіла; підшкірна частина плоду» СУМ, Ж, м'якушка «м'яка частина хліба», [мякушка] «те. (Me); литка ДзАтл II», м'якийльне (мед.), [м'якіти] «м'якшати» Ж, [м'якіти] «те.» Ж, [м'якіти] «м'якшити» Ж, [м'якіти] «те.» ж, м'якнути, м'якшати, м'якшити, [відм'як] «відлига» ВеБ, зм'якувальний, [зам'якнитися] «зробитися в'ялим, флегматичним» Я, обм'який, [одм'як] «відлига» ВеЛ, [одм'як] «те.» ВеЗа, пом'якувальний, [пом'як] «відлига» Нед, [пом'як, пом'як] «те.» тж, розм'якувальний, [ум'якнити] «стати м'яким»; — р. *мякий*, бр. *мяккі*, др. *мякий, мягъкъ, мякъкъ*, п. *miękki*, ч. *měkký*, слц. *măkký*, вл. *mječki*, нл. *mėki*, полаб. *mąt'ě*, болг. м. *mek*, схв. *měk*, слн. *mehák, mēhek*, стсл. *makъкъ*; — псл. *měкъкъ* (м'який), первісно зменш. від **měкъкъ* (**mějъкъ*) «те.» ж, пов'язаного чергуванням голосних з *mъка* «борошно»; — споріднене з лит. *minkštas* «м'який», *minkyti* «м'яти, місити», лте. *minksts* «м'який», гр. *μάσσω* (пас. *μαρῆσαι*) «місити», двн. *menpen* «мішати»; іє. **men(e)k-* «давити; м'який». — Фасмер III 28—29; Преобр. I 582—583; Вгückner 336; Machek ESJČ 358; Holub—Kop. 220; Schuster-Sewe 920—921; Skok II 400—402; Bezlaž ESSJ II 176; Коломнец ИАН ОЛЯ 1988/6, 553; Верн. II 42; Trautmann 184—185; Pokorny 730—731; Stang 36.— Пор. мука¹.

[м'якуш] (бот.) «перстач гусячий, гусяча лапка, *Potentilla anserina* L.» Г,

Ж, [мнякүйш] «тс.»; — похідне утворення від м'який; — назва зумовлена, очевидно, тим, що листя рослини м'яке, знизу шовковисте. — Нейштадт 323. — Див. ще м'який.

[м'яловатий] «круглястий» Ж; — не зовсім ясне; можливо, походить від [м'яло] «дерев'яний товкач, макогін», пов'язаного з м'яти.

[м'ямкати] «заїкатися, лепетати, бурмотіти» Ж; — р. [м'ямкаты] «мляво і неясно говорити», м'ямлить «тс.», п. [miamlać] «говорити незрозуміло, невиразно», miamlić «тс.», вл. tamlić «мимрити», нл. томліш «говорити неясно, бурчати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до м'ямляти, м'ямрати та ін. — Пор. м'ямляти.

[м'яний] «мідний; мідно-червоний; який містить мідь» Ж; — не зовсім ясне; можливо, виникло з мідяний внаслідок деетимологізації і скорочення слова.

[м'ясаруш] «мясник» ВеБ, [м'ясарушка ВеБ, мейсарош Лизанец] «тс.»; — схв. м'ясарош «любитель м'яса»; — запозичення з угорської мови; уг. mészáros «мясник», ст. meszár «тс.» походить з південнослов'янських мов; пор. болг. месар «мясник», схв. м'ясар, слн. mesár «тс.», похідні від месó (м'есо, месó) «мясо». — Лизанец 609; MNTEsz II 906; Bárczi 205. — Див. ще м'ясо.

м'ясо, [мняюш], [м'ясарь] «мясник», [м'ясарня] «мясна крамниця» О, ВеУг, м'ясіво «мясо; мясна страва», [м'ясіна] «мясо» Ж, м'ясна (крамниця), м'ясник, м'ясніці «мясоїд», [м'ясніця] «прилавок мясника; мясна крамниця» Ж, [м'ясніха] (ент.) «мясна муха, Sarcophaga carparia» Ж, [м'ясуш] «любитель м'яса» Ж, м'ясістий, [м'яскій] «мяснетий» Ж, [м'яскавий] «тс.» Ж, м'яскій, [м'ясіти] «шматувати» Ж, [м'ясно] (істи) «споживати» багато м'ясних страв» МСБГ; — р. мясо, бр. мяса, др. мясо, п. mięso, ч. maso, елц. mäso, вл. mjaso, нл. męso, полаб. mašü, болг. месó, м. месо, схв. м'есо, слн. mesó, етсл. maco; — псл. pęso «мясо»; — споріднене з прус. męsz, гот. mītz, дінд. māšsāt, вірм. mis «тс.»; іе. *mēm-so «мясо». — Фасмер III 30—31; Преобр. I 584; Brückner

336; Machek ESJČ 353; Holub—Kop. 217; Schuster-Sewc 915; Младенов 295; Skok II 410; Berzljaj ESSJ II 179; Крищенко Вступ 506; Bern. II 43—44; Mikl. EW 189; Meillet Etudes 237; Trautmann 178—179; Мельничук Этимология 1984, 140; Pokorny 725; Гамкрелидзе—Иванов 698—699. — Пор. миздря.

м'ята (бот.) «Mentha L.», [мнята, м'ята О, ВеНЗн, м'ятка Ж] «тс.», м'ятний; — р. бр. мята, п. mięta, ч. máta, елц. mäta, вл. mjatej, нл. mjetwej, болг. м'ята, схв. м'ята, елн. mēta, mēta, етсл. м'ята, м'ята; — псл. męta, męty; — очевидно, через посередничество германських мов (гот. *mintā, днв. mīnza, днн. mīnta) запозичено з латинської; лат. ment(h)a, як і гр. μίνθη, походить з якоїсь доіндоєвропейської мови середземноморського ареалу. — Фасмер III 31; Преобр. I 584—585; Меркулова 139; Brückner 336; Machek ESJČ 354; Јш. rostl. 203; Holub—Kop. 218; Schuster-Sewc 915—916; Skok II 415; Bezljaj ESSJ II 180; Бернштейн Очерк 1974, 233; Bern. II 44; Mikl. EW 190; Kluge—Mitzka 479—480; Walde—Hořm. II 72; Meillet MSL 15, 162. — Пор. ментол.

[м'ятеж] «заколот, повстання» Ж, [м'ятежник] «заколотник, повстанець» Ж, [м'ятежний, м'ятезький] Ж; — запозичення з російської або з церковнослов'янської мови; р. м'ятеж «заколот», етсл. м'ятеж «сум'яття, заворушення» пов'язані з р. заст. мястї «бентежити», етсл. м'ясти «тс.», що походять від псл. męsti < *mętti «тс.; мутити», пов'язаного чергуванням голосних з męti «мутити» і спорідненого з лит. męstiū, męsti «мішати, перемішувати», дінд. mānthati, māthati «тряса, мішає, збиває». — Фасмер III 31, 32. — Пор. м'ятіж, мутити, см'ята, сум'яття.

м'яти «тиснути, стискати», [мн'юти Пі, мняти] «тс.», [мн'яхатись] «бути млявим, ледачим» Ва, [мн'яхатись] «тс.» Ва, [м'якати] «м'яти, місити», м'ялиця «м'ялка для льону і коноплі; м'ята солома; бійка», [мн'ялиця] «тс.», м'ялка, м'яло «макогін; товкач» Ж; млява, нерішуча людина, м'яльник

(спец.) «той, хто щось мене», *м'яльниця* «ручний прилад для обробки шкіри», [*м'яльник*] «дубильник, шкіряник» Ж, [*м'яч*] «тс.» Ж, [*м'ячка*] «варена м'ята картопля» О, *мнець* (заст.) «кожум'яка» Г, [*мніха*] «в'яла, неповоротка людина; товчена картопля Ва», [*мнішка*] «товчена картопля», [*мньоха*] «тс.»; млява людина Ва, [*мняк*] «використана колісна мазь» Ж, *м'ятий*, *виминати* «робити м'яким, розминати», [*відм'ялити*] «добре відлущувати», *наминати* «м'яти; натирати; бити; жадібно їсти», *наминачка* «бійка, прочухан», *намінка* (вет.) (на шиї волів), *прим'ятина* «ум'ятина», *промінка* «розминка, розмінка, ум'ятина»; — р. *мять*, бр. *мяць*, др. *мяти*, п. *mięć*, ч. *mouti*, ст. *miēti*, елц. *māt'*, болг. *мъна* «м'яти (льон, коноплі)», сля. *meiti* «терти, м'яти», стсл. *мати*; — псл. *meiti* «м'яги», віддалено пов'язане з **mečь* «м'який»; — споріднене з лит. *minti* «топтати», лтс. *mit* «тс.», тїпе «місце, де місять глину», прус. *тупіх* «дубильник, шкіряник»; — гр. *μάτω* «топчу», ірл. *men* «борошно»; іе. **men* «топтати, стискати». — Фасмер II 634; Преобр. I 585; Brückner 331; Machek ESJC 371; Holub—Lyer 318; Holub—Kop. 228; Младенов 310; Mikl. EW 188; Trautmann 185; Pokorny 726. — Пор. м'який.

[*м'ятиця*] «китиця на хвості в худоби» Ж; — очевидно, зводиться до псл. *mečq*, *mečti* «мішати, змішувати», пов'язаного з *mečiti* «мутити»; пор. р. [*мятлб*] «віник, мітелка». — Див. ще мутіти, м'ятеж. — Пор. сум'яття.

[*м'ятинь*] (бот.) «кашка водяна, Malachium aquaticum» Ж, [*мятень*] «тс.» Mak; — неясне.

[*м'ятлиця*] (бот.) «мітлиця, Agrostis alba L.» Г, Ж; — р. [*мятліка*], бр. [*мятліца*], п. [*mečliczka*] «тс.»; — очевидно, результат давньої фонетичної зміни основи *met-* «мести» (як у *мітлиця*) в *meč-* «мутити» (як у р. *мясті*, *мяті*, укр. *сум'яття*). — Див. ще мітлиця, м'ятеж.

[*м'ятушити*] «м'яти, давити» ВеЗа; — запозичення з польської мови; п. [*miętoszyć*], *miętosić* «тс.» е афективним утворенням від дієслова *miąć* «м'яти» (дієприкм. *mięty* «м'ятій»), що відповідає укр. *м'яти*. — Brückner 331. — Див. ще м'яти.

м'яцгати — див. мязга́.

м'яцкати — див. м'яти.

м'яч «куля з пружного матеріалу»; — р. бр. *мяч*, ч. *mič*, ст. *mieč*, полаб. *тас* «тс.», схв. [*мѣча*] «м'якуш хліба», сля. [*мѣч*] «м'яч»; — псл. **mečь*, пов'язане з **mečь* «м'який» («зім'ятій»); — Фасмер III 32; Преобр. I 585; Machek ESJC 362; Holub—Lyer 313; Holub—Kop. 222; Olesch I 547; Bern. II 42; Mikl. EW 189. — Див. ще м'який.

[*м'ячка*] (бот.) «рогіз широколистяний, Turpha latifolia»; — похідне утворення від *м'який*; назва зумовлена, очевидно, тим, що рослина має м'які суцвіття, з яких одержують пух. — Нейштадт 72—73. — Див. ще м'який.

[*м'яшкурити*] «м'яти», [*мняшкурити*] «тс.», [*мняшкурка*] «долоня» Ж, [*мняшкурний*] «долонний» Ж, [*м'яшкурний*] «тс.» Ж; — не зовсім ясне; можливо, виникло в середовищі шкіряників, чинбарів на основі словосполучення *м'ятишкуру* (щодо семантики пор. *кожум'яка*).

Научное издание

АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНСКОЙ ССР

ИНСТИТУТ ЯЗЫКОВЕДЕНИЯ ИМ. А. А. ПОТЕБНИ

**ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ
СЛОВАРЬ
УКРАИНСКОГО
ЯЗЫКА**

В СЕМИ ТОМАХ

Редакционная коллегия:

А. С. МЕЛЬНИЧУК (главный редактор) и др.

Том третий

КОРА — М

СОСТАВИТЕЛИ

**Болдырев Ростислав Васильевич, Коломиец
Вера Титовна, Лукинова Татьяна Борисовна,
Мельничук Александр Саввич, Пивторак
Григорий Петрович, Пономарев Александр
Данилович, Родзевич Нина Сергеевна,
Скляренко Виталий Григорьевич, Стоянов
Иван Андреевич, Шамота Алла Николаевна**

Киев, издательство «Наукова думка»

На украинском языке

Оформлення художника

В. М. Флакса

Художній редактор

Р. І. Калиш

Технічний редактор

Г. М. Ковальова

Коректори *Л. В. Малюга, Л. І. Семенюк,*

О. С. Улезко

ИБ № 8191

Здано до набору 14.05.87. Підп. до друку 18.04.89. Формат 70×100/16. Папір друк. № 1. Літ. гарн. Вис. друк. Ум. друк. арк. 44,85, Ум. фарбо-відб. 44,85. Обл.-вид. арк. 50,95. Тираж 10 450 прим. Зам. 7-200. Ціна 3 крб. 50 коп.

Видавництво «Наукова думка». 252601 Київ 4, вул. Регіна, 3.

Харківська книжкова ф-ка ім. М. В. Фрунзе, 310057 Харків 57, вул. Донець-Захаржевського, 6/8.

Етимологічний словник української мови: В 7 т. /
Е90 АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол.
О. С. Мельничук (головний ред.) та ін.— К.: Наук. дум-
ка, 1983.— ISBN 5-12-001263-7.

Т. 3: Кора — М / Укл.: Р. В. Болдирев та ін.—1989.—
552 с. ISBN 5-12-001263-9 (в опр.): 3 крб. 50 к.,
10 450 прим.

Этимологический словарь украинского языка. Т. 3.

Третій том словника містить слова на літери К (*кора*) — М, у ньому подається етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх зафіксованих у ХІХ і ХХ ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені на Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА
ім. О. О. ПОТЕБНІ